

Renata Pawlik

**KONTRAWENCJONALIZACJA
W POLSKIM PRAWIE KARNYM I WYKROCZEŃ**
ANALIZA TEORETYCZNO-DOGMATYCZNA
NA TLE PORÓWNAWCZYM

Renata Pawlik

**KONTRAWENCJONALIZACJA
W POLSKIM PRAWIE KARNYM I WYKROCZEŃ**
ANALIZA TEORETYCZNO-DOGMATYCZNA
NA TLE PORÓWNAWCZYM

**CONTRAVENTIONALISATION
IN POLISH CRIMINAL LAW AND LAW OF MISDEMEANOURS**
THEORETICAL AND DOGMATIC ANALYSIS
AGAINST THE BACKGROUND OF COMPARATIVE LAW

Kraków 2016

Rada Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego:
Klemens Budzowski, Maria Kapiszewska, Zbigniew Maciąg, Jacek M. Majchrowski

Stan prawny na dzień 12 lipca 2016 r.

Praca niniejsza powstała w ramach realizowanego w latach 2012–2016 projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki 2011/03/D/HS5/01456 *Kontrawencjonalizacja w polskim prawie karnym i wykroczeń. Analiza teoretyczno-dogmatyczna na tle porównawczym*.

In 2012–2016, she carried out a research project for the National Science Centre (2011/03/D/HS5/01456) *Contraventionalisation in Polish Criminal Law and Law of Misdemeanours. Theoretical and Dogmatic Analysis Against the Background of Comparative Law*.

Recenzja wydawnicza: prof. dr hab. Leszek Wilk

Projekt okładki: Oleg Aleksejczuk

ISBN 978-83-65208-39-2

Copyright© by Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
Kraków 2016

Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani magazynowana w sposób umożliwiający ponowne wykorzystanie, ani też rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie za pomocą środków elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych, bez uprzedniej pisemnej zgody właściciela praw autorskich

Na zlecenie:

Krakowskiej Akademii
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
www.ka.edu.pl

Wydawca: Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2016

Sprzedaż prowadzi:
e-mail: ksiegarnia@kte.pl

Skład: Miłosz Błasikiewicz
Druk i oprawa: MKpromo

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Wstęp	17
Rozdział I. Proces kontrawencjonalizacji – płaszczyzna normatywna	33
1.1. Uwagi ogólne	33
1.2. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu karno-administracyjnym	43
1.3. Koncepcja odpowiedzialności za wykroczenie według prawa o wykroczeniach z 1932 r. oraz koncepcja odpowiedzialności karnej według kodeksu karnego z 1932 r.	47
1.4. Zmiany w prawie wykroczeń po 1951 r. – ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym.....	51
1.5. Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego	56
1.6. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia i kodeks wykroczeń z 1971 r.	64
1.7. Zmiany w zakresie organów orzekających w sprawach o wykroczenia – ustawa z dnia 8 czerwca 1990 r. o zmianie ustawy: Kodeks postępowania karnego, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń i Kodeks pracy	69
1.8. Nowela z dnia 28 sierpnia 1998 r. dostosowująca kodeks wykroczeń oraz kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia do nowych kodyfikacji karnych z 1997 r. oraz zmiany po roku 2001	70
1.9. Zmiany po 2013 r. – ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw	82
Rozdział II. Koncepcja źródeł prawa karnego i prawa wykroczeń – normatywne podstawy karania.....	87
2.1. Uwagi wstępne	87
2.2. Koncepcja sytemu źródeł – zagadnienia wybrane	93
2.3. Źródła prawa karnego i prawa wykroczeń w świetle Konstytucji RP	97
2.3.1. Uwagi ogólne	97
2.3.2. Zasada ustawowej wyłączności w prawie karnym i wykroczeń	101
2.3.3. Bezprawność czynu – norma sankcjonowana	108
2.3.4. Karalność czynu – norma sankcjonująca.....	110

2.3.5. Zasada określoności z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji	114
2.3.6. Kodeksowe i pozakodeksowe prawo karne i wykroczeń.....	124
Rozdział III. <i>Ius puniendi</i> i jego zakres z perspektywy suwerenności państwa	
w płaszczyźnie międzynarodowej	129
3.1. Uwagi wstępne	129
3.2. Charakterystyka pojęcia suwerenności państwa i <i>ius puniendi</i>	137
3.2.1. Suwerenność państwa i <i>ius puniendi</i> w dobie integracji europejskiej – uwagi ogólne	142
3.2.2. <i>Ius puniendi</i> i suwerenność Polski w perspektywie członkostwa w Unii Europejskiej	150
3.2.3. Tożsamość prawa karnego i prawa wykroczeń w dobie integracji europejskiej	157
3.3. Pozycja prawa międzynarodowego w zakresie prawa karnego i wykroczeń w krajowym porządku prawnym – aspekty konstytucyjne.....	170
3.3.1. Źródła w prawie międzynarodowym.....	170
3.3.2. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.....	172
3.3.3. Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania.....	179
3.3.4. Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu	180
3.3.5. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych	180
Rozdział IV. Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania.....	
4.1. Uwagi wstępne	183
4.2. Dobro prawne – pojęcie i zakres	195
4.2.1. Godność i wolność człowieka jako dobra prawnie chronione	199
4.2.1.1. Uwagi ogólne	199
4.2.1.2. Godność człowieka.....	202
4.2.1.3. Wolność	205
4.3. Niebezpieczeństwo dla dobra jako podstawa kryminalizacji	207
4.4. Zasada proporcjonalności jako podstawowy mechanizm kształtujący granice prawa karania	215
4.5. Ochrona dobra prawnego z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji.....	221
4.6. Zasada legalizmu i oportunistu i jej wpływ na zakres prawa karania – zagadnienia wybrane	239
4.7. Wymiar sprawiedliwości i prawo do sądu (art. 175 Konstytucji RP) – zagadnienia wybrane	248

Rozdział V. Odpowiedzialność karna i odpowiedzialność za wykroczenie w kontekście innych rodzajów odpowiedzialności.....	259
5.1. Uwagi ogólne	259
5.2. Sankcja – pojęcie i istota	264
5.2.1. Uwagi ogólne	264
5.2.2. Sankcja karna	266
5.2.2.1. Kara jako podstawa odpowiedzialności karnej.....	267
5.2.2.1.1. Zasada winy jako podstawa kary i jej wymiaru – zagadnienia wybrane.....	269
5.2.2.1.2. Gwarancje procesowe – zagadnienia wybrane.....	274
5.2.2.2. Kara a dolegliwość.....	279
5.2.2.2.1. Uwagi ogólne.....	279
5.2.2.2.2. Utrata zdolności do pełnienia funkcji określonych w art. 18 § 1 k.s.h.	281
5.2.2.2.3. Krajowy Rejestr Karny	283
5.2.2.2.4. Zatarcie skazania.....	287
5.2.3. Sankcja administracyjna.....	304
5.2.3.1. Uwagi ogólne	304
5.2.3.2. Kryteria wyróżnienia sankcji administracyjnej na tle innych rodzajów sankcji	306
5.2.3.3. Kary pieniężne w prawie administracyjnym	312
5.3. Odpowiedzialność karna i odpowiedzialność za wykroczenie	318
5.3.1. Uwagi ogólne	318
5.3.2. Funkcje prawa karnego i prawa wykroczeń.....	324
5.3.3. Odpowiedzialność karna i odpowiedzialność za wykroczenie – uwarunkowania systemowe – zagadnienia wybrane.....	329
5.4. Inne rodzaje odpowiedzialności	335
5.4.1. Odpowiedzialność administracyjna.....	337
5.5. Odpowiedzialność karna a odpowiedzialność administracyjna – wady i zalety rozwiązań, próba podsumowania	342
Rozdział VI. Kategoryzacja czynów zabronionych w ujęciu teoretycznym i dogmatycznym	351
6.1. Uwagi wstępne	351
6.2. Klasyfikacja przestępstw i wykroczeń.....	352
6.2.1. Rozwiązania modelowe.....	353
6.2.2. Koncepcja polska	356
6.2.3. Klasyfikacja czynów karalnych – ujęcie dogmatyczne	360
6.3. Problematyka społecznej szkodliwości czynu – zagadnienia wybrane	365
6.4. Odpowiedzialność za tzw. czyny drobne w systemie polskim	372

6.4.1. Wypadek mniejszej wagi	375
6.4.2. Typ przepołowiony jako wynik procesu kontrawencjonalizacji	378
6.4.2.1. Zasada określoności	380
6.4.2.2. Metody kontrawencjonalizacji	381
6.4.2.2.1. Poziom intoksykacji alkoholu lub substancji odurzającej	383
6.4.2.2.2. Poziom niebezpieczeństwa dla dobra prawnego	416
6.4.2.2.3. Stopień uszkodzeń ciała	422
6.4.2.2.4. Wartość mienia	428
6.4.2.3. Podsumowanie	439
6.5. Przepięstwa i wykroczenia stanowiące typy przepołowione	441
6.5.1. Kodyfikacja karna i kodeks wykroczeń	441
6.5.2. Kodeks karny skarbowy	448
6.5.3. Pozakodeksowe prawo karne i wykroczeń	451
Rozdział VII. Kategoryzacja czynów zabronionych i koncepcje odpowiedzialności za tzw. czyny drobne w ujęciu prawnoporównawczym	
7.1. Uwagi wstępne	455
7.2. Systemy kontynentalne – uwagi ogólne	460
7.2.1. Niemcy	465
7.2.2. Francja	474
7.2.3. Austria	485
7.2.4. Rosja	489
7.3. System <i>common law</i> – uwagi ogólne	501
7.3.1. Wielka Brytania	502
7.3.2. Koncepcja <i>Anti-Social Behaviour Order</i> (ASBO)	509
7.4. Podsumowanie	513
Podsumowanie	515
Bibliografia	533
Piśmiennictwo	533
Glosy	614
Orzecznictwo	617
Akty prawne	633
Abstract	651
Dr Renata Pawlik – profile	667
Dr Renata Pawlik – biogram	671

Wykaz skrótów

polskie akty prawne

- k.c. ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 380 z późn. zm.)
- k.k. z 1932 r. rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U.Nr 60, poz. 571 z późn. zm.).
- k.k. z 1969 r. ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (tekst pierw.: Dz.U.Nr 13, poz. 94 z późn. zm.).
- k.k. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 1997 r., nr 88, poz. 553).
- k.k.s. ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (tekst jednolity: Dz.U. z 2013 r. poz. 186 z późn. zm.)
- k.w. ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1094 z późn. zm.)
- k.k.w. ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U.Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
- k.p.a. ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 23 z późn. zm.)
- k.p.k. z 1928 r. rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 33, poz. 313 z późn. zm.)
- k.p.s.w. z 1971 r. ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U.Nr 12, poz. 116 z późn. zm.).
- k.p.s.w. ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r., poz. 395 z późn. zm.)
- k.p.k. ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 1997 r. nr 89 poz. 555 z późn. zm.)
- k.s.h. ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: 2013 r. poz. 1030 z późn. zm.)
- Konstytucja
kwietniowa Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. Nr 30, poz. 227)

Konstytucja marcowa	Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 44, poz. 267 z późn. zm.)
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
m.k.k.	tzw. mały kodeks karny, dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz.U. Nr 30, poz. 192 z późn. zm.)
nowela z 1998 r.	ustawa z dnia 28 sierpnia 1998 r. o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń, ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, ustawy o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń, ustawy – Kodeks pracy i niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 113, poz. 717)
nowela z 2013 r.	ustawa z dnia 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247)
p.k.s.	dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 3 listopada 1936 r. – Prawo karne skarbowe (Dz.U. Nr 84, poz. 581 z późn. zm.)
p.p.s.a.	ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 718 z późn. zm.)
p.r.d. z 1983 r.	ustawa z dnia 1 lutego 1983 r. – Prawo o ruchu drogowym (tekst pierw.: Dz.U. Nr 6, poz. 35 z późn. zm.)
p.r.d.	ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (tekst jedn.: Dz.U. z 2012 r. poz. 1137 z późn. zm.)
p.u.s.p.	ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 133 z późn. zm.)
pr. wykř.	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Prawo o wykroczeniach (Dz.U. Nr 60, poz. 572 z późn. zm.)
prz. wpr. k.k. z 1997 r.	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 554)
prz. wpr. k.k. i pr. wykř.	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny i Prawo o wykroczeniach (Dz.U. Nr 60, poz. 573)
prz. wpr. k.k. z 1969 r.	ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 95)
prz. wpr. k.p.s.w. z 1971 r.	ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. Nr 12, poz. 117)

prz. wpr. k.p.s.w. z 2001 r.	ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. Nr 106, poz. 1149)
r.s.d.p.a.	rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 16 lipca 2014 r. w sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie (Dz.U. poz. 948)
u.k.r.k.	ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym (tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 1036 z późn. zm.)
u.o.k.a.	ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym (tekst pierw.: Dz.U. Nr 66, poz. 454, tekst jedn.: Dz.U. z 1966 r. Nr 39, poz. 233)
u.p.n.	ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 224 z późn. zm.)
u.p.n.d.p.	ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego (Dz.U. Nr 23, poz. 149)
ustawa o VAT	ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 710 z późn. zm.)

zagraniczne akty prawne

Cp	Code pénal (francuski kodeks karny z 1992 r.)
Cpp	Code de procédure pénale (francuski kodeks postępowania karnego z 1959 r.)
k.k. RF	Уголовный кодекс Российской Федерации (rosyjski kodeks karny z 1996 r.)
КоАП РФ	Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях (rosyjski kodeks praw administracyjnych z 2001 r.)
OWiRecht	Gesetz über Ordnungswidrigkeiten (niemiecka ustawa o wykroczeniach z 1968 r.)
StGB	Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998, BGBl. I S. 3322), das durch Artikel 16 des Gesetzes vom 18. Juli 2016 (BGBl. I S. 1679) geändert worden ist (niemiecki kodeks karny)
STPO	Strafprozessordnung (niemiecki kodeks postępowania karnego z 1987 r.)
VStG	Verwaltungsstrafgesetz (austriackie administracyjne prawo karne z 1991 r.)

międzynarodowe akty prawne

EKPCz	Europejska konwencja praw człowieka, właściwie Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).
EKZT	Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz nie-ludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzona w Strasburgu w dniu 26 listopada 1987 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238 z późn. zm.)
KPP	Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 303 z 14.12.2007, s. 1, z późn. zm.)
MPPOiP	Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167 – załącznik)
TFUE	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.U. z 2004 r. nr 90 poz. 864/2 z późn. zm.)
traktat lizboński	Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzony w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r. (Dz.U. z 2009 r. Nr 203, poz. 1569)
TUE	Traktat o Unii Europejskiej[z Maastricht] (Dz.U. z 2004 r., nr 90, poz. 864/30)

czasopisma polskie

Acta Erazm.	Acta Erazmiana
Acta Pol. Hist.	Acta Poloniae Historica
Acta Univ. Lodz., Fol. Jur.	Acta Universitatis Lodziensis, Folia Iuridica
Acta Univ. Nic. Copern., Prawo	Acta Universitatis Nicolai Copernici, Prawo
Acta Univ. Wrat., Prawo	Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo
AFPiFS	Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej
Ann. UMCS, Sect. G	Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio G
Apel. Gd.	Apelacja Gdańska
Arch. Iur. Crac.	Archivum Iuridicum Cracoviense
Arch. Krym.	Archiwum Kryminologii
Arch. Med. Sąd. Krym.	Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii
ATDP	Administracja. Teoria. Dydaktyka. Praktyka

Biul. Pr. Kar.	Biuletyn Prawa Karnego
Biul. RPO, Mat.	Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, Materiały
Biul. SN	Biuletyn Sądu Najwyższego
BSP	Białostockie Studia Prawnicze
CPH	Czasopismo Prawno-Historyczne
Cz.PKiNP	Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
Ed. Pr.	Edukacja Prawnicza
Ed. Pr.	Edukacja Prawnicza
EPL	European Public Law
EPS	Europejski Przegląd Sądowy
Fin. Kom.	Finanse Komunalne
Gł. Pr.	Głos Prawa
GSiP	Gazeta Sądowa i Penitencjarna
GSP	Gdańskie Studia Prawnicze
GSP – Prz. Orz.	Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa
GSW	Gazeta Sądowa Warszawska
Hor. Wych.	Horyzonty Wychowania
IN	Ius Novum
Ius Adm.	Ius et Administratio
Jur.	Jurysta
KKSSiP	Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury
Kw. Pr. Publ.	Kwartalnik Prawa Publicznego
KSM	Krakowskie Studia Międzynarodowe
KSP	Krakowskie Studia Prawnicze
KZS	Krakowskie Zeszyty Sądowe
Nier. i Pr.	Nieruchomości i Prawo
NKPK	Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego
NP	Nowe Prawo
PiP	Państwo i Prawo
PiZS	Praca i Zabezpieczenie Społeczne
PnD	Paragraf na Drodze
PPH	Przegląd Prawa Handlowego
PPiA	Przegląd Prawa i Administracji
PPK	Przegląd Prawa Karnego
PPP	Przegląd Prawa Publicznego
PPR	Przegląd Prawa Rolnego
PPUW	Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego
Prac. Praw. UŚ	Prace Prawnicze Uniwersytetu Śląskiego
Prob. Praw.	Problemy Praworządności
Probl. Alk.	Problemy Alkoholizmu

Probl. Prawn.	Problemy Prawnicze
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
Prok.	Prokurator
Prz. Leg.	Przegląd Legislacyjny
Prz. Pol.	Przegląd Policyjny
Prz. Sejm.	Przegląd Sejmowy
Przegl. Leg.	Przegląd Legislacyjny
Przegl. Lek.	Przegląd Lekarski
PS	Przegląd Sądowy
PUG	Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
R. Praw.	Ruch Prawniczy
Radc. Praw.	Radca Prawny
Rej.	Rejent
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SC	Studia Cywilistyczne
SI	Studia Iuridica
SP – RiM	Studia Prawnicze, Rozprawy i Materiały
SP	Studia Prawnicze
SPA	Social Policy & Administration
SPE	Studia Prawniczo-Ekonomiczne
ST	Samorząd Terytorialny
St. Iur. Lubl.	Studia Iuridica Lublinensia
St. Iur. Torun.	Studia Iuridica Toruniensia
WPP	Wojskowy Przegląd Prawniczy
Zesz. Nauk. ASW	Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych
Zesz. Nauk. IBPS	Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
Zesz. Nauk. UAM	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu
Zesz. Nauk. WPiA	Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego
UG	Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Prawa w Warszawie, Seria Prawo
Zesz. Nauk. WSHiP, Ser. Praw.	Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego
Zesz. Nauk. Wydż.	Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego
Pr. Adm. UG	Zagadnienia Karno-Administracyjne
ZKA	Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego
ZNSA	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Prawnicze
ZNUJ Prac. Praw.	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
ZNUMK	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego
ZNUR	

ZW	Zagadnienia Wykroczeń
ZZNS	Z Zagadnień Nauk Sądowych

czasopisma zagraniczne

AJCL	The American Journal of Comparative Law
ANF	Archiv des Criminalrechts, Neue Folge
APD	Archives de philosophie du droit
Br. J. Criminol.	British Journal of Criminology
Br. J. Soc. Work.	British Journal of Social Work
CJLJ	Canadian Journal of Law and Jurisprudence
CLaP	Criminal Law and Philosophy
CLF	Criminal Law Forum
Crim. L.R.	The Criminal Law Review
DP	Droit pénal
EPPC	Essais de philosophie pénale et de criminology
GAS	Goldammer's Archiv für Strafrecht
HJCJ	The Howard Journal of Criminal Justice
J. Anal. Toxicol.	Journal of Analytical Toxicology
JBI	Juristische Blätter
Jur. Schul.	Juristische Schulung
LQR	Law Quarterly Review
LNC	Les nouveaux cahiers du conseil constitutionnel
MLR	The Modern Law Review
NStZ	Die Neue Zeitschrift für Strafrecht
OJLS	Oxford Journal of Legal Studies
ÖJZ	Österreichische Juristen-Zeitung
RIDP	Revue internationale de droit pénal
RPDP	Revue pénitentiaire et de droit pénal
RSCrim	Revue de science criminelle et de droit pénal compare
Soc. Jur.	Societas et Iurisprudentia
SSU	Strafrecht als Scientia Universalis
TPJ	The Prison Journal
US	Urban Studies
YI	Youth Justice
ZfR	Zeitschrift für Rechtspolitik
ZStW	Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft

publikatory

Dz. Pr. P.P.	Dziennik Praw Państwa Polskiego
Dz.U.	Dziennik Ustaw

Dz.Urz. UE	Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej (od 1.02.2003)
Dz.Urz. WE	Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich (do 1.02.2003)
M.P.	Monitor Polski
OSNK	Orzecznictwo Sądu Najwyższego (Izba Karna)
OSNAPiUS	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego (Izba Cywilna)
OSNPG	Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSNwSK	Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria A
Rec.	zbiór orzeczeń ETS (do 1.05.2004)
Zb. U. Pr.	Zbiór Ustaw Pruskich
Zb. Orz.	Zbiór Orzeczeń ETS (od 1.05.2004)
inne	
ECRIS	European Criminal Records Information System (europejski system przekazywania informacji z rejestrów karnych)
EIOD	Europejski Inspektor Ochrony Danych
ETPCz	Europejski Trybunał Praw Człowieka
ETS	Europejski Trybunał Sprawiedliwości (od 2009 r. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej – TSUE)
IWS	Instytut Wymiaru Sprawiedliwości
KRS	Krajowa Rada Sądownicza
LEX/el.	publikacja elektroniczna Wolters Kluwer
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
SA	Sąd Administracyjny
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny
WSA	Wojewódzki Sąd Administracyjny

Wstęp

Jak pisał G. Radbruch, prawo karne jest nie tylko źródłem, ale również barierą karalności¹. W teorii prawa już stosunkowo dawno pojawił się pogląd, że nie należy posługiwać się represją karną, gdy można w sposób tańszy zapobiec szkodom społecznym². Również W. Wolter podnosił kiedyś, że o normie prawnej można myśleć wtedy, gdy nie tylko można karać, ale i trzeba karać, ponieważ innego sposobu zabezpieczenia nie ma, podkreślając jednocześnie, że efektywność normy jest wprost proporcjonalna do intensywności owocnego ścigania³.

Ustawodawca przez właściwe ukształtowanie regulacji wpływa na przyszłe zachowania jednostek, które niejednokrotnie podejmując decyzję odnośnie naruszenia określonej normy prawnej, dokonują swego rodzaju ważenia korzyści i strat wynikających z takiego postępowania⁴. Przestrzeganie norm prawnych jest warunkiem funkcjonowania społeczeństwa⁵, a perspektywa szybkiego przeprowadzenia postępowania karnego stanowić może istotny czynnik determinujący ludzkie zachowania⁶.

Jako jeden z podstawowych aspektów dobrego prawa wymienia się jednocześnie jego skuteczność⁷. Nie zawsze jednak prawo skuteczne będzie dobrym prawem, okazać się bowiem może, że całościowa ocena danego przedsięwzięcia legislacyjnego będzie krytyczna z powodu jego zbyt wysokich kosztów społecznych i organizacyjnych, zbyt długiego czasu oczekiwania na osiągnięcie zamierzonego rezultatu, jego niezadawalającej trwałości czy naruszenia powszechnie akceptowanych przez społeczeństwo wartości⁸.

¹ G. Radbruch, *Einführung in die Rechtswissenschaft*, Leipzig 1929, s. 116.

² Por. m.in. J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad moralności i ustawodawstwa*, Warszawa 1959, s. 236; por. także J. Bentham, *Prinzipien des Gesetzgebung*, Köln 1933, s. 20 i nast.; por. także m.in. L. Gardocki, *Subsydiarność prawa karnego oraz in dubio pro libertate – jako zasady kryminalizacji*, PiP 1989, z. 12, s. 60 i nast.

³ W. Wolter, *Granice i zakres prawa karania*, PiP 1957, z. 2, s. 244; por. także M.E. Stefaniuk, *Skuteczność prawa i jej granice*, St. Iur. Lubl. 2011, Vol. 16, s. 55 i nast. i powołana tam literatura.

⁴ *Ibidem*.

⁵ M. Derlatka, *Posłuszeństwo normom prawnym*, Prok. i Pr. 2014, nr 1, s. 135.

⁶ A. Marek [w:] *System prawa karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. *idem*, Warszawa 2010, s. 13.

⁷ M.E. Stefaniuk, *Skuteczność prawa...*, s. 55 i nast. i powołana tam literatura.

⁸ *Ibidem*, s. 56; S. Wronkowska, *Kryteria oceny prawa*, [w:] *Przemiany polskiego prawa (lata 1989–1999)*, red. E. Kustra, Toruń 2001, s. 44 i nast.

W polskim systemie budzi wątpliwość posługiwanie się represją karłą w odniesieniu do tzw. czynów drobnych, jest to jednocześnie przedmiot częstych zmian legislacyjnych⁹. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na to, że wspomniana kategoria czynów drobnych nie jest ustawowo definiowana, na potrzeby niniejszego opracowania objęto nią zachowania mieszczące się w tzw. obszarach stycznych przestępstw i wykroczeń oraz w obrębie samych wykroczeń¹⁰. W zakresie tych właśnie zachowań obecnie obserwowalna jest, co również warto wspomnieć w tym miejscu, tendencja do przeobrażania sankcji *stricte* represyjnych i stopniowego zastępowania ich innymi rodzajami odpowiedzialności, głównie typu cywilnego czy administracyjnego¹¹. Przykładowo w tej kwestii W. Radecki wskazuje, że administracyjne kary pieniężne mogą w stosunku do tradycyjnych form odpowiedzialności karnej występować jako uzupełnienie instrumentarium odpowiedzialności karnej albo tę odpowiedzialność wręcz zastępować odpowiedzialność karłą¹².

Mówiąc o odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie, należy również w tym miejscu zwrócić uwagę, że samo pojęcie „odpowiedzialność” nie jest rozumiane w sposób jednolity zarówno w literaturze, jak i w doktrynie, stanowiąc przedmiot zainteresowania wielu dziedzin nauki¹³. Sam termin „odpowiedzialność” używany jest w poszczególnych aktach prawnych w różnych znaczeniach i różnych kontekstach¹⁴. W ramach poszczególnych gałęzi mówi się o odpowiedzialności cywilnej, karnej, administracyjnej, konstytucyjnej oraz innych, a każdy z tych rodzajów odpowiedzialności konkretyzowany jest we właściwej gałęzi prawa charakteryzując się zróżnicowanymi podstawami i zasadami¹⁵. Zagadnienie procesu kontrawencjonalizacji to problem złożony, a dotyczący właściwie trzech z wymienionych rodzajów od-

⁹ Por. np. zmiany wprowadzone ustawą z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247).

¹⁰ Szerzej por. R. Pawlik, *Czyny drobne w systemie polskim na tle porównawczym – stabilność rozwiązań czy potrzeba zmian?*, Kraków 2015.

¹¹ H. Groszyk, *Refleksje o przyszłości sankcji prawnej (przyczynek do ewolucji sankcji prawnej w społeczeństwach przyszłości)*, [w:] *Problemy teorii i filozofii prawa*, red. *idem et al.*, Lublin 1985, s. 107 i nast.

¹² W. Radecki, *Kilka uwag o zastępowaniu odpowiedzialności karnej odpowiedzialnością administracyjną*, [w:] *Współczesne problemy nauk penalnych*, Acta Univ. Wratislaviensis, nr 1663, s. 277–298.

¹³ W. Lang, *Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej*, ZNUMK 1968, nr 37, s. 51.

¹⁴ *Ibidem*, s. 65.

¹⁵ *Idem*, *Struktura odpowiedzialności prawnej*, ZNUMK 1968, nr 31, s. 3–40; *idem*, *Spór...*, s. 51–70; E. Kruk, *Pojęcie odpowiedzialności prawnej*, ATDP 2008, nr 3, s. 109–121; S. Sykuna, *Kilka uwag o odpowiedzialności prawnej*, GSP 2003, t. 11, s. 19–34.

powiedzialności, mianowicie – odpowiedzialności karnej, odpowiedzialności za wykroczenie oraz poniekąd także odpowiedzialności administracyjnej, którym poświęcone zostaną poszczególne fragmenty rozdziału V. Z punktu widzenia wskazanych wyżej trzech rodzajów odpowiedzialności konieczne jest z pewnością wyznaczenie jasnej granicy i podstaw ich stosowania. Z odpowiedzialnością administracyjną, jak i innymi rodzajami odpowiedzialności realizowanymi za pomocą sankcji o zbliżonych konsekwencjach do sankcji represyjnych, powinny być również związane gwarancje zbliżone do tych, jakie związane są z odpowiedzialnością karną. O ile jednak w przypadku odpowiedzialności karnej gwarancje te są oczywiste, o tyle na przykład w ramach odpowiedzialności administracyjnej już tak nie jest¹⁶.

Naczelnym w przypadku procesu kontrawencjonalizacji zagadnieniem jest jednak treść i zakres prawa karania oraz próba jednoznacznej charakterystyki i kategoryzacji odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie¹⁷, stanowiącymi części składowe kompleksowej i wieloaspektowej charakterystyki wspomnianego procesu. W rozważaniach tych z pewnością sięgnąć warto do spraw najzupełniej fundamentalnych i zastanowić się nad rozumieniem kary, powodami operowania sankcjami karnymi, relacjami między poszczególnymi kategoriami czynów zabronionych pod groźbą kary, a także możliwościami osiągnięcia tych samych efektów przy zastosowaniu odpowiedzialności o charakterze administracyjnym. Aktualnie pojawiają się bowiem poglądy, że współczesna filozofia prawa karnego zmierza przede wszystkim do pogodzenia sprawiedliwości naprawczej ze sprawiedliwością retributywną¹⁸. Rozważania nad tymi zagadnieniami mają znaczenie nie tylko poznawcze czy teoretyczne, ale także praktyczne w kontekście chociażby tzw. obszarów stycznych odpowiedzialności karnej, odpowiedzialności za wykroczenie jak również i odpowiedzialności administracyjnej. Pojawiające się w tym miejscu problemy winny skłonić do refleksji, czy regulacje w tym obszarze odpowiadają konstytucyjnej zasadzie demokratycznego państwa prawnego i konstytucyjnym gwarancjom związanym z *ius puniendi* oraz doprowadzić do konstruktywnych propozycji ewentualnych postulatów *de lege ferenda*.

---

¹⁶ Por. R. Pawlik, *Sanctions from the Perspective of ius puniendi: between Criminal Liability and Liability for a Misdemeanour, and Administrative Liability. The example of Poland*, Soc. Jur. 2016, Vol. 6, No. 3, s. 72–116.

¹⁷ W tym zakresie w doktrynie przyjmuje się odpowiedzialność karną *sensu stricto* i *sensu largo* – por. np. A. Marek [w:] *System prawa karnego*, t. 1, *Zagadnienia...*, s. 13.

¹⁸ M. Peno, *O odpowiedzialności karnej, uzasadnieniu kary i koncepcji komunikacyjnej karania*, AFPiFS 2014, nr 2, s. 95.

Najważniejsze jednakże, z punktu widzenia procesu kontrawencjonalizacji, wydaje się przede wszystkim sprecyzowanie, w jakich okolicznościach uzasadnione jest wprowadzenie przez ustawodawcę odpowiedzialności karnej, w tym także odpowiedzialności za wykroczenie, a w jakich dopuszczalne jest przyjęcie odpowiedzialności administracyjnej realizowanej przy pomocy wspomnianych wyżej sankcji. Zważywszy na to, że granica między deliktem administracyjnym, i będącą jego konsekwencją, jak się wydaje o charakterze represyjnym, sankcją administracyjną, a wykroczeniem lub przestępstwem jest na chwilę obecną płynna, ustawodawca ma pewien zakres swobody odnośnie wyboru reżimu odpowiedzialności i to przecież przez ustawodawcę podejmowana jest decyzja o objęciu określonego naruszenia (zdarzenia, czynu, zachowania) danym rodzajem odpowiedzialności prawnej, a także dobierany jest rodzaj i rozmiar sankcji¹⁹. Kluczowe znaczenie ma tutaj, jak pokazały przeprowadzone w tym względzie, badania zasada proporcjonalności, z której wywodzona jest zasada subsydiarności prawa karnego²⁰.

Podobnie jak sama penalizacja, tak i decyzja, czy należy potraktować czyn jako przestępstwo czy jako wykroczenie, jest decyzją polegającą na rozważeniu środków, których zastosowanie w danych warunkach jest wskazane w odniesieniu do czynu poddanego ocenie. Doktryna stoi przy tym słusznie na stanowisku, że jeżeli można osiągnąć zamierzony efekt polegający na skutecznym przeciwdziałaniu określonym czynom za pomocą środków mniej dotkliwych, nie jest uzasadnione zaostrzanie represji ponad uzasadnioną potrzebę²¹. Aczkolwiek wprowadzenie rozwiązania polegającego na stosowaniu środków mniej dotkliwych, a *de facto* na swoistym rozwarstwieniu przestępczości było i w zasadzie jest nadal w doktrynie zdecydowanie krytykowane, przede wszystkim z uwagi na sytuacje dające się wartościować w tzw. obszarach styrcznych przestępstw i wykroczeń. Materia ta mimo niewątpliwego znaczenia praktycznego, co pokazują przede wszystkim rozważania zawarte w rozdziale VI niniejszego opracowania, pozostaje raczej na uboczu zainteresowań doktryny,

¹⁹ Wyrok TK z dnia 12 kwietnia 2011 r., P 90/08, OTK-A 2011, nr 3, poz. 21; wyrok TK z dnia 14 października 2009 r., Kp 4/09, OTK-A 2009, nr 9, poz. 134; wyrok TK z dnia 15 stycznia 2007 r., P 19/06, OTK-A 2007, nr 1, poz. 2.

²⁰ Por. szerzej R. Pawlik, *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie*, [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, t. 3, *Studia prawne*, red. M. Grzybowski, Kraków 2014 i powołana tam literatura.

²¹ Por. m.in. J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad moralności i ustawodawstwa*, Warszawa 1959, s. 236; por. także *idem*, *Prinzipien...*, s. 20 i nast.; por. także L. Gardocki, *Subsidiarność prawa karnego...*, s. 60 i nast.; W. Wolter, *Granice i zakres...*, s. 244; por. także M.E. Stefaniuk, *Skuteczność prawa...*, s. 55 i nast. i powołana tam literatura.

pojawiają się nieliczne publikacje w tym zakresie odnoszące się do analiz teoretycznych samego procesu, brak jednak na chwilę obecną opracowań kompleksowych.

Mówiąc o granicach kryminalizacji, a tym samym o zakresie prawa karania, wspomnieć należy w pierwszej kolejności, że ustawodawca podejmuje zasadniczo decyzje kryminalizacyjną na podstawie spostrzeżenia, że jakieś dobro prawne doznaje uszczerbku lub jest zagrożone takim uszczerbkiem ze strony pewnej grupy zachowań²². Jedną z podstawowych funkcji prawa karnego jest bowiem zabezpieczanie ważnych dla rozwoju jednostek i funkcjonowania społeczeństwa dóbr przed atakami na nie ze strony osób naruszających normy prawne²³. Ochrona stosunków społecznych przed naruszeniami porządku prawnego, które wprawdzie nie zawierają takiego nasilenia społecznej szkodliwości jak przestępstwa, ale które przez swoją częstotliwość stanowią istotne zagrożenie dla ładu i porządku prawnego, jest także podstawową funkcją prawa wykroczeń²⁴. System prawa karnego, tym samym także prawo wykroczeń, w jego kryminalizacyjnym aspekcie oceniany musi być w pierwszej kolejności pod kątem przydatności do ochrony dóbr i wartości według wypracowanych zasad racjonalnej polityki kryminalnej. Jednocześnie należy pamiętać, że kryminalizacji nie może być za mało, gdyż wtedy określone dobra i wartości pozostaną bez ochrony, ani też za dużo, gdyż wtedy następuje inflacja normy prawnej, a to prowadzi w prostej linii do spadku efektywności i prestiżu całego systemu²⁵.

W świetle poczynionych wyżej uwag istotą i celem niniejszej pracy jest zatem próba całościowego i wieloaspektowego przedstawienia procesu kontrawencjonalizacji, czyli swoistego rozwarstwienia tzw. drobnej przestępczości w ujęciu prawnoporównawczym. Wspomniany proces zaczął krystalizować się już od początku lat 60. XX wieku zapoczątkowany ustawą o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego²⁶, a polegał i nadal polega na tym, iż niektóre przestępstwa

²² Zob. K. Amelung, *Rechtsgüterschutz und Schutz der Gesellschaft*, Frankfurt am Main 1972, s. 45 i nast.; F. von Liszt, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Berlin 1911, s. 74 i nast.

²³ L. Gardocki, *Zagadnienia...*, s. 45, 55; por. także A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. *idem*, Kraków 2004, s. 43 i nast.; *idem*, *O normie z punktu widzenia prawa karnego*, KSP 1990, nr 22, s. 72 i cytowana tam bibliografia; M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne część ogólna i szczególna*, Warszawa 2006, s. 84.

²⁴ A. Marek, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 2008, s. 2.

²⁵ M. Filar, *Polityka kryminalizacyjna...*, s. 47.

²⁶ Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego (Dz. U. Nr 23, poz. 149).

zaczęły mieć swoje odpowiedniki w wykroczeniach, granice między nimi wytyczało i wytycza nadal zasadniczo jedno znamię, które decyduje o całościowej ocenie czynu. Rozwiązanie to już od momentu jego wprowadzenia aż po dzień dzisiejszy budziło i budzi wątpliwości zarówno teoretyków, jak i praktyków z uwagi na *de facto* dwa różne reżimy odpowiedzialności przypisane do tożsamo opisanych czynów różniących się li tylko jednym znamieniem kształtującym granicę pomiędzy odpowiedzialnością karną, a odpowiedzialnością za wykroczenie. W tym zakresie niniejsza praca w założeniu stanowić ma również próbę odpowiedzi na pytanie, czy na chwilę obecną istotnie można mówić tutaj o dwóch różnych reżimach odpowiedzialności.

Problemem, który pojawia się w tym miejscu, jest także to, że na chwilę obecną polskie prawo wykroczeń nie ma wypracowanej jednolitej koncepcji, przy czym niejednorodność tę potęguje jeszcze stopniowe wprowadzanie konstrukcji tzw. typów przepołowionych. W swoim rozwoju historycznym prawo wykroczeń przechodziło przez różne koncepcje tego rodzaju odpowiedzialności – od modelu o charakterze karno-administracyjnym do obecnego, który zbliżony jest do modelu odpowiedzialności karnej podnosząc nawet, że prawo wykroczeń jest na chwilę obecną ściśle powiązane z prawem karnym, stanowiąc w istocie jego przedłużenie i dopełnienie²⁷. Spór o to, czy wykroczenia uznać za odrębną kategorię naruszeń porządkowych, a więc tych, które plasowane są przede wszystkim w sferze działalności administracyjnej, czy też ich weryfikację oprzeć na stopniu społecznej szkodliwości i przyjąć wykroczenie jako najdrobniejszą odmianę przestępstwa, datuje się już od 1918 r., kiedy to konstruowano koncepcję prawa wykroczeń. Ewolucja systemu w tym zakresie przedstawiona zostanie bliżej w rozdziale I niniejszej pracy.

Kolejną rzeczą o której należy wspomnieć, jest to, że podejmując próbę kompleksowej charakterystyki, a następnie analizy procesu kontrawencjonalizacji, z pewnością nie należy odwoływać się tylko i wyłącznie do u.p.n.d.p., z którą proces ten jest kojarzony, albowiem byłoby to niezwykle pobieżne potraktowanie zagadnienia. Istotę wspomnianego procesu można bowiem próbować w miarę precyzyjnie uchwycić dopiero po przedstawieniu całokształtu regulacji, które z jednej strony kreslą właściwe tło zamierzonej analizy, z drugiej zaś stanowią w miarę spójne argumenty dla formułowania późniejszych wniosków w ramach oceny wspomnianego procesu. Poza kluczową zatem, jak się wydaje dla procesu kontrawencjonalizacji u.p.n.d.p., przedstawione zostaną nadto etapy kształtowania się aktualnego modelu wykroczeń i zasad odpowiedzialności za nie w systemie polskim. Takich etapów wyodrębnić można jak się wydaje przynajmniej siedem, aczkolwiek obawiając się o kompletność,

²⁷ A. Marek, *Prawo...*, s. 2; zob. także I. Andrejew, *Przyczynek do zagadnienia trójpodziału przestępstw*, PiP 1955, z. 2.

a zarazem zasadność ich wyróżnienia, przyjąć należy raczej, że będą to poszczególne punkty odniesienia na drodze do rozwiązań aktualnych, przy czym zapewne polemizować można, czy uwzględniono wszystkie²⁸.

W pierwszej kolejności próbę charakterystyki, a przede wszystkim oceny skutków przyjętych rozwiązań rozpocząć należy od roku 1918, w którym to Polska po 123 latach niewoli odzyskała niepodległość, i kiedy to rozpoczęto odbudowę państwa po upadku trzech mocarstw zaborczych²⁹. Równocześnie z poważnymi wyzwaniami gospodarczymi, ekonomicznymi i politycznymi po trudnym dla kraju okresie zaborów pojawiło się także równie istotne z punktu widzenia dalszego funkcjonowania państwa zadanie uporządkowania systemu prawa, w tym prawa karnego i oczywiście – prawa wykroczeń³⁰. W obrębie prawa karnego dotychczas obowiązywały trzy różne kodyfikacje: austriacka powszechna ustawa karna z 1852 r., niemiecki kodeks karny z 1871 r. i rosyjski kodeks karny z 1903 r., ponadto na Spiszu i Orawie obowiązywał kodeks karny węgierski z 1878 r.³¹. W obrębie prawa wykroczeń, a przede wszystkim w odniesieniu do jego koncepcji, sytuacja nie była jasna, obowiązywały tutaj bowiem różne, czasami niespójne, odmienne w zakresie rozwiązań regulacje³².

Z tych wszystkich względów w okresie międzywojennym, na który przypadał niejako pierwszy etap uporządkowania istniejącego stanu rzeczy w zakresie prawa karnego, rozważane były trzy warianty, a mianowicie: stworzenie nowego kodeksu karnego, recypowanie na terenie całej Rzeczypospolitej Polskiej jednego z kodeksów obowiązujących lub stworzenie kompilacji kodeksów obowiązujących w trzech byłych zaborach. Ostatecznie zwyciężyło rozwiązanie pierwsze polegające na stworzeniu nowej autonomicznej regulacji, sama jednak jej koncepcja była już wówczas sporna, chodziło bowiem w szczególno-

²⁸ Szerzej wyczerpująco zagadnienia te zostały przedstawione do 1971 r. przez J. Skupińskiego w monografii *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Warszawa 1974, s. 73–149.

²⁹ Por. M. Eckert, *Historia Polski 1914–1939*, Warszawa 1990, s. 116; I. Gieysztor, *Research into the Demographic History of Poland: a Provisional Summing-up*, Acta Pol. Hist. 1968, Vol. 17, s. 5–17.

³⁰ J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 73–149.

³¹ Por. w tym zakresie J. Makarewicz, *Ustawa o postępowaniu karnym z dnia 23 maja 1973*, Kraków 1911, s. 12; E. Krzymuski, *Wykład procesu karnego ze stanowiska nauki i prawa obowiązującego w b. dzielnicach austriackiej wraz z uwzględnieniem ważniejszych różnic na innych ziemiach Polski*, Kraków 1922, s. 46 i nast.; G. Taubenschlag, *Polskie prawa karno-administracyjne*, Łódź 1924, s. 150 i nast.

³² J. Przeworski, *Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach*, Warszawa 1924; S. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne*, Warszawa 1946; G. Taubenschlag, *Polskie prawo karno-administracyjne*, Łódź 1930; a także W. Wolter, *Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego*, Warszawa 1947.

ści o miejsce, a co za tym idzie, i kształt prawa wykroczeń. Już wtedy prezentowany był w doktrynie pogląd o niemożności znalezienia zasadniczej różnicy pomiędzy przestępstwem a wykroczeniem, przy czym polemika w tym zakresie nasiliła się w latach 30. ubiegłego wieku, w czasie prac Komisji Kodyfikacyjnej RP przygotowującej kodyfikację karną³³. Istota problemu sprowadzała się już wówczas do tego, czy wykroczenia uznać za odrębną kategorię naruszeń porządkowych, a więc głównie w sferze działalności administracji, czy też za czyny nieróżniące się zasadniczo jakościowo od poważniejszych przestępstw, a co zatem idzie mogące funkcjonować w obrębie kodeksu karnego³⁴. Pierwotna polemika przerodziła się następnie w spór w szczególności pomiędzy E.S. Rappaportem, który przyjmował, że wykroczenia nie różnią się jakościowo od przestępstw, a J. Makarewiczem, który stał na stanowisku, że różnica jest poważna, albowiem o ile przestępstwo narusza dobro chronione prawem, o tyle wykroczenie jest jedynie naruszeniem natury porządkowej³⁵ przy czym nie uznawał prawa karno-administracyjnego za część prawa karnego, a za część prawa administracyjnego³⁶. Spór ten był kontynuowany po drugiej wojnie światowej przez S. Śliwińskiego i W. Woltera³⁷.

Z biegiem lat przyjęta w latach 30. XX wieku koncepcja odpowiedzialności za wykroczenie ulegała znaczącym modyfikacjom i tak już projekt kodeksu wykroczeń z 1971 r. oparty był, jak czytamy w jego uzasadnieniu, na założeniu, że prawo wykroczeń jest w sensie społecznym dopełnieniem kodeksu karnego, podobnie jak kodeks karny reguluje zasady odpowiedzialności i karanania oraz określa czyny zakazane lub nakazane pod groźbą kary, przepisy kodeksu karnego dotyczą zamachów godzących dotkliwie w interesy państwa, społeczeństwa oraz w prawa i interesy jednostek, przepisy zaś prawa o wykroczeniach dotyczą drobniejszych, lecz – przez swą masowość – nieraz nader

³³ Por. także J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 19 i nast.

³⁴ Por. E.S. Rappaport, *Uprawnienia karne władz administracyjnych*, RPEiS 1921, nr 2, s. 266 i nast.; E.S. Rappaport, *Zagadnienia kodyfikacji wykroczeń w ustawodawstwie polskim*, GSW 1929, nr 20, s. 307; S. Glaser, A. Mogilnicki, *Kodeks karny. Komentarz*, Kraków 1934; S. Glaser, *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933, s. 31 i nast.; J. Makarewicz, *Granice ustawy karnej*, PPIA 1920, nr 4–6, s. 100.

³⁵ J. Makarewicz, *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Polsce*, Lwów–Warszawa 1924, s. 4 i nast.; E. Krzymuski, *System prawa karnego*, Kraków 1921, s. 17 i nast.

³⁶ Por. także J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 16 i nast.

³⁷ W.F. Dąbrowski, *Orzecznictwo karnoadministracyjne w PRL*, Poznań 1967, s. 42 i nast.; T. Bojarski, *Przestępstwo a wykroczenie*, [w:] *Problemy ewolucji prawa karnego*, red. *idem*, Lublin 1990, s. 15 i nast.; W. Wolter, *Granice i zakres...*, s. 244 i nast.

dokuczliwych naruszeń porządku prawnego³⁸. W doktrynie różnica pomiędzy wykroczeniem a przestępstwem upatrywana była przede wszystkim w stopniu społecznej szkodliwości, przedmiotem sporu pozostawało zaś to, czy ta różnica ma charakter jakościowy czy ilościowy. Za jej jakościowym charakterem opowiadają się m.in. A. Marek, J. Bafia, L. Lernell, W. Wolter natomiast za ilościowym charakterem tejże różnicy opowiadają się m.in. M. Cieślak, A. Gubiński, E. Iserzon, L. Peiper, E.S. Rappaport, M. Bojarski, W. Radecki³⁹. A. Gubiński i T. Grzegorzcyk słusznie podkreślają, że stosowanie środków karnych winno następować dopiero w ostateczności, zakres penalizacji winien być ograniczony do tych czynów, co do których niezbędne jest ich zagrożenie karą, gdyż inne rodzaje przymusu nie są w stanie skutecznie im przeciwdziałać⁴⁰. W 1997 r. wraz z nową kodyfikacją karną oraz przyjęciem nowej konstytucji rozpoczął się proces upodabniania lub ujednolicania prawa wykroczeń i prawa karnego przez wprowadzenie wielu regulacji, w tym definicji odpowiedzialności za wykroczenie, tożsamyh z tymi funkcjonującymi na gruncie prawa karnego⁴¹.

Kolejnym zagadnieniem wymagającym podjęcia przy próbie analizy procesu kontrawencjonalizacji, szczególnie w dobie integracji europejskiej, jest kontekst historyczny prawa karania. W historycznym ujęciu prawo karne i prawo karania stanowiły bowiem wyraz suwerennej kompetencji poszczególnych państw i były jedną z najbardziej istotnych prerogatyw państwowych,

---

³⁸ Por. uzasadnienie do Kodeksu wykroczeń z 1971 r., zob. także szerzej J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 322 i nast.

³⁹ J. Skupiński, *Problemy kodyfikacji materialnego i procesowego prawa wykroczeń*, [w:] *Prawo ochrony środowiska i prawo karne*, red. H. Lisicka, Wrocław 2008, s. 292–294; A. Marek, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 2008, s. 142–143; T. Bojarski, *Polskie prawo wykroczeń*, Warszawa 2009, s. 238; W. Radecki [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1998, s. XLVI i nast.; por. też ostatnią wersję tego komentarza: Warszawa 2011, s. 76–80; J. Skupiński, J. Szumski, *Problemy kodyfikacji prawa wykroczeń*, PiP 1998, z. 9–10, s. 195–196.

⁴⁰ T. Grzegorzcyk, A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1996.

⁴¹ Por. ustawa z dnia 28 sierpnia 1998 r. o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń, ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, ustawy o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń, ustawy – Kodeks pracy i niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 113, poz. 717). Kolejne etapy to zmiany w 2001 r. w zakresie organów orzekających w sprawach o wykroczenia (zniesienie kolegiów i przekazanie orzecznictwa w sprawach o wykroczenia sądom grodzkim) wraz ze zmianami po 2010 r. dotyczącymi likwidacji sądów grodzkich oraz zmiany po 2013 r. – ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247 z późn. zm.).

co nie oznacza, że system krajowego prawa karnego funkcjonował w próżni⁴². Tradycyjnie *ius puniendi* rozumiano jako wyłączność państwa w kształtowaniu normy prawnokarnej, to jest wyłączność w ustalaniu zasad odpowiedzialności za przestępstwa, zakresu własnej jurysdykcji, a także zakresu kryminalizacji i kar za typizowane czyny. Za podstawę władzy karania T. Hobbes uznawał uprawnienie przyrodzone (*ius naturale*), moment powstania państwa oznaczał przy tym, że każdy z poddanych rezygnował ze swojego *ius naturale* i tym samym wzmacniał uprawnienie suwerena⁴³. Według J. Locke'a warunkiem koniecznym powstania społeczeństwa politycznego również była rezygnacja z władzy karania i sądenia na rzecz tworzącej się wspólnoty, która od momentu powstania wyposażała w tę władzę wybranych ludzi, których zadaniem było rozwiązywanie sporów pomiędzy jej członkami oraz wymierzanie kar tym spośród nich, którzy dopuścili się naruszenia prawa⁴⁴.

W 1993 r. na kontynencie europejskim w efekcie wieloletniego procesu integracji politycznej, gospodarczej i społecznej powstała na mocy podpisanego 7 lutego 1992 r. Traktatu z Maastricht⁴⁵ Unia Europejska, która zrzesza obecnie 28 krajów członkowskich, a 6 do niej kandyduje⁴⁶. Społeczność Unii

⁴² Por. m.in. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Kraków 2010, s. 69 i nast.; a także interesująca monografia C. Nowak, *Wpływ procesów globalizacyjnych na polskie prawo karne*, Warszawa 2014; ponadto R. Kwiecień, *Suverenność państwa. Rekonstrukcja i znaczenie idei w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2004; H. Kelsen, *Principles of International Law*, New York 1952, s. 190–194; H. Kelsen, *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*, Tübingen 1960; H. Krüger, G. Erler, *Zum Problem der Souveränität*, Karlsruhe 1957; U. Schliesky, *Souveränität und Legitimität von Herrschgewalt*, Tübingen 2004; J. Helios, W. Jedlecka, *Suverenność w dobie procesów integracyjnych i globalizacyjnych*, Wrocław 2004, s. 22–31; *Spór o suwerenność*, red. W.J. Wołpiuk, Warszawa 2001, szerzej R. Pawlik, *Ius puniendi and its Sources in the Era of European Integration – Selected Issues on the Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 5, No. 2, s. 54–88.

⁴³ T. Adamczyk, *Prawo do karania w umowie społecznej: (XVII–XVIII w.)*, [w:] *Spółczeństwo a władza: ustrój, prawo, idee*, Wrocław 2010, s. 339.

⁴⁴ *Ibidem...* s. 344.

⁴⁵ Wersja skonsolidowana Traktatu o Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 115 z 9.05.2008 r., s. 13); por. szerzej R. Pawlik, *Identity of Criminal Law at the Time of European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments*, Soc. Iur. 2015, Vol. 3, No. 1.

⁴⁶ Obecni członkowie: Austria (1995), Belgia (1952), Bułgaria (2007), Chorwacja (2013), Cypr (2004), Czechy (2004), Dania (1973), Estonia (2004), Finlandia (1995), Francja (1952), Grecja (1981), Hiszpania (1986), Holandia (1952), Irlandia (1973), Litwa (2004), Luksemburg (1952), Łotwa (2004), Malta (2004), Niemcy (1952), Polska (2004), Portugalia (1986), Rumunia (2007), Słowacja (2004), Słowenia (2004), Szwecja (1995), Węgry (2004), Wielka Brytania (1973), Włochy

Europejskiej tworzą grupy zróżnicowane kulturowo, językowo i religijnie, co z jednej strony jest czynnikiem wzbogacającym tę organizację⁴⁷, z drugiej zaś wymaga zapewnienia warunków, aby te różnice były szanowane⁴⁸. W art. 4 ust. 2⁴⁹ obowiązującego obecnie Traktatu o Unii Europejskiej zadekretowano wyraźnie, że Unia szanuje równość państw członkowskich wobec traktatów, jak również ich tożsamość narodową⁵⁰. Podstawę akcesji Polski do Unii Europejskiej stanowi Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., dopuszczając przekazanie kompetencji organów władzy państwowej w niektórych sprawach podmiotom w ustawie zasadniczej wskazanym⁵¹, co nie oznacza zasadniczo wyzbycia się suwerenności na rzecz Unii Europejskiej, a jedynie transfer kompetencji, którego granice wyznacza wskazana w preambule do ustawy zasadniczej suwerenność państwa jako wartość narodu⁵².

Przynależność do struktur unijnych rodzi w państwach członkowskich interesujący, a jednocześnie poważny problem relacji między prawem krajowym a prawem unijnym z uwagi na to, że sednem integracji europejskiej jest zachowanie odpowiednich proporcji między obowiązkami wynikającymi z zachowania suwerenności narodowej a wymaganiami związanymi z członkostwem

---

(1952) (*Kraje członkowskie UE*, www.europa.eu/about-eu/countries/index_pl.htm, dostęp 10 listopada 2016 r.).

⁴⁷ Por. szerzej *Dylematy wielokulturowości*, red. W. Kalaga, Kraków 2004; *Integracja Europejska*, red. M. Kuniński, Kraków 2000; K. Waluch, *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Płock 2004; *Pogranicza i multikulturalizm*, red. K. Krzysztofek, A. Sadowski, Białystok 2004; *Tożsamość europejska – wielokulturowość – globalizacja*, red. J. Bekasiński *et al.*, Włocławek 2007; *Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w perspektywie europejskiej i pozaeuropejskiej*, red. A. Barska, M. Korzeniowski, Opole 2007.

⁴⁸ Program Sztokholmski – otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli (Dz. Urz. UE C 115 z 4.05.2010, s. 1).

⁴⁹ Art. 4 dodany, zmieniony i według numeracji ustalonej przez art. 1 pkt 5 oraz art. 5 ust. 1 i 2 Traktatu z Lizbony zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r. (Dz. Urz. UE. C 306 z 17.12.2007), z dniem 1 grudnia 2009 r.

⁵⁰ Por. K. Wójtowicz, *Zachowanie tożsamości konstytucyjnej państwa polskiego w ramach UE – uwagi na tle wyroku TK z 24.11.2010 r. (K 32/09)*, EPS 2011, nr 8, s. 4; por. szerzej także R. Pawlik, *Identity of Criminal Law...*

⁵¹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 1998, s. 410.

⁵² L. Garlicki, *Uwagi do wstępu do Konstytucji RP*, [w:] K. Działocha *et al.*, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: komentarz*, t. 1, Warszawa 1999, s. 14; por. także wyroki TK z: dnia 11 maja 2005 r., K 18/04, OTK-A 2005, nr 5, poz. 49; dnia 18 lipca 2006 r., U 5/04, OTK-A 2006, nr 7, poz. 80; dnia 3 listopada 2006 r., K 31/06, OTK-A 2006, nr 10, poz. 147; dnia 12 marca 2007 r., K 54/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 25; dnia 16 grudnia 2009 r., Kp 5/08, OTK-A 2009, nr 11, poz. 170.

w Unii Europejskiej⁵³. Zagadnienie to wiąże się z granicami otwarcia porządku krajowego na prawo europejskie i pochodzącymi stąd wątpliwościami konstytucyjnymi co do granic i gwarancji suwerenności, co nabiera szczególnego znaczenia właśnie w zakresie *ius puniendi*, w związku z którym suwerenność definiowana jest najczęściej jako wyłączność państwa, a zarazem możliwość swobodnego kształtowania regulacji prawa karnego *sensu largo*, określania własnej jurysdykcji oraz wyboru metody i zakresu współpracy w sprawach karnych z innymi państwami⁵⁴.

Mówiąc o granicach otwarcia porządku krajowego na prawo europejskie w zakresie prawa karnego pamiętać należy, że prawo karne jest instrumentem służącym ochronie porządku publicznego przed zachowaniami szkodliwymi, jest gwarancją ładu, bezpieczeństwa i więzi społecznej, przywraca zaufanie i autorytet dla naruszonych przez przestępstwo reguł, wyróżniając się na tle innych dziedzin prawa posługiwaniem się najsurowszym i najdalej ingerującym w sferę praw i wolności obywatela narzędziem, którym jest sankcja karna⁵⁵. Jednocześnie prawo karne, bardziej niż którakolwiek inna gałąź prawa, odwzorowuje postawy społeczne wobec poszczególnych kwestii kulturowych, moralnych oraz finansowych, wykazując jednocześnie szczególną podatność na zmiany społeczne⁵⁶. Z tych wszystkich względów przyjmuje się, że musi być co do zasady stanowione przez władzę państwową w trybie przewidzianym dla stanowienia norm prawnych, która określając czyny karalne i grożące za nie kary oraz inne środki, realizuje w ten sposób prawo karania, czyli *ius puniendi*⁵⁷.

Z tych wszystkich względów w chwili obecnej nie można powiedzieć, że chociażby na samym kontynencie europejskim istnieje jednolita koncepcja prawa karnego, wręcz przeciwnie – państwa członkowskie z reguły mają różne wyobrażenia w kwestii konkretnych celów, jakim ma ono służyć, i rezultatów,

⁵³ *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, red. E. Popławska, Warszawa 2000, s. 44; A. Wróbel, *Wprowadzenie do prawa Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej)*, Kraków 2004, s. 55; A. Bałaban, *Traktat konstytucyjny Unii Europejskiej a tradycje konstytucyjne państw członkowskich*, [w:] *Konstytucja dla Europy. Przyszły fundament Unii Europejskiej*, red. S. Dudzik, Kraków 2005, s. 54; por. także P. Bała, „Tożsamość konstytucyjna” a *Traktat z Lizbony. Tezy wyroku Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 30 czerwca 2009 r.*, IN 2010, nr 2, s. 7 i nast.

⁵⁴ A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem w prawie karnym*, Białystok 2011, s. 136.

⁵⁵ Zob. również opinia rzecznika generalnego Dámása Ruiza-Jaraba Colomera w sprawie C-176/03 *Komisja przeciw Radzie* (dostępne na: www.curia.europa.eu).

⁵⁶ B. Wojciechowski, *Interkulturowe prawo karne*, Toruń 2009, s. 393 i wykorzystane tam piśmiennictwo.

⁵⁷ Por. także A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 166 i nast.

do jakich ma prowadzić⁵⁸. Każdy kodeks karny dokonuje swoistego uszeregowania dóbr prawnych, które podlegają ochronie, i odpowiednio różnicuje sankcje karne⁵⁹. Ponieważ wartości nie można w sposób ostateczny poznać i uzasadnić, dlatego też wyboru pomiędzy nimi nie można co do zasady poddawać racjonalnej ocenie, każdy bowiem wybór aksjologiczny jest wyborem „dobrym” z pozycji światopoglądu osoby, która go dokonała⁶⁰. Równocześnie zwrócić uwagę należy, że mimo wspomnianych różnic obecnie wspólny staje się pewien zrąb dóbr prawnych, który powinien być chroniony normami prawnokarnymi o charakterze ponadnarodowym, pojawia się w tym zakresie również swoista dezaktualizacja poglądów o wyłącznej i najlepszej jurysdykcji miejsca popełnienia przestępstwa z uwagi na to, że przestępczość coraz częściej ma charakter transgraniczny⁶¹.

Warto wspomnieć w tym miejscu także, jak kiedyś wywodził J. Makarewicz, że pierwotne prawo karne nie wiązało się z określonym terytorium,

---

⁵⁸ Por. m.in. A. Adamski *et al.*, *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia*, Toruń 2007, s. 17 i nast.; A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 160–161 i nast.

⁵⁹ Por. w tym zakresie m.in. J. Banach-Gutierrez, *Europejski...*, s. 22 i nast.; V. Mitsilegas, *EU Criminal Law*, Oxford–Portland 2009; M. Szwarc, *Decyzje ramowe jako instrument harmonizacji prawa karnego w UE*, PiP 2005, z. 7, s. 22 i nast.

⁶⁰ Por. w tym zakresie J. Zajadło, *Bezpieczeństwo – celowość – sprawiedliwość. Antynomie idei prawa*, GSP 2002, t. 9, s. 243.

⁶¹ Por. m.in. decyzja ramowa Rady 2001/888/WSiSW z dnia 6 grudnia 2001 r. w sprawie zwiększenia ochrony poprzez sankcje karne i inne sankcje za fałszowanie w związku z wprowadzeniem euro (Dz. Urz. WE L 329 z 14.12.2001, s. 3); decyzja ramowa Rady 2001/413/WSiSW z dnia 28 maja 2001 r. w sprawie zwalczania fałszowania i oszustw związanych bezgotówkowymi środkami płatniczymi (Dz. Urz. WE L 149 z 2.06.2001, s. 1); decyzja ramowa Rady 2001/500/WSiSW z dnia 26 czerwca 2001 r. w sprawie prania brudnych pieniędzy oraz identyfikacji, wykrywania, zamrożenia, zajęcia i konfiskaty narzędzi oraz zysków pochodzących z przestępstwa; decyzja ramowa Rady 2002/475/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu (Dz. Urz. WE L 164 z 22.06.2002, s. 3); decyzja ramowa Rady 2008/919/WSiSW z dnia 28 listopada 2008 r. zmieniająca decyzję ramową 2002/475/WSiSW w sprawie zwalczania terroryzmu (Dz. Urz. WE L 330 z 9.12.2008, s. 21); decyzja ramowa Rady 2003/568/WSiSW z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie zwalczania korupcji w sektorze prywatnym (Dz. Urz. UE L 192 z 31.07.2003, s. 54); decyzja ramowa Rady 2004/757/WSiSW z dnia 25 października 2004 r. ustanawiająca minimalne przepisy określające znamiona przestępstw i kar w dziedzinie nielegalnego handlu narkotykami (Dz. Urz. UE L 335 z 11.11.2004, s. 8); decyzja ramowa Rady 2008/841/WSiSW z dnia 24 października 2008 r. w sprawie zwalczania przestępczości zorganizowanej (Dz. Urz. UE L 192 z 31.07.2003, s. 54).

a wiązało się po prostu z członkostwem w określonej wspólnocie⁶². Nieco inaczej sytuacja wygląda obecnie, w art. 5 k.k. zadekretowana została bowiem tzw. zasada terytorialności, zgodnie z którą ustawę karną polską stosuje się do wszystkich sprawców niezależnie od ich obywatelstwa, którzy popełnili czyn zabroniony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak również na polskim statku wodnym lub powietrznym. Zasada ta jest wynikiem pojmowania suwerenności w aspekcie terytorialnym w ten sposób, że prawo powinno być przestrzegane na jego terytorium i stosowane do wszystkich czynów tam popełnionych⁶³. Obecnie w kontekście m.in. integracji europejskiej przestrzeni obowiązywania ustawy karnej wymaga głębszej analizy z odniesieniem do dwóch najprostszych i najbardziej elementarnych jej aspektów: a mianowicie zasady terytorialności, zgodnie z którą prawu karnemu podlega wszystko, co zostało popełnione w obrębie granic terytorialnych państwa, oraz zasady personalnej, zgodnie z którą każdego poddanego obowiązują prawa jego kraju, nawet wtedy, kiedy opuszcza jego granice⁶⁴. Jak słusznie zauważa A. Sakowicz, aktualnie zagadnieniem pierwszoplanowym jest konieczność budowania uniwersalnych regulacji prawnokarnych, co oznaczać będzie porzucenie zasady *ius territorii ac superioritatis* z uwagi przede wszystkim na pojawiającą się w tym zakresie swoistą dezaktualizację poglądów o wyłącznej i najlepszej jurysdykcji miejsca popełnienia przestępstwa w odniesieniu do przestępczości, która coraz częściej ma charakter transgraniczny⁶⁵.

W pracy zastosowano różnorodne metody badawcze. Oprócz metody dogmatycznej wykorzystano także, z uwagi na wielopłaszczyznową analizę problematyki, metodę interdyscyplinarną, sięgając m.in. do dorobku socjologii oraz pomocniczo metodę historyczną. Ze względu na przedmiot pracy równie istotne znaczenie dla prowadzonych analiz ma metoda porównawcza, wykorzystująca instrumenty badawcze oparte na komparatystyce prawniczej. Skonstruowanie i przedstawienie płaszczyzny prawnoporównawczej, która w założeniu zmierzać ma ku wykryciu podobieństw i różnic badanej instytucji prawa na tle ustawodawstwa czy praktyki państw obcych oraz ku budowie na

⁶² J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, Lublin 2009, s. 306.

⁶³ Por. L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990, s. 20–21.

⁶⁴ Bardzo interesujące rozważania w tej materii prezentuje D. Pudziańska (*eadem*, *Obywatelstwo w procesie zmian*, Warszawa 2013), która podejmuje analizę złożonego procesu zmian, jakim podlega instytucja obywatelstwa we współczesnej Europie. Przedstawia czynniki go wywołujące, do których zalicza m.in. masowe migracje, rozwój międzynarodowych regulacji z zakresu praw człowieka oraz powstanie Unii Europejskiej; oraz J. Ruskowski, *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.

⁶⁵ A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 161.

tej podstawie porównawczego pojęcia tej instytucji w badanym zakresie było nieco problematyczne⁶⁶. W zakresie metody prawno-porównawczej, jak słusznie przyjmuje B. Banaszak, istotne jest bowiem ustalenie ogólnych właściwości normatywnych badanych instytucji ustrojowych, zasadniczo zachowując trzy stadia postępowania badawczego: wyznaczenie przedmiotu badań, porównanie właściwości, które posiada on w poszczególnych krajach, interpretację wyników porównań⁶⁷. W celu zapewnienia badania tych samych zjawisk przy wykorzystaniu metody prawno-porównawczej, na co również zwraca się uwagę w doktrynie, powinno się przestrzegać podstawowych warunków jej stosowania: porównywalności badanych instytucji, zasad i rozwiązań ustrojowych oraz jednorodności badanych instytucji. Z tych wszystkich względów ostatecznie jako płaszczyznę prawno-porównawczą wybrano Niemcy, Austrię, Francję, Rosję i Wielką Brytanię.

W świetle poczynionych wyżej założeń problematyczne i mogące budzić wątpliwości było objęcie badaniem prawno-porównawczym etnicznie obcego – w stosunku do modelu kontynentalnego – systemu anglosaskiego. Na pierwszy rzut oka można bowiem przypuszczać, że nie doprowadzi to do spójnych i konstruktywnych wniosków⁶⁸, a tym samym do realizacji podstawowego celu komparatystycznej analizy prawniczej, ponieważ system prawa kontynentalnego stanowi diametralnie różną konstrukcyjnie perspektywę sposobu reakcji na czyn zabroniony, niemniej jednak, jak pokazują uwagi zawarte w rozdziale VII, wydaje się, że z uwagi na niektóre przyjęte w systemie brytyjskim rozwiązania (np. ASBO) można w sposób niejako nowy spojrzeć na koncepcję wykroczeń w systemie polskim.

Praca niniejsza powstała w ramach realizowanego w latach 2012–2016 projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki 2011/03/D/HS5/01456 *Kontrawencjonalizacja w polskim prawie karnym i wykroczeń. Analiza teoretyczno-dogmatyczna na tle porównawczym*. W czasie realizacji projektu powstały również publikacje dotyczące zagadnień częściowych, które posłużyły za bazę dla niniejszego końcowego opracowania, a są to: *Ochrona dobra prawnego z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji – wybrane zagadnienia*, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka,

⁶⁶ R. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Warszawa 2008, s. 19; K. Działocha, *Naczelné organy prezydiálne w europejskich państwach socjalistycznych*, Wrocław 1967, s. 7.

⁶⁷ Por. B. Banaszak, *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007.

⁶⁸ J. Tylman, *Z problematyki zasady legalizmu w prawie karnym procesowym*, PiP 1960, z. 3, s. 500–501, a także J. Tylman, *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Warszawa 1965, wraz ze wskazaną literaturą.

Olsztyn 2013; *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie*, [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne – społeczeństwo, polityka, gospodarka. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, t. 3, *Studia prawne*, red. M. Grzybowski, Kraków 2014; *Wybrane zagadnienia granic kryminalizacji i ich ewolucja na przykładzie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego*, [w:] *Idee nowelizacji kodeksu karnego*, red. M. Lubelski, R. Pawlik, A. Strzelec, Kraków 2014; *Znamienna ilościowe w procesie kontrawencjonalizacji w kontekście zasady nullum crimen sine lege – wybrane zagadnienia*, SP – RiM 2014, nr 2; *Identity of Criminal Law at the Time of European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments*, Soc. Iur. 2015, Vol. 3, No. 1; *Proces kontrawencjonalizacji – kilka uwag w kontekście aktualnych kierunków reformy prawa karnego oraz alternatywnych sposobów reakcji na przestępstwo*, [w:] *Przyszłość polskiego prawa karnego. Alternatywne reakcje na przestępstwo*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2015; *Czyny drobne w systemie polskim na tle porównawczym – stabilność rozwiązań czy potrzeba zmian?*, [w:] *Stabilność prawa w kontekście wartości, instytucji i funkcjonowania systemu prawnego*, red. T. Biernat, Kraków 2016; *Ius puniendi and its Sources in the Era of European Integration – Selected Issues on the Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 5, No. 2; *Sanctions from the Perspective of ius puniendi: between Criminal Liability and Liability for a Misdemeanour, and Administrative Liability. The Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 6, No. 3.

Maj 2016 r.

Rozdział I

Proces kontrawencjonalizacji – płaszczyzna normatywna

1.1. Uwagi ogólne

Podjmując próbę kompleksowej charakterystyki, a następnie analizy procesu kontrawencjonalizacji, z pewnością nie należy odwoływać się tylko i wyłącznie do ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego⁶⁹, z którą proces ten w pierwszej kolejności jest utożsamiany. Istotę wspomnianego procesu można bowiem próbować w miarę precyzyjnie uchwycić po przedstawieniu także szeregu innych regulacji, które z jednej strony kreślą właściwe tło, z drugiej zaś stanowią podstawę w miarę spójnej argumentacji do formułowania późniejszych wniosków w ramach dokonywanej oceny. I tak w niniejszym rozdziale poza kluczowym – jak się wydaje – dla analizy procesu kontrawencjonalizacji aktem, przedstawione zostaną także inne akty normatywne wyznaczające kolejne etapy kształtowania się aktualnej koncepcji reakcji na tzw. czyny drobne w systemie polskim. Takich etapów w nowożytnych regulacjach wyodrębnić można przynajmniej dziewięć, wydzielając w ten sposób części niniejszego rozdziału, aczkolwiek obawiając się o kompletność, a zarazem zasadność ich wyróżnienia, przyjąć należy raczej z punktu widzenia dalszych rozważań, że będą to poszczególne punkty odniesienia na drodze do rozwiązań aktualnych, przy czym z pewnością można polemizować, czy uwzględniono w ten sposób wszystkie⁷⁰.

Kontrawencjonalizacja to, jak już wcześniej wspomniano, proces polegający na przeniesieniu części zachowań naruszających przyjęte nakazy lub zakazy z kategorii przestępstw do kategorii wykroczeń, dlatego też zasadnicza część rozważań nad istotą, charakterystyką oraz próbą oceny wskazanego procesu

---

⁶⁹ Dz.U. Nr 23, poz. 149 z późn. zm.

⁷⁰ Szerzej wyczerpująco zagadnienia te zostały przedstawione do 1971 r. przez J. Skupińskiego w monografii *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Warszawa 1974, s. 73–149.

poświęcona zastała tak naprawdę dwóm zagadnieniom, a mianowicie kształtowi polskiego prawa wykroczeń w tym w szczególności zasadom i charakterowi i odpowiedzialności za wykroczenie, a także, w nieco węższym zakresie, kwestii odpowiedzialności karnej i jej kształtowi (albowiem co do zasady na gruncie polskim obraz tejsze jest spójny), ze szczególnym uwzględnieniem istotnej kwestii granic kryminalizacji.

Co do samego procesu kontrawencjonalizacji zasadniczo w doktrynie (w szcztątkowych w tym zakresie publikacjach, najczęściej poświęconych raczej nie analizie samego procesu i jego skutków, a kwestiom odpowiedzialności karnej oraz odpowiedzialności za wykroczenie) panuje względna jednolitość poglądów. Przyjmuje się, że kontrawencjonalizacja to przepołowienie określonego typu zachowania opisanego dotychczas jako przestępstwo i jego nowa ocena w tej części jako wykroczenia, oceniana jako kryminalizacja, niemniej jednak pojawiają się również głosy, że proces ten we wskazanym zakresie stanowi depenalizację częściową, polegającą na złagodzeniu sankcji karnych⁷¹. W doktrynie przyjmuje się również, że kontrawencjonalizacja to przekwalifikowanie przestępstwa do kategorii wykroczeń, stanowiące modyfikację penalizacji⁷².

Określając konsekwencje ustawy o przeniesieniu niektórych drobnych przestępstw, S. Steinborn powołując poglądy M. Bojarskiego i W. Radeckiego, podkreśla, że wspomnianą ustawą zapoczątkowano proces dekryminalizacji w wersji określanej jako kontrawencjonalizacja, czyli proces przesuwania niektórych przestępstw do kategorii wykroczeń⁷³. Z depenalizacją częściową utożsamia natomiast kontrawencjonalizację K. Klugiewicz, przyjmując jednocześnie, że jest to przeniesienie czynu z kategorii przestępstw do kategorii wy-

⁷¹ Por. M. Gabriel-Węglowski, *Przestępstwa przeciwko humanitarnej ochronie zwierząt*, Toruń 2009.

⁷² Por. B.J. Stefańska, *Zatarcie skazania*, Warszawa 2014 oraz postanowienie SN z dnia 24 sierpnia 1999 r., II KKN 150/99, Prok. i Pr.–wkł. 2000, nr 2, s. 1, gdzie Sąd Najwyższy wyraźnie wskazał, że „ustawa w art. 4 § 4 odnosi się do wypadków tzw. pełnej depenalizacji, kiedy czyn objęty wyrokiem nie jest już zabroniony pod groźbą kary. Oznacza to, że przepis ten nie ma zastosowania do wypadków, w których nastąpiło przekwalifikowanie przestępstwa do kategorii wykroczeń. W takich przypadkach może nastąpić modyfikacja penalizacji – jednak nie następuje zatarcie skazania z mocy prawa. Ustawa w art. 4 § 4 k.k. odnosi się do przypadków tzw. pełnej depenalizacji, kiedy czyn objęty wyrokiem nie jest już zagrożony pod groźbą kary”; por. także A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Kraków 2007; wspomniany autor w komentarzu do art. 4 k.k. także przyjmuje, że mamy tutaj do czynienia ze swoistym przekwalifikowaniem występku w wykroczenie.

⁷³ Por. S. Steinborn, *Prawomocność części orzeczenia w procesie karnym*, Warszawa 2011 oraz powołana pozycja: M. Bojarski, W. Radecki, *Wprowadzenie*, [w:] *idem*, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1998, s. XXIV.

kroczeń, zauważa przy tym, że termin ten obejmuje także wszystkie przypadki uznania czynu dotychczas traktowanego przez porządek prawny jako niekaralny za wykroczenie (pierwotna penalizacja). Innymi słowy, zdaniem K. Klugiewicza, kontrawencjonalizacja to swego rodzaju deklasacja (obniżenie pozycji) albo degradacja (obniżenie rangi) zachowania dotychczas uznawanego za przestępstwo, które od wejścia w życie nowej ustawy traktowane jest jako wykroczenie⁷⁴. Jednocześnie Autor ten słusznie zauważa, że nie sposób zgodzić się z twierdzeniami, że zawarty w art. 4 § 4 k.k. zwrot „czyn zabroniony pod groźbą kary” nie obejmuje swoim zakresem zachowań, za które grożą jedynie kary przewidziane za popełnienie wykroczenia, a kontrawencjonalizacja w ten sposób wpływa na sytuację prawną osoby prawomocnie skazanej, że jeżeli po uprawomocnieniu się wyroku skazującego za przestępstwo czyn taki zostaje przesunięty z kategorii przestępstw do kategorii wykroczeń, to na podstawie art. 4 § 4 k.k. skazanie ulega zatarciu z mocy prawa, co oznacza, iż uważa się je za niebyłe, a wpis o skazaniu usuwa się z rejestru skazanych zgodnie z art. 106 k.k. Zdaniem K. Klugiewicza gdyby tak faktycznie było, to zbędny byłby art. 50 ustawy nowelizującej, a to z kolei przeczyłoby aksjologicznemu założeniu o racjonalności ustawodawcy⁷⁵.

W tym miejscu przypomnieć należy, że termin „kontrawencjonalizacja” wywodzi się z języka francuskiego od słowa *contraventions*⁷⁶, które pochodzi od powstałego około XVI w. łacińskiego wyrażenia *contra venire*, co oznacza przekroczenie, naruszenie⁷⁷. Jak się wydaje, w pełni uprawnione jest wobec powyższego założenie, że kontrawencjonalizacja stanowi proces przesuwania czę-

⁷⁴ K. Klugiewicz, *Kontrawencjonalizacja oraz inne praktyczne problemy ze stosowaniem art. 50 ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw*, [w:] *Reforma prawa karnego materialnego i procesowego z 2015 roku. Wybrane zagadnienia*, red. D. Kala, I. Zgoliński, Warszawa 2015, s. 246–276.

⁷⁵ *Ibidem*; por. także W. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003, s. 495 i nast.; J. Majewski, *Wpływ kontrawencjonalizacji na sytuację prawną osoby prawomocnie skazanej*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński et al., Lublin 2005, s. 274.

⁷⁶ E. Dreyer, *Droit pénal général*, Paris 2014, s. 68 i nast., 464; B. Bouloc, *Droit pénal général*, Paris 2013, s. 123 i nast., 183; A. Legal, *Le nouveau régime des contraventions*, [w:] J. Mélanges-Lebret, J. Boulouis, *L'évolution du droit criminel contemporain. Recueil d'études à la mémoire de Jean Lebret*, Paris 1968, s. 157; Y. Mayaud, *Droit pénal général*, Paris 2013, s. 69 i nast., 324 i nast.; por. także A. Laborde, *Cours élémentaire de droit criminel*, Paris 1898; J.M. Le Graverend, *Traité de la législation criminelle en France*, Paris 1863, A. Normand, *Traité élémentaire de droit criminel*, Paris 1896.

⁷⁷ *Contravention* [hasło], dostępne na: dictionary.cambridge.org; por. także M.L. Rasat, *Droit pénal général*, Paris 2014, s. 280 i nast.

ści zachowań naruszających przyjęte nakazy lub zakazy z kategorii przestępstw do kategorii wykroczeń, niemniej jednak w systemie polskim z uwagi na specyfikę rozwiązań w obrębie prawa wykroczeń przyjęć by należało, że będzie to zasadniczo modyfikacja penalizacji, nie zaś depenalizacja (szerzej m.in. rozdział V)⁷⁸. Jak zaznaczono wyżej, relewantne z punktu widzenia oceny powyższego procesu będą przede wszystkim regulacje w zakresie wykroczeń, a także ścieżki ich rozwoju, dlatego też dokładniejszy rys historyczny obejmujący przede wszystkim prawo wykroczeń przedstawiony zostanie w dalszej części niniejszego rozdziału.

Próbę charakterystyki przyjętych rozwiązań rozpocząć należy od 1918 r., kiedy to Polska po 123 latach niewoli odzyskała niepodległość i kiedy rozpoczęto odbudowę państwa po upadku trzech mocarstw zaborczych⁷⁹. Po trudnym dla kraju okresie zaborów pojawiło się, równocześnie z poważnymi wyzwaniami gospodarczymi, ekonomicznymi i politycznymi, równie istotne zadanie uporządkowania systemu prawa, w tym prawa karnego oraz oczywiście prawa wykroczeń⁸⁰. W obrębie prawa karnego obowiązywały dotychczas trzy różne kodyfikacje: austriacka powszechna ustawa karna z 1852 r., niemiecki kodeks karny z 1871 r. i rosyjski kodeks karny z 1903 r., ponadto na Spiszu i Orawie – kodeks karny węgierski z 1878 r.⁸¹. W obrębie zaś prawa wykroczeń, a przede wszystkim jego koncepcji, sytuacja już wówczas nie była jasna, ponieważ obowiązywały różne, czasami niespójne i odmienne w zakresie rozwiązań, regulacje⁸². Z tych względów w okresie międzywojennym, na który przypadadał niejako pierwszy etap porządkowania istniejącego stanu rzeczy w zakresie prawa karnego i prawa wykroczeń, brane pod uwagę były trzy warianty, a mianowicie: stworzenie nowego kodeksu karnego, recypowanie na terenie całej Rzeczypospolitej jednego z kodeksów obowiązujących lub stwo-

⁷⁸ Bliżej w części dotyczącej charakterystyki odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie.

⁷⁹ Por. M. Eckert, *Historia Polski 1914–1939*, Warszawa 1990, s. 116; I. Gieysztor, *Research into the Demographic History of Poland: a Provisional Summing-up*, Acta Pol. Hist. 1968, Vol. 18, s. 5–17.

⁸⁰ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 1989.

⁸¹ Por. w tym zakresie J. Makarewicz, *Ustawa o postępowaniu karnym z dnia 23 maja 1973*, Kraków 1911, s. 12; E. Krzymuski, *Wykład procesu karnego ze stanowiska nauki i prawa obowiązującego w b. dzielnicy austriackiej wraz z uwzględnieniem ważniejszych różnic na innych ziemiach Polski*, Kraków 1922, s. 46 i nast.; G. Taubenschlag, *Polskie prawo karno-administracyjne*, Łódź 1930, s. 150 i nast.; J. Kałużniacki, *Ustawy byłej dzielnicy pruskiej*, t. 1, *Ustawa karna*, Poznań 1921, s. 11.

⁸² J. Przeworski, *Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach*, Warszawa 1924; S. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946; G. Taubenschlag, *Polskie prawo...*; W. Wolter, *Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego*, Warszawa 1947, s. 47 i nast.

rzenie kompilacji regulacji obowiązujących w trzech byłych zaborach. Sama koncepcja kodyfikacji była również już wówczas przedmiotem wielu sporów, chodziło w szczególności o miejsce, a co za tym idzie, i kształt prawa wykroczeń, problematyczne było m.in. wyznaczenie granicy, a zarazem uchwycenie różnicy, pomiędzy przestępstwem a wykroczeniem⁸³. W tym zakresie rozważano m.in. propozycje, aby wykroczenia ująć w osobnej księdze kodeksu karnego bądź podzielić je na wzór austriacki na wykroczenia kryminalne i policyjne⁸⁴. Ostatecznie zwyciężyło rozwiązanie pierwsze polegające na stworzeniu nowych autonomicznych regulacji tak w zakresie prawa karnego, jak i prawa wykroczeń⁸⁵.

Zanim to jednak nastąpiło, jedne z pierwszych takich uregulowań w obszarze wykroczeń⁸⁶ pojawiły się w Polsce już w 1919 r. I tak w pierwszej kolejności wspomnieć należy tutaj dekret o uprawnieniu Komisarzy Ludowych do wymierzania kar w drodze postępowania administracyjno-karnego⁸⁷, gdzie w art. 1 zadekretowano, że: Komisarz Ludowy władny będzie za przekroczenia, popełnione w granicach powierzonego mu powiatu, wymierzać w drodze postępowania administracyjno-karnego kary w następujących wypadkach: a) o ile w odnośnej ustawie został do tego upoważniony, b) o ile odnośna ustawa przewiduje karę za przekroczenie w drodze administracyjnej i nie wskazuje Urzędu upoważnionego do wymierzania kary⁸⁸. Zgodnie z art. 2 powołanego wyżej dekretu „Komisarz Ludowy ma prawo wymierzać kary do 500 marek

⁸³ Por. m.in. E.S. Rappaport, *Uprawnienia karne władz administracyjnych*, RPEiS 1921, nr 2, s. 266 i nast.; *idem*, *Zagadnienia kodyfikacji wykroczeń w ustawodawstwie polskim*, GSW 1929, nr 20, s. 307.

⁸⁴ Por. także J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 19 i nast.

⁸⁵ G. Taubenschlag, *Polskie prawo...*, s. 150 i nast.; W. Wolter, *Prawo karne...*, s. 47 i nast.

⁸⁶ Użyto sformułowania „w obszarze wykroczeń” z uwagi na to, że w tej części przedstawiany jest rys historyczny procesu, bez przesądzania istoty wykroczenia – szczególnie rozważania w dalszej części pracy.

⁸⁷ Dekret w przedmiocie przepisów tymczasowych o uprawnieniu Komisarzy Ludowych do wymierzania kar w drodze postępowania administracyjno-karnego (Dz. Pr. P.P. z 1919 r. Nr 14, poz. 154); jako akty wykonawcze funkcjonowały: rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 maja 1926 r. o doraźnych mandatach karnych w postępowaniu karno-administracyjnym (Dz.U. Nr 52, poz. 308); rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 24 października 1925 r. w sprawie trybu postępowania administracyjno-karnego na obszarze województw: wołyńskiego, poleskiego, nowogródzkiego i okręgu administracyjnego wileńskiego (Dz.U. Nr 115, poz. 817); rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 lutego 1919 r. o postępowaniu karno-administracyjnym (M.P. Nr 46).

⁸⁸ Brzmienie dokumentów prawnych w części historycznej niniejszej publikacji przytaczane jest zgodnie z oryginalną ortografią i interpunkcją.

grzywny lub do 6-ciu tygodni aresztu z zamianą grzywny na areszt w razie niezamóżności, jeżeli odnośna ustawa nie stanowiła inaczej”. Zgodnie natomiast z art. 3 „od orzeczenia karnego Komisarza Ludowego służy prawo odwołania się do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w 14-dniowym terminie od dnia zawiadomienia o treści orzeczenia karnego, jeżeli w ustawie nie jest inny termin przewidziany⁸⁹”. Tryb postępowania administracyjno-karnego określało, zgodnie z art. 4 powołanego wyżej dekrety, osobne rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, które składało się z 18 artykułów i normowało postępowanie karno-administracyjne⁹⁰. W ten sposób wprowadzono w Polsce model administracyjno-karny⁹¹ w zakresie szeregu tzw. czynów drobnych. Wzorując się, jak się wydaje, na tytule ustawy karnej austriackiej z 1852 r. określano wykroczenie jako „przekroczenie”, przewidując w tym zakresie odpowiedzialność o charakterze administracyjnym⁹². W ramach przyjętego modelu dopiero po uchwaleniu Konstytucji marcowej w 1921 r. przyjęto zasadę, że ukaranemu w trybie administracyjnym przysługuje w ramach kontroli droga sądowa⁹³. Zgodnie z § 8–10 rozporządzenia z dnia 30 czerwca 1930 r. w sprawie wewnętrznej organizacji starostw oraz trybu ich urzędowania w starostwach działały wyodrębnione referaty obejmujące orzecznictwo i politykę karno-administracyjną (referat karno-administracyjny), w których sprawy załatwiali urzędnicy posiadający we wskazanym zakresie szczegółowo określone kwalifikacje⁹⁴.

Kolejny etap rozwoju polskiego prawa wykroczeń przypada na lata 1928–1932. To właśnie z 1928 r. pochodzi pierwszy polski kodeks postępowania karnego⁹⁵ oraz kolejne rozporządzenie o postępowaniu karno-administracyj-

⁸⁹ E.S. Rappaport, *Uprawienia karne...*, s. 262 i nast.

⁹⁰ Rozporządzenie z 1919 r. o postępowaniu karno-administracyjnym.

⁹¹ Już tutaj pojawia się pewna niekonsekwencja, albowiem podstawowy dekret posługiwał się określeniem postępowania administracyjno-karnego, natomiast rozporządzenie wykonawcze dotyczyło już postępowania karno-administracyjnego.

⁹² Zob. J. Przeworski, *Ustawa karna austriacka...*, s. 67 i nast.; G. Taubenschlag, *Polskie prawo...*, s. 150 i nast.

⁹³ Por. art. 72 i 98 Konstytucji marcowej.

⁹⁴ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 30 czerwca 1930 r. w sprawie wewnętrznej organizacji starostw oraz trybu ich urzędowania, wydane w porozumieniu z Ministrami Pracy i Opieki Społecznej, Przemysłu i Handlu, Robót Publicznych, Rolnictwa oraz Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Dz.U. Nr 55, poz. 464 z późn. zm.).

⁹⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst pierw.: Dz.U. Nr 33, poz. 313, tekst jedn.: Dz.U. z 1950 r. Nr 40, poz. 364 z późn. zm.).

nem⁹⁶, o którym nieco szerzej w dalszej części. Wspomnieć należy także w tym miejscu, że w latach 30. ubiegłego wieku nie tyle rozgorzał, co nasilił się już istniejący spór o istotę i miejsce prawa wykroczeń, a miało to miejsce w czasie prac Komisji Kodyfikacyjnej przygotowującej kodyfikację karną. Kontrowersje budziło to, czy należy wykroczenia uznać za odrębną kategorię naruszeń porządkowych, plasowanych głównie w sferze działalności administracji, czy też uznać je należy za czyny nieróżniące się zasadniczo jakościowo od poważniejszych przestępstw, a zatem możliwe do objęcia konsekwencjami w ramach kodyfikacji karnej⁹⁷. Kontrowersje te przerodziły się w trwający długi czas spór, w szczególności pomiędzy E.S. Rappaportem, który przyjmował, że wykroczenia nie różnią się jakościowo od przestępstw, a J. Makarewiczem, który stał na stanowisku, że różnica jest poważna, albowiem o ile przestępstwo narusza dobro chronione prawem, o tyle wykroczenie jest jedynie naruszeniem natury porządkowej⁹⁸. Podkreślić należy, że zdaniem J. Makarewicza prawo karno-administracyjne nie powinno być częścią prawa karnego, a częścią prawa administracyjnego⁹⁹. Kontynuację tego sporu można było zaobserwować także po drugiej wojnie światowej, tym razem u S. Śliwińskiego i W. Woltera¹⁰⁰. S. Śliwiński argumentował, że w dziedzinie wykroczeń panuje tak wielki chaos, iż o tym, co jest wykroczeniem, decyduje właściwie fakt, że dany czyn jest przekazany orzecznictwu władz administracyjnych, przyjmując wreszcie, że jest to tzw. prawo karne szczególne. Wskazywał przy tym wyraźnie, że prawo karne materialne dotyczy stosunku jednostki do państwa jako ogółu,

⁹⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu karno-administracyjnym (Dz.U. Nr 38, poz. 365 z późn. zm.).

⁹⁷ Por. szerzej M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2013; a także E.S. Rappaport, *Uprawnienia karne...*, s. 266 i nast.; *idem*, *Zagadnienia kodyfikacji wykroczeń...*, s. 307; S. Glaser, A. Mogilnicki, *Kodeks karny. Komentarz*, Kraków 1934; S. Glaser, *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933, s. 31 i nast.; J. Makarewicz, *Granice ustawy karnej*, PPIA 1920, nr 4–6, s. 100.

⁹⁸ J. Makarewicz, *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Polsce*, Lwów–Warszawa 1924, s. 4 i nast.; E. Krzymuski, *System prawa karnego*, Kraków 1921, s. 17 i nast.; por. E.S. Rappaport, *Uprawnienia karne...*, s. 266 i nast.; *idem*, *Zagadnienia kodyfikacji wykroczeń...*, s. 307.

⁹⁹ Por. także J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 16 i nast.

¹⁰⁰ Por. M. Siewierski, *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1965, s. 23–480; J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 72; W. Makowski, *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna*, t. 1, Warszawa 1932, s. 64; zob. też w tej sprawie S. Glaser, A. Mogilnicki, *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 54; W.F. Dąbrowski, *Orzecznictwo karno-administracyjne w PRL*, Poznań 1967, s. 42 i nast.; T. Bojarski, *Przestępstwo a wykroczenie*, [w:] *Problemy ewolucji prawa karnego*, red. *idem*, Lublin 1990, s. 15 i nast.

nie zaś jednostki do jednostki, dlatego należy do tzw. prawa publicznego, nie zmienia jego istoty także sam tryb ścigania, *ius puniendi* służy bowiem zawsze państwu jako czynnikowi nadrzędnemu nad jednostkami¹⁰¹. W. Wolter twierdził natomiast, że jeżeli kodeks karny posługuje się pojęciem przestępstwa, to w zasadzie powinny wchodzić w grę tylko zbrodnie lub występki i nie do przyjęcia jest, aby w ramach kodeksu karnego miała funkcjonować nieznaną mu kategorią wykroczeń¹⁰². Zdaniem W. Woltera prawo karne powszechne miało służyć realizacji państwowego *ius puniendi*, natomiast prawo karno-administracyjne miało służyć wykonywaniu państwowej funkcji administrowania¹⁰³.

Przyjęta w 1932 r. kodyfikacja karna¹⁰⁴ zakładała w art. 1, że „odpowiedzialności karnej ulega ten, kto dopuszcza się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”. W art. 12 wprowadzała natomiast podział przestępstw na zbrodnie i występki, przy czym przestępstwa zagrożone karą śmierci lub więzienia powyżej lat 5 były zbrodniami, „zagrożone zaś karami zasadniczymi więzienia do lat 5, aresztu powyżej 3 miesięcy lub grzywny powyżej 3 000 zł” były występkami. Wiązało się to z przyjęciem następnie, choćby na gruncie art. 13 zasady, że „zbrodnię można popełnić tylko umyślnie, występki można popełnić także nieumyślnie, jeżeli ustawa wyraźnie tak stanowi”¹⁰⁵. Z kolei według prawa o wykroczeniach z 1932 r.¹⁰⁶ zgodnie z art. 1 wykroczeniem był czyn „zagrożony karami zasadniczymi: aresztu do 3 miesięcy i grzywny”, pierwotnie do 3 000 zł, a następnie do 4 500 zł¹⁰⁷, albo jedną z tych kar. Zgodnie z art. 14 § 1–3 przep. wpr. k.k. i pr. wyk. „o rodzaju przestępstwa, należącego według dotychczasowych przepisów do wyłącznego orzecznictwa sądów, rozstrzygają przepisy art. 12 kodeksu karne-

¹⁰¹ S. Śliwiński, *Prawo karne materialne*, cz. 1, Warszawa 1946, s. 79.

¹⁰² W. Wolter, *Prawo karne...*, s. 76.

¹⁰³ *Ibidem*; por. także J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 16 i nast.

¹⁰⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571).

¹⁰⁵ Por. w tym zakresie wyrok SN z dnia 8 maja 1933 r., III K 217/33, OSN(K) 1933, nr 7, poz. 136; w którym SN podkreślił, że z postanowień rozdziału II (art. 13–16) k.k. z 1932 r. wynika, iż kodeks karny, zrywając z obiektywizmem i z konstrukcją zamiaru pośredniego, którego istotą było przypisywanie skutków, niezależnie od psychicznego ustosunkowania się do nich sprawcy, wszelkie skutki przestępstwa wiąże z winą sprawcy.

¹⁰⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Prawo o wykroczeniach (Dz.U. Nr 60, poz. 572).

¹⁰⁷ Wysokość górnej granicy grzywny została ustalona na podstawie: art. 1 dekretu z dnia 26 kwietnia 1948 r. o podwyższeniu grzywien, kar pieniężnych, kar porządkowych i nawiązek (Dz.U. Nr 24, poz. 161), ustawy z dnia 28 października 1950 r. o zmianie systemu pieniężnego (Dz.U. Nr 50, poz. 459).

go i art. 1 prawa o wykroczeniach, po uwzględnieniu grożącej za dane przestępstwo kary według art. 10 lit. a) niniejszego rozporządzenia. § 2. Występkami są również przestępstwa należące według dotychczasowych przepisów do wyłącznego orzecznictwa sądów, choćby w myśl § 1 miały stanowić wykroczenie, jeżeli za nie grozi kara zasadnicza, nieprzewidziana w art. 12 kodeksu karnego i w art. 1 prawa o wykroczeniach, albo grzywna uzależniona od wysokości szkody lub innej podstawy obliczeniowej, chyba że grzywna ta nie może w żadnym razie przekroczyć kwoty 3 000 zł¹⁰⁸. Zgodnie natomiast z § 3. Jeżeli czyn stanowił według dotychczasowych ustaw wykroczenie, a w myśl § 1 lub § 2 ma być uważany za występki, „sprawca ulega karze w razie winy nieumyślnej, chyba że dotychczasowy przepis szczególny przewiduje odpowiedzialność tylko za winę umyślną”. Zgodnie z art. 2 pr. wykr. przepisy art. 1, 2, 3, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 40 § 2, 42 § 3, 54, 55, 56, 58, 91 k.k. z 1932 r. stosowało się również do wykroczeń, co wskazywało już wówczas na powiązanie tych dwóch rodzajów odpowiedzialności (nieco szerzej o tym w dalszej części rozdziału). Zgodnie z art. 16 § 1 prz. wpr. k.k. i pr. wykr. „sprawy o wykroczenia, przewidziane w części szczególnej prawa o wykroczeniach i w art. 8 niniejszego rozporządzenia, należały do właściwości władz administracyjnych”. Na podstawie zaś § 4 „na obszarze jednak, na którym obowiązywał kodeks karny z 1871 r., należało stosować przepisy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu karno-administracyjnym [...] do czynów, za które groziła w myśl przepisów wydanych przez byłe władze niemieckie i pruskie kara nie wyższa niż kara aresztu do 6 tygodni i grzywny do 150 złotych lub jedna z tych kar^{108b}”.

Z biegiem lat przyjęta w latach 30. ubiegłego wieku koncepcja wykroczeń ulegała znaczącym modyfikacjom. I tak już projekt kodeksu wykroczeń z 1971 r. oparty był, jak czytamy w jego uzasadnieniu, na założeniu, że prawo

---

¹⁰⁸ Por. także wyrok SN z dnia 29 maja 1934 r., III K 445/34, OSN(K) 1934, nr 12, poz. 298; gdzie SN wskazał, że przestępstwa z ustawy z dnia 15 kwietnia 1878 r. o kradzieżach leśnych (Zb. U. Pr., s. 222), niezależnie od tego, czy zachodzą okoliczności, uzasadniające wymierzenie obok grzywny kary więzienia, są występkami i z mocy art. 16, 14, 8 prz. wpr. k.k. i pr. wykr. jak i art. 1 rozporządzenia z 1928 r. o postępowaniu karno-administracyjnym, podlegają wyłącznemu orzecznictwu sądów powszechnych, a mianowicie w myśl § 19 ustawy o kradzieżach leśnych z 1878 r. i art. 16 k.p.k. z 1928 r. w pierwszej instancji orzecznictwa sądów grodzkich; oraz postanowienie SN z 28 kwietnia 1933 r., IV K 206/33, OSN(K) 1933, nr 6, poz. 124; gdzie SN wskazał, że przestępstwo z § 10 pruskiej ustawy z dnia 1 kwietnia 1880 r. o policji polnej i leśnej (Zb. U. Pr., s. 230) ulega ściganiu w trybie karno-administracyjnym. We wskazanym rozstrzygnięciu podkreślono także, że naruszenie przez sąd właściwości władzy karno-administracyjnej pociąga za sobą uchylene wyroku, lecz nie bezwzględnie jego nieważność.

wykroczeń jest w sensie społecznym dopełnieniem kodeksu karnego, podobnie jak kodeks karny reguluje on bowiem zasady odpowiedzialności i karania oraz określa czyny zakazane lub nakazane pod groźbą kary. Przepisy kodeksu karnego dotyczą zamachów godzących dotkliwie w interesy państwa, społeczeństwa oraz w prawa i interesy jednostek, przepisy zaś prawa o wykroczeniach dotyczą drobniejszych, lecz przez swą masowość nieraz nader dokuczliwych naruszeń porządku prawnego¹⁰⁹. Natomiast w 1997 r. wraz z nową kodyfikacją karną oraz przyjęciem nowej konstytucji rozpoczął się proces upodabniania lub ujednolicania prawa wykroczeń i prawa karnego przez wprowadzenie wielu regulacji, w tym definicji odpowiedzialności za wykroczenie, tożsamyh z tymi funkcjonującymi na gruncie prawa karnego¹¹⁰.

Nieco inaczej, o czym należy tutaj jedynie wspomnieć, wyglądała sytuacja na gruncie prawa karnego skarbowego, które zaczęto wyodrębnić z prawa ogólnego już w XIX w. Nieco inaczej, albowiem jak słusznie podkreśla się w doktrynie, czyny objęte prawem karnym skarbowym nie mają charakteru „zła samego w sobie” (*mala in se*), czyli zła, które jest niezależne od zakazu i zagrożenia karą, a są to czyny sprzeczne tylko z prawem, których „zło” polega właśnie na tym, że zabronił ich ustawodawca (*mala prohibita*)¹¹¹. I tak dwie pierwsze międzywojenne ustawy karne skarbowe (z 1926 r. i 1932 r.) nie знаły formalnego trójpodziału deliktów na zbrodnie, występki i wykroczenia, posługiwały się jedną kategorią przestępstwa skarbowego, z tym że wyodrębniały w jego ramach kategorię przestępstw porządkowych, dopiero od dekretu prawa karnego skarbowego z 1936 r.¹¹² zaczęto stosować podział przestępstw skarbowych na dwie kategorie: występków skarbowych i wykroczeń skarbowych¹¹³. Taki podział utrzymał się do 1971 r., kiedy to na wzór prawa karnego powszechnego w nowej regulacji wprowadzono już kategorię przestępstw

¹⁰⁹ Por. m.in. T. Grzegorzcyk, *Sądowa kontrola nad orzecznictwem w sprawach o wykroczenia*, s. 20 i nast.; J. Skupiński, *Model orzecznictwa w sprawach o wykroczenia*, PiP 1970, z. 8–9, s. 280; S. Waltoś, *Postępowanie szczególne w polskim procesie karnym*, Warszawa 1973, s. 305 i nast.; M. Olszewski, *Kontrola sądowa nad orzecznictwem w sprawach o wykroczenia* – de lege ferenda, PiP 1976, z. 1–2, s. 194 i nast.; A. Gubiński, *O niektórych kierunkach orzecznictwa kolegów do spraw wykroczeń w latach 1972–1975*, PiP 1976, z. 3, s. 79–80.

¹¹⁰ T. Bojarski *et al.*, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2015, komentarz do art. 1 k.w.

¹¹¹ Por. L. Wilk, *W sprawie autonomii materialnego prawa karnego skarbowego*, PiP 2009, z. 8, s. 32–45.

¹¹² Dekret Prezydenta RP z dnia 3 listopada 1936 r. – Prawo karne skarbowe (Dz.U. Nr 84, poz. 581 z późn. zm.).

¹¹³ Zgodnie z art. 35 wykroczeniem skarbowym był czyn zagrożony karą pieniężną, porządkową, polegający na naruszeniu przepisów w zakresie określonym w art. 1 p.k.s.

skarbowych i wykroczeń skarbowych¹¹⁴. Generalnie jednak, co w tym miejscu należy podkreślić, prawo karne skarbowe pozostaje autonomiczną dziedziną i regulacje w tym zakresie przedstawiane będą w dalszym ciągu rozważań jedynie celem sygnalizacji ukazania odrębnych, a zarazem charakterystycznych dla tej dziedziny rozwiązań.

1.2. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu karno-administracyjnym

Chronologicznie, zanim wprowadzono w 1932 r. kodeks karny i prawo o wykroczeniach, z pewnością istotnym krokiem w kierunku wypracowania koncepcji odpowiedzialności za wykroczenia była wspomniana wyżej regulacja procesowa zawarta w rozporządzeniu z 1928 r. o postępowaniu karno-administracyjnym¹¹⁵. Zgodnie z art. 1 powołanego rozporządzenia „wykroczenia zagrożone karą nie wyższą niż grzywna (kara pieniężna) trzy tysiące złotych i areszt do 3 miesięcy, niezależnie od kar dodatkowych, ulegają dochodzeniu i ukaraniu przez władze administracyjne, jeżeli ustawa dane wykroczenie wyraźnie przekazywała orzecznictwu władz administracyjnych¹¹⁶. Ograniczenie powyższej właściwości ze względu na kwotę grzywny nie ma zastosowania, jeżeli wymiar grzywny jest uzależniony od pojedynczej lub wielokrotnej wysokości szkody, wartości przedmiotu, uszczuplonej należności, albo innej jednostki obliczeniowej, przewidzianej ustawą jako podstawa ustalenia wysokości kary”. Zgodnie natomiast z art. 2 „do dochodzenia i karania wykroczeń, wymienionych w art. 1, powołane są powiatowe władze administracji ogólnej z wyjątkiem tych wypadków, gdy z mocy przepisu szczególnego właściwa jest

¹¹⁴ Zob. G. Bogdan, *Relacja pojęć przestępstwa i przestępstwa skarbowego w polskim prawie karnym*, PS 1997, nr 9, s. 83–93; J. Raglewski, *Relacja pojęć „przestępstwo” – „przestępstwo skarbowe” oraz „wykroczenie” – „wykroczenie skarbowe” w polskim systemie prawa karnego materialnego*, Prok. i Pr. 1998, nr 5, s. 99–110.

¹¹⁵ Szerzej na ten temat por. J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 80 i nast.

¹¹⁶ S. Śliwiński, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1946, s. 579. Ograniczenia, przewidziane w art. 1 nie miały zastosowania do przestępstw ulegających ukaraniu w postępowaniu karno-administracyjnym według rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 stycznia 1928 r. o stanie wojennym (Dz.U. Nr 8, poz. 54) i z dnia 16 marca 1928 r. o stanie wyjątkowym (Dz.U. Nr 32, poz. 307), a także do ustawy z dnia 5 sierpnia 1922 r. w przedmiocie zmian w ustawie z dnia lipca 1920 r. o zwalczaniu lichwy wojennej (Dz.U. Nr 69, poz. 618) i do dekretu z dnia 25 stycznia 1919 r. o nabywaniu i posiadaniu broni i amunicji (Dz. Pr. P.P. Nr 9, poz. 123), z tym że zamiast więzienia należało orzekać areszt (zob. art. 64 powołanego rozporządzenia).

inna władza administracji państwowej”. Zgodnie z art. 4 przepisy powołanego rozporządzenia nie dotyczyły „dochodzenia i karania w sprawach karno-skarbowych w ogóle i w sprawach dyscyplinarnych”. Już zatem wówczas, co podkreślono już wyżej, widoczna była odrębność odpowiedzialności karno-skarbowej i dyscyplinarnej¹¹⁷.

Zgodnie z art. 10 rozporządzenia, „jeżeli ten sam czyn wykazuje cechy przestępstwa, ulegającego ukaraniu przez władzę administracyjną, a zarazem cechy przestępstwa, ulegającego ukaraniu przez władzę sądową, każda z tych władz orzeka w zakresie swej właściwości. W razie skazania tak w postępowaniu karno-administracyjnym, jak i w postępowaniu sądowym, z pośród orzeczonych kar pozbawienia wolności kara surowsza pochłaniała mniej surową, inne kary, orzeczone przez obie władze, i skutki skazania, wynikające z obu orzeczeń, pozostawały obok siebie w mocy”. O pochłonięciu kary pozbawienia wolności orzekał sąd okręgowy, przewidziany w art. 37, na wniosek skazanego, prokuratora lub władzy administracyjnej, albo z inicjatywy własnej lub sądu, który wyrokował w postępowaniu sądowym.

Stosownie natomiast do art. 17 powołanego wyżej rozporządzenia karę należało „wymierzyć w granicach wymiarów, wskazanych w obowiązujących przepisach, a w braku takich wymiarów – w wymiarze do dwustu złotych lub do 7 dni aresztu. Przy ustalaniu wysokości i rodzaju kary należy uwzględnić wiek, dotychczasowy sposób prowadzenia się, stopień wykształcenia, stosunki majątkowe i zarobkowe obwinionego oraz względy celowości. W wypadku skazania nieletniego do lat siedemnastu można zamiast kary, przewidzianej ustawą, udzielić nagany, jeżeli wina i skutki czynu są nieznaczne, a ze względu na okoliczności wymiar nawet najniższej kary uważać należy za zbyt surowy”. Zauważyć należy, że zgodnie z art. 2 omawianego wcześniej dekretu z 1919 r. o uprawnieniu Komisarzy Ludowych do wymierzania kar w drodze postępowania administracyjno-karnego Komisarz Ludowy miał prawo wymierzać kary do 500 marek grzywny lub do 6-ciu tygodni aresztu z zamianą grzywny na areszt w razie niezamieszności, jeżeli odnośna ustawa nie stanowiła inaczej.

Podstawowym postępowaniem było zgodnie z rozdziałem IV omawianego rozporządzenia tzw. postępowanie karno-administracyjne zwyczajne. Według art. 19 „jeżeli doniesienie lub wynik dochodzenia uzasadnia dalsze ściganie, jak też w wypadku, przewidzianym w art. 48, władza wyznacza rozprawę i wzywa obwinionego piśmiennie do stawienia się w wyznaczonym terminie na rozprawę. Władza może w uzasadnionych wypadkach zaznaczyć w wezwaniu, że obwiniony zamiast stawienia się może nadesłać w wyznaczonym terminie piśmiennie wyjaśnienie”. Na zasadzie wyników rozprawy władza wydawała orzeczenie uniewinniające lub skazujące na podstawie art. 23, a zgod-

¹¹⁷ G. Taubenschlag, *Polskie prawo...*; W. Wolter, *Prawo karne...*

nie z art. 24 mogła „wydać orzeczenie zaoczne, jeśli obwiniony nie stawi się na rozprawę, a władza nie uważa jego obecności na rozprawie za konieczną”, i orzeczenie takie należało obwinionemu doręczyć.

Zgodnie z art. 26 „areszt zastępczy oznacza się w orzeczeniu wówczas, gdy obowiązujące przepisy przewidują za przestępstwo areszt, jako karę główną albo jako karę zastępczą”. Zgodnie natomiast z art. 28 areszt domowy (w mieszkaniu) można było stosować jako karę na zasadach przewidzianych rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 lutego 1928 r. o areszcie domowym¹¹⁸, wymierzając tenże w orzeczeniu lub nakazie karnym.

Postępowanie sądowe w sprawach karno-administracyjnych przewidywał art. 34 zgodnie z którym „osoba, której wymierzono karę w trybie postępowania karno-administracyjnego, może zwrócić się w terminie zawitym siedmiodniowym od daty ogłoszenia jej orzeczenia do władzy administracyjnej z żądaniem skierowania sprawy na drogę postępowania sądowego; termin siedmiodniowy liczy się od daty doręczenia, jeżeli orzeczenie należało doręczyć. To samo prawo służy osobom, którym je przyznają ustawy szczególne”. Zgodnie z art. 35 „w razie odmowy przyjęcia przez władzę administracyjną żądania, wymienionego w art. 34, można w ciągu trzech dni od zawiadomienia o odmowie złożyć żądanie skierowania sprawy do sądu okręgowego celem rozpatrzenia zasadności odmowy. Żądanie to można złożyć wprost do sądu”. O przywróceniu terminu, wymienionego w art. 34, orzekał sąd okręgowy, który wydawał decyzję (uchwałę) nie podlegającą zaskarżeniu.

Przewidziano także tryb postępowania nakazowego. I tak zgodnie z brzmieniem art. 45 „władze, wymienione w art. 2, mogą na podstawie doniesienia władz lub organów urzędowych, opartego na ich własnym spostrzeżeniu, nakładać kary bez przeprowadzenia zwyczajnego postępowania w drodze nakazu karnego, jeżeli uważają za stosowne wymierzyć karę aresztu na czas nie przekraczający dni trzech i karę pieniężną nie wyższą niż 50 złotych. [...] Wojewoda może w drodze rozporządzenia upoważnić do nakładania kar, w formie nakazów karnych również władze i organa państwowe i samorządowe, podległe powiatowym władzom administracji ogólnej”. Zgodnie z art. 46 „przeciw nakazowi karnemu może skazany wnieść do tej władzy, która nakaz wydała, sprzeciw pisemny lub ustny w ciągu 7 dni po doręczeniu nakazu” w przeciwnym razie nakaz stawał się prawomocny.

Postępowanie karno-administracyjne przyspieszone przewidziane było w art. 52, który przewidywał, że jeśli przestępstwa, podlegające ściganiu w postępowaniu karno-administracyjnym, szerzą się w sposób powszechny lub niebezpieczny, Ministrowie: Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości mogą w drodze rozporządzenia wprowadzić na oznaczonym obszarze przyspieszone

¹¹⁸ Dz.U. Nr. 26, poz. 228.

postępowanie karno-administracyjne odnośnie spraw, wymienionych w rozporządzeniu, na okres czasu nie przenoszący jednego roku. Rozporządzenie to [...] zgodnie z powołaną wyżej regulacją [miało być] ogłoszone w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej¹¹⁹.

Zgodnie z art. 58 „wykroczenia przekazane orzecznictwu władz administracyjnych ulegają przedawnieniu z upływem 6 miesięcy od popełnienia czynu, jeżeli w tym czasie ani władza administracyjna, ani sąd nie wdrożyły postępowania. Władza administracyjna nie może wydać orzeczenia ani nakazu karnego, jeśli od dnia wdrożenia postępowania przez władzę administracyjną upłynęło 12 miesięcy. Orzeczonej kary nie wolno wykonać, jeśli w przeciągu 24 miesięcy od dnia uprawomocnienia się orzeczenia lub nakazu karnego władzy administracyjnej albo wyroku sądowego wykonywanie kary nie zostało rozpoczęte”. Do okresu tego nie wliczało się czasu, przez który kara była odroczone lub przerwana w myśl art. 54 ust. 3 i 4 lub w myśl zasad postępowania karnego. Zgodnie natomiast z art. 59 „orzeczenie skazujące, o ile przepisy prawne nie stanowią inaczej, puszcza się w niepamięć po upływie 5 lat od chwili jego uprawomocnienia, w szczególności: po upływie tego czasu nie wolno o niem czynić wzmianki w urzędowych świadectwach prowadzenia się i wywiadach, ani też uwzględnić przy wymierzaniu kary w postępowaniu karno-administracyjnym”¹²⁰.

---

¹¹⁹ Zob. rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów i Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 października 1951 r. w sprawie wprowadzenia przyspieszonego postępowania karno-administracyjnego w sprawach o wykroczenia z dekretów o planowym skupie zbóż i zabezpieczeniu dostaw ziemniaków (Dz.U. Nr 54, poz. 380); rozporządzenie Ministrów Administracji Publicznej i Sprawiedliwości z dnia 25 lutego 1949 r. o wprowadzeniu przyspieszonego postępowania karno-administracyjnego w sprawach o niektóre przestępstwa (Dz.U. Nr 13, poz. 77); rozporządzenie Ministrów: Administracji Publicznej, Ziem Odzyskanych i Sprawiedliwości z dnia 28 stycznia 1948 r. o wprowadzeniu przyspieszonego postępowania karno-administracyjnego w sprawach o niektóre przestępstwa (Dz.U. Nr 6, poz. 44); rozporządzenie Ministrów: Administracji Publicznej i Sprawiedliwości z dnia 21 listopada 1945 r. w sprawie wprowadzenia przyspieszonego postępowania karno-administracyjnego co do niektórych wykroczeń, określonych w ustawie o szkodnictwie leśnym i polnym (Dz.U. Nr 57, poz. 327); rozporządzenie Ministrów Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości z dnia 26 marca 1936 r. o wprowadzeniu przyspieszonego postępowania karno-administracyjnego w sprawach o niektóre wykroczenia (Dz.U. Nr 23, poz. 192).

¹²⁰ Art. 59 skreślony przez art. 30 pkt 2 rozp. na mocy prz. wpr. k.k. i pr. wykr. z dniem 1 września 1932 r.

1.3. Koncepcja odpowiedzialności za wykroczenie według prawa o wykroczeniach z 1932 r. oraz koncepcja odpowiedzialności karnej według kodeksu karnego z 1932 r.

Kolejnym dającym się wyróżnić etapem w kształtowaniu zasad odpowiedzialności za wykroczenie był rok 1932. Jednym z podstawowych problemów, które stały przed członkami Komisji Kodyfikacyjnej w latach 30. ubiegłego wieku, było przyjęcie m.in. rozwiązań z zakresu prawa o wykroczeniach. W teorii zwracano uwagę, o czym wspomniano już wcześniej, że różnicy między prawem karnym powszechnym a karno-administracyjnym upatrywać należy w jakościowo odmiennej definicji, formułowanej na podstawie roli, jaką w przeszłości spełniały te dwa działy prawa. Podkreślano, że prawo karne powszechne ma służyć realizacji państwowego *ius puniendi*, natomiast prawo karno-administracyjne ma służyć wykonywaniu państwowej funkcji administrowania, a więc powinno dotyczyć sfery administracyjno-porządkowej w celu ułatwienia administracji wykonywania jej zadań¹²¹. Powyższe założenia wstępnie nakreślały w tamtym czasie różnice pomiędzy przestępstwem a wykroczeniem.

Poza jakościowo odmienną definicją w teorii formułowano jeszcze wiele kryteriów odróżniających przestępstwo od wykroczenia. Wspomnieć tu można o kryterium różnego charakteru celu kary kryminalnej i kary karno-administracyjnej, kryterium, według którego wykroczenie stanowi tylko zagrożenie dóbr chronionych, podczas gdy przestępstwo te dobra narusza, czy kryterium rozmiaru szkodliwych następstw czynu. Nadto już wówczas wskazywano na cechujący wykroczenia znacznie niższy stopień społecznej szkodliwości czynu¹²². Podobną argumentację daje się dostrzec również w aktualnym piśmiennictwie, gdzie wskazuje się, że przestępstwa mają kryminalny charakter, a wykroczenia – administracyjny, przy jednoczesnym podkreśleniu, że jednak przeprowadzenie precyzyjnego podziału między tymi dwoma grupami czynów zasadniczo nie jest możliwe, a upatrywanie różnic między wykroczeniem a przestępstwem według powyższego kryterium to tylko jedna z wielu perspektyw oceny¹²³.

Ostatecznie, po wielu dyskusjach, przyjęto koncepcję rozłączenia przestępstw i wykroczeń, wprowadzając rozporządzeniami Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 lipca 1932 r. kodeks karny i prawo o wykroczeniach¹²⁴, przy

¹²¹ W. Wolter, *Prawo karne...*, s. 76; J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 19 i nast.; E. Iserzon, *Kolegia karno-administracyjne w systemie organów państwowych*, St. Praw. 1969, nr 21, s. 94 i nast.

¹²² Szerzej w tej mierze zob. M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne obszarów stycznych wykroczeń i przestępstw*, Wrocław 1989, s. 9, 11.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ Regulacja materialnoprawna nastąpiła 11 lipca 1932 r., kiedy to zostały wydane trzy rozporządzenia (z mocą ustawy) Prezydenta Rzeczypospolitej: 1) kodeks karny,

czym już wówczas kodeks karny oraz prawo o wykroczeniach nie były kodyfikacjami pełnymi. Poza zakresem wspomnianych kodyfikacji pozostawione zostały bowiem liczne zespoły znamion, tak przestępstw, jak i wykroczeń, znajdujące się w ustawach szczególnych, tworząc wówczas, a także i obecnie, tzw. pozakodeksowe prawo karne i prawo wykroczeń, które stopniowo z czasem rozrastało się¹²⁵.

Zgodnie z art. 1 k.k. „odpowiedzialności karnej ulega ten, kto dopuszcza się czynu, zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”. Zgodnie natomiast z art. 1 pr. wyk. wykroczeniem był „czyn zagrożony karami zasadniczymi: aresztu do 3 miesięcy i grzywny do 3 000 złotych¹²⁶, albo jedną z tych kar”. Zgodnie z art. 2 pr. wyk. „przepisy art. 1, 2, 3, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 40 § 2, 42 § 3, 54, 55, 56, 58, 91 kodeksu karnego stosuje się również do wykroczeń”, co wskazywało już wówczas na powiązanie tych dwóch rodzajów odpowiedzialności. Podkreślić należy, że część ogólna prawa o wykroczeniach nie była nadmiernie rozbudowana, liczyła bowiem 16 artykułów, w pozostałym zakresie zawierała odwołanie do wskazanych wyżej przepisów.

W Polsce międzywojennej oparto zatem kategoryzację czynów zabronionych na dwóch zasadniczych kategoriach czynów zabronionych: przestępstwach z podziałem na zbrodnie, tj. przestępstwa zagrożone karą śmierci lub więzienia powyżej lat 5, i występki, tj. przestępstwa zagrożone karami zasadniczymi więzienia do lat 5, aresztu powyżej 3 miesięcy lub grzywny powyżej 3 000 zł¹²⁷, oraz wykroczeniach, które według art. 1 pr. wyk. obejmowały czyny zagrożone karami aresztu do 3 miesięcy i grzywny do 3 000 zł albo jedną z tych kar¹²⁸.

Zgodnie z brzmieniem art. 13 przep. wpr. k.k. i pr. wyk. „przepisy części ogólnej prawa o wykroczeniach stosuje się do przestępstw przekazanych orzecznictwu władz administracyjnych, choćby za nie groziła kara wyższa lub inna niż określona w art. 1”¹²⁹. Co do zagrożeń przewidzianych za wykroczenia to zgodnie z art. 7 pr. wyk. karę aresztu wymierzało się w dniach,

---

2) prawo o wykroczeniach, 3) przepisy wprowadzające kodeks karny i prawo o wykroczeniach; zob. także W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 64–65.

¹²⁵ Por. m.in. L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym (w świetle idei zupełnej kodyfikacji karnej)*, PiP 2011, z. 7–8, s. 61 i nast.

¹²⁶ Tekst ogłoszony w 1932 r., granicę tę następnie podniesiono do 4 500 zł.

¹²⁷ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1976, s. 448 i nast.; por. także *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005.

¹²⁸ Prawo o wykroczeniach z 1932 r.

¹²⁹ Przepisy wprowadzające kodeks karny i prawo o wykroczeniach z 1932 r.

tygodniach i miesiącach i co najmniej na przeciąg jednego dnia. Zgodnie natomiast z art. 8 § 1 pr. wykr. grzywny nie należało wymierzać poniżej 1 zł. W § 2 zadekretowano zasadę, że: „jeżeli przepis szczególny nie określa wymiaru grzywny lub rodzaju grożącej kary, wymierza się karę grzywny do 300 złotych”¹³⁰. Natomiast zgodnie z § 3 „jeżeli wykroczenia, za które grozi wyłącznie kara aresztu, dopuszczono się z chęci zysku, wymierza się dodatkowo grzywnę do 150 złotych”.

Już w 1932 r. w art. 3 pr. wykr. zadekretowano zasadę, że niema odpowiedzialności za wykroczenie popełnione zagranicą, wyjąwszy przypadki, w których ustawy taką odpowiedzialność przewidują, natomiast zgodnie z art. 4 „odpowiedzialność za wykroczenie zachodzi w razie popełnienia go bądź z winy umyślnej, bądź nieumyślnej, jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej”. W art. 6 § 1–2 przewidziano, że „nie ulega odpowiedzialności za wykroczenie: a) nieletni do lat 13; b) nieletni od lat 13 do lat 17, który wykroczenie popełnił bez rozeznania, tj. nie osiągnąwszy rozwoju umysłowego i moralnego w takim stopniu, by mógł rozpoznać znaczenie czynu i kierować swym postępowaniem. § 2. Do tych nieletnich władza karząca stosuje, jako środek wychowawczy, upomnienie oraz oddanie pod dozór odpowiedzialny rodzicom lub innym osobom, mającym pieczę nad nieletnim”. Natomiast zgodnie z § 3 w stosunku do nieletniego od lat 13 do lat 17, „który popełnił wykroczenie z rozeznaniem, władza karząca może również zastosować zamiast kary upomnienie oraz oddanie pod dozór odpowiedzialny, jeżeli nieletni nie popełnił w ciągu ostatniego roku wykroczenia z tych samych pobudek lub tego samego rodzaju”¹³¹.

Istotną z punktu widzenia zasad odpowiedzialności za wykroczenia regulację zawierał również art. 15 pr. wykr., zgodnie z którym „do przypadków zbiegu przestępstw i zbiegu przepisów stosuje się odpowiednie przepisy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o postępowaniu karno-administra-

¹³⁰ Wysokość górnej granicy grzywny została ustalona na podstawie art. 1 dekretu z dnia 26 kwietnia 1948 r. o podwyższeniu grzywnien, kar pieniężnych, kar porządkowych i nawiązek (Dz.U. Nr 24, poz. 161) oraz ustawy z dnia 28 października 1950 r. o zmianie systemu pieniężnego (Dz.U. Nr 50, poz. 459).

¹³¹ Por. wyrok SN z dnia 21 grudnia 1957 r., I KRn 941/57, OSNPG 1958, nr 4, poz. 8, gdzie Sąd Najwyższy wskazał, że art. 6 § 3 pr. wykr. stanowi, że nieletni w wieku od 13 do 17 lat, którzy popełnili wykroczenie z rozeznaniem, podlegają karze, jeśli popełnili w ciągu ostatniego roku wykroczenie tego samego rodzaju albo z tych samych pobudek, względnie jeżeli władza karząca uważa za niecelowe zastosowanie upomnienia czy oddania pod odpowiedzialny dozór rodzicom. Użyte tu słowo „kara” oznacza zwykle sankcje przewidziane w poszczególnych przepisach prawa o wykroczeniach. Art. 70 k.k. z 1932 r. ogranicza zastosowanie zakładu poprawczego tylko do przypadków popełnienia czynu zagrożonego pod groźbą kary w rozumieniu art. 1 k.k.

cyjnem z dnia 22 marca 1928 r.”. Jednocześnie wspomnieć należy o art. 16 zgodnie z którym „przepisy części ogólnej niniejszego prawa stosuje się do wykroczeń, przewidzianych innemi ustawami”.

Część szczególna nowego prawa o wykroczeniach z 1932 r., podobnie jak i część ogólna, nie była sama w sobie nadmiernie rozbudowana, zawierała pięć rozdziałów, w których zgromadzone były kolejno wykroczenia przeciwko: porządkowi publicznemu (art. 17–32), bezpieczeństwu (art. 33–48), zdrowiu publicznemu (art. 49–51), poszczególnym osobom (art. 52–53) oraz mieniu (art. 54–63). Zdecydowana natomiast większość wykroczeń typizowana była w ustawach szczególnych, tworząc, podobnie jak dzieje się to dziś, szeroki wachlarz tzw. pozakodeksowego prawa wykroczeń. Do tych właśnie wykroczeń na mocy art. 16 pr. wyk. należało stosować przepisy części ogólnej tego prawa. W tamtym czasie, co należy podkreślić, polskie prawo wykroczeń obejmowało w zasadzie trzy zasadnicze grupy wykroczeń: 1) wykroczenia określone w prawie o wykroczeniach z 1932 r., 2) wykroczenia wskazane w art. 1 rozporządzenia z 1928 r. o postępowaniu karno-administracyjnym, oraz 3) wykroczenia wskazane w art. 13 prz. wpr. k.k. i pr. wyk.¹³².

Spoglądając równoległe na porządek konstytucyjny, warto wspomnieć w tym miejscu, że Konstytucja kwietniowa przewidywała w art. 64 ust. 1, że „sądy wymierzają sprawiedliwość w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej” i zgodnie z ust. 4 „orzeczenia sądowe nie mogą być zmieniane ani uchylane przez inne organa władzy”. W art. 68 ust. 1 dekretowała zasadę, że „żadna ustawa nie może zamykać obywatelowi drogi sądowej dla dochodzenia krzywdy lub szkody”. Zgodnie natomiast z ust. 4 „nikt nie może być pozbawiony sądu, któremu z prawa podlega, ani karany za czyn, niezabroniony przez prawo przed jego popełnieniem, ani też zatrzymany bez nakazu sądu dłużej niż czterdzieści osiem godzin”. Co istotne z punktu widzenia odpowiedzialności za wykroczenie ust. 6 wprowadzał zasadę, że „sprawy, w których karę orzekła władza administracyjna, będą na żądanie strony przekazane na drogę postępowania sądowego”¹³³.

¹³² Zob. bliżej S. Śliwiński, *Polskie prawo karne...*, s. 80–81; W. Wolter, *Prawo karne...*, s. 76 i nast.

¹³³ Por. postanowienie SN z dnia 30 września 1938 r., II K 1608/38, OSN(K) 1939, nr 5, poz. 115; w postanowieniu tym Sąd Najwyższy wskazał, że „art. 68 § 1 Ustawy Konstytucyjnej, zakazując ustawowego pozbawienia obywatela pokrzywdzonego lub poszkodowanego drogi sądowej, nie ustala jednak dla rozstrzygnięcia spornych kwestyj stąd powstałych większej ilości instancji, niż to przewidują właściwe ustawy postępowania sądowego i nie uchyla ani nie zmienia przepisów tych ustaw”; por. w tym zakresie także opracowanie L. Garlickiego, *Prawo do sądu (rozważania de lege fundamentale ferenda)*, Ann. UMCS, Sect. G 1990, Vol. 37, s. 59–72.

1.4. Zmiany w prawie wykroczeń po 1951 r. – ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym

W latach 50. ubiegłego wieku, na co również w tym miejscu należy zwrócić uwagę, nastąpiła zasadnicza zmiana systemu organizacyjnego administracji terenowej. Zmiany te miały wpływ również na prawo o wykroczeniach i zasady orzekania w tych sprawach. Reformy dokonano ustawą z dnia 15 grudnia 1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym¹³⁴. Według art. 4. u.o.k.a. do orzekania powołano wyspecjalizowane organy, zwane kolegiami, usytuowane przy prezydiach rad narodowych wszystkich szczebli, jednocześnie zniesiono możliwość żądania skierowania sprawy na drogę postępowania sądowego i zamiast tego na podstawie ust. 4 wprowadzono odwołania do kolegiów drugiej instancji usytuowanych przy prezydiach rad narodowych bezpośrednio wyższego stopnia¹³⁵. Kolegia zostały pozbawione możliwości orzekania kary aresztu, a zamiast niej wprowadzono karę pracy poprawczej¹³⁶. Realizowane w tym modelu orzecznictwo określane było mianem małego wymiaru sprawiedliwości¹³⁷.

Zgodnie z art. 9 ust. 1 i pkt 2–3 (według tekstu jedn. z 1966 r.) „w postępowaniu przed kolegium i w postępowaniu nakazowym, unormowanym niniejszą ustawą, wymierza się za czyn podlegający ukaraniu karę przewidzianą za ten czyn w przepisach prawa, z tym że: 1) nie wymierza się kary pracy poprawczej, 2) karę grzywny wymierza się w wysokości od 50 zł do 4 500 zł, a gdy przepis prawa przewidywał grzywnę poniżej 50 zł, wymierza się karę przewidzianą w tym przepisie”. Zgodnie z pkt 3 lit. a–d „zasadniczą karę aresztu

¹³⁴ Tekst pierw.: Dz.U. Nr 66, poz. 454, tekst jedn.: Dz.U. z 1966 r. Nr 39, poz. 233 z późn. zm.; szerzej na temat tej reformy por. W.F. Dąbrowski, *Zagadnienia ogólne orzecznictwa karno-administracyjnego w PRL*, Poznań 1970, s. 44 i nast. oraz J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 112 i nast.

¹³⁵ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 18 lutego 1959 r. o trybie wybierania i odwoływania osób wchodzących w skład kolegiów karno-administracyjnych przy prezydiach rad narodowych oraz przewodniczących składów orzekających tych kolegiów (Dz.U. Nr 15, poz. 81); szerzej por. M. Celej, *Ustrój sądów powszechnych w latach 1919–2010*, cz. I, KRS 2011, nr 2, s. 20–23; a także J. Zientek, *Realizacja prawa do sądu w polskim prawie karnym w świetle uwarunkowań międzynarodowych*, Prok. i Pr. 1997, nr 2, s. 97–109.

¹³⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 grudnia 1951 r. w sprawie zasad i trybu odbywania kary pracy poprawczej (Dz.U. Nr 66, poz. 457).

¹³⁷ Por. np. E. Iserzon, *Kolegia karno-administracyjne...*, s. 94 i nast.; M. Zimmermann, *Orzecznictwo karno-administracyjne*, [w:] M. Jaroszyński, M. Zimmermann, W. Brzeziński, *Polskie prawo administracyjne*, Warszawa 1956, s. 413.

można wymierzyć tylko za wykroczenia określone w art. 18, 19, 20, 23, 28, 29, 30, 31 i 54 prawa o wykroczeniach, w art. 27 ustawy z dnia 10 grudnia 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu [...] ¹³⁸, a także w art. 77 i 78 ustawy z dnia 31 stycznia 1961 r. – Prawo budowlane [...] ¹³⁹; b) zasadniczą karę aresztu można wymierzyć w granicach od 1 dnia do 3 miesięcy, przy czym niedopuszczalne jest wymierzenie kary aresztu łącznie z karą grzywny, chyba że wykroczenie popełniono z chęci zysku ¹⁴⁰; c) gdy przepis prawa przewiduje tylko karę aresztu, a kolegium nie stosuje art. 9 prawa o wykroczeniach, sprawę przekazuje się do sądu przy odpowiednim zastosowaniu przepisów art. 55–57 niniejszej ustawy; d) jeżeli ustawa daje możliwość wyboru między karą aresztu a karą grzywny, wymierza się karę grzywny, można jednak wyjątkowo wymierzyć karę aresztu, gdy przemawiała za tym waga popełnionego czynu albo gdy okoliczności sprawy świadczą o demoralizacji sprawcy lub gdy działał on w sposób zasługujący na szczególne potępienie”. Zgodnie z pkt. 4 lit. a–c, „wymierzając karę grzywny, jeżeli okoliczności wskazują na to, że egzekucja grzywny nie będzie skuteczna, można orzec na wypadek nieuiszczenia jej w przewidzianym terminie zamianę na karę aresztu, przyjmując jeden dzień aresztu za równoważnik grzywny w kwocie od 20 do 40 złotych; b) areszt zastępczy nie może trwać dłużej niż najwyższy wymiar kary aresztu przewidzianego za dane wykroczenie, a gdy kara aresztu nie jest przewidziana – dłużej niż 3 miesiące; c) w razie częściowego uiszczenia grzywny areszt zastępczy zmniejsza się stosunkowo”. Według pkt 5–6 „aresztu zasadniczego i zastępczego nie można wymierzyć w stosunku do nieletnich oraz w tych przypadkach, gdy warunki osobiste ukaranego uniemożliwiają mu odbycie kary; 6) za wykroczenia nie wymienione w pkt 3 lit. a) i c), gdy szkodliwość społeczna jest mała, można wymierzyć karę nagany”. Jednocześnie według art. 9. ust. 2 „karę przypadku przedmiotów można orzec, jeżeli przewidują to obowiązujące przepisy prawa”, natomiast według ust. 3 „w orzeczeniu o ukaraniu można było nakazać podanie orzeczenia do publicznej wiadomości”. Kara ta mogła być orzeczona w każdej sprawie, jeżeli kolegium doszło do wniosku, że wpłynie to wychowawczo na ukaranego i jego towarzyszy pracy. Zgodnie z art. 10 „przy wymierzaniu kar należy uwzględniać społeczną szkodliwość czynu i stopień zawinienia spraw-

¹³⁸ Dz.U. Nr 69, poz. 434.

¹³⁹ Dz.U. Nr 7, poz. 46.

¹⁴⁰ Por. wyrok SN z dnia 24 kwietnia 1968 r., V KRN 207/68, OSNKW 1968, nr 9, poz. 107, gdzie Sąd Najwyższy wskazał, że przepis art. 9 ust. 1 pkt 3 lit. b) u.o.k.a. (dotyczy tekstu jedn. z 1966 r.), przewidujący możliwość orzekania kary aresztu łącznie z karą grzywny, jeżeli wykroczenie popełniono z chęci zysku, ma zastosowanie tylko wówczas, gdy wykroczenie zagrożone jest karą aresztu i grzywny kumulatywnie, a nie alternatywnie jak w przepisie art. 2 § 1 u.p.n.d.p.

cy, dotychczasowe zachowanie się sprawcy oraz jego warunki społeczne, osobiste i materialne”. Ustawa z 1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym wprowadziła także elementy pozwalające na złagodzenie odpowiedzialności, a nawet na zrezygnowanie z jej wdrożenia, polegające z jednej strony na tym, że w razie małej szkodliwości społecznej czynu można było orzec karę upomnienia, z drugiej zaś na tym, że w takich sytuacjach kolegium mogło nawet umorzyć postępowanie¹⁴¹.

Podobnie jak uprzednio zgodnie z art. 2 ust. 1 i pkt 1–2 u.o.k.a. „przepisów [...] ustawy nie stosuje się do: 1) spraw karnych skarbowych, 2) spraw, przekazanych orzecznictwu karno-administracyjnemu organów państwowych nie podporządkowanych radom narodowym”. Zgodnie z art. 3 i pkt 1–3 „orzekanie w sprawach, określonych w art. 1, następuje w trzech zasadniczych rodzajach postępowań: 1) przed kolegiumi karno-administracyjnymi przy prezydiach rad narodowych, 2) nakazowym, 3) mandatowym”.

Po nowelizacji z 23 września 1966 r. zgodnie z art. 44 ust. 1–2 „od orzeczeń, nakazów karnych, a także od postanowień wydanych na podstawie art. 18 ust. 3 i art. 25 ust. 3, obwiniony, ukarany, jego obrońca, prokurator, organ Milicji Obywatelskiej albo organ, który złożył wniosek o ukaranie, mają prawo w terminie tygodniowym od dnia ogłoszenia lub doręczenia orzeczenia, nakazu karnego albo postanowienia odwołać się do kolegium wojewódzkiego. 2. Od orzeczeń o ukaraniu zasadniczą karą aresztu (art. 9 ust. 1 pkt 3 lit. a) nie służy odwołanie do kolegium wojewódzkiego, lecz ukarany, jego obrońca, prokurator, organ Milicji Obywatelskiej albo organ, który złożył wniosek o ukaranie, mogą w terminie określonym w ust. 1 zwrócić się do kolegium, które wydało orzeczenie, z żądaniem skierowania sprawy na drogę postępowania sądowego; art. 500–509 kodeksu postępowania karnego stosuje się odpowiednio¹⁴²”.

Na podstawie art. 55 ust. 1–3 (według tekstu jedn. z 1966 r.) kolegia powiatowe mogły, nie wydając orzeczenia, przekazać sprawę na drogę postępowania sądowego, gdy uznają, że społeczna szkodliwość czynu, stopień zawinie-

¹⁴¹ E. Iserzon, *Kolegia karno-administracyjne...*, s. 94 i nast.; M. Zimmermann, *Orzecznictwo karno-administracyjne...*, s. 413.

¹⁴² W wersji pierwotnej z 1951 r. temu problemowi był poświęcony art. 47 ust. 1–2, który brzmiał: „Kolegia [...] [powiatowe] mogą, nie wydając orzeczenia, przekazać sprawę na drogę postępowania sądowego, gdy uznają, że społeczna szkodliwość czynu, stopień zawinienia lub inne ważne okoliczności sprawy wymagają wymierzenia kary, przewidzianej za dany czyn w przepisach prawa, jednak wykraczającej poza rodzaje lub wymiary kar, orzekanych przez kolegia (art. 8). 2. Prawo przekazania sprawy na drogę postępowania sądowego przed wyznaczeniem rozprawy przysługuje przewodniczącemu kolegium”. Z dniem 23 września 1966 r. regulację w tym zakresie przeniesiono do art. 55.

nia lub inne ważne okoliczności sprawy wymagają wymierzenia kary, przewidzianej za dany czyn w przepisach prawa, jednak wykraczającej poza rodzaje lub wymiary kar, orzeczanych przez kolegia (art. 9). Prawo przekazania sprawy na drogę postępowania sądowego przed wyznaczeniem rozprawy przysługiwało przewodniczącemu kolegium. W postępowaniu sądowym kary pracy poprawczej nie wymierzało się.

W postanowieniu z dnia 18 października 1965 r.¹⁴³ Sąd Najwyższy przyjął, że prawomocne skazanie za wykroczenie podlegające ukaraniu w trybie określonym w ustawie o orzecznictwie karno-administracyjnym nie wyłącza postępowania sądowego o ten sam czyn, jeśli miał on zarazem cechy przestępstwa, które ustawa poddawała wyłącznemu orzecznictwu sądów. Jeżeli sprawę o wykroczenie należące z mocy ustawy do postępowania karno-administracyjnego kolegium przy prezydium rady narodowej przekazało na drogę postępowania sądowego (na podst. art. 47 u.o.k.a.) i sąd w postępowaniu tym wymierzył oskarżonemu karę pozbawienia wolności, to w wypadku skazania również za ten sam czyn jako za przestępstwo podlegające z mocy ustawy ukaraniu przez sąd nastąpić musiało przewidziane w art. 10 rozporządzenia z 1928 r. o postępowaniu karno-administracyjnym pochłonięcie kary mniej surowej przez surowszą. Jeżeli czyn, za który kolegium przy prezydium rady narodowej wymierzyło karę, mieścił w sobie jedynie znamiona przestępstwa poddanego przez ustawę orzecznictwu sądów, orzeczenie kolegium podlegało uchyleniu na skutek odwołania (art. 36–39) lub jeśli uprawomocniło się – w trybie nadzoru (art. 45). Jeżeli sąd, do którego kolegium przy prezydium rady narodowej skierowało sprawę na podstawie art. 11 i 42 ust. 3 u.o.k.a. oraz § 5 rozporządzenia w sprawie wykonywania orzeczeń i nakazów karnych¹⁴⁴ było zdania, iż sprawa, w której kolegium orzekło karę pracy poprawczej, nie należała do postępowania karno-administracyjnego (art. 1 u.o.k.a.), lecz do właściwości sądu, powinien akta przesłać władzy powołanej do orzekania w trybie nadzoru (art. 45). Odmowne stanowisko tej władzy co do uchylenia orzeczenia kolegium nie wiązało sądu mającego orzec o winie oskarżonego na podstawie art. 11 u.o.k.a.

Kolejny etap zmian w obrębie prawa wykroczeń przypadł na 1958 r., kiedy to dwiema ustawami: o zaostreniu odpowiedzialności karnej za chuligaństwo i o zmianie ustawy o orzecznictwie karno-administracyjnym przywrócono możliwości orzekania przez kolegia kary aresztu zasadniczego i zastępczego, w niektórych najpoważniejszych sprawach, nastąpiło także znaczne zaostre-

¹⁴³ Por. postanowienie SN z dnia 18 października 1965 r., II KO 44/55, OSNCK 1957, nr 2, poz. 12.

¹⁴⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 grudnia 1951 r. w sprawie wykonywania orzeczeń i nakazów karnych wydanych przez kolegia przy prezydiach rad narodowych (Dz.U. Nr 66, poz. 456).

nie reakcji na wykroczenia¹⁴⁵. Zgodnie z brzmieniem art. 44 ust. 2 u.o.k.a. (według tekstu jedn. z 1966 r.) od orzeczeń o ukaraniu zasadniczą karą aresztu (art. 9 ust. 1 pkt 3 lit. a) nie służyło odwołanie do kolegium wojewódzkiego, lecz ukarany, jego obrońca, prokurator, organ Milicji Obywatelskiej albo organ, który złożył wniosek o ukaranie, mogli w terminie określonym w ust. 1 zwrócić się do kolegium, które wydało orzeczenie, z żądaniem skierowania sprawy na drogę postępowania sądowego, przy czym art. 500–509 kodeksu postępowania karnego stosowało się odpowiednio. Na podstawie natomiast art. 55 ust. 1 kolegia powiatowe mogły, nie wydając orzeczenia, przekazać sprawę na drogę postępowania sądowego, gdy uznały, że społeczna szkodliwość czynu, stopień zawinienia lub inne ważne okoliczności sprawy wymagają wymierzenia kary, przewidzianej za dany czyn w przepisach prawa, jednak wykraczającej poza rodzaje lub wymiary kar, orzekanych przez kolegia (art. 9).

W omawianym obszarze odnotować należy ponadto trzy rozporządzenia wykonawcze: rozporządzenie z 1951 r. w sprawie wykonywania orzeczeń i nakazów karnych wydanych przez kolegia przy prezydiach rad narodowych, rozporządzenie w sprawie wykonywania kar aresztu orzeczonych przez kolegia przy prezydiach rad narodowych¹⁴⁶ oraz – rozporządzenie w sprawie wykonywania kar aresztu orzeczonych przez kolegia karno-administracyjne przy prezydiach rad narodowych¹⁴⁷. I tak na podstawie § 1–3 ostatniego z wymienionych rozporządzeń w zakresie kary aresztu wykonaniu podlegały: „1) prawomocne orzeczenia kolegiów karno-administracyjnych o ukaraniu zasadniczą karą aresztu, 2) prawomocne orzeczenia i nakazy karne, w których ustalono karę aresztu zastępczego w razie nieuiszczenia grzywny w terminie 14 dni od daty doręczenia wezwania do wpłacenia grzywny, 3) prawomocne postanowienia przewodniczącego składu orzekającego kolegium karno-administracyjne wydane w trybie art. 20 ust. 3 ustawy o orzecznictwie karno-ad-

---

¹⁴⁵ Ustawa z dnia 22 maja 1958 r. o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za chuliństwo (Dz.U. Nr 34, poz. 152 z późn. zm.) oraz ustawa z dnia 2 grudnia 1958 r. o zmianie ustawy z 15 grudnia 1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym (Dz.U. Nr 77, poz. 396). Ustawa z 1958 r. o zmianie ustawy o orzecznictwie karno-administracyjnym zmieniła kodeks karny z 1932 r.; prawo o wykroczeniach z 1932 r. oraz ustawę o orzecznictwie karno-administracyjnym z 1951 r.; szerzej na temat ustawy por. W.F. Dąbrowski, *Zagadnienia ogólne orzecznictwa...*, s. 60 i nast. oraz J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 138 i nast.

¹⁴⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 września 1958 r. w sprawie wykonywania kar aresztu orzeczonych przez kolegia przy prezydiach rad narodowych (Dz.U. Nr 56, poz. 274).

¹⁴⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 marca 1959 r. w sprawie wykonywania kar aresztu orzeczonych przez kolegia karno-administracyjne przy prezydiach rad narodowych (Dz.U. Nr 20, poz. 126).

ministracyjnym [...] oraz postanowienia wydane w trybie art. 20 ust. 4 teże ustawy ustalające wymiar aresztu zastępczego w razie nieściągalności grzywny, 4) orzeczenia i nakazy karne wydane w trybie postępowania przyspieszonego (art. 38 pkt 2 ustawy o orzecznictwie karno-administracyjnym), 5) wydane w trybie postępowania przyspieszonego orzeczenia, w których ustalono karę aresztu zastępczego, w stosunku do osoby, co do której wykonanie tej kary byłoby uniemożliwione wskutek braku stałego miejsca zamieszkania lub ze względu na stałe zmienianie przez tę osobę miejsca pobytu bez zameldowania, jeżeli ukarany nie uiszczy grzywny natychmiast po jej orzeczeniu i doręczeniu mu wezwania do jej wpłacenia”. Wykonanie zasadniczej albo zastępczej kary aresztu zarządzały właściwe dla spraw wewnętrznych organy administracji prezydium powiatowych (miast stanowiących powiaty) i dzielnicowych rad narodowych, zwane organami administracji. Karę aresztu wykonywało się przez osadzenie osoby ukaranej w zakładzie karnym¹⁴⁸.

1.5. Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego

Najistotniejszym z punktu widzenia procesu kontrawencjonalizacji aktem prawnym, zasadniczo zmieniającym obraz polskiego prawa wykroczeń była ustawa z 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego, która spotęgowała problem identyfikacji istoty wykroczenia, a jednocześnie zapoczątkowała sam właściwy proces kontrawencjonalizacji polegający na swoistym rozwarstwieniu odpowiedzialności¹⁴⁹. Ustawa ta wprowadziła nową kategorię wykroczeń, zwanych później typami przepołowionymi, których istota zasadniczo polegała na tym, że tożsame w zakresie znamion czyny były przestępstwami lub wykroczeniami w zależności od tego, czy wartość przedmiotu czynności wykonawczej bądź wysokość wyrządzonej lub grożącej szkody przekraczała lub nie przekraczała liczbowo określonej kwoty granicznej wynoszącej w zależności od typu czynu 300, 150 lub 50 zł¹⁵⁰. Katalog uzupełniał czyn prowadzenia w ramach gospo-

¹⁴⁸ Por. w tym zakresie także J. Szumski, *Ewolucja kary aresztu w polskim prawie o wykroczeniach*, Ann. UMCS, Sect. G 1993, Vol. 40, s. 223–234.

¹⁴⁹ Por. szerzej A. Gubiński, M. Siewierski, *Ustawa o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 1967, s. 21 i nast.; por. także J. Skupiński, *Przekazanie niektórych drobnych przestępstw do orzecznictwa karno-administracyjnego*, PiP 1967, z. 1, s. 106 i nast.

¹⁵⁰ Por. wyrok SN z dnia 3 czerwca 1968 r., V KRN 98/68, OSNKW 1968, nr 10, poz. 124; gdzie SN przyjął, że od dnia 1 stycznia 1967 r., a więc od wejścia w życie

darki nieuspołecznionej zarobkowej działalności wytwórczej, przetwórczej, handlowej lub usługowej bez wymaganego zezwolenia, który był wykroczeniem, jeżeli był tzw. wypadkiem mniejszej wagi (art. 10 u.p.n.d.p.). Uzasadniając wprowadzenie tego co do zasady nowego rozwiązania, podkreślono, że zabieg przepołowienia czynu przestępczego pozwoli w pierwszej kolejności na obniżenie sankcji karnych, ale równocześnie doprowadzi do wywołania określonych konsekwencji w zakresie polityki ścigania karnego (a ściślej karno-administracyjnego) oraz zaostrzenia dolegliwości faktycznie odczuwanej przez sprawcę wykroczenia¹⁵¹.

Ponieważ jest to regulacja w istocie podstawowa dla omawianego procesu, warto przyrzeć się bliżej zawartym w niej rozwiązaniom zwracając uwagę, że przekazanie, jak wynika z tytułu ustawy, nastąpiło do orzecznictwa karno-administracyjnego, bowiem w art. 11 powołanej wyżej ustawy znajdziemy zasadę, że w sprawach o wykroczenia przekazane art. 1–10 stosuje się przepisy części ogólnej prawa o wykroczeniach oraz przepisy ustawy o orzecznictwie karno-administracyjnym¹⁵².

I tak kolejno, zgodnie z art. 1 § 1–2 u.p.n.d.p., kontrawencjonalizacji podlegała kradzież: „Kto kradnie lub przywłaszcza sobie mienie społeczne, jeżeli wartość mienia nie przekracza kwoty 300 złotych, podlega karze aresztu do 3 miesięcy lub grzywny do 4 500 złotych. § 2. Tej samej karze podlega, kto kradnie lub przywłaszcza sobie inne mienie, niż określone w § 1, jeżeli wartość mienia nie przekracza kwoty 300 złotych”. Wprowadzono w ten sposób typ przepołowiony kradzieży, zakreślając granicę na poziomie 300 zł. Zaznaczyć należy, że po kontrawencjonalizacji równolegle funkcjonowały w kodeksie wykroczeń również dwa typy: opisany w art. 55 pr. wyk. bezprawny zabór

---

ustawy z 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw, wcześniejsze skazanie za kradzież mienia społecznego wartości poniżej 300 zł należy traktować, przy ocenie recydywy, jako skazanie za wykroczenie, a nie za występkek; a także uchwałę SN z dnia 16 maja 1967, VI KZP 27/67, OSNPG 1967, nr 7, poz. 62, gdzie SN wskazał, że niezłożenie przewidzianego w art. 16 u.o.k.a. (według tekstu jedn. z 1966 r.) wniosku o ukaranie za czyny określone w art. 1–10 u.p.n.d.p. przez osobę, która w tym zakresie działa jako organ państwowy, organ Milicji Obywatelskiej lub w imieniu urzędu, instytucji państwowej i społecznej lub też w imieniu jednostki gospodarki uspołecznionej, stanowi niedopełnienie obowiązku w rozumieniu art. 286 k.k., jeżeli osoba ta jest urzędnikiem lub odpowiada jak urzędnik (art. 292 k.k. z 1932 r. i art. 46 m.k.k.).

¹⁵¹ Tak J. Skupiński, *Przekazanie niektórych drobnych przestępstw...*, s. 106 i nast.

¹⁵² Por. E. Pacholarz, *Analiza orzecznictwa K-A za rok 1968*, ZKA 1969, nr 2, s. 50 i nast.; *Orzecznictwo karno-administracyjne w 1969 r.*, ZKA 1970, nr 3, s. 5 i nast.; *Orzecznictwo karno-administracyjne w 1970 r.*, ZKA 1971, nr 2, s. 24 i nast.; *Orzecznictwo kolegiów w 1971 r.*, ZW 1972, nr 2, s. 16 i nast.

z cudzego ogrodu nieznacznej ilości owoców, warzyw lub kwiatów, a także typ z art. 56 pr. wyk. przewidujący karę za niezawiadomienie właściciela lub niezwrócenie mienia o wartości ponad 10 zł w terminie 2 tygodni¹⁵³. Notabene oba typy oraz większość prezentowanych poniżej przykładów funkcjonuje w praktycznie niezmienionym kształcie także i obecnie.

W art. 2 § 1 u.p.n.d.p. poddano natomiast kontrawencjonalizacji wyręb w celu kradzieży i kradzież oraz przywłaszczenie drzewa w lesie: „Kto w celu kradzieży dokonuje wyrębu drzewa w lesie albo kradnie lub przywłaszcza sobie z lasu drzewo wyrębane lub powalone, jeżeli wartość drzewa nie przekracza kwoty 150 złotych, podlega karze aresztu do 3 miesięcy lub grzywny do 4 500 złotych¹⁵⁴”. Określenie kwoty o połowę niższej od przewidzianej w art. 1 jako granicy wykroczenia i występku miało u swej podstawy dwie przesłanki, a mianowicie ciągły niedostatek surowca drzewnego oraz trudność ochrony masywów leśnych, które ze względu na swoją rozległość narażone były bardziej niż inne mienie na zamachy¹⁵⁵.

W art. 3 § 1–2 dokonano natomiast kontrawencjonalizacji paserstwa: „Kto nabywa lub w jakimkolwiek celu przyjmuje mienie wiedząc o tym, że pochodzi ono z kradzieży lub z przywłaszczenia, albo pomaga do jego zbycia lub ukrycia, jeżeli wartość mienia nie przekracza kwoty 300 złotych, a gdy chodzi o mienie określone w art. 2 § 1, jeżeli wartość nie przekracza kwoty 150 złotych, podlega karze aresztu do 3 miesięcy lub grzywny do 4 500 złotych. § 2. Kto nabywa lub w jakimkolwiek celu przyjmuje mienie, o którym na podstawie towarzyszących okoliczności powinien przypuszczać, że zostało uzyskane przez kradzież lub przywłaszczenie, albo pomaga do jego zbycia lub ukrycia, jeżeli wartość mienia nie przekracza kwoty 300 złotych, a gdy chodzi o mienie określone w art. 2 § 1, jeżeli wartość nie przekracza kwoty 150 złotych, podlega karze grzywny do 3 000 złotych”. Istotne było to, że mienie powinno pochodzić z kradzieży lub przywłaszczenia, a nie innego czynu bezprawnego, w takim bowiem przypadku paser odpowiadał na zasadach dotychczasowych¹⁵⁶.

Dalej w art. 4 § 1–2 ustawodawca zdecydował o kontrawencjonalizacji uszkodzenia cudzego mienia: „Kto cudze mienie umyślnie uszkadza lub

¹⁵³ Por. szerzej A. Gubiński, M. Siewierski, *Ustawa o przekazaniu...*, s. 37 i nast.

¹⁵⁴ Por. wyrok SN z dnia 24 kwietnia 1968 r., V KRN 207/68, OSNKW 1968, nr 9, poz. 107; gdzie wskazano, że przepis art. 9 ust. 1 pkt 3 lit. b) u.o.k.a. (według tekstu jedn. z 1966 r.), przewidujący możliwość orzekania kary aresztu łącznie z karą grzywny, jeżeli wykroczenie popełniono z chęci zysku, ma zastosowanie tylko wówczas, gdy wykroczenie zagrożone jest karą aresztu i grzywny kumulatywnie, a nie alternatywnie jak w przepisie art. 2 § 1 u.p.n.d.p.

¹⁵⁵ Por. szerzej A. Gubiński, M. Siewierski, *Ustawa o przekazaniu...*, s. 42 i nast.

¹⁵⁶ *Ibidem*, s. 47 i nast.

umyślnie czyni niezdatnym do użytku, jeżeli szkoda nie przekracza kwoty 300 złotych, podlega karze aresztu do 3 miesięcy lub grzywny do 4 500 złotych. § 2. Jeżeli przedmiotem czynu określonego w § 1 jest mienie społeczne, orzeka się ponadto obowiązek zwrotu równowartości wyrządzonej szkody lub obowiązek przywrócenia do stanu poprzedniego¹⁵⁷”. Decydująca była tutaj analogiczna jak w przypadku kradzież wartość wyrządzonej szkody.

Kolejnym przykładem było w warunkach gospodarki uspołecznionej – zbywanie towaru w celu dalszej odsprzedaży. Zgodnie z art. 5 § 1–2: „Kto, prowadząc przedsiębiorstwo handlu detalicznego lub będąc w nim zatrudniony, zbywa towar w celu dalszej odsprzedaży z zyskiem, jeżeli wartość towaru nie przekracza kwoty 300 złotych, podlega karze aresztu do 3 miesięcy lub grzywny do 4 500 złotych. § 2 Tej samej karze podlega, kto nabywa w przedsiębiorstwie handlu detalicznego towar w celu odsprzedaży z zyskiem albo nabyty w ten sposób towar sprzedaje z zyskiem, jeżeli wartość towaru nie przekracza kwoty 300 złotych. § 3 W wypadkach określonych w § 1 i 2 można orzec przepadek towarów”.

Również sprzedaż biletów wstępu z zyskiem poddana została kontrawencjonalizacji z zakreśleniem granicy, podobnie jak w przypadku kradzieży, na poziomie 300 zł. I tak zgodnie z art. 6 „kto sprzedaje z zyskiem bilety wstępu na widowiska lub imprezy, jeżeli cena tych biletów nie przekracza kwoty 300 złotych, podlega karze aresztu do 3 miesięcy lub grzywny do 4 500 złotych”.

Innym typem poddanym również swoistemu przepołowieniu było oszustwo przy sprzedaży, w art. 7 § 1–2 przyjęto, że „kto przy sprzedaży towarów oszukuje nabywcę co do ilości, wagi lub miary albo posługuje się nierzetelnym narzędziem mierniczym, jeżeli szkoda wyrządzona nabywcy nie przekracza kwoty 50 złotych, podlega karze aresztu do 3 miesięcy lub grzywny do 4 500 złotych”. Zgodnie z § 2 „Tej samej karze podlega, kto w przedsiębiorstwie oszukuje nabywcę sprzedając towar gatunku niższego po cenie towaru gatunku wyższego albo żąda lub pobiera za towar cenę wyższą od obowiązującej, jeżeli nabywca poniósł lub mógł ponieść szkodę nie przekraczającą kwoty 50 złotych”.

Podobnie jak wyżej, zakreślając granicę na poziomie 300 zł, kontrawencjonalizacji poddano żądanie zapłaty za świadczenie usługi w kwocie wyższej od obowiązującej ale nie przekraczającej kwoty 300 zł. I tak zgodnie z art. 8 „kto, zajmując się zawodowo świadczeniem usług, żąda i pobiera za świadczenia zapłatę wyższą od obowiązującej o kwotę nie przekraczającą 300 złotych, podlega karze aresztu do 3 miesięcy lub grzywny do 4 500 złotych”. W art. 9

¹⁵⁷ Uchwała SN z dnia 12 maja 1967, VI KZP 22/67, OSNKW 1967, nr 7, poz. 64; po wejściu w życie ustawy z 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw zachowały moc przepisy art. 54 i 55 pr. wyk. jako szczególne w stosunku do odpowiednich przepisów tej ustawy (art. 4 § 1 i art. 1 § 1 i 2).

natomiast dokonano kontrawencjonalizacji umyślnego usuwania z towarów przeznaczonych do sprzedaży oznaczeń określających ich cenę, jakość lub pochodzenie, jeżeli wartość towarów nie przekracza kwoty 300 zł.

Nieco inny sposób przyjęto w art. 10, tutaj mianowicie granicę kontrawencjonalizacji stanowił tzw. wypadek mniejszej wagi. Zgodnie z art. 10 § 1–2 „kto w ramach gospodarki nie uspołecznionej prowadzi zarobkową działalność wytwórczą, przetwórczą, handlową lub usługową bez wymaganego zezwolenia, podlega, jeżeli czyn stanowi wypadek mniejszej wagi, karze aresztu do 3 miesięcy lub grzywny do 4 500 złotych”.

Generalnie cechą wspólną typów przekazanych do orzecznictwa karno-administracyjnego było ich przepełnienie „kwotowe”, jak widać dominującym kryterium podziału była granica 300 zł, z wyjątkiem wprowadzonego w art. 10 wypadku mniejszej wagi.

W rozdziale 2 u.p.n.d.p. określono zasady odpowiedzialności i postępowania w przypadku czynów przekazanych niniejszą ustawą do orzecznictwa karno-administracyjnego. I tak zgodnie z art. 11 w sprawach o wykroczenia określone w art. 1–10 należało stosować przepisy części ogólnej prawa o wykroczeniach oraz przepisy ustawy o orzecznictwie karno-administracyjnym ze zmianami i uzupełnieniami wynikającymi z ustawy o przeniesieniu niektórych drobnych przestępstw. Regulacja zawierała nadto własne autonomicznie rozwiązania jak choćby w art. 12 § 1–4, zgodnie z którym usiłowanie wykroczenia określonego w art. 1–10 u.p.n.d.p. było karalne, a polegało na zamiarze popełnienia wykroczenia, przedsięwzięciu działania skierowanego bezpośrednio ku urzeczywistnieniu tego zamiaru, lecz nie na jego dokonaniu. Karę za usiłowanie należało wymierzyć w granicach przewidzianych dla danego wykroczenia. Nie odpowiadał za usiłowanie, kto dobrowolnie odstąpił od działania lub zapobiegł powstaniu wykroczenia. Zgodnie z art. 13 i 14 karalne było także podżeganie i pomocnictwo.

Zgodnie z art. 16 § 1–2 „przepisów art. 1–10 nie stosuje się: 1) do osób, które popełniły czyn określony w tych przepisach w ciągu 5 lat od uprawomocnienia się orzeczenia za przestępstwo należące do tego samego rodzaju lub popełnione z tych samych pobudek albo w ciągu 2 lat od uprawomocnienia się orzeczenia za wykroczenie należące do tego samego rodzaju, 2) jeżeli przedmiotem czynu jest broń lub amunicja. § 2. Przepisu art. 1 nie stosuje się również, jeżeli sprawca popełnia kradzież z włamaniem”. Ostatnie zachowanie do dnia dzisiejszego nie podlega kontrawencjonalizacji. Zgodnie zaś z § 3 przepisów art. 1 i 2 nie stosowało się także, jeśli sprawca działał „używając przemocy lub grożąc użyciem natychmiastowego gwałtu na osobie albo doprowadzając człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności, aby zabrać innej osobie cudze mienie ruchome w celu przywłaszczenia lub aby utrzymać się w posiadaniu zabranego mienia”. Również i ta zasada utrzymana

została do chwili obecnej¹⁵⁸. Ponadto według § 4 przepisów art. 1 i 2 nie stosowało się, jeśli przedmiotem czynu było „mienie społeczne, do osoby, która: 1) kradnie lub przywłaszcza sobie mienie, nad którym sprawuje zarząd albo za którego ochronę, przechowanie lub zabezpieczenie jest odpowiedzialna w związku z zajmowanym stanowiskiem albo sprawowaną funkcją, 2) działa w zorganizowanej grupie przestępczej”. Zgodnie z § 5 przepisu art. 4 nie stosowało się także, jeśli popełniony czyn miał charakter chuligański.

W zakresie organów orzekających w sprawach o wykroczenia poddane procesowi kontrawencjonalizacji zgodnie z art. 18 powołanej wyżej ustawy w pierwszej instancji orzekały kolegia powiatowe przy prezydiach powiatowych rad narodowych (miast stanowiących powiaty miejskie) i dzielnicowych rad narodowych. Minister Spraw Wewnętrznych mógł na wniosek prezydium wojewódzkiej rady narodowej upoważnić do orzekania również kolegia powiatowe przy prezydiach miejskich rad narodowych w miastach nie stanowiących powiatów oraz kolegia przy prezydiach rad narodowych osiedli. Kolegia mogła wymierzać zasadniczą karę aresztu, a obrońcą mogła być osoba upoważniona do występowania przed sądem na podstawie przepisów o ustroju adwokatury, nie miało również w tych wypadkach zastosowania postępowanie przyspieszone.

Jednocześnie na mocy przepisów przejściowych i końcowych utraciły moc przepisy: 1) art. 5 § 3 ustawy z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej¹⁵⁹, 2) art. 34 ust. 4 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. o zagospodarowaniu lasów i nieużytków nie stanowiących własności Państwa oraz niektórych lasów i nieużytków państwowych¹⁶⁰. W zakresie, w jakim ustawa przekazała niektóre czyny jako wykroczenia do orzecznictwa karno-administracyjnego, nie stosowało się przepisów ustaw karnych, określających czyny te jako przestępstwa, a w szczególności przepisów: 1) art. 160, 161, 257, 262 i 263 § 1 obowiązującego wówczas kodeksu karnego, 2) art. 2, art. 7 § 2 i 3, art. 8, 13 i 15 ustawy z dnia 13 lipca 1957 r. o zwalczaniu spekulacji i ochronie interesów nabywców oraz producen-

¹⁵⁸ Por. art. 130 k.w. § 1: „przepisów art. 119, 120, 122 i 124 nie stosuje się: 1) (uchylony), 2) jeżeli przedmiotem czynu jest broń, amunicja, materiały lub przyrządy wybuchowe. § 2. Przepisu art. 119 nie stosuje się, jeżeli sprawca popełnia kradzież z włamaniem. § 3. Przepisów art. 119 i 120 nie stosuje się, jeżeli sprawca używa gwałtu na osobie albo grozi jego natychmiastowym użyciem, aby utrzymać się w posiadaniu zabranego mienia, a gdy chodzi o zabranie innej osobie mienia w celu przywłaszczenia, także wtedy, gdy sprawca doprowadza człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności. § 4. (uchylony)”.

¹⁵⁹ Dz.U. Nr 36, poz. 228 i z 1960 r. Nr 29, poz. 166.

¹⁶⁰ Dz.U. Nr 29, poz. 166.

tów rolnych w obrocie handlowym¹⁶¹, 3) art. 11 ustawy z dnia 1 lipca 1958 r. o zezwoleniach na wykonywanie przemysłu, rzemiosła, handlu i niektórych usług przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej¹⁶², 4) art. 1 i art. 5 § 1 ustawy o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej, 5) art. 34 ust. 1 ustawy o zagospodarowaniu lasów i nieużytków. Ustawa o przeniesieniu niektórych drobnych przestępstw weszła w życie stycznia 1967 r., z wyjątkiem przepisu art. 28 pkt 2, który wszedł w życie po upływie 3 miesięcy od dnia jej ogłoszenia.

Zgodnie z art. 24 § 1–2 u.p.n.d.p. „w razie trudności co do wykładni prawa albo w razie zawiłych okoliczności przewodniczący kolegium, a na rozprawie – skład orzekający może przekazać sprawę o wykroczenie określone w art. 1–10 sądowi powiatowemu. § 2. Jeżeli prezes sądu uzna, że przekazanie sprawy przez kolegium karno-administracyjne do sądu nie było słuszne, wnosi sprawę na posiedzenie niejawne, orzeczenie sądu jest dla kolegium karno-administracyjnego wiążące”.

Tą samą ustawą wprowadzono dość istotne zmiany w ustawie o orzecznictwie karno-administracyjnym. I tak w art. 19 u.o.k.a. wskazano, że „przewodniczący kolegium nie wszczynając postępowania może, jeżeli uzna, że jest to wystarczające dla wdrożenia sprawy do poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego, przekazać sprawę kierownikowi zakładu pracy, w którym sprawca jest zatrudniony, z wnioskiem o zastosowanie środków przewidzianych w regulaminie pracy lub w postępowaniu dyscyplinarnym albo innych środków oddziaływania wychowawczego stosowanych w zakładzie, jeżeli z charakteru popełnionego czynu wynika, że stanowi on naruszenie obowiązków pracowniczych. Z tych samych względów przewodniczący kolegium może zaniechać wszczęcia postępowania, jeżeli przed skierowaniem sprawy do kolegium zastosowano już w zakładzie pracy wobec sprawcy środki oddziaływania wychowawczego”.

Co interesujące zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 listopada 1966 r. o rejestrze ukaranych za niektóre wykroczenia¹⁶³ przy Centralnym Rejestrze Skazanych Ministerstwa Sprawiedliwości prowadzono rejestr ukaranych na podstawie kart karnych sporządzonych przez sądy i kolegia karno-administracyjne. Rejestracji podlegały prawomocne wyroki sądów o skazania, prawomocne orzeczenia kolegiów karno-administracyjnych o ukaraniu oraz nakazy karne w sprawach określonych w art. 1–10 u.p.n.d.p. Kartę usuwało się z rejestru po upływie trzech lat od daty wykonania, darowania lub przedawnienia wykonania kary, a w razie braku wiarygodnej informa-

¹⁶¹ Dz.U. Nr 39, poz. 171.

¹⁶² Dz.U. Nr 45, poz. 224.

¹⁶³ Dz.U. Nr 50, poz. 306.

cji po upływie lat czterech¹⁶⁴. Wpis ten z pewnością w istotny sposób wpływał na dolegliwość reakcji we wskazanym wyżej zakresie.

Jak podkreślano w doktrynie, wpływ na zapoczątkowany ustawą o przeniesieniu niektórych drobnych przestępstw proces kontrawencjonalizacji miały po pierwsze racje polityczno-ustrojowe, wyrażające się w tendencji do stopniowego uspołeczniania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, po drugie zaś, wskazywano względy kryminalno-polityczne – ustawodawca złagodził sankcje karne grożące za popełnienie czynów opisanych w ustawie (bo stały się one wykroczeniami), ale jednocześnie rozszerzono ściganie tych czynów, czym w rzeczywistości zaostrozono faktycznie odczuwaną przez sprawcę dolegliwość (wzrosła liczba ukarań). Po trzecie, podnoszono, że ustawodawca, przekazując drobne przestępstwa do postępowań w sprawach o wykroczenie, a więc sprawowanych przez kolegia, chciał odciążyć sądy od spraw drobnych, stanowiących uciążliwy margines działalności sądu¹⁶⁵. W literaturze zwrócono również uwagę, że wprowadzenie tak istotnych zmian do części szczególnej prawa dotyczącego wykroczeń musiało spowodować odpowiednie zmiany również w części ogólnej, określającej m.in. zasady odpowiedzialności za wykroczenia¹⁶⁶.

Zdaniem A. Gubińskiego proces przekazywania orzecznictwu karno-administracyjnemu niektórych kategorii czynów, które do tej pory stanowiły przestępstwa, pociągnął za sobą istotne konsekwencje, a mianowicie obok wyżej wskazanych wzbogacono metody i środki oddziaływania wychowawczego, wprowadzono nowe, dotychczas nieznanne prawu o wykroczeniach, instytucje, takie jak warunkowe zawieszenie zasadniczej kary aresztu oraz odstąpienie od wymierzenia kary z możliwością zastosowania środków oddziaływania społecznego. Tym samym zatem, jak wywodził A. Gubiński, kształtował się powoli model prawa wykroczeń przedstawiający wachlarz rozwiązań oscylujących między usytuowaniem prawa materialnego i systemu postępowania w orbicie prawa karnego, a umiejscawianiem w ramach prawa administracyjnego i bliskim powiązaniem z postępowaniem przymusowym w administracji¹⁶⁷.

Przepełnienie wskazanych czynów uzasadniano również tym, co podkreślono już wyżej, a mianowicie stopniowym uspołecznianiem wymiaru sprawiedliwości w drobnych sprawach karnych. Czyniono to przez zwiększenie udziału czynnika społecznego (ławników) w postępowaniu sądowym,

¹⁶⁴ Por. szerzej A. Gubiński, M. Siewierski, *Ustawa o przekazaniu...*, s. 194.

¹⁶⁵ Por. m.in. J. Szumski, *Sprawcy drobnych kradzieży w świetle badania akt sądów i kolegiów do spraw wykroczeń*, Ann. UMCS, Sect. G 1984, Vol. 31, s. 75–88; Z. Gostyński, *Konsekwencje wprowadzenia samorządu terytorialnego w postępowaniu o czyn karalny*, ST 1991, nr 11–12, s. 158–163; J. Skupiński, *Problemy kodyfikacji prawa wykroczeń*, PiP 1998, z. 9–10, s. 184–200.

¹⁶⁶ Por. szerzej M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne...*, s. 24.

¹⁶⁷ A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1985, s. 29 i nast.

stworzenie ustawowej możliwości rozpatrywania niektórych przestępstw przez organy niedysponujące sankcją przymusu państwowego czy przez nadanie niektórym organom realizującym wymiar sprawiedliwości bardziej społecznego charakteru niż uprzednio, np. przez zmiany ich struktury i składu (kolegia ds. wykroczeń). Obok postulatów natury polityczno-ustrojowej uzasadniano potrzebę przepełnienia niektórych czynów zabronionych również względami natury kryminalno-politycznej. W literaturze przedmiotu wskazywano także, że zabieg tzw. łagodzenia odpowiedzialności przez przesunięcie niektórych przestępstw do kategorii wykroczeń zrodził dziwne zjawisko, które prozaicznie czyniło opłacalnym popełnienie czynu poważniejszego, bowiem pociągało za sobą *de facto* łagodniejszą karę, którą wymierzał sąd. W przypadku popełnienia czynu przepełnionego, poniżej granicy oddzielającej wykroczenie od przestępstwa, sprawca odpowiadał co prawda przed kolegium, niemniej jednak wówczas generalnie był surowiej traktowany z uwagi na to, że ten czyn był tak poważny, iż tylko drobna kwota dzieliła go od oceny jako przestępstwo¹⁶⁸.

1.6. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia i kodeks wykroczeń z 1971 r.

Kolejne istotne dla wspomnianego procesu zmiany nastąpiły w 1971 r. w związku z nową kodyfikacją prawa wykroczeń¹⁶⁹. W dniu 20 maja 1971 r. uchwalony został kodeks wykroczeń¹⁷⁰ jako drugi w systemie polskim akt prawa materialnego wykroczeń, po prawie o wykroczeniach z 1932 r. Jednocześnie uchwalono także kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia¹⁷¹ oraz ustawę o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń¹⁷². Po reformie administracji kolegia funkcyjono-

¹⁶⁸ Por. szerzej A. Gubiński, M. Siewierski, *Ustawa o przekazaniu...*, s. 194; M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne...*, s. 24; J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 138 i nast.

¹⁶⁹ Por. m.in. T. Grzegorzczak, *Sądowa kontrola nad orzecznictwem w sprawach o wykroczenia*, PiP 1993, z. 4, s. 20–31, s. 20 i nast.; J. Skupiński, *Model orzecznictwa...*, s. 280; S. Waltoś, *Postępowanie szczególne...*, s. 305 i nast.; M. Olszewski, *Kontrola sądowa...*, s. 194 i nast.; A. Gubiński, *O niektórych kierunkach orzecznictwa...*, s. 79–80.

¹⁷⁰ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst pierw.: Dz.U. Nr 12, poz. 114, tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 1094 z późn. zm.).

¹⁷¹ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst pierw.: Dz.U. Nr 12, poz. 116, tekst jedn.: Dz. U. z 2013 poz. 395 z późn. zm.).

¹⁷² Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń (Dz.U. Nr 12, poz. 118 z późn. zm.).

wały przy nowo wprowadzonych w miejsce dotychczasowych prezydiów rad narodowych organach administracji terenowej (naczelnik gminy, urzędu miejsko-gminnego, prezydent miasta) dalej w systemie dwuinstancyjnym. Kontrola sądowa była możliwa na żądanie zgodnie z art. 86 k.p.w. z 1971 r. w razie ukarania sprawcy czynu karą aresztu lub ograniczenia wolności¹⁷³.

Z punktu widzenia kategoryzacji czynów zabronionych pod groźbą kary zasadnicze znaczenie miało określenie zasad odpowiedzialności za wykroczenie w art. 1 k.w. z 1971 r. jako odpowiedzialności za czyn społecznie niebezpieczny, zagrożony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia karą zasadniczą aresztu do 3 miesięcy, ograniczenia wolności do 3 miesięcy, grzywny do 5 000 zł albo nagany¹⁷⁴. Podkreślenia w tym miejscu wymagają dwie kwestie, a mianowicie wykroczeniem był tylko czyn społecznie niebezpieczny (wówczas element materialny)¹⁷⁵, a górna granica kary aresztu, kary ograniczenia wolności i kary grzywny była jednocześnie dolną granicą, od której rozpoczynała się odpowiedzialność za przestępstwo, podobnie jak to ma miejsce w aktualnym stanie prawnym. Taka konstrukcja miała istotne znaczenie z punktu widzenia tzw. pozakodeksowego prawa karnego i prawa wykroczeń, w założeniu miała ona bowiem pozwolić w sposób prosty na odróżnienie przestępstwa od wykroczenia¹⁷⁶.

¹⁷³ Zob. m.in. A. Gubiński, *Ewolucja stosowanych przez kolegia środków karnych i zasad wymiaru kary*, ZW 1977, nr 6, s. 24 i nast.; J. Szumski, *Zmiany w prawie wykroczeń i ich wpływ na politykę karną*, PiP 1986, z. 7, s. 44 i nast.; J. Jakubowska-Aleksandrow, *Kontrola sądu nad orzecznictwem kolegium ds. wykroczeń*, St. Praw. 1981, nr 3; T. Grzegorzczak, *Sądowa kontrola nad orzecznictwem w sprawach o wykroczenia*, PiP 1993, z. 4, s. 20–31.

¹⁷⁴ Także J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 16 i nast.

¹⁷⁵ Por. postanowienie SN z dnia 10 czerwca 2003 r., II KK 87/03, LEX nr 78371; SN wskazał, że obowiązujący kodeks wykroczeń z 1971 r. nie zawiera odpowiednika art. 1 § 2 k.k., według którego nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony odznaczający się znikomym stopniem społecznej szkodliwości. Oznacza to, że czyn wyczerpujący znamiona wykroczenia o subminimalnym stopniu społecznej szkodliwości nie traci cech wykroczenia. Ustalenie, że stopień społecznej szkodliwości wykroczenia jest znikomy, rzutuje co najwyżej na rodzaj i rozmiar reakcji organu orzekającego w stosunku do obwinionego.

¹⁷⁶ Por. postanowienie SN z dnia 24 lutego 2006 r., I KZP 52/05, OSNKW 2006, nr 3, poz. 23: „Jeżeli w ustawie wskazano, że orzekanie co do określonego czynu następuje na podstawie przepisów kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, to czyn taki zawsze jest wykroczeniem, a więc także wówczas, gdy jest zagrożony karą grzywny wyższą niż 5 000 zł”; z glosami: glosa częściowo krytyczna: K. Sychta, *Glosa do postanowienia SN z dnia 24 lutego 2006 r., I KZP 52/05*, Prok. i Pr., nr 3, s. 155–156; glosa krytyczna: Z. Pachowicz, *Glosa do postanowienia z dnia 24 lutego 2006 r., I KZP 52/05*, PS 2008, nr 6, s. 199; a także W. Radecki: *Normatywne ujęcie*

Wprawdzie prawo wykroczeń cały czas, z uwagi chociażby na odrębną kodyfikację, pozostało formalnie poza obrębem prawa karnego, niemniej jednak już wówczas nastąpiło kolejne znaczące zbliżenie zasad odpowiedzialności za wykroczenie i zasad odpowiedzialności za przestępstwo. Nowy kodeks wykroczeń przejął jednocześnie regulacje ustawy o przeniesieniu niektórych drobnych przestępstw z 1966 r., utrzymując kategorię tzw. czynów przepołowionych, przy czym proces kontrawencjonalizacji ulegał dalszemu pogłębieniu¹⁷⁷. Z chwilą wejścia w życie kodeksu wykroczeń niektóre czyny określone poprzednio w ustawie o przeniesieniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczenia stały się wykroczeniami kodeksowymi już bez względu na znamię liczbowe lub wypadek mniejszej wagi, np. prowadzenie działalności gospodarczej bez zezwolenia (art. 60 k.w.), spekulacja biletami (art. 133), usuwanie oznaczeń z towarów (art. 136), żądanie i pobieranie wyższej opłaty za usługę (art. 138). Wreszcie wraz z wejściem w życie kodeksu wykroczeń stały się wykroczeniami dotychczasowe występkę: usuwanie znaków umieszczonych przez organ państwowy na przedmiocie (art. 69), nieopuszczenie zbiegowiska publicznego (art. 50), prowadzenie pojazdu przez sprawcę w stanie po użyciu alkoholu (art. 87), szalbierstwo (art. 121), zabór, przywłaszczenie, zniszczenie lub uszkodzenie rzeczy o wartości niemajątkowej (art. 126)¹⁷⁸. Jednocześnie zauważyć należy istotne i wyraźne zwiększenie obszaru zachowań karalnych jako wykroczenia w porównaniu z analogicznym obszarem w regulacji z 1932 r. Część szczególna prawa o wykroczeniach z 1932 r., podobnie jak i część ogólna, nie była sama w sobie nadmiernie rozbudowana, zawierała bowiem pięć rozdziałów, w których zgromadzone były kolejno wykroczenia przeciwko porządkowi publicznemu (art. 17–32 pr. wyk.), bezpieczeństwu (art. 33–48), zdrowiu publicznemu (art. 49–51), poszczególnym osobom (art. 52–53) oraz mieniu (art. 54–63), zdecydowana natomiast większość wykroczeń typizowana była w ustawach szczególnych, tworząc, podobnie jak dzieje się to dziś, szeregi wachlarz pozakodeksowego prawa wykroczeń. W kodyfikacji z 1971 r. część szczególna była już znacznie bardziej rozbudowana, zawierała już 108 typów zgrupowanych w jedenastu rozdziałach, przy czym, podobnie jak

---

wykroczenia, Prok. i Pr. 2003, nr 2, s. 61–74; J. Wąrylewska [w:] *idem et al.*, *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz*, Warszawa 2003, s. 341–342.

¹⁷⁷ W latach 70. ubiegłego stulecia proces kontrawencjonalizacji postępował, w doktrynie wskazuje się na przykłady: samowoli lokalowej, samowoli budowlanej czy pozyskiwania kopaliny. Także w latach 80. można znaleźć podobne, aczkolwiek już mniej liczne, przykłady, por. np. M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne...*, s. 36 i nast.

¹⁷⁸ Także J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 214 i nast.

w przypadku prawa o wykroczeniach z 1932 r., obejmowała również szeroki wachlarz pozakodeksowego prawa wykroczeń, podobnie jak poprzednia kodyfikacja nie będąca kodyfikacją zupełną¹⁷⁹.

W 1988 r. powołana została Komisja ds. Reformy Prawa Wykroczeń, która przygotowała wstępne założenia reformy będące następnie przedmiotem dyskusji wśród przedstawicieli nauki i praktyki wymiaru sprawiedliwości¹⁸⁰. Chęć porzucenia dotychczasowego kierunku rozwarstwiania przestępczości zaobserwować można dopiero w pracach Komisji ds. Reformy Prawa Karnego. Zespół ds. Ujednolicenia Prawa Karnego i Prawa o Wykroczeniach, przygotowując projekt nowego kodeksu wykroczeń, dopiero w 1991 r. zaczął wycofywać się z procesu kontrawencjonalizacji, w uzasadnieniu wyraźnie wskazując, że podstawową cechą projektowanej reformy jest powrót do tradycyjnego zakresu przedmiotowego prawa wykroczeń, tj. do obszaru naruszeń, które można określić jako porządkowe, z których wiele polega na niepodporządkowaniu się nakazom i zakazom o charakterze administracyjnym¹⁸¹. W doktrynie i orzecznictwie trudno jednak znaleźć ten tradycyjny zakres prawa wykroczeń, w tym zakresie nadal obserwuje się polemikę¹⁸².

Mimo wspomnianej chwilowej zmiany tendencji proces kontrawencjonalizacji jest kontynuowany¹⁸³. I tak np. podstawowa forma przekroczenia granic państwa, stanowiąca pierwotnie przestępstwo opisane w art. 264 § 1 k.k., została przekształcona w 2005 r.¹⁸⁴ w wykroczenie (art. 49a k.w.). W 2000 r. ustawą zmieniającą kodeks karny wprowadzono do kodeksu karnego typ opisa-

¹⁷⁹ Także J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 215; por. także szerzej M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne...*, s. 20 i nast.

¹⁸⁰ Por. Z. Ćwiakalski, *Uwagi do założeń reformy prawa wykroczeń*, PiP 1989, z. 6, s. 49 i nast.; A. Marek, *System kar...*, s. 38; J. Szumski, *Przekwalifikowywanie przestępstw w wykroczenia (konsekwencje w sferze polityki karnej)*, PiP 1980, z. 5, s. 108; A. Zoll, *Niektóre aspekty zwalczania czynów zabronionych z pogranicza przestępstw i wykroczeń* [referat na konferencję *Rozwiązania kodeksu karnego w świetle 10 lat praktyki*]; J. Bednarzak, *W sprawie nowelizacji kodyfikacji karnej*, NP 1981, nr 3, s. 115.

¹⁸¹ Por. *Uzasadnienie projektu kodeksu wykroczeń*, Komisja ds. Reformy Prawa Karnego – Zespół ds. Ujednolicenia Prawa Karnego i Prawa o Wykroczeniach, Warszawa 1991, s. 1–2.

¹⁸² Por. A. Marek, *System kar...*, s. 38; J. Szumski, *Przekwalifikowywanie przestępstw...*

¹⁸³ Zob. M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, 2011, s. 14–17; I. Nowicka, *Wykroczenia będące czynami przepołowionymi w ujęciu prawnym i kryminologicznym*, Szczytno 2010, s. 41–87; J. Raglewski, *Konstrukcja tzw. przepołowionych czynów zabronionych*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias *et al.*, Warszawa 2011, s. 288 i nast.

¹⁸⁴ Ustawa z dnia 22 kwietnia 2005 r. o zmianie ustawy o straży granicznej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 90, poz. 757).

ny w art. 178a¹⁸⁵, tworząc w ten sposób swoisty typ przepołowiony prowadzenia pojazdu przy zakłóconej sprawności psychomotorycznej. Następnie w 2013 r. ustawą zmieniającą kodeks postępowania karnego¹⁸⁶ uchylono art. 178a § 2 k.k., wprowadzając równocześnie w art. 87 k.w. po § 1 – § 1a przewidujący odpowiedzialność za prowadzenie w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem podobnie działającego środka, na drodze publicznej, w strefie zamieszkania lub w strefie ruchu innego pojazd niż określony w § 1¹⁸⁷. Jednocześnie, w zakresie wykroczeń przeciwko mieniu, w art. 119 § 1 k.w. podniesiono wartość skradzionej lub przywłaszczonej rzeczy do 1/4 minimalnego wynagrodzenia. Tę samą granicę w miejsce funkcjonującej dotychczas granicy 250 zł wprowadzono także w art. 120 § 1, 122 § 1 i 2 oraz 124§ 1 k.w.¹⁸⁸ To wszystko powoduje, że na chwilę obecną trudno jest udzielić odpowiedzi na pytanie o istotę wykroczenia, a tym samym jednoznacznie przesądzić charakter tego rodzaju odpowiedzialności¹⁸⁹.

Warto wspomnieć również, że w zakresie definicji wykroczenia, lub raczej określenia granic odpowiedzialności za wykroczenie, od momentu wejścia w życie prawa o wykroczeniach z 1932 r. do lat 90. ubiegłego wieku w zasadzie poza górną granicą grzywny nic nie uległo zmianie. I tak zgodnie z art. 1 odpowiedzialności za wykroczenie podlegał w tym okresie ten tylko, kto dopuszczał się czynu społecznie niebezpiecznego, zagrożonego przez ustawę

¹⁸⁵ Ustawa z dnia 14 kwietnia 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny (Dz.U. Nr 48, poz. 548).

¹⁸⁶ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247).

¹⁸⁷ Szerzej w rozdziale VI; por. w tym zakresie m.in. A. Marek, P. Gensikowski, *Konstrukcja czynów współukaranych i jej implikacje praktyczne*, Prok. i Pr. 2004, nr 10, s. 7–18; P. Girdwoyń, *Stan nietrzeźwości i po użyciu alkoholu oraz innych środków psychoaktywnych – dopuszczalne analogie? Uwagi na tle art. 178a § 1 i art. 87 § 1 kw*, WPP 2012, nr 4, s. 190–198; A. Herzog, *Niektóre problemy kwalifikacji prawnej przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji*, Prok. i Pr. 2002, nr 2, s. 153–158; R.A. Stefański, *Przestępstwo z art. 178a § 4 k.k.*, PiP 2010, z. 9, s. 60–69.

¹⁸⁸ Szerzej w rozdziale VI; por. w tym zakresie m.in. R. Jancewicz, *Tak zwane czyny „przepołowione”*, WPP 2005, nr 2, s. 63; T.L. Krawczyk, *Iter delicti kradzieży w supermarkecie (studium przypadku)*, Pal. 2004, nr 11–12, s. 31; J. Brzezińska, *Kilka uwag o „wypadku mniejszej wagi”*, NKPK 2014, t. 31, s. 37–51.

¹⁸⁹ Por. szerzej R. Pawlik, *Proces kontrawencjonalizacji – kilka uwag w kontekście aktualnych kierunków reformy prawa karnego oraz alternatywnych sposobów reakcji na przestępstwo*, [w:] *Przyszłość polskiego prawa karnego. Alternatywne reakcje na przestępstwo*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2015; oraz *eadem*, *Czyny drobne w systemie polskim na tle porównawczym – stabilność rozwiązań czy potrzeba zmian?*, [w:] *Stabilność prawa w kontekście wartości, instytucji i funkcjonowania systemu prawnego*, red. T. Biernat, Kraków 2016.

obowiązującą w czasie jego popełnienia karą zasadniczą aresztu do 3 miesięcy, ograniczenia wolności do 3 miesięcy, grzywny do 5 000 zł¹⁹⁰ lub nagany.

1.7. Zmiany w zakresie organów orzekających w sprawach o wykroczenia – ustawa z dnia 8 czerwca 1990 r. o zmianie ustawy: Kodeks postępowania karnego, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń i Kodeks pracy

Jednym z istotniejszych etapów z punktu widzenia procesu kontrawencjonalizacji w okresie transformacji ustrojowej była ustawa z dnia 8 czerwca 1990 r. o zmianie ustaw: Kodeks postępowania karnego, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń i Kodeks pracy¹⁹¹ odgrywająca znaczącą rolę w procesie rozszerzania zakresu kontroli sądowej nad działalnością kolegiów ds. wykroczeń¹⁹². Wspomniana ustawa zniósła m.in. kolegia drugiej instancji, przekazując ich kompetencje sądom rejonowym, co oznaczało objęcie kontrolą sądową całości orzecznictwa kolegiów, nadzór jurydyczny przejął sąd wojewódzki, zaś nadzór zwierzchni – Minister Sprawiedliwości¹⁹³. Środki zaskarżenia od rozstrzygnięć kolegiów ds. wykroczeń rozpoznawały sądy rejonowe, stosując przepisy rozdziału 46 k.p.k., a w zakresie rozpatrywania zażąda-

¹⁹⁰ Zmiany górnej granicy grzywny według aktów nowelizujących kodeks wykroczeń z 1971 r.: Dz.U. z 1982 r. Nr 16, poz. 125 – 20 000 zł; Dz.U. z 1985 r. Nr 23, poz. 100 – 50 000 zł; Dz.U. z 1990 r. Nr 72, poz. 422 – 1 000 000 zł; Dz.U. z 1992 r. Nr 24, poz. 101 – 5 000 000 zł.

¹⁹¹ Dz.U. Nr 43, poz. 251; por. także J. Zientek, *Realizacja prawa do sądu w polskim prawie karnym w świetle uwarunkowań międzynarodowych*, Prok. i Pr. 1997, nr 2, s. 97–109.

¹⁹² Bliżej nt. kontroli sądowej zob. J. Jakubowska-Hara, *Ewolucja modelu kontroli sądowej w sprawach o wykroczenia*, PPK 1999, nr 19, s. 27–43.

¹⁹³ Zgodnie z art. 2 § 1 ustawy o ustroju kolegiów ds. wykroczeń po wspomnianej nowelizacji: kolegia powołuje się przy: 1) sądach rejonowych w drodze rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości, 2) urzędach morskich, 3) okręgowych oraz równorzędnych urzędach górniczych, 4) (skreślony), 5) izbach morskich, 6) Wyższym Urzędzie Górniczym. Zgodnie z § 2 kolegia wymienione w § 1 pkt 2–3 są kolegiami pierwszej instancji, a kolegia wymienione w § 1 pkt 5 i 6 – kolegiami drugiej instancji. Jednocześnie zgodnie z art. 86 k.p.w. od rozstrzygnięć kolegium obwiniony, oskarżyciel publiczny, pokrzywdzony oraz instytucja państwowa lub społeczna, która złożyła wniosek o ukaranie, mają prawo złożyć środek zaskarżenia w postaci żądania skierowania sprawy na drogę postępowania sądowego.

leń – także odpowiednio inne przepisy tego kodeksu. Bezpośredni nadzór nad działalnością kolegiów ds. wykroczeń przy sądach rejonowych sprawowali natomiast prezesi tych sądów, zniesiono również komisje orzecznictwa ds. wykroczeń przy wojewodach. W przedmiocie uchylecia prawomocnego rozstrzygnięcia kolegium orzekał sąd wojewódzki w składzie trzech sędziów, stosując odpowiednio przepisy art. 112–117 k.p.w., a w zakresie nieunormowanym w tych przepisach – przepisy kodeksu postępowania karnego. W ten sposób rozpoczął się proces włączania kolegiów ds. wykroczeń w system sądownictwa¹⁹⁴.

W tym miejscu przypomnieć należy również, że Komisja ds. Reformy Prawa Karnego – Zespół ds. Ujednolicenia Prawa Karnego i Prawa o Wykroczeniach, przygotowując projekt nowego kodeksu wykroczeń w 1991 r., jak zaznaczono to już wyżej, zaczęła wycofywać się z procesu kontrawencjonalizacji, w uzasadnieniu wyraźnie wskazując, że podstawową cechą projektowanej reformy jest powrót do tradycyjnego zakresu przedmiotowego prawa wykroczeń, tj. do obszaru naruszeń, które można określić jako porządkowe, z których wiele polega na niepodporządkowaniu się nakazom i zakazom o charakterze administracyjnym¹⁹⁵. Proces ten jednak, jak wskazano wyżej, trwa jednak nadal¹⁹⁶.

1.8. Nowela z dnia 28 sierpnia 1998 r. dostosowująca kodeks wykroczeń oraz kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia do nowych kodyfikacji karnych z 1997 r. oraz zmiany po roku 2001

Kolejna znacząca, w perspektywie próby oceny kształtu i granic wspomnianych dwóch rodzajów odpowiedzialności, reforma prawa wykroczeń wiąże się ściśle z wejściem w życie kodyfikacji karnej z 1997 r., ustawą z dnia 28 sierpnia 1998 r.¹⁹⁷ dostosowującą prawo wykroczeń do rozwiązań przyjętych w za-

¹⁹⁴ Por. w tym zakresie m.in. T. Grzegorzcyk, *O założeniach planowanej reformy postępowania w sprawach o wykroczenia*, PiP 1990, z. 12, s. 61–72; oraz T. Bojarski, *Ewolucja polskiego systemu prawa wykroczeń na tle rozwiązań europejskich*, Ann. UMCS, Sect. G 1993, Vol. 40, s. 21–30; A. Gubiński, *O projektach reformy prawa wykroczeń*, PiP 1992, z. 11, s. 15–22; por. także R. Sawuła, *Sądownictwo administracyjne w Polsce a kwestia dwuinstancyjności*, ST 1992, nr 6, s. 61–64.

¹⁹⁵ Por. *Uzasadnienie projektu kodeksu wykroczeń...*, s. 1 i 2; oraz *Dyskusja redakcyjna nad projektem zmian w prawie o wykroczeniach*, Prob. Praw 1991, nr 6 (wkładka).

¹⁹⁶ Zob. ustawa z 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw.

¹⁹⁷ Ustawa z dnia 28 sierpnia 1998 r. o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń, ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, ustawy o ustroju kolegiów do

kresie prawa karnego. W kwestii kontroli sądowej nowelizacja z 1998 r. była uzupełnieniem regulacji procesowych harmonizujących je z postanowieniami rozdziału 54 nowego k.p.k. normującego postępowanie sądowe w sprawach o wykroczenia. W efekcie tej nowelizacji ostatecznie sąd stał się organem w pełni odwoławczym od orzeczeń kolegiów¹⁹⁸.

Najważniejsza różnica, która wynika ze wskazanej nowelizacji, to zmiana w definicji odpowiedzialności za wykroczenie. I tak zgodnie z art. 1 § 1 k.w. „odpowiedzialności za wykroczenie podlega ten tylko, kto popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5 000 złotych lub nagany”. Zgodnie z § 2 „nie popełnia wykroczenia sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu”. Definicja jest zbieżna z przyjętą w art. 1 k.k. z 1997 r. definicją odpowiedzialności karnej i założoną strukturą przestępstwa. Różnica na chwilę obecną pojawia się w zasadzie tylko na poziomie społecznej szkodliwości, w przypadku wykroczenia wystarczy bowiem, aby był to czyn społecznie szkodliwy, przy czym nie ma określonego minimalnego poziomu społecznej szkodliwości, odmiennie, jak uczynił to ustawodawca w art. 1 k.k. z 1997 r. w odniesieniu do odpowiedzialności karnej¹⁹⁹ Zwrócić uwagę należy także na to, że w 1998 r. art. 1 k.w. został uzupełniony o § 2 jedynie pozornie uzupełniający strukturę wykroczenia o zasadę winy. Nie oznacza to, że do tej pory w prawie wykroczeń nie funkcjonowała wina jako podstawa odpowiedzialności – funkcjonowała w całym obszarze prawa karnego, zarówno w zakresie przestępstw, jak i wykroczeń, a wynikała z postanowień zawartych w innych przepisach, np. dotyczących wykroczenia umyślnego i nieumyślnego, a było to związane z odmienną koncepcją winy przyjętą w kodyfikacji karnej z 1969 r. Nieumyślność stanowiła zawsze minimum zawinienia niezbędnego do przyjęcia odpowiedzialności, czy to za przestępstwo, czy to za wykroczenie²⁰⁰. Inna sprawa, że zarówno wówczas jak i w chwili obecnej można dostrzec różnice w ujęciu winy w kodeksie karnym i kodeksie wykroczeń, nieco bliżej to zagadnienie przedstawione zostanie w rozdziale V niniejszego opracowania, wyczerpująca analiza przekracza jednakże założony obszar badawczy.

---

spraw wykroczeń, ustawy – Kodeks pracy i niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 113, poz. 717); por. także T. Grzegorzczak, *Kolejna reforma prawa o wykroczeniach*, PiP 1996, z. 12, s. 6–16; P. Mierzejewski, *Konstytucyjne zagadnienia wymiaru sprawiedliwości*, Prok. i Pr. 1995, nr 9, s. 48–59; Z. Gostyński, *Sądowe postępowanie w sprawach o wykroczenia wg projektu kodeksu postępowania karnego*, PiP 1995, z. 9, s. 23–34.

¹⁹⁸ Zob. też J. Jakubowska-Hara, *Ewolucja modelu...*, s. 27–43.

¹⁹⁹ Por. szerzej R. Pawlik, *Spoleczna szkodliwość czynu – wybrane zagadnienia na przykładzie wykroczenia typizowanego w art. 87 k.w.*, KKSSiP 2013, nr 4, s. 38–54.

²⁰⁰ Por. T. Bojarski *et al.*, *Kodeks wykroczeń...*, 2015, komentarz do art. 1 k.w.

Powołaną nowelą wprowadzono również zmiany w dalszej części materialnego prawa wykroczeń. Z istotniejszych wspomnieć należy zmiany w art. 5 i 6 k.w. regulujące kwestie strony podmiotowej tak, jak to uczyniono w kodeksie karnym z 1997 r. Podobnie została uregulowana kwestia form stadialnych oraz form zjawiskowych (art. 11–14) a także kwestia poczytalności jako jednej z przesłanek warunkujących przypisanie winy (art. 17). W zakresie kar w art. 18, wyraźnie wskazując, że są to kary, przyjęto: areszt, ograniczenie wolności, grzywnę oraz nagane. Zgodnie z art. 19 „kara aresztu trwa najkrócej 5, najdłużej 30 dni, a wymierza się ją w dniach”. Natomiast zgodnie z art. 20 § 1–2 „kara ograniczenia wolności trwa 1 miesiąc. § 2. W czasie odbywania kary ograniczenia wolności ukarany: 1) nie może bez zgody sądu zmieniać miejsca stałego pobytu, 2) jest obowiązany do wykonywania pracy wskazanej przez sąd, 3) ma obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary”. W zakresie kary grzywny odmiennie niż w kodeksie karnym przyjęto, a właściwie pozostawiono, grzywnę w systemie kwotowym dodając § 3 do art. 24, określający dyrektywy wymiaru kary grzywny. Wymierzając grzywnę, bierze się pod uwagę dochody sprawcy, jego warunki osobiste i rodzinne, stosunki majątkowe i możliwości zarobkowe²⁰¹. Zgodnie natomiast z art. 28 § 1 „środkami karnymi są: 1) zakaz prowadzenia pojazdów, 2) przepadek przedmiotów, 3) nawiązka, 4) obowiązek naprawienia szkody, 5) podanie orzeczenia o ukaraniu do publicznej wiadomości w szczególnie sposób, 6) inne środki karne określone przez ustawę²⁰²”.

Wymierzając karę organ orzekający robi to według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę za dane wykroczenie, oceniając stopień społecznej szkodliwości czynu i biorąc pod uwagę cele kary w zakresie społecznego oddziaływania oraz cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma ona osiągnąć w stosunku do ukaranego podczas gdy art. 53 § 1 k.k. ustawodawca zadekretował wyraźnie zasadę, że sąd wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa. Zgodnie natomiast z art. 41 „w stosunku do sprawcy czynu można poprzestać na zastosowaniu pouczenia, zwróceniu uwagi, ostrzeżeniu lub na

²⁰¹ Por. w tej materii np. R. Giętkowski, *Kara ograniczenia wolności orzekana w reakcji na wykroczenie*, Cz.PKiNP 2008, z. 1, s. 231–252.

²⁰² Por. w tym zakresie Z. Kocel-Krekora, *Krytycznie o środku karnym podania wyroku do publicznej wiadomości w kodeksie wykroczeń*, IN 2014, nr 1, 129–142; A. Herzog, *Zakaz prowadzenia rowerów, motorowerów i pojazdów zaprzęgowych*, Prok. i Pr. 2002, nr 5, s. 125–130; R.A. Stefański, *Zakres przedmiotowy zakazu prowadzenia pojazdów*, Prok. i Pr. 1999, nr 11–12, s. 141–146; K. Liżyńska, *Naprawienie szkody w Kodeksie wykroczeń*, NKPK 2013, t. 30, s. 283–295.

zastosowaniu innych środków oddziaływania wychowawczego. W art. 45 § 1–3 określono zasady przedawnienia karalności, która w przypadku wykroczenia ustaje, jeżeli od czasu jego popełnienia upłynął rok, jeżeli w tym okresie wszczęto postępowanie, karalność wykroczenia ustaje z upływem 2 lat od popełnienia czynu. W razie uchylecia prawomocnego rozstrzygnięcia, przedawnienie biegnie od daty uchylecia rozstrzygnięcia, a orzeczona kara lub środek karny nie podlega wykonaniu, jeżeli od daty uprawomocnienia się rozstrzygnięcia upłynęły 3 lata²⁰³.

Przepis § 1 art. 47 k.w. definiuje pojęcie czynu zabronionego, czyniąc to obecnie na wzór art. 115 § 1 k.k., którym zarówno w obrębie przestępstw, jak i wykroczeń jest zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej. Tym samym więc wobec takiej definicji zawartej w kodeksie wykroczeń, zgodnie z jej literalnym brzmieniem, przyjęć by należało, że także kodeks wykroczeń jest ustawą karna. Przed nowelą sierpniową z 1998 r. w zakresie definicji czynu zabronionego kodeks wykroczeń zakładał w art. 47 §1, że czynem zabronionym jest działanie lub zaniechanie o znamionach określonych w ustawie, chociażby nie stanowiło ono wykroczenia ze względu na brak winy. Zgodnie z dodanym przez nowelę do art. 47 § 6 „przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu bierze się pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia”. Definicja w tym zakresie również pozostaje zbieżna z definicją zawartą w art. 115 § k.k.²⁰⁴. Od 1 września 1998 r., zgodnie z art. 10–12 noweli, także „ilekroć inna ustawa przewiduje za wykroczenie karę aresztu powyżej 30 dni, górną granicę tej kary obniża się do wysokości 30 dni”. Również „ilekroć inna ustawa przewiduje za wykroczenie karę ograniczenia wolności powyżej 1 miesiąca, górną granicę tej kary obniża się do wysokości 1 miesiąca” oraz „ilekroć inna ustawa przewiduje za wykroczenie karę dodatkową, orzeka się ją jako środek karny”²⁰⁵.

²⁰³ Z. Kocel-Krekora, *Kary i środki karne w kodeksie wykroczeń po nowelizacji*, Prok. i Pr. 1999, nr 2, s. 101–109; R. Kupiński, *Stosowanie środków oddziaływania wychowawczego w sprawach o wykroczenia*, Prok. i Pr. 2004, nr 7–8, s. 145–154; R. Krajewski, *Środki oddziaływania wychowawczego w prawie wykroczeń*, Pal. 2013, nr 7–8, s. 12–20; M. Bojarski, *Glosa do uchwały SN z dnia 13 maja 1999 r.*, I KZP 15/99, OSP 2000, nr 1, poz. 7; K. Marszał, *Glosa do postanowienia SN z dnia 21 października 2003 r.*, I KZP 9/03, OSP 2004, nr 7–8, poz. 102.

²⁰⁴ Por. m.in. J. Potulski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 17 grudnia 2003 r.*, V KK 222/03, GSP – Prz. Orz. 2005, nr 3, s. 115–124.

²⁰⁵ Por. K. Postulski, *Glosa do uchwały SN z dnia 23 lutego 1999 r.*, I KZP 37/98, Pal. 1999, nr 7–8, s. 179; D. Wysocki, *Glosa do postanowienia SN z dnia 8 lutego 2000 r.*, I KZP 49/99, OSP 2000, nr 10, poz. 151.

Dalsze zmiany wynikające z noweli dotyczyły kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia²⁰⁶. I tak zgodnie z art. 2 k.p.w. § 1–3 „do orzekania w sprawach o wykroczenia właściwe są kolegia do spraw wykroczeń przy sądach rejonowych, zwane dalej »kolegiami«, chyba że ustawa powierza orzekanie innemu organowi²⁰⁷. § 2. Orzekanie następuje w postępowaniu: 1) zwykłym, 2) nakazowym, 3) przyspieszonym. § 3. W wypadkach wskazanych w ustawie i na zasadach w niej określonych uprawniony organ może nakładać grzywnę w drodze mandatu karnego²⁰⁸. W art. 7 § 1 wprowadzono domniemanie niewinności dla obwinionego którego nie uważa się za winnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym orzeczeniem. Zgodnie z art. 13 „kolegia orzekają w sprawach o wykroczenia w pierwszej instancji, chyba że ustawa stanowi inaczej”. Zgodnie natomiast z art. 77 § 1 środkami odwoławczymi są odwołanie i zażalenie. Organem rozpatrującym środki odwoławcze, zgodnie z art. 79 § 1, jest sąd rejonowy, przy którym działa kolegium, chyba że ustawa stanowi inaczej²⁰⁹.

Przez nowelę zostały również wprowadzone zmiany w ustawie z 1971 r. o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń. Z najważniejszych wspomnieć należy zmianę w art. 2 § 1 zgodnie z którą kolegia działają od tego momentu przy sądach rejonowych, a powołuje je i znosi, w drodze rozporządzenia, Minister Sprawiedliwości. Istotna była również kwestia składu, dlatego § 2 otrzymał brzmienie: „Na członków kolegium nie wybiera się sędziów, ławników ludowych, prokuratorów, adwokatów wykonujących zawód, aplikantów adwokackich oraz żołnierzy w czynnej służbie wojskowej, funkcjonariuszy Policji, Urzędu Ochrony Państwa i Służby Więziennej oraz strażników gminnych (miejskich)”. Zgodnie zaś z art. 17a § 1 „czynności biurowe w sprawach poddanych orzecznictwu kolegium wykonują pracownicy sądu, tworzący sekretariat kolegium, którym kieruje radca kolegium”.

²⁰⁶ W ustawie z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia można wskazać następujące zmiany: Dz.U. Nr 12, poz. 116; z 1972 r. Nr 49, poz. 312; z 1975 r. Nr 16, poz. 91 i Nr 45, poz. 234; z 1982 r. Nr 16, poz. 125 i Nr 45, poz. 291; z 1983 r. Nr 6, poz. 35 i Nr 44, poz. 203; z 1985 r. Nr 23, poz. 100; z 1986 r. Nr 39, poz. 193; z 1988 r. Nr 20, poz. 135; z 1989 r. Nr 34, poz. 180; z 1990 r. Nr 20, poz. 121, Nr 43, poz. 251 i Nr 72, poz. 422; z 1991 r. Nr 32, poz. 131 i Nr 94, poz. 419; z 1992 r. Nr 24, poz. 101; z 1994 r. Nr 27, poz. 96; z 1995 r. Nr 95, poz. 475 oraz z 1997 r. Nr 43, poz. 272, Nr 102, poz. 643 i Nr 123, poz. 779.

²⁰⁷ Art. 2 zmieniony z dniem 1 września 1998 r. przez art. 2 pkt 1 noweli z 1998 r.

²⁰⁸ Art. 66 zmieniony z dniem 1 września 1998 r. przez art. 2 pkt 35 noweli z 1998 r. i art. 67 § 1 zmieniony z dniem 1 września 1998 r. przez art. 2 pkt 37 lit. a noweli z 1998 r.

²⁰⁹ Por. m.in. J. Lewiński, *Postępowanie sądowe w sprawach o wykroczenia*, PS 2001, nr 1, s. 26–39.

Bezpośrednią przyczyną egzemplifikowanych wyżej zmian było to, że Konstytucja RP z 1997 r. wprowadziła zasadę kontroli sądowej orzeczeń kolegialnych. Sprawy, którymi zajmowały się kolegia, zostały w 2001 r. włączone do kognicji sądów grodzkich stanowiących wydziały sądów rejonowych. Te ostatnie zostały w wyniku dalszych nowelizacji zlikwidowane, a sprawy w nich prowadzone zostały przeniesione do wydziałów karnych właściwych sądów rejonowych. Oznacza to, że ostatecznie usunięto rozdzielenie instytucjonalne spraw o wykroczenia i spraw karnych²¹⁰. Cechą charakterystyczną postępowania w sprawach o wykroczenia po wspomnianych zmianach było przekazanie orzekania w tych sprawach sądom i tym samym likwidacja istniejących od 1951 r. kolegiów ds. wykroczeń o czym zdecydowała Konstytucja RP z 1997 r. w ciągu 4 lat od jej wejścia w życie (art. 237 ust. 1 Konstytucji RP)²¹¹. Stanowiło to niewątpliwie realizację wysuwanego w doktrynie od dawna postulatu konieczności realizacji zasady wyłączności sądów w zakresie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, która wynika zarówno z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (art. 6 ust. 1), jak i Konstytucji RP (art. 175 ust. 1). Taki stan rzeczy świadczyć może o zmianie koncepcji tego rodzaju odpowiedzialności, nie przesądzając zarazem jednak o tym, że o środkach karnych (represyjnych), a tym bardziej innych sankcjach przewidujących różnego rodzaju dolegliwości, orzekać mogą tylko i wyłącznie sądy karne. Zdaniem bowiem Trybunału Konstytucyjnego to, jaki sąd orzeka w konkretnych sprawach, jest kwestią wyborów o charakterze ustrojowo-organizacyjnym, a nie materialnoprawnym. Ustawodawcy polskiemu znane są także inne formy postępowania o charakterze represyjnym, które nie są postępo-

²¹⁰ Sąd Najwyższy w wyroku z 28 listopada 2001 r. (II KKN 304/2001, LEX nr 354399) wskazał, że „odwołania od orzeczeń kolegiów do spraw wykroczeń, wydanych przed dniem 17 października 2001 r., powinny być zawsze rozpoznane według dotychczas obowiązujących przepisów, czyli w trybie określonym w art. 512 k.p.k., bez względu na to, kiedy je złożono i w jakiej konfiguracji procesowej dochodzi do ich rozpoznania po dniu 17 października 2001 r.”; Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 11 lipca 2005 r. (SK 45/2003, OTK-A 2005, nr 7, poz. 79), przyjął natomiast, że art. 237 ust. 2 Konstytucji RP „nie ogranicza wskazanego w nim trybu wzruszania orzeczeń kolegiów ds. wykroczeń do okresu czteroletniego od czasu wejścia w życie nowej Konstytucji. Przewidziany normą ww. przepisu okres czteroletni dotyczy bowiem jedynie funkcjonowania samych kolegiów do spraw wykroczeń, nie zaś przyjętego trybu rozpatrywania odwołań od tych orzeczeń”.

²¹¹ Zob. A. Marek, *Niedokończona reforma prawa wykroczeń*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy...*, s. 668–669; zob. również T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 45; T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2012.

waniami karnymi, i – co istotne – prowadzić je mogą (w początkowej przynajmniej fazie) organy niebędące sądami (np. komisje dyscyplinarne)²¹².

Warto wspomnieć w tym miejscu również o tym, że z upływem czasu obok wykroczeń ukształtowała się w przepisach o charakterze administracyjnym kategoria czynów, które formalnie nie są wykroczeniami, chociaż są do nich zbliżone, a zagrożone są pieniężnymi karami administracyjnymi stosowanymi przez organy administracyjne różnego rzędu. W ten sposób upowszechniło się pojęcie prawa administracyjno-karnego funkcjonującego równolegle obok prawa karnego i prawa wykroczeń²¹³, które na chwilę obecną rozrasta się (przykład choćby ustawy z dnia 6 września 2001 r. o transporcie drogowym (np. art. 95a)²¹⁴. W 2004 r. D. Szumiło-Kulczycka wskazała, że przepisy określające kary pieniężne znajdowały się aż w 40 aktach prawnych²¹⁵. Szczegółową analizę procesu przekształcania wykroczeń w delikty administracyjne przedstawia również W. Radecki²¹⁶.

W 2001 r. nastąpiła kolejna istotna w omawianym obszarze zmiana, a mianowicie wprowadzony został nowy kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia²¹⁷, który wszedł w życie 17 października 2001 r. Zgodnie art. 2 § 1–2 prz. wpr. k.p.w.²¹⁸ utraciły moc dotychczasowe przepisy w kwestiach unormowanych w tym kodeksie, chyba że przepisy niniejszej ustawy stanowiły inaczej, a w szczególności: Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia z 1971 r., ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia²¹⁹ oraz ustawa z 1971 r. o ustroju kolegiów ds. wykroczeń. Jak stanowi § 3 „pozostają jednak w mocy przepisy ustaw w zakresie, w jakim uprawniają one określone organy do ścigania wykroczeń i występowania w tych sprawach w charakterze oskarżyciela publicznego oraz nakładania grzywnien w drodze mandatu karnego. Organów te uprawnione

²¹² Por. wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r., P 12/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 50.

²¹³ W tym przedmiocie zob. wyczerpujące, a zarazem jedno z pierwszych opracowań: D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004, s. 29 i nast.

²¹⁴ Tekst jedn.: Dz.U. z 2013 r. poz. 1414 z późn. zm.

²¹⁵ Zob. ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. 2001 Nr 106, poz. 1149); por. w tym zakresie także A. Marek, *Prawo wykroczeń materialne i procesowe*, Warszawa 2008, s. 143–145.

²¹⁶ M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz...*, s. 20 i nast.

²¹⁷ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. Nr 106, poz. 1148).

²¹⁸ Por. w tym zakresie także A. Marek, *Prawo wykroczeń materialne i procesowe*, Warszawa 2008, s. 143–145.

²¹⁹ Dz.U. Nr 12, poz. 117 z późn. zm.

są także do prowadzenia czynności wyjaśniających²²⁰. Obecnie sprawy o wykroczenia rozpoznają wyłącznie sądy, zatem podział prawa karnego na sądowe i pozasądowe nie ma już merytorycznych podstaw²²¹.

W uzasadnieniu do rządowego projektu kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia z 2001 r. wskazano, że postępowanie w sprawach o wykroczenia nie jest postępowaniem karnym, lecz odrębnym postępowaniem dotyczącym orzekania w sprawach innych niż przestępstwa, choć na zasadach zbliżonych do procesu karnego²²². Postępowanie w sprawach o wykroczenia, zdaniem ustawodawcy, ma więc charakter w pełni autonomiczny, co bezpośrednio wynika z brzmienia art. 1 § 1 k.p.w.²²³ Odmienne stanowisko w zakresie charakteru prawnego postępowania w sprawach o wykroczenia zajął A. Marek, który wskazał, że wbrew deklaracjom zawartym w uzasadnieniu projektu autonomiczność postępowania w sprawach o wykroczenia nie jest pełna, w rzeczywistości bowiem jest to szczególnie rodzaj postępowania karnego, za czym przemawia przede wszystkim stosowanie podstawowych zasad i konstrukcji procesu karnego oraz zaliczenie orzekania w sprawach o wykroczenia do wymiaru sprawiedliwości, o jakim mowa w art. 175 Konstytucji RP²²⁴.

Zdaniem A. Świątłowskiego postępowanie w sprawach o wykroczenia jest rodzajem postępowania karnego rozpoznawczego, jest to rodzaj postępowania karnego odrębnego. Chodzi bowiem o odpowiedzialność również

²²⁰ Por. m.in. W. Grzeszczyk, *Podstawowe założenia nowego kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia*, Prok. i Pr. 2001, nr 10, s. 7 i nast.

²²¹ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 29, por. także R. Kmiecik, *Sprawa o wykroczenie a proces karny (czy wymiar sprawiedliwości staje się jeszcze jednym „urządzeniem administracyjnym”?)*, Prok. 2002, nr 3–4, s. 7–14.

²²² Por. m.in. K. Parulski, J. Tylewicz, *Propozycje nowelizacji procedury karnej*, Prok. 2002, nr 2, s. 37 i nast.

²²³ Identyczne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 29 stycznia 2004 r. (I KZP 40/2003, OSNKW 2004, nr 2, poz. 22), w doktrynie pogląd taki prezentują: T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2005, s. 11, 61–63; D. Świecki, *Metodyka pracy sędziego w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2007, s. 13 oraz R. Kmiecik, *Glosa do uchwały SN z 30 września 2003 r.*, I KZP 23/2003, OSP 2004, nr 3, poz. 40, s. 173.

²²⁴ A. Marek, *Prawo wykroczeń materialne...*, s. 142; Z. Świada [w:] M. Bojarski, Z. Świada, *Podstawy materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach*, Wrocław 2008, s. 202; M. Wąsek-Wiaderek, *Zasada równości stron w polskim procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej*, Kraków 2003, s. 395; M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, A. Lach, *Charakter prawny postępowania i środki przymusu w sprawach o wykroczenia*, Prok. i Pr. 2002, nr 6, s. 43–44; A. Lach [w:] A. Bulsiewicz et al., *Przebieg procesu karnego*, Toruń 2003, s. 367; C. Kłak, *Czynności wyjaśniające w sprawach o wykroczenia a ochrona praw człowieka*, Prok. i Pr. 2008, nr 10, s. 83.

za czyn zabroniony pod groźbą kary, ale inny niż przestępstwo w rozumieniu art. 1 k.k.²²⁵ Według A. Świątłowskiego porównanie poszczególnych wariantów postępowania karnego *sensu largo* prowadzi do konkluzji, że między nimi zachodzi równocześnie konwergencja (ujednoczenie) i dywergencja (ujednoznaczenie). Nie budzi też wątpliwości stopniowe upodobnianie się postępowania w sprawach o wykroczenia do postępowania w sprawach o przestępstwo²²⁶. Nieco inne stanowisko zajął T. Grzegorzczuk, przyjmując, że przedmiotem postępowania w sprawach o wykroczenia jest kwestia odpowiedzialności prawnej osoby obwinionej o popełnienie czynu będącego wykroczeniem, co w szerokim ujęciu stanowi w istocie odpowiedzialność karną, tyle że nie za przestępstwo, lecz za wykroczenie. Pomimo takiego założenia T. Grzegorzczuk nie uznaje jednak postępowania w sprawach o wykroczenia za postępowanie karne *sensu largo*²²⁷.

Na chwilę obecną problem utrzymania odrębnej kodyfikacji procesowej w sprawach o wykroczenia wydaje się zamknięty, aczkolwiek pojawiają się głosy kwestionujące zasadność przyjętego w 2001 r. rozwiązania²²⁸. Pilna i oczywista natomiast wydaje się potrzeba stworzenia nowej spójnej materialnie i proceduralnie kodyfikacji w obrębie prawa wykroczeń²²⁹. Od wielu lat są

²²⁵ A. Świątłowski [w:] *System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne*, t. 1, cz. 2, red. P. Hofmański, Warszawa 2013, s. 197, 204, 220, 767–768.

²²⁶ A. Świątłowski [w:] *System prawa karnego procesowego...*, s. 767–768; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 3, red. P. Hofmański, Warszawa 2004, s. 3; K. Marszał, [w:] *Proces karny*, red. *idem*, Katowice 2003, s. 565–566.

²²⁷ T. Grzegorzczuk, *Kodeks postępowania karnego...*, 2005, s. 59.

²²⁸ J. Skupiński, *Problemy kodyfikacji materialnego i procesowego prawa wykroczeń*, [w:] *Prawo ochrony środowiska i prawo karne. Księga Jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej prof. W. Radeckiego*, red. H. Lisicka, Wrocław 2008, s. 292–294; A. Marek, *Prawo wykroczeń materialne...*, s. 142–143; T. Bojarski, *Polskie prawo wykroczeń*, Warszawa 2009, s. 238; J. Jakubowska-Hara, *Polityka karna sądów w sprawach o wykroczenia (w świetle danych statystycznych)*, Arch. Krym. 2007, t. 29–30, s. 508.

²²⁹ J. Skupiński, *Problemy kodyfikacji materialnego i procesowego prawa...*, s. 287–294; M. Bojarski, *Kodyfikacja prawa o wykroczeniach – problem zmian merytorycznych, czy tylko legislacyjno-technicznych*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009, s. 51–59; J. Jakubowska-Hara, *W kwestii rezygnacji z kary aresztu w prawie wykroczeń*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego...*, s. 177–188; M. Bojarski, W. Radecki, *Spory na tle zróżnicowania wykroczeń i przestępstw*, [w:] *Problem spójności prawa karnego i prawa wykroczeń z perspektywy jego nowelizacji*, red. A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011, s. 181–185; A. Marek, *Niedokończona reforma prawa wykroczeń...*

prowadzone prace nad projektem nowego prawa wykroczeń, przede wszystkim w zakresie materialnoprawnym. Prace te były realizowane w latach 90. ubiegłego wieku (projekt kodeksu wykroczeń z 1996 r.²³⁰) i także na początku obecnego stulecia (projekt kodeksu wykroczeń z 2002 r.²³¹), do chwili obecnej jednak nie doprowadziły do stworzenia nowej spójnej regulacji, poprzestano w tym zakresie na nowelizacjach kodyfikacji z 1971 r. (m.in. wynikająca z art. 3 ustawy z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw²³²), których wyliczyć można na chwilę realizacji niniejszego projektu aż 85.

Na marginesie pozostawić należy rozważania o zaletach i wadach ujęcia w jednym akcie całej materii prawa wykroczeń, albowiem w tej kwestii wypowiedziano się w literaturze kilkakrotnie²³³. Wykroczenia aktualnie zawarte są w ponad 140 aktach prawnych²³⁴, niemniej jednak, jak się wydaje, niemożliwe jest ujęcie ich w jednej kodyfikacji²³⁵.

Aktualnie konstrukcja odpowiedzialności za wykroczenie opiera się na założeniu, że w sprawach o wykroczenia zasadniczo orzekają sądy, wyjątkiem jest postępowanie szczególne – mandatowe (art. 95 i nast. k.p.s.w.) o czym

²³⁰ Zmiany do kodeksu wykroczeń wprowadzono ustawą nowelizującą z 1998 r.

²³¹ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń oraz niektórych innych ustaw [uzasadnienie], bip.kprm.gov.pl/ftp/kprm/dokumenty/070330u1uz.pdf, dostęp 12 lipca 2016; projekt zmierzał do wprowadzenia uregulowań umożliwiających bardziej efektywne zwalczanie wykroczeń przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu, zatem wykroczeń szczególnie uciążliwych dla obywateli, takich jak m.in. wybryki chuligańskie oraz zakłócanie porządku publicznego i ciszy nocnej, a przez to zwiększenie poczucia bezpieczeństwa obywateli.

²³² Dz.U. poz. 1634; ustawa ta wdraża dyrektywę Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz. Urz. WE L 95 z 21.04.1993, s. 29 z późn. zm.; Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 15, t. 2, s. 288) oraz dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/22/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie nakazów zaprzestania szkodliwych praktyk w celu ochrony interesów konsumentów (Dz. Urz. UE L 110 z 1.05.2009, s. 30 z późn. zm.)

²³³ Zob. m.in. W. Radecki [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz...*, s. XLVI i nast.; por. też ostatnią wersję tego komentarza: Warszawa 2011, s. 76–80; J. Skupiński, J. Szumski, *Problemy kodyfikacji prawa wykroczeń*, PiP 1998, z. 9–10, s. 195–196; J. Skupiński, *Problemy kodyfikacji...*, s. 291–292; M. Bojarski, *Kodyfikacja prawa o wykroczeniach...*, s. 51–55; A. Marek, *Niedokończona reforma prawa wykroczeń...*, s. 670–671.

²³⁴ M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz...*, 2010, s. 48 i nast.; W. Kottowski, B. Kurzępa, *Wykroczenia pozakodeksowe. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 13–14.

²³⁵ Por. m.in. L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym...*, s. 61 i nast.

niewco bliżej w dalszej części opracowania.. Jest to, jak wspomniano już wyżej, wypełnienie konstytucyjnego wymogu wynikającego z art. 175 ust. 1 Konstytucji RP z 1997 r., w myśl którego wymiar sprawiedliwości w Polsce sprawują sądy, oraz art. 237, zgodnie z którym jedynie w okresie 4 lat od wejścia w życie Konstytucji RP upoważnione do orzekania w sprawach o wykroczenia były kolegia do spraw wykroczeń działające przy sądach. Jak wynika z uzasadnienia projektu kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia tenże kodeks przyjmuje zasadę, że postępowanie w sprawach o wykroczenia nie jest zasadniczo postępowaniem karnym, lecz odrębnym postępowaniem dotyczącym orzekania w sprawach innych niż przestępstwa, choć na zasadach zbliżonych do procesu karnego²³⁶. Postępowanie to dotyczy czynów drobniejszych niż przestępstwa, dlatego musi być mniej sformalizowane, szybsze, z możliwością oceny niektórych kategorii czynów także przez organy nieprocesowe i niesądowe (tryb mandatowy), i to poza procesem karnym, czego nie zna procedura karna²³⁷.

Konstytucja RP z 1997 r. wprowadziła, jak się wydaje, monopol sądów w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości (art. 175) co rodzi tym samym konieczność zagwarantowania sądowego rozstrzygnięcia każdej sprawy, której przedmiotem jest spór o prawo, a stroną sporu jest jednostka lub inny podmiot podobny²³⁸. W piśmiennictwie wskazuje się, że przedmiotowy zakres wymiaru sprawiedliwości jest materialnie zdeterminowany przez art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, pojęcie „sprawa” jest paralelne z pojęciem „spór o prawo”, które

²³⁶ Wyraźnie uzasadnienie zmiany z 2013 r.

²³⁷ Por. uzasadnienie. Zdaniem projektodawców dalej zauważyć należy, że projekt kodeksu nakazuje wprawdzie bezpośrednie stosowanie niektórych norm k.p.k. (zob. też niżej uw. 2), ale czyni to jedynie w odniesieniu do 268 artykułów procedury karnej – a i to niekiedy tylko w zakresie niektórych ich paragrafów, a nie całych artykułów k.p.k. – podczas gdy k.p.k. liczy ich literalnie 682. Odrębności i uproszczenia procedury wykroczeniowej są na tyle liczne, że w pełni zasadne jest ujęcie jej (tak jak i materialnego prawa wykroczeń) w odrębnym kodeksie. Uwzględniając zaś obszerność przygotowywanego nowego kodeksu wykroczeń (bez mała 400 artykułów), nie wydaje się trafne połączenie sfery materialnej i procesowej w jeden kodeks, jak to uczyniono np. z prawem karnym skarbowym, gdzie cała kodyfikacja procesowa i materialna (z 1999 r.) liczy łącznie 191 artykułów, ale za to już dziś stwarza w praktyce problemy interpretacyjne, m.in. przez pełną recepcję norm k.p.k. W konsekwencji za najbardziej trafne uznano kontynuowanie dotychczasowej reguły, odrębnej kodeksowej regulacji postępowania w sprawach o wykroczenia mimo przekazania jej sądom.

²³⁸ S. Dąbrowski, A. Łazarska, *O sprawiedliwości w wymiarze sprawiedliwości*, Pal. 2012, nr 9–10, s. 12–13.

stanowi jądro wymiaru sprawiedliwości²³⁹. Wymiar sprawiedliwości obejmuje zatem zasadniczo wszystkie sprawy (spory) dotyczące jednostki (podmiotów podobnych)²⁴⁰. Również w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego pojęcie sprawy pozostaje w ścisłym związku z pojęciem wymiaru sprawiedliwości i obejmuje, z jednej strony, rozstrzygnięcie sporów prawnych, a z drugiej – rozstrzygnięcie o zasadności zarzutów karnych i wymierzanie kar przy czym pojęcie „sprawa” oznacza wszelkie sytuacje, w których pojawia się konieczność rozstrzygnięcia o prawach danego podmiotu w relacji z innymi równorzędnymi podmiotami lub w relacji z władzą publiczną, a jednocześnie natura danych stosunków prawnych wyklucza arbitralność rozstrzygnięcia o sytuacji prawnej podmiotu przez drugą stronę tego stosunku²⁴¹.

Jak się jednak podkreśla w doktrynie i orzecznictwie, sądowy wymiar sprawiedliwości nie oznacza, że wszystkie sprawy dotyczące sytuacji prawnej jednostki muszą być rozstrzygane wyłącznie przez sądy niemniej jednak podmiot korzystający z konstytucyjnego prawa do sądu powinien mieć zagwarantowaną proceduralną możliwość przekazania sprawy do właściwego, niezależnego sądu uprawnionego do zbadania prawidłowości lub legalności rozstrzygnięcia organu pozasądowego²⁴². Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez sądy jest zachowane także w świetle takich regulacji, które dopuszczając możliwość uruchomienia postępowania przed sądem powszechnym lub sądem administracyjnym, zapewniają kontrolę sądową rozstrzygnięcia, decyzji czy innego aktu indywidualnego kształtującego sytuację prawną jednostki lub innego podmiotu podobnego²⁴³. Norma wyrażona w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP nakazuje bowiem, by ustrój sądów oraz procedura zapewniały rozpoznawanie wszystkich spraw w postępowaniu dwuinstancyjnym, a z postanowień art. 78 wynika z kolei prawo strony do zaskarżania orzeczeń pierwszej instancji wydanych w jej

²³⁹ Wyrok TK z dnia 1 grudnia 2008 r., P 54/2007, OTK-A 2008, nr 10, poz. 171; L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 340; Z. Czeszejko-Sochacki, *O wymiarze sprawiedliwości w świetle Konstytucji, międzynarodowych standardów i praktyki*, PiP 1999, z. 9, s. 3.

²⁴⁰ L. Garlicki, *Komentarz do art. 175*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 4, red. L. Garlicki, Warszawa 2005, s. 6; por. także P. Grzegorzczak, *Glosa do wyroku TK z dnia 27 marca 2007 r., SK 3/05*, PS 2007, nr 11–12, s. 190–204. Autor wskazuje, że kontekst, w jakim umieszczono art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, nakazuje przyjąć, że użyte w nim pojęcie „postępowanie sądowe” należy łączyć z kompetencją, jaką Konstytucja RP zastrzegła na rzecz sądów, czyli ze sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości (art. 175 ust. 1 Konstytucji RP).

²⁴¹ Wyrok TK z dnia 10 maja 2000 r., K 21/99, OTK 2000, nr 4, poz. 109; wyrok TK z dnia 24 października 2007 r., SK 7/2006, OTK-A 2007, nr 9, poz. 108.

²⁴² L. Garlicki, *Komentarz do art. 175*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej...*, t. 4, s. 7.

²⁴³ Wyrok TK z dnia 8 grudnia 1998 r., K. 41/97, OTK 1998, nr 7, poz. 117.

sprawie²⁴⁴. Dwuinstancyjność postępowania jest wymaganiem minimalnym, a norma zawarta w art. 176 otwiera możliwość tworzenia dalszych etapów procedury, np. kasacji²⁴⁵.

W świetle powyższego podkreślić jednak należy, że jak wskazał Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 9 czerwca 1998 r.²⁴⁶, konstytucyjna gwarancja prawa do sądu oznacza, że ustawodawcy zwyklemu pozostaje jedynie swoboda wyboru właściwej drogi sądowej – przed sądem powszechnym lub administracyjnym; w braku wskazania, iż w konkretnej sprawie, z którą zainteresowany zwrócił się do sądu powszechnego, kompetentny jest inny sąd – sąd powszechny powinien sprawę rozpoznać merytorycznie²⁴⁷.

1.9. Zmiany po roku 2013 – ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw

Dalsze zmiany w omawianym obszarze przyniosła nowelizacji z 2013 r. I tak m.in. w ustawie z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach

²⁴⁴ Tak w wyroku TK z dnia 16 listopada 1999 r., SK 11/99, OTK 1999, nr 7, poz. 158; zob. też A. Zieliński, *Konstytucyjny standard instancyjności postępowania sądowego*, PiP 2005, z. 11, s. 5–7.

²⁴⁵ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 341. W wyroku z dnia 10 lipca 2000 r. (SK 12/99, OTK 2000, nr 5, poz. 143) Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że wyłączenie pewnych spraw spod kontroli kasacyjnej nie narusza prawa do sądu w kształcie, jaki nadała mu obowiązująca konstytucja. Niedopuszczalność skargi kasacyjnej w określonych kategoriach spraw mieści się też w standardach prawa międzynarodowego (por. orzeczenie ETPCz z dnia 19 grudnia 1997 r. w sprawie *Bruella Gomez de la Torre v. Hiszpanii*, skarga nr 26737/95).

²⁴⁶ Z dnia 9 czerwca 1998 r., sygn. K 28/97, OTK 1998, nr 4, poz. 50 z glosą częściowo krytyczną J. Paśnika, Glosa do wyroku TK z dnia 9 czerwca 1998 r., K 28/97., WPP 1999/1-2/139.

²⁴⁷ Wyrok TK z dnia 9 grudnia 2003 r., P 9/2002, OTK-A 2003, nr 9, poz. 100; wyrok TK z dnia 10 lipca 2000 r., SK 12/99, OTK 2000, nr 5, poz. 143, uchwała TK z dnia 25 stycznia 1995 r., W 14/94, OTK 1995, cz. 1, poz. 19; por. także Z. Kmiecik, *Dylematy reformy prawa o postępowaniu administracyjnym*, PiP 2016, z. 1, s. 3–17; A. Kotowski, *Model stosowania prawa w znowelizowanej procedurze karnej – próba analizy teoretycznej*, PiP 2016, z. 2, s. 3–28; na gruncie brytyjskim interesujące opracowanie: A. Błachnio-Parzych, *Anti-Social Behaviour Order (ASBO) w prawie angielskim – istota, przesłanki, charakter odpowiedzialności*, PiP 2015, z. 12, s. 46–58; na gruncie czeskim: H. Praškova, *Odpowiedzialność za przestępstwa i za delikty administracyjne w Republice Czeskiej*, PiP 2016, z. 5, s. 90–103.

o wykroczenia²⁴⁸, zgodnie z art. 8 k.p.k. w postępowaniu uregulowanym w niniejszym kodeksie stosuje się odpowiednio przepisy art. 2, art. 4, art. 5, art. 7–9, art. 13, art. 14, art. 15 § 2 i 3, art. 16, art. 18 § 2, art. 20, art. 23 i art. 23a k.p.k. Również w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, co jest konsekwencją w tym zakresie nowelizacji kodeksu postępowania karnego, część kompetencji przyznano referendarzowi sądowemu. Zgodnie z art. 16 § 1 do wyłączenia sędziego i referendarza sądowego stosuje się odpowiednio przepisy art. 40, art. 41 i art. 42 § 1–3 k.p.k. Stosownie do art. 23 § 1 „obrońcą z urzędu wyznacza prezes lub referendarz sądowy sądu właściwego do rozpoznania sprawy”, „prezes sądu lub referendarz sądowy zawiadamia o wniesieniu wniosku o ukaranie, o którym mowa w § 1 i 2, właściwego oskarżyciela publicznego. Jeżeli oskarżyciel ten w ciągu 14 dni od otrzymania zawiadomienia wniesie w sprawie o ten sam czyn tej samej osoby publiczny wniosek o ukaranie, wniosek pokrzywdzonego traktuje się jak oświadczenie wskazane w art. 26 § 3” (art. 27 § 4). Do czynności procesowych prowadzonych w postępowaniu w sprawach o wykroczenia stosuje się odpowiednio także przepisy art. 95, art. 100 § 1 i 8, art. 105, art. 107, art. 108, art. 116–134, art. 136–142, art. 156 § 1–4, art. 157, art. 158, art. 160–166 Kodeksu postępowania karnego, a gdy sąd orzeka jednoosobowo, również przepisy art. 109–115 Kodeksu postępowania karnego. Według art. 103 § 3a od postanowień i zarządzeń referendarza sądowego może być wniesiony sprzeciw, którego konsekwencją jest utrata mocy postanowienia lub zarządzenia²⁴⁹. W tym miejscu zaznaczyć też warto, że po wyeliminowaniu kolegiów ds. wykroczeń systematycznie obserwuje się poszerzanie zakresu uprawnień referendarzy sądowych, m.in. w sprawach o wykroczenia, a także w postępowaniu wykonawczym²⁵⁰.

Nowy przepis wprowadzono art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw²⁵¹. Reguluje

²⁴⁸ Dz.U. z 2013 r. poz. 395 i 765.

²⁴⁹ Por. w tym zakresie interesujące opracowanie M. Szwašta na gruncie postępowania sądownoadministracyjnego: *idem*, *Granice przekazywania kompetencji referendarzom sądowym w postępowaniu sądownoadministracyjnym*, ZNSA 2014, nr 4, s. 56–70.

²⁵⁰ Por. w tym zakresie kompleksowe opracowanie: K. Dudka, *Funkcjonowanie instytucji referendarza sądowego w sprawach karnych – możliwe pola poszerzenia zakresu uprawnień referendarza sądowego w sprawach o wykroczenia*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2015 [<https://www.iws.org.pl>]; a także D. Bek, *Uwagi do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych*, Prok. i Pr. 2016, nr 4, s. 144–158; A. Choromańska, *Mediacja w zmienionym modelu postępowania karnego*, Prok. i Pr. 2016, nr 4, s. 46–70; M. Klejnowska, *Skarga karna w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, Prok. i Pr. 2015, nr 1–2, s. 112–136.

²⁵¹ Dz.U. poz. 396.

on zasady dotyczące postępowania w wypadku, gdy według nowej ustawy czyn objęty prawomocnym wyrokiem skazującym za przestępstwo stanowi wykroczenie podczas gdy dotychczas tzw. regulacje intertemporalne zawierane były w kolejnych aktach nowelizujących ustawy statuujące typy czynów zabronionych jako przestępstwa i wykroczenia. Na mocy wspomnianej ustawy zmieniającej dodano do kodeksu wykroczeń art. 2a, który reguluje postępowanie w sytuacji, gdy wobec sprawcy orzeczono za przestępstwo karę pozbawienia wolności, a według nowej ustawy czyn ten stanowi wykroczenie. W takiej sytuacji „orzeczona kara podlegająca wykonaniu uległa zamianie na karę aresztu w wysokości równej górnej granicy ustawowego zagrożenia za taki czyn, a jeżeli ustawa nie przewiduje za ten czyn kary aresztu, na karę ograniczenia wolności, a jeżeli ustawa nie przewiduje za ten czyn kary ograniczenia wolności - na karę grzywny, przyjmując jeden dzień pozbawienia wolności za równoważny grzywnie w kwocie od 10 do 250 złotych i nie przekraczając górnej granicy tego rodzaju kary przewidzianej za ten czyn”. Jednocześnie w § 2 tego artykułu została wprowadzona klauzula limitacyjna w odniesieniu do prawomocnych skazań na grzywnę lub karę ograniczenia wolności, wedle której orzeczone kary ulegają zamianie tylko wówczas, gdy kara grzywny lub ograniczenia wolności podlegająca wykonaniu przekroczyłaby górną granicę ustawowego zagrożenia przewidzianą za ten czyn. Wówczas orzeczone kary redukuje się do wysokości górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianej za dany czyn. Z kolei, jeżeli za dany czyn nie jest przewidziana kara ograniczenia wolności, orzeczoną karę ograniczenia wolności zamienia się na karę grzywny²⁵². W zaistniałej sytuacji, wobec zmiany ustawy, zachodzić mogłyby bowiem istotne różnice w faktycznej sytuacji osób, które za tożsame czyny zostały skazane pod reżimem ustawy obowiązującej poprzednio i obecnie. Z tego też względu art. 50 ust. 1 i 2 ustawy nowelizującej likwiduje ze względów równościowych niektóre prawne skutki skazania za przestępstwo, gdy czyn według nowej ustawy stanowi wykroczenie. Chodzi tu głównie o kary wymierzone za przestępstwo (podlegające wykonaniu) przez ich zamianę na odpowiednie kary przewidziane za wykroczenie²⁵³. Biorąc pod uwagę natomiast charakter prawny środków reakcji karnej niebędących karami, takich jak: środki karne, kompensacyjne, związane z poddaniem sprawcy próbie, oraz środki zabezpieczające, o których mowa w art. 93a § 1 pkt 1–5 i § 2 k.k., i przypadek, których funkcja wykracza poza aspekt represyjny, zakłada się w art. 2a § 3 k.w. utrzyma-

²⁵² Szerzej W. Wróbel, *Aktualne problemy intertemporalne okresu przejściowego po wejściu w życie ustawy z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, Cz.PKiNP 2015, z. 3, s. 71–85; por. także A. Skowron, *Glosa do wyroku SN z dnia 6 sierpnia 2015 r., II KK 209/15*, LEX/el. 2016.

²⁵³ Por. K. Klugiewicz, *Kontrawencjonalizacja oraz inne praktyczne problemy...*

nie ich wykonania według przepisów dotychczasowych – niezależnie od zmiany ustawy. Jeżeli czyn stanowi obecnie wykroczenie, to środki karne, kompensacyjne, środki związane z poddaniem sprawcy próbie, środki zabezpieczające (art. 93a k.k.) oraz przepadek podlegają wykonaniu na podstawie przepisów dotychczasowych. Zmiany przewidziane w art. 2a k.w. do tych środków się nie odnoszą. Oznacza to, że mimo iż czyn stanowi obecnie wykroczenie możliwe jest wykonywanie środka właściwego dla przestępstwa. Jeżeli orzeczona kara pozbawienia wolności była podstawą orzeczenia kary łącznej, to kara łączna traci moc. W przypadkach pozostałych kar kara łączna traci moc, gdy kary grzywny lub ograniczenia wolności przewyższają granice ustawowego zagrożenia karą przewidzianą za ten czyn²⁵⁴.

Omawiane uregulowania dotyczące kontrawencjonalizacji wieńczy wprowadzenie w art. 2a § 5 k.w. klauzuli *lex mitior* w odniesieniu do zmian wprowadzonych nową ustawą. Może się bowiem okazać, że w szczególnych przypadkach, w sytuacji, gdy według nowej ustawy czyn, za który skazano sprawcę, stanowi wykroczenie, zastosowanie art. 2a k.w. może się dla niego okazać mniej korzystne, np. w sytuacji rozwiązania węzła kary łącznej orzeczonej na zasadzie całkowitej absorpcji i konieczności odbycia osobno kary aresztu za wykroczenie. Wówczas przepisów art. 2a § 1–4 k.w. nie należałoby stosować, gdyż zmiana reżimu odpowiedzialności za czyn zabroniony na łagodniejszy nie powinna skutkować większymi dolegliwościami dla skazanego niż te, które ponosi na podstawie dotychczasowych regulacji²⁵⁵.

---

²⁵⁴ Por. w tym zakresie W. Wróbel, *Aktualne problemy intertemporalne...*

²⁵⁵ Por. A. Skowron, *Glosa do wyroku SN z dnia 6 sierpnia 2015...*

Rozdział II

Koncepcja źródeł prawa karnego i prawa wykroczeń – normatywne podstawy karania

2.1. Uwagi wstępne

Prześledziwszy w części pierwszej niniejszego opracowania ścieżki i koncepcje, jakimi podążało polskie prawo wykroczeń, a poniekąd także i prawo karne, w swoim rozwoju historycznym, w tym miejscu zasadne wydaje się, z punktu widzenia dalszej części rozważań dotyczących procesu kontrawencjonalizacji, przedstawienie podstaw normatywnych prawa karnego i prawa wykroczeń. W nauce prawa problem źródeł ma podstawowe znaczenie, precyzuje bowiem m.in. pochodzenie i formy, które przybiera obowiązujące prawo²⁵⁶. Inaczej sytuacja wygląda w systemach kontynentalnych, inaczej zaś w systemie precedensów²⁵⁷. A. von Bogdandy wskazuje jako dominującą podstawę w nauce prawa europejskiego zasadę praworządności²⁵⁸. W systemie prawa stanowionego sądy wyłącznie stosują prawo, nie mają natomiast co do zasady kompetencji do jego tworzenia, w systemie precedensów zaś sądy odgrywają również rolę prawotwórczą²⁵⁹. Przyczyn tak różnych rozwiązań szukać należy w czyn-

²⁵⁶ I. Gawłowicz, P. Łaski, *Zwyczaj międzynarodowy a Konstytucja RP z 1997 r.*, [w:] *Źródła prawa w Rzeczypospolitej Polskiej. W 15 lat po wejściu w życie Konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku*, red. A. Bałaban et al., Szczecin 2013, s. 47 i nast.

²⁵⁷ Por. m.in. A. Ashworth, J. Horder, *Principles of Criminal Law*, Oxford 2013, s. 7 i nast. i powołana tam literatura; por. także M.D. Dubber, T. Hörnle, *Criminal Law. A Comparative Approach*, Oxford 2014, s. 4 i nast.

²⁵⁸ *Europäisches Verfassungsrecht. Theoretische und dogmatische Grundzüge*, Hrsg. A von Bogdandy, J. Bast, Heidelberg 2009, s. 62 i nast.

²⁵⁹ M. Borucka-Arctowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa*, Kraków 1997, s. 14; por. także T. Wiecech, *Konwenanse konstytucyjne w orzecznictwie sądowym obszaru common law*, PiP 2010, z. 9, s. 83–92; K. Banasik, *Przedawnienie w angielskim prawie karnym*, PiP 2013, z. 12, s. 87–98; L. Morawski, *Precedens a wykładnia*, PiP 1996, z. 10, s. 3–12; por. także A. Sulikowski, *Tworzenie prawa przez sądy konstytucyjne i jego demokratyczność*, PiP 2005, z. 8, s. 19–36; W. Olszowy, *W kwestii tzw.*

nikach takich, jak m.in. brak recepcji prawa rzymskiego oraz fragmentaryczność działalności ustawodawczej²⁶⁰. W zakresie procesu kontrawencjonalizacji zagadnienie koncepcji źródeł prawa ma istotne znaczenie również z uwagi na specyfikę polskich kodyfikacji, zarówno w zakresie prawa karnego, jak i prawa wykroczeń, przejawiającą się m.in. znacznym udziałem tzw. pozakodeksowego prawa karnego i prawa wykroczeń i pojawiające się w związku z tym trudności o charakterze teoretycznym i praktycznym²⁶¹.

Nadto aktualnie osobnym ważnym zagadnieniem są również źródła europejskie – prawo Unii Europejskiej, oraz ich alokacja i wpływ na systemy prawne państw członkowskich²⁶². Unia Europejska zrzesza obecnie 28 krajów członkowskich, 6 krajów zaś kandyduje do wspólnoty²⁶³. Społeczność Unii Europejskiej jest zatem siłą rzeczy różnorodna, tworzą ją bowiem grupy istotnie zróżnicowane kulturowo, językowo i religijnie, co z jednej strony jest czyn-

---

„prawotwórczego charakteru” orzecznictwa NSA w sprawach podatkowych, PiP 1994, z. 7–8, s. 50–58; S. Majcher, *W kwestii tzw. prawotwórstwa sądowego (na przykładzie orzecznictwa SN w sprawach karnych)*, PiP 2004, z. 2, s. 69–81; por. m.in. A. Ashworth, J. Horder, *Principles...*, s. 7 i nast. oraz powołana tam literatura.

²⁶⁰ M. Borucka-Arczowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 18.

²⁶¹ Por. m.in. P. Palka, *Przestępstwo czy wykroczenie paserstwa – rozważania wokół przedmiotu czynności wykonawczej*, Prok. i Pr. 2005, nr 7–8, s. 151–162; W. Radecki, *Ochrona zabytków w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym*, Prok. i Pr. 2012, nr 4, s. 5–33; M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa w dziedzinie: porządku publicznego, wyborów, polityki i inicjatywy ustawodawczej, pracy i ubezpieczeń społecznych, kultury i własności intelektualnej. Komentarz*, t. 3, Warszawa 2003, s. 40–42; W. Kotowski, *Ochrona środowiska w ustawodawstwie pozakodeksowym*, cz. 2, Prok. i Pr. 2014, nr 6, s. 91–122; A. Michalska-Warias, *Prawnokarne aspekty nękania w polskim prawie karnym*, St. Iur. Lubl. 2010, Vol. 14, s. 61–76; A. Wróbel, *Odpowiedzialność karna za niedopełnienie obowiązków z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy*, PiP 2012, z. 12, s. 72–81; L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym (w świetle idei zupełnej kodyfikacji karnej)*, PiP 2011, z. 7–8, s. 55–66; W. Kotowski, B. Kurzępa, *Wykroczenia pozakodeksowe. Komentarz*, Warszawa 2006.

²⁶² Szerzej w dalszej części niniejszego opracowania; por. w tym miejscu także: J. Barcz, *Główne kierunki reformy ustrojowej Unii Europejskiej (aspekty instytucjonalno-prawne)*, PiP 2015, z. 7, s. 23–55; *idem*, *W sprawie modelu przyszłej Unii Europejskiej: integracja zróżnicowana czy integracja elastyczna?*, PiP 2015, z. 5, s. 19–35; J. Karczowski, *Postulat jasności prawa w odniesieniu do prawa Unii Europejskiej*, AFPiFS 2015, nr 2, s. 42–58; por. także *Europäisches und Internationales Strafrecht*, München 2014, s. 7 i nast.

²⁶³ *Kraje członkowskie UE*, www.europa.eu/about-eu/countries/index_pl.htm, dostęp 10 listopada 2016 r.

nikiem wzbogacającym Unię²⁶⁴, z drugiej zaś wymaga zapewnienia warunków, aby te różnice były szanowane²⁶⁵. W art. 4 ust. 2²⁶⁶ obowiązującego obecnie Traktatu o Unii Europejskiej²⁶⁷ zadekretowano wyraźnie, że Unia „szanuje równość Państw Członkowskich wobec Traktatów, jak również ich tożsamość narodową”²⁶⁸. Podstawę akcesji Polski do Unii Europejskiej stanowi Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. dopuszczająca przekazanie kompetencji organów władzy państwowej w niektórych sprawach podmiotom w ustawie zasadniczej wskazanym²⁶⁹. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i związane z tym przekazanie kompetencji nie oznacza jednak tym samym co do zasady wyzbycia się suwerenności na rzecz Unii Europejskiej, a jedynie transfer kompetencji, którego granice określa wskazana w preambule do ustawy zasadniczej suwerenność państwa jako wartość narodowa²⁷⁰.

²⁶⁴ Por. szerzej *Dylematy wielokulturowości*, red. W. Kalaga, Kraków 2004; *Integracja europejska*, red. M. Kuniński, Kraków 2000; K. Waluch, *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Płock 2004; *Pogranicza i multikulturalizm*, red. K. Krzysztofek, A. Sadowski, Białystok 2004; *Tożsamość europejska – wielokulturowość – globalizacja*, red. J. Beksiński, Włocławek 2007; *Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w perspektywie europejskiej i pozaeuropejskiej*, red. A. Barska, M. Korzeniowski, Opole 2007; por. także interesujące opracowanie: D. Janicka, *Jurysdykcja państwa niemieckiego w warunkach wielokulturowego społeczeństwa – kilka wybranych przykładów ze szczególnym uwzględnieniem orzecznictwa administracyjnego i konstytucyjnego*, St. Iur. Torun. 2014, Vol. 15, s. 53–74.

²⁶⁵ Program Sztokholmski – otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli (Dz.Urz. UE C 115 z 4.05.2010 r.).

²⁶⁶ Art. 4 dodany, zmieniony i według numeracji ustalonej przez art. 1 pkt 5 oraz art. 5 ust. 1 i 2 Traktatu z Lizbony zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.Urz. UE. C 306 z 17.12.2007 r.) z dniem 1 grudnia 2009 r.

²⁶⁷ Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana) (Dz.Urz. UE C 202 z 7.06.2016, s. 13).

²⁶⁸ Por. K. Wójtowicz, *Zachowanie tożsamości konstytucyjnej państwa polskiego w ramach UE – uwagi na tle wyroku TK z 24.11.2010 r. (K 32/09)*, EPS 2011, nr 11, s. 4; por. szerzej także R. Pawlik, *Identity of Criminal Law at the Time of European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments*, Soc. Iur. 2015, Vol. 3, No. 1, s. 133–175.

²⁶⁹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 1998, s. 410.

²⁷⁰ L. Garlicki, *Uwagi do wstępu do Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. *idem*, Warszawa 1999, s. 14; por. także wyroki TK z: dnia 11 maja 2005 r., K 18/04 OTK-A 2005, nr 5, poz. 49; dnia 18 lipca 2006 r., U 5/04, OTK-A 2006, nr 7, poz. 80; dnia 3 listopada 2006 r., K 31/06, OTK-A nr 10, poz. 147; 12 dnia marca 2007 r., K 54/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 25; dnia 16 grudnia 2009 r., Kp 5/08, OTK-A 2009, nr 11, poz. 170.

Swoista, a zarazem interesująca, sytuacja pojawia się w tym obszarze na gruncie prawa karnego i prawa wykroczeń. Prawo karne co do zasady jest bowiem instrumentem służącym ochronie porządku publicznego przed zachowaniami szkodliwymi, jest gwarancją ładu, bezpieczeństwa i więzi społecznych, przywraca zaufanie i autorytet dla naruszonych przez przestępstwo reguł, wyróżniając się jednocześnie na tle innych dziedzin prawa z uwagi na posługiwanie się najsurowszym, najbardziej i najdalej ingerującym w sferę praw i wolności obywatela narzędziem, którym jest sankcja karna²⁷¹. Prawo karne – zasadniczo bardziej niż którakolwiek inna gałąź prawa – odwzorowuje postawy społeczne wobec poszczególnych kwestii kulturowych, moralnych oraz finansowych, wykazując szczególną podatność na zmiany społeczne²⁷². Z tych wszystkich względów przyjmuje się, że musi być ono co do zasady stanowione przez władzę państwową w trybie przewidzianym dla stanowienia norm prawnych. Władza państwowa, określając czyny karalne i grożące za nie kary oraz inne środki, realizuje w ten sposób związane z władzą państwową prawo karania, tzw. *ius puniendi*²⁷³. Sytuacja nie jest już tak jednoznaczna na gruncie prawa wykroczeń, zważywszy z jednej strony na to, że w swojej istocie są to w przeważającej części przekroczenia natury porządkowej (*vide* np. art. 55 czy 102 k.w.), z drugiej zaś strony na to, że aktualnie ujednocnione zasady odpowiedzialności za przestępstwa i wykroczenia plasują odpowiedzialność za wykroczenie w obrębie szeroko pojętej odpowiedzialności karnej, o czym bliżej w dalszej części opracowania.

Wspomniana przynależność do struktur unijnych rodzi w państwach członkowskich problem relacji między prawem krajowym a prawem unijnym, sednem bowiem integracji europejskiej są właśnie relacje między suwerennością narodową a członkostwem w Unii Europejskiej²⁷⁴. Zagadnienie to wiąże

²⁷¹ Zob. również opinia rzecznika generalnego Dámása Ruiza-Jaraba Colomera w sprawie C-176/03 *Komisja przeciw Radzie* (dostępne na: www.curia.europa.eu); M.D. Dubber, T. Hörnle, *Criminal Law...*, s. 32 i nast.

²⁷² B. Wojciechowski, *Interkulturowe prawo karne*, Toruń 2009, s. 393 i wykorzystane tam piśmiennictwo; J.K. Warylewski, *Wybrane zagadnienia problemów wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce wobec zróżnicowania kulturowego społeczeństwa*, St. Iur. Torun. 2014, Vol. 2, s. 195–210.

²⁷³ Por. także A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem w prawie karnym*, Białystok 2011, s. 166 i nast.

²⁷⁴ *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, red. E. Popławska, Warszawa 2000, s. 44; A. Wróbel, *Wprowadzenie do prawa Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej)*, Kraków 2004, s. 55; A. Bałaban, *Traktat konstytucyjny Unii Europejskiej a tradycje konstytucyjne państw członkowskich*, [w:] *Konstytucja dla Europy. Przyszły fundament Unii Europejskiej*, red. S. Dudzik, Kraków 2005, s. 54; por. także P. Bała, „Tożsamość konstytucyjna” a *Traktat z Lizbony. Tezy wyroku Federalnego Trybunału Konstytucyj-*

się z granicami otwarcia porządku krajowego na prawo europejskie i wynikającymi stąd wątpliwościami konstytucyjnymi co do granic i gwarancji suwerenności. Problem ten nabiera szczególnego znaczenia właśnie w zakresie *ius puniendi*, w związku z którym, co podkreślono już wyżej, suwerenność definiowana jest najczęściej jako wyłączność państwa, a zarazem możliwość swobodnego kształtowania regulacji prawa karnego *sensu largo*, określania własnej jurysdykcji oraz wyboru metody i zakresu współpracy w sprawach karnych z innymi państwami²⁷⁵. W strukturach Unii generalną zasadą jest pozostawienie sfery regulacji prawnokarnej ustawodawstwu wewnętrznemu każdego z państw członkowskich, przy czym jeśli chodzi o zabezpieczenie interesów wspólnotowych, to regulacje te pozostawiono w gestii państw członkowskich przy założeniu, że muszą być one efektywne i skuteczne²⁷⁶.

Odnosząc się do samych źródeł prawa, w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na nie mniej istotne zagadnienie, a mianowicie na system, w którym funkcjonują owe źródła. System źródeł w prawie pozytywnym ma co do zasady hierarchiczną budowę²⁷⁷, a jest rozumiany jako całokształt zaakceptowanych form działalności prawotwórczej, które przesądzają o tym, że tworzone w ten sposób normy do niego należą w ich wzajemnym powiązaniu i hierarchicznym układzie²⁷⁸. Sposób rozumienia przepisów ustawowych, ich zakres stosowania, a także ich zakres obowiązywania wyznacza Konstytucja RP²⁷⁹. Podstawową regulacją w tym zakresie jest art. 87, który wskazuje, jakie formy aktów mają charakter aktów prawa powszechnie obowiązującego, zaliczając do nich kolejno: Konstytucję RP, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe, rozporządzenia oraz akty prawa miejscowego²⁸⁰. Zgodnie z podsta-

---

nego z 30 czerwca 2009 r., IN 2010, nr 2, s. 7 i nast.; J. Maśnicki, *Kontrola konstytucyjności instrumentów implementujących prawo pochodne Unii Europejskiej*, PiP 2015, z. 6, s. 67–81.

²⁷⁵ A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 136; zob. m.in. także E. Zielińska [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011, s. 378; por. także S. Dudzik, *Pojęcie pomocy państwa oraz rola sądów krajowych w egzekwowaniu prawa pomocy państwa Unii Europejskiej – wprowadzenie i wyrok TS z 11.07.1996 r. w sprawie C-39/94 Syndicat français de l'Express international (SFEI) i inni przeciwko La Poste i inni*, EPS 2016, nr 1, s. 44–50.

²⁷⁶ Zob. M. Król-Bogomilska, *Kary pieniężne w prawie antymonopolowym*, Warszawa 2001, s. 322 i nast., a także R. Pawlik, *Identity of Criminal Law...*

²⁷⁷ Por. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 122.

²⁷⁸ M. Borucka-Arctowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 21.

²⁷⁹ Por. w tym zakresie uzasadnienie postanowienia TK z dnia 22 marca 2000 r., P 12/98, OTK 2000 nr 2, poz. 67.

²⁸⁰ Por. W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Kraków 1999, s. 82 i nast.; N. Maksanty, *Konstytucja jako źródło prawa – z perspektywy zasad jej*

wową zasadą hierarchicznej budowy systemu źródeł akt niższego szczebla ma być zgodny z aktem wyższego szczebla, przy zachowaniu najwyższego miejsca w systemie prawa stanowionego dla Konstytucji RP²⁸¹. Podkreślenia wymaga również w tym miejscu to, że w systemie polskim w art. 8 ust. 2 Konstytucji RP wskazano na bezpośrednie stosowanie postanowień ustawy zasadniczej²⁸². Zgodnie z zasadą nadrzędności Konstytucja RP stanowi podstawę systemu, a wszystkie akty prawne winny być z nią zgodne²⁸³.

Jak wynika z art. 89 ust. 1 w zw. z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP w hierarchii źródeł prawa ponad ustawami usytuowane są ratyfikowane umowy międzynarodowe²⁸⁴. Wśród nich z punktu widzenia istotności dla prawa karnego i prawa wykroczeń wskazać można m.in. Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności wraz z protokołami dodatkowymi²⁸⁵ oraz Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych²⁸⁶. Poza powołanymi ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi istotnym elementem systemu po wejściu Polski do Unii Europejskiej, na mocy art. 91 ust. 3 Konstytucji RP, jest prawo UE²⁸⁷. W kontekście międzynarodowym, a zarazem historycznym, warto jednocześnie w tym miejscu wspomnieć, że społeczność międzynarodowa tylko w ostateczności sięgała po tworzenie wspólnego prawa karnego materialnego, stojąc na stanowisku, że w zakresie zwalczania i przeciwdziałania przestępczości pełna samowystarczalność zapewniona jest w ramach funkcjonowania wyłącznie krajowych instytucji²⁸⁸.

---

bezpośredniego stosowania, [w:] Źródła prawa z perspektywy piętnastu lat obowiązywania Konstytucji, red. M. Zubik, R. Puchta, Warszawa 2013, s. 16 i nast.

²⁸¹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 125; P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*, Kraków 2003, s. 61 i nast.

²⁸² N. Maksanty, *Konstytucja jako źródło prawa...*, s. 13 i nast.

²⁸³ P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji...*, s. 54 i nast.

²⁸⁴ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 147.

²⁸⁵ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

²⁸⁶ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

²⁸⁷ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 149–150; por. M. Krajewski, *Akty prawa pochodnego Unii Europejskiej i możliwość kontroli ich konstytucyjności, [w:] Źródła prawa z perspektywy...*, s. 25, por. także A. Kastelik-Smaza, *Spór o prymat prawa europejskiego po wejściu w życie Traktatu z Lizbony*, Prz. Sejm. 2010, nr 4, s. 70.

²⁸⁸ Por. M. Hirst, *Jurisdiction and the Ambit of Criminal Law*, Oxford 2003, s. 3 i nast.; C. Ryngaert, *Jurisdiction in International Law*, Oxford 2008, s. 42; a także *National Prosecution of International Crimes*, eds A. Eser et al., Berlin 2005.

2.2. Koncepcja sytemu źródeł – zagadnienia wybrane

System prawa rozumiany jest zwykle jako odpowiednio uporządkowany zbiór norm prawnych²⁸⁹. W kontekście relacji między suwerennością narodową a członkostwem w Unii Europejskiej wspomnieć należy, jak trafnie pisał kiedyś S. Ehrlich, jeszcze w dobie funkcjonowania Wspólnot Europejskich, że człowiek współczesny żyje tak naprawdę w wielości systemów norm, które tworzą pewnego rodzaju *universum* wiążących go wzorów zachowania²⁹⁰. Stwierdzenie to z pewnością można uznać za trafne także i dziś. Kluczowe zatem, jak się wydaje dla tej części rozważań, będzie omówienie, przynajmniej w podstawowym zakresie, pojęcia systemu źródeł prawa w aktualnej rzeczywistości, ze szczególnym uwzględnieniem miejsca prawa karnego i prawa wykroczeń. System bowiem, jak podnosi J. Wróblewski, ma do spełnienia niezwykle istotne funkcje, do których zaliczyć należy: 1) wyznaczenie zakresu zgodnego z prawem tworzenia i stosowania prawa; 2) zabezpieczenie realizacji wartości wyrażonej w konstytucji aksjologii prawa obowiązującego; 3) wyznaczenie relacji między tworzeniem i stosowaniem prawa; 4) zabezpieczenie pewności i bezpieczeństwa prawa; 5) racjonalizacja procesu prawotwórczego przez wskazanie uzasadnień normatywnych decyzji²⁹¹. Na tym etapie najistotniejsza, jak się wydaje, będzie pierwsza z wymienionych funkcji, a polegająca na wyznaczeniu zakresu zgodnego z prawem tworzenia i stosowania prawa, w szczególności zaś prawa karnego i prawa wykroczeń.

Aktualnie, szczególnie w dobie integracji europejskiej, ważne jest również to, że kształt systemu w danym państwie, także w części obejmującej normy prawnokarne, to efekt zarówno oryginalnych rozwiązań, jak i zapożyczeń z innych systemów²⁹². Dzieje się tak choćby dlatego, że jak trafnie stwierdza T. Stawecki, systemy prawne obecnie nie rozwijają się w zupełnej izolacji, lecz we wzajemnej interferencji, zaś przepływ inspiracji między poszczególnymi systemami normatywnymi, choćby jako wyniku prowadzonych badań prawnoporównawczych, jest rzeczą naturalną i stanowi jeden z istotniejszych

²⁸⁹ L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2001, s. 11 i nast.

²⁹⁰ S. Ehrlich, *Wiążące wzory zachowania. Rzecz o wielości systemów norm*, Warszawa 1995, s. 351.

²⁹¹ J. Wróblewski, *Przepisy i normy prawne*, [w:] W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986, s. 414–416 i nast.

²⁹² M. Graziadei, *Comparative Law as the Study of Legal Transplants*, [w:] *The Oxford Handbook of Comparative Law*, eds M. Reimann, R. Zimmermann, Oxford 2008, s. 474; M.D. Dubber, T. Hörnle, *Criminal Law...*, s. 5 i nast.

sposobów ewolucji kultur prawnych²⁹³. Również w związku z wpływem procesów globalizacyjnych coraz częściej pojawia się, skądinąd słuszny, pogląd, że nie tylko procesy integracyjne, ale także procesy globalizacyjne doprowadzają do przeobrażeń modelu systemu prawa, przez co tradycyjna koncepcja systemu staje się w dużej mierze nieadekwatna²⁹⁴. Te przeobrażenia prowadzą niejednokrotnie, jak trafnie wskazuje E. Łętowska, do kryzysu systemu prawa, a atomizacja źródeł komplikuje przy tym strukturę systemu, przy czym brakuje norm kolizyjnych porządkujących relacje między elementami systemu, a także szerzej – między różnymi systemami norm²⁹⁵. W kontekście norm prawnokarnych problemy te nie są aż tak bardzo nasilone jak w innych obszarach, tutaj bowiem zasadniczą rolę, jak wspomniano wyżej, odgrywa wciąż państwo, rola innych podmiotów jest zaś istotnie ograniczona²⁹⁶.

W literaturze pod ogólnym pojęciem systemu rozumie się na ogół każdą względnie trwałą, wyróżniającą się całość, funkcjonującą wedle właściwych jej prawidłowości, będącą zarówno zespołem podsystemów stanowiących jej części składowe, jak i podsystemem hierarchicznie szerszych systemów²⁹⁷, lub po prostu zbiór elementów i zachodzących między nimi relacji²⁹⁸ czy też – jak przyjmują W. Lang, J. Wróblewski i S. Zawadzki – całość złożona z powiązanych ze sobą elementów²⁹⁹.

Elementy systemu i ich wzajemne relacje określa precyzyjnie i wyczerpująco Konstytucja RP³⁰⁰, w której przyjęto tzw. zamknięty, a zarazem hierarchicz-

²⁹³ T. Stawecki, *Konwergencja i dywergencja porządków prawnych w sferze tworzenia prawa*, [w:] *Konwergencja czy dywergencja systemów prawnych?*, red. O. Nawrot et al., Warszawa 2012, s. 32.

²⁹⁴ Por. S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 1997, s. 180; T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2009, s. 117.

²⁹⁵ E. Łętowska, *Prawo w płynnej nowoczesności*, PiP 2014, z. 3, s. 9.

²⁹⁶ *Ibidem*, s. 9; por. także M. Królikowski, *Kontekstowa teoria (dogmatyki) prawa karnego*, SI 2006, nr 46, s. 179–207; zob. też rozważania M. Królikowskiego: *idem*, *Sprawiedliwość karania w społeczeństwach liberalnych*, Warszawa 2005; por. także szerokie opracowanie *Comparative Concepts of Criminal Law*, eds J. Keiler, D. Roef, Cambridge–Antwerp–Portland 2015, s. 12 i nast.; a także D. Husak, *Overcriminalization. The Limits of the Criminal Law*, Oxford 2008, s. 65 i nast.

²⁹⁷ H.L.A. Hart, *The Concept of Law*, Oxford 1961, s. 94 i nast.

²⁹⁸ A. Bałaban, *Źródła prawa w polskiej Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r.*, Prz. Sejm. 1997, nr 12, s. 33–44; M. Kulesza, *Źródła prawa i przepisy administracyjne w świetle nowej Konstytucji*, PiP 1998, z. 2, s. 12–19.

²⁹⁹ J. Wróblewski, *Przepisy i normy prawne...*

³⁰⁰ *Ibidem*; a także np. M. Niezgodka-Medkova, *Źródła prawa w nowej Konstytucji*, Radc. Praw. 1997, nr 6, s. 15; A. Wasilkowski, *Miejsce umów międzynarodowych w dle nowej Konstytucji RP*, Prz. Leg. 1997, nr 2, s. 29–39.

nie uporządkowany, system źródeł prawa, który w aspekcie podmiotowym oznacza, że prawo mogą stanowić jedynie podmioty konstytucyjnie do tego upoważnione, w aspekcie przedmiotowym zaś, że rodzaje aktów prawotwórczych są wyczerpująco wymienione w ustawie zasadniczej³⁰¹. Należy wyraźnie podkreślić, że zamknięcie systemu źródeł prawa dotyczy co do zasady tylko aktów normotwórczych o charakterze generalno-abstrakcyjnym i o mocy powszechnie obowiązującej³⁰².

Osobnego rozważenia, na co zwrócono uwagę już wyżej, z pewnością wymaga również miejsce i rola prawa unijnego w polskim porządku konstytucyjnym i prawnym³⁰³. Przystępując do Unii Europejskiej, Rzeczypospolita Polska przekazała bowiem na rzecz Unii kompetencje organów władzy w niektórych obszarach³⁰⁴, ustrojodawca zdecydował jednocześnie, że system prawa

³⁰¹ S. Wronkowska-Jaskiewicz, *Zamknięty system źródeł prawa a implementacja prawa Unii Europejskiej*, Prz. Leg. 2008, nr 4, s. 74 i nast.; K. Działocha, *Źródła prawa powszechnie obowiązującego wobec praktyki konstytucyjnej*, [w:] *System źródeł prawa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Materiały XLII Ogólnopolskiej Konferencji Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego*, red. M. Granat, Lublin 2000, s. 28 i nast., a także K. Działocha, *O prawie i jego źródłach z perspektywy pięciolecia obowiązywania Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Pięć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Materiały z konferencji na Zamku Królewskim w Warszawie*, red. H. Jerzmański, Warszawa 2002, s. 55 i nast.

³⁰² *Ibidem*; osobny problem stanowią skutki i charakter orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego, w tej materii por. m.in. L. Garlicki, *Uwagi o charakterze prawnym orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Studia nad prawem konstytucyjnym*, red. B. Banaszak, J. Trzcziński, Wrocław 1997, s. 85 i nast.; A. Zoll, *Skuteczność orzeczeń polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Ius et Lex. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński *et al.*, Lublin 2002, s. 239 i nast.; M. Safjan, *Skutki prawne orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego*, PiP 2003, z. 3, s. 5 i nast.

³⁰³ Por. *Relacje między prawem konstytucyjnym a prawem unijnym w orzecznictwie sądów konstytucyjnych państw Unii Europejskiej*, red. K. Zaradkiewicz, Warszawa 2011; por. także wyrok TK z dnia 16 listopada 2011 r., SK 45/09, OTK-A 2011, nr 9, poz. 97; glosa: P. Bogdanowicz, P. Marcisz, *Glosa do wyroku TK z dnia 16 listopada 2011 r., SK 45/09*, EPS 2012, nr 9, s. 47–52; glosa częściowo krytyczna: T. Jaroszyński, *Glosa do wyroku TK z dnia 16 listopada 2011 r., SK 45/09*, PiP 2012, z. 9, s. 130–135; glosa aprobująca: E. Etynkowska, *Glosa do wyroku TK z dnia 16 listopada 2011 r., SK 45/09*, PPIA 2012, nr 90, s. 121; glosa: J. Galster, A. Knade-Plaskacz, *Glosa do wyroku TK z dnia 16 listopada 2011 r., SK 45/09*, Prz. Sejm. 2012, nr 6, s. 131.

³⁰⁴ P. Hofmański, *Konstytucyjne problemy europejskiego nakazu aresztowania*, [w:] *Europejski nakaz aresztowania w teorii i praktyce państw członkowskich Unii Europejskiej*, red. P. Hofmański, Warszawa 2008, s. 60–65; B. Schünemann, *Europäische Haftbefehl und EU-Verfassungsentwurf auf schiefer Ebene*, ZRP 2003, s. 188–189; *idem*, *Implementacja europejskiego nakazu aresztowania w Polsce i Niemczech w porównaniu – szkic krytyczny z niemieckiego punktu widzenia*, [w:] *Europeizacja prawa karnego*

obowiązujący na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej będzie miał charakter wieloskładnikowy, obejmujący obok aktów prawnych stanowionych przez polskie organy prawodawcze także akty prawa międzynarodowego³⁰⁵. Z treści art. 9 Konstytucji RP wynika jasno, że wszystkie akty prawa krajowego winny być zgodne z całym szeroko rozumianym prawem międzynarodowym wiążącym Polskę, a nie tylko z umowami międzynarodowymi³⁰⁶. Zgodnie zaś z podstawową dla prawa Unii Europejskiej zasadą przyznania kompetencje prawotwórcze mogą być realizowane tylko w granicach przyznanych w traktatach przez państwa członkowskie³⁰⁷. Wobec powyższego jednym z wyzwań po przystąpieniu Polski do Unii było, i jest nadal, wypracowanie koncepcji stosunku krajowego systemu źródeł prawa, zwłaszcza Konstytucji RP, wobec źródeł prawa unijnego³⁰⁸. Trybunał Konstytucyjny trafnie w tym zakresie wskazuje, że współcześnie porządek prawny w Europie jest dla państw należących do Unii właśnie porządkiem wieloskładnikowym, obejmującym normy traktatowe i stanowione przez instytucje unijne oraz normy

---

w Polsce i Niemczech – podstawy konstytucyjnoprawne, red. A.J. Szwarc, J.C. Joerden, Poznań 2007, s. 274; P.A. Albrecht, *Die vergessene Freiheit – Strafrechtsprinzipien in der europäischen Sicherheitsdebatte*, Berlin 2003, s. 125–133; S. Braum, *Europäische Strafgesetzlichkeit*, Frankfurt am Main 2003, s. 404 i nast.

³⁰⁵ Por. E. Łętowska, „Multicentryczność” systemu prawa i wykładnia jej przyjazna, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiełło et al., Kraków 2005, s. 1127–1146.

³⁰⁶ Por. W. Skrzydło, *Komentarz do art. 9 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *idem, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz...*

³⁰⁷ W cyt. wyroku TK z dnia 11 maja 2005 r. Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że „Konstytucja pozostaje [...] – z racji swej szczególnej mocy – »prawem najwyższym Rzeczypospolitej Polskiej« w stosunku do wszystkich wiążących Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych. Dotyczy to także ratyfikowanych umów międzynarodowych o przekazaniu kompetencji »w niektórych sprawach«. Konstytucja korzysta na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z pierwszeństwa obowiązywania i stosowania. Wskazane stanowisko znalazło również potwierdzenie w wyroku dotyczącym Traktatu z Lizbony (wyrok TK z dnia 24 listopada 2010 r., K 32/09, OTK-A 2010, nr 9, poz. 108). Trybunał badał jedynie zgodność z Konstytucją RP traktatów należących do unijnego prawa pierwotnego (por. wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04, OTK-A 2005, nr 5, poz. 49; cyt. wyrok TK z dnia 24 listopada 2010 r.) oraz ustaw implementujących unijne prawo pochodne (por. wyrok TK z dnia 27 kwietnia 2005 r., P 1/05, OTK-A 2005, nr 4, poz. 42; wyrok TK z dnia 5 października 2010 r., SK 26/08, OTK-A 2010, nr 8, poz. 73).

³⁰⁸ M. Przybysz, *Źródła prawa Unii Europejskiej i ich wpływ na ograniczenie suwerenności państwa w kontekście orzecznictwa Federalnego Trybunatu Konstytucyjnego RFN – wybrane zagadnienia*, [w:] *Źródła prawa w Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 55 i nast.

stanowione w porządku krajowym, a relacja między porządkiem unijnym i krajowym podlega ewolucji, wraz ze zmianami w prawie unijnym³⁰⁹.

Element systemu prawa, jakim jest szeroko rozumiany system prawa karnego, sam w sobie jest specyficzny, prawo karne co do zasady postrzegane jest bowiem jako system norm sankcjonowanych i sankcjonujących³¹⁰. Przepisy prawa karnego dają, jak się przyjmuje w doktrynie, podstawę do interpretacji normy sankcjonowanej i sankcjonującej, co w zestawieniu z przepisami odnoszącymi się do zasad odpowiedzialności i zasad wymiaru kary pozwala na skonstruowanie szczególnej normy kompetencyjnej zezwalającej organom państwa na wymierzenie sankcji karnej lub stosowanie innych środków w sytuacji popełnienia przestępstwa³¹¹.

2.3. Źródła prawa karnego i prawa wykroczeń w świetle Konstytucji RP

2.3.1. Uwagi ogólne

Przyjmując jak wyżej, że realizacja prawa karania (*ius puniendi*) wymaga, aby stanowione ono było co do zasady przez władzę państwową w trybie przewidzianym dla stanowienia norm prawnych podkreślić należy, że to konstytucyjne zastrzeżenie kompetencji stanowienia norm generalnych o nieograniczonej podmiotowo mocy obowiązującej dla ustawodawcy wynika m.in. z konieczności zagwarantowania jego ustrojowej pozycji jako suwerena oraz z potrzeby ochrony konstytucyjnych wartości, takich jak: równość, wolność, sprawiedliwość materialna oraz pewność prawa³¹². W ramach proponowanego

³⁰⁹ Trybunał Konstytucyjny wypowiedział się na ten temat w wielu orzeczeniach, a zwłaszcza w wyrokach dotyczących traktatu akcesyjnego (zob. cyt. wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r. i inne jak w przypisie 310).

³¹⁰ A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, KSP 1990, nr 23, s. 69–95; *idem*, *Karalność i karygodność czynu jako odrębne elementy struktury przestępstwa*, [w:] *Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim i niemieckim prawie karnym*, red. T. Kaczmarek, Wrocław 1990, s. 101–112; W. Wróbel, *Struktura normatywna przepisu prawa karnego*, RPEiS 1993, nr 3, s. 93–118; *idem*, *Relacyjne i wartościujące ujęcie bezprawności w prawie karnym*, PPK 1993, nr 8, s. 5–18; *idem*, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003.

³¹¹ *Ibidem*, s. 68.

³¹² E. Iserzon, *Prawotwórcza działalność organów administracji państwowej*, PiP 1963, z. 5–6, s. 832.

wyżej ujęcia źródłem prawa w zakresie prawa karnego i prawa wykroczeń jest zatem normotwórczy akt kompetentnego organu, stanowiony w określonej procedurze zgodnie z wyznaczonymi regułami dokonywania czynności konwencjonalnych³¹³.

W tradycyjnym ujęciu, jak słusznie zauważa W. Wróbel, prawem karnym określa się zbiór przepisów, który obejmuje katalog czynów karalnych i przewidywanych przez ustawodawcę kar grożących za popełnienie takich czynów, a także zasady odpowiedzialności karnej³¹⁴. Analogicznie, wyróżniając konsekwentnie prawo wykroczeń, i tutaj przyjąć należy, że obejmuje ono również katalog czynów karalnych, przewidziane kary oraz zasady odpowiedzialności za wykroczenie. Obie te definicje podkreślają zarówno aspekt formalny, jak i funkcjonalny, z jednej bowiem strony chodzi o zbiór przepisów, z drugiej zaś strony wskazuje się na specyficzną treść tych przepisów, jaką jest określenie czynu, za który grożą sankcje, oraz wskazania zasad odpowiedzialności³¹⁵.

W piśmiennictwie przyjmuje się, że przepisy prawa karnego, analogicznie również prawa wykroczeń, stwarzają podstawę do odczytania, jak podkreślono wyżej, dwóch pozostających w szczególnej relacji norm, sankcjonowanej oraz sankcjonującej³¹⁶. Zasadniczo z uwagi na zakreślone ramy niniejszego opracowania wspomnieć jedynie należy, że normy sankcjonowane mają charakter norm merytorycznych określających nakazy i zakazy określonego postępowania, normy sankcjonujące mają zaś nieco inny, złożony charakter, przewidują bowiem zarówno kompetencje, jak i nakazy adresowane do organów państwa, podjęcia określonych działań w przypadku naruszenia norm

³¹³ Por. Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980, s. 134–136; *idem*, *Tworzenie a stanowienie i stosowanie prawa*, RPEiS 1993, nr 4, s. 44–45; *idem*, *O stanowieniu i obowiązywaniu prawa. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1995, s. 27–29, 41–44, 53 i nast.; S. Wróbkowska, *Problemy racjonalnego tworzenia prawa*, Poznań 1982, s. 14.

³¹⁴ W. Wróbel, *Zmiana normatywna...*, s. 64.

³¹⁵ *Ibidem*, s. 64.

³¹⁶ A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia...*, s. 73 i nast.; P. Kardas, *Teoretyczne podstawy...*, s. 58–99; J. Majewski, *Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu*, Kraków 1997; wspomnieć należy, że w piśmiennictwie (tak np. P. Kardas, *O relacjach między strukturą przestępstwa a dekodowanymi z przepisów prawa karnego strukturami normatywnymi*, Cz.PKiNP 2012, z. 4, s. 29 i nast.) wyróżnia normę sankcjonowaną, sankcjonującą oraz normę kompetencyjną, szczegółowe się odniesienie się do tego zagadnienia przekracza jednakże ramy niniejszego opracowania; J. Nowacki, Z. Tabor, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2007, s. 69; zob. J. Nowacki, *Przepis prawny a norma prawna*, Katowice 1988.

sankcjonowanych³¹⁷. Jednak tak ścisłej separacji tych dwóch norm i plasowania jedynie normy sankcjonującej jako normy *stricte* prawnokarnej zdają się sprzeciwiać Z. Jędrzejewski i T. Kaczmarek³¹⁸. Zdaniem wspomnianych autorów nie należy wyciągać tak jednoznacznych i konsekwentnych wniosków, że prawo karne to wyłącznie zbiór norm sankcjonujących, albo że prawo karne nie określa, jakie zachowania są zakazane lub nakazane, ujmowanie bowiem norm prawa karnego jako norm wtórnych, sankcjonujących tylko normy pierwotne, określałoby w istocie prawo karne jako swoisty aneks do pozostałych dziedzin prawa³¹⁹. Takiemu stanowisku wydają się jednak przeczyć choćby postanowienia zawarte w art. 31 Konstytucji RP, przy czym szersze uzasadnienie przekracza ramy niniejszego opracowania.

Miejscem spotkania, jak to trafnie określa W. Wróbel, normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej na gruncie ustawy karnej jest właśnie opis czynu zabronionego³²⁰. Zauważyć należy w tym miejscu również, że norma może być rezultatem interpretacji jednego przepisu lub wielu przepisów, także odwrotnie, jeden przepis może być podstawą interpretowania wielu norm prawnych³²¹. Jak podkreśla W. Wróbel, ponieważ norma jest

---

³¹⁷ A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia...*; *idem*, *Struktura normatywna...*; Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe...*, s. 159; C. Gofroń, *Problematyka ogólna normy prawnokarnej*, [w:] *Problemy ewolucji prawa karnego*, red. T. Bojarski, Lublin 1990, s. 10 i nast.; R. Dębski, *O normie prawnej we współczesnym piśmiennictwie polskim*, Acta Univ. Lodz., Fol. Iur. 1994, Vol. 60, s. 59 i nast.; R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995; *idem*, *Jeszcze o normie prawnokarnej*, [w:] *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, red. A. Adamski et al., Toruń 2012, s. 109 i nast.; J. Majewski, *O schemacie budowy norm prawa karnego w piśmiennictwie karnistycznym*, [w:] *Źródła prawa karnego...*, s. 459, w literaturze niemieckiej por. m.in. V. Krey, *Keine Strafe ohne Gesetz. Einführung in die Dogmengeschichte des Satzes nullum crimen, nulla poena sine lege*, Berlin 1983, s. 3 i nast.; D. Schünemann, *Nulla poena sine lege? Rechtstheoretische und verfassungsrechtliche. Implikationen der Rechtsgewinnung im Strafrecht*, Berlin 1978, s. 30 i nast.

³¹⁸ Z. Jędrzejewski, *Uwagi o pojęciu przestępstwa w projekcie k.k.*, PiP 1993, z. 10, s. 94; T. Kaczmarek, *Recenzja pracy R. Dębski, Pozaustawowe znamiona przestępstwa (O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie)*, PiP 1996, z. 8–9, s. 134; Z. Jędrzejewski, *Teoria negatywnych znamion czynu zabronionego*, [w:] *Refleksje o prawie, państwie i społeczeństwie*, red. B.T. Bieńkowska, D. Szafranski, Warszawa 2005, s. 119 i nast.

³¹⁹ T. Kaczmarek, *Recenzja pracy...*, s. 134.

³²⁰ W. Wróbel, *Struktura normatywna...*, s. 102–103.

³²¹ W. Wróbel, *Zmiana normatywna...* s. 70 i nast. oraz powołana tam literatura.

wynikiem interpretacji tekstu prawnego, ten zaś jest rezultatem czynności konwencjonalnej stanowienia prawa, system prawa można rozważać zarówno jako system norm, jak i tekstów prawnych, czy też aktów normatywnych³²². W literaturze polskiej wzajemną relację między normą sankcjonowaną a sankcjonującą podkreślają i poddają analizie przede wszystkim A. Zoll³²³ i W. Wróbel³²⁴, niemniej jednak problematyka ta pojawia się również w innych pracach³²⁵. Z podkreślonych wyżej względów w niniejszym rozdziale przyjęto systematykę źródeł opartą na podziale według kryterium bezprawności i karalności, traktując normę sankcjonowaną jako co do zasady „zewnątrzną” dla systemu prawa karnego i wykroczeń³²⁶.

2.3.2. Zasada ustawowej wyłączności w prawie karnym i wykroczeń

W latach 90. ubiegłego wieku M. Cieślak postawił zasadnicze dla omawianej problematyki pytanie, a mianowicie, jakiego rodzaju akty mogą stanowić przepisy prawa karnego i prawa wykroczeń³²⁷. Wcześniej już L. Lernell kategorycznie przyjmował, że akty prawne niższego szczebla niż ustawa o przestępstwach

³²² *Ibidem*.

³²³ A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia...*; *idem*, *Karalność i karygodność czynu...*

³²⁴ *Idem*, *Struktura normatywna ...*, s. 102–103; *idem*, *Relacyjne i wartościujące ujęcie bezprawności...*; *idem*, *Zmiana normatywna...*, s. 70 i nast.

³²⁵ Por. m.in. Ł. Pohl, *Wykład prawa karnego. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 57 i nast.; T. Dukiet-Nagórska *et al.*, *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Warszawa 2010, s. 57 i nast.; M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2012, s. 56 i nast.; A. Marek, *Prawo karne*, wyd. 10, Warszawa 2011, s. 60–62; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, wyd. 5, Warszawa 2012, s. 174 i nast.; A. Marek, *Pojęcie prawa karnego, jego funkcje i podział (wstęp)*, [w:] *System prawa karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. *idem*, Warszawa 2010, s. 12 i nast.

³²⁶ A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia...*; *idem*, *Struktura normatywna...*; P. Kardas, *Przestępstwo ciągłe w prawie karnym. Analiza konstrukcji modelowych na tle pojęcia czynu, zbiegu przepisów i zbiegu przestępstw*, Kraków 1999; *idem*, *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*, Kraków 2001; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 71 i nast.; S. Wrótkowska, M. Zieliński, *Problemy i zasady redagowania tekstów prawnych*, Warszawa 1993, s. 23; W. Wróbel, *Struktura normatywna...*, s. 94 i nast.; por. G. Łabuda, *O kształcie norm charakteryzujących bezprawność i karalność narażenia na niebezpieczeństwo*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 15, red. L. Bogunia, Wrocław 2004, s. 76.

³²⁷ M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994, s. 63.

i karach decydować nie mogą³²⁸. We wskazanym obszarze stosunkowo wcześniej zatem pojawiła się zasada ustawowej wyłączności, wymagając, by wszelkie normy prawne dotyczące stosowania sankcji karnych wyprowadzane były wyłącznie z aktów posiadających charakter ustaw³²⁹. W dobie oświecenia w tej właśnie w zasadzie upatrywano gwarancji wolności jednostki przed arbitralnością władcy lub sędziego³³⁰, a jej uzasadnienia doszukiwano się w zasadzie podziału władzy, podkreślając, że prawo karne stanowi kwalifikowaną, jednocześnie najdalej idącą, formę ingerencji w prawa i wolności podstawowe³³¹. Aktualnie uzasadnieniem dla zasady wyłączności ustawowej w zakresie źródeł prawa karnego jest odwołanie się w pierwszej kolejności do charakteru dóbr i wolności, których możliwość ograniczenia ze strony państwa przewiduje prawo karne, tylko bowiem wspomniana zasada zabezpieczać będzie zapewnienie odpowiednich gwarancji jednostce³³². Formy ustawowej wymagać więc będzie zarówno określenie treści sankcji, jak i przesłanek jej zastosowania, w tym

³²⁸ L. Lernell, *Wykład prawa karnego. Część ogólna*, t. 1, Warszawa 1969, s. 23.

³²⁹ B. Kunicka-Michalska [w:] *Kodeks karny – część ogólna. Komentarz*, red. G. Rejman, Warszawa 1999, s. 63; por. też K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Kraków 1998, s. 28; A. Zoll, *Zasady prawa karnego w projekcie konstytucji*, PiP 1997, z. 3, s. 75; por. także wyrok SN z dnia 26 sierpnia 2009 r., III KK 226/0, LEX nr 522816: „Wyrażona jest w art. 1 § 1 k.w. fundamentalna zasada, że odpowiedzialności za wykroczenie podlega ten tylko, kto popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5 000 zł lub nagany. Oznacza to, że opis czynu zabronionego składający się na jego typ musi być zawarty w akcie prawnym o randze ustawowej (*lex scripta*) i że tym samym podstawą kryminalizacji nie mogą być żadne akty normatywne o charakterze podustawowym, nawet gdy stanowią źródło powszechnie obowiązującego prawa” oraz wyrok SN z dnia 19 sierpnia, III KK 230/09, LEX nr 518141: „Nie istnieje prawna możliwość przyjęcia uchwały rady miasta w sprawie przepisów porządkowych, a więc aktu prawnego o charakterze podustawowym, za podstawę skazania i wymierzenia kary grzywny w wymiarze »określonym w kodeksie wykroczeń«, bez powiązania z przepisem części szczególnej tego kodeksu oraz określonym w nim rodzajem i wymiarem kary”.

³³⁰ Por. szerzej R. Dębski, *Zasada nullum crimen sine lege i postulat wyłączności ustawy*, Acta Univ. Lodz., Fol. Iur. 1992, Vol. 50, s. 111 i nast.

³³¹ Por. W. Wróbel, *Zmiana normatywna...*, s. 68 i nast. oraz szeroko powołana tam literatura.

³³² Por. też L. Gardocki, *Typowe zakłócenia funkcji zasady nullum crimen sine lege*, SI 1982, nr 10, s. 45; a także R. Dębski, *Zasada nullum crimen sine lege...*, s. 111 i nast.; por. K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 106 i nast.; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 50–51; L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja RP*, PiP 1998, z. 9–10, s. 25; B. Kunicka-Michalska [w:] *Kodeks karny – część ogólna...*, s. 58.

przede wszystkim określenie czynu karalnego³³³. Osobny problem stanowią przepisy o charakterze blankietowym o czym nieco szerzej w dalszej części opracowania.

W kontekście zasady wyłączności ustawowej w prawie karnym i prawie wykroczeń nie sposób nie wspomnieć również o zasadzie ochrony zaufania jednostki do państwa i stanowionej przez nie prawa, a więc zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Sądu Najwyższego i Trybunału Konstytucyjnego takim zespole cech przysługujących prawu, które zapewniają jednostce bezpieczeństwo prawne, a jednocześnie umożliwiają jej decydowanie o swoim postępowaniu na podstawie pełnej znajomości przesłanek działania organów państwowych oraz konsekwencji prawnych, jakie jej działania mogą pociągnąć za sobą³³⁴.

Zasada wyłączności ustawowej w prawie karnym ma charakter konstytucyjny³³⁵. R. Dębski wywodzi ją bezpośrednio z zasady państwa prawnego³³⁶. Zasada wyłączności ustawowej egzemplifikowana jest w art. 42 Konstytucji RP, a powtórzona w art. 1 § 1 k.k. i 1 k.w.³³⁷, przy czym pamiętać należy również o art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, z którego wynika wyraźnie, że ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych praw i wolności mogą nastąpić wyłącznie w drodze ustawy³³⁸. Zdaniem A. Zolla zasadnicze pytanie związane

³³³ Por. K. Wojtyczek, *Zasada wyłączności ustawy...*, s. 46; L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna...*, s. 28; por. także B. Kunicka-Michalska [w:] *Kodeks karny – część ogólna...*, s. 85; L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 203.

³³⁴ Por. m.in. wyrok TK z dnia 14 czerwca 2000 r., P 3/00, OTK 2000, nr 5, poz. 138, s. 690–691; wyrok TK z dnia 21 grudnia 1999 r., K 22/99, OTK 1999 nr 7, poz. 166, s. 904–905; wyrok TK dnia z 7 lutego 2001 r., K 27/00, OTK 2001, nr 2, poz. 29, s. 164; a także interesujące opracowanie w tej materii: M. Wojciechowski, *Wybrane aspekty problematyki pewności prawa*, GSP 2010, t. 24, s. 559–572.

³³⁵ Por. R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa...*, s. 33 i nast.

³³⁶ *Idem*, *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu zasady nullum crimen*, PiP 1992, z. 5, s. 92, 94 i nast., a także P. Tuleja, W. Wróbel, *Konstytucyjne standardy prawa karnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, red. Z. Cwiągalski et al., Kraków 1994, s. 259.

³³⁷ R. Dębski, *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu...*, s. 92, 94 i nast.; L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna...*, s. 24 i nast.; K. Wojtyczek, *Zasada wyłączności ustawy w sferze prawa represyjnego. Uwagi na gruncie Konstytucji RP*, Cz.PKiNP 1999, z. 1, s. 45 i nast. (por. K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 50–51; L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna...*, s. 25; B. Kunicka-Michalska [w:] *Kodeks karny – część ogólna...*, s. 58); por. także wyrok SN z dnia 26 sierpnia 2009 r., III KK 226/09, LEX nr 522816.

³³⁸ Por. wyrok TK z dnia 12 stycznia 1999 r., P 2/98, OTK 1999, nr 1, poz. 2 oraz orzeczenie TK z dnia 26 kwietnia 1995 r., K 11/94, OTK 1995, cz. 1, poz. 12; M. Magdziak, *Ustawa jako podstawowy akt normatywny kształtujący sytuację prawną jedno-*

z interpretacją art. 31 ust. 3 w zw. z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP brzmi, czy tylko na podstawie ustawy można odróżnić zachowania zabronione pod groźbą kary od zachowań niekaralnych (zewnętrzna funkcja określoności czynu) oraz czy tylko na podstawie ustawy można zachowania zabronione pod groźbą kary przyporządkować poszczególnym typom, z którymi związana jest określona sankcja karna (wewnętrzna funkcja określoności czynu)³³⁹. Kluczem do odpowiedzi na tak postawione pytanie zdaniem A. Zolla jest rozróżnienie norm na te, które decydują o bezprawności czynu, i na te, które decydują o jego karalności, co prowadzi do słusznej konkluzji, że norma sankcjonująca musi mieć wyłącznie rangę normy ustawowej i jednocześnie musi wyraźnie odwoływać się do zakresu normowania przez normę sankcjonowaną w taki sposób, aby można było jednoznacznie określić znamiona typu czynu zabronionego³⁴⁰. W tym zakresie Trybunał Konstytucyjny również konsekwentnie podkreśla, że Konstytucja RP nakazuje, aby to ustawa w sposób zupełny i wyczerpujący regulowała wszystkie sprawy o istotnym znaczeniu dla urzeczywistnienia wolności i praw człowieka i obywatela gwarantowane w Konstytucji RP³⁴¹, przy czym Trybunał Konstytucyjny uznaje jednocześnie za dopuszczalne doprecyzowanie tych elementów w aktach wykonawczych wydanych w zgodzie z art. 92 Konstytucji RP³⁴².

---

stek – na przykładzie źródeł prawa karnego, [w:] Źródła prawa z perspektywy..., s. 75; M. Królikowski, Znaczenie zasad gwarancyjnych, [w:] Kodeks karny. Część ogólna..., red. idem, R. Zawłocki, s. 90 i nast.

³³⁹ A. Zoll, *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy dla prawa karnego materialnego*, RPEiS 2006, nr 2, s. 327 i nast.; por. w tej materii także A. Krzywoń, *Konstytucyjna zasada wyłączności ustawy wobec możliwości jej realizacji we współczesnym systemie źródeł prawa*, Prz. Leg. 2014, nr 2, s. 30 i nast. i powołana tam literatura oraz orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna...*, s. 25 i nast.

³⁴⁰ A. Zoll, *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy...*, s. 327 i nast.; A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia...*, s. 79–80.

³⁴¹ Wyrok TK z dnia 8 lipca 2003 r., P 10/02, OTK-A 2003, nr 6, poz. 62; por. także cyt. orzeczenie TK z dnia 26 kwietnia 1995 r., s. 137.

³⁴² W wyroku TK z dnia 20 lutego 2001 r., P 2/00, OTK 2001, nr 2, poz. 32, podkreślono, że w świetle poglądów doktryny „ustawodawca sam musi określić znamiona czynu zabronionego, zaś ich sprecyzowanie może być przekazane władzy wykonawczej”; por. także wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r., P 11/98, OTK 2000, nr 1, poz. 3; cyt. wyrok TK z dnia 8 lipca 2003 r.; wyrok TK z dnia 26 listopada 2003 r., SK 22/02, OTK-A 2003, nr 9, poz. 97; por. także wyrok TK z dnia 13 maja 2008 r., P 50/07, OTK-A 2008, nr 4, poz. 58; oraz wyrok TK z dnia 8 lipca 2003 r., OTK-A 2003, nr 6, poz. 62.

W piśmiennictwie przyjmuje się, że ze wspomnianej zasady wyłączności ustawowej wynikają następujące reguły: 1) czyny zabronione muszą być określone w ustawie (*nullum crimen sine lege scripta*), 2) typy przestępstw muszą być określone w sposób maksymalnie dokładny (*nullum crimen sine lege certa*), 3) niedopuszczalne jest stosowanie analogii i wykładni rozszerzającej, 4) ustawa karna wprowadzająca odpowiedzialność karną lub ją zaostrzająca nie może działać wstecz (*nullum crimen sine lege praevia, lex retro non agit*) oraz 5) kara za przestępstwo musi być określona i przewidziana we wcześniej wydanej ustawie (*nulla poena sine lege poenali anteriori*)³⁴³. Przyjmując zatem, że podstawową dla prawa karnego i prawa wykroczeń zasadą jest zasada *nullum crimen / nulla poena sine lege*³⁴⁴, konsekwentnie przyjętą należy również niemożliwość wprowadzania do systemu norm prawnokarnych w inny sposób jak tylko w drodze aktów rangi ustawowej³⁴⁵.

W tym miejscu zasygnalizowania wymaga problem stosowania znamion odsyłających, niedookreślonych czy nieostrych, zabiegi takie uznaje się co do zasady za dopuszczalne, o ile możliwe jest precyzyjne wyznaczenie zakresu penalizacji³⁴⁶. Wynika to z przyjęcia założenia, że zwrotów niedookreślonych nie da się wyeliminować z praktyki stanowienia prawa³⁴⁷, miarą zatem w ta-

³⁴³ Por. R. Dębski, *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu...* s. 92, 94 i nast.; L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna...*, s. 24 i nast.; K. Wojtyczek, *Zasada wyłączności...*, s. 45 i nast.; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 50–51; W. Wróbel, *Zmiana normatywna...*, s. 100 i nast.; *Comparative Concepts...*, s. 12 i nast.

³⁴⁴ Por. w szczególności R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa...*, s. 12 i nast.; L. Gardocki, *Zasada nullum crimen sine lege a akty normatywne naczelnych organów administracji*, PiP 1969, z. 9, s. 516; A. Grześkowiak, *Nullum crimen, nulla poena sine lege anteriori*, [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, red. R. Wieruszewski, Wrocław 1991, s. 572; T. Bojarski, *Typizacja przestępstw i zasada nullum crimen sine lege (wybrane zagadnienia)*, Ann. UMCS, Sect. G 1977, Vol. 24, s. 147 i nast.; R. Dębski, *Zasada nullum crimen sine lege...*, s. 101 i nast.

³⁴⁵ Por. R. Dębski, *Zasada nullum crimen sine lege...*, s. 107; J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932; J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1979, s. 23; por. także D. Schünemann, *Nulla poena...*, s. 30 i nast.; a także R. Foqué, *Criminal Justice in a Democracy: Towards a Relational Conception of Criminal Law and Punishment*, CLaP 2008, No. 2, s. 207 i nast.

³⁴⁶ Por w tym zakresie m.in. orzeczenie TK z dnia 1 marca 1994 r., U 7/93, OTK 1994, nr 1, poz. 5; cyt. wyrok TK z dnia 20 lutego 2001 r.; cyt. wyrok TK z dnia 8 lipca 2003 r.; wyrok TK z dnia 21 lipca 2006 r., P 33/05, OTK-A 2006, nr 7, poz. 83; wyrok TK z dnia 9 czerwca 2010 r., SK 52/08, OTK-A 2010, nr 5, poz. 50. szerzej R. Pawlik, *Znamiona ilościowe w procesie kontrawencjonalizacji w kontekście zasady nullum crimen sine lege – zagadnienia wybrane*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2014, nr 2.

³⁴⁷ Wyrok TK z dnia 5 maja 2004 r., P 2/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 39.

kim przypadku dostatecznej określoności jest to, czy umożliwia ona jednolitą wykładnię i jednolite stosowanie konkretnego przepisu³⁴⁸. Wymóg ustawowej określoności uznaje się również za spełniony, gdy desygnaty poszczególnych znamion typu czynu dadzą się ustalić przez analizę orzecznictwa sądowego i dorobku doktryny³⁴⁹ lub za pomocą przyjmowanych w kulturze prawnej reguł wykładni³⁵⁰. Celem nakazu zachowania dostatecznej określoności przepisów prawa karnego jest zapewnienie adresatowi normy prawnej możliwości ustalenia zasadniczej treści ustanowionego nakazu bądź zakazu, jak również rozpoznawalności podstawowych znamion czynu zabronionego, które w tym celu muszą być sformułowane w sposób na tyle jednoznaczny, precyzyjny i jasny, aby adresatom normy to umożliwiały³⁵¹. Nieco szerzej w kontekście procesu kontrawencjonalizacji problem ten zostanie przedstawiony w dalszej części niniejszego opracowania.

Na gruncie polskiej koncepcji źródeł prawa za akty normatywne o randze równej lub wyższej ustawie uważa się konstytucję, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia prezydenta z mocą ustawy (art. 234 Konstytucji RP)³⁵². Sama Konstytucja RP stanowi swoiste źródło prawa karnego, albowiem nie zawiera ona samodzielnych prawnokarnych norm kompetencyjnych³⁵³. Zgodnie z art. 91 ust. 1 Konstytucji RP również ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw RP, wchodzi

³⁴⁸ Wyrok TK z dnia 14 lutego 2012 r., P 20/10, OTK-A 2012, nr 2, poz. 15.

³⁴⁹ Wyrok TK z dnia 12 września 2005 r., SK 13/05, OTK-A 2005, nr 8, poz. 91.

³⁵⁰ Wyrok TK z dnia 25 lutego 2014 r., SK 65/12, OTK-A 2014, nr 2, poz. 14.

³⁵¹ Wyrok TK z dnia 9 czerwca 2015 r., SK 47/13, OTK-A 2015, nr 6, poz. 81; por w tym zakresie również wyrok SN z dnia 9 lipca 2014 r., II KK 154/14, LEX nr 1482369, gdzie Sąd Najwyższy wyraźnie wskazał, że „określona w art. 1 § 1 k.w. zasada *nullum crimen sine lege*, znajdująca swoje oparcie systemowe także w art. 42 ust. 1 zd. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zabrania posługiwania się przy opisie czynu zabronionego klauzulami generalnymi, które przesuwają na sąd ustalenie, jakiego typu czyny uznane są zabronione pod groźbą kary. Nie ulega wątpliwości, iż przepisy prawne, które ingerują w prawa jednostek, muszą być odpowiednio dostępne i sformułowane z wystarczającą precyzją aby umożliwić obywatelom dostosowanie swego zachowania do zachowań prawnie oczekiwanych”.

³⁵² L. Gardocki, *Prawo karne*, wyd. 1, Warszawa 1994, s. 47; M. Cieślak, *Polskie prawo karne...*, s. 20; P. Witkowski, *Głosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 20 maja 1993 r., II AKr 30/93*, Pal. 1994, nr 9–10, s. 224.

³⁵³ Por. A. Łabno-Jabłońska, *Zasada bezpośredniego obowiązywania konstytucyjnych praw i wolności jednostki*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 64 i nast.; P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji...*; Ł. Jagiełłowicz, *Konstytucyjny system źródeł prawa a status prawny jednostki w postępowaniu karnym*, Prok. i Pr. 2012, nr 11, s. 25–43.

w skład krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie uzależnione jest od wydania ustawy³⁵⁴. Jest to związane z przewidzianą w art. 90 Konstytucji RP możliwością przekazania organizacji międzynarodowej kompetencji organów władzy państwowej w niektórych sprawach. Zgodnie z art. 91 ust. 3 Konstytucji RP, jeżeli wynika to z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy konstytuującej organizację międzynarodową, prawo przez nią stanowione jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami. Jak się podnosi w piśmiennictwie, ponadustawowa ranga takich aktów przesądza równocześnie o możliwości stanowienia za ich pośrednictwem także prawno-karnych norm kompetencyjnych³⁵⁵.

W przypadku aktów prawa wewnętrznego, co nie ulega wątpliwości w świetle wyżej przyjętej zasady wyłączności ustawowej w prawie karnym i wykroczeń, nie mogą one co prawda samodzielnie stanowić ich źródeł, niemniej jednak w wielu wypadkach akty te dookreślają treść znamion typu czynu zabronionego ujętych w ustawie³⁵⁶. W tym przypadku, zwłaszcza przy

³⁵⁴ W. Czapliński, *Prawo międzynarodowe a prawo wewnętrzne w projekcie konstytucji RP (uwagi na tle artykułu Anny Wyrozumskiej)*, PiP 1997, z. 2, s. 100.

³⁵⁵ A. Marszałek, *Suverenność a integracja europejska w perspektywie historycznej: spór o istotę suwerenności i integracji*, Łódź 2000, s. 24 i nast.; por. w tym zakresie K. Wojtyczek, *Przekazywanie kompetencji państwa organizacjom międzynarodowym*, Kraków 2007, s. 251; *idem*, *Konstytucyjnoprawne aspekty członkostwa w Unii i Wspólnotach Europejskich*, [w:] *Akcesja do Unii Europejskiej a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, red. H. Zięba-Załucka, M. Kijowski, Rzeszów 2002, s. 95–98; A. Wielomski, *Suverenność*, [w:] *Encyklopedia polityczna*, t. 1, red. *idem et al.*, Radom 2007, s. 389; A. Marszałek, *Suverenność a integracja europejska...*, s. 278; J. Ziller, *Nowa konstytucja europejska*, Warszawa 2006, s. 206.

³⁵⁶ Por. w tym zakresie wyrok SN z dnia 20 października 2009 r., III KK 248/09, LEX nr 529627, gdzie Sąd Najwyższy wyraźnie wskazał, że „brak jest prawnej możliwości ograniczenia podstawy skazania obwinionego do samej uchwały lokalnego organu samorządowego, stanowiącego akt prawa miejscowego rangi niższej niż ustawa, i wymierzenia mu kary grzywny, która ma odpowiadać wysokości »określonej w prawie o wykroczeniach«, bez jednoczesnego powiązania tej regulacji z przepisem części szczególnej kodeksu wykroczeń oraz respektowania zawartych w nim dyrektyw dotyczących rodzaju i wymiaru kary”. Także w innym rozstrzygnięciu (wyrok SN z dnia 19 sierpnia 2009 r., III KK 230/09, OSNKW 2009) Sąd Najwyższy wskazał, że „nie istniała prawna możliwość przyjęcia uchwały rady miasta w sprawie przepisów porządkowych, a więc aktu prawnego o charakterze podustawowym, za podstawę skazania i wymierzenia kary grzywny w wymiarze »określonym w kodeksie wykroczeń«, bez powiązania z przepisem części szczególnej tego kodeksu oraz określonym w nim rodzajem i wymiarem kary”.

szerokim zakresie posiłkowania się regulacjami prawa wewnętrznego dla od-
tworzenia zakresu znaczeniowego znamion typu czynu zabronionego, może
pojawić się wątpliwość co do zgodności takiego rozwiązania z zasadą ustawo-
wej określoności przesłanek odpowiedzialności karnej³⁵⁷. W przypadku aktów
prawa miejscowego, układów zbiorowych, umów z Kościołami lub związkami
wyznaniowymi nie ulega wątpliwości, że nie mogą one samodzielnie stano-
wić norm sankcjonujących, wnioski takie daje się wyprowadzić bezpośrednio
z art. 87 Konstytucji RP³⁵⁸. Podobnie więc jak w przypadku aktów prawa we-
wnętrznego, ich wpływ na prawo karne przejawiać się może wyłącznie w płaszc-
czyźnie oceny bezprawności określonego zachowania, a inaczej – w płaszczyź-
nie precyzowania znamion typu czynu zabronionego³⁵⁹.

Sprecyzowana wyżej zasada ustawowej wyłączności w polskim prawie
karnym i wykroczeń wyklucza zatem jednoznacznie również możliwość
stanowienia lub modyfikowania treści normy sankcjonującej przez orzecz-
nictwo sądowe³⁶⁰ i tzw. prawo zwyczajowe, co do którego Konstytucja RP
również co do zasady wyklucza jego prawotwórczy charakter³⁶¹. Pogląd taki
aktualnie przeważa w doktrynie, niemniej jednak zasadnie zwraca się miej-
scami uwagę na rolę prawa zwyczajowego jako niesamoistnego źródła pra-
wa karnego³⁶² mogącego wpływać na interpretację zwrotów odsyłających czy

³⁵⁷ Por. w tym zakresie R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa...*; *idem*, *Jeszcze o normie prawnokarnej...*, s. 109 i nast.; a także bardzo szeroka i wyczerpująca analiza: P. Kardas, *O relacjach między strukturą przestępstwa...*

³⁵⁸ E. Gdulewicz [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1998, s. 201 i nast.; postanowienie SN z dnia 28 maja 1998 r., I PKN 138/98, OSNAPiUS 1999, nr 12, poz. 398.

³⁵⁹ Zob. cyt. wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r., s. 42; por. wyrok SN z dnia 24 czerwca 1992 r., III KRN 100/93, OSNKW 1993, nr 9–10, poz. 62; wyrok NSA z dnia 4 marca 1993 r., SA/Wr 1449/92, ONSA 1994, nr 2, poz. 64.

³⁶⁰ P. Tuleja, W. Wróbel, *Z zagadnień wprowadzenia ponownej karalności*, PiP 1994, z. 1, s. 69 i nast.

³⁶¹ W. Bossy, *Zwyczaj i prawo zwyczajowe jako „źródła prawa”*, Acta Univ. Wratislaviensis 1988, nr 911, Prawo, nr 150, s. 14; ale także L. Lernell, *Wykład prawa karnego...*, s. 26; S. Glaser, *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933, s. 7; C. Roxin, *Strafrecht Allgemeiner Teil, T. 1, Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre*, München 1997, s. 115 i nast.; M. Cieslak, *Polskie prawo karne...*, s. 70; H. Tröndle [w:] *Strafgesetzbuch. Leipziger Kommentar*, Berlin–New York 1978, § 1, nb 25, 26; por. też O. Triffterer, *Österreichisches Strafrecht Allgemeiner Teil*, Wien 1994 s. 22; oraz por. A. Eser [w:] *Strafgesetzbuch. Kommentar*, Hrsg. A. Schönke, H. Schröder, München 2001, s. 23; R. Maurach, *Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Karlsruhe 1971, s. 96.

³⁶² G. Grünwald, *Bedeutung und Begründung des Satzes nulla poena sine lege*, ZStW 1964, Vol. 76, Nr. 1, s. 4; C. Roxin, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, s. 115 i nast.; A. Eser [w:] *Strafgesetzbuch. Kommentar...*, s. 22; G. Jakobs, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Ber-

klauzul normatywnych używanych w przepisach prawnokarnych³⁶³. Jedyne w przypadku orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w przedmiocie niezgodności aktów normatywnych z Konstytucją przyjąć należy, że będą one mieć charakter prawotwórczy z uwagi na to, że prowadzą one *de facto* do derogowania określonych norm prawnych³⁶⁴.

2.3.3. Bezprawność czynu – norma sankcjonowana

Podstawową dla odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie jest kwestia bezprawności³⁶⁵, która jest we współczesnej nauce prawa karnego uznawana za niezbędny element struktury przestępstwa³⁶⁶. W zakresie pojęcia samej bezprawności widoczne w nauce są różne poglądy oscylujące w zakresie od różnorodności do jednolitego pojęcia bezprawności. M. Cieślak zakłada różne rodzaje bezprawności z odniesieniem do gałęzi prawa, przy czym, zdaniem M. Cieślaka, każda z gałęzi ustanawia właściwe sobie konsekwencje prawne naruszenia określonych w niej obowiązków³⁶⁷. W nauce prawa cywilnego oraz orzecznictwie na ogół przyjmuje się szerokie rozumienie bezprawności, tzn. że chodzi nie tylko o naruszenie wyrażonych w przepisach różnych gałęzi prawa nakazów i zakazów, ale ponadto o naruszenie zasad współżycia społecznego³⁶⁸. Szersze rozumienie bezprawności jako niezgodności zachowania również z zasadami współżycia społecznego czy też dobrymi

---

lin–New York 1991, s. 73, 90; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 47; por. też R. Maurach, H. Zipf, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Heidelberg 1992, s. 106–107.

³⁶³ J. Majewski, *O schemacie budowy norm...*, s. 459.

³⁶⁴ Z. Jędrzejewski, *Bezprawność jako element przestępności czynu. Studium na temat struktury przestępstwa*, Warszawa 2009; *idem*, *Bezprawność*, [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności karnej*, red. R. Dębski, Warszawa 2012, s. 304 i nast.

³⁶⁵ W tym zakresie w szczególności dotyczące prezentacji stanu nauki niemieckiej por. szerokie opracowanie: Z. Jędrzejewski, *Bezprawność jako element...*

³⁶⁶ A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia...*; *idem*, *Karalność i karygodność czynu...*; W. Wróbel, *Struktura normatywna...*; *idem*, *Relacyjne i wartościujące ujęcie bezprawności...*; *idem*, *Zmiana normatywna...*

³⁶⁷ M. Cieślak, *Polskie prawo karne...*, s. 215; por. także M. Sośniak, *Bezprawność zachowania jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone*, Kraków 1959, s. 41 i nast.; J. Dąbrowa, *Wina jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej*, Wrocław 1968, s. 11 i nast.; T. Karaś, *Analiza pojęcia bezprawności w prawie cywilnym*, PPUW 2004, nr 1, s. 46 i nast.; A. Stelmachowski, *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1969, s. 316; *idem*, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 125, 216.

³⁶⁸ A. Stelmachowski, *Zarys teorii...*, s. 126.

obyczajami jest możliwe jedynie wtedy, gdy wynika to z konkretnego przepisu ustawy³⁶⁹. Prawo karne zdaniem A. Zolla nie może w zasadzie udzielić odpowiedzi na pytanie co do bezprawności zachowania, przy założeniu bowiem, że bezprawność wynika z całego porządku prawnego, udziela tylko odpowiedzi na pytanie o karalność zachowania³⁷⁰. Podstawą, a zarazem konsekwencją powyższego, jak przyjęto wyżej, jest założenie, że norma sankcjonowana musi co do zasady wyprzedzać normę sankcjonującą³⁷¹, albowiem prawo karne nie buduje porządku prawnego, lecz jedynie ten porządek zabezpiecza przed zamachami na dobra mające wartość dla społeczeństwa³⁷². Podstaw ostatniej grupy poglądów upatrywać należy w koncepcji jednolitego pojęcia bezprawności K. Bindinga³⁷³, przy czym szersza analiza tych zagadnień przekracza założone ramy niniejszego opracowania.

Z uwagi na funkcję w pewnym sensie organizacyjną norma sankcjonowana, może zakazywać naruszania lub narażania dobra prawnego, ale tylko w zakresie, który przekracza wynikający z potrzeb życia społecznego stopień akceptacji lub tolerancji, co przesądzać będzie o tym, że elementem współokreślającym zakres normowania normy sankcjonowanej są tzw. reguły postępowania z dobrem prawnym, inaczej reguły ostrożności, mające z teoretycznego punktu widzenia status dyrektyw celowościowych³⁷⁴.

Na gruncie prawa karnego i prawa wykroczeń bezprawność, jako podstawa odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie, oznaczać będzie zatem sprzeczność z porządkiem prawnym jako całością, nie zaś jedynie

³⁶⁹ Zob. M. Safjan, *Odpowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej (po 1 września 2004)*, Warszawa 2004, s. 39–40; M. Kępiński, R. Szczepaniak, *O bezpośrednim stosowaniu art. 77 ust. 1 Konstytucji*, PiP 2000, z. 3, s. 79–80; K. Pietrzykowski, *Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności deliktowej a zasady współżycia społecznego i dobre obyczaje. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Kraków 2004, s. 174–175.

³⁷⁰ A. Zoll, *Karalność i karygodność czynu...*, s. 101 i nast.; *idem*, *O normie prawnej z punktu widzenia...*, s. 69 i nast.

³⁷¹ A. Zoll, *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu*, Warszawa 1982, s. 43; *idem*, *Karalność i karygodność czynu...*, s. 101 i nast.; *idem*, *O normie prawnej z punktu widzenia...*, s. 69 i nast.

³⁷² *Ibidem*, s. 69–70; zob. również W. Wróbel, *Struktura normatywna...*, s. 93; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 17.

³⁷³ K. Binding, *Die Normen und ihre Übertretung*, Bd. 1, *Normen und Strafgesetze*, Leipzig 1916, s. 8 i nast.; A. Zoll, *Karalność i karygodność czynu...*, s. 101 i nast.; *idem*, *O normie prawnej z punktu widzenia...*, s. 69 i nast.

³⁷⁴ Por. szerzej P. Kardas, *O relacjach między strukturą przestępstwa...*, s. 39 i nast. oraz powołana tam szeroka literatura źródłowa.

z pojedynczą normą, stanowiąc zarazem wstępny negatywny sąd wartościujący stanowiący podstawę dla dalszych etapów prawnokarnej oceny³⁷⁵. W przypadku kontrawencjonalizacji ów proces wartościowania będzie procesem niejako podzielonym, o czym szerzej również w dalszej części opracowania.

2.3.4. Karalność czynu – norma sankcjonująca

Pozostając przy założeniu, że prawo karne nie buduje porządku prawnego, lecz jedynie ten porządek zabezpiecza przed zamachami na dobra mające określoną wartość dla społeczeństwa, przyjęć należy dalej, że przepisy prawa karnego i prawa wykroczeń w zakresie normy sankcjonującej są przepisami w swojej istocie niejako wtórnymi dla innych dziedzin prawa³⁷⁶. Stwierdzenie naruszenia zakazu stanowiącego treść normy sankcjonowanej stanowi jeden z warunków koniecznych dla aktualizacji normy sankcjonującej, która wymaga nadto spełnienia wielu dodatkowych przesłanek, określanych mianem przesłanek pośrednio warunkujących zastosowanie normy sankcjonującej, a stanowiących w istocie znamiona typu czynu zabronionego, wynikających tak z części szczególnej, jak i ogólnej kodeksu karnego³⁷⁷.

Zgodnie z powołaną wyżej konstytucyjną zasadą *nullum crimen sine lege* typizacja czynu zabronionego powinna być zatem możliwie dokładna, precyzyjna i jasna³⁷⁸, aby zakres zachowań zabronionych podlegających karze był możliwie jednoznaczny³⁷⁹, dający adresatowi normy prawnej możliwość ustalenia zasadniczej treści ustanowionego nakazu bądź zakazu³⁸⁰. W orzeczeniu z 19 czerwca 1992 r. Trybunał Konstytucyjny uznał, że w demokratycznym państwie prawa każda forma naruszenia przez organ państwowy dobra osobi-

³⁷⁵ Por. m.in. Z. Jędrzejewski, *Bezprawność jako element...*

³⁷⁶ Ł. Pohl, *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym...*, Poznań 2007, s. 110 i nast.; Z. Jędrzejewski, *Bezprawność jako element...*, s. 304 i nast.

³⁷⁷ Tak szerzej P. Kardas, *O relacjach między strukturą przestępstwa...*, s. 43 i nast.

³⁷⁸ K. Pietrzykowski, *Bezprawność jako przesłanka...*, s. 179; zob. R. Dębski, *Wymóg ustawowej określoności czynu*, [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie...*, s. 355.

³⁷⁹ Zob. A. Marek, *Prawo karne...*, 2010, s. 55.

³⁸⁰ Cyt. wyrok TK z dnia 9 czerwca 2015 r.; por w tym zakresie także cyt. wyrok SN, II KK 154/14, gdzie Sąd Najwyższy wyraźnie wskazał, że „określona w art. 1 § 1 k.w. zasada *nullum crimen sine lege*, znajdująca swoje oparcie systemowe także w art. 42 ust. 1 zd. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zabrania posługiwania się przy opisie czynu zabronionego klauzulami generalnymi, które przesuwają na sąd ustalenie, jakiego typu czyny uznane są zabronione pod groźbą kary. Nie ulega wątpliwości, iż przepisy prawne, które ingerują w prawa jednostek, muszą być odpowiednio dostępne i sformułowane z wystarczającą precyzją aby umożliwić obywatelom dostosowanie swego zachowania do zachowań prawnie oczekiwanych”.

stego musi łączyć się z możliwością kontroli zasadności działania organu państwowego. Trybunał podkreślił jednocześnie, że w państwie takim wymaganie określoności dotyczyć musi zarówno materialnych elementów czynu, jak i elementów kary, tak by czyniło to zadość wymaganiu przewidywalności. Przepisy prawne muszą bowiem stwarzać obywatelowi (podmiotowi odpowiedzialności karnej) możliwość uprzedniego i dokładnego rozeznania, jakie mogą być prawnokarne konsekwencje jego postępowania. Materialne elementy czynu, uznanego za przestępny, muszą więc być zdefiniowane w ustawie (zgodnie z konstytucyjną zasadą wyłączności ustawy) w sposób kompletny, precyzyjny i jednoznaczny³⁸¹. Norma sankcjonująca co do zasady winna wskazywać zatem w sposób jednoznaczny osobę, do której skierowany jest zakaz, znamiona czynu karalnego oraz rodzaj sankcji grożącej za popełnienie takiego czynu³⁸². W przypadku, gdy wszystkie te elementy znajdują się w przepisie karnym, mamy do czynienia z tzw. zupełnym przepisem karnym³⁸³.

Osobnym problemem w obrębie prawa karnego, a także prawa wykroczeń, są przepisy o charakterze blankietowym. Blankietowość polega na tym, że znamiona czynu zabronionego precyzowane są w innym akcie normatywnym niż ten, który zawiera normę sankcjonującą. Taka definicja normy blankietowej jest powszechnie akceptowana w nauce prawa karnego, przy czym należy wspomnieć, że część autorów wskazuje, iż pod pojęciem przepisów blankietowych należy rozumieć wyłącznie takie unormowania, które odsyłają do aktów normatywnych rangi podstawowej³⁸⁴. B. Koch w ramach przepisów blankietowych wyróżnia trzy podstawowe grupy: przepisy odsyłające do innych unormowań w ramach tej samej ustawy, przepisy odsyłające do innej ustawy albo innych ustaw oraz przepisy odsyłające do unormowań aktów niższej rangi³⁸⁵. R. Dębski wyróżnia natomiast przepisy odsyłające *sensu largo* i *sensu stricto*³⁸⁶.

W perspektywie zasady *nullum crimen sine lege scripta* A. Wąsek podnosi, że całkowite wyrugowanie przepisów o charakterze blankietowym z ustawodawstwa karnego mimo wszystko nie jest możliwe³⁸⁷. Przepisy te stanowią bo-

³⁸¹ Orzeczenie TK z dnia 19 czerwca 1992 r., U 6/92, OTK 1992, nr 1, poz. 13.

³⁸² Ł. Pohl, *Struktura normy...*, s. 88–89, 176–177.

³⁸³ *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz do rozporządzenia*, red. J. Warylewski, Warszawa 2003, s. 328.

³⁸⁴ Por. w tym zakresie obszerne opracowanie: B. Koch, *Z problematyki przepisów blankietowych w prawie karnym*, Acta Univ. Nic. Copern., Prawo 1978, Vol. 16, s. 67.

³⁸⁵ B. Koch, *Z problematyki przepisów blankietowych...*, s. 71.

³⁸⁶ R. Dębski, *O przepisach blankietowych w prawie karnym. Uwagi wprowadzające*, Acta Univ. Lodz., Fol. Iur. 1991, Vol. 47, s. 18 i nast., *idem*, *O normie prawnej...*, s. 29.

³⁸⁷ A. Wąsek, *Spojrzenie karnisty na projekt Konstytucji RP*, Ann. UMCS, Sect. G 1997, Vol. 44, s. 178–179; A. Zoll [w:] K. Buchała *et al.*, *Komentarz do kodeksu karnego*, Warszawa 1994, s. 15; por. także K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 49;

wiem pewnego rodzaju konieczność w tych dziedzinach, gdzie wymagana jest szybka reakcja na zmiany zachodzące w rzeczywistości społecznej, albowiem w tym wypadku konstrukcja odwołania do znamion pozaustawowych pozwala uniknąć częstych nowelizacji ustawy karnej, także nadmiernej kazuistyki przepisów represyjnych³⁸⁸. Konstrukcja taka jest również w pełni uzasadniona w celu uwzględnienia specyfiki i złożoności kryminalizowanych zachowań, które uniemożliwiają szczegółowe określenie znamion czynu zabronionego³⁸⁹. Przepisy odsyłające do aktów pozaustawowych jawią się również jako nieco lepsze rozwiązanie niż przepis posługujący się pojęciami nieostrymi, których konkretyzacja następuje dopiero na etapie stosowania prawa, o czym nieco szerzej w dalszej części opracowania. Analiza dogmatyczna pozwala na stwierdzenie, że większość przepisów o konstrukcji blankietowej pojawi się w obrębie tzw. pozakodeksowego prawa karnego i prawa wykroczeń, a to ze względu na wspomnianą wcześniej specyfikę tych obszarów.

W zakresie przepisów blankietowych w literaturze przedmiotu przyjmuje się, że wymóg określoności wynikający z zasady *nullum crimen sine lege* nie jest spełniony jedynie w takim wypadku, gdy adresat normy prawnokarnej nie jest w stanie zrekonstruować, jedynie na podstawie przepisu ustawy, zasadniczych znamion czynu zabronionego³⁹⁰. Ustawodawca nie może bowiem wymagać od obywatela uświadomienia sobie zakresu zakazu karnego i przestrzegania go, jeżeli nie jest w stanie określić wyraźnie jego granic³⁹¹. Spełnienie wymogów konstytucyjnych zakłada, iż już z samego opisu ustawowego możliwe jest od-

---

oraz wyrok SN z 21 grudnia 1995 r., II KRN 158/95, Prok. i Pr. 1996, nr 6, poz. 2; postanowienie TK z dnia 13 czerwca 1994 r., S 1/94, OTK 1994, cz. 1, poz. 28, s. 271; cyt. orzeczenie TK z dnia 26 kwietnia 1995 r., s. 137.

³⁸⁸ L. Gardocki, *Zasada nullum crimen sine lege a akty...*, s. 517; B. Kunicka-Michalska [w:] *Kodeks karny – część ogólna...*, s. 63; por. także L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna...*, s. 26; A. Marek, *Prawo karne. Część ogólna*, Bydgoszcz 1992, s. 55.

³⁸⁹ Por. szerokie opracowanie w tym zakresie: R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa...*, s. 119; L. Gardocki, *Zasada nullum crimen sine lege a akty...*, s. 65; B. Koch, *Z problematyki przepisów blankietowych...*, s. 64–65; por. także wyrok TK z dnia 28 lipca 2009 r., P 65/07, OTK-A 2009, nr 7, poz. 114.

³⁹⁰ Por. R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa...*, s. 131.

³⁹¹ L. Gardocki, *Zasada nullum crimen sine lege a akty...*, s. 16; Sąd Najwyższy wskazywał raczej na konieczność takiego stypizowania czynów zabronionych, które umożliwiłoby jednoznaczne odróżnienie typów zachowań zabronionych przez ustawę od zachowań niezabronionych (funkcja zewnętrzna określoności czynu) oraz odróżnienie od siebie poszczególnych typów czynów zabronionych (funkcja wewnętrzna określoności czynu) – zob. postanowienie SN z dnia 19 grudnia 2007 r., V KK 101/07, Prok. i Pr. 2009, nr 2, poz. 1; zob. też postanowienia SN z: dnia 29 lipca 2009 r., I KZP 8/09, OSNKW 2009, nr 8, poz. 61; dnia 9 czerwca 2006 r., I KZP 14/06, OSNKW 2006 nr 7–8, poz. 67.

tworzenie określonej klasy zachowań uznanych za karalne. Ustawa musi więc posługiwać się na tyle możliwymi do zdefiniowania kryteriami, by już na tej podstawie można było orzec, jakie zachowanie podlega karze, a jakie nie³⁹².

Wspomniana wyżej zasada określoności gwarantowana jest również w aktach prawa międzynarodowego³⁹³. Europejski Trybunał Praw Człowieka jej źródeł upatruje w art. 7 EKPCz, a gwarancje te uważa za spełnione, gdy jednostka ma możliwość wywiezienia z brzmienia danego przepisu, a gdy to konieczne – także za pomocą sądowej wykładni tegoż przepisu – za jakie działania i zaniechania zostanie pociągnięta do odpowiedzialności karnej oraz jaka kara zostanie jej wymierzona³⁹⁴.

Zagadnienie ustawowej określoności czynu zabronionego było również przedmiotem rozważań polskiego Trybunału Konstytucyjnego w wyroku z 9 czerwca 2010 r.³⁹⁵. Podkreślono w nim, że Trybunał rozumie zasadę określoności regulacji z zakresu prawa represyjnego jako obowiązek wskazania w ustawie podstawowych znamion czynu zabronionego w sposób odpowiadający minimalnym wymogom precyzji. Celem tego nakazu, skierowanego do ustawodawcy, jest zapewnienie adresatowi normy prawnej możliwości orientowania się na podstawie samego tylko przepisu ustawowego co do zasadniczej treści ustanowionego zakazu. Trybunał stwierdza jednocześnie, że wykluczone jest takie niedoprecyzowanie któregośkolwiek elementu normy prawnokarnej, które powodowałoby dowolność w jej stosowaniu przez właściwe organy władzy publicznej czy umożliwiałoby „zawłaszczanie” przez te organy pewnych sfer życia i represjonowanie zachowań, które nie zostały *expressis verbis* określone jako zabronione w przepisie prawa karnego. Odnosząc się do reguł redagowania prawa represyjnego, Trybunał w przytoczonym wyroku podkreślił również, że konstytucyjny standard stawiający wyższe wymagania ustawodawcy w sferze prawa represyjnego nie wymaga jednakże absolutnej jasności czy komunikatywności wyrażenia zakazu lub nakazu prawnego. Przepis ustawy karnej musi stwarzać podmiotowi odpowiedzialności karnej realną możliwość takiej rekonstrukcji prawnokarnej konsekwencji zachowania. Jeśli wynik tego testu jest pozytywny, to dany przepis prawa represyjnego jest zgodny z zasadami *nullum crimen sine lege scripta* oraz *nullum crimen sine lege certa*. Zasady te gwarantują jednakże, że odpowiedzialność karną może ponieść tyl-

³⁹² K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 50; M. Cieślak, *Polskie prawo karne...*, s. 64; L. Lernell, *Wykład prawa karnego...*, s. 26.

³⁹³ Por. m.in. art. 7 EKPCz oraz art. 15 MPPoIP.

³⁹⁴ Wyrok ETPCz z dnia 22 stycznia 2013 r. w sprawie *Camilleri v. Malta*, skarga nr 42931/10; wyrok ETPCz z dnia 17 września 2009 r. w sprawie *Scoppola v. Włochy*, skarga nr 10249/03.

³⁹⁵ Cyt. wyrok TK z dnia 9 czerwca 2010 r.

ko sprawca czynu zabronionego przez ustawę, nie zaś to, że ustawa taka będzie zawierała opis każdego możliwego zachowania, które wyczerpuje znamiona tego czynu³⁹⁶.

2.3.5. Zasada określoności z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji

Prawo z konieczności jest czymś, co jest czynione, jest produktem działalności człowieka, pojmowanym wspólnie z zamierzonymi lub co najmniej możliwymi do przewidzenia konsekwencjami³⁹⁷ rozumianymi w szczególności jako ocena postępowania ludzkiego pod kątem widzenia jego zgodności lub niezgodności z obowiązującym prawem, połączona z wyobrażeniem reakcji organów państwa na to postępowanie³⁹⁸. Przepisy prawne co do zasady pisane są z założeniem, że ich czytelnik będzie umiał je interpretować, stosując przyjęte reguły wykładni³⁹⁹.

W art. 42 ust. 1 Konstytucji RP ustawodawca zawarł wspomnianą wyżej zasadę *nullum crimen sine lege*⁴⁰⁰, która jak się przyjmuje, jest pochodną zasady demokratycznego państwa prawnego oraz zasady adekwatności⁴⁰¹, znajduje również odzwierciedlenie w art. 7 EKPCz⁴⁰². Korzyści płynące z takiego rozwiązania nie budzą wątpliwości, w szczególności ugruntowaniu w oparciu o wspomnianą zasadę ulega bowiem poczucie bezpieczeństwa prawnego obywateli⁴⁰³. Zasada *nullum crimen sine lege* ulega doprecyzowaniu trzema postulatami: *scripta* – typizacji tylko przez ustawę, *certa* – maksymalizacji

³⁹⁶ *Ibidem*, wraz z uzasadnieniem.

³⁹⁷ Por. D. von der Pfordten, *Czym jest prawo? Cele i środki*, AFPiFS 2010, nr 1, s. 9; autor odwołuje się do poglądów G. Radbrucha (*idem*, *Rechtsphilosophie*, Heidelberg 2003, s. 11).

³⁹⁸ I. Andrejew, *Rozpoznanie znamion przestępstwa*, Warszawa 1968, s. 35 i nast.

³⁹⁹ *Ibidem*, s. 60 i nast.

⁴⁰⁰ Por. L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna...*, s. 24 i nast.; A. Zoll, *Zasady prawa karnego...*, s. 72 i nast.; A. Wąsek, *Spojrzenie karnisty na projekt...*, s. 169 i nast.; A. Barczak-Oplustil, *Obowiązywanie zasady nullum crimen sine lege. Wybrane problemy*, Cz.PKiNP 2013, z. 3, s. 5.

⁴⁰¹ Por. A. Zoll, *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy...*, 323 i nast.; por. także L. Gardocki, *Zasada nullum crimen sine lege certa we współczesnym polskim prawie karnym*, [w:] *Hominum causa omne ius constitutum est. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Alicji Grzeszkowiak*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2006, s. 71.

⁴⁰² Por. w tym zakresie I.C. Kamiński, *Zakaz karania bez podstawy prawnej – orzecznictwo ETPCz za lata 2008–2010*, EPS 2011, nr 11, s. 36 i nast.; a w szczególności wyroki ETPCz z: dnia 20 stycznia 2009 r. w sprawie *Sud Fondi Srl i inni v. Włochy*, skarga nr 75909/01; dnia 25 czerwca 2009 r. w sprawie *Jaak Liivik v. Estonia*, skarga nr 12157/05.

⁴⁰³ A. Krzywoń, *Konstytucyjna zasada wyłączności ustawy...*

określoności typu czynu zabronionego oraz *stricta* – zakazu stosowania wykładni rozszerzającej i analogii⁴⁰⁴, co znajduje swoje odzwierciedlenie w art. 31 i 42 Konstytucji RP oraz art. 1 k.k. Analogicznego odwzorowania, mimo zbliżonych zasad odpowiedzialności charakterystycznych dla przestępstw, nie udało się już odnaleźć w art. 1 k.w., który w sposób jasny wskazuje na odpowiedzialność za wykroczenie⁴⁰⁵. Marginalnie tylko w tym miejscu zasygnalizować należy problem rozumienia odpowiedzialności karnej, tym samym także inny problem art. 116 k.k. i zakresu zastosowania przepisów części ogólnej kodeksu karnego⁴⁰⁶, zaznaczając, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego oraz Trybunału Konstytucyjnego dominuje pogląd, że pojęcie odpowiedzialności karnej na gruncie art. 42 ust. 1 Konstytucji RP ma znaczenie szersze od tego, jakie przyjmuje kodeks karny, a ustawowe pojęcie „odpowiedzialność karna” nie może rzutować na treść tego samego pojęcia użytego w ustawie zasadniczej⁴⁰⁷.

⁴⁰⁴ Por. R. Dębski, *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu...*, s. 92 i nast.; Z. Jędrzejewski, *Nullum crimen sine lege i kontratyty a zasada jedności porządku prawnego (jednolitej bezprawności)*, IN 2011, nr 1, s. 7 i nast.

⁴⁰⁵ Analogicznie art. 1 k.k.s.: „Odpowiedzialności karnej za przestępstwo skarbowe lub odpowiedzialności za wykroczenie skarbowe podlega ten tylko, kto popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”; L. Gardocki odnosi zasadę *nullum crimen sine lege certa* także do wykroczeń; por. *idem*, *Zasada nullum crimen sine lege certa we współczesnym...*, s. 72.

⁴⁰⁶ Por. L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym...*, s. 61 i nast.; por. także A. Bojańczyk, *Z problematyki relacji między odpowiedzialnością dyscyplinarną i karną (na przykładzie odpowiedzialności dyscyplinarnej zawodów prawniczych)*, PiP 2004, z. 9, s. 17–31; oraz postanowienie SN z dnia 13 marca 2013 r., V KK 389/12, OSNKW 2013, nr 7, poz. 56.

⁴⁰⁷ Np. cyt. wyrok TK z dnia 26 listopada 2003 r., gdzie Trybunał Konstytucyjny wskazał, że odpowiedzialność przewidziana w ustawie lustracyjnej jest odpowiedzialnością o charakterze represyjnym, ale nie każdą taką odpowiedzialność można utożsamiać z odpowiedzialnością karną. Tą ostatnią jest bowiem jedynie odpowiedzialność za zbrodnie lub występki; por. także postanowienie SN z dnia 28 września 2006 r., I KZP 20/06, OSNKW 2006, nr 10, poz. 89; uchwała SN z dnia 23 marca 2011 r., I KZP 31/10, OSNKW 2011, nr 3, poz. 23; oraz wyrok SN z dnia 17 sierpnia 2011 r., II KO 72/10, OSNKW 2011, nr 10, poz. 92; a także np. orzeczenie SA w Katowicach z dnia 19 maja 2011 r., II AKa 389/10, LEX nr 1001370 czy orzeczenie SA w Katowicach z dnia 20 października 2011 r., II AKa 433/11, LEX nr 1130269. Podobne stanowisko jest prezentowane także w doktrynie; zob. m.in. J. Raglewski [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 1, red. A. Zoll, Warszawa 2012, s. 1458–1460.

Z tego względu przyjmuje się, że art. 42 Konstytucji RP obejmuje nie tylko odpowiedzialność karną w ścisłym tego słowa znaczeniu, a więc odpowiedzialność za przestępstwo, ale również inne formy odpowiedzialności prawnej związanej z wymierzaniem kar wobec jednostki⁴⁰⁸, do których Trybunał Konstytucyjny zaliczył odpowiedzialność dyscyplinarną, odpowiedzialność za wykroczenia i odpowiedzialność podmiotów zbiorowych, podkreślając jednocześnie w przypadku tych rodzajów odpowiedzialności konieczność stosowania gwarancji konstytucyjnych sformułowanych w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP odpowiednio, nie zaś wprost⁴⁰⁹. Zasada ta zawarta w Konstytucji RP ma inne znaczenie i innego adresata niż ta sama zasada powtórzona w regulacjach kodeksowych, norma kodeksowa formułuje bowiem przede wszystkim skierowany do sędziego zakaz rozciągania sfery karalności poza zakres wyznaczony wyraźnie w obowiązującej ustawie, konstytucyjna zaś zasada *nullum crimen sine lege* adresowana jest zwłaszcza do ustawodawcy⁴¹⁰.

Konstytucyjny wymóg zawarty w art. 42 Konstytucji RP, aby czyn stanowiący podstawę odpowiedzialności karnej był przez ustawę zabroniony, a jednocześnie oznaczony, zakłada, że pole penalizacji musi być określone przez ustawę w sposób ścisły w drodze na tyle dokładnego opisu ustawowych znamion, który w praktyce stosowania prawa i jego wykładni wyłączałby możliwość rozszerzenia zakresu odpowiedzialności karnej na czyny niezabronione⁴¹¹. Co do zasady w państwie praworządnym nie powinny obowiązywać przepisy karne, których ustawodawca nie potrafi sformułować dokładnie, ustawodawca nie może bowiem wymagać od obywatela uświadomienia sobie zakresu zakazu karnego i przestrzegania go, jeżeli sam nie jest w stanie określić wyraźnie jego granic⁴¹². Także w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego obserwowalny jest również konsekwentny pogląd, że z zasady państwa praw-

⁴⁰⁸ Wyrok TK z dnia 3 listopada 2004 r., K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103; wyrok TK z dnia 28 listopada 2007 r., K 39/07, OTK-A 2007, nr 10, poz. 129.

⁴⁰⁹ Wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r., P 12/01, OTK-A 2003, nr 4, poz. 50, s. 731; por. też szerzej R. Pawlik, *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie*, [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, t. 3, *Studia prawne*, red. M. Grzybowski, Kraków 2014.

⁴¹⁰ R. Dębski, *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu...*; W. Wolter, *Prawo karne*, Warszawa 1947, s. 129; L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna...*, por. także wyrok TK z dnia 16 marca 2011, K 35/08, OTK-A 2011, nr 2, poz. 10.

⁴¹¹ L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna...*; por. R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa...*; *Zasady techniki prawodawczej...*, s. 326; por. także K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 50–51; B. Kunicka-Michalska [w:] *Kodeks karny – część ogólna...*, s. 58; A. Zoll, *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy...*, s. 323.

⁴¹² L. Gardocki, *Prawo karne...*, wyd. 9, 2003, s. 16.

nego wyrażonej w art. 2, a także art. 42 Konstytucji RP wynika wymóg, aby przepisy prawne były formułowane w sposób poprawny, precyzyjny i jasny, naruszeniem zaś Konstytucji RP jest stanowienie przepisów niejasnych, wieloznacznych, które nie pozwalają obywatelowi na przewidzenie konsekwencji prawnych jego zachowań⁴¹³. W innym orzeczeniu Trybunał podkreślił konieczność uregulowania w ustawie zakresu osób, które są adresatami przepisu karnego, jak również konieczność ustawowego określenia dobra chronionego, a w konsekwencji strony przedmiotowej przestępstwa oraz podmiotu i strony podmiotowej, co w konsekwencji ma pozwolić na precyzyjne zakreślenie obszaru penalizowanych zachowań⁴¹⁴.

Postrzeganie typu czynu zabronionego jako wzorca służącego realizacji funkcji gwarancyjnej jest w doktrynie prawa karnego powszechne⁴¹⁵. Wzorzec ten budowany jest za pomocą ustawowych znamion, tj. określonych w ustawie cech zewnętrznego zachowania się człowieka, skutku i okoliczności tego zachowania, jak również określonego stosunku psychicznego człowieka do tego zachowania, które muszą być wykazane w postępowaniu karnym⁴¹⁶. Znamiona, kreśląc ustawowy wzorzec karalnego zachowania, co do zasady ustalają jednocześnie granice pomiędzy zachowaniami karalnymi a nie karalnymi⁴¹⁷. Powyższe stanowią podstawowe założenia teorii ustawowych znamion, którą I. Andrejew określa jako teorię integrującą aspekty prawa materialnego z prawem procesowym⁴¹⁸. Ustawowa typizacja spełniać może należycie swoją funkcję gwarancyjną, a tym samym urzeczywistniać w pełni zasadę *nullum crimen sine lege* tylko przy zastosowaniu odpowiedniej techniki legislacyjnej, od której zależy jakość typizacji⁴¹⁹.

Postulując ścisłość ustawy karnej, należy jednocześnie zdać sobie sprawę z tego, jak słusznie zauważa W. Wolter, do jakiego stopnia można mówić o ustawie ścisłej, pewnej, gdy, co zaznaczono już wyżej, ustawa karna redagowana jest w języku potocznym, który w przeciwieństwie do języków sztucz-

⁴¹³ Cyt. wyrok TK z dnia 5 maja 2004 r.; por. także cyt. wyrok TK z dnia 9 czerwca 2010 r.; wyrok TK z dnia 22 maja 2002 r., K 6/02, OTK-A 2002, nr 3, poz. 33; oraz wyrok TK z dnia 28 października 2009 r., Kp 3/09, OTK-A 2009, nr 9, poz. 138.

⁴¹⁴ Cyt. orzeczenie TK z dnia 26 kwietnia 1995 r., s. 132.

⁴¹⁵ M. Rodzyńkiewicz, *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998, s. 43 i nast. oraz cytowana tam literatura.

⁴¹⁶ I. Andrejew, *Rozpoznanie znamion przestępstwa...*, s. 7 i nast.

⁴¹⁷ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982, s. 11.

⁴¹⁸ Por. I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988, s. 129 i nast.

⁴¹⁹ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów przestępstw...*, s. 15; por. także *idem*, *Typizacja przestępstw...*, s. 153 i nast.; L. Gardocki, *Typowe zakłócenia funkcji...*, s. 56.

nych, sformalizowanych, wykazuje w niektórych sytuacjach niedające się usunąć nieostrości w szczególności, gdy chodzi o zakres użytych wyrazów czy znaków syntaktycznych. To zaś odbija się na ustaleniu zasięgu takiego czy innego zakazu⁴²⁰.

Ustawowe znamiona kategoryzowane są m.in. jako znamiona opisowe i ocenne oraz znamiona ostre i nieostre⁴²¹. Wśród znamion ocennych wyróżnia się znamiona wartościujące wymagające oceny jakościowej oraz oceny ilościowej, wśród zaś tych wymagających oceny ilościowej wyróżnia się jako wyjątek znamiona mierzalne liczbowo, które mają z reguły charakter ostry⁴²². Wspomniane grupy znamion wyodrębnia się przede wszystkim z uwagi na to, że językiem ustawy jest w zasadzie język potoczny, który zazwyczaj nie cechuje się ostrością używanych wyrazów i zwrotów⁴²³. Podziały te w istotnej mierze nakładają się na siebie. Pomimo że znamiona opisowe są zdecydowanie preferowane w typizacji, nie da się uniknąć również znamion ocennych. Ich istnienie dyktowane jest niewątpliwie względami pragmatyki, a zatem przede wszystkim dążeniem do uniknięcia częstych nowelizacji związanych ze zmianami stosunków społeczno-gospodarczych⁴²⁴. Znamiona ocenne mają ze względu na swoją istotę z reguły charakter nieostry, zakładana jest tutaj bowiem konieczność wartościowania, która dokonywana jest w procesie stosowania prawa⁴²⁵, przy jednoczesnym dopuszczeniu możliwości przekazania przez władzę ustawodawczą władzy sądowniczej określenia typu czynu zabronionego, gdzie ustawodawca używa pojęć z natury swojej nieostrych, tym samym niejako świadomie pozostawiając sądom wyznaczenie granicy kryminalizacji⁴²⁶. Rozwiązanie takie aprobowane jest w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego oraz Sądu Najwyższego⁴²⁷.

⁴²⁰ W. Wolter, *Sądowe zastępowanie ilościowych znamion ocennych przez znamiona określone liczbowo*, PiP 1977, z. 1, s. 6 i nast.

⁴²¹ Bliżej m.in. R. Dębski, *Podziały znamion czynu zabronionego*, [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie...*, s. 402–403.

⁴²² *Ibidem*; por. także M. Rodzyńkiewicz, *Modelowanie pojęć...*, s. 49 i nast.; a także W. Wolter, *Z problematyki języka prawnego kodeksu karnego*, KSP 1972; *idem*, *Uwagi o znamionach wymagających ilościowej oceny w przepisach prawa karnego*, PiP 1976, z. 6, s. 25 i nast.; *idem*, *Sądowe zastępowanie...*, s. 6 i nast.

⁴²³ *Ibidem*, za: W. Wolter, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973, s. 93 i nast.

⁴²⁴ Cyt. wyrok TK z dnia 20 lutego 2001 r.

⁴²⁵ Typowe znamiona ocenne to „znaczące rozmiary”, „istotna szkoda” i „wiele osób”; por. np. W. Radecki, *Znamiona ocenne w rozdziale XXII Kodeksu Karnego „Przestępstwa przeciwko środkowemu”*, IN 2008, nr 1 s. 12 i nast.

⁴²⁶ A. Zoll, *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy...*, s. 328, 332 i nast.; por. także L. Gardocki, *Typowe zakłócenia funkcji...*, s. 47 i nast.

⁴²⁷ W cyt. postanowieniu V KK 101/07 Sąd Najwyższy przyjął, że „wyłączność ustawy i maksymalna określoność znamion przestępstw nie oznacza jednak, że wszelkie ele-

W różnych ustawodawstwach obserwuje się różne sposoby wyrażania ilościowego rozmaitych cech rzeczywistości przez: umieszczenie liczebnika w dyspozycji przepisu, umieszczenie liczebnika i innego znamienia określającego cechy jakościowe i ilościowe, umieszczenie w dyspozycji znamienia reprezentującego cechy ilościowe, natomiast liczebnik pojawia się w słowniczku, umieszczenie w dyspozycji znamienia oznaczającego cechy jakościowe i ilościowe, sprecyzowanie zaś ilości za pomocą liczebnika następuje w orzecznictwie sądowym⁴²⁸. Liczebniki w typizacji, jak choćby wprowadzenie kwot, jak to dzieje się przy przestępstwach przeciwko mieniu, są swoistym zadośćuczynieniem postulatowi zasady *nullum crimen sine lege certa*⁴²⁹, wydatnie sprzyjają przy tym jednolitej praktyce sądowej i przyczyniają się również do jednolitości realizacji polityki karnej, wnosząc przy tym jednocześnie pewnego rodzaju sztuczności, jeśli chodzi o wypadki graniczne⁴³⁰.

Problematykę znamion wymagających ilościowej oceny przy braku ścisłego miernika podejmował m.in. W. Wolter, podkreślając, że wyrazy ocenno-ilościowe bez ścisłego miernika nasuwają pewne wątpliwości jako, że „rozluźniają” zawartość przepisu, czyniąc stosującego prawo w pewnym sensie panem nad przepisem⁴³¹. Zupełne wyłączenie takich znamion jest jednak zdaniem W. Woltera niemożliwe, ich zaś użycie w procesie typizacji to zabieg świadomy ustawodawcy określającego „mniej więcej” jakieś pole znaczeniowe, które wypełnić ma dopiero praktyka sądowa swoimi indywidualnymi ocenami⁴³². Ze strony

---

menty opisujące czyny zabronione muszą i mogą być wyczerpująco ustalone w ustawie. Także w zakresie typizacji przestępstw dopuszczalne jest odwoływanie się do sformułowań ocennych (np. ciężkie, lekkie, istotne, podobne, wielka, znaczna, silne, znikomy itp.). Ostatecznie na sądach ciąży obowiązek interpretacji przepisu zgodnie z zasadami konstytucyjnymi”.

⁴²⁸ I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia...*, s. 238 i nast.

⁴²⁹ W. Wolter, *Z problematyki języka prawnego...*; *idem*, *Uwagi o znamionach...*, s. 25 i nast.; *idem*, *Sądowe zastępowanie...*, s. 6 i nast.

⁴³⁰ I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia...*, s. 241 i nast.; R. Sarkowicz, *Interpretacja liczb w tekście prawnym*, PiP 1990, z. 11, s. 79; raczej nie: W. Radecki, *Znamiona ocenne...*, s. 23; ale już pogląd zgoda odmienny: T. Kozioł, *Znaczna ilość środka odurzającego*, Prok. i Pr. 2010, nr 11, s. 72.

⁴³¹ W. Wolter, *Z problematyki języka prawnego...*; *idem*, *Uwagi o znamionach...*, s. 25 i nast.

⁴³² Trybunał Konstytucyjny zaznaczał w swoich orzeczeniach, że wyrażen lub zwrotów niedookreślonych nie da się zupełnie wyeliminować (por. np. wyroki TK z: dnia 15 września 1999 r., K 11/99, OTK 1999, nr 6, poz. 116; dnia 14 grudnia 1999 r., SK 14/98, OTK 1999, nr 7, poz. 163; i dnia 17 października 2000 r., SK 5/99, OTK 2000, nr 7, poz. 254): „Posługiwanie się w prawie pojęciami nieostryimi nie zawsze jest uchybieniem legislacyjnym. Często bowiem skonstruowanie określonej normy prawnej za ich pomocą stanowi jedyne rozsądne wyjście. Na straży właściwe-

ustawodawcy, w ocenie W. Woltera, jest to dowód wielkiego zaufania do sądów w ogóle, a do Sądu Najwyższego w szczególności, jako instytucji współdziałającej i współodpowiedzialnej za pewien stan działania przepisów prawnych⁴³³. We współczesnej nauce prawa karnego także A. Zoll zwraca uwagę, że jakkolwiek ustawodawca powinien unikać znamion ocennych, to jednak postulat tego wynikającego z zasady *nullum crimen sine lege certa* nie da się stuprocentowo wypełnić, a dla odróżnienia zachowań karalnych od niekaralnych ustawodawca musi nieraz sięgnąć do znamion wartościujących, a nawet do znamion mających cechy klauzuli generalnej, co w rzeczywistości oznacza przekazanie przez ustawodawcę orzekającemu sędziemu kompetencji do ustalenia, czy czyn popełniony przez oskarżonego jest karalny, czy też karalny nie jest⁴³⁴.

W piśmiennictwie w tym zakresie zwraca się jednocześnie uwagę na dominację tzw. deklaratoryjnej teorii wykładni, w myśl której celem interpretatora jest zasadniczo odtworzenie, nie zaś kreacja, sensu przepisu, wykładania nie może bowiem co do zasady zastępować ustawodawcy pozytywnego ani uzupełniać treści przepisu prawnego⁴³⁵. Z zasady *nullum crimen sine lege* i gwarancyjnej funkcji prawa karnego wynika m.in. nakaz ścisłej interpretacji przepisów karnych, co oznacza konieczność korzystania z wykładni w granicach dyrektyw wykładni językowej przy możliwości odstąpienia na rzecz wyników wykładni systemowej lub funkcjonalnej tylko wówczas, jeżeli takie odstępstwo z jednej strony jest strony uzasadnione odpowiednio doniosłymi względami prawnymi, z drugiej zaś strony nie będzie prowadzi do wykładni na niekorzyść oskarżonego⁴³⁶. Żadna z wykładni nie może być stosowana w sposób prowadzący do rozszerzającego wyznaczenia zakresu zastosowania norm w nim zawartych⁴³⁷.

W analizach orzecznictwa Sądu Najwyższego podnosi się, że nieraz organowi stosującemu prawo, w przypadku luki prawnej, może jednak nie

---

go zastosowania takiej normy stoją przede wszystkim normy procesowe, wskazujące na przesłanki zastosowania, w konkretnej sprawie, normy prawnej, skonstruowanej za pomocą tego rodzaju nieostrego pojęcia”.

⁴³³ W. Wolter, *Sądowe zastępowanie...*, s. 6 i nast.

⁴³⁴ A. Zoll, *Pozaustawowe okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w świetle konstytucyjnej zasady podziału władzy*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński et al., Lublin 2005, s. 429 i nast.

⁴³⁵ S. Majcher, *W kwestii tzw. prawotwórstwa sądowego...*, s. 69 i nast. i powołana tam literatura.

⁴³⁶ Por. L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002, s. 82 i nast.

⁴³⁷ R. Zawłocki, *O metodzie interpretacji przepisów prawa karnego*, RPEiS 2004, nr 4, s. 93.

pozostawać nic innego, jak próbować ją wypełnić za pomocą wykładni, która wówczas staje się tworzeniem nowych norm prawnych i bywa określana mianem tzw. wykładni kreatywnej⁴³⁸. Jednym ze swoistego rodzaju instrumentów karnoprocesowych jest tutaj m.in. art. 441 k.p.k.⁴³⁹, zgodnie z którym, jeżeli przy rozpoznawaniu środka odwoławczego wyłoni się zagadnienie prawne wymagające zasadniczej wykładni ustawy, sąd odwoławczy może odroczyć rozpoznanie sprawy i przekazać zagadnienie do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu. Zagadnienie wymaga „zasadniczej wykładni ustawy”, jeśli chodzi o przeciwdziałanie rozbieżnościom interpretacyjnym już zaistniałym w orzecznictwie bądź mogącym – z uwagi np. na istotne różnice poglądów doktryny – w nim zaistnieć, które to rozbieżności są niekorzystne dla prawidłowego funkcjonowania prawa w praktyce⁴⁴⁰.

Istotnym dla omawianej problematyki, aczkolwiek irrelevantnym z punktu widzenia procesu kontrawencjonalizacji, wprowadzającym w przepisach określoną gradację czynu zabronionego⁴⁴¹ przykładem jest znamię „znacznej ilości środka odurzającego”⁴⁴², gdzie obserwowalne jest już od wielu lat rozbieżne orzecznictwo kształtujące zakres pola penalizacji w tym

---

⁴³⁸ Por. S. Pomorski, *Z problematyki tzw. normotwórczej działalności sądów w prawie karnym*, PiP 1969, z. 8–9, s. 368–376; T. Stawecki, *Interpretacja prawa w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, [w:] *Filozofia prawa wobec globalizmu*, red. J. Stelmach, Kraków 2003, s. 99; L. Morawski, *Główne problemy współczesnej filozofii prawa*, Warszawa 2005, s. 284–333; W. Lang, *W sprawie prawotwórczej roli orzecznictwa Sądu Najwyższego*, PiP 1958, z. 4, s. 666–668; S. Majcher, *W kwestii tzw. prawotwórstwa sądowego...*; J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa a prawotwórstwo*, PiP 1967, z. 6, s. 865–878.

⁴³⁹ Por. w tym zakresie szerokie opracowanie: J. Wyrembak, *Zasadnicza wykładnia znamion przestępstw. Pozycja metody językowej oraz rezultatów jej użycia*, Warszawa 2009 i powołana tam literatura; w szczególności s. 153 i nast.; por. także w tej materii interesujące opracowania: P. Saługa, *Sposoby wyodrębniania definicji legalnych*, PiP 2008, z. 1, s. 76 i nast.; oraz A. Bielska-Brodziak, Z. Tobor, *Słowniki a interpretacja tekstów prawnych*, PiP 2007, z. 5, s. 20 i nast.

⁴⁴⁰ Por. postanowienie SN z dnia 19 stycznia 2012 r., I KZP 20/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 4.

⁴⁴¹ Oprócz typu podstawowego przestępstwa, którym jest samo posiadanie lub wprowadzanie do obrotu środków odurzających albo substancji psychotropowych, zakładają również typ uprzywilejowany (określenie wypadku mniejszej wagi – art. 56 ust. 2 i art. 62 ust. 3 u.p.n.) oraz typ kwalifikowany (określenie „znaczna ilość” – art. 56 ust. 3 i art. 62 ust. 2 u.p.n.).

⁴⁴² Por. m.in. T. Kozioł, *Znaczna ilość...*; a także A. Malasińska-Nagórny, *Pojęcie „znacznej ilości” środków odurzających*, Prok. i Pr. 2013, nr 11, s. 159 i nast.

zakresie⁴⁴³. W wyroku z dnia 17 czerwca 1999 r. na gruncie jeszcze art. 43 u.p.n. z 1997 r., Sąd Najwyższy wskazał, że ustawodawca, kształtując podstawowy i kwalifikowany typ przestępstwa wprowadzenia do obrotu słomy makowej, mlecza makowego, środka odurzającego lub psychotropowego, a także tworząc wypadek mniejszej wagi, nie zdefiniował w ustawie ocennych znamion różnicujących podstawy odpowiedzialności sprawców wprowadzających do obrotu różne ilości określonych w niej środków. Typ kwalifikowany przez zmianę „znacznej ilości” został utworzony przy zastosowaniu wyłącznie kryterium ilościowego, bez możliwości uwzględnienia nadto rodzaju wprowadzonego do obrotu środka. Zdaniem Sądu Najwyższego o ile zatem rodzaj wprowadzonego środka mógłby mieć znaczenie dla kształtowania wypadku mniejszej wagi, to posłużenie się kryterium jakościowym w odniesieniu do znamienia „znaczna ilość” byłoby przejawem wykładni *contra legem*. Z kolei brak ustawowej definicji tego znamienia jest równoznaczny z przekazaniem uprawnień do wykładni treści znamienia ocennego sądowi orzekającemu⁴⁴⁴. Wyrokiem z dnia 14 lutego 2012 r.⁴⁴⁵ Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 62 ust. 2 oraz art. 56 ust. 3 u.p.n. 2005 r. w zakresie użytego znamienia „znacznej ilości” wymienionych w nich substancji są zgodne z art. 42 ust. 1 w związku z art. 2 Konstytucji RP. Uzasadniając przyjęte stanowisko, Trybunał powołał się m.in. na fakt, że w świadomości prawnej jednostek jest ugruntowana podstawa aksjologiczna, z której wynika konkretny normatywny imperatyw, mieszczący się w pełni w chronionym przez art. 42 ust. 1 Konstytucji RP standardzie określoności czynu zabronionego. Zdaniem Trybunału cel

⁴⁴³ Sąd Najwyższy w znacznej ilości rozstrzygnięć przyjmuje, że „znaczna ilość narkotyków to taka, która wystarcza do jednorazowego odurzenia się co najmniej kilkudziesięciu osób”; por. postanowienie SN z dnia 1 lutego 2007 r., III KK 257/06, R-OSNKW, nr 1, poz. 339; oraz wyroki SN z: dnia 1 marca 2006 r., II KK 47/05, OSNKW 2006, nr 6, poz. 57; dnia 10 czerwca 2008 r., III KK 30/08, OSNKW 2008, nr 8, poz. 65; postanowienie SN z dnia 23 września 2009 r., I KZP 10/09, OSNKW 2009, nr 10, poz. 84; aczkolwiek nie brak też przykładów interpretacji odmiennej, por. m.in. wyroki: SA w Katowicach z dnia 12 listopada 2005 r., II AKA 282/05, KZS 2006, z. 4, poz. 98; SA w Warszawie z dnia 18 kwietnia 2000 r., II AKA 22/00, OSA 2001, z. 2, poz. 8; SA w Katowicach z dnia 6 listopada 2003 r., II AKA 56/03, KZS 2004, z. 6, poz. 79; SA w Krakowie z dnia 30 maja 2007 r., II AKA 85/07, KZS 2007, z. 6, poz. 50; SA w Krakowie z dnia 25 października 2006 r., II AKA 205/06, KZS 2006, z. 11, poz. 38; SA w Krakowie z dnia 31 sierpnia 2005 r., II AKA 167/05, KZS 2005, z. 9, poz. 32.

⁴⁴⁴ Wyrok SN z dnia 17 czerwca 1999 r., IV KKN 813/98, Prok. i Pr.–wkł. 2000, nr 1, poz. 2.

⁴⁴⁵ Por. cyt. wyrok TK z dnia 14 lutego 2012 r.; glosa krytyczna: T. Kozioł, *Glosa do wyroku TK z dnia 14 lutego 2012 r.*, P 20/10, PiP 2013, z. 5, s. 136.

kwestionowanych przepisów jest w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii sformułowany jasno, jest niezmienny od lat (niezależnie od zmiany aktów prawnych) i jest społecznie akceptowany, co daje podstawę do przyjęcia zgodności kwestionowanych przepisów z konstytucyjnym wzorcem⁴⁴⁶.

Przechodząc do problematyki znamion ilościowych w procesie kontrawencjonalizacji i różnorodnych problemów, jakie nastroczają one w kontekście zasady *nullum crimen sine lege* w pierwszej kolejności zwrócić uwagę należy na to, że w demokratycznym państwie prawnym pierwszoplanowe znaczenie przypisuje się godności i wolności człowieka oraz systemowi ochrony tych wartości przed ich naruszeniem ze strony władzy państwowej, które to wolności i prawa mogą być co do zasady ograniczane tylko ze względu na wolności i prawa innych⁴⁴⁷. Konstytucja RP w art. 31 ust. 3 określa przesłanki, których spełnienie jest konieczne dla wprowadzenia takich ograniczeń⁴⁴⁸, a które nastąpić mogą tylko i wyłącznie w ustawie, tylko i wyłącznie wtedy, gdy jest to konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób, nie mogąc przy tym naruszać istoty tych wolności i praw⁴⁴⁹. Powołana regulacja wskazuje dwie istotne z punktu widzenia zakreślonej problematyki zasady, a mianowicie zasadę proporcjonalności i zasadę konieczności nakazujące zachowanie odpowiedniej proporcji między efektem regulacji a ciężarem nakładanym na jednostkę oraz ustalenie wysokości kary na minimalnym poziomie, który pozwala zapewnić skuteczną ochronę danego dobra⁴⁵⁰ (bliżej w rozdziale IV).

⁴⁴⁶ Zdanie odrębne do cyt. wyroku TK z dnia 14 lutego 2012 r. zgłosił sędzia Trybunału Konstytucyjnego Adam Jamroz.

⁴⁴⁷ A. Zoll [w:] *Źródła prawa karnego...*, s. 228; L. Garlicki, *Przesłanki ograniczania konstytucyjnych praw i wolności (na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego)*, PiP 2001, z. 10, s. 5–24.

⁴⁴⁸ Por. m.in. L. Garlicki, *Przesłanki ograniczenia konstytucyjnych praw...*, s. 6 i nast.

⁴⁴⁹ Por. m.in. *idem*, *Komentarz do art. 31*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. *idem*, Warszawa 2003, s. 7; zob. także wyrok TK z dnia 15 grudnia 2004 r., K 2/04, OTK-A 2004, nr 11, poz. 117; por. też np. wyrok TK z dnia 29 czerwca 2001 r., K 23/00, OTK 2001, nr 5, poz. 124; cyt. wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r.; wyrok TK z dnia 30 października 2006 r., P 10/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 128.

⁴⁵⁰ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, Cz.PKiNP 1999, z. 2, s. 33 i nast.; por. także M. Królikowski, *Dwa paradygmaty zasady proporcjonalności w prawie karnym*, [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010, s. 48; por. także cyt. orzeczenie TK z dnia 26 kwietnia 1995 r.

2.3.6. Kodeksowe i pozakodeksowe prawo karne i wykroczeń

Spoglądając na współczesny polski system prawa, przyjąć można za J. Piskorskim niezwykle trafne stwierdzenie, że kryminalizacja „rozlała się” na znaczne obszary życia społecznego⁴⁵¹. Temu swoistemu efektowi towarzyszy nadto niesłychana wręcz dynamika zmian legislacyjnych. W odniesieniu do samej kodyfikacji karnej z 1997 r. dość można wspomnieć, że doczekała się ona do chwili obecnej 63 zmian, natomiast trzy kolejne są już w okresie *vacatio legis*⁴⁵². Jednocześnie zauważyć należy, że podstawową wartością każdego systemu prawa, jak niewątpliwie słusznie zauważa m.in. W. Wróbel, jest jego stabilność, albowiem jeżeli jakiegokolwiek normy prawne mają efektywnie spełniać funkcję regulacyjną, muszą w dostatecznie długim czasie zakorzenić się w kulturze prawnej danego społeczeństwa, „przeniknąć do krwioobiegu kultury i języka”⁴⁵³. Stabilność systemu traktowana jako jego wartość ugruntowana wydaje się być również w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, który w jednym ze swoich rozstrzygnięć wskazał m.in., że w demokratycznym państwie prawnym jedną z podstawowych zasad określających stosunki między obywatelem a państwem jest zasada ochrony zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa. Jak wskazuje Trybunał, jednostka winna mieć możliwość określenia zarówno konsekwencji poszczególnych zachowań i zdarzeń na gruncie obowiązującego w danym momencie stanu prawnego, jak i oczekiwać, że prawodawca nie zmieni ich w sposób arbitralny. Wartości te, przy zmianie prawa, prawodawca narusza wtedy, gdy jego rozstrzygnięcie jest dla jednostki zaskoczeniem, bo w danych okolicznościach nie mogła była go przewidzieć, szczególnie zaś wtedy, gdy przy jego podejmowaniu prawodawca mógł przypuszczać, że gdyby jednostka przewidywała zmianę prawa, byłaby inaczej zadecydowała o swoich sprawach⁴⁵⁴. Wspomnianą wyżej efektywność regulacji trudno jest uzyskać

⁴⁵¹ Tego niezwykle trafnego określenia użył w swoim wystąpieniu J. Piskorski, por. w tym zakresie *idem*, *Ekwifinalność kryminalizacji*, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013, s. 17 i nast.; por. także m.in. L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym...*, s. 55 i nast.

⁴⁵² Zmiany kolejno ogłoszone w Dz.U. 2013, poz. 849, 905 i 1247; dla porównania kodyfikacja karna z 1932 r. była przez cały okres obowiązywania nowelizowana 11 razy, a kodyfikacja karna z 1969 r. również przez cały okres obowiązywania była nowelizowana 23 razy.

⁴⁵³ W. Wróbel, *Drogi i bezdroża reformy prawa karnego*, PiP 2007, z. 9, s. 3–13; por. także w tej materii E. Zielińska, *O stanowieniu i ogłaszaniu prawa oraz kulturze prawnej*, PiP 2007, z. 4, s. 6 i nast.

⁴⁵⁴ Por. m.in. cyt. wyrok TK z dnia 14 czerwca 2000 r.; wyrok TK z dnia 19 marca 2007 r., K 47/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 27.

przy tak rozległym obszarze kryminalizacji i jednocześnie tak znacznej jak obserwowana obecnie dynamice jego zmian⁴⁵⁵.

Na chwilę obecną do prawa karnego kodeksowego i kodeksowego prawa wykroczeń należą przepisy określające typy przestępstw, które zgrupowano w części szczególnej odpowiednio kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń. Poza tym wyraźnie podkreślić należy obecność tzw. pozakodeksowego prawa karnego i wykroczeń, które obejmuje typy przestępstw i wykroczeń zawarte w ustawach szczególnych, normujących różnorakie obszary życia społecznego. Wyraźnie wyodrębniając pozakodeksowe prawo karne i wykroczeń, przyjmuje się, że obejmują one zbiór wszystkich przepisów z zakresu materii prawa karnego i wykroczeń umieszczonych w innych niż kodeks karny i kodeks wykroczeń aktach prawnych⁴⁵⁶. Nieco inna sytuacja ma miejsce w obrębie prawa karnego skarbowego, tutaj przepis art. 53 § 1 zd. 2 k.k.s. wyraźnie stanowi, że określenie czynu zabronionego jako przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego może nastąpić tylko w tym kodeksie, a co za tym idzie swoiste dla tej dyscypliny konstrukcje, zasady odpowiedzialności oraz procedury funkcjonują tylko w obrębie kodyfikacji karnoskarbowej i odnoszą się wyłącznie do czynów zwanych przestępstwami i wykroczeniami skarbowymi⁴⁵⁷.

W polskim systemie prawa karnego i wykroczeń nie znalazła uznania idea pełnej kodyfikacji, występująca np. w systemie czeskim czy rosyjskim, których kodeksy karne wykluczają możliwość istnienia poza nimi przepisów określających typy przestępstw⁴⁵⁸. Idea zupełności, czyli pełnej (kompletnej) kodyfikacji karnej, nie jest przy tym nowa, towarzyszyła już bowiem pracom

---

⁴⁵⁵ Por. także R. Pawlik, *Wybrane zagadnienia granic kryminalizacji i ich ewolucja na przykładzie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego*, [w:] *Idee nowelizacji kodeksu karnego*, red. M. Lubelski, R. Pawlik, A. Strzelec, Kraków 2014.

⁴⁵⁶ A. Marek, *Prawo karne*, wyd. 9, Warszawa 2009, s. 12; M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2002, s. 4; M. Błaszczyk [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 2, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2010, s. 997; w szczególności także szerokie opracowanie: L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym...*, s. 55 i nast.

⁴⁵⁷ Por. m.in. P. Kardas, G. Łabuda, P. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2012.

⁴⁵⁸ Zob. W. Radecki, *Nowy czeski kodeks karny*, Prok. i Pr. 2009, nr 7–8, s. 191; M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej...*, s. 37; *idem*, *Przewodnik po pozakodeksowym prawie karnym*, Wrocław 1998, s. 14.

ustawodawczym bezpośrednio po odzyskaniu w 1918 r. niepodległości⁴⁵⁹, a reprezentowali ją m.in. E. Krzymuski, H. Ettinger, A. Mogilnicki, W. Prądzyński i Z. Seyda⁴⁶⁰. I tak E. Krzymuski uważał, że kodeks karny powinien objąć wszystkie czyny podlegające orzecznictwu sądowemu, również te, które są rozrzucone po wielu ustawach dodatkowych, podobnie wszystkie wykroczenia karno-policyjne powinny być ujęte w drugiej ustawie⁴⁶¹. Jeszcze dalej szedł w swych poglądach H. Ettinger, który postulował, aby ustawa karna objęła absolutnie wszystkie czynności zagrożone karą, zatem także wykroczenia. Autor ten, jak wspomniano wyżej, twierdził, że „naród z jednej księgi wiedzy powinien, za co jego obywatele mogą ulec karze, a to bez względu na takie czy inne władze karzące”⁴⁶². A. Mogilnicki, W. Prądzyński i Z. Seyda również opowiadali się za kodeksem mieszczącym wszystkie przepisy karne z ustaw dodatkowych⁴⁶³. Ostatecznie jednak koncepcja całkowitej kodyfikacji karnej nie znalazła uznania w systemie polskim. M. Siewierski trafnie wyraził pogląd, że czas pokazał niepraktyczność koncepcji zupełnej kodyfikacji karnej z uwagi na konieczność zamieszczenia w kodeksie karnym mnóstwa norm blankietowych odsyłających do innych ustaw⁴⁶⁴. Podobną argumentację przyjęła komisja kodyfikacyjna opracowująca kodyfikację karną z 1969 r., następnie zaś kodyfikację wykroczeń z 1971 r.⁴⁶⁵. Po wejściu w życie kodeksu karnego w 1969 r. nastąpił dalszy rozrost pozakodeksowego prawa karnego. Jak wskazują M. Bojarski i W. Radecki w latach 1970–1989 weszło w życie ponad 20 aktów normatywnych zawierających przepisy karne⁴⁶⁶. Z art. 5 prz. wpr. k.k. z 1997 r. wynika, że ustawodawca utrzymał w mocy przepisy karne typizujące przestępstwa zawarte w 51 ustawach⁴⁶⁷. Również pod rządami

⁴⁵⁹ A. Lityński, *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej. Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*, Katowice 1991, s. 154; zob. także M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej...*, s. 6.

⁴⁶⁰ *Ibidem*.

⁴⁶¹ E. Krzymuski, *Wykład prawa karnego ze stanowiska nauki i prawa austriackiego*, t. 1–2, Kraków 1911; *idem*, *Zarys ogólnych instytucji prawa karnego*, Kraków 1918; *idem*, *System prawa karnego*, Kraków 1921.

⁴⁶² H. Ettinger, *Tajemnica zawodowa adwokata*, GSW 1908, nr 1, s. 2–4; A. Lityński, *Wydział karny...*, s. 154.

⁴⁶³ *Ibidem*, s. 154; M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej...*, s. 6.

⁴⁶⁴ M. Siewierski, *Mały kodeks karny i ustawodawstwo przeciwfaszystowskie. Komentarz i orzecznictwo*, Łódź 1949, s. 15–16.

⁴⁶⁵ M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej...*, s. 14.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, s. 14.

⁴⁶⁷ Zob. M. Błaszczak [w:] *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1000.

kodyfikacji karnej z 1997 r. nastąpił dalszy rozrost pozakodeksowego prawa karnego i wykroczeń⁴⁶⁸.

Stan taki, jak się podkreśla w doktrynie, prowadzi do braku spójności wewnętrznej w obrębie systemu polskiego prawa karnego i wykroczeń, często pojawia się bowiem m.in. problem relacji *lex specialis* – *lex generalis*, nadto określanie w różnych ustawach wielu bardzo podobnych co do istoty przestępstw, określanie sankcji karnych w sposób budzący wątpliwości co do tego, czy w danym przypadku mamy do czynienia z przestępstwem (występkiem), czy z wykroczeniem, w znacznym stopniu utrudnia również identyfikację i zakreslenie granic procesu kontrawencjonalizacji, to wszystko zaś staje się głównym powodem ponownego pojawienia się w polskiej literaturze karnistycznej głosów opowiadających się za zupełną (całkowitą) kodyfikacją karną⁴⁶⁹. Za takim rozwiązaniem podnoszone są zasadniczo dwa argumenty, a mianowicie, że przede wszystkim likwidacja pozakodeksowego prawa karnego usunęłaby potrzebę stosowania art. 116 k.k., ustalającego relację między częścią ogólną kodeksu karnego a innymi ustawami przewidującymi odpowiedzialność karną⁴⁷⁰ oraz drugi sprowadzający się zasadniczo do przytoczonego już, trafnego aczkolwiek chyba nazbyt jak się może wydawać idealistycznego w obecnej rzeczywistości, poglądu H. Ettingera, że „naród z jednej księgi wiedzieć powinien, za co jego obywatele mogą ulec karze”⁴⁷¹. Na chwilę obecną jednak zupełną kodyfikację, czy to w zakresie prawa karnego, czy prawa wykroczeń, trudno sobie wyobrazić przede wszystkim z uwagi na występujące chociażby w zakresie przestępstw i wykroczeń przeciwko obrotowi gospodarczemu częste odwołania do licznych rozporządzeń regulujących określoną sferę działalności czy też stosowanie tzw. znamion normatywnych w obrębie wyspecjalizowanych dziedzin prawa⁴⁷².

---

⁴⁶⁸ J. Bojarski, M. Filar, *Polityka kryminalizacyjna III Rzeczypospolitej*, PPK 1993, nr 9, s. 12; M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej...*, s. 32.

⁴⁶⁹ *Ibidem*, s. 38.

⁴⁷⁰ M. Błaszczuk [w:] *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 1007.

⁴⁷¹ Zob. A. Wąsek, *Spojrzenie karnisty na projekt...*, s. 178–179; podobnie L. Gardocki, *Zasada nullum crimen sine lege a akty...*, s. 518; M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej...*, s. 38; L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym...*, s. 55 i nast.; A. Lityński, *Wydział karny...*, s. 154.

⁴⁷² Por. w tym zakresie Z. Ćwiąkalski, *Znamiona normatywne w kodeksie karnym*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchaty*, red. *idem et al.*, Kraków 1994, s. 19 i nast.; szerzej L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym...*, s. 64 i nast.

Rozdział III

Ius puniendi i jego zakres z perspektywy suwerenności państwa w płaszczyźnie międzynarodowej

3.1. Uwagi wstępne

W perspektywie dotychczasowych rozważań dotyczących źródeł prawa karnego i prawa wykroczeń nie sposób nie odnieść się również do jednej z podstawowych dla omawianego zagadnienia kwestii, a mianowicie kwestii prawa karania i jego zakresu w perspektywie suwerenności państwa. Nie bez wpływu bowiem na ocenę procesu kontrawencjonalizacji rozumianej jako swoista dywersyfikacja oceny zachowań uprzednio ocenianych z perspektywy odpowiedzialności karnej, pozostaje zakres prawa karania z perspektywy suwerenności państwa na płaszczyźnie międzynarodowej⁴⁷³. Obecnie, m.in. w kontekście integracji europejskiej, kwestia ta wymaga nieco głębszej refleksji, różny bowiem będzie poziom ingerencji zewnętrznej i zasięgu w przypadku prawa karnego i prawa wykroczeń, co niewątpliwie wpływa na określenie granic prawa karania w postaci odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie⁴⁷⁴, tak w aspekcie terytorialnym, jak

---

⁴⁷³ W. Lang, *Struktura odpowiedzialności prawnej*, ZNUMK 1968, nr 31, s. 3–40; *idem*, *Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej*, ZNUMK 1969, nr 37, s. 51–70; E. Kruk, *Pojęcie odpowiedzialności prawnej (analiza wybranych zagadnień)*, ATDP 2008, nr 3, s. 109–121; S. Sykuna, *Kilka uwag o odpowiedzialności prawnej*, GSP 2003, t. 11, s. 19–34.

⁴⁷⁴ Bardzo interesujące rozważania w tej materii prezentuje D. Pudzianowska (*eadem*, *Obywatelstwo w procesie zmian*, Warszawa 2013), która podejmuje analizę złożonego procesu zmian, jakim podlega instytucja obywatelstwa we współczesnej Europie. Przedstawia czynniki go wywołujące, do których zalicza m.in. masowe migracje, rozwój międzynarodowych regulacji z zakresu praw człowieka oraz powstanie Unii Europejskiej. W tym zakresie por. także J. Ruskowski, *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.

i w aspekcie przedmiotowym, a tym samym na ocenę konsekwencji procesu kontrawencjonalizacji. W aktualnej rzeczywistości geopolitycznej pojawiają się nadto dalsze interesujące zagadnienia, jak np. funkcjonowanie szeroko rozumianego prawa karnego w dobie globalizacji czy integracji europejskiej, co prowokuje jednocześnie chociażby pytanie o potrzebę tworzenia, czy ewentualny zakres, europejskiego oraz międzynarodowego prawa karnego⁴⁷⁵, a w kontekście procesu kontrawencjonalizacji – również prawa wykroczeń. Podkreślić w tym miejscu należy, że społeczność międzynarodowa w swoim rozwoju historycznym tylko w ostateczności sięgała po tworzenie wspólnego prawa karnego materialnego stojąc na stanowisku, że w zakresie zwalczania i przeciwdziałania przestępczości państwa zapewniają sobie pełną samowystarczalność w ramach funkcjonowania wyłącznie krajowych instytucji⁴⁷⁶. Nieco szerzej na ten temat w części poświęconej suwerenności państwa i *ius puniendi* (3.2).

Prawo karne J. Woleński charakteryzuje jako wyodrębnioną w systemie prawa gałąź, określającą katalog czynów będących przestępstwami, których popełnienie w istotny sposób zagraża porządkowi społecznemu, przy czym przepisy prawa karnego mają przez zapowiedź zastosowania sankcji represyjnej działać motywująco na obywateli, tak aby powstrzymywali się od zachowań ocenianych jako przestępne⁴⁷⁷. Zasadniczo, jak się podkreśla w doktrynie, współczesne prawo karne ma przekazać dwie wiadomości: pierwszą – nie rób tego, ponieważ to jest złe, i drugą, podstawową jak się wydaje dla prawa karnego, a mianowicie określającą swoistą cenę, jaką należy zapłacić, jeśli dojdzie do określonego zachowania uznanego przez ustawodawcę za karalne⁴⁷⁸.

⁴⁷⁵ W literaturze to zagadnienie podejmują m.in. P. Hofmański, *Przyszłość ścigania karnego w Europie*, EPS 2006, nr 12, s. 4–11 czy choćby A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem w prawie karnym*, Białystok 2011, s. 166 i nast., a także C. Nowak, *O pojęciu transnarodowego prawa karnego*, PiP 2012, z. 12, s. 5.

⁴⁷⁶ Por. M. Hirst, *Jurisdiction and the Ambit of the Criminal Law*, Oxford 2003, s. 3 i nast.; C. Ryngaert, *Jurisdiction in International Law*, Oxford 2008, s. 42; a także *Nationale Strafverfolgung völkerrechtlicher Verbrechen*, Vol. 1, *Deutschland*, Hrsg. A. Eser, H. Kreicker, Freiburg im Breisgau 2003; Vol. 2, *Finnland, Polen, Schweden*, Hrsg. A. Eser, H. Kreicker, Freiburg im Breisgau 2003; por. także projekt *National Prosecution of International Crimes* realizowany przez Max Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, materiały dostępne na: www.mpicc.de.

⁴⁷⁷ M. Borucka-Arctowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa*, Kraków 1997, s. 51 i nast.

⁴⁷⁸ A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, KSP 1990, nr 23, s. 69–95.

Komunikat ten musi być oczywiście w pełni uzasadniony i jasny, ponieważ konsekwencje w nim określone w sposób istotny ingerują w prawa i wolności obywatela⁴⁷⁹. Legitymacja władzy do zadawania dolegliwości nie może bowiem czerpać swojego uzasadnienia wyłącznie z kolizji wartości konstytucyjnych, lecz już na etapie płaszczyzny normatywnej musi wykazywać pewien zakładany *in genere* cel społecznie użyteczny, którym jest ochrona określonych wartości realizowana na płaszczyźnie sankcji karnej⁴⁸⁰. Jak już wspomniano wcześniej, tak definiowane prawo karne (a także prawo wykroczeń z uwagi na zbliżone zasady odpowiedzialności) zasadniczo bardziej niż którakolwiek inna gałąź prawa odwzorowuje postawy społeczne wobec kwestii kulturowych, moralnych oraz finansowych, wykazując istotną podatność na zmiany społeczne⁴⁸¹, wobec czego ściśle łączone jest z władzą państwową⁴⁸².

Historycznie wcześniej, jeśli odrębnie traktować prawo wykroczeń, datuje się powstanie prawa karnego, które, jak kiedyś wywodził J. Makarewicz, nie wiązało się już na samym jego początku z określonym terytorium, a po prostu z członkostwem w danej wspólnocie⁴⁸³. Obecnie koncepcja integracji europejskiej i jednocześnie proces globalizacji determinują zmiany sposobu myślenia o funkcjonowaniu nie tylko społeczności światowej, państw czy instytucji

---

⁴⁷⁹ Szerzej R. Pawlik, *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie*, [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, t. 3, *Studia prawne*, red. M. Grzybowski, Kraków 2014, s. 419–448; *eadem*, *Znamiona ilościowe w procesie kontrawencjonalizacji w kontekście zasady nullum crimen sine lege – wybrane zagadnienia*, SP – RiM, 2014, nr 2, s. 111–146.

⁴⁸⁰ Por. M. Szczepaniec, *Wybór optymalnej kary w świetle sądowych dyrektyw wymiaru kary*, [w:] *eadem*, *Teoria ekonomiczna w prawie karnym*, Warszawa 2012, s. 262; a także M. Cieślak, *O węzłowych pojęciach związanych z sensem kary*, NP 1969, nr 2, s. 212.

⁴⁸¹ Por. w tym zakresie *Problem spójności prawa karnego z perspektywy jego nowelizacji*, red. A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011, s. 55 i nast.; *Populizm penalny i jego przejawy w Polsce. Materiały z Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa Karnego*, red. Z. Sienkiewicz, R. Kokot, Wrocław 2009.

⁴⁸² B. Wojciechowski, *Interkulturowe prawo karne. Filozoficzne podstawy karania w wielokulturowych społeczeństwach demokratycznych*, Toruń 2009, s. 393 i wykorzystane tam piśmiennictwo; J.K. Warylewski, *Wybrane zagadnienia problemów wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce wobec zróżnicowania kulturowego społeczeństwa*, St. Iur. Torun. 2014, Vol. 2, s. 195–210; por. także A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 166 i nast.

⁴⁸³ J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, Lublin 2009, s. 306.

międzynarodowych, zmieniają także odczucie tożsamości poszczególnych jednostek i ich identyfikację z określoną grupą czy wspólnotą⁴⁸⁴.

Na gruncie nowożytnych kodyfikacji karnych sytuacja wygląda już nieco inaczej niż kiedyś. W art. 5 k.k. sformułowana została tzw. zasada terytorialności, zgodnie z którą polskie prawo karne znajdzie zastosowanie do wszystkich sprawców niezależnie od ich obywatelstwa, którzy popełnili czyn zabroniony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak również na polskim statku wodnym lub powietrznym⁴⁸⁵. Zasada ta jest wynikiem pojmowania suwerenności państwa w ten sposób, że jego prawo winno być respektowane na jego terytorium i stosowane do wszystkich czynów tam popełnionych⁴⁸⁶. W rozdziale XIII polskiego kodeksu karnego przewidziano również odpowiedzialność za przestępstwa popełnione za granicą. W zakresie tej odpowiedzialności podstawę stanowi zasada personalna, której istota sprowadza się do stosowania wobec obywatela polskiego, który popełnił przestępstwo za granicą, przepisów polskiej ustawy karnej. *Ratio legis* takiego rozwiązania to przyjęcie, że osoba legitymująca się obywatelstwem polskim powinna również za granicą przestrzegać przepisów prawa ojczystego⁴⁸⁷. Stosowanie zasady personalnej uwarunkowane jest zasadniczo spełnieniem dwóch przesłanek: obywatelstwa oraz tzw. wymogu podwójnej karalności⁴⁸⁸. W artykule 110 § 1 k.k. ustawodawca zawarł natomiast zasadę ochronną zwykłą, zgodnie z którą ustawę karną polską stosuje się również do cudzoziemca w razie popełnienia przez niego za granicą przestępstwa skierowanego przeciwko interesom Rzeczypospolitej Polskiej, obywatela polskiego, polskiej osoby prawnej lub polskiej jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej oraz do cudzoziemca, który popełnił za granicą przestępstwo o charakterze terrorystycznym. Zgodnie z § 2 k.k. (zasada odpowiedzialności zastępczej) ustawę karną polską stosuje się również w stosunku do cudzoziemców, którzy popełnili za granicą przestępstwo zagrożone w ustawie karnej polskiej karą, której górna granica

⁴⁸⁴ B. Wojciechowski, *Interkulturowe prawo karne...*, s. 47; por. także R. Tokarczyk, *Wielokulturalizm jako doktryna polityczno-prawna*, GSP 2012, t. 27, s. 377 i nast.; por. także C. Barker, *Studia kulturowe. Teoria i praktyka*, Kraków 2006; *Tolerancja i wielokulturowość. Wyzwania XXI wieku*, red. A. Borowiak, P. Szarota, Warszawa 2004; *Dylematy wielokulturowości*, red. W. Kalaga, Warszawa 2004; a także R. Tokarczyk, *Współczesne kultury prawne*, Warszawa 2010, s. 45 i nast., 58 i nast.

⁴⁸⁵ Por. np. G. Sidor, *Zatrzymanie osoby przez kapitana statku morskiego*, St. Iur. Lubl. 2014, Vol. 21, s. 205–222.

⁴⁸⁶ Por. L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990, s. 20–21.

⁴⁸⁷ M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994, s. 105; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995 s. 92.

⁴⁸⁸ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 298.

ustawowego zagrożenia przekracza 2 lata pozbawienia wolności pod warunkiem, że czyn był uznany za przestępstwo również w miejscu jego popełnienia, chyba że został on popełniony na terytorium nie podlegającym żadnej władzy państwowej, przy czym sprawca musi przebywać na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i nie postanowiono go wydać⁴⁸⁹. W przedstawiony wyżej sposób określono terytorialne granice obowiązywania polskiej ustawy karnej, tym samym też zasięg i zakres prawa karania.

Na chwilę obecną charakterystyczny dla integracji europejskiej swobodny przepływ osób sprzyjający zjawisku wielokulturowości⁴⁹⁰ determinuje jednocześnie częściej niż dotychczas ponadnarodowy charakter przestępczości⁴⁹¹, wymuszając tym samym rozwój instrumentów zwyczajowo służących jej zwalczaniu, do jakich należy przede wszystkim tradycyjnie ujmowane prawo karne⁴⁹². Wielokulturowość, a zarazem różnorodność, jest z pewnością czynnikiem wzbogacającym Unię, która przy pomocy państw członkowskich musi zapewnić jej bezpieczne otoczenie, w którym różnice będą szanowane, a osoby najbardziej podatne na zagrożenia – chronione⁴⁹³. Jest przy tym rzeczą w pełni oczywistą, że otwarcie granic przynosi państwom członkowskim wiele korzyści, m.in. dzięki swobodnemu przepływowi towarów, osób i usług lepiej rozwija się np. gospodarka, niemniej jednak ze wspomnianych wolności korzysta równocześnie także świat przestępczy, wykorzystując sprzyjające okoliczności do rozwijania aktywności przestępczej o charakterze transgranicznym, dlatego też otwarte granice, umożliwiając powyższe swobody, co do zasady nie mogą jednocześnie stanowić bariery dla skutecznego ścigania przestępstw, przede wszystkim tych o wymiarze transgranicznym⁴⁹⁴. Z tych wszystkich powodów,

---

⁴⁸⁹ Por. szerzej w tym zakresie m.in. L. Gardocki, *Zasada internacjonalizacji odpowiedzialności karnej za przestępstwa popełnione za granicą*, Warszawa 1979; J. Piskorski, *Odpowiedzialność karna cudzoziemców w Polsce*, Warszawa 2003; M. Płachta, *Jurysdykcja państwa w sprawach karnych wobec cudzoziemców*, SP 1992, z. 1–2, s. 97–123; por. także R. Pawlik, *Ius puniendi and its Sources in the Era of European Integration – Selected Issues on the Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 5, No. 2, s. 54–88.

⁴⁹⁰ R. Tokarczyk, *Wielokulturalizm jako doktryna...*, s. 377 i nast.

⁴⁹¹ Por. m.in. C. Nowak, *O pojęciu transnarodowego...*, s. 5.

⁴⁹² Por. m.in. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 23 i nast.

⁴⁹³ Program Sztokholmski – otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli (Dz.Urz. UE C 115 z 4.05.2010, s. 1).

⁴⁹⁴ E. Zielińska, *Polskie prawo karne a ochrona interesów ekonomicznych Wspólnot Europejskich*, PiP 2001, z. 1, s. 32–49; A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 166 i nast.; A. Adamski *et al.*, *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej*, Toruń 2007, s. 432 i nast.

jak słusznie zauważa A. Sakowicz, aktualnie zagadnieniem pierwszoplanowym jest konieczność budowania uniwersalnych regulacji prawnokarnych, co oznacza porzucenie zasady *ius territorii ac superioritatis*⁴⁹⁵ oraz swoistą dezaktualizację poglądów o wyłącznej i najlepszej jurysdykcji miejsca popełnienia przestępstwa⁴⁹⁶.

Z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji zwrócić uwagę należy na odmienną sytuację na gruncie kodeksu wykroczeń, gdzie ewentualne poszerzanie zasięgu terytorialnego jest wątpliwe w pierwszej kolejności z punktu widzenia możliwych do osiągnięcia przy pomocy takiego rozwiązania korzyści. Wspomnieć należy o art. 3 § 1 k.w., zgodnie z którym na zasadach określonych w kodeksie wykroczeń „odpowiada ten, kto popełnił wykroczenie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak również na polskim statku wodnym lub powietrznym”. Natomiast zgodnie z § 2 „odpowiedzialność za wykroczenie popełnione za granicą zachodzi tylko wtedy, gdy przepis szczególny taką odpowiedzialność przewiduje”. Chodzi w tym przypadku o czyny popełniane przez żołnierzy jednostek wojskowych wykonujących zadania poza granicami państwa, którzy także podlegają polskiemu prawu wykroczeń zgodnie z art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa⁴⁹⁷ oraz o rozwiązanie wprowadzone przez ustawodawcę w art. 131 k.w. gdzie przewidziano odpowiedzialność za popełnione za granicą wykroczenia: kradzieży i przywłaszczenia (art. 119), paserstwa (art. 122) oraz uszkodzenia, zniszczenia lub uczynienia rzeczy niezdatną do użytku (art. 124).

W procesie integracji europejskiej momentem przełomowym w odniesieniu do spraw karnych było wejście w życie Traktatu z Maastricht w 1992 r.⁴⁹⁸,

⁴⁹⁵ A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 161.

⁴⁹⁶ Szerzej problem ten był przedstawiony w R. Pawlik, *Identity of Criminal Law at the Time of European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments*, Soc. Jur. 2015, Vol. 3, No. 1; eadem, *Proces kontrawencjonalizacji – kilka uwag w kontekście aktualnych kierunków reformy prawa karnego oraz alternatywnych sposobów reakcji na przestępstwo*, [w:] *Przyszłość polskiego prawa karnego. Alternatywne reakcje na przestępstwo*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2015; eadem, *Ius puniendi and its Sources...*

⁴⁹⁷ Tekst jedn.: Dz.U. z 2014 r. poz. 1510; por. także uchwała SN z dnia 25 maja 2004 r., WZP 1/04, OSNKW 2004, nr 5, poz. 50.

⁴⁹⁸ Traktat o Unii Europejskiej [z Maastricht] (tekst pierw.: Dz.Urz. WE C 191 z 29.7.1992); por. w tym zakresie J. Barcz, *Unia Europejska na rozstajach. Traktat z Lizbony. Dynamika i główne kierunki reformy ustrojowej*, Warszawa 2010, s. 222 i nast.; por. m.in. A. Adamski et al., *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, Toruń 2007, s. 432 i nast.

następnie zaś Traktatu z Amsterdamu z 1997 r., który przyczynił się do ujedynolicenia norm prawa karnego w obszarze Unii Europejskiej, wzmacniając tym samym współpracę państw członkowskich w sprawach karnych⁴⁹⁹. Kolejnym istotnym krokiem w zakresie współpracy w sprawach karnych był Traktat z Nicei, który wzmocnił politykę państw Unii Europejskiej w szczególności przez przypisanie określonej roli Europejskiej Jednostce Współpracy Sądowej – Eurojust⁵⁰⁰. Nową erę w rozwoju prawa karnego europejskiego otworzył natomiast Traktat z Lizbony⁵⁰¹, tworząc ramy instytucjonalne współpracy państw Unii w sprawach karnych⁵⁰².

Postępy integracji, a zwłaszcza związana z nią swoboda przemieszczania się osób zapoczątkowana przez Układ z Schengen oraz budowa obszaru wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, odświeżyły m.in. znaczenie obecnej w większości systemów prawnych państw europejskich⁵⁰³ zasady *ne bis in idem*⁵⁰⁴, prowadzą również do stopniowego zbliżania norm prawa karnego państw

⁴⁹⁹ Traktat z Amsterdamu zmieniający Traktat o Unii Europejskiej, traktaty ustanawiające Wspólnoty Europejskie oraz niektóre związane z nimi akty (tekst pierw.: Dz.Urz. WE C 340 z 10.11.1997, s. 1); por. m.in. A. Adamski *et al.*, *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, s. 439 i nast.

⁵⁰⁰ Traktat z Nicei zmieniający Traktat o Unii Europejskiej, Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską oraz niektóre związane z nimi akty prawne (tekst pierw.: Dz.Urz. WE C 80 z 10.03.2001, s. 1); por. J. Barcz, *Traktat z Nicei. Zagadnienia prawne i instytucjonalne*, Warszawa 2005.

⁵⁰¹ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r. (Dz.Urz. UE C 306, z 17.12.2009, s. 1); J. Barcz, *Unia Europejska na rozstajach...*, s. 173 i nast.; J. Barcz, *Traktat z Lizbony. Wybrane aspekty prawne działań implementacyjnych*, Warszawa 2012, s. 19 i nast.; R. Chruściak, *Ratyfikacja Traktatu z Lizbony. Spory polityczne i prawne*, Warszawa 2010.

⁵⁰² Por. w tym zakresie m.in. J. Banach-Gutierrez, *Europejski wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych. W kierunku ponadnarodowego systemu sui generis?*, Warszawa 2011, s. 22 i nast.; S. Biernat, *Zasada pierwszeństwa prawa unijnego po traktacie z Lizbony*, GSP 2011, t. 25, s. 47 i nast.; por. także szerzej J. Barcz, *Traktat z Lizbony...* i powołana tam literatura.

⁵⁰³ A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 107; por. także P. Kołodziejcki, *Ne bis in idem w stosunku do orzeczeń zagranicznych*, Prok. i Pr. 2006, nr 9, s. 55–61; H. Kuczyńska, *Zasada ne bis in idem w polskim kodeksie karnym w aspekcie prawa międzynarodowego*, Prok. i Pr. 2006, nr 3, s. 33–51; M. Rogalski, *Res iudicata jako przesłanka procesu karnego*, Rzeszów 2004; B. Nita, *Zasada ne bis in idem w międzynarodowym obrocie karnym*, PiP 2005, z. 3, s. 18–34; G. Krzysztofuk, *Uwagi dotyczące zasady ne bis in idem w prawie Unii Europejskiej na tle wyroku Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 2006 r.*, WPP 2007, nr 3, s. 18–32.

⁵⁰⁴ Por. w tym zakresie A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 29 i nast.

członkowskich, a zarazem do ewolucji jego podstawowych instytucji⁵⁰⁵. Na dzień dzisiejszy nie można powiedzieć, że chociażby na samym kontynencie europejskim istnieje jednolita koncepcja prawa karnego, a wręcz przeciwnie – państwa członkowskie z reguły mają różne wyobrażenia w kwestii konkretnych celów, jakim ma ono służyć i rezultatów, do jakich ma prowadzić⁵⁰⁶. Każdy kodeks karny dokonuje też swoistego uszeregowania dóbr prawnych, które podlegają ochronie, i odpowiednio różnicuje sankcje karne⁵⁰⁷. Ponieważ wartości nie można w sposób ostateczny poznać i uzasadnić, dlatego też wyboru pomiędzy nimi, jak słusznie podnosi J. Zajadło, nie można również co do zasady poddawać racjonalnej ocenie, każdy bowiem wybór aksjologiczny jest wyborem „dobrym” z pozycji światopoglądu osoby, która go dokonała⁵⁰⁸. Tym samym też, choćby tylko na kontynencie europejskim, trudno oczekiwać jednolitej koncepcji regulacji w zakresie prawa karnego materialnego, aczkolwiek zwrócić należy równocześnie uwagę, że mimo wspomnianych różnic obecnie wspólny staje się jednak pewien zrąb dóbr prawnych, który powinien być chroniony normami prawnokarnymi o charakterze ponadnarodowym. W tym zakresie pojawia się również swoista dezaktualizacja poglądów o wyłączonej i najlepszej jurysdykcji miejsca popełnienia przestępstwa z uwagi na to, że przestępczość w niektórych obszarach coraz częściej, jak wspomniano już wyżej, ma charakter transgraniczny⁵⁰⁹.

⁵⁰⁵ J. Banach-Gutierrez, *Europejski wymiar sprawiedliwości...*, s. 107 i nast. Autorka zwraca wyraźnie uwagę, że harmonizacja krajowych norm prawa karnego stanowi bardzo złożoną i delikatną kwestię; *ibidem*, s. 148 i nast.; interesujące propozycje w tym zakresie przedstawia: V. Mitsilegas, *EU Criminal Law*, Oxford–Portland 2009; por. także C. Nowak, *O pojęciu transnarodowego...*, s. 3 i nast.; R. Tokarczyk, *Współczesne kultury...*, s. 185 i nast.

⁵⁰⁶ Por. m.in. A. Adamski *et al.*, *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, s. 17 i nast.; A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 160–161 i nast.; D. Zerouki-Cottin, *Chronique de droit pénal de l'Union européenne*, RIDP 2012, Vol. 85, s. 521; L. Arroya Zapatero, *L'harmonisation internationale du droit pénal*, RSCrim 2012, s. 557–574; S. Manacorda, *L'âge de la maturité: stabilisation et traits conservateurs dans la politique pénale de l'Union européenne*, RSCrim 2012, s. 931 i nast.

⁵⁰⁷ Por. w tym zakresie m.in. J. Banach-Gutierrez, *Europejski wymiar sprawiedliwości...*, s. 22 i nast.; V. Mitsilegas, *EU Criminal Law...*; M. Szwarc, *Decyzje ramowe jako instrument harmonizacji prawa karnego w UE*, PiP 2005, z. 7, s. 22 i nast.

⁵⁰⁸ Por. w tym zakresie J. Zajadło, *Bezpieczeństwo – celowość – sprawiedliwość. Antynomie idei prawa*, GSP 2002, t. 9, s. 243.

⁵⁰⁹ Por. m.in.: decyzja ramowa Rady 2001/888/WSiSW z dnia 6 grudnia 2001 r. w sprawie zwiększenia ochrony poprzez sankcje karne i inne sankcje za fałszowanie w związku z wprowadzeniem euro (Dz.Urz. WE L 329 z 14.12.2001, s. 3); decyzja ramowa Rady 2001/413/WSiSW z dnia 28 maja 2001 r. w sprawie zwalczania fałszowania i oszustw związanych bezgotówkowymi środkami płatniczymi

3.2. Charakterystyka pojęcia suwerenności państwa i *ius puniendi*

Kluczowa dla określenia zakresu prawa karania jest we współczesnym świecie problematyka suwerenności, która jako kategoria polityczno-prawna jest od dawna jednym z najważniejszych zagadnień teorii państwa i prawa, zyskując jednocześnie cały czas nowy, inny wymiar, co powodowane jest w dużej mierze zmieniającą się sytuacją geopolityczną⁵¹⁰. W ujęciu klasycznym suwerenność jest nieodłączną i wyróżniającą cechą państwa, określa państwo na płaszczyźnie prawnomiędzynarodowej, nie jest jednak z pewnością kategorią absolutną, co w sposób oczywisty determinuje pytanie o jej dopuszczalne ograniczenia⁵¹¹.

(Dz.Urz. WE L 149 z 2.06.2001, s. 1); decyzja ramowa Rady 2001/500/WSiSW z dnia 26 czerwca 2001 r. w sprawie prania brudnych pieniędzy oraz identyfikacji, wykrywania, zamrożenia, zajęcia i konfiskaty narzędzi oraz zysków pochodzących z przestępstwa; decyzja ramowa Rady 2002/475/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu (Dz.Urz. WE L 164 z 22.06.2002, s. 3); decyzja ramowa Rady 2008/919/WSiSW z dnia 28 listopada 2008 r. zmieniająca decyzję ramową 2002/475/WSiSW w sprawie zwalczania terroryzmu (Dz.Urz. WE L 330 z 9.12.2008, s. 21); decyzja ramowa Rady 2003/568/WSiSW z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie zwalczania korupcji w sektorze prywatnym (Dz.Urz. UE L 192 z 31.07.2003, s. 54); decyzja ramowa Rady 2004/757/WSiSW z dnia 25 października 2004 r. ustanawiająca minimalne przepisy określające znamiona przestępstw i kar w dziedzinie nielegalnego handlu narkotykami (Dz.Urz. UE L 335 z 11.11.2004, s. 8); decyzja ramowa Rady 2008/841/WSiSW z dnia 24 października 2008 r. w sprawie zwalczania przestępczości zorganizowanej (Dz.Urz. UE L 192 z 31.07.2003, s. 54).

⁵¹⁰ A. Górski, *Europejskie ściganie karne. Zagadnienia ustrojowe*, Warszawa 2010, s. 203–218; J. Helios, W. Jedlecka, *Suwerenność w dobie procesów integracyjnych i globalizacyjnych*, Wrocław 2004, s. 22–31; *Spór o suwerenność*, red. W.J. Wołpiuk, Warszawa 2001; K. Wójtowicz, *Suwerenność w procesie integracji europejskiej*, [w:] *Spór o suwerenność...*, s. 156–176; zob. też A. Marszałek, *Suwerenność a integracja europejska w perspektywie historycznej. Spór o istotę suwerenności i integracji*, Łódź 2000; *Suwerenność i ponadnarodowość a integracja europejska*, red. J. Kranz, Warszawa 2006; *Suwerenność państwa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. Z. Leszczyński, S. Sadowski, Warszawa 2005; szerzej zagadnienia te przedstawiono w opracowaniu: R. Pawlik, *Ius puniendi and its Sources...*

⁵¹¹ Por. w tym zakresie opracowanie: L. Antonowicz, *Pojęcie suwerenności w prawie międzynarodowym (szkic teoretyczny)*, [w:] *Problemy teorii i filozofii prawa*, red. H. Groszyk et al., Lublin 1985, s. 29 i nast.

Jak zaznaczono już wyżej, pojmowanie suwerenności ewoluowało, i to dość istotnie⁵¹². L. Antonowicz na gruncie prawa międzynarodowego wskazuje, że w warunkach rzeczywistego poszanowania woli państwa dopuszczalne są wszelkie ograniczenia, nawet aż do samolikwidacji państwa w drodze jego zjednoczenia z innymi państwami⁵¹³. W polskiej literaturze prawniczej uznaje się, że suwerenność jest szczególnym atrybutem państwa definiowanym jako niezależność władzy od jakiegokolwiek innego podmiotu prawa międzynarodowego, dlatego też wśród elementów składających się na tę kategorię wymienia się m.in. wyłączną kompetencję jurysdykcyjną odnośnie własnego terytorium i obywateli, decydowanie o członkostwie w międzynarodowych organizacjach politycznych, a także prowadzenie samodzielnej polityki finansowej, budżetowej i fiskalnej⁵¹⁴. H. Kelsen wyróżnia tzw. suwerenność wewnętrzną i zewnętrzną, przy czym ta pierwsza oznacza pełnię władzy nad ludnością danego terytorium, ta druga zaś absolutną autonomię w kształtowaniu stosunków z innymi państwami⁵¹⁵. W dobie integracji europejskiej W. Czapliński opowiada się za niepodzielnością pojęcia suwerenności, twierdząc, że państwo przekazuje kompetencje, nie zaś część suwerenności⁵¹⁶. Podobnie, zdaniem J. Barcza, przekazanie kompetencji nie powoduje utraty suwerenności państwa w stosunku do przekazanych kompetencji, a jedynie ich ograniczenie⁵¹⁷. J. Ciapała opowiada się natomiast za konserwatywną teorią ograniczania w wykonywaniu suwerenności przy zachowaniu suwerenności jako wciąż koniecznego atrybutu współczesnego państwa, przy czym teoria ta opiera się na założeniu, że suwerenność jest cechą definicyjną państwa, natomiast zaciąganie zobowiązań międzynarodowych prowadzi do oddelegowania w sprecyzo-

⁵¹² Interesujące, a zarazem kompleksowe rozważania w tym temacie, zawiera monografia: A. Górski, *Europejskie ściganie karne...*

⁵¹³ L. Antonowicz, *Pojęcie suwerenności...*, s. 29 i nast.

⁵¹⁴ P. Kaczorowski, *Uwagi o pojęciu państwa i jego suwerenności*, [w:] *Suwerenność państwa i jej granice*, red. S. Sowiński, J. Węgrzecki, Warszawa 2010, s. 65.

⁵¹⁵ H. Kelsen [w:] K. Strupp, H.J. Schlochauer, *Wörterbuch des Völkerrechts*, Berlin 1960, s. 554–555; szerzej w tej materii por. m.in. K. Wojtyczek, *Przekazywanie kompetencji państwa organizacjom międzynarodowym*, Kraków 2007, s. 37 i nast.; por. także J. Kranz, *Suwerenność państwa a prawo międzynarodowe*, [w:] *Spór o suwerenność...*; D. Sidjanski, *Wspólna kultura europejska jako fundament federalizmu europejskiego. Podzielona suwerenność w Unii Europejskiej*, [w:] *Suwerenność i integracja europejska. Materiały pokonferencyjne*, red. W. Czapliński, Warszawa 1999, s. 292–296.

⁵¹⁶ A. Marszałek, *Suwerenność a integracja europejska...*, s. 23–24.

⁵¹⁷ Por. m.in. J. Barcz, *W sprawie modelu przyszłej Unii Europejskiej: integracja zróżnicowana czy integracja elastyczna?*, PiP 2015, z. 5, s. 19–35, a także J. Barcz, *Traktat z Lizbony...*, s. 48 i nast.

wanym zakresie samego wykonywania władztwa w odniesieniu do stanowienia prawa, prowadzenia polityki i jurysdykcji sądowej⁵¹⁸. A. Wasilkowski podkreśla natomiast, że przekazywanie kompetencji organom wspólnym jest ograniczeniem wykonywania suwerenności, nie zaś samej suwerenności, stwierdzając jednocześnie, że zagadnienie suwerenności narodu stanowi problem odrębny od suwerenności państwa i z uwagi na suwerenność narodu proces integracyjny należy dopuszczać przez jak najdalej idącą demokratyczną jego legitymizację⁵¹⁹. W sposób interesujący definiuje suwerenność L. Ehrlich posługując się pojęciem samowładności i całowładności, przy czym samowładność oznacza prawną niezależność od wszelkich czynników zewnętrznych, natomiast całowładność – niezależność od wszelkich czynników wewnętrznych, a zarazem kompetencję normowania wszelkich stosunków w państwie. Zdaniem L. Ehrlicha suwerenność przejawia się w zwierzchnictwie terytorialnym oraz personalnym i ma charakter pierwotny⁵²⁰. Współcześnie jednak takie rozumienie suwerenności zdaje się być zbyt szerokie. Suwerenność, jak to podkreśla A. Marszałek, w takiej postaci mogłaby istnieć tylko wtedy, gdyby państwo było jedynym bytem prawnym, a tak w obecnej rzeczywistości z pewnością nie jest⁵²¹. W literaturze, zwłaszcza prawniczej, w dużej mierze prezentowane jest zatem wąskie pojmowanie pojęcia suwerenności definiowanej w kategoriach władzy organów państwa, jako sumy kompetencji, w które wyposażone są trzy główne organy władzy państwowej: ustawodawcza, wykonawcza i sędziowska⁵²².

Również w doktrynie prawa międzynarodowego pojawiają się poglądy, że pojęcie absolutnej, nieograniczonej suwerenności należy aktualnie do przeszłości. Odróżnia się tutaj ograniczenia suwerenności wynikające z woli państwa, zgodne z prawem międzynarodowym, od naruszeń suwerenności następujących wbrew woli państwa i niezgodnych z prawem międzynarodowym. W literaturze przedmiotu podkreśla się również, że w wyniku zaciągania zobowiązań państwo niekoniecznie dokonuje samoograniczenia swobody swego działania, lecz niekiedy rozszerza wręcz spektrum swej działalności na sfery, w których wcześniej nie było obecne, zdolność zaś do zaciągania zobowiązań

⁵¹⁸ J. Ciapała, *Wokół pojmowania i wykonywania suwerenności w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej – kilka uwag podstawowych, lecz czy przekonujących?*, GSP 2014, t. 31, s. 87.

⁵¹⁹ A. Wasilkowski, *Uczestnictwo w strukturach europejskich a suwerenność państwowa*, Prok. i Pr. 1996, nr 4–5, s. 20 i nast.

⁵²⁰ Por. L. Ehrlich, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1958, s. 123 i nast.; A. Klafkowski, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1964, s. 64.

⁵²¹ A. Marszałek, *Suwerenność a integracja europejska...*, s. 23–24.

⁵²² Por. m.in. W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986, rozdz. III.

międzynarodowych jest tym, co prawo międzynarodowe wpisuje w naturę prawną państwa i konstytuuje tożsamość państwa w prawie międzynarodowym, nie jest to zatem czynnik ograniczający suwerenność⁵²³. Tak pojmowana suwerenność państwa w ramach procesu internacjonalizacji ulega pewnym ograniczeniom, niemniej jednak jej istota pozostaje nienaruszona, państwo pozostaje bowiem w centrum procesów integracyjnych na świecie, zaś dobrowolne zaciąganie zobowiązań międzynarodowych – czy to wynikających z ratyfikacji konwencji międzynarodowych, czy członkostwa w organizacjach międzynarodowych – jest przejawem korzystania przez państwo z jego suwerenności, zmianie ulega natomiast sfera wyłącznej kompetencji państwa, co wynika z art. 4 ust. 2 pkt j TFUE⁵²⁴.

W historycznym ujęciu prawo karne stanowiło wyraz suwerennej kompetencji poszczególnych państw i było jedną z najbardziej istotnych prerogatyw państwowych, nie oznacza to jednak, że system krajowego prawa karnego funkcjonował w całkowitej próżni⁵²⁵. Tradycyjnie *ius puniendi* rozumiano jako wyłączność państwa w kształtowaniu normy prawnokarnej, a więc wyłączność w ustalaniu zasad odpowiedzialności za przestępstwa, zakresu własnej jurysdykcji, a przede wszystkim zakresu kryminalizacji i kar za typizowane czyny⁵²⁶. Szukając podstaw prawa karania, warto przypomnieć poglądy T. Hobbesa, który za taką podstawę uznawał tzw. uprawnienie przyrodzone (*ius naturale*), przy czym jego zdaniem moment powstania państwa oznaczał, że każdy z poddanych rezygnował ze swojego *ius naturale* i tym samym

⁵²³ Por. R. Kwiecień, *Suwerenność państwa. Rekonstrukcja i znaczenie idei w prawie międzynarodowym*, Kraków 2004, s. 128.

⁵²⁴ Por. C. Nowak, *Wpływ procesów globalizacyjnych na polskie prawo karne*, Warszawa 2014 i powołana tam literatura.

⁵²⁵ Por. m.in. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 69 i nast.; a także interesująca monografia: C. Nowak, *Wpływ procesów globalizacyjnych...*; eadem, *O pojęciu transnarodowego...*, s. 3–14; ponadto R. Kwiecień, *Suwerenność państwa...*; H. Kelsen, *Principles of International Law*, New York 1952, s. 190–194; H. Kelsen, *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*, Tübingen 1960; H. Kruger, G. Erler, *Zum Problem der Souveränität*, Karlsruhe 1957; U. Schliesky, *Souveränität und Legitimität von Herrschgewalt*, Tübingen 2004; J. Helios, W. Jedlecka, *Suwerenność w dobie...*, s. 22–31; *Spór o suwerenność...*; szerzej R. Pawlik, *Ius puniendi and its Sources...*

⁵²⁶ Por. m.in. W. Jedlecka, *Suwerenność w dobie...*, s. 22–31; W. Zalewski, *Sprawiedliwość „sprawiedliwości naprawczej”*, GSP 2016, t. 35, s. 565–576; Z. Muras, *Uprawnienia procesowe pokrzywdzonego w ustawodawstwie romańskim*, Prok. i Pr. 2009, nr 11–12, s. 78–109; R. Kmiecik, *Pokrzywdzony jako oskarżyciel a „sprawiedliwość naprawcza” – rys historyczny z perspektywy współczesnej*, Ann. UMCS, Sect. G 2009–2010, Vol. 56–57, s. 93–112.

wzmacniał uprawnienie suwerena. Jak podkreślał T. Hobbes, celem kary nie powinna być zemsta czy też wyładowanie gniewu, ale poprawa bądź samego przestępcy, bądź innych ludzi dzięki jego przykładowi⁵²⁷. U J. Locke'a wymierzenie kary musiało nastąpić w zgodzie z rozumem i sumieniem oraz, co szczególnie warte podkreślenia, w wysokości odpowiedniej dla popełnionego przestępstwa. Zdaniem T. Adamczyka można tutaj doszukiwać się początków zasady proporcjonalności rozumianej w ten sposób, że przestępstwo miało być ukarane w takim stopniu i z taką mocą, jaka była konieczna, by uczynić je nieopłacalnym dla przestępcy, nakłonić go do wykazania skruchy i odstraszyć innych chcących podążać jego śladem. Według J. Locke'a każdy z członków tworzącego się organizmu składał swoje przyrodzone uprawnienie w ręce wspólnoty, zachowując prawo odwołania się, od tego momentu to ona wyposażała we władzę karania i sądenia wybranych ludzi, których zadaniem było rozwiązywanie sporów pomiędzy członkami wspólnoty, oraz wymierzanie kar tym spośród nich, którzy dopuścili się naruszenia prawa⁵²⁸. Nieco inaczej podchodził do pojęcia suwerenności i towarzyszącego jej prawa karania J.J. Rousseau, dla którego władza ustawodawcza, której zadaniem było jedynie tworzenie prawa, mogła należeć wyłącznie do ludu, jednakże lud nie mógł być zarazem władzą wykonawczą, gdyż ta z kolei rozstrzygała kwestie partykularne. Wymiar sprawiedliwości J.J. Rousseau zaliczał przy tym do władzy wykonawczej z uwagi na to, że wyrok miał charakter aktu partykularnego, zwierzchnik mógł udzielić prawa do karania, lecz nie mógł go sam wykonać⁵²⁹. Zawarcie umowy społecznej i tym samym przejście od stanu naturalnego do zorganizowanej formy współlistnienia było jednoznaczne z utratą przez człowieka władzy karania i sądenia. Od tej pory prawo to przysługiwało tylko określonym podmiotom⁵³⁰.

Obecnie prawo karne jest instrumentem służącym ochronie porządku publicznego przed zachowaniami szkodliwymi, jest gwarancją ładu, bezpieczeństwa i więzi społecznej, przywraca zaufanie i autorytet dla naruszonych przez przestępstwo reguł, wyróżniając się na tle innych dziedzin prawa z uwagi na odwoływanie się do najsurowszego, najbardziej i najdalej ingerującego w sferę praw i wolności obywatela narzędzia, którym jest sankcja karna⁵³¹. W teorii

⁵²⁷ T. Adamczyk, *Prawo do karania w umowie społecznej: (XVII-XVIII w.)*, [w:] *Spółczesność a władza: ustrój, prawo, idee*, red. J. Przygodzki, M.J. Ptak, Wrocław 2010, s. 340; zob. także B. Sygit, *Historia prawa kryminalnego*, Toruń 2007, s. 44.

⁵²⁸ T. Adamczyk, *Prawo do karania...*, s. 344; M. Szerer, *Karanie a humanizm*, Warszawa 1964, s. 93 i nast.

⁵²⁹ T. Adamczyk, *Prawo do karania...*, s. 346.

⁵³⁰ *Ibidem*.

⁵³¹ Zob. również opinia rzecznika generalnego Dámása Ruiza-Jaraba Colomera w sprawie C-176/03.

egzemplifikuje się dwa kierunki dla uzasadnienia karania, i tak pierwszy sięga do nowożytnej filozofii niemieckiej, z kolei drugi czerpie z dorobku anglosaskiego. Z punktu widzenia pierwszego ujęcia konieczne jest przyjęcie założeń moralnych, założeń co do natury osoby ludzkiej i możliwości poznawczych człowieka. Druga tradycja opiera się zaś w pierwszym rzędzie na liberalnej myśli utylitarystów – J. Locke’a, J. Benthama, J.S. Milla⁵³². Jednocześnie podkreślić w tym miejscu warto, że prawo karne bardziej niż którakolwiek inna gałąź prawa prawo karne odwzorowuje postawy społeczne wobec poszczególnych kwestii kulturowych, moralnych oraz finansowych, wykazując jednocześnie szczególną podatność na zmiany społeczne⁵³³ dlatego z tych wszystkich względów przyjmuje się, że musi być stanowione przez władzę państwową w trybie przewidzianym dla stanowienia norm prawnych, w ramach realizacji tzw. *ius puniendi*⁵³⁴. Zdaniem J. Banach-Gutierrez studia porównawcze dorobku prawnego Unii Europejskiej pozwalają jednak na chwilę obecną na stwierdzenie, że konieczność ustanowienia ściślejszej współpracy w sprawach karnych wskutek potrzeb czasów współczesnych prowadzi do stopniowego zbliżania norm prawa karnego państw członkowskich⁵³⁵.

3.2.1. Suwerenność państwa i *ius puniendi* w dobie integracji europejskiej – uwagi ogólne

Na kontynencie europejskim jako efekt wieloletniego procesu integracji politycznej, gospodarczej i społecznej powstała 1 listopada 1993 r. na mocy podpisanego 7 lutego 1992 r. Traktatu z Maastricht Unia Europejska, która konsoliduje dziś 28 krajów, zaś 6 kolejnych stara się o członkostwo (Albania, Macedonia, Czarnogóra, Islandia, Serbia i Turcja), z kolei Bośnia i Hercegowina oraz Kosowo to potencjalni kandydaci⁵³⁶. Społeczność Unii tworzą zatem, jak zaznaczono już wyżej, grupy zróżnicowane kulturowo, językowo

⁵³² Por. interesujące opracowanie w tym zakresie: M. Peno, *O odpowiedzialności karnej, uzasadnieniu kary i koncepcji komunikacyjnej karania*, AFP 2014, nr 2, s. 95–107; także *idem*, *O wyborze moralnego zła, odpowiedzialności karnej i granicach prewencji*, St. Iur. Torun. 2015, Vol. 17, s. 199–218.

⁵³³ B. Wojciechowski, *Interkulturowe prawo karne...*, s. 393 i wykorzystane tam piśmiennictwo.

⁵³⁴ Por. także A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 166 i nast.

⁵³⁵ J. Banach-Gutierrez, *Europejski wymiar sprawiedliwości...*, s. 107 i nast.; *ibidem*, s. 148 i nast.; również: V. Mitsilegas, *EU Criminal Law...*; C. Nowak, *O pojęciu transnarodowego...*, s. 3 i nast.

⁵³⁶ Por. *Kraje członkowskie UE*, www.europa.eu/about-eu/countries/index_pl.htm, dostęp 10 listopada 2016 r.

i religijnie. Przystąpienie Polski do na mocy traktatu akcesyjnego z 16 kwietnia 2003 r.⁵³⁷ sprawiło, że także Polska uczestniczy w tym osobliwym zjawisku zderzenia kultur prawniczych i rodzin prawa: *common law* i kontynentalnego prawa stanowionego⁵³⁸, wielokulturowości⁵³⁹ i autonomii regionalnej⁵⁴⁰. Wielokulturowość, a zarazem różnorodność, jest z jednej strony czynnikiem wzbogacającym Unię⁵⁴¹, z drugiej zaś strony wymaga zapewnienia bezpiecznego otoczenia dla jej ochrony⁵⁴².

Sedno integracji europejskiej, w szczególności w kontekście prawa karnego, to relacje między suwerennością narodową, a członkostwem w Unii Europejskiej⁵⁴³. Opowiadając się za niepodzielnością suwerenności, przyjąć należy, że państwo przekazuje kompetencje, nie zaś część suwerenności⁵⁴⁴. Na mocy Traktatu z Lizbony następuje petryfikacja i pogłębianie procesu rozszerzania

⁵³⁷ Nazwa zwyczajowa, właściwie: Traktat między Królestwem Belgii [...] a [...] Rzeczpospolitą Polską [...] dotyczący przystąpienia [...] Rzeczypospolitej Polski [...] do Unii Europejskiej, podpisany w Atenach dnia 16 kwietnia 2003 r. (Dz.U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864 z późn. zm.).

⁵³⁸ Por. A. Dubicka, *Konstytucyjność przystąpienia Polski do Unii Europejskiej (w świetle wyroku TK)*, PiP 2007, z. 6, s. 35; Z. Brodecki, *Prawo europejskiej integracji*, Warszawa 2001, s. 123–127; szerzej także R. Tokarczyk, *Współczesne kultury...*, s. 185 i nast. oraz powołana tam literatura; M. Węglarz, *Akt Akcesyjny – enfant terrible czy child prodigy? – analiza art. 55 oraz 57 Aktu Akcesyjnego z dnia 16 kwietnia 2003 r.*, ZNUJ 2006, nr 5, s. 287–296.

⁵³⁹ Z. Brodecki, A. Łunecka-Bartkiewicz, *Spacer idei przez prawo*, GSP 2014, t. 31, s. 49–70; R. Tokarczyk, *Wielokulturalizm jako doktryna...*, s. 377 i nast.

⁵⁴⁰ Por. interesujące opracowanie K. Wlazlak, *Współczesne problemy autonomii regionalnej w Europie*, PiP 2010, z. 8, s. 31–46.

⁵⁴¹ Por. szerzej *Dylematy wielokulturowości...*; *Integracja europejska*, red. M. Kuniński, Kraków 2000; K. Waluch, *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Płock 2004; *Pogranicza i multikulturalizm*, red. K. Krzysztofek, A. Sadowski, Białystok 2004; *Tożsamość europejska – wielokulturowość – globalizacja*, red. J. Beksiniński, Włocławek 2007; *Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w perspektywie europejskiej i pozaeuropejskiej*, red. A. Barska, M. Korzeniowski, Opole 2007.

⁵⁴² Cyt. Program Sztokholmski.

⁵⁴³ *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, red. E. Popławska, Warszawa 2000, s. 44; A. Wróbel, *Wprowadzenie do prawa Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej)*, Kraków 2004, s. 55; A. Bałaban, *Traktat konstytucyjny Unii Europejskiej a tradycje konstytucyjne państw członkowskich*, [w:] *Konstytucja dla Europy. Przyszły fundament Unii Europejskiej*, red. S. Dudzik, Kraków 2005, s. 54; por. także P. Bała, „Tożsamość konstytucyjna” a Traktat z Lizbony. Tezy wyroku Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 30 czerwca 2009 r., IN 2010, nr 2, s. 7 i nast.

⁵⁴⁴ A. Marszałek, *Suwerenność a integracja europejska...*, s. 23–24.

kompetencji organów unijnych kosztem efektywnego wykonywania władztwa państwowego (wynikającego z suwerenności) przez poszczególne państwa członkowskie, które decydują jednak nadal o kompetencjach organów unijnych, kontrolując tym samym proces integracji, a ich tożsamość konstytucyjna, jako zespół cech przynależnych państwom suwerennym, podlega ochronie przed nieuprawnionymi ingerencjami Unii⁵⁴⁵. Unia Europejska pozyskuje kompetencje prawodawcze, wykonawcze oraz sądowe od poszczególnych państw członkowskich, co nie dzieje się jednak bez zgody tych państw⁵⁴⁶, nie będąc przy tym, jak ocenił Jacques Ziller, „ani państwem, ani po prostu organizacją międzynarodową”⁵⁴⁷.

Prawo europejskie to również specyficzna odmiana prawa, która nie daje się zakwalifikować ani do kategorii prawa wewnętrznego, ani do kategorii prawa międzynarodowego publicznego, chociaż, jak się podkreśla w doktrynie, system ten opiera się na klasycznej podstawie prawnomiędzynarodowej, jaką jest uzgodnienie woli państw członkowskich⁵⁴⁸. Prawo europejskie określane

⁵⁴⁵ Por. m.in. S. Biernat, *Zasada pierwszeństwa...*, s. 47 i nast.; por. także J. Barcz, *Traktat z Lizbony...*

⁵⁴⁶ A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 134; A. Marszałek, podkreślając poglądy np. J. Chodorowskiego czy A. Kmiecika, wywodzi, że w dyskusjach o integracji europejskiej, zwłaszcza w kontekście tworzenia wspólnot europejskich, nigdy nie podważano potrzeby ochrony tożsamości narodowej, a także wszelkich praw i wolności stąd wynikających dla społeczeństw krajów – uczestników integracji, a w efekcie – suwerenności narodów tych krajów. Suwerenność państwa w sytuacji, w której samodzielne całości stają się częściami nowej, większej całości, musi ulec co najmniej ograniczeniu, a być może nawet całkowitemu zniesieniu na rzecz organów ponadnarodowych wspólnot i regionów. Pamiętać jednak należy, co słusznie zauważa również A. Marszałek, że to nie państwo wyposaża naród w suwerenność, ale odwrotnie, tj. naród wyposaża państwo w suwerenność. Zjednoczona Europa, zdaniem A. Marszałka, nie ogranicza suwerenności żadnego narodu i jednostki, ale umożliwia im znaczne pogłębienie suwerenności przez poszerzenie wartości związanych z dotychczasowym państwem i jego mieszkańcami na całą zjednoczoną Europę; A. Marszałek, *Suwerenność a integracja europejska...*, s. 24 i nast.; por. w tym zakresie K. Wojtyczek, *Przekazywanie kompetencji państwa...*, s. 251.

⁵⁴⁷ Por. K. Wojtyczek, *Konstytucyjnoprawne aspekty członkostwa w Unii i Wspólnotach Europejskich*, [w:] *Akcesja do Unii Europejskiej a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, red. H. Zięba-Załucka, M. Kijowski, Rzeszów 2002, s. 95–98; A. Wielomski, *Suwerenność*, [w:] *Encyklopedia polityczna*, red. A. Wielomski et al., t. 1, Radom 2007, s. 389; A. Marszałek, *Suwerenność a integracja europejska...*, s. 278.; J. Ziller, *Nowa konstytucja europejska*, Warszawa 2006, s. 206.

⁵⁴⁸ Por. m.in. M. Ahlt, *Prawo europejskie*, Warszawa 2000, s. 37; M. Herdegen, *Prawo europejskie*, Warszawa 2004, s. 82; W. Jedlecka, *Pojmowanie autonomii prawa euro-*

bywa jako subsystem prawa międzynarodowego, mający charakter zamknięty, autonomiczny i rządzący się własnymi regułami⁵⁴⁹, opierający przy tym swoje działania na zasadzie praworządności i poszanowania fundamentalnych praw⁵⁵⁰. Wspólną koegzystencję z systemami państw członkowskich zapewnia mu zasada supremacji, która wynika z konieczności zapewnienia jednolitego i skutecznego stosowania prawa wspólnotowego⁵⁵¹, wymagając w niektórych przypadkach, aby prawo karne państw członkowskich nie było stosowane⁵⁵², w innych zaś statuując pozytywny obowiązek państw członkowskich do stosowania prawa narodowego w przypadku, gdy prawo wspólnotowe wymaga nałożenia na osoby indywidualne takich zobowiązań, które mogą być wyegzekwowane jedynie przez prawo krajowe⁵⁵³.

Rzecz jasną jest na chwilę obecną zatem to, że prawo europejskie może pośrednio wpływać na kształt krajowego prawa karnego, w art. 67 ust. 1 oraz 3 i 4 TFUE wyraźnie zaznaczono bowiem, że „Unia stanowi przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości w poszanowaniu praw podstawowych oraz różnych systemów i tradycji prawnych Państw Członkowskich”⁵⁵⁴. Jednocześnie zgodnie z ust. 3 Unia dokłada starań, aby zapewnić

---

pejskiego, [w:] *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, red. S. Wronkowska, Kraków 2005, s. 238 i nast.

⁵⁴⁹ W. Jedlecka, *Pojmowanie autonomii prawa...*, s. 246 i nast.

⁵⁵⁰ A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe w systemie prawa wspólnotowego – zagadnienia teorii i praktyki*, [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne a prawo europejskie*, red. J. Kolasa, A. Kozłowski, Wrocław 2003, s. 73–74.

⁵⁵¹ Szerzej C. Mik, *Europejskie prawo wspólnotowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, t. 1, Warszawa 2000, s. 550–557.

⁵⁵² Por. orzeczenia zapadłe jeszcze przed Traktatem z Lizbony, tj. wyrok ETS z dnia 29 lutego 1996 r. w sprawie C-193/94 *Skanavi i Chryssanthakopoulos*, Rec. 1996, s. I-929; a także wyrok ETS z dnia 11 listopada 2004 r. w sprawie C-457/02 *Antonio Niselli*, Rec. 2004, s. I-10853; wyrok z dnia 3 maja 2005 r. w sprawach połączonych C-387/02, C-91/02 i C-403/02 *Berlusconi et al.*, Zb. Orz. 2005, s. I-3565.

⁵⁵³ W tym zakresie szerzej por. A. Grzelak, *Unia Europejska a prawo karne*, Warszawa 2002, s. 107 i nast.; orzeczenie z dnia 9 marca 1978 r. w sprawie 106/77 *Simmenthal II*, Rec. 1978, s. 629; por. także M. Szwarc, *Decyzje ramowe...*, s. 22 i nast.

⁵⁵⁴ Przykładowo zasada *nullum crimen sine lege* uznana już wcześniej została za część ogólnych zasad prawa wspólnotowego (unijnego); w wyroku z dnia 3 maja 2007 r. w sprawie C-303/05 *Advocaten voor de Wereld* (Zb. Orz. 2007, s. I-3633) Trybunał Sprawiedliwości stwierdził bowiem, że „zasada ustawowej określoności czynów zabronionych i kar (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) stanowi część ogólnych zasad prawa wspólnotowego, będących podstawą tradycji konstytucyjnych wspólnych dla państw członkowskich, i została wyrażona w różnych umowach międzynarodowych, w szczególności w art. 7 Europejskiej konwencji praw człowieka”; szerzej zob. M. Szwarc-Kuczer, *Ochrona praw jednostki w dziedzinie*

wysoki poziom bezpieczeństwa za pomocą środków zapobiegających przestępczości, rasizmowi i ksenofobii oraz zwalczających te zjawiska, a także za pomocą środków służących koordynacji i współpracy organów policyjnych i sądowych oraz innych właściwych organów, a także za pomocą wzajemnego uznawania orzeczeń sądowych w sprawach karnych i, w miarę potrzeby, przez zbliżanie przepisów karnych⁵⁵⁵. Zgodnie natomiast z art. 82 TFUE współpraca wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych w Unii opiera się na zasadzie wzajemnego uznawania wyroków i orzeczeń sądowych oraz obejmuje zbliżanie przepisów ustawowych i wykonawczych Państw Członkowskich w dziedzinach, o których mowa w ustępie 2 i w artykule 83⁵⁵⁶.

---

współpracy sądowej w sprawach karnych, [w:] *Karta praw podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2009, s. 344.

⁵⁵⁵ W tym zakresie zwrócić uwagę należy na wiele aktów wykonawczych, jak choćby: decyzja ramowa Rady 2008/913/WSiSW z dnia 28 listopada 2008 r. w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii za pomocą środków prawno-karnych (Dz.Urz. UE L 328 z 6.12.2008, s. 55); decyzja Rady 2008/852/WSiSW z dnia 24 października 2008 r. w sprawie sieci punktów kontaktowych służącej zwalczaniu korupcji (Dz.Urz. UE L 301 z 12.11.2008, s. 38); cyt. decyzja ramowa Rady 2008/841/WSiSW; decyzja Rady 2005/671/WSiSW z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wymiany informacji i współpracy dotyczącej przestępstw terrorystycznych (Dz.Urz. UE L 253 z 29.09.2005, s. 22); cyt. decyzja ramowa Rady 2003/568/WSiSW; decyzja Rady 2002/996/WSiSW z dnia 28 listopada 2002 r. ustanawiająca mechanizm oceny systemów prawnych i ich stosowania na poziomie krajowym w walce z terroryzmem (Dz.Urz. UE L 349 z 24.12.2002, s. 1); decyzja ramowa Rady 2002/946/WSiSW z dnia 28 listopada 2002 r. w sprawie wzmocnienia systemu karnego w celu zapobiegania ułatwianiu nielegalnego wjazdu, tranzytu i pobytu (Dz.Urz. UE L 328 z 5.12.2002, s. 1); cyt. decyzja ramowa Rady 2002/475/WSiSW; wspólne działanie 96/750/WSiSW z dnia 17 grudnia 1996 r. przyjęte przez Radę dotyczące zbliżenia ustawodawstw i praktyk państw członkowskich Unii Europejskiej w zakresie walki z narkomanią oraz zapobiegania i zwalczania nielegalnego handlu narkotykami (Dz.Urz. UE L 342 z 31.12.1996, s. 6).

⁵⁵⁶ Również w tym zakresie warto zwrócić uwagę na wiele aktów wykonawczych, w tym: rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 514/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r. ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Funduszu Azylu, Migracji i Integracji oraz instrumentu na rzecz wsparcia finansowego współpracy policyjnej, zapobiegania i zwalczania przestępczości oraz zarządzania kryzysowego (Dz.Urz. UE L 150 z 20.05.2014, s. 112); rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 kwietnia 2014 r. ustanawiające, w ramach Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, instrument na rzecz wsparcia finansowego współpracy policyjnej, zapobiegania i zwalczania przestępczości oraz zarządzania kryzysowego oraz uchylene decyzji Rady 2007/125/WSiSW. (Dz.Urz. UE L 150 z 20.05.2014, s. 93); dyrektywa Parlamentu Europejskiego

Nowy art. 83 TFUE przewiduje natomiast kompetencje UE, wykonywaną przez Parlament Europejski i Radę do ustanawiania norm minimalnych od-

---

i Rady 2014/41/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie europejskiego nakazu dochodzeniowego w sprawach karnych (Dz.Urz. UE L 130 z 1.05.2014, s. 1); dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/42/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zabezpieczenia i konfiskaty narzędzi służących do popełnienia przestępstwa i korzyści pochodzących z przestępstwa w Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE L 127 z 29.04.2014, s. 39); rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające program „Sprawiedliwość” na lata 2014–2020 (Dz.Urz. UE L 354 z 28.12.2013, s. 7); dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności (Dz.Urz. UE L 294 z 6.11.2013, s. 1); dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastąpienie decyzji ramowej Rady 2001/220/WSiSW. (Dz.Urz. UE L 315 z 14.11.2012, s. 57); dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym (Dz.Urz. UE L 142 z 1.06.2012, s. 1); rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 1077/2011 z dnia 25 października 2011 r. ustanawiające Europejską Agencję ds. Zarządzania Operacyjnego Wielkoskalowymi Systemami Informatycznymi w Przestrzeni Wolności, Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości (Dz.Urz. UE L 286 z 1.11.2011, s. 1); decyzja ramowa Rady 2009/948/WSiSW z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie zapobiegania konfliktom jurysdykcji w postępowaniu karnym i w sprawie rozstrzygania takich konfliktów (Dz.Urz. UE L 328 z 15.12.2009, s. 42); decyzja Rady 2009/316/WSiSW z dnia 6 kwietnia 2009 r. w sprawie ustanowienia europejskiego systemu przekazywania informacji z rejestrów karnych (ECRIS), zgodnie z art. 11 decyzji ramowej 2009/315/WSiSW (Dz.Urz. UE L 93 z 7.04.2009, s. 33); decyzja ramowa Rady 2009/315/WSiSW z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie organizacji wymiany informacji pochodzących z rejestru karnego pomiędzy państwami członkowskimi oraz treści tych informacji (Dz.Urz. UE L 93 z 7.04.2009, s. 23); decyzja ramowa Rady 2008/675/WSiSW z dnia 24 lipca 2008 r. w sprawie uwzględniania w nowym postępowaniu karnym wyroków skazujących zapadłych w państwach członkowskich Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE L 220 z 15.08.2008, s. 32); decyzja Rady 2007/533/WSiSW z dnia 12 czerwca 2007 r. w sprawie utworzenia, funkcjonowania i użytkowania Systemu Informatycznego Schengen drugiej generacji (SIS II) (Dz.Urz. UE L 205 z 7.08.2007, s. 63); decyzja Rady 2005/876/WSiSW z dnia 21 listopada 2005 r. w sprawie wymiany informacji pochodzących z rejestru karnego (Dz.Urz. UE L 322 z 9.12.2005, s. 33).

noszących się do określania przestępstw oraz kar w dziedzinach szczególnie poważnej przestępczości o wymiarze transgranicznym⁵⁵⁷. Harmonizacja przez przyjmowanie tzw. norm minimalnych pozwala uwzględniać różnice pomiędzy tradycjami i systemami prawnymi państw członkowskich, zapobiega również zbyt głębokiej ingerencji w systemy prawne, nakazując uwzględniać całe bogactwo rozwiązań prawnych funkcjonujących w państwach członkowskich, ma zapobiegać również dominacji danego rozwiązania, nawet jeśli rozwiązanie to obowiązuje w wielu państwach członkowskich⁵⁵⁸.

Próbując, z uwagi na określone ramy niniejszego opracowania, jedynie w skrócie i znacznym uproszczeniu pokazać specyfikę prawa europejskiego i jego wpływ na regulacje prawne państw członkowskich, nie sposób nie wspomnieć, że integracja europejska wywiera istotny wpływ również na aksjologicznie uwarunkowany wzorzec tworzenia prawa państw członkowskich. W polskich naukach prawnych od dłuższego czasu dominuje paradygmat prawodawcy racjonalnego oraz procesu tworzenia prawa jako procesu racjonalnego⁵⁵⁹. Od pewnego czasu jednakże coraz częściej pojawiają się uwagi krytyczne pod adresem koncepcji racjonalnego prawodawcy⁵⁶⁰. Przyczyn tego zjawiska upatrywać należy, jak zauważa niewątpliwie słusznie M. Zirk-Sadowski, m.in. w tym, że kultura prawa europejskiego nie jest zdominowana przez wzorzec racjonalności instrumentalnej, a zało-

⁵⁵⁷ Szerzej por. M. Szwarc-Kuczer, *Wpływ prawa wspólnotowego na prawo karne państw członkowskich*, Warszawa 2006, s. 18–19, *eadem*, *Harmonizacja znamion przestępstw i kar w Traktacie z Lizbony*, EPS 2009, nr 5, s. 10 i nast.; por. także R. Pawlik, *Kompetencje Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej do stanowienia sankcji karnych*, [w:] *Europeizacja prawa*, red. T. Biernat, Kraków 2008, s. 99 i nast.; A. Grzelak, *Kompetencje WE do określania sankcji karnych w przepisach prawa wspólnotowego – glosa do wyroku ETS z 13.09.2005 r. w sprawie C 176/03 Komisja przeciwko Radzie*, EPS 2006, nr 6, s. 51 i nast.

⁵⁵⁸ Por. w tym zakresie m.in. G. Krzysztofiuk, *Zasada wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych w Traktacie Lizbońskim*, Prok. i Pr. 2011, nr 7–8, s. 207 i nast.; odnośnie do dynamiki procesu por. m.in. E. Zielińska [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011, s. 378; E. Zielińska, *Korpus przestępstw europejskich*, [w:] *Współczesne wyzwania europejskiej przestrzeni prawnej. Księga pamiątkowa dla uczczenia 70 urodzin Profesora Eugeniusza Piontka*, red. A. Łazowski, R. Ostrihansky, Kraków 2005, s. 565–592; C. Mik, *Europeizacja prawa karnego gospodarczego*, [w:] *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*, red. A. Adamski, Toruń 2003, s. 77–126.

⁵⁵⁹ Por. m.in. S. Wrótkowska, *Problemy racjonalnego tworzenia prawa*, Wrocław 1985, s. 27 i nast.

⁵⁶⁰ Por. np. J. Czaja, *O nieracjonalności pojęcia „racjonalnego ustawodawcy”*, [w:] *Studia z filozofii prawa*, red. J. Stelmach, Kraków 2001, s. 175–184.

zenie racjonalności prawodawcy nie jest elementem dyskursu prawnego⁵⁶¹. Na obszarze *acquis communautaire* występuje natomiast zjawisko zderzenia kultur prawniczych i rodzin prawa: *common law* i kontynentalnego prawa stanowionego⁵⁶².

Państwa członkowskie przekazują na rzecz Unii niektóre kompetencje własne⁵⁶³, nie jest to jednak, zdaniem A. Wasilkowskiego, równoznaczne z ograniczaniem suwerenności, przede wszystkim dlatego, że nie ma tu elementu uzależniania się od innego państwa⁵⁶⁴. Kompetencje te przejmują wspólnie utworzone organy działające we wspólnie ustalony sposób i we wspólnie ustalonym kierunku dla osiągnięcia wytyczonych celów⁵⁶⁵. Przekazywanie kompetencji organom wspólnym jest więc jedynie swoistym ograniczeniem wykonywania suwerenności, lecz nie samej suwerenności⁵⁶⁶, przy czym pamiętać należy, że w art. 4 ust. 2 obowiązującego obecnie Traktatu o Unii Europejskiej⁵⁶⁷ przewidziano, że Unia szanuje równość Państw Członkowskich wobec Traktatów, jak również ich tożsamość narodową, nierozzerwalnie związaną z ich podstawowymi strukturami politycznymi i konstytucyjnymi, w tym w odniesieniu do samorządu regionalnego i lokalnego, jednocześnie szanuje podstawowe funkcje państwa, zwłaszcza funkcje mające na celu zapewnienie jego integralności terytorialnej, utrzymanie porządku publicznego oraz ochronę bezpieczeństwa narodowego, a w szczególności bezpieczeństwo narodowe, które pozostaje w zakresie wyłącznej odpowiedzialności każdego Państwa Członkowskiego. Granice kompetencji UE wyznacza zasada przyznania, wszelkie kompetencje nieprzyznane Unii w traktatach należą zaś do państw członkowskich⁵⁶⁸.

⁵⁶¹ M. Zirk-Sadowski, *Instytucjonalny i kulturowy wymiar integracji prawnej*, [w:] *Zmiany społeczne a zmiany w prawie. Aksjologia, konstytucja, integracja europejska*, red. L. Leszczyński, Lublin 1999, s. 41–42; Z. Brodecki, *Prawo europejskiej integracji...*, s. 123–127.

⁵⁶² *Ibidem*; szerzej także R. Tokarczyk, *Współczesne kultury...*, s. 185 i nast. oraz powołana tam literatura.

⁵⁶³ Por. wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04, OTK-A 2005, nr 5, poz. 49; wyrok TK z dnia 24 listopada 2010 r., K 32/09, OTK-A 2010, nr 9, poz. 108.

⁵⁶⁴ A. Wasilkowski, *Uczestnictwo w strukturach...*, s. 20 i nast.

⁵⁶⁵ *Ibidem*; A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 149 i nast.

⁵⁶⁶ *Ibidem* i cytowana tam literatura.

⁵⁶⁷ Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana) (Dz.Urz. UE C 202 z 7.06.2016, s. 13); Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana) (Dz.Urz. UE C 202 z 7.06.2016, s. 47).

⁵⁶⁸ Por. szerzej K. Wójtowicz, *Zachowanie tożsamości konstytucyjnej państwa polskiego w ramach UE – uwagi na tle wyroku TK z 24.11.2010 r. (K 32/09)*, EPS 2011, nr 11, s. 6 i nast.

Suwerenność uznawana jest za jedną z najpoważniejszych barier integracji europejskiej w sprawach karnych, z drugiej zaś strony za rodzaj determinanty tworzenia prawa represyjnego w ogóle⁵⁶⁹. Na mocy Traktatu z Lizbony następuje petryfikacja i pogłębianie procesu rozszerzania kompetencji organów unijnych kosztem efektywnego wykonywania władztwa państwowego (wynikającego z suwerenności) przez poszczególne państwa członkowskie, które decydują jednak nadal o kompetencjach organów unijnych, kontrolując tym samym proces integracji, a także własną tożsamość konstytucyjną⁵⁷⁰. Traktat lizboński zasadniczo reorganizuje prawne formy działania w dawnym III filarze, podkreślając i uznając za zasadniczą formę stanowienie przez Parlament Europejski i Radę, zgodnie ze zwykłą procedurą prawodawczą, dyrektyw ustalających normy minimalne, które odnoszą się do określania przestępstw oraz kar w dziedzinach szczególnie ważnej przestępczości o charakterze transgranicznym, do których zgodnie z art. 82 TFUE zalicza się terroryzm, handel ludźmi oraz seksualne wykorzystywanie kobiet i dzieci, nielegalny handel narkotykami, nielegalny handel bronią, pranie pieniędzy, korupcję, fałszowanie środków płatniczych, przestępczość komputerową i przestępczość zorganizowaną⁵⁷¹.

3.2.2. *Ius puniendi* i suwerenność Polski w perspektywie członkostwa w Unii Europejskiej

Jak podkreślono już wyżej, sedno integracji europejskiej to relacje między suwerennością narodową a członkostwem w Unii Europejskiej⁵⁷². Unia pozyskuje kompetencje prawodawcze, wykonawcze oraz sądowe, osłabiając w swoisty sposób suwerenność poszczególnych państw przez ograniczenia w jej wykonywaniu, co nie dzieje się jednak bez zgody tych państw⁵⁷³, wola państw członkowskich determinuje bowiem jednocześnie zakres kompetencji

⁵⁶⁹ A. Górski, *Europejskie ściganie karne...*, s. 203 i nast.

⁵⁷⁰ Por. m.in. S. Biernat, *Zasada efektywności prawa wspólnotowego w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości*, [w:] *Studia z prawa Unii Europejskiej*, red. S. Biernat, Kraków 2000, s. 47 i nast.; por. także J. Barcz, *Traktat z Lizbony...*, s. 78 i nast.

⁵⁷¹ Por. A. Górski, *Europejskie...*, s. 203 i nast.

⁵⁷² *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy...*, s. 44; A. Wróbel, *Wprowadzenie do prawa...*, s. 55; A. Bałaban, *Traktat konstytucyjny...*, s. 54; por. także P. Bała, „Tożsamość konstytucyjna” a *Traktat z Lizbony...*, s. 7 i nast.

⁵⁷³ Por. cyt. wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r.; cyt. wyrok TK z dnia 24 listopada 2010 r.; A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 134; A. Marszałek, *Suwerenność a integracja europejska...*, s. 24 i nast.; por. w tym zakresie K. Wojtyczek, *Przekazywanie kompetencji państwa...*, s. 251.

wspólnoty⁵⁷⁴. Kompetencje te przejmują wspólnie utworzone organy działające we wspólnie ustalony sposób i we wspólnie ustalonym kierunku dla osiągnięcia wytyczonych celów⁵⁷⁵. Przekazywanie kompetencji organom wspólnym należy więc postrzegać jedynie jako swoiste ograniczenie wykonywania suwerenności, lecz nie samej suwerenności⁵⁷⁶, co może pośrednio wpływać również na kształt krajowego prawa karnego⁵⁷⁷.

W odniesieniu do prawa karnego w zarysowanej wyżej sytuacji można pokusić się, posługując się trafną konstrukcją zaproponowaną przez E. Łętowską, o stwierdzenie, że w tym zakresie w miejsce modelu monocentrycznego pojawia się w takiej sytuacji system multicentryczny, z wielością ośrodków decyzyjnych co do stanowienia prawa i wyznaczania kierunków jego wykładni⁵⁷⁸. Tak też przyjmuje Trybunał Konstytucyjny, podkreślając, że współcześnie porządek prawny w Europie jest – dla państw należących do UE – porządkiem wieloskładnikowym, obejmującym normy traktatowe i stanowione przez instytucje unijne oraz porządek krajowy. Jest to przy tym system dynamiczny, gdzie relacja między porządkiem unijnym i krajowym podlega ciągłej ewolucji. W wyroku w sprawie traktatu akcesyjnego Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że istnieje ścisły związek zasady nadrzędności Konstytucji RP z suwerennością Rzeczypospolitej Polskiej⁵⁷⁹. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego normy Konstytucji RP stanowią wyraz suwerennej woli narodu i dlatego nie mogą utracić mocy obowiązującej bądź ulec zmianie przez sam fakt powstania nieusuwalnej sprzeczności pomiędzy określonymi przepisami⁵⁸⁰. Pogląd o związku nadrzędności Konstytucji RP z zasadą suwerenności jest zbieżny ze stanowiskiem doktryny, w myśl której zachowanie pierwszeństwa Konstytucji

⁵⁷⁴ J. Ciapała, *Wokół pojmowania...*, s. 91; por. szerzej K. Wójtowicz, *Zachowanie tożsamości konstytucyjnej...*, s. 6 i nast.

⁵⁷⁵ A. Wasilkowski, *Uczestnictwo w strukturach...*, s. 20 i nast.; por. także cyt. wyrok TK z dnia 24 listopada 2010 r.; A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 149 i nast.

⁵⁷⁶ *Ibidem* i cytowana tam literatura; A. Wasilkowski, *Uczestnictwo w strukturach...*, s. 20 i nast.; por. K. Wojtyczek, *Konstytucyjnoprawne aspekty członkostwa...*, s. 95–98; A. Wielomski, *Suwerenność...*; A. Marszałek, *Suwerenność a integracja europejska...*, s. 278; J. Ziller, *Nowa konstytucja...*, s. 206.

⁵⁷⁷ Por. szerzej M. Królikowski, *Ewolucja unijnego prawa karnego i jego interakcje z prawem krajowym*, [w:] *Problem spójności prawa karnego...*, s. 5 i nast.

⁵⁷⁸ E. Łętowska, *Multicentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, PiP 2005, z. 4, s. 3–10; por. także J. Ruzkowski, *Ponadnarodowość w systemie politycznym...*, s. 263.

⁵⁷⁹ Por. K. Działocha, *Uwagi do art. 8 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, red. L. Garlicki, Warszawa 2007, s. 34.

⁵⁸⁰ Tak w uzasadnieniu cyt. wyroku TK z dnia 11 maja 2005 r.

RP w warunkach integracji europejskiej musi być uznane za równoznaczne z zachowaniem suwerenności państwa⁵⁸¹, a przystąpienie Polski do Unii Europejskiej zmienia perspektywę patrzenia na zasadę nadrzędności Konstytucji RP, lecz nie stanowi jej kwestionowania⁵⁸².

Podstawę akcesji Polski do Unii Europejskiej stanowi Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r., która określa zakres i istotę integracji, dopuszczając przekazanie kompetencji organów władzy państwowej w niektórych sprawach podmiotom w ustawie zasadniczej wskazanym⁵⁸³. Granicę transferu kompetencji wyznacza wskazana w preambule suwerenność państwa jako wartość narodowa. Preambuła determinuje zarazem sposób wykładni postanowień Konstytucji RP dotyczących niepodległości i suwerenności państwa oraz suwerenności narodu (art. 4, art. 5 i art. 8, a także 104 ust. 1, art. 126 ust. 2 i art. 130), a zarazem postanowień znajdujących zastosowanie do członkostwa Polski w Unii Europejskiej (art. 9, art. 90 i art. 91)⁵⁸⁴.

Trybunał Konstytucyjny w swym orzecznictwie niejednokrotnie odwoływał się do postanowień preambuły, w szczególności kontrolując zgodność kwestionowanych przepisów z jej postanowieniami w zakresie zasad z niej wynikających, a to: suwerenności narodu polskiego, współdziałania władz i dialogu społecznego, pomocniczości oraz rzetelności i sprawności działania instytucji publicznych⁵⁸⁵. Zasada zachowania suwerenności w procesie integracji europejskiej wymaga respektowania konstytucyjnych granic przekazywania kompetencji, a zatem zapewnienia właściwej równowagi pomiędzy kompetencjami przekazanymi a zachowanymi, co polega na tym, że decydujące uprawnienia mają właściwe władze Rzeczypospolitej w przypadku kompetencji składających się na istotę suwerenności (w tym zwłaszcza stanowienia reguł konstytucyjnych i kontroli ich przestrzegania, wymiaru sprawiedliwości, władzy nad własnym

---

⁵⁸¹ K. Wójtowicz, *Suwerenność w procesie integracji europejskiej*, [w:] *Spór o suwerenność...*, s. 174.

⁵⁸² Por. K. Działocha, *Uwagi do art. 8...*, s. 22.

⁵⁸³ *Idem*, *Uwagi do art. 90 Konstytucji*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz...*, t. 5, s. 5.

⁵⁸⁴ L. Garlicki, *Uwagi do wstępu do Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz...*, t. 5, s. 14.

⁵⁸⁵ Wyroki TK z: dnia 11 maja 2005 r. (cyt.); dnia 18 lipca 2006 r., U 5/04, OTK-A 2006, nr 7, poz. 80; dnia 3 listopada 2006 r., K 31/06, OTK-A 2006, nr 10, poz. 147; dnia 12 marca 2007 r., K 54/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 25; dnia 16 grudnia 2009 r., Kp 5/08, OTK-A 2009, nr 11, poz. 170; por. także *Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego”, t. 32, Warszawa 2009.

terytorium państwa, armią i siłami zapewniającymi bezpieczeństwo oraz porządek publiczny). Konkretyzacją tej zasady jest wykluczenie nadaniu przekazania kompetencji charakteru uniwersalnego, a ponadto uzależnienie przekazania kompetencji od dochowania procedury określonej w art. 90 Konstytucji RP⁵⁸⁶. W doktrynie podkreśla się również, że Konstytucja RP nie udziela upoważnienia do przekazywania w sposób ogólny zwierzchnictwa w określonym zakresie, przy pozostawieniu szczegółowego określenia kompetencji samemu podmiotowi, na rzecz którego nastąpiło przekazanie⁵⁸⁷. W Polsce ze względu na postanowienia art. 90 Konstytucji RP przekazanie kompetencji organów państwowych na rzecz organizacji międzynarodowej może nastąpić wyłącznie na podstawie ustawy uchwalonej, stosownie do wymagań określonych we wspomnianej regulacji, a zgoda na ratyfikację umowy międzynarodowej w tej sprawie może być udzielona w referendum⁵⁸⁸.

Granica transferu kompetencji jest zdeterminowana również aksjologicznie w tym znaczeniu, że Rzeczpospolitą i organizację lub organ, któremu przekazano kompetencje, musi łączyć „wspólny system wartości uniwersalnych, takich jak demokratyczny ustrój, przestrzeganie praw człowieka”⁵⁸⁹. Postanowienia preambuły do Konstytucji RP są przesłanką sformułowania zasady przychylności procesowi integracji europejskiej i współpracy międzynarodowej, stanowiących perspektywę, z jakich należy dokonywać wykładni postanowień konstytucyjnych dotyczących członkostwa w Unii Europejskiej⁵⁹⁰.

Zasadę suwerenności narodu wyraża art. 4 Konstytucji RP stanowiąc, że władza zwierzchnia w Polsce należy do narodu, a naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli albo bezpośrednio, to do narodu należy suma uprawnień przysługujących suwerenowi, czyli władza niezależna w stosunkach zewnętrznych i najwyższa w stosunkach wewnętrznych, pierwotna i prawnie

---

⁵⁸⁶ L. Garlicki, *Kilka uwag o konstytucyjnych aspektach przystąpienia Polski do Unii Europejskiej*, [w:] *Konstytucja. Wybory. Parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jarszowskiemu*, red. *idem*, Warszawa 2000; *idem*, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2005, s. 56 i nast.

⁵⁸⁷ K. Wojtyczek, *Przekazywanie kompetencji państwa organizacjom międzynarodowym. Wybrane zagadnienia prawnokonstytucyjne*, Kraków 2007, s. 120.

⁵⁸⁸ Por. przykładowo S. Biernat, *Prawo Unii Europejskiej a prawo państw członkowskich*, [w:] *Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe*, red. J. Barcz, Warszawa 2006 i orzecznictwa; por. cyt uzasadnienie wyroku TK z dnia 11 maja 2005 r.

⁵⁸⁹ K. Działocha, *Uwagi do art. 90...*, s. 5.

⁵⁹⁰ Zob. uzasadnienie wyroku TK z dnia 27 maja 2003 r., K 11/03, OTK-A 2003, nr 5, poz. 43; uzasadnienie wyroku TK z dnia 28 stycznia 2003 r., K 2/02, OTK-A 2003, nr 1, poz. 4; oraz cyt. uzasadnienie wyroku TK z dnia z dnia 11 maja 2005 r.

nieograniczona. Naród w ustawie zasadniczej określa zatem metody i formy wykonywania jego kompetencji prawotwórczej i jest nimi związany⁵⁹¹.

W art. 90 ust. 1 Konstytucji RP dopuszczono możliwość przekazania pełni kompetencji władzy państwowej w określonych sprawach, w tym również *ius puniendi*⁵⁹². Przekazanie tego imperium, łączące się, jak słusznie zauważył W. Wróbel, z ograniczeniem w pewnym sensie suwerenności, oznacza z jednej strony możliwość wprowadzenia do porządku prawnego norm sankcjonujących ustanowionych przez organizację, z drugiej zaś strony oznacza ograniczenie oddziaływania Konstytucji RP na te akty⁵⁹³. W polskim piśmiennictwie zauważa się jednocześnie, iż brak wzmianki o suwerenności w art. 90 Konstytucji RP oznacza, że członkostwo Polski w UE ani nie pozbawia, ani nie ogranicza suwerenności⁵⁹⁴. P. Winczorek wskazuje, że klauzula europejska w Konstytucji RP odgrywa fundamentalną rolę w określaniu sposobu realizacji suwerenności. Podkreśla dalej, iż sama Konstytucja RP w art. 91 ust. 2 przewiduje pewne sposoby rozwiązania konfliktu normatywnego, dając tak stanowionemu prawu organizacji międzynarodowej pierwszeństwo przed ustawami, ale nie przed ustawą zasadniczą⁵⁹⁵.

Kwestia samego przystąpienia do Unii Europejskiej i przekazania kompetencji na podstawie art. 90 Konstytucji RP była przedmiotem badania przez Trybunał Konstytucyjny w sprawie K 18/04⁵⁹⁶. W uzasadnieniu wyroku Trybunał podkreślił, że ustrojodawca stoi na gruncie jednolitości systemu prawnego bez względu na to, czy składające się na ten system akty prawne stanowią efekt działania prawodawcy krajowego czy też powstały jako uregulowania międzynarodowe (o różnym zasięgu i charakterze) objęte konstytucyjnym katalogiem źródeł prawa. Przewidziane w art. 90 ust. 1 Konstytucji RP umowy

⁵⁹¹ Por. m.in. K. Complak, *Komentarz do art. 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014.

⁵⁹² Zgodnie z art. 90 Konstytucji RP – „Rzeczpospolita może na podstawie umowy przekazać organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach”.

⁵⁹³ Por. P. Burzyński, *Ustawowe określenie sankcji karnej*, Warszawa 2008 i powołana tam literatura.

⁵⁹⁴ Tak zwłaszcza L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2009, s. 57.

⁵⁹⁵ Por. m.in. P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008, s. 173 i nast.

⁵⁹⁶ Por. wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r., sygn. K 18/04 z glosą S. Biernata. S. Biernat, *Glosa do wyroku TK z 11.05.2005 r. [zgodność Traktatu Akcesyjnego z Konstytucją RP] K 18/04*, Kw. Pr. Publ. 2005, nr 4, s. 205.

międzynarodowe o przekazaniu kompetencji organów władzy państwowej „w niektórych sprawach” organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu stanowią jedną z kategorii umów międzynarodowych podlegających ratyfikacji. Ratyfikacja tych umów wymaga kwalifikowanej większości, co z pewnością stanowi istotne zabezpieczenie przed zbyt łatwym bądź niewystarczająco legitymowanym przekazaniem kompetencji poza system organów władzy państwowej. Trybunał Konstytucyjny podziela również wyrażony w doktrynie pogląd, że przystąpienie do organizacji międzynarodowej oznacza przekazanie przez właściwe organy krajowe kompetencji do wykonywania władzy w zakresie działalności organizacji na rzecz jej organów⁵⁹⁷.

Jedną z zasad konstytucyjnych jest zasada pierwszeństwa prawa unijnego przed prawem państw członkowskich wynikająca z art. 91 ust. 3 Konstytucji RP, który dekretuje pierwszeństwo norm rozporządzeń unijnych w razie kolizji z ustawami z wyłączeniem Konstytucji, która zachowuje nadrzędność i pierwszeństwo wobec wszystkich aktów prawnych obowiązujących w polskim porządku konstytucyjnym, w tym także prawa unijnego. Taka pozycja ustawy zasadniczej wynika z art. 8 ust. 1 Konstytucji RP. Uzupelnieniem regulacji dotyczącej pozycji ratyfikowanych umów międzynarodowych w polskim porządku konstytucyjnym są przepisy zawarte w rozdziale III Konstytucji RP, a w szczególności art. 87 ust. 1, zgodnie z którym umowy te są zaliczane do źródeł powszechnie obowiązującego polskiego prawa, oraz art. 91 ust. 1 i 2, przesądzające, że umowy te stanowią część krajowego porządku prawnego i mają pierwszeństwo przed ustawami⁵⁹⁸.

Istotną zasadą ustrojową jest również zasada lojalnej współpracy egemplifikowana w art. 4 ust. 3 TUE zgodnie z którym: „Unia i państwa członkowskie wzajemnie się szanują i udzielają sobie wzajemnego wsparcia w wykonywaniu zadań wynikających z traktatów. Państwa członkowskie podejmują wszelkie środki ogólne lub szczególne właściwe dla zapewnienia wykonania zobowiązań wynikających z traktatów lub aktów instytucji Unii. Państwa

---

⁵⁹⁷ *Ibidem*; zob. również C. Mik, *Przekazanie kompetencji przez Rzeczpospolitą Polską na rzecz Unii Europejskiej i jego następstwa prawne (uwagi na tle art. 90 ust. 1 Konstytucji)*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. a członkostwo Polski w Unii Europejskiej*, red. C. Mik, Toruń 1999, s. 145.

⁵⁹⁸ Por. P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji RP...*, s. 117; por. także cyt. wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r. oraz postanowienie TK z dnia 19 grudnia 2006 r., P 37/05, OTK-A 2006, nr 11, poz. 177; por. także J. Maśnicki, *Kontrola konstytucyjności instrumentów implementujących prawo pochodne Unii Europejskiej*, PiP 2015, z. 6, s. 69; zob. także A. Chmielarz, *Kontrola konstytucyjności prawa pochodnego Unii Europejskiej*, Prz. Sejm. 2012, nr 4, s 9–13.

członkowskie ułatwiają wypełnianie przez Unię jej zadań i powstrzymują się od podejmowania wszelkich środków, które mogłyby zagrażać urzeczywistnieniu celów Unii⁵⁹⁹. Z kolei w myśl art. 4 ust. 2 „Unia szanuje tożsamość narodową jej państw członkowskich nierozzerwalnie związaną z ich podstawowymi strukturami politycznymi i konstytucyjnymi”⁶⁰⁰.

W doktrynie przyjmuje się, że prawo wspólnotowe nie jest przy tym prawem w pełni zewnętrznym w stosunku do państwa polskiego⁶⁰¹. Demokratyczne państwo prawne, o którym mowa w art. 2 Konstytucji RP, jako członek Unii Europejskiej, zachowuje w pełni swoją tożsamość konstytucyjną ze względu na zasadniczą jednorodność ustrojowej roli prawa w państwach członkowskich oraz w organizacji, którą one tworzą, a art. 90 Konstytucji RP, rozumiany z perspektywy zasad i wartości opisanych w art. 2, wyklucza przekazywanie kompetencji bez zachowania przewidzianej w nim podstawy prawnej i demokratycznej procedury jej stanowienia⁶⁰².

---

⁵⁹⁹ Por. M. Laskowska, M. Taborowski, *Obowiązek wykładni przyjaznej prawu Unii Europejskiej – między otwartością na proces integracji a ochroną tożsamości konstytucyjnej*, [w:] *Prawo Unii Europejskiej a prawo konstytucyjne państw członkowskich*, red. S. Dudzik, N. Półtorak, Warszawa 2013, s. 79–108; Trybunał Konstytucyjny w cyt. wyroku z dnia 11 maja 2005 r. w sprawie traktatu akcesyjnego wskazał, że w sytuacjach tego rodzaju istnieją trzy możliwości reakcji Polski na wystąpienie niezgodności między Konstytucją RP a prawem unijnym: a) dokonanie zmian w Konstytucji RP, b) podjęcie działań zmierzających do wprowadzenia zmian w przepisach unijnych, albo c) podjęcie decyzji o wystąpieniu z Unii Europejskiej. Decyzję taką winien podjąć suweren, którym jest naród polski, lub organ władzy państwowej, który w zgodzie z Konstytucją RP może reprezentować naród.

⁶⁰⁰ Na temat tożsamości narodowej i będącej jej istotnym składnikiem tożsamości konstytucyjnej wypowiadały się już sądy konstytucyjne, w tym Trybunał Konstytucyjny (por. cyt. wyrok z dnia 24 listopada 2010 r.). Również Trybunał Sprawiedliwości odwołuje się w swoim orzecznictwie do konieczności uwzględniania tożsamości narodowej poszczególnych państw członkowskich (por. wyrok z dnia 22 grudnia 2010 r. w sprawie C-208/09 *Sayn-Wittgenstein*, Zb. Orz. 2010, s. I–13693; oraz wyrok z dnia 12 maja 2011 r. w sprawie C-391/09 *Runevič-Vardyn*, Zb. Orz. 2011, s. I–3787).

⁶⁰¹ S. Biernat, *Prawo Unii Europejskiej...*; por. także uzasadnienie cyt. wyroku TK z dnia 11 maja 2005 r.; S. Biernat, *Glosa do wyroku...*, s. 205.

⁶⁰² Tak w uchwale TK z dnia 10 maja 1994 r., W 7/94, OTK 1994, cz. 1, poz. 23.

3.2.3. Tożsamość prawa karnego i prawa wykroczeń w dobie integracji europejskiej

Koncepcja integracji europejskiej i postępująca jednocześnie globalizacja sprawiły, że zmienia się obecnie sposób myślenia o funkcjonowaniu nie tylko społeczności światowej, państw czy instytucji międzynarodowych, zmienia się także odczucie tożsamości poszczególnych jednostek i ich identyfikacja z określoną grupą czy wspólnotą⁶⁰³. Charakterystyczny zaś dla procesu integracji europejskiej swobodny przepływ osób, sprzyjający zjawisku wielokulturowości⁶⁰⁴, stanowi jednocześnie dobry grunt dla przestępczości o ponadnarodowym charakterze⁶⁰⁵, co wymusza rozwój instrumentów zwyczajowo służących jej zwalczaniu, do jakich należy przede wszystkim tradycyjnie ujmowane prawo karne⁶⁰⁶. Pierwotne założenie, że prawo karne nie wiąże się co do zasady z określonym terytorium, a po prostu z członkostwem w określonej wspólnocie⁶⁰⁷, *prima facie* dawałoby w dobie integracji europejskiej podstawy do budowania wspólnego unijnego prawa karnego. Niestety na dzień dzisiejszy nie jest to tak proste, nie można bowiem powiedzieć, że chociażby na samym kontynencie europejskim istniała jednolita koncepcja prawa karnego, wręcz przeciwnie – państwa członkowskie z reguły mają różne wyobrażenia w kwestii konkretnych celów, jakim ma ono służyć, i rezultatów, do jakich ma prowadzić⁶⁰⁸, podkreślają swoją tradycję oraz odrębności, budując na nich konkretne konstrukcje⁶⁰⁹. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest wiele. W 2006 r. P. Hofmański podkreślał, że ujednoczenie prawa karnego materialnego i procesowego

⁶⁰³ B. Wojciechowski, *Interkulturowe prawo karne...*, s. 47; por. także R. Tokarczyk, *Wielokulturalizm jako doktryna...*, s. 377 i nast.; C. Barker, *Studia kulturowe...; Tolerancja i wielokulturowość...; Dylematy wielokulturowości...*; a także R. Tokarczyk, *Współczesne kultury...*, s. 45 i nast., 58 i nast.; szerzej R. Pawlik, *Identity of Criminal Law...*; eadem, *Proces kontrawencjonalizacji...*

⁶⁰⁴ R. Tokarczyk, *Wielokulturalizm jako doktryna...*, s. 377 i nast.

⁶⁰⁵ Por. m.in. C. Nowak, *O pojęciu transnarodowego...*, s. 5.

⁶⁰⁶ Por. m.in. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 23 i nast.; por. R. Pawlik, *Ewolucja instytucji zatarcia skazania w polskim prawie karnym z perspektywy European Criminal Records Information System-zagadnienia* wybrane, KSM 2014, nr 2.

⁶⁰⁷ J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego...*, s. 306.

⁶⁰⁸ Por. m.in. A. Adamski *et al.*, *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, s. 17 i nast.; A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 160–161 i nast.

⁶⁰⁹ Por. E. Dreyer, *Droit pénal général*, Paris 2014, s. 2 i nast.; H. Renout, *Droit pénal général*, Bruxelles 2013, s. 17 i nast.; H. Fuchs, *Strafrecht Allgemeiner*, T. 1, *Grundlagen und Lehre von der Straftat*, Wien 2012, s. 24 i nast.; EE. Fabrizio, *Strafgesetzbuch*, Wien 2013, s. 1 i nast.; *Strafgesetzbuch Kommentar*, Hrsg. A. Schönke, H. Schröder, Aufl. 29, München 2014, s. 2 i nast.

wymaga wielu kompromisów, wyrwania się z magicznego kręgu rodzimej dogmatyki, szukania najlepszych rozwiązań godzących rozmaite doświadczenia i stanowiących jakąś wypadkową tradycji prawnych państw członkowskich⁶¹⁰, albowiem klasycznie ujmowane prawo karne jest zwyczajowym instrumentem służącym ochronie porządku publicznego przed zachowaniami szkodliwymi, odwzorowuje jednocześnie postawy społeczne wobec poszczególnych kwestii kulturowych, moralnych oraz finansowych⁶¹¹.

Odnosząc się do zagadnienia tożsamości prawa karnego w dobie integracji europejskiej, pamiętać należy, że państwa członkowskie tworzyły swoje regulacje prawnokarne przez długie lata, odnosząc się do systemów wartości poszczególnych społeczeństw, a także do występujących lokalnie patologii i zagrożeń⁶¹². W rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie podejścia Unii do prawa karnego⁶¹³ uznaje się, że prawo karne często odzwierciedla podstawowe wartości, zwyczaje i wybory każdego społeczeństwa, podkreśla się, że systemy prawa karnego i prawa procesu karnego państw członkowskich rozwijały się przez wiele stuleci, wykazując cechy szczególne i specyficzne, a wspólna kultura prawna UE w zakresie przeciwdziałania przestępczości, (powstała w wyniku harmonizacji prawa karnego w UE) powinna uzupełniać, nie zaś zastępować, krajowe tradycje prawne. Na chwilę obecną istotny z powyższego punktu widzenia jest art. 67 ust. 1 oraz 3 i 4 TFUE, gdzie wyraźnie zaznaczono, że Unia stanowi przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości w poszanowaniu praw podstawowych oraz różnych systemów i tradycji prawnych Państw Członkowskich⁶¹⁴. Jednocześnie zgodnie z ust. 3 „Unia dokłada starań, aby zapewnić wysoki poziom bezpieczeństwa za pomocą środków zapobiegających przestępczości, rasizmowi i ksenofobii oraz zwalczających te zjawiska, a także za pomocą środków służących koordynacji i współpracy organów policyjnych i sądowych oraz innych właściwych organów, a także za pomocą wzajemnego uznawania orzeczeń sądowych w sprawach karnych i, w miarę potrzeby, przez zbliżanie przepisów karnych”. Zgodnie z art. 82 ust. 1 TFUE „współpraca wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych w Unii opiera się na zasadzie wzajemnego uznawania wyroków i orzeczeń sądowych oraz obejmuje zbliżanie przepisów ustawowych i wykonawczych Państw Członkowskich w dziedzinach, o których mowa w ustępie 2

⁶¹⁰ Por. P. Hofmański, *Przyszłość ścigania karnego...*, s. 11 i nast.

⁶¹¹ B. Wojciechowski, *Interkulturowe prawo karne...*, s. 393 i wykorzystane tam piśmiennictwo.

⁶¹² J. Piskorski, *Zasada subsydiarności prawa unijnego jako gwarancja poszanowania spójności krajowego porządku prawnokarnego*, [w:] *Problem spójności prawa...*, s. 35 i nast.

⁶¹³ Dz.Urz. UE C 264 z 13.09.2013, s. 7.

⁶¹⁴ Szerzej zob. M. Szwarc-Kuczer, *Ochrona praw jednostki...*, s. 344.

i w artykule 83⁶¹⁵. Nowy art. 83 TFUE przewiduje również kompetencje UE, wykonywaną przez Parlament Europejski i Radę do ustanawiania norm minimalnych odnoszących się do określania przestępstw oraz kar w dziedzinach szczególnie poważnej przestępczości o wymiarze transgranicznym⁶¹⁶.

Różnice pomiędzy tradycjami i systemami prawnymi państw członkowskich pozwala uwzględnić harmonizacja dokonywana przez przyjmowanie tzw. norm minimalnych, co zapobiega zbyt głębokiej ingerencji w systemy prawne państw członkowskich, dając jednocześnie możliwość zachowania całego bogactwa rozwiązań prawnych funkcjonujących w państwach członkowskich, zabraniając tym samym narzucania rozwiązań stosowanych w jednym państwie pozostałym członkom Unii⁶¹⁷. W cyt. rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie podejścia UE do prawa karnego zwraca się uwagę, że nadużywanie przepisów prawa karnego obniża ich skuteczność, należy je zatem stosować jako środek ostateczny (*ultima ratio*) odnoszący się do jasno określonych i wyznaczonych zachowań, w przypadku których przedsięwzięcie mniej surowych środków byłoby niewystarczające i które istotnie godzą w dobro społeczeństwa lub jednostek⁶¹⁸. Podkreśla się jednocześnie, że wnioski w sprawie przepisów prawa karnego materialnego UE muszą być w pełni zgodne z zasadami pomocniczości i proporcjonalności, nie wystarczy zatem odwoływanie się do abstrakcyjnych pojęć bądź symbolicznych skutków, lecz konieczne jest ich poparcie niezbędnymi dowodami, wskazującymi że: przepisy karne koncentrują się na zachowaniach, które pod względem pieniężnym lub niepieniężnym istotnie godzą w dobro społeczeństwa, jednostek lub grupy

---

⁶¹⁵ Również w tym zakresie warto zwrócić uwagę na wiele aktów wykonawczych, jak chociażby: cyt. rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 514/2014; cyt. dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/41/UE; cyt. dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/42/UE; cyt. rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 grudnia 2013 r.; cyt. decyzja ramowa Rady 2009/948/WSiSW; cyt. decyzja Rady 2009/316/WSiSW; cyt. decyzja ramowa Rady 2009/315/WSiSW; cyt. decyzja ramowa Rady 2008/675/WSiSW; cyt. decyzja Rady 2007/533/WSiSW; cyt. decyzja Rady 2005/876/WSiSW.

⁶¹⁶ Szerzej por. M. Szwarc-Kuczer, *Wpływ prawa wspólnotowego...*, s. 18–19; *eadem*, *Harmonizacja znamion przestępstw...*, s. 10 i nast.; A. Grzelak, *Kompetencje WE do określania sankcji karnych...*, s. 51 i nast.; por. także R. Pawlik, *Kompetencje Wspólnot Europejskich...*, s. 99 i nast.

⁶¹⁷ Por. w tym zakresie m.in. G. Krzysztofiuk, *Zasada wzajemnego uznawania orzeczeń...*, s. 207 i nast.; odnośnie do dynamiki procesu por. m.in. E. Zielińska [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła...*, s. 378; E. Zielińska, *Korpus przestępstw...*; C. Mik, *Europeizacja prawa karnego...*

⁶¹⁸ Cyt. rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie podejścia Unii do prawa karnego.

jednostek, nie istnieją zarazem inne, mniej ingerujące środki, które można by zastosować w przypadku takich zachowań, dane przestępstwo jest szczególnie poważnym przestępstwem o wymiarze transgranicznym lub ma bezpośredni negatywny wpływ na skuteczne wprowadzanie w życie polityki Unii w dziedzinie, która stała się przedmiotem środków harmonizujących, nadto istnieje potrzeba wspólnego zwalczania danego przestępstwa, m.in. ze względu na stopień powszechności i częstotliwości popełniania go w państwach członkowskich, co oznacza, że zastosowanie rozwiązań wspólnych dla całej Unii ma w praktyce dodatkową wartość oraz, że zgodnie z art. 49 ust. 3 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej surowość kar nie jest nieproporcjonalna do czynu zabronionego zagrożonego karą⁶¹⁹. Przy takim rozwiązaniu pamiętać jednak należy, że ingerencja ze strony ustawodawcy unijnego w określony wyżej jako multicytryczny system prawa powoduje konieczność wielu zabiegów transpozycyjnych, aby przywrócić systemowi, w który następuje ingerencja, optymalną sprawność operacyjną⁶²⁰, przy zwróceniu szczególnej uwagi na zjawisko zachodzenia relacji kolizyjnych między normami wynikającymi z tych źródeł⁶²¹.

Mysząc i mówiąc o tożsamości polskiego prawa karnego oraz rzecz jasna rozróżniając dwie kwestie: podstawy, zasady i konsekwencje odpowiedzialności karnej, a wreszcie katalog czynów zabronionych⁶²², warto zastanowić się, czy owa tożsamość definiowana w odniesieniu do osoby jako fakty, cechy, dane personalne pozwalające zidentyfikować jakąś osobę, w odniesieniu zaś do społeczności jako świadomość wspólnych cech i poczucie jedności⁶²³ faktycznie w przypadku prawa karnego istnieje. Kiedyś R. Coudenhove-Kalergi podkreślał, że „istnieje jeden naród europejski, który jest jak wielkie drzewo o jednym pniu i wielu gałęziach”⁶²⁴. Jak słusznie zauważa obecnie C. Nowak, polskie prawo karne w istocie przecież nigdy nie było jedynie polskie⁶²⁵. Podobnie jest

⁶¹⁹ Por. K. Lenaerts, *Trybunał sprawiedliwości Unii Europejskiej a ochrona praw podstawowych*, EPS 2013, nr 1, s. 4 i nast.

⁶²⁰ E. Łętowska, *Implementacyjne grzechy przeciw effet utile*, EPS 2014, nr 1, s. 53 i nast.; por. także *eadem*, *Prawo w „płynnej nowoczesności”*, PiP 2014, z. 3, s. 14.

⁶²¹ Por. M. Królikowski, *Ewolucja unijnego prawa...*, s. 33.

⁶²² Por. M.J. Lubelski, *Uwagi w kwestii kulturowych odniesień w refleksji nad stanem polskiego materialnego prawa karnego*, [w:] *Tożsamość polskiego prawa karnego*, red. S. Pikulski *et al.*, Olsztyn 2011, s. 13.

⁶²³ *Tożsamość* [hasło], dostępne na: www.sjp.pwn.pl.

⁶²⁴ Koncepcja Paneuropy, której autorem był R. Coudenhove-Kalergi, pojawiła się w 1922 r. w artykule *Die europäische Frage* na łamach „Vossische Zeitung”, następnie zaś w monografii: *idem*, *Paneuropa*, Wien 1923, s. 168; por. w tym zakresie A. Marszałek, *Z historii europejskiej idei integracji międzynarodowej*, Łódź 1996, s. 76.

⁶²⁵ C. Nowak, *Problem tożsamości polskiego prawa karnego a proces internacjonalizacji prawa karnego*, [w:] *Tożsamość polskiego prawa karnego...*, s. 24.

w przypadku innych państw członkowskich, poszczególne ustawodawstwa zawierają bowiem szereg inspiracji innymi systemami. Przyjmuje się, że wartości kultury europejskiej mają swoje źródła w filozofii greckiej, prawie rzymskim i etyce chrześcijańskiej, znaczny zaś postęp w rozwoju prawa karnego jest natomiast zasługą starożytnych Rzymian⁶²⁶. Pomnikiem prawodawstwa z zakresu tej dziedziny prawa pozostają prawa zawarte na XII tablicach z 451 r. p.n.e. Dla rozwoju prawa karnego epoki nowożytnej niebagatelne znaczenie miała także, co należy zauważyć, działalność włoskich postglosatorów, którzy uporządkowali i spisali prawo karne rzymskie, germańskie, zwyczajowe i kanoniczne, a sformułowane przez nich zasady prawa karnego były stosowane na znacznych obszarach Europy i wykładane na powstających wówczas uniwersytetach⁶²⁷.

Odnosząc się do kwestii tożsamości prawa karnego w dobie integracji europejskiej, jak słusznie wywodzi T.N. Ferdinand, wśród wielu ważnych powodów występowania różnic między systemami wymiaru sprawiedliwości, podkreślić należy dwa, a mianowicie charakter przestępczości, której dany system musi stawić czoło, i siły, jakie może zebrać, aby się z nią uporać. Przestępczość nie jest bowiem zdaniem T.N. Ferdinanda zjawiskiem jednorodnym, każdy typ przestępczości ma swoją własną charakterystykę, swoje specyficzne metody i motywacje, a każdy naród musi w pewnym stopniu przeznaczyć część swoich zasobów na kontrolowanie odrębnego rodzaju przestępczości⁶²⁸. Drobnym tylko przykładem mogą być przestępstwa i wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, gdzie wystarczy spojrzeć na statystyki chociażby w obrębie UE⁶²⁹ oraz Polsce⁶³⁰, a także planowane w tym zakresie zadania⁶³¹, co w sposób bezpośredni przełoży się na rozwiązania w obrębie prawa karnego i prawa wykroczeń⁶³².

⁶²⁶ Por. J. Ruszkowski, *Ponadnarodowość w systemie politycznym...*, s. 75 i nast.

⁶²⁷ Por. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 48.

⁶²⁸ T.N. Ferdinand, *Dlaczego różne społeczeństwa mają różne systemy wymiaru sprawiedliwości*, Ann. UMCS, Sect. G 1996, Vol. 43, s. 177.

⁶²⁹ *Statistics – accidents data*, www.ec.europa.eu/transport/road_safety/specialist/statistics (stan na 15.10.2016).

⁶³⁰ www.dlakierowcow.policja.pl (zakładka: statystyka).

⁶³¹ *Arbeitsprogramm 2016*, www.ec.europa.eu/priorities/work-programme (stan na 15.10.2016).

⁶³² Jednym z przykładów może być zmiana polegająca na skreśleniu w kodeksie karnym w art. 178a jego § 2 i uzupełnieniu tym samym zakresu w kodeksie wykroczeń przez dodanie do art. 87 nowego § 1a; por. poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, 22.03.2013, druk sejmowy nr 378 oraz rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw, 8.11.2012, druk sejmowy nr 870; por. w tej materii także postanowie-

Dobra prawnie chronione tworzą system pełen wzajemnych interakcji, którego prawidłowe funkcjonowanie wymaga wypracowania i przyjęcia wzorców postępowania oraz systemów kontrolnych zapewniających ich przestrzeganie⁶³³. To właśnie te wielorakie powiązania stają się źródłem różnych sytuacji kolizyjnych implikujących konieczność podjęcia działań ochronnych w stosunku do dóbr prawnie chronionych. System prawa karnego w jego kryminalizacyjnym aspekcie musi być oceniany, jak słusznie podnosi M. Filar, pod kątem przydatności do ochrony dóbr i wartości według wypracowanych zasad racjonalnej polityki kryminalnej, a decydujące w tym zakresie nie mogą być względy ekonomiczne czy organizacyjne⁶³⁴. Jak słusznie zwraca uwagę A. Zoll, ograniczenie sfery praw i wolności następuje już przez normę sankcjonowaną, norma sankcjonująca jest tylko wzmocnieniem tej ingerencji⁶³⁵. Naruszenie normy wskazującej wzorzec powinnego zachowania nie musi być karalne, może być w ogóle pozbawione sankcji (*lex imperfecta*) lub też za wskazującej wzorzec powinnego zachowania naruszenie mogą grozić jedynie konsekwencje przewidziane np. w prawie cywilnym lub administracyjnym⁶³⁶.

W nowszym piśmiennictwie w systemie polskim J. Kulesza proponuje pięcioetapową koncepcję kryminalizacji obejmującą w pierwszej kolejności stwierdzenie w rzeczywistości społecznej zachowania odbieranego przez społeczność jako niebezpieczne dla dóbr prawnych, dalej rozważenie kwestii konieczności reakcji prawnokarnej, kolejno ocenę przydatności ustanowienia normy sankcjonującej, proporcjonalność reakcji prawnokarnej i możliwość ujęcia zakazu w sposób uwzględniający zasady prawa karnego z zasadą *nul-lum crimen sine lege* na czele⁶³⁷. Słusznie, zdaniem J. Kuleszy, także implementacja do porządku krajowego nie zwalnia z konieczności uzasadnienia

---

nie sygnalizacyjne TK z dnia 9 maja 2009 r., S 2/09, OTK-A 2009, nr 5, poz. 73; oraz wyrok TK z dnia 7 kwietnia 2009 r., P 7/08, OTK-A 2009, nr 4, poz. 46, z głosem aprobującym A. Ornowskiej; a także m.in. R.A. Stefański, *Zasadność kontrawencjonalizacji prowadzenia w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego pojazdu niemechanicznego*, Prok. i Pr. 2014, nr 4, s. 48 i nast.; R. Pawlik, *Społeczna szkodliwość czynu – wybrane zagadnienia na przykładzie wykroczenia typizowanego w art. 87 k.w.*, KKSSiP 2013, nr 4, s. 38–54; *eadem*, *Ochrona dobra prawnego z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji – wybrane zagadnienia*, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013.

⁶³³ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 21 i nast.

⁶³⁴ M. Filar, *Polityka kryminalizacyjna III RP*, PiP 1996, z. 11, s. 47.

⁶³⁵ A. Zoll, [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła...*, s. 238.

⁶³⁶ *Idem*, *O normie prawnej...*, s. 72.

⁶³⁷ Por. J. Kulesza, *Zarys teorii kryminalizacji*, Prok. i Pr. 2014, nr 11–12, s. 87 i nast.

kryminalizacji⁶³⁸. To uzasadnienie będzie jednakże zgoła inne niż to w przypadku decyzji o kryminalizacji tzw. krajowej, przy czym w skrajnych przypadkach może się zdarzyć nawet, że nie będzie spełniać założonych wyżej kryteriów, a wówczas trudno wyobrazić sobie byt takiej decyzji kryminalizacyjnej. Oczywiście będą też takie przypadki, jak słusznie podkreśla A. Zoll, gdzie ustawodawca w ogóle zwolniony jest z obowiązku uzasadniania podtrzymywania, względnie tworzenia, zakazu karnego, wówczas gdy jego obowiązywanie wynikać będzie jednoznacznie z korzeni cywilizacyjnych i wielowiekowej tradycji, czyli przestępstw mieszczących się w grupie czynów karalnych obejmujących zachowania złe same w sobie (*mala per se*)⁶³⁹.

Spoglądając na strukturę przestępczości w krajach Unii Europejskiej w 2011 r. (wartości odniesione do 100 tys. mieszkańców), zauważyć należy, że np. w Austrii notuje się 6 425 przestępstw, we Francji 5 462, w Niemczech 7 328, a w Polsce 3 009, inne zatem już chociażby w tym aspekcie winny być inicjatywy kryminalizacyjne w poszczególnych wymienionych przykładowo państwach członkowskich. Uwzględniając poszczególne kategorie przestępstw biorąc pod uwagę np. przestępstwa seksualne w 2011 r., w Polsce notuje się 8 tej kategorii przestępstw w odniesieniu do 100 tys. mieszkańców, w Irlandii już 44, w Belgii aż 62, w Niemczech zaś 31. Przestępstw przeciwko mieniu kwalifikowanych jako rozboje w Polsce notuje się 40, we Francji 193, w Belgii 248, a w Hiszpanii 190. Nieco inaczej przedstawiają się statystyki dotyczące przestępstwa oszustwa, i tak w Austrii są to 343 przypadki na 100 tys. mieszkańców, w Polsce 259, w Niemczech 775, a w Szwecji 1 219. Będąca dużym problemem społecznym we współczesnej Polsce korupcja osiąga wskaźniki 23,1 na 100 tys. mieszkańców, gdzie jeśli chodzi o Austrię to 8,1, Niemcy 1,4 czy Belgia 0,7. Kolejny rodzaj przestępczości to przestępczość narkotykowa, w Polsce notuje się 193 przypadki na 100 tys. mieszkańców, odpowiednio zaś w Norwegii 856, Austrii 308 i Niemczech 289⁶⁴⁰. Są to dane jedynie przykładowe, albowiem trzeba pamiętać o znacznych różnicach systemowych w ucięciu choćby przestępstw i wykroczeń, niemniej jednak, jak się wydaje, w sposób wystarczająco jasny pokazują one zróżnicowanie problemów pojawiających się w różnych krajach członkowskich UE, którym poszczególne systemy muszą stawić czoło.

Odpowiedzialność karna co do zasady polega na wykonywaniu jakiegokolwiek środka reakcji karnej, orzeczonego w odpowiedzi na czyn zabroniony, będącego osobistą dolegliwością zadaną sprawcy przestępstwa, wyrażającą

⁶³⁸ *Ibidem*, s. 93.

⁶³⁹ A. Zoll, [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła...*, s. 238–239.

⁶⁴⁰ *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014*, 11.09.2014, www.heuni.fi (zakładki: news / 2014).

potępienie przestępstwa, wymierzoną przez konstytucyjnie uprawniony do tego organ państwa⁶⁴¹. Na jej istotę, oprócz samej dolegliwości, składają się również cele, które kara ma zrealizować⁶⁴². Samo uzasadnienie istnienia kary koniecznie musi być związane z odwołaniem się do argumentów dotyczących wspólnych dóbr, wartości i celów społeczności, w której zakorzeniona zostaje dana instytucja⁶⁴³. Jak słusznie podnosi L. Gardocki, ustalenie, jakiego rodzaju sankcja ustawowa jest adekwatna do określonego typu przestępstwa, nie jest łatwe, albowiem wymagałoby to jakiegoś kwantyfikowania wagi oraz ustalenia przelicznika⁶⁴⁴. Jednym z punktów odniesienia będzie tutaj z pewnością prewencja generalna rozumiana jako kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa, skierowana do całości społeczeństwa i mająca na celu wywołanie obawy przed represyjną reakcją ze strony państwa w przypadku naruszenia norm prawa karnego, względnie w przypadku prewencji generalnej pozytywnej polegająca na założeniu, że za pomocą kar można w społeczeństwie wytworzyć poszanowanie dla norm prawa karnego⁶⁴⁵. Należy zdawać sobie również sprawę, że kwestia proporcjonalności sankcji karnych musi zmierzyć się z konwencją i tradycją polityki karnej i kryminalizacji w danym społeczeństwie, jak również z wypadkową panujących w nim ocen dotyczących zachowań szkodliwych⁶⁴⁶. Każdy kodeks karny dokonuje bowiem swo-

⁶⁴¹ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 412; por. także B. Janiszewski, *Dolegliwość jako element współczesnej kary kryminalnej*, [w:] *Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tadeusza Kaczmarska*, Kraków 2006, s. 302; M. Cieślak, *Polskie prawo karne...*, s. 433; B. Wróblewski, *Penologia. Socjologia kar*, t. 1, Wilno 1926, s. 185 i nast.; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004, s. 344; I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 244–245; W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1978, s. 256; A. Marek, *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 1997, s. 232–233; J. Kochanowski, *Subiektywne granice sprawstwa i odpowiedzialności karnej*, Warszawa 1985, s. 5–17; M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania w społeczeństwach liberalnych – zasada proporcjonalności*, Warszawa 2005, s. 1.

⁶⁴² Por. M. Cieślak, *O węzłowych pojęciach...*, s. 204 i nast.; a także A. Marek, *Prawo karne*, wyd. 4, Warszawa 2003, s. 239–240; por. T. Kaczmarek, *Ogólne dyrektywy wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej*, Wrocław 1980; J. Kochanowski, *Subiektywne granice...*, s. 5–17; M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania...*, s. 1; B. Wróblewski, *Penologia...*, s. 185 i nast.

⁶⁴³ M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania...*, s. 75; B. Wojciechowski, *Interkulturowe prawo karne...*, s. 291.

⁶⁴⁴ L. Gardocki, *O relacji między typem przestępstwa, a zagrożeniem ustawowym*, PiP 1979, z. 8–9, s. 129–134.

⁶⁴⁵ Por. M. Szczepaniec, *Wybór optymalnej kary...*, s. 42.

⁶⁴⁶ M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania...*, s. 134.

istego uszeregowania dóbr prawnych, które podlegają ochronie i odpowiednio różnicuje sankcje karne⁶⁴⁷. Mimo wspomnianych różnic obecnie wspólny staje się pewien zrąb dóbr prawnych, który powinien być chroniony normami prawnokarnymi o charakterze ponadnarodowym, pojawia się w tym zakresie również swoista dezaktualizacja poglądów o wyłącznej i najlepszej jurysdykcji miejsca popełnienia przestępstwa, z uwagi na to, że przestępczość coraz częściej ma charakter transgraniczny⁶⁴⁸.

Stosowanie sankcji godzących najdrastyczniej w podstawowe wartości i dobra jednostki wymaga szczególnej rozważliwej, w tym konstytucyjnych podstaw i precyzyjnego określenia zakresu ingerencji⁶⁴⁹. W art. 31 ust. 3 Konstytucji RP wyraźnie określono przesłanki, których spełnienie jest konieczne dla wprowadzenia ograniczeń praw i wolności⁶⁵⁰. Nastąpić one mogą tylko i wyłącznie w ustawie, tylko i wyłącznie wtedy, gdy jest to konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób, nie mogąc przy tym naruszać istoty tych wolności i praw⁶⁵¹. Trybunał Konstytucyjny na gruncie art. 31 ust. 3 dla ustalenia, czy w danym wypadku nie zachodzi nadmierność ingerencji, wymaga udzielenia odpowiedzi na trzy pytania: czy wprowadzona regulacja ustawodawcza jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez nią skutków?; czy regulacja ta

⁶⁴⁷ Por. w tym zakresie m.in. J. Banach-Gutierrez, *Europejski wymiar sprawiedliwości...*, s. 22 i nast.; V. Mitsilegas, *EU Criminal Law...*; M. Szwarc, *Decyzje ramowe...*, s. 22 i nast.; a także R. Pawlik, *Konstytucyjne podstawy...*

⁶⁴⁸ Por. m.in.: cyt. decyzja ramowa Rady 2001/888/WSiSW; cyt. decyzja ramowa Rady 2001/413/WSiSW; cyt. decyzja ramowa Rady 2001/500/WSiSW; cyt. decyzja ramowa Rady 2002/475/WSiSW; cyt. decyzja ramowa Rady 2008/919/WSiSW; cyt. decyzja ramowa Rady 2003/568/WSiSW; cyt. decyzja ramowa Rady 2004/757/WSiSW; cyt. decyzja ramowa Rady 2008/841/WSiSW.

⁶⁴⁹ A. Zoll, *Zasady odpowiedzialności karnej*, Warszawa 1998, s. 72; P. Tuleja, W. Wróbel, *Konstytucyjne standardy prawa karnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga pamiątkowa ku czci Kazimierza Buchały*, Kraków 1994, s. 257 i nast.

⁶⁵⁰ Por. m.in. L. Garlicki, *Przesłanki ograniczania konstytucyjnych praw i wolności (na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego)*, PiP 2001, z. 10, s. 6 i nast.; a także R. Pawlik, *Konstytucyjne podstawy...*

⁶⁵¹ Por. m.in. L. Garlicki, *Komentarz do art. 31*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. idem, Warszawa 2003, s. 7; zob. także wyrok TK z dnia 15 grudnia 2004 r., K 2/04, OTK-A 2004, nr 11, poz. 117; wyrok TK z dnia 29 czerwca 2001 r., K 23/00, OTK 2001, nr 5, poz. 124; wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r., P 11/98, OTK 2000, nr 1, poz. 3; wyrok TK z dnia 30 października 2006 r., P 10/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 128.

jest niezbędna dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana?; 3. oraz czy efekty wprowadzonej regulacji pozostają w proporcji do ciężarów nakładanych przez nią na obywatela?⁶⁵². Powołana regulacja wskazuje na dwie istotne z punktu widzenia zakreślonej problematyki zasady, a mianowicie zasadę proporcjonalności i zasadę konieczności. Zasada proporcjonalności *sensu stricto* nakazuje zachowanie odpowiedniej proporcji między efektem regulacji a ciężarem nakładanym na jednostkę, z kolei zasada konieczności nakazuje ustalenie wysokości kary na minimalnym poziomie, który pozwala zapewnić skuteczną ochronę danego dobra⁶⁵³. Zasadnie podnosi M.J. Lubelski, że zasada proporcjonalności nie jest zasadą prawa karnego w takim samym porządku jak zasada *nullum crimen sine lege* czy zasada winy, stanowiąc jeden z elementów zapisanej w Konstytucji RP wizji demokratycznego państwa prawa, winna przeto być uwzględniona zarówno przez ustawodawcę na etapie tworzenia norm prawno-karnych, jak i przez Trybunał Konstytucyjny w trakcie badania zgodności ustaw z ustawą zasadniczą, w tym ustaw karnych⁶⁵⁴.

Proporcjonalność oraz subsydiarność wymagają zwalczania patologii społecznych przede wszystkim środkami pozapenalnymi⁶⁵⁵. Zasada przydatności nakazuje bowiem odrzucenie represji karnej w tych wszystkich przypadkach, w których w świetle ustaleń nauki nie jest ona w stanie doprowadzić do realizacji założonych celów społecznych⁶⁵⁶. Art. 31 ust. 3 Konstytucji RP stanowi swoistą blokadę dla zaostrażania sankcji karnej w sposób dowolny, zmiana taka

⁶⁵² Por. wyrok TK z dnia 26 kwietnia 1995 r., K 11/94, OTK 1995, cz. I, poz. 12, s. 133–134.

⁶⁵³ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, Cz.PKiNP 1999, z. 2, s. 33 i nast.; por. także M. Królikowski, *Dwa paradygmaty zasady proporcjonalności w prawie karnym*, [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, s. 48; por. także cyt. wyrok TK z dnia 26 kwietnia 1995 r.

⁶⁵⁴ M.J. Lubelski, *Kwestia odwołań do konstytucyjnej zasady proporcjonalności przy stanowieniu i wykładni norm praw karnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas *et al.*, Warszawa 2012, s. 181; R. Dębski, *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu zasady nullum crimen sine lege*, PiP 1992, z. 5, s. 91; W. Wolter, *Prawo karne*, Warszawa 1947, s. 129.

⁶⁵⁵ J. Piskorski, *Ekwifinalność kryminalizacji*, [w:] *Granice kryminalizacji...*, s. 17 i nast.; W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 22; A. Marek, *Prawo karne...*, s. 2 i nast.; por. także A. Gubiński, *O właściwy zakres przedmiotowy prawa o wykroczeniach*, ZW 1981, nr 3; A. Marek, *Proponowany model prawa wykroczeń i orzecznictwa w sprawach o wykroczenia*, [w:] *Rozwój polskiego prawa wykroczeń*, red. T. Bojarski *et al.*, Lublin 1996; A. Marek, *Prawo karne...*, s. 76 i nast.; zob. także I. Andrejew, *Przyczynek do zagadnienia trójpodziału przestępstw*, PiP 1955, z. 12, s. 885–900.

⁶⁵⁶ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności...*, s. 33.

sankcji w kierunku ich zaostrzenia musi z jednej strony legitymować się realną potrzebą ochrony wskazanych w art. 31 ust. 3 wartości konstytucyjnych, z drugiej zaś – musi być konieczna, a także oparta na bilansowaniu ekonomicznych i społecznych kosztów wprowadzanych zmian⁶⁵⁷ (szerzej odnośnie do zasady proporcjonalności zob. rozdział IV).

Kształtując sposób ochrony dóbr przez reakcję na przestępstwo i wykroczenie w Polsce w 1932 r. wprowadzono kodeks karny⁶⁵⁸ i prawo o wykroczeniach⁶⁵⁹ z dominującymi wśród tych ostatnich naruszeniami o charakterze administracyjnym⁶⁶⁰. Regulacje te oparte były na odmiennych od obecnych ustrojowych i systemowych założeniach, niemniej jednak na trwałe wyznaczyły w systemie polskim zasadnicze sposoby ingerencji w sferę praw i wolności jednostki, dzieląc odpowiedzialność na odpowiedzialność karną i odpowiedzialność za wykroczenia z właściwymi im sposobami reakcji⁶⁶¹. Wykroczenia pozostają obecnie odrębną od przestępstw kategorią czynów zabronionych, cechując się jednak generalnie mniejszą szkodliwością społeczną niż przestępstwa, co nie oznacza, że niektórych z nich nie może cechować szkodliwość wyższa niż szkodliwość niektórych przestępstw. Odpowiedzialność za wykroczenia opiera się na podobnych, ale nie na tych samych, zasadach, jakie rządzą odpowiedzialnością karną za przestępstwa, dlatego nie uznaje się tej odpowiedzialności za odpowiedzialność karną *sensu stricto*, określając ją raczej jako odpowiedzialność karną *sensu largo*⁶⁶². Osobnym problemem jest

⁶⁵⁷ W. Wróbel, *Drogi i bezdroża reformy prawa karnego (o rządowym projekcie nowelizacji kodeksu karnego)*, PiP 2007, z. 9, s. 5 i nast. oraz powołana tam literatura.

⁶⁵⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 z późn. zm.).

⁶⁵⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Prawo o wykroczeniach (Dz.U. Nr 60, poz. 572 z późn. zm.).

⁶⁶⁰ Zob. T. Bojarski, *Ewolucja polskiego systemu prawa wykroczeń*, [w:] *Rozwój polskiego prawa wykroczeń*, Lublin 1996, s. 14–15; T. Grzegorzczak, A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1996, s. 15–19.

⁶⁶¹ Por. obecnie art. 1 k.k. oraz art. 1 k.w.

⁶⁶² *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak *et al.*, wyd. 2, Warszawa 2013; por. także J. Skupiński, J. Szumski, *Problemy kodyfikacji prawa wykroczeń*, PiP 1998, z. 9–10, s. 189; jak również J. Postulski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 17 grudnia 2003 r., V KK 222/03*, GSP – PO 2005, nr 3, s. 115–124; A. Marek, *Prawo wykroczeń*, wyd. 6, Warszawa 2008, s. 2; zob. także I. Andrejew, *Przyczynek do zagadnienia...; Prawo o wykroczeniach* [projekt], Warszawa 1970, s. 65–66; zob. szerzej także D. Szumilo-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004, s. 110 i nast.; W. Radecki, *Dezintegracja polskiego prawa penalnego*, Prok. i Pr. 2014, nr 9, s. 5.

odpowiedzialność za tzw. delikty administracyjne zagrożone karami pieniężnymi, które budzą obecnie znaczne zainteresowanie doktryny⁶⁶³.

Z punktu widzenia prawnoporównawczego warto zwrócić uwagę na trzy najważniejsze w tym zakresie kultury prawne Europy: niemiecką (Niemcy), romańską (Francja) i anglosaską (Wielka Brytania). W systemie niemieckim są to poważne przestępstwa (*Verbrechen*), drobniejsze (*Vergehen*) oraz wykroczenia (*Übertretung*)⁶⁶⁴. Zasada wolności postępowania (*allgemeine Handlungsfreiheit*) zakłada, że prawnokarne nakazy i zakazy mogą być ustanawiane jedynie wówczas, gdy niezbędna jest ochrona przez karę, jako najdalej idącą ingerencję w prawa i wolności możliwą do ustanowienia przez państwo⁶⁶⁵. Potrzeba ukarania (*Strafbedürftigkeit*) jest uzasadniana karygodnością czynu, na którą składają się rodzaj i wartość chronionego dobra, w niektórych sytuacjach także „nikczemność nastawienia sprawcy”⁶⁶⁶. W francuskim kodeksie karnym (art. 111-1 c.p.) przestępstwa (*infractions*) dzieli się na zbrodnie (*crimes*) występki (*délits*) i wykroczenia (*contraventions*)⁶⁶⁷. W art. 34 Konstytucji Francji⁶⁶⁸ wskazano, że ustawa reguluje określenie zbrodni i występków oraz orzekanych za nie kar, postanowienia zaś niniejszego artykułu mogą być precyzowane i uzupełnione ustawą organiczną⁶⁶⁹, zgodnie natomiast z art. 37 Konstytucji Francji materie nienależące do zakresu ustawy są regulowane aktami władzy wykonawczej.

Nieco inaczej wygląda system anglosaski, nie jest mu znany powszechnie przyjęty w systemach kontynentalnych podział przestępstw ze względu na ich ciężar gatunkowy, a wymierzona kara powinna dokładnie odzwierciedlać potępienie, jakie społeczeństwo odczuwa dla konkretnego czynu⁶⁷⁰.

⁶⁶³ W. Radecki, *Dezintegracja...*, s. 17.

⁶⁶⁴ Por. m.in. W. Gropp, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Heidelberg 2005, s. 90 i nast.; także T. Vormbaum, M. Bohlander, *A Modern History of German Criminal Law*, Berlin 2014, s. 128 i nast.; M.E. Badar, I. Marchuk, *A Comparative Study of the Principles Governing Criminal Responsibility in the Major Legal Systems of the World (England, United States, Germany, France, Denmark, Russia, China, and Islamic Legal Tradition)*, CLF 2013, Vol. 24, No. 1, s. 1–48.

⁶⁶⁵ Por. m.in. M. Klopfer, *Verfassungsrecht*, Bd. 2, *Grundrechte*, München 2010.

⁶⁶⁶ Por. także R. Zawłocki [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności karnej*, red. R. Dębski, Warszawa 2012, s. 71 i nast. oraz powołana tam literatura.

⁶⁶⁷ Por. m.in. B. Bouloc, *Droit pénal général*, Paris 2009, s. 94 i nast.

⁶⁶⁸ Por. *Konstytucja Republiki Francji*, [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 278 i nast.

⁶⁶⁹ Por. P. Sarnecki, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2008, s. 215.

⁶⁷⁰ R. Zawłocki, [w:] *System...*, s. 83 i powołana tam literatura.

Materialny element nie stanowi elementu składowego przestępstwa, a dyskusja dotycząca tego, jakie czyny powinny podlegać penalizacji, co charakteryzuje te czyny, jakie są relacje pomiędzy prawem a moralnością, toczy się w Wielkiej Brytanii przede wszystkim na poziomie politycznym⁶⁷¹. Zagadnienia te będą przedmiotem szerszego omówienia w rozdziale VII.

W dobie integracji europejskiej na kontynencie europejskim, gdzie niegdyś prym wiodły silne suwerenne państwa, dzisiaj wśród głównych aktorów znajduje się Unia Europejska, władza przestaje być utożsamiana tylko i wyłącznie z państwem narodowym, rozmywają się granice, zmienia się sposób myślenia o funkcjonowaniu nie tylko społeczności światowej, państw czy instytucji międzynarodowych, a także odczucie tożsamości poszczególnych jednostek i ich identyfikacja z określoną grupą czy wspólnotą. Pytając, czy należy myśleć, mówić i walczyć o tożsamość prawa karnego w dobie integracji europejskiej w świetle powyższych uwag, odpowiedzieć należy, że zdecydowanie tak. Przyjęta ścieżka harmonizacji jest jak najbardziej zasadna, albowiem zapobiega zbyt głębokiej ingerencji w systemy prawne państw członkowskich, nakazując jednocześnie uwzględniać i zachowywać całe bogactwo rozwiązań prawnych funkcjonujących w tych państwach nie narzucając jednocześnie tych rozwiązań pozostałym członkom UE. Trudno natomiast jednoznacznie wskazać, jak globalizacja wpływa na tożsamość, czy ją osłabia, czy też wzmacnia. Niewątpliwie jednak, niezależnie od tożsamości lokalnych, regionalnych czy narodowych, równoległe kształtuje się wspólna europejska tożsamość ponadnarodowa. Dotychczasowy przebieg procesu integracji wskazuje również na to, iż jest to proces postępujący i nieodwracalny⁶⁷², niemniej jednak na chwilę obecną nie sposób założyć, że jest to proces trwały, szczególnie w perspektywie ostatnich doświadczeń brytyjskich⁶⁷³.

---

⁶⁷¹ *Ibidem*.

⁶⁷² Por. P. Hofmański, *Przyszłość ścigania karnego...*, s. 11 i nast.

⁶⁷³ S. Blockmans, *Future of the EU27: What to Expect from this Summer's Period of Reflection*, 18.07.2016, dostępne na: www.ceps.eu; P. Bowers et al., *Brexit: Some Legal and Constitutional Issues and Alternatives to EU Membership*, „Briefing Paper” [online] 28.07.2016, No. 07214; S. Carrera et al., *What does Brexit mean for the EU's Area of Freedom, Security and Justice?*, 11.07.2016, dostępne na: www.ceps.eu; M. Terlikowski, *Konsekwencje Brexitu dla UE: polityka bezpieczeństwa po szczycie NATO*, „Biuletyn PISM” [online] 2016, nr 43; G. van der Loo, S. Blockmans, *The Impact of Brexit on the EU's International Agreements*, 15.07.2016, dostępne na: www.ceps.eu.

3.3. Pozycja prawa międzynarodowego w zakresie prawa karnego i wykroczeń w krajowym porządku prawnym – aspekty konstytucyjne

3.3.1. Źródła w prawie międzynarodowym

Odwołując się do poprzednich rozważań na temat suwerenności w zakresie źródeł prawa oraz w kontekście pozycji prawa międzynarodowego w krajowym porządku prawnym, zwrócić należy uwagę po pierwsze na to, że co do zasady jedynie suweren jest w stanie stanowić w sposób wiążący prawo na własnym terytorium, nie oznacza to jednocześnie, że on sam nie jest w stanie w sposób dowolny kształtować własnego porządku normatywnego, w tym m.in. przez dopuszczenie, na dowolnych warunkach, obcych rozstrzygnięć oraz regulacji wyznaczając w dowolny sposób granice, w których dopuszcza ingerencję innego podmiotu⁶⁷⁴. Oceniając polski porządek prawny w zakresie prawa karnego i prawa wykroczeń z punktu widzenia źródeł w prawie międzynarodowym, na chwilę obecną wydaje się rzeczą najistotniejszą przedstawiona wyżej kwestia integracji europejskiej w ramach UE, niemniej jednak nie sposób pominąć również przedstawionych niżej regulacji o charakterze ponadnarodowym, które w większym lub mniejszym stopniu wpływają na krajowy porządek w zakresie prawa karnego i wykroczeń.

O charakterze i randze prawnej umów międzynarodowych w polskim porządku prawnym przesądza Konstytucja RP. Zgodnie z jej art. 87 źródłami prawa są: Konstytucja RP, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe, rozporządzenia oraz akty prawa miejscowego obowiązujące na terenie działania organów, które je ustanowiły⁶⁷⁵. Podstawę dla uznania za obowiązujące w systemie polskim norm prawa międzynarodowego stanowią wspomniane już wcześniej, a zawarte kolejno w art. 90 i 91 Konstytucji RP, łącznie z art. 9, uregulowania⁶⁷⁶. Zgodnie z treścią art. 91 ust. 1 ratyfikowana umowa międzynarodowa, po ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chy-

⁶⁷⁴ Por. m.in. P. Kaczorowski, *Uwagi o pojęciu państwa i jego suwerenności*, [w:] *Suwerenność państwa i jej granice*, red. S. Sowiński, J. Węgrzecki, Warszawa 2010, s. 65; a także K. Wojtyczek, *Przekazywanie kompetencji państwa organizacjom międzynarodowym*, Kraków 2007, s. 37 i nast.

⁶⁷⁵ Zob. K. Działocha, „Zamknięcie” systemu źródeł prawa w Konstytucji RP, [w:] *W kręgu zagadnień konstytucyjnych. Profesorowi Eugeniuszowi Zwierzchowskiemu w darze*, red. M. Kudej, Katowice 1999, s. 123.

⁶⁷⁶ P. Winczorek, *Konstytucja RP a prawo wspólnotowe*, PiP 2004, z. 11, s. 3.

ba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy. Przyjmuje się zatem, że do stosowania postanowień umowy nie jest wobec powyższego konieczne dokonanie jej przekładu na przepisy ustaw krajowych⁶⁷⁷. Zgodnie natomiast z art. 91 ust. 2 umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową. Z treści art. 188 Konstytucji RP wynika z kolei, że w sprawach zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją RP, zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, zgodności przepisów prawa wydawanych przez centralne organy państwowe z Konstytucją RP, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami rozstrzyga Trybunał Konstytucyjny. Wskazane wyżej zasady w sposób jasny precyzują zatem hierarchię źródeł w polskim systemie prawnym.

Jedną z podstawowych dla prawa karnego i prawa wykroczeń zasad jest zasada humanizmu⁶⁷⁸ wynikająca z ratyfikowanej przez Polskę konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur⁶⁷⁹ oraz Europejskiej konwencji o zapobieganiu torturom⁶⁸⁰. Istotną rolę odgrywają również ratyfikowane przez Polskę Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych⁶⁸¹ oraz Europejska konwencja praw człowieka⁶⁸². Wymienionym aktom i ich krótkiej charakte-

⁶⁷⁷ M. Masternak-Kubiak, *Umowa międzynarodowa w prawie konstytucyjnym*, Wrocław 1997, s. 164; odmiennie S. Biernat, *Źródła prawa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Administracja publiczna u progu XXI wieku. Prace dedykowane prof. zw. dr. hab. Janowi Szreniawskiemu z okazji jubileuszu 45-lecia pracy naukowej*, red. Z. Niewiadomski, Przemysł 2000, s. 59.

⁶⁷⁸ Zagadnienie związane z zakresem znaczeniowym pojęcia „humanitaryzm” oraz jego relacji do pojęcia „humanizm”; zob. szerzej w tej kwestii A. Wąsek, *Kodeks karny...*, s. 51; A. Marek, *Prawo karne...*, s. 250; P. Kardas, M. Rodzynkiewicz, *Projekt kodeksu karnego w świetle...*, WPP 1995, nr 2, s. 44; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2000, s. 30; M. Cieślak, *Zasada humanizmu jako naczelną dyrektywa...*, s. 81.

⁶⁷⁹ Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 63, poz. 378 – załącznik).

⁶⁸⁰ Nazwa zwyczajowa, skrót EKZT, właściwie: Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzona w Strasburgu w dniu 26 listopada 1987 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238 z późn. zm.).

⁶⁸¹ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167 – załącznik).

⁶⁸² Nazwa zwyczajowa, skrót EKPCz, właściwie: Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmie-

rystyce na potrzeby analizowanego zagadnienia poświęcona będzie pozostała część niniejszego rozdziału.

3.3.2. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności

W 1950 r. w Rzymie podpisano Europejską konwencję praw człowieka, do której następnie uchwalono 14 protokołów dodatkowych, dzielących się na dwie grupy – protokoły o charakterze materialnym rozszerzające katalog praw oraz protokoły o charakterze proceduralno-organizacyjnym dotyczące mechanizmu kontrolnego, których wejście w życie związane jest z wymogiem ratyfikacji⁶⁸³. Katalog praw zawartych w konwencji obejmuje prawo do życia, zakaz tortur, zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawo do rzetelnego procesu sądowego, zakaz karania bez podstawy prawnej, prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, wolność myśli, sumienia i wyznania, wolność wyrażania opinii, wolność zgromadzania się i stowarzyszania, prawo do zawarcia małżeństwa, prawo do skutecznego środka odwoławczego, zakaz dyskryminacji⁶⁸⁴. W protokole nr 1 poszerzono wspomniane wyżej prawa o prawo do własności, prawo do nauki, prawo do wolnych wyborów. Protokół nr 4⁶⁸⁵ zawiera natomiast zakaz pozbawiania wolności za długi, prawo do swobodnego poruszania się, zakaz wydalania obywateli, zakaz zbiorowego wydalania cudzoziemców. Protokół nr 6⁶⁸⁶ dotyczy zniesienia kary śmierci, w protokole nr 7⁶⁸⁷ zawarte są gwarancje dotyczące cudzoziemców, prawo do odwołania w sprawach karnych, prawo do odszkodowania za bezprawne skazanie, zakaz podwójnego sądenia lub karania, równość małżonków. Generalny zakaz dyskryminacji został zawarty w protokole nr 12, w protokole nr 13⁶⁸⁸ znajduje się natomiast

---

niona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.).

⁶⁸³ B. Gronowska *et al.*, *Prawa człowieka i ich ochrona...*, s. 70.

⁶⁸⁴ *Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (tekst jednolity)*, [w:] M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do EKPCz*, wyd. 7, Warszawa 2015.

⁶⁸⁵ Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Paryżu dnia 20 marca 1952 r. oraz Protokół nr 4 do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu dnia 16 września 1963 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175).

⁶⁸⁶ Protokół nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący zniesienia kary śmierci, sporządzony w Strasburgu dnia 28 kwietnia 1983 r. (Dz.U. z 2001 r. Nr 23, poz. 266).

⁶⁸⁷ Protokół nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzony dnia 22 listopada 1984 r. w Strasburgu (Dz.U. 2003 Nr 42, poz. 364).

⁶⁸⁸ Protokół nr 13 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności

bezwzględny zakaz stosowania kary śmierci. Pozostałe protokoły dotyczą już kwestii proceduralnych⁶⁸⁹. Pomimo że zakres praw chroniących jednostkę zawartych w konwencji jest szeroki, w świetle art. 53 EKPCz norma krajowa zapewniająca większą ochronę aniżeli postanowienia zawarte w konwencji ma pierwszeństwo stosowania⁶⁹⁰.

Na chwilę obecną miejsce Europejskiej konwencji praw człowieka w polskim porządku prawnym wydaje się jasne. Z punktu widzenia integracji europejskiej warto wspomnieć, że w Traktacie z Lizbony w art. 1a, przyjęto zasadę, że „Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn”. Traktat lizboński nadał również nowe brzmienie art. 6 TUE (art. 1 pkt 8) gdzie zgodnie z ust. 2 „Unia przystępuje do europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, przystąpienie do Konwencji nie narusza kompetencji Unii określonych w Traktatach”. Zgodnie natomiast z ust. 3 „prawa podstawowe, zagwarantowane w europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz wynikające z tradycji konstytucyjnych wspólnych Państwom Członkowskim, stanowią część prawa Unii jako zasady ogólne prawa⁶⁹¹”.

Z punktu widzenia omawianego procesu kontrawencjonalizacji warto wspomnieć, że zgodnie z art. 6 EKPCz „każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej⁶⁹². Orzeczenie ogłaszane jest

---

dotyczącego zniesienia kary śmierci we wszystkich okolicznościach, sporządzony w Wilnie dnia 3 maja 2002 r. (Dz.U. z 2014 r. poz. 1155).

⁶⁸⁹ *Europejska konwencja o ochronie praw człowieka...*; ustawa z dnia 9 kwietnia 2015 r. o ratyfikacji protokołu nr 15 zmieniającego Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonego w Strasburgu dnia 24 czerwca 2013 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 763).

⁶⁹⁰ Por. m.in. wyrok ETPCz z dnia 9 listopada 2006 r. w sprawie *Leempoel & S.A. ED. Ciné Revue v. Belgia*, skarga nr 64772/01.

⁶⁹¹ *Europejska konwencja o ochronie praw człowieka...*, s. 383 i nast.

⁶⁹² Por. m.in. M. Aksamitowska-Kobos, *Wnioski obywateli polskich kierowane za granicę o przyznanie pomocy prawnej w postępowaniu przed sądami zagranicznymi*, Pal. 2015, nr 5–6, s. 64–80.

zawsze publicznie, jednak prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości. Zgodnie z ust. 2. „każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą”⁶⁹³. Zgodnie natomiast z ust. 3 „każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do: a) niezwłocznego otrzymania szczegółowej informacji w języku dla niego zrozumiałym o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżenia; b) posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony; c) bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony – do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości; d) przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia oraz żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach jak świadków oskarżenia; e) korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie”. Prawo jednostki do rzetelnego, publicznego procesu sądowego ma, jak się podkreśla w literaturze i orzecznictwie, ogromne znaczenie dla prawidłowego działania mechanizmów demokracji, rezygnacja z gwarancji art. 6 EKPCz jest możliwa jedynie wówczas, gdy nie budzi wątpliwości i nie sprzeciwia się jej ważny interes publiczny⁶⁹⁴.

W kontekście omawianego procesu kontrawencjonalizacji podkreślić należy funkcjonowanie na gruncie konwencji kategorii „sprawa karna”, przy czym ocena, czy mamy do czynienia ze sprawą karną w rozumieniu konwencji, nie zawsze jest sprawą prostą⁶⁹⁵. W pierwszej kolejności z pewnością istotnym

⁶⁹³ Por. M. Bernatt, *Glosa do wyroku SN z dnia 14 kwietnia 2010 r., III SK 1/10*, EPS 2011, nr 6, s. 40–45. Autor podkreśla, że na skutek wyroku Sądu Najwyższego staje się konieczne zagwarantowanie domniemania niewinności (art. 6 ust. 2 EKPCz), co przesądza o rozkładzie ciężaru dowodu, obowiązku rozstrzygnięcia wszystkich wątpliwości, których nie można usunąć, na korzyść podmiotu, któremu organ zarzuca naruszenie prawa (*in dubio pro reo*), a także respektowaniu wolności od samooskarżania się, w zakresie, w jakim wolność ta rozumiana jest przez Europejski Trybunał Praw Człowieka oraz pozostaje w związku z zasadą *ne bis in idem* (art. 4 protokołu nr 7 do EKPCz).

⁶⁹⁴ Wyrok ETPCz z dnia 5 grudnia 2002 r. w sprawie *Craxi v. Włochy*, skarga nr 34896/97, § 91.

⁶⁹⁵ Bliżej R. Pawlik, *Konstytucyjne podstawy...*

kryterium takiego ustalenia jest weryfikacja, czy przepisy opisujące czyn będący przedmiotem oskarżenia są w systemie prawnym danego państwa częścią prawa karnego, dyscyplinarnego czy też obu równocześnie. Najważniejsza natomiast w kontekście identyfikacji sprawy karnej pozostaje sama istota czynu karalnego, zasadniczo bowiem karę wymierza się dla odpłaty i odstraszenia od podobnych czynów nie tylko samego sprawcy ale i innych, jej podstawą musi być zatem ogólna norma mająca cel zarówno prewencyjny jak i represyjny⁶⁹⁶. W orzeczeniu *Engel v. Holandia*⁶⁹⁷ Europejski Trybunał Praw Człowieka sformułował trzy kryteria ułatwiające przyznanie danemu postępowaniu charakteru sprawy karnej: kwalifikacja danego czynu w prawie krajowym, naturę zarzucanego czynu oraz cel i surowość sankcji⁶⁹⁸. W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka pojawia się pogląd, że sankcja ma charakter karny, jeśli prawo będące jej podstawą stosuje się do wszystkich, a nie tylko do określonej grupy o specjalnym statusie⁶⁹⁹. Nawet jeśli sprawa nie jest ze swojej natury karna, może się okazać, że ma taki charakter w rozumieniu konwencji przy uwzględnieniu stopnia surowości zastosowanej sankcji⁷⁰⁰. Przykładowo w sprawie *Eggs v. Szwajcaria* Komisja uznała, że wymierzenie kary pięciu dni ścisłego aresztu za wykroczenie dyscyplinarne polegające na naruszeniu obowiązków wynikających ze służby wojskowej nie wystarcza, aby art. 6 EKPCz znalazł zastosowanie⁷⁰¹. Jednocześnie podkreślić należy, że konwencja nie od-

⁶⁹⁶ Wyrok ETPCz z dnia 23 lipca 1968 r. w sprawie *Delcourt v. Belgia*, nr A 11, § 25; por. w tym zakresie także powołane już wcześniej interesujące opracowanie: M. Peno, *O odpowiedzialności karnej...*; a także *idem*, *O wyborze moralnego zła...*

⁶⁹⁷ Wyrok ETPCz z dnia 8 czerwca 1976 r. w sprawie *Engel i inni v. Holandia*, skarga nr 5100/71.

⁶⁹⁸ Trybunał sukcesywnie rozszerzał katalog czynów z innych dziedzin prawa mających status sprawy karnej, uzupełniając powyższe kryteria w wyrokach z: dnia 24 lutego 1994 r. w sprawie *Bendeunon v. Francja*, skarga nr 12547/86; oraz dnia 23 listopada 2006 r. w sprawie *Jussila v. Finlandia*, skarga nr 73053/01.

⁶⁹⁹ Wyrok ETPCz z dnia 26 maja 2009 r. w sprawie *Batsanina v. Rosja*, skarga nr 3932/02, § 24; decyzja ETPCz z dnia 19 maja 2009 r. w sprawie *Messier v. Francja*, skarga nr 25041/07 (dot. postępowania przed Komisją Karną Urzędu ds. Rynków Finansowych).

⁷⁰⁰ Wyrok ETPCz z dnia 8 czerwca 1976 r. w sprawie *Engel i inni v. Holandia*, skarga nr A. 22, § 82; wyrok ETPCz z dnia 21 lutego 1984 r. w sprawie *Öztürk v. Niemcy*, skarga nr 8544/79, § 48–50.

⁷⁰¹ Raport Komisji ETPCz z dnia 4 marca 1978 r. w sprawie *Eggs v. Szwajcaria*, skarga nr 7341/76, s. 35; szerzej J. Bucherer, *Die Vereinbarkeit von Militärgerichten mit dem Recht auf ein faires Verfahren gemäß Art. 6 Abs. 1 EMRK, Art. 8 Abs. 1 AMRK und Art. 14 Abs. 1 des UN-Paktes über bürgerliche und politische Rechte*; Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2005, str. 47 i nast; por. także wyrok ETPCz z dnia 3 października 2013 r. w sprawie *Kasparov i inni v. Rosja*, skarga nr 21613/07, § 39.

nosi się do kwestii podziału na prawo karne i dyscyplinarne oraz samodzielniego określania granic między tymi rodzajami odpowiedzialności, nie zakazując jednocześnie takich zabiegów, nie wynika z tego jednak również, co widoczne jest w orzecznictwie ETPCz, że tego rodzaju klasyfikacja sama w sobie decyduje o rodzaju i charakterze odpowiedzialności⁷⁰². Reguły przewidziane dla spraw karnych w rozumieniu art. 6 EKPCz, jak się podkreśla w doktrynie i orzecznictwie, można odnosić do postępowań *stricte* krajowych, w których stosowane są przepisy prawa polskiego, problemem pozostaje natomiast to, czy do postępowań krajowych, w których podstawą prawną decyzji są przepisy prawa UE lub przepisy prawa krajowego, stanowiące implementację tego prawa, zastosowanie znajdzie także Karta Praw Podstawowych⁷⁰³, szczególnie art. 47 KPP (stanowiący odpowiednik art. 6 EKPCz)⁷⁰⁴.

W sprawach karnych ogólne wymagania rzetelnego procesu zawarte w art. 6 EKPCz stosuje się do wszystkich typów przestępstw⁷⁰⁵. EKPCz w art. 6 ust. 1 nakłada na państwa obowiązek zorganizowania systemów prawnych w sposób pozwalający sądom spełnić wszystkie wynikające z niego warunki, łącznie z rozpatrzeniem sprawy w rozsądnym terminie⁷⁰⁶ oraz zasadą domniemania niewinności⁷⁰⁷, która tradycyjnie chroni prawo każdej osoby oskarżonej w sprawie karnej do uznania za niewinną do czasu udowodnienia jej winy zgodnie z ustawą⁷⁰⁸.

⁷⁰² Wyrok ETPCz z dnia 28 czerwca 1984 r. w sprawie *Campbell i Fell v. Wielka Brytania*, skarga nr A 80, § 68; cyt. wyrok w sprawie *Engel i inni v. Holandia*; cyt. wyrok w sprawie *Öztürk v. Niemcy*; wyrok ETPCz z dnia 2 września 1998 r. w sprawie *Lauko v. Słowacja*, skarga nr 4/1998/907/1119; wyrok ETPCz z dnia 2 września 1998 r. w sprawie *Kadubec v. Słowacja*, skarga nr 27061/95.

⁷⁰³ Karta praw podstawowych (Dz.Urz. UE C 83 z 30.03.2010, s. 389).

⁷⁰⁴ Por. M. Bernatt, *Glosa do wyroku SN z dnia 14 kwietnia 2010 r., III SK 1/10*, EPS 2011, nr 6, s. 40–45.

⁷⁰⁵ Wyrok ETPCz z dnia 9 czerwca 1998 r. w sprawie *Teixeira de Castro v. Portugalia*, skarga nr 25829/94, § 36; wyrok ETPCz z dnia 1 marca 2007 r. w sprawie *Heglas v. Czechy*, skarga nr 5935/02, § 87; wyrok ETPCz z dnia 10 marca 2009 r. w sprawie *Bykov v. Rosja*, skarga nr 4378/02, § 93.

⁷⁰⁶ Wyrok ETPCz z dnia 25 czerwca 1987 r. w sprawie *Baggetta v. Włochy*, skarga nr 10256/83, § 20; wyrok ETPCz z dnia 23 marca 1994 r. w sprawie *Muti v. Włochy*, skarga nr 32/1993/427/506; wyrok ETPCz z dnia 24 maja 1991 r. w sprawie *Vocaturo v. Włochy*, skarga nr 11891/85, § 17.

⁷⁰⁷ Wyrok ETPCz z dnia 25 marca 1983 r. w sprawie *Minelli v. Szwajcaria*, skarga nr 8660/79, § 27; zob. również wyrok ETPCz z dnia 27 lutego 1980 r. w sprawie *Deweer v. Belgia*, skarga nr 6903/75, § 56; wyrok ETPCz z dnia 26 marca 1982 r. w sprawie *Adolf v. Austria*, skarga nr 8269/78, § 30.

⁷⁰⁸ Wyrok ETPCz z dnia 12 lipca 2013 r. w sprawie *Allen v. Wielka Brytania*, skarga nr 25424/09, § 93, 95. W polskim k.p.k. zgodnie z art. 5 § 1 – oskarżonego uważa

Podkreślić należy, że na gruncie EKPCz nie spotykamy definicji postępowania w sprawach o wykroczenia, a jedynie, jak zwrócono uwagę wyżej, definicję sprawy karnej (art. 6 ust. 1. EKPCz). W sprawach o wykroczenia EKPCz dopuszcza możliwość orzekania przez organ niesądowy, np. organ administracji, z koniecznością poddania orzeczenia kontroli sądu, niezależnego od władzy wykonawczej z kompetencją do reformatoryjnego orzekania, nie jest konieczne natomiast zapewnienie obwinionemu o wykroczenie sądownia w dwóch instancjach, co wynika m.in. z art. 2 protokołu 7 do EKPCz⁷⁰⁹. W praktyce najwięcej czynów z zakresu art. 6 ust. 1 dotyczy wykroczeń komunikacyjnych, drobnych zakłóceń porządku publicznego oraz podatku i jego wymiaru⁷¹⁰.

Zgodnie z art. 7 ust. 1 EKPCz „nikt nie może być uznany za winnego popełnienia czynu polegającego na działaniu lub zaniechaniu działania, który według prawa wewnętrznego lub międzynarodowego nie stanowił czynu zagrożonego karą w czasie jego popełnienia. Nie będzie również wymierzona kara surowsza od tej, którą można było wymierzyć w czasie, gdy czyn zagrożony karą został popełniony”. Zgodnie z ust. 2 wskazana wyżej reguła nie stanowi przeszkody w sądowniu i karaniu osoby winnej działania lub zaniechania, które w czasie popełnienia stanowiły czyn zagrożony karą według ogólnych zasad uznanych przez narody cywilizowane⁷¹¹. Zobowiązań na podstawie tego przepisu nie można uchylić nawet w wypadku wojny lub innego

---

się za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem. Zgodnie natomiast z art. 8 k.p.o.w. w postępowaniu uregulowanym w niniejszym kodeksie stosuje się odpowiednio przepisy art. 2, art. 4, art. 5, art. 7–9, art. 13, art. 14, art. 15 § 2 i 3, art. 16, art. 18 § 2, art. 20, art. 23 i art. 23a Kodeksu postępowania karnego.

⁷⁰⁹ *Europejska konwencja o ochronie praw człowieka...*, s. 383i nast.

⁷¹⁰ W cyt. wyroku w sprawie *Öztürk v. Niemcy* jako sprawę karną uznano wykroczenie ze stosunkowo nieznaczną dolegliwością (mandat w wysokości 60 marek). Podobnie w cyt. wyroku w sprawie *Lauko v. Słowacja* oraz ow wyroku z dnia 10 lutego 2009 r. w sprawie *Zolotukhin v. Rosja*, skarga nr 14939/03.

⁷¹¹ Wyrok ETPCz z dnia 22 marca 2001 r. w sprawie *Streletz, Kessler i Krenz v. Niemcy*, skarga nr 34044/96 i nast., § 82; wyrok ETPCz z dnia 17 września 2009 r. w sprawie *Scoppola v. Włochy (nr 2)*, skarga nr 10249/03, § 97–98; decyzja częściowa: wyrok ETPCz z dnia 5 lipca 2007 r. w sprawie *Saccoccia v. Austria*, skarga nr 69917/01; wyrok ETPCz z dnia 6 września 2011 r. w sprawie *Müller v. Czechy*, skarga nr 48058/09 szerzej w tej i prezentowanych poniżej kwestiach por. kompleksowe opracowanie M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do EKPCz*, wyd. 7, Warszawa 2015

niebezpieczeństwa publicznego (art. 15). Regulacja ta potwierdza nie tylko zakaz wstecznego stosowania prawa karnego na niekorzyść oskarżonego⁷¹², ale również zasadę, że tylko przepis prawa może rozstrzygać o istnieniu przestępstwa oraz określać rodzaj i granice wymiaru kary (*nullum crimen, nulla poena sine lege*)⁷¹³. Musi on być interpretowany i stosowany w sposób zapewniający skuteczne gwarancje przed arbitralnym ściganiem⁷¹⁴. W art. 7 zakazano jednocześnie rozszerzania granic istniejących przestępstw na czyny, które przedtem nie były przestępstwami, i rozszerzającej interpretacji na niekorzyść oskarżonego⁷¹⁵. Przestępstwa i wiążące się z nimi kary muszą być wyraźnie zdefiniowane przez prawo⁷¹⁶. Jednostka powinna mieć możliwość zorientowania się z samej treści przepisu, a w razie potrzeby z jego interpretacji przez sądy, co do tego, jakie działania i zaniechania prowadzą do odpowiedzialności karnej⁷¹⁷ (szerzej w rozdziale 5 i 6 niniejszego opracowania).

⁷¹² Np. wyrok ETPCz z dnia 14 kwietnia 2015 r. w sprawie *Contrada v. Włochy* (nr 3), skarga nr 66655/13.

⁷¹³ Np. wyrok ETPCz z dnia 20 stycznia 2009 r. w sprawie *Sud Fondi S.ar.l. i inni v. Włochy*, skarga nr 75909/01; zob. również np. wyrok ETPCz z dnia 15 grudnia 2009 r. w sprawie *Gurguchiani v. Hiszpania*, skarga nr 16012/06.

⁷¹⁴ Wyrok ETPCz z dnia 27 lutego 2001 r. w sprawie *Ecer i Zeyrek v. Turcja*, skarga nr 29295/95 i nast., § 29; zob. również np. wyrok ETPCz z dnia 24 lipca 2008 r. w sprawie *Kononov v. Łotwa*, skarga nr 34854/02, § 113, § 185.

⁷¹⁵ Wyrok ETPCz z dnia 22 listopada 1995 r. w sprawie *S.W. v. Wielka Brytania*, skarga nr 20166/92, § 34–36; wyrok ETPCz z dnia 22 marca 2001 r. w sprawie *Streletz, Kessler i Krenz v. Niemcy*, skarga nr 34044/96 i nast., § 50; zob. również wyrok ETPCz z dnia 21 stycznia 2003 r. w sprawie *Veeber v. Estonia*, skarga nr 45771/99, § 30; wyrok ETPCz z dnia 22 czerwca 2000 r. w sprawie *Coëme i inni v. Belgia*, skarga nr 32492/96 i nast., § 145; wyrok ETPCz z dnia 12 lutego 2013 r. w sprawie *Previti v. Włochy*, skarga 1845/08.

⁷¹⁶ Wyrok ETPCz z dnia 25 maja 1993 r. *Kokkinakis v. Grecja*, skarga nr 14307/88, § 52; cyt. wyrok w sprawie *S.W. v. Wielka Brytania*, § 34; zob. również np. wyrok ETPCz z dnia 15 lipca 2014 r. w sprawie *Ashlarba v. Gruzja*, skarga nr 45554/08 (dot. przepisów o zwalczaniu przestępczości zorganizowanej).

⁷¹⁷ Wyrok ETPCz z dnia 29 marca 2006 r. w sprawie *Achour v. Francja*, skarga nr 67335/01, § 41; wyrok ETPCz z dnia 15 listopada 1996 r. w sprawie *Cantoni v. Francja*, skarga nr 45/1995/551/637, § 29 a także Europejska konwencja o ochronie praw człowieka... oraz powołana tam literatura i orzecznictwo.

3.3.3. Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania

W zakresie źródeł w prawie międzynarodowym, co prawda już nieco mniej istotnych z punktu widzenia procesu kontrawencjonalizacji, niemniej jednak wartych w tym miejscu przypomnienia, z uwagi na niewątpliwy wpływ na regulacje w zakresie prawa karnego, a poniekąd także na prawo wykroczeń, wspomnieć należy Konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania z 10 grudnia 1984 r. Zgodnie z art. 25 ust. 2 konwencji dnia 26 lipca 1989 r. został złożony sekretarzowi generalnemu ONZ dokument ratyfikacyjny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, zgodnie natomiast z art. 27 ust. 2 konwencji weszła ona w życie w stosunku do Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej dnia 25 sierpnia 1989 r.⁷¹⁸

O mniej istotnym dla przedmiotu niniejszego opracowania znaczeniu wspomnianej konwencji decyduje w dużej mierze zakres jej uregulowań, odnosi się ona bowiem do zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. W rozumieniu konwencji, zgodnie z jej art. 1, pojęcie tortur obejmuje „każde działanie, którym jakiegokolwiek osobie umyślnie zadaje się ostry ból lub cierpienie, fizyczne bądź psychiczne, w celu uzyskania od niej lub od osoby trzeciej informacji lub wyznania, w celu ukarania jej za czyn popełniony przez nią lub osobę trzecią albo o którego dokonanie jest ona podejrzana, a także w celu zastraszenia lub wywarcia nacisku na nią lub trzecią osobę albo w jakimkolwiek innym celu wynikającym z wszelkiej formy dyskryminacji, gdy taki ból lub cierpienie powodowane są przez funkcjonariusza państwowego lub inną osobę występującą w charakterze urzędowym lub z ich polecenia albo za wyraźną lub milczącą zgodą. Określenie to nie obejmuje bólu lub cierpienia wynikających jedynie ze zgodnych z prawem sankcji, nieodłącznie związanych z tymi sankcjami lub wywołanych przez nie przypadkowo”. Artykuł ten nie narusza umów międzynarodowych lub ustawodawstwa wewnętrznego, zawierających lub mogących zwierać postanowienia o szerszym zastosowaniu.

---

⁷¹⁸ Oświadczenie rządowe z dnia 21 października 1989 r. w sprawie ratyfikacji przez Polską Rzeczpospolitą Ludową Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r. (Dz.U. Nr 63 poz. 379).

3.3.4. Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu

Kolejnym aktem w zakresie poruszonej wyżej problematyki jest sporządzona w dniu 26 listopada 1987 r. w Strasburgu Europejska konwencja o zapobieganiu torturom⁷¹⁹, zgodnie z którą utworzono Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, który m.in. przez wizytację ma na celu w razie potrzeby ochronę przed torturami bądź nieludzkim lub poniżającym traktowaniem albo karaniem. Zgodnie z art. 18 EKZT został złożony 10 października 1994 r. sekretarzowi generalnemu Rady Europy, jako depozytariuszowi powyższej konwencji, dokument ratyfikacji wymienionej konwencji przez Rzeczpospolitą Polską. Zgodnie z art. 19 ust. 2 weszła ona w życie w stosunku do Rzeczypospolitej Polskiej 1 lutego 1995 r.⁷²⁰

3.3.5. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych

Wartym wspomnienia dla kompletności rozważań jest również Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych – akt uchwalony w wyniku konferencji ONZ w Nowym Jorku, na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego z 16 grudnia 1966 r., który wszedł w życie 23 marca 1976 r. Obok Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych statuuje on podstawowe prawa i wolności człowieka oraz zobowiązania państwa wobec obywateli. Składa się z pięciu części. W części I ma miejsce nadanie narodom prawa do samostanowienia i decydowania o kierunkach własnego rozwoju oraz prawa do korzystania z własnych bogactw naturalnych. Część II określa zobowiązania państw-stron paktu wobec wykonywania jego postanowień. Państwo może podjąć kroki mające na celu częściowe ograniczenie niektórych praw wobec zagrożenia narodu, jednak działania takie muszą być adekwatne do zaistniałej sytuacji i nie mogą pociągać za sobą dyskryminacji ze względu na rasę, płeć, język, religię lub pochodzenie społeczne. Część III zapewnia natomiast podstawowe prawa obywatelskie i polityczne, takie jak: zakaz dyskryminacji, prawo do życia, zakaz tortur i nieludzkiego traktowania, prawo do wolności osobistej, humanitarne traktowanie więźniów,

⁷¹⁹ Art. 1–6 EKZT.

⁷²⁰ Oświadczenie rządowe z dnia 30 grudnia 1994 r. w sprawie ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Europejskiej konwencji o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzonej w Strasburgu w dniu 26 listopada 1987 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 46, poz. 239); zob. też A. Bisztyga, *Ochrona praw człowieka w systemie Rady Europy*, [w:] B. Banaszak et al., *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2005, s. 121–125.

wolność poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania, obowiązek argumentacji wydalenia obcokrajowca, równość przed sądami i trybunałami, prawo do uznawania swojej podmiotowości prawnej wszędzie, ochrona życia prywatnego, wolność myśli, sumienia i wyznania, prawo do posiadania własnych poglądów, prawo do gromadzenia się i tworzenia stowarzyszeń (w tym związków zawodowych), ochrona rodziny ze strony państwa, prawo uczestniczenia w wyborze władzy, równość wobec prawa, ochrona mniejszości etnicznych, religijnych i językowych⁷²¹. Część IV paktu powołała do życia Komitet Praw Człowieka, który stoi na straży przestrzegania postanowień paktu. Szczegóły działalności komitetu określał wydany tego samego roku Pierwszy protokół fakultatywny⁷²². W części V zawarto natomiast formalno-prawne postanowienia końcowe. W 1989 r. w Nowym Jorku sporządzony został Drugi protokół fakultatywny MPPOiP, postulujący zniesienie kary śmierci⁷²³.

---

⁷²¹ Por. w tym zakresie m.in. *Międzynarodowy pakt praw osobistych i politycznych* [nowy przekład – wydanie dwujęzyczne], red. M. Piechowiak, R. Hliwa, Poznań 2001; *Komentarze ogólne Komitetu Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych z lat 1999–2004*, red. R. Hliwa, R. Wieruszewski, Poznań 2004.

⁷²² A. Michalska, *Komitet Praw Człowieka. Kompetencje, funkcjonowanie, orzecznictwo*, Warszawa 1994; zob. również P. Daranowski, *Międzynarodowa ochrona praw obywatelskich i politycznych in statu nascendi*, Łódź 1993.

⁷²³ Drugi protokół fakultatywny do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, przyjęty w Nowym Jorku dnia 15 grudnia 1989 r. (Dz.U. 2014 poz. 891); ustawa z dnia 26 lipca 2013 r. o ratyfikacji drugiego protokołu fakultatywnego do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, przyjętego w Nowym Jorku dnia 15 grudnia 1989 r. (Dz.U. poz. 1045); oświadczenie rządowe z dnia 29 kwietnia 2014 r. w sprawie mocy obowiązującej drugiego protokołu fakultatywnego do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, przyjętego w Nowym Jorku dnia 15 grudnia 1989 r. (Dz.U. poz. 892).

Rozdział IV

Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania

4.1. Uwagi wstępne

Obszar stosowania kar i środków karnych za czyny przez prawo zabronione jako przestępstwa, oraz istota wykroczeń, należą obecnie do bardziej spornych zagadnień w doktrynie⁷²⁴. Na zarysowany problem, a w szczególności na istotę wykroczenia w systemie polskim, wpływ miało wiele czynników, w tym m.in. właśnie zapoczątkowany w latach 60. XX w. proces kontrawencjonalizacji, będącej swoistym rozwarstwieniem dotychczasowej odpowiedzialności karnej, w efekcie której w sferze wykroczeń znalazły się nie tylko tradycyjne drobne przestępstwa, ale również inne naruszenia⁷²⁵. Proces ten w konsekwencji doprowadził do tego, że prawo o wykroczeniach z instrumentu pierwotnie służącego zapewnieniu spokoju i porządku publicznego stało się swego rodzaju przedłużeniem prawa karnego⁷²⁶. Zaznaczyć trzeba przy tym, że kodeks

---

⁷²⁴ Por. m.in. M. Lubelski, *Porządek publiczny jako zasadniczy przedmiot ochrony prawa wykroczeń i czynnik rozgraniczający z powszechnym prawem karnym*, Arch. Krym. 2010, t. 32, s. 205; Autor wyraża pogląd, że czyny te łączy fakt godzenia w szeroko rozumiany porządek publiczny, podobnie A. Marek za J. Makarewiczem (A. Marek, *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, wyd. 5, Warszawa 2006, s. 31). Równie powszechny stał się pogląd, że różnica pomiędzy przestępstwem a wykroczeniem sprowadza się do stopnia społecznej szkodliwości czynu, tak m.in. T. Bojarski, *Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu*, Warszawa 2003, s. 53; podobnie B. Kurzępa, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 13; czy M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 81.

⁷²⁵ Por. ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego (Dz.U. Nr 23, poz. 149).

⁷²⁶ M. Bojarski, W. Radecki, *Spory na tle zróżnicowania wykroczeń i przestępstw*, [w:] *Problemy spójności prawa karnego z perspektywy jego nowelizacji*, red. A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011, s. 181; oraz M. Błaszczyk, W. Jankowski, M. Zbro-

wykroczeń nie definiuje wykroczenia, podobnie jak nie czyni tego kodeks karny w przypadku przestępstwa, niemniej jednak w art. 1 określa podstawy odpowiedzialności za wykroczenie, wskazując na elementy jego struktury⁷²⁷. Jednym z warunków odpowiedzialności za wykroczenie jest społeczna szkodliwość czynu rozumiana jako ujemna wartość zachowania z punktu widzenia przyjętych w społeczeństwie założeń aksjologicznych⁷²⁸. Materialna treść zarówno w przypadku przestępstwa, jak i wykroczenia uzupełnia jego element formalny, ale nie jest z nim tożsama⁷²⁹.

Jak słusznie podnosi M. Filar, kryminalizacji nie może być za mało, gdyż wtedy określone dobra i wartości pozostaną bez ochrony, ani też za dużo, gdyż wtedy następuje inflacja normy prawnej, a to prowadzi w prostej linii do spadku efektywności i prestiżu całego systemu⁷³⁰. Spoglądając na obecne regulacje

---

jewska, *Prawo i postępowanie w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2013, s. 4; por. także T. Tyrawski, *Projekt nowego prawa o wykroczeniach*, WPP 1962, nr 1, s. 45; *Prawo o wykroczeniach. Projekt*, Warszawa 1970; por. także J. Skupiński, J. Szumski, *Problemy kodyfikacji prawa wykroczeń*, PiP 1998, z. 9–10, s. 189; jak również J. Postulski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 17 grudnia 2003 r., V KK 222/03*, GSP – Prz. Orz. 2005, nr 3, s. 15.

⁷²⁷ Odmiennie podejście funkcjonuje natomiast na gruncie czynów karnych skarbowych, gdzie poza podobną regulacją określającą warunki odpowiedzialności za te czyny (art. 1 k.k.s.) znajdujemy wyraźne definicje przestępstwa skarbowego (art. 53 § 2 k.k.s.) i wykroczenia skarbowego (art. 53 § 3 k.k.s.); por. w tym zakresie także R. Zawłocki [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności karnej*, red. R. Dębski, Warszawa 2012, s. 114.

⁷²⁸ R. Zawłocki, *Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwości czynu w prawie karnym*, Warszawa 2007, s. 127; w tym zakresie także wyrok SN z dnia 10 lutego 2009 r., III KK 305/08, OSNwSK 2009, nr 1, poz. 335, gdzie Sąd Najwyższy podkreślił, że „społeczna szkodliwość czynu jako materialna treść i warunek każdego przestępstwa skarbowego i wykroczenia skarbowego używana jest w kodeksie karnym skarbowym w znaczeniu elementów strony przedmiotowej i podmiotowej czynu. Okoliczności decydujące o stopniu społecznej szkodliwości czynu wymienione są w art. 53 § 7 k.k.s., a ich katalog jest ustawowo zamknięty co oznacza, iż okoliczności w nim niewymienione nie stanowią elementów strony przedmiotowej i podmiotowej mających wpływ na jego ocenę. Oceniając stopień społecznej szkodliwości czynu należy wskazać jakie elementy strony przedmiotowej i podmiotowej przemawiają za uznaniem, iż czyn ten nie stanowi przestępstwa, nie jest więc wystarczające ogólne powołanie się na stronę podmiotową i przedmiotową czynu”.

⁷²⁹ B. Kunicka-Michalska, *Z problematyki społecznej szkodliwości czynu*, PPK 1998, nr 18, s. 5 i nast.

⁷³⁰ M. Filar, *Polityka kryminalizacyjna III RP*, PiP 1996, z. 11, s. 47; por. interesujące rozważania w systemie francuskim: E. Garçon, V. Peltier, *Droit de la peine*, Paris 2010, s. 142 i nast.

o przypisywanym im prawnokarnym charakterze, przyznać należy, że kryminalizacja wręcz „rozlała się” na znaczne obszary życia społecznego⁷³¹. W zasadzie w sposób uprawniony powiedzieć można, że nie ma na chwilę obecną dziedziny prawa i regulacji, która nie zostałaby opatrzona sankcjami karnymi. Wagę zjawiska i jego konsekwencji potęguje jednocześnie niesłychana wręcz dynamika zmian legislacyjnych i to nie tylko w obrębie prawa karnego materialnego. Wystarczy wspomnieć, że obecnie obowiązująca kodyfikacja karna doczekała się już ponad 70 zmian⁷³², podstawową zaś wartością każdego systemu prawa, jak niewątpliwie słusznie zauważa W. Wróbel, jest jego stabilność albowiem jeżeli normy prawne mają efektywnie spełniać funkcję regulacyjną, muszą w dostatecznie długim czasie zakorzenić się w kulturze prawnej danego społeczeństwa, „przeniknąć do krwiobiegu kultury i języka”⁷³³. Tymczasem,

⁷³¹ Tego niezwykle trafnego określenia użył w swoim wystąpieniu J. Piskorski, por. w tym zakresie *idem*, *Ekwifinalność kryminalizacji*, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013, s. 17 i nast.; por. także L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym (w świetle idei zupełnej kodyfikacji karnej)*, PiP 2011, z. 7–8, s. 55 i nast.

⁷³² Aktualnie tekst jednolity Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 5 lipca 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Kodeks karny.

⁷³³ W. Wróbel, *Drogi i bezdroża reformy prawa karnego*, PiP 2007, z. 9, s. 3–13; por. także w tej materii E. Zielińska, *O stanowieniu i ogłaszaniu prawa oraz kulturze prawnej*, PiP 2007, z. 4, s. 6 i nast. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego przyjmuje się, że „w demokratycznym państwie prawnym jedną z podstawowych zasad określających stosunki między obywatelem a państwem jest zasada ochrony zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa. Jest to niekwestionowana cecha charakterystyczna demokratycznego państwa prawnego [...]. Zasada zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa opiera się na pewności prawa, a więc takim zespole cech przysługujących prawu, które zapewniają jednostce bezpieczeństwo prawne; umożliwiają jej decydowanie o swoim postępowaniu w oparciu o pełną znajomość przesłanek działania organów państwowych oraz konsekwencji prawnych, jakie jej działania mogą pociągnąć za sobą. Jednostka winna mieć możliwość określenia zarówno konsekwencji poszczególnych zachowań i zdarzeń na gruncie obowiązującego w danym momencie stanu prawnego, jak też oczekiwać, że prawodawca nie zmieni ich w sposób arbitralny. Bezpieczeństwo prawne jednostki związane z pewnością prawa umożliwia więc przewidywalność działań organów państwa, a także prognozowanie działań własnych. W ten sposób urzeczywistniana jest wolność jednostki, która według swoich preferencji układa swoje sprawy i przyjmuje odpowiedzialność za swoje decyzje, a także jej godność, poprzez szacunek porządku prawnego dla jednostki, jako autonomicznej, racjonalnej istoty [...]. Wartości te, przy zmianie prawa, prawodawca narusza wtedy, gdy jego rozstrzygnięcie jest dla jednostki zaskoczeniem, bo w danych okolicznościach nie mogła była go przewidzieć, szczególnie zaś wtedy, gdy przy jego podejmowaniu prawodawca

oceniając polski system stanowienia prawa, trafnie konstatuje I. Lipowicz, że co prawda nasza procedura tworzenia prawa od strony formalnej bliska jest standardom europejskim, jednak gorzej jest z realizacją, co prowadzi Autorkę do konkluzji o rozchwianiu systemowych rozwiązań w zakresie tworzenia prawa⁷³⁴. Przyglądając się obszarowi obecnej kryminalizacji, a w szczególności pozakodeksowemu prawu karnemu, zauważyć można niepozobawione racji głosy krytyki twórców tych regulacji z jednoczesnymi postulatami podjęcia prac nad zupełną (całkowitą) kodyfikacją karną⁷³⁵. Na chwilę obecną zabiegu takiego nie sposób sobie jednak wyobrazić, zwłaszcza chociażby w obszarze tzw. prawa karnego gospodarczego, m.in. tutaj bowiem z zasady subsydiarne regulacje prawnokarne są w swoisty sposób połączone z podstawową merytoryczną materią, którą mają chronić⁷³⁶.

Niewątpliwie jako jedną z przyczyn tak wszechobecnej jurydyzacji, a zarazem również kryminalizacji, egzemplifikuje się w piśmiennictwie postępującą dyferencjację zachodnich społeczeństw, w obliczu której prawo jawi się jako jedyny wydolny system normatywny dostarczający podstawowych ram dla układania relacji międzyludzkich⁷³⁷. Ta wszechobecna ekspansja obejmująca także coraz częściej obszary zarezerwowane wcześniej przez inne systemy, zwłaszcza moralność i zwyczaj, determinuje niewątpliwie pytanie o jej granice, a także o potrzebę i sens utrzymywania tak szerokiego zakresu kryminalizacji, mogącej krępować w niektórych przypadkach, jak się wydaje ponad miarę, swobody obywatelskie⁷³⁸.

---

mógł przypuszczać, że gdyby jednostka przewidywała zmianę prawa, byłaby inaczej zadecydowała o swoich sprawach⁷ – por. m.in. wyrok TK z dnia 14 czerwca 2000 r., P 3/00, OTK 2000, nr 5, poz. 138; wyrok TK z dnia 19 marca 2007 r., K 47/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 27.

⁷³⁴ I. Lipowicz, *Uwagi o polskim systemie stanowienia prawa*, PiP 2012, z. 7, s. 5–19.

⁷³⁵ M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa przeciwko państwu narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2002, s. 38; *idem*, *O pełną kodyfikację prawa karnego*, Prok. i Pr. 1995, nr 5, s. 54–67;

⁷³⁶ L. Gardocki, *Zasada nullum crimen sine lege a akty normatywne centralnych organów administracji*, PiP 1969, nr 9, s. 518; zob. też Z. Ćwiąkalski, *Znamiona normatywne w kodeksie karnym*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, red. *idem et al.*, Kraków 1994, s. 19 i nast.; L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym...*, s. 64.

⁷³⁷ M. Safjan, *Rola prawnika we współczesnym świecie*, Lublin 2004, s. 23 i nast.; P. Jabłoński, P. Kaczmarek, *O trzech granicach władzy prawniczej*, AFPiFS 2013, nr 1, s. 93; por. także J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego*, Lublin 2009, s. 101 i nast.

⁷³⁸ J. Piskorski, *Ekwifinalność kryminalizacji...*, s. 17 i nast.

W doktrynie prawa karnego, nie tylko w nauce polskiej, stawiane są w zarysowanym wyżej kontekście podstawowe pytania, a mianowicie: dlaczego mamy prawo karać? co powinno być karane? i jak intensywnie należy karać?⁷³⁹. W ujęciu historycznym podkreśla się jako jedną z przyczyn rozwoju kary – chęć zemsty⁷⁴⁰, obserwując w tym obszarze tradycyjnie dwa podstawowe podejścia, a mianowicie retributywizm sprowadzający istnienie kary do reakcji na popełnione przestępstwo, gdzie właśnie fakt popełnienia przestępstwa jest uzasadnieniem kary, oraz teorie prewencyjne zakładające, że karę należy wymierzyć po to, aby w przyszłości zapobiec popełnieniu przestępstwa⁷⁴¹. Warto podkreślić również w tym miejscu istotną z punktu widzenia procesu kontrawencjonalizacji rzecz, a mianowicie, że zasadniczo współczesne prawo karne ma przekazać dwie wiadomości: pierwszą – nie rób tego, ponieważ to jest złe – i drugą podstawową, jak się wydaje, dla prawa karnego, a mianowicie określającą swoistą cenę, jaką należy zapłacić, jeśli dojdzie do realizacji określonego zachowania uznanego przez ustawodawcę za karalne⁷⁴². Komunikat ten musi być oczywiście w pełni uzasadniony i jasny, ponieważ konsekwencje w nim określone w sposób istotny ingerują w prawa i wolności obywatela⁷⁴³, będzie on przy tym różny w przypadku przestępstw i wykroczeń,

---

⁷³⁹ *Legitimacy and Criminal Justice. An International Exploration*, eds J. Tankebe, A. Liebling, Oxford–New York 2013; A. Ashworth, J. Horder, *Principles of Criminal Law*, Oxford 2013; *Pervention and the Limits of the Criminal Law*, eds A. Ashworth et al., Oxford 2013; *The Oxford Handbook of Philosophy of Criminal Law*, ed. J. Deigh, D. Dolinko, New York 2011.

⁷⁴⁰ Por. M. Winawer, *Najdawniejsze prawo zwyczajowe polskie*, Warszawa 1900, s. 169 i nast.

⁷⁴¹ T. Hörnle, *Grob anstößiges Verhalten. Strafrechtlicher Schutz von Moral, Gefühlen und Tabus*, Frankfurt am Main 2005; T. Hörnle, *Legal Regulation of Offence*, [w:] *Incivilities: Regulating Offensive Behavior*, Hrsg. A.P. Simester, A. von Hirsch, Oxford 2006; T. Hörnle, *Criminalizing Behavior to Protect Human Dignity*, CLaP 2012, No. 6, s. 307–325; w nauce niemieckiej obserwuje się pogląd, że tak naprawdę na chwilę obecną uzasadnienie kary leży gdzieś po środku – zob. A.P. Simester, A. von Hirsch, *Crimes, Harms, and Wrongs*, Oxford 2011.

⁷⁴² A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, KSP 1990, nr 23, s. 69–95.

⁷⁴³ Szerzej R. Pawlik, *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie*, [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, t. 3, *Studia prawne*, red. M. Grzybowski, Kraków 2014, s. 419–448; *eadem*, *Znamiona ilościowe w procesie kontrawencjonalizacji w kontekście zasady nullum crimen sine lege – wybrane zagadnienia*, SP – RiM 2014, nr 2, s. 111–146.

co z pewnością nie pozostanie bez wpływu na jego ocenę pod kątem przede wszystkim efektywności. Owe prawa i wolności oraz możliwy i dopuszczalny poziom ingerencji stanowiąc będą perspektywę pozwalającą na zakreślenie granic prawa karania⁷⁴⁴.

Tak zwane prawo karania jest ze swej istoty swoistym ograniczeniem praw i wolności jednostki, te zaś mogą być ograniczane tylko z uwzględnieniem wolności i praw innych jednostek⁷⁴⁵, przy czym możliwość ta *expressis verbis* dopuszczana jest również w aktach o zasięgu międzynarodowym⁷⁴⁶. Świadomość, że prawa i wolności konstytucyjne nie mogą mieć absolutnego charakteru, towarzyszyła od zawsze społeczeństwom demokratycznym, aczkolwiek różne były formy jej wyrażania w tekstach konstytucji⁷⁴⁷. W art. 31 ust. 3 Konstytucja RP określa przesłanki, których spełnienie jest konieczne dla wprowadzenia takich ograniczeń⁷⁴⁸, które przybierać mogą różne formy przy czym kryminalizacja stanowi najdalej idącą ingerencję, a które to ograniczenia nastąpić mogą tylko i wyłącznie w ustawie, i wyłącznie wtedy, gdy jest to konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa, porządku publicznego bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób, nie mogąc przy tym naruszać ich istoty⁷⁴⁹.

⁷⁴⁴ W tym zakresie por. np. R. Pawlik, *Miara prawnokarnej ingerencji w konstytucyjne wolności i prawa jednostki w zakresie działalności gospodarczej na przykładzie odpowiedzialności karnej za nie zgłoszenie wniosku o upadłość spółki handlowej (art. 586 k.s. h.)* [w druku].

⁷⁴⁵ A. Zoll [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011, s. 228.

⁷⁴⁶ Por. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.). Konwencja została uzupełniona o następujące dokumenty: Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Paryżu dnia 20 marca 1952 r. oraz Protokół nr 4 do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu dnia 16 września 1963 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175); Protokół nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący zniesienia kary śmierci, sporządzony w Strasburgu dnia 28 kwietnia 1983 r. (Dz.U. z 2001 r. Nr 23, poz. 266); Protokół nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzony dnia 22 listopada 1984 r. w Strasburgu (Dz.U. 2003 Nr 42, poz. 364); por. także Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167 – załącznik).

⁷⁴⁷ L. Garlicki, *Przesłanki ograniczania konstytucyjnych praw i wolności (na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego)*, PiP 2001, z. 10, s. 5–24.

⁷⁴⁸ *Ibidem*, s. 6 i nast.

⁷⁴⁹ Por. m.in. L. Garlicki, *Komentarz do art. 31*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. *idem*, t. 3, Warszawa 2003, s. 7; zob. także wyrok TK z dnia

U podstaw każdej normy prawnej zawierającej nakaz albo zakaz określonego zachowania leży przeświadczenie ustawodawcy, że zachowania sprzeczne z normą stanowią zagrożenie dla wartości uznanych za ważne w życiu społecznym, dla jednostki, społeczeństwa lub państwa⁷⁵⁰, przy czym te wartości współwyznaczają treściowe granice prawa karnego⁷⁵¹.

Jak słusznie zwraca uwagę A. Zoll, ograniczenie sfery praw i wolności następuje już przez normę sankcjonowaną, norma sankcjonująca jest tylko wzmocnieniem tej ingerencji⁷⁵². Naruszenie normy prawnej nie musi być karalne, może być w ogóle pozbawione sankcji (*lex imperfecta*) lub też za naruszenie normy mogą grozić jedynie konsekwencje przewidziane np. w prawie cywilnym lub administracyjnym⁷⁵³. Inaczej rzecz ujmując, stosowanie przez władzę przymusu wobec jednostki poddanej tej władzy może przybrać różną postać, ochrona obowiązującego porządku prawnego wymaga bowiem reakcji mającej wyrazić negatywne wartościowanie zachowania, a jednocześnie powstrzymać adresatów norm prawnych przed podejmowaniem zachowań naruszających nakazy lub zakazy zawarte w normach⁷⁵⁴. Najbardziej dra-

---

15 grudnia 2004 r., K 2/04, OTK-A 2004, nr 11, poz. 117; por. też np. wyrok TK z dnia 29 czerwca 2001 r., K 23/00, OTK 2001, nr 5, poz. 124; wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000, P 11/98, OTK 2000, nr 1, poz. 3; wyrok TK z dnia 30 października 2006 r., P 10/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 128.

⁷⁵⁰ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 40.

⁷⁵¹ Por. m.in. H.J. Hirsch, *W kwestii aktualnego stanu dyskusji o pojęciu dobra prawnego*, RPEiS 2002, nr 1, s. 4 i nast.; J. Giezek, *Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym*, Wrocław 1994, s. 162; por. także A. Zoll [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła...*, s. 235 i nast.; także T. Kaczmarek [w:], *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, R. Dębski, s. 279; T. Gizbert-Studnicki, *Konflikt dóbr i kolizja norm*, RPEiS 1989, nr 1.

⁷⁵² A. Zoll [w:] *System prawa karnego...*, t. 2, *Źródła...*, s. 238.

⁷⁵³ *Idem*, *O normie prawnej...*, s. 72.

⁷⁵⁴ *Idem*, *Wymiar kary w aspekcie godności człowieka*, [w:] *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2003, s. 173. Zwrócić w tym zakresie należy uwagę również na orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Trybunał wyraźnie podkreśla bowiem związek godności człowieka z konkretnymi prawami lub wolnościami. Godność człowieka pozwala Trybunałowi wyjaśnić, w każdym konkretnym przypadku, jak należy rozumieć ochronę wolności człowieka (o jakiej stanowi art. 31 Konstytucji RP). Przykładem jest sprawa, w której skarżący zarzucił, że art. 39 ust. 1 p.r.d., nakazujący zapinanie pasów bezpieczeństwa, jest sprzeczny z art. 30 Konstytucji RP, gdyż zdaniem skarżącego „wolno mu czynić wszystko to, co nie zagraża innym”. Trybunał, uznając zgodność art. 39 ust. 1 p.r.d. z art. 30 oraz art. 47 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP stwierdził, że skarżący nie przedstawił przekonującego argumentu przemawiającego za poglądem, że nakaz stosowania pa-

styczne represje, jakimi dysponuje zorganizowane w państwo społeczeństwo, są zawarte co do zasady w ustawie – Kodeks karny, nieco mniej drastyczne pojawiają się natomiast np. w ustawie – Kodeks wykroczeń⁷⁵⁵.

Jedną z podstawowych funkcji prawa karnego jest, jak podkreślono już wyżej, zabezpieczanie ważnych dla rozwoju jednostek i funkcjonowania społeczeństwa dóbr przed atakami na nie ze strony osób naruszających normy prawne⁷⁵⁶. Konieczność podjęcia działań ochronnych implikują różnego rodzaju relacje i powiązania między dobrami prawnymi stającymi się źródłem sytuacji kolizyjnych, w efekcie których dochodzi do narażenia, względnie naruszenia, dóbr prawnych. Decyzje kryminalizacyjną podejmuje ustawodawca zasadniczo na podstawie spostrzeżenia, że jakieś dobro prawne doznaje uszczerbku lub jest zagrożone takim uszczerbkiem ze strony pewnej grupy zachowań⁷⁵⁷. Legitymacja władzy do zadawania dolegliwości nie może jednak czerpać swojego uzasadnienia wyłącznie z kolizji wartości konstytucyjnych, lecz już na etapie płaszczyzny normatywnej musi wykazywać jednocześnie pewien zakładany *in genere* cel społecznie użyteczny, a mianowicie ochronę określonych wartości społecznych, realizowaną na płaszczyźnie sankcji karnej przez powiązanie owej dolegliwości z funkcją powstrzymywania innych podmiotów od naruszeń normy⁷⁵⁸. Funkcja ochrony określonych wartości

---

sów bezpieczeństwa w pojeździe samochodowym prowadzi do naruszenia – przez władzę publiczną – godności człowieka. Nie można przyjąć, że każde nałożenie przez ustawodawcę obowiązku na osobę fizyczną, narusza jej godność. Takiego zarzutu nie można akceptować w świetle, jak to określił Trybunał, „konstytucyjnej koncepcji godności” – por. w tym zakresie orzeczenie TK z dnia 9 lipca 2009 r., OTK-A 2009, nr 7, poz. 108.

⁷⁵⁵ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 22; A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 2 i nast.; por. także A. Gubiński, *O właściwy zakres przedmiotowy prawa o wykroczeniach*, ZW 1981, nr 3; A. Marek, *Proponowany model prawa wykroczeń i orzecznictwa w sprawach o wykroczenia*, [w:] *Rozwój polskiego prawa wykroczeń*, Lublin 1996; A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 76 i nast.; zob. także I. Andrejew, *Przyczynek do zagadnienia trójpodziału przestępstw*, PiP 1955, z. 12.

⁷⁵⁶ L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990, s. 45, 55; por. także A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 1, red. *idem*, Kraków 2004, s. 43 i nast.; *idem*, *O normie prawnej...*, s. 72 i cytowana tam bibliografia; M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2006, s. 84.

⁷⁵⁷ Zob. K. Amelung; *Rechtsgüterschutz und Schutz der Gesellschaft*, Frankfurt am Main 1972, s. 45 i nast.; F. von Liszt, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Berlin 1911, s. 74 i nast.

⁷⁵⁸ Por. M. Szczepaniec, *Wybór optymalnej kary w świetle sądowych dyrektyw wymiaru kary*, Prok. i Pr. 2014, nr 3, s. 32–45; *eadem*, *Teoria ekonomiczna w prawie karnym*, Warszawa 2012, s. 262; a także M. Cieślak, *O węzłowych pojęciach związanych z sen-*

społecznie akceptowanych realizowana przez normy sankcjonujące, choć ze swej istoty ukierunkowana przede wszystkim retrospektywnie, pełni również ważną funkcję o charakterze prospektywnym ze względu na zakładane powstrzymujące oddziaływanie normy⁷⁵⁹.

Jak wspomniano już wyżej ochrona dóbr na poziomie normy sankcjonującej odbywa się z różnym stopniem intensywności, co do zasady za pomocą prawa karnego, zaś przed naruszeniami, które wprawdzie nie zawierają takiego nasilenia społecznej szkodliwości, jak przestępstwa, ale które przez swoją częstotliwość stanowią istotne zagrożenie dla ładu i porządku prawnego – za pomocą prawa wykroczeń⁷⁶⁰, które na chwilę obecną jest ściśle powiązane z prawem karnym, stanowiąc w świetle poglądów części Autorów jego przedłużenie i swoiste dopełnienie⁷⁶¹. Takie rozwarstwienie ochrony, a zarazem odpowiedzialności przełoży się na wspomniane wcześniej dwa diametralnie różne z perspektywy prawa karnego i prawa wykroczeń komunikaty oparte na założonej w procesie kontrawencjonalizacji dywersyfikacji zakresu odpowiedzialności (szerzej rozdział 4.3.1.) – nie rób tego, ponieważ to jest złe, i drugi, określający swoistą cenę, jaką należy zapłacić, jeśli dojdzie do realizacji określonego zachowania uznanego przez ustawodawcę za karalne⁷⁶². Kodeks karny, utrzymując tradycyjny dwupodział przestępstw na zbrodnie i występki, określając dolną granicę sankcji dla występkę powyżej 30 stawek dziennych grzywny albo 5 000 zł lub jeden miesiąc ograniczenia albo pozbawienia wolności, jednoznacznie wskazuje, że w przypadku, gdy górna granica sankcji nie przekracza tych rozmiarów, mamy do czynienia jedynie z wykroczeniem jako czynem zabronionym przez ustawę pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5 000 zł⁷⁶³ lub nagany. Wspomniany różny stopień intensywności ochrony

---

sem kary, NP 1969, nr 2, s. 212; por. szerzej R. Pawlik, *Miara prawnokarnej ingerencji...*

⁷⁵⁹ L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 45 i nast.; A. Zoll, *O prawnej...*, s. 72 i cytowana tam literatura.

⁷⁶⁰ A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 2.

⁷⁶¹ *Ibidem*, s. 2; zob. także I. Andrejew, *Przyczynek do zagadnienia...*

⁷⁶² A. Zoll, *O normie prawnej...*

⁷⁶³ Wprawdzie w art. 1 § 1 k.w. zakreślono górną granicę grzywny na poziomie 5 000 zł, ale już w art. 24 § 1 wskazano, że grzywnę wymierza się „od 20 do 5 000 złotych, chyba że ustawa stanowi inaczej”; por. w tym zakresie art. 27, art. 28 ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. w sprawie delegowania pracowników w ramach świadczenia usług (Dz.U. poz. 868); art. 75–76 ustawy z dnia 24 kwietnia 2009 r. o bateriach i akumulatorach (tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 687). Ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396) zmieniono art. 7 § 3 k.k. W uzasadnieniu projektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r.

dóbr przejawia się również w zakresie efektywności i nieuchronności sposobu reakcji, gdzie warto zwrócić uwagę m.in. na diametralnie różne regulacje w kwestii przedawnienia oraz zatarcia skazania⁷⁶⁴ i ukarania, które mają na celu eliminację trwałego charakteru negatywnych następstw skazania, a przede wszystkim efektu stygmatyzacji i umożliwienie sprawcy powrotu do pełnoprawnego funkcjonowania w społeczeństwie⁷⁶⁵, jak również zakładają niecelowości pociągania sprawcy do odpowiedzialności po upływie znacznego czasu od popełnienia przestępstwa⁷⁶⁶, różnicując okresy zatarcia, a także przedawnienia, w zależności od wagi przestępstwa oraz wykroczenia opartej na zgeneralizowanej ocenie jego społecznej szkodliwości⁷⁶⁷. Są to

---

wskazano, że w przepisach powinien zostać rozstrzygnięty problem występujących stosunkowo często w ustawach pozakodeksowych typów czynów zabronionych zagrożonych karami przekraczającymi 5 000 zł, które zostały przez ustawodawcę zaliczone do kategorii wykroczeń.

⁷⁶⁴ Co do zatarcia skazania natomiast zgodnie z art. 107 § 1 k.k. „w razie skazania na karę pozbawienia wolności wymienioną w art. 32 pkt 3 lub karę 25 lat pozbawienia wolności zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 10 lat od wykonania lub darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania. § 2. Sąd może na wniosek skazanego zarządzić zatarcie skazania już po upływie 5 lat, jeżeli skazany w tym okresie przestrzegał porządku prawnego, a wymierzona kara pozbawienia wolności nie przekraczała 3 lat. § 3. W razie skazania na karę dożywotniego pozbawienia wolności, zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 10 lat od uznania jej za wykonaną, od darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania. § 4. W razie skazania na grzywnę albo karę ograniczenia wolności, zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 5 lat od wykonania lub darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania; na wniosek skazanego sąd może zarządzić zatarcie skazania już po upływie 3 lat. § 5. W razie odstąpienia od wymierzenia kary, zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem roku od wydania prawomocnego orzeczenia. § 6. Jeżeli orzeczono środek karny, zatarcie skazania nie może nastąpić przed jego wykonaniem, darowaniem albo przedawnieniem jego wykonania, z zastrzeżeniem art. 76 § 2”; por. w tym zakresie m.in. postanowienie SN z dnia 21 sierpnia 2012 r., IV KK 59/12, OSNKW 2013, nr 1, poz. 3; decyzja ramowa Rady 2008/675/WSiSW z dnia 24 lipca 2008 r. w sprawie uwzględniania w nowym postępowaniu karnym wyroków skazujących zapadłych w państwach członkowskich Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE L 220 z 15.08.2008, s. 32).

⁷⁶⁵ Por. G. Bogdan [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Kraków 2006, s. 1110.

⁷⁶⁶ Bliżej K. Marszał, *Przedawnienie w prawie karnym*, Warszawa 1972.

⁷⁶⁷ Najdłuższy, bo 30-letni okres przedawnienia karalności przewidziano dla zbrodni zabójstwa; w odniesieniu do innych zbrodni okres ten wynosi 20 lat. Jeżeli chodzi o występki, ustawodawca różnicuje okresy przedawnienia za pomocą kryterium grożącej sankcji. Ustawa z dnia 3 czerwca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny (Dz.U. Nr 132, poz. 1109) wydłużyła do 15 lat okres przedawnienia karalności wy-

z pewnością elementy niepozostające bez wpływu na efektywność ochrony dobra, a jednocześnie poziom dolegliwości..

Kryminalizacja, czyli uznanie określonej grupy zachowań jako karalne, zarówno wtedy, gdy jest rozumiana jako pewien stan, jak i wtedy, gdy mamy na myśli zmianę tego stanu, dotyczy pewnej abstrakcyjnie określonej w ustawie kategorii odpowiadającej opisom zawartym w przepisach karnych⁷⁶⁸. Im więcej typów zachowań odpowiada opisom ustawowym, tym szerszy jest zakres kryminalizacji, który jest zmienny historycznie, pewne czyny przestają być przestępstwami, inne zaś, dotąd nieprzestępne, takimi się stają⁷⁶⁹. Wstępnym etapem kryminalizacji i penalizacji jest ocena, w jakich okolicznościach naruszona zostaje sfera ochronna dóbr⁷⁷⁰. W miarę wzrostu wagi skutku ujemnego rozszerzeniu ulega zakres sytuacji uznawanych za niebezpieczne⁷⁷¹. Wówczas kryminalizacji i penalizacji podlegają odległe szczeble zagrożenia⁷⁷², gdzie ustawodawca nie określa

---

stępków zagrożonych karą pozbawienia wolności przekraczającą 5 lat (poprzednio było 10 lat), natomiast karalność występów zagrożonych karą pozbawienia wolności przekraczającą 3 lata ustaje po upływie 10 lat. W wypadku występów zagrożonych karą pozbawienia wolności do 3 lat oraz występów zagrożonych karami ograniczenia wolności lub grzywny okres przedawnienia karalności wynosi 5 lat. Karalność wykroczeń ustaje, zgodnie z art. 45 § 1 k.w., jeżeli od czasu jego popełnienia upłynął rok, natomiast jeżeli w tym okresie wszczęto postępowanie, karalność wykroczenia ustaje z upływem 2 lat od popełnienia czynu. Zgodnie natomiast z art. 46 § 1 k.w. ukaranie uważa się za niebyłe po upływie 2 lat od wykonania, darowania lub przedawnienia wykonania kary; por. także R.A. Stefański, *Glosa do wyroku SN z dnia 21 kwietnia 1999 r., V KKN 66/99*, PiP 1999, z. 10, s. 114–118.

⁷⁶⁸ L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 16; S. Włodyka, *Granice konstytucyjnej zasady wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967; N. Peršak, *Criminalising Harmful Conduct*, New York 2007; C. Roxin, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Bd. 1, *Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre* München 1997; W. Wohlers, *Deliktstypen des Präventionsstrafrechts – zur Dogmatik, moderner Gefährdungsdelikte*, Berlin 2000.

⁷⁶⁹ L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 16; szerzej R. Pawlik, *Wybrane zagadnienia granic kryminalizacji i ich ewolucja na przykładzie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego*, [w:] *Idee nowelizacji kodeksu karnego*, red. M. Lubelski, R. Pawlik, A. Strzelec, Kraków 2014.

⁷⁷⁰ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa w prawie karnym*, Warszawa 1990, s. 23; F. Zieschang, *Die Gefährdungsdelikte*, Berlin 1998.

⁷⁷¹ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 47.

⁷⁷² Por. m.in. D. Gruszecka, *Ochrona dobra prawnego na przedpolu jego naruszenia. Analiza karnistyczna*, Warszawa 2012, s. 36 i nast.

blżej charakteru niebezpieczeństwa, poprzestając na opisie karalnej czynności wykonawczej i nie pozostawiając sądowi możliwości oceny co do zachodzenia niebezpieczeństwa czy też związku przyczynowego między tym niebezpieczeństwem, a zachowaniem opisanym w ustawie⁷⁷³.

Decyzja w przedmiocie kryminalizacji związana jest zatem co zasady z rozważeniem, czy wprowadzona regulacja ustawodawcza jest w stanie doprowadzić do zamierzonych skutków w postaci zapewnienia dostatecznej ochrony dobra, czy jest ona niezbędna dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana, oraz czy efekty wprowadzonej regulacji pozostają w proporcji do ciężarów nakładanych przez nią na obywatela⁷⁷⁴. Co do zasady stanowienie i stosowanie prawa karnego, wraz z całym jego arsenałem kar i innych środków, powinno być ostatecznością, albowiem kara i inne środki wyrządzają człowiekowi pewną dolegliwość za uczynione zło, jednocześnie same w sobie będąc złem⁷⁷⁵. Obecnie, zresztą słusznie, przyjmuje się raczej istnienie związku pomiędzy realnym zwiększeniem poziomu nieuchronności kary wobec sprawcy, a spadkiem poziomu przestępczości, nie wiążąc tego ostatniego ze wzrostem poziomu represyjności⁷⁷⁶.

Istotnym z punktu widzenia zakresu prawa karania wydaje się również przyjęta koncepcja ścigania. Legalizm i oportunizm ścigania jako dwie wiodące w tym zakresie koncepcje należą do zagadnień spornych w doktrynie polskiego procesu karnego⁷⁷⁷, w niniejszym opracowaniu

⁷⁷³ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 150; także D. Gruszecka, *Ochrona dobra prawnego...*, s. 36 i nast.

⁷⁷⁴ T. Grzegorzczuk, A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1996 s. 26; por. interesujące rozważania w systemie francuskim E. Garçon, V. Peltier, *Droit de la peine...*, s. 142 i nast.

⁷⁷⁵ J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004, s. 86; J. Potulski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 17 grudnia 2003 r., V KK 222/03, GSP –Prz. Orz. 2005, nr 3, s. 115–124.*

⁷⁷⁶ Szerzej M. Królikowski, *Dwa paradygmaty zasady proporcjonalności w prawie karnym*, [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagorska, Warszawa 2010, s. 66 i powołana tam literatura.

⁷⁷⁷ M.in. B. Bieńkowska [w:] *Wykład prawa karnego procesowego*, red. P. Kruszyński, Białystok 2004, s. 40–44; M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984 s. 292; W. Daszkiewicz, *Pokrzywdzony przestępstwem a zasada legalizmu w procesie karnym*, [w:] *Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grajewskiemu*, red. M. Płachta, GSP 2003, t. 11, s. 137–145; T. Gardocka, *Postępowanie karne. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2005, s. 48; J. Grajewski [w:] *Prawo karne procesowe. Część ogólna*, red. idem, Warszawa 2005, s. 91; idem [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, *Komentarz do art. 1–424 k.p.k.*, red. J. Grajewski, L.K. Paprzycki, Kraków 2003, s. 57 i nast.; Z. Gostyński, S. Zabłocki [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1,

przedstawiony zostanie jedynie ich zarys z uwagi na ograniczony zakres publikacji.

Polski ustawodawca w art. 10 k.p.k. przyjmuje zasadę legalizmu, który w prostym i podstawowym ujęciu oznacza nałożony na organ procesowy prawny obowiązek ścigania przestępstw bez względu na okoliczności uboczne⁷⁷⁸. Przeciwnością legalizmu jest oportunizm, czyli prawo organu procesowego do swobodnego decydowania w kwestii ścigania⁷⁷⁹. W modelu opartym na zasadzie legalizmu sam fakt uznania przez ustawodawcę określonych czynów za ścigane z urzędu przesądza o tym, że ich bezwzględne i całościowe ściganie leży w interesie publicznym oraz, że prawo podmiotowe państwa do realizacji sankcji wynikające z faktu popełnienia przestępstwa jest jednocześnie jego obowiązkiem⁷⁸⁰. Przyjęta w art. 10 k.p.k. zasada legalizmu zobowiązuje wszystkie organy procesowe do takiego postępowania, by spełniony został postulat zawarty w § 2, który karnoprosową koncepcję ścigania wyrażoną w § 1 rozszerza i uzupełnia o element materialnoprawny, stanowiąc, że nikt – z wyjątkiem wypadków określonych w ustawie lub w prawie międzynarodowym – nie może być zwolniony od odpowiedzialności za popełnione przestępstwo⁷⁸¹.

4.2. Dobro prawne – pojęcie i zakres

Centrum nauki o przestępstwie, jak słusznie podkreśla A. Zoll, stanowi dobro prawne⁷⁸². Pojęcie dobra prawnego należy do trudniejszych, a nadto spornych, w teorii prawa karnego⁷⁸³, jest ono przy tym dla ustawodawcy niewątpliwie

---

red. Z. Gostyński, Warszawa 1998, s. 249 i nast.; T. Grzegorzczuk, *Kodeks postępowania karnego wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym*, Kraków 2003, s. 62; *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. P. Hofmański, Warszawa 2007, s. 76 i nast.

⁷⁷⁸ Por. szerzej M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego*, Warszawa 2007, s. 295 i cytowana tam literatura; S. Cora, *Zasada legalizmu ścigania a zawiadomienie o przestępstwie*, PiP 2010, z. 10, s. 5 i nast.

⁷⁷⁹ M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm i legalizm...*, s. 71 i nast.

⁷⁸⁰ Zob. J. Tylman, *Z problematyki zasady legalizmu w prawie karnym procesowym*, PiP 1960, z. 3, s. 500–501.

⁷⁸¹ S. Cora, *Zasada legalizmu...*, s. 7 i nast.

⁷⁸² A. Zoll [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła...*, s. 241; zob. M. Prengel, *Dobro prawne – centralne pojęcie prawa karnego*, Jur. 2002, nr 5, s. 5.

⁷⁸³ W sposób przejrzysty aktualny stan poglądów został przedstawiony np. w monografii: D. Gruszecka, *Ochrona dobra prawnego...*, s. 19–50.

kryminalno-polityczną wskazówką, jakie zachowania powinien uznać za karalne, jakie natomiast powinien pozostawić jako bezkarne, stanowiąc jednocześnie podstawowy element oceny intensywności przyjętej ochrony⁷⁸⁴. Pierwsze, a zarazem podstawowe, szerokie teoretyczno-prawne naukowe opracowania w przedmiocie dobra prawnego pojawiły się na gruncie nauki niemieckiej⁷⁸⁵. Obserwując znaczne zróżnicowanie koncepcji w tym zakresie i nie próbując przedstawić pełnego ich obrazu, a jedynie zwrócić uwagę na ich wielość i różnorodność ze względu na zakreślone ramy i cel niniejszego opracowania, przypomnieć warto m.in. poglądy C. Roxina (który mianem dobra prawnego określał stany lub zagrożenia korzystne dla poszczególnej osoby i dla jej swobodnego rozwoju w ramach systemu społecznego zbudowanego dla ich zrealizowania albo też korzystne dla funkcjonowania tego systemu)⁷⁸⁶ oraz oryginalne poglądy W. Hassemera (postulującego, by prawo karne ograniczać jedynie do tzw. rdzennego prawa karnego [*sogenanntes Kernstrafrecht*], którym objęte są jedynie bezpośrednio lub pośrednio chronione interesy jednostki)⁷⁸⁷. Zauważyć można także głosy sprowadzające istotę dobra prawnego do karnoprawnie chronionej wartości bądź karnoprawnie chronionego interesu⁷⁸⁸. Pojawiają się jednocześnie tendencje do rozmywania tego pojęcia, przejawiające się m.in. w częstszym wskazywaniu coraz to nowych uniwersalnych dóbr prawnych⁷⁸⁹. Nie tylko ilość dóbr prawnie chronionych ulegała zmianom, lecz także pojawiają się zmiany jakościowe dotyczące istoty i właściwości poszczególnych dóbr⁷⁹⁰.

⁷⁸⁴ Por. H.J. Hirsch, *W kwestii aktualnego stanu...*, s. 1 i powołana tam literatura.

⁷⁸⁵ Por. m.in. prace: P.J.A. Feuerbach, *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts*, Giessen 1843; F. Birnbaum, *Über das Erfordernis einer Rechtsverletzung zum Begriffe des Verbrechens mit besonderer Rücksicht auf den Begriff den Ehrenkränkung*, Arch. Krim., NF 1834, Bd. 15, s. 149–194; P. Sina, *Die Dogmengeschichte des strafrechtlichen Begriffs „Rechtsgut“*, Basel 1962; nadto później prace: G.W.F. Hegel, *Zasady filozofii prawa*, Warszawa 1969; F. von Liszt, *Rechtsgut und Handlungsbegriff im Bindingschen Handbuche*, ZStW 1886, Nr. 6, s. 663–698; K. Amelung, *Rechtsgüterschutz...*

⁷⁸⁶ C. Roxin, *Strafrecht. Allgemeiner...*, § 2.

⁷⁸⁷ W. Hassemer, *Symbolisches Strafrecht und Rechtsgüterschutz*, NStZ 1989, H. 12, s. 553–592; *idem*, *Warum und zu welchem Ende strafen wir?*, ZfR 1997, s. 316 i nast.

⁷⁸⁸ Por. H.J. Hirsch, *W kwestii aktualnego stanu dyskusji...*, s. 12 i cytowana tam literatura.

⁷⁸⁹ *Ibidem...*, s. 2; w tym zakresie H.J. Hirsch powołuje się na poglądy zawarte w monografii: M. Krüger, *Die Entmaterialisierungstendenz beim Rechtsgutsbegriff*, Berlin 2000, s. 15 i nast.

⁷⁹⁰ R. Hefendehl, *Kollektive Rechtsgüter im Strafrecht*, Köln–Berlin–Bonn–München 2002; I. Anastasopoulou, *Deliktstypen zum Schutz kollektiver Rechtsgüter*, München 2005.

Na gruncie polskim do jednych z pierwszych opracowań w tym zakresie należą publikacje W. Woltera, definiującego dobro prawne jako przedmiot realny lub idealny, z którym związane są pewne wartości społeczne, wobec czego znajdują się one pod ochroną karną⁷⁹¹. Temat podejmowany był również w pracach S. Śliwińskiego, E. Krzymuskiego, L. Lernella, K. Buchały, a także w opracowaniach współczesnych teoretyków prawa karnego⁷⁹², w tym w kompleksowych i aktualnych opracowaniach D. Gruszeckiej⁷⁹³ i S. Tarapaty⁷⁹⁴. Mimo to dotychczasowej nauce prawa karnego nie udało się co do zasady stworzyć jednej, w miarę przejrzystej definicji dobra prawnego, a tym samym osiągnąć konsensusu co do jego faktycznej użyteczności, jako jednego z podstawowych wyznaczników treści i granic karnoprawnych regulacji⁷⁹⁵. Prawdą jest,

⁷⁹¹ W. Wolter, *Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna*, t. 1, Kraków 1933, s. 81–82.

⁷⁹² L. Lernell, *Wykład prawa karnego*, Warszawa 1961, s. 69; B. Wróblewski, *Przedmiot przestępstwa, zamachu i ochrony w prawie karnym*, Warszawa 1936, s. 25; K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980, s. 217; *idem*, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 146; W. Wolter, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973, s. 41–49; por. także M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne...*, s. 83; I. Andrejew, *Ustawowe znamiona przestępstwa*, Warszawa 1959, s. 64; *idem*, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1989, s. 162; W. Świda, *Prawo karne. Część szczegółowa*, Wrocław 1971, s. 412–419; J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1979, s. 70–72; W. Wróbel i A. Zoll przyjmują w tym zakresie, że nośniki wartości składające się na system aksjologiczny mogą mieć różnorodną naturę, dopuszczając także charakter zbiorowy dobra, jak pokój, spokój publiczny – zob. *idem*, *Polskie prawo karne...*, s. 40; B. Wróblewski, *Przedmiot przestępstwa...*; W. Cieślak, *Niektóre zagadnienia przedmiotu karnoprawnej ochrony*, PiP 2003, z. 11–12, s. 66; T. Gizbert-Studnicki, *Konflikt dóbr...*

⁷⁹³ D. Gruszecka, *Ochrona dobra prawnego...*, s. 19–50.

⁷⁹⁴ S. Tarapata, *Kontrowersje wokół wyznaczania granic dobra prawnego – uwagi na marginesie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2009r.*, (sygn. akt I KZP 15/09), Cz.PKiNP 2012, z. 1, s. 91–151; *idem*, *Dobro prawne w strukturze przestępstwa. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Warszawa 2016.

⁷⁹⁵ Pojęcie dobra prawnego związane jest z pojęciem dobra społecznego, którym będzie w zobiektywizowanej ocenie wartość dla społeczeństwa, dla jego prawidłowego funkcjonowania, dobrem prawnym będzie zaś to dobro, które w ocenie ustawodawcy, opartej oczywiście także na założonym systemie wartości, ustawodawca postanowi uznać za takie i udzielić mu ochrony w ten sposób czyniąc go przedmiotem ochrony; por. m.in. A. Zoll, *O normie prawnej...*, s. 79; I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988, s. 106 i nast.; J. Śliwowski, *Prawo karne...*, s. 70 i nast.; L. Lernell, *Wykład prawa...*, s. 71; W. Wolter, *Nauka o przestępstwie...*, s. 42–43; H.J. Hirsch, *W kwestii aktualnego stanu dyskusji...*, s. 11; W. Cieślak, *Niektóre zagadnienia...*, s. 64; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 147.

iż najczęściej myśląc o dobrach prawnych, poruszamy się w kategoriach ontologicznych i odnosimy do nich przedmioty czy rzeczy, które ze względu na znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa są wartościowane pozytywnie, niemniej jednak zaznaczyć należy, że chodzi tu również o stany rzeczy, zdarzenia, również o charakterze bardziej ulotnym, takie jak: idee, czy stosunki społeczne⁷⁹⁶.

Wyprowadzone przez H. Welzela niezwykle trafne, niemal sztandarowe już dziś stwierdzenie, że dobra, których naruszenie lub zagrożenie jest ujemnie wartościowane, nie są muzealnymi eksponatami, biorą bowiem aktywny udział w życiu społecznym i w obrocie prawnym, co jest naturalnie wymuszone codziennością i ciągłym rozwojem cywilizacji, a co powoduje naturalne zużywanie tych dóbr, ich zagrożenie, a nawet zniszczenie, determinuje zarazem konieczność zakreslenia granicy tej aktywności oraz poziom akceptowalnych zagrożeń i naruszeń⁷⁹⁷. Przyjmuje się zatem, że dobra prawne tworzą system pełen wzajemnych interakcji, którego prawidłowe funkcjonowanie wymaga wypracowania i przyjęcia wzorców postępowania oraz systemów kontrolnych zapewniających ich przestrzeganie⁷⁹⁸. Ujemnie oceniane jest co do zasady jedynie zbyt narażenie przekraczające ten wyznaczony potrzebami codzienności zakres⁷⁹⁹. Nadmierna intensywność działań ochronnych w stosunku do jednego z dóbr nieuchronnie pociąga za sobą atak na inne dobra, zapewnienie zaś równego poziomu bezpieczeństwa wszystkim dobrom uznać należy za postulat, jak słusznie stwierdza D. Gruszecka, tyleż nierealny, co właściwie w swej istocie bezsensowny⁸⁰⁰.

Jak słusznie podnosi M. Filar, system prawa karnego w jego kryminalizacyjnym aspekcie oceniany być musi pod kątem przydatności do ochrony dóbr i wartości według wypracowanych zasad racjonalnej polityki kryminalnej, a mówiąc ściśle – kryminalizacyjnej, a decydujące w tym zakresie nie mogą być względy ekonomiczne czy organizacyjne⁸⁰¹. W demokratycznym pań-

⁷⁹⁶ *Ibidem*, s. 40.

⁷⁹⁷ H. Welzel, *Studien zum System des Strafrechts*, ZStW 1939, B. 58, s. 515 i nast.

⁷⁹⁸ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 21 i nast.

⁷⁹⁹ A. Zoll, *O normie prawnej...*, s. 79–80; *idem*, *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu*, Warszawa 1982, s. 99 i nast. oraz podana tam literatura.

⁸⁰⁰ Por. D. Gruszecka, *Ochrona dobra prawnego...*, s. 123.

⁸⁰¹ M. Filar, *Polityka kryminalizacyjna...*, s. 47; spoglądając jedynie ogólnie na kwestie kryminalizacji w literaturze zachodnioniemieckiej, spotkać można dwie zbliżone do siebie propozycje modelu procedowania przy rozważaniu kwestii kryminalizacji przedstawione przez H. Günthera i H. Jägera. Według H. Günthera, rozważając kwestię kryminalizacji, rozpocząć należy od wyjaśnienia celów, jakim ma służyć prawo karne. Skoro zaś celem tym ma być ochrona dóbr prawnych przed grożącą im szkodą, zdaniem H. Günthera, należy w konkretnej sprawie ustalić najpierw do-

stwie prawnym niezastosowanie się do polecenia władzy samo w sobie nie stanowi wystarczającej przesłanki wprowadzenia regulacji prawnokarnej, jest oczywiście warunkiem koniecznym karalności, ale czyn podlegający sankcji karnej musi atakować, naruszając albo narażając na niebezpieczeństwo, określone dobro⁸⁰².

4.2.1. Godność i wolność człowieka jako dobra prawnie chronione

4.2.1.1. Uwagi ogólne

Punktem wyjścia w rozważaniach dotyczących prawa karania i jego granic zasadniczo należy uczynić takie wartości jak godność i wolność człowieka. W demokratycznym państwie prawnym wartościom tym przypisuje się bowiem pierwszoplanowe znaczenie⁸⁰³. Godność i wolność człowieka egzem-

---

kładnie, o jakie dobro chodzi, następnie zaś rozważyć należy, czy kryminalizowane zachowanie zagraża lub szkodzi temu dobru oraz kwestię faktycznej skuteczności zakazu karnego. Trzeba więc także ustalić, czy możliwe jest zastosowanie innych niż karanie środków oddziaływania. Wreszcie ostatnim etapem powinno być zbadanie karygodności kryminalizowanego zachowania się – zob. H. Günter, *Die Genese eines Straftatbestandes*, Jur. Schul. 1978, H. 1, s. 9 i nast., cyt. za L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 199. Podobny w założeniach model procedowania przy rozważeniu kwestii ewentualnej kryminalizacji (lub nie) określonych zachowań prezentuje H. Jäger, który jako punkt wyjścia proponuje również ochronną rolę prawa karnego, a poszczególne etapy procedury kryminalizacyjnej rozpoczyna od ustalenia, że mamy do czynienia z zachowaniem społecznie niebezpiecznym, w sensie niebezpieczeństwa lub szkody dla określonego możliwie dokładnie dobra prawnego. Trzeci etap polegać powinien na sprawdzeniu hipotezy, na przeprowadzeniu empirycznego dowodu społecznego niebezpieczeństwa danego zachowania. Dopiero po tej swoistej procedurze kontrolnej, zdaniem H. Jägera, idea kryminalizacji określonego typu zachowania powinna być poddana weryfikacji z punktu widzenia zasady proporcjonalności. Następnie zasada subsydiarności prawa karnego wymaga rozważenia, czy istnieją inne możliwości ochrony dobra naruszonego kryminalizowanym zachowaniem. Koniecznym elementem procedury kryminalizacyjnej jest także rachunek zysków i strat spowodowanych kryminalizacją – H. Jäger, *Strafgesetzbuch und Rechtsgüter-schutz*, Stuttgart 1957, s. 86 i nast., cyt. za L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 200.

⁸⁰² A. Zoll, *Odpowiedzialność karna za czyn niesprowadzający zagrożenia dla dobra prawnego w świetle Konstytucji*, [w:] *Formy stadialne i postacie zjawiskowe popełnienia przestępstwa. Materiały III Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2007, s. 9–21.

⁸⁰³ L. Garlicki, *Komentarz do art. 30*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej...*, t. 3, red. *idem*, Warszawa 2003, s. 11; M. Chmaj, *Konstytucyjna zasada godności człowieka i praktyka jej stosowania w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Dylematy praw człowieka*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Warszawa 2006, s. 35.

plifikowana jest w art. 30 Konstytucji RP, w którym podkreślono, że przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela, jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych⁸⁰⁴. Jednocześnie godność uznawana jest za aksjologiczną podstawę i przesłankę całego porządku konstytucyjnego⁸⁰⁵, a zarazem wyznacznik granic ochrony dóbr prawnych oraz granic ograniczeń praw konstytucyjnych⁸⁰⁶. Pogląd taki ugruntowany jest również w orzecznic-

⁸⁰⁴ W uzasadnieniu wyroku dnia 4 kwietnia 2001 r., K 11/2000, OTK 2001, nr 3, poz. 54, Trybunał Konstytucyjny wskazał, że „ustrojodawca nadał godności człowieka znaczenie konstytucyjne, czyniąc z niej płaszczyznę odniesienia dla systemu wartości, wokół którego zbudowano Konstytucję, a zarazem fundament całego porządku prawnego w Państwie. [...] Godność zatem nie może być rozumiana jako cecha czy zespół praw nadanych przez państwo. Jest ona bowiem w stosunku do państwa pierwotna, w konsekwencji czego zarówno ustawodawca, jak i organy stosujące prawo muszą respektować treści zawarte w pojęciu godności, przysługującej każdemu człowiekowi”; por. także L. Bosek [w:] *idem*, M. Wild, *Kontrola konstytucyjności prawa. Zagadnienia ustrojowe, procesowe i materialnoprawne*, Warszawa 2011, s. 200; M. Zdyb, *Godność człowieka w perspektywie art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Normatywny wymiar godności*, red. W. Lis, A. Balicki, Lublin 2012, s. 53.

⁸⁰⁵ Por. wyrok TK z dnia 9 lipca 2009 r., SK 48/05, OTK-A 2009, nr 7, poz. 108; w stosunkowo nowym rozstrzygnięciu Trybunał Konstytucyjny podkreślił wyraźnie, że „abstrahując od toczonych na gruncie tego przepisu sporów zwolenników prawnonaturalnych i czysto pozytywistycznych koncepcji źródeł praw i wolności jednostki oraz filozoficznych źródeł inspiracji tej normy, dla potrzeb procesu stosowania tego przepisu Trybunał uznał za możliwe i celowe wyróżnienie dwóch aspektów (wymiarów) godności człowieka. Pierwszy odnosi się do godności jako wartości transcendentnej – przyrodzonej, niezbywalnej i niestopniowalnej, stanowiącej atrybut wszystkich ludzi, który zachowują w każdych warunkach, niejako „z racji” samego człowieczeństwa. W tym znaczeniu człowiek zachowuje godność zawsze, nie można jej odebrać ani naruszyć, także wskutek działań prawodawcy. W drugim ujęciu godność rozumiana jest nie jako aksjologiczna oś rozwiązań przyjętych w Konstytucji, lecz jako prawo osobistości, które obejmuje wartości życia psychicznego każdego człowieka oraz wszystkie wartości określające podmiotową pozycję jednostki w społeczeństwie i składające się, według powszechnej opinii, na szacunek należny każdej osobie (zob. wyrok TK z dnia 5 marca 2003 r., K 7/01, OTK-A 2003, nr 3, poz. 19 i powołana tam literatura). Przedmiotem naruszenia może być tylko godność definiowana jako prawo osobistości – prawo do żądania uszanowania przez organy władzy publicznej człowieka, jego wolności, autonomii, określonej pozycji w społeczeństwie” – por. wyrok TK z dnia 28 czerwca 2016 r., K 31/15, OTK-A 2016, poz. 59.

⁸⁰⁶ P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*, Kraków 2003, s. 120–127; a także wyrok TK z dnia 14 lipca 2003 r.,

twie Trybunału Konstytucyjnego, który w licznych orzeczeniach przypisuje godności człowieka charakter wartości o podstawowym znaczeniu dla przyjętych rozwiązań konstytucyjnych⁸⁰⁷. Odesłanie do zachowania przyrodzonej godności człowieka znajdziemy w preambule Konstytucji RP w słowach: „Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej”.

Wolność natomiast, rozumiana jako swoboda człowieka do dysponowania samym sobą, nie może być rozważona bez odwołania się do godności⁸⁰⁸. Zasadniczo już pojęcie samej wolności jako kategorii, z której następuje wyodrębnienie dalszych wolności szczegółowych, jak chociażby wolności gospodarczej, jest wielowymiarowe, funkcjonuje bowiem jako pojęcie z zakresu moralności, etyki, filozofii, psychologii, ekonomii, socjologii, politologii, wreszcie jest także kategorią prawną⁸⁰⁹. Przyjęcie zasady demokratycznego państwa prawa, która centralne znaczenie przypisuje godności i wolności człowieka oraz systemowi ochrony tych wartości przed ich naruszeniem ze strony władzy państwowej warunkuje cele wprowadzania normy sankcjonującej, która ma przede wszystkim wzmocnić ochronę dóbr prawnych, chronionych uprzednio normą sankcjonowaną. Istota karnoprawnego bezprawia w demokratycznym państwie prawa polega natomiast co do zasady na zagrożeniu lub zniszczeniu tak chronionych dóbr, norma sankcjonująca ma zaś powstrzymać potencjalnego sprawcę przed sprowadzeniem zagrożenia dla dobra prawnego lub jego zniszczeniem⁸¹⁰.

SK 42/01, OTK-A 2003, nr 6, poz. 63; zob. także M. Granat, *Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna*, PiP 2014, z. 8, s. 3–22; I.J. Bišta, *Zasada poszanowania godności człowieka i jej wpływ na interpretację konstytucyjnego uregulowania praw i wolności jednostki*, [w:] *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, red. M. Jabłoński, Warszawa 2010, s. 336.

⁸⁰⁷ Por. wyrok TK z dnia 30 września 2008 r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7, poz. 126, s. 1131; cyt. wyrok TK z dnia 9 lipca 2009 r., s. 1102; wyrok TK z dnia 24 lutego 2010 r., K 6/09, OTK-A 2010, nr 2, poz. 15, s. 202; cyt. wyrok TK z dnia 5 marca 2003 r.

⁸⁰⁸ Por. cyt. wyrok TK z dnia 9 lipca 2009 r.

⁸⁰⁹ Por. M. Zubik, *„Wolność” a „prawo” (pięć hipotez o stosowaniu pojęć konstytucyjnych dotyczących praw człowieka)*, PiP 2015, z. 9; M. Malmon, *Godność osobowa człowieka jako wartość uniwersalna*, [w:] *Normatywny wymiar...*, s. 30–34; por. także szerzej w zakresie wolności gospodarczej: R. Pawlik, *Miara prawnokarnej ingerencji...*

⁸¹⁰ A. Zoll, [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła...*, s. 233;

4.2.1.2. Godność człowieka

Godność jest wartością określającą istotę człowieczeństwa⁸¹¹. W opinii T. Romer pojęcie godności jest swoistą wartością kulturową, związaną z istotą człowieczeństwa, wynikającą z wyższości ludzi nad innymi istnieniami pozbawionymi zdolności myślenia⁸¹². K. Complak podkreśla natomiast, że ochrona godności osoby ludzkiej ma na celu ochronę jej człowieczeństwa, godność ludzka jest bowiem zespoleniem wszystkiego, co wspólne dla ludzi⁸¹³, postrzeganą jako podstawa i źródło praw człowieka⁸¹⁴. Zdaniem M. Borskiego godność przysługuje wszystkim ludziom, nie jest w żadnym stopniu uzależniona od wieku czy stanu umysłowego, cechy te są decydujące dla zakresu zdolności do czynności prawnych, jednak nigdy nie mogą decydować o człowieczeństwie jednostki⁸¹⁵. Zdaniem natomiast A. Zolla godność jest wartością przynależną każdemu człowiekowi, także skazanemu za najcięższe przestępstwa, ze

⁸¹¹ T. Guz, *O naturze wrodzonej godności człowieka*, [w:] *Normatywny wymiar godności...*, s. 15–16; B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Kraków 2004, s. 60–61; por. interesujące szerokie opracowanie problematyki godności: M. Granat, *Godność człowieka...*, s. 3–22; zob. m.in. M. Piechowiak, *Godność jako fundament powinności prawa wobec człowieka*, [w:] *Urzeczywistnienie praw człowieka w XXI wieku. Prawo i etyka*, red. P. Morciniec, S.L. Stadniczenko, Opole 2004, s. 40 i nast.; L. Bosek, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012; M. Piechowiak, *Elementy prawnonaturalne w stosowaniu Konstytucji RP*, Prz. Sejm. 2009, nr 5, s. 71 i nast.; J. Potrzeszcz, *Przydatność niepozytywistycznej koncepcji prawa w procesie dochodzenia do słusznego prawa przez Trybunał Konstytucyjny*, Prz. Sejm. 2009, nr 5, s. 59; zob. K. Wojtyczak, *Ochrona godności człowieka, wolności i równości przy pomocy skargi konstytucyjnej w polskim systemie prawnym*, [w:] *Godność człowieka jako kategoria prawna*, red. K. Complak, Wrocław 2001, s. 201–212; M. Jabłoński, *Pojęcie i ochrona godności człowieka w orzecznictwie organów władzy sądowej w Polsce*, [w:] *Godność człowieka jako...*, s. 295–310.

⁸¹² T. Romer, *Godność człowieka w prawie pracy i pomocy społecznej*, [w:] *Godność człowieka a prawa ekonomiczne...*, s. 59.

⁸¹³ K. Complak, *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej w porządku RP*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 68; podobnie zapatruje się M.L. Pavia, stwierdzając, że „godność jest to odmowa wyłączenia człowieczeństwa w człowieku” (*idem*, *Odkrycie godności osoby ludzkiej we Francji*, [w:] *Godność człowieka jako...*, s. 143).

⁸¹⁴ Tak L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 91; D. Dudek, *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999, s. 88 i nast.; P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji RP...*, s. 101; A. Kustra, *Glosa do wyroku TK z dnia 30 października 2006 r., P 10/06, PiP 2007, z. 5, s. 134–139.*

⁸¹⁵ M. Borski, *Godność człowieka jako wartość uniwersalna*, PPP 2014, nr 3, s. 7–20; por. także W. Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Kraków 2011, s. 295.

względu na sam fakt bycia człowiekiem, a wyprowadzenie i oparcie wszelkich wolności i praw człowieka na jego przyrodzonej i niezbywalnej godności musi znajdować także, a może przede wszystkim, swoje odzwierciedlenie w prawie karnym, do którego istoty należy najbardziej radykalne wkraczanie w sferę praw i podstawowych wolności człowieka⁸¹⁶.

Godność osoby ludzkiej ma zasadniczo charakter przyrodzony i niezbywalny⁸¹⁷. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego można zaobserwować dwie perspektywy spojrzenia na godność jako wartość, pierwszą – traktującą godność jako wartość transcendentną, pierwotną wobec innych praw i wolności człowieka, przyrodzoną i niezbywalną, która towarzyszy człowiekowi zawsze i nie może być naruszona ani przez prawodawcę, ani przez określone czyny innych podmiotów⁸¹⁸, i drugą – zgodnie z którą godność człowieka to godność osobowa, czyli najbliższa temu, co może być określane prawem osobistości, obejmującym wartości życia psychicznego każdego człowieka oraz te wszystkie wartości, które określają podmiotową pozycję jednostki w społeczeństwie i które składają się na szacunek należny każdej osobie⁸¹⁹.

Przyjmując, że prawa i wolności konstytucyjne co do zasady wywodzą się z godności, ich interpretacja musi odbywać się przez pryzmat prawa do godności⁸²⁰, w szczególności muszą być one interpretowane i stosowane w sposób

⁸¹⁶ A. Zoll, *Polityka karna w kontekście obowiązku poszanowania godności osoby karanej*, [w:] *Kara w nauce i kulturze*, red. J. Utrat-Milecki, Warszawa 2009, s. 46–54; *idem*, *Człowiek jako podmiot wolności i praw w jednoczącej się Europie*, Hor. Wych. 2003, nr 3, s. 19–34; por. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 92; D. Dudek, *Konstytucyjna wolność człowieka...*, s. 91 i nast.; A. Zoll, *Godność człowieka jako źródło wolności i praw*, [w:] *Hominum causa omne ius constitutum est. Księga jubileuszowa ku czci Profesor Alicji Grześkowiak*, red. A. Dębiński *et al.*, Lublin 2006, s. 284; por. także C. Klak, *Realizacja konstytucyjnych środków ochrony godności*, ZNUR 2004, nr 15, s. 149.

⁸¹⁷ Tak L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 92 i nast.; wyroki TK z: dnia 6 listopada 2007 r., U 8/05, OTK-A 2007, nr 10, poz. 121; dnia 5 marca 2003 r. (cyt.); dnia 8 października 2007 r., K 20/2007, OTK-A 2007 nr 9, poz. 102.

⁸¹⁸ K. Complak, *Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej konstytucji*, Prz. Sejm. 1998, nr 5 s. 41 i nast.; *idem*, *O prawidłowe pojmowanie godności...*, s. 63; F. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001; a także wyrok TK z dnia 14 lipca 2001 r., SK 42/2001, OTK-A 2003, nr 6, poz. 63).

⁸¹⁹ Tak np. Trybunał Konstytucyjny – cyt. wyrok z dnia 5 marca 2003 r.; L. Wiśniewski, *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, [w:] *Podstawowe problemy stosowania Konstytucji RP*, red. A. Preisner, T. Zalański, Wrocław 2005, s. 121.

⁸²⁰ Por. P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji RP...*, s. 121–122; A. Mączyński, *Konstytucyjne podstawy prawa do godności i prawa do prywatności*, [w:] *26th International Conference on Privacy and Personal Data Protection „The Right to Privacy – the Right to Dignity” 14–16 September 2004*, Wrocław 2004, s. 13.

wykluczający naruszenie godności ludzkiej⁸²¹. Jak już podkreślono wyżej, normę gwarantującą godność ludzką zawarto w art. 30 Konstytucji RP, pojawia się ona również w art. 40 i 41 ust. 4, które zakazują tortur, okrutnego, nie-ludzkiego lub poniżającego traktowania i karania oraz nakazują humanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności⁸²², a także w art. 42 ust. 3⁸²³. Pojęcie godności człowieka występuje również na gruncie licznych aktów prawa międzynarodowego⁸²⁴. W art. 3 EKPCz zawarto zakaz tortur i nie-ludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, nie ma zaś bezpośredniego odniesienia do godności⁸²⁵.

⁸²¹ L. Garlicki, *Komentarz do art. 30...*, s. 11; *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, red. J. Boć, Wrocław 1998, s. 67.

⁸²² A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. *idem*, Warszawa 2007, s. 71; a także wyroki SN z: dnia 28 lutego 2007 r., V CSK 431/06, OSNC 2008, nr 1, poz. 13; dnia 2 października 2007 r., II CSK 269/07, OSNC-ZD 2008, nr 3, poz. 75; wyrok TK z dnia 23 lutego 2009, P 20/09, OTK-A 2010, nr 2, poz. 13; wyrok TK z dnia 26 maja 2008 r., SK 25/07, OTK-A 2008, nr 4, poz. 62; *Konstytucje Rzeczypospolitej...*, s. 67; K. Complak, *Uwagi o godności człowieka...*, s. 50; W. Skrzydło, *Konstytucyjny katalog wolności i praw jednostki*, [w:] *Konstytucyjne wolności i prawa człowieka w Polsce*, t. 1, red. M. Chmaj, Kraków 2002, s. 50.

⁸²³ Wyroki TK z: dnia 14 lipca 2003 r. (cyt.); dnia 16 maja 2000 r., P 1/99, OTK 2000, nr 4, poz. 111; dnia 9 października 2001 r., SK 8/00, OTK 2001, nr 7, poz. 211; dnia 4 kwietnia 2001 r., K 11/00, OTK 2001, nr 3, poz. 54; w cyt. wyroku TK z dnia 23 lutego 2010 r. wskazano, że wszelkie regulacje ustawowe i podustawowe kształtujące status prawny osób skazanych muszą bezwzględnie szanować konstytucyjny obowiązek poszanowania godności człowieka oraz humanitarnego traktowania osób skazanych. Jednocześnie z art. 30 Konstytucji RP wynika fundamentalna zasada interpretacyjna *in dubio pro dignitate*.

⁸²⁴ Przykładowo należy wymienić przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne ONZ akty: Powszechna deklaracja praw człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167); Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nie-ludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 63, poz. 378 – załącznik); Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz nie-ludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzona w Strasburgu w dniu 26 listopada 1987 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238 z późn zm.).

⁸²⁵ E.H. Morawska, *Prawa konstytucyjne człowieka i obywatela w Rzeczypospolitej Polskiej a prawa podstawowe UE. Analiza porównawcza*, Prz. Sejm. 2009, nr 1, s. 40; Z. Lasocik, *Czy można zapobiegać torturom w warunkach pozbawienia wolności – przyczynek do modelu*, [w:] *Wiedza. Doświadczenie. Praktyka. Interdyscyplinarne spojrzenie na problemy społeczne. Prace dedykowane Panu Profesorowi Henrykowi Machelowi*, red. M. Marczak *et al.*, Kraków 2010, s. 279 i nast.

4.2.1.3. Wolność

Pojęcie wolności jest wielowymiarowe, funkcjonuje jako pojęcie z zakresu moralności, etyki, filozofii, psychologii, ekonomii, socjologii, politologii, wreszcie pozostaje jako pojęcie prawne, w tym i konstytucyjne⁸²⁶. Zdaniem J. Locke'a być wolnym to znaczy móc dysponować i swobodnie, zgodnie z własnym sumieniem, kierować własną osobą, rozporządzać majątkiem, całą swoją własnością z przyzwoleniem prawa, któremu się podlega, kierować się bez przeszkód wolą własną⁸²⁷. Jak słusznie podkreśla M. Zubik, już sama obserwacja dotycząca wieloaspektowości wolności w naukach społecznych może prowadzić do wniosku, że wolność to coś więcej niż tylko brak zewnętrznego, względem danej osoby, przymusu fizycznego czy psychicznego⁸²⁸.

Do zagadnienia wolności jako takiej interesująco podchodził Monteskiusz, którego poglądy warte są w tym miejscu przypomnienia. W swoim dziele *O duchu praw* pisał bowiem, że wolność to prawo czynienia wszystkiego tego, na co ustawy pozwalają, bo gdyby jeden obywatel mógł czynić to, czego zabraniają, nie byłby wolny, ponieważ inni posiadaliby z natury rzeczy tę samą możliwość⁸²⁹. Akceptując takie ujęcie, można przyjąć, że wolność obejmuje zatem tę sferę zachowań ludzkich, w której jednostka ma możliwość swobodnego działania tak długo, jak długo norma prawna określonego zachowania jej wyraźnie nie zakazuje/nakazuje ze względu na ważny interes publiczny lub wolności i prawa innych⁸³⁰. Z tak pojmowaną wolnością w odniesieniu do

⁸²⁶ Por. M. Zubik, „Wolność” a „prawo”...; A. Ławniczak, *Wolność i prawa człowieka w ujęciu konstytucyjnym*, [w:] *Wolności i prawa jednostki...*, s. 168.

⁸²⁷ J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, Warszawa 1992, s. 9.

⁸²⁸ Por. M. Zubik, „Wolność” a „prawo”...; S.A. Paruch, *Prawa człowieka jako obszar regulacji wewnętrznej w świetle Konstytucji RP*, [w:] *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Zagadnienia prawa konstytucyjnego. Księga jubileuszowa profesora Jerzego Jaskierni*, red. R. Czarny, K. Spryszak, Toruń 2012, s. 624.

⁸²⁹ Monteskiusz, *O duchu praw*, Kęty 1997, s. 136–161.

⁸³⁰ L. Wiśniewski, *Prawo a wolności człowieka – pojęcie i konstrukcja prawna*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. *idem*, Warszawa 1997, s. 51–63; por. także B. Banaszak, *Prawo mniejszości narodowych do kultywowania własnej tożsamości kulinarnej*, GSP 2014, t. 31, s. 19–26 – „Jeżeli pojęcie tożsamości kulturowej będzie się rozumieć przez pryzmat definicji kultury jako »całokształt materialnego i duchowego dorobku« danej grupy narodowej czy etnicznej, to wówczas bezsprzecznie obejmuje ono określone umiejętności uboju rytualnego bazującego na zasadach religijnych spajających tę grupę. [...] W tym ujęciu umiejętności uboju rytualnego, stanowiąc istotny składnik obyczajów i tradycji, decydują o tożsamości danej grupy narodowej lub etnicznej i objęte są ochroną konstytucyjną na równi z innymi elementami decydującymi o tożsamości kulturalnej danej grupy. Zakaz uboju rytualnego stanowi [...] ograniczenie praw mniejszości ubój ten praktyku-

władz publicznych oczywiście korelowane są obowiązki powstrzymania się od podejmowania działań utrudniających jej realizację⁸³¹.

Uszczegóławiając i przechodząc tytułem przykładu chociażby do wolności gospodarczej, w pierwszej kolejności przyjąć należy, że jest to ta sfera ludzkich zachowań mających miejsce w obrocie gospodarczym, w której jednostka ma możliwość swobodnego działania tak długo, jak długo odpowiednio ustanowiona norma prawna czegoś jej wyraźnie nie zakazuje/nakaże, ze względu na ważny interes publiczny lub wolność i prawa innych⁸³². Wolność gospodarcza przysługuje każdemu i stanowi immamentny składnik godności ludzkiej⁸³³, z której, jak się przyjmuje, wyprowadzić można prawo do realizacji indywidualnych potrzeb ekonomicznych⁸³⁴. W doktrynie wyróżnia się zazwyczaj dwa spojrzenia, które mają pomóc w nakreśleniu ram wolności gospodar-

---

jących i powinien mieć uzasadnienie w dobrach chronionych konstytucyjnie i być konieczny w demokratycznym państwie prawnym⁸³¹; por. także L. Bosek, *Glosa do wyroku TK z dnia 26 maja 2008 r., SK 25/07*, Prz. Sejm. 2008, nr 6, s. 242–250. Autor wskazuje, że miara ingerencji w prawa jednostki związana z prawem państwa do sankcjonowania naruszeń prawa jest inną miarą od „zwykłych” ograniczeń praw jednostki, o których mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Trybunał Konstytucyjny dotychczas nie tracił z pola widzenia, że sama Konstytucja RP tworzy kryterium różniące i pozwala, a nawet wymaga stosowania – tak jak prawo wspólnotowe – sankcji odstrasżających i skutecznych. Wśród nielicznych obowiązków obywatelskich Konstytucja RP eksponuje obowiązek przestrzegania prawa (art. 83). Nie dziwiło więc, że w dotychczasowym orzecznictwie Trybunał podkreślał prawo i obowiązek władzy publicznej skutecznego i – jeśli konieczne – surowego sankcjonowania naruszeń prawa.

⁸³¹ Zob. np. wyrok TK z dnia 18 września 2014 r., K 44/12, OTK-A 2014, nr 8, poz. 92; por. także K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 15–40; zob. także B. Banaszak, *Ogólne wiadomości o prawach człowieka*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie...*, s. 14–33; M. Jabłoński, *Klasyfikacja wolności i praw jednostki w Konstytucji RP*, [w:] *Wolności i prawa jednostki...*, s. 78–106.

⁸³² L. Wiśniewski, *Prawo a wolności człowieka...*, s. 51–63.

⁸³³ Np. M. Szydło, *Swoboda działalności gospodarczej*, Warszawa 2005 s. 9; J. Ciapała, *Konstytucyjna zasada wolności działalności gospodarczej*, RPEiS 2001, nr 4; zdaniem J. Ciapały zasadne będzie założenie, iż uzasadnienia ograniczania zasady wolności gospodarowania należy zawsze wyprowadzać z całokształtu postanowień konstytucji. Zatem nie tylko zwrot niedookreślony, funkcjonalna klauzula generalna, tj. ważny interes publiczny, ale i normy ujęte w art. 31 ust. 3 oraz w innych postanowieniach Konstytucji RP muszą być łącznie brane pod rozważenie; por. także J. Ciapała, *Wpływ aktów prawnych samorządów zawodowych i gospodarczych na konstytucyjne wolności działalności gospodarczej oraz wyboru i wykonywania zawodu. Uwagi w kontekście konstytucyjnego statusu samorządów*, St. Jur. Lubl. 2014, Vol. 22, s. 199–218.

⁸³⁴ F.J. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001 s. 11–13.

czych w obrębie ustawodawstwa danego kraju – przez pryzmat podmiotów, którym przysługuje, oraz przez pryzmat zachowań wyinterpretowanych z tekstu aktów prawnych⁸³⁵. Wolność gospodarcza z uwagi choćby na art. 20 Konstytucji RP winna być traktowana jako hipotetyczny stan, pierwotny i podstawowy dla systemu, nie zaś odwrotnie⁸³⁶. Interpretacja bowiem wolności gospodarczej w odwrotnym kierunku, a mianowicie z obowiązujących norm prawnych, prowadzić może do sytuacji, w której wolność gospodarcza stanie się wartością wtórną, zależną od prawodawcy i kształtowanego przez niego systemu, a stan taki przeczył będzie samej idei wolności jako wartości podstawowej⁸³⁷.

4.3. Niebezpieczeństwo dla dobra jako podstawa kryminalizacji

Przyjmując, że w demokratycznym państwie prawa jedną z podstawowych funkcji prawa karnego jest ochrona dóbr prawnych przed atakami prowadzącymi do ich naruszenia lub narażenia na niebezpieczeństwo, tym samym przedmiotem zainteresowania prawa karnego czynimy zachowania, z którymi związana jest co najmniej możliwość stworzenia niebezpieczeństwa dla pozytywnie wartościowanych dóbr. Niebezpieczeństwo ma być obiektywny, istniejący w zasadzie bez naszej świadomości⁸³⁸, czerpie zaś swój sens ze skutku negatywnego⁸³⁹, nie może być zatem rozpatrywane w oderwaniu od pewnej hierarchii pozytywnie wartościowanych dóbr⁸⁴⁰. Owo wartościowanie dobra

⁸³⁵ C. Kossikowski, *Wolność gospodarcza w prawie polskim*, Warszawa 1995, s. 31 i nast.

⁸³⁶ Por. M. Wierzbowski, H. Gronkiewicz-Waltz, *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, Warszawa 2012 s. 63–80; por. także S. Biernat, A. Wasilewski, *Wolność gospodarcza w Europie*, Kraków 2000; R. Biskup, *Wolność gospodarcza w wymiarze podmiotowym*, Lublin 2011.

⁸³⁷ J. Stelmach, R. Sarkowicz, *Filozofia prawa XIX i XX wieku*, Kraków 1998, s. 27–35; por. szerzej R. Pawlik, *Miara prawnokarnej ingerencji...*

⁸³⁸ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 17; podobnie M. Cieślak, *Pojęcie niebezpieczeństwa w prawie karnym*, ZNUJ, Prac. Praw. 1955, s. 160, T. Kaczmarek, *Spoleczne niebezpieczeństwo czynu i jego bezprawność jako dwie cechy przestępstwa*, Wrocław 1966, s. 24.

⁸³⁹ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 19; niebezpieczeństwo w słowniku języka polskiego definiowane jest jako stan, sytuacja, położenie grożące czymś złym (*Niebezpieczeństwo* [hasło], dostępne na: www.sjp.pwn.pl).

⁸⁴⁰ M. Cieślak niebezpieczeństwo pojmował w trzech aspektach: 1. Jako niebezpieczną sytuację, czyli niebezpieczny stan rzeczy, z którego wyniknąć może jakiś szkodliwy skutek. 2. Jako niebezpieczny przedmiot, w tym sensie nazwa „niebezpieczeństwo

prawnego musi poprzedzić samo określenie niebezpieczeństwa, w dalszej dopiero kolejności konieczna jest ocena, przed jakimi zagrożeniami, a więc jakim konkretnie niebezpieczeństwem, mają być chronione owe dobra⁸⁴¹. W zdecydowanej większości definicji niebezpieczeństwa, uznaje się za czynnik konstytutywny znaczne prawdopodobieństwo nastąpienia skutku ujemnego⁸⁴². Tylko w niewielu, zwłaszcza nowszych, zrezygnowano z czynnika prawdopodobieństwa, próbując określić niebezpieczeństwo od strony mającego nastąpić skutku⁸⁴³.

---

nie rozciąga się na całą sytuację niebezpieczną, lecz koncentruje wyłącznie na jednym z jego elementów, mianowicie na źródle groźby, na tym przedmiocie fizycznym od którego spodziewamy się jakiegoś niekorzystnego (z pewnego punktu widzenia) przebiegu, jakiejś szkodliwej akcji. 3. Wreszcie w znaczeniu trzecim niebezpieczeństwo występuje jako zachowanie się – zob. *idem*, *Pojęcie niebezpieczeństwa...* s. 160 i nast.

⁸⁴¹ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 23.

⁸⁴² Prawdopodobieństwo negatywnych następstw trafnie określa K. Buchała i wskazuje, że zakładając pewną sytuację wyjściową na podstawie znajomości praw rządzących przyrodą, można określić stan przyszły, uwzględniając tendencje rozwojowe sytuacji wyjściowej. Prawdopodobieństwo będzie więc pewną prognozą ujmowaną w sensie obiektywnym, jako wyraz pewnego stosunku zachodzącego pomiędzy układem początkowym a układem przyszłym. Aby taką prognozę postawić, izoluje się ją sztucznie od powiązań z całą otaczającą rzeczywistością. Izolacja ta nie może jednak nigdy być ani zupełna, ani kompletna. Jest w dodatku izolacją sytuacji, która nie jest statyczna, lecz w ruchu, w rozwoju. Każdy następny moment w rozwoju przynosi zmiany postępujące naprzód od punktu wyjściowego. Jeżeli jeszcze doda się, że nasze rozeznanie w układzie poszczególnych elementów może zawierać błąd, to zrozumiałe jest, że ocena pewnej sytuacji wyjściowej z punktu widzenia jej tendencji rozwojowych, z punktu widzenia tego, co z niej może wynikać, zawierać musi pewną dozę niepewności. Ta niepewność nie jest wynikiem jakiejś zasadniczej niepoznawalności świata zewnętrznego, lecz ujmowania pewnej sytuacji w statycznym przekroju, chociaż jest ona dynamiczna oraz ujmowania jej w izolacji od otaczającej rzeczywistości, której jest nieodłączną częścią składową – po prostu wycinkiem sztucznie w drodze abstrakcji wyizolowanym – zob. *idem*, *Przestępstwa i wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji drogowej. Komentarz*, Bydgoszcz 1997, s. 37; także na ten temat trafnie J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 379.

⁸⁴³ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...* s. 10–11 oraz powołana tam literatura. Ocena zachowania stanowi pochodną oceny skutku, który wartościowany negatywnie na płaszczyźnie prawa karnego stanowi uzasadnienie karalności powodującego go zachowania, które z tego właśnie względu stają się zabronione. Sensu zakazu nie można dopatrywać się w samym zachowaniu jako takim, lecz dopiero w negatywnej ocenie naruszenia dobra prawnego. J. Giezek, *Narażenie na niebezpieczeństwo oraz jego znaczenie w konstrukcji czynu zabronionego*, PPIA, t. 50, s. 115.

Niebezpieczeństwo jest we współczesnym świecie zjawiskiem normalnym, zasadniczo niepożądanym, lecz niedającym się całkowicie eliminować. Granice tolerancji dla niebezpieczeństwa w życiu społecznym wyznacza prawo karne, które nie może jednak czynić tego w sposób dowolny⁸⁴⁴, ujemnie oceniane jest jedynie zbytne narażenie, przekraczające wyznaczony poziom codzienności⁸⁴⁵. Ocena ta jest dokonywana z punktu widzenia reguł postępowania z danym dobrem wykształconych w poszczególnych dziedzinach działalności związanych z niebezpieczeństwem dla życia, zdrowia, mienia lub innych wartości⁸⁴⁶.

W kwestii ochrony dobra za M. Szererem⁸⁴⁷ warto w tym miejscu przytoczyć wypowiedź C. Beccarii oraz J. Benthama. C. Beccaria prawo suwerena do karania za przestępstwa opierał na konieczności bronięcia depozytu dobra ogólnego przed zamachami ze strony poszczególnych osób⁸⁴⁸. Podobnie J. Bentham, wskazując, że dobro społeczeństwa nie może wymagać, aby uznać za przestępstwo taki czyn, który w żaden sposób nie wyrządza szkody społeczeństwu⁸⁴⁹.

Ochrona dobra prawnego z reguły jest kilkustopniowa, a polega na tym, że do ustawy, obok przepisu penalizującego naruszenie dobra prawnego, wprowadza się także przepisy penalizujące narażenie na niebezpieczeństwo

---

⁸⁴⁴ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 67.

⁸⁴⁵ A. Zoll, *O normie prawnej...*, s. 79–80; *idem*, *Okoliczności wyłączające...*, s. 99 i nast. oraz podana tam literatura.

⁸⁴⁶ K. Buchała, *Prawo karne materialne...*, s. 265–268. Wskazane reguły postępowania zaś, jak wywodzi K. Buchała, będą szły w kierunku dwóch rodzajów obowiązków, obowiązku natury subiektywnej dotyczącego skoncentrowania uwagi w zakresie umożliwiającym rozpoznanie niebezpieczeństwa dla prawnie chronionych dóbr, związanego z planowaną lub już wykonywaną czynnością, oraz obowiązku natury obiektywnej dotyczącego generalnie trzech kwestii, a mianowicie niezbędnych kwalifikacji podmiotu podejmującego daną czynność obejmujących odpowiednią wiedzę, pewnego minimum doświadczenia oraz sprawności fizycznej i intelektualnej, stanu technicznego maszyny, pojazdu, czy też w ogóle narzędzia, którym dana osoba się posługuje, zapewniającego bezpieczne wykonanie danej czynności oraz określonego zachowania podmiotu w różnorodnych sytuacjach niebezpiecznych, minimalizującego to niebezpieczeństwo. Poziom wymagań odnośnie do zakreślonych wyżej reguł ostrożnego postępowania to poziom „dobrego obywatela”.

⁸⁴⁷ M. Szerer, *Z rozważań nad karaniem usiłowania nieudolnego*, PiP 1975, z. 7, s. 67.

⁸⁴⁸ C. Beccaria, *O przestępstwach i karach* [przekład E.S. Rappaporta], Warszawa 1959, s. 56; por. także P. Audegean, *Génese et signification des Délits et des Peines de Beccaria*, APD, t. 53, s. 11 i nast.

⁸⁴⁹ J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa* [przekład B. Nawroczyńskiego], Warszawa 1958, s. 282.

tegoż dobra prawnego⁸⁵⁰. Słusznie zwraca uwagę A. Spotowski, że w miarę wzrostu wagi skutku ujemnego rozszerzeniu ulega także zakres sytuacji uznawanych za niebezpieczne⁸⁵¹. Mówiąc o kryminalizacji i penalizacji tak odległych szczebli zagrożenia, mówimy o kategorii przestępstw określanych mianem przestępstw abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo, w których ustawodawca nie określa bliżej charakteru niebezpieczeństwa, nie pozostawiając jednocześnie sądowi możliwości oceny co do zachodzenia niebezpieczeństwa czy też związku przyczynowego między tym niebezpieczeństwem a zachowaniem się opisanym w ustawie. Oceny tej dokonuje sam ustawodawca, posługując się uogólnieniami wynikającymi z doświadczenia i wiedzy o przebiegu przyczynowym i zależnościach występujących w przyrodzie⁸⁵².

⁸⁵⁰ A. Spotowski, *Pomijalny zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Warszawa 1976, s. 118.

⁸⁵¹ Im ważniejsze jest zagrożone dobro, im wyżej jest ono usytuowane w hierarchii wartości oraz im szerszy jest zakres naruszenia danego dobra, tym mniejszy stopień prawdopodobieństwa nastąpienia ujemnego skutku kwalifikuje określoną sytuację jako niebezpieczeństwo – A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 47. Z jednej strony, pytając o sens penalizacji zachowań stwarzających abstrakcyjne zagrożenie dla dobra prawnego, zauważyć należy, że granice zagrożenia stale się rozszerzając, wzmacniając ochronę zagrożonych dóbr, ustawodawca przesuwając penalizację tych czynów na etap wyprzedzający powstanie skutków, uzależniając odpowiedzialność karną od ich nastąpienia, penalizując samo sprowadzenie niebezpieczeństwa wystąpienia takiego skutku, konstruując typy przestępstw narażających dobra prawne na niebezpieczeństwo (jak pisze T. Cyprian, zagrożenie ruchu drogowego, gwałtownie rosnące szybkości, ogromne skupiska energii, rosnąca moc maszyn, zdalne sterowanie i automatyzacja to przyczyny, dla których człowiek narażony jest na coraz to większe, bezimiennie niebezpieczeństwo, zob. *idem*, *Problem karalności zagrożenia w sprawach o wypadki drogowe*, PiP 1965, z. 2 s. 275). Tak więc w istocie abstrakcyjny typ przestępstwa, określony w ustawie karnej, stanowi jedynie wrzuszalne domniemanie zawartości społecznie ujemnej treści (por. m.in. J. Giezek, *Narażenie na niebezpieczeństwo...*, s. 114). Nieco inny, bardziej adekwatny i czytelny, jak się wydaje, sposób podziału wskazuje A. Zoll, przyjmując, że normy prawne dzielą się na normy zakazujące zachowań naruszających chronione dobra, normy zakazujące zachowań sprowadzających zagrożenie tych dóbr i na normy, które zakazują zachowań mogących do takich zagrożeń prowadzić (*idem*, *O normie prawnej...*, s. 82); zob. W. Wolter, *Zasady odpowiedzialności karnej w świetle projektu k.k.*, PiP 1963, z. 2, s. 266 i nast.; M. Cieślak, *Faktory przestępczości czynu w związku z projektem k.k.*, WPP 1963, nr 3, s. 272; T. Kaczmarek, *Typizacja czynów społecznie niebezpiecznych a jego ustawowe znamiona*, [w:] *idem*, *Rozważania o przestępstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości*, Warszawa 2006, s. 138.

⁸⁵² A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 150; m.in. J. Giezek, *Narażenie na niebezpieczeństwo...*, s. 116.

Racjonalny ustawodawca na podstawie założeń jak wyżej tworzy typy czynów, przyjmując ochronę kilkustopniową, tj. obok przepisu penalizującego naruszenie dobra prawnego wprowadza także przepisy penalizujące narażenie na niebezpieczeństwo dobra prawnego⁸⁵³. Przepisy penalizujące narażenie na niebezpieczeństwo mają komplementarny charakter w stosunku do przepisów naruszenia dobra prawnego, są bowiem zawsze relacjonowane do przestępstw naruszenia, niebezpieczeństwo nie ma bowiem bytu niezależnego od określonego następstwa oraz stopnia prawdopodobieństwa jego nastąpienia⁸⁵⁴. Typizacja polegająca na narażeniu na niebezpieczeństwo dobra prawnego obejmuje swoim zakresem zachowania umiejscowione na tzw. przedpolu naruszenia tego dobra, powodując *de facto* rozszerzenie zakresu odpowiedzialności karnej⁸⁵⁵.

Zachętą do penalizacji zachowań stwarzających zagrożenie w danej dziedzinie jest coraz częściej przede wszystkim m.in. reakcja na trudności i zagrożenia związane z identyfikacją i udowodnieniem naruszenia konkretnego

---

⁸⁵³ M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne...*, s. 25; A. Spotowski, *Pomijalny zbieg przepisów...*, s. 118. Analizując poszczególne przepisy prawno karne, zauważyć można, że ta ochrona może mieć w zasadzie postać trzyetapową: normy zakazujące zachowań naruszających chronione dobra, normy zakazujące zachowań sprowadzających zagrożenie tych dóbr i na normy, które zakazują zachowań mogących do takich zagrożeń prowadzić (A. Zoll, *O normie prawnej...*, s. 82); G. Łabuda przyjmuje natomiast, że pierwszy etap polega na typizowaniu zachowań prowadzących do narażenia konkretnego, drugi polega na typizowaniu zachowań prowadzących do narażenia abstrakcyjnego, trzeci natomiast polega na narażeniu potencjalnym (tak m.in. w *idem*, *O kształcie norm charakteryzujących bezprawność i karalność przestępstw narażenia na niebezpieczeństwo*, NKPK, t. 15, s. 77).

⁸⁵⁴ K. Buchała, *Prawo karne materialne...*, s. 173. Niebezpieczeństwo jest zawsze, jak zauważa m.in. K. Buchała, niebezpieczeństwem czegoś, a to „coś” musi być ujemnie oceniane, aby mogło nadać wcześniejszej sytuacji społecznie ujemny sens, który oddaje właśnie nazwa „niebezpieczeństwo” definiowana jako niebezpieczna sytuacja, czyli pewien stan rzeczy, z którego wyniknąć może jakiś szkodliwy skutek; por. także M. Cieślak, *Pojęcie niebezpieczeństwa...*, s. 152; I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989, s. 349; W. Wolter, *Nauka o przestępstwie...*, s. 31; T. Hanausek, *Uwagi o naturze niebezpieczeństwa jako zjawiska obiektywnego i dynamicznego*, [w:] *Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa. Księga pamiątkowa ku czci W. Woltera*, Warszawa 1959, s. 80; A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 10; por. także L. Lernell, *Rozważania o przestępstwie i karze na tle zagadnień współczesności*, Warszawa 1975, s. 138 i nast.

⁸⁵⁵ J. Giezek, *Narażenie na niebezpieczeństwo...*, s. 114.

dobra⁸⁵⁶. Samo zachowanie niezgodne z nakazem lub zakazem zawartym w normie zawiera wystarczający dla karalności stopień bezprawia, co jest charakterystyczne dla traktowania istoty karnoprawnego bezprawia jako naruszenia obowiązku posłuszeństwa wobec poleceń zawartych w normach prawnych, znacznie ograniczając przy tym wymagania dowodowe, ale i jednocześnie osłabiając w znacznym stopniu gwarancyjną funkcję prawa karnego⁸⁵⁷. Jak wspomniano już wyżej przestępstwa narażenia na niebezpieczeństwo mają komplementarny charakter w stosunku do przestępstw naruszenia dobra prawnego⁸⁵⁸, niebezpieczeństwo zaś zawsze, jak zauważa m.in. K. Buchała, jest niebezpieczeństwem czegoś, a to „coś” musi być ujemnie oceniane, aby mogło nadać wcześniejszej sytuacji społecznie ujemny sens⁸⁵⁹. Aby jakiś moment poprzedzający naruszenie mógł być określony mianem niebezpieczeństwa, musi zachodzić taki stopień prawdopodobieństwa powstania ujemnego skutku, który zgodnie z doświadczeniem społecznym może być określony jako istotne, znaczne prawdopodobieństwo⁸⁶⁰, ocena zaś stanu zagrożenia następuje *ex ante*, z punktu widzenia wzmożonej możliwości wywołania niepożądanych skutków⁸⁶¹. Ocena zachowania stanowi zatem pochodną oceny skutku, który wartościowany negatywnie na płaszczyźnie prawa karnego stanowi uzasadnienie karalności powodującego go zachowania, które z tego właśnie względu stają się zabronione. Sensu zakazu nie można dopatrywać się więc w samym zachowaniu jako takim, lecz dopiero w negatywnej ocenie

⁸⁵⁶ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 145 i nast.; por. także L. Lernell, *Rozważania o przestępstwie...*, s. 146 i nast.; M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne...*, s. 85.

⁸⁵⁷ A. Zoll [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła...*, s. 232.

⁸⁵⁸ K. Buchała, *Prawo karne materialne...*, s. 173.

⁸⁵⁹ M. Cieślak, *Pojęcie niebezpieczeństwa...*, s. 152; zauważyć należy, że niebezpieczeństwo definiowane jest różnie, por. w tej materii I. Andrejew (*idem*, *Polskie prawo karne...*, s. 349), który pisze, że niebezpieczeństwo to sytuacja, w której zachodzi znaczne prawdopodobieństwo ujemnych następstw; zob. również K. Buchała, *Prawo karne materialne...*, s. 173; W. Wolter, *Nauka o przestępstwie...*, s. 31; T. Hanaušek, *Uwagi o naturze niebezpieczeństwa...*, s. 80; A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...* s. 10; L. Lernell, *Rozważania o przestępstwie...*, s. 138 i nast.

⁸⁶⁰ K. Buchała, *Prawo karne materialne...*, s. 173 i nast.;

⁸⁶¹ Tak J. Śliwowski, *Prawo karne...*, s. 111. Można spotkać się także z twierdzeniem, że możliwość „abstrakcyjna” nacechowana jest niskim stopniem, zaś „konkretna” wysokim stopniem prawdopodobieństwa, przy czym abstrakcję pojmuje się nie jako coś oddalonego od rzeczywistości, lecz uogólnienie doświadczenia, rzeczywistość odbieraną jako uogólnioną; por. L. Lernell, powołując poglądy B. Moroczniaka (L. Lernell, *Rozważania o przestępstwie...*, s. 144).

naruszenia dobra prawnego⁸⁶². Zdaniem M. Cieślaka już samo niebezpieczeństwo kryje w sobie ocenę ujemną, ujemny ładunek tkwi bowiem w tym, co grozi, a więc w tym, czego się spodziewamy, choć bynajmniej sobie tego nie życzymy. Wszelkie zjawisko niebezpieczne jest jednakże tylko w odniesieniu do jakiegoś przedmiotu zagrożonego i on musi być wartościowany pozytywnie, dodatnio⁸⁶³. Typy określające przestępstwa abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo nie zawierają znamienia „niebezpieczeństwo”, lub równoznacznego, jako określenia skutku, niebezpieczna jest sama czynność podejmowana przez sprawcę i ona sama realizuje znamiona typu czynu zabronionego⁸⁶⁴. O popełnieniu przestępstwa abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo decyduje jedynie czyn określony w ustawie, natomiast jakiś dalszy układ zjawisk i rzeczy odrywający się od tego czynu nie jest wymagany dla jego przestępczości⁸⁶⁵.

Interesującym z punktu widzenia omawianej problematyki przy przestępstwach abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo jest problem karalności zachowań w sytuacji faktycznego braku niebezpieczeństwa. Słusznie zauważa A. Spotowski, że przestępstwa narażenia abstrakcyjnego mają zastosowanie wówczas, gdy określone zachowanie przy typowym przebiegu zdarzeń powoduje niebezpieczeństwo, dopuszczamy jednocześnie możliwość, że zachowanie to może nie doprowadzić do niebezpieczeństwa w razie atypowego przebiegu zdarzeń, sama zaś konstrukcja przestępstw abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo zakłada, że siłą rzeczy obejmuje ona także przypadki faktycznego braku niebezpieczeństwa⁸⁶⁶. Odnosząc się do problemu karalności takich zachowań A. Spotowski wskazuje na podobieństwo tej sytuacji do usiłowania nieudolnego, z tym, że słusznie zaznacza, że w przypadku usiłowania nieudolnego sprawca zamierza naruszyć dobro prawne, zaś przy przestępstwach narażenia abstrakcyjnego takiego zamiaru nie ma, a niekiedy wręcz zapobiega powstaniu niebezpieczeństwa i tylko dlatego podejmuje określone w zestawie znamion ustawowych zachowanie, że jest przekonany, iż nie sprowadzi nim niebezpieczeństwa dla dobra prawnego⁸⁶⁷. Wskazując na sens karalności usiłowania nieudolnego, S. Śliwiński posiłkuje się natomiast tzw. kierunkiem subiektywnym⁸⁶⁸, opierającym się na założeniu, że nie chodzi

⁸⁶² J. Giezek, *Narażenie na niebezpieczeństwo...*, s. 115.

⁸⁶³ M. Cieślak, *Pojęcie niebezpieczeństwa...*, s. 157–158.

⁸⁶⁴ Podobnie L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 1999, s. 147.

⁸⁶⁵ K. Buchała, *Przestępstwa w komunikacji drogowej*, Warszawa 1961, s. 9.

⁸⁶⁶ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 163–166.

⁸⁶⁷ *Ibidem*, s. 167.

⁸⁶⁸ Podobnie I. Andrejew, *Polskie prawo karne...*, Warszawa 1989, s. 223.

tutaj o to, że czyn był niebezpieczny dla dobra prawnego, lecz o to, że sprawca był niebezpieczny dla porządku prawnego⁸⁶⁹, posuwając się do czynu, który w jego mniemaniu stanowił rozpoczęcie akcji przestępnej, w takim ujęciu sprawca nie powinien liczyć na bezkarność dlatego, że omylił się np. co do zdatności podmiotu lub środka⁸⁷⁰. Podobnie karalność usiłowania nieudolnego uzasadnia L. Gardocki, podnosząc, że niebezpieczeństwo usiłowania nieudolnego polega tylko na tym, że następnym razem sprawca może podjąć usiłowanie w sposób skuteczny i jest to niebezpieczeństwo przyszłe i hipotetyczne, a nie niebezpieczeństwo związane z konkretnym zachowaniem się, które jest przedmiotem zarzutu⁸⁷¹. Przyjmując, że podstawą zakazu, przy przestępstwach abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo, nie jest indywidualna możliwość wywołania negatywnego skutku w konkretnym przypadku, lecz generalna możliwość, jaka tkwi w zachowaniach należących do określonej klasy, a ta generalna możliwość stanowić ma wystarczającą podstawę do objęcia prawnokarnym zakazem, problem materialnej sprzeczności z normą zachowania w konkretnym przypadku niewywołującego żadnego zagrożenia wydaje się rozwiązany⁸⁷². Skoro bowiem celem normy jest zapobieżenie określonej klasie szkód przez zakazanie klasy zachowań z dostatecznie dużą częstotliwością warunkujących ich powstanie, to konkretne zachowanie staje się sprzeczne z taką normą już przez samo naruszenie zawartego w niej zakazu, niezależnie od wynikających stąd następstw, będąc zakazane nie ze względu na jego szkodliwość, lecz ze względu na szkodliwość klasy do której należy⁸⁷³.

⁸⁶⁹ Obecnie należy ostrożnie podejść do prób uzasadniania w ten sposób sensu karania przestępstw abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo nieprowadzących do zagrożenia dla dobra prawnego, ze względu na konstrukcję społecznej szkodliwości czynu, który ma być stopniem społecznej szkodliwości czynu nie zaś sprawcy; A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. *idem*, Kraków 2004, s. 38.

⁸⁷⁰ S. Śliwiński, *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946, s. 314–315.

⁸⁷¹ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 105 i nast.; podobnie Z. Jędrzejewski, *Bezprawie usiłowania nieudolnego*, Warszawa 2000, s. 206.

⁸⁷² M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne...*, s. 86.

⁸⁷³ *Ibidem*.

4.4. Zasada proporcjonalności jako podstawowy mechanizm kształtujący granice prawa karania

W tym miejscu z aprobatą przypomnieć należy wyrażony przed laty przez J. Benthama pogląd, że wszelka kara sama w sobie jest złem, co w konsekwencji prowadzi do wniosku, że jeżeli kara ma być w ogóle stosowana, to należałoby ją stosować tylko wówczas, gdy obiecuje wykluczyć większe zło⁸⁷⁴. We współczesnej doktrynie prawa karnego podkreśla się, że ingerencja w postaci ograniczenia praw jednostki musi być proporcjonalna do zagrożenia lub naruszenia ze strony tej jednostki dóbr społecznych lub indywidualnych chronionych prawem, od strony formalnej zaś uzasadnienie tej ingerencji musi opierać się na wyraźnej normie sankcjonującej zaatakowanie przez jednostkę ważnych dóbr chronionych normą sankcjonowaną⁸⁷⁵.

Ograniczenia praw i wolności, które wskazane zostały w ustawie zasadniczej, wprowadzane być mogą wyłącznie w granicach określonych przez art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, tj. tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób, nie mogą przy tym naruszać istoty wolności i praw⁸⁷⁶. Zasadnie podnosi M. J. Lubelski, że zasada proporcjonalności nie jest zasadą prawa karnego w takim samym porządku jak zasada *nullum crimen sine lege* czy zasada winy, stanowiąc jeden z elementów zapisanej w Konstytucji RP wizji demokratycznego państwa prawa, a winna być uwzględniona zarówno przez ustawodawcę na etapie tworzenia norm prawnokarnych oraz przez Trybunał Konstytucyjny w trakcie badania zgodności ustaw z ustawą zasadniczą⁸⁷⁷. Odmienność ta wiąże się z rozróżnieniem sfery tworzenia i stosowania prawa⁸⁷⁸. Słusznie M. J. Lubelski nie widzi dostatecznego uzasadnienia dla powoływania się na nią bezpośrednio na etapie wykładni i stosowania prawa obowiązującego, wskazując możliwość poszukiwania jej konkretyzacji i, co ważniejsze, odnalezienia jej wyrażenia w poszczególnych

⁸⁷⁴ J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad...*, s. 236.

⁸⁷⁵ Por. A. Zoll, *O normie prawnej...*

⁸⁷⁶ Por. m.in. L. Garlicki, *Komentarz do art. 31...*, s. 7; wyrok TK z dnia 25 listopada 1997 r., K 26/97, OTK 1997, nr 5–6, s. 64.

⁸⁷⁷ M.J. Lubelski, *Kwestia odwołań do konstytucyjnej zasady proporcjonalności przy stanowieniu i wykładni norm praw karnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas *et al.*, Warszawa 2012, s. 181.

⁸⁷⁸ R. Dębski, *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu zasady nullum crimen sine lege*, PiP 1992, z. 5, s. 91; W. Wolter, *Prawo karne...*, s. 129.

instytucjach ustawy karnej, traktując tym samym te instytucje jako przejaw uwzględnienia przez ustawodawcę zasady proporcjonalności⁸⁷⁹.

W aspekcie formalnym art. 31 ust. 3 Konstytucji RP wymaga, by ograniczenia były ustanawiane wyłącznie w ustawie, wykluczając tym samym ich wprowadzenie w aktach niższej rangi, w aspekcie materialnym zaś dopuszcza ustanawianie tylko takich ograniczeń, które nie naruszają istoty danej wolności lub prawa podmiotowego⁸⁸⁰. Nie ma miejsca również na dowolność w zakresie kształtowania tej abstrakcyjnej wypowiedzi normatywnej⁸⁸¹. Niezwykle ważne jest zatem określenie w ustawie zasad odpowiedzialności karnej odpowiadającej zasadom i regułom zawartym w Konstytucji RP⁸⁸². Wymóg ten implikuje jednocześnie nakaz odpowiedniej szczegółowości uregulowania i kompletności regulacji ustawowej, ustawa musi samodzielnie określać wszystkie podstawowe elementy ograniczenia danego prawa lub wolności, przy czym z zasady niedopuszczalne jest ujęcie blankietowe ograniczeń⁸⁸³. Zasada proporcjonalności jest zatem immanentnie związana z zasadą określoności⁸⁸⁴. Obecnie Trybunał Konstytucyjny jasno wskazuje, że adresat normy prawnej musi wiedzieć, jakie jego zachowanie i z jakich przyczyn ma znaczenie prawne⁸⁸⁵.

Stosowanie przez władzę przymusu wobec jednostki poddanej władzy może przybrać różną postać, ochrona obowiązującego porządku prawnego wymaga reakcji mających powstrzymać adresatów norm prawnych przed podejmowaniem zachowań naruszających nakazy lub zakazy zawarte w normach. Najbardziej drastyczne represje, jakimi dysponuje zorganizowane w państwo społeczeństwo, są zawarte w prawie karnym, ta dziedzina prawa z przewidzianą w niej reakcją na naruszenie normy postępowania znacznie intensywniej wkracza w sferę wolności i praw człowieka w porównaniu z innymi

⁸⁷⁹ M.J. Lubelski, *Kwestia odwołań...*, s. 181.

⁸⁸⁰ Zob. cyt. wyrok TK z dnia 15 grudnia 2004 r.; por. też np. wyrok TK z dnia 29 czerwca 2001 r., K 23/00, OTK 2001, nr 5, poz. 124; cyt. wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r.; cyt. wyrok TK z dnia 30 października 2006 r.; L. Garlicki, *Przestanki ograniczania...*, s. 13.

⁸⁸¹ P. Burzyński, *Ustawowe określenie sankcji karnej*, Warszawa 2008.

⁸⁸² *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, *Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2012, s. 37.

⁸⁸³ Wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r., P 11/99, OTK 2000, nr 1, poz. 3.

⁸⁸⁴ Zob. I. Wróblewska, *Zasada państwa prawnego w orzecznictwie Trybunatu Konstytucyjnego*, Toruń 2010, s. 153–162; por. także orzeczenie TK z dnia 19 czerwca 1992 r., U 6/92, OTK 1992, cz. 1, poz. 302–303.

⁸⁸⁵ Wyrok TK z dnia 10 listopada 1998 r., K 39/97, OTK 1998, nr 6, poz. 558; zob. też wyrok TK z dnia 13 lutego 2001 r., K 19/99, OTK 2001, nr 2, poz. 30.

środkami⁸⁸⁶. Prawo wykroczeń dysponuje już zdecydowanie mniej drastycznymi sposobami reakcji⁸⁸⁷. Z takim stwierdzeniem można jednakże pokusić się o polemikę, trzeba bowiem pamiętać, że sankcja administracyjna w postaci kary pieniężnej może wielokrotnie przewyższać właściwą np. dla odpowiedzialności karnej karę grzywny⁸⁸⁸. Można też mieć pewne wątpliwości dotyczące tego, czy bardziej dolegliwa jest krótkoterminowa kara ograniczenia lub nawet pozbawienia wolności czy też wysoka kara grzywny, tym bardziej że w prawie karnym istnieje wiele instytucji, których wykorzystanie w istocie wpływa na złagodzenie dolegliwości kary ograniczenia czy pozbawienia wolności, jak chociażby środki związane z poddaniem sprawcy próbie⁸⁸⁹. Poza tym pamiętać należy, że zwykle odejście od odpowiedzialności karnej związane jest z obniżeniem standardów ochrony sprawcy, tj. ze zmniejszeniem gwarancji ochrony uprawnień osoby, której dotyczy postępowanie oraz zmniejszeniem gwarancji niezawisłości organu nakładającego sankcję, co wynika chociażby z art. 42 Konstytucji RP⁸⁹⁰.

⁸⁸⁶ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 22; A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 2 i nast.; por. także A. Gubiński, *O właściwy zakres...*; A. Marek, *Proponowany model...*

⁸⁸⁷ A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 76 i nast.; zob. także I. Andrejew, *Przyczynek do zagadnienia...*

⁸⁸⁸ Por. *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl *et al.*, Warszawa 2011; M. Szydło, *Charakter i struktura administracyjnych kar pieniężnych*, SP 2003, z. 4, s. 123–150; W. Radecki, *Kary pieniężne w polskim systemie prawnym czy nowy rodzaj odpowiedzialności karnej*, PPK 1996, nr 14–15, s. 5–17; A. Wróbel, *Odpowiedzialność administracyjna w orzecznictwie Trybunatu Konstytucyjnego (na przykładzie administracyjnych kar pieniężnych)*, EPS 2014, nr 9, s. 37–38; G. Materna, *Uprzednie naruszenie przepisów ustawy a wymiar kar pieniężnych nakładanych przez Prezesa UOKiK*, PUG 2011, nr 11, s. 10; M. Król-Bogomilska, *Najnowsze zmiany w zakresie sankcji penalnych w polskim prawie antymonopolowym a prawo unijne – kolejne podobieństwa i różnice*, EPS 2015, nr 7.

⁸⁸⁹ Zob. M. Małecki, *Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, t. 9, s. 27; T. Szymanowski, *Reforma prawa karnego w Polsce. Projekt ustawy o zmiany ustawy Kodeks karny z dnia 8 maja 2014 r.*, Pal. 2014, nr 9, s. 115.; M. Melezini, *Granice czasowe kary pozbawienia wolności (stan obecny i proponowane zmiany)*, [w:] *Gaudium in litteris est. Księga Jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. L. Gardocki *et al.*, Warszawa 2005, s. 452.

⁸⁹⁰ Por. M. Wincenciak, *Przestanki wyłączające wymierzenie sankcji administracyjnej*, [w:] *Sankcje administracyjne...*, s. 605 i nast.; L. Gardocki, *Subsydiarność prawa karnego oraz in dubio pro libertate – jako zasady kryminalizacji*, PiP 1989, z. 12, s. 64; K. Wojtyczek, *Zasada wyłączności ustawy w sferze prawa represyjnego. Uwagi na gruncie Konstytucji RP*, Cz.PKiNP 1999, z. 1; a także monografia: P. Burzyński, *Ustawowe określenie...*

Dalszym wymogiem zasady proporcjonalności jest wymóg konieczności, w świetle którego spośród środków należy wybrać najmniej uciążliwy dla jednostki⁸⁹¹. Konieczne jest zatem ustalenie, czy cel danej regulacji w postaci ochrony określonej wartości może być osiągnięty w sposób nie mniej skuteczny, ale z wykorzystaniem środków o mniejszej uciążliwości dla jednostki, a więc np. w drodze odpowiedzialności administracyjnej⁸⁹². Ciężary i uciążliwości podejmowanych środków winny pozostawać w proporcji do założonego celu⁸⁹³. W związku z zasadą proporcjonalności *sensu stricto* pozostaje zakaz naruszania istoty wolności i praw, który wyznacza nieprzekraczalne granice regulacji ingerującej w prawa i wolności jednostki⁸⁹⁴. Jak już wcześniej wspomniano, ocena zachowania proporcji dokonywana jest zawsze *in concreto*, nie implikuje to jednak obowiązku każdorazowego wskazywania nienaruszalnej istoty ograniczanego prawa⁸⁹⁵.

Z zasady konieczności wywodzona jest zasada subsydiarności prawa karnego⁸⁹⁶. Zgodnie z tą zasadą prawo karne powinno wtedy dopiero mieć zastosowanie, kiedy inne rodzaje reakcji nie są wystarczające, powinno być traktowane jako *ultima ratio*⁸⁹⁷. Wyrażona w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP zasada proporcjonalności, a zarazem subsydiarności, tworzy regułę, zgodnie z którą nie jest dopuszczalne uznawanie pewnych zachowań za zabronione pod groźbą kary kryminalnej, o ile można ich uniknąć przez podjęcie innego typu działania

⁸⁹¹ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, Cz.PKiNP 1999, z. 2, s. 37; por. także R. Pawlik, *Czyny drobne w systemie polskim na tle porównawczym – stabilność rozwiązań czy potrzeba zmian?*, [w:] *Stabilność prawa w kontekście wartości, instytucji i funkcjonowania systemu prawnego*, red. T. Biernat, Kraków 2016.

⁸⁹² N. Jareborg, *Criminalization as Last Resort (Ultima Ratio)*, OSJoCL 2005, Vol. 2, s. 527 i bogata literatura powołana w tym opracowaniu; por. także K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica...*, s. 38; J. Zakolska, *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunatu Konstytucyjnego*, Warszawa 2008, s. 115–141; A. Łabno, *Ograniczenie wolności i praw człowieka na podstawie art. 31 Konstytucji III RP*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie...*, s. 705.

⁸⁹³ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie...*, s. 670; D. Kijowski, *Zasada adekwatności...*, s. 63; wyrok TK z dnia 11 kwietnia 2000 r., K 15/98, OTK 2000, nr 3, poz. 86; B. Banaszak, [w:] *idem et al.*, *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2003, s. 39.

⁸⁹⁴ Zob. B. Banaszak, *Prawa człowieka i obywatela w nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Prz. Sejm. 1997, nr 5; cyt. wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r.

⁸⁹⁵ A. Łabno, *Ograniczanie wolności...*

⁸⁹⁶ Zob. K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica...*, s. 38; M. Królikowski, *Dwa paradygmaty...*, s. 44.

⁸⁹⁷ L. Gardocki, *Subsidiarność prawa karnego...*, s. 60; *idem*, *Zagadnienia teorii...*, s. 127. Zob. M. Królikowski, *Dwa paradygmaty...*, s. 47.

czy odwołanie się do innego typu regulacji. Trybunał Konstytucyjny w swoich rozstrzygnięciach przyjmuje, że wymóg proporcjonalności ograniczenia prawa i wolności jednostki jest spełniony, jeżeli wprowadzona regulacja jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez nią skutków (zasada przydatności)⁸⁹⁸, a jednocześnie jest niezbędna dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana (zasada konieczności)⁸⁹⁹. W świetle nakazu przydatności wprowadzenie ujemnych konsekwencji za określone zachowanie w postaci sankcji w ramach odpowiedzialności karnej lub odpowiedzialności administracyjnej o charakterze represyjnym ma przede wszystkim stanowić skuteczny środek pozwalający na zrealizowanie zakładanych przez ustawodawcę celów regulacji. Zasada proporcjonalności stawia zatem przed ustawodawcą wymóg stwierdzenia rzeczywistej potrzeby dokonania w danym stanie faktycznym ingerencji w zakres prawa bądź wolności jednostki dla określenia zamierzonego celu⁹⁰⁰. Dopuszczalne cele, które uzasadniają wprowadzanie ograniczeń praw i wolności, zostały określone w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁹⁰¹. Niezbędność oznacza natomiast, że spośród możliwych środków oddziaływania należy wybierać możliwie najmniej uciążliwe dla podmiotów, wobec których mają być zastosowane lub dolegliwe w stopniu nie większym niż jest to niezbędne dla osiągnięcia założonego celu⁹⁰².

Proporcjonalność, a zarazem subsydiarność, wymagają zwalczania patologii społecznych przede wszystkim środkami pozapenalnymi⁹⁰³. Jak zwraca uwagę Trybunał Konstytucyjny na gruncie art. 31 ust. 3 Konstytucji RP dla ustalenia, czy w danym wypadku nie zachodzi nadmierność ingerencji konieczne jest udzielenie odpowiedzi na trzy pytania: 1. Czy wprowadzona regulacja ustawodawcza jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez nią skutków?; 2. Czy regulacja ta jest niezbędna dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana?; 3. Czy efekty wprowadzonej regulacji pozostają w proporcji do ciężarów nakładanych przez nią na obywatela⁹⁰⁴. Art. 31 ust. 3 w swoisty sposób blokuje jednocześnie zaostżenie sankcji karnej w sposób dowolny. Zmiana sankcji w kierunku ich zaostżenia musi z jednej strony le-

⁸⁹⁸ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica...*, s. 33

⁸⁹⁹ Wyrok TK z dnia 12 kwietnia 2000 r., K 8/98, OTK 2000, nr 3, poz. 87.

⁹⁰⁰ Zob. wyrok TK z dnia 5 lutego 2008 r., K 34/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 2; wyrok TK z dnia 22 września 2005 r., Kp 1/05, OTK-A 2005, nr 8, poz. 93.

⁹⁰¹ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica...*, s. 35.

⁹⁰² Wyrok TK z dnia 1 czerwca 1999 r., SK 20/98, OTK 1999, nr 5, poz. 93; orzeczenie TK z dnia 31 stycznia 1996 r., K 9/95, OTK 1996, nr 1, poz. 2; K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica...*, s. 33 i nast.

⁹⁰³ J. Piskorski, *Ekwifinalność kryminalizacji...*, s. 17 i nast.

⁹⁰⁴ Orzeczenie TK z dnia 26 kwietnia 1995 r., K 11/94, OTK 1995, nr 1, poz. 12, s. 133–134.

gitymować się realną potrzebą ochrony wskazanych w art. 31 ust. 3 wartości konstytucyjnych, z drugiej zaś – musi być „konieczna”, a zarazem oparta na bilansowaniu ekonomicznych i społecznych kosztów wprowadzanych zmian⁹⁰⁵.

Kolejnym elementem zasady proporcjonalności jest wymóg proporcjonalności *sensu stricto*, który nakazuje, aby ciężary i uciążliwości podejmowanych środków pozostawały w proporcji do założonego celu⁹⁰⁶. Oznacza to ni mniej ni więcej, że konieczne jest swoiste ważenie dóbr niedopuszczalny będzie zatem środek, którego dotkliwość i uciążliwość przewyższa korzyść uzyskiwaną z jego wprowadzania⁹⁰⁷. W doktrynie zwraca się przy tym uwagę, że rozstrzygnięcie kolizji dóbr jest możliwe wyłącznie w odniesieniu do sytuacji faktycznej, waga bowiem poszczególnych wartości nie jest tożsama z ich miejscem w abstrakcyjnie określonej hierarchii, ale wymaga ustalenia na gruncie określonej sytuacji faktycznej⁹⁰⁸. Nie oznacza to jednak, że konflikty wartości mogą być rozstrzygane wyłącznie *ad casum*, dopuszczalne jest także rozstrzygnięcie takich konfliktów niejako z góry (*in abstracto*), w drodze stanowienia norm generalnych, z tym że w takim przypadku ocena dotyczy pewnej klasy sytuacji faktycznych, w których dana norma ma zastosowanie, należy uwzględnić również kontekst społeczny danej regulacji⁹⁰⁹.

Przyjmując, że ograniczenie sfery praw i wolności następuje już przez normę sankcjonowaną, norma sankcjonująca jest zaś tylko wzmocnieniem tej ingerencji⁹¹⁰, zasada proporcjonalności *sensu stricto* nakazuje zachowanie odpowiedniej proporcji między efektem regulacji a ciężarem nakładanym na jednostkę, wyznaczając jednocześnie maksymalną dopuszczalną granicę intensywności ingerencji prawnokarnej, z kolei zasada konieczności nakazuje ustalenie wysokości kary na minimalnym poziomie, który pozwala zapewnić skuteczną ochronę danego dobra⁹¹¹. Te same uwagi odnieść należy do decy-

⁹⁰⁵ W. Wróbel, *Drogi i bezdroża reformy...*, s. 5 i nast. oraz powołana tam literatura.

⁹⁰⁶ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności...*, s. 670; D. Kijowski, *Zasada adekwatności w prawie administracyjnym*, PiP 1990, z. 4, s. 63.

⁹⁰⁷ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica...*, s. 40, 42; J. Zakolska, *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie...*, s. 28; K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności...*

⁹⁰⁸ Zob. K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej...*, s. 160; T. Gizbert-Studnicki, *Konflikt dóbr...*, s. 5.

⁹⁰⁹ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica...*, s. 42; *idem*, *Granice ingerencji ustawodawczej...*, s. 160; T. Gizbert-Studnicki, *Konflikt dóbr...*, s. 1.

⁹¹⁰ A. Zoll, *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła...*, s. 238.

⁹¹¹ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica...*, s. 33 i nast.; por. także M. Królikowski, *Dwa paradygmaty...*, s. 48; Trybunał Konstytucyjny uznał też, że dla ogólnych konstytucyjnych warunków ograniczania praw i wolności jednostki szczególne znaczenie ma zasada, „iż ograniczenia tych praw i wolności mogą być wprowadzone tylko »w zakresie niezbędnym«. Wyraża ona ogólną

zji, czy należy potraktować czyn jako przestępstwo czy jako wykroczenie. Decyzja ta również związana jest z rozważeniem, czy wprowadzona regulacja ustawodawcza jest w stanie doprowadzić do zamierzonych skutków w postaci zapewnienia dostatecznej ochrony dobru prawnemu, czy jest ona niezbędna dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana oraz czy efekty wprowadzonej regulacji pozostają w proporcji do ciężarów nakładanych przez nią na obywatela. Uwzględniając wysłowioną w art. 31 ust. 3 zasadę proporcjonalności, przyjąć należy, że jeżeli można osiągnąć zamierzony efekt polegający na skutecznym przeciwdziałaniu określonym czynom za pomocą środków mniej dotkliwych, nie jest uzasadnione zaostrenie represji ponad uzasadnioną potrzebę⁹¹².

4.5. Ochrona dobra prawnego z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji

W świetle analizowanego zagadnienia istotna wydaje się obserwacja ochrony dobra prawnego z punktu widzenia procesu kontrawencjonalizacji, czyli rozwiązania polegającego na swoistym rozwarstwieniu odpowiedzialności⁹¹³.

---

ideę praw i wolności jako sfery swobodnego działania jednostki, w które państwo (ustawodawca) może ingerować tylko w razie konieczności i tylko w koniecznym wymiarze. Istotą tak rozumianego zakazu nadmiernej ingerencji jest uznanie, że ustawodawca nie może ustanawiać ograniczeń przekraczających pewien stopień uciążliwości, a zwłaszcza zapoznających proporcję pomiędzy stopniem naruszenia uprawnień jednostki a rangą interesu publicznego, który ma w ten sposób podlegać ochronie. W tym ogólnym ujęciu zakaz nadmiernej ingerencji pełni funkcję ochronną w stosunku do wszystkich praw i wolności jednostki (choć, oczywiście, kryteria »nadmierności« muszą być relatywizowane, m.in. z uwagi na charakter poszczególnych praw i wolności). Jego adresatem jest państwo, które winno działać wobec jednostki w sposób wyznaczony rzeczywistą potrzebą” – cyt. orzeczenie TK z dnia 26 kwietnia 1995 r.

⁹¹² T. Grzegorzcyk, A. Gubiński, *Prawo wykroczeń...*, s. 26.

⁹¹³ Por. ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego (Dz.U. Nr 23, poz. 149); w wyniku tej regulacji przesunięto do sfery wykroczeń m.in. drobne czyny przeciwko mieniu oraz drobne oszustwa w handlu (szerzej rozdział I). Zmian tego typu dokonywano również później, tzw. przepołowienie następowało bądź przez wprowadzanie znamion ocennych, wyodrębniających w ten sposób określone zachowania ze sfery prawa karnego (np. art. 133 k.k. i art. 49 § 1 k.w., art. 255 k.k. i art. 52a) bądź też przez wartość przedmiotu czynności wykonawczej lub wysokość wyrządzonej szkody. Projekt z dnia 8 listopada 2012 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawa – Kodeks karny i niektóre inne

Proces ten z uwagi na wiele wątpliwości i zastrzeżeń omówionych w dalszej części niniejszego opracowania był i jest nadal w doktrynie zdecydowanie krytykowany⁹¹⁴, przede wszystkim z uwagi na pojawiające się w obszarach stycznych przestępstw i wykroczeń trudności teoretyczne i praktyczne⁹¹⁵. W tym stanie rzeczy już od dawna postuluje się likwidację typów przepołowionych⁹¹⁶ za względu na obserwowany negatywny wpływ takiego rozwiązania na klarowność systemu prawa karnego obejmującego także prawo o wykroczeniach, określane jako przedłużenie i dopełnienie prawa karnego⁹¹⁷. Problem jest szczególnie zauważalny na gruncie przestępstw przeciwko mieniu⁹¹⁸ oraz przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji i odpowiednio, stanowiących typy przepołowione w stosunku do wskazanych kategorii przestępstw – wykroczeń.

Jak podkreślono już wyżej, powodami kryminalizacji, a zarazem głównymi czynnikami skłaniającymi ustawodawcę do objęcia karalnością określonego rodzaju zachowań, są spostrzeżenia, że jakieś dobro prawnie chronione doznaje uszczerbku lub jest nim zagrożone⁹¹⁹. Jedną z podstawowych funkcji prawa karnego jest bowiem zabezpieczanie ważnych dla rozwoju jednostek

---

ustawy, 8.11.2012, druk sejmowy nr 870, przewidywał zmianę w art. 119 k.w. granicy przestępstwa i wykroczenia na 1 000 zł, podobnie w art. 122 i 124 k.w., w art. 120 k.w. zmiana granicy wartości drzewa na 300 – ostatecznie w 2013 r. granice tę zakreślono na poziomie 1/4 minimalnego wynagrodzenia;

⁹¹⁴ K. Buchała, A. Zoll, *Niektóre problemy pogranicza kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń*, Zesz. Nauk. IBPS 1977, nr 7; J. Szumski, *Przekwalifikowanie przestępstw w wykroczenia*, PiP 1980, z. 5; T. Florek, A. Zoll, *Z problematyki pogranicza przestępstw i wykroczeń*, NP 1974, nr 3; artykuł polemiczny w tej kwestii: J. Bafia, *Jeszcze o czynach przepołowionych*, ZW 1988, z. 6.

⁹¹⁵ Takim określeniem posługuje się trafnie np. M. Bojarski i W. Radecki (*idem*, *Oceny prawne obszarów stycznych wykroczeń i przestępstw*, Wrocław 1989, s. 27 i nast.).

⁹¹⁶ Tak m.in. M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne...*, s. 27; także M. Bojarski, *Z problematyki pogranicza wykroczeń i przestępstw, uwagi de lege ferenda*, ZW 1988, z. 3, s. 30.

⁹¹⁷ A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 2; zob. także I. Andrejew, *Przyczynek do zagadnienia...*; M. Błaszczuk, W. Jankowski, M. Zbrojewska, *Prawo i postępowanie w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2013, s. 4; por. także T. Tyrawski, *Projekt nowego prawa o wykroczeniach*, WPP 1962, nr 1, s. 45; *Prawo o wykroczeniach. Projekt*, Warszawa 1970.

⁹¹⁸ Problem ten zauważa A. Marek; zob. *idem*, *Polskie prawo wykroczeń*, Warszawa 1967, s. 33; *idem*, *Kierunki postulowanych zmian prawa wykroczeń*, PiP 1987, z. 2, s. 31.

⁹¹⁹ L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 42; zob. także K. Amelung, *Rechtsgüterschutz...*, s. 45 i nast.; F. von Liszt, *Lehrbuch...*, s. 74 i nast.

i funkcjonowania społeczeństwa dóbr przed atakami na nie ze strony osób naruszających normy prawne⁹²⁰ przez właściwy dla tej dziedziny system norm sankcjonujących rozstrzygających, które kategorie zachowań bezprawnych są zachowaniami karalnymi⁹²¹.

Jak przyjmuje I. Andrejew, prawo karne jest m.in. narzędziem służącym do utrzymywania porządku publicznego, stopień ingerencji prawa karnego wytycza zarazem granice tolerowanych przez państwo wolności politycznych lub kulturowych⁹²². Próbuując odnieść się natomiast do istoty wykroczeń w perspektywie konstytucyjnych podstaw i zakresu prawa karania, zwrócić uwagę należy także na drugą z określonych perspektyw oceny, a mianowicie art. 42 ust. 1 Konstytucji RP dekretnie m.in. zasadę *nullum crimen sine lege*⁹²³. Gwarancje konstytucyjne przewidziane w art. 42 odnoszą się zasadniczo, co należy zauważyć, do odpowiedzialności karnej, w takiej też postaci zasada niniejsza znajduje odzworowanie w art. 1 k.k., analogicznego odzworowania, mimo zbliżonych zasad odpowiedzialności charakterystycznych dla przestępstw, nie uda się już odnaleźć w art. 1 k.w., który w sposób jasny wskazuje na odpowiedzialności za wykroczenie⁹²⁴. W związku z powyższym otwarte pozostaje pytanie o istotę wykroczenia, legitymizację oraz zakres ingerencji w sferę praw i wolności jednostki w ramach tego rodzaju odpowiedzialności.

Przy ustaleniu granic, których odpowiedzialność karna może i powinna sięgać, ważna jest m.in. świadomość subsydiarności prawa karnego. Jak podkreśla J. Giezek, ustalając granice odpowiedzialności, należy się zastanowić przede

⁹²⁰ L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 45, 55; por. także A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. *idem*, Kraków 2004, s. 43 i nast.; *idem*, *O normie prawnej...*, s. 72 i cytowana tam bibliografia; M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne...* s. 84; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 11; podobnie M. Cieślak, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1990, s. 8 i 268; zob. także A. Marek, *Redukcja warunków penalizacji jako metoda przewyżczenia trudności w stosowaniu prawa karnego*, PPK, 1995, z. 12, s. 19.

⁹²¹ A. Zoll [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła...*, s. 222; *idem*, *O normie prawnej...*, s. 73 i nast.

⁹²² I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia...*, s. 120.

⁹²³ Zob. rozważania dotyczące art. 31 ust. 3 Konstytucji RP i wysłowionej tam zasady proporcjonalności: R. Dębski, *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu...*; W. Wolter, *Prawo karne...*, s. 129; L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja RP*, PiP 1998, z. 9, s. 24; wyrok TK z dnia 16 marca 2011 r., K 35/08, OTK-A 2011, nr 2, poz. 10.

⁹²⁴ Analogicznie art. 1 § 1 k.k.s.: „Odpowiedzialności karnej za przestępstwo skarbowe lub odpowiedzialności za wykroczenie skarbowe podlega ten tylko, kto popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”.

wszystkim nad tym, jak dalece potrzeba ochrony dóbr prawnych uzasadnić może ich przesuwanie na obszar obejmujący nie tylko naruszenie dobra prawnego, ale także jego narażenie na faktycznie zaistniałe lub niekiedy nawet jedynie potencjalne niebezpieczeństwo⁹²⁵. Na ochronę dobra prawnego w tym aspekcie niewątpliwie wpływ ma także proces kontrawencjonalizacji prowadzący do rozwarstwienia odpowiedzialności w zakresie założonej, stopniowanej ochrony dobra prawnego, obejmującej przestępstwa z naruszenia dobra prawnego i narażenia go na niebezpieczeństwo konkretne i abstrakcyjne, cedujący część tej ochrony na grunt wykroczeń⁹²⁶. Ochrona bowiem stosunków społecznych przed naruszeniami porządku prawnego, które wprawdzie nie zawierają takiego nasilenia społecznej szkodliwości jak przestępstwa, ale które przez swoją częstotliwość stanowią istotne zagrożenie dla ładu i porządku prawnego, jest podstawową funkcją prawa wykroczeń⁹²⁷, które jak wspomniano wyżej, jest obecnie ściśle powiązane z prawem karnym, stanowiąc w istocie jego przedłużenie i dopełnienie⁹²⁸. Funkcja ochronna, opierająca się na pozytywnym wartościowaniu jakiegoś dobra, posiadać winna również określone granice, tak aby z jednej strony skutecznie chronić dobro prawne, z drugiej zaś osiągać określone pożądane stany świata⁹²⁹.

Określenie podstaw zakresu kryminalizacji i odpowiedzialności karnej za objęte nią czyny, a tym samym sposobu ochrony dobra prawnego, wymaga wyznaczenia perspektywy oceny. Ograniczenia takie wprowadzane być mogą,

⁹²⁵ J. Giezek, *Narażenie na niebezpieczeństwo...*, s. 113;

⁹²⁶ Analizując poszczególne przepisy karne, zauważyć można, że wspomniana ochrona może mieć postać trzyetapową: pierwszy etap polega na typizowaniu zachowań prowadzących do narażenia konkretnego, drugi polega na typizowaniu zachowań prowadzących do narażenia abstrakcyjnego, trzeci natomiast polega na narażeniu potencjalnym. Wątpliwości budzić może ów trzeci etap, a mianowicie narażenie potencjalne, które G. Łabuda charakteryzuje na podstawie przypadków, które w opisie znamion czynów zabronionych posiadają znamię czasownikowe powiązane z możliwością powstania niebezpieczeństwa dla dobra prawnego. Zdaniem G. Łabudy chodzi tutaj o zakaz takiego zachowania, z którym związana jest możliwość powstania niebezpieczeństwa dla dobra prawnego i ta właśnie możliwość stanowi element wyróżniający – *idem*, *O kształcie norm charakteryzujących bezprawność i karalność przestępstw narażenia na niebezpieczeństwo*, NKPK 2004, t. 15, s. 77.

⁹²⁷ A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 2.

⁹²⁸ M. Bojarski, W. Radecki, *Spory na tle zróżnicowania wykroczeń i przestępstw*, [w:] *Problemy spójności prawa karnego z perspektywy jego nowelizacji*, red. A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011, s. 181.

⁹²⁹ Por. G. Łabuda, *O kształcie norm...*, s. 81.

jak podkreślono to już wyżej, wyłącznie w granicach określonych przez art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, tj. tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób, nie mogą przy tym naruszać istoty wolności i praw⁹³⁰. Niewątpliwie słusznie M. Królikowski bierze pod uwagę równoważne, pozostające ze sobą w pewnej kolizji, zasady: a) subsydiarności (kryminalizacji i stosowania) prawa karnego; b) ochrony wartości konstytucyjnych (dóbr prawnych); c) wykładni otwartej na interes pokrzywdzonego⁹³¹.

Słusznie podkreślają A. Gubiński i T. Grzegorzcyk, że zakres penalizacji winien być ograniczony do tych czynów, co do których niezbędne jest ich zagrożenie karą, gdyż inne rodzaje przymusu nie są w stanie skutecznie im przeciwdziałać⁹³². Podobnie jak sama penalizacja, tak i decyzja, czy należy potraktować czyn jako przestępstwo czy jako wykroczenie, jest funkcją jego charakteru, a więc zawartego w nim ładunku społecznego, a także innych okoliczności, a zwłaszcza rozważenia środków, których zastosowanie w danych warunkach jest wskazane. Doktryna stoi przy tym na stanowisku, że jeżeli można osiągnąć zamierzony efekt polegający na skutecznym przeciwdziałaniu określonym czynom za pomocą środków mniej dotkliwych, nie jest uzasadnione zaostrzanie represji ponad uzasadnioną potrzebę⁹³³. Słusznie zauważa T. Kaczmarek, co prawda jeszcze na gruncie kodyfikacji karnej z 1969 r., niemniej jednak ciągle aktualnie, że nie każdy czyn społecznie niebezpieczny da się zwalczać w sposób celowy za pomocą kary⁹³⁴. Aby uznać obiektywnie społecznie niebezpieczny czyn przez ustawę za przestępstwo, konieczna jest ocena, że kara zarówno stosowana w konkretnym przypadku, jak i represja karna w całościście jej działania, jest celowa dla zwalczania

---

⁹³⁰ Por. m.in. L. Garlicki, *Komentarz do art. 31...*, s. 7. „W aspekcie formalnym przepis ten wymaga, by ograniczenia te były ustanawiane »tylko w ustawie«, wykluczając tym samym ich wprowadzenie w aktach niższej rangi, a w aspekcie materialnym – dopuszcza ustanawianie tylko takich ograniczeń, które nie naruszają istoty danej wolności lub prawa podmiotowego, i to tylko wtedy, gdy są one konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego bądź dla ochrony środowiska, zdrowia, moralności publicznej albo wolności i praw innych osób” – cyt. wyrok TK z dnia 15 grudnia 2004 r.; por. też np. cyt. wyrok TK z dnia 29 czerwca 2001 r.; cyt. wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r.; cyt. wyrok TK z dnia 30 października 2006 r.

⁹³¹ M. Królikowski, *Dwa paradygmaty...*, s. 42.

⁹³² T. Grzegorzcyk, A. Gubiński, *Prawo wykroczeń...*, s. 26.

⁹³³ *Ibidem*.

⁹³⁴ T. Kaczmarek, *Spoleczne niebezpieczeństwo...*, s. 52.

czynów o takim charakterze⁹³⁵. Szczególnego znaczenia nabiera tu dyrektywa rozważnego operowania sankcją karną. Obecnie, zresztą słusznie, przyjmuje się raczej istnienie związku pomiędzy realnym zwiększeniem poziomu nieuchronności kary wobec sprawcy a spadkiem poziomu przestępczości⁹³⁶. Pytanie jakie w tym miejscu można postawić to pytanie, w jakiej relacji do pozytywnego z punktu widzenia dobra prawnego spadku przestępczości pozostaje proces kontrawencjonalizacji, w konsekwencji którego wykroczenia w Polsce w aktualnym stanie prawnym obejmują zarówno naruszenia o charakterze administracyjnym, jak i w szerszym niż kiedyś zakresie naruszenia o charakterze kryminalnym, pozostając jednocześnie nadal odrębną od przestępstw kategorią czynów zabronionych⁹³⁷.

Podjętą próbę przedstawienia zagadnień ochrony dobra prawnego z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji, w pierwszej kolejności przybliżyć należy problem granicy pomiędzy przestępstwem a wykroczeniem, tak w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym. W aspekcie teoretycznym już od dawna różnicy tej upatrywano przede wszystkim w stopniu społecznej szkodliwości i to w zasadzie nie jest w doktrynie sporne, sporne jest natomiast to, czy ta różnica ma charakter jakościowy czy ilościowy. Za jakościowym charakterem opowiadają się m.in. A. Marek⁹³⁸, J. Bafia⁹³⁹, L. Lernell⁹⁴⁰, W. Wolter⁹⁴¹, natomiast za ilościowym charakterem opowiadają się m.in. M. Cieślak⁹⁴², A. Gubiński⁹⁴³, E. Iserzon⁹⁴⁴, L. Peiper⁹⁴⁵, E.S. Rappaport⁹⁴⁶, M. Bojarski i W. Radecki⁹⁴⁷. Różnicy upatrywano także w kryterium, stosownie do któ-

⁹³⁵ Por. w tym zakresie poglądy L. Lernella (*idem*, *Niektóre zagadnienia kodyfikacji prawa karnego*, PiP 1954, z. 12, s. 712–714).

⁹³⁶ Szerzej M. Królikowski, *Dwa paradygmaty...*, s. 66 i powołana tam literatura.

⁹³⁷ Uchwała SN z dnia 5 kwietnia 1973 r., VI KZP 80/72, OSNKW 1973, nr 6, poz. 72.

⁹³⁸ A. Marek, *Materialna definicja wykroczenia*, ZNUMK, Prawo 1971, nr 10, s. 103.

⁹³⁹ J. Bafia, *Kodyfikacja prawa o wykroczeniach*, PiP 1971, z. 10, s. 529.

⁹⁴⁰ L. Lernell, *Wykład prawa karnego*, Warszawa 1961, s. 67; oraz *idem*, *Określenie wykroczenia w projekcie prawa o wykroczeniach*, ZKA 1961, nr 2, s. 23 i nast.

⁹⁴¹ W. Wolter, *Zarys systemu...*, s. 264 i nast.; w późniejszych pracach obserwujemy położenie akcentu na ilościową różnicę między przestępstwem a wykroczeniem, tak: W. Wolter, *O stopniowaniu społecznego niebezpieczeństwa czynu karalnego*, KSP 1970, nr 3, s. 116–117.

⁹⁴² M. Cieślak, *Uwagi na marginesie projektu prawa o orzecznictwie karno-administracyjnym*, Pal. 1961, nr 6, s. 34.

⁹⁴³ A. Gubiński, *Prawo wykroczeń...*, s. 34–35.

⁹⁴⁴ E. Iserzon, *Reforma orzecznictwa karno-administracyjnego*, PiP 1959, z. 8–9, s. 225.

⁹⁴⁵ L. Peiper, *Komentarz do k.k. i prawa o wykroczeniach*, Kraków 1936.

⁹⁴⁶ E.S. Rappaport, *Zagadnienia kodyfikacji wykroczeń w ustawodawstwie polskim*, GSW 1929, nr 9.

⁹⁴⁷ M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne...*, s. 8.

rego wykroczenie stanowi jedynie zagrożenie dóbr prawnie chronionych, podczas gdy przestępstwo dobra te narusza⁹⁴⁸. Na chwilę obecną jednakże ten ostatni sposób rozróżnienia nie przyniesie oczekiwanych rezultatów, albowiem zarówno kodeks wykroczeń zawiera typy obejmujące swym zakresem obszar naruszeń określonych dóbr (np. art. 119, 120 k.w.), jak również kodeks karny zawiera typy obejmujące jedynie zachowania polegające na zagrożeniu dóbr prawnych (np. art. 178a czy 160 k.k.)⁹⁴⁹. Zwrócić jedynie uwagę w tym miejscu należy na wysuwane w tym zakresie poglądy m.in. M. Lubelskiego, a także A. Marka, zmierzające w kierunku przyjęcia, że czyny określane mianem wykroczeń co do zasady łączy fakt godzenia w szeroko rozumiany porządek publiczny⁹⁵⁰.

Wśród dóbr prawnie chronionych, porównując statystyki przestępczości, jedno z czołowych miejsc pod względem zagrożenia zajmuje mienie, które definiowane jest w kodeksie cywilnym (art. 44 k.c.) jako własność i inne prawa majątkowe, tj. zarówno prawa rzeczowe, jak i obligacyjne⁹⁵¹. Stało się ono rodzajowym przedmiotem ochrony typów zgromadzonych w rozdziale XXXV kodeksu karnego. Kryminalizując zachowania zagrażające temu dobru, ustawodawca założył znaczną gradację jego ochrony⁹⁵², uzależniając poziom ochrony od wartości mienia będącego przedmiotem zamachu, wprowadzając, poza typami przepołowionymi (art. 278 §1 k.k. i art. 119 k.w.), jednocześnie w art. 278 § 3 k.k. tzw. wypadek mniejszej wagi⁹⁵³.

⁹⁴⁸ Por. m.in. D. Gruszecka, *Ochrona dobra prawnego...*, s. 62 i nast.; por. także H.J. Hirsch, *W kwestii aktualnego stanu dyskusji...*, s. 11 i nast.

⁹⁴⁹ W tym temacie por. szerzej H. Popławski, *Problemy granic przestępstwa i wykroczenia*, NP 1973, nr 9, s. 1291–1292; H. Popławski wyróżnia jeszcze jedno kryterium, a mianowicie kryterium szkodliwych następstw czynu; podobnie także T. Grzegorzczak, A. Gubiński, *Prawo wykroczeń...*, s. 23.

⁹⁵⁰ M. Lubelski, *Porządek publiczny...* s. 205; A. Marek, *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, wyd. 5, Warszawa 2006, s. 31.

⁹⁵¹ Por. M. Bednarek, *Mienie. Komentarz do art. 44–553 Kodeksu cywilnego*, Kraków 1997, s. 20 i nast.

⁹⁵² W zakresie węższym ochrona odnosi się do rzeczy, których własność lub faktyczne posiadanie jest przedmiotem ochrony w przepisach dotyczących kradzieży, przywłaszczenia, rozboju, kradzieży rozbójniczej, zniszczenia rzeczy i paserstwa (art. 278–281, 284, 288, 291 i 292). Ochrona mienia w znaczeniu szerszym, obejmującym także prawa majątkowe o charakterze rzeczowym lub obligacyjnym (w tym wszelkiego rodzaju świadczenia, zyski lub pożytki), występuje w przepisach dotyczących oszustwa i wymuszenia rozbójniczego (art. 286 i 282).

⁹⁵³ Szczegółowy przegląd stanowisk prezentowanych w literaturze zawiera m.in. T. Bojarski, *Odmianny podstawowych typów przestępstw*, Warszawa 1982, s. 142 i nast.

Rozwiązanie takie prowadzi do wielu trudności przede wszystkim w tzw. obszarach stycznych przestępstwa i wykroczenia⁹⁵⁴.

Ratio legis rozwarstwienia odpowiedzialności za kradzież stanowi, jak podnosi się w uzasadnieniu rządowego projektu nowego kodeksu karnego, specyfika przestępstw przeciwko mieniu, związana zwłaszcza z wartością przedmiotu przestępstwa, okolicznościami jego popełnienia oraz kategoriami sprawców dopuszczających się najczęściej tych przestępstw. Przyczyną zastosowania tej konstrukcji prawnej przez ustawodawcę było daleko idące zróżnicowanie abstrakcyjnego stopnia społecznej szkodliwości kradzieży⁹⁵⁵. W praktyce bowiem w ramach szerokiego spektrum zachowań realizujących ustawowe znamiona kradzieży mogą pojawić się z jednej strony czyny związane z zaborem przedmiotów niewielkiej wartości, z drugiej zaś strony rzeczy mających znaczną wartość materialną i nie wystarczająca będzie tutaj możliwość wartościowania danego zachowania w obrębie jednego tylko typu. Poza funkcjonowaniem w tym obszarze typów przepołowionych, sytuację komplikuje nadto wprowadzenie w § 3 art. 278 k.k. tzw. wypadku mniejszej wagi (szerzej w rozdziale VI).

W odniesieniu do przestępstw i wykroczeń przeciwko mieniu podstawowe problemy pojawiają się przy ustaleniu granicy pomiędzy przestępstwem a wykroczeniem opisanym w art. 119 k.w. I tak dotychczasowa granica w obrębie przestępstw i wykroczeń przeciwko mieniu zakreślona została na poziomie 250 zł⁹⁵⁶, projekt zmiany zakresu normowania w ramach tzw. typów przepołowionych zakładał podniesienie tej granicy do kwoty 1 000 zł⁹⁵⁷, uzasadniając wspomnianą zmianę m.in. tym, że dotychczasowa kwota graniczna została ustalona w 1998 r., nie odzwierciedla zatem obecnych realiów finansowych i ekonomicznych, z uwagi na wielokrotny od 1998 r. wzrost kwoty minimalnego i średniego wynagrodzenia, które w I kwartale 2012 r. wynosiło 3 646,09 zł⁹⁵⁸, zaś kwota wynagrodzenia minimalnego od 1 stycznia 2012 r.

⁹⁵⁴ L. Wilk, *Szczególne cechy odpowiedzialności za przestępstwa i wykroczenia podatkowe*, Katowice 2006, s. 51–55; L. Wilk, *Systemowa lokalizacja przepisów karnych dotyczących hazardu*, PiP 2011, z. 10, s. 59–65.

⁹⁵⁵ Por. m.in. wyrok SN z dnia 14 stycznia 2004 r., V KK 121/03, OSNwSK 2004, poz. 106, s. 87–88 oraz wyrok SN z dnia 9 października 1996 r., V KKN 79/96, OSNKW 1997, nr 3–4, poz. 27.

⁹⁵⁶ Kwota graniczna 250 zł w czasie, gdy weszła w życie, stanowiła 50% minimalnego wynagrodzenia, obecnie zaś jest to jedynie 16,7%.

⁹⁵⁷ Cyt. projekt z dnia 8 listopada 2012 r. o zmianie ustawy.

⁹⁵⁸ Jak wynika z komunikatu Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 11 maja 2012 r. (M.P. poz. 298).

wynosi 1 500 zł⁹⁵⁹. Ostatecznie granicę pomiędzy przestępstwem i wykroczeniem w wyniku wspomnianej wyżej nowelizacji podniesiono do 1/4 minimalnego wynagrodzenia⁹⁶⁰.

W ramach uzasadnienia proponowanej zmiany podnoszono, że pokrzywdzenie czynami drobnymi (jakimi są wspomniane już wykroczenia kradzieży czy uszkodzenia cudzej rzeczy) okazuje się wielokrotnie bardzo uciążliwe dla obywatela i wymaga szybkiego rozstrzygnięcia. To właśnie nieuchronność i szybkość wymierzania kary, a także jej ekonomiczna dotkliwość, daje poczucie sprawiedliwości. Umieszczenie tych czynów w kodeksie wykroczeń eliminuje konieczność uruchomienia w sprawach o mniejszym ciężarze gatunkowym kosztownej „machiny postępowania przygotowawczego”, przy jednoczesnej gwarancji, że ten czyn zabroniony nie pozostanie bez reakcji organów ścigania⁹⁶¹. Zaliczenie drobnych kradzieży do kategorii wykroczeń pozwala na należyłą ocenę tych zachowań, a zwłaszcza nie stwarza możliwości uwolnienia sprawcy od odpowiedzialności z uwagi na stopień społecznej szkodliwości danego czynu, albowiem w aktualnym stanie prawnym, gdy te bezprawne zachowania kwalifikowane są jako wykroczenia, umorzenie postępowania ze względu na znikomą społeczną szkodliwość czynu nie jest dopuszczalne, a taki stopień społecznej szkodliwości rzutuje co najwyżej na rodzaj i rozmiar reakcji organu orzekającego w stosunku do obwinionego⁹⁶².

Planowanej przez resort sprawiedliwości zmianie wysokości progu kwotowego między wykroczeniami a przestępstwami z 250 zł na 1 000 zł sprzeciwiała się przede wszystkim organizacje zrzeszające sieci handlowe. Argumentem pojawiającym się najczęściej było to, że „kradzież to zawsze kradzież”, zaś niewykryte kradzieże w sklepach przekładają się na 1,5–2 mld zł strat rocznie, a w ciągu czterech lat liczba takich kradzieży wzrosła czterokrotnie: z 1 359 w 2007 r. do 5 202 w 2011 r. Podnoszono także, że kradzieże towarów o wartości niższej niż 250 zł są dokonywane regularnie przez te same osoby, znane personelowi sklepów. Przesunięcie granicy przy kradzieży do 1000 zł za wykroczenie, zdaniem przedstawicieli sieci handlowych, spowoduje, że straty

⁹⁵⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2012 r. (Dz.U. Nr 192, poz. 1141).

⁹⁶⁰ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247).

⁹⁶¹ Por. m.in. cyt. projekt z dnia 8 listopada 2012 r. o zmianie ustawy

⁹⁶² Por. postanowienie SN z dnia 10 czerwca 2003 r., II KK 87/03, LEX nr 78371; zob. odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 4120 w sprawie projektu nowelizacji ustawy Kodeks wykroczeń, 18.05.2012, dostępne na: www.sejm.gov.pl.

w handlu zwiększą się czterokrotnie, do poziomu 4–5 mld zł rocznie, jednocześnie wzrośnie przestępczość i szara strefa⁹⁶³.

W zestawieniach statystycznych obserwuje się nieznaczny wzrost przestępczości w omawianym zakresie. I tak w 2011 r. stwierdzono popełnienie 230 247 przestępstw kradzieży, co oznacza wzrost o 4,4% w stosunku do 2010 r., kiedy to odnotowano 220 455 takich przypadków. Tendencja wzrostowa w tym obszarze utrzymuje się zasadniczo od 2007 r., kiedy udało się zmniejszyć liczbę przestępstw w tym zakresie z 280 709 w 2006 r. do 24 1104 w 2007 r.⁹⁶⁴ Znacznie większą skalę karalnych zachowań obserwuje się w kategorii wykroczeń. W 2011 r. ujawniono 332 445 przypadków kradzieży kwalifikowanej jako wykroczenie, przy czym liczba kradzieży uznanych za wykroczenia wzrosła o 9,3% w stosunku do 2010 r. (w 2010 r. było ich 304 126, w 2009 r. – 269 588, a w 2008 r. – 245 036). W 2011 r. wśród odnotowanych przestępstw kradzieży 29 000 popełniono na ulicy (12,6%), 13 933 w centrum handlowym (6,1%), 12 313 na parkingu (5,3%), 8 553 w restauracji, barze, pubie (3,7%), co może prowadzić do wniosku, że są to co do zasady czyny dotyczące niższej wartości mienia. Obserwując równocześnie zestawienia dotyczące sposobu reakcji na popełnione w omawianym zakresie czyny, zwrócić uwagę należy na to, że w 2011 r. w sądach rejonowych za przestępstwa kradzieży (art. 278 § 1, 2 i 5 k.k.) osądzono łącznie 42 931 osób, z czego 40 019 skazano, orzekając w przypadku 31 494 osób karę pozbawienia wolności (w tym w zawieszeniu 26 350 przypadków). Wśród skazanych na kary pozbawienia wolności 5 osób skazano na karę powyżej 8 lat pozbawienia wolności, 22 osoby na kary od 5 do 8 lat pozbawienia wolności, 111 osób na kary od 2 do 5 lat pozbawienia wolności, 2 952 osoby na kary od 1 roku do 2 lat pozbawienia wolności, 20 847 osób na kary od 6 miesięcy do 1 roku pozbawienia wolności, przy czym warunkowo umorzono 1 657 spraw, umorzono postępowanie w 602 przypadkach, natomiast uniewinniono 648 osób. W tym samym 2011 r. w sądach rejonowych w sprawach o wykroczenie kradzieży (art. 119 k.w.) wszczęto 55 429 postępowań, zapadło ogółem 54 045 prawomocnych rozstrzygnięć, orzeczono kary w 51 000 przypadków, w tym aresztu – 1 185 przypadków, ograniczenia wolności – 15 818, grzywny – 33 186, umorzono zaś 1 066 postępowań, uniewinniono 1 618 osób⁹⁶⁵.

Przedstawione wyżej przykładowe zestawienia statystyczne pozwalają na wstępne formułowanie wniosków w kierunku w dużej mierze niezadawalają-

⁹⁶³ Interpelacja nr 15627 w sprawie sprzeciwu wobec proponowanych zmian dotyczących kwalifikowania wykroczenia i przestępstwa, 18.03.2013, dostępne na: www.sejmometr.pl.

⁹⁶⁴ Raport o stanie bezpieczeństwa państwa za rok 2011, dostępne na: www.bip.msw.gov.pl.

⁹⁶⁵ *Ibidem*.

cej efektywności wskazanych regulacji pod kątem przydatności do ochrony dóbr i wartości według wypracowanych zasad racjonalnej polityki kryminalizacyjnej. Nie wydaje się, aby możliwe było zapewnienie skutecznej ochrony dobra prawnego, jakim jest mienie, przy tak znacznym rozwarstwieniu zakresu odpowiedzialności, a jednocześnie powstrzymanie tzw. drobnej przestępczości przy przesunięciu granicy wartości mienia. Zabieg taki dużym prawdopodobieństwem spowoduje zmniejszenie liczby czynów kwalifikowanych jako przestępstwa przy jednoczesnym wzroście liczebności zachowań kwalifikowanych jako wykroczenie⁹⁶⁶.

Z nieco innym problemem w zakresie ochrony dobra prawnego mamy do czynienia na gruncie art. 178a k.k. i 87 k.w. W kodeksie karnym z 1997 r., odmiennie niż to uczyniono w kodyfikacji z 1969 r.⁹⁶⁷, przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji zostały zamieszczone w odrębnym rozdziale XXI, m.in. z uwagi na wzrost liczby karygodnych zdarzeń w ruchu drogowym⁹⁶⁸. Przesłanką wyodrębnienia tej grupy przestępstw zdaje się być sposób zamachu na dobro prawne, a nie zaś sam rodzaj i charakter dobra⁹⁶⁹. W tej materii, w zasadzie jako jeden z pierwszych, K. Buchała przyjął, że dobrami chronionymi w normach sankcjonowanych, dotyczących bezpieczeństwa powszechnego i niepowszechnego w ruchu lądowym, wodnym i powietrznym, są jednostkowe dobra, tj. bezpieczeństwo życia, zdrowia lub mienia, składające się na ogólne dobro, stanowiące podstawę kryminalizacji poszczególnych zachowań w tym ruchu, w celu poddania ich zakresowi norm sankcjonujących⁹⁷⁰, statuując bezpieczeństwo powszechne i bezpieczeństwo w ruchu w obrębie rodzajowego przedmiotu ochrony⁹⁷¹. Wcześniej A. Bachrach zauważył, że wy-

⁹⁶⁶ Szerzej R. Pawlik, *Ochrona dobra prawnego z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji – wybrane zagadnienia*, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013.

⁹⁶⁷ W kodeksie karnym z 1969 r. przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji znajdowały się w obrębie rozdziału XX zatytułowanego *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu oraz bezpieczeństwu w ruchu lądowym, wodnym i powietrznym*; rozdział ten obejmował przestępstwa dzisiejszego rozdziału XX i XXI k.k. z 1997 r.

⁹⁶⁸ K. Buchała, *Niektóre problemy wykładni znamion przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji*, Prok. i Pr. 1998, nr 11–12, s. 7.

⁹⁶⁹ G. Bogdan [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 1, red. *idem*, Kraków 2006, s. 442.

⁹⁷⁰ K. Buchała, *Przestępstwa i wykroczenia...*, s. 30.

⁹⁷¹ K. Buchała [w:] *System prawa karnego*, t. 4, *O przestępstwach w szczególności*, cz. 1, red. I. Andrejew, Warszawa 1985, s. 187. Na gruncie polskiej nauki prawa karnego tradycyjnie w zasadzie wywodzi się, jak czyni m.in. J. Śliwowski, że bezpieczeństwo powszechne i bezpieczeństwo w ruchu lądowym, wodnym i powietrznym to rodza-

padki w komunikacji drogowej klasyfikuje się w większości kodeksów karnych jako zamachy na życie lub zdrowie człowieka, przy czym w niektórych krajach jako postacie kwalifikowane surowiej ze względu na użyty środek. Samochód bowiem, jak wywodzi A. Bachrach, stanowi bardziej naganne narzędzie przestępstwa, aniżeli nóż, kłonicza czy broń palna⁹⁷². W niemieckim prawie o ruchu drogowym chronione dobro prawne określane jest sformułowaniem „bezpieczeństwo w komunikacji drogowej”⁹⁷³. H.J. Hirsch, rekapitułując jednakże poglądy na temat pojmowania dobra prawnego, wywodzi niewątpliwie zasadnie, że „bezpieczeństwo w ruchu drogowym” nie może być w ogóle traktowane jako dobro prawne, ponieważ bezpieczeństwo nie jest przedmiotem ochrony prawnej, lecz gwarancją ochrony przedmiotów należących do uczestników ruchu drogowego⁹⁷⁴. To, o co, zdaniem H.J. Hirscha, tak naprawdę chodzi w przypadku przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, to zapewnienie bezpieczeństwa dobrom prawnym narażonym w tym ruchu na niebezpieczeństwo, takim jak: życie, zdrowie i mienie⁹⁷⁵.

---

jowy przedmiot ochrony tych przepisów (*idem*, *Prawo karne...*, s. 334; podobnie I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 414). Nieco odmiennie do zagadnienia podchodzi W. Gutekunst, przyjmując, że rodzajowym przedmiotem ochrony jest bezpieczeństwo ruchu oraz bezpieczeństwo powszechne, niemniej jednak w efekcie precyzuje, że oznacza to ochronę dóbr prawnych tego typu, co życie oraz zdrowie nieoznaczonych osób i mienie w znacznych rozmiarach (*idem* [w:] O. Chybiński, W. Gutekunst, W. Świda, *Prawo karne. Część szczególna*, Warszawa 1980, s. 68, 101; podobnie W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1989, s. 402;). Podobnie zdaniem J. Bafii z tytułu rozdziału wynika, że przedmiotem ochrony tej grupy przepisów jest bezpieczeństwo powszechne oraz bezpieczeństwo w ruchu lądowym, wodnym i powietrznym, niemniej jednak wartości te mają charakter złożony. Państwo Ludowe gwarantuje bowiem, jak wywodzi cytowany wyżej autor, bezpieczeństwo życia i zdrowia oraz mienia, chodzi jednak o bezpieczeństwo powszechne, które zagrożone bywa m.in. przez postępujący rozwój techniki (*idem* [w:] *idem*, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. komentarz*, Warszawa 1987, s. 35; pogląd ten jest konsekwentnie wyrażany przez J. Bafię, por. m.in. *idem*, *Ochrona bezpieczeństwa ruchu lądowego, wodnego i powietrznego w projekcie kodeksu karnego i prawa o wykroczeniach*, NP 1969, nr 2, s. 179).

⁹⁷² A. Bachrach, *Ryzyko i nieostrożność w komunikacji drogowej a oceny prawnokarne*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, s. 25.

⁹⁷³ H.J. Hirsch, *W kwestii aktualnego stanu dyskusji...*, s. 2; K. Lackner, K. Kühn, *Strafgesetzbuch mit Erläuterungen*, Aufl. 23, München 1999, § 316; H. Tröndle, T. Fischer, *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, Aufl. 50, München 2001, § 316, 315c.

⁹⁷⁴ H.J. Hirsch, *W kwestii aktualnego stanu dyskusji...*, s. 14.

⁹⁷⁵ *Ibidem*; w tym też duchu, w sposób interesujący, aczkolwiek w pełni trafnie, G. Bogdan podkreśla, że bezpieczeństwo powszechne, a tym bardziej bezpieczeństwo w komunikacji, nie powinno być traktowane jak autonomiczne dobro prawne. Słusznie

Na gruncie przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji przykładem rozwarstwienia, aczkolwiek co należy zaznaczyć nie bezpośrednio w wyniku wspomnianego procesu kontrawencjonalizacji rozumianego jako przesunięcie negatywnej oceny zachowania do kodeksu wykroczeń, a w wyniku wprowadzenia do kodeksu karnego z 1997 r. art. 178 a⁹⁷⁶, stały się typy opisane w art. 178a k.k.⁹⁷⁷ i art. 87 k.w.⁹⁷⁸, które już od samego początku budziły wiele różnego rodzaju wątpliwości⁹⁷⁹, m.in. co do zakresu zachowań objętych

---

zdaniem G. Bogdana bezpieczeństwo powszechne i bezpieczeństwo w komunikacji uznać należy jedynie za pewien postulowany stan, charakteryzujący się, jak to wspomniano wyżej, brakiem zagrożenia dla dóbr prawnych o realnej i poważnej wartości, w szczególności życia i zdrowia, w dalszej kolejności zaś mienia – *idem* [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 1, red. A. Zoll, Kraków 2006, s. 442.

⁹⁷⁶ Art. 178a dodany przez art. 1 pkt 7 ustawy z dnia 14 kwietnia 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny (Dz.U. Nr 48, poz. 548), zmieniającej ustawę z dniem 15 grudnia 2000 r.

⁹⁷⁷ Art. 1 pkt 7 ustawy z 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny. Stanem zamierzonym przez ustawodawcę była penalizacja w obrębie kodeksu karnego prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym oraz na gruncie wykroczeń w stanie po użyciu alkoholu lub podobnie działającego środka. Jak wskazano w uzasadnieniu wyroku SN z dnia 6 lutego 2004 r., WK 27/03, OSNwSK 2004, poz. 270, „nie może budzić wątpliwości, że w pojęciu stanu nietrzeźwości, którym posługuje się ustawodawca m.in. w art. 178a § 1 i 2 k.k. mieści się również »stan po użyciu alkoholu«, o którym mowa w art. 87 § 1 kw. [...] Skoro tak, to ustawowy typ przestępstwa określonego w art. 178a § 1 k.k. w całości [...] pochłania znamiona wykroczenia określonego w art. 87 § 1 k.w. i dlatego sprawca czynu realizujący jednym zachowaniem znamiona wymienionego przestępstwa i wykroczenia, może odpowiadać wyłącznie za popełnienie przestępstwa”; por. R.A. Stefański, *Wykroczenia drogowe. Komentarz*, Kraków 2005 oraz postanowienie SN z dnia 7 czerwca 2002 r., I KZP 14/02, Prok. i Pr.–wkł. 2002, nr 9, poz. 16.

⁹⁷⁸ Pierwowzorem regulacji w tym zakresie był uchylony przepis art. 28 ustawy z dnia 10 grudnia 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu (Dz.U. Nr 69, poz. 434).

⁹⁷⁹ Nowelizacja ta była szeroko dyskutowana w doktrynie; por. W. Radecki, *Odpowiedzialność nietrzeźwych kierowców*, Probl. Alk. 1988, nr 5, s. 17; J. Szumski, *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu. Ewolucja ustawodawstwa oraz polityki karnej*, SP 1989, nr 4, s. 58–59; *idem*, *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu*, Jur. 1996, nr 10/11, s. 31–33; W. Wróbel, *Krytycznie o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za przestępstwa komunikacyjne*, PiP 2001, z. 7, s. 57; por. w tej materii także postanowienie sygnalizacyjne TK z dnia 9 maja 2009 r., S 2/09 (niepubl.), gdzie Trybunał Konstytucyjny zwrócił uwagę na nieproporcjonalność orzekanych środków w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych w przypadku, kiedy sprawca występku z art. 178a §2 k.k. takiego pojazdu nie prowadził; oraz wyrok TK z dnia 7 kwietnia 2009 r., P 7/08, OTK-A 2009, nr 4, poz. 46 z głosem aprobowującym A. Ornowskiej.

oboma typami, a to z uwagi przede wszystkim na zauważalne swoiste „nałożenie” na istniejące/zastane w kodeksie wykroczeń znamię stanu po użyciu podobnie działającego środka⁹⁸⁰, znamienia stanu pod wpływem środka odurzającego stanowiącego, lub w zamyśle ustawodawcy mającego stanowić, alternatywę dla stanu nietrzeźwości⁹⁸¹. Upośledzona sprawność psychomotoryczna

⁹⁸⁰ Z zespołu znamion typu opisanego w art. 178a k.k. znamię stanu nietrzeźwości pojawiło się już znacznie wcześniej, m.in. w kodyfikacji karnej z 1969 r. (por. art. 145 k.k. z 1969 r.), natomiast znamię stanu pod wpływem środka odurzającego dopiero w zasadzie w kodyfikacji karnej z 1997 r. jako swoiste uzupełnienie zakresu kryminalizacji obok stanu nietrzeźwości przy równoczesnym funkcjonowaniu na gruncie art. 87 k.w. stanu po użyciu podobnie do alkoholu działającego środka. Jednocześnie wspomnieć należy, że na gruncie prawa o ruchu drogowym (ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym [tekst jedn.: Dz.U. z 2012 r., poz. 1137 z późn. zm.]) ustawodawca do chwili obecnej konsekwentnie w art. 45 stanowiącym normę wyrażającą powinno zachowanie w ruchu drogowym posługuje się spójną terminologią, a mianowicie: w stanie nietrzeźwości, w stanie po użyciu alkoholu lub środka działającego podobnie do alkoholu, nie wprowadzając pojęcia stanu pod wpływem środka odurzającego (w kodeksie wykroczeń używa się pojęcia „stan po użyciu podobnie działającego środka” (art. 86 § 2, art. 87 § 1 i 2 k.w.), w prawie o ruchu drogowym „stan po użyciu środka działającego podobnie do alkoholu” (art. 45 ust. 1 pkt 1, art. 129 ust. 2 pkt 8 lit. a), ust. 4b pkt 1 i art. 135 ust. 1 pkt 1 lit. a), a w kodeksie karnym „stan pod wpływem środka odurzającego” (art. 42 § 2 i 3, art. 47 § 3, art. 178a, art. 179, art. 180 § 1). W art. 357 § 1 k.k. penalizowane jest zachowanie, które polega na wprawieniu się w stan nietrzeźwości lub odurzenia innym środkiem przez żołnierza po wyznaczeniu do służby lub będąc w służbie.

⁹⁸¹ Rozróżnienia stanów związanych ze spożyciem alkoholu dokonała ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst jedn.: Dz.U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473 z późn. zm.), wprowadzając „stan po użyciu alkoholu” (art. 46 ust. 2) i „stan nietrzeźwości” (art. 46, ust. 3) i definiując je, a co zostało następnie uwzględnione nowelizacją m.in. art. 87 k.w.; wspomniana wyżej ustawa z 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu nie zawierała tych definicji, a praktyka wypracowała w tym zakresie kryterium na poziomie 0,5‰ zawartości alkoholu we krwi. W wyroku z dnia 23 czerwca 1960 r., V K 484/60, OSNPG 1960, nr 10, poz. 159, Sąd Najwyższy przyjął, że stężenie alkoholu we krwi powyżej 0,5‰ w pełni uzasadnia przyjęcie stanu nietrzeźwości, tj. mniejsze lub większe upośledzenie sprawności psychomotorycznej kierowcy pojazdu mechanicznego; podobnie wyrok SN z dnia 5 listopada 1960 r., V K 816/60, PiP 1961, z. 3, poz. 558. Kodyfikacja kar na 1997 r. w art. 115 § 16 wprowadziła legalną definicję ustawową nietrzeźwości, w przypadku natomiast art. 87 k.w. przyjęto, że definicja zawarta jest w art. 46 ust. 2 ustawy z 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (por. w tym zakresie uchwałę SN z dnia 28 lutego 1975r., V KZP 2/74, OSNKW 1975, nr 3–4, poz. 33 – wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawach o przestępstwa drogowe).

w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym w połączeniu z intensyfikacją tegoż ruchu od wielu już lat generowała bowiem znaczne niebezpieczeństwo dla zdrowia i życia jego uczestników⁹⁸². Początkowo podstawowym źródłem upośledzenia tej sprawności był alkohol, wraz z otwarciem granic i postępującym procesem globalizacji coraz częściej jako źródło zaczęły pojawiać się środki odurzające, substancje psychotropowe, a także inne środki i substancje⁹⁸³, potęgując tym samym i tak już znaczne zagrożenie dla pozostałych uczestników tegoż ruchu⁹⁸⁴.

Z danych Komendy Głównej Policji wynika, że w 2011 r. w Polsce ujawniono 183 488 osób, które kierowały pojazdem, będąc pod wpływem alkoholu (w stanie po użyciu i w stanie nietrzeźwości) lub podobnie działającego środka. Oznacza to wzrost w stosunku do roku poprzedniego o 10,6% (w 2010 r. było ich 165 885). W odróżnieniu od prezentowanych wyżej zestawień statystycznych dotyczących przestępstw i wykroczeń przeciwko mieniu w tym przypadku zwrócić uwagę należy na znaczny udział przestępstw przy znacznie mniejszym udziale wykroczeń, gdzie prowadzenie w stanie nietrzeźwości to odpowiednio w kolejnych latach: 2008 – 143 685, przy tym 24 927 wy-

⁹⁸² W tym zakresie por. m.in. program bezpieczeństwa i prezentowane tam zestawienia statystyczne: *Narodowy program bezpieczeństwa ruchu drogowego 2013–2020*, 20.06.2013, dostępne na: www.krbrd.gov.pl.

⁹⁸³ Por. w tym zakresie np. J. Sierosławski, T. Szymanowski, A. Zieliński, *Spoleczne znaczenie narkomanii*, [w:] *Patologia społeczna wybrane problemy*, red. T. Szymanowski, Warszawa 1991; A. Zieliński, *Obraz współczesnej narkomanii w Europie. Alkoholizm i narkomania*, Warszawa 1990.

⁹⁸⁴ W 2011 r. nietrzeźwi użytkownicy dróg uczestniczyli w 4 972 wypadkach drogowych (12,4% ogółu wypadków), w których śmierć poniosło 559 osób (13,3% ogółu zabitych), a 6 075 osób odniosło obrażenia (12,3% ogółu rannych). W 2011 r. nietrzeźwi uczestnicy ruchu drogowego byli sprawcami 3 893 wypadków drogowych (9,7% ogółu), w których zginęło 450 osób (10,7% wszystkich ofiar śmiertelnych), a rannych zostało 4820 osób (9,7%). Najliczniejszą grupę nietrzeźwych sprawców wypadków stanowili kierujący pojazdami. Byli oni sprawcami 2 717 wypadków, w których zginęło 300 osób, a ranne zostały 3 753 osoby. Nietrzeźwi stanowili 8,4% wszystkich sprawców wypadków drogowych spowodowanych przez kierujących. W porównaniu z 2010 r. nastąpił wzrost liczby wypadków spowodowanych przez nietrzeźwych kierujących o 262 (czyli o 10,7%). *Raport o stanie bezpieczeństwa państwa za rok 2011*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, dostępne na: www.mswia.gov.pl; ale już w 2015 r. użytkownicy dróg (kierujący, piesi, pasażerowie) będący pod działaniem alkoholu uczestniczyli w 3 128 wypadkach drogowych (9,5% ogółu wypadków), śmierć w nich poniosło 407 osób (13,8% ogółu zabitych), a 3 564 osoby odniosło obrażenia (9% ogółu rannych). W porównaniu z 2014 r. jest to mniej wypadków o 394 (-11,2%), mniej zabitych o 63 osoby (-13,4%) i mniej osób rannych o 482 (-11,9%); zob. *Wypadki drogowe w Polsce w 2015 roku*, Komenda Główna Policji – Biuro Ruchu Drogowego, dostępne na www.statystyka.policja.pl.

kroczeń, 2009 – 145 466 i odpowiednio 27878 wykroczeń, 2010 – 136 739 i 29 146 wykroczeń, 2011 – 148 485 i 35 003 wykroczeń⁹⁸⁵.

W przedstawionym wyżej stanie prawnym, przy równoległym funkcjonowaniu obu wskazanych znamion, w pierwszej kolejności pojawiło się pytanie, czy środki działające podobnie do alkoholu są tożsame ze środkami odurzającymi, a tym samym, czy istotnie mamy do czynienia w tym zakresie z typem przepołowionym z uwagi na widoczny brak symetrii określeń. W doktrynie na tle wykładni pojęcia środka odurzającego, o którym mowa w art. 178a k.k., wystąpiły różnice poglądów⁹⁸⁶, które na chwilę obecną dla omawianego

⁹⁸⁵ *Raport o stanie bezpieczeństwa państwa za rok 2011...*

⁹⁸⁶ Z jednej strony przyjmowano, że pojęcie środka odurzającego jest zdefiniowane w art. 4 pkt 26 u.p.n., w myśl którego środkiem odurzającym jest każda substancja pochodzenia naturalnego lub syntetycznego działająca na ośrodkowy układ nerwowy, określona w wykazie środków odurzających stanowiącym załącznik nr 1 do ustawy. Zob. M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Kryminalizacja ucieczki sprawcy wypadku drogowego z miejsca zdarzenia w świetle nowelizacji kodeksu karnego z 12 lipca 1995 r.*, cz. 2, Pal. 1996, nr 5–6, s. 42; K. Buchała [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, red. A. Zoll, Kraków 1999, s. 405; A. Zoll, *Zbiegnięcie kierującego pojazdem mechanicznym z miejsca zdarzenia*, [w:] *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin Prof. A. Ratajczaka*, red. A.J. Szwarz, Poznań 1999, s. 48; E. Kunze, *Przestępstwo prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (art. 178a KK)*, [w:] *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce. Księga pamiątkowa ofiarowana Prof. A. Tobisowi*, red. B. Janiszewski, Poznań 2004, s. 155; G. Bogdan [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, red. A. Zoll, Kraków 2006, s. 478; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2006, s. 241; J. Piórkowska-Flieger [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2006, s. 318; M. Budyn-Kulik [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2006, s. 341; *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Marek, Warszawa 2010, s. 421–422. Prezentowany był też pogląd przeciwny, przyjmujący, że chodzi nie tylko o środki odurzające określone w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, ale i wszelkiego rodzaju substancje pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, oddziałujące negatywnie na ośrodkowy układ nerwowy, powodując stan odurzenia, tak. m.in. R.A. Stefański, *Prawna ocena stanów związanych z używaniem środków odurzających w ruchu drogowym*, Prok. i Pr. 1999, nr 4; *idem*, *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu...*, s. 371–372; R.A. Stefański, *Środek odurzający w rozumieniu kodeksu karnego*, PnD 2007, nr 4, s. 8–1; T. Huminiak, *Stan „pod wpływem środków odurzających” i stan „po użyciu środka działającego podobnie do alkoholu” u kierującego pojazdem*, PnD 2004, nr 3, s. 5–16; A. Skowron, *Jeszcze raz krytycznie o środkach działających podobnie do alkoholu*, PnD 2004, nr 11, s. 17, 41; K. Łucarz, *Zakaz prowadzenia pojazdów jako środek polityki kryminalnej*, Wrocław 2005, s. 166–167. Szerzej także R. Pawlik, *Znamię stanu pod wpływem środka odurzającego w świetle projektu nowelizacji kodeksu karnego*, KKSSiP 2014, nr 13 (specjalny).

zagadnienia mają znaczenie marginalne z uwagi na ugruntowany w tym zakresie i jednolity w zasadzie obecnie pogląd, że pojęcie środka odurzającego w rozumieniu art. 178a k.k. obejmuje nie tylko środki odurzające wskazane w ustawie z 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, lecz również inne substancje pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, działające na ośrodkowy układ nerwowy, których użycie powoduje obniżenie sprawności w zakresie kierowania pojazdem⁹⁸⁷. W kontekście zakresów obu typów, tj. przestępstwa opisanego w art. 178a k.k. i wykroczenia opisanego w art. 87 k.w., znacznie poważniejsze problemy pojawiają się natomiast przy próbie zdefiniowania stanu pod wpływem środka odurzającego i stanu po użyciu podobnie działającego środka⁹⁸⁸ (szerzej w rozdziale VI).

W kontekście omawianych typów i ich przydatności z punktu widzenia ochrony dobra prawnego warto wspomnieć, że w wyniku wspomnianej wyżej nowelizacji przesunięto odpowiedzialność za prowadzenie innego pojazdu niż określony w §1 (w praktyce najczęściej roweru) do art. 87 k.w., zrównując odpowiedzialność z obecną odpowiedzialnością za prowadzenie pojazdu mechanicznego po użyciu alkoholu lub podobnie do alkoholu działającego środka⁹⁸⁹. Jak wskazano w uzasadnieniu, liczba tego rodzaju zdarzeń utrzymuje się na wysokim poziomie i tak skazano za przestępstwo z art. 178a § 2 k.k. w 2004 r. – 59 135 osób, w 2005 r. – 62 611 osób, w 2006 r. – 60 694 osób, 2007 r. – 53 675 osób, 2008 r. – 39 982 osób, 2009 r. – 52 354 osób, 2010 r. – 50 146 osób, 2011 r. – 50 959 osób. Pomimo stosunkowo łagodnego (na tle innych sankcji kodeksu karnego) zagrożenia karą nieodosobnione były zda-

---

⁹⁸⁷ Por. w tej materii postanowienie SN z dnia 28 marca 2007 r., II KK 147/06, LEX nr 282239, oraz uchwałę SN z dnia 27 lutego 2007 r., I KZP 36/06, OSNKW 2007, nr 3, poz. 21 z glosami, aprobującymi: R.A. Stefańskiego, R. Małek, K. Łucarz-Muszynskiej, K. Wojtanowskiej i J.Dąbrowskiego, częściowo krytyczną: G. Kachel, krytyczną: A.T. Olszewskiego.

⁹⁸⁸ Stan po użyciu podobnie działającego środka pojawił się w ustawodawstwie stosunkowo dawno, po raz pierwszy ustawodawca posłużył się tak opisanym znamieniem w rozporządzeniu Ministra Komunikacji, Spraw Wewnętrznych i Spraw Wojskowych z dnia 27 października 1937 r. o ruchu pojazdów mechanicznych (Dz.U. Nr 85, poz. 616 z późn. zm.); por. w tym zakresie także głosę krytyczną A. Skowrona do postanowienia SN z dnia 31 maja 2011 r., V KK 398/10, LEX nr 848186.

⁹⁸⁹ Por. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, 22.03.2013, druk sejmowy nr 378, oraz cyt. projekt z dnia 8 listopada 2012 r.; por. w tej materii także cyt. postanowienie sygnalacyjne TK z dnia 9 maja 2009 r., w którym zwrócono uwagę na nieproporcjonalność orzekanych środków w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych w przypadku, kiedy sprawca występku z art. 178a § 2 k.k. takiego pojazdu nie prowadził; oraz wyrok TK z dnia 7 kwietnia 2009 r., P 7/08, OTK-A 2009, nr 4, poz. 46 z glosą aprobującą A. Ornowskiej.

niem projektodawców przypadki, w których za prowadzenie pojazdu innego niż mechaniczny w stanie nietrzeźwości orzekana była bezwzględna kara pozbawienia wolności lub też zarządzano zawieszone wykonanie kary pozbawienia wolności. I tak w zakładach karnych za przestępstwo z art. 178a § 2 k.k., według stanu na 31 grudnia przebywało: w 2006 r. – 352 osoby, w 2007 r. – 1 750 osób, w 2008 r. – 10 928 osób, w 2009 r. – 13 237 osób, w 2010 r. – 12 966 osób, w 2011 r. – 12 794 osoby⁹⁹⁰.

W tym kontekście, zdaniem projektodawców, rodzi się pytanie, czy zastosowane środki w postaci kryminalizacji na poziomie przestępstwa prowadzenia w stanie nietrzeźwości pojazdów innych niż mechaniczne, mają rzeczywisty wpływ na podniesienie bezpieczeństwa w komunikacji, zagrożonego przez nietrzeźwych uczestników ruchu, co przyświecało projektodawcom wprowadzającym występki tego rodzaju. Jak wynika z danych raportu „Zdarzenia drogowe z udziałem rowerzystów 2008–2011” opracowanego przez Generalną Dyрекcyję Dróg Krajowych i Autostrad „występuje silna asymetria zagrożenia, na jakie narażeni są rowerzyści i jakie sami powodują dla innych uczestników ruchu. Jeśli rowerzysta popełni błąd, czy złamie przepis, w zdecydowanej większości wypadków obrażenia odnosi wyłącznie on sam. Liczba innych uczestników ruchu rannych w wypadkach spowodowanych przez rowerzystów wynosi zaledwie 50–60 rocznie, a zabitych 1–2. Stanowi to odpowiednio 1,1–1,3 promila ogółu rannych i ułamek promila ogółu zabitych na polskich drogach”⁹⁹¹. Przedstawione dane mogą zatem świadczyć o nikłym oddziaływaniu prewencyjnym przepisu art. 178a § 2 k.k. i w tym kontekście należy rozważać, czy zaangażowanie sił i środków organów ścigania oraz aparatu wymiaru sprawiedliwości w ściganie, a następnie rozpatrywanie spraw tego rodzaju w procesie karnym o przestępstwo, nie jest w tej sytuacji po prostu nieadekwatne, także ze względu na ponoszone przez Skarb Państwa wysokie koszty⁹⁹².

Zwrócić uwagę w tym miejscu należy na to, że zagrożenie dóbr, które z uwagi na swoje istotne społeczne znaczenie wymagają ochrony, jest niezbędną, minimalną przesłanką kryminalizacji. Z zarysowanych wyżej przykładów wyłania się w dużej mierze niekorzystny wpływ procesu kontrawencjonalizacji w zakresie ochrony dobra prawnego, do kategorii wykroczeń przenosi się bowiem czyny masowe o charakterze kryminalnym, szukając w ten sposób m.in. zmniejszenia kosztów prowadzonych postępowań, co nie idzie niestety w parze ze zmniejszeniem niebezpieczeństwa dla dobra prawnego w obu wskaza-

⁹⁹⁰ Cyt. projekt z dnia 8 listopada 2012 r. o zmianie ustawy.

⁹⁹¹ *Zdarzenia drogowe z udziałem rowerzystów 2008–2011*, kwiecień 2012, dostępne na: www.gddkia.gov.pl.

⁹⁹² Cyt. projekt z dnia 8 listopada 2012 r. o zmianie ustawy.

nych wyżej zakresach, aczkolwiek w obu powołanych przykładach przyczyny takiego stanu rzeczy są różne. Powrócić należy w tym miejscu do słusznej konstatacji M. Filara, że system prawa karnego w jego kryminalizacyjnym aspekcie oceniany być musi pod kątem przydatności do ochrony dóbr i wartości według wypracowanych zasad racjonalnej polityki kryminalnej, a decydujące w tym zakresie nie mogą być względy ekonomiczne czy organizacyjne⁹⁹³. W przedstawionych przykładach, jak się wydaje, rozwiązania w dużej mierze dyktowane były względami ekonomicznymi niekoniecznie zaś względami przydatności do ochrony dóbr i wartości według wypracowanych zasad racjonalnej polityki kryminalnej. Konstatacja ta nie zamyka problemów związanych z wpływem procesu kontrapencjonalizacji na ochronę dobra prawnego w obu wskazanych zakresach, jest jedynie sygnalizacją aktualnie pojawiających się wątpliwości w tym obszarze, przede wszystkim w kontekście przedstawionych nowelizacji i dalszych prac legislacyjnych.

4.6. Zasada legalizmu i oportunistu i jej wpływ na zakres prawa karania – zagadnienia wybrane

Jednym z podstawowych celów procesu karnego jest ukaranie sprawcy, a fakt ten musi być poprzedzony procesem ścigania sprawcy⁹⁹⁴. Należy upatrywać

⁹⁹³ M. Filar, *Polityka kryminalizacyjna...*, s. 47.

⁹⁹⁴ Z. Sobolewski, *Zasada legalizmu w ograniczonym zakresie*, [w:] *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, Poznań 1999, s. 112; por. J. Duży, *Zasada legalizmu a cele procesu karnego*, PiP 2011, z. 2, s. 62 i nast.; por. także wyrok ETPCz dnia 16 kwietnia 2015 r. w sprawie *Mezhiyeva v. Rosja*, skarga nr 44297/06; Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślił, że art. 2 EKPCz wprowadza pozytywne obowiązki o charakterze proceduralnym, łącznie z obowiązkiem po stronie państw do przeprowadzenia śledztwa w sprawie zgonów, które mogły mieć miejsce z naruszeniem konwencji. Podstawowym celem takiego śledztwa jest zapewnienie skutecznego wykonywania prawodawstwa krajowego, które chroni prawo do życia, oraz – w sprawach związanych z funkcjonariuszami lub organami państwowymi – zapewnienie pociągnięcia ich do odpowiedzialności za zgony mające miejsce za ich sprawą. Takie śledztwo powinno być niezależne, dostępne dla rodziny ofiary, przeprowadzone w rozsądnym terminie i niezwłocznie, oraz skuteczne w tym sensie, iż może doprowadzić do ustalenia, czy siła zastosowana w takich sprawach była uzasadniona w ich okolicznościach, lub w inny sposób bezprawna. Powinno także przyznawać wystarczający udział kontroli publicznej śledztwa i jego rezultatów. Wnioski ze śledztwa muszą opierać się na dokładnej, obiektywnej i bezstronnej analizie wszystkich istotnych elementów. Wszelkie braki śledztwa, które podważają jego zdolność do ustalenia okoliczności sprawy

zależności pomiędzy koncepcją ścigania, przyjętą w danym systemie prawnym, a realnym zakresem prawa karania⁹⁹⁵. Legalizm i oportunizm to dwie odmienne koncepcje ścigania przestępstw⁹⁹⁶, które według M. Cieślaka należą

---

lub identyfikacji sprawcy, mogą sprawić, iż śledztwo takie nie będzie odpowiadało wymaganemu standardowi skuteczności.

⁹⁹⁵ Bliżej M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm i legalizm...*, s. 69 i nast.; J. Grajewski [w:] *Prawo karne procesowe...*, s. 89. Odnośnie do obu zasad i ich roli oraz wpływu na kształt systemu prawnego i uprawnień organów zob. K. Polit-Langierowicz, *Legalizm czy oportunizm ścigania karnego. Dylemat współczesnej polityki karnej*, [w:] *Debiuty Studio Iuridica Toruniensia*, red. K. Kamińska, Toruń 2006, s. 141 i nast.; W. Groszyk, *Czy demokratyczne państwo stać na zasadę legalizmu?*, „Rzeczpospolita” z 12 września 2001 r.; A. Gaberle, *Systemy reakcji na przestępczość jako odpowiedzi na „wyzwania współczesności”*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Wąłtośa*, red. J. Czapska et al., Warszawa 2000, s. 38 i nast.; W. Daszkiewicz, *Pokrzywdzony przestępstwem...*, s. 141; S. Glaser, *Postulaty reformy procesu karnego. Referat na III Zjazd Prawników Polskich*, Gł. Pr. 1936, nr 1–3, s. 15 i nast.; S. Śliwiński, *Proces karny przed sądem powszechnym. Uzupełnienie zasad ogólnych oraz przebieg procesu i postępowanie wykonawcze w związku z ustawą z 27 kwietnia 1949 r.*, Warszawa 1949, s. 21; załączenie nr R(94)12 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczące niezawisłości, sprawności i roli sędziów, przyjęte przez Komitet Ministrów 13 października 1994 r. na 516 posiedzeniu zastępców ministrów; W. Gontarski, *Oportunizm czy legalizm. Kiedy pracuje prokurator*, „Rzeczpospolita” z 12 lutego 2003 r.

⁹⁹⁶ Nazwą „legalizm” posłużył się po raz pierwszy H. Gross na II Niemieckim Zjeździe Prawniczym w 1861 r., pojęcie zaś „oportunizm” po raz pierwszy pojawiło się u J. Glasera w publikacji z 1860 r. *Prinzip der Strafverfolgung. Kleinere Schriften* – por. w tym zakresie m.in. J. Tylman, *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Warszawa 1965, s. 3 i nast. i powołana tam praca J. Glasera; *idem* [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2003, s. 127 i nast.; S. Wąłtoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 286; *idem* [w:] A. Marek, S. Wąłtoś, *Podstawy prawa i procesu karnego*, Warszawa 2003, s. 241; B. Bieńkowska [w:] *Wykład prawa karnego...*, s. 40–44; M. Cieślak, *Polska procedura...*, s. 292; W. Daszkiewicz, *Pokrzywdzony przestępstwem...*, s. 137–145; T. Gardocka, *Postępowanie karne...*, s. 48; J. Grajewski [w:] *idem et al.*, *Prawo karne procesowe. Część ogólna*, Warszawa 2005, s. 91; *idem* [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, red. *idem et al.*, s. 57 i nast.; Z. Gostyński, S. Zabłocki [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, red. Z. Gostyński, s. 249 i nast.; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego wraz z komentarzem...*, s. 62; *Kodeks postępowania karnego...*, red. P. Hofmański, s. 76 i nast.; R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 78 i nast.; A. Kordik, *Oportunizm czy legalizm ścigania*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, red. L. Bogunia, t. 2, Wrocław 1998, s. 96; J. Kudrelek, *Zasady legalizmu i ciągłości w polskim procesie karnym. Aspekty teoretyczno-praktyczne*, Prz. Pol. 2001, nr 1, s. 67–68; K. Marszał [w:] *Proces karny*, red. *idem*, Katowice 2005,

do zasad funkcjonalnych stanowiących obok zasad organizacyjnych zasady pierwszego stopnia, określające wszczęcie i przedmiot procesu⁹⁹⁷. Legalizm ujmowany jest jako nałożony na organ procesowy prawny obowiązek ścigania przestępstw bez względu na okoliczności uboczne, oportunizm zaś jako prawo organu procesowego do swobodnego decydowania o ściganiu⁹⁹⁸. Podkreślić należy, że współcześnie legalizm i oportunizm nie występują w tzw. czystej postaci⁹⁹⁹. To zaś, czy dany system prawa opiera się na założeniach legalistycznych czy też oportunistycznych, zależy, jak słusznie zauważa się w doktrynie, od katalogu wartości, które stanowią jego podstawę. Jak trafnie zauważył S. Glaser, który jako jeden z pierwszych w polskim piśmiennictwie rozważał wpływ ustroju politycznego na prawo karne, sposób, w jaki kształtuje się katalog zasad prawnych, zależy od tego, czy dla ustawodawcy ważniejsze są prawa obywatela czy też potęga władzy¹⁰⁰⁰.

Legalizm i oportunizm wyrażają zupełnie różne koncepcje reakcji procesowej na popełnione przestępstwo. Jak się podkreśla w piśmiennictwie, już z samego obowiązku reakcji prawnej na popełnienie przestępstwa w systemie prawnym opierającym się na zasadzie legalizmu wynika celowość działania organów procesowych. Inaczej natomiast rozumiana jest celowość w systemach prawnych, w których dominującą zasadą jest oportunizm, jest ona tam traktowana jako warunek ukierunkowujący konkretne działania organu

---

s. 40; *idem*, *Funkcjonowanie zasady legalizmu w procesie karnym*, [w:] *Rozważania o państwie i prawie. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Nowackiemu*, red. E. Giszter, Katowice 1993, s. 139; M. Mierzejewska, P. Mierzejewski, *Legalizm i oportunizm w nowym kodeksie postępowania karnego*, WPP 1998, nr 3–4, s. 25; P. Mierzejewski, *Legalizm i oportunizm w polskim procesie karnym*, WPP 1991, nr 3–4, s. 3 i nast.; A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976, s. 147–148; F. Prusak, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, t. 1, Warszawa 1999, s. 71; K. Woźniewski, *Prawo karne procesowe. Zarys instytucji*, Gdańsk 2005, s. 24–25.

⁹⁹⁷ M. Cieślak, *Zasady procesu i ich system*, ZNUJ 1956, nr 3, s. 204–205; zob. S. Kalinowski, *Polski proces karny*, Warszawa 1971, s. 53–54; A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 107; w nowszym piśmiennictwie por. pozycję *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga pamiątkowa ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska *et al.*, Warszawa, 2002.

⁹⁹⁸ M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm i legalizm...*, s. 71.

⁹⁹⁹ *Ibidem*, s. 19 i nast.; o niemożności funkcjonowania legalizmu w niezmienionej postaci bez odstępstw na rzecz oportunistyki zob. D. Szumiło-Kulczycka, *Międzynarodowa konferencja pt. „Porozumienia w procesie karnym w Europie” (w dniach 20–21 września 1999 r.)*, Prok. i Pr. 2000, nr 1, s. 158.

¹⁰⁰⁰ S. Glaser, *Wstęp do nauki procesu karnego*, Warszawa 1928, s. 56–59.

w ramach jego swobody decyzyjnej i dużego spektrum uznaniowości¹⁰⁰¹. Niezależnie natomiast od tego, której z zasad – legalizmowi czy oportunistom – podporządkowano dany system prawny, musi on sprostać pewnym standardom ochrony wolności i praw¹⁰⁰².

Legalizm, jak wspomniano wyżej, nakłada na organy procesowe obowiązek ścigania przestępstw¹⁰⁰³. Zasada ta przyjęta na gruncie kodeksu postępowania karnego nie obowiązuje już w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, albowiem art. 10 nie został ujęty w wyliczeniu przepisów k.p.k. stosowanych „odpowiednio” w postępowaniu w sprawach o wykroczenia (art. 8 k.p.w.)¹⁰⁰⁴. Zgodnie z definicją zaproponowaną przez A. Murzynowskiego legalizm generuje obowiązek wszczęcia postępowania karnego i zakończenia go orzeczeniem materialnym (rozstrzygającym o odpowiedzialności karnej sprawcy czynu). Dotyczy to wszystkich wypadków popełnienia przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego. Reakcja ta powinna być adekwatna do popełnionego przestępstwa¹⁰⁰⁵. Jak zauważa K. Marszał, obowiązek ten wynika z prawa karnego materialnego, to ono bowiem przewiduje skonkretyzowane konsekwencje określonego postępowania. Ten fakt oraz konstytucyjna dyrektywa równości wobec prawa zobowiązuje organy do ścigania sprawcy każdego przestępstwa zasadniczo wyłączając możliwość kierowania się względami celowości¹⁰⁰⁶. S. Waltoś określa zasadę legalizmu obowiązującą w polskiej procedurze karnej jako legalizm materialny,

¹⁰⁰¹ *Kodeks postępowania karnego...*, red. P. Hofmański, s. 76 i nast.; A. Kordik, *Oportunizm czy legalizm...*, s. 96; J. Kudrelek, *Zasady legalizmu...*, s. 67–68; K. Marszał, *Funkcjonowanie zasady legalizmu...*, s. 139; M. Mierzejewska, P. Mierzejewski, *Legalizm i oportunizm...*, s. 25.

¹⁰⁰² M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm i legalizm...*, s. 183 i nast.

¹⁰⁰³ W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, t. 1, Poznań 1999, s. 76 i nast.; J. Grajewski, *Prawo karne procesowe...*, s. 90; M. Faliszewski, *Realizacja zasady ścigania z urzędu i zasady legalizmu w działalności procesowej Milicji Obywatelskiej*, Zesz. Nauk. ASW 1978, z. 20, s. 141.

¹⁰⁰⁴ Tak S. Steinborn, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. *idem*, Warszawa 2016; odmiennie, odwołując się do art. 8 k.p.w., A. Sakowicz [w:] K. Boratyńska *et al.*, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2007, s. 41.

¹⁰⁰⁵ A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 147, 155; *idem*, *Ogólna charakterystyka...*, s. 23; *idem*, M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm ścigania przestępstw i jego granice w nowym kodeksie postępowania karnego*, [w:] Ius et Lex. *Księga jubileuszowa ku czci profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński *et al.*, Lublin 2002, s. 142.

¹⁰⁰⁶ K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008, s. 77.

co argumentuje faktem korygowania pojęcia wspomnianej zasady przez materialną definicję przestępstwa¹⁰⁰⁷.

Zgodnie z art. 10 k.p.k. organ powołany do ścigania przestępstw jest obowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego, a oskarżyciel publiczny także do wniesienia i popierania oskarżenia o czyn ścigany z urzędu (§ 1). Z wyjątkiem wypadków określonych w ustawie lub w prawie międzynarodowym nikt nie może być zwolniony od odpowiedzialności za popełnione przestępstwo (§ 2). Określony tym przepisem zakres obowiązywania zasady legalizmu w polskim procesie karnym wyraża powinność działania zarówno organów ścigania, jak i sądu w kierunku urzeczywistnienia wskazanych wyżej dyrektyw. W odniesieniu do organów ścigania obowiązek ten polega na wszczęciu i przeprowadzeniu postępowania przygotowawczego o czyn ścigany z urzędu, w odniesieniu zaś do oskarżyciela publicznego – także na wniesieniu i popieraniu oskarżenia przed sądem o czyn ścigany z urzędu, a wobec sądu – na zakończeniu postępowania karnego orzeczeniem rozstrzygającym kwestię odpowiedzialności karnej oskarżonego¹⁰⁰⁸.

Zmiana struktury przestępczości w Polsce zwróciła uwagę parlamentarzystów na rozwiązania oportunistyczne funkcjonujące w innych krajach, a służące uproszczeniu i skróceniu postępowania karnego¹⁰⁰⁹. Oportunizm rozumiany jako zasada procesowa pozwala bowiem organom ścigania na zaniechanie ścigania pod warunkiem wystąpienia okoliczności¹⁰¹⁰, które najczęściej określane są one mianem „niecelowości”, lub „braku interesu publicznego”¹⁰¹¹. Przyjmuje się, że oportunizm daje organom swobodę decyzyjną co do ścigania

---

¹⁰⁰⁷ S. Waltoś, *Naczelne zasady procesu karnego*, Warszawa 1999, s. 108; P. Hofmański, *The Principle of Legality on the Ground of Criminal Procedure in Poland and the Rule of Law*, [w:] *Government Policy and Rule of Law*, eds B. Hessel, P. Hofmański, Białystok–Utrecht 1997, s. 167.

¹⁰⁰⁸ A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 147; M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm ścigania przestępstw – wybrane aspekty teoretyczne*, Prok. i Pr. 2004, nr 11–12, s. 57–58.

¹⁰⁰⁹ A. Murzynowski, *Ogólna charakterystyka nowego kodeksu postępowania karnego*, PiP 1997, z. 8, s. 7; J. Tylman, *Nowy kodeks postępowania karnego...*, s. 115.

¹⁰¹⁰ Por. T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie...*, s. 123; *Proces karny. Część ogólna*, red. G. Artymiak, M. Rogalski, Warszawa 2012, s. 53; por. G. Artymiak, *Oportunizm w ściganiu czynów zabronionych – wybrane zagadnienia*, [w:] *Rozwój nauk penalnych w 60-lecie WPiA UMCS. Materiały konferencji (Lublin, 23–24 kwietnia 2009 r.)*, red. T. Bojarski, Lublin 2009, s. 201–215.

¹⁰¹¹ W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe...*, s. 76; J. Tylman, *Zasada legalizmu...*, s. 3; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia...*, s. 78.

lub zaniechania ścigania na podstawie kryteriów celowości działania¹⁰¹². J. Tylman, wymieniając cechy charakterystyczne dla modelu oportunistycznego, stwierdza, że nie można mówić w tym wypadku o zezwoleniu na dowolność, ale raczej o zwolnieniu organów ścigania w przypadkach określonych w ustawie od obowiązku ścisłego realizowania dyrektywy legalizmu¹⁰¹³. M. Rogacka-Rzewnicka przyjmuje, że oportunizm prócz powyższego oznacza też uznaniowość przy decydowaniu o formach i sposobach reakcji na popełnione przestępstwo, przy czym pojęcie to należy odnosić jedynie do postępowania przygotowawczego jako fazy, w której realizowana jest funkcja ścigania¹⁰¹⁴.

Na skutek zmian trendów społecznych oraz głosów praktyki wymiaru sprawiedliwości priorytetem stało się odciążenie organów wymiaru sprawiedliwości, przy jednoczesnym utrzymaniu skuteczności ścigania przestępstw przez przygotowanie i zaproponowanie takich rozwiązań prawnych, które spowodowałyby uproszczenie i znaczne przyspieszenie postępowania karnego¹⁰¹⁵. Do polskiego kodeksu postępowania karnego wprowadzono regulację art. 11 k.p.k., zgodnie z którym postępowanie w sprawie o występki, zagrożony karą pozbawienia wolności do lat 5, można umorzyć, jeżeli orzeczenie wobec oskarżonego kary byłoby oczywiście niecelowe ze względu na rodzaj i wysokość kary prawomocnie orzeczonej za inne przestępstwo, a interes pokrzywdzonego temu się nie sprzeciwia. Jeżeli kara za inne przestępstwo nie została prawomocnie orzeczona, postępowanie można zawiesić. Zawieszone postępowanie należy umorzyć albo podjąć przed upływem 3 miesięcy od uprawomocnienia się orzeczenia w sprawie o inne przestępstwo, o którym mowa w § 1¹⁰¹⁶. Zgodnie z § 3 dodanym przez art. 1 pkt 2 ustawy z dnia 10 stycz-

¹⁰¹² J. Schulenberg, *Zasady legalizmu i oportunistyzmu...*, s. 89; W. Beulke, *Strafprozesrecht*, Heidelberg 2005, s. 17; A. Kordik, *Oportunistyzm czy legalizm...*, s. 96.

¹⁰¹³ K. Geppert, *Das Opportunitätsprinzip*, „Jura” 1986, z. 6, s. 310; por. J. Tylman, *Oportunistyzm w postępowaniu karnym Republiki Federalnej Niemiec*, NP 1989, nr 10–12, s. 95.

¹⁰¹⁴ M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunistyzm ścigania przestępstw – wybrane aspekty...*, s. 62–64.

¹⁰¹⁵ J. Tylman, *Kierunki i niektóre problemy prawa karnego procesowego*, [w:] *Nowe prawo karne procesowe...*, s. 36; *idem*, *Reforma polskiego prawa karnego procesowego. Węzłowe zagadnienia*, Acta Univ. Lodz., Fol. Iur. 1994, Vol. 60, s. 5 i nast.; W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1996, s. 19 i nast.

¹⁰¹⁶ J. Tylman, *Kierunki i niektóre problemy...*, s. 39; R.A. Stefański, *Umorzenie absorpcyjne postępowania odstępstwem od zasady legalizmu*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Profesora Stanisława Wąłtosia*, red. J. Czapka et al., Warszawa 2000, s. 500; A. Murzynowski, *Ogólna charakterystyka...*, s. 7; K. Marszał, *Proces karny...*, s. 425; W. Daszkiewicz, *Pokrzywdzony przestępstwem...*, s. 142.

nia 2003 r.¹⁰¹⁷ zmieniającej nin. ustawę z dniem 1 lipca 2003 r. postępowanie umorzone na podstawie § 1 można wznowić w wypadku uchylecia lub istotnej zmiany treści prawomocnego wyroku, z powodu którego zostało ono umorzony¹⁰¹⁸. Statuowana w art. 11 możliwość umorzenia postępowania z uwagi na niecelowość karania stanowi istotne *novum* w polskim ustawodawstwie karnoprosocym¹⁰¹⁹. Ustawa wymaga dysproporcji pomiędzy rodzajem i wysokością kary już orzeczonej prawomocnie za inne przestępstwo a karą, która zostałaby orzeczona w postępowaniu podlegającym umorzeniu, stanowi bowiem o „oczywistej niecelowości”, która zachodzi wtedy, gdy nastąpiłoby całkowite pochłonięcie „nowej” kary przez karę już orzeczoną¹⁰²⁰. Umorzenie

---

¹⁰¹⁷ Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. Nr 17, poz. 155).

¹⁰¹⁸ Por. A. Cader, *Umorzenie postępowania przygotowawczego na podstawie art. 11 § 1 k.p.k. Wybrane zagadnienia*, NKPK 2006, t. 20, s. 129–144; Z. Gosk, *Zasada oportunizmu w polskim postępowaniu karnym (art. 11 k.p.k.)*, PS 2004, nr 11–12, s. 124; M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm ścigania przestępstw – wybrane aspekty...*, s. 54.

¹⁰¹⁹ Wskazuje się tutaj podobieństwa do uregulowań niemieckich, a konkretnie § 153a STPo zgodnie z którym „(1) Mit Zustimmung des für die Eröffnung des Hauptverfahrens zuständigen Gerichts und des Beschuldigten kann die Staatsanwaltschaft bei einem Vergehen vorläufig von der Erhebung der öffentlichen Klage absehen und zugleich dem Beschuldigten Auflagen und Weisungen erteilen, wenn diese geeignet sind, das öffentliche Interesse an der Strafverfolgung zu beseitigen, und die Schwere der Schuld nicht entgegensteht. Als Auflagen oder Weisungen kommen insbesondere in Betracht, 1. zur Wiedergutmachung des durch die Tat verursachten Schadens eine bestimmte Leistung zu erbringen, 2. einen Geldbetrag zugunsten einer gemeinnützigen Einrichtung oder der Staatskasse zu zahlen, 3. sonst gemeinnützige Leistungen zu erbringen, 4. Unterhaltspflichten in einer bestimmten Höhe nachzukommen, 5. sich ernsthaft zu bemühen, einen Ausgleich mit dem Verletzten zu erreichen (Täter-Opfer-Ausgleich) und dabei seine Tat ganz oder zum überwiegenden Teil wieder gut zu machen oder deren Wiedergutmachung zu erstreben, 6. an einem sozialen Trainingskurs teilzunehmen oder 7. an einem Aufbauseminar nach § 2b Abs. 2 Satz 2 oder an einem Fahreignungsseminar nach § 4a des Straßenverkehrsgesetzes teilzunehmen”. Przejawem oportunizmu niemieckiej procedury karnej jest także regulacja pozwalająca na odstąpienie od ścigania ze względu na niecelowość (§ 153b–154a StPO) szczegółowa analiza tych zagadnień przekracza jednak ramy niniejszego opracowania; por. w tym zakresie L. Meyer-Goßner, B. Schmitt, *Strafprozessordnung. StPO Gerichtsverfassungsgesetz. Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen*, München 2016.

¹⁰²⁰ Tak S. Steinborn, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, red. *idem*, Warszawa 2016.

postępowania w art. 11 k.p.k. jest jasnym odstępstwem od zasady legalizmu na rzecz oportunistu, rezygnacja ze ścigania karnego znajduje swe ustawowe uzasadnienie w niecelowości wymierzenia kary z uwagi na rodzaj i wysokość kary orzeczonej już za inne przestępstwo¹⁰²¹.

M. Cieślak sprowadza problem „społecznej opłacalności” do swoistego ważenia poszczególnych racji, jego zdaniem bowiem położyć należy na szali korzyści i straty społeczne, z jakimi liczyć się trzeba w wypadku przeprowadzenia lub umorzenia danego procesu, i w zależności od tego, która sytuacja będzie korzystniejsza dla bilansu społecznego, podjąć konkretną decyzję. Zdaniem M. Cieślaka ściganie przez wymiar sprawiedliwości przestępstw błahych i drobnych przy zaangażowaniu znacznych nakładów finansowych obniża prestiż i powagę wymiaru sprawiedliwości¹⁰²². Przy tym w wypadku przestępstw małej wagi stosowanie represji karnosądowej mijają się z celem, co czasami prowadzić może do ujemnych konsekwencji w postaci negatywnego odbioru społecznego¹⁰²³. M. Cieślak wprowadza do systematyki podział oportunistu na oportunistu właściwy (występuje on w sytuacji, gdy odstępuje się od ścigania przestępstwa bez względu na jego „ciężar gatunkowy” z uwagi na to, że jest to słuszne ze względu na interes społeczny [jako przykład podaje immunitety przedstawicieli dyplomatycznych – art. 578 k.p.k.]) oraz

¹⁰²¹ J. Grajewski, S. Steinborn, *Komentarz aktualizowany do art. 11 Kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 2015.

¹⁰²² M. Cieślak, *Polska procedura...*, s. 292 i nast.; por. też J. Grajewski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 8; zob. też S. Waltoś, *Naczelné zasady...*, s. 106; *idem*, *Proces karny...*, s. 293.

¹⁰²³ Por. B. Bienkowska [w:] *Wykład prawa karnego...*, s. 43. Odnośnie do immunitetów por. A. Murzynowski, M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunistu ścigania...*, s. 150; W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe...*, s. 77; Z. Świda, *Wpływ organów ścigania na wszczęcie i przebieg procesu karnego*, [w:] *Aktualne problemy prawa i procesu karnego...*, s. 251; J. Grajewski, K. Grajewski, *Immunitet parlamentarny na tle obowiązujących przepisów prawa karnego procesowego*, cz. I i II, PS 1993, nr 1, s. 3–16 i nr 2, s. 3–23; M. Michalski, *Immunitety w prawie polskim*, Warszawa 1970; F. Prusak, *Postępowanie karne. Warunki dopuszczalności procesu i czynności procesowe*, Warszawa 2002, s. 50–59; R.A. Stefański, *Karnoprosesowe aspekty zgody parlamentarzysty na pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej*, Prok. i Pr. 2002, nr 6, s. 16–26; S. Twardowski, *Wybrane zagadnienia statusu uczestników procesu karnego korzystających z ochrony formalnego immunitetu prokuratorskiego*, [w:] *Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, red. E. Pływaczewski, Kraków 2005, s. 681 i nast.; M. Zubik, *Immunitet parlamentarny w nowej Konstytucji RP*, PiP 1997, z. 9, s. 19–25; K. Buchała, S. Waltoś, *Zasady prawa i procesu karnego*, Warszawa 1975, s. 297.

oportunizm niewłaściwy (mamy z nim do czynienia w sytuacji, gdy podstawowym powodem „dopuszczalności” odstąpienia od ścigania jest mała waga danego przestępstwa)¹⁰²⁴. Kluczowe znaczenie ma tu zatem ekonomika procesowa, chęć ograniczenia nakładu środków i czasu organów ścigania w przypadku przestępstw o małym ciężarze gatunkowym, przy czym M. Cieślak formułuje trzy przesłanki uzasadniające zaniechanie ścigania przestępstw o małym ciężarze gatunkowym: ekonomika procesowej, która służy niewątpliwie oszczędności nakładów finansowych przez Skarb Państwa; obniżenie powagi wymiaru sprawiedliwości, który angażuje się w ściganie przestępstw błahych; oraz stosowanie kar w wypadku przestępstw drobnych nie ma sensu i mogłoby jedynie przyczynić się do obniżenia prestiżu stosujących je organów¹⁰²⁵. Rada Europy w swej rekomendacji zasady oportunistu położyła natomiast duży nacisk na pragmatyczne powody, stwierdzając, że dzięki wprowadzeniu zasady swobody decyzyjnej w postępowaniu prokuratorskim państwa członkowskie mogą: ograniczyć presję na system sądownictwa; uniknąć postępowań karnych w sprawach, gdy nie są one konieczne z punktu widzenia interesu społecznego, a także zapewnić szybszą i bardziej odpowiednią reakcję na przestępstwo¹⁰²⁶.

Odstępstwa na rzecz oportunistu, czyli na rzecz uznania przez organ procesowy braku społecznej celowości prowadzenia postępowania karnego bez względu na wagę czynu (oportunizm właściwy) oraz odstąpienie od ścigania ze względu na małą wagę przestępstwa (oportunizm niewłaściwy), wynikają ze szczegółowych regulacji ustawowych („wypadki określone w ustawie” – art. 10 § 2 k.p.k.). Do tych ustawowych odstępstw, jak wylicza J. Grajewski, należą: stwierdzenie znikomej szkodliwości społecznej czynu (art. 1 § 2 k.k.), która obliiguje do zaniechania wszczęcia lub umorzenia wszczętego postępowania karnego (art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k.), instytucja warunkowego umorzenia postępowania przez sąd (art. 66–68 k.k.) na posiedzeniu (art. 339 § 1 pkt 2 k.p.k.) lub na rozprawie (art. 414 i nast. k.p.k.), „absorpcyjne” umorzenie postępowania (art. 11 k.p.k.), instytucja świadka koronnego przewidziana w ustawie z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym¹⁰²⁷, immunitety osób należących do przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów

¹⁰²⁴ M. Cieślak, *Polska procedura...*, s. 292 i nast.

¹⁰²⁵ *Ibidem...*, s. 292; por. A.T. Olszewski, *Umorzenie absorpcyjne*, Prok. i Pr., 2008, nr 1, s. 40.

¹⁰²⁶ The Simplification of Criminal Justice, Recommendation nr R(87)18, Council of Europe, Strasbourg 1987, s. 21.

¹⁰²⁷ Tekst jedn.: Dz.U. z 2014 r. poz. 1801; J. Grajewski, S. Steinborn, *Komentarz aktualizowany do art. 11...*

konsularnych (art. 578 i 579 k.p.k.), immunitet materialny przysługujący parlamentarzystom w zakresie działalności wchodzącej w zakres sprawowania mandatu posła lub senatora (art. 105 i 108 Konstytucji RP), odmowa wszczęcia lub umorzenie w całości lub w części wszczętego przeciwko nieletniemu postępowania przez sąd rodzinny, jeżeli nie ma podstaw do jego wszczęcia lub prowadzenia w określonym zakresie albo gdy orzeczenie środków wychowawczych lub poprawczych jest niecelowe, w szczególności ze względu na orzeczone już środki w innej sprawie, które w ocenie sądu są wystarczające (art. 21 § 2 u.p.n.), odmowa wszczęcia przez prokuratora wojskowego postępowania o przestępstwo ścigane na wniosek dowódcy jednostki wojskowej, jeżeli wobec sprawcy zastosowano już środki przewidziane w wojskowych przepisach dyscyplinarnych (art. 658 § 1 k.p.k.)¹⁰²⁸.

W kontekście przeprowadzonych w rozdziale VII badań prawnoporównawczych należy podkreślić, że zasada legalizmu upowszechniła się w państwach pozostających w zasięgu oddziaływania kultury jurydycznej Niemiec, dotyczy to Austrii, oraz krajów Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polski¹⁰²⁹. Prawo uzależniające wszczęcie i prowadzenie procesu karnego od swobodnego uznania organu procesowego tradycyjnie występuje w anglosaskim modelu postępowania karnego¹⁰³⁰. W postępowaniu karnym Federacji Rosyjskiej nie ma jasnego i jednoznacznego odwołania do żadnej z dyrektyw ścigania przestępstw¹⁰³¹.

4.7. Wymiar sprawiedliwości i prawo do sądu (art. 175 Konstytucji RP) – zagadnienia wybrane

Niemniej ważnym zagadnieniem z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji i następnie sformułowanych postulatów *de lege ferenda* jest pojęcie wymiaru sprawiedliwości. Zgodnie z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP „każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”¹⁰³². Prawo do sądu jest

¹⁰²⁸ Por. *Kodeks postępowania karnego. Komentarz...*, red. S. Steinborn; por. też J. Grajewski, *Przebieg procesu...*, s. 8 i nast.

¹⁰²⁹ Obszerne opracowanie opis tej kwestii przedstawił: J. Tylman, *Zasada legalizmu...*, s. 53–110.

¹⁰³⁰ M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm i legalizm...*, s. 124;

¹⁰³¹ B. Bienkowska, *Nowy kodeks postępowania karnego Federacji Rosyjskiej – zasady procesu karnego*, Prok. i Pr. 2004, nr 11–12.

¹⁰³² J. Jaskiernia, *Sądownictwo powszechne – założenia konstytucyjne i reforma dostosowawcza*, [w:] *Sądy i trybunały*, red. W. Skrzydło, Warszawa 2005, s. 31; Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna*

immanentnie związane z koncepcją i zasadą demokratycznego państwa prawnego¹⁰³³. W bieżącym orzecznictwie także Trybunał Konstytucyjny wskazuje na istotną rolę art. 45 w kształtowaniu gwarancji procesowych, określając art. 45 ust. 1 jako wyrażający prawo do odpowiedniego, sprawiedliwego i rzetelnego ukształtowania procedury sądowej¹⁰³⁴ z zachowaniem bezstronności, niezależności i właściwości¹⁰³⁵.

---

charakterystyka), PiP 1997, z. 11–12, s. 87; a w szczególności także orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego: wyrok TK z dnia 20 października 2010 r., P 37/09, OTK-A 2010, nr 8, poz. 79; R. Suwaj, *Sądowa ochrona przed bezczynnością administracji publicznej*, Warszawa 2014, s. 33, 128; zob. także np. wyrok TK z dnia 16 marca 1999 r., SK 19/98, OTK 1999, nr 3, poz. 36; wyrok TK z dnia 2 kwietnia 2001 r., SK 10/00, OTK 2001, nr 3, poz. 52; wyrok TK z dnia 17 maja 2004 r., SK 32/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 44; wyrok TK z dnia 16 listopada 2004 r., P 19/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 106; por. także D. Dudek, *Konstytucyjna wolność człowieka...*, s. 194; wyrok TK z dnia 18 maja 2004 r., SK 38/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 45.

¹⁰³³ Zob. T. Woś [w:] *Postępowanie sądownoadministracyjne*, red. *idem*, Warszawa 2013, s. 19; R. Suwaj, *Sądowa ochrona przed bezczynnością...*, s. 33, 128; orzeczenie TK z dnia 7 stycznia 1992 r., K 8/91, OTK 1992, nr 1, poz. 5; podobnie orzeczenie TK z dnia 25 lutego 1992 r., K 3/91, OTK 1992, nr 1, poz. 1, oraz orzeczenie TK z dnia 27 czerwca 1995 r., K 4/94, OTK 1995, nr 1, poz. 16. Trybunał Konstytucyjny podkreślał również, że prawo do sądu nie może być postrzegane „jedynie formalnie, jako dostępność drogi sądowej w ogóle, lecz i materialnie, jako możliwość prawnie skutecznej ochrony praw na drodze sądowej”. Wskazywał także, że „jakkolwiek nie ma podstaw, aby ustawodawcy zwykłemu odmawiać możliwości wyboru sądów powszechnych bądź szczególnych przy kształtowaniu drogi sądowej, to jednak konieczne jest, by sądowa ochrona miała rzeczywisty charakter. Ów rzeczywisty charakter oznacza m.in. prawo dochodzenia przez uprawnionych ochrony ich interesów przed sądem wyposażonym w kompetencję rozpoznawania sprawy ze skutkiem zapewniającym realizację ich roszczeń” – uchwała TK z dnia 25 stycznia 1995 r., W 14/94, OTK 1995, nr 1, poz. 19. Wyjaśniał nadto, że prawo to jako element zasady demokratycznego państwa prawnego zajmuje tak istotne miejsce, że jego ewentualna interpretacja zawężająca byłaby nie do przyjęcia – orzeczenie TK z dnia 8 kwietnia 1997 r., K 14/96, OTK 1997, nr 2, poz. 16.

¹⁰³⁴ „Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego ocena konstytucyjności kwestionowanych przepisów powinna zatem zostać przeprowadzona zarówno z punktu widzenia zgodności z art. 2 Konstytucji, jak i zgodności z art. 45 ust. 1 Konstytucji, w aspekcie prawa do odpowiedniego, sprawiedliwego i rzetelnego ukształtowania procedury sądowej” – wyrok TK z dnia 15 kwietnia 2008 r., P 26/06, OTK-A 2006, nr 3, poz. 42; por. także C. Nowak, *Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPC i orzecznictwa ETPC*, [w:] *Rzetelny proces karny w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych*, red. P. Wiliński, Warszawa 2009, s. 104.

¹⁰³⁵ Zob. np. wyrok TK z dnia 24 października 2007 r., SK 7/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 108; a także wyrok NSA w Warszawie z dnia 29 czerwca 2016 r.,

Co do zasady wymiar sprawiedliwości stanowi działalność państwa polegającą na sądzeniu, czyli wiążącym rozstrzyganiu sporów o prawo, w których przynajmniej jedną ze stron jest jednostka lub inny podmiot podobny¹⁰³⁶. Nakaz, aby wymiar sprawiedliwości sprawowały wyłącznie sądy, zawarty jest w Konstytucji RP¹⁰³⁷, tak rozumiany wymiar sprawiedliwości zgodnie z art. 175 ust. 1 Konstytucji RP sprawują: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe. Taki kształt regulacji rodzi konieczność zagwarantowania sądowego rozstrzygnięcia każdej sprawy, której przedmiotem jest spór o prawo, zaś stroną sporu jest jednostka lub inny podmiot podobny. Podmiot korzystający z konstytucyjnego prawa do sądu powinien mieć zagwarantowaną proceduralną możliwość przekazania sprawy do właściwego, niezależnego sądu¹⁰³⁸.

II OSK 2586/14. LEX nr 2083552, w którym Naczelny Sąd Administracyjny wskazał, że prawo zapoznania się z materiałem dowodowym znajdującym się w aktach sprawy jest elementem prawa do czynnego udziału w postępowaniu przed organami administracji oraz prawa do sądu. Prawa te na skutek wyłączenia możliwości zapoznania się z tajną częścią akt doznają ograniczenia, jednak nie skutkuje to ich wykluczeniem. Przepis art. 45 ust. 1 Konstytucji RP stanowi, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Ograniczenie możliwości zapoznania się z tajną częścią akt sprawy, aczkolwiek ogranicza to prawo, to jednak nie narusza istoty tego prawa.; por. także cyt. wyrok TK z dnia 28 czerwca 2016; S. Paweła, *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Zesz. Nauk. WSHiP, Ser. Praw. 2004, nr 9, s. 18; F. Prusak, *Prawo do sądu i rzetelnego procesu sądowego*, Zesz. Nauk. WSHiP, Ser. Praw. 2001, nr 5, s. 20–21; a także wyrok TK z dnia 23 października 2006 r., SK 42/04, OTK-A 2006, nr 9, poz. 125; szerzej zob. też A. Kubiak, *Konstytucyjna zasada prawa do sądu w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Łódź 2006, s. 124–142; a także C. Nowak, *Prawo do rzetelnego procesu sądowego...*, s. 104.

¹⁰³⁶ Wyrok TK z dnia 1 grudnia 2008 r., P 54/2007, OTK-A 2008, nr 10, poz. 171; L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 340; Z. Czeszejko-Sochacki, *O wymiarze sprawiedliwości w świetle Konstytucji, międzynarodowych standardów i praktyki*, PiP 1999, z. 9, s. 3.

¹⁰³⁷ Jak wskazał TK w cyt. wyroku z dnia 5 marca 2003 r. „wyłączność kompetencji władzy sądowniczej w zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości wynika właśnie stąd, że sąd dysponuje z natury rzeczy niezbędnym »luzem decyzyjnym«, a do istoty jego sprawowania należy orzekanie oparte na swobodnej (co nie znaczy oczywiście arbitralnej) ocenie co do ustaleń i kwalifikacji określonych faktów. Niezawisłość i bezstronność są więc nieodzownymi gwarancjami sprawiedliwego rozstrzygnięcia o prawach i obowiązkach podmiotów na podstawie swobodnych ocen sędziowskich”.

¹⁰³⁸ L. Garlicki, *Komentarz do art. 175*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 4, red. *idem*, Warszawa 2005, s. 7; M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska,

Sądowy wymiar sprawiedliwości nie oznacza jednak, że wszystkie sprawy i spory dotyczące sytuacji prawnej jednostki muszą być rozstrzygane wyłącznie przez sądy¹⁰³⁹. Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez sądy jest zachowane także w świetle takich regulacji, które dopuszczając możliwość uruchomienia postępowania przed sądem powszechnym lub sądem administracyjnym, jednocześnie zapewniają kontrolę sądową rozstrzygnięcia, decyzji czy innego aktu indywidualnego kształtującego sytuację prawną jednostki lub innego podmiotu podobnego¹⁰⁴⁰. Przykładowo funkcjonowanie organów dyscyplinarnych (sądów, komisji) nie narusza Konstytucji RP¹⁰⁴¹, konieczne jest jednak, żeby orzeczenia takich organów dyscyplinarnych zostały następnie poddane kontroli sądu uprawnionego do sprawowania wymiaru sprawiedliwości, a więc właściwego do rozpatrzenia sprawy (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP)¹⁰⁴².

Trybunał Konstytucyjny wskazuje jednocześnie, że to do ustawodawcy należy określenie sądu, który uważa za najbardziej adekwatny do rozpoznawania danego rodzaju spraw¹⁰⁴³. W opinii Trybunału Konstytucyjnego konstytucyjna gwarancja prawa do sądu oznacza, że ustawodawcy zwykłemu pozostaje swoboda wyboru właściwej drogi sądowej – przed sądem powszechnym lub administracyjnym¹⁰⁴⁴. Jak wskazał Trybunał Konstytucyjny, ustawodawca, podejmując decyzję w tym zakresie, powinien kierować się m.in. następującymi względami: 1) „rodzajem: albo „charakterem” sprawy¹⁰⁴⁵; 2) charakterystyką ustrojową danego typu sądu („sądowa kontrola danej kategorii spraw

---

Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu, Warszawa 2010, s. 133; *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, red. D. Dudek, Warszawa 2009, s. 111.

¹⁰³⁹ Por. wyrok TK z dnia 8 grudnia 1998 r., K 41/97, OTK 1998, nr 7, poz. 117.

¹⁰⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁰⁴¹ *Ibidem*, s. 184 z głosem B. Wierzbowskiego, s. 205 z głosem A. Wróbla; cyt. wyrok TK z dnia 16 marca 1999 r., s. 205 z głosem A. Wróbla.

¹⁰⁴² Wyrok SN z dnia 7 kwietnia 1999 r., I PKN 648/98, OSNAPiUS 2000, nr 11, poz. 423; postanowienie SN z dnia 22 października 1999 r., I PKN 216/99, OSNAPiUS 2001, nr 5, poz. 165; uchwała SN z dnia 18 stycznia 2001 r., III ZP 28/2000, OSNAPiUS 2001, nr 7, poz. 210.

¹⁰⁴³ Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu wyroku z dnia 31 marca 2008 r., SK 75/06, OTK-A 2008, nr 2, poz. 30; zob. także uzasadnienie wyroku TK z dnia 9 czerwca 1998 r., K 28/97, OTK 1998, nr 4, poz. 50.

¹⁰⁴⁴ A. Wasilewski, *Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych (ustawodawstwo polskie na tle standardów Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Konstytucji RP)*, PS 2001, nr 9, s. 29; m.in. cyt. wyrok TK z dnia 9 czerwca 1998 r.; wyrok TK z dnia 10 maja 2000 r., K 21/99, OTK 2000, nr 4, poz. 109; wyrok TK z dnia 9 grudnia 2003 r., P 9/02, OTK-A 2003, nr 9, poz. 100.

¹⁰⁴⁵ Uzasadnienie wyroku TK z dnia 19 października 2010 r., P 10/10, OTK-A 2010, nr 8, poz. 78.

powinna zostać powierzona sądowi, który jest najlepiej przygotowany do jej rozpoznania – czy to ze względu na swą specjalizację, czy też miejsce w strukturze sądownictwa”¹⁰⁴⁶; 3) procedurą stosowaną przez konkretny rodzaj sądu („Konstytucja nakazuje ukształtować właściwość poszczególnych sądów tak, by rodzaj rozpatrywanych przez nie spraw był adekwatny do stosowanej procedury”)¹⁰⁴⁷; 4) koniecznością zapewnienia, aby wszystkie sprawy w znaczeniu konstytucyjnym były objęte kontrolą sądową¹⁰⁴⁸.

Kształt legislacyjny prawa do sądu w naszym porządku konstytucyjnym jest szerszy niż w konwencjach międzynarodowych. Dostęp do sądu w świetle art. 6 ust. 1 EKPCz dotyczy zasadniczo orzekania co do zasadności oskarżenia w sprawie karnej bądź co do praw lub obowiązków danego podmiotu „w sprawach cywilnych”¹⁰⁴⁹. Tymczasem w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP mowa o prawie do rozpatrzenia „sprawy” bez bliższej kwalifikacji¹⁰⁵⁰.

Niezwykle istotnym zagadnieniem w kontekście prawa do sądu jest zdefiniowanie pojęcia „sprawa”¹⁰⁵¹. W kontekście art. 45 ust. 1 termin ten obejmuje niewątpliwie spory prawne między osobami fizycznymi i prawnymi, wynikające ze stosunków cywilnoprawnych, administracyjnoprawnych oraz rozstrzygnięcie o zasadności zarzutów karnych. Jego znaczenie nie wyczerpuje się jednak

¹⁰⁴⁶ Uzasadnienie wyroku TK z dnia 10 czerwca 2008 r., SK 17/07, OTK-A 2008, nr 5, poz. 78.

¹⁰⁴⁷ Zob. cyt. uzasadnienie wyroku TK z dnia 19 października 2010 r. oraz cyt. uzasadnienie wyroku TK z dnia 10 czerwca 2008 r.

¹⁰⁴⁸ Zob. cyt. uzasadnienie wyroku TK z dnia 19 października 2010 r.

¹⁰⁴⁹ Zgodnie z art. 6 ust. 1 zd. 2 EKPCz „każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej”. Zgodnie z art. 14 ust. 1 zd. 2 MPPOiP „każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny i bezstronny sąd, ustanowiony przez ustawę, przy orzekaniu co do zasadności oskarżenia przeciw niemu w sprawach karnych bądź co do jego praw i obowiązków w sprawach cywilnych”; E. Widawska, *Ochrona praw człowieka w systemach międzynarodowych*, [w:] *Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia i problemy*, red. L. Koba, W. Wąclawczyk, Warszawa 2009, s. 59; B. Banaszak, A. Preisner, *Prawo konstytucyjne. Wprowadzenie*, Wrocław 1996, s. 116–17; W. Zakrzewski, *Podstawowe wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2006, s. 177; Z. Hołda, *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*, [w:] *idem et al.*, *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 54.

¹⁰⁵⁰ M. Pilich, *Glosa do postanowienia SN z dnia 5 listopada 2009 r.*, I CSK 16/09, Prz. Sejm. 2010, nr 4, s. 206–218.

¹⁰⁵¹ Por. cyt. wyrok TK z dnia 10 maja 2000 r.; cyt. wyrok TK z dnia 24 października 2007 r.

w tym katalogu¹⁰⁵². Pojęcie sprawy ma w tym przypadku znaczenie kluczowe dla „określenia zakresu i pojemności prawa do sądu”¹⁰⁵³. Pojęcie sprawy nie zostało określone w sposób jednoznaczny ani w doktrynie, ani w orzecznictwie, w poszczególnych gałęziach określenie to używane jest w różnych znaczeniach¹⁰⁵⁴.

Trybunał Konstytucyjny w swoich rozstrzygnięciach wielokrotnie podkreślał, że termin „sprawa” na gruncie art. 45 ust. 1 obejmuje wszelkie sytuacje – bez względu na szczegółowe regulacje proceduralne – w których pojawia się konieczność rozstrzygnięcia o prawach danego podmiotu (w relacji do innych równorzędnych podmiotów lub w relacji do władzy publicznej) – a jednocześnie natura tych stosunków prawnych wyklucza arbitralność rozstrzygnięcia o sytuacji prawnej podmiotu przez drugą stronę tego stosunku¹⁰⁵⁵. Istotą rozpatrzenia sprawy jest tym samym prawna kwalifikacja konkretnego stanu faktycznego, zawarta w wydanej normie konkretnej i indywidualnej, skierowanej do określonego podmiotu, z której to normy wynikają określone skutki prawne, tzn. konkretne uprawnienia lub obowiązki¹⁰⁵⁶. Podobnie Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 12 maja 2003 r., podkreślił, że zakres art. 45 ust. 1 od strony przedmiotowej wyznaczony jest szerokim pojęciem „sprawa”.

---

¹⁰⁵² M.in. wyrok TK z dnia 14 marca 2005 r., K 35/04, OTK-A 2005, nr 3, poz. 23; zob. w tym zakresie funkcje zasady skargowości, zwłaszcza funkcję impulsu procesowego oraz obowiązku procesowego; por. S. Stachowiak, *Funkcje zasady skargowości w polskim procesie karnym*, Poznań 1975; *idem*, *Granice podmiotowe i przedmiotowe rozpoznania sprawy przez sąd I instancji*, [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze*, red. K. Postulski, Warszawa 1997, z. 16; *idem*, *Wpływ zasady skargowości na formę współczesnego polskiego procesu karnego*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Wąłtosia*, red. J. Czapska *et al.*, Warszawa 2000; P. Wiliński, *Rzetelny proces karny w świetle Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Rzetelny proces karny...*, s. 315–319.

¹⁰⁵³ Cyt. wyrok TK z dnia 14 marca 2005 r.

¹⁰⁵⁴ Wyrok TK z dnia 22 września 2009 r., SK 3/08, OTK-A 2009, nr 8, poz. 125; Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu...*, s. 95; podobnie w wyroku TK z dnia 2 września 2008 r., K 35/06, OTK-A 2008, nr 7, poz. 120. Zdaniem F. Prusaka za jak najszerszym zakresem spraw objętych prawem do sądu przemawia domniemanie drogi sądowej, a nadto fakt, że jej ewentualne ograniczenie jest dopuszczalne jedynie na podstawie przepisów konstytucyjnych – zob. *idem*, *Prawo do sądu...*, s. 23.

¹⁰⁵⁵ Wyroki TK z: dnia 6 grudnia 2004 r., SK 29/04, OTK-A 2004, nr 11, poz. 114; dnia 5 lipca 2005 r., SK 26/04, OTK-A 2005, nr 7, poz. 78 i z dnia 19 września 2007 r., SK 4/06, OTK-A 2007, nr 8, poz. 98.

¹⁰⁵⁶ Cyt. wyrok TK z dnia 10 maja 2000 r., s. 555; zob. też cyt. wyrok TK z dnia 2 kwietnia 2001 r.; wyrok TK z 30 października 2012 r., SK 20/11, OTK-A 2012, nr 9, poz. 110.

Termin ten ma na tle ustawy zasadniczej charakter autonomiczny, niewynikający z pojęcia „sprawa” definiowanego na użytek poszczególnych postępowań sądowych. Art. 45 ust. 1 obejmuje więc „wszelkie sytuacje, w których pojawia się konieczność rozstrzygnięcia o prawach danego podmiotu”¹⁰⁵⁷. W wyroku z dnia 18 maja 2004 r. Trybunał Konstytucyjny podkreślił nadto, że pojęcie sprawy odnosi się przede wszystkim do sporów, w których zaangażowany jest choć jeden podmiot prawa prywatnego (osoba fizyczna lub prawna), natura stosunku wyklucza nadto arbitralność rozstrzygnięcia¹⁰⁵⁸.

Kolejnym istotnym elementem prawa jednostki do sądowego wymiaru sprawiedliwości jest odpowiednie ukształtowanie procedury sądowej, gdzie podstawowymi kryteriami oceny aktualnego kształtu rozwiązań normatywnych winna być, jak wynika z argumentacji przyjętej przez Trybunał Konstytucyjny, realizacja wymogów sprawiedliwości i jawności. W opinii Trybunału sprawiedliwa procedura sądowa to taka, która zapewnia stronom uprawnienia procesowe stosowne do przedmiotu prowadzonego postępowania¹⁰⁵⁹. Trybunał Konstytucyjny nie wskazał jak dotąd katalogu określającego sposób odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej¹⁰⁶⁰. W. Daszkiewicz wskazuje na następujące dyrektywy bezpośrednio bądź pośrednio wynikające z prawa do sądu i wiążące w postępowaniu karnym: a) sądy powinny rozpoznawać sprawy merytorycznie w głównych jego stadiach, orzekając o winie i jej konsekwencjach prawnokarnych; co najmniej w trybie dwuinstancyjnym; b) sądy powinny co najmniej w formie kontroli orzekać ostatecznie o niedopuszczalności merytorycznego orzekania co do istoty sprawy; c) wyłącznie sądy powinny stosować środki procesowe prowadzące do pozbawienia wolności i orzekać o legalności pozbawienia wolności; d) wyłącznie sądy i w wypadkach określonych w ustawie powinny orzekać o przepadku przedmiotów; e) wyłącznie sądy powinny orzekać o dopuszczalności ekstradycji¹⁰⁶¹.

¹⁰⁵⁷ Wyrok TK z dnia 12 maja 2003 r., SK 38/02, OTK-A 2003, nr 5, poz. 38.

¹⁰⁵⁸ Cyt. wyrok TK z dnia 18 maja 2004 r.

¹⁰⁵⁹ Cyt. wyrok TK z dnia 23 października 2006 r.; a także wyroki TK z: dnia 16 marca 1999 r. (cyt.); 13 maja 2002 r., SK 32/01, OTK-A 2002, nr 3, poz. 31; dnia 12 maja 2003 r. (cyt.)

¹⁰⁶⁰ Wyroki TK z: dnia 28 lipca 2004 r., P 2/04, OTK-A 2004, nr 7, poz. 72; dnia 23 października 2006 r. (cyt.).

¹⁰⁶¹ W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe...*, s. 69; por. w tym zakresie także D. Dudek, *Zasady ustrojowe III Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009, s. 109; M. Kłopotka, *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Acta Univ. Wratislaviensis, Prawo 2007, nr 76, s. 66; P.M. Wyrzykowski, *Zasada demokratycznego państwa prawnego*, [w:] *Zasady podstawowe polskiej Konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Warszawa 1998, s. 82–83; A. Góra-Błaszczkowska, „Rzetelne postępowanie przed sądem” według Trybunału Konstytucyjnego (na podstawie wybranych orzeczeń), [w:] *Ius et remedium*.

Konstytucyjne ujęcie istoty władzy sądowniczej, sprowadzające się do stwierdzenia, że jest ona wykonywana wyłącznie przez sądy i trybunały, oznacza, że sprawowania tej władzy nie wolno powierzać organom należącym do władzy wykonawczej lub ustawodawczej¹⁰⁶². Pojęcie władzy sądowniczej jest przy tym szersze niż pojęcie wymiaru sprawiedliwości¹⁰⁶³. Wymiar sprawiedliwości, jak przyjmuje Z. Czeszejko-Sochacki, ujmować można w aspekcie formalnym i materialnym, to pierwsze ujęcie, rozpatrywane z punktu widzenia funkcji, przedmiotu i organów, daje podstawę do zdefiniowania „wymiaru sprawiedliwości” jako podstawowej działalności państwa (aspekt funkcjonalny), polegającej na stosowaniu i konkretyzowaniu ustanowionych lub uznanych przez państwo ustaw i norm prawnych w poszczególnych przypadkach (aspekt przedmiotowy), przez szczególny rodzaj organów władzy publicznej – sądy (aspekt podmiotowy), którym konstytucyjnie przysługuje wyłączność sprawowania tego wymiaru sprawiedliwości (monopol sądowego wymiaru sprawiedliwości). Natomiast materialne ujęcie „wymiaru sprawiedliwości” jest – zdaniem Z. Czeszejko-Sochackiego – ściśle związane z ustrojową aksjologią, z konstytucyjnym nakazem urzeczywistniania przez Rzeczpospolitą Polską, jako demokratycznego państwa prawnego, zasad sprawiedliwości społecznej (art. 2 Konstytucji RP), z zapewnieniem prawnej ochrony godności i wolności człowieka (art. 30 i art. 31 ust. 1 Konstytucji RP) i konstytucyjnym prawem

---

Księga jubileuszowa prof. Mieczysława Sawczuka, red. A. Jakubecki, J. A. Strzępka, Warszawa 2010, s. 171.

¹⁰⁶² Zob. szerzej na temat trójpodziału władz: R. Hauser, *Władza sądownicza w systemie trójpodziału władz*, Jur. 1999, nr 12, s. 10–14; E. Łętowska, J. Łętowski, *Co wynika dla sądów z konstytucyjnej zasady podziału władz*, [w:] *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, red. J. Trzciniński, Warszawa 1996, s. 383–395; W. Sokolewicz, *Zasada podziału władz w prawie i orzecznictwie konstytucyjnym Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania...*, s. 177–199.

¹⁰⁶³ Por. m.in. B. Banaszak, A. Preisner, *Prawo konstytucyjne. Wprowadzenie*, Wrocław 1993 r., s. 196; podobnie H. Zięba-Załucka, *Władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2002, s. 271; K. Piasecki stwierdza, że istota władzy sądowniczej w sensie konstytucyjnym zakłada, że jest ona wykonywana przez sądy i powinna być wykonywana tylko przez sądy jako organy jurysdykcyjne (orzekające) – *idem*, *Organizacja wymiaru sprawiedliwości w Polsce*, Kraków 2005, s. 21. Zdaniem L. Garlickiego „wymiar sprawiedliwości” jest to działalność państwa polegająca na wiążącym rozstrzygnięciu sporów o prawo, w których przynajmniej jedną ze stron jest jednostka lub inny podmiot podobny, natomiast podstawą tego określenia jest wyodrębnienie specyficznej postaci działalności państwa, jaką jest rozpatrywanie i rozstrzygnięcie sporów o prawo, a więc inaczej sądzenie – *idem*, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 146.

każdego człowieka w tym państwie do (m.in.) sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd¹⁰⁶⁴.

Wykładnią pojęcia wymiaru sprawiedliwości zajmował się również Trybunał Konstytucyjny, przyjmując jako punkt wyjścia założenie, że zasada dostępu obywatela do sądu w celu umożliwienia mu obrony jego interesów jest jednym z fundamentalnych założeń demokratycznego państwa prawnego¹⁰⁶⁵. W innym orzeczeniu Trybunał podkreślił, że główną funkcją wymiaru sprawiedliwości jest stosowanie prawa, a o jego cechach decyduje model sądowego stosowania prawa przyjęty w danym państwie¹⁰⁶⁶.

W kontekście powyższych rozważań w odniesieniu do procesu kontrawencjonalizacji istotnym problemem pojawiającym się na przestrzeni ostatnich lat jest pozycja ustrojowa referendarzy sądowych. Trybunał Konstytucyjny uznał w wyroku z dnia 12 maja 2011 r.¹⁰⁶⁷, że regulacja pozycji ustrojowej referendarzy sądowych należy służyć zapewnieniu ich bezstronności oraz niezależności od innych organów władzy publicznej. Powyższa konstatacja przemawia za przyznaniem tej grupie uprawnień do podejmowania rozstrzygnięć na etapie wykonywania orzeczonych przez niezawisłe sądy kar i środków karnych, przy jednoczesnym zagwarantowaniu możliwości uruchomienia kontroli sądowej w każdym wypadku. Wystarczy, zdaniem Trybunału, aby sądom została zagwarantowana kompetencja do ostatecznej weryfikacji rozstrzygnięcia organu niesądowego. Nie budzi więc wątpliwości, że prawo do sądu jest zachowane na gruncie takich regulacji, które – dopuszczając możliwość uruchomienia postępowania przed sądem powszechnym lub sądem administracyjnym – zapewniają kontrolę sądową rozstrzygnięcia, decyzji czy innego aktu indywidualnego kształtującego sytuację prawną jednostki lub

---

¹⁰⁶⁴ Z. Czeszejko-Sochacki, *O wymiarze sprawiedliwości...*, s. 4; podobnie materialno-prawny charakter „wymiaru sprawiedliwości” ujmuje: Z. Świda [w:] *Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 275–276. Bardzo podobną interpretację pojęcia „wymiaru sprawiedliwości” sugeruje B. Szmulik, według którego „wymiar sprawiedliwości” w aspekcie materialnym rozumiany jest jako synonim wymierzania sprawiedliwości, czyli przyznawania każdemu tego, co mu się według prawa należy, zaś w aspekcie formalnym – jako wiążące rozstrzygnięcie sporów o prawo przez sądy, które może oznaczać rozstrzygnięcie sporów prawnych lub spraw prawnych – *idem*, *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008 r., s. 33–34; por. także A. Burda, *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1978, s. 349.

¹⁰⁶⁵ B. Banaszak, A. Preisner, *Prawo konstytucyjne...*, s. 196; podobnie H. Zięba-Załużka, *Władza ustawodawcza...*, s. 271.

¹⁰⁶⁶ Orzeczenie TK z dnia 13 marca 1996 r., K 11/95, OTK 1996 r., nr 2, poz. 9; cyt. wyrok TK z dnia 8 grudnia 1998 r.; cyt. wyrok TK z dnia 9 czerwca 1998 r.

¹⁰⁶⁷ Wyrok TK z dnia 12 maja 2011 r., P 38/08, OTK 2011, z. 4, poz. 33.

innego podmiotu podobnego. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego Konstytucja RP nie zabrania ustawodawcy podjęcia decyzji o zaangażowaniu urzędnika sądowego w rozstrzygnięcie sporu o prawo. Z perspektywy konstytucyjnej istotne jest tylko, aby ostateczne i wiążące rozstrzygnięcie sprawy należało do sądu sprawującego wymiar sprawiedliwości¹⁰⁶⁸.

Również na gruncie wiążących Polskę standardów ochrony praw człowieka nie powinno ulegać wątpliwości, że dopuszczalne jest orzekanie przez referendarzy na etapie postępowania wykonawczego, pod warunkiem zapewnienia sprawcy wykroczenia możliwości żądania rozpoznania sprawy przez sąd. Wskazać w tym zakresie przede wszystkim należy, że zakres zastosowania art. 6 ust. 1 EKPCz, statuującego prawo do rzetelnego procesu sądowego, obejmuje, zarówno w sprawach cywilnych, jak i karnych, fazę poprzedzającą wszczęcie właściwego postępowania przed sądem, fazę toczącego się postępowania sądowego oraz tę po jego zakończeniu¹⁰⁶⁹.

W świetle orzecznictwa strasburskiego nawet powierzenie rozstrzygania w drobniejszych sprawach karnych organom administracyjnym nie stanowi naruszenia Europejskiej konwencji praw człowieka, jeżeli tylko w pełnym zakresie możliwe jest spowodowanie skontrolowania orzeczenia administracyjnego przez sąd. W judykaturze podnosi się także, iż prawo do sądu nie jest absolutne, a z punktu widzenia standardu określonego w art. 6 EKPCz można usprawiedliwić pewne ograniczenia tego dostępu, jeżeli ukształtowane są w zgodzie z zasadą proporcjonalności i nie prowadzą do zanegowania istoty gwarancji wynikającej z tego przepisu¹⁰⁷⁰. Na gruncie polskim aktu-

---

¹⁰⁶⁸ Zob. wyroki TK z: dnia 2 czerwca 1999 r., K 34/98, OTK 1999, z. 5, poz. 94; dnia 14 lipca 2003 r. (cyt.); dnia 12 maja 2011 r. (cyt.); K. Dutka, *Funkcjonowanie instytucji referendarza sądowego w sprawach karnych – możliwe pola poszerzenia zakresu uprawnień referendarza w sprawach o wykroczenia i w postępowaniu wykonawczym*, IWS Warszawa 2015.

¹⁰⁶⁹ Por. P. Hofmański, A. Wróbel [w:] *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, t. 1, *Komentarz do art. 1–18*, red. L. Garlicki, Warszawa 2010, s. 252; por. wyroki ETPCz z: dnia 21 lutego 1984 r. w sprawie *Öztürk v. Niemcy*, skarga nr 8544/79, § 56; dnia 2 września 1998 r. w sprawie *Lauko v. Słowacja*, skarga nr 4/1998/907/1119, § 64; dnia 2 września 1998 r. w sprawie *Kadubec v. Słowacja*, skarga nr 27061/95, § 57.

¹⁰⁷⁰ Por. wyroki ETPCz z: dnia 28 maja 1985 r. w sprawie *Ashingdane v. Wielka Brytania*, skarga nr 8225/78, § 57; dnia 21 września 1994 r. w sprawie *Fayed v. Wielka Brytania*, skarga nr 1701/90, § 85; dnia 8 lipca 1986 r. w sprawie *Lithgow i inni v. Wielka Brytania*, skarga nr 9006/80 i nast., § 194; dnia 19 czerwca 2001 r. w sprawie *Kreuz v. Polska*, skarga nr 28249/95, § 54; dnia 18 lutego 1999 r. w sprawie *Waite i Kennedy v. Niemcy*, skarga nr 26083/94, § 59; T. Jurczyk, *Analiza porównawcza przepisów Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Europejskiej Konwencji*

alnie obserwuje się tendencję do poszerzania uprawnień referendarzy sądowych w zakresie postępowania karnego, postępowania w sprawach o wykroczenia oraz postępowania wykonawczego¹⁰⁷¹.

---

o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Przegl. Leg. 2008, nr 1, s. 57; A. Pagiela, *Zasada „Fair Trial” w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, RPEiS 2003, nr 2, s. 127.

¹⁰⁷¹ Por. choćby ostatnie nowelizacje: kodeksu karnego wykonawczego (ustawa z dnia 11 marca 2016 r. [Dz.U. poz. 437], zmieniająca nin. ustawę z dniem 15 kwietnia 2016 r.); kodeksu postępowania karnego (ustawa z dnia 27 września 2013 r. [Dz.U. poz. 1247], zmieniająca nin. ustawę z dniem 1 lipca 2015 r.); kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia (ustawa z dnia 27 września 2013 r. [Dz.U. poz. 1247], zmieniająca nin. ustawę z dniem 1 lipca 2015 r.); kodeksu postępowania cywilnego (ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. [Dz.U. poz. 1311], zmieniająca nin. ustawę z dniem 8 września 2016 r.; ustawa z dnia 10 września 2015 r. [Dz.U. poz. 1595], zmieniająca nin. ustawę z dniem 1 stycznia 2016 r.), a także opracowanie: K. Dutka, *Funkcjonowanie instytucji referendarza sądowego w sprawach karnych – możliwe pola poszerzenia zakresu uprawnień referendarza w sprawach o wykroczenia i w postępowaniu wykonawczym*, Warszawa 2015.

Rozdział V

Odpowiedzialność karna i odpowiedzialność za wykroczenie w kontekście innych rodzajów odpowiedzialności

5.1. Uwagi ogólne

Mówiąc o odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie, a zarazem próbując w pewnym sensie nie tyle porównać te dwa rodzaje odpowiedzialności, co raczej zakresić ich granice, wyjść należy od stwierdzenia, że zarówno odpowiedzialność karna, jak i odpowiedzialność za wykroczenie jest ponoszeniem przez podmiot całokształtu ujemnych konsekwencji za przypisany mu czyn¹⁰⁷². Elementem różnicującym te dwa rodzaje odpowiedzialności jest zasadniczo rodzaj konsekwencji przewidzianych, a ponoszonych przez podmiot, w wyniku zrealizowania ustawowego opisu czynu uznanego za karalny. W ocenie W. Radeckiego odpowiedzialność prawna ma charakter techniczny i oznacza stosowanie różnego rodzaju sankcji za coś, co już się stało¹⁰⁷³. Ujemne skutki, jakie powinny nastąpić, jeśli adresat normy prawnej nie zastosuje się do nakazu lub zakazu określonego zachowania, określa natomiast sankcja. Pojęcie odpowiedzialności jest zatem pojęciem znacznie szerszym od pojęcia kary i sankcji, obejmuje bowiem całokształt następstw, bliższe zaś w pewnym sensie jest pojęciu dolegliwości, albowiem ta właśnie zasadniczo obejmuje ogół konsekwencji przewidzianych w związku z realizacją znamion określonego typu czynu zabronionego.

---

¹⁰⁷² P. Wojciechowski, *Z problematyki odpowiedzialności administracyjnej i karnej w prawie żywnościowym*, PPR 2011, nr 1, s. 71 i nast.

¹⁰⁷³ W. Radecki, *Komentarz do ustawy o ochronie środowiska. Odpowiedzialność w ochronie środowiska*, Wrocław 2002, s. 10.

I tak w systemie prawa od dawna wyodrębnioną gałęzią, określającą katalog czynów będących przestępstwami, których popełnienie w istotny sposób zagraża porządkowi społecznemu, jest prawo karne, nieco młodszą zaś gałęzią jest prawo wykroczeń¹⁰⁷⁴. Przepisy prawa karnego mają przez zapowiedź zastosowania sankcji o charakterze represyjnym działać motywująco na obywateli, tak aby powstrzymywali się od zachowań uznanych za przestępstwa, a w przypadku ich realizacji przewidywać mają swoistą odpłatę¹⁰⁷⁵. W art. 1 k.k. ustawodawca zawarł warunki ponoszenia odpowiedzialności karnej, analogiczne uregulowanie znajduje się w art. 1 k.w. przewidującym zasady ponoszenia odpowiedzialności za wykroczenie. Zgodnie z art. 1 k.k. odpowiedzialności karnej co do zasady podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, o społecznej szkodliwości wyższej niż znikoma oraz zawiniony¹⁰⁷⁶. W systemie polskim odpowiedzialność karna obejmuje zatem co do zasady odpowiedzialność za przestępstwa, przy szerokim zaś rozumieniu prawa karnego może obejmować także odpowiedzialność za wykroczenia¹⁰⁷⁷. Uwzględniając, że odpowiedzialność za wykroczenia opiera się na analogicznych zasadach (rodzajowo zbliżony jest też system kar i środków karnych), można przyjąć, jak to czyni A. Marek, że ukaranie za wykroczenie będzie stanowić odpowiedzialnością karną o zredukowanych konsekwencjach¹⁰⁷⁸. Pamiętać przy tym jednak należy, że prawo wykroczeń jest wyodrębnionym, posiadającym własne przesłanki rodzajem

¹⁰⁷⁴ Por. m.in. publikację M. Łysko, *Udział przedstawicieli nauki w pracach nad kodyfikacją materialnego prawa wykroczeń w Polsce Ludowej*, CPH 2015, t. 67, z. 1, s. 129–167; w której Autor w sposób interesujący przedstawia losy polskiego prawa wykroczeń w okresie jego najbardziej istotnej transformacji, tj. w latach 1960–1971.

¹⁰⁷⁵ M. Borucka-Arctowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa*, Kraków 1997, s. 51 i nast.

¹⁰⁷⁶ M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994, s. 146; K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980, s. 175; W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1986, s. 118–121; R. Zawłocki, *Podstawy odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze*, Warszawa 2004, s. 7.

¹⁰⁷⁷ W literaturze, jak już zaznaczono powyżej, rozróżnia się odpowiedzialność karną *sensu stricto* (tj. odpowiedzialność wyłącznie za przestępstwa) oraz *sensu largo* (obejmującą odpowiedzialność zarówno za przestępstwa, jak i za wykroczenia); zob. W. Cieślak, *Prawo karne. Zarys instytucji i naczelné zasady*, Warszawa 2010, s. 71; *idem*, *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 232; a w szczególności A. Marek, *Pojęcie prawa karnego, jego funkcje i podział (wstęp)*, [w:] *System prawa karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. *idem*, Warszawa 2010, s. 3.

¹⁰⁷⁸ Por. A. Marek, *komentarz do art. 1 k.k.*, [w:] *idem*, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010; *idem*, *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, Warszawa 2008, s. 3 i nast.

odpowiedzialności, o czym świadczy chociażby regulacja zawarta w art. 1 k.w., zgodnie z którą odpowiedzialnością za wykroczenie podlega ten tylko, kto popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5 000 zł lub nagany i zawiniony. Zarówno odpowiedzialność karna, jak i odpowiedzialność za wykroczenie oparte są na chwilę obecną na zasadzie winy, o czym nieco szerzej w dalszej części niniejszego rozdziału.

Powszechnie przyjmuje się, jak wspomiano już wcześniej, że istotą konsekwencji karnych co do zasady jest represja i prewencja, niemniej jednak pamiętać należy również, że karanie spełnia w każdym społeczeństwie jednocześnie także inne bardzo zróżnicowane funkcje, których nie można zredukować wyłącznie do wskazanych wyżej¹⁰⁷⁹. Poza karą o charakterze kryminalnym w każdym systemie zawsze istniały i będą istnieć różnorodne inne sposoby reakcji na zachowania naruszające złożony porządek oraz sposób postępowania z dobrami prawnymi, a mianowicie przykładowo kary dyscyplinarne, administracyjne czy też nawet kary w obrębie niesformalizowanych grup społecznych mające realizować, podobne jak w przypadku kary kryminalnej, zadania¹⁰⁸⁰. Trybunał Konstytucyjny wyraźnie zwraca uwagę na to, że odpowiedzialność karna jest tylko jedną z form odpowiedzialności, w związku z którą stosowane są środki o charakterze represyjnym, a ustawodawcy polskiemu znane są także inne formy postępowania o charakterze represyjnym, które nie są postępowaniami karnymi, i – co istotne – prowadzić je mogą (w początkowej przynajmniej fazie) organy niebędące sądami¹⁰⁸¹. Z tego właśnie względu przyjmuje się, że art. 42 Konstytucji RP obejmuje nie tylko odpowiedzialność karną w ścisłym tego słowa znaczeniu, a więc odpowiedzialność za przestępstwo, ale również inne formy odpowiedzialności prawnej związanej z wymierzaniem kar wobec jednostki¹⁰⁸², do których Trybunał Konstytucyjny zaliczył odpowiedzialność dyscyplinarną, odpowiedzialność za wykroczenia i odpowiedzialność podmiotów zbiorowych, wskazując jednocześnie w przypadku tych rodzajów odpowiedzialności na konieczność stosowania gwarancji konstytucyjnych sfor-

---

¹⁰⁷⁹ D. Garland, *Punishment and Modern Society. A Study in Social Theory*, Oxford 1990, s. 287 i nast.; na tę ciekawą pozycję zwraca uwagę w piśmiennictwie polskim: K. Krajewski, *Kara i współczesne społeczeństwa*, PiP 1992, z. 5, s. 82.

¹⁰⁸⁰ J. Warylewski, *Kara. Podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007, s. 14 i nast.

¹⁰⁸¹ Wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r., P 12/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 50, s. 731; por. także orzeczenie TK z dnia 1 marca 1994 r., U 7/93, OTK 1994, cz. 1, poz. 5; wyrok TK z dnia 2 września 2008 r., K 35/06, OTK-A 2008, nr 7, poz. 120, s. 1223 oraz powołane tam orzecznictwo.

¹⁰⁸² Wyrok z dnia 3 listopada 2004 r., K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103; wyrok TK z dnia 28 listopada 2007 r., K 39/07, OTK-A 2007, nr 10, poz. 129.

mułowanych w art. 42 ust. 1 odpowiednio, a nie wprost¹⁰⁸³. Istota wspomnianych sposobów reakcji jest różna, w przypadku kar administracyjnych, oprócz celu restytucyjnego, mówi się także o prewencji¹⁰⁸⁴. Nie oznacza to oczywiście, że dane typy sankcji powinny spełniać tylko i wyłącznie wymienione wyżej, przypisywane im funkcje, niemniej jednak to właśnie spełnianie wspomnianych funkcji przesądza w dużej mierze o tym, czy dana sankcja będzie ze swej istoty uznawana za sankcję karną czy administracyjną, a tym samym, jaki rodzaj odpowiedzialności kształtuje¹⁰⁸⁵. Jednocześnie, co jest istotne z punktu widzenia oceny i charakterystyki procesu kontrawencjonalizacji pod kątem istoty prawa wykroczeń, podkreślić należy, że Trybunał Konstytucyjny wielokrotnie zwracał uwagę na to, że granica pomiędzy deliktem administracyjnym i – będącą jego konsekwencją karą administracyjną – a wykroczeniem jest płynna, określenie jej zależy natomiast w wielu sytuacjach od uznania władzy ustawodawczej, albowiem brak jest jasnego, czytelnego i uniwersalnego kryterium materialnego decydującego o rozróżnieniu sytuacji, w których dane zjawisko lub czyn są (powinny być) kwalifikowane jako podlegające karze, czy karze administracyjnej (pieniężnej)¹⁰⁸⁶.

Obecnie zasadniczo nie budzi wątpliwości pogląd, że reakcja karna stanowi odpłatę za popełnione przestępstwo¹⁰⁸⁷. Istotą wspomnianej wyżej reakcji jest zatem sankcja, która w systemie prawa definiowana jest jako ujemne skutki prawne, lub ich zespół, jakie powinny nastąpić, jeśli adresat normy prawnej

¹⁰⁸³ Cyt. wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r., s. 731; w zakresie odpowiedzialności za wykroczenia por. wyrok TK z dnia 8 lipca 2003 r., P 10/02, OTK-A 2003, nr 6, poz. 62.

¹⁰⁸⁴ Por. m.in. wyrok TK z dnia 15 stycznia 2007 r., P 19/06, OTK-A 2007, nr 1, poz. 2; wyrok TK z dnia 14 października 2009 r., Kp 4/09, OTK-A 2009, nr 9, poz. 134.

¹⁰⁸⁵ Por. w tej materii w szczególności wyroki TK z: dnia 3 listopada 2004 r. (cyt.); dnia 18 listopada 2010 r., P 29/09, OTK-A 2010, nr 9, poz. 104.

¹⁰⁸⁶ Trybunał Konstytucyjny w licznych orzeczeniach dokonywał materialnoprawnej oceny różnych regulacji w celu stwierdzenia, czy mają one charakter represyjny oraz czy i w jakim zakresie należy do nich odnosić konstytucyjne gwarancje przewidziane dla odpowiedzialności karnej; por. w tym zakresie rozstrzygnięcia z: dnia 8 grudnia 1998 r., K 41/97, OTK 1998, nr 7, poz. 117; dnia 19 marca 2007 r., K 47/05, OTK-A 2007 nr 3, poz. 27; dnia 17 lutego 2009 r., SK 10/07, OTK-A 2009, nr 2, poz. 8; dnia 12 maja 2009 r., P 66/07, OTK-A 2009, nr 5, poz. 65; dnia 8 lipca 2003 r. (cyt.); dnia 19 lutego 2008 r., P 48/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 4; dnia 3 listopada 2004 r. (cyt.); dnia 18 listopada 2010 r. (cyt.); dnia 10 grudnia 2002 r., P 6/02, OTK-A 2002, nr 7, poz. 91.

¹⁰⁸⁷ B. Janiszewski, „Sprawiedliwość” kary. Rozważania w świetle prawnych podstaw jej wymiaru, [w:] *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin Profesora Aleksandra Ratajczaka*, red. A.J. Szwarc, Poznań 1999, s. 151–165.

nie zastosuje się do nakazu lub zakazu określonego zachowania¹⁰⁸⁸. Istotą natomiast sankcji jest przymus stosowany dla wymuszenia posłuchu dla normy wyrażającej powinność określonego zachowania. Tak rozumiane sankcje pojawiają się jednak w różnych gałęziach prawa: cywilnym, administracyjnym, pracy czy dyscyplinarnym¹⁰⁸⁹. Uwzględniając różnice pomiędzy wskazanymi gałęziami, rozróżnia się w doktrynie trzy rodzaje sankcji, represyjną, egzekucyjną oraz nieważności, przy czym sankcja represyjna polega na wymierzeniu kary wobec winnego naruszenia prawa, sankcję egzekucyjną stosuje się zaś tam, gdzie istnieje możliwość realizacji stanu rzeczy, którego osiągnięciu przeszkodziło naruszenie prawa¹⁰⁹⁰, sankcja nieważności polega natomiast na uznaniu za nieważne z punktu widzenia prawa działań zmierzających do osiągnięcia skutków prawnych z powodu ich niezgodności z obowiązującymi wymaganiami prawnymi¹⁰⁹¹.

Na gruncie prawa karnego i prawa wykroczeń, poza podstawowym dla tych dziedzin instrumentem w postaci sankcji, uwagę poświęcić należy nadto dolegliwości będącej w pewnym sensie pojęciem nadrzędnym dla pojęcia sankcji, która stanowi niewątpliwie osobną kategorię, mającą pozostawać w proporcjonalnej relacji do popełnionego przestępstwa¹⁰⁹², a także wykro-

¹⁰⁸⁸ Por. J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa*, Kraków 2000, s. 32 i nast.; M. Wincenciak, *Sankcje w prawie administracyjnym i procedura ich wymierzania*, Warszawa 2008, s. 17 i nast.; J. Śmiałowski, *Pojęcie i analiza sankcji prawnej*, ZNUJ 1962, nr 9, s. 263–285; J. Śmiałowski, *Zagadnienia przymusu w prawie a struktura normy prawnej*, ZNUJ 1961, nr 44, s. 81; M. Borucka-Arctowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 76.

¹⁰⁸⁹ Por. interesujące opracowanie w tym zakresie: K. Pałka, *O represyjnej (penalnej) funkcji zadośćuczynienia*, ZNUJ 2009, nr 4, s. 121–141.

¹⁰⁹⁰ M. Borucka-Arctowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 77.

¹⁰⁹¹ *Ibidem*; M. Wincenciak, *Sankcje w prawie...*, s. 17 i nast.

¹⁰⁹² Zob. art. 53 k.k., zgodnie z którym odróżnić należy dwa pojęcia, „sankcja” i „dolegliwość”, wynika to z szerszego rozumienia pojęcia „sankcja karna” jako całokształtu reakcji na popełnione przestępstwo złożonej w dużej mierze z kary w rozumieniu art. 32 k.k. oraz np. środka karnego w rozumieniu art. 39 k.k.; o istocie tego ostatniego por. m.in. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 412; por. także B. Janiszewski, *Dolegliwość jako element współczesnej kary kryminalnej*, [w:] *Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin Prof. Tadeusza Kaczmarka*, Kraków 2006, s. 302; M. Cieślak, *Polskie prawo karne...*, s. 433; B. Wróblewski, *Penologia. Socjologia kar*, t. 1, Wilno 1926, s. 185 i nast.; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004, s. 344; I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 244–245; W. Świda, *Prawo karne...*, 1978, s. 256; A. Marek, *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 1997, s. 232–233; J. Kochanowski, *Subiektywne granice sprawstwa i odpowiedzialności karnej*, Warsza-

czenia¹⁰⁹³. Poza pojęciem kary, sankcji i dolegliwości pozostaje nadto jeszcze pojęcie odpowiedzialności, są to niewątpliwie kategorie ściśle ze sobą powiązane, lecz nie stanowiące synonimów¹⁰⁹⁴, tym też zagadnieniom poświęcona będzie ta część niniejszego opracowania.

5.2. Sankcja – pojęcie i istota

5.2.1. Uwagi ogólne

W obrębie rozważań o odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie i faktorach je kształtujących w pierwszej kolejności warto odnieść się do zagadnienia sankcji i jej znaczenia dla kształtowania danego rodzaju odpowiedzialności. Sankcja w prawie w ogólnym rozumieniu, jak zaznaczono

---

wa 1985, s. 5–17; M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania w społeczeństwach liberalnych – zasada proporcjonalności*, Warszawa 2005, s. 1.

¹⁰⁹³ Zgodnie z art. 33 § 1 k.w. „organ orzekający wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę za dane wykroczenie, oceniając stopień społecznej szkodliwości czynu i biorąc pod uwagę cele kary w zakresie społecznego oddziaływania oraz cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma ona osiągnąć w stosunku do ukaranego”. Zgodnie natomiast z § 2 „wymierzając karę, organ orzekający bierze pod uwagę w szczególności rodzaj i rozmiar szkody wyrządzonej wykroczeniem, stopień winy, pobudki, sposób działania, stosunek do pokrzywdzonego, jak również właściwości, warunki osobiste i majątkowe sprawcy, jego stosunki rodzinne, sposób życia przed popełnieniem i zachowanie się po popełnieniu wykroczenia”. Sąd powinien przy wymiarze kary lub środka karnego mieć też na uwadze trzy ogólne dyrektywy ich orzekania (wymierzania), czyli: 1) dyrektywę sprawiedliwości, jako że reakcja prawna na czyn powinna uwzględniać stopień jego szkodliwości społecznej, czyli być adekwatna, współmierna do niego; 2) dyrektywę prewencji ogólnej, czyli celu danego rodzaju reakcji w zakresie jego społecznego oddziaływania, a więc wskazania, że zamach na określone dobra prawem chronione spotyka się z należyłą, właściwą reakcją prawną, co ma też odstraszyć innych od ich popełniania; to w jej ramach można uwzględniać np. nagminność szerszenia się określonych wykroczeń i ich wyjątkową przez to dolegliwość społeczną, które to czynniki nie rzutują na samą szkodliwość społeczną czynu, oraz 3) dyrektywę prewencji szczególnej, czyli celów zapobiegawczych i wychowawczych, jakie chce się osiągnąć wobec samego ukaranego, aby wskazać mu nieopłacalność popełniania także drobnych czynów zabronionych, a jednocześnie, przez daną dolegliwość, wdrożyć go do przestrzegania prawa w przyszłości; por. T. Grzegorzczak [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. *idem*, Warszawa 2013.

¹⁰⁹⁴ W. Radecki, *Pojęcie i rodzaje odpowiedzialności prawnej*, „Służba MO” 1982, nr 1 s. 372.

już wyżej, oznacza ujemne skutki prawne, lub ich zespół, jakie winny nastąpić, jeśli adresat normy prawnej nie zastosuje się do nakazu/zakazu określonego zachowania¹⁰⁹⁵. Sankcja prawna zasadniczo jest zinstytucjonalizowana, co znaczy, że jej stosowanie jest zarezerwowane dla odpowiednich organów państwowych¹⁰⁹⁶. Tak rozumiana sankcja nie jest domeną bynajmniej, jak to podkreślono już wyżej, jedynie prawa karnego i prawa wykroczeń, ale pojawia się również w innych gałęziach prawa¹⁰⁹⁷. Jednym z kluczowych kryteriów rozróżnienia sankcji może być cel, w jakim są stosowane. I tak sankcja represyjna polega na wymierzeniu kary winnemu naruszeniu prawa, traktując karę jako dolegliwość dotyczącą osoby ukaranego, podczas gdy sankcja egzekucyjna jest stosowana zasadniczo w celu zmuszenia do wykonania obowiązków, których osoby zobowiązane nie chcą wykonać, stosuje się ją tam, gdzie istnieje możliwość realizacji stanu rzeczy, którego osiągnięciu przeszkodziło naruszenie prawa¹⁰⁹⁸. Sankcja nieważności polega natomiast na uznaniu za nieważne z punktu widzenia prawa działań zmierzających do osiągnięcia skutków prawnych z powodu niezgodności tych działań z obowiązującymi wymaganiami prawnymi, uznaje się przy tym, że działanie uznane za nieważne nie wywołuje tych skutków prawnych, które wywoływać miało¹⁰⁹⁹.

Generalnie podkreślić należy, że w ostatnim czasie obserwuje się dość znaczne zainteresowanie problematyką sankcji i to nie tylko w prawie karnym, ale przede wszystkim w dużej mierze w prawie administracyjnym¹¹⁰⁰. Rozważania w tej płaszczyźnie w kontekście samego procesu kontrawencjonalizacji są niewątpliwie istotne, albowiem obecnie obserwowalna jest tendencja do przeobrażania sankcji *stricte* represyjnych i stopniowego zastępowania ich innymi rodzajami, a głównie sankcjami typu cywilnego czy administracyjnego,

¹⁰⁹⁵ Por. J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 32 i nast.; M. Wincenciak, *Sankcje w prawie...*, s. 17 i nast.; J. Śmiałowski, *Pojęcie i analiza...*, s. 263–285; *idem*, *Zagadnienia przymusu...*, s. 81.

¹⁰⁹⁶ M. Borucka-Arctowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 77; M. Wincenciak, *Sankcje w prawie...*, s. 17 i nast.

¹⁰⁹⁷ M. Borucka-Arctowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 76; A. Łopatka, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1975, s. 195.

¹⁰⁹⁸ M. Borucka-Arctowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 77.

¹⁰⁹⁹ S. Ehrlich, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Warszawa 1971, s. 95 i nast.

¹¹⁰⁰ M. Król-Bogomilska, *Kary pieniężne w prawie antymonopolowym*, Warszawa 2001, s. 13–17; L. Dziewięcka-Bokun, *Sankcja prawna w prawie administracyjnym*, Acta Univ. Wratislaviensis, nr 169, Prawo nr 36, Wrocław 1972, s. 46–47; M. Lewicki, *Pojęcie sankcji prawnej w prawie administracyjnym*, PiP 2002, z. 8, s. 63 i nast.; szerzej także w opracowaniu R. Pawlik, *Sanctions from the Perspective of ius puniendi: between Criminal Liability and Liability for a Misdemeanour, and Administrative Liability. The Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 6, No. 3.

będąca naturalną alternatywą procesu kontrawencjonalizacji, dywersyfikującego odpowiedzialność. Jest to wyrazem tendencji zmierzających generalnie do złagodzenia ogólnospołecznych skutków karania¹¹⁰¹. Zaznaczyć należy, że w doktrynie zasadnie wskazuje się, że administracyjne kary pieniężne mogą w stosunku do tradycyjnych form odpowiedzialności karnej występować jako uzupełnienie instrumentarium odpowiedzialności karnej albo zastępować odpowiedzialność karną odpowiedzialnością administracyjną, mogą też w określonych przypadkach wykazywać się znacznie większą dolegliwością od tradycyjnej kary grzywny¹¹⁰². W tym miejscu rodzą się jednak co najmniej dwa pytania, a mianowicie pierwsze o gwarancje w przypadku obu tych rodzajów odpowiedzialności (karnej i administracyjnej), a drugie o istotę obu tych rodzajów odpowiedzialności, a co za tym idzie możliwe do zastosowania instrumentarium w obrębie sankcji, tym też zagadnieniom poświęcona będzie dalsza część niniejszego opracowania – w szczególności rozdziały: 5.2.2.1.1. oraz 5.2.2.1.2.

5.2.2. Sankcja karna

Sancją karną, jak przyjmuje P. Burzyński, jest część normy sankcjonującej, charakterystycznej dla prawa karnego, która określa następstwa przełamania hipotezy teje normy¹¹⁰³. W nauce prawoznawstwa podnosi się, że istotą sankcji karnej, w odróżnieniu od sankcji egzekucyjnej, która jest charakterystyczna dla dziedziny prawa administracyjnego czy też cywilnego, jest zadanie dolegliwości za niezgodne z prawem zachowanie adresatowi normy. Ta dolegliwość oczywiście, jak podkreślono powyżej, winna pozostawać w odpowiedniej proporcji do popełnionego przestępstwa czy wykroczenia, tak w abstrakcyjnie ujmowanym wymiarze, jak i w wymiarze konkretnym. Zgodnie z teoriami utylitarnymi wymiar sankcji karnej jest usprawiedliwione dopiero wtedy, gdy takie działanie może przynieść pozytywne skutki w zakresie zabezpieczenia w przyszłości społecznie istotnych dóbr¹¹⁰⁴. J. Bentham wyraźnie wskazuje, że z tzw. zasady użyteczności wynika, że jeżeli kara ma być w ogóle stosowana,

---

¹¹⁰¹ H. Groszyk, *Refleksje o przyszłości sankcji prawnej (Przyczynek do ewolucji sankcji prawnej w społeczeństwach przyszłości)*, [w:] *Problemy teorii i filozofii prawa*, red. H. Groszyk et al., Lublin 1985, s. 107 i nast.

¹¹⁰² W. Radecki, *Kilka uwag o zastępowaniu odpowiedzialności karnej odpowiedzialnością administracyjną*, [w:] *Współczesne problemy nauk penalnych*, red. M. Bojarski, Wrocław 1994.

¹¹⁰³ Por. kompleksowe opracowanie: P. Burzyński, *Ustawowe określenie sankcji karnej*, Warszawa 2008, s. 22 i nast. oraz powołana tam literatura.

¹¹⁰⁴ S. Glaser, *Kara odwetowa a kara celowa*, Lublin 1924 s. 18 i nast.; zob. także J. Utrat-Milecki, *Podstawy penologii. Teoria kary*, Warszawa 2006, s. 180 i nast.

to należałoby ją stosować tylko wówczas, gdy obiecuje wykluczyć większe zło¹¹⁰⁵, po czym stwierdza, że pierwszym celem, najszerszym i najbardziej pożądanym, jest zapobieżenie, o ile to możliwe, i o ile warto, wszelkim rodzajom jakichkolwiek przestępstw¹¹⁰⁶. W przypadku sankcji egzekucyjnych charakterystyczne jest to, że mogą one, a nawet winny, być uchylone w razie spełnienia obowiązku, dla którego przymusowego wykonania zostały ustanowione, właściwością natomiast sankcji karnych jest to, że zostały one ukształtowane w zasadzie retrospektywnie i jako takie zasadniczo nie podlegają uchyleniu¹¹⁰⁷.

O charakterze sankcji karnej, jak stwierdza P. Burzyński, decyduje kryterium jej surowości w powiązaniu z funkcją, jaką sankcja ta ma realizować w określonym porządku prawnym, przy czym pojęcie sankcji karnej nie wyczerpuje się w samej dolegliwości, choć ta jest jej podstawowym determinantem¹¹⁰⁸. Z kolei M. Wincenciak wskazuje, że w doktrynie o zakwalifikowaniu określonej przez prawodawcę sankcji jako kary kryminalnej rozstrzygają następujące kryteria identyfikacyjne: dolegliwość odnoszona do celów i funkcji, jakie związane są z zastosowaniem kary, powszechny charakter sankcji, a także funkcja retrybucyjna sankcji¹¹⁰⁹. Wydaje się, że w systemie polskim, próbując identyfikować określony sposób reakcji jako sankcję karną, należałoby wziąć pod uwagę z pewnością funkcję, jaką sankcja ta ma realizować, jej retrospektywny charakter oraz oparcie jej na zasadzie winy w prawnokarnym znaczeniu, a zarazem wyłącznie personalny i osobisty jej charakter. Z uwagi na poziom dolegliwości niektórych kar pieniężnych w prawie administracyjnym kryterium takie w przypadku kar o charakterze majątkowym może okazać się niemiarodajne i nieprowadzące do właściwych rezultatów. Podobnie nie do końca miarodajne może okazać się kryterium oparte na założeniach retrybucywności.

5.2.2.1. Kara jako podstawa odpowiedzialności karnej

Jednym z podstawowych elementów odpowiedzialności karnej i sankcji karnej jest kara, którą można zdefiniować jako osobistą dolegliwość zadaną sprawcy przestępstwa, będącą reakcją na popełnione przestępstwo, wyrażającą potępienie przestępstwa, wymierzoną przez konstytucyjnie uprawniony

¹¹⁰⁵ J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa*, Kraków 1958, s. 236; F. Ciepły, *O dowartościowanie retrybucyjnej racjonalizacji kary*, [w:] *Minimum causa omne ius constitutum est. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Alicji Grześkowiak*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2006, s. 232–236.

¹¹⁰⁶ J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad...*, s. 236; C. Beccaria, *O przestępstwach i karach*, Warszawa 1958, s. 88.

¹¹⁰⁷ Por. P. Burzyński, *Ustawowe określenie...*, s. 22 i nast. oraz powołana tam literatura.

¹¹⁰⁸ *Ibidem*, s. 52.

¹¹⁰⁹ M. Wincenciak, *Sankcje w prawie...*, s. 106.

do tego organ państwa¹¹¹⁰. Na jej istotę oprócz samej dolegliwości składają się również cele, które ma ona realizować¹¹¹¹. Cel reakcji karnej to stan, jaki zamierza się osiągnąć, stosując tę reakcję, a który to stan winien być osiągnięty najpóźniej w momencie zakończenia planowego stosowania tej reakcji, osiągnięcie tego celu oznacza konieczność zaprzestania reakcji, albowiem dalsze jej kontynuowanie traci uzasadnienie¹¹¹². Obecnie w Europie racjonalizacji kary nie poszukuje się już w sferze *sacrum*, a raczej w sferze sprawiedliwości i celowości¹¹¹³. Współczesna kara kryminalna to instytucja celowa, przynosząca jednocześnie określone korzyści społeczne¹¹¹⁴. Samo uzasadnienie istnienia kary koniecznie musi być związane z odwołaniem się do wielu argumentów dotyczących wspólnych dóbr, wartości i celów społeczności, w której zakorzeniona zostaje dana instytucja¹¹¹⁵. Karę, jak podkreśla B. Wojciechowski, należy traktować jako instytucję społeczną, zróżnicowaną kulturowo, światopoglądowo, religijnie i rasowo, jako instytucja społeczna musi ona znajdować swoje uzasadnienie w wartościach wspólnych dla całej demokratycznie i konstruktywistycznie ukonstytuowanej wspólnoty ludzi wolnych, rozumnych i wzajemnie się uznających¹¹¹⁶. Jak słusznie podnosi L. Gardocki, ustalenie, jakiego rodzaju sankcja ustawowa jest adekwatna do określonego typu przestępstwa, nie jest łatwe, albowiem wymagałoby to jakiegoś kwantyfikowania wagi przestępstw oraz ustalenia przelicznika¹¹¹⁷. Kwestia proporcjonalności sankcji karnych musi zmierzyć się z konwencją i tradycją polityki karnej i kryminalizacji

¹¹¹⁰ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, 2010, s. 412; por. K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1997, s. 7; por. także B. Janiszewski, *Dolegliwość jako element...*, s. 302; M. Cieślak, *Polskie prawo karne...*, s. 433; por. szerzej R. Pawlik, *Ewolucja instytucji zatarcia skazania w polskim prawie karnym z perspektywy European Criminal Records Information System – zagadnienia wybrane*, KSM 2014, nr 2.

¹¹¹¹ Por. M. Cieślak, *O węzłowych pojęciach związanych z sensem kary*, NP 1969, nr 2, s. 204 i nast.; a także A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2003, s. 239–240; por. T. Kaczmarek, *Ogólne dyrektywy wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej*, Wrocław 1980; J. Kochanowski, *Subiektywne granice...*, s. 5–17; M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania...*, s. 1; B. Wróblewski, *Penologia...*, s. 185 i nast.

¹¹¹² M. Cieślak, *O węzłowych pojęciach...*, s. 202–204.

¹¹¹³ Por. m.in. J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 344; I. Andrejew, *Polskie prawo karne...*, s. 244–245; W. Świda, *Prawo karne...*, 1978, s. 256; A. Marek, *Prawo karne. Zagadnienia...*, s. 232–233.

¹¹¹⁴ Szerzej por. T. Kaczmarek, *Ogólne dyrektywy...* i powołana tam literatura; a także M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania...* i powołana tam literatura.

¹¹¹⁵ *Ibidem*, s. 75.

¹¹¹⁶ B. Wojciechowski, *Interkulturowe prawo karne*, Toruń 2009, s. 291.

¹¹¹⁷ L. Gardocki, *O relacji między typem przestępstwa a zagrożeniem ustawowym*, PiP 1979, z. 8–9, s. 129–134.

w danym społeczeństwie, jak również z wypadkową panujących w nim ocen dotyczących zachowań szkodliwych¹¹¹⁸.

Na gruncie art. 6 EKPCz również pojawia się również pojęcie kary, które Europejski Trybunał Praw Człowieka definiuje jako karę wymierzoną dla odpłaty i odstraszenia samego sprawcy oraz innych potencjalnych sprawców¹¹¹⁹. Kara musi mieć przy tym w rozumieniu wyżej wspomnianej regulacji charakter zarówno represyjny, jak i prewencyjny przy czym środek nieuznawany w danym ustawodawstwie za karę w rozumieniu prawa karnego spełniający jednak te kryteria będzie jednak karą w rozumieniu konwencji¹¹²⁰.

5.2.2.1.1. Zasada winy jako podstawa kary i jej wymiaru – zagadnienia wybrane

Zasada *nullum crimen sine culpa* należy do podstawowych standardów współczesnego prawa karnego, zakładając odrzucenie odpowiedzialności obiektywnej, a czyniąc winę legitymacją dla stosowania wobec sprawcy przestępstwa środków reakcji karnej¹¹²¹. Zgodnie z art. 42 ust. 3 Konstytucji RP zakazane jest ustanawianie obiektywnej, niezależnej od winy odpowiedzialności karnej, przy czym zakaz ten ma charakter bezwzględny i wynika m.in. z obowiązku poszanowania godności człowieka¹¹²². O ile w zasadzie oczywiste jest na

¹¹¹⁸ M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania...*, s. 134.

¹¹¹⁹ Por. m.in. wyrok ETPCz z dnia 24 września 1997 r. w sprawie *Garyfallou AEBE v. Grecja*, skarga nr 18996/91; decyzja ETPCz z dnia 15 czerwca 1999 r. w sprawie *W.S. v. Polska*, skarga nr 37607/97; wyrok ETPCz z dnia 25 sierpnia 1987 r. w sprawie *Lutz v. Niemcy*, skarga nr 9912/82; wyrok ETPCz z dnia 9 grudnia 1994 r. w sprawie *Schouten i Meldrum v. Holandia*, skarga nr 19005/91; wyrok ETPCz z dnia 2 lipca 2002 r. w sprawie *Oktan v. Francja*, skarga nr 33402/96; decyzja ETPCz z dnia 9 października 2003 r. w sprawie *Szott-Medynska*, skarga nr 47414/99.

¹¹²⁰ Por. w tym zakresie C.P. Kłak, *Czynności wyjaśniające w sprawach o wykroczenia a ochrona praw człowieka*, Prok. i Pr. 2008, nr 10, s. 88 i nast. oraz powołana tam literatura; a także C. Nowak, *Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPC i orzecznictwa ETPC*, [w:] *Rzetelny proces karny w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych*, red. P. Wiliński, Warszawa 2009, s. 147.

¹¹²¹ Por. A. Zoll, *Ogólne zasady odpowiedzialności karnej projekcie kodeksu karnego*, PiP 1990, z. 10, s. 33; *idem*, *Strona podmiotowa i wina w Kodeksie karnym z 1997 r. i w projektach jego nowelizacji*, [w:] *Prawo – społeczeństwo – jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, red. A. Łopatka *et al.*, Warszawa 2003, s. 410–411; T. Kaczmarek, *Spory wokół pojęcia winy*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, Lublin 2005, s. 193.

¹¹²² Por. *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, *Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2012, s. 55; por. także cyt. wyrok TK z dnia 3 listopada 2004 r.

chwilę obecną powiązanie odpowiedzialności karnej właśnie z winą, o tyle ujęcie istoty winy pozostaje sporne¹¹²³. Zasada winy zawarta została zarówno w art. 1 k.k., jak i art. 1 k.w. przy czym art. 1 k.w. został uzupełniony w 1998 r. o § 2 wyrażający zasadę winy¹¹²⁴. Nie oznacza to jednak, że reguła ta wcześniej nie funkcjonowała w prawie wykroczeń, uprzednio wynikała ona z postanowień zawartych w innych przepisach, takich jak te stanowiące o wykroczeniu umyślnym i nieumyślnym, a to z uwagi na odmienną, przyjmowaną na gruncie kodeksu karnego z 1969 r., a także kodeksu wykroczeń z 1971 r., koncepcję winy¹¹²⁵. Obecna kodyfikacja karna, przyjmując odmienną, normatywną koncepcję winy, oddziela winę od strony podmiotowej czynu zabronionego (art. 1 § 3 i art. 8 k.k.)¹¹²⁶. Na chwilę obecną zatem wina to nieusprawiedliwiona wadliwość procesu decyzyjnego sprawcy i w istocie swej możliwość zarzucenia sprawcy wadliwego ukształtowania swej woli, czyli możliwość postawienia mu zarzutu, że w czasie swego bezprawnego, karalnego i karygodnego czynu nie dostosował się do zabraniającej danego zachowania normy prawnej¹¹²⁷.

Poza oczywistą funkcją legitymizującą odpowiedzialność karną wina pełni również funkcję tę odpowiedzialność limitującą, wyznaczającą zarazem granicę reakcji prawnokarnej¹¹²⁸. W szczególności wskazać należy tutaj przede wszystkim art. 53 § 1 k.k., z którego wynika, że dolegliwość kary nie może przekraczać stopnia winy. Z tych wszystkich względów właśnie oparcie odpowiedzialności na elemencie zawinienia można w systemie polskim co do zasady uznać za podstawowy wyznacznik odróżniający tę odpowiedzialność od innych jej rodzajów.

Przy takim założeniu podkreślić należy jednak, że element zawinienia pojawia się co prawda w obrębie prawa karnego, ale i prawa cywilnego. Istotne w kontekście kryterium wyróżniającego odpowiedzialność karną będzie zatem sformułowanie przesłanek przypisania winy, do których w prawie karnym zalicza się dojrzałość sprawcy (związaną z osiągnięciem wieku) poczytalność (tj. zdolność do rozpoznania znaczenia czynu i pokierowania swym

¹¹²³ Szerzej np. A. Marek, *Prawo karne...*, s. 135.

¹¹²⁴ Zob. T. Grzegorzczak, *Nowela do prawa wykroczeń. Komentarz*, Kraków 1999, s. 12.

¹¹²⁵ Tak np. S. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1975, s. 189; A. Wąsek, *Ewolucja prawnokarnej koncepcji winy w powojennej Polsce*, PPK 1990, nr 4, s. 12; W. Wolter, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973, s. 120 i nast.

¹¹²⁶ A. Marek, *Prawo wykroczeń*, wyd. 6, Warszawa 2008, s. 55; T. Bojarski, *Polskie prawo karne...*, s. 81–84.

¹¹²⁷ Zob. A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. *idem*, Warszawa 2012, s. 64–67; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2008, s. 52–55; A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 54.

¹¹²⁸ J. Majewski, A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. A. Zoll, Warszawa 2012, s. 830, 1166; A. Marek, *Prawo karne...*, s. 147–148.

postępowaniem), możliwość rozpoznania bezprawności tego czynu oraz wymagalność zachowania zgodnego z nakazem normy (tj. braku anormalnej sytuacji motywacyjnej uzasadniającej zachowanie sprzeczne z normą w konkretnym przypadku)¹¹²⁹. Zaistnienie tych przesłanek otwiera możliwość postawienia sprawy zarzutu zachowania się sprzecznego z normą mimo możliwości postąpienia zgodnie z jej nakazem, a zatem zarzutu wadliwości decyzji woli. O stopniu winy decydują natomiast zarówno okoliczności związane z przesłankami zarzucalności, jak i stopniem społecznej szkodliwości czynu, wina z założenia bowiem jest stopniowalna, a na jej stopień wpływają te okoliczności, które mogą decydować o zakresie swobody sprawcy w wyborze i realizacji zachowania zgodnego z prawem, a więc o możliwości rozpoznania znaczenia czynu z uwzględnieniem poziomu intelektualnego i emocjonalnego sprawcy, jego stanu wiedzy, doświadczenia życiowego itd., a także o możliwości podjęcia przez sprawcę decyzji odnośnie zachowania zgodnego z prawem w określonej sytuacji zewnętrznej, przy uwzględnieniu normalnej sytuacji motywacyjnej, poziomu przyswojenia przez niego norm moralnych, posiadania umiejętności dokonywania wyboru, stopnia odporności na bodźce zewnętrzne itp., jak i o możliwości faktycznego kierowania przez niego swoim postępowaniem w danym zdarzeniu¹¹³⁰. W konkretnym przypadku stopniowi zarzucalności odpowiada zawsze określony punkt skali pomiędzy zarzucalnością pełną, stanowiącą idealny model obejmujący dojrzałego doświadczonego życiowo adresata normy prawnokarnej, w pełni poczytalnego i w pełni świadomego treści tej normy, znajdującego się w standardowej sytuacji, a zarzucalnością minimalną, stanowiącą zrekonstruowany na podstawie przepisów ustawy swego rodzaju standard minimalny umożliwiający postawienie zarzutu¹¹³¹. Wina

---

¹¹²⁹ A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. *idem*, Warszawa 2012, s. 829–830; zob. np. T. Grzegorzczak, *Podstawowe założenia nowego kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia*, Prok. i Pr. 2001, nr 10, s. XIV–XV; por. także wyrok SN z dnia 6 grudnia 2012 r., V KK 375/12, LEX nr 1231662; w którym Sąd Najwyższy wskazał, że przypisanie obwinionemu winy w czasie czynu w rozumieniu art. 1 § 2 k.w. jest dopuszczalne, jeżeli stopień jej prawdopodobieństwa jest aż tak wysoki, że wariant przeciwny, a więc ustalenie braku winy skutkujące uniewinnieniem, pozostaje z punktu widzenia przeciętnie roztropnego człowieka praktycznie wykluczony.

¹¹³⁰ Zob. A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. *idem*, Warszawa 2012, s. 811–812.

¹¹³¹ Por. J. Majewski, P. Kardas, *O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym*, PiP 1993, z. 10, s. 77; P. Kardas, *Niektóre okoliczności wyłączające i umniejszające winę w projekcie kodeksu karnego*, WPP 1996, z. 1, s. 39 i nast. – zob. także P. Jakubski, *Wina i jej stopniowalność na tle kodeksu karnego*, Prok. i Pr. 1999, z. 4, s. 47 i powołana tam literatura.

odnosi się do konkretnego sprawcy działającego w konkretnych warunkach, nie może bowiem istnieć w oderwaniu od czynu, którego dotyczy¹¹³².

Nieco inaczej sytuacja wygląda na gruncie prawa cywilnego. Tutaj spojrzeć należy w pierwszej kolejności na art. 415 k.c., zgodnie z którym, kto z winy swojej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia¹¹³³. Ustawodawca, posługując się w art. 415 k.c. przesłanką winy, nie definiuje jednak na gruncie kodeksu cywilnego samego pojęcia winy, musi ono zatem być kształtowane przez doktrynę i orzecznictwo i tutaj, podobnie jak na gruncie prawa karnego, pojawiają się rozbieżności. Zdaniem C. Znamierowskiego winą jest wykroczenie przeciw głosowi sumienia, lub inaczej: przekroczenie normy moralnej, która jest wcześniejsza niż prawo i jest jego źródłem¹¹³⁴. W podobnym kierunku idą wypowiedzi i innych przedstawicieli nauki prawa cywilnego, upatrujących uzasadnienia dla nakładania na określony podmiot odpowiedzialności odszkodowawczej na zasadzie winy właśnie w założeniach moralnych¹¹³⁵. Odpowiedzialność na zasadzie winy w prawie cywilnym występuje obok odpowiedzialności na zasadach ryzyka, zasadach słuszności i zasadach współzycia społecznego¹¹³⁶.

W literaturze cywilistycznej pojawiają się również poglądy, że pojęcie winy powinno być ujmowane jednolicie w prawie karnym i cywilnym, czemu nie stoi na przeszkodzie to, że we wspomnianych gałęziach prawa stosuje się zasadniczo odmienne kryteria oceny¹¹³⁷. Jednolite pojmowanie winy w prawie cywilnym i karnym argumentuje się tym, że obydwie te gałęzie wchodzą

¹¹³² J. Majewski, A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. A. Zoll, Warszawa 2012, s. 830 i 1166; A. Marek, *Prawo karne...*, s. 147–148.

¹¹³³ Por. w tym zakresie W. Warkalło, *Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje, rodzaje, granice*, Warszawa 1962, s. 136.

¹¹³⁴ C. Znamierowski, *Wina i odpowiedzialność*, Warszawa 1957, s. 69–70.

¹¹³⁵ Szerzej na ten temat J. Dąbrowa, *Wina jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej*, Wrocław 1968, s. 29; B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Problem definicji winy jako podstawy odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych*, ZNUŁ 1959, seria I, z. 14, s. 27.

¹¹³⁶ Por. m.in. w nowszej literaturze: J. Kuźmicka-Sulikowska, *Zasady odpowiedzialności deliktowej w świetle nowych tendencji w ustawodawstwie polskim*, Warszawa 2011, s. 42 i nast.

¹¹³⁷ M. Sośniak, *Bezprawność zachowania jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone*, Kraków 1959, s. 82; A. Szpunar, *Czyny niedozwolone w kodeksie cywilnym*, SC 1970, nr 15, s. 37; Z.K. Nowakowski, *Wina i ryzyko jako podstawy odpowiedzialności deliktowej i kontraktowej*, [w:] *Studia z prawa zobowiązań*, red. Z. Radwański, Warszawa–Poznań 1979, s. 103; B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Zakres niedbalstwa jako podstawy odpowiedzialności cywilnej*, NP 1956, nr 3, s. 61.

w skład tego samego systemu prawnego, a zatem podstawowe pojęcia funkcjonujące w jego obrębie winny mieć tożsame znaczenie we wszelkich jego dziedzinach¹¹³⁸. Nie ma jednakże pełnej zgodności poglądów w tym zakresie¹¹³⁹, możliwości zunifikowanego pojmowania terminu winy w obrębie różnych gałęzi prawa nie widzi m.in. L. Dzikiewicz, wskazujący, że pomimo podobieństw treści winy jest ona jednak pojmowana na różne sposoby w prawie cywilnym, karnym i pracy¹¹⁴⁰. Problematykę możliwości przyjęcia jednolitego rozumienia winy w prawie cywilnym i karnym poruszył także w wyroku z dnia 17 lutego 1964 r. Sąd Najwyższy, podkreślając, że w nauce prawa przeważa pogląd o jedności subiektywnych elementów winy na terenie ustawodawstwa cywilnego i karnego¹¹⁴¹.

W zakresie przesłanek przypisania winy na gruncie prawa cywilnego, podobnie jak na gruncie prawa karnego, przyjmuje się założenia normatywnej teorii winy, w myśl której sprawcy szkody stawiany jest zarzut niewłaściwego postępowania, które w efekcie doprowadziło do jej powstania¹¹⁴², i które poddawane jest ujemnej ocenie¹¹⁴³. Teoria normatywna winy zdecydowanie dominuje nie tylko w literaturze przedmiotu¹¹⁴⁴, ale także w orzecznictwie SN. W wyroku z dnia 26 września 2003 r. Sąd Najwyższy podkreślił, że na gruncie prawa cywilnego winę można przypisać podmiotowi prawa, kiedy istnieją podstawy do negatywnej oceny jego zachowania z punktu widzenia zarówno obiektywnego, jak i subiektywnego¹¹⁴⁵.

Inaczej sytuacja wygląda na gruncie prawa administracyjnego, tutaj sytuacja jest o tyle trudna, że ustawodawca nie sformułował kompleksowo zasad

¹¹³⁸ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wina jako podstawa odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych*, SPE 1969, t. 2, s. 93.

¹¹³⁹ W. Warkalło, *Gradacja winy a obowiązek naprawienia szkody w świetle przepisów Kodeksu cywilnego*, SP 1970, z. 26–27, s. 301–303.

¹¹⁴⁰ L. Dzikiewicz, *O pojęciu winy i jej trzech odmianach*, PiP 1977, z. 1, s. 92, 94, 98.

¹¹⁴¹ Wyrok SN z dnia 17 lutego 1964 r., I CR 30/63, Zb. Orz. 1966.

¹¹⁴² B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Zakres niedbalstwa...*, s. 60; *eadem*, *Wyrządzenie szkody przez kilka osób*, Warszawa 1978, s. 50; M. Kaliński [w:] *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2009, s. 52; Z. Radwański, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 1996, s. 174.

¹¹⁴³ A. Szpunar, *Czyny niedozwolone...*, s. 52.

¹¹⁴⁴ W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2004, s. 212; M. Krajewski, *Niezachowanie należytej staranności – problem bezprawności czy winy*, PiP 1997, z. 10, s. 39; B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Zakres niedbalstwa...*, s. 60; *eadem*, *Wyrządzenie szkody...*, s. 50; G. Bieniek [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego...*, s. 237; Z. Radwański, *Zobowiązania...*, s. 174; A. Szpunar, *Czyny niedozwolone...*, s. 52.

¹¹⁴⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 września 2003 r., IV CK 32/02, LEX nr 146462.

odpowiedzialności deliktowej. Zasadniczo podmiotowymi przesłankami odpowiedzialności administracyjnej są w przeważającej większości normy prawa administracyjnego zakładające odpowiedzialność obiektywną, przesłanką bowiem jej zastosowania jest ustalenie, że działanie podmiotu wypełnia znamiona deliktu administracyjnego¹¹⁴⁶. Pojęcie sankcji o charakterze egzekucyjnym w doktrynie i orzecznictwie, jak wspomniano już wyżej, jest rozumiane szeroko, przede wszystkim jako dolegliwość, z której istoty wynika, że jej celem jest zniweczenie działania określonego podmiotu i tym samym doprowadzenie do stanu zgodności z prawem nie zaś represja. Ze względu na cel, jaki ma być osiągnięty użycie sankcji egzekucyjnej zgodnie z prawem ma służyć przywróceniu stanu zgodności z prawem. Jak zauważa J. Jendrośka, grzywna w celu przymuszenia odnosi się do przyszłości, kara zaś *sensu stricto* jest nastawiona na przeszłość, przy karze egzekucyjnej nie odgrywa roli wina zobowiązanego, można ją powtarzać aż do osiągnięcia celu¹¹⁴⁷ (szerzej w podrozdziale 5.2.3.).

5.2.2.1.2. Gwarancje procesowe – zagadnienia wybrane

Mówiąc o odpowiedzialności karnej, nie sposób nie wspomnieć, przynajmniej w ograniczonym choćby zakresie, o podstawowych gwarancjach charakterystycznych dla tego rodzaju odpowiedzialności. Przez gwarancje procesowe rozumie się ustawowe środki urealnijające oznaczone prawa i interesy w procesie karnym, którymi są konkretne przepisy ustawowe bądź zasady prawne albo inne normy prawne, które wynikają wprost lub pośrednio z przepisów ustawy, a także całe instytucje danego systemu prawnego¹¹⁴⁸. W tej części omówione zostaną jedynie zagadnienia wybrane, albowiem całościowe podjęcie tej problematyki przekracza ramy niniejszego opracowania, poświęconego zasadniczo procesowi kontrawencjonalizacji jako takiemu.

Pierwszą istotną rzeczą w obrębie zagadnienia gwarancji procesowych jest wskazanie, że organy postępowania działają na podstawie i w granicach prawa, stosownie do zasady legalizmu¹¹⁴⁹. Wskazany obowiązek wymaga m.in., aby czynności procesowe organu postępowania były proporcjonalne do realizo-

¹¹⁴⁶ Por. np. wyrok NSA z dnia 22 października 1987 r., IV SA 586/87, ONSA 1988, nr 1, poz. 11; por. uwagi W. Radeckiego do zmian reżimów odpowiedzialności w prawie morskim – *idem*, *Kary pieniężne w polskim systemie prawnym czy nowy rodzaj odpowiedzialności karnej*, PPK 1996, nr 14–15, s. 10–14.

¹¹⁴⁷ J. Jendrośka, *Zagadnienia prawne wykonania aktu administracyjnego*, Wrocław 1963, s. 75–76.

¹¹⁴⁸ Por. M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1973, s. 479.

¹¹⁴⁹ J. Tylman, *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Warszawa 1965, zwłaszcza s. 73 i nast.; M. Cieślak, *Polska procedura karna...*, s. 211–212 oraz 224–225, por. wyrok TK z dnia 14 czerwca 2000 r., P 3/00, OTK 2000, nr 5, poz. 138.

wanego celu¹¹⁵⁰. Kolejną kwestią są gwarancje procesowe oskarżonego, które zasadniczo ustanawiane są po to, aby osoba, której winy nie udowodniono, nie została pociągnięta do odpowiedzialności karnej, ale także po to, aby do tej odpowiedzialności oskarżony został pociągnięty w sposób przewidziany w procedurze karnej¹¹⁵¹. Prawne uregulowanie procesu karnego ma zatem na celu zapewnienie prawidłowych i skutecznych sposobów ścigania sprawców przestępstw, wyeliminowanie dowolności w działaniu organów procesowych oraz właściwe ustalenie pozycji procesowej osób biorących udział w postępowaniu¹¹⁵². Normy prawa karnego procesowego określają proces karny w znaczeniu konkretnym, co oznacza, że ustalenie popełnienia przestępstwa i jego sprawcy oraz wymierzenie kary w danej sprawie może nastąpić jedynie po przeprowadzeniu procesu karnego, do ustalenia odpowiedzialności karnej oskarżonego może dojść wyłącznie w sposób przewidziany w kodeksie postępowania karnego¹¹⁵³. Prawidłowy wymiar sprawiedliwości, a zatem sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy, wymaga pociągnięcia do odpowiedzialności karnej

---

¹¹⁵⁰ Por. wyrok ETPCz z dnia 23 września 1998 r. w sprawie *McLeod v. Wielka Brytania*, skarga nr 24755/94; wyrok ETPCz z dnia 23 września 1998 r. w sprawie *Petra v. Rumunia*, skarga nr 27273/95; wyrok ETPCz z dnia 25 czerwca 1997 r. w sprawie *Halford v. Wielka Brytania*, skarga nr 20605/92; wyrok ETPCz z dnia 7 sierpnia 1996 r. w sprawie *Johansen v. Norwegia*, skarga nr 17383/90.

¹¹⁵¹ P. Wiliński, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego*, [w:] *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, red. A. Gerecka-Zołyńska et al., Warszawa 2008, s. 399; *idem*, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego*, [w:] *Rzetelny proces karny w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych*, red. *idem*, Warszawa 2009, s. 19.

¹¹⁵² Por. T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2003, s. 51; S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1959, s. 6; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2011, s. 12; por. także dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym (Dz. Urz. UE L 65 z 11.03.2016 r., s. 1), uwzględniając Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, w szczególności jego art. 82.

¹¹⁵³ K. Marszał, *Proces karny...*, s. 12; a także postanowienie SN z dnia 24 marca 1997 r., VKZ 29/97, Prok. i Pr.-wkł. 1997, nr 6, poz. 16; por. także L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1959, s. 7; *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, *Komentarz do art. 1–424 k.p.k.*, red. J. Grajewski, L.K. Paprzycki, Warszawa 2013, s. 46; J. Skorupka, *Funkcja gwarancyjna przepisów prawa karnego procesowego*, [w:] *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. B.T. Bieńkowska, Warszawa 2015.

wyłącznie osoby winnej popełnienia przestępstwa i uwolnienia od tej odpowiedzialności osoby niewinnej¹¹⁵⁴.

Gwarancje praw oskarżonego w procesie karnym określone zostały w Konstytucji RP oraz aktach o zasięgu międzynarodowym, tj. w Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka¹¹⁵⁵ oraz Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych¹¹⁵⁶. W Konstytucji RP określono m.in. gwarancje dotyczące prawnej ochrony wolności człowieka (art. 31), nietykalkości osobistej, zatrzymania i aresztowania (art. 41), prawa do obrony (materialnej), wyboru obrońcy i korzystania z obrońcy z urzędu (art. 42 ust. 2) oraz zasady domniemania niewinności (art. 42 ust. 3), jednocześnie prawa do sprawiedliwego i jawnego rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd (art. 45)¹¹⁵⁷. Uszczegółowieniem są zasa-

¹¹⁵⁴ M. Cieślak, *Polska procedura karna...*, s. 479; podobnie M. Siewierski, J. Tylman, M. Olszewski, *Postępowanie karne w zarysie*, Warszawa 1974, s. 20.

¹¹⁵⁵ Nazwa zwyczajowa, skrót EKPCz, właściwie: Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.); stosownie do art. 6 ust. 1 każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły sąd.

¹¹⁵⁶ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167 – załącznik); również art. 14 ust. 1 stanowi, że „każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny i bezstronny sąd”.

¹¹⁵⁷ W polskiej doktrynie wskazuje się na wiele elementów, które obejmuje pojęcie niezawisłości; są to: 1) bezstronność w stosunku do uczestników postępowania; 2) niezależność wobec organów (instytucji) pozasądowych; 3) samodzielność sędziego wobec władz i innych organów sądowych; 4) niezależność od wpływu czynników politycznych, zwłaszcza partii politycznych; 5) wewnętrzna niezależność sędziego; por. S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 165; Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji RP*, PiP 1997, z. 11–12, s. 99–100 oraz powołane tam prace A. Murzynowskiego i A. Zielińskiego; wyrok TK z dnia 24 czerwca 1998 r., K 3/98, OTK 1998, nr 4, poz. 52; a także M. Rogalski, *Niezawisłość sędziowska w postępowaniu karnym*, Lublin 2000, s. 34; M.P. Wędrychowski, *Prawo do „uczciwej rozprawy” w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, PS 1991, nr 5–6, s. 64–65; E.L. Wędrychowska, M.P. Wędrychowski, *Pojęcie „niezawisłość sędziowska” w polskim procesie karnym jako element zasady uczciwego procesu*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. P. Kruszyński, SI 1997, t. 33, s. 247–249; zob. także cyt. wyrok TK z dnia 24 czerwca 1998 r.; jak również S. Paweła, *Zasada niezawisłości sędziowskiej w poglądach Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, red. J. Trzciniński, Warszawa 1996, s. 144.

dy i gwarancje formułowane w kodeksie postępowania karnego, do których zaliczyć należy uregulowania ograniczające stosowanie środków przymusu, określające prawo oskarżonego do obrony materialnej i formalnej (art. 6), prawo swobodnego wyboru obrońcy (art. 83) i możliwość porozumiewania się z nim oskarżonego tymczasowo aresztowanego (art. 73), a także sformułowaną w art. 5 k.p.k. zasadę domniemania niewinności i zasadę *in dubio pro reo* zakładającą, że oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem¹¹⁵⁸, a niedające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego¹¹⁵⁹.

W przypadku odpowiedzialności karanej i związanych z nią gwarancji procesowych zgoła najistotniejsze znaczenie przypisać należy zasadzie domniemania niewinności i zasadzie *in dubio pro reo*¹¹⁶⁰. Zarówno w orzecznictwie, jak i doktrynie wskazuje się, że naruszenie zasady *in dubio pro reo* jest możliwe tylko i wyłącznie w sytuacji, gdy orzekający w sprawie sąd rzeczywistość powziął wątpliwości co do treści ustaleń faktycznych i wobec niemożności ich usunięcia rozstrzygnął je na niekorzyść oskarżonego¹¹⁶¹. Z zasady

¹¹⁵⁸ Por. M. Cieślak, *Polska procedura karna...*, s. 479; M. Siewierski, J. Tylman, M. Olzowski, *Postępowanie karne...*, s. 21. K. Marszał, *Proces karny...*, s. 29.

¹¹⁵⁹ Por. m.in. M. Kalemba, *Zasada in dubio pro reo w kontradiktoryjnym procesie karnym*, [w:] *Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013; por. także wyrok SA w Warszawie z dnia 14 kwietnia 2015 r., II AKa 265/15, LEX nr 1927435; zdaniem Sądu Administracyjnego w Warszawie ustawa procesowa nie daje podstaw do preferowania lub dyskwalifikowania dowodu według kryterium, czy jest on korzystny czy też obciążający dla oskarżonego. O wartości dowodu decyduje bowiem jego treść, to znaczy wewnętrzna spójność, konsekwencja oraz przewaga w konfrontacji z innymi dowodami. Każdy dowód musi być oceniony na tle wszystkich pozostałych dowodów zebranych w sprawie. Nie wolno korzystać z rozwiązania wskazanego w art. 5 § 2 k.p.k., gdy nasuwające się wątpliwości mogą być usunięte przy zastosowaniu oceny zebranego materiału dowodowego zgodnie ze standardami wytyczonymi przez zasadę z art. 7 k.p.k.

¹¹⁶⁰ P. Kruszyński, *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 1983, s. 81 i nast.; A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976, s. 258–259; S. Waltoś, *Proces karny...*, s. 254; M. Lipczyńska, *Znaczenie i funkcje zasady in dubio pro reo w procesie karnym*, PiP 1967, z. 11, s. 561–562; T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie...*, s. 148.

¹¹⁶¹ Wyrok SN z dnia 11 października 2002 r., V KKN 251/01, Prok. i Pr. 2003, nr 11, poz. 5; postanowienie SN z dnia 7 lipca 2010 r., II KK 133/10, OSNwSK 2010, nr 1, poz. 1387; M. Cieślak, *Polska procedura karna...*, s. 359; por. także postanowienie SN z dnia 8 maja 2015 r., III KK 333/14, LEX nr 1713025; zdaniem Sądu Najwyższego nie można zasadnie stawiać zarzutu obrazy art. 5 § 2 k.p.k., podnosząc wątpliwości strony, co do treści ustaleń faktycznych. Dla oceny, czy nie został naruszony zakaz *in dubio pro reo*, nie są bowiem miarodajne tego rodzaju wątpliwości,

domniemania niewinności wynika także rozkład ciężaru dowodu w procesie karnym¹¹⁶². Zgodnie z zasadą *onus probandi* na oskarżyciela publicznego spada zawsze ciężar udowodnienia winy oskarżonego¹¹⁶³. W doktrynie wskazuje się, że kontradyktoryjność postępowania nie tylko nie ogranicza, ale wręcz służy dotarciu do prawdy materialnej¹¹⁶⁴.

W przypadku postępowania administracyjnego kwestia gwarancji procesowych wygląda inaczej, kończy się ono bowiem wydaniem w sprawie rozstrzygnięcia przybierającego najczęściej formę decyzji, która z chwilą uzyskania przymiotu ostateczności, kończy postępowanie nakładając na stronę postępowania określone obowiązki, których jeśli strona nie wypełni dobrowolnie, muszą być realizowane w drodze przymusu. Gwarancje procesowe w postępowaniu administracyjnym mają z jednej strony zagwarantować skuteczne wyegzekwowanie od zobowiązanego wykonania ciążącego na nim obowiązku, z drugiej zaś dać zobowiązanemu pewność, że egzekucja ich będzie przebiegała bez wyrządzania mu zbędnych dolegliwości¹¹⁶⁵. W ustawie o postępowaniu egzekucyjnym w administracji zawarto szereg rozwiązań służących realizacji tego założenia, zdecydowanie jednak odmiennych niż w przypadku odpowiedzialności karnej, tworzących zespół gwarancji mających zapewnić dochodzenie swych praw zarówno przez wierzyciela, jak i zobowiązanego. W przypadku zobowiązanego wyróżnia się na gruncie postępowania egzekucyjnego w administracji trzy rodzaje gwarancji: chroniące przed zbędnym wszczęciem postępowania egzekucyjnego, nakazujące zbadać dopuszczalność wszczęcia i prowadzenia postępowania egzekucyjnego, chroniące przed nieprawidłowościami w toku postępowania egzekucyjnego¹¹⁶⁶.

---

zgłaszane przez stronę, ale jedynie to, czy orzekający w sprawie sąd rzeczywiście powziął wątpliwości co do treści ustaleń faktycznych i wobec braku możliwości ich usunięcia rozstrzygnął je na niekorzyść oskarżonego, względnie to, czy w świetle realiów konkretnej sprawy wątpliwości takie powinien był powziąć.

¹¹⁶² K. Marszał, *Proces karny...*, s. 135.

¹¹⁶³ M. Siewierski, J. Tylman, M. Olszewski, *Postępowanie karne...*, s. 48; P. Wiliński, *Materialny ciężar dowodu winy oskarżonego – przyczynek do rozważań*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas et al., Warszawa 2012, s. 1844.

¹¹⁶⁴ A. Gubiński, *Zasady prawa karnego*, Warszawa 1996, s. 275; A. Murzynowski, *Istota...*, s. 173–174.

¹¹⁶⁵ Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (tekst jedn.: Dz.U. z 2005 r. Nr 229, poz. 1954 z późn. zm.).

¹¹⁶⁶ B. Adamiak, J. Borkowski, *Polskie postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne*, Warszawa 2004, s. 559–560; Z.R. Kmiecik, *Postępowanie administracyjne i postępowanie sądownoadministracyjne*, Kraków 2003, s. 254–255; E. Ochendowski, *Postępowanie administracyjne – ogólne i egzekucyjne*, Toruń 2003, s. 286–288,

5.2.2.2. Kara a dolegliwość

5.2.2.2.1. Uwagi ogólne

Odpowiedzialność karna polega co do zasady na wykonywaniu jakiegokolwiek środka reakcji karnej w odpowiedzi na czyn zabroniony¹¹⁶⁷, przy czym podstawowym jej elementem jest kara, którą definiuje się jako osobistą dolegliwość¹¹⁶⁸ zadaną sprawcy przestępstwa, będącą reakcją na popełnione przestępstwo, wyrażającą potępienie przestępstwa, wymierzoną przez konstytucyjnie uprawniony do tego organ państwa¹¹⁶⁹. W art. 53 k.k. wskazano, że dolegliwość wynikająca z kary nie powinna przekroczyć stopnia winy sprawcy, uwzględniać winna jednocześnie stopień społecznej szkodliwości czynu oraz cele zapobiegawcze i wychowawcze, jakie kara ma spełniać w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa¹¹⁷⁰. Celem kary, jak podnosił już C. Beccaria, nie jest torturo-

---

W. Chróścielewski [w:] W. Chróścielewski, J.P. Tarno, *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądami administracyjnymi*, Warszawa 2009, s. 310–311 czy E. Komorowski [w:] *System egzekucji administracyjnej*, red. J. Niczyporuk *et al.*, Warszawa 2004, s. 509 i nast.; Z. Leoński [w:] R. Hauser, Z. Leoński, A. Skoczyła, *Postępowanie egzekucyjne w administracji. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 135; M. Romańska, *Skarga na czynności organu egzekucyjnego lub egzekutora oraz na przewlekłość administracyjnego postępowania egzekucyjnego*, [w:] *System egzekucji...*, s. 535 i nast.

¹¹⁶⁷ Jak się wydaje odróżnić należy dwa pojęcia, „sankcja karna” i „kara”, wynika to z szerszego rozumienia pojęcia „sankcja karna” jako całokształtu reakcji na popełnione przestępstwo złożonej w dużej mierze z kary w rozumieniu art. 32 k.k. oraz np. środka karnego w rozumieniu art. 39 k.k., o istocie tego ostatniego, aczkolwiek rozróżnienie to nie jest wyraźne; por. m.in. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, 2010, s. 412; por. także B. Janiszewski, *Dolegliwość jako element...*, s. 302; M. Cieślak, *Polskie prawo karne...*, s. 433; B. Wróblewski, *Penologia...*, s. 185 i nast.; J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 344; I. Andrejew, *Polskie prawo karne...*, s. 244–245; W. Świda, *Prawo karne...*, 1978, s. 256; A. Marek, *Prawo karne. Zagadnienia...*, s. 232–233; J. Kochanowski, *Subiektywne granice...*, s. 5–17; M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania...*, s. 1.

¹¹⁶⁸ Por. M. Cieślak, *O węzłowych pojęciach...*, s. 204 i nast.; a także A. Marek, *Prawo karne...*, s. 239–240; por. T. Kaczmarek, *Ogólne dyrektywy...*; J. Kochanowski, *Subiektywne granice...*, s. 5–17; M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania...*, s. 1; B. Wróblewski wyróżniał trzy typy racjonalizacji kary: sakralną, sprawiedliwościową i celowościową – *idem*, *Penologia...*, s. 185 i nast.

¹¹⁶⁹ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, 2010, s. 412; por. także B. Janiszewski, *Dolegliwość jako element...*, s. 302; M. Cieślak, *Polskie prawo karne...*, s. 433.

¹¹⁷⁰ Por. w tym zakresie m.in. uchwała SN z dnia 3 marca 2009 r., I KZP 30/08, OSNKW 2009, z. 4, poz. 26; z głosami: M. Rams, *Glosa do uchwały SN z dnia 3 marca 2009 r., I KZP 30/08*, Cz.PKiNP 2009, z. 2; krytyczna: Z. Barwina, *Glosa do uchwały SN*

wanie i męczenie wrażliwej istoty, należy dobierać bowiem tylko takie kary i takie metody ich stosowania, które przy zachowaniu proporcji do popełnionego przestępstwa wywierałby najskuteczniejsze i najbardziej trwałe na dusze ludzkie wrażenie, a zarazem najmniej udręczałyby ciało przestępcy¹¹⁷¹. Kara powinna mieć przy tym charakter osobisty, a więc winien ją ponieść sprawca czynu zabronionego, w stosunku do którego orzeczono dany środek reakcji karnej, co nie wyklucza jednak możliwości odczuwania tego sposobu reakcji także przez osoby trzecie, zwłaszcza najbliższe. W stosunku do tych osób są to dolegliwości niezamierzone, stanowiące uboczne skutki odpowiedzialności karnej, z uwagi na funkcjonowanie każdego człowieka w ramach różnego rodzaju więzi społecznych. Dolegliwości tych, niestety, nie da się całkowicie uniknąć, można jedynie dążyć do ich jak najdalej idącej minimalizacji¹¹⁷².

W doktrynie zasadnie pojawiają się więc poglądy, że skazanie z uwagi na jego skutki prawne i społeczne odróżnić należy od samego wymiaru kary¹¹⁷³. Nie podejmując się w niniejszym opracowaniu z uwagi na jego ramy szczegółowego odniesienia się do tak postawionej tezy, wspomnieć jedynie można, jak zaznaczono wyżej, że w art. 53 k.k. ustawodawca wysłowił zasadę, zgodnie z którą **dolegliwość**¹¹⁷⁴ (podkr. wł. R.P.) wymierzonej przez sąd kary nie może przekraczać stopnia winy sprawcy¹¹⁷⁵, uwzględniając jednocześnie sto-

z dnia 3 marca 2009 r., I KZP 30/08, Cz.PKiNP 2009, z. 3, s. 137; częściowo krytyczna: R. Kierzyńska, T. Ostropolski, *Glosa do uchwały SN z dnia 3 marca 2009 r.*, EPS 2010, nr 8, s. 36–43; aprobująca: D. Dąbrowski, *Glosa do uchwały SN z dnia 3 marca 2009 r.*, EPS 2010, nr 8, s. 44–51.

¹¹⁷¹ C. Beccaria, *O przestępstwach...*, s. 88; podobnie M. Cieślak zwracał uwagę, że organy państwowe i społeczne powinny mieć na celu dobro człowieka i działać w sposób ludzki i życzliwy, uznając nienaruszalne prawo człowieka do życia, szanując jego osobowość i jego ludzką godność oraz unikając zwiększania dolegliwości i ograniczeń ponad miarę niezbędną dla realizacji celów prawa – zob. *idem*, *Zasada humanitaryzmu jako naczelną dyrektywa w sferze prawa karnego*, Zesz. Nauk. Wydz. Pr. Adm. UG 1985, nr 13, s. 90.

¹¹⁷² Por. R. Giętkowski, *Zasada osobistej odpowiedzialności karnej*, PiP 2009, z. 5, s. 73 i nast. oraz cytowana tam literatura; C. Beccaria, *O przestępstwach...*, s. 88; M. Cieślak, *Zasada humanitaryzmu...*, s. 90.

¹¹⁷³ Por. m.in. *System prawa karnego*, t. 6, *Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, red. M. Melezini, s. 405 i nast.

¹¹⁷⁴ „1. ból fizyczny, choroba; 2.to, co sprawia kłopot lub przykreść” – *dolegliwość* [hasło], dostępne na: www.sjp.pwn.pl.

¹¹⁷⁵ W uzasadnieniu do kodeksu karnego z 1997 r. podkreślono m.in., że zakaz przekraczania przez karę i środki karne stopnia winy powinien zabezpieczyć przed orzekaniem kar „niezasłużonych”, w konsekwencji niesprawiedliwych według społecznego odczucia; *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Warszawa 1997, s. 152 i nast.

pień społecznej szkodliwości czynu oraz cele zapobiegawcze i wychowawcze, jakie kara ma spełniać w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa¹¹⁷⁶. Z użytego przez ustawodawcę sformułowania wynika, że stopień winy nie wyznacza wysokości kary, jaka powinna zostać wymierzona, lecz wyznacza granicę, której nie należy przekraczać¹¹⁷⁷, karą sprawiedliwą jest zatem kara proporcjonalna do stopnia winy i ciężaru czynu¹¹⁷⁸. Pamiętać tutaj należy, że niestety dolegliwość kary nie wyczerpuje się li tylko w okresie samego skazania, a składa się na nią całokształt konsekwencji dotyczących skazanego, aż do momentu ich zakończenia wynikającego właśnie z faktu zatarcia skazania, do tego momentu chociażby skazany pozbawiony jest np. możliwości ubiegania się o określone rodzaje zatrudnienia¹¹⁷⁹. W dalszej części niniejszego opracowania zwrócono uwagę na wybrane aspekty dolegliwości związane z funkcjonowaniem w obrocie gospodarczym, kwestię funkcjonowania Krajowego Rejestru Karnego oraz problematyką zatarcia skazania.

5.2.2.2.2. Utrata zdolności do pełnienia funkcji określonych w art. 18 § 1 k.s.h.

W obrocie gospodarczym z punktu widzenia pojęcia i zakresu dolegliwości zwraca uwagę przykład restrykcyjnych rozwiązań o charakterze prewencyjnym przewidzianych w art. 18 § 2 k.s.h., zgodnie z którym osoba skazana prawomocnie za przestępstwo z rozdziałów XXXIII–XXXVII k.k. czy też za przestępstwo z art. 587 oraz art. 590–591 k.s.h. nie może być członkiem zarządu, rady nadzorczej, komisji rewizyjnej lub likwidatorem¹¹⁸⁰. Utrata

¹¹⁷⁶ Por. w tym zakresie m.in. cyt. uchwała SN z dnia 3 marca 2009 r. z cyt. głosami.

¹¹⁷⁷ Zob. K. Buchała [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, red. A. Zoll, Kraków 1999, s. 389; *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. A. Zoll, Warszawa 2004, s. 808–809.

¹¹⁷⁸ W. Zalewski, *O pojmowaniu sprawiedliwości w prawie karnym*, GSP 2005, t. 14, s. 1103.

¹¹⁷⁹ Por. m.in. A. Drozd, *Ochrona danych osobowych pracownika (kandydata) po nowelizacji kodeksu pracy*, PiZS, 2004, nr 1, s. 25; B.J. Stefańska, *Zatarcie skazania*, Warszawa 2014, s. 47–54; *eadem*, *Prawne i społeczne skutki skazania (część pierwsza)*, WPP 2008, nr 1; *(część druga)*, WPP 2008, nr 2.

¹¹⁸⁰ Podobnie w wyroku SA w Katowicach z dnia 25 kwietnia 2013 r., V ACa 600/12, LEX nr 1369338, w którym podkreślono, że regulacja art. 18 § 2 k.s.h. wyłącza zarówno dopuszczalność skutecznego powołania danej osoby na funkcje wskazane w § 1, jak i stanowi podstawę utraty zdolności do dalszego wykonywania tych funkcji, jeżeli prawomocny wyrok skazujący zapadł w czasie ich wykonywania; zob. również M. Dąbroś, *Prawny skutek skazania za przestępstwo wymienione w art. 18 § 2 k.s.h. jako ograniczenie zdolności prawnej*, PPH 2014, nr 8, s. 29 i nast.; cyt. wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r.; wyrok TK z dnia 7 lutego 2005 r., SK 43/03, OTK-A

zdolności do pełnienia funkcji określonych w art. 18 § 1 k.s.h., w tym do pełnienia funkcji członka zarządu w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością, następuje z chwilą uprawomocnienia się wyroku za popełnione przestępstwo i skutek ten następuje *ex lege*, czyli bez orzekania o tym w wyroku skazującym sprawcę¹¹⁸¹. Zakaz pełnienia funkcji dotyczy osób skazanych prawomocnym wyrokiem i odnosi się do następującej grupy przestępstw określonych w kodeksie karnym: przeciwko ochronie informacji (art. 265–269b), przeciwko wiarygodności dokumentów (art. 270–277), przeciwko mieniu (art. 278–295), przeciwko obrotowi gospodarczemu (art. 296–309), przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi (art. 310–316), a także przestępstw określonych w kodeksie spółek handlowych: dokonanych przez ogłoszenie danych nieprawdziwych albo przedstawienie takich danych organom spółki, władzom państwowym lub rewidentom (art. 587), dokonanych przez wystawienie fałszywych zaświadczeń o złożeniu akcji uprawniającej do głosowania czy użyczenie innemu akcji nieuprawnniającej go do głosowania (art. 590), dokonanych przy głosowaniu na walnym zgromadzeniu lub wykonywaniu praw mniejszości (art. 591). Przepis art. 18 k.s.h. wśród przestępstw, za które skazane prawomocnym wyrokiem osoby nie mogą być członkami organów spółek kapitałowych, nadal wymienia przestępstwo określone w art. 585 k.s.h. uchylonym z dniem 13 lipca 2011 r.¹¹⁸²

2005, nr 2, poz. 13; szerzej problematyka została omówiona w opracowaniu: R. Pawlik, *Miara prawnokarnej ingerencji w konstytucyjne wolności i prawa jednostki w zakresie działalności gospodarczej na przykładzie odpowiedzialności karnej za nie zgłoszenie wniosku o upadłość spółki handlowej (art. 586 k.s.h.)* [w druku].

¹¹⁸¹ Zob. także P. Ochman, *Z problematyki zakazu pełnienia funkcji piastuna organu w spółkach handlowych – uwagi na marginesie przepisu art. 18 § 2 k.s.h.*, Rej. 2012, nr 12, s. 69 i nast.

¹¹⁸² M. Wróbel, *Ustawowy zakaz pełnienia funkcji w organach spółki i funkcji likwidatora*, PiP 2013, z. 11, s. 89; W wyroku SA w Białymstoku z dnia 17 stycznia 2012 r., III AUa 915/11, LEX nr 1163175, przyjęto, że prezes zarządu spółki, który został skazany prawomocnym wyrokiem za przestępstwo umyślne przeciwko mieniu, nie mógł skutecznie wykonywać czynności pracowniczych jako członek zarządu spółki i podlegać pracowniczemu ubezpieczeniu społecznemu w okresie pięciu lat od uprawomocnienia się wyroku skazującego (art. 18 § 2 k.s.h.). Okresu takiego nie można więc, w ocenie Sądu Apelacyjnego, zaliczyć do okresów składkowych uprawniających do nabycia emerytury. Z uwagi jednak na odrębność stosunku członkostwa w zarządzie spółki od ewentualnie nawiązanego dodatkowo z członkiem zarządu stosunku pracy, pogląd ten – mimo że odpowiadający względem słuszności – należy uznać za dyskusyjny. Przepis art. 18 § 2 k.s.h. przewiduje, że osoba skazana prawomocnym wyrokiem za wymienione w tym przepisie przestępstwa nie może być członkiem zarządu spółki, a nie jej pracownikiem. Nie ma bowiem zakazu nawiązania stosunku pracy z takimi osobami.

Zgodnie z art. 21a pkt. 1 u.k.r.s. sąd rejestrowy otrzymuje z Biura Informacyjnego Krajowego Rejestru Karnego, za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, w odniesieniu do osób, do których ma zastosowanie art. 18 § 2 k.s.h., informacje o skazaniach za przestępstwa w nim określone. Skutki przewidziane w art. 18 k.s.h. nie mogą być utożsamiane z zakazem jako środkiem karnym¹¹⁸³, albowiem powstają one niezależnie, a sąd rejestrowy otrzymuje te informacje z urzędu¹¹⁸⁴. Jest to z pewnością prawny skutek skazania¹¹⁸⁵, występujący z mocy samego prawa, a ponieważ nie orzeka się o nim w wyroku skazującym za przestępstwo opisane w art. 18 k.s.h.¹¹⁸⁶, dlatego nie może być utożsamiany z np. środkiem karnym przewidzianym w art. 41 k.k.. Trafnie podkreślono w literaturze, że orzeczenia sądów są zdarzeniami prawnymi i utrata zdolności do pełnienia funkcji określonych w art. 18 § 1 k.s.h. związana jest z tym faktem prawnym, a nie terminem popełnienia przestępstwa¹¹⁸⁷. Utrata wskazanej wyżej zdolności nie jest przy tym sankcją karną, gdyż nie jest wymieniona wśród kar ani wśród środków karnych (art. 32 i 39 k.k.)¹¹⁸⁸.

5.2.2.2.3. Krajowy Rejestr Karny

Spółczeństwo od dawna odczuwało potrzebę rejestracji wyroków skazujących, albowiem już na stosunkowo niskim poziomie rozwoju prawnego odczuwano

¹¹⁸³ Tak np. A. Michór, *W sprawie skutków naruszenia art. 18 § 2–3 k.s.h.*, Rej. 2010, nr 2, s. 50–51; J. Naworski, [w:] *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, t. 1, *Tytuł I: Przepisy ogólne. Tytuł II: Spółki osobowe*, red. T. Siemiątkowski, R. Potrzeuszcz, Warszawa 2010, s. 190; M. Rodzyńkiewicz, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 58.

¹¹⁸⁴ A. Michnik, *Komentarz do art. 21(a) ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym*, Warszawa 2013.

¹¹⁸⁵ M. Dąbroś, *Prawny skutek skazania...*, s. 29 i nast.

¹¹⁸⁶ Zakaz sprawowania funkcji członka zarządu określony w art. 18 § 2 k.s.h. powstaje z mocy ustawy, nie jest zatem konieczne, aby sąd karny w wyroku skazującym sprawcę za przestępstwa określone w tym przepisie orzekał, że mandat członka zarządu wygasa. Sąd karny nie orzeka również o tym, że nakłada na skazanego zakaz sprawowania funkcji członka zarządu; por. także wyrok SN z dnia 10 stycznia 2008 r., IV CSK 356/07, OSNC 2009, nr 3, poz. 43; ustanowienie pełnomocnika procesowego przez prezesa jednoosobowego zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w stosunku do którego orzeczono zakaz pełnienia tej funkcji (art. 18 § 2 k.s.h.) jest nieskuteczne. R. Uliasz, *Glosa do wyroku SN z dnia 10 stycznia 2008 r., IV CSK 356/07*, LEX/el. 2012.

¹¹⁸⁷ Por. postanowienie SN z dnia 25 października 2007 r., I KZP 33/07, OSNKW 2007, nr 12, poz. 90.

¹¹⁸⁸ S. Sołtysiński [w:] *idem et al., Kodeks spółek handlowych*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–150*, Warszawa 2006, s. 302; por. także szerzej R. Pawlik, *Miara prawnokarnej ingerencji...*

potrzebę surowszego karania ludzi, którzy już raz popełnili przestępstwo, tym samym dolegliwość w tym zakresie utrzymywała się także po zakończeniu wymierzonej kary *sensu stricto*. W średniowieczu i na początku okresu nowożytnego postępowanie w tym zakresie było niezwykle proste – dowód uprzedniej karalności był umieszczany na ciele skazanego, stanowiąc trwałe piętno, którego nie można było usunąć. Wskazany sposób stosowany był w Polsce jeszcze w pierwszej połowie XIX w., Kodeks karzący Królestwa Polskiego przewidywał piętnowanie na łopatce skazańca w postaci odpowiednich liter wskazujących na sąd, przed którym poprzednio odpowiadał, wystarczyło zwrócić się do tego sądu, aby otrzymać dane, kiedy i za co sprawca był karany¹¹⁸⁹.

Idea sytemu rejestracji wyroków, aczkolwiek w zmienionym z pewnością gruntownie kształcie, przetrwała do czasów obecnych¹¹⁹⁰. Prawomocne wyroki, którymi orzeczono kary za przestępstwo lub za przestępstwo skarbowe, a także prawomocne orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania, podlegają rejestracji w Krajowym Rejestrze Karnym¹¹⁹¹. Wcześniej funkcję taką spełniał Centralny Rejestr Skazanych¹¹⁹². W Krajowym Rejestrze Karnym gromadzi się dane o osobach prawomocnie skazanych za przestępstwa lub przestępstwa skarbowe; przeciwko którym prawomocnie warunkowo umorzono postępowanie karne w sprawach o przestępstwa lub przestępstwa

¹¹⁸⁹ J. Śliwowski, *Prawo karne...*, 1979, s. 314; *idem*, *Kodeks karzący Królestwa Polskiego (1818 r.): historia jego powstania i próba krytycznej analizy*, Warszawa 1958; por. także S. Zimoch, *Istota i znaczenie instytucji zatarcia skazania*, Warszawa 1979; J. Warylewski, *Kara...*, s. 220; por. szerzej R. Pawlik, *Ewolucja instytucji...*

¹¹⁹⁰ Por. szerzej B.J. Stefańska, *Zatarcie skazania...*, s. 106 i nast.

¹¹⁹¹ Por. ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym (tekst jedn.: Dz.U. 2015 poz. 1036 z późn. zm.) wraz z aktami wykonawczymi.

¹¹⁹² Pierwotnie w tym zakresie rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 sierpnia 1931 r. w sprawie rejestracji skazanych (Dz.U. Nr 69, poz. 566); kolejno: rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 1932 r. w sprawie rejestracji skazanych (Dz.U. Nr 118, poz. 972); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 maja 1934 o rejestrze skazanych (Dz.U. Nr 51, poz. 478); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 grudnia 1936 r. o rejestrze skazanych (Dz.U. Nr 94, poz. 663); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 marca 1946 r. o rejestrze i statystyce osób skazanych (Dz.U. Nr 9, poz. 70); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 września 1952 r. o rejestrze skazanych (Dz.U. Nr 39, poz. 273); następnie trzy kolejne rozporządzenia Ministrów Sprawiedliwości i Obrony Narodowej w sprawie określenia trybu rejestracji osób prawomocnie skazanych oraz sposobu zbierania w postępowaniu karnym danych dotyczących tych osób, jak również organów zobowiązanych do wykonywania tych czynności z: dnia 23 grudnia 1969 r., dnia 19 listopada 1983 r. i dnia 30 sierpnia 1993 r. (Dz.U. Nr 37, poz. 327; Nr 66, poz. 229; Nr 82, poz. 388); następnie ustawa z 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym.

skarbowe; przeciwko którym prawomocnie umorzono postępowanie karne w sprawach o przestępstwa lub przestępstwa skarbowe na podstawie amnestii; będących obywatelami polskimi prawomocnie skazanymi przez sądy państw obcych; wobec których prawomocnie orzeczono środki zabezpieczające w sprawach o przestępstwa lub przestępstwa skarbowe; nieletnich, wobec których prawomocnie orzeczono środki wychowawcze, poprawcze lub wychowawczo-lecznicze albo którym wymierzono karę na podstawie art. 94 u.p.s.n.¹¹⁹³, prawomocnie skazanych za wykroczenia na karę aresztu; poszukiwanych listem gończym; tymczasowo aresztowanych; nieletnich umieszczonych w schroniskach dla nieletnich¹¹⁹⁴.

Wpis do rejestru i konsekwencje z tym związane są na chwilę obecną bezpośrednim składnikiem dolegliwości związanej z odpowiedzialnością karną, albowiem cały szereg przypadków, jak chociażby otrzymanie określonego zatrudnienia, warunkowany jest uprzednią niekaralnością, a ich katalog ulega ciąglemu poszerzaniu¹¹⁹⁵. Skutki skazania rozciągają się więc nie tylko na sfe-

---

¹¹⁹³ Art. 13 u.p.s.n. uchylony przez art. 1 pkt 2 ustawy z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1165) zmieniającej nin. ustawę z dniem 2 stycznia 2014 r.

¹¹⁹⁴ Por. także wyrok ETPCz z dnia 18 stycznia 2011 r. w sprawie *Mikolajová v. Słowacja*, skarga nr 4479/03, w którym ETPCz wskazał, że aby ocenić, czy art. 6 EKPCz znajduje zastosowanie w przedmiotowej sprawie, należy zbadać, czy skarżący został „oskarżony” w rozumieniu art. 6 ust. 2 EKPCz. Zdaniem ETPCz pojęcie to ma charakter „autonomiczny”, musi być zatem interpretowane w rozumieniu konwencji, a nie jedynie w rozumieniu prawa krajowego. Winno ono zatem być rozumiane jako „urzędowe powiadomienie osoby przez właściwy organ władzy krajowej o zarzucie, iż osoba ta dopuściła się czynu zagrożonego karą”, co stanowi definicję odpowiadającą kryterium, zgodnie z którym „sytuacja [podejrzanego] została poważnie zmieniona”. „Oskarżenie” w niektórych przypadkach może przybrać formę innych środków, które implikują postawienie danej osobie takiego zarzutu i które w podobny sposób poważnie wpływają na sytuację podejrzanego. Stan prawa zainteresowanego państwa z pewnością jest istotny, lecz stanowi jedynie punkt wyjścia przy dokonywaniu oceny, czy w danym czasie skarżący został „oskarżony” o popełnienie czynu zagrożonego karą”. Ważne miejsce zajmowane w demokratycznym społeczeństwie przez prawo do rzetelnego procesu faworyzuje raczej „materialnoprawną”, a nie „formalnoprawną” koncepcję „oskarżenia”, do którego odwołuje się art. 6, co zmusza Trybunał do odrzucenia pozorów i zbadania rzeczywistych cech przedmiotowej procedury w celu rozstrzygnięcia, czy miało miejsce „oskarżenie” w rozumieniu art. 6. Położenie skarżącego, wynikające z obowiązujących przepisów prawa krajowego, musi zostać w szczególności zbadane w świetle przedmiotu i celu art. 6, a mianowicie w świetle ochrony prawa do obrony.

¹¹⁹⁵ B.J. Stefańska, *Zatarcie skazania...*, s. 47–54; *eadem*, *Prawne i społeczne skutki skazania...*

rę prawnokarną, ale też na sferę cywilnoprawną funkcjonowania skazanego i podkreślić należy, że nie chodzi bynajmniej o orzekane długoterminowe kary pozbawienia wolności, ale o każde nawet najdrobniejsze skutki skazania¹¹⁹⁶. Zadając sobie natomiast pytanie, czy może to być kryterium podstawowe i decydujące o rodzaju odpowiedzialności, można odpowiedzieć z dużym prawdopodobieństwem, że nie, albowiem zgodnie z ust. 3 w rejestrze gromadzi się również dane o podmiotach zbiorowych, wobec których prawomocnie orzeczono karę pieniężną, przepadek, zakaz lub podanie wyroku do publicznej wiadomości na podstawie ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, a tego rodzaju odpowiedzialność odpowiedzialnością karną już nie jest, jest to bowiem inny rodzaj odpowiedzialności¹¹⁹⁷.

¹¹⁹⁶ Por. w tym zakresie m.in. A. Sołtysińska, *Zasady kwalifikacji wykonawców ubiegających się o udzielenie zamówienia publicznego w świetle orzecznictwa ETS*, EPS 2006, nr 10, s. 44; J. Czempas, J. Smykała, *Ryzyko, błędy i trudności przy absorpcji środków unijnych*, Fin. Kom. 2012, nr 6, s. 30; A. Ćwiklińska, *Deregulacja zawodów*, Nier. i Pr. 2012, nr 3, s. 28; D. Zienkiewicz, *Projekt ustawy o licencji syndyka oraz związana z tym propozycja zmian prawa upadłościowego i naprawczego*, PPH 2007, nr 3, s. 28; A. Nowacki, *Zarząd spółki partnerskiej*, PPH 2012, nr 3, s. 14; A. Herzog, *Ustawa o broni i amunicji po nowelizacji*, Prok. i Pr. 2011, nr 10, s. 64 i nast.; A. Drozd, *Ochrona danych osobowych...*, 25; B.J. Stefańska, *Zatarcie skazania...*, s. 47–54; *eadem*, *Prawne i społeczne skutki skazania...*

¹¹⁹⁷ Tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1541; S. Waltoś, *O odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych*, Ed. Pr. 2003, s. 30; zob. J. Potulski, J. Warylewski, *Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 25–26; D. Habrat, *Zasady odpowiedzialności podmiotu zbiorowego – rozważania w świetle wyroku Trybunału Konstytucyjnego*, Ius Adm. 2005, nr 2, s. 38; por. np. K. Wicher, *Wszczęcie postępowania w przedmiocie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w świetle wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 listopada 2004 r. oraz nowelizacji ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, PS 2006, nr 7–8, s. 140. W obecnym kształcie ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary kształtuje nowy model odpowiedzialności prawnej *sui generis*, zbliżony do odpowiedzialności karnej, który jednak nie może być uznawany za odpowiedzialność karną z uwagi przede wszystkim na brak charakterystycznej dla prawa karnego przesłanki zawinienia. Zgodnie z art. 5. podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności, jeżeli do popełnienia czynu zabronionego doszło w następstwie: 1) co najmniej braku należytej staranności w wyborze osoby fizycznej, o której mowa w art. 3 pkt 2 lub 3, lub co najmniej braku należytego nadzoru nad tą osobą – ze strony organu lub przedstawiciela podmiotu zbiorowego; 2) organizacji działalności podmiotu zbiorowego, która nie zapewniała uniknięcia popełnienia czynu zabronionego przez osobę, o której mowa w art. 3 pkt 1 lub 3a, podczas gdy mogło je zapewnić zachowanie należytej

5.2.2.2.4. Zatarcie skazania

Ewolucja prawa karnego, jako efekt jego stopniowej humanizacji, doprowadziła do wykształcenia instytucji zatarcia skazania, która była i jest obecnie znana wszystkim polskim kodyfikacjom karnym¹¹⁹⁸. Jak pisał W. Świda, na gruncie pierwszej z nowożytnych kodyfikacji – karnej z 1932 r., skazany po odbyciu kary, po odzyskaniu niektórych utraconych praw i zdolności do uzyskania innych utraconych praw ma jednak utrudnioną egzystencję, gdyż pozostaje na nim w oczach społeczeństwa pewne piętno związane z samym faktem skazania. Jeśli nawet osobnik taki w celu uniknięcia ujemnego ustosunkowania się do niego jego otoczenia przesiedli się do innej miejscowości, gdzie przeszłość jego jest nieznaną, to zawsze figuruje on jeszcze w rejestrze skazanych, a udzielając urzędowych informacji o swojej osobie, winien jest podać również fakt swego skazania¹¹⁹⁹.

Podstawowe założenia instytucji zatarcia skazania w kolejnych kodyfikacjach nie różniły się zasadniczo od siebie, aczkolwiek szczegółowe uregulowania były odmienne, dynamiczny okres ewolucji tejże instytucji przypada dopiero na okres integracji europejskiej. Na gruncie kodeksu karnego z 1932 r., po upływie 10 lat od odbycia, darowania lub przedawnienia kary, albo od zwolnienia z zakładu zabezpieczającego, sąd mógł zarządzić, na wniosek skazanego, zatarcie skazania (art. 90 § 1) w stosunku do osób skazanych na utratę praw publicznych lub obywatelskich praw honorowych okres dziesięcioletni biegnący od dnia odzyskania przez skazanego zdolności do nabycia utraconych praw (art. 90 § 2). Jeżeli zaś skazany przed uzyskaniem prawa do wniosku o zatarcie skazania popełnił nowe przestępstwo, za które wymierzono mu karę więzienia, to dopuszczalne było tylko jednoczesne zatarcie wszystkich skazań (art. 90 § 3). W razie zarządzenia zatarcia skazanie uważano za niebyłe, co

---

staranności, wymaganej w danych okolicznościach, przez organ lub przedstawiciela podmiotu zbiorowego – tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1541.

¹¹⁹⁸ Rejestr skazanych regulowany był przez cyt. rozporządzenie MS z 1952 r.; instytucja zatarcia skazania była niejako uzupełnieniem tzw. rehabilitacji, czyli przywrócenia praw (art. 53 k.k. z 1932 r.); szerzej temu zagadnieniu poświęcona jest publikacja: R. Pawlik, *Ewolucja instytucji...*

¹¹⁹⁹ Por. W. Świda, *Prawo karne...*, 1960, s. 217; por. także: B. Daniszewski, *O dopuszczalność warunkowego zawieszenia kary grzywny i zmianę przepisów o zatarciu skazania*, NP 1960, nr 2; Z. Sitnicki, *Rejestr skazanych*, DPP 1946, nr 7; J. Szczucki, *Fikcja niekaralności*, NP 1956, nr 7–8; M. Leonieni, *Zatarcie skazania a potrzeby praktyki sądowej*, NP 1961, nr 7–8; W. Celiński, *Problem puszczenia w niepamięć skazania*, NP 1963, nr 6; Z. Gostyński, *Z problematyki zatarcia skazania*, NP 1970, nr 5; P. Wierzbicki, *Zatarcie skazania a resocjalizacja przestępcy*, NP 1966, nr 10; S. Śliwiński zatarcie skazania uważał za rehabilitację w ściślejszym tego słowa znaczeniu – zob. *idem*, *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946, s. 559.

pociągało za sobą zwłaszcza usunięcie wpisu o skazaniu w wszelkich rejestrów (art. 90 § 4). Zatarcie skazania możliwe było jedynie na wniosek skazanego albowiem kodeks karny z 1932 r. nie przewidywał co do zasady zatarcia skazania *ipso iure*¹²⁰⁰.

W wymiarze międzynarodowym, a także w kontekście dzisiejszego kształtu instytucji zatarcia skazania na gruncie kodyfikacji karnej z 1932 r., zwracają uwagę trzy judykaty w których Sąd Najwyższy przyjął kolejno, że zatarcie skutków skazania jest w swej istocie zmianą wydanego przez sąd wyroku i jako takie nie może być stosowane przez sądy polskie do prawomocnych wyroków sądów zagranicznych, których państwo polskie nie wykonuje¹²⁰¹ oraz, że zatarcie

¹²⁰⁰ Por. m.in. W. Świda, *Prawo karne...*, 1960, s. 217, S. Śliwiński, *Prawo karne materialne...*, s. 559; R. Krajewski, *Zatarcie skazania w prawie karnym*, PiP 2007, z. 11, s. 103 i nast.

¹²⁰¹ Por. postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 1934 r., K 54/34, OSN(K) 1934, nr 11, poz. 245; w uzasadnieniu niniejszego postanowienia Sąd Najwyższy podniósł m.in., że przepisy zawarte w umowach Rzeczypospolitej z innymi państwami o pomocy prawnej wskazują na jednakowy sposób postępowania przy rejestracji skazanych zagranicą i przy zmianach w kartach karnych (tytuły przedwojennych aktów prawnych podane są zgodnie z ówczesną ortografią): art. 105 i 133 umowy z Gdańskiem z dnia 9 listopada 1920 r. i 7 grudnia 1921 r.; art. 75 umowy z Jugosławią z dnia 14 maja 1923 r.; art. 81 umowy z Austrią z dnia 19 marca 1921 r.; art. 53 umowy z Czechosłowacją z dnia 6 marca 1925 r.; art. 18 traktatu ekstradycyjnego z Francją z dnia 30 grudnia 1925 r. i art. 22 konwencji o pomocy sądowej z Szwecją z dnia 30 sierpnia 1930 r. i z Belgią z dnia 13 maja 1931 r. – obowiązujące strony do wzajemnego nadsyłania sobie kart karnych o wyrokach skazujących obywateli drugiego państwa, zawiadomień o dalszych orzeczeniach dotyczących tych wyroków. O ile chodzi o stosunki z Niemcami, to z braku umowy o pomocy prawnej obowiązywało rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 maja 1926 r. (Dz. Urz. Min. Spr. z 1924 r. Nr. 11, poz. 13) o obrocie prawnym w sprawach karnych w stosunkach z Rzeszą Niemiecką; rozporządzenie to stwierdzało (pkt 5), że prawomocne rozstrzygnięcie wydane przez władze jednego państwa, a wymierzające karę obywatelowi drugiego, były udzielane temu drugiemu państwu przez przesłanie odpisu wyciągu rozstrzygnięcia przeznaczonego dla rejestru karnego, a w ten sam sposób były udzielane dalsze rozstrzygnięcia. Zdaniem Sądu Najwyższego z powyższych postanowień wynikała zgodność układów międzynarodowych z zasadą niewykonywania przez państwo polskie wyroków zagranicznych w sprawach karnych oraz zmian w tych wyrokach. Państwo polskie wyroki te wraz z ich zmianami poddawało jedynie rejestracji. Skazanemu W. przysługiwało na mocy niemieckiej ustawy rehabilitacyjnej (*Strafzulassungsgesetz*) z dnia 9 kwietnia 1920 r. w redakcji z 6 lutego 1924 r. prawo starania się o zatarcie skazania, które, o ile nastąpiło i o ile zawiadomienie o nim było otrzymane w trybie pkt 5 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 1926 r., mogło wywołać skutki określone w § 28 rozporządzenia MS z 1932 r. w sprawie rejestracji skazanych.

skazania orzeczone przez władzę zagraniczną nie wywiera skutków w Polsce¹²⁰². Następnie zaś Sąd Najwyższy potwierdził, że sąd polski władny jest wydać postanowienie o zatarciu skazania również w sprawie osądzonej przez sądy zagraniczne w stosunku do obywateli polskich¹²⁰³. Judykаты te w pewien sposób kształtowały późniejsze rozwiązania legislacyjne w tym zakresie.

Kodeks karny z 1969 r. przewidywał, że z chwilą zatarcia skazania uważano je za niebyłe, a wpis o skazaniu usuwano z rejestru skazanych (art. 110). Zatarcie skazania następowało z mocy prawa z upływem 10 lat od wykonania lub darowania kary pozbawienia wolności albo od przedawnienia jej wykonania (art. 111 § 1). Sąd mógł jednak na wniosek skazanego zarządzić zatarcie skazania już po upływie 5 lat, jeżeli skazany w tym czasie przestrzegał porządku prawnego, a wymierzona kara pozbawienia wolności nie przekraczała 2 lat (art. 111 § 2). Natomiast w razie skazania na karę ograniczenia wolności, na grzywnę albo na karę dodatkową, zatarcie skazania następowało z mocy prawa z upływem 5 lat od wykonania lub darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania (art. 111 § 3). Jeżeli jednak orzeczono karę dodatkową lub umieszczenie w ośrodku przystosowania społecznego, okres wymagany do zatarcia skazania biegł od wykonania, darowania lub przedawnienia wykonania zarówno kary zasadniczej, jak i dodatkowej, lub też zwolnienia z ośrodka (art. 111 § 4). Kodeks karny z 1969 r. odróżniał już zatarcie skazania z mocy prawa i na wniosek skazanego. Zatarcie skazania w ocenie I. Andrejewa było formą rehabilitacji przestępcy, który przestawał ponosić konsekwencje swojego czynu¹²⁰⁴. Kodeks karny z 1969 r. nie zawierał, poza art. 117, który dotyczył skazania w państwie polskim osoby ukaranej za ten sam czyn za granicą, regulacji odnośnie do zatarcia skazania w przypadku wyroków państw obcych. W takiej

¹²⁰² S. Śliwiński, *Prawo karne materialne...*, s. 559.

¹²⁰³ Postanowienie SN z dnia 8 grudnia 1951 r., KO 447/51, OSN(K) 1952, nr 1, poz. 4; w uzasadnieniu Sąd Najwyższy interesująco wywiódł, że zatarcie skazania, analogicznie do przywrócenia praw skazanemu, ma na celu stwierdzenie, iż wobec nienaganego prowadzenia się skazanego nie powinien on ponosić nadal konsekwencji wymierzonej mu w przeszłości kary. Można je uważać za zlikwidowanie ostatecznej dolegliwości, jaka ciąży na skazanym w związku z wymierzoną mu przez sąd karą. Brak podstaw, aby wydawanie tak doniosłych życiowo postanowień usuwać spod kompetencji sądów polskich i pozostawiać je sądom zagranicznym. Przemawia za tym zasada nakazująca zawsze, ilekroć to tylko możliwe, dawanie pierwszeństwa prawu ojczystemu (*lex patriae*) przed prawem obcym. Zdaniem Sądu Najwyższego idące w odmiennym kierunku orzeczenie Sądu Najwyższego z okresu międzywojennego nie może tu mieć zastosowania (por. uchwała Zgromadzenia Ogólnego SN z dnia 27 listopada 1948 r., nr prez. 2323/48).

¹²⁰⁴ I. Andrejew, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1989, s. 341.

sytuacji sąd zaliczał na poczet kary wykonaną za granicą całość albo część kary, uwzględniając różnice zachodzące między tymi karami¹²⁰⁵.

Obecnie na gruncie kodeksu karnego z 1997 r. z chwilą zatarcia skazania uważa się je za niebyłe, a wpis o skazaniu usuwa się z rejestru skazanych (art. 106)¹²⁰⁶. Zgodnie natomiast z dotychczasowym art. 107a k.k.¹²⁰⁷, a obecnie art. 114a k.k., w razie skazania przez sąd innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej zatarcie skazania następuje zgodnie z prawem państwa, w którym to skazanie nastąpiło. Biorąc pod uwagę literalne brzmienie przepisu, wydawać by się mogło, że taka regulacja pozwala polskiemu sądowi na zatarcie skazania wynikającego z orzeczenia innego państwa Unii, z tym jednak zastrzeżeniem, że konieczne jest uwzględnienie przepisów tego państwa, w którym wydano

¹²⁰⁵ Por. w tym m.in. R.A. Stefański, *Czy „odbycie kary, o którym mowa w art. 60 § 1 k.k. obejmuje także karę pozbawienia wolności orzeczoną za granicą i tam wykonaną?* Prok. i Pr. 1995, nr 2, poz. 93; R. Krajewski, *Zatarcie skazania...*, s. 103 i nast.

¹²⁰⁶ Zgodnie z art. 107 § 1–6 k.k.: „W razie skazania na karę pozbawienia wolności wymienioną w art. 32 pkt 3 lub karę 25 lat pozbawienia wolności, zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 10 lat od wykonania lub darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania. § 2. Sąd może na wniosek skazanego zarządzić zatarcie skazania już po upływie 5 lat, jeżeli skazany w tym okresie przestrzegał porządku prawnego, a wymierzona kara pozbawienia wolności nie przekraczała 3 lat. § 3. W razie skazania na karę dożywotniego pozbawienia wolności, zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 10 lat od uznania jej za wykonaną, od darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania. § 4. W razie skazania na karę ograniczenia wolności zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 3 lat od wykonania lub darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania. § 4a. W razie skazania na grzywnę zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem roku od wykonania lub darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania. § 5. W razie odstąpienia od wymierzenia kary, zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem roku od wydania prawomocnego orzeczenia. § 6. Jeżeli orzeczono środek karny, przepadek lub środek kompensacyjny, zatarcie skazania nie może nastąpić przed jego wykonaniem, darowaniem albo przedawnieniem jego wykonania. Zatarcie skazania nie może nastąpić również przed wykonaniem środka zabezpieczającego”.

¹²⁰⁷ Art. 107a został dodany w wyniku nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 20 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. Nr 48, poz. 245); uregulowanie to (podobnie jak i art. 114a k.k.) jest konsekwencją implementacji do polskiego porządku prawnego decyzji ramowej Rady 2008/675/WSiSW z dnia 24 lipca 2008 r. w sprawie uwzględniania w nowym postępowaniu karnym wyroków skazujących zapadłych w państwach członkowskich Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE L 220 z 15.08.2008, s. 32); art. 107a uchylony przez art. 1 pkt 64 ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396), zmieniającej nin. ustawę z dniem 1 lipca 2015.

to orzeczenie. Jak słusznie podkreśla jednak na gruncie jeszcze art. 107a k.k. B.J. Stefańska, należy go interpretować nieco inaczej, przyjmując, że organem kompetentnym do zatarcia skazania jest sąd państwa, w którym zostało wydane orzeczenie skazujące, a prawo państwa wydania orzeczenia określa nie tylko warunki zatarcia skazania, ale także organy uprawnione do podejmowania takiej decyzji oraz tryb postępowania¹²⁰⁸. Potwierdzeniem takiej interpretacji może być uzasadnienie projektu nowelizacji kodeksu karnego, w którym podkreślano, że zaistniała konieczność zawarcia przepisu wykluczającego możliwość stosowania instytucji zatarcia skazania względem orzeczeń skazujących zapadłych w innych państwach członkowskich¹²⁰⁹. Treść art. 114a jak również uchylene art. 107a harmonizuje polskie prawo karne z wymogami Unii Europejskiej w zakresie znaczenia na gruncie polskiego prawa karnego wyroków zapadłych w państwach członkowskich Unii Europejskiej¹²¹⁰.

Na gruncie kodeksu wykroczeń zgodnie z art. 46 § 1 k.w. ukaranie uważa się za niebyłe po upływie 2 lat od wykonania, darowania lub przedawnienia wykonania kary. Zgodnie natomiast z § 2, jeżeli ukarany przed upływem okresu przewidzianego w § 1 popełnił nowe wykroczenie, za które wymierzono mu karę aresztu, ograniczenia wolności lub grzywny, ukaranie za oba wykroczenia uważa się za niebyłe po upływie 2 lat od wykonania, darowania albo od przedawnienia wykonania kary za nowe wykroczenie. Jeżeli orzeczono środek karny, uznanie ukarania za niebyłe nie może nastąpić przed jego wykonaniem, darowaniem albo przedawnieniem wykonania (§ 3). W porównaniu z wyżej przedstawionymi terminami zatarcia skazania w przypadku przestępstw wniosek co do poziomu dolegliwości odpowiedzialności za wykroczenie wydaje się być oczywisty.

Zatarcie skazania, jak również ukaranie, stwarza po upływie pewnego okresu fikcję prawną, zgodnie z którą przyjmuje się, że osoba, której doty-

---

¹²⁰⁸ B.J. Stefańska, *Zatarcie skazania...*, s. 105; por. także *eadem*, *Zatarcie skazania wynikające z wyroku państwa obcego*, PiP 2011, z. 10, s. 101 i nast.; równocześnie pojawia się problem, czy wyłączone jest również zatarcie skazania wynikającego z wyroku sądu państwa unijnego, który został przejęty do wykonania w Polsce (art. 608–611f k.p.k.). Jak się jednak wydaje, w przypadku przejęcia do wykonania w Polsce takiego wyroku (w wyniku jego dostosowania w trybie *exequatur*), jest on traktowany tak, jakby był wydany przez sąd polski, a wobec tego art. 107a k.k. nie znajduje zastosowania, albowiem co do zasady dotyczy on wyłącznie tych wyroków skazujących, które zostały wydane i wykonane w innym państwie Unii Europejskiej – por. *eadem*, *Zatarcie skazania...*, s. 106; por. także G. Jaworski, A. Sołtyśńska, *Postępowanie w sprawach ze stosunków międzynarodowych. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 451 i nast.

¹²⁰⁹ Por. uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, 3.10.2010, druk sejmowy nr 3597.

¹²¹⁰ Por. uzasadnienie projektu k.k., 15.05.2014, druk sejmowy nr 2393.

czy zatarcie skazania nie była uprzednio karana¹²¹¹. Jak pisał twórca kodeksu J. Makarewicz, „myślą przewodnią tego przepisu jest prawo sądu do przyznania skazanemu sytuacji stwarzającej złudzenie, że skazania w ogóle nie było”¹²¹². Również względy humanitarne nakazują, by nie wypominać skazanemu w nieskończoność popełnienia przestępstwa, a także by po pewnym czasie, przy różnych okazjach, nie musiał on przyznawać, że był karany, co może mieć negatywne konsekwencje w różnych sferach jego życia¹²¹³. Podstawowym założeniem jest tu przyjęcie, że skazany nie powinien przez całe życie podlegać stygmatyzacji z powodu skazania i bez końca ponosić różnego rodzaju konsekwencji za popełnione przestępstwo. Widać tu wyraźnie ideę przebaczenia będącą elementem zasady humanitaryzmu¹²¹⁴.

Co do zakresu wspomnianej fikcji prawnej zwrócić uwagę należy jednakże na postanowienie SN z dnia 4 stycznia 2011 r.¹²¹⁵, w którym przyjęto, że zatarcie w trybie art. 76 k.k. skazania za przestępstwo, którego znamiona zawiera przewinienie dyscyplinarne, nie stanowi przeszkody do wszczęcia i prowadzenia przez sąd dyscyplinarny postępowania dyscyplinarnego o taki czyn przeciwko adwokatowi, bowiem przedawnienie odpowiedzialności zawodowej

¹²¹¹ Postanowienie SN z dnia 21 sierpnia 2012 r., IV KK 59/12, OSNKW 2013, nr 1, poz. 3; zdaniem SN skoro – zgodnie z treścią art. 106 k.k. – skazanie uważa się za niebyłe z chwilą zatarcia, to oznacza to, iż z tym momentem nie dochodzi po prostu do wyeliminowania z mocą wsteczną z porządku prawnego wyroku, jako w ogóle niewydanego, oraz do anulowania wywołanych skazaniem skutków (utruty lub ograniczenia praw), a wskazuje na to, że od omawianego momentu skutki te przestają działać na przyszłość, a więc, iż fakt skazania, z chwilą jego zatarcia, nie może rodzić dla skazanego żadnych negatywnych konsekwencji – wobec przywrócenia mu statusu osoby niekaranej. Podobnie wyrok SN z dnia 18 czerwca 2009 r., IV KK 164/09, LEX nr 512114 – zgodnie z treścią art. 106 k.k. z chwilą zatarcia skazania uważa się je za niebyłe. Skutkiem zatarcia skazania jest więc fakt, że za niebyłe uważa się nie tylko skazanie, lecz również samo popełnienie przestępstwa; por. także wyrok SN z dnia 29 sierpnia 2013 r., IV KK 168/13, OSNKW 2013, nr 12, poz. 107; wyrok SN z dnia 10 listopada 2010 r., IV KK 326/10, Prok. i Pr.–wkl. 2011, nr 3, s. 8; glosa krytyczna: B.J. Stefańska, *Glosa do wyroku SN z dnia 10 listopada 2010 r., IV KK 326/10*, WPP 2011, nr 1.

¹²¹² J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 156; por. w tej materii także R. Krajewski, *Zatarcie skazania...*, s. 103 i nast.

¹²¹³ Por. także M. Laskowski, *Ustawowe pojęcie „nieskazitelności charakteru”*, Prok. i Pr. 2008, nr 6, s. 50 i nast. oraz R. Krajewski, *Zatarcie skazania...*, s. 102.

¹²¹⁴ Por. m.in. M. Cieślak, *Zasada humanitaryzmu...*, s. 90; R. Krajewski, *Zatarcie skazania...*, s. 103.

¹²¹⁵ Postanowienie SN z dnia 4 stycznia 2011 r., SDI 32/10, OSNKW 2011, nr 2, poz. 12; z glosą aprobującą: B.J. Stefańska, *Glosa do postanowienia SN z dnia 4 stycznia 2011 r., SDI 32/10*, Pal. 2011, nr 9–10, s. 139–143.

nie może nastąpić wcześniej niż upływ okresów wskazanych w art. 101 i 102 k.k. Zdaniem Sądu Najwyższego zatarcie skazania jest co prawda pewną fikcją prawną i oznacza, że skazanemu ponownie przysługuje status osoby niekaranej, bowiem przyjmuje się, że skazanie jako zdarzenie historyczne nie miało w ogóle miejsca, niemniej jednak równocześnie nie oznacza to, że zatarcie skazania stwarza niewzruszalne prawne domniemanie niewinności w stosunku do danego czynu. Nie chodzi tu bowiem o domniemanie, lecz o fikcję prawną. Trudno, zdaniem Sądu Najwyższego, mówić o domniemaniu, skoro zostało ono już wcześniej obalone prawomocnym wyrokiem. Zatarcie skazania nie oznacza więc anulowania treści wyroku, tj. wyeliminowania go z mocą wsteczną z porządku prawnego jako w ogóle niewydanego, i nie niweluje też całkowicie wszystkich skutków skazania, bowiem skazany nie odzyskuje wszystkich utraconych praw, np. urzędów, orderów czy też odznaczeń.

Zwrócić uwagę w tym miejscu należy także na wyrok WSA w Warszawie z dnia 17 lipca 2008 r.¹²¹⁶, w którym przyjęto, że zatarcie skazania nie stanowi przeszkody do dokonywania ustaleń w trybie art. 75 k.p.a., że dana osoba, będąc biegłym, popełniła czyn naganny, który sam w sobie lub w powiązaniu z innymi okolicznościami może podważać jej wiarygodność oraz rękojmię w rozumieniu przepisów rozporządzenia z dnia 24 stycznia 2005 r. Ministra Sprawiedliwości w sprawie biegłych sądowych¹²¹⁷. Zdaniem WSA zatarcie skazania pozwala wprawdzie daną osobę uznać za niekaraną, jednakże przy ocenie rękojmi ważny jest nie tyle fakt ukarania bądź nieukarania, ale dotychczasowe życie i sposób postępowania tej osoby. W uzasadnieniu powyższego wywieziono, że zgodnie z dyspozycją art. 75 § 1 k.p.a., organ administracyjny może w granicach prawa przeprowadzić wszelkie dowody (np. z przesłuchania świadków) co do zdarzeń, które w innym postępowaniu zostały zakwalifikowane jako przestępstwa, mimo że później skazanie zostało zatarte¹²¹⁸. W innym rozstrzygnięciu WSA w Warszawie z dnia 6 lipca 2005 r.¹²¹⁹, przyjęto, że dla organu administracji wydającego opinię okoliczność skazania może stanowić pewną wskazówkę do zaczerpnienia szerszych (wielostronnych) informacji o wnioskującym o wydanie licencji pracownika zabezpieczenia technicznego II stopnia, jednakże fakt ten nie powinien (wobec treści art. 76

¹²¹⁶ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 17 lipca 2008 r., VI SA/Wa 669/08, LEX nr 491336.

¹²¹⁷ Dz.U. Nr 15, poz. 133.

¹²¹⁸ WSA powołał w uzasadnieniu m.in. następujące wyroki: NSA z dnia 12 maja 1999 r., LEX 45099; NSA z dnia 22 października 1981 r., ONSA 1981, nr 2, poz. 103; wyrok SN z dnia 27 listopada 1984 r., OSNC 1985, nr 8, poz. 105.

¹²¹⁹ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 6 lipca 2005 r., VI SA/Wa 2263/04, LEX nr 183633.

i 106 k.k.) stanowić podstawy do wydania opinii negatywnej. Zdaniem WSA należałoby zwrócić uwagę na pogląd wyrażony przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 27 marca 1970 r.¹²²⁰, który wydaje się być aktualny także w obecnym stanie prawnym, a na który zasadnie wskazuje skarżący, iż nie można powoływać się na poprzednią karalność oskarżonego, skoro uległa ona zatarciu z mocy samego prawa. Dla organu administracji wydającego opinię okoliczność skazania może stanowić bowiem pewną wskazówkę do zacerpnięcia szerszych (wielostronnych) informacji o wnioskującym o wydanie licencji, jednakże fakt ten nie powinien (wobec treści art. 76 i art. 106 k.k.) stanowić podstawy do wydania opinii negatywnej.

Co do tworzonej przez zatarcie skazania i ukaranie fikcji prawnej niekaralności to niewątpliwie wiąże ona nie tylko instytucje wymiaru sprawiedliwości, lecz i inne podmioty sprawujące funkcje publiczne¹²²¹. Osoby prywatne nie mają natomiast już zasadniczo obowiązku traktowania skazanego, po zatarciu jego skazania, jako osoby niekaranej¹²²². Co więcej, wydaje się również, że ani zatarcie skazania, ani w ogóle żadna inna instytucja prawna nie są w stanie zmienić tego, że na ogół fakt skazania pozostaje w pamięci ludzkiej bardzo długo, co w szczególności dotyczy pokrzywdzonego i osób dla niego najbliższych, zwłaszcza jeżeli chodzi o poważniejsze czy drastyczniejsze przestępstwo. Zatarcie skazania traktować należy zatem jako instytucję ułatwiającą pełną adaptację społeczną osobie poprzednio skazanej za przestępstwo, natomiast prawo nie może zmusić osób prywatnych, aby zapomniały o przestępstwie i jego sprawcy¹²²³.

Interesujące w kontekście ewolucji instytucji zatarcia skazania jest również kształtujące się obecnie tzw. prawo do bycia zapomnianym. Inspiracją

¹²²⁰ Wyrok SN z dnia 27 marca 1970 r., III KR 25/70, OSNKW 1970, nr 10, poz. 121.

¹²²¹ Wyrok SN z dnia 17 grudnia 1976 r., I PR 185/76, OSNC 1977, nr 8, poz. 139; wyrok NSA z dnia 18 czerwca 2001 r., II SA 1610/00, LEX 53475.

¹²²² Por. L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 206; por. także *Kodeks karny. Komentarz*, red. O. Górniok, Warszawa 2006, s. 393.

¹²²³ Polska regulacja prawno-karna zna trzy rodzaje zatarcia skazania: z mocy prawa, na podstawie postanowienia sądu oraz w drodze ulaskawienia. Różnice między tymi formami nie mają charakteru merytorycznego, a raczej dotyczą trybu, w jakim może nastąpić, lub następuje, zatarcie skazania. Zatarcie skazania z mocy prawa nie wymaga żadnej konstytucyjnej decyzji, a jedynie stwierdzenia zaistnienia przesłanki formalnej i usunięcia karty karnej z rejestru skazanych. Czynność ta ma więc charakter deklaratoryjny, tj. jedynie potwierdzający istniejący stan prawny. W konsekwencji nieusunięcia karty karnej z rejestru karnego, mimo że skazanie uległo zatarciu, nie stanowi wyłącznego i niepodważalnego dowodu karalności lub niekaralności danej osoby, por. w tej materii wyrok SA w Krakowie z dnia 16 grudnia 1993, II AKr 211/93, KZS 1994, nr 1, poz. 19.

do podjęcia prac w tym zakresie stała się konkluzja, zgodnie z którą przywilej przysługujący w rozwiniętych systemach prawnych nawet sprawcom poważnych przestępstw – zatarcie skazania po upływie określonego czasu – nie ma swojego odpowiednika w internecie. Wypowiedź, fotografia lub informacja o czynach staje się obecnie w internecie nieusuwalna, wpływając jednocześnie przez lata, bez ograniczenia czasowego, np. na karierę zawodową lub polityczną danej osoby, której dotyczy¹²²⁴. Jednocześnie zapewnienie skuteczności przepisom wprowadzającym „prawo do bycia zapomnianym” może się okazać niezwykle trudne, jeżeli nie wręcz niewykonalne, m.in. ze względu na fakt, że radykalna zmiana technologii i środowiska przetwarzania danych osobowych, w szczególności popularność i zwiększenie funkcjonalności portali społecznościowych, podważyła w praktyce dotychczasowe znaczenie podstawowych pojęć w dziedzinie ochrony danych osobowych¹²²⁵. W stosunkowo nowym wyroku z dnia 13 maja 2014 r. TSUE orzekł, m.in., że art. 12 lit. b) i art. 14 ak. 1 lit. a) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 95/46/WE¹²²⁶ należy interpretować w taki sposób, że osoba może, ze względu na przysługujące jej i przewidziane w art. 7 i 8 Karty praw podstawowych, zażądać, aby dana informacja nie była już podawana do wiadomości szerokiego kręgu odbiorców poprzez zawarcie jej na liście wyników wyszukiwania. Taka sytuacja w ocenie Trybunału Sprawiedliwości UE nie ma jednak miejsca, jeśli ze szczególnych powodów, takich jak rola odgrywana przez tę osobę w życiu publicznym, należałoby uznać, że ingerencja w prawa podstawowe tej osoby jest uzasadniona nadrzędnym interesem tego kręgu odbiorców polegającym na posiadaniu, dzięki temu zawarciu na liście, dostępu do danej informacji¹²²⁷.

W porządku polskim w świetle powyższego wspomnieć należy również chociażby o kwestii przechowywania akt sądowych oraz ich przekazywania do archiwów państwowych lub zniszczenia. Kwestie te są regulowane aktual-

¹²²⁴ M. Krzysztofek, „Prawo do bycia zapomnianym” i inne aspekty prywatności w epoce Internetu w prawie UE, EPS 2012, nr 8, s. 31; por. też I. Lipowicz [w:] *Uwagi do strategii poprawy skuteczności unijnych przepisów dotyczących ochrony danych osobowych, przedstawionej przez Komisję Europejską, przygotowane przez Stowarzyszenie „Naukowe Centrum Prawno-Informatyczne”*, Warszawa 2011, s. 7.

¹²²⁵ *Ibidem*, s. 33; por. w tej materii wyrok TSUE z dnia 13 maja 2014 r., C-131/12 (Dz. Urz. UE C 165 z 9.06.2012).

¹²²⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego oraz Rady 95/46/WE z dnia 24 października 1995 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych oraz swobodnym przepływie tych danych (Dz. Urz. WE L 281 z 23.11.1995, s. 31).

¹²²⁷ Por. w tej materii wyrok TSUE z dnia 13 maja 2014 r., C-131/12 (Dz. Urz. UE C 165 z 9.06.2012), oraz opinia Rzecznika Generalnego Niila Jääskinena przedstawiona w dniu 25 czerwca 2013 r., EU: C:2013:424.

nie rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 marca 2004 r. w sprawie archiwizowania akt spraw sądowych¹²²⁸ wydanym na podstawie art. 53 § 4 p.u.s.p.¹²²⁹. W § 8 ust. 1 rozporządzenia ustala się następujące okresy przechowywania akt: 1) 50 lat – dla akt spraw, w których wymierzono karę dożywotniego pozbawienia wolności lub karę 25 lat pozbawienia wolności; 2) 30 lat – dla akt spraw, w których wymierzono karę pozbawienia wolności powyżej 5 lat; 3) 20 lat – dla akt spraw, w których wymierzono karę pozbawienia wolności do lat 5 bez warunkowego zawieszenia jej wykonania; 4) 10 lat – dla akt spraw, w których wymierzono karę inną niż wymienione w pkt 1–3, wydano wyrok uniewinniający, umorzono postępowanie, uwolniono od kary lub odstąpiono od jej wymierzenia, warunkowo umorzono postępowanie lub darowano karę, oraz dla akt postępowania wykonawczego; 5) 3 lata – dla akt spraw niewymienionych w pkt 1–4. Zgodnie z ust. 2 akta nie mogą być przekazane do zniszczenia przed ustaniem karalności przestępstwa, o które toczyło się postępowanie.

Przedmiotem zatarcia jest, jak już wspomniano, skazanie. Również to pojęcie w sposób zasadniczy ewoluowało, przy czym ani kodeks karny, ani kodeks postępowania karnego nie zawierają definicji skazania. W doktrynie proponuje się rozumienie skazania w trojaki sposób – jako uznanie winy, wymierzenie kary oraz jako uznanie winy i wymierzenie kary¹²³⁰, słusznie jednakże dla przyjęcia prawidłowej definicji B.J. Stefańska zwraca uwagę na art. 107 § 5 k.k., który przewiduje również zatarcie skazania wyroku, w którym sąd odstępuje od wymierzenia kary, co prowadzi do słusznej konkluzji, że skazaniem jest uznanie w wyroku przez sąd oskarżonego za winnego zarzucanego mu przestępstwa, niezależnie od tego, czy sąd wymierza karę za przestępstwo czy odstępuje od wymierzenia kary¹²³¹. Nie ma natomiast charakteru wyroku skazującego wyrok umarzający postępowanie¹²³², jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 29 sierpnia 2012 r.¹²³³ z treści przepisów art. 66 i 67 k.k. wynika, że warunkowe umorzenie postępowania jest samoistnym środkiem probacyjnym, który nie jest związany ze skazaniem sprawcy, a tym samym

¹²²⁸ Dz.U. Nr 46, poz. 443.

¹²²⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 marca 2004 w sprawie przechowywania akt spraw sądowych oraz ich przekazywania do archiwów państwowych lub do zniszczenia (Dz.U. Nr 46, poz. 443 z późn. zm.).

¹²³⁰ B.J. Stefańska, *Zatarcie skazania...*, s. 202.

¹²³¹ *Ibidem*, s. 203 i powołana tam literatura; E. Skrętowicz, *Wyrok sądu karnego pierwszej instancji*, Lublin 1989, s. 74 i nast.

¹²³² Por. B.J. Stefańska, *Zatarcie skazania...*, s. 204 i powołana tam literatura; por. także wyrok SN z dnia 3 października 2008 r., III KK 167/08, Biul. PK 2008, nr 13,

¹²³³ Wyrok SN z dnia 29 sierpnia 2012 r., II KK 199/12, LEX nr 1220795.

nie może zostać połączony z wymierzeniem mu kary¹²³⁴, za czym, zdaniem Sądu Najwyższego, przemawia wykładnia językowa i systemowa przepisów kodeksu karnego.

W kontekście porządku europejskiego warto wspomnieć również o definicji wyroku skazującego na gruncie implementowanej decyzji ramowej Rady 2008/675/WSiSW¹²³⁵, której zasadniczym celem jest umożliwienie wiązania skutków z uprzednimi wyrokami skazującymi zapadłymi w jednym państwie członkowskim w toku nowego postępowania karnego w innym państwie członkowskim w zakresie, w jakim na mocy prawa krajowego tego drugiego państwa członkowskiego uwzględnia się uprzednie krajowe wyroki skazujące. Zgodnie z art. 2 na użytek niniejszej decyzji ramowej wyrok skazujący oznacza każde prawomocne orzeczenie sądu właściwego w sprawach karnych uznające daną osobę za winną popełnienia przestępstwa¹²³⁶. Warto w tym miejscu wspomnieć również o Konwencji wykonawczej do Układu Schengen z 1990 r.¹²³⁷ i jej art. 54, gdzie możliwości interpretacyjne wskazywałyby na możliwość wiązania wyroku skazującego z orzeczeniem kary¹²³⁸, zgodnie bowiem z art. 54 konwencji osoba, której proces zakończył się wydaniem prawomocnego wyroku na obszarze jednej umawiającej się strony, nie może być ścigana na obszarze innej umawiającej się strony za ten sam czyn, pod warunkiem, że została nałożona i wykonana kara lub jest ona w trakcie wykonywania, lub nie może być już wykonana na mocy przepisów prawnych skazującej umawiającej się strony. Taka konkluzja pojawia się u A. Sakowicza¹²³⁹, aczkolwiek

¹²³⁴ Aczkolwiek warto w tym miejscu zwrócić uwagę także na dwa judykaty – pierwszy WSA w Warszawie z dnia 26 sierpnia 2010 r., II SA/Wa 183/10, LEX nr 737789, w którym przyjęto, że warunkowe umorzenie postępowania karnego nie jest formą ani odmianą warunkowego skazania, oraz drugi NSA w Warszawie z dnia 8 września 2009 r., II GSK 28/09, LEX nr 596713, w którym przyjęto, że wyrok warunkowo umarzający postępowanie oznacza przypisanie sprawcy popełnienia przestępstwa, a więc i winy.

¹²³⁵ Art. 4 cyt. decyzji ramowej Rady 2008/675/WSiSW.

¹²³⁶ Por. w tej materii m.in. S. Buczyna, R. Kierzyńska, *Nowelizacja prawa karnego z zakresu współpracy sądowej w UE – uwagi na temat recydywy europejskiej i ENA*, EPS 2011, nr 9, s. 12.

¹²³⁷ Konwencja wykonawcza do układu z Schengen z dnia 14 czerwca 1985 r. między Rządami Państw Unii Gospodarczej Beneluksu, Republiki Federalnej Niemiec oraz Republiki Francuskiej w sprawie stopniowego znoszenia kontroli na wspólnych granicach (Dz. Urz. UE. L 239 z 22.09.2000 r., s. 19 z późn. zm.)

¹²³⁸ Por. m. in. A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem w prawie karnym*, Białystok 2011, s. 368 i nast.

¹²³⁹ A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 368 i nast.; por. także wyrok ETS z dnia 28 września 2006 r., C-467/04, w sprawie *Giuseppe Francesco Gasparini et al.*, Rec. 2006, s. I-9199, w którym Europejski Trybunał Sprawiedliwości przyjął, że zasada

Autor wyraźnie i słusznie przyjmuje, że należy objąć na gruncie tej konwencji pojęciem wyroku skazującego każde orzeczenie przełamujące domniemanie niewinności¹²⁴⁰. Decyzja ramowa Rady 2009/315/WSiSW z dnia 26 lutego 2009 r.¹²⁴¹ w sprawie organizacji wymiany informacji pochodzących z rejestru karnego pomiędzy państwami członkowskimi oraz treści tych informacji, również na potrzeby niniejszej decyzji, przyjmuje, że wyrok skazujący oznacza każde prawomocne orzeczenie wydane przez sąd karny wobec osoby fizycznej w związku z popełnionym przestępstwem. Tę definicję przejmuje także na zasadzie art. 2 decyzja Rady 2009/316/WSiSW z dnia 6 kwietnia 2009 r. w sprawie ustanowienia europejskiego systemu przekazywania informacji z rejestrów karnych (ECRIS)¹²⁴².

ECRIS nie jest pierwszą inicjatywą w zakresie przekazywania informacji z rejestrów karnych w obrębie Unii Europejskiej, prace takie prowadzone były bowiem już znacznie wcześniej¹²⁴³. Cytowana decyzja Rady w sprawie ustanowienia ECRIS poprzedzona była Europejską konwencją o pomocy w sprawach karnych z dnia 20 kwietnia 1959 r.¹²⁴⁴ Postanowienia konwencji w tej

---

ne bis in idem, zawarta w art. 54 Konwencji wykonawczej do układu z Schengen stosuje się do orzeczenia organu sądowego umawiającego się państwa, wydanego w następstwie przeprowadzonego postępowania karnego, w wyniku którego postępowanie karne wobec oskarżonego zostało prawomocnie umorzone z powodu przedawnienia przestępstwa objętego ściganiem. Zdanie nadrzędne wchodzące w skład jedyne go zdania tworzącego art. 54 nie zawiera żadnego odniesienia do treści wyroku, który stał się prawomocny. Nie jest tak, że stosuje się ono wyłącznie do wyroków skazujących; zob. także wyrok (orzeczenie wstępne) ETS z dnia 22 grudnia 2008 r. w sprawie C-491/07, w sprawie *postępowanie karne przeciw Vladimirovi Turanskiemu* (Dz. Urz. UE C 44 z 21.02.2009, s. 19), w którym Europejski Trybunał Sprawiedliwości wskazał, że w związku z tym postanowienie organu policji, które mimo umorzenia postępowania karnego nie zamyka definitywnie możliwości ścigania w myśl danego porządku prawnego, nie może stanowić orzeczenia pozwalającego na uznanie, że „proces” tej osoby „zakończył” się wydaniem prawomocnego wyroku w rozumieniu art. 54 wskazanej konwencji, z głosem częściowo krytyczną: A. Lach, *Glosa do wyroku TS z dnia 22 grudnia 2008 r., C-491/07*, LEX/el. 2009; oraz aprobująca: P. Pawlonka, *Glosa do wyroku TS z dnia 22 grudnia 2008 r., C-491/07*, LEX/el. 2010.

¹²⁴⁰ A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 369.

¹²⁴¹ Dz. Urz. UE L 93 z 7.04.2009, s. 33.

¹²⁴² *Ibidem*.

¹²⁴³ Różnorodność danych i rejestrów charakteryzują np. B. Vermeulen *et al.*, *Blueprint for an EU Criminal Records Database. Legal, Politico-Institutional and Practical Feasibility*, Antwerp–Apeldoorn 2002, s 7 i nast.

¹²⁴⁴ Dz.U. 1999 Nr 76, poz. 854; zgodnie z art. 13 cyt. konwencji strona wezwana przekazuje, z zastrzeżeniem takiej samej możliwości dla jej organów sądowych w po-

materii zostały następnie uzupełnione w drodze uregulowań zawartych m.in. w art. 4 protokołu dodatkowego do tejże konwencji z dnia 17 marca 1978 r. oraz w podpisanym w dniu 8 listopada 2001 r. w Strasburgu 2 protokole dodatkowym¹²⁴⁵. Istotne znaczenie w tej materii ma także art. 56 Europejskiej konwencji o międzynarodowej ważności wyroków karnych z dnia 28 maja 1970 r., której Polska nie ratyfikowała, a która przewiduje uwzględnianie orzeczeń zapadłych w innych państwach członkowskich Rady Europy, pozostawiając prawu krajowemu określenie skutku wydania takiego orzeczenia¹²⁴⁶.

Wspomnianą wyżej konwencję o międzynarodowej ważności wyroków karnych z 1970 r. w stosunkach pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej zastąpiła decyzja ramowa Rady 2008/675/WSiSW z dnia 24 lipca 2008 r.¹²⁴⁷ w sprawie uwzględniania w nowym postępowaniu karnym wyroków skazujących zapadłych w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Niniejsza decyzja ramowa z uwagi na postawiony przez Unię Europejską cel utrzymywania i rozwijania przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, kontynuując przyjęty w 29 listopada 2000 r., zgodnie z konkluzjami z posiedzenia Rady Europejskiej w Tampere, program działań mający na celu wprowadzenie w życie zasady wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych, przewidujący przyjęcie co najmniej jednego instrumentu prawnego ustanawiającego zasadę, zgodnie z którą sąd jednego z państw członkowskich musi mieć możliwość uwzględniania prawomocnych wyroków karnych zapadłych w sądach innych państw członkowskich – w celu oceny uprzedniej karalności sprawcy i ewentualnego stwierdzenia ponownego popełnienia przez niego przestępstwa oraz w celu określenia rodzaju kary i zasad jej wykony-

---

dobnej sprawie, wyciągi z rejestru skazanych i wszelkie z nim związane informacje, o których przekazanie wnoszą organy sądowe każdej umawiającej się strony na potrzeby sprawy karnej. Zgodnie natomiast z art. 22 każda z umawiających się stron zawiadamia stronę zainteresowaną o orzeczeniach skazujących i późniejszych środkach podjętych wobec obywateli tej strony, które zostały wpisane w rejestrze skazanych. Ministerstwa Sprawiedliwości przekazują sobie te informacje co najmniej raz w roku. Jeżeli dana osoba jest traktowana jako obywatel dwóch lub więcej umawiających się stron, zawiadamia się wszystkie zainteresowane strony, chyba że osoba ta posiada obywatelstwo państwa, na którego terytorium została skazana.

¹²⁴⁵ Por. bliżej M. Leciak, *Problematyka „Europejskiego Rejestru Skazanych”*, Prok. i Pr. 2007, nr 4, s. 94; por. także M. Płachta, *Europejski Rejestr Karny: Przedwczesny pomysł czy idée fixe?*, Prok. i Pr. 2007, nr 12, s. 94 i nast.; *idem*, *European Criminal Record (ECR) and its Possible Application in Poland*, Arch. Iur. Crac. 2003, t. 35–36, s. 41–58; por. także B.J. Stefańska, *Zatarcie skazania...*, s. 136 i nast.

¹²⁴⁶ *Konwencje Rady Europy z obszaru „sprawiedliwość i sprawy wewnętrzne” podpisane/ratyfikowane przez Polskę*, dostępne na: bip.ms.gov.pl.

¹²⁴⁷ Dz. Urz. UE L 220 z 15.08.2008, s. 32.

wania, nałożyła na państwa członkowskie minimalne obowiązki uwzględniania wyroków skazujących zapadłych w innych państwach członkowskich¹²⁴⁸. W myśl wspomnianej decyzji ramowej stanem pożądanym jest, aby wyrok skazujący zapadły w innych państwach członkowskich w danym państwie członkowskim wiązał się ze skutkami równoważnymi skutkom wynikającym z wyroków skazujących wydanych przez jego własne sądy zgodnie z prawem krajowym, niezależnie od tego, czy skutki te uznawane są w prawie krajowym za skutki faktyczne czy proceduralne lub materialne skutki prawne. Niniejsza decyzja ramowa, co wyraźnie podkreśla się w preambule, nie ma jednak na celu dokonania harmonizacji skutków przypisywanych przez różne prawodawstwa krajowe istnieniu uprzednich wyroków skazujących, więc obowiązek uwzględniania uprzednich wyroków skazujących zapadłych w innych państwach członkowskich istnieje wyłącznie w takim zakresie, w jakim na mocy prawa krajowego uwzględnia się uprzednie krajowe wyroki skazujące. Jedynie wspomnieć w tym miejscu należy decyzję ramową Rady 2008/909/WSiSW z dnia 27 listopada 2008 r. o stosowaniu zasady wzajemnego uznawania do wyroków skazujących na karę pozbawienia wolności lub inny środek polegający na pozbawieniu wolności w celu wykonania tych wyroków w Unii Europejskiej¹²⁴⁹, która ma marginalne w zasadzie znaczenie dla omawianej problematyki.

Jako warunki wzajemnego uznawania A. Sakowicz wskazuje wzajemne zaufanie, ekwiwalentność oraz kompatybilność rozwiązań prawnych¹²⁵⁰. Ważna jest ekwiwalentność systemów prawnych¹²⁵¹, której co do zasady, jak się podkreśla w doktrynie, nie wykluczają różnice systemowe. Brak ekwiwalentności może być jedną z przeszkód ziszczenia się wzajemnego uznawania¹²⁵². Zdaniem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie w sytuacji, gdy wobec treści przepisów wyżej powołanej ustawy podstawą cofnięcia pozwolenia na broń musi być fakt wydania wobec danej osoby prawomocnego wyroku skazującego za popełnienie umyślnego przestępstwa, ustalenia, co do faktu zaistnienia powyższego stanu, pozostają kluczową przesłanką, rzutującą na rozstrzygnięcie¹²⁵³. Czyniąc ustalenia w przedmiotowym zakresie organ winien w pierwszej kolejności bazować na danych zawartych w Krajowym Re-

---

¹²⁴⁸ *Ibidem*.

¹²⁴⁹ Dz.U. UE. L 327 z 5.12.2008 r., s. 27, z późn. zm.

¹²⁵⁰ Por. w tym zakresie szerzej A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...* s. 191 i nast.

¹²⁵¹ Por. w tym zakresie *ibidem*, s. 209 i nast.; P. Brzeziński, *Zasada ekwiwalentności w prawie Wspólnot Europejskich*, EPS 2007, nr 6, s. 35 i nast.

¹²⁵² Por. w tym zakresie szerzej A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 212.

¹²⁵³ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 4 października 2012 r., II SA/Wa 1249/12, LEX nr 1249065.

jestrze Karnym. Zgodnie bowiem z aktem prawnym powołującym do życia ten rejestr gromadzone są w nim dane osób skazanych za popełnienie przestępstwa w kraju i w krajach Unii Europejskiej. Co się tyczy czynów, za popełnienie których skazanie nastąpiło na podstawie prawa polskiego, ich kwalifikacja, jako przestępstwa, nie nastręcza trudności i nie powoduje wątpliwości. Inaczej rzecz się ma z czynami, za popełnienie których skazano daną osobę na podstawie przepisów prawa obcego, w innym kraju. Biorąc bowiem pod uwagę fakt istnienia różnych systematyk prawnych obowiązujących w krajach Unii Europejskiej, kwalifikacji czynu jako przestępstwa winno dokonywać się w odniesieniu do prawa obowiązującego w kraju, w którym nastąpiło skazanie. Niezbędne jest więc odniesienie się do konkretnej kodyfikacji i dokonanie na jej podstawie kwalifikacji przepisu stanowiącego podstawę skazania. Tak więc nie w każdej sytuacji faktycznej jest możliwe ograniczenie się przez organ do ustaleń w zakresie ujawnienia czynu w Krajowym Rejestrze Karnym¹²⁵⁴.

Zgodnie z art. 5 cytowanej decyzji Rady w sprawie ustanowienia ECRIS państwa członkowskie przesyłają do Sekretariatu Generalnego Rady podane niżej informacje, w szczególności w celu sporządzenia niewiążącego podręcznika dla użytkowników, o którym mowa w art. 6 ust. 2 lit. a): a) wykaz przestępstw krajowych wchodzących w zakres poszczególnych kategorii, o których mowa w tabeli przestępstw w załączniku A (wykaz zawiera nazwę lub klasyfikację prawną przestępstwa oraz odniesienie do przepisów mających zastosowanie, może zawierać również krótki opis znamion przestępstwa); b) wykaz rodzajów wyroków skazujących, ewentualnych kar dodatkowych, środków bezpieczeństwa oraz ewentualnych późniejszych orzeczeń zmieniających sposób wykonania kary określonych w prawie krajowym, w każdej z kategorii, o których mowa w tabeli kar i środków w załączniku B (może on także zawierać krótki opis konkretnej kary lub środka). Zobowiązano jednocześnie państwa członkowskie do regularnej aktualizacji wykazów i opisów, o których mowa wyżej.

Kolejnym etapem ECRIS były: cyt. decyzja ramowa Rady 2009/315/WSiSW oraz cyt. decyzja Rady 2009/316/WSiSW. W praktyce system ECRIS oznacza łączność elektroniczną między bazami danych krajowych rejestrów karnych wszystkich państw członkowskich, dzięki której informacje o wyrokach skazujących są wymieniane szybko, w jednolitej oraz łatwej do odczytania formie, co zapewnia łatwy dostęp do kompletnych informacji na temat przestępstw popełnionych przez dowolnego obywatela Unii Europejskiej bez względu na to, w których państwach Unii osoba ta została w przeszłości skazana. W ten sposób osoby w przeszłości skazane nie są w stanie ukryć swo-

¹²⁵⁴ Por. uzasadnienie wyroku WSA w Warszawie z dnia 4 października 2012 r., II SA/Wa 1249/12, LEX nr 1249065.

jej kryminalnej przeszłości, korzystając w ramach Unii Europejskiej ze swobodnego przepływu osób, przenosząc się z jednego państwa członkowskiego do drugiego¹²⁵⁵.

ECRIS jest oparty na zdecentralizowanej strukturze informatycznej: dane z rejestru karnego są przechowywane wyłącznie w krajowych bazach danych państwa członkowskiego i – na wniosek – wymieniane elektronicznie między organami centralnymi państw członkowskich. Państwo członkowskie, którego obywatelstwo posiada dana osoba, staje się centralnym miejscem przechowywania wszystkich wyroków skazujących wydanych przeciwko tej osobie. Jest ono zobowiązane przechowywać i uaktualniać wszystkie otrzymywane informacje oraz – na wniosek – przekazywać je dalej. W związku z tym każde państwo członkowskie jest w stanie – na wniosek innego państwa członkowskiego – dostarczyć wyczerpujących, aktualnych i kompletnych informacji dotyczących wpisów do rejestru karnego na temat swoich obywateli niezależnie od tego, gdzie dany wyrok został wydany. Europejski Inspektor Ochrony Danych wyraził poparcie dla zdecentralizowanej struktury, albowiem takie rozwiązanie pomaga uniknąć dublowania danych osobowych w centralnej bazie danych. Wybór takiej zdecentralizowanej struktury oznacza, że państwa członkowskie są odpowiedzialne za bazy danych rejestrów karnych oraz za przetwarzanie danych osobowych zawartych w tych bazach. Konkretnie podmiotami kontrolującymi te bazy danych są organy centralne państw członkowskich. Jako kontrolerzy są odpowiedzialni za zawartość baz danych oraz za treść wymienianych informacji¹²⁵⁶.

Państwo członkowskie skazujące osobę niebędącą obywatelem tego państwa jest zobowiązane przesłać niezwłocznie informacje, wraz z późniejszymi wpisami, dotyczące tego wyroku skazującego do państwa członkowskiego (państw członkowskich), którego (których) obywatelem jest dana osoba. Przekazanie informacji dotyczących wyroków odbywa się drogą elektroniczną za pomocą znormalizowanego formatu europejskiego opierającego się na dwóch tabelach referencyjnych, kategorii przestępstw i kategorii kar. Tabele te ułatwiają automatyczne tłumaczenie przekazywanych informacji i poprawiają ich wzajemne rozumienie. Przy przekazywaniu informacji na temat wyroku

¹²⁵⁵ Rejestry karne, ec.europa.eu/justice/criminal/european-e-justice/ecris/index_en.htm (stan na 15.10.2016).

¹²⁵⁶ Opinia Europejskiego Inspektora Ochrony Danych na temat wniosku dotyczącego decyzji Rady w sprawie ustanowienia europejskiego systemu przekazywania informacji z rejestrów karnych (ECRIS), zgodnie z art. 11 decyzji ramowej 2008/XX/WSiSW (Dz. Urz. UE C 42 z 20.02.2009 r., s. 1); opinia Europejskiego Inspektora Ochrony Danych w sprawie komunikatu Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady i Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego: Droga do europejskiej strategii w dziedzinie e-sprawiedliwości (Dz. Urz. UE C 128 z 6.06.2009 r., s. 2).

państwo członkowskie musi podać odpowiednie kody kategorii przestępstw oraz kar i innych sankcji, które są automatycznie tłumaczone na język odbiorcy, dając mu w ten sposób możliwość natychmiastowej reakcji po otrzymaniu informacji.

Na podstawie decyzji ramowej, która określa zasady wymiany i funkcjonowania systemu ECRIS rozwiązania te zostały również uwzględnione w ustawie z 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym oraz w wielu aktach wykonawczych do wspomnianej ustawy¹²⁵⁷. Zgodnie bowiem z brzmieniem z art. 13 ust. 1 decyzji ramowej państwa członkowskie zobowiązane zostały do podjęcia środków niezbędnych do zapewnienia zgodności z decyzją ramową w terminie do 27 kwietnia 2012 r. W art. 1a u.k.r.k. wprowadzono m.in. definicję ECRIS jako zdecentralizowanego systemu teleinformatycznego opartego na bazach danych rejestrów karnych, służącego do wymiany informacji pomiędzy organami centralnymi państw członkowskich Unii Europejskiej przez zabezpieczoną sieć teleinformatyczną oraz wprowadzono definicję wyroku skazującego, za który uznaje się każde prawomocne orzeczenie wydane przez sąd karny wobec osoby fizycznej w związku z popełnieniem przestępstwa, której dane podlegają gromadzeniu w rejestrze. Zgodnie z art. 14 ust. 1 u.k.r.k. dane osobowe osób, o których mowa w art. 1 ust. 2 pkt 1, 3 i 7 oraz dane o podmiotach zbiorowych, o których mowa w art. 1 ust. 3 usuwa się z rejestru, jeżeli z mocy prawa skazanie uległo zatarciu, a ponadto m.in po otrzymaniu zawiadomienia o zarządzeniu zatarcia skazania przez sąd na podstawie art. 107 § 2 i 4 oraz art. 337 k.k.

Z uwagi na to, że istniejące w obrębie wielu krajów (np. Wielkiej Brytanii, Czech czy Słowacji) różnice systemowe, a także różnice w przyjętych rozwiązaniach, prowadzą do tego, że czas gromadzenia informacji o skazaniu w rejestrze karnym jest dużo dłuższy niż w Krajowym Rejestrze Karnym, w niektórych bowiem przypadkach informacja taka jest przechowywana nawet przez 100 lat, niezależnie od rodzaju orzeczonej kary, ponadto z uwagi na to, że wiele państw członkowskich Unii Europejskiej oraz państw trzecich rozróżnia zatarcie skazania od tzw. rehabilitacji, czyli ograniczenia wydawania informacji z rejestru karnego jedynie do celów postępowania karnego, aby uniknąć sy-

---

¹²⁵⁷ Por. ustawa z 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym; wraz z aktami wykonawczymi, w tym m.in. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 maja 2015 r. w sprawie wykazu kodów stosowanych przy przekazywaniu za pośrednictwem systemu ECRIS informacji dotyczących kwalifikacji prawnej czynu zabronionego przyjętej w orzeczeniu oraz orzeczonych kar i środków karnych, jak również środków zabezpieczających, kompensacyjnych i przepadku, środków wychowawczych, poprawczych i wychowawczo-leczniczych, oraz sposób zastosowania tych kodów (Dz.U. poz. 853).

tuacji, w której dane skazanie będzie wykazywane w informacji o osobie przez bardzo długi okres, dłuższy niż w przypadku analogicznych kar orzeczonych przez sądy polskie, dodano również art. 14a, przewidujący niewykazywanie tych skazań po upływie pewnego czasu. Jako podstawę określenia długości okresów, po których skazania takie nie byłyby wykazywane, przyjęto obowiązujące w prawie polskim sumy okresów przedawnienia wykonania kary oraz zatarcia skazania¹²⁵⁸. Zgodnie z art. 14a. ust 1 u.k.r.k. informacja o osobie sporządzona na podstawie danych zgromadzonych w rejestrze dla celów innych niż postępowanie karne nie zawiera danych o skazaniach, o których mowa w art. 1 ust. 2 pkt 4 (będących obywatelami polskimi prawomocnie skazanymi przez sądy państw obcych, jeżeli od daty uprawomocnienia się orzeczenia upłynął okres: 1) 40 lat w przypadku skazania na karę pozbawienia wolności przekraczającą 5 lat lub karę surowszą; 2) 25 lat w przypadku skazania na karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą 5 lat; 3) 15 lat w przypadku skazania na karę inną niż kary wymienione w pkt 1 i 2 albo orzeczenia innych środków, chyba że osoba, której dane gromadzone są w rejestrze, zażąda udostępnienia informacji o treści wszystkich dotyczących jej zapisów. Przepis ust. 1 nie dotyczy danych o skazaniach za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obywatelności, jeżeli pokrzywdzonym był małoletni.

5.2.3. Sankcja administracyjna

5.2.3.1. Uwagi ogólne

Przyjmując, że odpowiedzialność karna jest tylko jednym z rodzajów odpowiedzialności, a obok niej istnieją również inne operujące innymi rodzajami sankcji niż sankcja karna¹²⁵⁹, z uwagi na swoistego rodzaju dywersyfikację odpowiedzialności w wyniku procesu kontrawencjonalizacji, warto w tym miejscu zwrócić uwagę również na coraz bardziej zyskujące na znaczeniu sankcje administracyjne¹²⁶⁰. Tematyka ta rozwinięta będzie w niniejszym opracowaniu z co najmniej dwóch powodów, a mianowicie jest ona istotna z punktu widzenia zakresienia granic odpowiedzialności karnej i za wykroczenie, a także ich charakterystyki, ale jest również istotna jako coraz częściej wymieniana alternatywa przede wszystkim dla obecnej odpowiedzialności za wykroczenie¹²⁶¹.

¹²⁵⁸ Por. uzasadnienie projektu ustawy, 28.07.2011, druk sejmowy nr 4527.

¹²⁵⁹ Cyt. wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r.

¹²⁶⁰ Por. m.in. *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl *et al.*, Warszawa 2011; M. Szydło, *Charakter i struktura prawna administracyjnych kar pieniężnych*, SP 2003, nr 4, s. 123–150; W. Radecki, *Kary pieniężne w polskim systemie...*, s. 5–17.

¹²⁶¹ Por. np. A. Michór, *Odpowiedzialność administracyjna – odrębny rodzaj odpowiedzialności prawnej czy sankcja karna w prawie administracyjnym*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 18, red. L. Bogunia, Wrocław 2005, s. 347 i nast.; A. Wróbel,

O ile kary kryminalne są wymierzane za fundamentalne naruszenia zasad współżycia społecznego, o tyle kary administracyjne sankcjonują naruszenia norm o charakterze w dużej mierze technicznym, prawo administracyjne nie jest bowiem tak mocno powiązane z zagadnieniami etycznymi i moralnymi jak prawo karne¹²⁶². Sankcja administracyjna stanowi zasadniczo nieodłączny element władztwa państwowego, które polega na stosowaniu przymusu administracyjnego, zwłaszcza w sytuacjach dotyczących wykonywania nakazów bądź przestrzegania zakazów ustanowionych przez administrację albo wprost wynikających z przepisów powszechnie obowiązującego prawa i jest determinowane prawnym obowiązkiem podjęcia skutecznych działań zmierzających do pełnej ich realizacji¹²⁶³.

Problematykę sankcji administracyjnych jako jeden z pierwszych podejmował J. Filipek jeszcze w 1963 r., identyfikując je z całokształtem gwarancji prawnych zabezpieczających realizację prawa, sprzeciwiając się jednocześnie m.in. ograniczaniu tego pojęcia do sumy niekorzystnych skutków naruszenia prawa¹²⁶⁴. J. Filipek przyjmował jednocześnie, że na gruncie tej gałęzi prawa występuje swoista różnorodność sankcji prawnych, zasadniczo odmiennych od sankcji typowych dla innych gałęzi¹²⁶⁵. Prawo administracyjne materialne zasadniczo postrzegane jest bowiem jako zespół norm kształtujących prawną sytuację podmiotów spoza systemu administracji publicznej, a przy tym funkcjonalnie związanych z podmiotami administracji publicznej, stosującymi lub kontrolującymi przestrzeganie tych norm¹²⁶⁶. W większości definicji akcentuje się publicznoprawny charakter tej gałęzi prawa¹²⁶⁷.

Podkreślić należy, że w polskim prawie administracyjnym brak jednocześnie legalnej definicji ustawowej sankcji administracyjnej. Przy konstruowaniu zakresu tego pojęcia wzięć pod uwagę należy jednak to, że istota sankcji admi-

---

Odpowiedzialność administracyjna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (na przykładzie administracyjnych kar pieniężnych), EPS 2014, nr 9, s. 37 i nast.

¹²⁶² Z. Leoński, *Zarys prawa administracyjnego*, Warszawa 2006, s. 405.

¹²⁶³ Por. I. Niżnik-Dobosz, *Aksjologia sankcji w prawie administracyjnym*, [w:] *Sankcje administracyjne...*, s. 121; jeszcze w ubiegłym wieku F. Longchamps twierdził, że do prawa administracyjnego nie należy nic, co dotyczy karania i zagrożenia nim określonych czynów – *idem*, *Problemy pogranicza prawa administracyjnego*, SP 1967, nr 16, s. 12.

¹²⁶⁴ Por. J. Filipek, *Sankcja prawna w prawie administracyjnym*, PiP 1963, z. 12, s. 878; *idem*, *Jeszcze o sankcji prawnej*, PiP 1965, z. 4, s. 634.

¹²⁶⁵ Zob. *idem*, *Sankcja prawna w prawie...*, s. 874.

¹²⁶⁶ W. Dawidowicz, *Prawo administracyjne*, Warszawa 1997, s. 11–12.

¹²⁶⁷ Z. Duniewska, *Prawo administracyjne – wprowadzenie*, [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 1, *Instytucje prawa administracyjnego*, red. R. Hauser *et al.*, Warszawa 2010, s. 152 i nast.

nistracyjnej z pewnością pozostaje taka sama jak każdej innej sankcji prawnej, obejmując po prostu negatywną konsekwencję naruszenia norm prawnych, przyjmując jak to czyni teoria prawa, że sankcją w znaczeniu ogólnym są prawem przewidziane ujemne następstwa, jakie powinny nastąpić, jeżeli adresat nie zastosuje się do nakazu bądź zakazu prawnego, polegającego na zastosowaniu represji w postaci przymusu państwowego¹²⁶⁸. W przypadku sankcji administracyjnych zasadnicza jej funkcja nie sprowadza się do nałożenia na osobę ukaraną następczej dolegliwości, polegającej na ograniczeniu jej swobód czy prawnie chronionych dóbr osobistych, ale na stymulowaniu adresata w zakresie realizacji nakazów administracyjnych przez nałożenie obowiązku lub pozbawienie uprawnienia¹²⁶⁹. Sankcja administracyjna, podobnie jak sankcja karna w przypadku odpowiedzialności karnej, stanowi wyznacznik, a zarazem podstawę do przyjęcia odpowiedzialności administracyjnej. Z tych wszystkich względów przy próbie charakterystyki odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie oraz ich granic w pierwszej kolejności omówione zostały sankcje i ich rodzaje, następnie zaś rodzaje odpowiedzialności, dla których omówione sankcje stanowią podstawę.

5.2.3.2. Kryteria wyróżnienia sankcji administracyjnej na tle innych rodzajów sankcji

W ujęciu zakładającym, że sankcja jest elementem normy sankcjonującej, którą stosuje właściwy organ administracyjny, sankcja administracyjna to całokształt zinstytucjonalizowanych gwarancji stosowania norm prawa administracyjnego wynikających bezpośrednio z mocy ustawy albo polegających na możliwości posłużenia się przez podmioty prawa administracyjnego środkami prawnymi uruchamiającymi przewidzianą normami odpowiedzialność prawną określonych podmiotów lub uruchamiającymi powstanie wobec nich niekorzystnej sytuacji prawnej i faktycznej za niewykonanie obowiązków wynikających z ustawy lub zachowanie sprzeczne z ustawą¹²⁷⁰. Jak zauważył Z. Janku, kary administracyjne są zbiorem poważnie zróżnicowanym wewnątrz, ale ich wspólną cechą jest to, że przy ich nakładaniu nie stosuje się zasad prawa karnego ani procedur karnych, a co ważniejsze, łączy je to, że ich celem nie może być wymiar sprawiedliwości, który zgodnie z art. 175 ust. 1 Konstytucji RP sprawują sądy. Zdaniem Z. Janku wprawdzie efektem kary administracyjnej, jak każdej kary, jest represja, jednak nie jest ona celem, lecz raczej środkiem do celu, którym jest realizacja zadań stawianych przed administracją, są to zatem cele wyraźnie inne niż te, którym służyć mają kary

¹²⁶⁸ Por. J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 290.

¹²⁶⁹ Por. M. Lewicki, *Pojęcie sankcji prawnej...*, s. 65 i nast.

¹²⁷⁰ I. Niżnik-Dobosz, *Aksjologia sankcji...*

kryminalne¹²⁷¹. Z tego też m.in. powodu gwarancje odpowiedzialności karnej, wyrażone w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP, nie odnoszą się do zasady do stosowania sankcji administracyjnych i związanej z nimi odpowiedzialności ich adresatów¹²⁷². Niewątpliwie również odpowiedzialność administracyjna oparta na sankcjach w postaci kar pieniężnych pozostawać będzie poza zakresem regulacji wynikającej z art. 116 k.k.¹²⁷³

Poszukując zatem kryteriów wyróżniających sankcje administracyjne na tle innych rodzajów sankcji, jak wskazuje się w szerokim na chwilę obecną piśmiennictwie¹²⁷⁴, zwrócić należy uwagę w pierwszej kolejności na cele i funkcje danej sankcji. Zdaniem J. Zaborowskiego co prawda brak jest wyraźnych kryteriów odróżnienia kar administracyjnych od sankcji karnych czy cywilnych, niemniej jednak funkcje sankcji administracyjnej są odmienne i służą głównie osiągnięciu celów i zadań stawianych przed administracją publiczną, te zatem winny stanowić podstawowe kryterium wyróżniające dla sankcji administracyjnych¹²⁷⁵. Podobnie M. Stahl wskazuje, że sankcja jest sposobem

---

¹²⁷¹ Zob. Z. Janku, *Kara – administracja publiczna – prawo administracyjne*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009, s. 192.

¹²⁷² Wyroki TK z: dnia 22 września 2009 r., SK 3/08, OTK-A 2009, nr 8, poz. 125; dnia 4 lipca 2002 r. (cyt.); por. również D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004, s. 173 i nast.

¹²⁷³ Zob. K. Wiak, *Uwagi do art. 116*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2014, s. 582; J. Raglewski, *Komentarz do art. 116 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. A. Zoll, Warszawa 2012, s. 1458.

¹²⁷⁴ W. Radecki, *Opłaty i kary pieniężne w ochronie środowiska*, Warszawa 2009; M. Król-Bogomilska, *Kary pieniężne w prawie...*; D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*; M. Wincenciak, *Sankcje w prawie...*; P. Burzyński, *Ustawowe określenie...*; M. Górski, *Odpowiedzialność administracyjnoprawna w ochronie środowiska: odpowiedzialność za szkody w środowisku i inne instrumenty odpowiedzialności administracyjnoprawnej*, Warszawa 2008; A. Michór, *Odpowiedzialność administracyjna w obrocie instrumentami finansowymi*, Warszawa 2009; *Sankcje administracyjne...*, P. Majka, *Sankcje w prawie podatkowym*, Warszawa 2011; K. Kwaśnicka, *Odpowiedzialność administracyjna w prawie ochrony środowiska*, Warszawa 2011; W. Radecki, *Ochrona środowiska w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym. Studium porównawcze*, Warszawa 2013; E. Kruk, *Sankcja administracyjna*, Lublin 2013; *Administracyjne kary pieniężne w demokratycznym państwie prawa*, red. M. Błachucki, Warszawa 2015 oraz P. Wojciechowski, *Model odpowiedzialności administracyjnej w prawie żywnościowym*, Warszawa 2015 wraz z powoływaną w tych opracowaniach literaturą oraz orzecznictwem.

¹²⁷⁵ J. Zaborowski, *Uwagi na temat konstytucyjności kar administracyjnych*, [w:] *Problemy współczesnego ustrojoznawstwa. Księga jubileuszowa Profesora Bronisława Jastrzębskiego*, red. J. Dobkowski, Olsztyn 2007, s. 414.

reakcji administracji na nieposłuszeństwo, bierność lub opór administracyjny¹²⁷⁶, wyróżniając przy tym kary pieniężne, cofanie lub wygaszanie uprawnień w związku z np. niepodjęciem przez adresata wymaganego działania lub przerwania go¹²⁷⁷. Zdaniem M. Stahl przymus ten może przybrać postać przymusu egzekucyjnego lub właśnie kary i tutaj pojawia się rozróżnienie na karę administracyjną i kryminalną, różnicę statuując w przypisanych im funkcjach: funkcją przymusu egzekucyjnego jest bowiem spowodowanie, by zobowiązany wykonał polecenia administracji, a funkcją kary jest wyrządzenie określonych dolegliwości¹²⁷⁸. Również przez P. Chmielnickiego sankcja kojarzona jest z przymusem, dolegliwością, złem, ciężarem¹²⁷⁹, może być przy tym sankcją pozytywną lub negatywną¹²⁸⁰.

Zdaniem I. Niżnik-Dobosz sankcja administracyjna zabezpiecza/chroni wykonywanie obowiązków administracyjnych, stanowiąc całokształt instytucjonalizowanych gwarancji stosowania norm prawa administracyjnego, wynikających bezpośrednio z mocy ustawy albo polegających na możliwości posłużenia się przez podmioty prawa administracyjnego środkami prawnymi w metodzie działania prawa administracyjnego uruchamiającymi przewidzianą normami prawa odpowiedzialność prawną określonych podmiotów lub uruchamiającymi powstanie wobec nich niekorzystnej ujemnej sytuacji prawnej i faktycznej za niewykonanie obowiązków wynikających z ustawy/aktu stosowania prawa lub zachowanie sprzeczne z ustawą¹²⁸¹.

Jako wynikające ze stosunku administracyjno-prawnego ujemne (niekorzystne) skutki prawne dla podmiotów prawa, które nie stosują się do obowiązków związanych z ochroną środowiska wynikających z norm prawnych lub aktów stosowania prawa, nakładane w drodze aktu stosowania prawa przez organy administracji publicznej, ale także z mocy samego prawa, bez

¹²⁷⁶ M. Stahl, *Sankcje administracyjne – problemy węzłowe*, [w:] *Sankcje administracyjne...*, s. 18 i nast.

¹²⁷⁷ *Idem*, *Sankcja administracyjna*, [w:] *Prawo administracyjne. Pojęcia, instytucje, zasady w teorii i orzecznictwie ...*, red. *idem*, Warszawa 2016, s. 65.

¹²⁷⁸ *Idem*, *Sankcje administracyjne – problemy...*, s. 18 i nast.

¹²⁷⁹ P. Chmielnicki, *Sankcje publicznoprawne jako sposób formalizacji reguł określających wypłaty i koszty działania*, [w:] *Sankcje administracyjne...*, s. 34 i nast.

¹²⁸⁰ Za pomocą instrumentów rządzenia władze danej zbiorowości dążą do ochrony systemu przez nakładanie kosztów (sankcji negatywnych) w razie zachowania niezgodnego z oczekiwaniami systemu i dokładanie tak samo za pomocą instrumentów rządzenia władze danej zbiorowości dążą do ochrony systemu przez udzielanie korzyści (sankcji pozytywnych) osobom, które popierają system, zachowując się niezgodnie z regułami – P. Chmielnicki, *Sankcje publicznoprawne...*, s. 42 i nast.

¹²⁸¹ I. Niżnik-Dobosz, *Aksjologia sankcji...*, s. 121 i nast.

konieczności wydawania decyzji administracyjnych, za sankcję administracyjną uznaje także A. Jaworowicz-Rudolf¹²⁸². M. Wincenciak konsekwentnie przyjmuje natomiast, że sankcją administracyjną są nakładane w drodze aktu stosowania prawa przez organ administracji publicznej, wynikające ze stosunku administracyjnoprawnego, ujemne (niekorzystne) skutki dla podmiotów prawa, które nie stosują się do obowiązków wynikających z norm prawnych lub aktów stosowania prawa¹²⁸³. Wyodrębnia przy tym trzy podstawowe typy sankcji administracyjnych: 1) kary pieniężne (tu wyróżnił podgrupę kar pieniężnych w prawie antymonopolowym); 2) sankcje o charakterze egzekucyjnym i 3) sankcje pozbawienia bądź ograniczenia uprawnienia (koncesje, zezwolenia, zgody), które są wymierzane jako dolegliwość za działanie bez wymaganego prawem zezwolenia organu władzy publicznej, za naruszenie zakazu lub nakazu określonego normami prawa lub za spowodowanie stanu bezprawia administracyjnego¹²⁸⁴. Do kategorii sankcji egzekucyjnych zalicza sankcje egzekucyjne pieniężne i niepieniężne, przy czym pieniężne nakładane są na uczestników postępowania administracyjnego w celu przymuszenia ich do zachowania zgodnego z żądaniem organu administracji publicznej, natomiast sankcją egzekucyjną o charakterze niepieniężnym jest taka dolegliwość, z której istoty wynika, że jej celem jest zniweczenie działania określonego podmiotu i tym samym doprowadzenie do stanu zgodności z prawem, nie zaś represja, przy czym o charakterze egzekucyjnym sankcji nie przesądza rodzaj dolegliwości, lecz właśnie cel tej sankcji, jaki można wywnioskować z przepisów prawa¹²⁸⁵.

Z kolei M. Lewicki twierdzi, że w prawie administracyjnym z zakresu pojęcia sankcji należy wyłączyć sankcje nieważności i sankcje egzekucyjne, sankcjami są bowiem według M. Lewickiego jedynie wyróżnione w teorii prawa sankcje karne (represyjne), przy czym zastrzegł, że nie wszystkie można rozpatrywać w kategoriach kary (represji) za naruszenie prawa, albowiem podstawową rolą wielu z nich jest odwrócenie niebezpieczeństw grożących dobrom i wartościom prawnie chronionym¹²⁸⁶. Są to głównie środki stosowane w ramach wykonywania przez administrację publiczną zadań z zakresu tzw. policji

---

¹²⁸² A. Jaworowicz-Rudolf, *Funkcje sankcji administracyjnych w ochronie środowiska*, [w:] *Sankcje administracyjne...*, s. 220 i nast.; por. także A. Jaworowicz-Rudolf, M. Górski, *Odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska*, [w:] *Prawo ochrony środowiska*, red. M. Górski, Warszawa 2009, s. 190 i nast.

¹²⁸³ M. Wincenciak, *Sankcje w prawie...*, s. 73 i nast.

¹²⁸⁴ *Ibidem*, s. 94.

¹²⁸⁵ *Ibidem*, s. 93–118.

¹²⁸⁶ M. Lewicki, *Pojęcie sankcji prawnej...*, s. 72.

administracyjnej, która utożsamiana jest z działaniami na rzecz ochrony dóbr i wartości prawnych, a zwłaszcza porządku, spokoju i bezpieczeństwa publicznego. Drugą grupę stanowią według tego Autora sankcje mające charakter typowo karny (represyjny), do których zaliczył obowiązki wynikające z nałożenia kar pieniężnych, opłat podwyższonych, opłat sankcyjnych, kwot dodatkowych, dodatkowych zobowiązań¹²⁸⁷. W przypadku odpowiedzialności administracyjnej opartej na sankcjach policyjnych, które wyróżnia M. Lewicki, ujemną konsekwencją naruszenia normy prawnej są sankcje policyjne, ich podstawową rolą jest zaś, najogólniej rzecz ujmując, odwrócenie niebezpieczeństw grożących dobrom i wartościom prawnie chronionym, a naruszonym lub zagrożonym naruszeniem wskutek bezprawnego działania podmiotów prawa¹²⁸⁸. Sankcje policyjne stanowią istotną dolegliwość, dlatego mogą być postrzegane właśnie jako instrument represji, niemniej jednak z uwagi na to, że są one stosowane głównie w celu zapobieżenia przyszłym szkodom, jako środek prewencyjny, zabezpieczający przed możliwością dalszych naruszeń, wydaje się jednak, że oddziaływanie prewencyjne i restytucyjne tych sankcji przewyższa oddziaływanie represyjne¹²⁸⁹.

Charakteryzując cechy sankcji administracyjnej jako decydujące o jej swoistości, J. Jendrośka wskazuje, że zbiega się tutaj zarówno autorytatywna, jak i nieautorytatywna konkretyzacja prawa. Pod pojęciem wykroczenia administracyjnego J. Jendrośka rozumie naruszenie obowiązku wynikającego z dyrektyw administracyjnych, natomiast pod pojęciem sankcji karno-administracyjnej – dolegliwość o charakterze represyjnym wymierzoną za wykroczenie administracyjne podmiotom niepodporządkowanym organom uprawnionym do stosowania tych sankcji¹²⁹⁰.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego pojawiają się poglądy, że sankcje administracyjne są specyficzną formą odpowiedzialności prawnej polegającej na stosowaniu kar pieniężnych, które nie mają charakteru grzywny¹²⁹¹. W ocenie Trybunału Konstytucyjnego istotą kary administracyjnej jest przymuszenie do respektowania nakazów i zakazów, kara ta nie jest konsekwencją dopuszczenia się czynu zabronionego, lecz skutkiem zaistnienia stanu

¹²⁸⁷ *Ibidem*, s. 74.

¹²⁸⁸ *Ibidem*, s. 73.

¹²⁸⁹ P. Przybysz, *Egzekucja administracyjna*, Warszawa 1999, s. 179.

¹²⁹⁰ J. Jendrośka, *Karne zabezpieczenie wykonania dyrektyw administracji państwowej*, [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 3, red. T. Rabska, J. Łętowska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 297–325; *idem*, *Koncepcja sankcji karnej w prawie administracyjnym*, [w:] *Zbiór studiów z zakresu nauk administracyjnych*, red. Z. Rybicki *et al.*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 123–134.

¹²⁹¹ Uzasadnienie cyt. orzeczenia TK z dnia 1 marca 1994 r.

niezgodnego z prawem, co sprawia, że ocena stosunku sprawcy do czynu nie mieści się w reżimie odpowiedzialności obiektywnej¹²⁹².

Poza przedstawionymi powyżej sformułowanymi w doktrynie cechami charakterystycznymi pozwalającymi wyróżnić sankcje administracyjne jako samodzielną, a jednocześnie wyodrębnioną kategorię sankcji, podkreślić należy nadto, że przepisy wprowadzające sankcje administracyjne poza realizacją specyficznych celów stawianych przed administracją publiczną cechuje również odmienna niż w prawie karnym konstrukcja językowa wypowiedzi, wynika to jednakże w dużej mierze z różnorodności komponentów sankcji administracyjnej, spośród których tylko jednym z nich są kary pieniężne¹²⁹³. Standard, aby administracyjne kary pieniężne oraz okoliczności, w jakich mogą być nakładane, były określone przez prawo, zalecono rządowi państw członkowskich w Rekomendacji (91)1 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 13 lutego 1991 r. w sprawie sankcji administracyjnych nie konkretyzując jednakże wymaganej konstrukcji treści normatywnej¹²⁹⁴ (bliżej w ostatniej części niniejszego rozdziału). Jak się wydaje, należy tutaj stosować ogólne standardy sformułowane przez Trybunał Konstytucyjny, a więc aby przepis był na tyle precyzyjny, aby zapewniona była jego jednolita wykładnia i stosowanie, zaś ustawodawca nie powinien przez niejasne sformułowanie tekstu przepisów pozostawiać organom mającym je stosować nadmiernej swobody przy ustalaniu w praktyce zakresu podmiotowego i przedmiotowego ograniczeń konstytucyjnych wolności i praw jednostki¹²⁹⁵.

Kolejną wartą wyróżnienia cechą charakterystyczną w przypadku sankcji administracyjnej jest to, że odpowiedzialność administracyjna co do zasady nie opiera się na kryterium winy sprawcy, lecz na fakcie naruszenia obowiązku prawnego¹²⁹⁶. Szczególny jest również sposób ustalania kar pieniężnych, nie są

¹²⁹² Uzasadnienie wyroku TK z dnia 29 kwietnia 1998 r., K 17/97, OTK 1998, nr 3, poz. 30.

¹²⁹³ M. Wincenciak, *Sankcje w prawie...*, s. 113 i nast.; Z. Kmiecik, *Ogólne zasady prawa i postępowania administracyjnego*, Warszawa 2000, s. 122–123.

¹²⁹⁴ Zalecenie Nr (91)1 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w sprawie sankcji administracyjnych przyjęte 13 lutego 1991 r.; szerzej w tym zakresie: M. Rogalski, *Odpowiedzialność karna a odpowiedzialność administracyjna*, IN 2014, nr spec., s. 69 i nast.

¹²⁹⁵ Por. wyrok TK z dnia 23 czerwca 2009 r., K 54/07, OTK-A 2009, nr 6, poz. 86.

¹²⁹⁶ Np. wyroki z: dnia 18 kwietnia 2000 r., K 23/99, OTK 2000, nr 3, poz. 89; dnia 24 stycznia 2006 r., SK 52/04, OTK-A 2006, nr 1, poz. 6; dnia 15 stycznia 2007 r. (cyt.); dnia 5 maja 2009 r., P 64/07, OTK-A 2009, nr 5, poz. 64; dnia 14 października 2009 r. (cyt.); dnia 7 lipca 2009 r., K 13/08, OTK-A 2009, nr 7, poz. 105; dnia 1 lipca 2014 r., SK 6/12, OTK-A 2014, nr 7, poz. 68; cyt. orzeczenie TK z dnia 1 marca 1994 r.; wyroki TK z: dnia 25 marca 2010 r., P 9/08, OTK-A 2010, nr 3,

one bowiem zindywidualizowane, a przepisy określają ich wielkość zasadniczo z zastosowaniem kryterium proporcjonalności do stopnia zagrożenia dóbr chronionych przy określonym rozmiarze naruszeń¹²⁹⁷, a podmiotami, na które nakłada się karę, są nie tylko osoby fizyczne¹²⁹⁸, jak to dzieje się w przypadku odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie, której mogą podlegać tylko osoby fizyczne, jest to bowiem odpowiedzialność osobista¹²⁹⁹. Wymierzanie sankcji w trybie postępowania administracyjnego następuje w formie decyzji administracyjnej¹³⁰⁰.

5.2.3.3. Kary pieniężne w prawie administracyjnym

W doktrynie szczególnie duże zainteresowanie budzą sankcje administracyjne w postaci administracyjnych kar pieniężnych, przy czym przede wszystkim

---

poz. 26; dnia 31 marca 2008 r., SK 75/06, OTK-A 2008, nr 2, poz. 30; dnia 23 kwietnia 2002 r., K 2/01, OTK-A 2002 nr 3, poz. 27; dnia 14 czerwca 2004 r., SK 21/03, OTK-A 2004, nr 6, poz. 56; dnia 15 stycznia 2007 r. (cyt.); dnia 9 lipca 2012 r., P 8/10, OTK-A 2012, nr 7, poz. 75; aczkolwiek odnotować należy, że w ostatnim okresie obserwuje się nowe tendencje w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego sygnalizujące odchodzenie od tradycyjnie pojmowanej odpowiedzialności administracyjnej, chodzi tutaj o indywidualizację odpowiedzialności administracyjnej, tj. uzależnienie jej jednak od stwierdzenia winy lub innych okoliczności sprawy. W świetle nowszych rozstrzygnięć Trybunału organy administracji powinny orzekać o winie i karze, która ma być odpłatą za dokonany czyn – por. szerzej B. Majchrzak, *Indywidualizacja odpowiedzialności administracyjnej – nowe zjawisko w orzecznictwie TK*, [w:] *Nowe zjawiska w administracji publicznej. Prace studialne Warszawskiego Seminarium Aksjologii Administracji*, red. Z. Cieślak, A. Kosieradzka-Federczyk, Warszawa 2015.

¹²⁹⁷ Por. m.in. A. Błachnio-Parzych, *Sankcja administracyjna a sankcja karna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Sankcje administracyjne...*, s. 660.

¹²⁹⁸ Np. wyroki TK z: dnia 29 kwietnia 1998 r. (cyt.); dnia 24 stycznia 2006 r. (cyt.); dnia 7 lipca 2009 r. (cyt.).

¹²⁹⁹ J. Malanowski, *Pojęcie i koncepcje odpowiedzialności administracyjnoprawnej*, [w:] *Współczesne zagadnienia prawa i procedury administracyjnej. Księga jubileuszowa dedykowana prof. zw. dr. hab. Jackowi M. Langowi*, red. M. Wierzbowski et al., Warszawa 2009, s. 175.

¹³⁰⁰ Sądowa kontrola kar administracyjnych sprawowana jest przez sądy administracyjne pod kątem zgodności z prawem; zob. L. Klat-Wertelecka, *Sankcja egzekucyjna w administracji a kara administracyjna*, [w:] *Sankcje administracyjne...*, s. 67 i nast.; W. Kisiel, *Kary administracyjne i sankcje karne w ustawach „drogowych”*, [w:] *Sankcje administracyjne...*, s. 302 i nast.; por. także Z. Leoński, *O istocie tzw. kar administracyjnych*, [w:] *Jednostka w demokratycznym państwie prawa*, red. J. Filipek, Bielsko-Biała 2003, s. 355 i nast.; M. Szydło, *Charakter i struktura prawna...*, s. 130 i nast.

analizowany jest ich charakter prawny z uwagi na ich istotne podobieństwo, jakie wykazują do funkcjonującej na gruncie odpowiedzialności karnej i za wykroczenie – kary grzywny¹³⁰¹. Zarysowują się tutaj trzy podstawowe stanowiska dotyczące charakteru prawnego administracyjnych kar pieniężnych: pierwsze negujące administracyjny charakter kar pieniężnych wymierzanych przez organy administracji publicznej¹³⁰². Na gruncie przepisów stanowiących administracyjne kary pieniężne w ustawie o grach hazardowych L. Wilk zauważył, że grzywna ta nie jest instrumentem regulacji administracyjnoprawnej, bowiem przypomina rodzaj „karnego podatku”, a nie instrumentu prewencyjnego¹³⁰³. Prezentując problematykę kar pieniężnych w prawie antymonopolowym, M. Król-Bogomilska stwierdziła natomiast, że kary pieniężne nie są ani jedynym, ani podstawowym rodzajem sankcji stosowanych z tytułu naruszenia prawa antymonopolowego, wyliczyła jednocześnie kilka sankcji administracyjnoprawnych, w tym m.in. zakaz praktyki ograniczającej konkurencję, zakaz dokonania koncentracji, nakaz podziału połączonego przedsiębiorcy, nakaz zbycia całości lub części majątku przedsiębiorcy, nakaz zbycia udziałów lub akcji zapewniających kontrolę¹³⁰⁴. M. Sachajko zwrócił uwagę, że kary pieniężne przewidziane w prawie ochrony konkurencji są środkiem prawnym należącym do gałęzi prawa administracyjnego, mającym na celu zapewnienie wykonania obowiązków administracyjnych oraz wzmocnienie

¹³⁰¹ *Ibidem*, s. 1 i nast.; J. Jendrośka, *Kary administracyjne*, [w:] *Księga jubileuszowa Profesora Marka Mazurkiewicza. Studia z dziedziny prawa finansowego, prawa konstytucyjnego i ochrony środowiska*, red. R. Mastalski, Wrocław 2001; *idem*, *Karne zabezpieczenie wykonania...*, s. 1 i nast.; M. Król-Bogomilska, *Kary pieniężne w prawie...*, s. 1 i nast.; M. Mazurkiewicz, *Oplaty i kary pieniężne w systemie ochrony środowiska w Polsce (struktura prawna i funkcje)*, Acta Univ. Wratislaviensis 1986, nr 932; W. Fill, *Charakter prawny administracyjnych kar pieniężnych (na tle prawa ochrony środowiska)*, PiP 2009, z. 6, s. 1 i nast.; P. Przybysz, *Egzekucja...*, s. 179–187; W. Radecki, *Odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska*, Warszawa 2002, s. 96–101; G. Domański, *Administracyjne kary pieniężne za zanieczyszczanie środowiska*, PUG 1976, nr 9, s. 326–333; A. Kozaczewska, *Kompetencje KPW wykraczające poza zakres prawa administracyjnego w świetle zasad konstytucyjnych*, PUG 1997, nr 7–8, s. 33; M. Wierzbowski, *Nowelizacja prawa o publicznym...*, s. 7–8; W. Radecki, *Odpowiedzialność prawna...*, s. 72–83, 236–292; *idem*, *Odpowiedzialność administracyjna w prawie polskim*, Zesz. Nauk. ASW 1984, nr 37, s. 116–141; *idem*, *Kary pieniężne w polskim systemie...*, s. 5–18; *idem*, *Odpowiedzialność karna podmiotów kolektywnych w ochronie środowiska*, PiP 1997, z. 10; por też A. Michór, *O charakterze odpowiedzialności administracyjnej*, Acta Univ. Wratislaviensis 2004, nr 2642, s. 215–234.

¹³⁰² L. Tyszkiewicz, *Problem odpowiedzialności karnej osób prawnych (zakładów pracy) w polskim systemie prawnym*, Prac. Praw. UŚ 1974, nr 5, s. 170.

¹³⁰³ L. Wilk, *Kary pieniężne w ustawie o grach hazardowych*, Prok. i Pr. 2011, nr 1, s. 151.

¹³⁰⁴ M. Król-Bogomilska, *Kary pieniężne w prawie...*, s. 34.

ochrony wolności konkurencji. Jednocześnie jednak zauważył, że zasadniczo środki należące do tej grupy sankcji mają na celu represję i tylko w sposób pośredni mogą służyć zabezpieczeniu wykonania obowiązków wyznaczonych przez normę prawną¹³⁰⁵.

W drugiej grupie stanowisk zakłada się, że kary pieniężne są środkami o charakterze karnym, o czym ma przesądzać ich znaczna dolegliwość, a co za tym idzie wręcz niemożność odróżnienia ich od kary grzywny¹³⁰⁶. Na gruncie prawa ochrony środowiska W. Radecki początkowo zdecydowanie opowiadał się przeciwko uznawaniu odpowiedzialności, w której środkiem realizacji są kary pieniężne za odpowiedzialność karną¹³⁰⁷, następnie jednak zmodyfikował swoje stanowisko, uznając, że kary pieniężne są trzecim rodzajem odpowiedzialności karnej (obok odpowiedzialności za przestępstwa i odpowiedzialności za wykroczenia), podniósł przy tym, że wymierzanie kar pieniężnych jest bliższe wymiarowi sprawiedliwości niż administrowaniu¹³⁰⁸. W. Radecki formułuje przy tym trzy modele administracyjnych kar pieniężnych: pierwszy określany mianem taryfowego, gdzie jako przykład wskazuje prawo ochrony środowiska oraz ustawę o ochronie przyrody, który polega na ustaleniu przez organ wymierzający karę stopni naruszenia wymagań ochrony środowiska, po czym na podstawie odpowiednich tabel organ dokonuje obliczenia i wymierzenia kary. Model drugi polega na wyznaczeniu w ustawie minimum i maksimum kary pieniężnej, po czym zamieszczone są regulacje wskazujące, czym ma się kierować organ wymierzający karę – jako przykład W. Radecki wskazuje ustawy odnoszące się do postępowania z odpadami. Trzeci model, tzw. mieszany, polega na założeniu, że niektóre delikty są zagrożone karami pieniężnymi w bezwzględnej wysokości oznaczonej kwotowo, inne karami pieniężnymi bezwzględnie oznaczonymi metodą tzw. obliczeniową, jeszcze inne w tzw. widełkach¹³⁰⁹. Także B. Namysłowska-Gabrysiak, odnosząc się do kar pieniężnych w prawie antymonopolowym, przyjmuje, że sankcje pieniężne wymierzone w trybie administracyjnym mają charakter karny¹³¹⁰.

¹³⁰⁵ Zob. M. Sachajko, *Administracyjna kara pieniężna jako element systemu sankcjonowania wspólnotowych oraz polskich zakazów praktyk ograniczających konkurencję*, [w:] *Aktualne problemy polskiego i europejskiego prawa ochrony konkurencji*, red. C. Banasiński *et al.*, Warszawa 2006, s. 190.

¹³⁰⁶ A. Lipiński, *Niektóre problemy nowego prawa energetycznego*, PUG 1998, nr 5, s. 8; B. Namysłowska-Gabrysiak, *Odpowiedzialność karna osób prawnych*, Warszawa 2004, s. 158; W. Radecki, *Kary pieniężne w polskim systemie...*, s. 17; *idem*, *Odpowiedzialność prawna...*, s. 75.

¹³⁰⁷ *Ibidem*, s. 75, 100.

¹³⁰⁸ W. Radecki, *Kary pieniężne w polskim systemie...*, s. 17.

¹³⁰⁹ *Idem*, *Dezintegracja polskiego prawa penalnego*, Prok. i Pr. 2014, nr 9, s. 22 i nast.

¹³¹⁰ Zob. B. Namysłowska-Gabrysiak, *Odpowiedzialność karna osób...*, s. 158.

Negując karny charakter kar pieniężnych w prawie administracyjnym, M. Cieślak dla uzasadnienia takiego poglądu podkreśla, że sankcje te nie są zindywidualizowane, abstrahują od skonkretyzowanego czynu określonej osoby i dotyczą wprost całej zbiorowości, pośrednio zaś tylko interesów poszczególnych jej członków¹³¹¹. Podobne stanowisko zajmował W. Wolter, który wskazywał, że skoro przestępstwo jest czynem, a podmiotem tego czynu może być jedynie osoba fizyczna, przeto wszelkiego rodzaju kary pieniężne nakładane na jednostki organizacyjne nie mają nic wspólnego z odpowiedzialnością karną za przestępstwa¹³¹². Podobnej argumentacji w tym zakresie używa A. Marek¹³¹³.

Odnosząc się do zagadnienia karnego charakteru administracyjnych kar pieniężnych w kontekście przede wszystkim odróżnienia tego rodzaju odpowiedzialności chociażby od odpowiedzialności za wykroczenie, warto zwrócić uwagę na postępowanie mandatowe w przypadku wykroczeń, gdzie istnieje możliwość nałożenia sankcji karnej w postaci grzywny przez organ administracji w ramach właśnie postępowania mandatowego¹³¹⁴. Mimo że postępo-

¹³¹¹ Zob. M. Cieślak, *Polskie prawo karne...*, s. 147.

¹³¹² Zob. W. Wolter, *Nauka o przestępstwie...*, s. 50.

¹³¹³ A. Marek, *Pojęcie prawa karnego...*, s. 46.

¹³¹⁴ Art. 95. § 1 – art. 96 § 2 k.p.s.w.: „Postępowanie mandatowe prowadzi Policja, a inne organy, gdy przepis szczególny tak stanowi. [...] § 3. W sprawach określonych w art. 17 § 2 postępowanie mandatowe prowadzi inspektor pracy. Inspektor pracy może nałożyć grzywnę w drodze mandatu karnego także po przeprowadzeniu czynności wyjaśniających, jeżeli uzna, że kara ta będzie wystarczająca. Art. 96. § 1. W postępowaniu mandatowym można nałożyć grzywnę w wysokości do 500 zł, a w przypadku, o którym mowa w art. 9 § 1 kodeksu wykroczeń – do 1 000 zł. § 1a. W postępowaniu mandatowym, w sprawach: 1) w których oskarżycielem publicznym jest właściwy organ Państwowej Inspekcji Pracy, 2) naruszeń przestrzegania obowiązków lub warunków przewozu drogowego wymienionych w załączniku nr 1 i 2 do ustawy z dnia 6 września 2001 r. o transporcie drogowym (Dz.U. z 2012 r. poz. 1265 oraz z 2013 r. poz. 21), w których oskarżycielem publicznym jest właściwy organ Inspekcji Transportu Drogowego lub Policji – można nałożyć grzywnę w wysokości do 2 000 zł. § 1aa. W postępowaniu mandatowym, w sprawach o czyny określone w art. 54–56 i art. 57a ustawy z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. Nr 62, poz. 504, z późn. zm.) można nałożyć grzywnę w wysokości 2 000 zł. § 1b. Jeżeli ukarany co najmniej dwukrotnie za wykroczenie przeciwko prawom pracownika określone w Kodeksie pracy popelnia w ciągu dwóch lat od dnia ostatniego ukarania takie wykroczenie, właściwy organ Państwowej Inspekcji Pracy może w postępowaniu mandatowym nałożyć grzywnę w wysokości do 5 000 zł. § 1c. W postępowaniu mandatowym, w sprawach o czyny określone w art. 93 pkt 12 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2013 r. poz. 1409, z późn. zm.) można nałożyć grzywnę w wysokości do

wanie to jest prowadzone przez organ administracji publicznej, specyfika tego postępowania powoduje, iż nie można uznać, że mamy do czynienia z formami i procedurą swoistą dla administracji publicznej, albowiem nakładane w ramach tego postępowania sankcje (grzywna w drodze mandatu karnego) są elementem odpowiedzialności za wykroczenie określanej, jak wskazano wcześniej, również mianem szeroko rozumianej odpowiedzialności karnej, nie zaś odpowiedzialności administracyjnej. Postępowanie mandatowe jest co do zasady swoistym postępowaniem zastępczym w stosunku do postępowania przed sądem, który jest organem powołanym do orzekania w sprawach o wykroczenia. Kluczowe znaczenie w tym przypadku ma przede wszystkim to, że postępowanie to uwarunkowane jest wyrażeniem przez sprawcę zgody na swoistego rodzaju dobrowolne poddanie się karze¹³¹⁵. Ta zgoda sprawy polegająca na przyjęciu mandatu karnego jest jednoznaczna z rezygnacją nie tylko z prawa do rozpoznania sprawy przez sąd, lecz także z rezygnacją prawa do jego zaskarżenia, albowiem od ukarania w trybie postępowania mandatowego nie przysługuje zwykły środek zaskarżenia¹³¹⁶. W przypadku odpowiedzialności administracyjnej sankcja ad-

---

2 000 zł. § 2. W drodze mandatu karnego nie nakłada się grzywny za wykroczenia, za które należałoby orzec środek karny, a także w wypadku określonym w art. 10 § 1 kodeksu wykroczeń. W sytuacji określonej w art. 9 § 1 kodeksu wykroczeń nałożenie grzywny w drodze mandatu karnego jest możliwe jedynie, gdy w zakresie wszystkich naruszonych przepisów postępowanie mandatowe jest dopuszczalne”; zob. M. Błaszczuk, W.J. Jankowski, M. Zbrojewska, *Prawo i postępowanie w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2013, s. 311.

¹³¹⁵ Art. 99 k.p.s.w.: „W razie odmowy przyjęcia mandatu karnego lub nieuiszczenia w wyznaczonym terminie grzywny nałożonej mandatem zaocznym, organ, którego funkcjonariusz nałożył grzywnę, występuje do sądu z wnioskiem o ukaranie. We wniosku tym należy zaznaczyć, że obwiniony odmówił przyjęcia mandatu albo nie uiścił grzywny nałożonej mandatem zaocznym, a w miarę możliwości podać także przyczyny odmowy”.

¹³¹⁶ Art. 101 § 1–4 k.p.s.w.: „Prawomocny mandat karny podlega niezwłocznie uchyleniu, jeżeli grzywnę nałożono za czyn niebędący czynem zabronionym jako wykroczenie albo na osobę, która popełniła czyn zabroniony przed ukończeniem 17 lat, albo gdy ustawa stanowi, że sprawca nie popełnia wykroczenia z przyczyn, o których mowa w art. 15–17 kodeksu wykroczeń. Uchylenie następuje na wniosek ukaranego, jego przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego złożony nie później niż w terminie 7 dni od uprawomocnienia się mandatu lub na wniosek organu, którego funkcjonariusz nałożył grzywnę, albo z urzędu. § 1a. Prawomocny mandat karny podlega uchyleniu w trybie określonym w § 1, jeżeli grzywnę nałożono wbrew zakazom określonym w art. 96 § 2. Podlega on również uchyleniu, gdy grzywnę nałożono w wysokości wyższej niż wynika to z art. 96 § 1–1b, z tym że w takim wypadku jedynie w części przekraczającej jej dopuszczalną wysokość. § 1b. Prawomocny mandat karny podlega uchyleniu w każdym czasie na wniosek ukaranego, jego przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego lub na wniosek organu, którego funk-

ministracyjna nakładana jest natomiast przez organ administracji, niezależnie od woli podmiotu podlegającego odpowiedzialności i jest jedną z kompetencji, jakie przyznają organom administracji przepisy administracyjnego prawa materialnego w ramach realizowanych przez te organy funkcji¹³¹⁷.

W zakresie charakteru administracyjnych kar pieniężnych można wreszcie na koniec wskazać trzecią grupę stanowisk, obejmującą poglądy o potrzebie kompleksowego, interdyscyplinarnego traktowania kar pieniężnych i te poglądy uznać należy za słuszne. Można w tym miejscu przywołać poglądy W. Fila oraz D. Szumiło-Kulczyckiej. W. Fill, analizując charakter prawny administracyjnych kar pieniężnych na tle prawa ochrony środowiska, przyjmuje, że jest to instytucja o kompleksowym charakterze, a ten kształtuje z jednej strony prawo finansowe, z drugiej prawo administracyjne i karne, zwracając jednocześnie uwagę na zdominowanie konstrukcji przez elementy właściwe dla prawa karnego¹³¹⁸. Z kolei D. Szumiło-Kulczycka przyjmuje, że zasadne jest wyodrębnienie wśród środków realizacji odpowiedzialności administracyjnej zbiorczej kategorii w postaci administracyjnych kar pieniężnych przeciwstawianej chociażby środkom zaliczanym do tzw. policji administracyjnej, co ma podkreślić, że o ile te drugie za cel podstawowy stawiają sobie prewencję, to te pierwsze w zasadzie jako cel podstawowy realizują represję, a zatem właściwie sam odwet za naruszenie normy prawnej, dlatego też w tym zakresie, zdaniem D. Szumiło-Kulczyckiej, uzasadnione jest posługiwanie się pojęciem prawa administracyjno-karnego¹³¹⁹.

---

cjonariusz nałożył grzywnę, albo z urzędu, jeżeli: 1 Trybunał Konstytucyjny orzekł o niezgodności z Konstytucją, ratyfikowaną umową międzynarodową lub z ustawą przepisu prawnego, na podstawie którego została nałożona grzywna tym mandatem; 2) potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską. § 2. Uprawniony do uchylenia prawomocnego mandatu karnego jest sąd właściwy do rozpoznania sprawy, na którego obszarze działania została nałożona grzywna. W przedmiocie uchylenia mandatu karnego sąd orzeka na posiedzeniu. W posiedzeniu ma prawo uczestniczyć ukarany, organ, który lub którego funkcjonariusz nałożył grzywnę w drodze mandatu, albo przedstawiciel tego organu oraz ujawniony pokrzywdzony. Przed wydaniem postanowienia sąd może zarządzić stosowne czynności w celu sprawdzenia podstaw do uchylenia mandatu karnego. § 3. Uchylając mandat karny nakazuje się podmiotowi, na rachunek którego pobrano grzywnę, zwrot uiszczony kwoty. § 4. W razie wydania ponownego rozstrzygnięcia w sprawie, w której uchylono prawomocny mandat karny, nie można orzec na niekorzyść obwinionego, jeżeli uchylenie mandatu nastąpiło z przyczyn wskazanych w § 1b⁹.

¹³¹⁷ Zob. M. Wincenciak, *Sankcje w prawie...*, s. 40–41; A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 35–52.

¹³¹⁸ W. Fill, *Charakter prawny administracyjnych...*, s. 74 i nast.

¹³¹⁹ Zob. D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*, s. 25 i nast.

Przedstawione w tej części rozważania mają charakter w dużej mierze sprawozdawczy z uwagi na rozległość prezentowanej problematyki sankcji administracyjnych, wyczerpujące przedstawienie wskazanego obszaru przekracza bowiem ramy niniejszego opracowania skupiającego się zasadniczo na zagadnieniu wieloaspektowej analizy procesu kontrawencjonalizacji, a ten, jak przyjęto w rozdziale I, stanowi swoistego rodzaju dywersyfikację odpowiedzialności pomiędzy odpowiedzialnością karną a odpowiedzialnością za wykroczenie. Tematyka ta rozwinięta została w tym miejscu celem próby zakreslenia granic odpowiedzialności karnej i za wykroczenie, a także ich charakterystyki, oraz jako proponowana alternatywa przede wszystkim dla obecnej odpowiedzialności za wykroczenie.

5.3. Odpowiedzialność karna i odpowiedzialność za wykroczenie

5.3.1. Uwagi ogólne

Próbując poddać charakterystyce wspomniane dwa rodzaje odpowiedzialności, a zarazem dokonać precyzyjnego podziału ich zakresu, wyjść należy od podstawowego, jak się wydaje założenia, a mianowicie, że będą to zasadniczo dwa autonomiczne (co nie koniecznie oznacza, że różne) rodzaje odpowiedzialności, pomimo niewątpliwych podobieństw, a także omówionego bliżej w rozdziale I stopniowego ich zbliżania. Już J. Makarewicz, przyglądając się zasadzie *nullum crimen sine lege*, zwracał uwagę, że w każdym współczesnym państwie obok właściwych czynów karalnych istnieje grupa przestępstw zwana wykroczeniami policyjnymi, dostrzegając już wówczas różnicę między przestępstwami a wykroczeniami o charakterze teoretycznym. W przypadku wykroczenia policyjnego, zdaniem J. Makarewicza, mamy do czynienia, podobnie jak w wypadku przestępstwa, z nieposłuszeństwem sprawcy wobec normy ustanowionej przez państwo lub w jego imieniu dla ochrony dóbr prawnych oraz z karzącą reakcją. Powołując poglądy F. von Liszta, J. Makarewicz twierdzi, że o ile teoretycznie jest wątpliwe, czy istnieje różnica pomiędzy bezprawiem karnym a policyjnym, o tyle praktycznie takiej różnicy nie ma wcale, granice są bardzo rozmyte i oba pojęcia podlegają szerokiemu pojęciu czynu karygodnego¹³²⁰. W teorii pojawiają się w kontekście rozwoju historycznego tego rodzaju odpowiedzialności (por. rozdział I) poglądy, że co

¹³²⁰ J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego*, Lublin 2009, s. 101 i nast.; szerzej R. Pawlik, *Identity of Criminal Law at the Time of European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments*, Soc. Iur. 2015, Vol. 3, No. 1.

do zasady przestępstwa mają kryminalny charakter, a wykroczenia administracyjny przy jednoczesnym sygnalizowaniu, że przeprowadzenie precyzyjnego podziału między tymi dwoma grupami czynów nie jest możliwe¹³²¹. Wyraźnie zwraca się uwagę na to, że przepisy prawa o wykroczeniach mają związek z prawem administracyjnym i sankcjonują przede wszystkim naruszenie różnych aktów prawa administracyjnego, powracając do koncepcji prawa karno-administracyjnego, a różnicę między prawem karnym powszechnym a karno-administracyjnym postrzegając w jakościowo odmiennej definicji, którą w przeszłości spełniały te dwa działy prawa. Jednocześnie podkreśla się, że prawo karne powszechne ma służyć realizacji państwowego *ius puniendi*, natomiast prawo karno-administracyjne ma służyć wykonywaniu państwowej funkcji administrowania, a więc powinny dotyczyć sfery administracyjno-porządkowej w celu ułatwienia administracji wykonywania jej zadań¹³²².

Zasadniczo można przyjąć, że nie budzi wątpliwości to, że różnica pomiędzy wykroczeniem a przestępstwem leży z pewnością przede wszystkim w poziomie społecznej szkodliwości¹³²³, nie jest to w doktrynie zasadniczo sporne, sporne jest natomiast to, czy ta różnica ma charakter jakościowy czy ilościowy. Za jakościowym charakterem tej różnicy opowiadają się m.in. A. Marek¹³²⁴, J. Bafia¹³²⁵, L. Lernell¹³²⁶, W. Wolter¹³²⁷, natomiast za ilościowym charakterem teje różnicy opowiadają się m.in. M. Cieślak¹³²⁸, A. Gubiński¹³²⁹,

---

¹³²¹ Te poglądy pojawiają się także obecnie w powołanej wyżej literaturze, w tym zakresie por. także interesujące opracowanie: J. Sootak, *Revision of Penal Law at the Junction of Criminal, Misdemeanour and Administrative Law*, „Juridica” 2013, s. 242–248.

¹³²² M. Bojarski, *W sprawie ostatecznego uregulowania kwestii czynów przepołowionych*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas et al., Warszawa 2012.

¹³²³ Bliżej w rozdziale VI; a także R. Pawlik, *Společna škodliwost' czynu – wybrane zagadnienia na przykładzie wykroczenia typizowanego w art. 87 k.w.*, KKSSiP 2013, nr 4, s. 38–54.

¹³²⁴ A. Marek, *Materiałna definicja wykroczenia*, ZNUMK, Prawo 1971, nr 10, s. 103.

¹³²⁵ J. Bafia, *Kodyfikacja prawa o wykroczeniach*, PiP 1971, z. 10, s. 529.

¹³²⁶ L. Lernell, *Wykład prawa karnego*, Warszawa 1961, s. 67; oraz *idem*, *Określenie wykroczenia w projekcie prawa o wykroczeniach*, ZKA 1961, nr 2, s. 23 i nast.

¹³²⁷ W. Wolter, *Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna*, t. 1, Kraków 1933, s. 264 i nast.; w późniejszych pracach obserwujemy położenie akcentu na ilościową różnicę między przestępstwem a wykroczeniem, tak: W. Wolter, *O stopniowaniu społecznego niebezpieczeństwa czynu karalnego*, KSP 1970, nr 3, s. 116–117.

¹³²⁸ M. Cieślak, *Uwagi na marginesie projektu prawa o orzecznictwie karno-administracyjnym*, Pał. 1961, nr 6, s. 34.

¹³²⁹ A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1989, s. 34–35.

E. Iserzon¹³³⁰, L. Peiper¹³³¹, E.S. Rappaport¹³³², M. Bojarski, W. Radecki¹³³³. W doktrynie, zdaniem M. Bojarskiego, w teorii różnicy między prawem karnym powszechnym a karno-administracyjnym należy upatrywać w jakościowo odmiennej definicji, będącej pochodną funkcji, którą w przeszłości spełniały te dwa działy prawa, w których prawo karne powszechne miało służyć realizacji państwowego *ius puniendi*, natomiast prawo karno-administracyjne miało służyć wykonywaniu państwowej funkcji administrowania. Obecnie jednak, jak podkreśla M. Bojarski, przeprowadzenie precyzyjnego podziału między tymi dwoma grupami czynów na podstawie wskazanego kryterium nie jest możliwe, a to kryterium może być tylko jedną z wielu perspektyw oceny¹³³⁴. Różnicy pomiędzy wykroczeniem a przestępstwem upatrywano również w założeniu, że wykroczenie stanowi jedynie zagrożenie dóbr prawnie chronionych, podczas gdy przestępstwo dobra te narusza. Obecnie jednakże i ten sposób rozróżnienia nie przyniesie oczekiwanych rezultatów, albowiem zarówno kodeks wykroczeń zawiera typy odnoszące się do naruszenia określonych dóbr, jak choćby opisane w art. 119 czy 120, jak również kodeks karny zawiera typy polegające jedynie na zagrożeniu dóbr prawnych, jak choćby opisane w art. 180 czy 178¹³³⁵. Problem identyfikacji istoty wykroczenia spotęgowała nadto charakteryzowana wcześniej (rozdział I) ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego¹³³⁶, która zapoczątkowała w Polsce tzw. proces kontrawencjonalizacji polegający na swoistym rozwarstwieniu odpowiedzialności. W wyniku tej regulacji przesunięto do sfery wykroczeń m.in. drobne czyny przeciwko mieniu oraz drobne oszustwa w handlu¹³³⁷. Zmian tego typu dokonywano również później, a tzw. przepełnienie następowało

¹³³⁰ E. Iserzon, *Reforma orzecznictwa karno-administracyjnego*, PiP 1959, z. 8–9, s. 225.

¹³³¹ L. Peiper, *Komentarz do k.k. i prawa o wykroczeniach*, Kraków 1936.

¹³³² E.S. Rappaport, *Zagadnienia kodyfikacji wykroczeń w ustawodawstwie polskim*, GSW 1929, nr 6.

¹³³³ M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne obszarów stycznych wykroczeń i przestępstw*, Wrocław 1989, s. 8; a także interesujące opracowanie: W. Radecki, *Normatywne ujęcie wykroczenia*, Prok. i Pr. 2003, nr 2, s. 61 i nast.

¹³³⁴ M. Bojarski, *W sprawie ostatecznego uregulowania...*, s. 37.

¹³³⁵ W tym temacie por. szerzej H. Popławski, *Problemy granic przestępstwa i wykroczenia*, NP 1973, nr 9, s. 1291–1292; H. Popławski wyróżnia jeszcze jedno kryterium, a mianowicie kryterium szkodliwych następstw czynu; podobnie także T. Grzegorzczak, A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1996, s. 23.

¹³³⁶ Dz.U. Nr 23, poz. 149.

¹³³⁷ Por. w tym zakresie rozważania zawarte w rozdziale I niniejszego opracowania.

bądź przez wprowadzanie znamion ocennych, bądź też przez wartość przedmiotu czynności wykonawczej lub wysokość wyrządzonej szkody¹³³⁸.

W art. 10 k.w. uregulowano zbieg przepisów prawa wykroczeń i prawa karnego¹³³⁹. Aktualne brzmienie art. 10 k.w. nadała ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia¹³⁴⁰. Zgodnie z art. 10. § 1 k.w., jeżeli czyn będący wykroczeniem wyczerpuje zarazem znamiona przestępstwa, orzeka się za przestępstwo i za wykroczenie, z tym że jeżeli orzeczono za przestępstwo i za wykroczenie karę lub środek karny tego samego rodzaju, wykonuje się surowszą karę lub środek karny. W razie uprzedniego wykonania łagodniejszej kary lub środka karnego zalicza się je na poczet surowszych¹³⁴¹. Rozwiązanie to było i jest nadal krytycznie oceniane w doktrynie jako naruszające m.in. zasadę *ne bis in idem*¹³⁴². Zdaniem P. Kardasa zasadniczy warunek aktualizacji zakazu *ne bis in idem* związany jest z uprzednim, w stosunku do wszczynanego lub kontynuowanego postępowania, prawomocnym zakończeniem postępowania karnego co do tego samego czynu. Stan taki obejmuje z powodów zupełnie oczywistych dwie sytuacje: pierwszą, gdy ten sam czyn stanowi przedmiot dwóch różnych postępowań, drugą, gdy ten sam czyn stanowi przedmiot jednego postępowania, które w stosunku do tego czynu zostaje zakończone prawomocnie, zarazem jednak z uwagi na określone decyzje procesowe jest w stosunku do tego samego czynu kontynuowane¹³⁴³.

¹³³⁸ Szerzej rozdział VI.

¹³³⁹ Zob. np. A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 74; A. Gubiński, *Prawo wykroczeń...*, s. 234–236; T. Grzegorzcyk, A. Gubiński, *Prawo wykroczeń...*, s. 195–197; zasadnicze wątpliwości wywołuje natomiast stanowisko, w tym a także Sądu Najwyższego, w sprawie możliwego zbiegu przestępstwa określonego w art. 177 § 1 lub 2 k.k. z art. 86 § 1 k.w. Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 27 marca 2014 r., I KZP 1/14, OSNKW 2014, nr 7, poz. 54, potwierdził wcześniej sformułowany pogląd, że: „przestępstwo określone w art. 177 § 1 lub 2 k.k., popełnione na drodze publicznej, w strefie zamieszkania lub strefie ruchu, w następstwie którego inna osoba niebędąca pokrzywdzonym tym przestępstwem – odniosła obrażenia powodujące naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwający nie dłużej niż siedem dni albo poniosła szkodę w mieniu, zgodnie z art. 10 § 1 k.w. stanowi jednocześnie wykroczenie określone w art. 86 § 1 k.w.”.

¹³⁴⁰ Dz.U. Nr 106, poz. 1149 z późn. zm.; zob. T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 431–433.

¹³⁴¹ Zob. W. Marcinkowski, *Materialnoprawna i procesowa problematyka idealnego zbiegu przestępstwa i wykroczenia*, WPP 2003, nr 3, s. 30.

¹³⁴² Zob. np. S. Waltoś, *Konsekwencje prawne zbiegu znamion przestępstwa i wykroczenia w czynnie społecznie niebezpiecznym*, PiP 1970, z. 11, s. 702; A. Błachnio-Parzych, *Pozorny zbieg znamion przestępstwa i wykroczenia a zasada ne bis in idem w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Pal. 2008, nr 9–10, s. 68.

¹³⁴³ P. Kardas, *Konstrukcja idealnego zbiegu a zakres zastosowania zasady rei iudicatae*,

Kwestie zbiegu wykroczenia z czynem z zakresu prawa karnego skarbowego unormowano natomiast w art. 8 k.k.s., zgodnie z którym, jeżeli ten sam czyn będący przestępstwem skarbowym lub wykroczeniem skarbowym wyczerpuje zarazem znamiona przestępstwa lub wykroczenia określone w przepisach karnych innej ustawy, stosuje się każdy z tych przepisów¹³⁴⁴.

Warto w tym miejscu również przypomnieć, że cechą charakterystyczną obecnego postępowania w sprawach o wykroczenia jest przekazanie orzecznictwa w sprawach o wykroczenia sądom i tym samym likwidacja istniejących od 1951 r. kolegiów ds. wykroczeń w okresie 4 lat daty wejścia w życie Konstytucji RP z 1997 r. (art. 237 ust. 1)¹³⁴⁵. Czyniąc tę uwagę podkreślić należy jednak równocześnie, że zdaniem Trybunału Konstytucyjnego to, jaki sąd orzeka w konkretnych sprawach, jest kwestią wyborów o charakterze ustrojowo-organizacyjnym, a nie materialnoprawnym. Ustawodawcy polskiemu znane są także inne formy postępowań o charakterze represyjnym, które nie są postępowaniami karnymi, i – co istotne – prowadzić je mogą (w początkowej przynajmniej fazie) organy niebędące sądami (np. komisje dyscyplinarne)¹³⁴⁶.

Pal. 2011, nr 11–12, s. 9–28; *idem*, *Konstrukcja idealnego zbiegu przestępstw a konstytucyjna i konwencyjna zasada ne bis in idem. Rozważania o konstytucyjnych i konwencyjnych granicach władzy ustawodawczej*, Cz.PKiNP 2010, z. 4, s. 5–52; *idem*, „Idealny zbieg przestępstw” jako problem teoretyczny, dogmatyczny i kryminalnopolityczny, Cz.PKiNP 2014, z. 3, s. 5–43.

¹³⁴⁴ Por. G.J. Artymiak, *O konstrukcji zbiegu idealnego – uwagi na tle uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2013 r.*, WPP 2015, nr 1, s. 51–88; a także G. Bogdan, *Jedność i wielość zachowań i ocen prawnych w nowelizacji Kodeksu karnego skarbowego*, Cz.PKiNP 2006, z. 1, s. 5; zdaniem G. Bogdana użycie zwrotu „idealny zbieg czynów karalnych” można interpretować jako przeciwstawienie tradycyjnie przyjętemu określeniu „idealny zbieg przestępstw”, co może sugerować właściwość przepisu art. 8 k.k.s. jako podstawy do rozstrzygnięcia zbiegów przepisów regulujących odpowiedzialność za przestępstwa skarbowe i czyny zabronione niebędące przestępstwami, m.in. wykroczenia opisane w kodeksie wykroczeń i ustawach szczególnych. Z punktu widzenia reguł wykładni gramatycznej pogląd taki wydaje się uzasadniony. Art. 8 k.k.s. mówi wyraźnie o zbiegu przepisów kodeksu karnego skarbowego oraz „przepisów karnych innej ustawy”. Szerokie zrozumienie tego ostatniego zwrotu nakazuje zaliczyć do grupy „ustaw karnych” również kodeks wykroczeń i wiele innych ustaw o charakterze karno-administracyjnym.

¹³⁴⁵ Zob. A. Marek, *Niedokończona reforma prawa wykroczeń*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias *et al.*, Warszawa 2011, s. 668–669; zob. również T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 45, *idem*, *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia...*

¹³⁴⁶ Por. cyt. wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r.

Rozróżnienie odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie to oczywiście pierwszy zasadniczy w kontekście oceny procesu kontrawencjonalizacji problem¹³⁴⁷, kolejnym jest z pewnością sygnalizowane już wcześniej zagadnienie granic odpowiedzialności za wykroczenie i odpowiedzialności administracyjnej. O trwałym zakorzenieniu tej problematyki w dyskursie naukowym świadczą liczne publikacje, w których podkreśla się występujące w tym zakresie bliskie związki pomiędzy prawem wykroczeń a prawem administracyjnym¹³⁴⁸. Przyjmując, że co do zasady kwestia wyboru rodzaju odpowiedzialności (wykroczenie czy delikt administracyjny) należy co prawda do ustawodawcy, warto wspomnieć jednak, że w tej kwestii Trybunał Konstytucyjny podkreślał równocześnie, że swoboda ustawodawcy w tym zakresie nie jest nieograniczona, lecz jej granice wyznaczają zasady demokratycznego państwa prawnego, ochrony praw i wolności jednostek, zasady równości oraz zasady proporcjonalności¹³⁴⁹ i ta część omówiona została w rozdziale III i IV niniejszego opracowania. Faktorem wyróżniającym te rodzaje odpowiedzialności na tle innych są z pewnością również funkcje, jakie dany rodzaj odpowiedzialności ma do spełniania (w przypadku prawa karnego i wykroczeń funkcją podstawową jest funkcja ochronna, gwarancyjna oraz, coraz częściej wymieniana wśród funkcji prawa karnego i prawa wykroczeń, funkcja kompensacyjna¹³⁵⁰), i tej części poświęcona jest dalsza część niniejszego rozdziału. Kolejnym istotnym faktorem prowadzącym do rozróżnienia wskazanych rodzajów odpowiedzialności jest element społecznej szkodliwości¹³⁵¹, który szerzej poddany zostanie analizie w rozdziale VI.

¹³⁴⁷ Por. K. Liżyńska, *Z problematyki czynów przepołowionych*, NKPK 2013, t. 29, s. 253–266 oraz J. Raglewski, *Konstrukcja tzw. przepołowionych czynów zabronionych*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy...*, s. 287–296.

¹³⁴⁸ Por. m.in.: A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 8–16, 22; *idem* [w:] *System prawa karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. *idem*, Warszawa 2010, s. 46–47; T. Bojarski, *Polskie prawo wykroczeń...*, s. 17–18, 26–29; W. Radecki [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 4–5; A. Gubiński, *Prawo wykroczeń...*, 1985, s. 31; Z. Gostyński, *Prawo wykroczeń w zarysie*, Katowice 1987, s. 9–10; a w szczególności J. Skupiński, *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974.

¹³⁴⁹ Por. m.in. wyroki z: dnia 12 stycznia 1999 r., P 2/98, OTK 1999, nr 1, poz. 2; dnia 18 kwietnia 2000 r. (cyt.); dnia 29 czerwca 2004 r., P 20/02, OTK-A 2004, nr 6, poz. 61; dnia 4 września 2007 r., P 43/06, OTK-A 2007, nr 8, poz. 95; dnia 4 października 2009 r. (cyt.).

¹³⁵⁰ Por. A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. *idem*, Warszawa 2012, s. 57.

¹³⁵¹ M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne obszarów stycznych...*, s. 8; por. także H. Popławski, *Problemy granic...*, s. 1291–1292.

5.3.2. Funkcje prawa karnego i prawa wykroczeń

Tradycyjnie ujmowane prawo karne jest zespołem norm definiujących czyny społecznie szkodliwe, zwane przestępstwami, i określających zasady odpowiedzialności za te czyny oraz kary, środki karne i zabezpieczające stosowane wobec ich sprawców¹³⁵². Cechą szczególną tej dziedziny prawa jest to, że nie reguluje ona jednej ściśle określonej sfery stosunków społecznych, tak jak to czynią inne, np. prawo cywilne, prawo pracy, prawo handlowe czy podatkowe, pełniąc w stosunku do tych dziedzin funkcję służebną¹³⁵³, wkraczając wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z istotnymi z punktu widzenia oceny społecznej zamachami na stosunki społeczne i prawa podmiotów tych stosunków, będąc jednocześnie tą dziedziną porządku prawnego, której sankcje przewidziane w razie spełnienia się podstaw ich stosowania godzą najdrastyczniej w podstawowe wartości i dobra jednostki¹³⁵⁴. W literaturze twierdzi się, że wspólną cechą innych niż prawo karne dyscyplin (np. prawa cywilnego lub administracyjnego) jest (choć nie wyłącznie) funkcja organizatorska życia społecznego, funkcja kształtowania stosunków społecznych¹³⁵⁵, charakterystyczną zaś funkcją, a jednocześnie cechą, prawa karnego jest natomiast niewątpliwie funkcja ochronna¹³⁵⁶.

Pierwotnie usprawiedliwienia dla stosowania prawa karnego poszukiwano w zaspokojeniu szeroko rozumianego poczucia sprawiedliwości, pierwszoplanowe zatem znaczenie przypisywano funkcji sprawiedliwościowej¹³⁵⁷. Obecnie, jak wspomniano już wyżej w kontekście rozważań na temat dobra prawnego jako centralnego pojęcia dla prawa karnego i wykroczeń, wśród funkcji prawa karnego w pierwszej kolejności wymienia się funkcję ochronną¹³⁵⁸ po-

¹³⁵² Por. m.in. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, 2010, s. 21 i nast.

¹³⁵³ A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, KSP 1990, nr 23, s. 72.

¹³⁵⁴ *Idem*, *Zasady prawa karnego w projekcie konstytucji*, PiP 1997, z. 3, s. 72.

¹³⁵⁵ Zob. Z. Jędrzejewski, *Uwagi o pojęciu przestępstwa w projekcie k.k.*, PiP 1993, z. 10, s. 94.

¹³⁵⁶ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, 2010, s. 21 i nast.

¹³⁵⁷ Por. A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. *idem*, Warszawa 2012, s. 57; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 6; zob. także J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego...*, s. 47.

¹³⁵⁸ J. Giezek [w:] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, wyd. 5, Warszawa 2012, s. 27; A. Marek [w:] *System prawa karnego*, t. 1, *Zagadnienia...*, s. 11; zob. także *idem*, *Prawo karne...*, s. 14; W. Wróbel, A. Zoll, *Usprawiedliwienie karania (założenia systemu wymiaru kary w przyszłym kodeksie karnym)*, [w:] *O prawo karne oparte na zasadach sprawiedliwości, prawach człowieka i miłosierdziu; materiały z Sympozjum nt. reformy prawa karnego zorganizowanego przez Sekcję Nauk Prawnych KUL w Kazimierzu n. Wisłą w dniach 28–30 IV 1988 r.*, red. A. Strzembosz, Lublin 1988, s. 258 i nast.; E. Plebanek, *Karygodność jako element struktury przestęp-*

legającą na zabezpieczeniu ważnych dla rozwoju jednostek i funkcjonowania społeczeństwa dóbr przed zamachami¹³⁵⁹, czyli istotnych społecznie wartości, których jak najpełniejsza ochrona jest niezbędna dla zapewnienia ładu i porządku publicznego¹³⁶⁰. Za pomocą regulacji o prawnokarnym charakterze ustawodawca nie oznacza tych wartości, a jedynie wzmacnia ich ochronę¹³⁶¹. Niewątpliwie kluczowe znaczenie w tym względzie ma wspomniana wcześniej regulacja w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP przewidująca, iż „ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób”, przy czym nie mogą one naruszać istoty wolności i praw¹³⁶². Proporcjonalność, a zarazem subsydiarność, wymaga zwalczania patologii społecznych przede wszystkim środkami pozapenalnymi¹³⁶³ i wymaga odrzucenia represji karnej w tych wszystkich przypadkach, w których w świetle usta-

---

stwa w perspektywie zasady proporcjonalności, [w:] Zasada proporcjonalności w prawie karnym, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010, s. 129; podobnie L. Morawski, Argumentacje, racjonalność prawa..., s. 170.

¹³⁵⁹ Szerzej m.in. A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. *idem*, Warszawa 2012, s. 57; *idem* [w:] *System prawa karnego, t. 2, Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011, s. 241; A. Marek [w:] *System prawa karnego, t. 1, Zagadnienia...*, s. 12–15; *idem*, *Prawo karne...*, s. 14–15; W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, 2010, s. 39; J. Giezek [w:] *Prawo karne materialne...*, s. 27; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 6; A. Grześkowiak [w:] *Prawo karne*, red. *idem*, K. Wiak, Warszawa 2015, s. 12–13.

¹³⁶⁰ A. Marek [w:] *System prawa karnego, t. 1, Zagadnienia...*, s. 12.

¹³⁶¹ M. Cieślak, *Polskie prawo karne...*, s. 12; S. Glaser, *Kara odwetowa...*, s. 7; M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania...*, s. 1; J. Giezek [w:] *Prawo karne materialne...*, s. 27; zob. także A. Marek [w:] *System prawa karnego, t. 1, Zagadnienia...*, s. 12–13; A. Zoll [w:] *System prawa karnego, t. 2, Źródła ...*, s. 241 i nast.; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 29; M. Dąbrowska-Kardas, *Kara jako konflikt dóbr...*, s. 32; L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990, s. 45 i nast.; zob. *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, t. 1*, red. A. Zoll, Kraków 1998, s. 305.

¹³⁶² W tym zakresie por. bibliografię powołaną w rozdziale IV.

¹³⁶³ J. Piskorski, *Ekwiwalencja kryminalizacji, [w:] Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013, s. 17 i nast.; W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, 2010, s. 22; A. Marek, *Prawo karne...*, s. 2 i nast., 76 i nast.; por. także A. Gubiński, *O właściwy zakres przedmiotowy prawa o wykroczeniach*, ZW 1981, nr 3; A. Marek, *Proponowany model prawa wykroczeń i orzecznictwa w sprawach o wykroczenia, [w:] Rozwój polskiego prawa wykroczeń*, Lublin 1996; zob. także I. Andrejew, *Przyczynek do zagadnienia trójpodziału przestępstw*, PiP 1955, z. 12.

leń nauki nie jest ona w stanie doprowadzić do realizacji założonych celów społecznych¹³⁶⁴.

Poza funkcją ochronną w doktrynie słusznie wyróżnia się wspomnianą już funkcję sprawiedliwościową i gwarancyjną¹³⁶⁵ oraz nadto funkcję kompensacyjną¹³⁶⁶. Z funkcją sprawiedliwościową ściśle związana jest natomiast problematyka dotycząca retributywnego postrzegania prawa karania¹³⁶⁷, gdzie przyczyna uruchamiania aparatu represji upatrywana jest zasadniczo w odpłacie za popełnione zło¹³⁶⁸, takie zaś postrzeżenie sensu karania pozostaje w sprzeczności z celowościowymi oraz utylitarnymi teoriami karania, w których wymierzenie kary jest uzasadnione o tyle, o ile może przynieść pożądane efekty w przyszłości¹³⁶⁹. Postrzegając jako podstawową dla prawa karnego funkcję ochronną, skłaniać należałoby się w kierunku raczej teorii utylitarnych i celowościowych, aczkolwiek obecnie w doktrynie powszechny jest pogląd, że reakcja karna stanowi jednak odpłatę za popełnione przestępstwo¹³⁷⁰. Funkcja ochrony określonych wartości społecznie akceptowanych realizowana przez normy sankcjonujące, choć ze swej istoty, jak się wydaje, ukierunkowana jest raczej retrospektywnie, pełni również ważną funkcję o charakterze prospektywnym, a to ze względu na jej zakładane powstrzymujące oddziaływanie związane z dolegliwością za naruszenie określonego zakazu/nakazu normy sankcjonującej (szerzej rozdział IV)¹³⁷¹.

¹³⁶⁴ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności...*, s. 33.

¹³⁶⁵ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 6–7; W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, 2013, s. 39 i nast.; A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. *idem*, Warszawa 2012, s. 57; T. Bojarski, *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2012, s. 33; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 14–17; A. Marek, J. Lachowski, *Prawo karne. Zarys problematyki*, Warszawa 2011, s. 19–20; M. Budyn-Kulik *et al.* [w:] *Prawo karne materialne...*, s. 27–30; L. Tyszkiewicz [w:] *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2012, s. 27–30; J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 63–70.

¹³⁶⁶ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, 2013, s. 45–46; A. Grześkowiak [w:] *Prawo karne...*, s. 17–18; A. Marek [w:] *Podstawy prawa...*, s. 20–21; A. Marek, *Prawo karne...*, s. 16–17; J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 67–69; L. Tyszkiewicz [w:] *Prawo karne. Część ogólna, szczególna...*, s. 27–28; J. Giezek [w:] *Prawo karne materialne...*, s. 29–30; A. Marek, J. Lachowski, *Prawo karne. Zarys...*, s. 20.

¹³⁶⁷ Zob. A. Grześkowiak [w:] *Prawo karne...*, s. 13–15.

¹³⁶⁸ Por. S. Glaser, *Kara odwetowa...*, s. 41.

¹³⁶⁹ F. Ciepły, *O dowartościowanie...*, s. 232–236.

¹³⁷⁰ Por. m.in. B. Janiszewski, „Sprawiedliwość” kary..., s. 151–165; F. Ciepły, *O dowartościowanie...*, s. 232–236.

¹³⁷¹ L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 45 i nast.; A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia...*, s. 72 i powołana tam literatura.

Kolejna ze wspomnianych funkcji, funkcja gwarancyjna, wyraża się w zabezpieczeniu jednostki przed ingerencją w jej prawa przez władze publiczne z tytułu funkcji ochronnej prawa karnego¹³⁷² i doznaje uszczegółowienia w postaci następujących zasad: *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege, lex retro non agit*¹³⁷³. Zasady te scharakteryzowane zostały osobno w poszczególnych rozdziałach niniejszego opracowania, w tym miejscu jedynie o nich wspomniano.

Poza powyższymi współcześnie coraz większego znaczenia zaczyna nabierać jeszcze jedna funkcja prawa karnego, a mianowicie – funkcja kompensacyjna, wyrażana najpełniej w nurcie tzw. sprawiedliwości naprawczej¹³⁷⁴, zgodnie z którą w sprawach karnych doprowadzić należy do likwidacji konfliktu, do jakiego doszło pomiędzy ofiarą a sprawcą przestępstwa, co można uczynić przez pojednanie się stron procesowych lub/oraz naprawienie wyrządzonej ofierze szkody¹³⁷⁵. E. Hryniewicz-Lach trafnie ujmuje istotę funkcji kompensacyjnej, podkreślając, że kompensacyjny cel reakcji karnej winien uwzględniać potrzeby związane z reakcją na wyrządzone bezprawie – i to reakcją nie tylko wynikającą z oczekiwania, że sprawca, w miarę możliwości wynikającej z odwracalności skutków swojego zachowania, naprawi wyrządzoną szkodę, lecz także z oczekiwania, że w ramach reakcji na to zachowanie odczuwać będzie cierpienie adekwatnie do wyrządzonej krzywdy¹³⁷⁶. Interesująca w tym zakresie jest charakterystyka karnoskarbowej filozofii karania z rozróżnieniem celu egzekucyjnego od celu kompensacyjnego¹³⁷⁷. W kontekście funkcji kompensacyjnej na gruncie aktualnie obowiązującego kodeksu karnego wspomnieć należy w pierwszej kolejności nowelizację lipcową kodeksu karnego¹³⁷⁸, w której wśród wielu zmian wyłączono ze środków karnych środki kompensacyjne oraz zróżnicowano te drugie wewnętrznie, wyróżniając środek kompensacyjny o charakterze karnym w postaci nawiązki, do której stosuje się odpowiednio dyrektywy wymiaru kary, a obok nawiązki – środek kompensacyjny o charakterze cywilnoprawnym w postaci obowiązku naprawienia szkody lub

¹³⁷² Por. A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. *idem*, Warszawa 2012, s. 57.

¹³⁷³ Art. 42 ust. 1 i art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

¹³⁷⁴ Por. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, 2013, s. 45.

¹³⁷⁵ *Ibidem*, s. 45–46.

¹³⁷⁶ Por. E. Hryniewicz-Lach, *Kompensacja szkód i krzywd w prawie karnym*, Prok. i Pr. 2016, nr 3, s. 68–83.

¹³⁷⁷ L. Wilk, *Zasada priorytetu egzekucji ad represją w prawie karnym skarbowym*, Prok. i Pr. 2012, nr 7–8; Z. Radzikowska, *Założenia systemu wymiaru kary w polskim prawie karnym skarbowym*, Kraków 1986, s. 38.

¹³⁷⁸ Ustawa z 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw; por. także A. Sakowicz, *Opinia prawna na temat projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, druk sejmowy nr 2393, 23.06.2014, s. 11.

zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, wspierający kompensację karnoprawną, niemniej jednak z uwagi na swój charakter – niepodlegający dyrektywom wymiaru kary¹³⁷⁹.

Wykroczenia obecnie, najogólniej rzecz ujmując, to drobne naruszenia prawa w postaci naruszenia nakazów lub zakazów administracyjnoprawnych, ale mogą to być także czyny przybierające postać deliktów kryminalnych. Wykroczenia pozostają cały czas odrębną od przestępstw kategorią czynów zabronionych, cechując się co do zasady mniejszą szkodliwością społeczną niż przestępstwa, co nie oznacza jednak, że niektórych z nich nie może cechować szkodliwość wyższa niż szkodliwość niektórych przestępstw¹³⁸⁰. Traktując prawo wykroczeń aktualnie jako przedłużenie i niejako dopełnienie prawa karnego, przyjęć należy, że ma ono do spełnienia analogiczne funkcje jak w przypadku prawa karnego. Jak pokazały badania, odpowiedzialność za wykroczenia opiera się zasadniczo na podobnych, jednak nie na tych samych zasadach, jak w przypadku odpowiedzialności karnej. Z tych względów w doktrynie co do zasady nie uznaje się tej odpowiedzialności za odpowiedzialność karną *sensu stricto*, określając ją raczej jako odpowiedzialność karną *sensu largo*¹³⁸¹. W tym drugim znaczeniu odpowiedzialność karna obejmowałaby także odpowiedzialność za naruszenie norm porządkowych, ale nie tylko, często bowiem w grupie wykroczeń odnajdujemy typy czynów o ewidentnie kryminalnym charakterze czy też po prostu swoiste „odpowiedniki” przestępstw, stanowiące tzw. czyny przepołowione¹³⁸². Jak już wspomniano wyżej, podział ten nie ma podstaw normatywnych, aczkolwiek można ich próbować szukać w legalnej definicji ustawowej czynu zabronionego (art. 115 k.k. i 47 k.w.) tożsamej co do treści tak w przypadku przestępstw, jak i wykroczeń. Czynem zabronionym jest zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej, a zatem w ten sposób ustawodawca zakłada, że obie regulacje (ustawa kodeks karny i ustawa kodeks wykroczeń) są ustawą karną. Tutaj można

¹³⁷⁹ Por. w szczególności E. Hryniewicz-Lach, *Kompensacja szkód...*

¹³⁸⁰ T. Bojarski, *Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 12 i nast.; W. Radecki [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, 2013, s. 12 i nast.; R. Zawłocki, *Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwości czynu w prawie karnym*, Warszawa 2007, s. 7

¹³⁸¹ *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2013; por. uzasadnienie projektu kodeksu wykroczeń s. 3; por. także J. Skupiński, J. Szumski, *Problemy kodyfikacji prawa wykroczeń*, PiP 1998, z. 9–10, s. 189; jak również J. Postulski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 17 grudnia 2003 r., V KK 222/03*; A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, 2008, s. 2; zob. także I. Andrejew, *Przyczynki do zagadnienia...*, PiP 1955, z. 12; *Prawo o wykroczeniach* [projekt], Warszawa 1970, s. 65–66; zob. szerzej także D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*, s. 110 i nast.

¹³⁸² Por. P. Burzyński, *Ustawowe określenie...*, s. 19 i nast.

by dopatrywać się zatem źródeł podziału na odpowiedzialność karną *sensu stricto* oraz *sensu largo*¹³⁸³.

5.3.3. Odpowiedzialność karna i odpowiedzialność za wykroczenie – uwarunkowania systemowe – zagadnienia wybrane

Podstawowe dla tej problematyki kwestie zostały już omówione w rozdziale IV, w tym miejscu jedynie tytułem przypomnienia podkreślić należy, że podstawowe znaczenie w tym zakresie mają art. 31 ust. 3 oraz art. 42 ust. 1 Konstytucji RP¹³⁸⁴. Odpowiedzialność karna, jak podkreśla W. Lang, jest odpowiedzialnością o charakterze podmiotowym, subiektywno-obiektywną, tj. uzależnioną od uzewnętrzniczonych zachowań i innych elementów obiektywnych, prawidłowo bądź nieprawidłowo odzwierciedlonych w psychice sprawcy czynu¹³⁸⁵, przy czym zachowań zarzucalnych, a więc takich, gdzie proces motywacyjny sterujący postępowaniem jest oceniany negatywnie z punktu widzenia prawa, zaś sprawcy zachowania zostanie przypisana wina za działanie lub zaniechanie oraz zastosowane ustawowo przewidziane sankcje¹³⁸⁶. Ze względu na ingerencję w podstawowe dobra jednostki, takie jak wolność, cześć, swoboda, realizacja ambicji zawodowych czy społecznych, egzekwowanie odpowiedzialności karnej musi podlegać trwałym i wyraźnym ograniczeniom, a także gwarancjom, takim jak *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege, lex retro non agit*, zasada ustawowej określoności czynu zabronionego, domniemanie niewinności, prawo obwinionego do obrony we wszystkich stadiach postępowania¹³⁸⁷.

Przewidziane w art. 42 Konstytucji RP gwarancje odnoszą się zasadniczo, co należy podkreślić, do odpowiedzialności karnej, w takiej też postaci znajdują odwzorowanie w art. 1 k.k., analogicznego odwzorowania, mimo

---

¹³⁸³ Przykładowo w uzasadnieniu postanowieniu Sądu Apelacyjnego w Katowicach, do konstytucyjnych immunitetów formalnych odniesiona została kategoria pojęciowa „odpowiedzialności karnej *sensu stricto*” (por. w tym zakresie postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach, sygn. II AKz 667/10, LEX 846511).

¹³⁸⁴ W zakresie tych dwóch podstaw por. m.in. P. Wiliński, *Konstytucyjne granice prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Pal. 2007, nr 5–6, s. 40; K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, Cz.PKiNP 1999, z. 2, s. 33 i nast.; por. także M. Królikowski, *Dwa paradygmaty zasady proporcjonalności w prawie karnym*, [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie...*, s. 48; orzeczenie TK z dnia 26 kwietnia 1995 r., K 11/94, OTK 1995, nr 1, poz. 12.

¹³⁸⁵ W. Lang, *Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej*, ZNUMK 1968, nr 37, s. 68.

¹³⁸⁶ *Ibidem*, s. 55–56.

¹³⁸⁷ Art. 42 ust. 1 i art. 31 ust. 3 Konstytucji RP; cyt. wyrok TK z dnia 8 grudnia 1998 r.

zbliżonych zasad odpowiedzialności, nie uda się już odnaleźć w art. 1 k.w., który w sposób jasny wskazuje na odpowiedzialność za wykroczenie¹³⁸⁸. Obserwując orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, można wyprowadzić wnioski, że Trybunał opowiada się zasadniczo za szerokim rozumieniem pojęcia odpowiedzialności karnej, której egzekwowanie stanowi nieobliczoną na przymuszenie do wykonania nakazu lub na *restitutio ad integrum* dolegliwość dla osoby dotkniętej tą odpowiedzialnością, stanowiącą rodzaj ukarania odjęciem (umniejszeniem) swobody korzystania z dóbr osobistych: wolności osobistej, swobody poruszania się, wolności wyboru miejsca pobytu, wyboru i wykonywania zawodu, ubiegania się o pełnienie funkcji publicznych czy honorowych, korzystania z dobrego imienia i wizerunku¹³⁸⁹. Taka wykładnia zasadniczo ma służyć ochronie godności człowieka i wynikających z niej wolności i praw jednostki¹³⁹⁰. Jak zaznaczono już wyżej, ustawodawcy polskiemu znane są również inne postępowania represyjne niebędące co do zasady postępowaniem karnym, regulowanym wprost przepisami kodeksu postępowania karnego. Wymienia się tutaj postępowanie w sprawach wykroczeń, postępowania dyscyplinarne, postępowanie lustracyjne, uznane tak w orzecznictwie Sądu Najwyższego¹³⁹¹, jak i w orzecznictwie Trybunału Konstytucyj-

¹³⁸⁸ Analogicznie art. 1 k.k.s.: „Odpowiedzialności karnej za przestępstwo skarbowe lub odpowiedzialności za wykroczenie skarbowe podlega ten tylko, kto popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”.

¹³⁸⁹ W wyrokach TK z: dnia 26 listopada 2003 r., SK 22/02, OTK-A 2003, nr 9, poz. 97; dnia 3 listopada 2004 r. (cyt.) oraz w wyroku pełnego składu TK z dnia 28 listopada 2007 r. (cyt.); Trybunał Konstytucyjny stwierdził: „Utrwalonym poglądem orzecznictwa Trybunału jest to, że terminologia Konstytucji ma charakter autonomiczny i nie można jej interpretować znaczenie przypisywane przez ustawodawcę danemu terminowi w ustawie zwykłej (w tym przypadku: k.p.k). Tak więc w orzecznictwie Trybunału należy uznać za utrwalony pogląd, że art. 42 Konstytucji RP odnosi się do postępowania represyjnego w ogólności, co jest pojęciem szerszym od postępowania regulowanego w k.p.k.”.

¹³⁹⁰ Por. R. Sobański, *Normatywność godności człowieka*, [w:] *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2003, s. 19, 25–26; por. P. Tuleja, W. Wróbel, *Konstytucyjne standardy prawa karnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora K. Buchały*, red. Z. Ćwiąkański *et al.*, Kraków 1994, s. 255–257; A. Zoll, *Nowa kodyfikacja karna w świetle Konstytucji*, Cz.PKiNP 1997, z. 2, s. 97–98.

¹³⁹¹ Por. wyrok SN z dnia 28 września 2000 r., I KZP 20/06, OSNK 2006, nr 10, poz. 89; w którym Sąd Najwyższy zwraca uwagę na posługiwanie się – w całym zakresie stosowania art. 42 Konstytucji RP – kryterium winy, jak i na okoliczność sprawowania przez sądy orzekające w sprawach lustracyjnych wymiaru sprawiedliwości. Por. też

nego¹³⁹² za postępowanie represyjne o znacznym natężeniu represywności i stygmatyzowania¹³⁹³.

K. Wojtyczek, analizując pojęcie odpowiedzialności karnej na gruncie Konstytucji RP, podkreśla, że rozumienia omawianego terminu konstytucyjnego nie może przesłaniać treść obowiązującego ustawodawstwa, albowiem w przeciwnym wypadku ustawodawca mógłby omijać gwarancje konstytucyjne, unikając kwalifikowania określonych form odpowiedzialności prawnej jako odpowiedzialności karnej¹³⁹⁴. D. Szumiło-Kulczycka podkreśla, że Trybunał Konstytucyjny zdaje się postrzegać pojęcie odpowiedzialności karnej jako pojęcie zastane, dlatego jego interpretacja dokonywana jest przez odwołanie się do ukształtowanych w polskiej tradycji prawnej pojęć „odpowiedzialność karna” i „postępowanie karne”, co z góry ogranicza odpowiedzialność karną do tego tylko, co za taką zostało uznane przez ustawodawcę i prowadzi do sytuacji, w której zwykle zaszeregowanie sankcji do innej gałęzi prawa, czy to wykroczeń, czy administracyjnego, czy też dyscyplinarnego, obraca w niwecz gwarancje zawarte w tym przepisie¹³⁹⁵.

Należy zwrócić uwagę w tym miejscu również na ugruntowane na chwilę obecną orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego w zakresie charakteru odpowiedzialności za wykroczenie. I tak wyroku z dnia 19 lutego 2008 r.¹³⁹⁶ Trybunał przyjął, że odpowiedzialność za wykroczenie ma charakter represyjny, a konstytucyjne gwarancje związane z odpowiedzialnością represyjną odnoszą się nie tylko do postępowania *stricte* karnego, ale również do innych postępowań toczących się w przedmiocie odpowiedzialności represyjnej¹³⁹⁷.

---

orzeczenia SA w Warszawie z dnia 1 stycznia 2002 r., V Al 33/01, OSA 2002, nr 9, poz. 74 oraz z dnia 25 września 2003 r., V Al. 42/01, OSA 2004, nr 7, poz. 55, w których stwierdzono, że ustawa lustracyjna, jako należąca do postępowań represyjnych, musi być uznana za „inną ustawę przewidującą odpowiedzialność karną” w rozumieniu art. 116 k.k.

¹³⁹² Por. orzeczenie TK z dnia 11 maja 2007 r., K 2/07, OTK-A 2007, nr 5, poz. 48.

¹³⁹³ Por. M. Zbrojewska, *Glosa do wyroku ETPCz z dnia 24 kwietnia 2007 r. w sprawie Matyjek przeciwko Polsce (skarga nr 38 184/03)*, Prz. Sejm. 2008, nr 2, s. 264 i nast.

¹³⁹⁴ K. Wojtyczek, *Zasada wyłączności ustawy w sferze prawa represyjnego. Uwagi na gruncie Konstytucji RP*, Cz.PKiNP 1999, z. 1, s. 53.

¹³⁹⁵ D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*, s. 110 i nast.

¹³⁹⁶ Cyt. wyrok TK z dnia 19 lutego 2008 r.

¹³⁹⁷ Zob. też wyroki TK z: dnia 4 lipca 2002 r., P 12/2001, OTK-A 2002, nr 4, poz. 50; dnia 8 lipca 2003 r., P. 10/2002, OTK-A 2003, nr 6, poz. 62; dnia 3 listopada 2004 r., K 18/2003, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103; dnia 19 marca 2007 r., K 47/2005, OTK-A 2007, nr 3, poz. 27; dnia 28 listopada 2007 r., K 39/2007, OTK-A 2007, nr 10, poz. 129.

Podobnie Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że zakres zastosowania art. 42 Konstytucji RP obejmuje nie tylko odpowiedzialność karną w ścisłym tego słowa znaczeniu, a więc odpowiedzialność za przestępstwa, ale również inne formy odpowiedzialności prawnej związane z wymierzeniem kar wobec jednostki. Stąd też gwarancyjne zasady konstytucyjne obejmują różne dziedziny prawa represyjnego, w tym i prawo wykroczeń¹³⁹⁸. Również w orzecznictwie strasburskim można zaobserwować utrwalony pogląd, że wykroczenia są czynami zagrożonymi karą w rozumieniu art. 6 EKPCz¹³⁹⁹. Jak wskazywał ETPCz w większości wypadków wykroczenia, czy to o charakterze regulacyjnym, czy też administracyjnym, są zagrożone karą grzywny, która jest karą o charakterze punitivnym i prewencyjnym, a tym samym karnym, ponadto w przypadku niektórych czynów (wykroczeń drogowych) obok kary grzywny dopuszczalne jest orzeczenie różnego rodzaju ograniczeń, takich jak punkty karne czy utrata prawa jazdy, co determinować będzie pogląd, że są to sprawy o charakterze *sensu stricto* karnym¹⁴⁰⁰.

Jakkolwiek Konstytucja RP operuje w zasadzie tylko pojęciem kary, to w piśmiennictwie zwraca się uwagę, że termin ten interpretować należy w szerokim jego znaczeniu, obejmującym wszelkie formy sankcji grożącej za popełnione przestępstwo, a więc nie tylko kary *sensu stricto* w rozumieniu kodeksu karnego (art. 32), lecz również chociażby przewidziane w tym kodeksie środki karne (art. 39)¹⁴⁰¹. Jak zwraca uwagę M. Grzybowski, do kręgu wspomnianych sankcji (stosowanych w ramach odpowiedzialności karnej) nie należą tzw. kary administracyjne, których zasadnicza funkcja nie sprowadza się do nałożenia na osobę ukaraną następcej dolegliwości, polegającej na ograniczeniu jej swobód czy prawnie chronionych dóbr osobistych, ale na stymulowaniu (skłanianiu) adresata nakazów administracyjnych (czy innych ukierunkowujących oddziaływań instytucji władzy publicznej) do realizacji tych nakazów. Z tego też powodu, zdaniem M. Grzybowskiego, gwarancje odpowiedzialno-

¹³⁹⁸ Wyrok SN z dnia 9 czerwca 2005 r., V KK 41/2005, OSNKW 2005, nr 9, poz. 83.

¹³⁹⁹ Wyroki ETPCz z: dnia 21 lutego 1984 r. w sprawie *Öztürk v. Niemcy*, skarga nr 8544/79; w sprawie *Lutz v. Niemcy* (cyt.); dnia 23 października 1995 r. w sprawie *Schmautzer v. Austria*, skarga nr 31/1994/478/560; dnia 23 września 1998 r. w sprawie *Malige v. Francja*, skarga nr 68/1997/852/1059; dnia 2 września 1998 r. w sprawie *Lauko v. Słowacja*, skarga nr 4/1998/907/1119.

¹⁴⁰⁰ Por. C. Nowak, *Prawo do rzetelnego procesu...*, s. 147; tutaj także sztandarowe wręcz często powoływane w opracowaniach w tym przedmiocie orzeczenia: wyroki ETPCz z: dnia 8 czerwca 1976 r. w sprawie *Engel i inni v. Holandia*, skarga nr 5100/71; w sprawie *Lutz v. Niemcy* (cyt.); dnia 22 maja 1990 r. w sprawie *Weber v. Szwajcaria*, skarga nr 11034/84; dnia 10 lutego 2009 r. w sprawie *Zolotukhin v. Rosja*, skarga nr 14939/03.

¹⁴⁰¹ L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja RP*, PiP 1998, z. 9, s. 24.

ści karnej, wyrażone w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP nie odnoszą się do stosowania kar administracyjnych i związanej z nimi odpowiedzialności adresatów tych kar¹⁴⁰² w obszarze zwanym przez niektórych autorów mianem prawa administracyjno- karnego, rozumianego jako ogół różnych regulacji prawnych obejmujących ustanowienie i dochodzenie odpowiedzialności z tytułu naruszenia norm prawa administracyjnego obwarowanych sankcją w postaci kary pieniężnej, opłaty sankcyjnej, opłaty podwyższonej lub podobnej sankcji finansowej realizowanej w postępowaniu administracyjnym i przed organem administracyjnym¹⁴⁰³. Problem charakteru prawnego tego rodzaju odpowiedzialności nie został dotychczas jednoznacznie wyjaśniony w literaturze, co więcej, pojawiają się poglądy wskazujące, że chodzi tu w istocie o środki mające typowo karny charakter, które zostały „formalnie zakamuflowane” w prawie administracyjnym¹⁴⁰⁴.

Odpowiedzialność karna w ujęciu konstytucyjnym, zdaniem Trybunału Konstytucyjnego ma znaczenie szersze od tego, jakie przyjmuje kodeks karny, zwracając uwagę, że znaczenie tego pojęcia nie może być ustalone przez odwołanie się wyłącznie do obowiązującego ustawodawstwa¹⁴⁰⁵. Taki zabieg umożliwiałby omijanie gwarancji konstytucyjnych odnoszących się do odpowiedzialności represyjnej przez formalne kwalifikowanie jej w ustawie jako inny niż karna rodzaj odpowiedzialności¹⁴⁰⁶. W świetle orzecznictwa Trybunału można stwierdzić, że zawarte w Konstytucji RP gwarancje odnoszą się nie tylko do odpowiedzialności karnej w ścisłym tego słowa znaczeniu (w zna-

¹⁴⁰² M. Grzybowski, *Konstytucyjne ujęcie odpowiedzialności karnej (Uwagi na marginesie wykładni art. 42 ust. 1 Konstytucji RP)*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne...*, s. 139.

¹⁴⁰³ D. Szumilo-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*, s. 29.

¹⁴⁰⁴ J. Skupiński, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na tle polskiej ustawy z dnia 28 października 2002 (Próba zarysu problematyki)*, [w:] *Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grajewskiemu*, red. M. Płachta, Gdańsk 2003, s. 368 i cytowana tam literatura; w postanowieniu TK z dnia 9 grudnia 2008 r., P 52/07, OTK-A 2008, nr 10, poz. 184; stwierdzono, że konsekwencją przyjęcia tezy, że kary administracyjne nie mieszczą się w systemie prawa karnego, jest to, że nie mogą być one objęte konstytucyjnymi regulacjami odpowiedzialności karnej, wyrażonymi w art. 42 Konstytucji RP. Tylko stwierdzenie, że konkretna sankcja ma wyłącznie charakter sankcji karnej, obligowałoby do zastosowania zasad wyrażonych w tym przepisie, to zaś znaczy, że nie jest on adekwatnym wzorcem kontroli badanej materii. Dlatego Trybunał Konstytucyjny uznaje, że kwestionowany przepis nie jest niezgodny z art. 42 Konstytucji RP.

¹⁴⁰⁵ Zob. m.in. cyt. wyrok TK z dnia 26 listopada 2003 r.; cyt. wyrok TK z dnia 3 listopada 2004 r.; cyt. wyrok TK z dnia 28 listopada 2007 r. i przywołane tam orzecznictwo TK; cyt. wyrok TK z dnia 8 lipca 2003 r.

¹⁴⁰⁶ Wyrok TK z dnia 12 kwietnia 2011 r., P 90/08, OTK-A 2011, nr 3, poz. 21 oraz K. Wojtyczek, *Zasada wyłączności...*, s. 53.

czeniu formalnym), a więc odpowiedzialności za przestępstwa, ale również do innych form odpowiedzialności prawnej związanej z wymierzaniem kar wobec jednostki, a zatem do postępowań represyjnych¹⁴⁰⁷. Z tego względu przyjmuje się, że art. 42 Konstytucji RP obejmuje nie tylko odpowiedzialność karną w ścisłym tego słowa znaczeniu, a więc odpowiedzialność za przestępstwo, ale również inne formy odpowiedzialności prawnej związanej z wymierzaniem kar wobec jednostki¹⁴⁰⁸, do których Trybunał Konstytucyjny zaliczył odpowiedzialność dyscyplinarną, odpowiedzialność za wykroczenia i odpowiedzialność podmiotów zbiorowych, wskazując jednocześnie w przypadku tych rodzajów odpowiedzialności na konieczność stosowania gwarancji konstytucyjnych sformułowanych w art. 42 ust. 1 odpowiednio, a nie wprost¹⁴⁰⁹. Nadto Trybunał Konstytucyjny zwraca uwagę, że nawet do rodzajów odpowiedzialności, do których nie stosuje się art. 42, zastosowanie znajdują inne regulacje ustawy zasadniczej, zwłaszcza zaś art. 2 Konstytucji RP. Ustawodawca, kształtując regulacje sankcyjne nieobjęte reżimem art. 42, musi brać pod uwagę całokształt wymogów konstytucyjnych¹⁴¹⁰. Z punktu widzenia Konstytucji RP zasadnicze znaczenie ma nie tyle „nazwa” danego postępowania, ile stwierdzenie, czy ze względu na charakter norm prawnych, regulujących to postępowanie, istnieje konieczność zastosowania do nich konstytucyjnych gwarancji dotyczących odpowiedzialności karnej¹⁴¹¹.

W przypadku wykroczenia, jak podnosi C.P. Kłak, powiedzieć można, że występuje „czyn zagrożony karą” – ustawa przewiduje bowiem sankcje w postaci kary za naruszenie danego nakazu lub zakazu, która spełniać ma zarówno cele prewencyjne, jak i represyjne, a jej wymierzanie możliwe jest jedynie w sytuacji udowodnienia danej osobie winy¹⁴¹². Podobnego zdania jest A. Marek, wskazując, że w sytuacji, gdy w prawie polskim orzeka się za wykroczenia kary aresztu i ograniczenia wolności, a prawo to, oprócz naruszeń przepisów porządkowych, przewiduje także wykroczenia o charakterze kryminalnym, mamy do czynienia z odpowiedzialnością karną, zwłaszcza, że zdaniem A. Marka, jest ona oparta na zasadach analogicznych do odpowiedzialności za przestępstwa, będąc jednakże w stosunku do odpowiedzialności karnej odpowiedzialnością o zredukowanych konsekwencjach, z którą z reguły nie wiąże

¹⁴⁰⁷ Cyt. wyrok TK z dnia 26 listopada 2003 r.; cyt. wyrok TK z dnia 3 listopada 2004 r.

¹⁴⁰⁸ *Ibidem*; cyt. wyrok TK z dnia 28 listopada 2007 r.

¹⁴⁰⁹ Cyt. wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r., s. 731.

¹⁴¹⁰ Por. w tym zakresie cyt. wyrok TK z dnia 22 września 2009 r.

¹⁴¹¹ Por. cyt. wyrok z dnia 3 listopada 2004 r.

¹⁴¹² Por. w tym zakresie C.P. Kłak, *Czynności wyjaśniające...*, s. 90 i nast. oraz powołana tam literatura.

się takie potępienie, jakie towarzyszy skazanemu za przestępstwo¹⁴¹³. W tym miejscu zauważyć warto, że zgodnie z art. 1. ust. 2. pkt 7 u.k.r.k. w Krajowym Rejestrze Karnym gromadzi się dane jedynie o osobach prawomocnie skazanych za wykroczenia na karę aresztu.

Nieco inaczej problem istoty wykroczenia rysuje się na gruncie kodeksu karnego skarbowego, który przyjmuje, podobnie jak kodeks karny, że jedynie w przypadku przestępstw skarbowych mamy do czynienia z odpowiedzialnością karną. W wypadku wykroczeń skarbowych, analogicznie jak w przypadku wykroczeń „pospolitych”, mowa jest wyłącznie o odpowiedzialności za wykroczenie¹⁴¹⁴. Jakkolwiek ustawodawca wprost różnicuje w art. 1 k.k.s. charakter obu rodzajów odpowiedzialności, pozostając przy tym w zasadzie wierny konwencji różnicującej prawo karne od prawa wykroczeń, to jednocześnie wskazuje wyraźnie w § 2, że zarówno przestępstwo, jak i wykroczenie skarbowe cechować musi *in concreto* wyższy niż znikomy stopień społecznej szkodliwości czynu¹⁴¹⁵. W zakresie wykroczeń tzw. pospolitych warunkiem odpowiedzialności za wykroczenie jest dopuszczenie się takiego czynu, który jest szkodliwy społecznie bez określenia jego minimalnego poziomu, odpowiedzialność za przestępstwo ponosi natomiast ten, kto popełnia czyn zabroniony przez ustawę pod groźbą kary, nie stanowi natomiast przestępstwa czyn, którego szkodliwość społeczna jest znikoma¹⁴¹⁶.

5.4. Inne rodzaje odpowiedzialności

Jak widać z pierwszej części rozważań w niniejszym rozdziale odpowiedzialność karna i odpowiedzialność za wykroczenie nie są jedynymi rodzajami odpowiedzialności, poza powyższymi wyróżnić należy z pewnością w systemie polskim odpowiedzialność cywilną¹⁴¹⁷ i wspomnianą już wcześniej odpowiedzialność administracyjną¹⁴¹⁸. W zakresie odpowiedzialności cywilnej co do zasady przyjmuje się, że polega ona na ponoszeniu przez podmiot stosunków cywilnoprawnych ujemnych konsekwencji przewidzianych przez prawo cywilne za fakty ocenione ujemnie z punktu widzenia porządku prawnego

¹⁴¹³ A. Marek, *Niedokończona reforma prawa wykroczeń...*, s. 667; A. Marek [w:] *System prawa karnego*, t. 1, *Zagadnienia...*, s. 42

¹⁴¹⁴ Por. w tym zakresie art. 1 k.w.

¹⁴¹⁵ P. Kardas, G. Łabuda, P. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2012.

¹⁴¹⁶ Por. w tym zakresie art. 1 k.k.; a także P. Kardas, G. Łabuda, P. Razowski, *Kodeks karny skarbowy...*

¹⁴¹⁷ Zob. A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa...*, s. 209.

¹⁴¹⁸ M. Rogalski, *Odpowiedzialność karna...*, s. 73.

i przypisane przez prawo cywilne temu podmiotowi¹⁴¹⁹. Zważywszy na sankcje, jakimi operuje prawo cywilne, wyodrębnia się takie postacie odpowiedzialności cywilnej, jak: odpowiedzialność odszkodowawczą, odpowiednie ukształtowanie (przekształcenie, rozwiązanie) stosunku prawnego, sankcję nieważności, przymusowe wykonanie zobowiązania oraz inne, przy czym to odpowiedzialność odszkodowawcza odgrywa podstawowe znaczenie¹⁴²⁰. Tradycyjnie w systemach prawa cywilnego wyróżnia się dwa reżimy odpowiedzialności za szkodę – *ex delicto* i *ex contractu*, przy czym w ramach tego drugiego reżimu wyróżnia się dodatkowo odpowiedzialność na zasadach ogólnych oraz szczególną odpowiedzialność kontraktową¹⁴²¹. Odpowiedzialność cywilna realizuje przede wszystkim funkcję kompensacyjną¹⁴²².

Innym rodzajem odpowiedzialności, o której należy przynajmniej w tym miejscu wspomnieć, jest nadto odpowiedzialność dyscyplinarna¹⁴²³. Jest ona rodzajem konsekwencji ponoszonych przez określone kategorie osób fizycznych za naruszenie obowiązków prawnych wynikających z przynależności do właściwych podmiotów i realizowana jest przez orzekanie sankcji wywołujących bezpośrednio skutek wyłącznie w sferze stosunku prawnego między takim podmiotem a ukaranym¹⁴²⁴. W literaturze brak jest jednomyślności co do charakteru odpowiedzialności dyscyplinarnej, spotyka się poglądy, że jest to rodzaj odpowiedzialności karnej¹⁴²⁵,

¹⁴¹⁹ Zob. T. Dybowski [w:] *System prawa cywilnego*, t. 3, cz. 1, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. Z. Radwański, Wrocław 1981, s. 166.

¹⁴²⁰ Zob. A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa...*, s. 213.

¹⁴²¹ Por. np. A. Ohanowicz, J. Górski, *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1970, s. 51. W. Warkalło, *Odpowiedzialność odszkodowawcza...*, s. 79–81.

¹⁴²² W. Czachórski, *Zobowiązania...*, s. 96; B. Więzowska, *Odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności*, Warszawa 2009, s. 90.

¹⁴²³ Por. np. cyt. wyrok TK z dnia 8 grudnia 1998 r.; z glosą B. Wierzbowskiego, Prz. Sejm. 1999, nr 1, s. 184; z glosą A. Wróbla, Prz. Sejm. 2000 nr 1, s. 205; wyrok TK z dnia 16 marca 1999 r., SK 19/98, OTK 1999, nr 3, poz. 36; z glosą A. Wróbla, Prz. Sejm. 2000, nr 1, s. 205.

¹⁴²⁴ Z. Leoński, *Odpowiedzialność dyscyplinarna w prawie Polski Ludowej*, Poznań 1959, s. 54 i nast.; por. także R. Giętkowski, *Funkcja stabilizacyjna kar dyscyplinarnych*, [w:] *Sankcje administracyjne...*, s. 193 i nast.; por. np. wyrok SN z dnia 7 kwietnia 1999 r., I PKN 648/98, OSNAPiUS 2000, nr 11, poz. 423; postanowienie SN z dnia 22 października 1999 r., I PKN 216/99, OSNAPiUS 2001, nr 5, poz. 165; uchwała SN z dnia 18 stycznia 2001 r., III ZP 28/2000, OSNAPiUS 2001, nr 7, poz. 210.

¹⁴²⁵ J. Makarewicz, *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Polsce*, Lwów–Warszawa 1924, s. 4; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 6.

cywilnej¹⁴²⁶ czy także administracyjnej¹⁴²⁷. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego dotyczącym postępowania dyscyplinarnego obserwuje się jednak rozciąganie gwarancji konstytucyjnych zawartych w art. 42 Konstytucji RP także na te postępowania¹⁴²⁸.

5.4.1. Odpowiedzialność administracyjna

Pojęcie odpowiedzialności administracyjnej zostało już częściowo scharakteryzowane przy okazji omówienia problematyki sankcji administracyjnej oraz administracyjnych kar pieniężnych, w tym miejscu jedynie tytułem podsumowania godzi się przypomnieć, że pojęcie odpowiedzialności administracyjnej stwarza w doktrynie i w praktyce stosowania prawa istotne problemy. W obrębie systemu wyróżnia się prawo administracyjne zawierające następujące grupy norm: określające kompetencje organów wykonawczych i zarządzających, normy określające odpowiedzialność organów administracyjnych za wykonanie przydzielonych im zadań, normy zawierające regulacje stosunków pomiędzy organami administracyjnymi a obywatelami, normy określające sposób powoływania i likwidowania organów administracji oraz normy określające stosunki pomiędzy organami administracyjnymi a organizacjami społecznymi, wskazując, że funkcją tak pojmowanego prawa administracyjnego jest regulacja działalności państwowych organów wykonawczych i zarządzających¹⁴²⁹. Odpowiedzialność administracyjną można definiować w sposób pozytywny lub negatywny. Od strony negatywnej jest ona rozumiana jako odpowiedzialność prawna niebędąca odpowiedzialnością karną ani odpowiedzialnością cywilną¹⁴³⁰.

¹⁴²⁶ Z. Salwa, *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2000, s. 178–179; W. Sannetra, *Odpowiedzialność według prawa pracy. Pojęcie, zakres, dyferencjacja*, Acta Univ. Wratislaviensis, nr 1310, s. 169.

¹⁴²⁷ R. Rajkowski, *Prawo karno-administracyjne Polski Ludowej. Zarys części ogólnej i postępowania*, Warszawa 1955, s. 85; E. Bojanowski, *Z rozważań nad charakterem odpowiedzialności dyscyplinarnej*, Zesz. Nauk. WPIA UG, 1982, nr 5–6, s. 70 i nast.; J. Paśnik, *Prawo dyscyplinarne w Polsce*, Warszawa 2000, s. 8; T. Bojarski, *Kilka uwag pomiędzy odpowiedzialnością dyscyplinarną a karną*, PiP 2005, z. 3 s. 104.

¹⁴²⁸ Zob. wyrok TK z dnia 23 października 2001 r., K 22/01, OTK 2001, nr 7, poz. 215; wyrok TK z dnia 11 września 2001 r., SK 17/00, OTK 2001, nr 6, poz. 165; cyt. wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r.; wyrok TK z dnia 27 lutego 2001 r., K 22/00, OTK 2001, nr 3, poz. 48.

¹⁴²⁹ M. Borucka-Arctowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 51 i nast.

¹⁴³⁰ J. Boć, E. Samborska-Boć, *Odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska*, [w:] J. Boć, K. Nowacki, E. Samborska-Boć, *Ochrona środowiska*, Wrocław 2008, s. 360; K. Kwaśnicka, *Odpowiedzialność administracyjna w prawie...*, s. 50; W. Radecki, *Odpowiedzialność administracyjna w ochronie środowiska. Studium porównawcze*, Warszawa 2008, s. 10.

Definiując natomiast odpowiedzialność administracyjną od strony pozytywnej, wskazać należy z pewnością kryteria, które decydować będą o przyjęciu takiego jej charakteru. Na chwilę obecną, jak podkreślono już wyżej, jest to bardzo popularna problematyka, często podejmowana w piśmiennictwie¹⁴³¹. I tak W. Radecki odpowiedzialność administracyjną widzi jako szczególną postać przymusu administracyjnego, ale niebędącego egzekucją administracyjną, a podstawę jej stosowania upatruje w czynie bezprawnym¹⁴³². Z kolei A. Lipiński przez odpowiedzialność administracyjną rozumie ustanawiane przez organ administracji publicznej nakazy (zakazy) określonego zachowania się, zwłaszcza dotyczące wstrzymania działalności; cofnięcia (ograniczenia zakresu) decyzji zezwalającej na oznaczony sposób korzystania ze środowiska; usunięcia stwierdzonych uchybień czy też ich szkodliwych następstw. Za prawne formy odpowiedzialności administracyjnej uznaje również administracyjne kary pieniężne i opłaty podwyższone (sankcyjne)¹⁴³³. Nieco inne kryteria formułuje A. Michór, zdaniem którego odpowiedzialność administracyjna stanowi regulowaną prawem możliwość uruchomienia z urzędu przez organ administracji publicznej wobec określonego podmiotu środków prawnych o charakterze dolegliwości, realizowanych w swoistych dla administracji formach i procedurze, z uwagi na negatywnie wartościowane przez prawo, przypisywane mu zachowania, bez warunkującego związku przyczynowego z jego zachowaniem legalnym¹⁴³⁴. Podkreśla jednocześnie, że o odpowiedzialności administracyjnej możemy mówić jedynie wówczas, gdy dla zastosowania względem administrowanego dolegliwości, konieczne jest dopuszczenie się przez niego czynu zabronionego, który, co istotne, stanowi działanie bądź zaniechanie stanowiące naruszenie nakazów lub zakazów ustanowionych przepisami prawa powszechnie obowiązującego lub aktami administracyjnymi o charakterze indywidualnym, których stosowanie zabezpieczone jest możliwością bądź obowiązkiem zastosowania przez organ administracji publicznej sankcji względem administrowanego, przy czym podkreśla wyraźnie, że odpowiedzialność administracyjna związana jest wyłącznie z dolegliwościami polegającymi na odebraniu określonych praw (majątkowych lub niemajątkowych), a nie z ich przyznawaniem, co oznacza, że odmowa przyznania uprawnień lub zwolnienia od określonych obciążeń nie

---

cze, Wrocław 1985, s. 73; A. Michór, *Odpowiedzialność administracyjna w obrocie...*, s. 39, 43.

¹⁴³¹ Por. m.in. *Sankcje administracyjne...*; M. Szydło, *Charakter i struktura prawna...*, s. 123–150.

¹⁴³² W. Radecki, *Odpowiedzialność administracyjna w ochronie...*, s. 66; *idem*, *Kary pieniężne w polskim systemie...*, s. 5–17.

¹⁴³³ A. Lipiński, *Prawne podstawy ochrony środowiska*, Warszawa 2010, s. 372.

¹⁴³⁴ A. Michór, *Odpowiedzialność administracyjna w obrocie...*, s. 39.

jest przejawem odpowiedzialności administracyjnej, lecz stanowi element administrowania¹⁴³⁵.

Z kolei Z. Cieślak odpowiedzialność w prawie administracyjnym rozumie zgodnie z definicją W. Langa, wskazując, że oznacza ona ponoszenie przez podmiot przewidzianych prawem ujemnych konsekwencji za zdarzenia lub stany rzeczy podlegające ujemnej kwalifikacji normatywnej, które można prawnie przypisać określonemu podmiotowi w danym porządku prawnym, przy czym, jak wskazuje, stan ten należy odnieść do norm prawa administracyjnego¹⁴³⁶. Zdaniem D. Szumiło-Kulczyckiej odpowiedzialność administracyjna to regulowana prawnie możliwość uruchomienia wobec określonego podmiotu z powodu jego działalności środków prawnych realizowanych w administracyjnych formach i procedurze¹⁴³⁷. J. Małanowski odpowiedzialność administracyjną utożsamia z odpowiedzialnością podmiotów podlegających władztwu administracyjnemu z tytułu popełnienia deliktów administracyjnych na gruncie ochrony środowiska, jednocześnie wyróżnia odpowiedzialność administracyjnoprawną, którą rozumie jako regulowaną prawem administracyjnym odpowiedzialność władzy przed obywatelem¹⁴³⁸.

W polskim piśmiennictwie, jak podkreślono już wyżej, obserwuje się różnorodne podejście do zagadnienia sankcji w prawie administracyjnym, nie ma jednocześnie wypracowanej jednolitej klasyfikacji tych sankcji czy jednolitej ich definicji, w konsekwencji utrudniona jest pogłębiona charakterystyka odpowiedzialności administracyjnej¹⁴³⁹. W zależności od stosowanej sankcji i funkcji realizowanej jako podstawowej M. Lewicki proponuje wyodrębnić: 1) odpowiedzialność administracyjną opartą na sankcjach policyjnych, która realizuje głównie funkcje prewencyjne i restytucyjne oraz 2) odpowiedzialność administracyjną opartą na sankcjach represyjnych (*sensu stricto*) w postaci przede wszystkim administracyjnych kar pieniężnych (ale nie wyłącznie; przykładem tego rodzaju sankcji może być też podanie decyzji do publicznej wiadomości), która realizuje głównie funkcje represyjne¹⁴⁴⁰.

---

¹⁴³⁵ *Ibidem*.

¹⁴³⁶ Z. Cieślak, *Odpowiedzialność w prawie administracyjnym*, [w:] *Prawo administracyjne*, red. Z. Niewiadomski, Warszawa 2011, s. 64.

¹⁴³⁷ D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*, s. 25.

¹⁴³⁸ J. Małanowski, *Pojęcie i koncepcje odpowiedzialności...*, s. 175.

¹⁴³⁹ Klasyfikacja ta nawiązuje w szczególności do typologii wprowadzonej przez M. Lewickiego (*idem*, *Pojęcie sankcji prawnej...*, s. 73), ale przede wszystkim wynika z tego, że większość autorów zauważa „szczególną specyfikę” na gruncie prawa administracyjnego, sankcji w postaci kar pieniężnych; zob. np. D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*, s. 25.

¹⁴⁴⁰ M. Lewicki, *Pojęcie sankcji prawnej...*, s. 73.

Niemniej istotne z punktu widzenia każdego rodzaju odpowiedzialności, a zatem także i odpowiedzialności administracyjnej, są gwarancje procesowe. Tutaj odnośnie odpowiedzialności administracyjnej, jak to podkreślono wyżej, nie stosuje się gwarancji analogicznych jak w przypadku odpowiedzialności karnej, nie znajdzie więc w konsekwencji zastosowania podstawowa dla postępowania karnego zasada domniemania niewinności. Trybunał Konstytucyjny w swoich rozstrzygnięciach podkreśla, że zasada ta nie może być rozumiana tak szeroko, aby stanowiła usprawiedliwienie czy formę zabezpieczenia obiektywnych naruszeń prawa, zwłaszcza wtedy, gdy od adresata normy prawnej wymaga się zawodowych zachowań, nie ma podstaw, a niejednokrotnie faktycznych możliwości do rozciągania treści przepisów karnych na wszelkie postępowania, w których stosowane są jakiegokolwiek środki przewidujące dla adresata orzeczenia sankcje i dolegliwości¹⁴⁴¹, jednocześnie jednak Trybunał dopuszcza możliwość rozszerzenia zakresu stosowania gwarancji określonych w art. 42 Konstytucji RP także na inne postępowania represyjne¹⁴⁴². W zakresie odpowiedzialności administracyjnej Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w swoim orzecznictwie podkreśla konieczność przy stosowaniu sankcji administracyjnych poszanowania praw podstawowych gwarantowanych w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹⁴⁴³.

Tradycyjnie z zastrzeżeniami wyrażonymi powyżej uznaje się, że odpowiedzialność administracyjna ma charakter odpowiedzialności obiektywnej, a co za tym idzie, wystarczające dla przypisania odpowiedzialności administracyjnej jest samo naruszenie określonych norm¹⁴⁴⁴. W przypadku sankcji administracyjnych sądową kontrolę sprawują sądy administracyjne¹⁴⁴⁵. Zasady

¹⁴⁴¹ Cyt. wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r.

¹⁴⁴² *Ibidem*.

¹⁴⁴³ Zob. D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*, s. 86; zob. w szczególności wyrok ETS z dnia 14 października 2004 r. w sprawie C-36/02 *Omega Spielballen- und Automatenaufstellungs-GmbH v. Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*, Rec. 2004, s. I-9641, pkt 33; wyrok ETS z dnia 18 czerwca 1991 r. w sprawie C-260/89 ERT, Rec. 1991, s. I-2925, pkt 41 i wyrok ETS z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie C-112/00 *Schmidberger*, Rec. 2003, s. I-5659, pkt 71.

¹⁴⁴⁴ M. Szydło, *Charakter i struktura prawna...*, s. 140; W. Radecki, *Odpowiedzialność prawna...*, s. 81, A. Michór, *Odpowiedzialność administracyjna*, [w:] *Prawna działalność instytucji społeczeństwa obywatelskiego*, red. J. Blicharz, J. Boć, Wrocław 2009, s. 695; *idem*, *Odpowiedzialność administracyjna w obrocie...*, s. 50; L. Klat-Wertelecka, *Sankcja egzekucyjna w administracji...*, s. 68, 71; E.K. Czech, *Szkoda w obszarze środowiska i wina jako determinanty odpowiedzialności administracyjnej za tę szkodę*, Białystok 2008, s. 215; W. Radecki, *Odpowiedzialność prawna...*, s. 95.

¹⁴⁴⁵ To, jaki sąd orzeka w konkretnych sprawach, jest kwestią wyborów o charakterze ustrojowo-organizacyjnym a nie materialnoprawnym. Z treści art. 45 ust. 1 i art. 42

weryfikacji decyzji administracyjnych przez sądy administracyjne w prawie polskim uregulowane są w ustawie z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi¹⁴⁴⁶. Z dniem 15 sierpnia 2015 r. weszła w życie ustawa nowelizująca ustawę – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, która m.in. przyznała w pewnym zakresie sądom administracyjnym możliwość merytorycznego orzekania w ramach wykonywanej kontroli działalności administracji publicznej¹⁴⁴⁷. Zgodnie bowiem z wprowadzonym w art. 145a p.p.s.a. rozwiązaniem sąd administracyjny może zobowiązać organ do wydania w określonym terminie decyzji lub postanowienia, wskazując sposób załatwienia sprawy lub jej rozstrzygnięcia, jeżeli jest to uzasadnione okolicznościami sprawy, a rozstrzygnięcia nie pozostawiono uznaniu organu. W przypadku niewydania decyzji lub postanowienia w określonym przez sąd terminie, strona może wnieść skargę, żądając wydania orzeczenia stwierdzającego istnienie albo nieistnienie uprawnienia lub obowiązku. Wedle założeń ustawodawcy sądy administracyjne, wydając rozstrzygnięcie w kontradiktoryjnym procesie, mają pełnić rolę gwaranta ochrony i realizacji praw oraz wolności jednostki w obszarze wykonywania zadań administracji, zapewniając tym samym konstytucyjne prawo do rzeczywistego dochodzenia naruszonych praw na drodze sądowej¹⁴⁴⁸.

Konstytucji RP nie wynika, że w odniesieniu do wszelkich spraw istnieje możliwość czy też konieczność automatycznego podporządkowania ich kognicji konkretnego rodzaju sądu. Rozstrzygnięcie tego problemu należy bez wątpienia do kompetencji ustawodawcy. Ważne jest, aby ze względu na charakter sprawy był to sąd najbardziej odpowiedni do przeprowadzenia i wydania rozstrzygnięcia – zob. cyt. wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r.

¹⁴⁴⁶ Tekst jedn.: Dz.U. 2012, poz. 270 z późn. zm.; zob. B. Adamiak, *Rozgraniczenia właściwości sądów w polskim systemie prawnym*, [w:] *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005*, red. J. Góral *et al.*, Warszawa 2005, s. 11; M. Jaśkowska, *Właściwość sądów administracyjnych (zagadnienia wybrane)*, [w:] *Koncepcja systemu prawa administracyjnego*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2007, s. 568; J. Jagielski, *Kontrola administracji publicznej*, Warszawa 2012, s. 133; L. Garlicki, *Komentarz do art. 184 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 4, red. *idem*, Warszawa 2004, s. 5.

¹⁴⁴⁷ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2015 r. o zmianie ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. poz. 658).

¹⁴⁴⁸ Zob. Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, druk sejmowy nr 1633, 10 lipca 2013, s. 2; takie stanowisko popiera także B. Szmulik, *Opinia do projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (druk nr 1633)*, s. 11, 14.11.2013 dostępne na: www.orka.sejm.gov.pl.

5.5. Odpowiedzialność karna a odpowiedzialność administracyjna – wady i zalety rozwiązań, próba podsumowania

Biorąc pod uwagę eksponowane wyżej założenie, że granica pomiędzy deliktem administracyjnym i będącą jego konsekwencją karą administracyjną a wykroczeniem jest płynna, a określenie jej zależy w wielu sytuacjach od uznania władzy ustawodawczej, albowiem brak jest jasnego, czytelnego i uniwersalnego kryterium materialnego, decydującego o rozróżnieniu sytuacji, w których dane zjawisko lub czyn są (powinny być) kwalifikowane jako podlegające już to penalizacji, już to karze administracyjnej (pieniężnej)¹⁴⁴⁹, próbując w swoisty sposób podsumować powyższe rozważania w kontekście zajęcia stanowiska odnośnie do ewentualnych przyszłych losów prawa wykroczeń, zwrócić uwagę należy na powołane już wyżej poglądy J. Benthama, który wyraźnie wskazywał, że z zasady użyteczności wynika, że jeżeli kara ma być w ogóle stosowana, to należałoby ją stosować tylko wówczas, gdy obiecuje wykluczyć większe zło¹⁴⁵⁰. Od kilkudziesięciu lat zauważalny jest proces polegający na wprowadzaniu odpowiedzialności administracyjnej w miejsce odpowiedzialności karnej *sensu largo* rozumianej jako odpowiedzialność za wykroczenie¹⁴⁵¹. W wielu ustawach tzw. pozakodeksowego prawa karnego dotychczas ujmowane wykroczenia zastępowane są przepisami o karach pieniężnych wymierzanych w trybie administracyjnym. Zjawisko to stanowi niejako potwierdzenie tego, że odpowiedzialność administracyjna (w ujęciu formalnym) oparta na

¹⁴⁴⁹ Trybunał Konstytucyjny w licznych orzeczeniach dokonywał materialnoprawnej oceny różnych regulacji w celu stwierdzenia, czy mają one charakter represyjny (quasi-karny) oraz czy i w jakim zakresie należy do nich odnosić konstytucyjne gwarancje przewidziane dla odpowiedzialności karnej; por. w tym zakresie rozstrzygnięcia z: dnia 8 grudnia 1998 r. (cyt.); dnia 19 marca 2007 r. (cyt.); dnia 17 lutego 2009 r. (cyt.); dnia 12 maja 2009 r. (cyt.); dnia 8 lipca 2003 r. (cyt.); dnia 19 lutego 2008 r. (cyt.); dnia 3 listopada 2004 r. (cyt.); dnia 18 listopada 2010 r. (cyt.); dnia 10 grudnia 2002 r. (cyt.).

¹⁴⁵⁰ J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad...*, s. 236; C. Beccaria, *O przestępstwach...*, s. 88.

¹⁴⁵¹ Zob. W. Radecki, *Zastępowanie odpowiedzialności karnej odpowiedzialnością administracyjną na przykładzie prawnym ochrony środowiska*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy...*, s. 544; A. Michór, *Odpowiedzialność administracyjna w obrocie...*, s. 29, 286; zjawisko zastępowania odpowiedzialności karnej odpowiedzialnością administracyjną nie jest typowe wyłącznie dla prawodawstwa polskiego; proces taki występuje także w innych państwach; zob. m.in. H. Kołakowska-Przełomiec, *Kryminalizacja-penalizacja i dekryminalizacja-depenalizacja*, [w:] *Jakość prawa*, red. A. Wasilkowski, Warszawa 1996, s. 154; Z. Kmieciak, *Ogólne zasady prawa...*, s. 122.

sankcjach represyjnych (głównie karach pieniężnych) postrzegana jest przez ustawodawcę jako swoisty zamiennik/alternatywę odpowiedzialności karnej¹⁴⁵². *De lege lata* daje się dostrzec specyficzną transpozycję funkcji penalnej również na grunt prawa administracyjnego, bez uwzględnienia podstawowych różnic systemowych pomiędzy prawem karnym a prawem administracyjnym, w szczególności w zakresie koncepcji odpowiedzialności i modelu stosowania prawa. Powstaje jednak pytanie o podstawy i zasadność takich zabiegów, albowiem jak widać w doktrynie i orzecznictwie aktualnie nie jest możliwe wskazanie jednoznacznego, w pełni obiektywnego, uniwersalnego i niezawodnego kryterium decydującego o rozróżnieniu sytuacji, w których dane zachowanie winno być kwalifikowane jako podlegające odpowiedzialności karnej¹⁴⁵³ lub też jako podlegające odpowiedzialności administracyjnej, realizowanej za pomocą represyjnych sankcji administracyjnych¹⁴⁵⁴. W sposób jasny rysują się więc w tym miejscu dwa zagadnienia, którym jest poświęcona ta część rozważań, a mianowicie kwestia rozgraniczenia tych dwóch rodzajów odpowiedzialności oraz niemniej istotna druga kwestia – wyboru jednego bądź drugiego reżimu odpowiedzialności.

W piśmiennictwie obserwuje się różne podejście do zagadnienia rozróżnienia odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności administracyjnej. I tak chronologicznie jedne z pierwszych poglądów w tym zakresie zaprezentowała D. Szumiło-Kulczycka w zasadniczo pierwszym kompleksowym opracowaniu dotyczącym tego zagadnienia *Prawo administracyjno-karne*, w którym proponowała wyodrębnienie obok odpowiedzialności karnej i administracyjnej szczególnego rodzaju odpowiedzialność, tj. odpowiedzialności administracyjno-karnej¹⁴⁵⁵. Omawiając relację między administracyjnym prawem karnym a powszechnym prawem karnym, zauważyła, iż najczęściej wskazuje się, że kryteria rozgraniczające te dwie sfery odpowiedzialności to stopień społecznej szkodliwości lub społecznego niebezpieczeństwa czynu, sama jego natura oraz stopień zawinienia sprawcy. W sumie jedyne pewne jak dotąd kryterium to jedynie kryterium ustawodawcze, gdyż właśnie ustawodawca ostatecznie decyduje, jaka droga, karna *sensu stricto* czy administracyjno-karna, ma w da-

¹⁴⁵² Zob. W. Radecki, *Zastępowanie odpowiedzialności karnej...*, s. 535–545; T. Bojarski, *Z problematyki form odpowiedzialności na styku z odpowiedzialnością karną*, [w:] *Studia z prawa administracyjnego i nauki o administracji. Księga jubileuszowa dedykowana prof. zw. dr. hab. Janowi Szreniawskiemu*, red. Z. Czerniak, Przemysł–Rzeszów 2011, s. 89–91.

¹⁴⁵³ Zob. L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 7–8; H. Kołakowska-Przełomiec, *Kryminalizacja-penalizacja...*

¹⁴⁵⁴ Zob. cyt. wyrok TK z dnia 14 października 2009 r.

¹⁴⁵⁵ D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*

nym przypadku zastosowanie¹⁴⁵⁶. Wskazała jednocześnie, że ustawodawca powinien uwzględnić wskazane wcześniej kryteria, powinien być konsekwentny (tj. przyjmować jednolity rodzaj odpowiedzialności dla naruszeń o podobnym ładunku społecznego potępienia) oraz powinien ograniczyć penalizację w drodze administracyjno-karnej tylko do spraw drobnych, o relatywnie niskiej społecznej doniosłości i niskiej wadze grożącej szkody¹⁴⁵⁷.

Rozważając przesłanki obejmowania określonych przekroczeń konkretnymi reżimami odpowiedzialności prawnej, E. Kruk wskazał, że najczęściej decydującym kryterium jest stopień społecznej szkodliwości czynu, jego natura oraz stopień winy sprawcy¹⁴⁵⁸. Jak również zaznaczył, jedynym w zasadzie pewnym kryterium jest egzemplifikowane już wyżej tzw. kryterium ustawodawcze, ponieważ to właśnie ustawodawca decyduje ostatecznie, jaka procedura będzie miała w danej sytuacji zastosowanie, z tym zastrzeżeniem, że, jak podkreślił, ustawodawca zobowiązany jest do uwzględnienia wszystkich wskazanych wcześniej kryteriów, przestrzegania zasady proporcjonalności oraz zachowania konsekwencji w zakresie wyboru formy odpowiedzialności dla naruszeń o podobnym charakterze¹⁴⁵⁹.

Nieco innego rozróżnienia dokonuje P. Hofmański, formułując trzy kryteria oddzielenia spraw administracyjnych od karnych, które najczęściej brane są pod uwagę przez ETPCz, tj.: zaszeregowanie wynikające z prawa krajowego (pełniące funkcję gwarancyjną – jeżeli bowiem prawo wewnętrzne wskazuje, że określony czyn ma charakter kryminalny, to ETPCz takim zaszeregowaniem jest związany), sposób naruszenia europejskiej konwencji (chodzi o ocenę standardu europejskiego – w żadnym kraju nie powinno się bowiem zapewniać mniej praw niż w porównywalnych postępowaniach w innych krajach) oraz rodzaj i rozmiar (zagrożenie i wymiar) kary¹⁴⁶⁰.

Nawiązując do poglądów P. Hofmańskiego, poszukując kryteriów rozgraniczenia tych dwóch reżimów odpowiedzialności nie sposób zatem pominąć w tym zakresie orzecznictwa ETPCz dotyczącego art. 6 EKPCz¹⁴⁶¹. W odniesieniu do tej regulacji ETPCz posługuje się dla kategoryzacji sprawy jako karnej trzema tzw. kryteriami Engela¹⁴⁶². Pierwsze kryterium Engela dotyczy przyporządkowa-

¹⁴⁵⁶ *Ibidem*, s. 29.

¹⁴⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁵⁸ E. Kruk, *Sankcja administracyjna...*, s. 76.

¹⁴⁵⁹ *Idem*, *Wytoczne polityki legislacyjnej w zakresie doboru sankcji prawnych*, Prz. Sejm. 2010, nr 2, s. 54

¹⁴⁶⁰ P. Hofmański, *Konwencja europejska a prawo karne*, Toruń 1995, s. 221–222.

¹⁴⁶¹ Zob. P. Burzyński, *Ustawowe określenie...*, s. 43.

¹⁴⁶² Nazwa pochodzi od skarżącego w sprawie w której po raz pierwszy te kryteria zostały sformułowane; zob. wyrok ETPCz z dnia 8 czerwca 1976 r. w sprawie *Engel i inni v. Holandia*, skarga nr 5100/71 i nast.; zob. również opinia Rzecznika Generalnego

nia przepisu do prawa karnego zgodnie z prawem krajowym. Nadanie kwalifikacji karnej jest warunkiem wystarczającym, natomiast uznanie w prawodawstwie krajowym określonego środka za niekarny nie jest wystarczające i traktowane jest przez ETPCz jako punkt wyjścia dla dalszej analizy¹⁴⁶³. W ramach drugiego kryterium Engela ETPCz bada krąg adresatów regulacji, która przewiduje sankcję za określone naruszenie oraz cel regulacji i jeżeli sankcja zmierza przede wszystkim do represji i prewencji, wskazuje to na sankcję karną¹⁴⁶⁴. Za karnym charakterem sankcji przemawia też skierowanie regulacji do ogółu obywateli¹⁴⁶⁵. Jeżeli sankcja zmierza jedynie do naprawienia szkód majątkowych nie przyjmuje się jej karnego charakteru¹⁴⁶⁶. Nadto ETPCz bada, czy karanie za określone naruszenia służy ochronie dóbr prawnych, których ochrona zwykle zapewniana jest przez prawo karne¹⁴⁶⁷. Trzecie kryterium Engela dotyczy rodzaju i surowości grożącej kary¹⁴⁶⁸. W przypadku kar pozbawienia wolności stosuje się ogólne domniemanie karnego charakteru sankcji, które można podważyć tylko w wyjątkowych przypadkach¹⁴⁶⁹. Wątpliwości budzić mogą kary pieniężne, przy czym kary, których nieuiszczenie grozi karą pozbawienia wolności lub wpisaniem do rejestru karnego, także uznawane są za czynnik przemawiający za charakterem karnym odpowiedzialności¹⁴⁷⁰. Drugie i trzecie kryterium ETPCz traktuje alternatywnie niemniej jednak jeżeli ich odrębne rozpatrzenie nie prowadzi do jednoznacznego wyniku, ujmowane są one kumulatywnie¹⁴⁷¹.

Kolejne kryterium może stanowić kryterium dobra prawnego, którego ochrona stanowi podstawową przesłanką wprowadzenia odpowiedzialno-

---

Juliane Kokott przedstawiona w dniu 15 grudnia 2011 r. w sprawie C-489/10, pkt 46, <http://eur-lex.europa.eu>.

¹⁴⁶³ Wyrok ETPCz z dnia 9 marca 2006 r. w sprawie *Meneshava v. Rosja*, skarga nr 59261/00; jak również szerokie opracowanie *Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (tekst jednolity)*, [w:] M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do EKPCz*, wyd. 7, Warszawa 2015.

¹⁴⁶⁴ Cyt. wyrok ETPCz w sprawie *Zolotukhin v. Rosja*; wyrok ETPCz z dnia 9 października 2003 r. w sprawie *Ezeh i Connors v. Wielka Brytania*, skargi nr 39665/98 i 40086/98.

¹⁴⁶⁵ Zob. cyt. wyrok ETPCz w sprawie *Öztürk v. Niemcy*; cyt. wyrok ETPCz w sprawie *Lauko v. Słowacja*.

¹⁴⁶⁶ Zob. wyrok ETPCz z dnia 23 listopada 2006 r. w sprawie *Jussila v. Finlandia*, skarga nr 73053/07, s. 1.

¹⁴⁶⁷ Zob. cyt. wyrok ETPCz w sprawie *Zolotukhin v. Rosja*.

¹⁴⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁶⁹ Cyt. wyrok ETPCz w sprawie *Engel v. Holandia*; cyt. wyrok ETPCz w sprawie *Ezeh i Connors v. Wielka Brytania*.

¹⁴⁷⁰ Zob. wyrok ETPCz z dnia 31 maja 2011 r. w sprawie *Žugić v. Chorwacja*, skarga nr 3699/08.

¹⁴⁷¹ Zob. cyt. wyrok ETPCz w sprawie *Zolotukhin v. Rosja*.

ści karnej¹⁴⁷². W doktrynie prawa karnego właśnie za pomocą pojęcia dobra prawnego próbuje się wyznaczyć granice prawa karnego¹⁴⁷³. Ochronę dóbr prawnych na chwilę obecną uznaje się jednak także za przesłankę wprowadzenia odpowiedzialności administracyjnej¹⁴⁷⁴. Kryterium rozróżnienia w tym przypadku próbuje się czynić rodzaj i charakter dobra prawnego oraz sposób (intensywność) jego naruszenia (np. rozmiar naruszenia lub zagrożenia dóbr)¹⁴⁷⁵. W dużej mierze bowiem to właśnie ustawodawca przez kryminalizację określonych zachowań niejako przesądza o istotności dobra, w które takie zachowanie godzi¹⁴⁷⁶ (zob. rozdział IV). Jak przyjmuje H.J. Hirsch, kryterium wagi dobra nie jest jednak na chwilę obecną wystarczające dla doboru rodzaju odpowiedzialności, jaka powinna mieć zastosowanie w przypadku zaistnienia określonego rodzaju naruszenia przepisów, tym samym dla wyznaczenia granicy między odpowiedzialnością karną i odpowiedzialnością administracyjną¹⁴⁷⁷.

Innym często przywoływanym kryterium kryminalizacji jest społeczna szkodliwość czynu¹⁴⁷⁸, która zaliczana jest co prawda do powodów obejmowania określonych zachowań odpowiedzialnością karną, nie jednak do powodów bezwzględnie odpowiedzialność karną determinujących¹⁴⁷⁹. Kryterium społecznej szkodliwości przywoływane jest jako podstawowe przy rozróżnieniu odpowie-

¹⁴⁷² N. Jareborg, *Criminalization as Last Resort (Ultima Ratio)*, OSJoCL 2005, Vol. 2, s. 524; L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 45; S.E. Marshall, R.A. Duff, *Criminalization and Sharing Wrongs*, CJLJ 1998, nr 1, s. 6; W. Wróbel, *Pojęcie dobra prawnego w wykładni przepisów prawa karnego*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego...*, s. 623; A. Marek, *Pojęcie prawa karnego...*, s. 12; por. także R. Pawlik, *Ochrona dobra prawnego z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji – wybrane zagadnienia*, [w:] *Granice kryminalizacji...*

¹⁴⁷³ H.J. Hirsch, *W kwestii aktualnego stanu dyskusji o pojęciu dobra prawnego*, RPEiS 2002, nr 1, s. 2, 6; W. Wróbel, *Pojęcie dobra prawnego...*, s. 619.

¹⁴⁷⁴ Zob. N. Jareborg, *Criminalization...*, s. 524; L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 45; W. Wróbel, *Pojęcie dobra prawnego...*, s. 623; A. Marek, *Pojęcie prawa karnego...*, s. 12.

¹⁴⁷⁵ Zob. L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 47; T. Bojarski, *Znikomy stopień społecznej szkodliwości czynu – problem kryteriów oceny*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego...*, s. 64.

¹⁴⁷⁶ H.J. Hirsch, *W kwestii aktualnego stanu dyskusji...*, s. 2, 12.

¹⁴⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁷⁸ L. Gardocki, *Zagadnienia teorii...*, s. 157; A. Marek, *Prawo karne...*, s. 87–91; por. także R. Pawlik, *Spółeczna szkodliwość czynu...*

¹⁴⁷⁹ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 46, 47, 60 oraz 157; E. Kruk, *Wytyczne polityki legislacyjnej...*, s. 54; M. Seńko, *Podstawy kryminalizacji uchylania się od wojskowej służby zawodowej według prawa karnego Rzeczypospolitej Polskiej, Ukrainy i Federacji Rosyjskiej*, St. Jur. Lubl. 2008, Vol. 11, s. 100; H.J. Hirsch, *W kwestii aktualnego stanu dyskusji...*, s. 8.

działności za przestępstwa i odpowiedzialności za wykroczenia¹⁴⁸⁰, co również może utrudnić wykorzystanie tego kryterium dla uzasadnienia wprowadzenia odpowiedzialności administracyjnej w miejsce odpowiedzialności za wykroczenia (szerzej na temat kryterium społecznej szkodliwości – rozdział VI).

Poza kwestią rozróżnienia odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie odnieść należy się do kwestii poddania danych zachowań jednemu bądź drugiemu reżimowi odpowiedzialności. Jak zaznaczono już wyżej, jest to swobodna decyzja ustawodawcy, przy czym owa swoboda nie jest nieograniczona. Wprowadzenie sankcji represyjnych powinno być ostatecznością¹⁴⁸¹, pamiętać należy zatem o zasadzie proporcjonalności, która powinna być wykorzystywana zarówno w celu wyznaczenia potrzeby wprowadzenia odpowiedzialności, jak i przy dokonywaniu wyboru rodzaju tej odpowiedzialności¹⁴⁸². W świetle nakazu przydatności wprowadzenie ujemnych konsekwencji za określone zachowanie w postaci sankcji w ramach odpowiedzialności karnej lub odpowiedzialności administracyjnej o charakterze represyjnym ma przede wszystkim stanowić skuteczny środek pozwalający na zrealizowanie zakładanych przez ustawodawcę celów regulacji¹⁴⁸³. Ocena przydatności obejmuje dwa aspekty, tj. przydatność objęcia odpowiedzialnością karną bądź administracyjną w ogóle, jak i przydatność zastosowania określonego rodzaju

¹⁴⁸⁰ B. Kurzępa, W. Kotowski, *Przestępstwa pozakodeksowe. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 15.

¹⁴⁸¹ N. Jareborg, *Criminalization...*, s. 528.

¹⁴⁸² D. Kijowski, *Zasada adekwatności w prawie administracyjnym*, PiP 1990, z. 4, s. 61–62; *idem*, *Zasada proporcjonalności (adekwatności) jako miernik dopuszczalności ingerencji państwa w prawa i wolności obywateli. Ekspertyza sporządzona dla Rzecznika Praw Obywatelskich*, Biul. RPO, Mat. 1990, z. 6, s. 64; K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 670; K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica...*, s. 35; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz...*, s. 29 i 31; J. Zakolska, *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008, s. 18–31; A. Stępkowski, *Zasada proporcjonalności w europejskiej kulturze prawnej. Sądowa kontrola władzy dyskrecyjnej w nowoczesnej Europie*, Warszawa 2010, s. 194–200; A. Łabno, *Istota zasady proporcjonalności*, [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie...*, s. 24; M. Królikowski, *Dwa paradygmaty...*, s. 45; A. Walaszek-Pyziół, *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, PUG 1995, nr 1, s. 16. Na te same trzy kryteria jako elementy składające się na konstytucyjną zasadę proporcjonalności (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP) wskazuje także Trybunał Konstytucyjny; zob. m.in. wyrok TK z dnia 23 kwietnia 2008 r., SK 16/07, OTK-A 2008, nr 3, poz. 45; wyrok TK z dnia 16 maja 1995 r., K 12/93, OTK 1995, nr 1, poz. 14

¹⁴⁸³ Zob. wyrok TK z dnia 5 lutego 2008 r., K 34/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 2; wyrok TK z dnia 22 września 2005 r., Kp 1/05, OTK-A 2005, nr 8, poz. 93.

i rozmiaru sankcji, doboru rodzaju sankcji, ale także zasad ich wymierzania i wykonywania, które powinny być określone w taki sposób, aby umożliwiły realizację zakładanych celów¹⁴⁸⁴. Trzeba pamiętać, że sankcja administracyjna w postaci kary pieniężnej może w niektórych przypadkach przewyższać właściwą dla odpowiedzialności karnej wysokość kary grzywny¹⁴⁸⁵. Prawnokarne standardy ochrony sprawcy co prawda w pewnym sensie zmniejszają dotkliwość sankcji karnych, niemniej jednak obiektywnie w przypadku tego rodzaju odpowiedzialności tę dolegliwość z pewnością zwiększa stygmatyzujący efekt¹⁴⁸⁶.

Z zasadą proporcjonalności związana jest zasada subsydiarności prawa karnego¹⁴⁸⁷, zgodnie z którą prawo karne powinno być stosowane w ostateczności, gdy pozostałe sposoby reakcji okażą się nieskuteczne¹⁴⁸⁸. Decydując o wyborze rodzaju odpowiedzialności w kontekście zasady proporcjonalności, nie można zapomnieć o gwarancjach dla jednostki, jakie są związane z odpowiedzialnością karną charakteryzowanych wyżej, odpowiedzialność administracyjna związana jest natomiast, co również podkreślono wyżej, z osłabieniem gwarancji należnych osobom objętym ściganiem i karaniem¹⁴⁸⁹. Niewątpliwe zalety operowania sankcją administracyjną, takie jak uproszczony tryb, mniejsze koszty uruchomienia sankcji, szybkość jej stosowania oraz uwolnienie spod rygorów właściwych prawu karnemu¹⁴⁹⁰, nie powinny jednak przesłaniać innych właściwych dla państwa demokratycznego wartości, takich jak konieczność indywidualizacji sankcji i zapewnienie jak najpełniejszych gwarancji procesowych¹⁴⁹¹.

W zakresie kształtowania odpowiedzialności administracyjnej wskazówką mogą być wspomniane już wyżej przy okazji charakterystyki sankcji admini-

¹⁴⁸⁴ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica...*, s. 37.

¹⁴⁸⁵ Por. m.in. M. Król-Bogomilska, *Kary pieniężne w prawie...*, s. 15 i nast.

¹⁴⁸⁶ T. Jasudowicz, *Administracja wobec praw człowieka*, Toruń 1996, s. 129, A. Michór, *Odpowiedzialność administracyjna w obrocie...*; s. 30, Z. Kmiecik, *Ogólne zasady prawa...*, s. 122.

¹⁴⁸⁷ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica...*, s. 38; M. Królikowski, *Dwa paradygmaty...*, s. 47; L. Gardocki, *Subsidiarność prawa karnego oraz in dubio pro libertate – jako zasady kryminalizacji*, PiP 1989, z. 12, s. 60; *idem*, *Zagadnienia teorii...*, s. 127.

¹⁴⁸⁸ Zob. L. Gardocki, *Subsidiarność...* s. 60; S. Żółtek, *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Warszawa 2009, s. 19.

¹⁴⁸⁹ Zob. A. Marek, *Kolokwium AIDP poświęcone prawu karno-administracyjnemu, Sztokholm, 15–17 VI 1987*, PiP 1988, z. 4, s. 133; L. Gardocki, *Subsidiarność...*, s. 64.

¹⁴⁹⁰ Zob. S. Żółtek, *Prawo karne gospodarcze...*, s. 209.

¹⁴⁹¹ Zob. Z. Kmiecik, *Ogólne zasady prawa...*, s. 122.

stracyjnej zasady wypracowane w ramach systemu Rady Europy wynikające z Rekomendacji nr 91 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie sankcji administracyjnych, przyjętej 13 lutego 1991 r. Wśród ośmiu ustalonych w rekomendacji zasad wyróżniono: 1) obowiązek określania sankcji administracyjnych oraz okoliczności, w jakich mogą być one nakładane w przepisach prawa; 2) zakaz retroaktywności przepisów sankcjonujących; 3) zakaz podwójnego karania za ten sam czyn; 4) obowiązek prowadzenia postępowania zmierzającego do uruchomienia sankcji w rozsądnym czasie; 5) obowiązek zakończenia rozpoczętego postępowania w sprawie nałożenia sankcji rozstrzygnięciem (aktem zamykającym postępowanie); 6) obowiązek przestrzegania przez organy administracji reguł rzetelnego postępowania administracyjnego, do których zaliczono: a) obowiązek informowania osoby, na którą ma być nałożona sankcja o stawianych jej zarzutach, b) obowiązek udzielenia takiej osobie wystarczającego czasu do przygotowania się do sprawy, c) obowiązek poinformowania jej o świadczących przeciwko niej dowodach, d) obowiązek zapewnienia takiej osobie możliwości jej wysłuchania przed podjęciem aktu nakładającego sankcję, e) obowiązek uzasadnienia aktu administracyjnego nakładającego sankcję; 7) przyjęcie, że ciężar dowodu spoczywa na władzy administracyjnej; 8) przyjęcie, że akt administracyjny nakładający sankcję powinien podlegać kontroli legalności ze strony niezależnego i bezstronnego sądu¹⁴⁹².

---

¹⁴⁹² Por. M. Stahl, *Sankcje administracyjne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Instytucje współczesnego prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa Profesora zw. dra hab. Józefa Filipka*, red. I. Skrzydło-Niżnik, Kraków 2001, s. 652–653; T. Jaksudowicz, *Administracja...*, s. 130.

Rozdział VI

Kategoryzacja czynów zabronionych w ujęciu teoretycznym i dogmatycznym

6.1. Uwagi wstępne

W nauce prawa karnego przyjmuje się zasadniczo trychotomiczne albo dychotomiczne podziały przestępstw. W tym zakresie warto zwrócić uwagę na rozwiązania w trzech charakterystycznych systemach: francuskim, austriackim i niemieckim¹⁴⁹³. Nie można pominąć w tym miejscu również rozwiązań przyjętych w systemie rosyjskim i anglosaskim, choć te ostatnie ciężko transponować na grunt systemów kontynentalnych, niemniej jednak z pewnością warto i na nie zwrócić uwagę.

Przyjęte rozwiązania w poszczególnych systemach w przedmiocie podziału przestępstw, w tym także i w polskim, determinowane są niewątpliwie m.in. zakreślonymi granicami prawa karania (bliżej m.in. rozdział IV). W systemie polskim aktualnie swoistym limitatorem są omówione już wcześniej rozwiązania przyjęte w art. 31 Konstytucji RP, zgodnie z którym ograniczenia w sferze wolności i praw mogą być wprowadzane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa, porządku publicznego, dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób nie mogą przy tym naruszać istoty wolności i praw¹⁴⁹⁴. Zasada proporcjonalności *sensu stricto* nakazuje, jak podkreślono to

¹⁴⁹³ Por. wyniki badań przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości: M. Budyn-Kulik, *Model ścigania sprawcy wykroczenia w wybranych państwach*, St. Iur. Lubl. 2012, Vol. 17, s. 65–88; a także T. Bojarski, *Ewolucja polskiego systemu wykroczeń na tle rozwiązań europejskich*, Ann. UMCS, Sectio G. 1993, Vol. 10.

¹⁴⁹⁴ Por. m.in. L. Garlicki, *Komentarz do art. 31 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. *idem*, Warszawa 2003, s. 7. „W aspekcie formalnym przepis ten wymaga, by ograniczenia te były ustanawiane »tylko w ustawie«, wykluczając tym samym ich wprowadzenie w aktach niższej rangi, a w aspekcie materialnym – dopuszcza ustanawianie tylko takich ograniczeń, które nie naruszają istoty danej wolności lub prawa podmiotowego, i to tylko wtedy, gdy są one konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego bądź

już wcześniej, zachowanie odpowiedniej proporcji między efektem regulacji a ciężarem nakładanym na jednostkę, a zarazem wyznacza maksymalną dopuszczalną granicę intensywności ingerencji prawnokarnej, podczas gdy zasada konieczności nakazuje ustalenie wysokości kary na minimalnym poziomie, który pozwala zapewnić skuteczną ochronę danego dobra¹⁴⁹⁵. Jednocześnie należy zdawać sobie sprawę, że kwestia proporcjonalności sankcji karnych musi zmierzyć się z konwencją i tradycją polityki karnej oraz kryminalizacji w danym społeczeństwie, jak również z wypadkową panujących w nim ocen dotyczących zachowań szkodliwych¹⁴⁹⁶.

6.2. Klasyfikacja przestępstw i wykroczeń

Problematyka klasyfikacji przestępstw i wykroczeń rzadko pojawia się samodzielnie jako przedmiot badań czy publikacji w nowszym piśmiennictwie z zakresu prawa karnego¹⁴⁹⁷ czy teorii prawa, stanowiąc raczej element konieczny szerszych opracowań w tym zakresie¹⁴⁹⁸, a jest niewątpliwie istotna, m.in. z punktu widzenia kształtu, zakresu i przedmiotu poszczególnych rodzajów

---

dla ochrony środowiska, zdrowia, moralności publicznej albo wolności i praw innych osób"; zob. wyrok TK z dnia 15 grudnia 2004 r., K 2/04, OTK-A 2004, nr 11, poz. 117; por. też np. wyrok TK z dnia 29 czerwca 2001 r., K 23/00, OTK 2001, nr 5, poz. 124; wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r., P 11/98, OTK 2000, nr 1, poz. 3; wyrok TK z dnia 30 października 2006 r., P 10/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 128.

¹⁴⁹⁵ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, Cz.PKiNP 1999, z. 2, s. 33 i nast.; por. także M. Królikowski, *Dwa paradygmaty zasady proporcjonalności w prawie karnym*, [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010, s. 48.

¹⁴⁹⁶ M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania w społeczeństwach liberalnych – zasada proporcjonalności*, Warszawa 2005, s. 134.

¹⁴⁹⁷ Z nowszych opracowań warto wspomnieć kompleksowe opracowanie: M. Budyn-Kulik, *Model ścigania sprawcy...*, s. 65–88; z nieco starszych zaś: T. Bojarski, *Ewolucja polskiego systemu wykroczeń na tle...*; a przede wszystkim: I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988 oraz tegoż jedno z podstawowych opracowań dla tej problematyki: *Przyczynek do zagadnienia trójpodziału przestępstw*, PiP 1955, z. 12; a także inne jak np.: M. Bojarski, *Z problematyki pogranicza wykroczeń i przestępstw, uwagi de lege ferenda*, ZW 1988, nr 3, s. 30; A. Marek, *Prawo wykroczeń*, wyd. 6, Warszawa 2008 oraz J. Skupiński, *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974.

¹⁴⁹⁸ Por. A. Marek [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności karnej*, red. R. Dębski, Warszawa 2012.

odpowiedzialności. W tym miejscu zatem, podejmując analizę procesu kontrawencjonalizacji, warto poświęcić jej nieco uwagi.

6.2.1. Rozwiązania modelowe

Podział dychotomiczny występował zasadniczo w dwojakiej formie, albo przestępstwa cięższe były zespolone w jedną grupę, drugą zaś stanowiły wykroczenia, albo nie zaliczano wykroczeń do grupy przestępstw, dzieląc te ostatnie według ich wagi na dwie kategorie. Podział trychotomiczny zakłada natomiast, poza zbrodniami i występkami, istnienie także wykroczeń lub naruszeń administracyjnych¹⁴⁹⁹. Podział trychotomiczny wywodzi się z prawa francuskiego, po raz pierwszy wprowadzony został w kodeksie karnym francuskim z 1791 r., następnie był stosowany w późniejszych kodyfikacjach. Pierwotne rozróżnienie pomiędzy zbrodnią a występkiem polegało na tym, że zbrodnia była uważana za zamach na prawa naturalne człowieka, występki zaś za zamach na prawa wynikające z umowy społecznej, np. prawo własności¹⁵⁰⁰. Podział trychotomiczny był w swoim czasie ogromną zdobyczą, w oparciu o niego różnicowano przestępstwa, przewidując dla każdego z nich odrębny rodzaj kary i odrębną procedurę stosowania. Wedle klasycznego systemu francuskiego *crimes* podlegały sądom przysięgłych, za które były orzekane kary dręczące lub hańbiące, za *délits* sądy (bez przysięgłych) orzekały natomiast kary poprawcze, a za wykroczenia sądy pokoju orzekały kary policyjne¹⁵⁰¹. W XIX w. kodeks karny Napoleona z 1810 r. wprowadził trójpodział przestępstw na zbrodnie (*crimes*), występki (*délits*) oraz wykroczenia (*contraventions*) zależny od sankcji karnej określającej ich wagę¹⁵⁰². Generalnie podział przestępstw dokonywany jest na podstawie sankcji, wyjątkowo w prawie francuskim dopuszczone jest przekwalifikowanie w przypadku zaistnienia okoliczności zezwalających na orzeczenie kary przewidzianej dla występków¹⁵⁰³.

¹⁴⁹⁹ I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia...*, s. 63 i nast.

¹⁵⁰⁰ F. von Liszt, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Berlin 1911, s. 124.

¹⁵⁰¹ I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia...*, s. 63 i nast.

¹⁵⁰² Por. T. Maciejewski, *Rozwój prawa karnego*, [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. A. Marek, Warszawa 2011, s. 52; por. także R. Zawłocki [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie...*, s. 55; E. Borkowska-Bagieńska, *Historia prawa sądowego*, Warszawa 2006, s. 81–82; A. Marek, *Pojęcie prawa karnego, jego funkcje i podział*, [w:] *System prawa karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. *idem*, Warszawa 2010, s. 35.

¹⁵⁰³ I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia...*, s. 64; J. Pradel, *Francuski kodeks karny z 1994 r.*, Ann. UMCS, Sect. G 1996, Vol. 43; A. Marek, *Regulacje prawne dotyczące drobnych czynów karalnych (wykroczeń) w państwach Europy Zachodniej i Stanach Zjednoczonych Ameryki*, ZW 1988, nr 6, s. 21.

Jak wspomniano w założeniach do niniejszego rozdziału, przy spojrzeniu na zagadnienie kategoryzacji czynów zabronionych warto zwrócić uwagę na rozwiązania w trzech charakterystycznych systemach: francuskim, austriackim i niemieckim¹⁵⁰⁴. Francuski kodeks karny (*Code pénal*) w sposób wyraźny dekretuje w art. 111–1¹⁵⁰⁵ podział czynów karalnych na przestępstwa (*infractions*), które dzieli się na zbrodnie (*crimes*), występki (*délits*) i wykroczenia (*contraventions*)¹⁵⁰⁶. W systemie niemieckim, określanym mianem modelu mieszanego, wyróżnia się poważne przestępstwa (*Verbrechen*), drobniejsze (*Vergehen*) oraz wykroczenia (*Übertretung*)¹⁵⁰⁷.

W nauce niemieckiej, podobnie jak w nauce polskiej, widoczny jest spór o różnicę między przestępstwem a wykroczeniem¹⁵⁰⁸, opierający się w dużej mierze na przyjmowaniu istotnych materialnych różnic pomiędzy tymi dwiema kategoriami czynów, oraz inny pogląd, że nie ma różnic ani ilościowych, ani jakościowych¹⁵⁰⁹. Obserwuje się też w tym zakresie podział na podstawie oceny skutków prawnych, kategoryzacji dokonuje się również w postaci roz-

¹⁵⁰⁴ Por. wyniki badań przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości: M. Budyń-Kulik, *Model ścigania sprawcy...*, s. 65–88; a także T. Bojarski, *Ewolucja polskiego systemu wykroczeń na tle...*

¹⁵⁰⁵ Code pénal, version consolidée au 20 novembre 2016, dostępne na: www.legifrance.gouv.fr.

¹⁵⁰⁶ Por. m.in. B. Bouloc, *Droit pénal général*, Paris 2009, s. 94 i nast.; Art. 111–1. Les infractions pénales sont classées, suivant leur gravité, en crimes, délits et contraventions; por. także E. Dreyer, *Droit pénal général*, Paris 2014, s. 2, 19, 68; J. Mouly, *La classification tripartite des infractions dans la législation contemporaine*, RSCrim 1982, s. 3; M.L. Rassat, *Emprisonnement et contravention*, JCP 1975; Y. Mayaud, *Droit pénal général*, Paris 2013, s. 324 i nast; M.L. Rassat, *Droit pénal général*, Paris 2014, s. 280 i nast; J.H. Robert, *La classification tripartite des infractions dans le nouveau Code pénal*, DP 1995, rozdz. I; H. Renout, *Droit pénal général*, Paris 2013, s. 99 i nast.; J. Pradel, *Droit pénal général*, Paris 2012, s. 236 i nast.

¹⁵⁰⁷ Por. m.in. W. Gropp, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Heidelberg 2005, s. 90 i nast.; także T. Vormbaum, M. Bohlander, *A Modern History of German Criminal Law*, Berlin–Heidelberg 2014, s. 128 i nast.; M. Elewa-Badar, I. Marchuk, *A Comparative Study of the Principles Governing Criminal Responsibility in the Major Legal Systems of the World (England, United States, Germany, France, Denmark, Russia, China, and Islamic Legal Tradition)*, CLF 2013, Vol. 24, No. 1, s. 1–48; R. von Hippel, *Lehrbuch des Strafrechts*, Berlin–Heidelberg 1932, s. 170 i nast.

¹⁵⁰⁸ J. Hatschek, *Lehrbuch des deutschen und preussischen Verwaltungsrechtes*, Leipzig 1924; K. Binding, *Die Normen und ihre Ubertretung*, Leipzig 1890; J. Goldschmidt, *Das Verwaltungsstrafrecht*, Berlin 1902.

¹⁵⁰⁹ R. Kukula, *Der Verwaltungszwang*, Wien 1918; M. Zimmermann, *Art. 72 Konstytucji a dotychczasowe ustawodawstwo polskie*, Lwów 1930; A. Merkel, *Allgemeines Verwaltungsrecht*, Wien–Berlin 1924.

różnienia grzywny wymierzanej za przestępstwo i wykroczenie (*die Geldstrafe*¹⁵¹⁰, *das Bußgeldverfahren die Geldbuße*¹⁵¹¹). W systemie niemieckim pojawia się również pojęcie tzw. wypadku mniejszej wagi (*minder schwerer Fall*)¹⁵¹², na lata 40. ubiegłego wieku przypada natomiast rozwój historyczny tzw. OWi-Recht (*das Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*) w Niemczech¹⁵¹³ zastępujących stopniowo dotychczasowe wykroczenia (*Übertretung*)¹⁵¹⁴.

W nieco innym kierunku poszło prawo austriackie, w którym jako dominujący model przyjął się właśnie system administracyjny, z wyłączeniem grupy wykroczeń o wymiarze ogólnokryminalnym (*das Verwaltungsstrafrecht*)¹⁵¹⁵. Doświadczenia austriackie są o tyle interesujące, że to właśnie m.in. z nich korzystano przy konstruowaniu pierwszych rozwiązań w tym zakresie w Polsce

¹⁵¹⁰ StGB: „§ 40 Verhängung in Tagessätzen (1) Die Geldstrafe wird in Tagessätzen verhängt. Sie beträgt mindestens fünf und, wenn das Gesetz nichts anderes bestimmt, höchstens dreihundertsechzig volle Tagessätze. (2) Die Höhe eines Tagessatzes bestimmt das Gericht unter Berücksichtigung der persönlichen und wirtschaftlichen Verhältnisse des Täters. Dabei geht es in der Regel von dem Nettoeinkommen aus, das der Täter durchschnittlich an einem Tag hat oder haben könnte. Ein Tagessatz wird auf mindestens einen und höchstens dreißigtausend Euro festgesetzt. (3) Die Einkünfte des Täters, sein Vermögen und andere Grundlagen für die Bemessung eines Tagessatzes können geschätzt werden. (4) In der Entscheidung werden Zahl und Höhe der Tagessätze angegeben”.

¹⁵¹¹ § 65 OWiRecht Allgemeines; Die Ordnungswidrigkeit wird, soweit dieses Gesetz nichts anderes bestimmt, durch Bußgeldbescheid geahndet.

¹⁵¹² Bliżej T. Fischer, § 213, *Minder schwerer Fall des Totschlags*, Rn. 4, München 2012, s. 1415.

¹⁵¹³ Por. w tym zakresie obszerne opracowanie: E. Göhler, *Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*, München 1995, s. 1–12; W. Mitsch, *Recht der Ordnungswidrigkeiten*, Berlin–Heidelberg 2005, s. 23 i nast.; E. Gohler, *Ordnungswidrigkeitengesetz*, Aufl. 10, 1992; H.L. Günther, *Das Recht der Ordnungswidrigkeiten – Aufbruch zu neuen Ufern? 40 Jahre Bundesrepublik Deutschland. 40 Jahre Rechtsentwicklung*, Tübingen 1989.

¹⁵¹⁴ *OWiG. Karlsruher Kommentar zum Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*, Hrsg. L. Senge, Aufl. 4, München 2014; W. Mitsch, *Recht der Ordnungswidrigkeiten. (Lehrbuch)*, Aufl. 2, Berlin–Heidelberg 2005; K. Rebmann, W. Roth, S. Herrmann, *Gesetz über Ordnungswidrigkeiten. Kommentar. (Loseblatt–Kommentar)* Bd. 2, Aufl. 3, Stuttgart 1968–2009, Stand: 1. Oktober 2009; § 12 StGB: „Verbrechen und Vergehen (1) Verbrechen sind rechtswidrige Taten, die im Mindestmaß mit Freiheitsstrafe von einem Jahr oder darüber bedroht sind. (2) Vergehen sind rechtswidrige Taten, die im Mindestmaß mit einer geringeren Freiheitsstrafe oder die mit Geldstrafe bedroht sind. (3) Schärfungen oder Milderungen, die nach den Vorschriften des Allgemeinen Teils oder für besonders schwere oder minder schwere Fälle vorgesehen sind, bleiben für die Einteilung außer Betracht“.

¹⁵¹⁵ J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 8 i nast.

(rozdział I)¹⁵¹⁶. W Austrii dominował punkt widzenia, że wykroczenia (*Übertretungen*) godzą w funkcjonowanie administracji i wobec tego administracja ma uprawnienia do reagowania na te czyny, dlatego też model austriacki zakłada, że wykroczenia stanowią w znacznej części naruszenia porządkowe o charakterze porządkowo-administracyjnym, zakładając wyróżnienie tzw. *Übertretungen* i tzw. *Verwaltungsübertretungen*. Przedstawione wyżej rozwiązania bliżej poddane zostaną charakterystyce w rozdziale VII niniejszego opracowania.

6.2.2. Koncepcja polska

Osobnej, krótkiej w tym miejscu, charakterystyki wymaga przyjęta koncepcja w polskim systemie, której rozwój w ujęciu historycznym przedstawiony został w rozdziale I. I tak w departamentach przyłączonych do Księstwa Warszawskiego w zakresie prawa karnego materialnego i procesowego obowiązywała austriacka kodyfikacja z 1803 r. *Księga ustaw na zbrodnie i ciężkie policyjne przestępstwa*, zwana *Franciscaną*. Zmiany wprowadzone dekretem królewskim z dnia 26 lipca 1810 r. o organizacji sądownictwa w czterech galicyjskich departamentach księstwa wprowadziły zaczerpnięty z prawa francuskiego trójpodział na zbrodnie, występki i wykroczenia, stosownie do tego podziału zmodyfikowano również system kar, rozróżniając kary kryminalne (zbrodnie), poprawcze (występki) oraz policyjne (wykroczenia)¹⁵¹⁷. W 1932 r., kształtując system ochrony dóbr prawnych w Polsce, wprowadzono kodeks karny¹⁵¹⁸, obejmujący w zakresie przestępstw zbrodnie i występki, oraz kodeks wykroczeń¹⁵¹⁹ z dominującymi wśród tych ostatnich naruszeniami o charakterze administracyjnym¹⁵²⁰. Regulacje te oparte na odmiennych od obecnych ustrojowych

¹⁵¹⁶ A. Kubiak, *Wpływ kodyfikacji austriackiej na polskie prawo o postępowaniu administracyjnym*, [w:] *Związki prawa polskiego z prawem niemieckim*, red. A. Liszewska, K. Skotnicki, Łódź 2006, s. 87 i nast. oraz cytowana tam literatura; Z. Kmiecik, *Instancyjność postępowania administracyjnego w świetle Konstytucji RP*, PiP 2012, z. 5, s. 8; A. Skoczylas, *Modele uprawnień orzeczniczych sądów administracyjnych w Europie*, PiP 2012, z. 10, s. 21 i nast.

¹⁵¹⁷ M. Patkaniowski, *Austriacki kodeks karny z 1803 r. w Wolnym Mieście Krakowie (1815–1833)*, cz. 1, Kraków 1968, s. 20 i nast.; szerzej W. Sobociński, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1964, s. 283.

¹⁵¹⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 z późn. zm.).

¹⁵¹⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Prawo o wykroczeniach (Dz.U. Nr 60, poz. 572 z późn. zm.).

¹⁵²⁰ Zob. T. Bojarski, *Ewolucja polskiego systemu prawa wykroczeń*, [w:] *Rozwój polskiego prawa wykroczeń*, Lublin 1996, s. 14–15; T. Grzegorzczak, A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1996, s. 15–19; szerzej R. Pawlik, *Ochrona dobra prawnego*

i systemowych założeniach przetrwały do dziś i wyznaczyły w systemie polskim zasadnicze sposoby ingerencji w sferę praw i wolności jednostki, dzieląc odpowiedzialność na odpowiedzialność karną i odpowiedzialność za wykroczenia, z właściwymi im sposobami reakcji¹⁵²¹. W piśmiennictwie przedwojennym w wyniku wprowadzenia kodyfikacji prawa karnego i prawa wykroczeń na określenie wykroczenia używano także sformułowania przestępstwa mniejszej wagi, przestępstwa o charakterze policyjnym lub porządkowym¹⁵²².

Przyjęte w 1932 r. rozwiązanie było obszernie dyskutowane wśród teoretyków. I tak J. Makarewicz wskazywał cztery grupy uzasadnień dla kategorii przestępstw. W grupie I przestępstwo jest czymś negatywnym, złym; grupa II – przestępstwo jest naruszeniem normy wynikającej z prawa lub umowy społecznej; III – przestępstwo jest czynem szkodliwym dla wspólnoty; IV – przestępstwo to działanie lub zaniechanie, które karane jest przez państwo¹⁵²³. Bardzo ciekawie pisał J. Makarewicz o kwestii kary, jego zdaniem reakcja potępiająca staje się karą, gdy nabiera cech publicznych, zewnętrznych i wspólnotowych¹⁵²⁴. Reakcja potępiająca różni się od karzącej minimalnie, albowiem reakcja karząca uwypukla bardziej i silniej element uczynionego jednostce zła niż reakcja potępiająca¹⁵²⁵. J. Makarewicz wskazał też, że definicja pojęcia czynu karygodnego nazywanego przestępstwem obejmuje takie czyny popełnione przez członka danej grupy społecznej, które pozostali członkowie grupy uznają za szkodliwe dla grupy lub które ujawniają taki stopień antyspołecznego nastawienia sprawcy, że członkowie grupy reagują przeciwko sprawcy publicznie, zewnętrznie, wspólnie starając się ograniczyć jedno z jego dóbr¹⁵²⁶. Według J. Makarewicza wspólną cechą przestępstw kryminalnych jest to, że stanowią one bezpośredni zamach lub zagrożenie dla dóbr chronionych przez

---

z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji – wybrane zagadnienia, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013; *eadem*, *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie*, [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, t. 3, *Studia prawne*, red. M. Grzybowski, Kraków 2014, s. 419–448.

¹⁵²¹ Por. obecnie art. 1 k.k. oraz art. 1 k.w.; w zasadzie w okresie przedkodyfikacyjnym trudno mówić o istnieniu prawa karnego w aktualnym rozumieniu, zatem nie można też mówić o przestępstwie w jego dzisiejszym rozumieniu; zob. B. Sygit, *Historia prawa kryminalnego*, Toruń 2007, s. 44 i nast.

¹⁵²² S. Glaser, *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933, s. 31; por. J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 72.

¹⁵²³ *Ibidem*, s. 42 i nast.

¹⁵²⁴ *Ibidem*, s. 87 i nast.

¹⁵²⁵ *Ibidem*, s. 90 i nast.

¹⁵²⁶ *Ibidem*, s. 87 i nast.

prawo, cechą podstawową zaś wykroczenia jest to, że stanowi ono akt nieposłuszeństwa, zresztą nazywał je mianem przestępstw administracyjnych nie uznając jednocześnie prawa karno-administracyjnego za część prawa karnego, lecz za część prawa administracyjnego¹⁵²⁷.

W doktrynie prawa karnego już od dawna obserwuje się dyskusję nad kategoryzacją przestępstw i wykroczeń, a także próbuje odróżnić wspomniane od tzw. prawa karno-administracyjnego. Jedne z pierwszych i istotniejszych opracowań w tym zakresie to prace R. Hubego, dla którego o zaliczeniu czynu bezprawnego do jednej z kategorii decyduje natura i ważność wewnętrzna czynu, jego społeczne znaczenie oraz stanowisko, w jakim stoi do innych działań karygodnych¹⁵²⁸. Zdaniem R. Hubego występki składa się z tzw. woli bezprawnej i działania zewnętrznego nadwyrażającego pewne stosunki prawne, dlatego też klasyfikacja ta opiera się na sposobie pogwałcenia stosunków społecznych z jednej strony i na rodzaju winy z drugiej strony. Do pierwszej kategorii zalicza R. Hube przestępstwa, które niszczą prawa społeczeństwa lub indywidualów (czyny, które mają na celu wstrząśnienie istnieniem politycznym całej społeczności albo zniszczenie w indywidualum takich praw, które mogą ulec restytucji), czyli: zbrodnie stanu, morderstwa, porzucenie dziecka i ciężkie skaleczenia, które sprowadzają za sobą ciągłą chorobę, zgwałcenie, kazi-rodztwo oraz bunt, rabunek, gwałt publiczny, podpalenie, fałszowanie monet i kradzieże wielkie, szczególnie gwałtowne. Do klasy drugiej należą czyny, w stosunku do których nadwyrażone zostają prawa mogące być restytuowanymi – kradzież, sprzeniewierzenie, oszustwo, przemijające uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia, zniesławienie. Klasa trzecia obejmuje natomiast czyny, które nie uszczuplają wprost praw posiadanych przez społeczeństwo lub osobę pojedynczą, nadwyrażając środki obmyślane do zabezpieczenia i łatwiejszego wykonania praw, np. sprzedaż zakazanych lekarstw, zaniedbanie przepisów zachowania się w czasie zarazy itd.¹⁵²⁹ U R. Hubego wskazane wyżej trzy klasy przestępstw początkowo tworzone na podstawie ich strony przedmiotowej uzupełniane były następnie stroną podmiotową, gdzie zbrodnia może być tylko owocem rozmysłu, czyn noszący zewnętrzne cechy zbrodni, lecz niebędący tworem rozmysłu, może być tylko występkiem, czyny zaś będące ze względu na stronę zewnętrzną występkami, jeśli są popełnione z nieostrożności, mogą być zaliczone tylko do klasy trzeciej – przewinień policyjnych¹⁵³⁰.

¹⁵²⁷ J. Makarewicz, *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Polsce*, Lwów–Warszawa 1924, s. 6; *idem*, *Granice ustawy karnej*, PPIA 1920, nr 4–6.

¹⁵²⁸ R. Hube, *Ogólne zasady nauki prawa karnego*, Warszawa 1839, s. 128.

¹⁵²⁹ *Ibidem*, s. 370.

¹⁵³⁰ *Ibidem*.

Z kolei W. Wolter różnice między prawem powszechnym a karno-administracyjnym określał jako zasadniczą i upatrywał w jakościowo odmiennej funkcji, jaką mają spełnić oba te działy prawa. Zdaniem W. Woltera, jak podkreślono już wyżej, prawo karne ma służyć realizacji państwowego *ius puniendi*, natomiast prawo karne-administracyjne ma służyć wykonywaniu państwowej funkcji administrowania, wykroczenie odróżnia od przestępstwa jego administracyjna treść. E.S. Rappaport upatrywał natomiast różnicę pomiędzy przestępstwem a wykroczeniem w charakterze ilościowym¹⁵³¹. J. Skupiński podkreśla, że poszukiwanie granicy między przestępstwem a wykroczeniem jest z góry skazane na niepowodzenie, albowiem oba są czynami zabronionymi pod groźbą kary¹⁵³². Zasadniczo można przyjąć, że nie budzi wątpliwości to, że różnica pomiędzy wykroczeniem a przestępstwem leży z pewnością przede wszystkim w stopniu społecznej szkodliwości, nie jest to w doktrynie zasadniczo sporne, sporne jest natomiast to, czy ta różnica ma charakter jakościowy czy ilościowy. Za jakościowym charakterem tej różnicy opowiadają się m.in. A. Marek¹⁵³³, J. Bafia¹⁵³⁴, L. Lernell¹⁵³⁵, W. Wolter¹⁵³⁶, natomiast za ilościowym charakterem tejże różnicy opowiadają się m.in. M. Cieślak¹⁵³⁷, A. Gubiński¹⁵³⁸, E. Iserzon¹⁵³⁹, L. Peiper¹⁵⁴⁰, E.S. Rappaport¹⁵⁴¹, M. Bojarski, W. Radecki¹⁵⁴².

Ostatecznie w Polsce w 1932 r. wprowadzono więc kodeks krany¹⁵⁴³, zakładający podział na zbrodnie i występki, i kodeks wykroczeń z dominującymi

¹⁵³¹ E.S. Rappaport, *Zagadnienia kodyfikacji wykroczeń w ustawodawstwie polskim*, GSW 1920.

¹⁵³² J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 17.

¹⁵³³ A. Marek, *Materiałna definicja wykroczenia*, ZNUMK, Prawo 1971, nr 10, s. 103.

¹⁵³⁴ J. Bafia, *Kodyfikacja prawa o wykroczeniach*, PiP 1971, z. 10, s. 529.

¹⁵³⁵ L. Lernell, *Wykład prawa karnego*, Warszawa 1961, s. 67; oraz *idem*, *Określenie wykroczenia w projekcie prawa o wykroczeniach*, ZKA 1961, nr 2, s. 23 i nast.

¹⁵³⁶ W. Wolter, *Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna*, t. 1, Kraków 1933, s. 264 i nast.; w późniejszych pracach obserwujemy położenie akcentu na ilościową różnicę między przestępstwem a wykroczeniem – *idem*, *O stopniowaniu społecznego niebezpieczeństwa czynu karalnego*, KSP 1970, nr 8, s. 116–117.

¹⁵³⁷ M. Cieślak, *Uwagi na marginesie projektu prawa o orzecznictwie karno-administracyjnym*, Pal. 1961, nr 6, s. 34.

¹⁵³⁸ A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1989, s. 34–35.

¹⁵³⁹ E. Iserzon, *Reforma orzecznictwa karno-administracyjnego*, PiP 1959, z. 8–9, s. 225.

¹⁵⁴⁰ L. Peiper, *Komentarz do k.k. i prawa o wykroczeniach*, Kraków 1936.

¹⁵⁴¹ E.S. Rappaport, *Zagadnienia kodyfikacji wykroczeń...*

¹⁵⁴² M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne obszarów styecznych wykroczeń i przestępstw*, Wrocław 1989, s. 8; interesujące także opracowanie: *idem*, *Normatywne ujęcie wykroczenia*, Prok. i Pr. 2003, nr 2, s. 61 i nast.

¹⁵⁴³ Por. art. 12 k.k. z 1932 r.

naruszeniami o charakterze administracyjnym¹⁵⁴⁴. Znamienne i godne podkreślenia jest to, że od samego początku upatrywano w obrębie wykroczeń powiązań z prawem administracyjnym, chociażby przez przekazanie części tych czynów do orzecznictwa karno-administracyjnego (zob. rozdział I). Z czasem ten w miarę klarowny w założeniu system ulegał jednak zmianom i modyfikacjom¹⁵⁴⁵, z których jedną z poważniejszych jest omawiany proces kontrawencjonalizacji¹⁵⁴⁶ polegający na swoistym rozwarstwieniu odpowiedzialności. W obszarze ingerencji w podstawowe prawa i wolności pojawiły się również tzw. administracyjne kary pieniężne¹⁵⁴⁷, przewinienia dyscyplinarne oraz budząca nadal wątpliwości kwestia odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary¹⁵⁴⁸.

6.2.3. Klasyfikacja czynów karalnych – ujęcie dogmatyczne

Klasyfikacja czynów karalnych dokonywana jest przez ustawodawcę na etapie kryminalizacji przez przyporządkowanie opisywanej abstrakcyjnej klasie zachowań konkretnej sankcji. Dzieje się to, jak podkreślono już wcześniej,

¹⁵⁴⁴ Zob. T. Bojarski, *Ewolucja polskiego systemu...*, s. 14–15; T. Grzegorzczak, A. Gubiński, *Prawo wykroczeń...*, s. 15–19; szerzej R. Pawlik, *Ochrona dobra prawnego...; eadem, Konstytucyjne podstawy...*

¹⁵⁴⁵ Ewolucja przedstawiona została w rozdziale I.

¹⁵⁴⁶ Por. ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego (Dz.U. Nr 23, poz. 149); por. m.in. M. Lubelski, *Porządek publiczny jako zasadniczy przedmiot ochrony prawa wykroczeń i czynnik rozgraniczający z powszechnym prawem karnym*, Arch. Krym. 2010, t. 32, s. 205. Autor wyraża pogląd, że czyny te łączy fakt godzenia w szeroko rozumiany porządek publiczny; podobnie A. Marek za J. Makarewiczem (A. Marek, *Prawo wykroczeń materialne i procesowe*, wyd. 5, Warszawa 2006, s. 31). Równie powszechny stał się pogląd, że różnica pomiędzy przestępstwem a wykroczeniem sprowadza się do stopnia społecznej szkodliwości czynu, tak m.in. T. Bojarski, *Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu*, Warszawa 2003, s. 53; podobnie B. Kurzępa, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 13 czy M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 81.

¹⁵⁴⁷ Por. m.in. D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne, czy nowa dziedzina prawa*, PiP 2004, z. 9, s. 3 i nast.; por. także W. Fill, *Charakter prawny administracyjnych kar pieniężnych (na tle prawa ochrony środowiska)*, PiP 2009, z. 6, s. 63 i nast.

¹⁵⁴⁸ Wyrok TK z dnia 3 listopada 2004, K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103; por. także B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Kraków 2004, s. 71; B. Nita, *Model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, PiP 2003, z. 6, s. 18; S. Waltoś, *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych – stary problem legislacyjny na nowo*, [w:] *Prawo, społeczeństwo, jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, Warszawa 2003, s. 396–406.

w szczególności w oparciu o konstytucyjną zasadę proporcjonalności (zob. rozdział IV). Aktualnie zgodnie z art. 1 § 1 k.k. odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Stosownie do § 2 nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma. W myśl § 3 natomiast nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu. Zgodnie natomiast z art. 7 § 1 k.k. przestępstwo jest zbrodnią albo występkiem. W § 2 zdefiniowano zbrodnię, przesądzając, że jest to czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą. Po ostatniej nowelizacji § 3 występkiem jest natomiast czyn zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5 000 zł, karą ograniczenia wolności przekraczającą miesiąc albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc. Kodeks karny dzieli zatem przestępstwa na dwie grupy – zbrodnie i występki¹⁵⁴⁹. Co do zasady podstawą tego podziału jest społeczna szkodliwość, a w konsekwencji – zagrożenie karą, ustawowe, przewidziane dla abstrakcyjnej klasy zachowań spełniających znamiona typu. Zaliczenie danego czynu do zbrodni lub występku nie ulega zmianie na skutek modyfikacji wysokości kary, np. w wyniku jej nadzwyczajnego obostrzenia lub złagodzenia¹⁵⁵⁰. Dla określenia, czy dane przestępstwo stanowi zbrodnię, istotna jest dolna granica ustawowego zagrożenia. Definicja występków w kodeksie karnym w brzmieniu obowiązującym przed 1 lipca 2015 r. nie była pełna, nie uwzględniała bowiem granicy zagrożenia przy grzywnie orzekanej kwotowo, funkcjonującej, po wprowadzeniu kodeksu karnego z 1997r., równoległe z grzywną w systemie stawek dziennych¹⁵⁵¹.

Zaliczenie czynu do kategorii zbrodni lub występku wiąże się z określonymi konsekwencjami materialno- i formalnoprawnymi. Zaliczenie natomiast czynu do kategorii wykroczeń wiąże się z konsekwencjami w postaci zmiany reżimu odpowiedzialności, albowiem czym innym jest odpowiedzialność za przestępstwo, czym innym zaś w obecnych realiach odpowiedzialność za wykroczenie (zob. rozdział V). Ustalenie, czy dany czyn zabroniony jest zbrodnią

¹⁵⁴⁹ Por. J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004, s. 215–218.

¹⁵⁵⁰ A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 1, red. *idem*, Kraków 2004, s. 131–132.

¹⁵⁵¹ Zob. B. Kunicka-Michalska [w:] *Kodeks karny – część ogólna. Komentarz*, red. G. Rejman, Warszawa 1999, s. 389; postanowienie SN z dnia 22 stycznia 2003 r., I KZP 44/2002, Biul. SN 2003, z. 1, s. 17; J. Majewski, *O niektórych wątpliwościach związanych z wykładnią przepisów dotyczących orzekania grzywny w nowym kodeksie karnym*, Pal. 1998, nr 3–4, s. 11–12; W. Wróbel, *Grzywna w nowym kodeksie karnym*, [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótkie komentarze*, Warszawa 1998, z. 15, s. 94 i nast.

czy też występkiem, ma znaczenie w następujących sytuacjach: zgodnie z art. 8 k.k. zbrodnię można popełnić tylko umyślnie, występki można popełnić także nieumyślnie, jeżeli ustawa tak stanowi, zgodnie z art. 10 § 4 – w stosunku do sprawcy, który popełnił występki po ukończeniu lat 17, lecz przed ukończeniem lat 18, mogą być stosowane środki przewidziane w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich, zgodnie natomiast z art. 60 § 6 – odmienne są reguły stosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary w razie skazania za zbrodnię lub występki, w art. 64 § 3 – przewidzianego w art. 64 § 1 i 2 podwyższenia górnego ustawowego zagrożenia nie stosuje się, gdy czynem popełnionym w ramach powrotu do przestępstwa jest zbrodnia, zgodnie natomiast z art. 101 § 1 – różne są też terminy przedawnienia karalności zbrodni i występków, stosownie do art. 105 § 1 – przepisów dotyczących przedawnienia (art. 101–103) nie stosuje się do zbrodni przeciwko pokojowi, zbrodni przeciwko ludzkości i przestępstw wojennych. W części szczególnej, zgodnie z art. 255 § 1 i 2, odrębna typizacja odnosi się do publicznego nawoływania do popełnienia zbrodni lub występku bądź przestępstwa skarbowego¹⁵⁵².

Zgodnie z art. 1 k.w. wykroczeniem jest czyn społecznie szkodliwy, zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny lub nagany¹⁵⁵³. W uzasadnieniu pro-

¹⁵⁵² Zestawienie za: M. Kulik, A. Wąsek, *Komentarz do art. 7 kodeksu karnego* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, LEX/el. 2014.

¹⁵⁵³ Por. wyrok SN z dnia 18 maja 2009 r., III KK 25/09, LEX nr 524071; zdaniem Sądu Najwyższego dla kwestii rozgraniczenia wykroczeń od występków istotna jest treść art. 1 § 1 k.w., określającego rodzaje kar za wykroczenia, oraz postanowienia art. 20 § 1 i 24 § 1 k.w., ustalających granice wymiaru kar ograniczenia wolności i grzywny. W sankcji norm określonych w art. 224 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz.U. z 2004 r. Nr 24, poz. 2416 z późn. zm. [tekst jedn. z 2004 r. cytowany w wyroku; aktualny tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r., poz. 1534]) wskazano na zagrożenie karą ograniczenia wolności lub grzywny, bez oznaczenia granic wymiaru tych kar. Takie określenie zagrożenia karami, nierzadkie w wypadku wykroczeń stypizowanych w części szczególnej kodeksu wykroczeń, nie budzi – co oczywiste – żadnych wątpliwości w przedmiocie kategorii czynu zabronionego. Inaczej jest natomiast w wypadku czynów stypizowanych w odrębnych ustawach, a więc pozostających poza zbiorem wykroczeń określonych w kodeksie wykroczeń. Nieoznaczenie górnej granicy wymiaru kary ograniczenia wolności lub grzywny przesądza wówczas, że zagrożone nimi typy czynów zabronionych są występkami. Gdyby bowiem ustawodawca, typizując określony czyn w odrębnej ustawie, traktował go jako wykroczenie, to wyznaczyłby górną granicę wymiaru kary ograniczenia wolności lub grzywny w wysokości nieprzekraczającej granic określonych w przepisach części ogólnej kodeksu wykroczeń. Nieoznaczenie górnych granic tych kar nakazuje przyjąć, że ustawodawca ich wymiaru nie ogranicza, zatem ustala go na poziomie górnych granic przewidzianych dla występków.

jektu ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. wskazano, że w przepisach wprowadzających projekt powinien zostać rozstrzygnięty problem występujących stosunkowo często w ustawach pozakodeksowych typów czynów zabronionych zagrożonych karami przekraczającymi 5 000 zł, które zostały przez ustawodawcę zaliczone do kategorii wykroczeń, nie przeszkadza to jednak w traktowaniu tych czynów jako wykroczeń, jeżeli przepis ustawy wskazuje na postępowanie wykroczeniowe¹⁵⁵⁴. Na podstawie powyższego zasadnym wydaje się przyjęcie założenia, że różnice pomiędzy kategorią przestępstw, a kategorią wykroczeń są to raczej różnice ilościowe, prowadzące do różnic w zakresie grożących kar¹⁵⁵⁵. Zdaniem A. Marka z ustawowego podziału przestępstw na zbrodnie i występki (art. 7 k.k.), i tym samym niezaliczenia przez ustawę wykroczeń do kategorii przestępstw wynika, że ustawodawca uważa wykroczenia za czyny o jakościowo różnej szkodliwości niż przestępstwa¹⁵⁵⁶.

Podział przestępstw na zbrodnie i występki nie dotyczy natomiast zasadniczo przestępstw skarbowych, które nie mają podziału wewnętrznego, czyny zabronione w prawie karnym skarbowym dzielą się wyłącznie na przestępstwa i wykroczenia¹⁵⁵⁷. Kodeks karny skarbowy wyraźnie przyjmuje, że jedynie za przestępstwa skarbowe odpowiedzialność ma charakter karny, w wypadku wykroczeń skarbowych, analogicznie do wykroczeń tzw. pospolitych (art. 1 § 1 k.w.), mowa jest wyłącznie o odpowiedzialności za wykroczenie, z tą jednak różnicą, że wykroczenia skarbowe cechować musi *in concreto* subminimalne nałożenie społecznej szkodliwości czynu, czego brak w wypadku tzw. wykroczeń pospolitych. Pojawiają się w tym miejscu w doktrynie wątpliwości, czy pojęcie przestępstwa i jego zakres, w znaczeniu kodeksu karnego, obejmuje także przestępstwa skarbowe, w art. 20 § 2 k.k.s. nie wymienia się bowiem art. 7 k.k., a w art. 53 § 3 k.k.s. wykroczenie skarbowe definiowane jest jako czyn zabroniony przez kodeks pod groźbą kary grzywny określonej kwotowo, jeżeli kwota

¹⁵⁵⁴ Zob. postanowienie SN z dnia 24 lutego 2006 r., I KZP 52/2005, OSNwSK 2006, poz. 445.

¹⁵⁵⁵ M. Bojarski, *W sprawie społecznej niebezpieczeństwa wykroczeń*, ZW 1986, nr 3; *idem*, *Zasady odpowiedzialności za wykroczenia*, [w:] *Wybrane zagadnienia materialnego i procesowego prawa wykroczeń*, ZW 1986, nr 4–5 (wkładka); *idem*, W. Radecki, *Oceny prawne...*; T. Grzegorzczak, *Podstawowe założenia materialnego i procesowego prawa wykroczeń*, [w:] *Kodeks wykroczeń. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Przepisy wprowadzające*, red. *idem*, Warszawa 2010; A. Marek, *Materialna definicja...*; H. Popławski, *Problem granic przestępstwa i wykroczenia*, NP 1973, nr 9; W. Radecki, *Normatywne ujęcie...*

¹⁵⁵⁶ A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, 2012, s. 32; odmiennie A. Gubiński, *Prawo wykroczeń...*, s. 62.

¹⁵⁵⁷ Szerzej por. L. Wilk, *Szczególne cechy odpowiedzialności za przestępstwa i wykroczenia podatkowe*, Katowice 2006.

uszczuplonej lub narażonej na uszczuplenie należności publicznoprawnej albo wartość przedmiotu czynu nie przekracza pięciokrotnej wysokości minimalnego wynagrodzenia w czasie jego popełnienia. Wykroczeniem skarbowym jest także inny czyn zabroniony, jeżeli kodeks tak stanowi. Część doktryny prezentuje pogląd przyjmujący stosunek wykluczania pomiędzy zakresami pojęć przestępstwa i przestępstwa skarbowego, jeśli bowiem ustawa karna odnosi się jedynie do przestępstw, nie ma zatem zastosowania do przestępstw skarbowych¹⁵⁵⁸, druga część doktryny przyjmuje natomiast stosunek podrzędności zakresów tych pojęć¹⁵⁵⁹. Przestępstwem skarbowym jest czyn zabroniony przez kodeks pod groźbą kary grzywny w stawkach dziennych, kary ograniczenia wolności lub kary pozbawienia wolności (art. 53 § 2 k.k.s.). Jak się wydaje z uwagi na ustawowe ograniczenie z art. 20 § 2 k.k.s. stosowanie wprost przepisów kodeksu karnego może mieć miejsce jedynie w tych przypadkach, w których kodeks karny skarbowy nie zna określonej w kodeksie karnym konstrukcji prawnej w całości lub w pewnym wycinku, tak rzecz się ma np. przy recepcji konstrukcji podżegania i pomocnictwa, gdzie ustawodawca zrezygnował z samodzielnego określenia podstaw odpowiedzialności za te formy współdziałania, recypując je z kodeksu karnego. Podobnie w przypadku niektórych środków karnych wspólnych dla kodeksu karnego i kodeksu karnego skarbowego występuje recepcja częściowa, z reguły polegająca na określeniu w kodeksie karnym skarbowym rodzaju środka karnego, przy jednoczesnym odesłaniu do przepisów kodeksu karnego, charakteryzujących jego istotę i podstawy zastosowania (np. art. 22 § 2 pkt 5 k.k.s., art. 34 k.k.s., art. 41 k.k., art. 43 § 2 k.k.)¹⁵⁶⁰. Co istotne i co należy dodać, w prawie karnym skarbowym pojęcia „przestępstwo skarbowe” i „wykroczenie skarbowe” definiowane są za pomocą definicji legalnej (art. 53 § 2 i 3), przy czym przestępstwami i wykroczeniami skarbowymi są więc wyłącznie czyny zabronione opisane przez kodeks karny skarbowy¹⁵⁶¹.

¹⁵⁵⁸ Z. Siwik, *Systematyczny komentarz do ustawy karnej skarbowej. Część ogólna*, Wrocław 1993, s. 27; J. Raglewski, *Relacja pojęć „przestępstwo” – „przestępstwo skarbowe” oraz „wykroczenie” – „wykroczenie skarbowe” w polskim systemie prawa karnego materialnego*, Prok. i Pr. 1998, nr 5, s. 99 i nast. Zdaniem L. Wilka, gdziekolwiek w prawie karnym używa się określenia „przestępstwo” lub „wykroczenie” bez bliższego dopełnienia, tam nie ma podstaw, by bez wyraźnego wskazania ustawodawcy rozciągać te pojęcia także na przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe – *idem*, *W sprawie autonomii materialnego prawa karnego skarbowego*, PiP 2009, z. 8, s. 40.

¹⁵⁵⁹ Zob. G. Bogdan, *Relacja pojęć przestępstwa i przestępstwa skarbowego w polskim prawie karnym*, PS 1997, nr 9, s. 86.

¹⁵⁶⁰ G. Łabuda, *Głosa do postanowienia s. apel. z dnia 16 maja 2002 r., II AKo 245/02*, Prok. i Pr. 2003, nr 3, s. 101–111.

¹⁵⁶¹ Tak więc przestępstwa i wykroczenie opisane przez art. 40 ustawy o VAT nie mogą być uznane za przestępstwa czy też wykroczenia skarbowe. Należy żywić poważne

Co do opisanych w kodeksie karnym skarbowym wykroczeń, zdaniem G. Łabudy, analiza części szczególnej kodeksu pozwala na wyróżnienie czterech rodzajów wykroczeń skarbowych: pierwszy – związany z uszczupleniem (*resp.* narażeniem na uszczuplenie) daniny publicznoprawnej (*arg. ex art.* 53 § 3 zd. 1, np. art. 54 § 3 k.k.s.); drugi – związany ze spowodowaniem nienależnego zwrotu daniny (*resp.* narażenia na nienależny zwrot) na podstawie art. 53 § 1 zd. 2, w którym mowa o czynach zabronionych innych niż czyny związane z uszczupleniem/narażeniem na uszczuplenie; zarazem wskazana tu klasa wykroczeń skarbowych nie należy do klasy wypadków mniejszej wagi (np. art. 76 § 3); trzeci – stanowiący wypadek mniejszej wagi (art. 53 § 3 zd. 2 i § 8, np. art. 107a § 2) oraz czwarty rodzaj – ujęty jako inne wykroczenia skarbowe (art. 53 § 3 zd. 2, np. art. 84 § 1 i art. 61 § 3)¹⁵⁶².

6.3. Problematyka społecznej szkodliwości czynu – zagadnienia wybrane

W odniesieniu do procesu kontrawencjonalizacji istotne jest zwrócenie uwagi na to, że zasadniczo warunkiem odpowiedzialności karnej i za wykroczenie obok formalnego naruszenia zakazu lub nakazu ustawy, jest społeczna szkodliwość czynu, która jest jednocześnie elementem różnicującym przestępstwo od wykroczenia, tym samym także odpowiedzialność karną od odpowiedzialności za wykroczenie. Materialny element w strukturze przestępstwa występował już we wcześniejszych kodyfikacjach, można go bowiem było dostrzec w znowelizowanym art. 49 k.p.k. z 1928 r., w ślad zaś za kodeksem karnym z 1969 r. również kodeks wykroczeń z 1971 r. wprowadził element materialny do struktury wykroczenia i aktualnie nie tylko przestępstwo musi być czynem społecznie szkodliwym, lecz zgodnie z art. 1 § 1 k.w., także wykroczenie, z tą jednak różnicą, że kodeks wykroczeń nie posługuje się formą wartościowania, która

---

wątpliwości, czy istnieje podstawa prawna, aby stosować do niniejszych przestępstw skarbowych i wykroczenia skarbowego przepisy części ogólnej kodeksu karnego skarbowego. A. Bartosiewicz, *Ułomne przepisy karne skarbowe dotyczące VAT*, „Glosa” 2002, nr 7, s. 15–19. W świetle art. 53 § 1 zd. 2 k.k.s. wszelkie czyny zlokalizowane poza kodeksem karnym skarbowym, nawet w ustawach podatkowych, celnych, dewizowych czy z zakresu gier hazardowych, należy – mimo ich *de facto* „skarbowego” charakteru – kwalifikować jako przestępstwa czy też wykroczenia powszechne i stosować do nich część ogólną kodeksu karnego z mocy jego art. 116 bądź też część ogólną kodeksu wykroczeń z mocy jego art. 48; L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym (w świetle idei zupełnej kodyfikacji karnej)*, PiP 2011 z. 7–8, s. 55–66.

¹⁵⁶² G. Łabuda, *Komentarz do art. 1 k.k.s.*, [w:] P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2012.

jest przyjęta w kodeksie karnym¹⁵⁶³. Znikomy stopień społecznej szkodliwości czynu w myśl art. 1 § 2 k.k. powoduje brak przestępności tego czynu, ten swoisty limitator nie został natomiast wprowadzony do kodeksu wykroczeń¹⁵⁶⁴.

Podobnie jak w przypadku klasyfikacji przestępstw i wykroczeń nieco odmienna sytuacja ma miejsce na gruncie prawa karnego skarbowego, gdzie stosownie do art. 1 § 2 k.k.s. znikomy stopień społecznej szkodliwości prowadzi do braku nie tylko przestępstwa skarbowego, lecz także wykroczenia skarbowego, zgodnie art. 1 § 2 k.k.s. nie jest bowiem przestępstwem skarbowym lub wykroczeniem skarbowym czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma¹⁵⁶⁵. W przypadku tzw. wykroczeń pospolitych wykroczeniem jest każdy czyn społecznie szkodliwy bez określenia poziomu społecznej szkodliwości¹⁵⁶⁶. Prawo wykroczeń co prawda nie wprowadza kryterium znikomego stopnia społecznej szkodliwości czynu, niemniej jednak nie znaczy to, że społeczna szkodliwość wykroczeń nie podlega stopniowaniu, ma bowiem znaczenie praktyczne chociażby dla wymiaru kary¹⁵⁶⁷.

Co do zasady nie budzi wątpliwości, że racją wprowadzenia do ustawy typu czynu zabronionego pod groźbą kary jest jego abstrakcyjnie oceniona społeczna szkodliwość¹⁵⁶⁸. Na poziomie legislacyjnym ustawodawca, tworząc dany typ czynu zabronionego, generalizuje jego ujemnie społeczną treść, podając z tego powodu tylko jej najbardziej typowe elementy¹⁵⁶⁹, nie kreując społecznej szkodliwości, a tylko na rozpoznaną społeczną szkodliwość reagu-

¹⁵⁶³ Por. szerzej kompleksowe opracowanie w tym zakresie: E. Plebanek, *Materialne określenie przestępstwa*, Warszawa 2009, a także fragmentarycznie: R. Pawlik, *Społeczna szkodliwość czynu – wybrane zagadnienia na przykładzie wykroczenia typizowanego w art. 87 KW*, KKSSiP 2013, nr 4, s. 38–54.

¹⁵⁶⁴ Zob. postanowienie SN z dnia 10 czerwca 2003 r., II KK 87/03, LEX nr 78371; Sąd Najwyższy wyraźnie wskazał, że obowiązujący kodeks wykroczeń z 1971 r. nie zawiera odpowiednika art. 1 § 2 k.k., według którego nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony odznaczający się znikomym stopniem społecznej szkodliwości. Oznacza to, że czyn wyczerpujący znamiona wykroczenia o subminimalnym stopniu społecznej szkodliwości nie traci cech wykroczenia. Ustalenie, że stopień społecznej szkodliwości wykroczenia jest znikomy, rzutuje co najwyżej na rodzaj i rozmiar reakcji organu orzekającego w stosunku do obwinionego.

¹⁵⁶⁵ Por. np. wyrok SN z dnia 10 lutego 2009 r., III KK 305/08, OSNwSK 2009, nr 1, poz. 335.

¹⁵⁶⁶ Por. *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak *et al.*, wyd. 2, Warszawa 2013, s. 26.

¹⁵⁶⁷ Por. E. Plebanek, *Materialne określenie...*, s. 164.

¹⁵⁶⁸ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 301.

¹⁵⁶⁹ R. Zawłocki, *Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwości czynu w prawie karnym*, Warszawa 2007, s. 292.

jąc¹⁵⁷⁰. Sąd wyłączony z określenia ujemnej treści zgeneralizowanych, abstrakcyjnych typów czynu zabronionego¹⁵⁷¹ zostaje natomiast przepisami ustawy zobowiązany do ustalenia społecznej szkodliwości czynu konkretnego, o stopniu którego z natury rzeczy nie może z kolei automatycznie przesądzać samo tylko urzeczywistnienie ustawowych znamion abstrakcyjnego typu czynu zabronionego¹⁵⁷². Zauważyć należy, że katalog kryteriów, według których należy oceniać społeczną szkodliwość czynu, jest katalogiem zamkniętym tak w przypadku przestępstw i wykroczeń tzw. pospolitych, jak i na gruncie kodeksu karnego skarbowego¹⁵⁷³. Trzeba podkreślić, że przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości brane są pod uwagę wyłącznie przesłanki związane z samym czynem, okoliczności dotyczące samego sprawcy nie powinny wpływać na ocenę stopnia społecznej szkodliwości¹⁵⁷⁴. Zasada *nullum crimen sine damno sociali*

¹⁵⁷⁰ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...* s. 301.

¹⁵⁷¹ Por. także postanowienie SN z dnia 17 grudnia 2003 r., V KK 222/03, LEX nr 83772 z głosem krytyczną J. Postulskiego; zdaniem Sądu Najwyższego zawarty w art. 47 § 6 k.w. katalog okoliczności istotnych dla oceny stopnia społecznej szkodliwości czynu nakazuje przyjąć, że relewantne dla takiej oceny są okoliczności związane bezpośrednio tylko z czynem, a nie osobą sprawcy. Jest oczywiste, że ustalenie braku społecznej szkodliwości (podobnie jak ustalenie jej w stopniu znikomym) dotyczy zawsze czynu, który wyczerpuje ustawowe znamiona dyspozycji normy sankcjonowanej. Ustalenie takie możliwe jest jedynie w rezultacie stwierdzenia takich cech konkretnego czynu, które ujawniają tak dalece odbiegające od założonego przez ustawodawcę wzorca czynu zabronionego, że nie pozwalają przyjąć, iż czyn ten jest społecznie szkodliwy, a więc karygodny. Wymaga w tym miejscu podkreślenia faktu, iż przedmiotem oceny stosującego prawo może być jedynie konkretny czyn, a więc przykładowo konkretna kradzież – a nie typ zachowania, a więc kradzież w ogóle.

¹⁵⁷² R. Zawłocki, *Pojęcie i funkcje...*, s. 294.

¹⁵⁷³ A. Bartosiewicz, R. Kubacki, *Kodeks karny skarbowy. Przestępstwa i wykroczenia podatkowe oraz dewizowe*, Warszawa 2003, s. 102; L. Wilk, *Zagadnienia materialnego prawa karnego skarbowego*, Toruń 2004, s. 53; można się także spotkać z poglądem, że katalog powyższy nie jest wyczerpujący z uwagi na fakt, iż ocena społecznej szkodliwości czynu jest ze swej natury subiektywna – tak: Z. Radzikowska [w:] G. Bogdan *et al.*, *Kodeks karny skarbowy z komentarzem*, Gdańsk 2000, s. 112.

¹⁵⁷⁴ T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 53...*; [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, LEX/el. 2009; L. Wilk, *Szczególne cechy...*, s. 137; F. Prusak, *Komentarz do art. 53 kodeksu karnego skarbowego*, [w:] F. Prusak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz. Tom I (art. 1–53)*, Kraków 2006; art. 53 § 7 k.k.s.: „Przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego bierze się pod uwagę rodzaj i charakter zagrożonego lub naruszonego dobra, wagę naruszonego przez sprawcę obowiązku finansowego, wysokość uszczuplonej lub narażonej na uszczuplenie należności publicznoprawnej, sposób i okoliczności popełnienia czynu zabronionego, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonej reguły ostrożności i stopień jej naruszenia”; art. 115 § 2 k.k.s.: „Przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod

wskazuje, że chociaż jakieś zachowanie jest kryminalnie bezprawne i jest czynem zabronionym, to należy przyjąć, że nie ma ono charakteru przestępczego w sytuacji, gdy nie przekracza ono wskazanego w ustawie stopnia społecznej szkodliwości. Ustalenie braku społecznej szkodliwości czynu realizującego znamiona typu, podobnie jak ustalenie jej w stopniu znikomym, możliwe jest w rezultacie stwierdzenia takich cech konkretnego czynu, które są tak dalece odbiegające od założonego przez ustawodawcę wzorca czynu zabronionego, że nie pozwalają przyjąć, iż czyn ten jest społecznie szkodliwy, a więc karygodny¹⁵⁷⁵. Między innymi przez właśnie ocenę czynu pod kątem jego społecznej szkodliwości realizowana jest zasada subsydiarności. Interpretacja przepisu może więc polegać na tym, że następuje zawężenie jego dyspozycji na podstawie ogólnej oceny pewnych zachowań łamiących formalny zakaz karny w kontekście ich społecznej szkodliwości. Mimo iż pod kątem społecznej szkodliwości ocenia się konkretny czyn człowieka, wydaje się, że np. praktyka uznawania określonych, podobnych zachowań za nieszkodliwe społecznie czy szkodliwe w stopniu znikomym może być uznana za dopuszczalne zawężenie dyspozycji generalnie abstrakcyjnego zakazu karnego¹⁵⁷⁶.

Jak wskazano wyżej, kodeks karny eliminuje przestępczość czynu w razie znikomej szkodliwości społecznej, podobnie czyni kodeks karny skarbowy, eliminując także z wykroczeń skarbowych czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma¹⁵⁷⁷. Przepis może bowiem tę negatywną oceną zachowania wskazywać, ale jej jeszcze nie przesądza¹⁵⁷⁸. Zastrzeżenia takiego brak na gruncie kodeksu wykroczeń, aczkolwiek i tutaj szkodliwość społeczna czynu jest stopniowalna¹⁵⁷⁹. Na gruncie prawa wykroczeń jedynie przy

---

uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia”; i art. 47 § 6 k.w.: „Przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu bierze się pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia”.

¹⁵⁷⁵ A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. K. Buchała, A. Zoll, Kraków 1998, s. 22; por. także cyt. postanowienie SN V KK 222/03 z głosem krytyczną J. Postulskiego.

¹⁵⁷⁶ J. Postulski, *Głosa do postanowienia SN z dnia 17 grudnia 2003 r., V KK 222/03, GSP – Prz. Orz.* 2005, nr 3.

¹⁵⁷⁷ Zob. art. 1 § 2 k.k.s.

¹⁵⁷⁸ T. Kaczmarek, *Dobro prawne i społeczna szkodliwość czynu*, [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie...*, 2013, s. 289–290.

¹⁵⁷⁹ Zob. art. 47 § 6 k.w.

wykazaniu w ogóle braku szkodliwości danego zachowania w określonych okolicznościach, można mówić o niezaistnieniu samego wykroczenia mimo naruszenia określonego przepisu¹⁵⁸⁰. Przy znikomej społecznej szkodliwości czynu możliwe jest zaś ograniczenie reakcji do środków oddziaływania wychowawczego¹⁵⁸¹, a w postępowaniu przed sądem odstąpienie od ukarania i zastosowania jedynie środków oddziaływania społecznego¹⁵⁸².

W tym miejscu zwrócić należy uwagę na dwa osobne problemy istotne z punktu widzenia omawianego zagadnienia, a mianowicie wartościowanie pod kątem społecznej szkodliwości konkretnego zachowania oraz założenie abstrakcyjnego stopnia społecznej szkodliwości czynu w opisie typu czynu zabronionego. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z subsumpcją konkretnego zachowania z punktu widzenia konkretnego opisu ustawowego, w drugim zaś ze swoistego rodzaju legitymacją dla umieszczenia danego typu wśród przestępstw lub wykroczeń.

Interesujący problem w zakresie społecznej szkodliwości czynu powstaje na gruncie jednego z tzw. typów przepołowionych, art. 87 k.w.¹⁵⁸³, gdzie racją karalności w praktyce staje się znajdowanie się w organizmie nieaktywnego metabolitu¹⁵⁸⁴. W kontekście założonego abstrakcyjnego poziomu społecznej szkodliwości opisanego w art. 87 zachowania, wyznaczanego z jednej strony stanem po użyciu alkoholu generującego objawy na poziomie, jak się przyjmuje, co najmniej lekkiego oszołomienia, gwałtowniejszych reakcji na wydarzenia, pojawienia się brutalności w prowadzeniu pojazdu, nadmiernego optymizmu w ocenie sytuacji drogowej, a nawet wadliwego rozumowania¹⁵⁸⁵, przyjmowanie znajdowania się w organizmie nieaktywnego metabolitu jako realizacji znamienia wykroczenia opisanego w art. 87 stanu po użyciu podobnie działającego środka nie daje się pogodzić z przedstawionymi w pierwszej

¹⁵⁸⁰ Por. wyrok SN z dnia 20 października 2009 r., III KK 245/09, LEX nr 529630, z głosem aprobowującym M. Czyżaka; w którym Sąd Najwyższy przyjął, że wyrażona w art. 42 ust. 1 konstytucyjna zasada *nullum crimen sine lege poenali anteriori* ma zastosowanie również w odniesieniu do wykroczeń.

¹⁵⁸¹ Zob. np. art. 41 k.w.

¹⁵⁸² Zob. np. art. 39 k.w.; por. w tym zakresie także cyt. postanowienie SN II KK 87/03.

¹⁵⁸³ Szerzej R. Pawlik, *Spoleczna szkodliwosci czynu...*

¹⁵⁸⁴ M. Kała, *Środki działające podobnie do alkoholu w organizmie kierowcy*, PnD 2004, nr 11, s. 48; *eadem*, *Środki podobnie działające do alkoholu. Zagadnienia analityczne i interpretacyjne świetle prawa*, [w:] *Wypadki drogowe. Vademecum biegłego sądowego*, Kraków 2006, s. 1031–1032.

¹⁵⁸⁵ Objawy wymieniane przy stężeniu alkoholu we krwi do 0,5‰, powyżej pojawia się brak koordynacji ruchów i znacznie wydłuża się czas reakcji; następuje nieprawidłowe podejmowanie decyzji i wadliwa ocena sytuacji; pogarsza się ostrość widzenia i ocena odległości.

części niniejszego opracowania założeniami. Trudno bowiem już na poziomie legislacyjnym sprecyzować ujemną społecznie treść tak opisanego zachowania, co jest konieczne na gruncie m.in. art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, z pewnością jeszcze trudniej ustalać społeczną szkodliwość czynu konkretnego. Obiektywnie rzecz biorąc, sytuacja obecności nieaktywnego metabolitu nie stwarza bowiem realnego zagrożenia dla dobra prawnego, co implikuje m.in. istotne braki w przedmiotowej zawartości bezprawia. Zakładając w świetle powyższego, że przepis winien negatywną oceną zachowania wskazywać w sytuacji, gdy metabolit pozostaje w organizmie ludzkim nieaktywny, nie oddziałując jednocześnie na ośrodkowy układ nerwowy, wątpliwa wydaje się negatywna ocena takiego zachowania chociażby w kontekście budzącej znaczne zainteresowanie społeczne regulacji zawartej w art. 62a u.p.n. Nawet bowiem wykroczenie będące przecież jedną z płaszczyzn funkcjonowania prawa karnego analizowane winno być w oparciu o podstawowe założenia, zasady i cele tego prawa. Prawo wykroczeń, mimo że generalnie odnosi się do kwestii czynów o mniejszym natężeniu społecznej szkodliwości niż przestępstwa, nie może być sprzeczne z zasadą subsydiarności prawa karnego, zgodnie z którą stanowienie i stosowanie prawa karnego, wraz z całym jego arsenałem kar i innych środków, powinno być ostatecznością, albowiem z zasady kara i inne środki albo celowo, albo niezamierzenie wyrządzają człowiekowi pewną dolegliwość za uczynione zło i same w sobie są złem¹⁵⁸⁶.

Problem pojawiający się na gruncie art. 87 k.w. po wprowadzeniu art. 178a do kodyfikacji karnej odnieść można poniekąd również do pojawiającego się już od dawna na gruncie kodeksu karnego, szeroko dyskutowanego w doktrynie, problemu karalności usiłowania nieudolnego¹⁵⁸⁷, które przecież *de facto*, nie mogąc doprowadzić do dokonania realnie rzecz biorąc, nie stwarza tym samym obiektywnego zagrożenia dla dobra prawnego, co implikuje istotne braki w przedmiotowej zawartości bezprawia¹⁵⁸⁸. Uzasadnienia karalności usiłowania nieudolnego poszukuje się zatem w stronie podmiotowej, na którą składa się przede wszystkim podlegający ujemnemu wartościowaniu zły

¹⁵⁸⁶ J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 86; J. Postulski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 17 grudnia...*

¹⁵⁸⁷ Zob. szerzej na ten temat Z. Jędrzejewski, *Bezprawie usiłowania nieudolnego*, Warszawa 2000, s. 160 i nast.; H.J. Hirsch, *Problematyka regulacji nieudolnego usiłowania w polskim i niemieckim prawie karnym*, [w:] *Przestępstwo, kara, polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, Kraków 2006, s. 268 i nast.

¹⁵⁸⁸ A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. *idem*, Warszawa 2004, s. 252.

zamiar sprawcy. Prezentowany jest również pogląd, że w warstwie przedmiotowej ujemną wartość dostrzec można w ataku skierowanym na naruszenie normy sankcjonowanej¹⁵⁸⁹. W przypadku obecności nieaktywnego metabolitu, która dowodzi jedynie niewątpliwie wcześniejszego zażywania środka, którego jedną z istotniejszych cech jest zdolność do uzależniania, uzasadnienia można próbować poszukiwać w prawdopodobieństwie, że badany może np. znajdować się w stanie tzw. głodu, który może być stanem równie niebezpiecznym jak stan pod wpływem środka odurzającego. Tutaj jednak w świetle prezentowanych wyżej rozstrzygnięć Sądu Najwyższego, w szczególności wyroku z dnia 7 lutego 2007 r.¹⁵⁹⁰, rozważać można kwalifikowanie takiego stanu jako stanu pod wpływem środka odurzającego i zastosowanie art. 178a k.k., nie zaś art. 87 k.w. Powołane wyżej wątpliwości nie oznaczają jednak, że sam fakt stwierdzenia w organizmie kierującego obojętnego, nieaktywnego – z punktu widzenia ograniczania zdolności do bezpiecznej jazdy – metabolitu, może być podstawą do pociągnięcia podmiotu do odpowiedzialności karnej¹⁵⁹¹.

Kolejny interesujący problem pojawił się na gruncie art. 119 k.w., tutaj Sąd Najwyższy wyraził pogląd w medialnej sprawie, która dotyczyła kradzieży w supermarkecie wafelka o wartości 0,69 zł przez osobę chorą na cukrzycę, że wskazanie na samą tylko wartość mienia, przy jednoczesnym uznaniu, że inne okoliczności nie mają wpływu na ocenę społecznej szkodliwości, oznaczałoby wprowadzenie do art. 119 § 1 k.w. ograniczenia, jakiego wskazana regulacja nie zawiera. Ograniczenie to polegałoby na wyłączeniu odpowiedzialności karnej przez ingerencję stosującego prawo w aksjologiczne założenia ustawodawcy i wyznaczone przez niego normatywne granice zakazu wyrażonego znamionami typu czynu zabronionego. Stanowiłoby o uznaniu, wbrew treści normy, że jeżeli przedmiotem kradzieży jest mienie wskazanej (i niższej) wartości, to sprawca nie popełnia wykroczenia. Zdaniem SN oznaczałoby to również *volens volens* wyrażenie przyzwolenia, a co najmniej obojętności prawa na drobne kradzieże. Wyrażona w ten sposób negatywna ocena normy prawnej (a nie ocena czynu), która zdaniem sądu sankcjonować powinna jako kradzież nie każde zachowanie polegające na zaborze cudzego mienia, a więc niezależnie od jego wartości, lecz takie tylko, które zwraca się przeciwko mieniu o wartości wyższej od minimalnej ustalonej przez ustawodawcę, byłaby zawsze uogólnieniem wykraczającym poza granice uprawnień stosującego prawo¹⁵⁹². Nie należy zapominać, że wartość skradzionego mienia w przypadku przestęp-

¹⁵⁸⁹ K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 287.

¹⁵⁹⁰ Wyrok SN z dnia 7 lutego 2007 r., V KK 128/06, Prok. i Pr. 2007, nr 6, poz. 9.

¹⁵⁹¹ Por. w tym zakresie głosę krytyczną: A. Skowron, *Glosa do postanowienia SN z dnia 31 maja 2011 r.*, V KK 398/10, LEX nr 848186.

¹⁵⁹² Cyt. postanowienie SN V KK 222/03.

stwa kradzieży w sposób zasadniczy determinuje poziom jego społecznej szkodliwości, a co za tym idzie także rodzaj odpowiedzialności i ostateczną kwalifikację czynu. Społeczna szkodliwość czynu w takim przypadku uzależniona jest przede wszystkim od stopnia godzenia w dobro prawne, które chronione jest za pomocą naruszonej normy. Oczywiście jest więc, że w przypadku wykroczeń przeciwko mieniu podstawowym wskaźnikiem determinującym stopień społecznej szkodliwości czynu jest wartość mienia. Zwiększanie wartości skradzionego mienia, czyli natężenia obiektywnej antyspołeczności czynu, powoduje, że czyn sprawcy może być przeniesiony z kręgu wykroczeń do kręgu przestępstw, a dalej, w ramach przestępstwa kradzieży, może on przybrać charakter przestępstwa kradzieży w typie kwalifikowanym, w którym znamieniem kwalifikującym jest znaczna wartość skradzionego mienia (art. 278 § 1 w zw. z art. 294 § 1 k.k.). Wartość mienia będącego przedmiotem kradzieży ma więc znaczenie nie tylko dla stwierdzenia stopnia społecznej szkodliwości czynu, ale również dla ustalenia, jaki typ czynu zabronionego został popełniony. Zmiana kwalifikacji zachowania z przestępstwa na wykroczenie, i dalej z kradzieży w typie podstawowym na kradzież w typie kwalifikowanym, uzależniona jest od przekroczenia ściśle ustawowo określonego progu wyznaczającego wartość skradzionego mienia¹⁵⁹³.

6.4. Odpowiedzialność za tzw. czyny drobne w systemie polskim

Kolejnym interesującym zagadnieniem w kontekście procesu kontrawencjonalizacji jest kwestia odpowiedzialności za tzw. czyny drobne w systemie polskim. W pierwszej kolejności zaznaczyć należy, że czyny drobne nie są kategorią normatywną, tym mianem objąć można na gruncie polskim przede wszystkim zachowania mieszczące się w tzw. obszarach styčných występków i wykroczeń, wykroczenia oraz w pewnych sytuacjach także tzw. wypadki mniejszej wagi. Problem dość dobrze widać przy okazji chociażby kryminalizacji właśnie kradzieży (art. 278 § 2, § 3 k.k. i art. 119 k.w.) zaliczanej do czynów drobnych poddanych kontrawencjonalizacji, gdzie nie sposób nie zauważyć wielu wątpliwości i problemów związanych z tak przyjętym rozwiązaniem¹⁵⁹⁴. W odniesieniu do przestępstwa i wykroczenia kradzieży w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na metodę kwalifikacji czynów jako przestępstw lub

¹⁵⁹³ J. Postulski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 17 grudnia...*

¹⁵⁹⁴ Por. szerzej R. Pawlik, *Znamiona ilościowe w procesie kontrawencjonalizacji w kontekście zasady nullum crimen sine lege – wybrane zagadnienia*, SP – RiM, 2014, nr 2, s. 111–146.

wykroczeń w kontekście przede wszystkim ich charakteru, tj. *mala per se* oraz *mala prohibita*. Kolejnym problemem jest kwestia strony podmiotowej takich czynów, bowiem w praktyce realny problem stanowi ustalenie, co sprawca, np. kradzieży, obejmował swoim zamiarem, czy kradzież przedmiotu powyżej czy poniżej 1/4 minimalnego wynagrodzenia. Wreszcie zaś zwrócić uwagę należy na znaczną asymetrię konsekwencji, która pojawia się w sytuacji, gdy sprawca, którego aktywność kwalifikowana jest jako przestępstwo, ponosi odpowiedzialność łagodniejszą, niż gdyby miał odpowiadać za wykroczenie¹⁵⁹⁵.

W odniesieniu do tzw. czynów drobnych nie sposób nie wspomnieć w tym miejscu o zyskującej coraz bardziej na popularności tzw. odpowiedzialności karno-administracyjnej, która w polskim systemie wiąże się z wieloma pytaniami i wątpliwościami z uwagi na to, że w niektórych przypadkach może okazać się zdecydowanie bardziej dotkliwa niż dwa powyższe rodzaje odpowiedzialności¹⁵⁹⁶ (zob. rozdział V). Problem charakteru prawnego tego rodzaju odpowiedzialności nie został dotychczas jednoznacznie wyjaśniony w literaturze, co więcej, pojawiają się poglądy wskazujące, że chodzi tu w istocie o środki mające typowo karny charakter, które zostały „formalnie zakamuflowane” w prawie administracyjnym¹⁵⁹⁷. Zdaniem J. Jendrośki uprawnienie do karania za działania sprzeczne z prawem jest elementem występującym nie tylko w prawie karnym, ale także w prawie administracyjnym. Różnice występują natomiast co do intensywności funkcji karania, jak również co do rodzajów czynów zagrożonych odpowiedzialnością w prawie karnym i karno-administracyjnym¹⁵⁹⁸.

---

¹⁵⁹⁵ Zgodnie z art. 278 § 1 k.k. sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5, zgodnie z § 3 w wypadku mniejszej wagi sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. W wypadku zaś wykroczenia opisanego w art. 119 § 1 k.w. sprawca podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny.

¹⁵⁹⁶ L. Gardocki, *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym*, Lublin 2013, s. 32; por. także R. Pawlik, *Proces kontrawencjonalizacji – kilka uwag w kontekście aktualnych kierunków reformy prawa karnego oraz alternatywnych sposobów reakcji na przestępstwo*, [w:] *Przyszłość polskiego prawa karnego. Alternatywne reakcje na przestępstwo*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2015.

¹⁵⁹⁷ J. Skupiński, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na tle polskiej ustawy z dnia 28 października 2002 (Próba zarysu problematyki)*, [w:] *Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grąjewskiemu*, red. M. Płachta, Gdańsk 2003, s. 368 i cyt. tam literatura; postanowienie TK z dnia 9 grudnia 2008 r., P 52/07, OTK-A 2008, nr 10, poz. 184.

¹⁵⁹⁸ J. Jendrośka, *Koncepcja sankcji karnej w prawie administracyjnym*, [w:] *Zbiór studiów z zakresu nauk administracyjnych*, red. Z. Rybicki et al., Wrocław–Warszawa 1978, s. 123 i nast.

Jednocześnie w zakresie i perspektywie odpowiedzialności za tzw. czyny drobne godnym zauważenia jest projekt ustawy o zmianie zasad ponoszenia odpowiedzialności za niektóre zachowania stanowiące wykroczenia oraz zmianie kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia¹⁵⁹⁹, w którym autorzy założyli, że wykroczenia to typy czynów zabronionych skierowane przeciwko dobrom prawnym, których ochrona jest w przeważającej mierze zadaniem prawa administracyjnego, kierując je tym samym do tzw. reżimu administracyjno- karnego¹⁶⁰⁰. W projekcie przyjmuje się, że kryteria decydujące o przeniesieniu odpowiedzialności za niektóre wykroczenia do tego reżimu mają charakter mieszany, przedmiotowo-podmiotowy, a są nimi łącznie: administracyjno porządkowa natura czynu zabronionego jako wykroczenie oraz możliwość powierzenia nakładania kar pieniężnych za takie naruszenia organom posiadającym uprawnienia kontrolne, zwłaszcza wyspecjalizowanym formacjom inspekcyjnym, aktualnie korzystającym z prawa do nakładania mandatów karnych oraz innym organom w sytuacjach wskazanych powyżej¹⁶⁰¹.

6.4.1. Wypadek mniejszej wagi

Pozostawiając w tym miejscu niejako na marginesie sam proces kontrawencjonalizacji i kwestię istoty przestępstwa oraz wykroczenia, w zakresie podejścia do tzw. czynów drobnych, wspomnieć należy przynajmniej krótko o tzw. wypadku mniejszej wagi (np. art. 278 § 3 k.k.). Opracowanie w tym zakresie nie ma charakteru wyczerpującego, a jedynie ma wskazać podstawowe, istotne z punktu widzenia oceny procesu kontrawencjonalizacji zagadnienia o cha-

---

¹⁵⁹⁹ Projekt założeń projektu ustawy o zmianie zasad ponoszenia odpowiedzialności za niektóre zachowania stanowiące wykroczenia oraz o zmianie ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, 26.02.2013, dostępne na: www.legislacja.rcl.gov.pl.

¹⁶⁰⁰ Por. uzasadnienie projektu, a także D. Korczyński, *Konwersja reżimu odpowiedzialności za niektóre zachowania stanowiące obecnie wykroczenia i standardy jej stosowania*, Prz. Leg. 2014, nr 1, s. 67 i nast.; por. w tym zakresie w doktrynie kompleksowe opracowanie: D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004; por. także W. Fill, *Charakter prawny...*

¹⁶⁰¹ Por. uzasadnienie projektu, s. 7 oraz załącznik, według którego z kodeksu wykroczeń byłyby to art. 52b, 60 § 3 i 4, 63, 109, 110–117, 118 §1, 135, 137, 138, 138a, 138b, 138c, 146; dostępne na: legislacja.rcl.gov.pl/docs//1/154082/154088/154097/dokument77440.pdf (stan na 15.10.2016). Projekt założeń projektu ustawy o zmianie zasad ponoszenia odpowiedzialności za niektóre zachowania stanowiące wykroczenia oraz o zmianie ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, 26.02.2013, dostępne na: legislacja.rcl.gov.pl.

rakterze podstawowym¹⁶⁰². Pojęcie wypadku mniejszej wagi było i jest znane prawu karnemu powszechnemu (zob. np. art. 278 § 3, art. 284 § 3, art. 286 § 3, art. 287 § 2, art. 288 § 2, art. 291 § 2, art. 303 § 3 czy art. 310 § 3 k.k.), wpływając zasadniczo na łagodniejszą odpowiedzialność karną, nie eliminując jednak bytu czynu jako przestępstwa. Kodeks karny, odmiennie niż kodeks karny skarbowy, nie zawiera jednak legalnej definicji ustawowej wypadku mniejszej wagi, co prowadzi do pewnych problemów interpretacyjnych. W doktrynie zasadniczo obserwuje się trzy różne podejścia do kwestii wypadku mniejszej wagi, a mianowicie czysto przedmiotowe (akcentujące jedynie elementy strony przedmiotowej), całościowe (uwzględniające nie tylko elementy strony podmiotowej i przedmiotowej, ale też związane z osobą sprawcy, np. uprzednią karalność, zachowanie się przed popełnieniem czynu i inne rzutujące np. na karę, ale leżące poza czynem) oraz trzecie polegające na traktowaniu wypadku mniejszej wagi jako postaci czynu o znamionach typu podstawowego z przewagą elementów łagodzących o charakterze podmiotowo-przedmiotowym¹⁶⁰³. Poza spornym charakterem wspomnianej instytucji¹⁶⁰⁴ zasadniczo przyjmuje się, że o tej kwalifikacji decydują przedmiotowo-podmiotowe okoliczności czynu, wskazujące na jego niewielką społeczną szkodliwość¹⁶⁰⁵,

¹⁶⁰² Szerzej np. R. Zawłocki, *Wypadek mniejszej wagi – osobliwość wagi ciężkiej*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias et al., Lublin 2011, s. 349–362; P. Lewczyk, *Wypadek mniejszej wagi w polskim kodeksie karnym (uwagi de lege lata i postulaty de lege ferenda)*, Prok. i Pr. 2008, nr 7–8, s. 28–38.

¹⁶⁰³ Tak np. w wyroku SN z dnia 9 października 1996 r., V KKN 79/96, OSNKW 1997, nr 3–4, poz. 27; zob. szerzej *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 3, *Komentarz do art. 278–363 k.k.*, red. A. Zoll, Kraków 1999, s. 42–45; R. Stefański, *Okoliczności uzasadniające przyjęcie „wypadku mniejszej wagi”*, Prok. i Pr. 1996, nr 12, s. 125 i nast. oraz podane tam piśmiennictwo i orzecznictwo.

¹⁶⁰⁴ Por. szerzej R. Pawlik, *Ochrona dobra prawnego... oraz powołana tam literatura*.

¹⁶⁰⁵ Por. wyrok SA w Białymstoku z dnia 16 listopada 2000 r., II AKa 161/00, OSA 2001, nr 7–8; wyrok SA w Krakowie z dnia 30 listopada 2001 r., II AKa 260/01, OSA 2002, nr 9; wyrok SN z dnia 3 grudnia 1980 r., V KRN 338/80, OSNPG 1981, nr 5, poz. 50; cyt. wyrok SN V KKN, z głosem aprobującą Buchały, PiP 1997, z. 9; wyrok SA w Lublinie z dnia 8 sierpnia 1996 r., II AKa 91/96, Prok. i Pr. 1997, nr 5, s. 65, z głosem aprobującą Wąska; wyrok SN z dnia 4 kwietnia 1997 r., V KKN 6/97, Prok. i Pr.–wkl. 1997, nr 10, poz. 7; wyrok SA w Białymstoku z dnia 16 listopada 2001 r., II AKa 161/00, OSA 2001, z. 7–8, poz. 42; wyrok SA w Krakowie z dnia 30 listopada 2001 r., II AKa 260/01, OSA 2002, z. 9, poz. 70; wyrok SN z dnia 24 kwietnia 2002 r., II KKN 193/00, LEX nr 54386; postanowienie SN z dnia 13 czerwca 2002 r., V KKN 544/00, OSNKW 2002, nr 9–10, poz. 73; I. Andrejew, *Sporne kwestie w kodeksie karnym*, PiP 1970, z. 7, s. 5; T. Bojarski, *Odmiany*

charakteryzujące się przewagą elementów łagodzących, które sprawiają, że ten czyn nie przybiera zwyczajnej postaci, lecz zasługuje na znacznie łagodniejsze potraktowanie¹⁶⁰⁶. W orzecznictwie Sądu Najwyższego oraz literaturze przedmiotu odrzuca się dwa skrajne ujęcia dotyczące elementów decydujących o przyjęciu wypadku mniejszej wagi, a mianowicie stanowisko przedmiotowe oraz całościowe¹⁶⁰⁷. Podkreśla się, że spór co do charakteru wypadku mniejszej wagi nie ma znaczenia jedynie teoretycznego, a uznanie wypadku mniejszej wagi za typ uprzywilejowany bądź za regułę dotyczącą wymiaru kary ma istotne znaczenie praktyczne m.in. z uwagi chociażby na instytucję warunkowego umorzenia postępowania karnego. Wypadek mniejszej wagi jest zasadniczo pochodną stopnia bezprawia, stopnia społecznej szkodliwości i stopnia winy, jest w pewnym sensie całościową oceną przedmiotowo-podmiotową przestępstwa, społeczna szkodliwość uznawana jest zaś za główny czynnik wypadku mniejszej wagi¹⁶⁰⁸. Słusznie podkreśla K. Banasik, że okoliczności wpływające na przyjęcie wypadku mniejszej wagi pokrywają się w znacznej mierze z okolicznościami wpływającymi na wymiar kary¹⁶⁰⁹, tym samym skłaniać należałoby się ku przyjęciu rozwiązania, że wypadek mniejszej wagi stanowi regułę dotyczącą wymiaru kary, szersza jednak analiza i uzasadnienie wskazanego

---

podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym, Warszawa 1982, s. 144; T. Hajduk, *Wypadki przestępstw mniejszej wagi*, Prok. i Pr. 2002, nr 5, s. 54 i nast.; D. Mucha, *Przestępstwo paserstwa jako wypadek mniejszej wagi*, IN 2009, nr 4, s. 78; W. Kubala, *Wypadek mniejszej wagi*, WPP 1972, nr 3, s. 328; por. np. B. Michalski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do 222–316*, red. A. Wąsek, R. Załocki, Warszawa 2010, s. 935 i nast.

¹⁶⁰⁶ Por. postanowienie SN z dnia 22 grudnia 2010 r., II KK 279/10, Biul. PK 2011, nr 1, s. 13–14 oraz wyrok SA we Wrocławiu z dnia 29 września 2010 r., II AKA 270/10, LEX nr 621279; por. także orzeczenie SN z dnia 7 lutego 1935 r., Zb. Orz. SN, Orz. IK 1935, nr 388, poz. 35; orzeczenie SN z dnia 26 marca 1935 r., Zb. Orz. SN, Orz. IK 1935, poz. 472; zob. też J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem...*, s. 446 i nast.

¹⁶⁰⁷ Por. wyroki SN z: dnia 19 marca 1970 r., Rw 179/170, OSNKW 1970, nr 7–8, poz. 83; dnia 6 lutego 1973 r., V KRN 516/72, OSNKW 1973, nr 9, poz. 112; dnia 29 sierpnia 1978 r., VI KRN 207/78, OSNKW 1978, nr 12, poz. 142; dnia 14 maja 1980 r., V KRN 90/80, OSNKW 1980, nr 9, poz. 75; D. Pleńska, O. Górniok [w:] *System prawa karnego*, t. 4, cz. 2, red. I. Andrejew *et al.*, Wrocław 1988, s. 403–404; W. Świda [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 594; J. Bafia [w:] *idem*, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1971, s. 514–515; por. także zestawienie stanowisk: P. Lewczyk, *Wypadek mniejszej wagi...*, s. 33 i nast.

¹⁶⁰⁸ K. Banasik, *Wypadek mniejszej wagi w prawie karnym*, Prok. i Pr. 2008, nr 3, s. 48; P. Lewczyk, *Wypadek mniejszej wagi...*

¹⁶⁰⁹ K. Banasik, *Wypadek mniejszej wagi...*, s. 48.

poglądu przekracza już ramy niniejszego opracowania. W piśmiennictwie podnosi się również, że efekt osiągnąć przy zastosowaniu wypadku mniejszej wagi można by uzyskać, stosując przewidzianą w art. 60 k.k. instytucję nadzwyczajnego złagodzenia kary¹⁶¹⁰. T. Bojarski idzie nieco dalej, zauważając, że wypadek mniejszej wagi stoi na pograniczu typu przestępstwa i wymiaru kary¹⁶¹¹. J. Potulski uzasadnienia zaś istnienie typu uprzywilejowanego jako wypadku mniejszej wagi i upatruje w racjonalizacji penalizacji zachowań bardziej błahych, często z ograniczania społecznej szkodliwości¹⁶¹².

Nieco inaczej wygląda sytuacja na gruncie kodeksu karnego skarbowego. W art. 53 § 8 k.k.s. ustawodawca przyjął, że w rozumieniu tegoż kodeksu wypadek mniejszej wagi to czyn zabroniony jako wykroczenie skarbowe, które w konkretnej sprawie, ze względu na jej szczególne okoliczności – zarówno przedmiotowe, jak i podmiotowe – zawiera niski stopień społecznej szkodliwości czynu, w szczególności gdy uszczuplona lub narażona na uszczuplenie należność publicznoprawna nie przekracza ustawowego progu z § 6, a sposób i okoliczności popełnienia czynu zabronionego nie wskazują na rażące lekceważenie przez sprawcę porządku finansowoprawnego lub reguł ostrożności wymaganych w danych okolicznościach, albo sprawca dopuszczający się czynu zabronionego, którego przedmiot nie przekracza kwoty małej wartości, czyni to z pobudek zasługujących na uwzględnienie¹⁶¹³. Przyjęta konstrukcja wypadku mniejszej wagi z art. 53 § 8 k.k.s. jest w doktrynie krytykowana, podkreśla się bowiem, że wynika z niej, że nie czyn zabroniony, a wykroczenie skarbowe, cechuje niski stopień społecznej szkodliwości, niskim stopniem społecznej szkodliwości zaś odznaczać się winien czyn zabroniony, powodem kontrawencjonalizacji (tj. zmiany kwalifikacji czynu z przestępstwa skarbowego na wykroczenie skarbowe) jest bowiem stopień szkodliwości czynu zabronionego, nie zaś wykroczenia skarbowego¹⁶¹⁴.

¹⁶¹⁰ Zgodnie z art. 60 § 2 k.k. sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w szczególnie uzasadnionych wypadkach, kiedy nawet najniższa kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie surowa. Ten szczególnie uzasadniony wypadek mógłby być wywołany tymi samymi okolicznościami, które obecnie powodują zakwalifikowanie czynu jako wypadku mniejszej wagi; por. w tym zakresie uwagi: K. Banasik, *Wypadek mniejszej wagi...*, s. 48 i nast.; P. Lewczyk, *Wypadek mniejszej wagi...*, s. 38 i nast.

¹⁶¹¹ Por. T. Bojarski, *Podstawowe typy przestępstw*, Warszawa 1982, s. 142.

¹⁶¹² J. Potulski, *Typ uprzywilejowany korupcji urzędniczej – wypadek mniejszej wagi*, GSP 2010, t. 24, s. 383.

¹⁶¹³ Art. 53 k.k.s.

¹⁶¹⁴ Por. m.in. T. Bojarski, *Kodeks karny skarbowy a kodeks karny...*, s. 44–45; a także G. Łabuda, *Komentarz do art. 53 k.k.s.*, [w:] P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy...*

6.4.2. Typ przepołowiony jako wynik procesu kontrawencjonalizacji

W zakresie odpowiedzialności za tzw. czyny drobne istotne znaczenie odgrywał będzie tzw. typ przepołowiony jako wynik procesu kontrawencjonalizacji formalnie zapoczątkowanego ustawą z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego, polegający na swoistym rozwarstwieniu odpowiedzialności¹⁶¹⁵. Powołana wyżej ustawa, jak przedstawiono już wcześniej (zob. rozdział I) wprowadziła nową kategorię wykroczeń, zwanych następnie typami przepołowionymi, których istota do dnia dzisiejszego polega zasadniczo na tym, że tożsame w zakresie znamion czyny, jak wymienione w powołanej ustawie, są przestępstwami lub wykroczeniami w zależności od tego, czy wartość przedmiotu czynności wykonawczej bądź wysokość wyrządzonej lub grożącej szkody przekraczała lub nie liczbowo określoną kwotę graniczną. Zwrócić w tym miejscu uwagę należy również na to, że aktualnie poza kryterium liczbowym pojawiają się także inne kryteria „przepołowienia” szerzej omówione w dalszej części niniejszego rozdziału.

Proces kontrawencjonalizacji był i jest nadal w doktrynie zdecydowanie krytykowany¹⁶¹⁶, przede wszystkim z uwagi na pojawiające się w tzw. obsza-

¹⁶¹⁵ Dz.U. Nr 23, poz. 149; zob. J. Bafia, *Jeszcze o czynach przepołowionych*, ZW 1988, nr 6; Z. Gostyński, *Problem wykroczeń przekształconych z występków w perspektywie reformy ustawodawstwa karnego*, PPK 1990, nr 2; J. Kudrelek, *Wykroczenia będące czynami przepołowionymi w ujęciu kryminologicznym*, Szczytno 2010; W. Marcinkowski, *Granice pomiędzy przestępstwem z art. 363 § 1 k.p.k. a niektórymi typami wykroczeń*, WPP 2011, nr 1; *idem*, *Zasada eliminacji w prawie wykroczeń*, WPP 2008, nr 3; *idem*, *Zbieg przestępstw i wykroczeń drogowych*, WPP 2004, nr 1; I. Nowicka, *Analiza sytuacji prawnej cudzoziemca popełniającego wykroczenie*, „Policja” 2005, nr 4; *eadem*, *Czyny przepołowione będące wykroczeniami w ujęciu prawnym i kryminologicznym*, BSP 2009, nr 6; J. Raglewski, *Wybrane zagadnienia zbiegu przepisów w prawie wykroczeń*, Cz.PKiNP 2010, z. 1; *idem*, *Zbieg przepisów penalizujących czyny będące przestępstwami i wykroczeniami*, PS 2011, nr 4; *idem*, *Konstrukcja tzw. przepołowionych czynów zabronionych*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy...*; M. Siewierski, *Model postępowania w sprawach o wykroczenia w projekcie nowego kodeksu*, ZK 1969, nr 2; O. Sitarz, *Kilka refleksji na temat likwidacji tzw. czynów przepołowionych*, Prok. i Pr. 2006, nr 11; B. Szyprowski, *Czyny przepołowione – problemy praktyczne*, Prok. 2006, nr 1.

¹⁶¹⁶ K. Buchała, A. Zoll, *Niektóre problemy pogranicza kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń*, Zesz. Nauk. IBPS 1977, nr 7; J. Szumski, *Przekwalifikowanie przestępstw w wykroczenia*, PiP 1980, z. 5; T. Florek, A. Zoll, *Z problematyki pogranicza przestępstw i wykroczeń*, NP 1974, nr 3; artykuł polemiczny w tej kwestii: J. Bafia, *Jeszcze o czynach...*

rach stycznych¹⁶¹⁷ przestępstw i wykroczeń trudności zarówno teoretyczne, jak i praktyczne¹⁶¹⁸. W tym stanie rzeczy już od dawna postuluje się likwidację tzw. typów przepołowionych¹⁶¹⁹ za względu na obserwowany negatywny wpływ takiego rozwiązania na klarowność systemu prawa karnego obejmującego także prawo o wykroczeniach, określane obecnie jako przedłużenie i dopełnienie prawa karnego¹⁶²⁰, a także będące przedmiotem niniejszego opracowania problemy w kontekście głównie konstytucyjnej zasady *nullum crimen sine lege*. Proces ten jednakże postępuje nadal¹⁶²¹.

6.4.2.1. Zasada określoności

Zgodnie z powołaną już wyżej konstytucyjną zasadą *nullum crimen sine lege* typizacja czynu zabronionego powinna być możliwie dokładna, precyzyjna i jasna¹⁶²², tak aby zakres zabronionego zachowania był możliwie jednoznaczny¹⁶²³, a jednocześnie dawał adresatowi normy prawnej możliwości ustalenia

¹⁶¹⁷ Takim określeniem posługuje się trafnie np.: M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne...*, s. 27 i nast.

¹⁶¹⁸ Por. m.in.: B. Szyprowski, *Czyny przepołowione...*, s. 92 i nast.; W. Marcinkowski, *Kilka zagadnień z obszarów wspólnych przestępstw i wykroczeń*, Prok. 2001, nr 2–3; problem ten zauważa: A. Marek, *Polskie prawo wykroczeń*, Warszawa 1967, s. 33; *idem*, *Kierunki postulowanych zmian prawa wykroczeń*, PiP 1987, z. 2, s. 31.

¹⁶¹⁹ Tak m.in. M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne...*, s. 27; także M. Bojarski, *Z problematyki pogranicza...*, s. 30.

¹⁶²⁰ A. Marek, *Prawo wykroczeń*, 2008, s. 2; zob. także I. Andrejew, *Przyczynek do zagadnienia...*; *Prawo o wykroczeniach* [projekt], Warszawa 1970, s. 65–66;

¹⁶²¹ Por. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, 22.03.2013, druk sejmowy nr 378; Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw, 8.11.2012, druk sejmowy nr 870; por. w tej materii także postanowienie sygnalizacyjne TK z dnia 9 maja 2009 r., S 2/09, OTK-A 2009, nr 5, poz. 73; w którym zwrócono uwagę na nieproporcjonalność orzekanych środków w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych w przypadku, kiedy sprawca występku z art. 178a §2 k.k. takiego pojazdu nie prowadził; oraz wyrok TK z dnia 7 kwietnia 2009 r., P 7/08, OTK-A 2009, nr 4, poz. 46, z głosem aprobującą A. Ornowskiej; por. m.in. R.A. Stefański, *Zasadność kontrawencjonalizacji prowadzenia w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego pojazdu niemechanicznego*, Prok. i Pr. 2014, nr 4, s. 48 i nast.; por. także R. Pawlik, *Spoteczna szkodliwość czynu...*; oraz *eadem*, *Ochrona dobra prawnego...*

¹⁶²² K. Pietrzykowski, *Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności deliktowej a zasady współżycia społecznego i dobre obyczaje. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Kraków 2004, s. 179; zob. R. Dębski [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie...*, 2013, s. 355.

¹⁶²³ Zob. A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 55.

zasadniczej treści ustanowionego nakazu bądź zakazu¹⁶²⁴. Prawo z konieczności jest czymś, co jest czynione, jest produktem działalności człowieka, pojmowanym wspólnie z zamierzonymi lub co najmniej możliwymi do przewidzenia konsekwencjami¹⁶²⁵. Przepisy prawne co do zasady pisane są z założeniem, że ich czytelnik będzie umiał je interpretować, stosując przyjęte reguły wykładni oraz posługując się instytucjami prawnymi¹⁶²⁶. Typizacja polega najogólniej na doborze takich atrybutów (właściwości) czynu, które jak zwykle się mówić, w swoim całościowym wyrażają jego istotę czyli tworzą jego określoność, niekiedy z użyciem także negatywnych znamion, które w połączeniu z pozytywnymi współokreślają dany typ czynu zabronionego¹⁶²⁷.

W art. 42 ust. 1 Konstytucji RP ustawodawca zawarł zasadę *nullum crimen sine lege*¹⁶²⁸, która jak się przyjmuje, jest pochodną zasady demokratycznego państwa prawnego oraz zasady adekwatności¹⁶²⁹, ma również istotne znaczenie z punktu widzenia art. 7 EKPCz¹⁶³⁰. Zasada *nullum crimen sine lege* ulega

¹⁶²⁴ Wyr. TK z dnia 9 czerwca 2015 r., SK 47/13, OTK-A 2015, nr 6, poz. 81; por w tym zakresie wyrok SN z dnia 9 lipca 2014 r., II KK 154/14, Prok. i Pr.–wkl. 2014, nr 10, s. 9, w którym wyraźnie wskazano, że określona w art. 1 § 1 k.w. zasada *nullum crimen sine lege*, znajdująca swoje oparcie systemowe także w art. 42 ust. 1 zd. 1 Konstytucji RP, zabrania posługiwania się przy opisie czynu zabronionego klauzulami generalnymi, które przesuwają na sąd ustalenie, jakiego typu czyny uznane są zabronione pod groźbą kary. Nie ulega wątpliwości, iż przepisy prawne, które ingerują w prawa jednostek, muszą być odpowiednio dostępne i sformułowane z wystarczającą precyzją, aby umożliwić obywatelom dostosowanie swego zachowania do zachowań prawnie oczekiwanych.

¹⁶²⁵ Por. D. von der Pfordten, *Czym jest prawo? Cele i środki*, AFPiFS 2010 nr 1, s. 9, autor odwołuje się do poglądów: G. Radbruch, *Rechtsphilosophie*, Heidelberg 2003, s. 11.

¹⁶²⁶ *Ibidem*, s. 60 i nast.

¹⁶²⁷ T. Kaczmarek, *O kontratypach raz jeszcze*, PiP 2009, z. 7, s. 91–99.

¹⁶²⁸ Por. L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja RP*, PiP 1998, z. 9, s. 24 i nast.; A. Zoll, *Zasady prawa karnego w projekcie konstytucji*, PiP 1997, z. 3, s. 72 i nast.; A. Wąsek, *Spojrzenie karnisty na projekt Konstytucji RP*, Ann. UMCS, Sect. G 1997, Vol. 44, s. 169 i nast.; A. Barczak-Oplustil, *Obowiązywanie zasady nullum crimen sine lege*, *Wybrane problemy*, Cz.PKiNP 2013, z. 3, s. 5.

¹⁶²⁹ Por. A. Zoll, *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy dla prawa karnego materialnego*, RPEiS, 2006, nr 2, s. 323 i nast.; por. także L. Gardocki, *Zasada nullum crimen sine lege certa we współczesnym polskim prawie karnym*, [w:] *Hominum causa omne ius constitutum est. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Alicji Grześkowiak*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2006, s. 71.

¹⁶³⁰ Por. w tym zakresie I.C. Kamiński, *Zakaz karania bez podstawy prawnej – orzecznictwo ETPCz za lata 2008–2010*, EPS 2011, nr 11, s. 36 i nast.; a w szczególności wyroki ETPCz z dnia 20 stycznia 2009 r. w sprawie *Sud Fondi Srl i inni v. Włochy*, skarga nr 75909/01 i dnia 25 czerwca 2009 r. w sprawie *Jaak Liivik v. Estonia*, skarga nr 12157/05.

doprecyzowaniu trzema postulatami: *scripta* – typizacji tylko przez ustawę, *certa* – maksymalizacji określoności typu czynu zabronionego oraz *stricta* – zakazu stosowania wykładni rozszerzającej i analogii¹⁶³¹. Zawarta w Konstytucji RP zasada *nullum crimen sine lege* znajduje swe odzwierciedlenie w art. 1 k.k. i art. 1 k.w. i zakłada, że pole penalizacji musi być określone przez ustawę w sposób ścisły w drodze na tyle dokładnego opisu ustawowych znamion, który w praktyce stosowania prawa i jego wykładni wyłączałby możliwość rozszerzenia zakresu odpowiedzialności karnej na czyny niezabronione¹⁶³² (zob. bliżej rozdział II).

6.4.2.2. Metody kontrawencjonalizacji

Jak wspomniano w części historycznej niniejszego opracowania jednym z najważniejszych z punktu widzenia procesu kontrawencjonalizacji aktem prawnym była ustawa z 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego (bliżej rozdział I), która spotęgowała problem identyfikacji istoty wykroczenia, a jednocześnie zapoczątkowała sam właściwy proces kontrawencjonalizacji polegający na swoistym rozwarstwieniu odpowiedzialności¹⁶³³. To właśnie ta ustawa wprowadziła nową kategorię wykroczeń zwanych następnie typami przepołowionymi, których istota polegała na tym, że tożsame w zakresie znamion czyny jak wymienione w ustawie były przestępstwami lub wykroczeniami w zależności od tego, czy wartość przedmiotu czynności wykonawczej bądź wysokość wyrządzonej lub grożącej szkody przekraczała lub nie przekraczała liczbowo określonej kwoty granicznej¹⁶³⁴. Uzasadniając wprowadzenie nowego rozwią-

¹⁶³¹ Por. R. Dębski, *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu zasady nullum crimen sine lege*, PiP 1992, z. 5, s. 92 i nast.; Z. Jędrzejewski, *Nullum crimen sine lege i kontratypy a zasada jedności porządku prawnego (jednolitej bezprawności)*, IN 2011, nr 1, s. 7 i nast.

¹⁶³² L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna...*; por. R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995; J. Warylewski, *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz do rozporządzenia*, Warszawa 2003, s. 326; por. także K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 50–51; B. Kunicka-Michalska [w:] *Kodeks karny – część ogólna. Komentarz*, red. G. Rejman, Warszawa 1999, s. 58.

¹⁶³³ Por. szerzej A. Gubiński, M. Siewierski, *Ustawa o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 1967, s. 21 i nast., por. także J. Skupiński, *Przekazanie niektórych drobnych przestępstw do orzecznictwa karno-administracyjnego*, PiP 1967, z. 1, s. 106 i nast.

¹⁶³⁴ Wyrok SN z dnia 3 czerwca 1968 r., V KRN 98/68, OSNKW 1968, nr 10, poz. 124; od dnia 1 stycznia 1967 r., a więc od wejścia w życie ustawy z 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw wcześniejsze skazanie za kradzież mienia społecznego wartości poniżej 300 zł należy traktować – przy ocenie recydywy – jako

zania na pograniczu przestępstwa i wykroczenia, podkreślono, że zabieg przepołowienia czynu przestępczego pozwoli na obniżenie sankcji karnych, ale równocześnie ustawodawca zmierzał do wywołania określonych konsekwencji w zakresie polityki ścigania karnego (a ściślej karno-administracyjnego) oraz zaostrzenia dolegliwości faktycznie odczuwanej przez sprawcę¹⁶³⁵. Wyraźnie jednak podkreślić należy, że proces ten w pierwotnej wersji polegał na zmianie reżimu odpowiedzialności i przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego. W rozwoju historycznym (zob. rozdział I) prawo wykroczeń ulegało w systemie polskim bardzo dynamicznym przemianom, przede wszystkim w zakresie organów orzekających, do tego stopnia, że na chwilę obecną w efekcie wspomnianej transformacji traktowane jest jako przedłużenie i dopełnienie prawa karnego, niemniej jednak nadal, co pokazano we wcześniejszej części niniejszego opracowania, jest to z pewnością zdecydowanie inny reżim odpowiedzialności od odpowiedzialności za przestępstwa, o zredukowanych konsekwencjach w stosunku do odpowiedzialności za przestępstwa.

Przyjmując, że proces kontrawencjonalizacji to sytuacja swoistej dywersyfikacji reżimów odpowiedzialności za typy przepołowione, wyraźnie odrzucić należy koncepcję, że procesem kontrawencjonalizacji objęte są także przypadki tworzenia typów uprzywilejowanych, w tym wypadku mniejszej wagi¹⁶³⁶. Podstawowym argumentem za taką koncepcją może być to, że w typie uprzywilejowanym, podobnie jak w typie kwalifikowanym przestępstwa, występują znamiona typu podstawowego, a ponadto inne jeszcze znamiona będące racją łagodniejszej sankcji, istotą zaś procesu kontrawencjonalizacji jest, jak przyjęto w rozdziale I, swoista dywersyfikacja odpowiedzialności wynikająca ze swistego podziału zakresu penalizacji przy pomocy jednego znamienia. Wypadek mniejszej wagi posiada natomiast samodzielną sankcję karną, łagodniejszą w stosunku do typu podstawowego, determinowaną zasadniczo niższą zawartością bezprawia w stosunku do typu podstawowego niemniej jednak nie ma tutaj przeniesienia odpowiedzialności na grunt odpowiedzialności za wykroczenie,

---

skazanie za wykroczenie, a nie za występki; uchwała SN z dnia 16 maja 1967, VI KZP 27/67, OSNPG 1967, nr 7, poz. 62. Niezłożenie przewidzianego w art. 16 u.o.k.a. wniosku o ukaranie za czyny określone w art. 1–10 u.p.n.d.p. przez osobę, która w tym zakresie działała jako organ państwowy, organ Milicji Obywatelskiej lub w imieniu urzędu, instytucji państwowej i społecznej lub też w imieniu jednostki gospodarki społecznej, stanowi niedopełnienie obowiązku w rozumieniu art. 286 k.k., jeżeli osoba ta jest urzędnikiem lub odpowiada jak urzędnik (art. 292 k.k. i art. 46 m.k.k.).

¹⁶³⁵ Tak J. Skupiński, *Przekazanie niektórych drobnych przestępstw...*, s. 106 i nast.

¹⁶³⁶ Por. m.in. K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 130; I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia...*, s. 214.

co przyjmuje się za cechę swoistą procesu kontrawencjonalizacji. O łagodniejszej sankcji decyduje w przypadku wypadku mniejszej wagi zespół okoliczności przedmiotowych podmiotowych co zbliża tę instytucję raczej w kierunku reguły dotyczącej wymiaru kary. Nieco inaczej, co podkreślono i omówiono już wyżej, wygląda sytuacja na gruncie kodeksu karnego skarbowego. W art. 53 § 8 ustawodawca przyjął, że w rozumieniu tegoż kodeksu wypadek mniejszej wagi jest to czyn zabroniony jako wykroczenie skarbowe, które w konkretnej sprawie, ze względu na jej szczególne okoliczności – zarówno przedmiotowe, jak i podmiotowe – zawiera niski stopień społecznej szkodliwości czynu. Na gruncie kodeksu karnego skarbowego zatem ta właśnie instytucja, sporna co prawda w doktrynie co do jej konstrukcji i charakteru, *de facto* stanowi podstawę kontrawencjonalizacji.

W tzw. prawie karnym powszechnym pojawią się zatem zasadniczo cztery podstawowe metody kontrawencjonalizacji, podlegające omówieniu w dalszej części tego rozdziału, tj. kolejno: poziom intoksykacji alkoholu lub substancji odurzającej, stopień uszkodzeń ciała, wartość mienia oraz wyróżniony na gruncie art. 82 k.w. (w którym ustawodawca sankcjonuje dokonywanie czynności mogące spowodować pożar, jego rozprzestrzenianie się, utrudnienie prowadzenia działania ratowniczego lub ewakuacji, stwarzając tym samym, jak wynika z opisu typu, abstrakcyjne zagrożenie dla dobra prawnego) i art. 163 lub 164 k.k. poziom niebezpieczeństwa dla dobra prawnego.

6.4.2.2.1. Poziom intoksykacji alkoholu lub substancji odurzającej

Budzący chyba na chwilę obecną największe wątpliwości w praktyce sposób rozwarstwienia odpowiedzialności pojawia się na gruncie art. 178a k.k. i 87 k.w.¹⁶³⁷, a powstał w wyniku wprowadzenia do kodeksu karnego z 1997 r. art. 178a¹⁶³⁸, który już od samego początku budził wiele różnego rodzaju wątpliwości¹⁶³⁹,

¹⁶³⁷ Szerzej zagadnienie opisano w: R. Pawlik, *Znamię stanu pod wpływem środka odurzającego w świetle projektu nowelizacji kodeksu karnego*, KKSSiP 2014, nr 13 (specjalny); podstawę dla opracowania tego rozdziału stanowi publikacja: *eadem*, *Wybrane zagadnienia granic kryminalizacji i ich ewolucja na przykładzie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego*, [w:] *Idee nowelizacji kodeksu karnego*, red. M. Lubelski, R. Pawlik, A. Strzelec, Kraków 2014.

¹⁶³⁸ Art. 178a dodany przez art. 1 pkt 7 ustawy z dnia 14 kwietnia 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny (Dz.U. z 2000 r. Nr 48, poz. 548), zmieniającej ustawę z dniem 15 grudnia 2000 r.

¹⁶³⁹ Nowelizacja ta była szeroko dyskutowana w doktrynie; por. W. Radecki, *Odpowiedzialność nietrzeźwych kierowców*, Probl. Alk. 1988, nr 5, s. 17; J. Szumski, *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu. Ewolucja ustawodawstwa oraz polityki karnej*, SP 1989, nr 4, s. 58–59; *idem*, *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu*, Jur. 1996,

m.in. co do zakresu zachowań objętych oboma typami, a to z uwagi przede wszystkim na zauważalne swoiste „nałożenie” na istniejące/zastane w kodeksie wykroczeń znamię stanu po użyciu podobnie działającego środka¹⁶⁴⁰, znamienia stanu pod wpływem środka odurzającego stanowiącego, lub w zamyśle ustawodawcy mającego stanowić, alternatywę dla stanu nietrzeźwości¹⁶⁴¹.

Powodem takiego zabiegu było niewątpliwie to, że w obecnej rzeczywistości kierowanie każdym pojazdem, a zwłaszcza pojazdem mechanicznym na drogach publicznych, wymaga, jak podkreśla chociażby Komenda Główna Policji (Biuro Ruchu Drogowego, Zespół Profilaktyki i Analiz) pełnej sprawności psychomotorycznej, czujności, napięcia, uwagi, zdolności do natychmiastowego prawidłowego reagowania na nowo powstające sytuacje na drodze¹⁶⁴². Już dawno natomiast okolicznością szczególnie negatywną, a zarazem obciążającą w zakresie prawnokarnych konsekwencji, zdaniem Sądu Najwyższego, było prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości, przy czym, jeżeli nietrzeźwość należy do ustawowej istoty czynu¹⁶⁴³, okolicznością obciążającą był

---

nr 10/11, s. 31–33; W. Wróbel, *Krytycznie o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za przestępstwa komunikacyjne*, PiP 2001, z. 7, s. 57; w tej materii także cyt. postanowienie sygnalizacyjne TK z dnia 9 maja 2009 r.; oraz wyrok TK z dnia 7 kwietnia 2009 r., P 7/08, OTK-A 2009, nr 4, poz. 46, z głosem aprobującą A. Ornowskiej.

¹⁶⁴⁰ Z zespołu znamion typu opisanego w art. 178a k.k. znamię stanu nietrzeźwości pojawiło się już znacznie wcześniej, m.in. w kodyfikacji karnej z 1969 r. (por. art. 145 k.k. z 1969 r.), natomiast znamię stanu pod wpływem środka odurzającego dopiero w zasadzie w kodyfikacji karnej z 1997 r. jako swoiste uzupełnienie zakresu karyminalizacji obok stanu nietrzeźwości przy równoczesnym funkcjonowaniu na gruncie art. 87 k.w. stanu po użyciu podobnie do alkoholu działającego środka; szerzej R. Pawlik, *Wybrane zagadnienia...*

¹⁶⁴¹ Rozróżnienia stanów związanych ze spożyciem alkoholu dokonała ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r., poz. 487 z późn. zm.), wprowadzając „stan po użyciu alkoholu” (art. 46 ust. 2) i „stan nietrzeźwości” (art. 46 ust. 3) i definiując je, a co zostało następnie uwzględnione nowelizacją m.in. art. 87 k.w.; por. w tym zakresie m.in. R.A. Stefański, *Pojęcie „stan pod wpływem środka odurzającego”. Aspekty prawne*, ZZNS 2009, Vol. 80, s. 386–402.

¹⁶⁴² Według stanu na 2011 r. w Polsce zarejestrowanych było 24 189 370 pojazdów, jednocześnie położenie naszego kraju na mapie Europy, jego usytuowanie na szlaku transportowym wschód–zachód, generuje bardzo duży ruch tranzytowy. Jak wynika z danych Komendy Głównej Straży Granicznej w 2012 r. przez zewnętrzne granice Unii Europejskiej do Polski wjechało 12 233 365 pojazdów, w tym 10 152 297 samochodów osobowych – *Wypadki drogowe w Polsce w 2012 r.*, KGP, Biuro Ruchu Drogowego Zespół Profilaktyki i Analiz, Warszawa 2013, s. 7 i nast.

¹⁶⁴³ Por. art. 28 i 30 ustawy z dnia 10 grudnia 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu (Dz.U. Nr 69, poz. 434).

wysoki stopień nietrzeźwości¹⁶⁴⁴. Początkowo podstawowym źródłem upośledzenia tej sprawności był istotnie alkohol, lecz wraz z otwarciem granic i postępującym procesem globalizacji coraz częściej jako źródło zaczęły pojawiać się inne substancje, takie jak: środki odurzające, substancje psychotropowe, a także inne środki i substancje¹⁶⁴⁵, potęgując tym samym i tak już znaczne zagrożenie dla wszystkich uczestników tegoż ruchu¹⁶⁴⁶.

Dostrzegając wyżej wspomniane zagrożenie i reagując na nie już w okresie międzywojennym, zabraniano prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwym, winni zaś przekroczenia przepisów niniejszego rozporządzenia karani byli w myśl postanowień rozdziału IV ustawy z dnia 7 października 1921 r. o przepisach porządkowych na drogach publicznych i w trybie przez tę ustawę przewidzianym¹⁶⁴⁷. Późniejsza ustawa z dnia 27 listopada 1961 r. o bez-

¹⁶⁴⁴ Uchwała SN Izba Karna oraz Wojskowa z dnia 22 czerwca 1963 r., VI KO 54/61, OSNKW 1963, nr 10, poz. 179.

¹⁶⁴⁵ Por. w tym zakresie np. J. Sierosławski, T. Szymanowski, A. Zieliński, *Spoleczne znaczenie narkomanii*, [w:] *Patologia społeczna wybrane problemy*, red. T. Szymanowski, Warszawa 1991; A. Zieliński, *Obraz współczesnej narkomanii w Europie, alkoholizm i narkomania*, Warszawa 1990.

¹⁶⁴⁶ W 2012 r. nietrzeźwi użytkownicy dróg uczestniczyli w 4 467 wypadkach drogowych (12,1% ogółu wypadków), śmierć w nich poniosły 584 osoby (16,4% ogółu zabitych), a 5 305 osób odniosło obrażenia (11,6% ogółu rannych). W porównaniu do 2011 r. zmniejszyła się liczba wypadków z udziałem osób nietrzeźwych o 505 (-10,2%). Ogólna liczba wypadków to 37 046 wypadków w 2012 r., w tej sytuacji to ponad 12% ogólnej liczby wypadków. W 2012 r. nietrzeźwi uczestnicy ruchu spowodowali 3 407 wypadków (9,2% ogółu), w których zginęło 475 osób (13,3%), a rannych zostało 4 071 osób (8,9%). Najliczniejszą grupę nietrzeźwych sprawców wypadków stanowili kierujący pojazdami. Byli oni sprawcami 2 336 wypadków, w których zginęło 306 osób, a rannych zostało 3 125 osób. W odniesieniu do ogólnej liczby wypadków spowodowanych przez kierujących, nietrzeźwi stanowili 7,7%. W porównaniu do 2011 r. nastąpił spadek liczby wypadków spowodowanych przez nietrzeźwych kierujących o 381 (-14%), natomiast wzrosła liczba osób zabitych o 6 (+2%). W grupie nietrzeźwych kierujących największe zagrożenie bezpieczeństwa stanowili kierujący samochodami osobowymi, którzy spowodowali 1 742 wypadki (74,6% wypadków spowodowanych przez nietrzeźwych kierujących). Wskaźnik ten jest niższy niż w 2011 r. (76,4%). W wypadkach zawinionych przez nietrzeźwych kierujących samochodami osobowymi zginęły 242 osoby, tj. 79,2% śmiertelnych ofiar zdarzeń spowodowanych przez nietrzeźwych kierujących (2011 r. – 88,3%), a ranne w tych wypadkach zostały 2 483 osoby, tj. 79,5% (2011 r. – 80,7%). Następną grupą nietrzeźwych użytkowników stwarzających zagrożenie byli rowerzyści. Spowodowali oni 206 wypadków (8,8%), w których zginęły 23 osoby (7,5%), a 195 zostało rannych (6,2%). *Wypadki drogowe w Polsce w 2012...*, s. 65 i nast.

¹⁶⁴⁷ Dz.U. Nr. 89, poz. 656; por. w tym zakresie także § 51 oraz 112 rozporządzenie Ministra Komunikacji i Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem

pieczeństwie i porządku ruchu na drogach publicznych¹⁶⁴⁸ zabraniała już prowadzenia pojazdów mechanicznych w stanie wskazującym na użycie alkoholu lub innego podobnie działającego środka. Kolejna natomiast ustawa, z dnia 1 lutego 1983 r.¹⁶⁴⁹, w art. 38 zabraniała kierowania pojazdem w stanie nietrzeźwości lub w stanie po użyciu alkoholu albo podobnie działającego środka, po nowelizacji zaś kierowania pojazdem, jazdy wierzchem oraz pędzenia zwierząt osobom w stanie nietrzeźwości lub w stanie po użyciu alkoholu albo podobnie działającego środka albo takiej zawartości alkoholu lub innych środków, które te stany mogą wywołać. Natomiast obecnie obowiązująca ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym¹⁶⁵⁰ przyjęła w tym zakresie jeszcze inne rozwiązanie, mianowicie w art. 45 zabrania kierowania pojazdem, prowadzenia kolumny pieszych, jazdy wierzchem lub pędzenia zwierząt osobie w stanie nietrzeźwości, w stanie po użyciu alkoholu lub środka działającego podobnie do alkoholu. Wzrastająca liczba zdarzeń w ruchu drogowym w tych okresach dawała jednocześnie podstawy do stwierdzenia, że wskazane ograniczenia sfery praw i wolności jedynie przez normę sankcjonowaną wprowadzającą wzorce powinnego zachowania niestety nie są w wypadku tej kategorii zachowań wystarczające, co w efekcie prowadziło do wniosku, że niewątpliwie konieczne jest wzmocnienie tej ingerencji przez wprowadzenie normy

---

Spraw Wojskowych z dnia 27 stycznia 1928 r. o ruchu pojazdów mechanicznych na drogach publicznych (Dz.U. Nr 41, poz. 396); analogiczny zakaz oraz konsekwencje przewidywał § 93 rozporządzenia Ministra Komunikacji i Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 15 stycznia 1933 r. o ruchu pojazdów mechanicznych na drogach publicznych (Dz.U. Nr 9, poz. 55). Podobnie § 53 ust. 1: „W czasie prowadzenia pojazdu mechanicznego kierowca powinien zachowywać należyłą ostrożność, aby nie zagrazać bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu, nie powodować wypadków, nie utrudniać ruchu innym użytkownikom dróg oraz nie zakłócać spokoju i porządku publicznego. Zabrania się kierowcy: a) w czasie prowadzenia pojazdu mechanicznego lub w czasie postoju okolicznościowego używać bądź znajdować się w stanie wskazującym na użycie alkoholu lub innych podobnie działających środków” – rozporządzenie Ministra Komunikacji i Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 27 października 1937 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Opieki Społecznej o ruchu pojazdów mechanicznych na drogach publicznych (Dz. U Nr 85, poz. 616).

¹⁶⁴⁸ Dz.U. Nr 53, poz. 295 z późn. zm.

¹⁶⁴⁹ Ustawa z dnia 1 lutego 1983 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. Nr 6, poz. 35 z późn. zm.)

¹⁶⁵⁰ Tekst jedn.: Dz.U. z 2012 r., poz. 1137 z późn. zm.

sankcjonującej. Obecnie, po blisko szesnastoletnim okresie funkcjonowania art. 178a k.k., jak i uprzednim funkcjonowaniu art. 28 ustawy z 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu, można powiedzieć, że niebezpieczeństwo generowane przez nietrzeźwych kierujących jest jednak nadal znaczące¹⁶⁵¹.

Sama kryminalizacja bezwypadkowego prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego nie ma jednak zbyt długiej tradycji legislacyjnej w kolejnych kodyfikacjach karnych (z 1932 r., z 1969 r.), nie od razu też pojawiała się w kodyfikacji z 1997 r. Nie oznacza to jednak bynajmniej, że kryminalizacja w tym obszarze nie pojawiała się w ogóle. Kodeks karny z 1932 r. nie przewidywał jeszcze odrębnej kryminalizacji bezwypadkowego prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, niemniej jednak powszechne było, iż popełnienie czynu zabronionego w takim właśnie stanie skutkowało z reguły zaostreniem odpowiedzialności karnej¹⁶⁵². Dopiero ustawa z 1959 r. o zwalczaniu alkoholo-

---

¹⁶⁵¹ Wypadki z udziałem nietrzeźwych kierowców wynosiły odpowiednio w poszczególnych latach: 2003 – 6913, 2004 – 6929, 2005 – 6798, 2006 – 6392, 2007 – 6503, 2008 – 6375, 2009 – 5346, 2010 – 4524, 2011 – 4972 i 2012 – 4467; Kierujący pojazdami będący pod działaniem innego środka brali udział w 27 wypadkach i 83 kolizjach drogowych, z czego byli sprawcami 26 wypadków, w których 13 osób zginęło, a 27 zostało rannych oraz 75 kolizji – *Wypadki drogowe w Polsce w 2012...*, s. 65 i nast.; ujawnione czyny z art. 178a § 1–2 k.k. odpowiednio w poszczególnych latach: 2001 r. – 125 322, 2002 r. – 142 994, 2003 r. – 150 469, 2004 r. – 156 999, 2005 r. – 174 661, 2006 r. – 179 039, 2007 r. – 141 701, 2008 r. – 147 538, 2009 r. – 147 924, 2010 r. – 138 635, 2011 r. – 149 443; *Prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego* (art. 178a) [statystyki 2001–2014], dostępne na: www.statystyka.policja.pl.

¹⁶⁵² M. Siewierski, *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1965, s. 42. W tej kwestii Sąd Najwyższy przyjął, że przepis art. 18 § 2 k.k. [k.k. z 1932 r. – dopisek własny RP], jak to wynika z jego treści, wyłącza możliwość zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary wobec osób, które popełniły przestępstwo w stanie zwinionego odurzenia alkoholowego. Taki stan odurzenia alkoholowego nie tylko nie może być uważany za podstawę do nadzwyczajnego złagodzenia kary, lecz z reguły nawet za okoliczność łagodzącą w rozumieniu art. 54 k.k. [k.k. z 1932 r. – dopisek własny RP]. Przeciwnie, w przypadkach, gdy przestępstwo popełniła osoba mająca z racji wykonywanego zawodu lub zajmowanego stanowiska szczególnie obowiązek zachowania pełnej świadomości (np. służba ruchu, kierowcy, dozoruujący itd.), stan opilstwa poczytywany być winien za okoliczność obciążającą. Sądy winny na podstawie art. 17 § 2 k.k. [k.k. z 1932 r. – dopisek własny RP] stosować zasadę, że stan odurzenia alkoholowego nie może wyłączać odpowiedzialności zarówno wtedy, kiedy sprawca wprowadził się w stan odurzenia alkoholowego w celu popełnienia przestępstwa, jak również wówczas, gdy sprawca, przewidując możliwość skutków przestępnych swego opilstwa, na nie się godzi (art. 14 § 1 k.k.) [k.k. z 1932 r. – do-

lizmu¹⁶⁵³ wprowadziła w rzeczonym zakresie art. 28, który stanowił pierwotny wzór typu opisanego w art. 178a k.k. z 1997 r. Przepis ten ukształtowany został jako występki o charakterze formalnym, byt jego nie zależał od skutku wywołanego działaniem sprawcy¹⁶⁵⁴. Prowadzenie pojazdu w stanie wskazującym na użycie alkoholu na drodze publicznej stanowiło dalej wykroczenie z art. 24 pkt 12 ustawy z 1961 r. o bezpieczeństwie i porządku ruchu na drogach publicznych.

Praktyka egemplifikacji w przepisach ustawy karnej stanu nietrzeźwości sięga w zasadzie dopiero czasów kodyfikacji z 1969 r.¹⁶⁵⁵. Kodeks ten posługiwał się tym znamieniem, nie definiując go jednocześnie, co rodziło wątpliwości interpretacyjne w zakresie typów opisanych w art. 145–147 k.k. z 1969 r. O braku potrzeby w zakresie definiowania oraz określenia progu nietrzeźwości wypowiadano się jeszcze przy okazji projektu tejże kodyfikacji z 1968 r.¹⁶⁵⁶ Ostatecznie jednak kodeks karny z 1969 r., podobnie jak kodeks karny z 1932 r., nie przewidywał odpowiedzialności za prowadzenie pojazdu

---

pisiek własny RP]. Dlatego też osoby mające powierzone sobie funkcje, które wymagają szczególnej przytomności umysłu, popełniając przestępstwo w stanie odurzenia alkoholowego, ponoszą pełną odpowiedzialność karną. Tak np. dozorca fabryki lub innego zakładu pracy, który dopuścił do kradzieży, maszynista lub zwrotniczy, który spowodował niebezpieczeństwo katastrofy lub zniszczenia maszyn, nie mogą powoływać się na brak świadomości w chwili popełnienia przestępstwa, wywołany zawinionym odurzeniem alkoholowym; uchwała SN z dnia 9 grudnia 1950 r., brak sygn., OSN(K) 1951, nr 1, poz. 1; a także wyrok SN z dnia 12 października 1938 r., II K 2752/37, OSN(K) 1939, nr 5, poz. 123; por. także wyrok SN z dnia 8 listopada 1948 r., K 86/48, OSN(K) 1949, nr 1, poz. 38.

¹⁶⁵³ Wcześniejsza ustawa o zwalczaniu alkoholizmu z dnia 27 kwietnia 1956 r. (Dz.U. Nr 12, poz. 62) zawierała w tym zakresie jedynie regulację art. 9 ust. 1, stosownie do której stan nietrzeźwości w chwili popełnienia przestępstwa stanowi okoliczność obciążającą, jeżeli sprawca przestępstwa miał szczególny obowiązek zachowania pełnej świadomości wymaganej ze względu na wykonywany zawód, zajmowane stanowisko lub rodzaj wykonywanej czynności.

¹⁶⁵⁴ Art. 28. § 1–2: „Kto w stanie nietrzeźwości prowadzi pojazd mechaniczny, służący do komunikacji lądowej, wodnej lub powietrznej, podlega karze aresztu do lat 2 lub karze grzywny do 5 000 zł albo obu tym karom łącznie. § 2. Kto w stanie nietrzeźwości prowadzi na drodze publicznej inny pojazd niż określony w § 1, podlega karze aresztu do roku lub karze grzywny do 5 000 zł”. Utrata mocy z dniem 1 stycznia 1972 r. na mocy art. VI pkt 10 prz. wpr. k.w. z 1971 r.

¹⁶⁵⁵ J. Majewski, *Komentarz do art. 115 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Kraków 2004.

¹⁶⁵⁶ *Projekt kodeksu karnego oraz przepisów wprowadzających kodeks karny*, Warszawa 1968, s. 136.

w stanie nietrzeźwości, ograniczając się w zasadzie tylko w obrębie art. 145 k.k. penalizującego spowodowanie wypadku w komunikacji do § 3 przewidującego surowszą odpowiedzialność w przypadku, jeżeli sprawca w stanie nietrzeźwości, prowadząc pojazd mechaniczny lub inny pojazd, dopuszcza się przestępstwa określonego w § 1 lub 2¹⁶⁵⁷.

Równoległe w zakresie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości funkcjonował cały czas wspomniany wyżej art. 28 ustawy o zwalczaniu alkoholizmu, regulacja ta utraciła moc dopiero z dniem 1 stycznia 1972 r., na mocy prz. wpr. k.w., po wprowadzeniu kodeksu wykroczeń. W uzasadnieniu projektu ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny¹⁶⁵⁸, nie uwzględniając kryminalizacji bezwypadkowego prowadzenia pojazdu w stanie zakłóconej sprawności psychomotorycznej, wskazano, że „analiza polityki karnej w sprawach o przestępstwa z art. 28 ustawy o zwalczaniu alkoholizmu wykazała, że za przestępstwa te orzekane są kary w granicach przewidzianych dla wykroczeń, dlatego też dostatecznie skuteczną represję mogą stanowić środki, jakimi dysponują kolegia karno-administracyjne”¹⁶⁵⁹. Wraz więc z wejściem w życie kodeksu wykroczeń z 1971 r. obie sytuacje przewidziane dotychczas w art. 28 ustawy o zwalczaniu alkoholizmu przeniesione zostały do kategorii wykroczeń. Tym samym nastąpiło więc formalne złagodzenie odpowiedzialności, które niestety nie pozwoliło na uzyskanie trwałego efektu wyeliminowania lub chociażby istotnego zmniejszenia tej klasy zagrożeń.

Propozycje powrotu do zakresu kryminalizacji obowiązującego pod rządami ustawy z 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu pojawiły się w latach 80. ubiegłego wieku i później w projektach zmian kodeksu karnego oraz projektach nowego kodeksu¹⁶⁶⁰. Powrót do penalizacji kierowania pojazdem w stanie nietrzeźwym nastąpił jednak dopiero na mocy ustawy nowelizują-

---

¹⁶⁵⁷ Por. w tym zakresie art. 145 k.k. z 1969 r. w brzmieniu zmienionym przez art. 1 pkt 16 ustawy z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U. Nr 23, poz. 100) z dniem 1 lipca 1985 r.

¹⁶⁵⁸ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94, z późn. zm.).

¹⁶⁵⁹ *Projekt kodeksu karnego oraz PWKK*, Warszawa 1968, s. 136; por. także R.A. Stefański, *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i w komunikacji. Rozdział XX i XXI kodeksu karnego*, Warszawa 2000, s. 389.

¹⁶⁶⁰ Zob. *Projekt zmian przepisów kodeksu karnego*, Warszawa, sierpień 1981; *Rządowy projekt ustawy o przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, Pał. 1982, nr 7–8, s. 21–28; projekty kodeksu karnego w redakcji z 5 marca 1990 r., listopada 1990 r., września 1991 r., grudnia 1991 r., listopada 1992 r., marca 1993 r., lutego 1994 r. oraz sierpnia 1995 r.; regulacja ta została wyeliminowana z projektu kodeksu karnego w toku prac sejmowych na posiedzeniu Sejmu RP 20 marca 1997 r.

cej kodeks karny z 1997 r. z dnia 14 kwietnia 2000 r.¹⁶⁶¹ Wspominana zmiana przywróciła w zasadzie stan prawny, który istniał pod rządami ustawy z 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu¹⁶⁶². Jednocześnie w wyniku wprowadzenia do kodeksu karnego z 1997 r. art. 178a¹⁶⁶³ stworzono w tym zakresie swoisty typ przepołowiony w stosunku do opisanego uprzednio w art. 87 k.w. Typizacja w art. 178a k.k. już od samego początku budziła wiele różnego rodzaju wątpliwości¹⁶⁶⁴.

Ostatnia na chwilę obecną nowelizacja w zakresie typu opisanego w art. 178a k.k. z mocą obowiązującą od dnia 9 listopada 2013 r. przeniósła zachowanie opisane dotychczas w § 2 art. 178a do kodeksu wykroczeń¹⁶⁶⁵, tym samym usta-

¹⁶⁶¹ Art. 178a dodany przez art. 1 pkt 7 ustawy z dnia 14 kwietnia 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny (Dz.U. Nr 48, poz. 548) zmieniającej kodeks karny z dniem 15 grudnia 2000 r.

¹⁶⁶² Objęcie zakresem kryminalizacji również kierowania w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem innego środka odurzającego pojazdem innym niż mechaniczny zostało przez część przedstawicieli doktryny prawa karnego uznane za kontrowersyjne (por. m.in. R.A. Stefański, *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu...*, s. 395–396). Kryminalizacja w tym zakresie została lakonicznie uzasadniona tym, że nietrzeźwi kierowcy pojazdów stwarzają duże zagrożenie bezpieczeństwa w ruchu (por. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, 19.03.1999, druk sejmowy nr 101).

¹⁶⁶³ Art. 1 pkt 7 ustawy z 2000 r. zmieniającej kodeks karny; stanem zamierzonym przez ustawodawcę była penalizacja w obrębie kodeksu karnego prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym oraz na gruncie wykroczeń w stanie po użyciu alkoholu lub podobnie działającego środka. Jak wskazał Sąd Najwyższy (wyrok SN z dnia 6 lutego 2004 r., WK 27/03, OSNwSK 2004, poz. 270), nie może budzić wątpliwości, że w pojęciu stanu nietrzeźwości, którym posługuje się ustawodawca m.in. w art. 178a § 1 i 2 k.k. mieści się również „stan po użyciu alkoholu”, o którym mowa w art. 87 § 1 k.w. Skoro tak, to ustawowy typ przestępstwa określonego w art. 178a § 1 k.k. w całości pochłania znamiona wykroczenia określonego w art. 87 § 1 k.w. i dlatego sprawca czynu realizujący jednym zachowaniem znamiona wymienionego przestępstwa i wykroczenia może odpowiadać wyłącznie za popełnienie przestępstwa; por. w tym zakresie również R.A. Stefański, *Wykroczenia drogowe. Komentarz*, Kraków 2005 oraz postanowienie SN z dnia 7 czerwca 2002 r., I KZP 14/02, OSA 2003, nr 1, poz. 2.

¹⁶⁶⁴ Nowelizacja ta była szeroko dyskutowana w doktrynie; por. m.in. W. Radecki, *Odpowiedzialność nietrzeźwych...*, s. 17; J. Szumski, *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu. Ewolucja...*, s. 58–59; *idem*, *Prowadzenie pojazdu...*, s. 31–33; W. Wróbel, *Krytycznie o zaostreniu...*, s. 57; istotnie jest również cyt. postanowienie sygnalizacyjne TK z dnia 9 maja 2009 r.; oraz cyt. wyrok TK z dnia 7 kwietnia 2009 r.

¹⁶⁶⁵ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247).

lając aktualny kształt analizowanego typu¹⁶⁶⁶. Jak wskazuje się w uzasadnieniu tej zmiany, liczba tego rodzaju zdarzeń utrzymuje się na wysokim poziomie¹⁶⁶⁷, jednocześnie pomimo stosunkowo łagodnego (na tle innych sankcji kodeksu karnego) zagrożenia karą nieodosobnione są przypadki, w których za prowadzenie pojazdu innego niż mechaniczny w stanie nietrzeźwości orzekana była bezwzględna kara pozbawienia wolności lub też zarządzone zawieszone wykonanie kary pozbawienia wolności¹⁶⁶⁸. W tym kontekście, zdaniem projektodawców, rodzi się pytanie, czy zastosowane środki w postaci kryminalizacji na poziomie przestępstwa prowadzenia w stanie nietrzeźwości pojazdów innych niż mechaniczne mają rzeczywisty wpływ na podniesienie bezpieczeństwa w komunikacji, zagrożonego przez nietrzeźwych uczestników ruchu, co przyswieceła projektodawcom wprowadzającym występki tego rodzaju¹⁶⁶⁹.

¹⁶⁶⁶ Por. cyt. druk sejmowy nr 378 oraz cyt. druk sejmowy nr 870; por. w tej materii także cyt. postanowienie sygnalizacyjne TK z dnia 9 maja 2009 r. oraz cyt. wyrok TK z dnia 7 kwietnia 2009 r., z głosem aprobusującym A. Ornowskiej; równocześnie w art. 115 po § 16 proponowano dodanie § 16a w brzmieniu: „Stan nietrzeźwości w stopniu wysokim w rozumieniu tego kodeksu zachodzi, gdy: 1) zawartość alkoholu we krwi przekracza 1,0 promila albo prowadzi do stężenia przekraczającego tę wartość lub 2) zawartość alkoholu w 1 dm³ wydychanego powietrza przekracza 0,5mg albo prowadzi do stężenia przekraczającego tę wartość”. W art. 178a po § 3 proponowano dodanie § 3a w brzmieniu: „W wypadku określonym w § 1, jeżeli sprawca był w stanie nietrzeźwości w stopniu wysokim lub pod wpływem środka odurzającego, sąd orzeka przepadek pojazdu mechanicznego prowadzonego przez sprawcę (por. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, 10.01.2013, druk sejmowy nr 1174).

¹⁶⁶⁷ Projektodawcy podnosili, że liczba skazań za przestępstwo z art. 178a § 2 k.k. w kolejnych latach to odpowiednio: w 2004 r. – 59 135 osób, w 2005 r. – 62 611, w 2006 r. – 60 694, 2007 r. – 53 675, 2008 r. – 39 982, 2009 r. – 52 354, 2010 r. – 50 146, 2011 r. – 50 959; cyt. druk sejmowy nr 870.

¹⁶⁶⁸ Projektodawcy podnosili również, że w zakładach karnych za przestępstwo z art. 178a § 2 k.k. według stanu na 31 grudnia przebywało: w 2006 r. – 352 osoby, w 2007 r. – 1 750, w 2008 r. – 10 928, w 2009 r. – 13 237, w 2010 r. – 12 966, w 2011 r. – 12 794; cyt. druk sejmowy nr 870; por. w tym zakresie także opracowanie: S. Lelental, *Spoleczne i ekonomiczne skutki kryminalizacji bezwypadkowego prowadzenia w stanie nietrzeźwości pojazdu innego niż mechaniczny – art. 178a § k.k.*, [w:] *Granice kryminalizacji...*, s. 289 i nast.

¹⁶⁶⁹ Zdaniem projektodawców, jak wynika z danych raportu *Zdarzenia drogowe z udziałem rowerzystów 2008–2011* (kwiecień 2012, dostępne na: www.gddkia.gov.pl.) „występuje silna asymetria zagrożenia, na jakie narażeni są rowerzyści i jakie sami powodują dla innych uczestników ruchu. Jeśli rowerzysta popełni błąd czy złamie przepis, w zdecydowanej większości wypadków obrażenia odnosi wyłącznie on sam. Liczba innych uczestników ruchu rannych w wypadkach spowodowanych przez rowerzystów wynosi zaledwie 50–60 rocznie, a zabitych 1–2. Stanowi to odpo-

Zmiana ta znajduje aprobatę w doktrynie prawa karnego¹⁶⁷⁰.

Najistotniejszy z punktu widzenia procesu kontrawencjonalizacji problem na gruncie omawianego typu pojawia się w odniesieniu do poziomu intoksykacji alkoholu lub substancji odurzającej. I tak odnośnie stanu nietrzeźwości przypomnieć należy, że pierwsze próby jego definiowania podjęto już w 1922 r., formułując pogląd, że definicja stanu nietrzeźwości winna opierać się na kryterium widocznych i wyraźnych objawów zewnętrznych w postaci zataczania się, zaburzenia mowy, blednięcia skóry lub zakłócenia czynności intelektualnych w stopniu, w którym człowiek mówi od rzeczy, postępuje wbrew zasadom zdrowego rozsądku itp.¹⁶⁷¹ Próg nietrzeźwości na poziomie 0,5‰ zaczął pojawiać się w 1938 r., albowiem to właśnie wtedy w Niemczech podjęto prace nad ustaleniem wartości granicznej poziomu alkoholu w krwi, przy której występuje upośledzenie zdolności do sprawnego prowadzenia pojazdu mechanicznego. Z badań tych wynikało, że przy stężeniu 0,5‰ – 49 % kierowców, natomiast przy stężeniu 1,4 ‰ – 100% kierowców było niezdolnych do właściwego prowadzenia pojazdów¹⁶⁷². Z tych wszystkich względów jeszcze na gruncie ustawy z 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu sądy, w tym także Sąd Najwyższy, przyjmowały w znakomitej większości rozstrzygnięć 0,5‰ jako stężenie w pełni uzasadniające przyjęcie stanu nietrzeźwości¹⁶⁷³. Odnośnie tak zakreślonego progu było jednak dużo rozbieżności i wątpliwości, co dało się zauważyć m.in. już na Krajowej Roboczej Konferencji Naukowej zwołanej jeszcze w 1961 r. staraniem Polskiego Towarzystwa Medycyny Sądowej i Kryminologii, Oddziału w Szczecinie. Powzięto tam uchwałę, według któ-

---

wiednio 1,1–1,3 promila ogółu rannych i ułamek promila ogółu zabitych na polskich drogach”. Przedstawione dane mogą więc świadczyć o nikłym oddziaływaniu prewencyjnym przepisu art. 178a § 2 k.k. i w tym kontekście należy rozważyć, czy zaangażowanie sił i środków organów ścigania oraz aparatu wymiaru sprawiedliwości w ściganie, a następnie rozpatrywanie spraw tego rodzaju w procesie karnym o przestępstwo nie jest w tej sytuacji po prostu nieadekwatne, także ze względu na ponoszone przez Skarb Państwa wysokie koszty; zob. cyt. druk sejmowy nr 870.

¹⁶⁷⁰ Por. w tym zakresie opracowanie S. Lelental, *Spoleczne i ekonomiczne skutki...*, s. 289 i nast.

¹⁶⁷¹ A. Ratajczak, *Stan nietrzeźwości w polskim prawie karnym*, Poznań 1969, s. 36–37 oraz obszernie cytowane tam piśmiennictwo w tym zakresie.

¹⁶⁷² Por. G. Buhtz, *Der Verkehrsunfall*, Stuttgart 1938, s. 61–62; por. także J. Pfeiffer, *Biologiczne i prawne problemy stanu nietrzeźwości w komunikacji drogowej*, PiP 1960, z. 8–9, s. 291.

¹⁶⁷³ Np. wyrok SN z dnia 2 listopada 1961 r., V K 503/61, niepubl.; postanowienie SN z dnia 9 września 1960 r., Rw 958/60, WPP 1961, nr 1, poz. 121, s. 129; postanowienie SN z dnia 27 lipca 1963 r., Rw 822/63, Biul. SN 1963, nr 9, poz. 285 z notką; wyrok SN z dnia 23 czerwca 1960 r., V K 484/60, OSNPG 1960, nr 10, poz. 159.

rej „w stanie nietrzeźwości znajduje się ten, u kogo stężenie alkoholu we krwi przekracza 1‰”¹⁶⁷⁴.

Ustawa z 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu jako następczyni wcześniejszej ustawy o tym samym tytule z 1956 r. nie definiowała stanu nietrzeźwości, pozostawiając ocenę tego stanu orzecznictwu w każdym konkretnym przypadku. Zdaniem M. Siewierskiego, aby określić ten stan, należy mieć na uwadze dwa względy: prawny, ponieważ chodzi tutaj o ustalenie pojęcia prawnego na podstawie obowiązującego prawa, i lekarski, ponieważ ocena faktyczna istnienia takiego stanu musi być oparta na przesłankach z zakresu toksykologii alkoholu oraz medycyny sądowej. Przy wszystkich zaś rozważaniach należy mieć na uwadze, że celem ustawy jest skuteczne zwalczanie alkoholizmu, a co za tym idzie wszystkie rozwiązania winny dążyć do tego celu¹⁶⁷⁵. Zdaniem M. Siewierskiego stan nietrzeźwości to stan, w którym po spożyciu pewnej ilości alkoholu wystąpiły już zaburzenia funkcji psychicznych, jakkolwiek niepodobna tego stanu zakwalifikować według potocznego sensu wyrazów „upojenia alkoholowego” i „stanu upicia”¹⁶⁷⁶.

Słuszny przyczynek do właściwej oceny stanu nietrzeźwości, a także progów nietrzeźwości, przede wszystkim w odniesieniu do komunikacji drogowej stanowiło opracowanie J. Pfeiffera, który stan nietrzeźwości w komunikacji drogowej definiował jako stan wywołany działaniem alkoholu, w którym nawet przy braku zewnętrznych objawów występuje obniżenie zdolności do sprawnego, a zatem bezpiecznego, prowadzenia pojazdu mechanicznego, lub też jako stan, w którym wskutek działania alkoholu kierowca z całą pewnością nie jest zdolny do sprawnego i bezpiecznego prowadzenia pojazdu mechanicznego, panowania nad pojazdem¹⁶⁷⁷. Z punktu widzenia tych definicji, odnosząc się do postulatów stworzenia uniwersalnych progów wskazujących na stan nietrzeźwości, formułuje on następujące postulaty w tej sferze, a mianowicie, uwzględniając trudności dowodowe w tym zakresie, a nadto indywidualne predyspozycje i indywidualną wrażliwość na działanie alkoholu, postuluje przyjęcie takiego granicznego poziomu alkoholu we krwi, który bez wątpienia i bez dalszych dowodów świadczyłby o stanie nietrzeźwości kierowcy, a nadto, co dopuszcza w swoim orzecznictwie Sąd Najwyższy¹⁶⁷⁸, w przypadku braku

¹⁶⁷⁴ Por. szerzej w tym zakresie m.in. K. Jaegermann, *Stan nietrzeźwości (geneza i dzieje pojęcia w Polsce)*, Warszawa 1987.

¹⁶⁷⁵ J. Bafia, L. Hochberg, M. Siewierski, *Ustawy karne PRL – Komentarz*, Warszawa 1965, s. 171.

¹⁶⁷⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁷⁷ J. Pfeiffer, *Biologiczne i prawne problemy...*, s. 289.

¹⁶⁷⁸ W orzecznictwie Sądu Najwyższego wielokrotnie już wskazano, że poza wynikami chemicznego badania krwi na zawartość alkoholu ustaleniu nietrzeźwości mogą służyć inne także źródła dowodowe, m.in. zeznania świadków; zob. np. wyrok SN

badania w kierunku poziomu alkoholu we krwi, w uzasadnionych okolicznościach ustalanie tego stanu przy pomocy tzw. objawów przedmiotowych, które wykazane w wiarygodny sposób winny być wystarczającym świadectwem tego stanu. Poziom zaś relewantnego, z punktu widzenia bezpieczeństwa w komunikacji, stężenia alkoholu we krwi określa w przedziale 0,5–0,7‰¹⁶⁷⁹. Uwzględniając przeprowadzane w tym zakresie badania, blisko trzydzieści lat później W. Gubała zwrócił uwagę, że w zasadzie już stężenie 0,3–0,5‰ wymiennie zaburza funkcje ruchowe, zmysłowe i intelektualne człowieka. Przy tych stężeniach z reguły nie występują wyraźne zewnętrzne objawy zatrucia, a ponadto osoba, która spożyła alkohol, sama nie zdaje sobie sprawy ze swego stanu¹⁶⁸⁰. Zdaniem A. Ratajczaka powyżej 0,3‰ do 0,8‰ obserwuje się upośledzenie uwagi, opóźnienie czasu reakcji na nowe bodźce wzrokowe, zaburzenie pracy układu mięśniowego (0,5 ‰), zatracenie upływu czasu, zmniejszenie się zdolności przyswajania i zapamiętywania szczegółów (0,5–0,7‰), zaburzenia zachowania równowagi¹⁶⁸¹. Jednym z problemów przy określeniu stanu nietrzeźwości i ustaleniu wartości progowej granicznej zawartości alkoholu we krwi dla przyjęcia stanu nietrzeźwości stanowi indywidualna tolerancja osobnicza na alkohol oraz wyróżniany i wskazywany wielokrotnie przy okazji prób ustalania i definiowania stanu nietrzeźwości indywidualny próg wrażliwości na alkohol¹⁶⁸². Kolejnym problemem okazał się błąd laboratoryjny w ozna-

---

z dnia 28 lipca 1995 r., II KRN 55/95, Prok. i Pr. 1996, nr 2–3, poz. 14; Z. Doda, J. Grajewski, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1997, nr 11–12, s. 48.

¹⁶⁷⁹ J. Pfeiffer, *Biologiczne i prawne problemy...*, s. 302–303.

¹⁶⁸⁰ W. Gubała, *Toksykologia alkoholu wybrane zagadnienia*, Kraków 1997, s. 21; W. Gubała wskazuje następujące charakterystyczne zaburzenia występujące już przy małych stężeniach alkoholu, a mianowicie zaburzenia ruchowe, zaburzenia wzrokowe, zaburzenia słuchowe, subtelne zaburzenia sprawności funkcji intelektualnych, a także przedłużenie czasu reakcji. Dalszy natomiast wzrost stężenia alkoholu we krwi prowadzi do zakłóceń kolejnych ośrodków systemu nerwowego, obserwuje się m.in. obniżenie nastroju, zwiększoną agresywność, spadek tolerancji, pojawienie się błędów w logicznym myśleniu, opóźnienie czasu reakcji, nadto obserwujemy brak koordynacji ruchowej, zataczanie się, mowa staje się niewyraźna, przechodzi w bełkot; por. także L. Hryniewicz, *Współczesne poglądy na działanie alkoholu etylowego w ośrodkowym układzie nerwowym. Zagadnienia alkoholizmu*, Warszawa 1968, s. 119 i nast.

¹⁶⁸¹ A. Ratajczak, *Stan nietrzeźwości...*, s. 24 i obszernie cytowane tam piśmiennictwo w tym zakresie.

¹⁶⁸² W. Gubała, *Toksykologia...*, s. 21; W. Gubała podnosi nadto, że ten sam człowiek może zupełnie inaczej reagować na alkohol w zależności od sytuacji, pory dnia, stanu zdrowia czy też stopnia zmęczenia fizycznego i psychicznego; zarówno Sąd Najwyższy, jak również przedstawiciele doktryny, podnoszą jednakże, że tolerancja osobnicza, indywidualny różny próg wrażliwości na alkohol nie uzasadnia przyjmowania

czeniu zawartości alkoholu we krwi, który może przy obecnym stanie techniki laboratoryjnej sięgać 0,2‰¹⁶⁸³. Implikuje to konieczność w takiej sytuacji co najmniej dwukrotnego pobrania próby krwi w odstępie godziny. Dopiero bowiem porównanie zawartości alkoholu w tych próbach pozwala na stwierdzenie, czy stężenie alkoholu we krwi rośnie (faza wchłaniania), nie zmienia się (faza równowagi) lub maleje (faza eliminacji). Może się z tym również wiązać potrzeba odtworzenia okoliczności dotyczących czasu spożywania alkoholu, jego rodzaju i ilości, a ponadto konsumowanych w tym okresie posiłków¹⁶⁸⁴.

Kolejnym godnym wspomnienia etapem w kształtowaniu się granic wziętych jako przykład typów opisanych w art. 87 k.w. i 178 a k.k. z uwagi na kryterium stanu nietrzeźwości były wytyczne wymiaru sprawiedliwości w sprawach o przestępstwa drogowe¹⁶⁸⁵, w którym Sąd Najwyższy przyjął, a w zasadzie potwierdził, że zawartość alkoholu we krwi przekraczająca 0,5‰ stanowi dowód stanu nietrzeźwości, a przekraczająca 0,2‰ stanowi dowód stanu wskazującego na użycie alkoholu.

Ustawą z 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi¹⁶⁸⁶ stosownie do poglądów prezentowanych wcześniej w art. 46 ust. 2 przyjęto, że stan po użyciu alkoholu zachodzi, gdy zawartość alkoholu w organizmie wynosi lub prowadzi do: 1) stężenia we krwi od 0,2‰ do 0,5‰ alkoholu albo 2) obecności w wydychanym powietrzu od 0,1 mg do 0,25 mg alkoholu w 1 dm³. Stan nietrzeźwości zaś zachodzi, gdy zawartość alkoholu w organizmie wynosi lub prowadzi do: 1) stężenia we krwi powyżej 0,5‰ alkoholu albo 2) obecności w wydychanym powietrzu powyżej 0,25 mg alkoholu w 1 dm³. Przyjęte kryteria w zasadzie trwale na chwilę obecną wyznaczyły granicę kryminalizacji w odniesieniu do stanu nietrzeźwości.

---

indywidualnych progów nietrzeźwości, zwracając uwagę, że tolerancja ta zależy od tylu nieuchwytnych i zmiennych czynników, że ustalenie jej przez sąd dla każdego wypadku nie jest możliwe; por. uzasadnienie uchwały SN z dnia 28 lutego 1975 r., V KZP 2/74, OSNKW 1975, nr 3–4, poz. 33; J. Pfeiffer, *Biologiczne i prawne problemy...*, s. 289.

¹⁶⁸³ Problem błędu laboratoryjnego w określaniu stężenia alkoholu we krwi podniósł jeszcze w 1960 r.: J. Pfeiffer, *Biologiczne i prawne problemy ...*, s. 289; obecnie szerzej na ten temat: W. Gubała, *Błędy w analizie krwi na zawartość alkoholu*, Pał. 1994, nr 443, s. 59–65; A. Głazek, *Zmiany kryteriów i zasad opiniowania w sprawach alkoholowych*, Prok. i Pr. 1995, nr 2, s. 99–109.

¹⁶⁸⁴ Szerzej w kwestii prawnych aspektów badania stanu nietrzeźwości por. R.A. Stefański, *Badanie stanu nietrzeźwości. Aspekty prawne*, Prok. i Pr. 1995, nr 4, s. 47–65.

¹⁶⁸⁵ Cyt. uchwała V KZP 2/74.

¹⁶⁸⁶ Art. 46 ust. 2 i 3 zmieniony przez art. 5 ustawy z dnia 27 lipca 1991 r. o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. Nr 73, poz. 321) z dniem 1 października 1991 r.

Projekt kodeksu karnego z 1997 r. w pierwotnej wersji zakładał co prawda zgodnie ze wskazaniami Rady Europy¹⁶⁸⁷ progi przekraczające 0,4 mg w 1 dm³ wydychanego powietrza dla nietrzeźwości oraz 0,1 mg w 1 dm³ dla stanu wskazującego na użycie alkoholu¹⁶⁸⁸, założenie to jednak w dalszych pracach legislacyjnych zostało odrzucone. Obecnie zatem na gruncie kodeksu karnego z 1997 r., zgodnie z art. 115 § 16, stan nietrzeźwości w rozumieniu tego kodeksu zachodzi, analogicznie jak na gruncie wskazanego wyżej art. 46 ust. 2 ustawy z 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, gdy: 1) zawartość alkoholu we krwi przekracza 0,5‰ albo prowadzi do stężenia przekraczającego tę wartość lub 2) zawartość alkoholu w 1 dm³ wydychanego powietrza przekracza 0,25 mg albo prowadzi do stężenia przekraczającego tę wartość. Jest to jednocześnie próg coraz częściej spotykany w krajach Unii Europejskiej¹⁶⁸⁹.

Znacznie bardziej problematyczna była jednak kontrawencjonalizacja w zakresie substancji odurzających zakłócających sprawność psychomotoryczną. Tutaj ustawodawca zdecydował się na kontrowersyjny i budzący problemy praktyczne do chwili obecnej zabieg polegający na przepełnieniu na stan po użyciu podobnie działającego środka (art. 87 k.w.) i stan pod wpływem środka odurzającego (art. 178 a k.k.). W tym miejscu w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na to, że w kodeksie karnym, w szczególności jako znamię przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, było to zasadnicze

¹⁶⁸⁷ W 1973 r. Rada Europy zaleciła przyjęcie 0,8‰ jako dolnego progu odpowiedzialności kierującego pojazdem, lecz kilka lat później eksperci Światowej Organizacji Zdrowia rekomendowali jego obniżenie do 0,5‰. Parlament Europejski natomiast zaaprobował wstępną propozycję, aby od 1991 r. w krajach Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej wprowadzono jednolitą granicę 0,5‰; zob. J. Szumski, *Liberalizować czy nie liberalizować*, Probl. Alk. 1992, nr 11, s. 3–4 i cytowana tam literatura.

¹⁶⁸⁸ Tendencje podwyższenia progów nietrzeźwości z 0,5‰ do 0,8‰, a nadto w kodeksie wykroczeń z 0,2‰ do 0,4‰ dała się zauważyć już w 1994 r.; jako uzasadnienie takiego, a nie innego, rozwiązania w tej materii podkreślano, iż „obowiązujące ustawodawstwo wymaga praktycznie całkowitej abstynencji od uczestników ruchu drogowego”, podczas gdy wymaganie to „nie wydaje się życiowe”, a także, że „przytłaczająca większość państw europejskich przewiduje karalność w razie istotniejszego stężenia alkoholu w organizmie”, wobec czego postulat projektu stanowić ma „rozsądne rozwiązanie godzące potrzeby bezpieczeństwa w ruchu z potrzebami życia” – cytata za: J. Szumski, *Kontrowersje wokół wysokości tzw. progów nietrzeźwości w projektach kodyfikacji karnej*, Pal. 1994, nr 9–10, s. 45; także por. *idem*, *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu. Ewolucja...*, s. 57–58 oraz cytowana tam literatura.

¹⁶⁸⁹ Wystąpienie poseł Teresy Liszcz przy okazji dyskusji odnośnie do wprowadzenia art. 178a k.k., Pierwsze czytanie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy kodeks karny (druk nr 1019), III kadencja, 50 posiedzenie, 19.09.1999.

novum, po raz pierwszy rzeczzone znamię pojawiło się bowiem zasadniczo w kodyfikacji karnej z 1997 r., czyniąc tym samym problematycznym wyznaczenie granicy kryminalizacji typów je zawierających. Zanim jednak „stan pod wpływem środka odurzającego” pojawił się jako jedno ze znamion wspomnianych przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, w tym m.in. art. 178a k.k., ustawodawca zdecydował się, jak to wskazano wyżej, na zakazanie prowadzenia w tym stanie w art. 38 pkt 1 p.r.d. z 1983 r., podobnie uczynił także w kolejnej ustawie o ruchu drogowym w art. 45 ust. 1 pkt 1 p.r.d. z 1997 r. synchronizując jednocześnie tę regulację z wykroczeniami opisanymi w art. 70, 86 i 87 k.w.¹⁶⁹⁰ Powodem wprowadzenia rzeczonych zmian był rozwój oraz rosnąca z każdym rokiem popularność środków narkotycznych¹⁶⁹¹, których używanie prowadzić może również, podobnie jak w przypadku alkoholu, do wywołania efektu zaburzeń świadomości oraz, co istotne z punktu widzenia bezpieczeństwa w komunikacji, przede wszystkim zaburzenia sprawności psychomotorycznej¹⁶⁹².

Mimo wprowadzenia do kodeksu karnego nowego znamienia „pod wpływem środka odurzającego” do wielu przepisów tak części ogólnej, jak i szczególnej, m.in. art. 42, 47a, 93, 96, 178, 178a, 179 i 180, nie tylko w samej kodyfikacji, ale także w jej uzasadnieniu, próżno, wzorem stanu nietrzeźwości, poszukiwać definicji środka odurzającego oraz stanu pod wpływem środka odurzającego¹⁶⁹³. Z uwagi na pojawiające się trudności przede wszystkim w praktyce zaczęły w związku z tym pojawiać się głosy o potrzebie wprowadzenia takich definicji do katalogu art. 115 k.k. W tym zakresie już od dawna w nauce odnośnie zasadności formułowania i umieszczania w ustawach definicji spotykamy

---

¹⁶⁹⁰ W brzmieniu nadanym ustawą z 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, przy czym w art. 70 § 2 „tej samej karze podlega, kto wbrew obowiązkowi zachowania trzeźwości znajduje się w **stanie po użyciu alkoholu, środka odurzającego lub innej podobnie działającej substancji lub środka** (podkr. własne R.P.) i podejmuje w tym stanie czynności zawodowe lub służbowe., – brzmienie nadane ustawą z dnia 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej (Dz.U. Nr 190, poz. 1474 z późn. zm.).

¹⁶⁹¹ Jeszcze w 1986 r., zdaniem A. Gaberlego, nie sposób było określić rozmiarów zagrożenia bezpieczeństwa ruchu drogowego ze strony tego zjawiska, można było jedynie postawić hipotezę, że ze względu na stosunkowo niewielki krąg osób narkotyzujących się oraz stopień rozwoju motoryzacji w Polsce nie jest ono nasilone; zob. *idem*, *Wypadki drogowe; aspekty kryminologiczne*, Warszawa 1986, s. 99.

¹⁶⁹² *Ibidem*, s. 218; A. Gaberle wyraził pogląd, że używanie środków odurzających wywołuje większe zagrożenie niż alkohol, nawet jeśli ich wpływ nie jest do końca rozpoznany.

¹⁶⁹³ *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Warszawa 1997, s. 190.

się z różnymi poglądami, od tych, które opierają się na przeświadczeniu, że określenie sensu wyrażen występujących w przepisach prawnych należy do orzecznictwa i nauki, nie zaś ustawodawcy, przez stanowiska nieprzeceniające definicji legalnych jako środków służących do ścisłego określania pojęć przez ustawodawcę, aż po stanowiska charakteryzujące się daleko idącym przywiązaniem wagi do ścisłości pojęć oraz do definicji jako narzędzia służącego do tego celu¹⁶⁹⁴. W tym aspekcie słuszne wydaje się poparcie stanowiska pierwszego pozostawiającego definiowanie wyrażen występujących w przepisach prawnych nauce i orzecznictwu, nie zaś ustawodawcy, zadaniem bowiem ustawodawcy, jak to trafnie ujmuje B. Wróblewski, jest stanowienie norm, nie zaś konstruowanie pojęć¹⁶⁹⁵. Trafnie też B. Wróblewski zauważa, że konstruując pojęcia, w szczególności jeśli chodzi o pojęcie środka odurzającego czy stanu pod wpływem środka odurzającego, ustawodawca naraża się na to, że pojęcia te mogą być skrytykowane i odrzucone, nadto dodać należy, że w przypadku szczególnie definicji środka odurzającego ze względu na szybki i dynamiczny rozwój samego zjawiska narkomanii, jak i postęp w zakresie rozwoju różnych środków określanych mianem środków odurzających, ustawodawca, stanowiąc taką definicję, naraża się również na szybką jej dezaktualizację¹⁶⁹⁶. Z innej jednakże strony zauważyć należy, że posługiwanie się przez ustawodawcę niewykryształizowanymi i nieprecyzyjnymi pojęciami uniemożliwia względnie istotnie utrudnia kwalifikację stanów faktycznych, co jest szczególnie groźne na gruncie prawa karnego, bez wyraźnie wskazanych cech umożliwiających subsumcję stanu faktycznego pod pojęcie¹⁶⁹⁷. Ostatecznie jednak na chwilę obecną próby poszukiwania i wprowadzania legalnych definicji ustawowych w tym zakresie porzucono.

Powyższy stan rzeczy powodował jednak, i powoduje nadal, w zasadzie brak możliwości precyzyjnego odczytania granic kryminalizacji, a to przede wszystkim z uwagi na wątpliwości, po pierwsze, jakie środki uznać należy za środki odurzające, a po drugie, w świetle wskazanego wcześniej na gruncie kodeksu wykroczeń stanu po użyciu podobnie do alkoholu działającego środka, wątpliwości, kiedy mamy do czynienia ze stanem pod wpływem środka odurzającego, kiedy zaś ze stanem po użyciu podobnie do alkoholu działającego środka¹⁶⁹⁸. Gwoli jedynie uzupełnienia wspomnieć jedynie należy, że ustawo-

¹⁶⁹⁴ Przegląd stanowisk w tej materii za: J. Gregorowicz, *Definicje w prawie i nauce prawa*, Łódź 1962, s. 52.

¹⁶⁹⁵ B. Wróblewski, *Język prawny i prawniczy*, Kraków 1948, s. 90.

¹⁶⁹⁶ Por. m.in. Z. Ziemiński, *O zwrotach definicyjnych w ustawodawstwie PRL*, Zesz. Nauk. UAM 1956, zeszyt specjalny, s.64.

¹⁶⁹⁷ Z. Ziemiński, *O zwrotach definicyjnych...*, s. 61 za: J. Gregorowicz, *Definicje w prawie...*, s. 54 i nast.

¹⁶⁹⁸ Problem, jako jeden z pierwszych, słusznie dostrzega zaraz po wprowadzeniu art. 178 a do kodeksu karnego: W. Wróbel, *Krytycznie o zaostrożeniu...*, s. 56;

dawca oprócz powyższych posługuje się równocześnie pojęciem innego środka odurzającego, a pojęcie to pojawia się tak na etapie uzasadnienia kodeksu karnego¹⁶⁹⁹, gdzie ustawodawca oprócz kategorii „środek odurzający” używa także pojęcia „inny środek odurzający”, posługując się jednocześnie tymi pojęciami w zasadzie na przemian¹⁷⁰⁰, jak również w uzasadnieniu projektu kodeksu karnego z 1994 r.¹⁷⁰¹, a i jest obecne na gruncie m.in. art. 93 k.k. z 1997 r. Nadto wspomnieć jeszcze choćby krótko wypada, że oprócz funkcjonującego na gruncie kodeksu wykroczeń stanu po użyciu podobnie do alkoholu działającego środka i funkcjonującego w obrębie kodeksu karnego stanu pod wpływem środka odurzającego na gruncie art. 31 § 3 k.k. pojawia się stan określany jako stan odurzenia. W związku z powyższym powstaje pytanie, w jaki sposób interpretować należy ten stan odurzenia w kontekście stanu pod wpływem

---

przykład rzeczonych wątpliwości w praktyce w sposób interesujący przedstawił: T. Huminiak, *Praktyczne problemy weryfikacji zarzutu kierowania pojazdem pod wpływem środka odurzającego*, PnD 2004, nr 8, s. 42 i nast. Opisana sytuacja faktyczna dotyczy możliwej realizacji znamion typu czynu z art. 178 k.k. ze względu na fakt wykrycia w wyniku badania moczu u prowadzącego pojazd mechaniczny tetrahydrokanabinoli. Po hydrolizie alkalicznej, zakwaszeniu, dodaniu wzorców wewnętrznych i odpowiednim zagęszczeniu, po derywatywacji oznaczono stężenie 9-karboksy THC metodą chromatografii gazowej, które przy progu czułości 100 ng/ml wyniosło 200 ng/ml, nadto w pisemnej opinii zaznaczono, że wykryty w moczu metabolit świadczy o tym, że w chwili badania oskarżony był w 1–3 dni po ostatnim przyjęciu marihuany. Przy tak zarysowanym stanie faktycznym pojawił się problem, czy mamy do czynienia ze stanem pod wpływem środka odurzającego. Z kolei A. Skowron wywodzi, że z uwagi na wspomniany brak znamion ilościowych przy opisie stanu pod wpływem środków odurzających i po użyciu środków podobnie działających do alkoholu jedynym logicznym wnioskiem jest ten, że ustawodawca postąpił w sposób nieracjonalny, wprowadzając ustawą z 2000 r. zmieniającą kodeks karny nowe typy przestępstw, zapomniał zapewne, że takiego samego zachowania zakazał już wcześniej w art. 87 §1 i 2 k.w. i jakkolwiek próba usprawiedliwienia ustawodawcy nie znajduje uzasadnienia. Co więcej, A. Skowron wywodzi, że ze względu na brak ustawowej definicji pojęć „środek odurzający” i „środek podobnie działający do alkoholu”, należy przyjąć, że w obu przypadkach chodzi o substancje pochodzenia organicznego lub syntetycznego, działające depresyjnie na ośrodkowy układ nerwowy, zob. *idem*, *Jeszcze raz krytycznie o środkach działających podobnie do alkoholu*, PnD 2004, nr 8, s. 30.

¹⁶⁹⁹ *Uzasadnienie do projektu kodeksu karnego*, PiP 1994, z. 3, wkładka; *Uzasadnienie kodeksu karnego z 1997 r.*, LEX/el. 1997, s. 192.

¹⁷⁰⁰ Co zauważa także słusznie: K. Krajewski, *Pojęcie środka odurzającego na gruncie kodeksu karnego*, PiP 2003, z. 11, s. 33 i nast.

¹⁷⁰¹ *Uzasadnienie do projektu kodeksu karnego...*, s. 69–70.

środka odurzającego i odwrotnie. Wydaje się, że w zasadzie nie ma żadnego powodu, aby interpretować stan odurzenia tylko w kontekście pojęcia środka odurzającego, albowiem godziłoby to z pewnością w cel tego przepisu. Należy więc przyjmować, że będzie chodziło tutaj o stan, który może być wywołany zarówno działaniem środka odurzającego, jak i substancji psychotropowej, a także ewentualnie środka zastępczego lub jakiegokolwiek innej substancji¹⁷⁰².

W takim stanie prawnym, przy równoległym funkcjonowaniu obu znamion, w pierwszej kolejności pojawiło się pytanie, czy środki działające podobnie do alkoholu są tożsame ze środkami odurzającymi, a tym samym, czy istotnie mamy do czynienia w tym zakresie z typem przepołowionym z uwagi na widoczny brak symetrii określeń. W doktrynie na tle wykładni pojęcia środka odurzającego, o którym mowa w art. 178a k.k., wystąpiły różnice poglądów¹⁷⁰³, które na chwilę obecną mają znaczenie już marginalne, aczkolwiek

¹⁷⁰² Por. w tym zakresie m.in. *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. A. Zoll, Kraków 2004; s. 550 i nast.; por. także K. Krajewski, *Pojęcie środka odurzającego...*, s. 33 i nast.

¹⁷⁰³ Z jednej strony przyjmowano, że pojęcie środka odurzającego jest zdefiniowane w art. 4 pkt 26 u.p.n., w myśl którego środkiem odurzającym jest każda substancja pochodzenia naturalnego lub syntetycznego działająca na ośrodkowy układ nerwowy, określona w wykazie środków odurzających stanowiącym załącznik nr 1 do ustawy (zob. M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Kryminalizacja ucieczki sprawcy wypadku drogowego z miejsca zdarzenia w świetle nowelizacji kodeksu karnego z 12 lipca 1995 r.*, cz. 2, Pal. 1996, nr 5–6, s. 42; K. Buchała [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, red. A. Zoll, Kraków 1999, s. 405; A. Zoll, *Zbiegnięcie kierującego pojazdem mechanicznym z miejsca zdarzenia*, [w:] *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin Prof. A. Ratajczaka*, red. A.J. Szwarz, Poznań 1999, s. 48; E. Kunze, *Przestępstwo prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (art. 178a KK)*, [w:] *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce. Księga pamiątkowa ofiarowana Prof. A. Tobisowi*, red. B. Janiszewski, Poznań 2004, s. 155; G. Bogdan [w:], *Kodeks karny. Część szczególna...*, t. 2, Kraków 2006, s. 478; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2006, s. 241; J. Piórkowska-Flieger [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2006, s. 318; M. Budyn-Kulik [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2006, s. 341; *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Marek, Warszawa 2010, s. 421–422. Prezentowany był też pogląd przeciwny, przyjmujący, że chodzi nie tylko o środki odurzające określone w ustawie z 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, ale i wszelkiego rodzaju substancje pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, oddziałujące negatywnie na ośrodkowy układ nerwowy, powodując stan odurzenia, tak. m.in. R.A. Stefański, *Prawna ocena stanów związanych z używaniem środków odurzających w ruchu drogowym*, Prok. i Pr. 1999, nr 4; *idem*, *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu...*, s. 371–372; R.A. Stefański, *Środek odurzający w rozumieniu kodeksu karnego*, PnD 2007, nr 4, s. 8–1; T. Huminiak, *Stan „pod wpływem środków odurzających”*

z pewnością warto o nich wspomnieć w kontekście granic kryminalizacji wspomnianego typu i ich ewolucji, z uwagi na ugruntowany w tym zakresie i jednolity w zasadzie aktualnie pogląd, że pojęcie środka odurzającego w rozumieniu art. 178a k.k. obejmuje nie tylko środki odurzające wskazane w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii¹⁷⁰⁴, lecz również inne substancje pochodzenia naturalnego lub syntetycznego działające na ośrodkowy układ nerwowy, których użycie powoduje obniżenie sprawności w zakresie kierowania pojazdem¹⁷⁰⁵.

Zwrócić uwagę należy, że w stanowiącym, zdaniem większości doktryny, typie przepołowionym do omawianej regulacji, tj. art. 87 k.w., w zakresie podobnie do alkoholu działającego środka ustawodawca posłużył się inną techniką legislacyjną, przyjmując częściowo blankietową konstrukcję typu¹⁷⁰⁶. W doktrynie taka metoda uznawana jest za dopuszczalną¹⁷⁰⁷, choć postuluje się jej ograniczenie do minimum¹⁷⁰⁸. Wykaz środków działających podobnie

---

i stan „po użyciu środka działającego podobnie do alkoholu” u kierującego pojazdem, PnD 2004, nr 3, s. 5–16; A. Skowron, Jeszcze raz krytycznie o środkach działających podobnie do alkoholu, PnD 2004, nr 11, s. 17; 41; K. Łuczczak, Zakaz prowadzenia pojazdów jako środek polityki kryminalnej, Wrocław 2005, s. 166–167

¹⁷⁰⁴ Dz.U. Nr 179, poz. 1485.

¹⁷⁰⁵ Por. w tej materii postanowienie SN z dnia 28 marca 2007 r., II KK 147/06, LEX nr 282239, oraz uchwałę SN z dnia 27 lutego 2007 r., I KZP 36/06, OSNKW 2007, nr 3, poz. 21 z glosami, aprobującymi: R.A. Stefańskiego, R. Małek, K. Łuczczak-Muszynskiej, K. Wójtanowskiej i J. Dąbrowskiego, częściowo krytyczną: G. Kachel; krytyczną: A.T. Olszewskiego.

¹⁷⁰⁶ Zob. R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa...*, s. 110.

¹⁷⁰⁷ Por. W. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003, s. 119–122, 127 i wskazana tam literatura; *Kodeks karny. Komentarz...*, red. A. Marek, 2007, s. 20.

¹⁷⁰⁸ Zob. *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. K. Buchała, A. Zoll, s. 28; akceptacja ujęcia dopuszczającego doprecyzowanie zakresu penalizacji czynu przez zapisy aktów prawnych niższego rzędu niż ustawa nie stanowi bowiem co do zasady zagrożenia naruszenia standardów związanych z gwarancyjną funkcją regulacji prawnokarnych, albowiem wszystkie konieczne dla rekonstrukcji znamion typu czynu zabronionego elementy są określone w przepisie ustawowym, a wręcz służy wzmocnieniu pewności prawa, gwarancji obywatelskich, a jednocześnie neutralizacji niebezpieczeństwa dowolności ocen dokonywanych przez sądy; por. w tym zakresie J. Raglewski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 29 stycznia 2009 r.*, I KZP 29/08, LEX/el. 2009; w głosowanym postanowieniu Sąd Najwyższy przyjął, że dopuszczalne, a niekiedy nawet konieczne, jest doprecyzowanie znamion ustawowych niektórych czynów zabronionych w aktach rangi podustawowej, tj. w rozporządzeniach. Takie działanie ustawodawcy nie narusza zasady *nullum crimen sine lege* zawartej w art. 1 § 1 k.k.

do alkoholu oraz warunki i sposób przeprowadzania badań osób kierujących pojazdami na chwilę obecną reguluje rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 16 lipca 2014 r. w sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie¹⁷⁰⁹.

W kontekście natomiast stanu pod wpływem środka odurzającego i stanu po użyciu podobnie do alkoholu działającego środka w doktrynie w tym zakresie zarysowały się mniej więcej trzy różne kierunki rozumowania i argumentacji. I tak pierwszy, dominujący obecnie w praktyce opiniowania¹⁷¹⁰, upatruje różnicy między stanem pod wpływem a stanem po użyciu właśnie w charakterze jakościowym, a nie ilościowym¹⁷¹¹, z wyraźnym obecnie podkreśleniem, że stan po użyciu podobnie działającego środka zachodzi w razie wprowadzenia do organizmu nieaktywnego metabolitu, a ujawnienie aktywnej formy związków działających podobnie do alkoholu potwierdzałoby już

¹⁷⁰⁹ Dz.U. poz. 948; zgodnie z § 1 r.s.d.p.a. § 1. „środkami działającymi podobnie do alkoholu są: 1) opioidy; 2) amfetamina i jej analogi; 3) kokaina; 4) tetrahydrokannabinole; 5) benzodiazepiny”. Z konstrukcji wykazu tych środków wynika, że nie są nim objęte wszelkiego rodzaju substancje pochodzenia naturalnego lub syntetyczne oddziałujące negatywnie na ośrodkowy układ nerwowy, które powodują zakłócenie czynności psychomotorycznych; por. także Z. Thille, L. Zgirski, *Toksykomania. Zagadnienia społeczne i kliniczne*, Warszawa 1976, s. 104–105; T. Hanausek, W. Hanausek, *Narkomania. Studium kryminologiczno-kryminalistyczne*, Warszawa 1976, s. 28–29; T. Huminiak, *Stan „pod wpływem środków odurzających”...*, s. 13 i nast.; w zakresie środków działających podobnie do alkoholu w literaturze przyjmuje się, że środkami takimi są środki, które nie powodują upojenia alkoholowego, ale działając depresyjnie na ośrodkowy układ nerwowy (OUN), podobnie jak alkohol, obniżają sprawność psychofizyczną, zaliczając tutaj niektóre leki, silnie upośledzające sprawność psychofizyczną lub mogące ją upośledzać w zależności od dawki i drogi podania, a także środki odurzające oraz substancje psychotropowe, jak i inne środki, które mogą być uważane za zamienniki lub środki zastępcze (por. M. Kała, *Problematyka oznaczania środków podobnych do alkoholu – praktyka opiniodawcza*, *Apel. Gd.* 2004, nr 1–2, s. 51–77; *eadem*, *Środki działające podobnie do alkoholu...*, s. 47; *eadem*, *Środki podobnie działające do alkoholu. Zagadnienia...*, s. 1031–1032).

¹⁷¹⁰ M. Kała, *Środki działające podobnie do alkoholu w organizmie kierowcy – wprowadzenie toksykologa analityka*, [w:] *eadem*, W. Lechowicz, *Środki działające podobnie do alkoholu – dokonania i perspektywy na przestrzeni 10 lat. Sprawozdanie z sympozjum*, PnD 2007, nr 7, s. 55.

¹⁷¹¹ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Odpowiedzialność za spowodowanie wypadku komunikacyjnego w świetle regulacji nowego kodeksu karnego z 1997 r.* cz. 2, *Pal.* 1999, nr 1–2, s. 43.

stan pod wpływem środka odurzającego¹⁷¹². Drugi, marginalnie w zasadzie prezentowany, zakłada, że stany te są tożsame, albowiem w obu istotne jest tylko wprowadzenie środka do organizmu, a realny wpływ tego środka na zdolności psychomotoryczne jest prawnie obojętny, będąc każdorazowo tzw. stanem pod działaniem środka odurzającego¹⁷¹³. Pojawił się także trzeci kierunek, który zakłada, że różnica między tymi stanami ma charakter ilościowy, różnicując oba stany stopniem intoksykacji oraz wpływem wywartym przez środek na organizm, który zależy od rodzaju i ilości środka wprowadzonego do organizmu¹⁷¹⁴.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego w tym zakresie pojawiły się dwa istotne rozstrzygnięcia, a mianowicie w wyroku z dnia 7 lutego 2007 r.¹⁷¹⁵ Sąd Najwyższy przyjął, że stanem pod wpływem środka odurzającego jest taki stan, który wywołuje – w zakresie oddziaływania na ośrodkowy układ nerwowy, zwłaszcza zakłócenia czynności psychomotorycznych – takie same skutki jak spożycie alkoholu powodujące stan nietrzeźwości. Zdaniem Sądu Najwyższego za przyjęciem takiego poglądu przemawia fakt, że sam ustawodawca, określając te stany, już w samej ich nazwie dokonał zróżnicowania wpływu, jaki wywarł środek na organizm. Ta z pozoru prosta i jakże logiczna teza nie wytrzymuje jednakże konfrontacji z możliwościami opiniodawczymi na gruncie

---

¹⁷¹² M. Kała, *Środki działające podobnie do alkoholu...*, s. 48; *eadem*, *Środki podobnie działające do alkoholu. Zagadnienia...*, s. 1036; T. Huminiak, *Pojęcia „środek działający podobnie do alkoholu” i „środek odurzający”*. *Kolejne uwagi*, PnD 2005, nr 5, s. 13–14.

¹⁷¹³ A. Skowron, *O potrzebie zmian w określeniu znamion przestępstwa i wykroczenia związanych z używaniem środków działających podobnie do alkoholu*, PnD 2006, nr 2, s. 24–25. Autor ten odstąpił od tego poglądu; zob. *idem*, *O nieracjonalnym ustawodawcy i nieskutecznym prawie*, PnD 2009, nr 8, s. 24–25; oczywistym w zasadzie kontrargumentem jest tutaj, że skoro normodawca posługuje się różnymi pojęciami, to przyjąć trzeba – zgodnie z powszechnie akceptowanym w procesie wykładni prawa zakazem wykładni synonimicznej, oznaczającym niemożność nadawania odmiennym zwrotom jednakowego znaczenia – że pojęcia te znaczą coś innego; zob. L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002, s. 144.

¹⁷¹⁴ R.A. Stefański, *Wykroczenia drogowe...*, s. 316; *idem*, *Glosa do wyroku SN z dnia 7 lutego 2007 r.*, V KK 128/06, PS 2008, nr 6, s. 152–158.

¹⁷¹⁵ Cyt. wyrok SN V KK 128/06, glosa aprobująca: R.A. Stefański, *Glosa do wyroku SN z dnia 7 lutego 2007 r.*, V KK 128/06, PS 2008, nr 6, s. 152–158; glosa krytyczna: A. Skowron, *Glosa do wyroku SN z dnia 7 lutego 2007 r.*, V KK 128/06, LEX/el. 2012.

funkcjonujących równolegle art. 87 k.w. i 178a k.k. nie tylko w Polsce¹⁷¹⁶, ale i na świecie¹⁷¹⁷.

Zwrócić uwagę należy w tym miejscu, że *de facto*, zakreślając granicę kryminalizacji w przypadku alkoholu, ustawodawca w zasadzie całkowicie pominał wpływ, jaki alkohol wywarł na konkretny organizm ludzki¹⁷¹⁸, zakładając/ uśredniając niejako¹⁷¹⁹, że przekroczenie określonego progu stężenia generuje określony poziom niebezpieczeństwa dla dobra prawnie chronionego. Możliwość wypracowania takiego miernika, jakim jest zawartość alkoholu w organizmie, wyrażona w promilach lub mg/dcm³, w przypadku środków odurzających czy też podobnie działających środków *en bloc* jest w nauce jednak wyraźnie negowana z uwagi na różnorodność substancji aktywnych, złożoność przemian, jakim ulegają środki odurzające w organizmie ludzkim, uzależnienia, jakie wywołują, oraz konsekwencje uzależnień w postaci tolerancji i objawów abstynencji, co skutecznie uniemożliwia wyznaczenie wartości granicznego stężenia lub zakresów stężeń granicznych tych środków we krwi¹⁷²⁰.

¹⁷¹⁶ Obecnie obserwuje się intensyfikację badań w tym zakresie – por. wyniki badań prezentowane w Krakowie w dniach 28–29.11.2012 r. podczas konferencji Środki podobnie działające do alkoholu. Interpretacja wyników badań krwi kierowców dla potrzeb sądowych (materiał powielony). Prezentowane były badania pod kątem relewantności do objawów wywoływanych przez obecność alkoholu we krwi na poziomie najczęściej stanu nietrzeźwości następujących substancji: benzodiazepiny (P. Adamowicz), opiaty (B. Tokarczyk), amfetamina (D. Gil), marihuana (H. Skulska) i tetrahydrokanabinole (W. Lechowicz).

¹⁷¹⁷ Można tutaj przywołać odległe czasowo próby badawcze odnośnie np. 9 THC: M.H.Chu, O.H. Drummer, *Determination of delta9-THC in Whole Blood using Gas Chromatography-Mass Spectrometry*, J. Anal. Toxicol. 2002, Vol. 26, s. 575 i nast.; jedynie przykładowo przytoczyć tu warto również niemieckie wyniki badań prezentowane przez K. Laskowską, dotyczące badania prób krwi pochodzącej od kierowców uczestniczących w wypadkach, przy okazji których porównano zawartość i stężenie alkoholu oraz narkotyków i ich wpływ na zdolność prowadzenia pojazdu – *eadem*, *Wpływ narkotyków na bezpieczeństwo w ruchu drogowym*, Jur. 2000, nr 1, s. 9.

¹⁷¹⁸ R.A. Stefański, *Stan nietrzeźwości w ustawie*, Probl. Alk. 1983, nr 4, s. 10.

¹⁷¹⁹ Jak zauważył Sąd Najwyższy: „Tolerancja osobnicza na alkohol nie uzasadnia przyjmowania indywidualnych progów nietrzeźwości. Tolerancja ta zależy od tylu nieuchwytnych i zmiennych czynników, że ustalenie jej przez sąd dla każdego wypadku nie jest możliwe. Nic nie przemawia też za uprzywilejowaniem osób, które wbrew dyscyplinie ustawowej prowadziły pojazd po spożyciu alkoholu, zwłaszcza że osoby te nie mogą mieć pewności, czy w danej sytuacji organizm ich nie zareaguje na spożyty alkohol (cyt. uchwała SN V KZP 2/74, teza 7).

¹⁷²⁰ M.in. M. Kała, *Środki podobnie działające do alkoholu. Zagadnienia...*, s. 1048; zwrócić uwagę należy, że na chwilę obecną podjęto próby wypracowania granic analitycznych dla sześciu podstawowych substancji; zob. wyniki badań prezentowane w Kra-

W postanowieniu z dnia 31 maja 2011 r.¹⁷²¹, niejako w uzupełnieniu cytowanego wyżej rozstrzygnięcia, Sąd Najwyższy przyjął, że stan po użyciu środka podobnie działającego do alkoholu jest równoznaczny jedynie ze znajdowaniem się tego środka w organizmie, nie relatywizując już wyraźnie tego stanu do stanu po użyciu alkoholu i wskazując jednocześnie, że użycie środka nie oznacza jeszcze realnego wpływu zażytego środka na zdolności psychomotoryczne kierowcy. Zdaniem Sądu Najwyższego, prowadząc ocenę zaburzeń zdolności psychomotorycznych wobec dysponowania tylko badaniem krwi wykazującym stan stężenia środka zbliżony do stężenia progowego, należy odwołać się do dowodów opisujących wygląd sprawcy, funkcjonowanie określonych jego organów oraz pozwalających na ustalenie sposobu jego zachowania, ustalając, jak wynika z uzasadnienia, te właśnie elementy.

Pogląd przyjęty przez Sąd Najwyższy w ostatnim z powołanych judykatów zasadniczo zmierza w dobrym kierunku, zwracając uwagę na specyficzny sposób prowadzenia postępowania dowodowego w odniesieniu do weryfikacji obu stanów przesądzających o odpowiedzialności, odpowiednio za przestępstwo i wykroczenie. Przypomnieć bowiem należy, że w odniesieniu do stanu nietrzeźwości w orzecznictwie Sądu Najwyższego już od dawna daje się zaobserwować niepoprzestawanie li tylko na dowodzeniu tego stanu za pomocą wyłącznie metod ilościowych i urządzeń pomiarowych¹⁷²². Jednak odnośnie stanu pod wpływem środka odurzającego i stanu po użyciu podobnie do al-

---

kwowie w dniach 28–29.11.2012 r. podczas konferencji Środki podobnie działające do alkoholu. Interpretacja wyników badań krwi kierowców dla potrzeb sądowych (materiał powielony).

¹⁷²¹ Postanowienie SN z dnia 31 maja 2011 r., V KK 398/10, LEX nr 848186, z głosem krytyczną A. Skowrona.

¹⁷²² Uchwała SN z dnia 15 lutego 1989 r., VI KZP 10/88, OSNKW 1989, nr 3–4, poz. 19, z aprobowaną głosem: W. Grzeszczyk, *Probl. Prawn.* 1989, nr 11, s. 71–74; i uwagami: J. Markiewicz, W. Gubała, *Kilka uwag w sprawie analizy stężenia alkoholu w powietrzu wydychanym w związku z głosem dra W. Grzeszczyka*, *Probl. Prawn.* 1990, nr 4–5, s. 55–57; wyrok SN z dnia 3 grudnia 1992 r., II KRN 204/92, *Pal.* 1993, nr 5–6, s. 105, z głosem: R.A. Stefański, *Pal.* 1993, nr 5–6, s. 105–109; wyrok SA w Krakowie z dnia 13 lutego 1997 r., II AKa 16/97, *Prok.i Pr.-wkł.* 1997, nr 9, s. 24; cyt. uchwała SN V KZP 2/74; wyr. SN z dnia 13 kwietnia 1988 r., V KRN 55/88, OSNPG 1988, nr 11, poz. 113; wyrok SA w Rzeszowie z dnia 3 kwietnia 2003 r., II AKa 30/03, OSA 2003, z. 9, poz. 95; por. w tej materii także A. Głazek, *Zmiany kryteriów...*, s. 99–108; W. Gubała, *Ocena stanu nietrzeźwości na podstawie obliczeń teoretycznych*, PnD 2001, nr 9, s. 48; M. Kłys, *Opiniowanie o nietrzeźwości jako problem „wiecznie żywy”*, *Arch. Med. Sąd. Krym.* 2003, t. 3; W. Gubała, *Wartość dowodowa analizy wydychanego powietrza na zawartość alkoholu*, PnD 2001, nr 8, s. 43; *idem*, *Czynniki wpływające na wynik pomiaru zawartości alkoholu w wydychanym powietrzu*, PnD 2001, nr 6, s. 22–33.

koholu działającego środka sytuacja nie jest już tak prosta. Można bowiem przyjąć, że dla ustalenia, czy w danym wypadku zachodzi stan pod wpływem środka odurzającego czy też po użyciu podobnie do alkoholu działającego środka, pomocne być mogą inne dowody, np. zeznania świadków, obrazujące zachowanie sprawcy *tempore criminis*¹⁷²³, pamiętać jednak należy, że np. mieszanki, środki zastępcze czy też inne substancje mogą dawać diametralnie różne, niekiedy nawet trudne do przewidzenia i oceny objawy¹⁷²⁴, uzależnione niejednokrotnie nie tylko od ilości przyjętego środka, ale też od ich chemicznego składu¹⁷²⁵. Osobnym już problemem pozostaje stan tzw. głodu i kwestia jego ewentualnej relewantności z punktu widzenia art. 87 k.w. lub 178a k.k. W przypadku alkoholu sytuacje takie (nieswoistość czy intensyfikacja objawów) również są możliwe np. w wyniku interakcji z lekami, tutaj jednakże, jak przesądził ustawodawca, miarodajna, a jednocześnie decydująca, jest w takiej sytuacji metoda ilościowa określająca poziom intoksykacji. Takiego swoistego „weryfikatora” brak natomiast przy stanie pod wpływem środka odurzającego.

W stosunkowo niedawnym rozstrzygnięciu z dnia 4 października 2013 r.¹⁷²⁶ Sąd Najwyższy wskazał, że sąd rozpoznający konkretny przypadek o czyn polegający na prowadzeniu pojazdu w stanie znajdowania się

¹⁷²³ Cyt. wyrok SN V KK 128/06.

¹⁷²⁴ Na problem ten zwraca uwagę także K. Krajewski, podnosząc, że istotnie liczba takich środków jest olbrzymia i ich działanie, w tym wpływ na zdolność prowadzenia pojazdów mechanicznych lub wykonywanie innych czynności, bardzo rozmaite i może być ono odmienne, chociażby w przypadku środków o działaniu depresyjnym, stymulującym i halucynogennym (*idem*, *Pojęcie środka odurzającego...*, s. 36), słusznie przytaczając w tym przedmiocie: A. Uchtenhagen, *Arten, Funktionen und Wirkungen der Drogen (Psychopharmakologie und Toxikologie)*, [w:] *Handbuch des Betäubungsmittelstrafrechts*, Hrsg. A. Kreuzer, München 1998, s. 2–31; por. także K. Laskowska, *Wpływ narkotyków na bezpieczeństwo w ruchu drogowym*, Jur. 2000, nr 1, s. 8, 9 i nast., a w szczególności prezentowane tam wyniki badań.

¹⁷²⁵ Dla przykładu tetrahydrokannabinole, które są naturalnymi psychoaktywnymi składnikami konopi indyjskich, mogą działać w sposób skrajny, wywołując stany od euforii po apatię, w zależności od przyjętej dawki i ogólnego samopoczucia. Zwykle jednak ich przyjęcie powoduje krótką poprawę nastroju, po czym po upływie około 3–4 godzin ustępuje miejsca stanowi zmęczenia, zniechęcenia, czemu towarzyszy obniżenie zdolności koncentracji itp. Z kolei benzodiazepiny, czyli związki chemiczne zawierające w swej strukturze chemicznej ugrupowanie benzodiazepinowe, często stanowią składnik leków zapisywanych osobom, które mają kłopoty z zaśnięciem, są w stanie rozstroju nerwowego itp. Działają bowiem uspokajająco, przeciwlękowo i nasennie, co zależne jest od dawki, ale i rodzaju benzodiazepiny; bliżej: M. Kała, *Środki działające podobnie do alkoholu...*, s. 51 i nast.

¹⁷²⁶ Wyrok SN z dnia 4 października 2013 r., IV KK 136/13, LEX nr 1379930.

pod wpływem lub po użyciu substancji odurzającej innej niż alkohol musi nie tylko stwierdzić istnienie takiego środka w organizmie osoby kierującej pojazdem, ale również określić, czy wpłynął on na jej zachowanie w sposób analogiczny jak w przypadku znajdowania się w stanie nietrzeźwości. Dopiero po takim ustaleniu możliwe jest przypisanie sprawcy dodatkowego znamienia kwalifikującego w postaci znajdowania się pod wpływem środka odurzającego w rozumieniu art. 178a § 1 k.k.¹⁷²⁷ Zdaniem Sądu Najwyższego należy zauważyć, że ustawodawca w odniesieniu do środków odurzających nie wprowadził definicji polegającej na przyjęciu i odróżnieniu obu stanów po użyciu i pod wpływem tych środków tylko na podstawie kryterium ich stężenia w organizmie, zatem brak jest podstaw normatywnych do wprowadzenia i stosowania takiego materialnego domniemania na etapie stosowania prawa. Zdaniem Sądu Najwyższego wydaje się, że *de lege ferenda* nie istnieją jednak żadne przeszkody praktyczne ani prawne, by w przypadku stwierdzenia w organizmie kierującego tych środków odurzających, których stężenia mogą być oznaczone, a które wymienione są w § 2 pkt 1–5 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 11 czerwca 2003 r. w sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie¹⁷²⁸, tak jak w przypadku alkoholu oznaczyć ilościowy ich próg, od którego przekroczenia stosowane będzie domniemanie znajdowania się osoby kierującej pod wpływem lub po użyciu takiego środka. Opinie biegłych i dowody uzupełniające opisujące stan sprawcy przestępstwa drogowego bezpośrednio po zdarzeniu byłyby wówczas zastrzeżone tylko dla sytuacji znajdowania się sprawcy po zażyciu innej substancji odurzającej, niezdefiniowanej w wyżej wymienionych przepisach¹⁷²⁹. Otóż zasadniczo z dużą ostrożnością podchodząc do takiego stanowiska, podkreślić równocześnie należy, że *de facto* zakreślając granicę kryminalizacji w przypadku alkoholu, ustawodawca w zasadzie całkowicie pominął wpływ, jaki alkohol wywarł na

¹⁷²⁷ Podobnie wyrok SN z dnia 3 grudnia 2014 r., II KK 219/14, LEX nr 1567466. Wobec braku zdefiniowania stanu „pod wpływem środka odurzającego” oraz stanu „po użyciu środka podobnie działającego do alkoholu”, którym posługuje się art. 87 § 1 k.w. – sąd rozpoznając sprawę o przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji popełnione pod wpływem środka odurzającego, a więc także o przestępstwo z art. 178a § 1 k.k., każdorazowo musi ustalić, czy środek ten miał realny wpływ na sprawność psychomotoryczną kierującego pojazdem w stopniu podobnym, jak w sytuacji znajdowania się pod wpływem alkoholu.

¹⁷²⁸ Dz.U. Nr 116, poz. 1104 z późn. zm.; na chwilę obecną kwestia ta regulowana jest powołanym wyżej rozporządzeniem o tym samym tytule z 2014 r.

¹⁷²⁹ Por. uzasadnienie cyt. wyroku SN IV KK 136/13.

konkretny organizm ludzki¹⁷³⁰, zakładając/uśredniając niejako¹⁷³¹, że przekroczenie określonego progu stężenia generuje określony poziom niebezpieczeństwa dla dobra prawnie chronionego. Możliwość wypracowania takiego miernika, jakim jest zawartość alkoholu w organizmie, wyrażona w promilach lub mg/dcm³ w przypadku środków odurzających czy też podobnie działających środków *en bloc*, jest w nauce wyraźnie negowana z uwagi na różnorodność substancji aktywnych, złożoność przemian, jakim ulegają środki odurzające w organizmie ludzkim, uzależnienia, jakie wywołują, oraz konsekwencje uzależnień w postaci tolerancji i objawów abstynencji, co skutecznie uniemożliwia wyznaczenie wartości granicznego stężenia lub zakresów stężeń granicznych tych środków we krwi¹⁷³². Zwrócić uwagę należy, że na chwilę obecną podjęto próby wypracowania granic analitycznych dla sześciu podstawowych substancji¹⁷³³, niemniej jednak z pewnością nadal nie załatwia to ostatecznie problemu rozgraniczenia stanu po użyciu i stanu pod wpływem.

W raporcie opracowanym w ramach projektu DRUID zwrócono uwagę, że obecnie w Europie pojawiają się trzy rodzaje podejścia do wartości progowych w zakresie narkotyków: tzw. progi ryzyka, wskazujące na stężenia we krwi, które wskazują na pewne ryzyko wypadku lub utraty panowania nad pojazdem; tzw. efekt dolnej granicy, obejmujący najniższe stężenie, przy którym obserwuje się wpływ na prowadzenie pojazdu, oraz tzw. granice wykrywalności, które opierają się na ograniczeniach technicznych w oznaczaniu substancji. Jak wynika z przedstawionego raportu obecnie w krajach Unii Europejskiej obserwuje się różne podejście we wskazanym zakresie¹⁷³⁴. Sytuacja jest o tyle trudna, że przepisy powinny być oparte na wynikach badań naukowych, tyle że w przypadku narkotyków obejmują środki w przeważającej większości systemów zakazane, w znakomitej większości niebezpieczne dla organizmu człowieka, a co za tym idzie zasadniczo nieopozwalające na prowadzenie jakichkolwiek badań klinicznych w ich obrębie¹⁷³⁵.

Problem stanu pod wpływem środka odurzającego został dostrzeżony również przez komisję kodyfikacyjną prawa karnego, a próba jego rozwiązania znalazła się w przygotowanym projekcie zmian kodeksu karnego, gdzie proponowano zastąpić dotychczasowe ujęcie znamieniem stanu pod wpływem środ-

¹⁷³⁰ R.A. Stefański, *Stan nietrzeźwości...*, nr 4, s. 10; por. także *idem*, *Prawnokarna ocena stanu nietrzeźwości w ruchu drogowym*, Prok. i Pr. 1999, nr 3, s. 37.

¹⁷³¹ Cyt. uchwała SN V KZP 2/74, teza 7.

¹⁷³² M.in. M. Kała, *Środki podobnie działające do alkoholu. Zagadnienia...*, s. 1048.

¹⁷³³ Zob. wyniki badań prezentowane w Krakowie w dniach 28–29.11.2012 r. podczas konferencji Środki podobnie działające do alkoholu. Interpretacja wyników badań krwi kierowców dla potrzeb sądowych (materiał powielony).

¹⁷³⁴ List of Public Deliverables, dostępne na: www.druid-project.eu.

¹⁷³⁵ *Ibidem*.

ka zakłócającego czynności psychomotoryczne w stopniu mogącym zagrozić bezpieczeństwu w komunikacji¹⁷³⁶. Na posiedzenie Rady Ministrów w dniu 29 kwietnia 2014 r. skierowany został projekt nieobejmujący już wskazanych zmian, widać to np. po redakcji art. 42 k.k., natomiast w dniu 8 maja 2014 r. Rada Ministrów przyjęła projekt w takim właśnie kształcie. Na chwilę obecną więc problem stanu po użyciu i stanu pod wpływem pozostaje więc nadal aktualny.

Obecnie wydaje się, że można pokusić się o stwierdzenie, że typizacja równoległa w art. 87 k.w. i 178 a k.k. jest utrzymywaniem w pewnym sensie sztucznego, jedynie formalnego rozwarstwienia odpowiedzialności w zakresie stanu pod wpływem środka odurzającego i stanu po użyciu podobnie do alkoholu działającego środka. Po wprowadzeniu typu opisanego w art. 178a k.k. dotychczas opisany w art. 87 k.w. typ w części odnoszącej się do stanu po użyciu podobnie do alkoholu działającego środka stał się normą w zasadzie pozbawioną abstrakcyjnie postrzeganej społecznej szkodliwości, albowiem jak pokazała praktyka, przy niemożliwości określenia analogicznych jak w przypadku alkoholu progów, kwalifikuje się tutaj sytuacje stwierdzenia tzw. nieaktywnej formy metabolitu w organizmie ludzkim, który co do zasady nie oddziałuje jednocześnie na ośrodkowy układ nerwowy. Sprowadzenie stanu po użyciu do obecności w organizmie nieaktywnego metabolitu nie daje się pogodzić z koniecznością negatywnego wartościowania takiego zachowania, co podważa występowanie elementu materialnego już na poziomie abstrakcyjnego opisu. Wskazane byłoby w tej sytuacji rozważenie nowelizacji art. 87 k.w. przez wyeliminowanie z opisu alternatywy dla stanu po użyciu alkoholu przy pozostawieniu w opisie art. 178a k.k. stanu pod wpływem środka odurzającego i konsekwentne kwalifikowanie obecności aktywnej substancji w organizmie w warunkach art. 178a k.k. jako przestępstwa, co jednocześnie eliminowałoby również problemy oceny mieszanek, środków zastępczych i innych substancji mogących pojawić się w przyszłości, a zagrażających życiu i zdrowiu człowieka w sferze ruchu, pozwoliłoby też jasno i jednoznacznie zakreslić granice kryminalizacji wskazanego typu.

Wskazane wyżej wątpliwości poddano także ocenie Trybunału Konstytucyjnego¹⁷³⁷, który jednakże, zasadniczo nie odnosząc się do meritum (postępowanie zostało bowiem formalnie umorzony), jedynie w uzasadnieniu wskazał, że uwzględniając orzecznictwo oraz piśmiennictwo dotyczące interpretacji wskazanego wyżej problemu należy go rozstrzygnąć, stosując technikę wykładni w zgodzie z Konstytucją RP, biorąc pod uwagę wyrażoną w art. 2

¹⁷³⁶ Projekt nowelizacji kodeksu karnego w redakcji z listopada 2013 r., dostępne na: bip.ms.gov.pl; nie pojawił się w projekcie skierowanym do dalszych prac

¹⁷³⁷ Por. postanowienie TK z dnia 17 grudnia 2012 r., P 16/12, OTK-A 2012, nr 11, poz. 142.

w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP zasadę proporcjonalności, z której wynika zasada *ultima ratio* prawa karnego, mająca zabezpieczać przed penalizacją stanów faktycznych o nikomej bądź żadnej społecznej szkodliwości czynu¹⁷³⁸. Problem jednakże w tym, że jak słusznie podnosi M. J. Lubelski, zasada proporcjonalności nie jest zasadą prawa karnego w takim samym porządku jak zasada *nullum crimen sine lege* czy zasada winy, stanowiąc jedynie jeden z elementów zapisanej w Konstytucji RP wizji demokratycznego państwa prawa, winna być zatem uwzględniona w pierwszej kolejności przez ustawodawcę na etapie tworzenia norm prawno Karnych, następnie przez Trybunał Konstytucyjny w trakcie badania zgodności ustaw z ustawą zasadniczą, w tym ustaw Karnych, nie ma natomiast dostatecznego uzasadnienia dla powoływania się na nią bezpośrednio na etapie wykładni i stosowania prawa obowiązującego, jest co najwyżej dla poszukiwania jej konkretyzacji w poszczególnych instytucjach ustawy karnej, traktując tym samym te instytucje jako przejaw uwzględnienia przez ustawodawcę zasady proporcjonalności¹⁷³⁹.

Wskazany wyżej problem granic kryminalizacji w zakresie stanu pod wpływem środka odurzającego zyskuje na znaczeniu także w kontekście postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 10 września 2008 r.¹⁷⁴⁰, w którym przyjęto, że świadomość istnienia takiej okoliczności jak stan nietrzeźwości rozumiana być musi jako wynikająca z poziomu rozwoju psychicznego zdolność rozpoznania określonego stanu własnej osoby. Na stan świadomości oskarżonego, co do bycia w stanie nietrzeźwości w czasie prowadzenia samochodu, nie ma wpływu odczyt alkometru i statystyczny stopień błędu odczytu. W tym zakresie natomiast powszechnie, zarówno w piśmiennictwie, jak i orzecznictwie, przyjmowany jest wymóg świadomości wszystkich okoliczności faktycznych zdarzenia, opisanych jako znamiona przedmiotowe dla uznania, iż czyn zabroniony został popełniony umyślnie¹⁷⁴¹. Stan nietrzeźwości został, jak zwrócono

¹⁷³⁸ Por. uzasadnienie cyt. postanowienia TK z dnia 17 grudnia 2012 r.

¹⁷³⁹ M. J. Lubelski, *Kwestia odwołań do konstytucyjnej zasady proporcjonalności przy stanowieniu i wykładni norm praw karnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas et al., Warszawa 2012, s. 181.

¹⁷⁴⁰ Postanowienie SN z dnia 10 września 2008 r., V KK 160/08, LEX nr 457937; W. Górski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 10 września 2008 r.*, V KK 160/08, PiP 2010, z. 9, s. 138–143; R. A. Stefański, *Glosa do postanowienia SN z dnia 10 września 2008 r.*, V KK 160/08, Prok. i Pr. 2009, nr 4, s. 165–169.

¹⁷⁴¹ Zob. *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, *Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2007, s. 110 i 454; *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2007, s. 66 i 248; W. Wolter: *Funkcja błędu w prawie karnym*, Warszawa 1965, s. 72; zob. także wyrok SN z dnia 20 II 1997 r., V KKN 188/96, KZS 1998, nr 4–5, poz. 12.

uwagę powyżej, zdefiniowany w kodeksie karnym i obecnie stanowi znamię normatywne wyrażone za pomocą liczebnika, w takich zaś sytuacjach w zasadzie zgodnie przyjmuje się za I. Andrejewem, że aby przyjąć świadomość, nie jest konieczne odbicie w wiadomości sprawcy konkretnych cyfr, wystarczy jedynie odniesienie świadomości do tego elementu, który za pomocą liczebnika jest opisany¹⁷⁴². W przypadku stanu nietrzeźwości teza ta może być jednak zawodna, zwłaszcza w sytuacjach granicznych, o stanie pod wpływem środka odurzającego oraz po użyciu podobnie do alkoholu działającego środka już nie wspominając. Z uwagi na wiele czynników, jakie należy wziąć pod uwagę przy szacowaniu stężeń alkoholu i środków odurzających, nawet przy wiedzy o spożytej ilości, nie można przyjąć, jak uczynił to Sąd Najwyższy, iż jest to wiedza o charakterze powszechnym¹⁷⁴³.

Jak słusznie zwraca uwagę W. Górowski, drogi rozwiązania we wskazanej sytuacji mogą być dwie, albo można podążyć tokiem rozumowania Sądu Najwyższego i wyprowadzić wnioski, że w pewnych sytuacjach nie jest wymagana świadomość sprawcy istnienia określonego znamienia, aby uznać, że umyślnie zrealizował czyn zabroniony, co nie ma jednakże podstawy normatywnej, albo można po prostu zastosować instytucję błędu co do znamion, tyle że należy mieć na uwadze charakter znamienia stanu nietrzeźwości jako normatywnego elementu istoty czynu wyrażonego za pomocą liczebnika opisującego inną cechę typu, tj. określony stan organizmu. Sprawca może więc błędzić co do kondycji swojego ciała i umysłu pod wpływem alkoholu albo co do liczebnika zawartego w definicji ustawowej¹⁷⁴⁴.

Niewątpliwie istotnym z punktu widzenia procesu kontrawencjonalizacji jest zmiana zakresu kryminalizacji wspomnianego typu w wyniku jego konfrontacji z konstytucyjną zasadą równości, opierającą się na tezie o istotnym podobieństwie między pieszym a rowerzystą uczestniczącymi w ruchu drogowym w stanie nietrzeźwości¹⁷⁴⁵. Z konstytucyjnej zasady równości wyrażonej w art. 32 ust. 1 wynika bowiem nakaz jednakowego traktowania podmiotów prawa w obrębie określonej klasy. Wszystkie podmioty prawa charakteryzujące się w równym stopniu daną cechą istotną powinny być traktowane równo, a więc według jednakowej miary, bez zróżnicowań zarówno dyskrymi-

---

¹⁷⁴² I. Andrejew, *Ustawowe znamiona przestępstwa*, Warszawa 1959, s. 232–236; *idem*, *Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978, s. 224.

¹⁷⁴³ Por. w tym zakresie uzasadnienie cyt. postanowienia SN V KK 160/08.

¹⁷⁴⁴ Por. W. Górowski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 10 września 2008...*

¹⁷⁴⁵ Problem był przedmiotem cyt. wyroku TK z dnia 4 lipca 2009 r.

nujących, jak i faworyzujących¹⁷⁴⁶. Sądy pytające w sprawie P 7/08 poddanej rozstrzygnięciu Trybunału Konstytucyjnego podniosły wiele argumentów na rzecz tezy o istotnym podobieństwie pieszego i rowerzysty jako uczestników ruchu, za podstawową istotną cechą wspólną pieszego i rowerzysty, uznając poruszanie się za pomocą mięśni. Według sądów ta istotna cecha wspólna powoduje, że zagrożenie wynikające z ruchu nietrzeźwego pieszego i nietrzeźwego rowerzysty jest takie samo. Pieszy i rowerzysta poruszają się z podobną, niską prędkością, mają podobną masę i powodują podobny stopień zagrożenia dla osoby prowadzącej pojazd mechaniczny. Dodatkowo w opinii sądów, pieszy i rowerzysta tak samo traktowani są przez prawo o ruchu drogowym z 1997 r., bo zarówno od pieszego, jak i od rowerzysty nie wymaga się uzyskania jakichkolwiek uprawnień przed dopuszczeniem do ruchu drogowego¹⁷⁴⁷.

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, jakkolwiek istnieje podobieństwo między pieszym a rowerzystą jako uczestnikami ruchu polegające na tym, że oba te podmioty poruszają się za pomocą własnych mięśni, to nie jest ono na tyle silne, aby stanowiło cechę istotną. Jednocześnie Trybunał wykazał wiele różnic pomiędzy tymi dwoma kategoriami podmiotów, polegających m.in. na tym, że pieszy jako uczestnik ruchu: 1) porusza się samodzielnie, tj. bez użycia jakiegokolwiek pojazdu w znaczeniu przyjętym w doktrynie prawa karnego; 2) ma znacznie mniejszą niż rowerzysta masę oraz szybkość; 3) porusza się z reguły po chodniku. Tymczasem rowerzysta jest kwalifikowany w prawie o ruchu drogowym jako osoba kierująca pojazdem innym niż mechaniczny oraz z reguły porusza się po drodze. Jednocześnie Trybunał nie podzielił argumentacji, że nietrzeźwy pieszy i nietrzeźwy rowerzysta stanowią takie samo albo porównywalne niebezpieczeństwo dla innych uczestników ruchu drogowego. Zdaniem Trybunału nie sposób racjonalnie kwestionować, że nietrzeźwy rowerzysta, biorąc pod uwagę większą masę oraz najczęściej kilkakrotnie większą szybkość, tworzy wielokrotnie większe zagrożenie w razie kolizji dla siebie, dla pieszych oraz dla kierowców pojazdów mechanicznych. Ruchy nietrzeźwego rowerzysty są szczególnie nieprzewidywalne, często gwałtowne, przy znacznie większej prędkości niż ma nietrzeźwy pieszy nietrzeźwy rowerzysta szybciej zmienia kierunek ruchu. Nadto Trybunał Konstytucyjny wskazał na jednak różny status obu podmiotów na gruncie prawa o ruchu drogowym, wskazując m.in., że powołana ustawa odrębnie reguluje zasady ruchu pieszych i zasady ruchu pojazdów. Równocześnie zwrócono uwagę na kwestię zgodności art. 178a § 2 k.k. z zasadą proporcjonalności ograniczeń praw i wolności wyra-

¹⁷⁴⁶ Por. m.in. wyroki TK z: dnia 5 listopada 1997 r., K 22/97, OTK 1997, nr 3–4, poz. 41, pkt 3; dnia 22 grudnia 1997 r., K 2/97, OTK 1997, nr 5–6, poz. 72, pkt 6; dnia 6 maja 1998 r., K 37/97, OTK 1998, nr 3, poz. 33, pkt 3.

¹⁷⁴⁷ Por. uzasadnienie cyt. wyroku TK z dnia 4 lipca 2009 r.

zoną w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, podnosząc, że art. 178a § 2 k.k. wykracza poza względy konieczności w państwie demokratycznym, co w konsekwencji powoduje, że przepis ten narusza zasadę proporcjonalności wyrażoną w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP przy założeniu konieczności karania czynu określonego w art. 178a § 2 k.k. ze względu na ochronę praw i wolności innych jednostek (prawa do życia) oraz uznaniu, że kwalifikacja tego czynu jako występku (a nie wykroczenia) stanowi nadmierną ingerencję ustawodawcy w prawa i wolności jednostek, a więc jest niezgodna z zasadą proporcjonalności *sensu stricto*¹⁷⁴⁸. Argumentację tę zasadniczo należy podzielić, aczkolwiek jednocześnie już ze znaczną ostrożnością podejść należy do w pełni optymistycznej oceny przeniesienia zachowania opisanego dotychczas w art. 178 a § 2 k.k. do art. 87 k.w. z uwagi na to, że jeśli za pomocą znacznie bardziej dolegliwego sposobu reakcji nie udało się wyeliminować zagrożenia generowanego przez nietrzeźwych kierujących innymi pojazdami, a nawet tego zagrożenia istotnie zmniejszyć, to tym bardziej ostrożnie należy ocenić realizację funkcji ochronnej za pomocą znowelizowanego art. 87 k.w.

W tym miejscu godny odnotowania jest także ostatni projekt przygotowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości, a będący przedmiotem dyskusji w dniu 9 września 2016 r. w Krakowie¹⁷⁴⁹. Nie wnikając w szczegóły proponowanych rozwiązań generalnie zmierzających w dobrym kierunku, a odnosząc się jedynie do zaproponowanej nowej konstrukcji znamienia choćby w art. 86 k.w. § 2, który miałby otrzymać brzmienie: „Kto dopuszcza się wykroczenia określonego w § 1, znajdując się w stanie po użyciu alkoholu lub w stanie wskazującym na użycie środka działającego depresyjnie na ośrodkowy układ nerwowy” proponuje się wprowadzenie stanu wskazującego na użycie środka działającego depresyjnie na ośrodkowy układ nerwowy, na poziomie zaś art. 178a k.k. § 1 otrzymałby brzmienie: „Kto, znajdując się w stanie nietrzeźwości lub w stanie wskazującym na użycie środka działającego depresyjnie na ośrodkowy układ nerwowy, prowadzi pojazd mechaniczny w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym”, przy czym jednocześnie z art. 87 k.w. usunięto by znamię substancji działającej podobnie do alkoholu odnośnie do pojazdów mechanicznych, usuwając jednocześnie typ przepołowiony lub względnie pozornie przepołowiony z uwagi choćby m.in. na aktualny omówiony wyżej brak symetrii co do części zachowań objętych zakresem penalizacji, a co za tym idzie i problemy w opiniowaniu¹⁷⁵⁰. Proponując wskazane rozwiązanie,

¹⁷⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁴⁹ Konferencja „Środek działający na OUN, jako znamię typu czynu zabronionego” Kraków, 9 września 2016 r., www.toks2016.ies.krakow.pl (stan na 15.10.2016)

¹⁷⁵⁰ Por. m.in. M. Wiergowski, *Propozycja interpretacji wyników analitycznych uzyskanych w pobliżu prawnej granicy stężeń dla stanu po użyciu alkoholu lub stanu nietrzeźwości*

jak się wydaje, zauważono już brak możliwości ustalenia progów jak w przypadku alkoholu, trudności badawcze, różnorodność substancji, różne zachowanie w organizmie zależne od bardzo wielu czynników, co z pewnością jest aspektem pozytywnym proponowanej nowelizacji¹⁷⁵¹, wątpliwości pojawiają się jednak już choćby odnośnie do art. 6 §1 k.k. w zakresie definicji czasu popełnienia czynu zabronionego czy też art. 5 k.p.k. zarówno w zakresie domniemania niewinności, jak i usuwania niedających się rozstrzygnąć wątpliwości na korzyść oskarżonego. Szersza analiza wskazanych problemów przekracza jednakże ramy niniejszego opracowania, a przedstawiona zostanie w osobnej poświęconej wskazanemu zagadnieniu publikacji.

Na zakończenie tego wątku dodać można jedynie, że w praktyce wymiaru sprawiedliwości i w opiniowaniu toksykologicznym pojawiają się propozycje ujęcia znamienia na gruncie art. 178a k.k. i pozostałych przy oczywistym usunięciu stanu przepoławienia z art. 87 k.w. znamieniem „pod działaniem substancji zakłócającej sprawność psychomotoryczną” ale i ta propozycja niepozbawiona jest jednak już na wstępie pewnych zastrzeżeń. Proponowany stan pod działaniem pozwala na przyjęcie jakiegokolwiek zakłócenia, które przecież z punktu widzenia bezpieczeństwa w komunikacji każde rodzi zagrożenie, eliminując jednocześnie tzw. przepoławienie, również sformułowanie „substancja” wydaje się, po dotychczasowych doświadczeniach z używania terminów „środek odurzający”, „środek psychoaktywny”, zmianą pozytywną, sformułowanie „substancja” obejmie bowiem wszystko, również także tzw. dopalacze czy jakąkolwiek inną substancję, która może zostać przyjęta, pozostając jednocześnie niepowiązana z jakimikolwiek legalnymi definicjami ustawowymi funkcjonującymi chociażby na gruncie ustawy z 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, ani też nie implikuje konieczności wprowadzania wskazanej legalnej definicji ustawowej, pozostawiając jasne pole wykładni językowej. Typ opisany w art. 178a jest typem umyślnym, zatem nie ma możliwości subsumpcji tutaj zachowań nieumyślnych czy pod wpływem leków, których interakcji

---

wości, Arch. Med. Sąd. Krym. 2012, t. 62, s. 178–185, S. Raszeja *et al.*, *Pytania stawiane medykom sądowym*, Prok. i Pr. 2012, nr 5, s. 146–158.

¹⁷⁵¹ Por. m.in. M. Wiergowski, *Pobieranie, przechowywanie i transport materiału biologicznego zabezpieczonego przyżyciowo i pośmiertnie do badania na zawartość alkoholu etylowego oraz środków podobnie działających do alkoholu: propozycja aktualizacji instrukcji pobierania próbek krwi i moczu*, Arch. Med. Sąd. Krym. 2007, t. 57, s. 223–230; por. także *idem et al.*, *Optymalizacja jakości, czasu i kosztów analiz chemiczno-toksykologicznych z punktu widzenia konieczności określenia stanu „pod wpływem” lub „po użyciu” środków odurzających kierowców*, [w:] *XV Zjazd Naukowy Polskiego Towarzystwa Medycyny Sądowej i Kryminologii, Gdańsk, 16–18 września 2010 r.*

nie dało się przewidzieć¹⁷⁵². Powstaje tutaj jednak problem różnego rodzaju leków, co do których konieczne byłoby każdorazowe pogłębienie weryfikacji na poziomie wprowadzania leku na rynek w zakresie bezpieczeństwa w komunikacji¹⁷⁵³. Kolejnym bardzo interesującym problemem nadal pozostaje kwestia metadonu. Odnośnie potrzeb w zakresie ochrony bezpieczeństwa w komunikacji powszechnej i w transporcie, jak się wydaje, wystarczającym może być znamię „zakłócać”, zgodnie bowiem z *Słownikiem języka polskiego* zakłócać oznacza naruszać ustalony porządek, równowagę, przeszkadzać; co istotne zatem tutaj właściwy wynik uzyskujemy już na poziomie wykładni językowej i taką też interpretację dla tego znamienia należałoby przyjąć. Nie budzi wątpliwości również użycie terminu sprawności psychomotorycznej lub psychofizycznej, która zasadniczo definiowana jest aktualnie przez kryteria przyjęte dla określonych kategorii uprawnień do kierowania pojazdami. Warto wreszcie zwrócić uwagę należy na problem weryfikacji wskazanych zakłóceń, skonstruowanie bowiem uniwersalnych testerów nie jest z naukowego punktu widzenia możliwe¹⁷⁵⁴, dlatego właśnie ze względu na brak możliwości łatwych i szybkich metod przesiewowych, tak jak w przypadku alkoholu, każdą taką sytuację niestety należałoby kwalifikować do badań laboratoryjnych z uwagi chociażby na art. 5 k.p.k., bo dopiero te metody w kontekście art. 5 dają możliwość weryfikacji i doprowadzenia do obalenia domniemania niewinności w tym zakresie. Powstaje tutaj jednak kolejny problem, a mianowicie fakt, że znaczna część substancji to substancje „ulotne”, względnie bardzo

---

¹⁷⁵² M. Wiergowski et al., *Zagrożenie dla zdrowia i życia ludzkiego przez nieświadome zastosowanie syntetycznej sibutraminy, sprzedawanej jako chiński preparat ziołowy Meizitanc*, Przegł. Lek. 2007, t. 64, nr 4/5, s. 268–272; idem et al., *Czy aktualnie stosowane substancje naturalne, pseudonaturalne i syntetyczne stanowią zagrożenie dla życia i zdrowia?* [referat], [w:] *XXVII Konferencja Toksykologów Sądowych, Łódź – Smardzewice, 12–14 maja 2010 r.*; a także J. S. Anand, M. Wiergowski, M. Barwina, *Nietypowe zatrucia mieszaniną alkoholi niespożywczych: opis przypadku*, Przegł. Lek. 2012, t. 69, nr 8, s. 589–591.

¹⁷⁵³ M. Wiergowski, *Czy kierowanie pojazdami po zażyciu leków jest bezpieczne?*, [w:] *Wokół nadużywania leków*, red. M. Łuka, Warszawa 2011, s. 111–146.

¹⁷⁵⁴ M. Wiergowski et al., *Propozycja załącznika do „Protokołu badania śliny/ krwi/ moczu zamieszczonego w rozporządzeniu Ministra Zdrowia „W sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie”*, [w:] *II Ogólnopolska Konferencja Fizykochemiczne badania śladów kryminalistycznych, Serock k. Warszawy, 20–23 listopada 2012 r.*; a także idem et al. *Propozycja testów oceniających zdolności psychomotoryczne kierowcy oraz protokołu do zastosowania w trakcie pobrania i badania śliny, krwi oraz moczu w przypadku podejrzenia przyjęcia środków działających podobnie do alkoholu*, Arch. Med. Sąd. Krym. 2012, t. 62, s. 186–197.

szybko metabolizujące, ograniczające tym samym możliwości badawcze, konsekwencjami zaś takiego stanu rzeczy nie sposób obciążać osobę podejrzaną/podejrzanego/oskarżonego, albowiem prowadziłoby to do pominięcia zasad przewidzianych w wspomnianym art. 5¹⁷⁵⁵. Problemem jest również na chwilę obecną sama możliwość prowadzenia badań tzw. przesiewowych. Co prawda art. 129 ust. 1. p.r.d. z 1997 r. zakłada, że czuwanie nad bezpieczeństwem i porządkiem ruchu na drogach, kierowanie ruchem i jego kontrolowanie należą do zadań Policji, która w pkt 3 jest uprawniona do żądania poddania się przez kierującego pojazdem lub przez inną osobę, w stosunku do której zachodzi uzasadnione podejrzenie, że mogła kierować pojazdem, badaniu w celu ustalenia zawartości w organizmie alkoholu lub środka działającego podobnie do alkoholu, ale już art. 129 ust. 4 p.r.d., w zakresie warunków stosowania badań trzeźwości odsyła wyraźnie do przepisów ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, gdzie ustawa ta stanowi jednoznacznie, iż badania takie mogą zostać dokonane, jeżeli zachodzi podejrzenie, że przestępstwo lub wykroczenie zostało popełnione po spożyciu alkoholu (art. 47 ust. 1). Problemów takich, jak sygnalizowane powyżej jest wiele. W tym miejscu podkreślić należy jedynie, że wspomniana problematyka została tutaj tylko zarysowana, natomiast jej szczegółowe przedstawienie wymaga pogłębionej analizy, która zasadniczo przekracza ramy niniejszego opracowania.

6.4.2.2.2. Poziom niebezpieczeństwa dla dobra prawnego

Kategoryzacja, a zarazem hierarchizowanie przestępstw z uwagi na poziom niebezpieczeństwa dla dobra prawnie chronionego jako przestępstwa z naruszenia oraz z narażenia dobra prawnego na konkretne, a następnie abstrakcyjne niebezpieczeństwo, pojawiła się już m.in. u P. Cramera¹⁷⁵⁶. Zakładając, że de facto *ratio legis* przepołowienia typów opisanych w art. 87 k.w. i 178a k.k. jest, jak przedstawiono powyżej, poziom niebezpieczeństwa wynikający ze znajdowania się w stanie po użyciu podobnie do alkoholu działającego środka i pod wpływem środka odurzającego oraz odpowiednio w granicach przewidzianych dla alkoholu, przyjrzeć warto się również innemu wykroczeniu opisanemu w art. 82 k.w., w którym ustawodawca sankcjonuje dokonywanie czynności mogące spowodować pożar, jego rozprzestrzenianie się, utrudnienie prowadzenia działania ratowniczego lub ewakuacji, stwarzając tym samym, jak wynika z opisu typu, abstrakcyjne zagrożenie dla dobra prawnego. Jeżeli zaś skutek czynności, które mogą spowodować pożar, sprawca spowodzi pożar lub bezpośrednio niebezpieczeństwo pożaru, aktualizować będzie

¹⁷⁵⁵ M. Wiergowski, *Propozycja interpretacji wyników analitycznych...*, s. 178–185.

¹⁷⁵⁶ P. Cramer, *Vollrauschtatbestand als abstraktes Gefährdungsdelikt*, Tübingen 1962, s. 62 i nast.

się odpowiedzialność karna na podstawie art. 163 lub 164 k.k.¹⁷⁵⁷. Swoistego rodzaju przepołowienia upatrywać należy tutaj właśnie w poziomie niebezpieczeństwa dla dobra prawnego. Omawiając proces kontrawencjonalizacji zasadne wydaje się zatem wzięcie pod uwagę również i tego kryterium odpowiadającego zasadniczo założeniom przyjętym w rozdziale I dla rozumienia procesu kontrawencjonalizacji. Niebezpieczeństwo dla dobra prawnego jest tutaj niewątpliwie racją karalności, ale jest również znamieniem, które w swoisty sposób dywersyfikuje odpowiedzialność w przypadku wskazanych zachowań.

Jak podkreślono już wyżej, w demokratycznym państwie prawa jedną z podstawowych funkcji prawa karnego jest ochrona dóbr prawnych przed atakami prowadzącymi do ich naruszenia lub narażenia na niebezpieczeństwo, w związku z czym przedmiotem zainteresowania prawa karnego czynimy zatem co do zasady zachowania, z którymi związana jest co najmniej możliwość stworzenia niebezpieczeństwa dla dobra prawnego. Racjonalny ustawodawca na podstawie takich założeń tworzy typy czynów, przyjmując ochronę z reguły kilkustopniową, obok przepisu penalizującego naruszenie dobra prawnego, wprowadzając także przepisy penalizujące narażenie tego dobra na niebezpieczeństwo¹⁷⁵⁸. Typizacja polegająca na narażeniu na niebezpieczeństwo dobra prawnego obejmuje swoim zakresem zachowania umiejscowione na tzw. przedpolu naruszenia tego dobra, co powoduje *de facto* rozszerzenie zakresu odpowiedzialności karnej¹⁷⁵⁹. Taka właśnie sytu-

¹⁷⁵⁷ W. Jankowski, *Komentarz do art. 83 k.w.*, LEX/el. 2013; W. Kotowski, *Komentarz do art. 83 k.w.*, [w:] *Wykroczenia drogowe. Komentarz*, Warszawa 2014.

¹⁷⁵⁸ M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2006, s. 25; A. Spotowski, *Pomijalny zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Warszawa 1976, s. 118; analizując poszczególne przepisy prawnokarne, zauważyć można, że ta ochrona może mieć w zasadzie postać trzyetapową: normy zakazujące zachowań naruszających chronione dobra, normy zakazujące zachowań sprowadzających zagrożenie tych dóbr i na normy, które zakazują zachowań mogących do takich zagrożeń prowadzić (A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, KSP 1990, nr 22, s. 82); G. Łabuda przyjmuje natomiast, że pierwszy etap polega na typizowaniu zachowań prowadzących do narażenia konkretnego, drugi polega na typizowaniu zachowań prowadzących do narażenia abstrakcyjnego, trzeci natomiast polega na narażeniu potencjalnym (*idem*, *O kształcie norm charakteryzujących bezprawność i karalność przestępstw narażenia na niebezpieczeństwo*, NKPK 2004, t. 15, s. 77).

¹⁷⁵⁹ J. Giezek, *Narażenie na niebezpieczeństwo oraz jego znaczenie w konstrukcji czynu zabronionego*, PPIA 2002, t. 50, s. 114; por. także A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa w prawie karnym*, Warszawa 1990, s. 145 i nast.; por. także L. Lernell, *Rozważania o przestępstwie i karze na tle zagadnień współczesności*, Warszawa 1975, s. 146 i nast.; M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne...*, s. 85; szerzej

acja ma miejsce w przypadku typów opisanych a w art. 82 k.w. oraz 163 i 164 k.k.

Przy przestępstwach z naruszenia dobra prawnego zespół znamion obejmuje zachowania, których skutkiem jest uszczerbek dla dobra prawnego, przy przestępstwach z narażenia objęte zakresem znamion są zaś te zachowania, które nie prowadzą do bezpośredniego uszczerbku dla dobra, ale stwarzają sytuację, której rozwój może doprowadzić do takiego rezultatu, choć nie zawsze koniecznie musi¹⁷⁶⁰. Typy określające przestępstwa i wykroczenia abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo, jak to ma miejsce w przypadku analizowanej regulacji, nie zawierają znamienia niebezpieczeństwa lub równoznacznego, niebezpieczna jest już sama czynność podejmowana przez sprawcę i ona sama realizuje znamiona typu czynu zabronionego¹⁷⁶¹. O realizacji znamion przestępstw czy wykroczeń abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo decyduje jedynie czyn określony w ustawie, natomiast dalszy układ zjawisk i rzeczy odrywający się od tego czynu nie jest wymagany dla przyjęcia jego przestępczości¹⁷⁶².

Przestępstwa narażenia na niebezpieczeństwo mają zasadniczo komplementarny charakter w stosunku do przestępstw naruszenia dobra prawnego, są bowiem zawsze zrelacjonowane do przestępstw naruszenia, niebezpieczeństwo nie ma bowiem bytu niezależnego od określonego następstwa oraz stopnia prawdopodobieństwa jego nastąpienia¹⁷⁶³, jest ono zawsze, jak zauważa m.in. K. Buchała, niebezpieczeństwem czegoś, a to „coś” musi być ujemnie oceniane, aby mogło nadać wcześniejszej sytuacji społecznie ujemny sens¹⁷⁶⁴. Aby jakiś moment poprzedzający naruszenie mógł być określony mianem nie-

---

interesujące, a zarazem wyczerpujące, rozważania w tym zakresie zawarła D. Gruszecka w powołanej wcześniej monografii.

¹⁷⁶⁰ W. Wohlers, *Deliktstypen des Präventionsstrafrechts – zur Dogmatik „moderner” Gefährdungsdelikte*, Berlin 2000, s. 281.

¹⁷⁶¹ Podobnie L. Gardocki, *Prawo karne...*, 1999, s. 147.

¹⁷⁶² K. Buchała, *Przestępstwa w komunikacji drogowej*, Warszawa 1961, s. 9.

¹⁷⁶³ *Idem*, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980, s. 173.

¹⁷⁶⁴ M. Cieślak, *Pojęcie niebezpieczeństwa w prawie karnym*, ZNUJ 1955, nr 1, s. 152; zauważyć należy, że niebezpieczeństwo definiowane jest różnie; por w tej materii I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989, s. 349; pisze on, że niebezpieczeństwo to sytuacja, w której zachodzi znaczne prawdopodobieństwo ujemnych następstw; K. Buchała, *Prawo karne materialne...*, s. 173; W. Wolter, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973, s. 31; T. Hanausek, *Uwagi o naturze niebezpieczeństwa jako zjawiska obiektywnego i dynamicznego*, [w:] *Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa. Księga pamiątkowa ku czci W. Woltera*, Warszawa 1959, s. 80; A. Spottowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 10; por. także L. Lernell, *Rozważania o przestępstwie...*, s. 138 i nast.

bezpieczeństwa, musi zachodzić taki stopień prawdopodobieństwa powstania ujemnego skutku, który zgodnie z doświadczeniem może być określony jako istotny, znaczny¹⁷⁶⁵. Ocena stanu zagrożenia dokonywana jest *ex ante*, z punktu widzenia możliwości wywołania niepożądanych skutków¹⁷⁶⁶. Ocena zachowania stanowi pochodną oceny skutku, który wartościowany negatywnie na płaszczyźnie prawa karnego stanowi uzasadnienie karalności powodującego go zachowania. Sensu zakazu nie można dopatrywać się więc w samym zachowaniu jako takim, lecz dopiero w negatywnej ocenie zachowania będącej pochodną oceny jego skutków¹⁷⁶⁷. Nieco inne założenia w tym zakresie proponuje M. Cieślak, zwracając uwagę na to, że już samo niebezpieczeństwo kryje w sobie ocenę ujemną, ujemny ładunek tkwi bowiem w tym, co grozi, a więc w tym, czego się spodziewamy, choć bynajmniej sobie tego nie życzymy, wszelkie zaś zjawisko niebezpieczne jest jednakże tylko w odniesieniu do jakiegoś przedmiotu zagrożonego i to on musi być wartościowany pozytywnie¹⁷⁶⁸. Jak wskazuje J. Giezek, do najczęściej przywoływanych powodów wprowadzania do systemu prawnego wspomnianej grupy przestępstw z narażenia na niebezpieczeństwo należy zaliczyć pełniejszą ochronę dóbr prawnych przed ich naruszeniami oraz usuwanie poważnych trudności dowodowych wiążących się z koniecznością ustalenia skutku w postaci naruszenia dobra prawnego i związku przyczynowego¹⁷⁶⁹.

Interesującym z punktu widzenia omawianej problematyki jest problem karalności grupy zachowań w sytuacji realizacji znamion typu i jednocześnie faktycznego braku niebezpieczeństwa¹⁷⁷⁰. W tej kwestii słusznie zauważa A. Spotowski, że typy czynów opierające się na narażeniu abstrakcyjnym, do

---

¹⁷⁶⁵ K. Buchała, *Prawo karne materialne...*; s. 173 i nast.

¹⁷⁶⁶ Tak J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1979, s. 111; można spotkać się także z twierdzeniem, że możliwość „abstrakcyjna” nacechowana jest niskim stopniem, zaś „konkretna” wysokim stopniem prawdopodobieństwa, przy czym abstrakcję pojmuje się nie jako coś oddalonego od rzeczywistości, lecz uogólnienie doświadczenia, rzeczywistość odbieraną jako uogólnioną; por. L. Lernell, *Rozważania o przestępstwie...*, s. 144.

¹⁷⁶⁷ J. Giezek, *Narażenie na niebezpieczeństwo...*, s. 115.

¹⁷⁶⁸ M. Cieślak, *Pojęcie niebezpieczeństwa...*, s. 157–158; U. Kindhäuser, *Gefährdung als Straftat. Rechtstheoretische Untersuchung zur Dogmatik der abstrakten und konkreten Gefährdungsdelikte*, Frankfurt am Main 1989, s. 198 i nast.; W. Gallas, *Abstrakte und konkrete Gefährdung*, [w:] *Festschrift für Ernst Heintz zum 70. Geburtstag am 1. Januar 1972*, Hrsg. H. Lüttger et al., Berlin 1972, s. 177; G. Łabuda, *Przyczynek do koncepcji niebezpieczeństwa w prawie karnym*, RPEiS 2004, nr 2, s. 96.

¹⁷⁶⁹ J. Giezek, *Narażenie na niebezpieczeństwo...*, s. 116.

¹⁷⁷⁰ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 162–168; W.H. Ahn, *Zur Dogmatik abstrakter Gefährdungsdelikte*, München 1995, s. 16–22.

których niewątpliwie należy analizowany typ, mają zastosowanie wówczas, gdy określone zachowanie przy typowym przebiegu zdarzeń powoduje niebezpieczeństwo, przy czym dopuszczalna jest jednocześnie sytuacja, że zachowanie to może nie doprowadzić do niebezpieczeństwa w razie atypowego przebiegu zdarzeń, sama bowiem konstrukcja przestępstw abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo sprawia, że siłą rzeczy obejmuje ona także przypadki faktycznego braku niebezpieczeństwa¹⁷⁷¹. Zwracając uwagę na podobieństwo tej sytuacji do usiłowania nieudolnego, A. Spotowski zaznacza, że w przypadku usiłowania nieudolnego sprawca zamierza naruszyć dobro prawne, zaś przy przestępstwach narażenia abstrakcyjnego takiego zamiaru nie ma, a niekiedy wręcz zapobiega powstaniu niebezpieczeństwa i tylko dlatego podejmuje określone w zestawie znamion ustawowych zachowanie, że jest przekonany, iż nie sprowadzi nim niebezpieczeństwa dla dobra prawnego¹⁷⁷².

Przyjmując, że podstawą zakazu, przy przestępstwach abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo, nie jest zatem indywidualna możliwość wywołania negatywnego skutku w konkretnym przypadku, lecz generalna możliwość, jaka tkwi w zachowaniach należących do określonej klasy, a ta generalna możliwość stanowić ma wystarczającą podstawę do objęcia prawnokarnym zakazem, problem materialnej sprzeczności z normą zachowania w konkretnym przypadku niewywołującego żadnego zagrożenia, wydaje się rozwiązany¹⁷⁷³. Skoro bowiem celem normy jest zapobieżenie określonej klasie szkód przez zakazanie klasy zachowań z dostatecznie dużą częstotliwością warunkujących

¹⁷⁷¹ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa...*, s. 163–166.

¹⁷⁷² *Ibidem*, s. 167; wskazując na sens karalności usiłowania nieudolnego, S. Śliwiński posiłkuje się tzw. kierunkiem subiektywnym (podobnie I. Andrejew, *Polskie prawo karne...*, s. 223) opierającym się na założeniu, że nie chodzi tutaj o to, że czyn był niebezpieczny dla dobra prawnego, lecz o to, że sprawca był niebezpieczny dla porządku prawnego, posuwając się do czynu, który w jego mniemaniu stanowił rozpoczęcie akcji przestępnej (S. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946, s. 314–315). Obecnie ostrożnie podejść należy do prób uzasadniania w ten sposób sensu karania przestępstw abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo nieprowadzących do zagrożenia dla dobra prawnego, ze względu na konstrukcję społecznej szkodliwości czynu, który ma być stopniem społecznej szkodliwości czynu nie zaś sprawcy (por. w tym zakresie m.in. A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, red. *idem*, Kraków 2004, s. 38); podobnie karalność usiłowania nieudolnego uzasadnia L. Gardocki, podnosząc, że niebezpieczeństwo usiłowania nieudolnego polega tylko na tym, że następnym razem sprawca może podjąć usiłowanie w sposób skuteczny i jest to niebezpieczeństwo przyszłe i hipotetyczne, a nie niebezpieczeństwo związane z konkretnym zachowaniem się, które jest przedmiotem zarzutu (*idem*, *Prawo karne...*, 2005, s. 105 i nast.; podobnie Z. Jędrzejewski, *Bezprawie usiłowania...*, s. 206).

¹⁷⁷³ M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne...*, s. 86.

ich powstanie, to konkretne zachowanie staje się sprzeczne z taką normą już przez samo naruszenie zawartego w niej zakazu, niezależnie od wynikających stąd następstw, będąc zakazane nie ze względu na jego szkodliwość, lecz ze względu na szkodliwość klasy, do której należy¹⁷⁷⁴.

Granicą pomiędzy przestępstwem a wykroczeniem w tym konkretnym przypadku jest przejście ze stanu abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo w stan niebezpieczeństwa konkretnego (art. 82 k.w. i art. 164 k.k.). Uzasadnieniem karalności czynów odpowiadających opisowi typów narażenia konkretnego jest przede wszystkim ujemna ocena skutków zachowania w postaci stworzenia realnego zagrożenia dla dobra mającego wartość społeczną, a przyjmującego postać konkretnego niebezpieczeństwa¹⁷⁷⁵. Konkretnie niebezpieczeństwo, zgodnie z poglądami m.in. H.J. Hirscha, to sytuacja, która nie daje się dłużej już kontrolować przez sprawcę, przy której ujemne następstwo dla dobra jest zależne już tylko od tego, czy jakiś obiekt tych dóbr znajdzie się bezpośrednio w sferze oddziaływania sprawcy¹⁷⁷⁶. Typy narażenia konkretnego są przestępstwami materialnymi, w zespole znamion znajduje się opis skutku spowodowanego zachowaniem sprawcy, w postaci stanu bezpośredniego i skonkretyzowanego zagrożenia dla określonego dobra chronionego prawem¹⁷⁷⁷, stanowiący zmianę w świecie zewnętrznym, która polega na zaistnieniu sytuacji stwarzającej prawdopodobieństwo powstania szkody, czyli niebezpieczeństwa¹⁷⁷⁸. W orzecznictwie Sądu Najwyższego pojawiają się poglądy, że bezpośrednio tę rozumieć należy bądź jako nieuchronne następstwo dalszego niebezpiecznego dla życia lub zdrowia rozwoju sytuacji, bądź jako wysokie prawdopodobieństwo jego wystąpienia. To wysokie prawdopo-

---

¹⁷⁷⁴ *Ibidem*.

¹⁷⁷⁵ Por. m.in. J. Giezek, P. Kardas, *Sporne problemy przestępstwa działania na szkodę spółki na tle aktualnych wymagań teorii i praktyki*, Pal. 2002, nr 9–10, s. 14; A. Liszewska, *Usiłowanie przestępstwa narażenia na niebezpieczeństwo*, PiP 2012, z. 3, s. 20–33.

¹⁷⁷⁶ H.J. Hirsch, *Konkrete und abstrakte „Gefährungsdelikte“*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, Kraków 1994, s. 151 i nast.; H.J. Hirsch, *Systematik und Grenzen der Gefährdelikte*, [w:] *Strafrecht und Wirtschaftsrecht – Dogmatik, Rechtsvergleich, Rechtsstatssachen – Festschrift für Klaus Tiedemann zum 70. Geburtstag*, Hrsg. U. Sieber et al., Köln 2008, s. 145 i nast.

¹⁷⁷⁷ K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 138; J. Giezek, *Narażenie na niebezpieczeństwo...*, s. 118; L. Gardocki, *Prawo karne...*, 2006, s. 86.

¹⁷⁷⁸ J. Giezek, P. Kardas, *Sporne problemy przestępstwa...*, s. 14; por. także wyrok SN z dnia 24 września 2015 r., V KK 228/15, LEX nr 1808548. SN podkreślił, że skutek w postaci konkretnego narażenia na niebezpieczeństwa dobra prawnego jako znamień przestępstwa z art. 160 § 2 k.k. Dla realizacji znamienia występku z art. 160 § 2 k.k. wystarczające jest wystąpienie skutku w postaci konkretnego narażenia na niebezpieczeństwa dobra prawnego, a nie jego naruszenie.

dobieństwo to kategoria ocenna zależna od konkretnych okoliczności danej sprawy. Bezpośrednie niebezpieczeństwo nie może być przy tym utożsamiane z potencjalnym ryzykiem wystąpienia skutków w postaci utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu¹⁷⁷⁹.

6.4.2.2.3. Stopień uszkodzeń ciała

Przedstawiając kryteria dywersyfikacji odpowiedzialności w procesie kontrawencjonalizacji, w tym miejscu warto również przedstawić przykład typów opisanych w art. 177 k.k. i 86 k.w. i relewantnego z ich punktu widzenia poziomu obrażeń ciała. W zakresie wspomnianych typów problem pojawił się po wejściu w życie kodeksu karnego z 1997 r., który w art. 177, odmiennie niż dotychczasowy kodeks karnego z 1969 r., wyraźnie wskazał, że determinujące realizację jego znamion są obrażenia ciała innej osoby w rozumieniu art. 157 § 1 k.k., tj. powyżej 7 dni¹⁷⁸⁰. Automatycznie powstał wobec tego problem, jak zakwalifikować w tej sytuacji zdarzenie z obrażeniami ciała innej osoby, które nie przekroczyło 7 dni¹⁷⁸¹. W uzasadnieniu zarówno projektu, jak i później samego kodeksu karnego wyraźnie podkreślano, że intencją ustawodawcy w tym przypadku była właśnie kontrawencjonalizacja polegająca na przeniesieniu ostatniej ze wspomnianych kategorii zdarzeń do kategorii wykroczeń¹⁷⁸². Mimo tego, jak się wydaje wyraźnego, założenia takie rozwiązanie wyraźnie kwestionował m.in. A. Marek, zwracając uwagę, że *de facto* w kodeksie wykroczeń nie wprowadzono tak naprawdę odpowiednika lekkiego wypadku¹⁷⁸³. Zasadniczo w doktrynie pojawiły się w tym zakresie dwie grupy stanowisk: pierwsza zakładająca, że tego rodzaju zachowania wyczerpują znamiona występku określonego w art. 157 § 2 i 3 k.k. oraz jednocześnie wykroczenia z art. 86 k.w., a więc zachodzi idealny zbieg przestępstwa z art. 157 § 2 w zw. z § 3 k.k. i wykroczenia z art. 86 k.w. Za koncepcją tą miały przemawiać względy słuszności,

¹⁷⁷⁹ Postanowienie SN z dnia 26 stycznia 2016 r., V KK 342/15, LEX nr 1977834.

¹⁷⁸⁰ *De facto* jednocześnie dokonując analizy dogmatycznej przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu w kodeksie karnym z 1997 r., należałoby wywieść z art. 157 k.k. wniosek, że wspomniane obrażenia ciała są kategorią nadrzędną, a zarazem zbiorczą obejmującą naruszenie czynności narządu ciała i rozstrój zdrowia.

¹⁷⁸¹ Por. m.in. A. Marek, *Odpowiedzialność karna za spowodowanie „lekkich” uszkodzeń ciała przez sprawcę wypadku w komunikacji*, Prok. i Pr. 1999, nr 3, s. 7 i nast.; R.A. Stefański, *Wypadek komunikacyjny jako przestępstwo w nowym k.k.*, Prok. i Pr. 1998, nr 10, s. 49 i nast., *idem*, *Odpowiedzialność za spowodowanie lekkiego wypadku drogowego*, Prok. i Pr. 1998, nr 11–12, s. 129 i nast.; por. także W. Marcinkowski, *Koncepcja odpowiedzialności zredukowanej w świetle art. 177 par. 3 k.k.*, Prok. i Pr. 1999, nr 6, s. 36 i nast.

¹⁷⁸² *Nowe kodeksy karne...*, s. 191 i nast.

¹⁷⁸³ A. Marek, *Odpowiedzialność...*, s. 9 i nast.

gdyż nie do zaakceptowania jest sytuacja, by ofiara wypadku, która doznała obrażeń ciała powodujących naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia na okres nieprzekraczający 7 dni, pozbawiona była statusu i uprawnień pokrzywdzonego w prawie i postępowaniu karnym. Ponadto zwracano uwagę, że art. 86 k.w. ma charakter formalny i polega na spowodowaniu zagrożenia bezpieczeństwa w ruchu, a w związku z tym nie może obejmować spowodowania skutku w postaci uszczerbku na zdrowiu, tym bardziej że przepisy o ruchu kolejowym, wodnym lub powietrznym nie przewidują odpowiednika art. 86 k.w.¹⁷⁸⁴. Druga grupa stanowisk, szerzej reprezentowana w doktrynie, jako podstawowe założenie przyjmuje, że nastąpiła właśnie kontrawencjonalizacja wypadku w komunikacji, którego skutki ograniczają się właśnie do lekkich obrażeń ciała w rozumieniu art. 157 § 2 k.k.¹⁷⁸⁵, w argumentacji zaś podkreśla, że w zakresie skutku w postaci średnich obrażeń ciała, tj. powodujących naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwający dłużej niż 7 dni, art. 157 § 1 i 3 k.k., w myśl reguły *lex specialis derogat legi generali*, jest wyłączony przez art. 177 § 1 k.k. umieszczony w rozdziale XXI kodeksu karnego wśród przestępstw chroniących bezpieczeństwo w komunikacji, na co jednoznacznie wskazuje intytulacja tego rozdziału. Inna rzecz, że bezpieczeństwo w komunikacji nie jest tutaj samodzielnym dobrem prawnie chronionym, a dobrem prawnie chronionym w przypadku przestępstw tego rozdziału jest życie i zdrowie człowieka, przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji wyodrębnione zaś zostały w porządku polskim z uwagi na specyficzne środowisko i sytuację, w których dochodzi do narażenia, względnie naruszenia, dobra prawnie chronionego w postaci życia i zdrowia¹⁷⁸⁶.

¹⁷⁸⁴ *Ibidem*, s. 10–11; *idem*, *Kodeks karny. Komentarz...*, s. 429; *idem*, *Prawo karne...*, 2005, s. 471.

¹⁷⁸⁵ Por. w tym zakresie R.A. Stefański, *Wypadek drogowy w świetle projektów kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń*, PiP 1994, z. 1, s. 49; *idem*, *Odpowiedzialność za spowodowanie...*, s. 126; *idem*, *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu...*, s. 317–328; M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Odpowiedzialność...*, s. 26; K. Buchała [w:] *Kodeks karny. Część szczególna...*, t. 2, red. A. Zoll, Kraków 1998, s. 398; K. Szmidt, *Głos w kwestii unormowań przestępstw komunikacyjnych w kodeksie karnym z 1997 r.*, Cz.PKiNP 1999, z. 1, s. 135–136; M. Świerk, *O kwalifikacji zdarzenia będącego jednocześnie średnim (lub ciężkim) i lekkim wypadkiem komunikacyjnym*, PnD 2001, nr 9, s. 15–17; R. Pawlik, *Odpowiedzialność sprawcy wypadku komunikacyjnego za spowodowanie tzw. lekkiego uszkodzenia ciała*, PnD 2003, nr 2, s. 5–13; A. Skowron, *Przepis art. 86 k.w. po nowelizacji kodeksu karnego z 1997 r. (część 2)*, PnD 2006, nr 6, s. 36; J. Raglewski, *Zbieg przepisów penalizujących czyny będące przestępstwami i wykroczeniami*, PS 2011, nr 4, s. 9.

¹⁷⁸⁶ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Odpowiedzialność...*, s. 26; K. Buchała [w:] *Kodeks karny. Część szczególna...*, t. 2, red. A. Zoll, Kraków 1998, s. 398.

W uzasadnieniu projektu kodeksu karnego wyraźnie stwierdzono, że wypadkiem jest takie zdarzenie w ruchu, które pociągnęło za sobą śmierć człowieka lub naruszenie czynności narządu ciała albo rozstrój zdrowia przynajmniej jednej osoby, nie licząc sprawcy, trwającego dłużej niż 7 dni (lekki wypadek). Takie określenie znamion wypadku synchronizuje z określeniem lekkich obrażeń ciała (art. 157 § 2), które są ścigane z oskarżenia prywatnego (art. 157 § 4). Zdarzenie, które ograniczyło się do lżejszej szkody dla innej niż sprawca osoby, nie jest karalnym występkiem w ruchu, lecz wykroczeniem, chyba że stanowi niebezpieczeństwo katastrofy. Rezygnację z karalności wypadków drogowych, które powodują skutki w zakresie zdrowia określone w art. 157 § 2 (trwające do 7 dni), dyktuje ich masowość oraz dostępność innych form rozwiązania konfliktu społecznego bez uruchamiania sankcji za występki, zwłaszcza wobec powszechnego obowiązku ubezpieczeń komunikacyjnych, możliwości dochodzenia roszczeń na drodze cywilnej oraz ich karalność jako wykroczeń¹⁷⁸⁷. Rozwiązanie można powiedzieć przesądziła tutaj uchwała Sądu Najwyższego, w której przyjęto, że nie popełnia przestępstwa, kto naruszając, chociażby nieumyślnie, zasady bezpieczeństwa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, powoduje nieumyślnie wypadek, w którym inna osoba odniosła obrażenia ciała lub rozstrój zdrowia nietrwające dłużej niż 7 dni¹⁷⁸⁸. W znacznej mierze krytycznie do takiego rozwiązania odniósł się Sz. Majcher, podkreślając, że w tym wypadku Sąd Najwyższy wyręczył niejako ustawodawcę¹⁷⁸⁹.

Pozostawiając samą kwestię kontrawencjonalizacji w obrębie art. 177 k.k. i 86 k.w. nieco na marginesie niniejszych rozważań w zakresie kontrawencjonalizującego znamienia obrażeń ciała przypomnieć należy, że rozstrój zdrowia jako znamię funkcjonował już na gruncie kodeksu karnego z 1932 r., potem

¹⁷⁸⁷ *Nowe kodeksy karne...*, s. 190–191.

¹⁷⁸⁸ Por. w tej materii uchwała SN z dnia 18 listopada 1998 r., I KZP 16/98, OSNKW 1998, nr 11–12, poz. 48; S. Zabłocki, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Karne*; Pal. 1999, nr 1–2, s. 140; glosa częściowo krytyczna: S. Bończak, *Glosa do uchwały SN z dnia 18 listopada 1998 r.*, I KZP 16/98, PS 1999, nr 5, s. 113; glosa krytyczna: M. Kornilowicz, *Glosa do uchwały SN z dnia 18 listopada 1998 r.*, I KZP 16/98, PiP 1999, z. 6, s. 108–111; glosa krytyczna: W. Marcinkowski, *Glosa do uchwały SN z dnia 18 listopada 1998 r.*, I KZP 16/98, PS 2000, nr 5, s. 119; R.A. Stefański, *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego za 1998 r.*, WPP 1999, nr 1–2, s. 92; A. Gałuszka, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych oraz postanowienie SN z 10 grudnia 1998 r.*, I KZP 20/98, Cz.PKiNP 1999, z. 1, s. 187.

¹⁷⁸⁹ S. Majcher, *W kwestii tzw. prawotwórstwa sądowego (na przykładzie orzecznictwa SN w sprawach karnych)*, PiP 2004, z. 2, s. 73.

z 1969 r., następnie zaś z 1997 r.¹⁷⁹⁰, w którym ustawodawca wyraźnie rozwarstwia odpowiedzialność, przyjmując naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwający nie dłużej niż 7 dni (art. 157 § 2 k.k.), naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia, inny niż określony w art. 156 § 1 (art. 157 § 1), ciężki uszczerbek na zdrowiu (art. 156 § 1.), a także zabójstwo człowieka (art. 148 § 1) oraz w obrębie przestępstw przeciwko czci i nietykalności uderzanie człowieka lub w inny sposób naruszanie jego nietykalność cielesnej (art. 217). O ile art. 156 § 1 pkt 1 nie nastęrcza poważniejszych problemów interpretacyjnych, to te z pewnością pojawiają się już w § 2 w postaci np. długotrwałej choroby realnie zagrażającej życiu¹⁷⁹¹.

Definiując rozstrój zdrowia, przyjmowano, że jest to skutek urazu bez widocznych anatomicznych zmian¹⁷⁹², odróżniając tę niewątpliwą dysfunkcję wyraźnie od naruszenia czynności narządu ciała¹⁷⁹³. Naruszenie czynności narządu ciała jest to wywołanie w ustroju takich zmian, które w sposób wyraźnie niekorzystny odbijają się na jego całości, kształcie, wyglądzie bądź czynności¹⁷⁹⁴, rozstrój zdrowia natomiast wyraża się dolegliwościami, które wynikają przede wszystkim ze zmienionych czynności narządów bądź układów bez uchwytnego przynajmniej w sposób wyraźny podłoża autonomiczne-

¹⁷⁹⁰ Por. R. Mądro, G. Teresiński, K. Wróblewski, *Rozstrój zdrowia jako znamię przestępstwa z art. 157 k.k.*, Prok. i Pr. 1998, nr 10, s. 33 i nast.

¹⁷⁹¹ Jako przykład podaje T. Marcinkowski przez pryzmat skutku śmiertelnego posocznicy wywołaną wyciskaniem czyraka na karku (*idem*, *Medycyna sądowa...*, s. 690); por szerokie w tym zakresie opracowanie: B. Kolański, D. Korecka, G. Wośko, *Przestępstwo spowodowania choroby realnie zagrażającej życiu (art. 156 § 1 pkt. 2 k.k.) – aspekty prawno-medyczne*, Prok. 2004, nr 3, s. 56 i nast.; w zakresie choroby realnie zagrażającej życiu kodeks karny z 1997 r. zastąpił występujące na gruncie poprzedniej regulacji znamię „choroby zazwyczaj zagrażającej życiu” wymogiem by choroba ta stwarzała dla życia realne zagrożenie. Zmiana ta była motywowana postulatami środowiska medycznego, niemniej jednak nie ułatwiła ona w zasadniczy sposób sytuacji. Nadto autorzy bardzo trafnie wskazują na trudności dowodowe w zakresie dokumentacji medycznej – znaczące pracowanie w tym zakresie: G. Teresiński, R. Mądro, *Rola dokumentacji medycznej w opiniowaniu sądowo-lekarskim*, Prok. i Pr. 2002, nr 11, s. 17.

¹⁷⁹² Por. m.in. W. Grzywo-Dąbrowski, *Podręcznik medycyny sądowej*, Warszawa 1948; *Medycyna sądowa – podręcznik dla studentów medycyny*, red. A. Jakliński, J.S. Kobiela, Warszawa 1972.

¹⁷⁹³ T. Marcinkowski, *Medycyna sądowa dla prawników*, Szczytno 2010, s. 681 i nast.; por. w tym zakresie badania: E. Habzda-Siwek, *Kilka uwag o przestępstwach przeciwko życiu i zdrowiu z rozdziału XIX kodeksu karnego w oparciu o dane ze statystyk policyjnych*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas *et al.*, Warszawa 2012, s. 1109 i nast.

¹⁷⁹⁴ T. Marcinkowski, *Medycyna sądowa...* s. 691 i nast.

go¹⁷⁹⁵. Przykładami rozstroju zdrowia mogą być: ból, gorączka, utrata świadomości, wymioty, biegunka, a ich stopień natężenia oraz czas trwania decydują o tym, czy należy zaliczyć je do ciężkich, średnio ciężkich czy też lekkich¹⁷⁹⁶. Tutaj na gruncie wskazanych wyżej typów pojawia się problem nieco podobny do omówionego wyżej problemu stanu po użyciu i stanu pod wpływem środka odurzającego, albowiem stwierdzenie poziomu naruszenia czynności narządu ciała niewątpliwie ma znaczenie dla rozstrzygnięcia, wymagając jednocześnie wiadomości specjalnych. Zgodnie zatem z art. 193 § 1 k.p.k., jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia, wymaga wiadomości specjalnych, zasięga się opinii biegłego albo biegłych. Przypomnieć należy, że interpretacja tego przepisu, tak w judykaturze, jak i doktrynie, nie pozostawia żadnych wątpliwości co do tego, że powołanie biegłego w sytuacji, o jakiej mowa w § 1 omawianego przepisu nie jest prawem, a obowiązkiem sądu, jeśli więc w sprawie konieczne było zasięgnięcie opinii biegłego, dowodu z takiej opinii nie można zastąpić innym dowodem¹⁷⁹⁷. Jednocześnie zgodnie z art. 7 k.p.k. organy postępowania kształtują swe przekonanie na podstawie wszystkich przeprowadzonych dowodów, ocenianych swobodnie z uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania oraz wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego.

Wracając do przedstawionego bliżej w rozdziale II założenia, że stosowanie w opisie karalnego zachowania znamion ocennych i nieostrych oznacza przekazanie przez ustawodawcę orzekającemu sędziemu kompetencji do ustalenia, czy czyn popełniony przez oskarżonego jest karalny czy też karalny nie jest¹⁷⁹⁸ w tym miejscu można próbować pokusić się o stwierdzenie, że w zasadzie w powołanym wyżej przykładzie jest to przekazanie wspomnianej

¹⁷⁹⁵ Spójne i pełne rozważania w tym zakresie prezentują Z. Mazak-Łucyk, W. Łucyk, *Pułapki terminologii medycznej w obszarze wspólnym medycyny, prawa i techniki*, Arch. Med. Sąd. Krym. 2005, t. 55, s. 25–31; opracowania tego problemu podjęli się również: T. Jurek, B. Świątek, *Rozstrój zdrowia – próba interpretacji pojęcia*, cz. 1, *Ocena poprawności językowej, zakres znaczeniowy, przegląd orzecznictwa sądów*, Arch. Med. Sąd. Krym. 2006, t. 56, s. 209–215; *idem*, *Rozstrój zdrowia – próba interpretacji pojęcia*, cz. 2, *Problemy opiniodawcze*, Arch. Med. Sąd. Krym. 2006, t. 56, s. 216–222 oraz powołana tam literatura i orzecznictwo; por. także M. Trybus, *Kilka uwag o wybranych skutkach w grupie przestępstw przeciwko zdrowiu*, 2012.

¹⁷⁹⁶ T. Marcinkowski, *Medycyna sądowa...* s. 692 i nast.

¹⁷⁹⁷ Por. postanowienie SN z dnia 17 maja 2007 r., II KK 331/06, OSNwSK 2007, nr 1, poz. 1070.

¹⁷⁹⁸ A. Zoll, *Pozaustawowe okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w świetle konstytucyjnej zasady podziału władzy*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński et al., Lublin 2005, s. 429 i nast.; por. T. Retryk, *Tryb ścigania przestępstw z art. 157 par. 2 i 3 k.k. oraz niektórych innych przestępstw (uwagi de lege ferenda)*, Prok. i Pr. 2012, nr 12, s. 96 i nast.

kompetencji biegłemu, którego opinia co prawda stanowi szczególny środek dowodowy podlegający ocenie przez organ procesowy, niemniej jednak, jak pokazuje praktyka wymiaru sprawiedliwości, w zasadzie determinuje powyższe ustalenie¹⁷⁹⁹. Co prawda w wyroku z dnia 13 stycznia 2011 r.¹⁸⁰⁰ Sąd Najwyższy wyraźnie wskazał, że biegły nie określa kwalifikacji prawnej czynu, a jedynie ustala rodzaj obrażeń i stopień naruszenia czynności narządów ciała, co pozwala sądowi na prawidłowe zakwalifikowanie zachowania sprawcy, niemniej jednak, jak słusznie zauważa K. Witkowska, warunkiem przecież realizacji swobodnej oceny dowodu z opinii biegłego jest posiadanie chociażby „wycinkowej wiedzy specjalistycznej” w dziedzinie, której dotyczy opiniowanie, w przypadku zaś wysokospecjalistycznych opinii kontrolowanie takie jest dość mocno ograniczone, co powoduje, że organ jest w pewnym sensie „związany” opinią biegłego¹⁸⁰¹. W praktyce pojawił się choćby problem różnego opiniowania w zakresie powstania drobnego sińca, pojawiły się bowiem opinie w kierunku uszkodzenia małych naczyń krwionośnych, a zatem zakładające naruszenie czynności narządu ciała¹⁸⁰², takiego poglądu nie podziela np. T. Marcinkowski¹⁸⁰³, Z. Gąszczyk-Ożarowski i C. Chowaniec, którzy przedstawiają konkluzję, że obrażenia ciała pod postacią podbiegnięć krwawych, które nie naruszają czynności skóry ani nie powodują rozstroju zdrowia, należy kwalifikować z art. 217 k.k., albowiem nie realizują one skutków naruszenia czynności narządów ciała ani rozstroju zdrowia opisanych w art. 157 k.k.¹⁸⁰⁴.

¹⁷⁹⁹ Por. S. Kalinowski, *Biegły i jego opinia*, Warszawa 1994, s. 134; T. Tomaszewski, *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Kraków 1998, s. 9; K. Witkowska, *Biegły w postępowaniu karnym*, Prok. i Pr. 2013, nr 1, s. 66; por. wyrok SN z dnia 12 października 2006 r., IV KK 236/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 1958; por. także postanowienie SN z dnia 20 maja 2010 r., II KK 306/09, LEX nr 590219 oraz wyrok SN z dnia 7 października 2008 r., III KK 153/08, LEX nr 469432.

¹⁸⁰⁰ Wyrok SN z dnia 13 stycznia 2011 r., II KK 188/10, OSNKW 2011, nr 2, poz. 17; por. także cyt. wyrok SN IV KK 236/06; por. także cyt. postanowienie SN II KK 306/09 oraz cyt. wyrok SN III KK 153/08.

¹⁸⁰¹ Por. K. Witkowska, *Biegły w postępowaniu...*, s. 79; W. Grzeszczyk, *Rola opinii biegłego w postępowaniu karnym*, Prok. i Pr. 2005, nr 6, s. 26–27; J. Gurgul, *O swobodnej ocenie opinii biegłego*, Prok. i Pr. 2013, nr 10, s. 34 i nast., T. Widła, *Ocena dowodu z opinii biegłego*, Katowice 1992, s. 61 i nast.

¹⁸⁰² Szeroko problem opisują: J.A. Berent, K. Śliwka, *Ewolucja pojęcia „naruszenie netykalności cielesnej” w kolejnych kodeksach*, AMSK 1997, 47, 209–216; por. także: T. Jurek, B. Świątek, *Rozstrój zdrowia...*, cz. 2, s. 216–222; por. także interesujące opracowanie w tym zakresie: Z. Gąszczyk-Ożarowski, C. Chowaniec, *Czy podbiegnięcia krwawe naruszają czynności skóry?*, Arch. Med. Sąd. Krym. 2009, t. 59, s. 295–299.

¹⁸⁰³ T. Marcinkowski, *Medycyna sądowa...*, s. 695 i nast.

¹⁸⁰⁴ Z. Gąszczyk-Ożarowski, C. Chowaniec, *Czy podbiegnięcia krwawe...*, s. 289.

Szerzej wątpliwości co do poziomu opiniowania sądowo-lekarskiego w sprawach karnych przez biegłych z list sądów okręgowych oraz powoływanych *ad hoc* w interesujący sposób pokazano m.in. w obserwacji Katedry Medycyny Sądowej Śląskiej AM¹⁸⁰⁵.

6.4.2.2.4. Wartość mienia

Z punktu widzenia kolejnego kryterium tj. wartości mienia wyjątkowo transparentnym przykładem kontrawencjonalizacji często podejmowanym w piśmiennictwie może być przestępstwo i wykroczenie kradzieży (art. 278 k.k. i 119 k.w.). *Ratio legis* rozwarstwienia odpowiedzialności za kradzież stanowi, jak podnosi się w uzasadnieniu rządowego projektu nowego kodeksu karnego, specyfika przestępstw przeciwko mieniu, związana zwłaszcza z wartością przedmiotu przestępstwa, okolicznościami jego popełnienia oraz kategoriami sprawców dopuszczających się najczęściej tych przestępstw. Przyczyną zastosowania tej konstrukcji prawnej przez ustawodawcę było daleko idące zróżnicowanie abstrakcyjnego stopnia społecznej szkodliwości kradzieży. W praktyce bowiem w ramach szerokiego spektrum zachowań realizujących ustawowe znamiona kradzieży mogą znajdować się z jednej strony czyny związane z zaborem przedmiotów niewielkiej wartości, z drugiej zaś strony rzeczy mających znaczną wartość materialną¹⁸⁰⁶. Z tych wszystkich względów, kryminalizując zachowania skierowane przeciwko temu dobru, ustawodawca założył znaczną gradację jego ochrony¹⁸⁰⁷, uzależniając poziom ochrony od wartości mienia

¹⁸⁰⁵ C. Chowaniec, M. Chowaniec, A. Nowak, *Nieprawidłowości w opiniowaniu sądowo-lekarskim dotyczącym kwalifikacji obrażeń ciała i rozstroju zdrowia przez biegłych lekarzy nie będących medykami sądowymi*, Arch. Med. Sąd. Krym. 2005, t. 55, s. 257–260 i powołana tam literatura.

¹⁸⁰⁶ Por. w tym zakresie uzasadnienie kodeksu karnego z 1997 r., – wypadek mniejszej wagi jako przestępstwo z art. 278 § 3 k.k. zagrożone jest grzywną, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. W przypadku przypisania sprawcy wypadku mniejszej wagi możliwe jest odstępianie od wymiaru kary i orzeczenie jedynie środka karnego, jeżeli zostaną spełnione przesłanki z art. 59. Odstępując od wymierzenia kary, sąd może, niezależnie od orzeczenia środka karnego na podstawie art. 59, orzec w stosunku do sprawcy świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 na określony cel społeczny. Wysokość tego świadczenia nie może przekraczać trzykrotności najniższego miesięcznego wynagrodzenia w czasie orzekania w pierwszej instancji (art. 49 k.k.); por. także wyrok SN z dnia 14 stycznia 2004 r., V KK 121/03, OSNwSK 2004, poz. 106, s. 87–88 oraz cyt. wyrok SN V KKN 79/96.

¹⁸⁰⁷ W zakresie węższym ochrona odnosi się do rzeczy, których własność lub faktyczne posiadanie jest przedmiotem ochrony w przepisach dotyczących kradzieży, przywłaszczenia, rozboju, kradzieży rozbójniczej, zniszczenia rzeczy i paserstwa (art. 278–281, 284, 288, 291 i 292). Ochrona mienia w znaczeniu szerszym, obejmującym także prawa majątkowe o charakterze rzeczowym lub obligacyjnym

będącego przedmiotem zamachu (art. 278 § 1 k.k. i art. 119 k.w.), komplikując jednocześnie sytuację kotrawencjonalizacji w tym obszarze wprowadzeniem tzw. wypadku mniejszej wagi (art. 278 § 3 k.k.)¹⁸⁰⁸. Przypomnieć w tym miejscu należy, że polski kodeks karny z 1932 r. nie posługiwał się liczbowym oznaczeniem wartości w przestępstwach przeciwko mieniu, dopiero po II wojnie światowej, poczynając od dekretu z 1953 r.¹⁸⁰⁹, pojawiły się liczbowe oznaczenia i pozostały aż do dnia dzisiejszego¹⁸¹⁰.

Wprowadzenie rozwarstwienia kwotowego, jak zaznaczono to już wyżej, jest zadośćuczynieniem postulatowi zasady *nullum crimen sine lege certa*¹⁸¹¹ i wydatnie sprzyja przy tym jednolitości praktyki sądowej, przyczynia się również do jednolitości realizacji polityki karnej, wprowadzając jednocześnie pewnego rodzaju sztuczność, m.in. ochrony dobra, gdy chodzi o tzw. wypadki graniczne¹⁸¹². Równocześnie jednak efektem przyjęcia takiego rozwiązania mogą być m.in. absurdalne wręcz sytuacje „pomyłek” co do wartości skradzionego mienia, mające niewątpliwie wpływ na weryfikację strony podmiotowej przestępstwa¹⁸¹³, zarówno bowiem przestępstwo, jak i wykroczenie kradzieży opisane odpowiednio w art. 278 § 1 k.k. i 119 k.w. są opisane jako typy umyślne, a co więcej możliwe do realizacji jedynie z zamiarem bezpośrednim, tym samym konieczne jest tutaj wykazanie u sprawcy co najmniej świadomości możliwości realizacji znamion typu przy jednoczesnym

---

(w tym wszelkiego rodzaju świadczenia, zyski lub pożytki) występuje w przepisach dotyczących oszustwa i wymuszenia rozbójniczego (art. 286 i 282).

¹⁸⁰⁸ Szczegółowy przegląd stanowisk prezentowanych w literaturze zawiera m.in. T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów przestępstw...*, s. 142 i nast., szerzej problematyka przedstawiona została także w publikacjach: R. Pawlik, *Ochrona dobra prawnego... oraz eadem, Znamiona ocenne...*

¹⁸⁰⁹ Dekret z dnia 4 marca 1953 r. o ochronie własności społecznej przed drobnymi kradzieżami (Dz.U. Nr 17, poz. 69).

¹⁸¹⁰ Por. I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia...*, s. 234 i nast.

¹⁸¹¹ W. Wolter, *Z problematyki języka prawnego kodeksu karnego*, KSP 1972, nr 5; *idem*, *Uwagi o znamionach wymagających ilościowej oceny w przepisach prawa karnego*, PiP 1976, z. 6, s. 25 i nast.; *idem*, *Sądowe zastępowanie ilościowych znamion ocennych przez znamiona określone liczbowo*, PiP 1977, z. 1, s. 6 i nast.

¹⁸¹² I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia...*, s. 241 i nast.; R. Sarkowicz, *Interpretacja liczb w tekście prawnym*, PiP 1990, z. 11, s. 79; raczej nie: W. Radecki, *Znamiona ocenne w rozdziale XXII kodeksu karnego „Przestępstwa przeciwko środowisku”*, IN 2008, nr 1, s. 23; ale już pogląd zgoła odmienny: T. Koziół, *Znaczna ilość środka odurzającego*, Prok. i Pr. 2010, nr 11, s. 72.

¹⁸¹³ *Pomylił się w obliczeniach, usłyszał zarzuty*, 21.07.2013, dostępne na: www.kwp.radom.pl; *Chciał ukraść „za mniej”, ale pomyliły mu się ceny*, 30.07.2014, dostępne na: www.wiadomosci.onet.pl/krakow.

elemencie woluntatywnym w postaci chęci popełnienia czynu zabronionego¹⁸¹⁴. Dotychczasowa granica w obrębie przestępstw i wykroczeń przeciwko mieniu zakreślona była na poziomie 250 zł, projekt zmiany zakresu normowania w ramach tzw. typów przepołowionych zakładał w pierwotnej wersji podniesienie tej granicy do kwoty 1 000 zł.¹⁸¹⁵ uzasadniając wspomnianą zmianę m.in. tym, że dotychczasowa kwota graniczna została ustalona w 1998 r., nie odzwierciedla zatem obecnych realiów finansowych i ekonomicznych, z uwagi na wielokrotny od 1998 r. wzrost kwoty minimalnego i średniego wynagrodzenia, które chociażby w I kwartale 2012 r. wynosiło 3 646,09 zł¹⁸¹⁶, zaś kwota wynagrodzenia minimalnego od 1 stycznia 2012 r. wynosiła 1 500 zł¹⁸¹⁷. Ostatecznie zaś wartość graniczna ustalona została na poziomie 1/4 minimalnego wynagrodzenia¹⁸¹⁸.

Jednocześnie w zakresie konstrukcji samej wartości granicznej zwrócić uwagę należy, że do 2013 r. ustawodawca posługiwał się znamieniem określonym kwotowo, nowelizacja z 2013 r. zmieniła tę optykę, wprowadzając nową metodę opisu znamienia przez przywołanie wskaźnika, tj. odpowiedniej części minimalnego wynagrodzenia za pracę. Tego typu wskaźnik funkcjonuje już od dawna w prawie karnym skarbowym (art. 53 § 4 k.k.s.), będąc tam wyznacznikiem dla zaliczania określonych zachowań do grona wykroczeń skarbowych (art. 53 § 3) bądź to z racji nieprzekroczenia tzw. ustawowego progu (art. 53 § 6), bądź ze względu na wypadek mniejszej wagi (art. 53 § 8), wykorzystuje się go chociażby w definicji ustawowej wykroczenia skarbowego, wskazując, że chodzi o zachowanie, gdy kwota uszczuplonej lub narażonej na uszczuplenie należności publicznoprawnej albo wartość przedmiotu czynu nie przekracza pięciokrotnej wysokości minimalnego wynagrodzenia w czasie jego popełnienia (art. 53 § 3 zd. 1). W wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 lutego 2001 r.¹⁸¹⁹ przyjęto,

¹⁸¹⁴ Por. w tym zakresie wyrok SN z dnia 5 maja 1999 r., V KKN 406/97, Prok. i Pr.–wkl. 2000, nr 4, poz. 6; a także wyrok SA w Szczecinie z dnia 12 listopada 2015 r., II AKa 171/15, LEX nr 1950662, w którym przyjęto przy przestępstwie z art. 278 § 1 i 5 k.k. i z art. 275 § 1 k.k. realizację znamion strony podmiotowej z winy umyślnej w zamiarze bezpośrednim.

¹⁸¹⁵ Cyt. druk sejmowy nr 870.

¹⁸¹⁶ Zob. komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 11 maja 2012 r. w przeciętnego wynagrodzenia w pierwszym kwartale 2012 r. (M.P. poz. 298).

¹⁸¹⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2012 r. (Dz.U. Nr 192, poz. 1141).

¹⁸¹⁸ Por. ustawę z dnia 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, zmieniającej niniejszą ustawę z dniem 9 listopada 2013 r.

¹⁸¹⁹ Wyrok TK z dnia 20 lutego 2001 r., P 2/00, OTK 2001, nr 2, poz. 32.

że przepisy art. 53 § 3, 4 i 6 k.k.s. za zgodne z art. 2 i 42 ust. 1 Konstytucji RP, podnosząc, że odwoływanie się w tym kodeksie do pojęcia minimalnego wynagrodzenia za pracę, które to wynagrodzenie określane jest na każdy rok w drodze odpowiedniego aktu wykonawczego do ustawy z 2002 r. o takim wynagrodzeniu, nie powoduje bynajmniej, aby przez akt podustawowy doszło do określenia podmiotu przestępstwa lub jego znamion, a strona przedmiotowa czynu, jak i znamiona czynności wykonawczej, są sprecyzowane w samej ustawie, zaś zmiana wskaźnika rozgraniczającego wykroczenie od przestępstwa skarbowego gwarantuje przy tym stały, niezmienny sposób oceny szkodliwości czynu zabronionego. Podkreślono również wówczas, że funkcja gwarancyjna prawa karnego nie jest w żadnym stopniu zagrożona na skutek odesłania przez przepisy kodeksu do aktu wykonawczego, wskazując, że gwarantuje to, iż przy ocenie społecznej szkodliwości czynów sądy będą uwzględniały zachodzące zjawiska ekonomiczne oraz że w konsekwencji zostaną zachowane stałe relacje między realną wartością uszczerbku a kwalifikacją prawną czynu zabronionego, który ten uszczerbek wywołał. Trybunał stwierdził także, że zmiany wynikające z modyfikacji dokonanej przez akt wykonawczy odnośnie do wysokości wynagrodzenia minimalnego winny być wówczas oceniane w aspekcie art. 2 § 2 k.k.s., a więc – jak wspomniano – odpowiednika art. 4 § 1 k.k. i art. 2 § 1 k.w.¹⁸²⁰

W teorii i praktyce wymiaru sprawiedliwości wątpliwości budził charakter wprowadzonej szczególnie na gruncie kodeksu wykroczeń zmiany, chodziło konkretnie o art. 50 noweli z 2013 r.¹⁸²¹. Sąd Najwyższy w tym zakresie przyjął

---

¹⁸²⁰ Por. uzasadnienie orzeczenia cyt. wyroku TK z dnia 20 lutego 2001 r.

¹⁸²¹ Art. 50. 1–4: „Jeżeli według niniejszej ustawy czyn objęty prawomocnym wyrokiem skazującym za przestępstwo na karę pozbawienia wolności stanowi wykroczenie, orzeczona kara podlegająca wykonaniu ulega zamianie na karę aresztu w wysokości równej górnej granicy ustawowego zagrożenia za taki czyn, a jeżeli ustawa nie przewiduje za ten czyn kary aresztu, na karę ograniczenia wolności lub grzywny, przyjmując jeden dzień pozbawienia wolności za równoważny grzywnie w kwocie od 10 do 250 zł i nie przekraczając górnej granicy tego rodzaju kary przewidzianej za ten czyn. 2. Jeżeli według niniejszej ustawy czyn objęty prawomocnym wyrokiem skazującym za przestępstwo na grzywnę lub karę ograniczenia wolności stanowi wykroczenie, orzeczony kary ulegają zamianie tylko wówczas, gdy kara grzywny lub ograniczenia wolności podlegająca wykonaniu przekroczyłaby górną granicę ustawowego zagrożenia przewidzianą za ten czyn. Wówczas orzeczoną karę grzywny lub ograniczenia wolności zamienia się na karę w wysokości górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianej za dany czyn. 3. Jeżeli według niniejszej ustawy czyn objęty prawomocnym wyrokiem skazującym za przestępstwo stanowi wykroczenie, orzeczony środki karne podlegają wykonaniu na podstawie przepisów dotychczasowych. 4. Jeżeli według niniejszej ustawy czyn objęty prawomocnym wyrokiem skazującym

założenie, że ponieważ art. 50 wspomnianej noweli dotyczy orzeczeń, które uprawomocniły się przed jej wejściem w życie, to zmiana ustawy, mocą której dane zachowania będące wcześniej przestępstwami stanowią obecnie wykroczenia, nie powoduje, iż możliwa jest zmiana oceny prawnej czynu ustalonego w prawomocnym wyroku, a więc że następuje „przekształcenie” tego przestępstwa w wykroczenie¹⁸²². Słusznie zatem dalej Sąd Najwyższy wyprowadził tezę, że wobec powyższego przekwalifikowanie czynu z kategorii przestępstw do wykroczeń w trybie art. 50 noweli z 2013 r. nie powoduje zmiany charakteru prawomocnego skazania, które w dalszym ciągu jest skazaniem za przestępstwo, a modyfikuje jedynie wymiar kary, jej wykonanie oraz przedawnienie wykonania kary i zatarcie ukarania według zasad przewidzianych w kodeksie wykroczeń. Dlatego też przyjęty w art. 50 model kontrawencjonalizacji ograniczający się do przekształceń prawomocnego wyroku w zakresie orzeczenia o karze nie uzasadnia stosowania noweli z 2013 r. wstecz przez dokonanie oceny znamion znowelizowanego art. 119 k.w., przez pryzmat przepisów określających minimalne wynagrodzenie za pracę w dacie popełnienia czynu, ponieważ w tym czasie obowiązywał inny stan prawny, który został uwzględniony przez sąd orzekający o odpowiedzialności sprawcy i ta ocena zyskała przymiot prawomocności¹⁸²³. Użyte w art. 4 § 1 k.k. pojęcia „czas popełnienia przestępstwa” i „czas orzekania”, odnoszą się do orzekania w przedmiocie odpowiedzialności karnej sprawcy za popełniony czyn, a nie przekształceń dokonywanych w ramach kontrawencjonalizacji¹⁸²⁴.

---

za przestępstwo stanowi wykroczenie, stosuje się do tego czynu przepisy ustawy, o której mowa w art. 2 niniejszej ustawy, dotyczące przedawnienia wykonania kary oraz zatarcia ukarania”; por. także P. Gensikowski, *Zamiana kary wynikająca z depenalizacji częściowej przewidzianej w ustawie z dnia 27 września 2013 r. a orzeczenie kary łącznej*, Prok. i Pr. 2015, nr 12, s. 48–58; *idem*, *Częściowa depenalizacja czynów zabronionych wynikająca z ustawy z 27 września 2013 r. a prawomocne orzeczenia skazujące o odstąpieniu od ukarania*, PS 2014, nr 10, s. 18–26.

¹⁸²² Zob. uchwały SN z: dnia 27 września 1985 r., VI KZP 25/85, OSNKW 1986, nr 3–4, poz. 19 i dnia 30 kwietnia 2014 r., I KZP 6/14, OSNKW 2014, nr 6, poz. 47.

¹⁸²³ Zdaniem Sądu Najwyższego wskazanie na minimalne wynagrodzenie obowiązujące w dacie wejścia w życie tej ustawy było trafne, gdy odnosiło się do czynów popełnionych przed dniem 9 listopada 2013 r., ale w sprawach, w których po tej dacie orzekano jeszcze w 2013 r. albo w zakresie kontrawencjonalizacji w stosunku do orzeczeń, które uprawomocniły się jeszcze przed tym terminem (zob. np. wyrok SN z dnia 9 lipca 2014 r., II KK 136/14, LEX nr 1511273 czy postanowienia SN z dnia 19 lutego 2015 r., III KK 434/14, LEX nr 1645249 i III KK 435/14, LEX nr 1645271).

¹⁸²⁴ Zob. uzasadnienie postanowienia SN z dnia 28 sierpnia 2013 r., V KK 160/13, OSNKW 2013, nr 12, poz. 106; cyt. uchwała SN I KZP 3/14 i I KZP 6/14.

W wyroku z dnia 6 sierpnia 2015 r.¹⁸²⁵ Sąd Najwyższy podkreślił, że przy orzekaniu w sprawach o czyny przeciwko mieniu, wobec których od dnia 9 listopada 2013 r. kryterium uznania takiego zachowania za przestępstwo albo za wykroczenie stanowi określony w kodeksie wykroczeń wskaźnik minimalnego wynagrodzenia za pracę, należy mieć na uwadze minimalne wynagrodzenie z daty orzekania w przedmiocie odpowiedzialności za taki czyn, a nie z daty jego popełnienia. Powołane orzeczenie zapadło przy następującym stanie faktycznym – w grudniu 2012 r. prokurator skierował do Sądu Rejonowego w W. przeciwko M.K. akt oskarżenia, w którym oskarżył go o dokonanie w dniu 10 września 2012 r. w W., w centrum handlowym, zaboru mienia w celu przywłaszczenia w postaci różnych, opisanych w tym zarzucie, przedmiotów o łącznej wartości 418,70 zł, na szkodę tegoż sklepu, tj. o przestępstwo z art. 278 § 1 k.k. Sąd Rejonowy w dniu 20 listopada 2014 r. wyrokiem uznał oskarżonego winnym zarzucanego mu czynu, który zakwalifikował z art. 278 § 3 w zw. z § 1 k.k. i wymierzył karę 3 miesięcy pozbawienia wolności z zaliczeniem na jej poczet dnia zatrzymania, zwalniając go od kosztów procesu. Wyrok ten nie był skarżony i uprawomocnił się 2 grudnia 2014 r. W lipcu 2015 r. z kasacją na korzyść skazanego wystąpił prokurator generalny, zarzucając m.in. pominięcie reguł intertemporalnych określonych w art. 4 § 1 k.k., mimo że w dacie orzekania obowiązywała już ustawa nowa, względniejsza dla sprawy, na mocy której zmieniony został art. 119 § 1 k.w. w zakresie statuują-

¹⁸²⁵ Wyrok SN z dnia 6 sierpnia 2015 r., II KK 209/15, OSNKW 2015, nr 11, poz. 94, z głosem częściowo krytyczną: A. Skowron, *Glosa do wyroku SN z dnia 6 sierpnia 2015 r., II KK 209/15*, Biul. SN 2015, nr 11, poz. 20; podobnie we wcześniejszym postanowieniu SN z dnia 16 lipca 2014 r., III KK 211/14, Prok. i Pr.–wkł. 2014 nr 11–12, poz. 2. SN wskazał, że w przypadku przestępstwa z art. 278 § 1 k.k., popełnionego przed dniem wejścia w życie noweli z 2013 r., za które prawomocnie orzeczono określone kary, analizę wartości granicznej mienia stanowiącego przedmiot kradzieży dla celów kontrawencjonalizacji, w myśl art. 119 § 1 k.w., w brzmieniu nadanym tą ustawą należy odnosić do 1/4 minimalnego wynagrodzenia, jednak nie z chwili popełnienia czynu zabronionego, jak to przyjęły sądy obu instancji, a z daty wejścia w życie noweli z 2013 r. Wartość ta wynosi 400 zł, bowiem zgodnie z § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14 września 2012 r. w sprawie minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2013 r. (Dz.U. poz. 1026), wydanym na podstawie art. 2 ust. 5 ustawy z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę (Dz.U. Nr 200, poz. 1679), od dnia 1 stycznia 2013 r. wynagrodzenie to ustalone zostało w wysokości 1 600 zł. Ocena znamienia wartości szkody wyrządzonej kradzieżą pod kątem kwalifikacji prawnej jest odmienna, w sytuacji, gdy czyn ten zostanie popełniony pod rządami starej ustawy, a nowelizacja art. 119 k.w. wprowadzona nowelą z 2013 r. nastąpi przed wydaniem prawomocnego wyroku, od tej jaka powstanie, gdy wskazana zmiana art. 119 k.w. następuje po prawomocnym wyroku skazującym.

cym znamię wartości mienia. W uzasadnieniu tej kasacji skarżący podniósł, że o ile w momencie popełnienia przez oskarżonego czynu, jak i występowania z aktem oskarżenia, zachowanie to stanowiło przestępstwo z art. 278 k.k., to po wejściu w życie 9 listopada 2013 r. części przepisów noweli z 2013 r. istotnej zmianie uległy przepisy kodeksu wykroczeń, gdyż od tej daty wartość mienia uzasadniająca przyjęcie kwalifikacji prawnej czynu z kodeksu karnego niektórych tzw. czynów przepołowionych, w tym kradzieży spenalizowanej w art. 119 k.w., została ustalona na wielkość przekraczającą 1/4 minimalnego wynagrodzenia, a do tej wielkości czyny takie zaczęły stanowić jedynie wykroczenia. Ponieważ sąd orzekał w przedmiocie odpowiedzialności oskarżonego za zarzucaną mu kradzież mienia w 2014 r., to winien – zdaniem skarżącego – uwzględnić fakt, że stosownie do rozporządzenia wykonawczego Rady Ministrów do ustawy z 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę, wydanym w dniu 11 września 2013 r., minimalne wynagrodzenie w 2014 r. ustalono na 1680 zł, zatem 1/4 tego wynagrodzenia wynosiło 420 zł. Powyższe nakładało, jak wskazano w tej kasacji, na sąd obowiązek dokonania oceny ustawy obowiązującej w dacie jego popełnienia oraz w dacie orzekania zgodnie z art. 4 § 1 k.k. i zastosowania tej ostatniej jako korzystniejszej dla sprawcy, ponieważ wyłączała możliwość zakwalifikowania jego czynu z przepisów kodeksu karnego, gdyż wartość mienia objętego dokonaną przez niego kradzieżą (418,70 zł) oznaczała, iż jego czyn winien być oceniony jedynie jako wykroczenie, którego karalność przy tym uległa już przedawnieniu. Sąd Najwyższy, rozpatrując kwestię momentu, jaki winien być brany pod uwagę przy ustalaniu wartości granicznej mienia decydującej o potraktowaniu danego czynu, należącego do tzw. zachowań przepołowionych, za przestępstwo bądź za wykroczenie, stwierdził, że nie chodzi tu bynajmniej o datę popełnienia tego czynu, ale o datę orzekania w przedmiocie odpowiedzialności za dane zabronione prawem zachowanie, stosownie do wymogu art. 4 § 1 k.k. i art. 2 § 1 k.w.¹⁸²⁶. Zdaniem Sądu Najwyższego należy uznać, że wzrost tego wynagrodzenia w dacie orzekania powoduje także obowiązek uwzględnienia tego czynnika, a zatem że może to prowadzić do konieczności przekwalifikowania czynu z przestępstwa na wykroczenie skarbowe z uwagi na zasadę wyrażoną w art. 2 § 2 k.k.s., który to przepis jest odpowiednikiem art. 4 § 1 k.k. i art. 2 § 1 k.w. Reasumując, Sąd Najwyższy stwierdził, że przy orzekaniu w sprawach o czyny przeciwko mieniu, wobec których od dnia 9 listopada 2013 r. kryterium uznania takiego zachowania za przestępstwo albo za wykroczenie stanowi określony w kodeksie wykroczeń wskaźnik minimalnego wynagrodzenia za pracę, należy mieć na uwadze minimalne wynagrodzenie z daty orzekania w przedmiocie

¹⁸²⁶ Por. uzasadnienie cyt. wyroku SN II KK 209/1; Sąd Najwyższy powołał w uzasadnieniu także cyt. postanowienie III KK 211/14.

odpowiedzialności za taki czyn, a nie z daty jego popełnienia, chyba że czyn ten został popełniony w roku, w którym następuje takie orzeczenie¹⁸²⁷.

Podkreślić należy, że w ramach uzasadnienia proponowanej zmiany progu granicznego decydującego zarazem o granicach penalizacji podnoszono, że pokrzywdzenie czynami drobnymi, jakimi są wspomniane już wykroczenia kradzieży czy uszkodzenia cudzej rzeczy, okazuje się wielokrotnie bardzo uciążliwe dla obywatela i wymaga szybkiego rozstrzygnięcia. To właśnie nieuchronność i szybkość wymierzania kary, a także jej ekonomiczna dotkliwość, daje poczucie sprawiedliwości. Umieszczenie tych czynów w kodeksie wykroczeń eliminuje konieczność uruchomienia w sprawach o mniejszym ciężarze gatunkowym kosztownej „machiny postępowania przygotowawczego”, przy jednoczesnej gwarancji, że ten czyn zabroniony nie pozostanie bez reakcji organów ścigania¹⁸²⁸. Zaliczenie drobnych kradzieży do kategorii wykroczeń pozwala na należytą ocenę tych zachowań, a zwłaszcza nie stwarza możliwości uwolnienia sprawcy od odpowiedzialności z uwagi na stopień społecznej szkodliwości danego czynu. W aktualnym stanie prawnym, gdy te bezprawne zachowania kwalifikowane są jako wykroczenia, umorzenie postępowania ze względu na znikomą społeczną szkodliwość czynu nie jest dopuszczalne, a taki stopień społecznej szkodliwości rzutuje co najwyżej na rodzaj i rozmiar reakcji organu orzekającego w stosunku do obwinionego¹⁸²⁹. Planowanej zmianie wysokości progu kwotowego między wykroczeniami a przestępstwami sprzeciwiały się przede wszystkim organizacje zrzeszające sieci handlowe. Argumentem pojawiającym się najczęściej było to, że „kradzież to zawsze kradzież”, zaś niewykryte kradzieże w sklepach przekładają się na 1,5–2 mld zł strat rocznie, a w ciągu czterech lat liczba takich kradzieży wzrosła czterokrotnie: z 1 359 w 2007 r. do 5 202 w 2011 r. Podnosi się także, że kradzieże towarów o wartości niższej niż 250 zł są dokonywane regularnie przez te same osoby, znane personelowi sklepów. Przesunięcie granicy przy kradzieży do 1000 zł za wykroczenie, zdaniem przedstawicieli sieci handlowych, spowoduje, że straty w handlu zwiększą się czterokrotnie, do poziomu 4–5 mld zł rocznie, jednocześnie wzrosnie przestępczość i szara strefa¹⁸³⁰.

¹⁸²⁷ *Ibidem*.

¹⁸²⁸ Por. m.in. cyt. druk sejmowy nr 870.

¹⁸²⁹ Por. cyt. postanowienie SN II KK 87/03; odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 4120 w sprawie projektu nowelizacji ustawy Kodeks wykroczeń, dostępne na: www.sejm.gov.pl.

¹⁸³⁰ Interpelacja nr 15627 w sprawie sprzeciwu wobec proponowanych zmian dotyczących kwalifikowania wykroczenia i przestępstwa, dostępne na: www.sejmometr.pl. Z uwagi na to, że wskazana wyżej zmiana w zakresie kwoty granicznej obowiązuje na chwilę przygotowywania niniejszego opracowania obowiązuje nie całe 8 miesięcy

Z punktu widzenia efektywności takiego rozwiązania obejmującego tak znaczne rozwarstwienie odpowiedzialności aktualnie po niespełna dwóch latach obowiązywania wspomnianych wyżej zmian w obrębie przede wszystkim art. 119 k.w. i 278 k.k. trudno jednoznacznie ocenić ich rezultaty przede wszystkim w perspektywie realizacji funkcji ochronnej, niemniej jednak dostępne obecnie w tym zakresie dane statystyczne nie napawają zbytnim optymizmem¹⁸³¹. Co do przestępstwa kradzieży objętej art. 278 § 1–5 k.k. odnotowano bowiem spadek w porównaniu do 2013 r., kiedy to zanotowano 205 485 przypadków, w 2014 r. zaś już tylko 152 456. Ogółem liczba wykroczeń odnotowanych w 2014 r. zwiększyła się w stosunku do 2013 r. z 497 234 do 590 854 i w znacznej mierze stan ten spowodowany jest wspomnianą wyżej zmianą zakresu penalizacji. Zmiana ta w sposób oczywisty przełożyła się także na stosowany sposób reakcji, areszt orzekano bowiem w 2013 r. 1 817 razy, w 2014 r. – 2 589, a ograniczenie wolności w 2013 r. 30 739 razy, w 2014 r. – 37 062, tylko w zasadzie w postaci pracy społecznie użytecznej, dominującym sposobem reakcji była natomiast grzywna: 401 135 w 2013 r., 469 640 w 2014 r., nagana to tylko 12 016 w 2013 r. i 12 985 w 2014 r.¹⁸³² Zmiany w zakresie penalizacji opisanych wyżej przestępstw i wykroczeń, z zastrzeżeniami wyrażonymi co do przytoczonych danych statystycznych, nie wpłynęły, jak się wydaje, w sposób istotny na zmianę struktury przestępczości, z uwagi jednak na ich stosunkowo krótki okres obowiązywania trudno wyprowadzać dalej idące categoryczne wnioski¹⁸³³.

Taki sam, aczkolwiek nieco zmodyfikowany problem, pojawia się w przypadku przestępstwa i wykroczenia paserstwa¹⁸³⁴. Paserstwo rzeczy o wartości nieprzekraczającej 1/4 minimalnego wynagrodzenia stanowi wykroczenie z art. 122 k.w., jednak gdy przedmiotami paserstwa są broń, amunicja, materiały lub przyrządy wybuchowe, zawsze stanowi ono, z uwagi na art. 130 k.w.,

---

niecelowym wydaje się badanie jej wpływu na statystyki przestępstw i wykroczeń we wskazanym obszarze.

¹⁸³¹ R. Pawlik, *Ochrona dobra prawnego...*, s. 72 i nast.; por. także *eadem*, *Proces kontrawencjonalizacji...*

¹⁸³² Dane w tym zestawieniu pochodzą z: www.statystyka.policja.pl oraz www.isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna.

¹⁸³³ Por. szerzej R. Pawlik, *Proces kontrawencjonalizacji...*

¹⁸³⁴ P. Palka, *Przestępstwo czy wykroczenie paserstwa – rozważania wokół przedmiotu czynności wykonawczej*, Prok. i Pr. 2005, nr 7–8, s. 151 i nast. oraz powołana tam literatura; por. E. Pływaczewski, *Z problematyki rozgraniczenia wykroczeń i przestępstw*, ZW 1986, nr 1, s. 28–30, *idem*, *Przestępstwo paserstwa w ustawodawstwie polskim*, Toruń 1986, s. 49; K. Indecki, *Przestępstwo paserstwa w kodeksie karnym z 1969 roku. Analiza dogmatyczna*, Łódź 1991, s. 61–62.

przestępstwo. Wątpliwość budzi, czy granica wartości mienia ma zastosowanie również do paserstwa rzeczy pochodzących z kradzieży z włamaniem (art. 279), rozboju (art. 280) czy kradzieży rozbójniczej (art. 281). Te ostatnie zawsze bowiem stanowią przestępstwo, niezależnie od wartości zabranej rzeczy. W związku z tym w doktrynie i orzecznictwie pojawia się pogląd, że paserstwo odnoszące się do przedmiotów pochodzących ze wskazanych wyżej kwalifikowanych typów kradzieży zawsze jest przestępstwem z art. 291¹⁸³⁵. W tym zakresie przyjmuje się, że paserstwo rzeczy o wartości obecnie nieprzekraczającej 1/4 minimalnego wynagrodzenia jest wykroczeniem z art. 122 k.w., jeśli pochodzi ona z kradzieży z włamaniem¹⁸³⁶, natomiast już z krytyką w piśmiennictwie spotkał się pogląd, że reguła ta dotyczy także rzeczy pochodzącej z rozboju¹⁸³⁷.

Kolejny problem pojawia się właśnie w odniesieniu do przepołowionego charakteru rozboju¹⁸³⁸ z uwagi na nadawanie różnych znaczeń pojęciom „przemoc wobec osoby”, użytego w art. 280 § 1 k.k. i „gwałt na osobie”, użytego w art. 130 § 3 k.w., który to pogląd pojawił się w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2007 r.¹⁸³⁹ We wspomnianym judykacie Sąd Najwyższy przyjął, że „pojęcie «gwałt na osobie», zawarte w art. 130 § 3 k.w., oznacza kwalifikowaną postać przemocy wobec osoby, charakteryzującą się użyciem siły fizycznej o natężeniu stwarzającym niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia”, w rezultacie czego zachowania polegające na kradzieży rzeczy ruchomej tylko przy użyciu przemocy ulegałyby „przepołowieniu”. Gdyby bowiem wartość skradzionej rzeczy ruchomej nie przekroczyła 250 zł i zarazem intensywność użytej „przemocy” nie osiągnęła poziomu „gwałtu”, czyli nie stwarzała niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia osoby, to sprawca wyczerpałby jedynie zna-

¹⁸³⁵ Por. wyrok SN z dnia 19 września 1978 r., III KR 136/78, OSNKW 1979, nr 4, poz. 43; wyrok SN z dnia 12 września 1986 r., U 7/86, OSNKW 1986, nr 11–12, poz. 85, z glosami: T. Grzegorzcyka, NP 1988, nr 9, i B. Kurzępy, WPP 1988, nr 1; wyrok SN z dnia 6 października 1986 r., Rw 721/86, OSNKW 1987, nr 5–6, poz. 45, z glosą B. Kurzępy, NP 1989, nr 2–3; wyrok SN z dnia 18 lutego 1998 r., II KKN 456/97, OSNKW 1998, nr 5–6, poz. 26, z glosą L. Czapskiego, PS 1999, nr 6.

¹⁸³⁶ Por. uchwała SN z dnia 24 września 1997 r., I KZP 15/97, OSNKW 1997, nr 11–12, poz. 96, z glosami aprobowującymi: T. Grzegorzcyka, OSP 1998, z. 4, poz. 69, i K. Indeckiego, Prok. i Pr. 1998, nr 11–12.

¹⁸³⁷ Tak wyrok SN z dnia 18 października 1983 r., IV KR 211/83, OSNKW 1984, nr 5–6, poz. 56.

¹⁸³⁸ Por. M. Bielski, *Wokół „przepołowionego charakteru przestępstwa rozboju”*, PiP 2009, z. 2, s. 89 i nast.; postanowienie SN z dnia 24 września 2008 r., III KK 401/07, Prok. i Pr.–wkł. 2009, nr 2, poz. 7.

¹⁸³⁹ Uchwała SN z dnia 21 marca 2007 r., I KZP 39/06, OSNKW 2007, nr 4, poz. 30.

miona wykroczenia z art. 119 § 1 k.w. W uchwale z dnia 30 czerwca 2008 r.¹⁸⁴⁰ Sąd Najwyższy zajął jednak odmienne stanowisko uznając, że zakresy znaczeniowe wymienionych już wyżej pojęć, użytych w art. 280 § 1 k.k. i art. 130 § 3 k.w., są tożsame, co prowadzi do konkluzji, że kradzież rzeczy ruchomej przy użyciu przemocy stanowi przestępstwo rozboju również wówczas, gdy wartość skradzionej rzeczy ruchomej nie przekracza 250 zł, a użyta przemoc nie osiągnęła intensywności, która stwarzałaby zagrożenie dla życia lub zdrowia osoby.

Zaznaczyć należy, że orzecznictwo i doktryna w okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1932 r. posługiwały się pojęciami „przemoc” i „gwałt” w odniesieniu do osoby jako tożsamymi¹⁸⁴¹. W czasie obowiązywania tego kodeksu, wraz z wejściem w życie ustawy z 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego, wyodrębniono z jednolitej do tej pory kategorii przestępstw tzw. przepołowione czyny karalne z uwagi kryterium wartości mienia będącego przedmiotem kradzieży. Jeden z wyjątków od tej zasady obejmował sposób działania sprawcy, który dopuszczał się kradzieży „używając przemocy lub grożąc użyciem natychmiastowego gwałtu na osobie albo doprowadzając człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności, aby zabrać innej osobie cudze mienie ruchome w celu przywłaszczenia lub aby utrzymać się w posiadaniu zabranego mienia” (art. 16 § 3 u.p.n.d.p.). Przedstawiony wyżej stan prawny uległ zmianie z chwilą wejścia w życie kodeksu karnego z 1969 r., gdzie w art. 210 § 1 przyjęto: „używając lub grożąc natychmiastowym użyciem gwałtu na osobie”, a w art. 209: „używa gwałtu na osobie albo grozi jego natychmiastowym użyciem”¹⁸⁴². W art. 280 § 1 i art. 281 k.k. z 1997 r. zre-

¹⁸⁴⁰ Uchwała SN z dnia 30 czerwca 2008 r., I KZP 10/08, OSNKW 2008, nr 7, poz. 53, glosa krytyczna: M. Budyn-Kulik, M. Kulik, *Glosa do uchwały SN z dnia 30 czerwca 2008 r., I KZP 10/08*, LEX/el. 2008; glosa aprobująca: M. Derlatka, *Glosa do uchwały SN z dnia 30 czerwca 2008 r., I KZP 10/08*, Pal. 2009, nr 3–4, s. 280–283.

¹⁸⁴¹ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem...*, s. 592–593; nie inaczej wypowiedzieli się w tej kwestii: J. Nisenson, *Przestępstwa przeciwko wolności według projektu kodeksu karnego i projektu ustawy o wykroczeniach. Opinie o projekcie kodeksu karnego*, z. 4, Warszawa 1931, s. 42–43; W. Makowski, *Komisja Kodyfikacyjna RP. Sekcja Prawa Karnego*, t. 3, z. 1, s. 47; a także: *Prawo karne, o przestępstwach w szczególności*, Warszawa 1924, s. 418; L. Peiper, *Komentarz do kodeksu karnego*, Kraków 1936, s. 550; W. Gutekunst, *O przestępstwie rabunku*, PiP 1954, z. 2, s. 261–264; S. Glaser, A. Mogilnicki, *Kodeks karny. Komentarz*, Kraków 1934, s. 807, 899.

¹⁸⁴² Por. uchwała SN z dnia 18 kwietnia 1975 r., VI KZP 47/74, OSNKW 1975, z. 6, poz. 69 oraz wyroki SN z: dnia 16 lipca 1986 r., V KRN 270/86, OSNPG 1987, nr 3, poz. 34; dnia 13 stycznia 1986 r., I KR 422/85, OSPiKA 1987, nr 9, poz. 175; dnia 10 kwietnia 1979 r., III KR 69/79, LEX nr 21810; dnia 29 marca 1979 r., RnW

zygnowano z posługiwania się określeniem „gwałt na osobie” i zastąpiono je „przemoc wobec osoby”, zrezygnowano jednocześnie z konstrukcji kradzieży szczególnie zuchwałej, usuwając to pojęcie z art. 130 § 2 k.w.¹⁸⁴³. Nie zastąpiono natomiast w art. 130 § 3 k.w. wyrazu „gwałt” wyrazem „przemoc”, co właśnie spowodowało istotne rozbieżności interpretacyjne dotyczące znaczenia tego przepisu dla zakresu stosowania art. 280 § 1 i art. 281 k.k.

6.4.2.3. Podsumowanie

Tytułem krótkiego jedynie podsumowania tej części rozważań, albowiem obszerniejsze uwagi zawarte zostały w rozdziale II, podkreślić należy, że postrzeganie typu czynu zabronionego jako wzorca służącego realizacji funkcji gwarancyjnej jest w doktrynie prawa karnego powszechne¹⁸⁴⁴. Wzorzec ten budowany jest za pomocą ustawowych znamion, tj. określonych w ustawie cechy zewnętrznego zachowania się człowieka, skutku i okoliczności tego zachowania, jak również określonego stosunku psychicznego człowieka do tego zachowania, które muszą być udowodnione w postępowaniu karnym, aby stwierdzić, że człowiek ten dopuścił się przestępstwa¹⁸⁴⁵. Znamiona, stanowiąc o zakresie czynów przestępnych, co do zasady określają granice pomiędzy zachowaniami karalnymi a niekaralnymi¹⁸⁴⁶, precyzując jednocześnie, na czym polegają różne typy przestępstw i wskazując, jakie fakty podlegają udowodnieniu w postępowaniu karnym dla skazania za takie przestępstwo¹⁸⁴⁷. Ustawowa typizacja spełniać może należycie swoją funkcję gwarancyjną, a tym samym urzeczywistniać w pełni zasadę *nullum crimen sine lege* tylko przy zastosowaniu odpowiedniej techniki legislacyjnej, od której zależy jakość typizacji¹⁸⁴⁸.

Z zasady *nullum crimen sine lege* i gwarancyjnej funkcji prawa karnego wynika m.in. nakaz ścisłej interpretacji przepisów karnych, co oznacza konieczność korzystania z wykładni w granicach dyrektyw wykładni językowej przy

---

11/77, OSP 1980, z. 7, poz. 148; dnia 8 listopada 1985 r., V KRN 815/85, OSNPG 1986, nr 6, poz. 79; oraz wyrok SA w Katowicach z dnia 31 grudnia 1994 r., II AKr 189/94, OSA 1995, z. 4, poz. 19; *Kodeks karny z orzecznictwem*, oprac. K. Janczukowicz, Gdańsk 1996, t. 13, s. 650.

¹⁸⁴³ W wyniku noweli z 1998 r.

¹⁸⁴⁴ M. Rodzyńkiewicz, *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998, s. 43 i nast. oraz cytowana tam literatura.

¹⁸⁴⁵ I. Andrejew, *Rozpoznanie znamion przestępstwa*, Warszawa 1968, s. 7 i nast.

¹⁸⁴⁶ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów przestępstw...*, s. 11.

¹⁸⁴⁷ I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia...*, s. 129 i nast.

¹⁸⁴⁸ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów przestępstw...*, s. 15; *idem*, *Typizacja przestępstw i zasada nullum crimen sine lege. Wybrane zagadnienia*, Ann. UMCS 1977, Vol. 24, s. 153 i nast.; L. Gardocki, *Typowe zakłócenia funkcji zasady nullum crimen sine lege*, SI 1982, nr 10, s. 56.

możliwości odstąpienia na rzecz wyników wykładni systemowej lub funkcjonalnej tylko wówczas, gdy takie odstępstwo z jednej strony jest uzasadnione odpowiednio doniosłymi względami prawnymi, z drugiej zaś nie będzie prowadziło do wykładni na niekorzyść oskarżonego¹⁸⁴⁹. Żadna z wykładni nie może być stosowana w sposób prowadzący do rozszerzającego wyznaczenia zakresu zastosowania norm w nim zawartych¹⁸⁵⁰. W analizach rozstrzygnięć Sądu Najwyższego i ich argumentacji podnosi się, że nieraz organowi stosującemu prawo, w przypadku luki prawnej, może jednak nie pozostawać nic innego, jak próbować ją wypełnić za pomocą wykładni, która wówczas staje się tworzeniem nowych norm prawnych i bywa określana mianem tzw. wykładni kreatywnej¹⁸⁵¹. Jednym ze swoistego rodzaju instrumentów karnoprosesowych jest tutaj m.in. art. 441 k.p.k.¹⁸⁵², zgodnie z którym, jeżeli przy rozpoznawaniu środka odwoławczego wyłoni się zagadnienie prawne wymagające zasadniczej wykładni ustawy, sąd odwoławczy może odroczyć rozpoznanie sprawy i przekazać zagadnienie do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu. Zagadnienie zaś będzie wymagać „zasadniczej wykładni ustawy”, jeśli chodzi o przeciwdziałanie rozbieżnościom interpretacyjnym już zaistniałym w orzecznictwie bądź mogącym – z uwagi np. na istotne różnice poglądów doktryny – w nim zaistnieć, które to rozbieżności są niekorzystne dla prawidłowego funkcjonowania prawa w praktyce¹⁸⁵³.

Prześledziwszy wskazane wyżej przykłady typów poddanych procesowi kontrawencjonalizacji, jasno widać, że proces ten z jego metodami przepełnienia bynajmniej nie służy urzeczywistnianiu wspomnianej zasady. Dzieje

¹⁸⁴⁹ L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów...*, s. 82 i nast.

¹⁸⁵⁰ R. Zawłocki, *O metodzie interpretacji przepisów prawa karnego*, RPEiS 2004, nr 4, s. 93.

¹⁸⁵¹ S. Pomorski, *Z problematyki tzw. normotwórczej działalności sądów w prawie karnym*, PiP 1969, z. 8–9, s. 368–376; T. Stawecki, *Interpretacja prawa w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, [w:] *Filozofia prawa wobec globalizmu*, red. J. Stelmach, Kraków 2003, s. 99; L. Morawski, *Główne problemy współczesnej filozofii prawa*, Warszawa 2005, s. 284–333; W. Lang, *W sprawie prawotwórczej roli orzecznictwa Sądu Najwyższego*, PiP 1958, z. 4, s. 666–668; S. Majcher, *W kwestii tzw. prawotwórstwa sądowego...*, s. 69–81; J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa a prawotwórstwo*, PiP 1967, z. 6, s. 865–878.

¹⁸⁵² Zob. w tym zakresie: J. Wyrembak, *Zasadnicza wykładnia znamion przestępstw. Pozycja metody językowej oraz rezultatów jej użycia*, Warszawa 2009 i przywołana tam literatura, w szczególności s. 153 i nast.; P. Saługa, *Sposoby wyodrębniania definicji legalnych*, PiP 2008, z. 1, s. 76 i nast.; A. Bielska-Brodziak, Z. Tobor, *Słowniki a interpretacja tekstów prawnych*, PiP 2007, z. 5, s. 20 i nast.

¹⁸⁵³ Postanowienie SN z dnia 19 stycznia 2012 r., I KZP 20/11, Prok. i Pr.–wkł. 2012, nr 5, poz. 16.

się tak przez nie do końca ostre przyjęte kryteria demarkacji pozostawiające duży zakres i margines dla interpretacji. W tym zakresie w piśmiennictwie zwraca się uwagę na dominację tzw. deklaratoryjnej teorii wykładni, w myśl której celem interpretatora jest zasadniczo odtworzenie, nie zaś kreacja sensu przepisu, wykładnia nie może bowiem co do zasady zastępować ustawodawcy pozytywnego ani uzupełniać treści przepisu prawnego¹⁸⁵⁴, to zaś odtworzenie nie zawsze możliwe jest na podstawie założonych w procesie kontrawencjonalizacji kryteriów.

6.5. Przepięstwa i wykroczenia stanowiące typy przepięłowione

Jak wskazano w rozdziale II na chwilę obecną do prawa karnego kodeksowego i kodeksowego prawa wykroczeń należą przepisy określające typy przepięstw, które zgrupowano w części szczególnej kodeksu karnego, poza tym wyraźnie wskazać należy tzw. pozakodeksowe prawo karne i wykroczeń, które obejmuje te typy przepięstw i wykroczeń, które zawarte są w ustawach szczególnych, normujących różnorakie obszary życia społecznego, zwłaszcza gospodarę, porządek publiczny, ochronę zdrowia, kulturę, ochronę środowiska itp. Przyjmuje się, że tzw. pozakodeksowe prawo karne i wykroczeń obejmuje zbiór wszystkich przepisów z zakresu materii prawa karnego umieszczonych w innych niż kodeks karny aktach prawnych¹⁸⁵⁵. W polskim systemie prawa karnego i wykroczeń nie znalazła bowiem uznania idea zupełnej kodyfikacji¹⁸⁵⁶.

6.5.1. Kodyfikacja karna i kodeks wykroczeń

Jak przedstawiono w rozdziale I ustawą z 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przepięstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego

¹⁸⁵⁴ S. Majcher, *W kwestii tzw. prawotwórstwa sądowego...*, s. 69 i nast. oraz przywołana tam literatura.

¹⁸⁵⁵ A. Marek, *Prawo karne...*, 2009, s. 12; M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przepięstwa przeciwko pamięci narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2002, s. 4; M. Błaszczuk [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 2, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2010, s. 997; w szczególności także szerokie opracowanie: L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym (w świetle idei zupełnej kodyfikacji karnej)*, PiP 2011, z. 7–8, s. 55 i nast.

¹⁸⁵⁶ Zob. W. Radecki, *Nowy czeski kodeks karny*, Prok. i Pr. 2009, nr 7–8, s. 191; M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przepięstwa przeciwko pamięci narodowej...*, s. 37; *idem*, *Przewodnik po pozakodeksowym prawie karnym*, Wrocław 1998, s. 14.

kontrawencjonalizacji poddano następujące typy zachowań zabronionych: kradzież lub przywłaszczenie mienia społecznego lub innego mienia, wyrąb, kradzież, lub przywłaszczenie sobie drzewa z lasu, paserstwo, uszkodzenie mienia, zbywanie towaru w celu dalszej odsprzedaży z zyskiem, sprzedaż biletów z zyskiem, oszustwo nabywcy co do ilości, wagi lub miary, żądanie i pobieranie za świadczenia opłaty wyższej od obowiązującej, usuwanie utrwalonych oznaczeń towaru określających ich cenę, jakość lub pochodzenie, oraz prowadzenie w ramach gospodarki nieuspołecznionej zarobkowej działalności wytwórczej, przetwórczej, handlowej lub usługowej bez wymaganego zezwolenia. Na chwilę obecną część ze wskazanych zachowań uległa depenalizacji bądź zmienił się ich zakres z uwagi na zmienioną obecnie rzeczywistość gospodarczą.

Przyglądając się kodyfikacji karnej i kodeksowi wykroczeń w kontekście procesu kontrawencjonalizacji i prezentowanych wyżej podstawowych kryteriów kontrawencjonalizacji niewątpliwie rozpocząć należy od przestępstw i wykroczeń przeciwko mieniu, gdzie proces ten jest najlepiej widoczny. I tak z pewnością dobrym przykładem jest tutaj kradzież opisana w art. 119 k.w. jako kradzież lub przywłaszczenie cudzej rzecz ruchomej, jeżeli jej wartość nie przekracza 1/4 minimalnego wynagrodzenia, w przypadku zaś przekroczenia wskazanej w art. 119 wartości czyn stanowi przestępstwo opisane w art. 278 k.k.¹⁸⁵⁷ Wartość mienia stanowiącego przedmiot czynu powinna być oceniona w odniesieniu do czasu popełnienia tego czynu i czasu wyrokowania, a nie w odniesieniu do czasu orzekania w trybie art. 4 § 2 k.k.¹⁸⁵⁸ W art. 278 k.k. wymienia w kolejnych paragrafach, obok klasycznej postaci kradzieży, także uzyskiwanie bez zgody osoby uprawnionej cudzego programu komputerowego w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (art. 278 § 2 k.k.) oraz w § 5 rozszerza ogólne pojęcie kradzieży na kradzież energii lub karty uprawniającej do podjęcia pieniędzy z automatu bankowego¹⁸⁵⁹.

Jako kolejny przykład wskazać należy w art. 120 k.w. polegający na dopuszczeniu się w celu przywłaszczenia wyrębu drzewa w lesie albo kradzieży lub przywłaszczenia sobie z lasu drzewa wyrąbanego lub powalonego, jeżeli wartość drzewa nie przekracza analogicznie jak w przypadku kradzieży 1/4 mini-

¹⁸⁵⁷ Zob. A. Marek, *Prawo wykroczeń materialne...*, 2012, s. 136; tak też W. Kotowski, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 538.

¹⁸⁵⁸ Zob. postanowienie SA w Lublinie z dnia 29 marca 1999 r., II AKz 117/98, LEX nr 36284.

¹⁸⁵⁹ Sąd Najwyższy przyjął w uchwale z dnia 13 grudnia 2000 r., I KZP 43/00, OSNKW 2001, nr 1–2, poz. 4, że wobec tego przepis ten nie ma zastosowania do takich przypadków, gdyż energia nie jest rzeczą; zob. też G. Kasicki, A. Wiśniewski, *Kodeks wykroczeń z komentarzem*, Warszawa 2002, s. 324–325; odmiennie W. Zalewski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 9 czerwca 2006 r.*, I KZP 14/06, OSNKW 2006, nr 7–8, poz. 67.

malnego wynagrodzenia. Są to przypadki drobnych kradzieży leśnych, w innej postaci zachowania te stanowią przestępstwo określone w art. 290 k.k., który nakazuje karanie wyrębu drzewa w lesie w celu przywłaszczenia jak kradzież. Art. 122 k.w. określa czyny paserstwa, jeżeli wartość przedmiotu czynu nie przekracza 1/4 minimalnego wynagrodzenia. Art. 130 § 1 k.w. wyłącza z zakresu odpowiedzialności za wykroczenie przypadek paserstwa ze względu na określony tam przedmiot czynu. Również wykroczenie opisane w art. 123 k.w., a polegające na zabieraniu w nieznaczej liczby owoców, warzyw lub kwiatów z cudzego ogrodu posiada swój odpowiednik w kodeksie karnym. Kradzież ogrodowa, będąca wykroczeniem w rozumieniu art. 123 k.w., jest ograniczona do minimalnej liczby owoców, warzyw lub kwiatów. Wszystko to, co nie daje się ocenić „jako nieznaczną ilość”, należy traktować jako przestępstwo kradzieży. Od kradzieży i przywłaszczenia określonych w art. 119 k.w. wykroczenie to odróżnia także miejsce, w którym znajdują się przedmioty czynności wykonawczej. Wykroczenie określone w art. 124 § 1 k.w. ma swój odpowiednik w kodeksie karnym, w postaci występku z art. 288 § 1 k.k. Znamiona tych zabronionych zachowań są ujęte identycznie, z tą różnicą, że przy szkodzie wyższej od 1/4 minimalnego wynagrodzenia czyn stanowi przestępstwo, o którym jest mowa w art. 288 k.k. Typ opisany w art. 81 k.w. stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 124 k.w. sankcjonującego umyślne niszczenie, uszkodzenie cudzej rzeczy lub uczynienie jej niezdatną do użytku, jeżeli szkoda nie przekracza 1/4 minimalnego wynagrodzenia. W sytuacji, gdy szkoda przewyższa tę kwotę i sprawca dopuszcza się czynu umyślnie, dochodzi do zbiegu wykroczenia opisanego w art. 81 k.w. z przestępstwem przewidzianym w art. 288 k.k. Również artykuł 143 k.w. ma charakter *lex specialis* w stosunku do art. 124 k.w., przewidującego karę za umyślne niszczenie, uszkadzanie cudzej rzeczy lub czynienie jej niezdatną do użytku, jeżeli szkoda nie przekracza 1/4 minimalnego wynagrodzenia. Jeżeli szkoda, która powstała w wyniku uszkodzenia urządzenia przeznaczonego do użytku publicznego, przewyższa tę kwotę, czyn kwalifikowany jest na podstawie art. 288 k.k. Zgodnie z art. 130 k.w. przepisów art. 119, 120, 122 i 124 nie stosuje się, jeżeli przedmiotem czynu jest broń, amunicja, materiały lub przyrządy wybuchowe, przepisu art. 119 nie stosuje się, jeżeli sprawca popełnia kradzież z włamaniem, natomiast przepisów art. 119 i 120 nie stosuje się, jeżeli sprawca używa gwałtu na osobie albo grozi jego natychmiastowym użyciem, aby utrzymać się w posiadaniu zabranego mienia, a gdy chodzi o zabranie innej osobie mienia w celu przywłaszczenia także wtedy, gdy sprawca doprowadza człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności¹⁸⁶⁰. W uchwale z dnia

¹⁸⁶⁰ Zob. M. Bielski, *Wokół „przepolowionego”, charakteru...*, s. 100; T. Bojarski, *Polskie prawo wykroczeń...*, 2009, s. 221; M. Zbrojewska, *Komentarz do art. 130, [w:] Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak et al., LEX/el. 2010.

30 czerwca 2008 r.¹⁸⁶¹, Sąd Najwyższy wyraził pogląd że zakresy znaczeniowe zwrotów „przemoc wobec osoby”, użytego w art. 280 § 1 k.k. i „gwałt na osobie”, użytego w art. 130 § 3 k.w. – są tożsame. Podobne stanowisko zajął w wyroku z dnia 17 września 2008 r.¹⁸⁶². Ostatecznie wątpliwości zostały rozstrzygnięte uchwałą składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 2008 r., w której przychylnono się do poglądów, zgodnie z którymi znaczenie normatywne określenia „przemoc wobec osoby” użyte w art. 280 § 1 k.k. i „gwałt na osobie” występujące w art. 130 § 3 k.w. są tożsame¹⁸⁶³, nadając wskazanej ustawie moc zasady prawnej.

Poza przestępstwami i wykroczeniami opisanymi w rozdziałach przestępstw i wykroczeń przeciwko mieniu warto wspomnieć jeszcze o typie opisanym w art. 134 § 1 k.w., a polegającym na oszukiwaniu nabywcy przy sprzedaży towaru lub świadczeniu usług oszukuje co do ilości, wagi, miary, gatunku, rodzaju lub ceny, jeżeli nabywca poniósł lub mógł ponieść szkodę nieprzekraczającą 100 zł. W § 2 tej samej karze podlega, kto przy nabyciu produktów rolnych lub hodowlanych oszukuje dostawcę co do ilości, wagi, miary, gatunku lub ceny, jeżeli dostawca poniósł lub mógł ponieść szkodę nieprzekraczającą 100 zł. W tych wszystkich przypadkach, gdy czyn sprawcy spowoduje szkodę lub narażenie na szkodę o wartości przewyższającej 100 zł, dojdzie do realizacji znamion przestępstwa oszustwa opisanego w art. 286 § 1 k.k. lub art. 286 § 3 k.k. Innym przykładem może być zachowanie opisane w art. 148 § 1a k.w. polegające na dokonywaniu w nienależącym do niego lesie wyrębu gałęzi, korzeni lub krzewów, niszczeniu lub uszkodzaniu albo karczowaniu pniaków, jak również zabieraniu z nienależącego do niego lasu wyrąbanych gałęzi, korzeni lub krzewów albo wykarczowanych pniaków. Wyrąb całych drzew wyczerpuje znamiona art. 120 k.w., gdy wartość wyrąbanego drzewa nie przekracza 1/4 minimalnego wynagrodzenia, albo art. 290 § 1 k.k., gdy przekracza tę kwotę, niszczenie lub uszkodzanie w takich przypadkach kwalifikowane jest z art. 124 k.w., gdy wysokość szkody nie przekroczy 1/4 minimalnego wynagrodzenia, albo jako przestępstwo określone w art. 288 § 1 lub 2 k.k., gdy wysokość szkody przekroczy tę kwotę. Również w przypadku czynu określonego w art. 149 k.w. odpowiedzialność za wykroczenie została ograniczona do sytuacji, gdy wartość mienia będącego przedmiotem paserstwa nie przekracza 1/4 minimalnego wynagrodzenia, natomiast w pozostałych przypadkach zastosowanie powinien mieć art. 291 lub 292 k.k.¹⁸⁶⁴. Podobna sytuacja wstępuje w przypadku drobne-

¹⁸⁶¹ Cyt. uchwała SN I KZP 10/08.

¹⁸⁶² Wyrok SN z dnia 17 września 2008 r., II KK 350/07, Biul. Pr. Kar. 2008, nr 11, poz. 20.

¹⁸⁶³ Uchwała SN z dnia 17 grudnia 2008 r., I KZP 27/08, OSNKW 2009, nr 1, poz. 1.

¹⁸⁶⁴ W. Radecki [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz...*, 2013, s. 911.

go szkodnictwa leśnego (art. 153 k.w.), w razie wyrządzenia przez zachowanie sprawcy szkody wyższej niż 1/4 minimalnego wynagrodzenia, zasadne wydaje się kwalifikowanie jego zachowania na podstawie odpowiednich przepisów kodeksu karnego jako kradzieży z art. 278 § 1 lub 3 k.k. lub jako zniszczenia, lub uszkodzenia cudzej rzeczy z art. 288 § 1 lub 2 k.k.¹⁸⁶⁵

Kolejną grupę tzw. typów przepołowionych stanowią przestępstwa i wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji. I tak czyn opisany w art. 86 k.w. przyjmuje się, że stanowi typ przepołowiony w stosunku do wypadku w komunikacji opisanego w art. 177 k.k. Różnica polega na stopniu naruszenia zasad bezpieczeństwa w ruchu i jego następstwach w postaci uszkodzenia ciała lub skutku śmiertelnego. Typ opisany w art. 177 k.k. obejmuje z kolei przypadki naruszenia zasad bezpieczeństwa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, z czym łączy się uszkodzenie ciała co najmniej powyżej 7 dni (§ 1), natomiast wykroczenie określone w art. 86 § 1 k.w. prowadzi do spowodowania zagrożenia bezpieczeństwa w ruchu drogowym¹⁸⁶⁶. Kolejnym przykładem jest wykroczenie opisane w art. 87 k.w. i 178a k.k., o którym szerzej w poprzedniej części niniejszego rozdziału.

Innym przykładem jest nielegalne przekroczenie granicy, które w formie podstawowej stało się wykroczeniem w świetle ustawy z dnia 22 kwietnia 2005 r. o zmianie ustawy o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw¹⁸⁶⁷ (art. 49a k.w.). Przepięstwem po tej zmianie (art. 264 k.k.) są tylko postacie szczególnie przekroczenia granicy połączone z użyciem przemocy, groźby podstępny lub polegające na współdziałaniu z innymi osobami. Najłagodniejsza natomiast forma tego czynu, tj. zwykle przekroczenie granicy, stała się wykroczeniem.

Dwa kolejne przykłady mogą budzić wątpliwości co do ich oceny pod kątem ich przepołowienia, niemniej jednak warto również i o nich wspomnieć w kontekście typów przepołowionych w obrębie kodyfikacji karnej i wykroczeń. I tak pierwszy przykład dotyczy wykroczenia opisanego w art. 49 k.w., a polegającego na demonstracyjnym okazywaniu w miejscu publicznym lek-

¹⁸⁶⁵ Zob. też D. Egierska [w:] J. Bafia, D. Egierska, I. Śmietanka, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1980, s. 351.

¹⁸⁶⁶ Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 1 grudnia 2000 r., V KKN 466/00, LEX nr 50913, wyraził pogląd, że jeżeli czyn sprawcy wypełniał zarówno znamiona występku wypadku komunikacyjnego (art. 145 § 1 k.k. z 1969 r. – obecnie art. 177 § 1 k.k.), jak i wykroczenia przewidzianego w art. 86 § 1 k.w., tzn. naruszał zasady bezpieczeństwa i powodował zagrożenie w ruchu drogowym, należy na zasadzie konsumpcji przyjąć odpowiedzialność za wypadek drogowy. Za wykroczenie sprawca może odpowiadać tylko wtedy, gdy skutki wypadku nie osiągnęły progu właściwego dla występku pod postacią wypadku komunikacyjnego (wyrok SN z dnia 12 września 1994 r., III KRN 115/94, Prok. i Pr. 1995, nr 1, poz. 99).

¹⁸⁶⁷ Dz.U. Nr 90, poz. 757 z późn. zm.

ceważenia narodowi polskiemu, Rzeczypospolitej Polskiej lub jej konstytucyjnym organom, oraz przestępstwa opisanego w art. 133 k.k., a polegającego na publicznym znieważaniu narodu lub Rzeczypospolitej Polskiej. Obecne brzmienie art. 49 k.w. zostało ustalone przez nowelę z 1998 r.¹⁸⁶⁸. Swoistego przepoławienia dopatrywać się tutaj można w opisie czynności wykonawczej wykroczenia – okazuje lekceważenie i przestępstwa – znieważa. Drugim z wymienionych przykładów, w którym również w swoistym przepoławieniu czynności wykonawczej można dopatrywać się typu przepoławionego, jest wykroczenie opisane w art. 50 k.w. i przestępstwo opisane w art. 254 k.k. obejmujące bierny (nie opuszcza zbiegowiska) i czynny udział (bierze czynny udział) w zbiegowisku publicznym. Obowiązujące brzmienie przepisu zostało ustalone przez nowelę z 1998 r.

W art. 52a k.w.¹⁸⁶⁹ sankcją objęto publiczne nawoływanie do popełnienia przestępstwa lub przestępstwa skarbowego oraz do przeciwdziałania przemocą aktowi stanowiącemu źródło powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej, a także publiczne pochwalanie popełnienia przestępstwa, jeżeli zasięg czynu albo jego skutki nie były znaczne. Warunkiem karalności na podstawie art. 52a k.w. jest stwierdzenie, że zasięg czynu lub jego skutki nie były znaczne, w przeciwnym bowiem razie sprawca może ponieść odpowiedzialność za przestępstwo przewidziane w kodeksie karnym, polegające na publicznym nawoływaniu do popełnienia występku lub przestępstwa skarbowego (art. 255 § 1 k.k.), publicznym nawoływaniu do popełnienia zbrodni (art. 255 § 2 k.k.) bądź publicznym pochwalaniu popełnienia przestępstwa (art. 255 § 3 k.k.)¹⁸⁷⁰.

Inny przykład można zauważyć w art. 66a k.w., gdzie ustawodawca sankcjonuje umyślne dopuszczenie do zniszczenia, uszkodzenia, uczynienia niezdatnym do użytku nadajnika, rejestratora stacjonarnego lub przenośnego stanowiących środki techniczne służące do wykonywania dozoru elektronicznego przez osobę, wobec której wykonuje się karę, środek karny lub środek zabezpieczający, w systemie dozoru elektronicznego, albo osobę

¹⁸⁶⁸ Dz.U. Nr 113, poz. 717 z późn. zm.

¹⁸⁶⁹ Przepis ten obowiązuje w brzmieniu nadanym mu mocą ustawy z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 206, poz. 1589 z późn. zm.).

¹⁸⁷⁰ R.A. Stefański słusznie podkreślił, że wykroczenie sankcjonowane w art. 52a pkt 1 k.w. nie jest wyodrębnione z przestępstwa ze względu na nieznaczny zasięg lub nieznaczne skutki czynu, jak niekiedy stwierdzane jest to w literaturze – *idem*, *Przestępstwo publicznego nawoływania do przestępstwa*, Prok. i Pr. 2006, nr 1, s. 24.

chronioną¹⁸⁷¹. W art. 244a § 2 k.k. karze polega zaś ten, kto udaremnia lub utrudnia kontrolowanie, w systemie dozoru elektronicznego, orzeczonego wobec niego obowiązku.

Jeszcze inny przykład można zaobserwować w art. 70 k.w. Czyn polegający na pełnieniu czynności związanych bezpośrednio z zapewnieniem bezpieczeństwa ruchu pojazdów mechanicznych przez osobę znajdującą się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego kwalifikowany jest na podstawie art. 180 k.k. Jeśli jednak czyn taki zostaje popełniony przez osobę znajdującą się w stanie po użyciu alkoholu, czyn ten stanowi wykroczenie przewidziane w art. 70 § 2 k.w.¹⁸⁷². Problem, jaki powstaje w tym miejscu, to jedynie to, że przestępstwo opisane w art. 180 k.k. umieszczone jest w rozdziale dotyczącym przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, wykroczenie zaś z art. 70 k.w. w obrębie wykroczeń przeciwko bezpieczeństwu osób i mienia. Przyjmując jednakże, że w obu przypadkach zarówno przestępstwo, jak i wykroczenie są skierowane przeciwko życiu i zdrowiu, nie stanowi problemu różnica w systemowej alokacji tych typów czynów zabronionych.

Zakładając, że *ratio legis* przepołowienia typów opisanych w art. 87 k.w. i 178a k.k. jest poziom niebezpieczeństwa wynikający ze znajdowania się w stanie po użyciu i stanie pod wpływem (bliżej we wcześniejszej części niniejszego rozdziału), przyjrzeć warto się również wykroczeniu opisanemu w art. 82 k.w., w którym ustawodawca sankcjonuje dokonywanie czynności mogące spowodować pożar, jego rozprzestrzenianie się, utrudnienie prowadzenia działania ratowniczego lub ewakuacji, stwarzając tym samym, jak wynika z opisu typu abstrakcyjne zagrożenie dla dobra prawnego, jeżeli natomiast skutek czynności, które mogą spowodować pożar, sprawca spowodzi pożar lub bezpośrednio niebezpieczeństwo pożaru, aktualizować będzie się odpowiedzialność karna na podstawie art. 163 lub 164 k.k.

Jeszcze inny przykład pojawia się w art. 83 k.w. i art. 171 k.k., zgodnie z którym odpowiedzialność karną ponosi osoba, która bez wymaganego zezwolenia lub wbrew jego warunkom wyrabia, przetwarza, gromadzi, posiada, posługuje się lub handluje substancją lub przyrządem wybuchowym, materiałem radioaktywnym, urządzeniem emitującym promienie jonizujące lub innym przedmiotem bądź substancją, która może spowodzić niebezpieczeństwo

---

¹⁸⁷¹ Przepis został dodany przez ustawę z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396) w celu zabezpieczenie prawidłowego wykonywania kar, środków karnych lub zabezpieczających w systemie dozoru elektronicznego.

¹⁸⁷² W. Radecki [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz...*, 2010, s. 472.

dla życia lub zdrowia wielu osób albo mienia w wielkich rozmiarach. Jak podkreślił W. Radecki, odróżnienie wykroczenia od przestępstwa może powodować problemy, ponieważ przedmioty czynności wykonawczej są w przypadku obu czynów zabronionych w istocie takie same, a formy zabronionego zachowania zbliżone. Kryterium rozróżnienia nie może stanowić ani skutek, ani jego niebezpieczeństwo, skoro przestępstwo przewidziane w art. 171 k.k. opiera się także na konstrukcji zagrożenia abstrakcyjnego. O istocie przestępstwa określonego w art. 171 k.k. decyduje ilość substancji lub przedmiotów bądź ich szczególnie niebezpieczne właściwości¹⁸⁷³.

Kolejny przykład to wykroczenie opisane w art. 96 k.w. i przestępstwo opisane w art. 179 k.k. W przypadku przestępstwa z art. 179 k.k. należy podkreślić, że dopuścić się go może wyłącznie osoba, na której ciąży szczególny obowiązek niedopuszczenia do ruchu określonych osób lub pojazdów. Może to być niewątpliwie dyspozytor czy osoba mająca obowiązki tego rodzaju co dyspozytor. Wymienione podmioty mogą ponosić odpowiedzialność za wykroczenie opisane w art. 96 § 1 pkt 2 k.w. tylko nieumyślnie, w razie bowiem umyślności zachowanie takie zawsze podlega kwalifikacji z art. 179 k.k.

Jako ostatni przykład warto wskazać wykroczenie opisane w art. 107 k.w., w którym sankcjonowane jest zachowanie polegające na złośliwym niepokojeniu innej osoby lub wprowadzeniu jej w błąd w celu dokuczenia. W piśmiennictwie wskazuje się, że art. 107 k.w. może stanowić podstawę penalizacji zachowań polegających na stalkingu¹⁸⁷⁴. W przypadkach braku podstaw do zastosowania przepisów wobec stalkera przepisów kodeksu karnego dotyczących stalkingu możliwość reakcji zapewni art. 107 k.w.¹⁸⁷⁵.

6.5.2. Kodeks karny skarbowy

Kodeks karny skarbowy przyjmuje, że jedynie za przestępstwa skarbowe odpowiedzialność ma charakter karny. W wypadku wykroczeń skarbowych, analogicznie do wykroczeń pospolitych (art. 1 § 1 k.w.), mowa jest wyłącznie o odpowiedzialności za wykroczenie. W piśmiennictwie podnosi się, że prawo karne skarbowe operuje dwoma różnymi kryteriami przepołowienia czynów

¹⁸⁷³ *Ibidem*, s. 219–220.

¹⁸⁷⁴ Zob. A. Michalska-Warias, K. Nazar-Gutowska, *Prawnokarne aspekty nękania w polskim prawie karnym*, St. Iur. Lubl. 2010, Vol. 14, s. 61–76.

¹⁸⁷⁵ Zdaniem J. Kosonogi można mówić o podobieństwie pomiędzy czynami z art. 190 k.k. i art. 107 k.w. jedynie w zakresie ich ogólnosprawczego charakteru i przedmiotu ochrony. W żadnym natomiast zakresie znamiona czasownikowe wykroczenia określonego w art. 107 k.w. nie pokrywają się ze znamionami groźby karalnej – *idem*, *Glosa do wyroku SN z dnia 3 kwietnia 2008 r., IV KK 471/07*, WPP 2010, nr 1, s. 148 i nast.

karnoskarbowych¹⁸⁷⁶. tj. na podstawie wysokości narażonej na uszczuplenie należności publicznoprawnej oraz wypadek mniejszej wagi¹⁸⁷⁷. Z tym ostatnim nie sposób się jednak zgodzić, traktując proces kontrawencjonalizacji jak proces polegający na przeniesieniu części sankcjonowanych zachowań do kategorii wykroczeń, tak jak to uczyniono w ustawie z 1966 r., która zapoczątkowała wspomniany proces. Tworzenie typu uprzywilejowanego w postaci wypadku mniejszej wagi nie jest *de facto* zmianą reżimu odpowiedzialności, a jedynie podstawą do łagodniejszego potraktowania danego zachowania na podstawie ocenionych kompleksowo okoliczności podmiotowych i przedmiotowych (nieco szerzej por. rozważania powyżej).

Stosownie do art. 53 § 3 k.k.s. jednym z kryteriów rozgraniczenia przestępstw i wykroczeń skarbowych jest kwota uszczuplonej lub narażonej na uszczuplenie należności publicznoprawnej albo wartość przedmiotu czynu¹⁸⁷⁸. Granicę stanowi pięciokrotna wartość najniższego miesięcznego wynagrodzenia obowiązująca w czasie popełnienia czynu, z wykroczeniem mamy do czynienia, jeśli „kwota uszczuplona lub narażona na uszczuplenie” nie przekracza tego progu¹⁸⁷⁹. Kodeks karny skarbowy nie określa jednak, co oczywiście, ani należnych kwot podatku akcyzowego, ani wysokości minimalnego wynagrodzenia; gdy chodzi o najniższe wynagrodzenie – w art. 53 § 4 – odsyła do kodeksu pracy i przepisów wykonawczych wydanych na jego podstawie. Konieczność posługiwania się przepisami rozporządzenia wynika także z art. 53 § 6 k.k.s. Przepis ten wprowadza bowiem pojęcie progu ustawowego równego kwocie określonej jako pięciokrotne najniższe wynagrodzenie pracowników. Ten właśnie próg decyduje o kwalifikacji czynów zabronionych regulowanych w części szczególnej kodeksu karnego skarbowego¹⁸⁸⁰. I tutaj pojawia się kolejny problem, a mianowicie pytanie w kontekście zasady *nullum crimen sine*

¹⁸⁷⁶ F. Nalikowski, *Wysokość podatku narażonego na uszczuplenie*, Prok. i Pr. 2011, nr 2, s. 94.

¹⁸⁷⁷ Zdaniem F. Nalikowskiego dyferencjacja to także tworzenie typów uprzywilejowanych, niesłuszne albowiem kontrawencjonalizacja to dyferencjacja rodzajów odpowiedzialności – *idem*, *Wysokość podatku...*, s. 94.

¹⁸⁷⁸ Por. T. Grzegorzczak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 92.

¹⁸⁷⁹ W uzasadnieniu do projektu kodeksu karnego skarbowego podkreślono, że wprowadza on „bardziej nowoczesny (antyinflacyjny) system oznaczeń ułamkowych w stałej relacji do jednolitego wskaźnika bazowego, tj. najniższego miesięcznego wynagrodzenia [...]”. To nowe rozwiązanie prawne zapewniając stałe relacje w całym systemie prawa karnego skarbowego oznacza jednocześnie, że bez względu na czas skala represyjności tego prawa będzie zawsze równa wobec obywatela” – cyt. za G. Bogdan *et al.*, *Kodeks karny skarbowy z komentarzem...*, s. 11.

¹⁸⁸⁰ Cyt. wyrok TK z dnia 20 lutego 2001 r., prezentując treść art. 53 § 3, § 4 i § 6 oraz art. 65 k.k.s.

lege, czy o reżimie odpowiedzialności nie decyduje w tym przypadku akt rangi podustawowej. W sferze prawa represyjnego w obrębie zasady *nullum crimen sine lege* na szczególną uwagę zasługuje bowiem zasada wyłączności ustawy (*scripta*)¹⁸⁸¹.

Zdaniem A. Zolla zasadnicze pytanie związane z interpretacją art. 31 ust. 3 w zw. z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP brzmi, czy tylko na podstawie ustawy można odróżnić zachowania zabronione pod groźbą kary od zachowań niekaralnych (zewnętrzna funkcja określoności czynu) oraz czy tylko na podstawie ustawy można zachowania zabronione pod groźbą kary przyporządkować poszczególnym typom, z którymi związana jest określona sankcja karna (wewnętrzna funkcja określoności czynu)¹⁸⁸². Kluczem do odpowiedzi na tak postawione pytanie zadaniem A. Zolla jest rozróżnienie norm na te, które decydują o bezprawności czynu i na te które decydują o jego karalności, które prowadzi do słusznej konkluzji, że norma sankcjonująca musi mieć wyłącznie rangę normy ustawowej, jednocześnie musi wyraźnie odwoływać się do zakresu normowania przez normę sankcjonowaną w taki sposób, aby można było jednoznacznie określić znamiona typu czynu zabronionego¹⁸⁸³. W tym zakresie Trybunał Konstytucyjny również konsekwentnie podkreśla, że Konstytucja RP nakazuje, aby to ustawa w sposób zupełny i wyczerpujący regulowała wszystkie sprawy o istotnym znaczeniu dla urzeczywistnienia wolności i praw człowieka i obywatela zagwarantowanych w Konstytucji RP¹⁸⁸⁴, przy czym Trybunał uznaje jednocześnie za dopuszczalne doprecyzowanie tych elementów w aktach wykonawczych wydanych w zgodzie z art. 92 Konstytucji RP¹⁸⁸⁵.

¹⁸⁸¹ A. Krzywoń, *Konstytucyjna zasada wyłączności ustawy wobec możliwości jej realizacji we współczesnym systemie źródeł prawa*, Prz. Leg. 2014, nr 2, s. 23 i nast.

¹⁸⁸² A. Zoll, *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy...*, s. 327 i nast.; por. w tej materii także A. Krzywoń, *Konstytucyjna zasada wyłączności ustawy...*, s. 30 i nast. oraz powołana tam literatura i orzecznictwo TK; L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna...*, s. 25 i nast.

¹⁸⁸³ A. Zoll, *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy...*, s. 327 i nast.; *idem*, *O normie prawnej...*, s. 79–80.

¹⁸⁸⁴ Wyrok TK z dnia 8 lipca 2003 r., P 10/02, OTK-A 2003, nr 6, poz. 62; por. także orzeczenie TK z dnia 26 kwietnia 1995 r., K 11/94, OTK 1995, cz. 1, s. 137.

¹⁸⁸⁵ Por. wyrok TK z dnia 26 listopada 2003 r., SK 22/02, OTK-A 2003, nr 9, poz. 97; por. także wyrok TK z dnia 13 maja 2008 r., P 50/07, OTK-A 2008, nr 4, poz. 58; oraz cyt. wyrok TK z dnia 8 lipca 2003 r. Interpretując cytowany przepis, Trybunał Konstytucyjny rozważał najszerzej znaczenie tego przepisu w cyt. wyroku z dnia 20 lutego 2001 r. Trybunał przypominał wówczas, że w świetle poglądów doktryny „ustawodawca sam musi określić znamiona czynu zabronionego, zaś ich sprecyzowanie może być przekazane władzy wykonawczej” – por. także w tej materii wyrok

Na gruncie kodeksu karnego skarbowego zagadnienie to było przedmiotem rozstrzygnięcia Trybunału Konstytucyjnego, który przyjął, że kwoty określone w aktach wykonawczych (ewentualnie stosunek tych kwot) wyznaczają granice między typem podstawowym i uprzywilejowanym przestępstwa, ewentualnie między przestępstwem a wykroczeniem, nie decydują jednak ani o charakterze czynu jako zabronionego, ani o jego karalności. Akty rangi podustawowej, powoływane już wielokrotnie rozporządzenia Ministra Finansów i Ministra Pracy i Polityki Socjalnej, przez zobiektywizowanie kwot, pośrednio wpływają na zakwalifikowanie czynu, z mocy ustawy zabronionego i podlegającego odpowiedzialności karnej, do kategorii mniejszej wagi czy do wykroczeń¹⁸⁸⁶.

6.5.3. Pozakodeksowe prawo karne i wykroczeń

Proces kontrawencjonalizacji objął także ustawodawstwo pozakodeksowe¹⁸⁸⁷. Całościowe wyjątkowo skrupulatne opracowanie w tym zakresie przygotowane zostało przez M. Bojarskiego i W. Radeckiego. Przykłady przestępstw i wykroczeń poddanych kontrawencjonalizacji na gruncie pozakodeksowego prawa karnego i wykroczeń są liczne, można za M. Bojarskim i W. Radeckim zwrócić uwagę na typizację w zakresie samowoli lokalowej i budowlanej. I tak samowolne objęcie lokalu było przestępstwem z art. 80 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 30 stycznia 1959 r. – Prawo lokalowe (tekst jedn.: Dz.U. z 1962 r. Nr 47, poz. 227 z późn. zm.), ale już tylko wykroczeniem w art. 63 ustawy z dnia 10 kwietnia 1974 r. – Prawo lokalowe (tekst jedn.: Dz.U. z 1987 r. Nr 30, poz. 165 z późn. zm.). Samowola budowlana była zawsze przestępstwem według art. 80 ustawy z dnia 31 stycznia 1961 r. – Prawo budowlane (Dz.U. Nr 7, poz. 46 z późn. zm.), natomiast wykroczeniem w postaci podstawowej, a przestępstwem dopiero w postaci kwalifikowanej,

---

z dnia 12 stycznia 2000 r., P 11/98, OTK 2000, nr 1, s. 42; wyrok z dnia 20 lutego 2001 r., P 2/00, OTK 2001 nr 2, s. 196 oraz w wyrok z dnia 8 lipca 2003 r., P 10/02, OTK-A 2003 nr 6, poz. 62.

¹⁸⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁸⁷ M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz...*, 2010, s. 37 i nast.; *eidem*, *Komentarz do pozakodeksowego prawa wykroczeń. Wybór*, wyd. 2, Wrocław 1991; *eidem*, *Pozakodeksowe przepisy o wykroczeniach z komentarzem*, Warszawa 1993; *eidem*, *Przewodnik po pozakodeksowym prawie wykroczeń*, Wrocław 1999; por. także L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym...*; M. Bojarski, W. Radecki, *O pełną kodyfikację prawa karnego*, Prok. i Pr 1995, nr 5, s. 54–67; także D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*, s. 29 i nast.; M. Błaszczyk, *Pozakodeksowe prawo karne – czy utrzymać status quo?* [w:] *Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. L. Gardocki *et al.*, Warszawa 2005, s. 36.

w art. 61 ustawy z dnia 24 października 1974 r. – Prawo budowlane (Dz.U. Nr 38, poz. 229 z późn. zm.). Dalsze przykłady to wykroczenia z art. 106 ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska (tekst jedn.: Dz.U. z 1994 r. Nr 49, poz. 196 z późn. zm.), a zwłaszcza z art. 62 ustawy z dnia 10 kwietnia 1986 r. – Prawo atomowe (Dz.U. Nr 12, poz. 70 z późn. zm.)¹⁸⁸⁸.

Jak zwracają uwagę M. Bojarski i W. Radecki, w latach 90. ubiegłego wieku nastąpił wyraźny odwrót od procesu kontrawencjonalizacji w takim kształcie, w jakim proces ten postępował wcześniej. Początek dała ustawa z dnia 27 kwietnia 1989 r. o zmianie ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska i ustawy – Prawo wodne (Dz.U. Nr 26, poz. 139), która ograniczyła zakres odpowiedzialności za wykroczenia przeciwko środowisku, wprowadzając typ „wykroczenia kwalifikowanego przez następstwo” w postaci niebezpieczeństwa znacznego pogorszenia warunków korzystania ze środowiska lub powstania innych szkodliwych dla tego środowiska następstw, uznany za przestępstwo w art. 106 ust. 2 ustawy z 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska. Dalsze przedsięwzięcia ustawodawcze zostały wprowadzone ustawą z dnia 16 października 1991 r. o ochronie przyrody (tekst jedn.: Dz.U. z 2001 r. Nr 99, poz. 1079 z późn. zm.), która odeszła od tradycyjnej typizacji zamachów na przyrodę jako tylko wykroczeń i w art. 54–57 wprowadziła cztery typy przestępstw „przyrodniczych” obok wykroczenia z art. 58 tej ustawy. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. – Prawo geologiczne i górnicze (tekst jedn.: Dz.U. z 2005 r. Nr 228, poz. 1947 z późn. zm.), typizując wykroczenie prowadzenia działalności wchodzącej w zakres ustawy bez koncesji lub wbrew warunkom w niej określonym (art. 119) ustanowiła faktycznie kwalifikowany, przez poważną szkodę w mieniu lub bezpośrednio niebezpieczeństwo takiej szkody, typ tego wykroczenia traktowany jako przestępstwo (art. 118). Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jedn.: Dz.U. z 2010 r. Nr 243, poz. 1623 z późn. zm.) powróciła w art. 90 do założenia przyjmowanego w 1961 r., że samowola budowlana jest zawsze przestępstwem, nie zaś wykroczeniem. Ustawa z dnia 21 lipca 1995 r. o zmianie ustaw: o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, o Policji, o Urzędzie Ochrony Państwa, o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 104, poz. 515 z późn. zm.) dokonała istotnej nowelizacji prawa atomowego polegającej na tym, że wprowadziła nowy typ przestępstwa w art. 62, pozostawiając w art. 62a wykroczenia o zakresie ograniczonym w stosunku do brzmienia pierwotnego właśnie o to przestępstwo. Wreszcie ustawa z dnia 27 września 1996 r. o zmianie ustawy o rybactwie śródlądowym

¹⁸⁸⁸ M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz...*, 2010, s. 37 i nast.; *idem*, *Komentarz do pozakodeksowego prawa...*; *idem*, *Pozakodeksowe przepisy...*; *idem*, *Przewodnik po pozakodeksowym prawie...*

(Dz.U. Nr 128, poz. 602) rozdzieliła dotychczasowe wykroczenia z art. 27 na wykroczenia w zmienionym art. 27 (ograniczonym do wędkarstwa) i przestępstwa w nowo wprowadzonym art. 27a (obejmującym rybactwo)¹⁸⁸⁹.

Na chwilę obecną podobnie, jak w prawie karnym powszechnym, także w prawie wykroczeń, poza ustawą kodeks wykroczeń, funkcjonuje wiele ustaw szczególnych zawierających przepisy statuujące czyny zabronione jako wykroczenia. Jest to obecnie ponad 150 ustaw¹⁸⁹⁰, przy czym znaczna część to przestępstwa i wykroczenia poddane kontrawencjonalizacji, przy założeniu różnych metod i kryteriów podziału stosownie do dobra prawnie chronionego i kryminalizowanych sposobów jego naruszenia bądź narażenia na niebezpieczeństwo. Cechą wspólną jest tutaj dywersyfikacja odpowiedzialności jak w przypadku typów kodeksowych. Uznając, że najistotniejszym celem niniejszego opracowania jest wielopłaszczyznowa analiza samego procesu kontrawencjonalizacji jako metody rozwiązania problemu czynów drobnych i ich prawnokarnej oceny, w tym miejscu pominięto szczegółową analizę i systematykę pozakodeksowego prawa karnego i wykroczeń, prezentując jedynie zarys problematyki i skupiając się we wcześniejszej części opracowania na najbardziej powszechnych metodach kontrawencjonalizacji.

---

¹⁸⁸⁹ M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz...*, 2010, s. 37 i nast.; *idem*, *Komentarz do pozakodeksowego prawa...*; *idem*, *Pozakodeksowe przepisy...*; *idem*, *Przewodnik po pozakodeksowym prawie...*

¹⁸⁹⁰ Zob. *idem*, *Kodeks wykroczeń. Komentarz...*, 2011, s. 37–47.

Rozdział VII

Kategoryzacja czynów zabronionych i koncepcje odpowiedzialności za tzw. czyny drobne w ujęciu prawnoporównawczym

7.1. Uwagi wstępne

Przystępując do przedstawienia płaszczyzny prawnoporównawczej, warto na wstępie zwrócić uwagę, jak słusznie podkreśla R. Tokarczyk, że w obrębie zjawisk społecznych, do których niewątpliwie należą zjawiska prawne, mamy do czynienia z różnorodną, indywidualną, często niepowtarzalną ich istotą, dlatego też obejmowanie charakterystyką całej grupy zjawisk – w tym wprawdzie również do niej należących, ale bezpośrednio niepoznanych – jest nieco ryzykowne. W naukach społecznych wyniki porównywania mogą być miarodajne i wykorzystywane zasadniczo jedynie do przypadków zjawisk bezpośrednio objętych porównywaniem, które, w szczególności w komparatystyce prawniczej, jest czymś zasadniczo wtórnym, zakłada bowiem konieczność korzystania w pierwszej kolejności z innych metod służących uzyskiwaniu wiedzy jako materiału do porównywania, na tym etapie procesu porównawczego zadanie komparatystyki wyczerpuje się we wskazaniu metod prawnych, socjologicznych, historycznych, filozoficznych, etnologicznych i innych niezbędnych do uzyskania tego rodzaju materiału¹⁸⁹¹. Wspomniane badania mają na celu ustalenie zarówno podobieństw, jak i różnic w pochodzeniu, budowie i działaniu poszczególnych systemów, gałęzi prawa, instytucji prawnych lub norm prawnych¹⁸⁹².

---

¹⁸⁹¹ Por. szerokie opracowania w tym zakresie R.A. Tokarczyk, *Założenia teoretyczne komparatystyki prawniczej*, Ann. UMCS 1989, Vol. 1, s. 311–328; *idem*, *Z komparatystycznych badań nad kulturą prawną i prawniczą w Polsce*, PiP 2005, z. 2, s. 91–96.

¹⁸⁹² Por. W. Gromski, *Uwagi o podstawach europejskiej kultury prawnej*, [w:] *Z zagadnień teorii i filozofii prawa. W poszukiwaniu podstaw prawa*, red. A. Sulikowski, Wrocław 2006, s. 233–242.

Prowadzenie badań komparatystycznych w odniesieniu do samego jedynie procesu kontrawencjonalizacji – jako tak naprawdę wycinka rozwiązań konstrukcyjnych systemu na który składa się, jak widać z przedstawionych dotychczas rozważań, wiele kwestii szczegółowych – jest zatem nieco ryzykowane. Badanie takie niewątpliwie poprzedzone być winno przynajmniej skrótowym przedstawieniem norm prawnych dotyczących ustroju państwowego, systemu, tak jak to uczyniono powyżej, w zakresie rozwiązań polskich. Z tych wszystkich powodów poszczególne płaszczyzny badawcze w miarę możliwości przedstawione zostały każdorazowo w ujęciu nieco szerszym z uwzględnieniem najistotniejszych kwestii systemowych, niemniej jednak, co trzeba podkreślić, nie jest to wyczerpująca analiza systemowa, albowiem ta, jak się wydaje, przekracza ramy niniejszego opracowania.

Zastrzeżenia w zakresie możliwości prowadzenia, a następnie wykorzystywania badań prawno-porównawczych formułowane są w teorii prawa przede wszystkim z uwagi na występowanie znacznych różnic między systemami prawnymi i organizacją wymiaru sprawiedliwości. Wśród podstawowych powodów występowania wspomnianych różnic T.N. Ferdinand egzemplifikuje dwie podstawowe, a mianowicie, charakter przestępczości, której dany system musi stawić czoło, oraz siły, jakie może i musi zebrać, aby się z nim uporać¹⁸⁹³. Nie można również zapominać w tym miejscu o zróżnicowaniu kulturowym także wpływającym na konkretne rozwiązania systemowe. W poszczególnych krajach różne jest też podejście do kwestii legitymacji dla tzw. prawa karania¹⁸⁹⁴. Zasadniczym celem wymiaru sprawiedliwości jest kontrola przestępczości, a jeśli wysiłki okażą się nieskuteczne, system musi tak dopasować swoje metody, aby był efektywniejszy w wypełnianiu swego zadania¹⁸⁹⁵. Przystępczość

¹⁸⁹³ T.N. Ferdinand, *Dlaczego różne społeczeństwa mają różne systemy wymiaru sprawiedliwości*, Ann. UMCS, Vol., Sect. G 1996, Vol. 43, s. 177; przykładowo w odniesieniu do Francji por. R. Bernardini, *Droit criminel*, vol. 1, *Elements preliminaires*, Bruxelles 2012, s. 13 i nast., 41 i nast. oraz vol. 2, *L'infraction et la responsabilite*, Bruxelles 2012, s. 8 i nast.

¹⁸⁹⁴ Por. m.in. J. Dunn, *Legitimacy and Democracy in the World Today*, s. 7 i nast.; T.R. Tyler, J. Jackson, *Future Challenges in the Study of Legitimacy and Criminal Justice*, [w:] *Legitimacy and Criminal Justice an international exploration*, eds J. Tankebe, A. Lieblich, Oxford 2013, s. 83 i nast.; D. Nelken, *Comparative Criminal Justice and Globalization*, Farnham 2011; por. też szerokie opracowanie: M.D. Dubber, T. Hornle, *Criminal Law a Comparative Approach*, Oxford 2014 i powołany tam materiał normatywny oraz orzecznictwo.

¹⁸⁹⁵ D. Garland, *Punishment and Welfare: A History of Penal Strategies*, Aldershot 1985; *idem*, *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford 2001; J. Chalmers, F. Leverick, *Quantifying Criminalization*, [w:] *Criminalization The Political Morality of the Criminal Law*, Oxford 2014, s. 54 i nast.

nawet w obrębie systemów kontynentalnych państw członkowskich Unii Europejskiej nie jest bowiem, jak słusznie podkreśla T.N. Ferdinand, zjawiskiem jednorodnym. Każdy typ przestępczości ma swoją własną charakterystykę, swoje specyficzne metody i motywacje, a każdy naród musi w pewnym stopniu przeznaczyć część swoich zasobów na jego kontrolowanie¹⁸⁹⁶. Drobnym tylko przykładem mogą być chociażby przestępstwa i wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, gdzie wystarczy spojrzeć na statystyki w tym zakresie w Unii¹⁸⁹⁷ oraz Polsce¹⁸⁹⁸, a także planowane w związku z powyższym zadania¹⁸⁹⁹, co z pewnością w sposób bezpośredni przekłada się na rozwiązania w obrębie prawa karnego¹⁹⁰⁰. Wszystkie te czynniki determinują znaczne różnice systemowe, powodują również to, że poszczególne rozwiązania efektywne i pozytywnie oceniane na gruncie jednego systemu, implementowane bez analizy całokształtu czynników je determinujących, niekoniecznie muszą okazać się takie same na gruncie innego systemu. W zakresie podejścia do czynów mieszczących się w obszarze drobnych przekroczeń w systemie polskim

¹⁸⁹⁶ T.N. Ferdinand, *Dlaczego różne społeczeństwa...*, s. 177; por. także *Comparative Concepts of Criminal Law*, eds J. Keiler, D. Roef, Cambridge–Antwerp–Portland 2015, s. 63 i nast.; G. Lamond, *What is a Crime?* OJLS 2007, Vol. 27; por. też szerokie opracowanie M.D. Dubber, T. Hörnle, *Criminal Law a Comparative Approach*, Oxford 2014 oraz powołany tam materiał normatywny i orzecznictwo.

¹⁸⁹⁷ *Statistics – accidents data*, www.ec.europa.eu/transport/road_safety/specialist/statistics (stan na 15.10.2016).

¹⁸⁹⁸ www.dlakierowcow.policja.pl (zakładka: Statystyka).

¹⁸⁹⁹ *Arbeitsprogramm 2016*, www.ec.europa.eu/priorities/work-programme (stan na 15.10.2016).

¹⁹⁰⁰ Jednym z przykładów może być ostatnia zmiana polegająca na skreśleniu w kodeksie karnym w art. 178a jego § 2 i uzupełnieniu tym samym zakresu w kodeksie wykroczeń przez dodanie do art. 87 nowego § 1a; por. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, druk sejmowy nr 378, 22.03.2012 oraz Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 870, 8.11.2012; por. w tej materii także postanowienie sygnalizacyjne TK z dnia 9 maja 2009 r., S 2/09, OTK-A 2009, nr 5, poz. 73; oraz wyrok TK z dnia 7 kwietnia 2009 r., P 7/08, OTK-A 2009, nr 4, poz. 46, z głosem aprobującą A. Ornowskiej; por. m.in. R.A. Stefański, *Zasadność kontrawencjonalizacji prowadzenia w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego pojazdu niemechanicznego*, Prok. i Pr. 2014, nr 4, s. 48 i nast.; por. także R. Pawlik, *Spoleczna szkodliwość czynu – wybrane zagadnienia na przykładzie wykroczenia typizowanego w art. 87 KW*, KKSSiP 2013, nr 4, s. 38–54; *eadem*, *Ochrona dobra prawnego z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji – wybrane zagadnienia*, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013.; por. także A. Bottoms, *Civil Peace and Criminalization*, [w:] *Criminalization. The Political Morality of the Criminal Law*, Oxford 2014, s. 262 i nast.

ocenianych jako wykroczenia takim elementem wspólnym może być to, że dla większości kontynentalnych państw Europy Zachodniej charakterystycznym współcześnie trendem jest coraz szersze wykorzystanie w tym zakresie trybu i sądownictwa administracyjnego, a więc odrębnego pionu organów jurysdykcyjnych, właściwego zasadniczo do rozpoznawania sporów między organami administracyjnymi a obywatelami czy osobami prawnymi, całkowicie oddzielnego od sądownictwa powszechnego. Niemniej jednak przed implementacją i przyjęciem takiego rozwiązania w systemie polskim przeanalizować należy wiele okoliczności, a przede wszystkim charakter czynów objętych takim rozwiązaniem oraz „siły” i „środki” możliwe do zaangażowania w tym zakresie (por. w szczególności rozdział IV i V)¹⁹⁰¹.

Spoglądając w tym miejscu tytułem jedynie przykładu na strukturę przestępczości w krajach Unii Europejskiej w 2011 r. (wartości odniesione do 100 tys. mieszkańców), zauważyć należy, że np. w Austrii notuje się 6 425 przestępstw, we Francji 5 462, w Niemczech 7 328, a w Polsce 3 009, pomijając przy tak znacznej różnicy obszary poddane kryminalizacji w poszczególnych państwach przyjętych do porównania, inne z pewnością winny być inicjatywy kryminalizacyjne. Dane statystyczne obrazują zmianę struktury przestępczości przede wszystkim w zakresie przestępstw przeciwko mieniu oraz przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji w kierunku wzrostu obu tych kategorii¹⁹⁰². Uwzględniając poszczególne kategorie przestępstw w 2011 r. i rozpoczynając przykładowo od przestępstw seksualnych, w Polsce notuje się takich przestępstw 8 w odniesieniu do 100 tys. mieszkańców, w Irlandii już 44, w Belgii aż 62, w Niemczech zaś 31. Wśród przestępstw przeciwko mieniu kwalifikowanych jako rozboje w Polsce notuje się ich 40, we Francji 193, w Belgii 248, w Hiszpania 190. Nieco inaczej przedstawiają się statystyki w ramach przestępstwa oszustwa, i tak: Austria to 343 przypadki na 100 tys. mieszkańców, Polska 259, Niemcy 775, Szwecja 1219. Będąca dużym problemem społecznych we współczesnej Polsce korupcja to już 23,1 na 100 tys. mieszkańców, gdzie chociażby Austria to 8,1, Niemcy 1,4 czy Belgia 0,7. Kolejny rodzaj przestępczości to przestępczość narkotykowa, w Polsce notuje się 193 przypadki na 100 tys. mieszkań-

¹⁹⁰¹ *Sądownictwo administracyjne w Europie Zachodniej*, red. L. Garlicki, Warszawa 1990, s. 8 i nast.; por. także E. Rosenfeld, J. Veil, *Sanctions administratives, sanctions pénales*, „La Penalization”, no 128, s. 61; H. Achenbach, *Abndung materiell sozial-schädlichen Verhaltens durch bloße Geldbuße? Zur Problematik großer Wirtschafts – Ordnungswidrigkeiten*, GAS 2008, H. 1, s. 1–17; E. Wiederin, *Die Zukunft des Verwaltungsstrafrechts*, Wien 2006, s. 119 i nast.

¹⁹⁰² T. Szymanowski, *Przestępczość i polityka karna w Polsce*, Warszawa 2012, s. 69 i nast.

ców, odpowiednio zaś w Norwegii 856, Austrii 308 i Niemczech 289¹⁹⁰³. Są to dane jedynie przykładowe, albowiem trzeba pamiętać o znacznych różnicach systemowych w ucięciu choćby przestępstw i wykroczeń¹⁹⁰⁴.

W zakresie sposobów wzajemnych oddziaływań systemów prawnych warto wspomnieć również przynajmniej sygnalizacyjnie o teorii przeszczepów prawnych (*legal transplants*)¹⁹⁰⁵, które to określenia i koncepcja zasadniczo wywodzą się z doktryny anglosaskiej, a wypracowane zostały m.in. przez A. Watsona, który definiuje przeszczep prawny jako każde zapożyczenie z obcego systemu normatywnego¹⁹⁰⁶. W literaturze polskiej T. Czech proponuje węższe ujęcie tego pojęcia i definiuje przeszczep prawny jako instytucję prawną pochodzącą z innego systemu normatywnego, która nie znajduje odpowiednika w konstrukcjach zastanych w ramach importującego ją porządku prawnego¹⁹⁰⁷. W zakresie tzw. przeszczepów prawnych pojawiają się jednak słuszne skądinąd głosy kwestionujące możliwość dokonywania zmian w prawie za ich pomocą¹⁹⁰⁸. Warunkowane jest to z pewnością czynnikami wskazanymi i omówionymi powyżej, a więc przede wszystkim znacznym zróżnicowaniem systemów, a także różnorodnością kulturową i różnorodnością w zakresie potrzeb.

Uzasadniając kształt przyjętej płaszczyzny porównawczej, przypomnieć jedynie należy, jak wspomniano w rozdziale VI, że w zakresie podejścia do tzw. czynów drobnych, określanych na potrzeby niniejszego opracowania wspólnie mianem szeroko rozumianych wykroczeń, na kontynencie europejskim wykształciły się trzy zasadnicze modele regulacji, a mianowicie model francuski,

¹⁹⁰³ *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014*, 11.09.2014, www.heuni.fi (zakładki: news / 2014).

¹⁹⁰⁴ Szerzej R. Pawlik, *Identity of Criminal Law at the Time of European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments*, Soc. Iur. 2015, Vol. 3, No. 1; na przykładzie Francji: R. Bernardini, *Droit criminel*, vol. 1, *Elements...*, s. 13 i nast., 41 i nast. oraz vol. 2, *L'infraction...*, s. 8 i nast.; J. Pradel, *Droit pénal général*, Paris 2012, s. 25 i nast.; *Comparative Concepts...*, s. 79 i nast. a także 193 i nast.

¹⁹⁰⁵ T. Stawecki, *Konwergencja i dywergencja porządków prawnych w sferze tworzenia prawa*, [w:] *Konwergencja czy dywergencja systemów prawnych?*, red. O. Nawrot et al., Warszawa 2012, s. 29.

¹⁹⁰⁶ A. Watson, *Legal Transplants – An Approach to Comparative Law*, Athens (GA) 1974, s. 21; por. także J.M. Miller, *A Typology of Legal Transplants: Using Sociology, Legal History and Argentine Examples to Explain the Transplant Process*, *AJCL* 2003, Vol. 51, No. 4, s. 839–885.

¹⁹⁰⁷ T. Czech, *Konsorcjum kredytowe*, Warszawa 2011, s. 16.

¹⁹⁰⁸ J. Szpak, *Kontrowersje wokół zagadnienia legal transplants*, *Acta Erazm.* 2011, t. 1, s. 64; C. Nowak, *Wpływ procesów globalizacyjnych na polskie prawo karne*, Warszawa 2014.

austriacki i niemiecki¹⁹⁰⁹, a to determinowało objęcie polem badawczym tych właśnie państw. Celem porównania i częściowo celem weryfikacji celowości i efektywności wspomnianych rozwiązań płaszczyzną badawczą objęto także system Federacji Rosyjskiej i zasadniczo odmienny system brytyjski.

7.2. Systemy kontynentalne – uwagi ogólne

W kontekście badań prawnoporównawczych prowadzonych w odniesieniu do modeli kontynentalnych (Francji, Niemiec, Austrii) podkreślić należy, że w XX i XXI w. na kontynencie europejskim i nie tylko mamy do czynienia z istotnym czynnikiem, jakim jest tzw. globalizacja rozumiana i definiowana jako zespół sprzężeń dynamicznie zachodzących w najbardziej istotnych dla współczesnego człowieka sferach życia¹⁹¹⁰. Pod wpływem globalizacji następuje nie tylko unifikacja poszczególnych systemów gospodarczych i politycznych społeczeństw, lecz także homogenizacja ich kultur oraz tzw. uelastycznienie społecznych wymiarów (przede wszystkim etnicznego i narodowego) świadomości jednostek. Jest to zatem jeden z czynników zmieniających obraz współczesnego świata, który jeszcze do niedawna mocno opierał się na kategoriach narodu i państwa¹⁹¹¹.

Drugim z istotnych czynników na kontynencie europejskim jest omówiona szerzej we wcześniejszych częściach opracowania integracja państw członkowskich w ramach struktur Unii. Oba te czynniki, tj. koncepcja integracji europejskiej, a jednocześnie postępująca globalizacja, sprawiły, że systematycznie zmienia się obecnie sposób myślenia o funkcjonowaniu nie tylko społeczności światowej, państw czy instytucji międzynarodowych, lecz zmienia się także odczucie tożsamości poszczególnych jednostek i ich identyfikacja z określoną grupą czy wspólnotą¹⁹¹². Jednocześnie charakterystyczny dla koncepcji inte-

¹⁹⁰⁹ Por. M. Budyn-Kulik, *Model ścigania sprawy wykroczenia w wybranych państwach*, St. Iur. Lubl. 2012, Vol. 17; M.C. Sordino, *Droit pénal général*, Paris 2013, s. 26 i nast., 41 i nast.

¹⁹¹⁰ J. Rokicki, *Wstęp*, [w:] *Naród, kultura, państwo w procesie globalizacji*, red. *idem*, M. Banaś, Kraków 2004, s. 7 i nast.

¹⁹¹¹ W. Gromski, *Integracja i globalizacja z perspektywy filozofii prawa*, [w:] *Filozofia prawa wobec globalizmu*, red. J. Stelmach, Kraków 2003, s. 9–26; oraz *idem*, *Zagadnienie granic prawa*, [w:] *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i inspiracje*, red. L. Garlicki, A. Szmyt, Warszawa 2003, s. 108–116; L. Tyszkiewicz, *Globalizacja a problem uniwersalnych wartości*, [w:] *Prawo w XXI wieku. Księga pamiątkowa 50-lecia Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk*, red. W. Czapliński, Warszawa 2006, s. 996.

¹⁹¹² B. Wojciechowski, *Interkulturowe prawo karne...*, s. 47; por. także R. Tokarczyk, *Wielokulturalizm jako doktryna polityczno-prawna*, GSP 2012, t. 27, s. 377 i nast.;

gracji europejskiej swobodny przepływ osób, sprzyjający zjawisku wielokulturowości¹⁹¹³, determinuje zarazem częstszy niż dotychczas ponadnarodowy charakter przestępczości¹⁹¹⁴, który wymusza jednocześnie rozwój instrumentów zwyczajowo służących jej zwalczaniu, do jakich należy przede wszystkim tradycyjnie ujmowane prawo karne¹⁹¹⁵. Pierwotne prawo karne, co należy w tym miejscu jeszcze raz przypomnieć, nie wiązało się co do zasady z określonym terytorium, a po prostu z członkostwem w określonej wspólnocie¹⁹¹⁶. Takie założenie *prima facie* dawałoby w dobie integracji europejskiej podstawy do budowania wspólnego unijnego prawa karnego, niestety jednak na dzień dzisiejszy nie jest to takie proste zadanie, nie można bowiem powiedzieć, że chociażby na samym kontynencie europejskim istnieje jednolita koncepcja prawa karnego, wręcz przeciwnie, państwa członkowskie z reguły mają różne wyobrażenia w kwestii konkretnych celów, jakim ma ono służyć, i rezultatów, do jakich ma prowadzić¹⁹¹⁷, podkreślają swoją tradycję oraz odrębność budując na nich konkretne konstrukcje¹⁹¹⁸. Jak podkreśla P. Hofmański, ewentual-

---

C. Barker, *Studia kulturowe. Teoria i praktyka*, Kraków 2006; *Tolerancja i wielokulturowość. Wyzwania XXI wieku*, red. A. Borowiak, P. Szarota, Warszawa 2004; *Dylematy wielokulturowości*, red. W. Kalaga, Kraków 2004; a także R. Tokarczyk, *Współczesne kultury prawne*, Warszawa 2010, s. 45 i nast., 58 i nast.; szerzej także R. Pawlik, *Identity of Criminal Law...*; eadem, Z.M. Dymińska, *The Space of Validity the Polish Criminal Code Act from the Perspective of European Integration – The International Context* (1–2), [w:] *Narodna a międzynarodna bezpieczeństwo*, Liptovský Mikuláš 2015.

¹⁹¹³ R. Tokarczyk, *Wielokulturalizm jako doktryna...*, s. 377 i nast.

¹⁹¹⁴ Por. m.in. C. Nowak, *O pojęciu transnarodowego prawa karnego*, PiP 2012, z. 12, s. 5.

¹⁹¹⁵ Por. m.in. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 23 i nast.; H.L.A. Hart, T. Honore, *Causation in the Law*, Oxford 1985, s. 75 i nast.; por. także R. Pawlik, *Ewolucja instytucji zatarcia skazania w polskim prawie karnym z perspektywy European Criminal Records Information System – zagadnienia wybrane*, KSM 2014, nr 2.

¹⁹¹⁶ J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, Lublin 2009, s. 306.

¹⁹¹⁷ Por. m.in. A. Adamski et al., *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej*, Toruń 2007, s. 17 i nast.; A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem w prawie karnym*, Białystok 2011, s. 160–161 i nast.; por. obszernie opracowanie: *Les transformations de la justice pénale, Cycle de conférences 2013 a la cour de cassation*, éd. S. Guinchard, J. Buisson, Paris 2014, s. 93 i nast. oraz powołana tam bogata literatura; *Substantive Criminal Law of the European Union*, ed. A. Klip, Antwerp 2011; M. Bohlander, *Principles of German Criminal Law*, Oxford 2009, s. 43 i nast.

¹⁹¹⁸ Por. E. Dreyer, *Droit pénal général*, Paris 2014, s. 2 i nast.; H. Renout, *Droit pénal général*, Bruxelles 2013, s. 17 i nast.; H. Fuchs, *Strafrecht Allgemeiner*, T. 1, *Grundlagen und Lehre von der Straftat*, Wien 2012, s. 24 i nast.; E. Foregger, E. Fabrizy, *Strafgesetzbuch. Kurzkomentar*, Wien 2013, s. 1 i nast.; *Strafgesetzbuch Kommentar*, Hrsg. A. Schönke, H. Schröder, Aufl. 29, München 2014, s. 2 i nast.

ne ujednoczenie prawa karnego materialnego i procesowego wymaga wielu kompromisów, wyrwania się z magicznego kręgu rodzimej dogmatyki, szukania najlepszych rozwiązań godzących rozmaite doświadczenia i stanowiących jakąś wypadkową tradycji prawnych państw członkowskich¹⁹¹⁹.

Nieco inaczej sytuacja, m.in. z uwagi na drugi z czynników, jakim jest integracja w ramach struktur Unii Europejskiej, wygląda w odniesieniu do specyficznego systemu Federacji Rosyjskiej, który nadto nadal, jak się wydaje, podlega transformacji¹⁹²⁰.

Jak przyjęto w rozdziale III, prawo karne jest instrumentem służącym ochronie porządku publicznego przed zachowaniami szkodliwymi, jest gwarancją ładu, bezpieczeństwa i więzi społecznej, przywraca zaufanie i autorytet dla naruszonych przez przestępstwo reguł, wyróżniając się na tle innych dziedzin prawa, z uwagi na odwoływanie się do najsurowszego, najbardziej i najdalej ingerującego w sferę praw i wolności obywatela narzędzia, którym jest sankcja karna¹⁹²¹, odwzorowując jednocześnie, co należy szczególnie w tym właśnie miejscu podkreślić, bardziej niż którakolwiek inna gałąź prawa, postawy społeczne wobec poszczególnych kwestii kulturowych, moralnych oraz finansowych, wykazując jednocześnie szczególną podatność na zmiany społeczne, negując przy tym założenie interkulturowości i będąc tym samym dziedziną prawa, która pozostaje niezwykle mocno ugruntowana kulturowo¹⁹²². Z tych wszystkich względów przyjmuje się, że musi być stanowione przez władzę państwową realizującą związane z władzą państwową i suwerennością państwa prawo karania – *ius puniendi*¹⁹²³. Członkostwo w strukturach Unii Europejskiej wiąże się z ograniczeniem suwerenności i oznacza z jednej strony możliwość wprowadzenia do porządku prawnego norm sankcjonujących

¹⁹¹⁹ Por. P. Hofmański, *Przyszłość ścigania karnego w Europie*, EPS 2006, nr 12, s. 11 i nast.; szerzej R. Pawlik, *Identity of Criminal...*

¹⁹²⁰ Szerzej J. Kowalski, *Konstytucja Federacji Rosyjskiej a rosyjska i europejska tradycja konstytucyjna*, Warszawa–Poznań 2009; *Criminal Law of Russian Federation: General Part*, ed. A. Raroga, Moscow 2010, s. 48–54; М.С. Жук, *Учение об институтах российского уголовного права. Концептуальные основы и перспективы развития*, Москва 2013, s. 6 i nast. oraz powołana tam literatura.

¹⁹²¹ Zob. również cyt. opinia rzecznika generalnego Dámása Ruiza-Jaraba Colomera w sprawie C-176/03.

¹⁹²² B. Wojciechowski, *Interkulturowe prawo karne. Filozoficzne podstawy karania w wielokulturowych społeczeństwach demokratycznych*, Toruń 2009, s. 393 i wykorzystane tam piśmiennictwo.

¹⁹²³ Por. także A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 166 i nast.; A. Górski, *Europejskie ściganie karne. Zagadnienia ustrojowe*, Warszawa 2010, s. 203 i nast.

ustanowionych przez organizację, z drugiej zaś strony oznacza ograniczenie oddziaływania konstytucji na te akty¹⁹²⁴.

Europejskie sądy konstytucyjne potwierdziły znaczenie zasady suwerenności egzemplifikowanej w postanowieniach konstytucji, przez pryzmat których dokonywana jest przez te sądy ocena Traktatu z Lizbony. Wyraźnie pokazuje to decyzja francuskiej Rady Konstytucyjnej z 20 grudnia 2007 r., poprzedzająca ratyfikację traktatu, która uzależniła możliwość ratyfikacji – ze względu na sformułowanie klauzuli europejskiej w Konstytucji Francji – od uprzedniej zmiany konstytucji. Do kompetencji nierozłącznie związanych z wykonywaniem suwerenności narodowej Rada Konstytucyjna zaliczyła w szczególności kompetencje w dziedzinie walki z terroryzmem i działań z tym związanych, w dziedzinie walki z handlem istotami ludzkimi, w dziedzinie współpracy sądowej w sprawach cywilnych i karnych, związane z ustanowieniem prokuratury europejskiej¹⁹²⁵. Także w wyroku Federalnego Trybunału Konstytucyjnego Niemiec z 30 czerwca 2009 r. zagadnienie tożsamości konstytucyjnej stanowi podstawę do przyjęcia, że Unia Europejska jest traktatową unią suwerennych państw. W odniesieniu do prawa

¹⁹²⁴ Por. P. Burzyński, *Ustawowe określenie sankcji karnej*, Warszawa 2008 i powołana tam literatura; M.C. Sordino, *Droit pénal général...*, s. 44 i nast.

¹⁹²⁵ Interpretując konstytucyjną klauzulę europejską w brzmieniu obowiązującym w chwili orzekania, a w szczególności art. 88–1 („Republika uczestniczy we Wspólnotach Europejskich i w Unii Europejskiej złożonych z państw, które swobodnie postanowiły, na mocy traktatów ustanawiających te organizacje, wspólnie wykonywać niektóre ich kompetencje”), Rada Konstytucyjna stwierdziła, że klauzula ta „potwierdza najwyższą moc prawną Konstytucji w wewnętrznym porządku prawnym” i jednocześnie pozwala „Francji na uczestniczenie w tworzeniu i rozwoju stałej organizacji europejskiej, posiadającej osobowość prawną i wyposażonej w uprawnienia decyzyjne w efekcie przekazania kompetencji przez państwa członkowskie”. Por. *Relacje między prawem konstytucyjnym a prawem wspólnotowym w orzecznictwie sądów konstytucyjnych państw UE*, red. K. Zaradkiewicz, Warszawa 2010; por. także interesujące rozważania w systemie francuskim: E. Garçon, V. Peltier, *Droit de la peine*, Paris 2010, s. 39 i nast.; por. także E. Rubi-Cavagna, *Réflexions sur l'harmonisation des incriminations et des sanctions pénales prévues par le Traité de Lisbonne*, RSCrim 2009, s. 501; por. także interesujące szerokie opracowanie wskazanej problematyki na gruncie francuskim: *L'espace pénal européen: à la croisée des chemins?*, éd. D. Zerouki-Cottin, Bruxelles 2013; a w szczególności opracowania w tym dziele: M. Mounicif-Moungache, *Les méthodes normatives: intégration, uniformisation, harmonisation, coopération, coordination dans l'espace pénal européen*, s. 47 i nast. oraz X. Pin, *Les enjeux de l'harmonisation pénale*, [w:] *L'espace pénal européen: à la croisée des chemins?*, éd. D. Zerouki-Cottin, Bruxelles 2013, s. 87 i nast.; a także *Droit constitutionnel*, éd. L. Favoreu, Paris 2014, s. 47 i nast.

karnego Federalny Trybunał nie zakwestionował ani prawa unijnego w zakresie zbliżania norm prawa karnego, ani też wzajemnego uznawania jako mechanizmu współpracy organów wymiaru sprawiedliwości państw członkowskich Unii¹⁹²⁶. Na znaczenie reguł wewnętrznego porządku prawnego państwa członkowskiego wskazał również austriacki Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 30 września 2008 r., odmawiając stwierdzenia niekonstytucyjności Traktatu z Lizbony przed jego ogłoszeniem w Federalnym Dzienniku Ustaw¹⁹²⁷. Wspólne sądom konstytucyjnym państw członkowskich jest przekonanie o podstawowym znaczeniu konstytucji jako gwarancji suwerenności państwowej w aktualnej fazie integracji europejskiej, a także o szczególnej roli sądownictwa konstytucyjnego w dziedzinie ochrony tożsamości konstytucyjnej państw członkowskich, wyznaczającej zarazem tożsamość traktatową Unii Europejskiej (bliżej rozdział III)¹⁹²⁸.

Nieco inna zaś sytuacja ma miejsce w Federacji Rosyjskiej, która ustrojowo jest republiką federalną o semiprezydenckim systemie rządów. Głową państwa jest prezydent wybierany w głosowaniu powszechnym, obecnie na czteroletnią kadencję, który skupia szerokie uprawnienia w zakresie władzy ustawodawczej (prawo wydawania dekretów z mocą ustawy) i władzy wykonawczej (jest m.in. gwarantem konstytucji, praw i swobód obywatelskich, naczelnym dowódcą sił zbrojnych oraz arbitrem w sprawach między władzą centralną a regionalną)¹⁹²⁹. Federacja Rosyjska podkreśla swoją suwerenność, nie należy jednocześnie obecnie do państw członkowskich Unii Europejskiej, będąc sygnatariuszem Powszechnej deklaracji praw człowieka oraz członkiem wielu międzynarodowych instytucji zobowiązujących państwo do przestrzegania

¹⁹²⁶ Por. A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, s. 153; por. także J. Barcz, *Wybrane problemy związane z wyrokiem Federalnego Trybunału Konstytucyjnego Niemiec z 30 czerwca 2009 r.*, EPS 2009, nr 9, s. 14–25; D.J. Mann, *Die Schlussbestimmungen des Vertrags von Lissabon*, [w:] *Der Vertrag von Lissabon. Analyse und Bewertung*, Hrsg. A. Marchetti, C. Demesmay, Baden-Baden 2010, s. 267; R. Geiger, D.E. Khan, M. Kotzur, *EUV/AEUV, Kommentar*, Aufl. 5, München 2010, Art. 50, Rn. 1.

¹⁹²⁷ *Relacje między prawem konstytucyjnym a prawem wspólnotowym w orzecznictwie sądów konstytucyjnych państw UE*, red. K. Zaradkiewicz, Warszawa 2010.

¹⁹²⁸ Por. Wyrok TK z dnia 24 listopada 2010r., K 32/09, OTK-A 2010, nr 9, poz. 108.

¹⁹²⁹ Статья 1–1. Российская Федерация – Россия есть демократическое федеративное правовое государство с республиканской формой правления. 2. Наименования Российская Федерация и Россия равнозначны; Статья 4–1. Суверенитет Российской Федерации распространяется на всю ее территорию. 2. Конституция Российской Федерации и федеральные законы имеют верховенство на всей территории Российской Федерации. 3. Российская Федерация обеспечивает целостность и неприкосновенность своей территории. Por. także J. Kowalski, *Konstytucja Federacji Rosyjskiej...*

praw i swobód obywatelskich, takich jak: Europejska konwencja praw człowieka, Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych oraz Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych¹⁹³⁰.

W odniesieniu do prawa karnego kontynentalnych państw członkowskich Unii (przyjęte do porównania Niemcy, Francja, Austria) w dobie globalizacji i integracji europejskiej można pokusić się, posługując się trafną konstrukcją wypracowaną przez E. Łętowską, o stwierdzenie, że w tym zakresie, podobnie jak w Polsce, tak i we wspomnianych państwach, w miejsce modelu monocentrycznego pojawia się w takiej sytuacji system multicytryczny, z wielością ośrodków decyzyjnych co do stanowienia prawa i wyznaczania kierunków jego wykładni¹⁹³¹. Przy takim rozwiązaniu pamiętać jednak należy, że ingerencja ze strony ustawodawcy unijnego w określony wyżej jako multicytryczny system prawa powoduje jednocześnie konieczność wielu zabiegów transpozycyjnych, aby przywrócić systemowi, w który następuje ingerencja, optymalną sprawność operacyjną¹⁹³², przy zwróceniu szczególnej uwagi na zjawisko zachodzenia między normami wynikającymi z tych źródeł relacji kolizyjnych¹⁹³³.

7.2.1. Niemcy

W systemie niemieckim zgodnie z przyjętą zasadą wolności postępowania (*allgemeine Handlungsfreiheit*¹⁹³⁴) zakłada się, że prawnokarne nakazy i zakazy mogą być ustanawiane jedynie wówczas, gdy niezbędna jest ochrona przez karę, jako najdalej idącą ingerencją w prawa i wolności, możliwą dla ustano-

¹⁹³⁰ A.В. Блещик, *Конституционно-правовое регулирование национальных отношений в России как федеративном государстве*, Екатеринбург 2015; М.С. Пермиловский, *Конституционная аксиология: опыт эколого-правового исследования*, Екатеринбург 2016.

¹⁹³¹ E. Łętowska, *Multicytryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, PiP 2005, z. 4, s. 3–10; por. także J. Ruszkowski, *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 263,

¹⁹³² E. Łętowska, *Implementacyjne grzechy przeciw effet utile*, EPS 2014, nr 1, s. 53 i nast.; por. także *eadem*, *Prawo w „płynnej nowoczesności”*, PiP 2014, z. 3, s. 14.

¹⁹³³ Por. M. Królikowski, *Ewolucja unijnego prawa karnego i jego interakcje z prawem krajowym*, [w:] *Problem spójności prawa karnego i prawa wykroczeń z perspektywy jego nowelizacji*, red. A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011, s. 33.

¹⁹³⁴ Art 2 (1–2): „Jeder hat das Recht auf die freie Entfaltung seiner Persönlichkeit, soweit er nicht die Rechte anderer verletzt und nicht gegen die verfassungsmäßige Ordnung oder das Sittengesetz verstößt. (2) Jeder hat das Recht auf Leben und körperliche Unversehrtheit. Die Freiheit der Person ist unverletzlich. In diese Rechte darf nur auf Grund eines Gesetzes eingegriffen werden”. Por. m.in. C. Gröpl, K. Windhorst, *Christian von Coelln: Studienkommentar Grundgesetz*, München 2013.

wienia przez państwo¹⁹³⁵. Tzw. potrzeba ukarania (*Strafbedürftigkeit*) korespondująca z *ius puniendi* jest uzasadniana przede wszystkim karygodnością czynu, na którą składają się rodzaj i wartość chronionego dobra, w niektórych sytuacjach także „nikczemność nastawienia sprawcy”¹⁹³⁶. Ważnym elementem przyjętego rozwiązania jest zasadniczo nastawienie na czyn sprawcy, nie zaś, tak jak w systemie polskim, na sprawcę¹⁹³⁷.

W systemie niemieckim, określanym w literaturze mianem modelu mieszanego, wyróżnia się poważne przestępstwa (*Verbrechen*), drobniejsze (*Vergehen*) oraz wykroczenia (*Übertretung*)¹⁹³⁸. W zakresie czynów drobnych pojawia się również pojęcie tzw. wypadku mniejszej wagi (*minder schwerer Fall*)¹⁹³⁹. Na lata 40. ubiegłego wieku w Niemczech przypada rozwój historyczny Das Ge-

¹⁹³⁵ Por. m.in. M. Klopfer, *Verfassungsrecht*, Bd. 2, *Grundrechte*, München 2010; *Strafgesetzbuch. Kommentar*, Hrsg. A. Schönke, H. Schröder, Aufl. 29, München 2014, s. 13 i nast.

¹⁹³⁶ Por. także R. Zawłocki [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności karnej*, red. R. Dębski, Warszawa 2012, s. 71 i nast. oraz powołana tam literatura; oraz K. Rebmann, W. Roth, S. Herrmann, *Gesetz über Ordnungswidrigkeiten. Kommentar. (Loseblatt-Kommentar)* Bd. 2, Aufl. 3, Stuttgart 1968–2009, vor § 1, Rn. 1; H.H. Jescheck, *Lehrbuch des Strafrecht Allgemeiner Teil*, Aufl. 4, Berlin, 1988, § 7 VI; G. Jakobs, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Berlin–New York 1991; J. Baumann, U. Weber, W. Mitsch, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, Aufl. 10, Bielefeld 1995, § 4 Rn., 8 ff; U. Weber, *Die Überspannung der staatlichen Bußgeldgewalt*, ZStW 1980, Vol. 92; por. także T. Fischer, *Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen*, Aufl. 61, München 2014, s. 11 i nast.; *Strafgesetzbuch Kommentar...*, Aufl. 29, s. 136 i nast.

¹⁹³⁷ Por. E. Hryniewicz-Lach, *Kara kryminalna w świetle konstytucji RP*, Warszawa 2015, s. 100 i nast.; G. Dannecker, *Das Verbot unbestimmter Strafen. Der Bestimmtheitsgrundsatz im Bereich der Deliktsfolgen*, SSU 2011, T. 1, s. 285; *Strafgesetzbuch. Kommentar...*, Aufl. 29, s. 136 i nast.

¹⁹³⁸ Por. m.in. W. Gropp, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Heidelberg 2005, s. 90 i nast.; także T. Vormbaum, M. Bohlander, *A Modern History of German Criminal Law*, Berlin–Heidelberg 2014, s. 128 i nast.; M. Elewa Badar, I. Marchuk, *A Comparative Study of the Principles Governing Criminal Responsibility in the Major Legal Systems of the World (England, United States, Germany, France, Denmark, Russia, China, and Islamic legal tradition)*, CLF 2013, Vol. 24, No. 1, s. 1–48, s. 1–48; R. von Hippel, *Lehrbuch des Strafrechts*, Berlin–Heidelberg 1932, s. 170 i nast.; J. Renzikowski, *Mala per se et delicta mere prohibita – Rechtsphilosophische Bemerkungen zum Rückwirkungsverbot*, [w:] *Festschrift für Volker Krey zum 70. Geburtstag am 9. Juli 2010*, Stuttgart 2010, s. 407–430; por. także T. Fischer, *Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen*, Aufl. 61, München 2014, s. 67 i nast.

¹⁹³⁹ Bliziej T. Fischer, § 213, *Minder schwerer Fall des Totschlags*, Rn. 4, [w:] *idem*, *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, München 2012, s. 1415; por. także *idem*, *Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen...*, Aufl. 61, s. 396 i nast.

setz über Ordnungswidrigkeiten (*OWiRecht*)¹⁹⁴⁰, zastępujących stopniowo dotychczasowe wykroczenia (*Übertretung*)¹⁹⁴¹. W nauce niemieckiej, podobnie jak w nauce polskiej, widoczny jest spór o różnicę między przestępstwem a wykroczeniem¹⁹⁴², opierający się w dużej mierze na przyjmowaniu istotnych materialnych różnic pomiędzy przestępstwem a wykroczeniem, niemniej jednak pojawiają się również poglądy, że pomiędzy powyższymi nie występują różnice ani ilościowe, ani jakościowe¹⁹⁴³. Daje się zaobserwować również w tym zakresie podział na podstawie oceny skutków prawnych oraz rozróżnienie grzywny wymierzanej za przestępstwo i wykroczenie (*die Geldstrafe*¹⁹⁴⁴, *das Bußgeldverfahren- die Geldbuße*¹⁹⁴⁵).

¹⁹⁴⁰ Por. w tym zakresie obszernie opracowanie E. Göhler, *Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*, München 1995, s. 1–12; W. Mitsch, *Recht der Ordnungswidrigkeiten*, Berlin–Heidelberg 2005, s. 23 i nast.; E. Göhler, *Ordnungswidrigkeitengesetz*, Aufl. 10, München 1992; H.L. Günther, *Das Recht der Ordnungswidrigkeiten – Aufbruch zu neuen Ufern? 40 Jahre Bundesrepublik Deutschland. 40 Jahre Rechtsentwicklung*, Tübingen 1989.

¹⁹⁴¹ *OWiG. Karlsruher Kommentar zum Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*, Hrsg. L. Senge, Aufl. 4, München 2014; W. Mitsch, *Recht der Ordnungswidrigkeiten. (Lehrbuch)*, Aufl. 2, Berlin–Heidelberg 2005; K. Rebmann, W. Roth, S. Herrmann, *Gesetz über Ordnungswidrigkeiten...*, Stand 1, Oktober 2009; § 12 StGB: „Verbrechen und Vergehen (1) Verbrechen sind rechtswidrige Taten, die im Mindestmaß mit Freiheitsstrafe von einem Jahr oder darüber bedroht sind. (2) Vergehen sind rechtswidrige Taten, die im Mindestmaß mit einer geringeren Freiheitsstrafe oder die mit Geldstrafe bedroht sind. (3) Schärfungen oder Milderungen, die nach den Vorschriften des Allgemeinen Teils oder für besonders schwere oder minder schwere Fälle vorgesehen sind, bleiben für die Einteilung außer Betracht”.

¹⁹⁴² J. Hatschek, *Lehrbuch des deutschen und preussischen Verwaltungsrechtes*, Leipzig 1924; K. Binding, *Die Normen und ihre Übertretung*, Leipzig 1890; J. Goldschmidt, *Das Verwaltungsstrafrecht*, Berlin 1902.

¹⁹⁴³ R. Kukula, *Der Verwaltungszwang*, Wien 1918; M. Zimmermann, *Art. 72 Konstitutionen a dotychczasowe ustawodawstwo polskie*, Lwów 1930; A. Merkel, *Allgemeines Verwaltungsrecht*, Wien–Berlin 1924.

¹⁹⁴⁴ StGB: „§ 40 Verhängung in Tagessätzen (1) Die Geldstrafe wird in Tagessätzen verhängt. Sie beträgt mindestens fünf und, wenn das Gesetz nichts anderes bestimmt, höchstens dreihundertsechzig volle Tagessätze. (2) Die Höhe eines Tagessatzes bestimmt das Gericht unter Berücksichtigung der persönlichen und wirtschaftlichen Verhältnisse des Täters. Dabei geht es in der Regel von dem Nettoeinkommen aus, das der Täter durchschnittlich an einem Tag hat oder haben könnte. Ein Tagessatz wird auf mindestens einen und höchstens dreißigtausend Euro festgesetzt. (3) Die Einkünfte des Täters, sein Vermögen und andere Grundlagen für die Bemessung eines Tagessatzes können geschätzt werden. (4) In der Entscheidung werden Zahl und Höhe der Tagessätze angegeben”.

¹⁹⁴⁵ § 65 OWiRecht Allgemeines; Die Ordnungswidrigkeit wird, soweit dieses Gesetz nichts anderes bestimmt, durch Bußgeldbescheid gehandlet.

W zakresie koncepcji ścigania w systemie niemieckim przyjęto zasadniczo koncepcję legalizmu¹⁹⁴⁶ z elementami oportunistycznego zaniechania ścigania z uwagi na brak interesu publicznego oraz wyjątkami na rzecz konsensualizmu¹⁹⁴⁷. Pierwowzorem koncepcji legalistycznych była tutaj zapewne niemiecka ustawa z dnia 1 lutego 1877 r., Strafprozessordnung (StPO)¹⁹⁴⁸. Nieco inaczej niż w polskim art. 10 k.p.k. niemiecki StPO w odrębnych przepisach wyraża składające się na wspomnianą wyżej koncepcję dyrektywy procesowe, przewidując jednocześnie wiele wyjątków na rzecz zasady oportunistyzmu w ściganiu, co może podawać w wątpliwość jednolitość normatywną tego rozwiązania, mimo to jednak przyjmuje się legalizm jako podstawową dyrektywę niemieckiego procesu karnego¹⁹⁴⁹. Zgodnie z § 152 StPO do wnoszenia publicznego oskarżenia jest uprawniona prokuratura, zaś zgodnie z ust. 2, o ile ustawa nie stanowi inaczej, prokuratura jest obowiązana podjąć ściganie wszystkich przestępstw, jeżeli istnieją dostateczne ku temu przesłanki faktyczne¹⁹⁵⁰.

¹⁹⁴⁶ P. Girdwoyń, *Zarys niemieckiego procesu karnego*, Białystok 2006, s. 38–39; J. Tylman, *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Warszawa 1965, s. 50 wraz z podaną literaturą; *idem*, *Oportunizm w postępowaniu karnym RFN*, NP 1989, nr 10–12, s. 95; S. Waltoś, *Niemiecki proces karny. Zagadnienia podstawowe*, Prok. i Pr. 1997, nr 12, s. 7; A. Światłowski, *Nieformalne i paraformalne porozumienia w praktyce niemieckiego procesu karnego*, Prok. i Pr. 1998, nr 1, s. 68; J. Schulenburg, *Zasady legalizmu i oportunistyzmu w niemieckim kodeksie postępowania karnego – zależności i sprzeczności*, Prok. i Pr. 2003, nr 5, s. 89; R. Maurach *et al.*, *Strafrecht Allgemeiner*. T. 2, Aufl. 7, Heidelberg 1989; R. Maurach, H. Zipf, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, Aufl. 8, Heidelberg 1992; C. Roxin, *Strafverfahrensrecht*, Aufl. 23, München 1993; H.J. Rudolphi *et al.*, *Systematischer Kommentar zur Strafprozessordnung*, Köln 1994.

¹⁹⁴⁷ Zob. M. Zbrojewska, *Sposoby konsensualnego rozstrzygnięcia spraw karnych w wybranych krajach Europy*, Pal. 2002, nr 3–4.

¹⁹⁴⁸ Obowiązuje publikacja z dnia 7 kwietnia 1987 r. (BGBl 1987, I, s. 1074); aktem integralnie związanym z StPO jest ustawa o organizacji sądownictwa z 21 stycznia 1877 r. (das Gerichtsverfassungsgesetz), w wersji z dnia 9 maja 1975 r. (BGBl 1975, I, s. 1077); por. S. Waltoś, *Niemiecki proces karny. Zagadnienia podstawowe*, Prok. i Pr. 1977, nr 12, s. 7; J. Schulenburg, *Zasady legalizmu i oportunistyzmu...*, s. 89; T. Weigend, *Problematyka zasady oportunistyzmu i legalizmu na tle współczesnych zjawisk społecznych w zjednoczonych Niemczech*, [w:] *Prawo karne a problem zmiany ustroju politycznego*, red. A. Eser, A. Zoll, Kraków 1998, s. 155.

¹⁹⁴⁹ J. Schulenburg, *Zasady legalizmu i oportunistyzmu...*, s. 89; oraz szerzej M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego*, Warszawa 2007, s. 85 i nast.; T. Weigend, F. Salditt, *The Investigative Stage of the Criminal Process in Germany*, [w:] *Suspects in Europe. Procedural Rights at the Investigative Stage of the Criminal Process in the European Union*, eds E. Cape *et al.*, Antwerpen–Oxford 2007, s. 81 i nast.

¹⁹⁵⁰ § 152 StPO: „Anklagebehörde; Legalitätsgrundsatz. (1) Zur Erhebung der öffentlichen Klage ist die Staatsanwaltschaft berufen. (2) Sie ist, soweit nicht gesetzlich ein

Przypadki dopuszczalności zaniechania ścigania obejmują zróżnicowane sytuacje¹⁹⁵¹, a pierwszą grupę stanowią wyszczególnione w § 153 StPO¹⁹⁵² sytuacje zaniechania ścigania ze względu na małą wagę czynu, której kryterium w odniesieniu do występku jest nieznaczna wina sprawcy, chyba że wydanie orzeczenia przez sąd leży w interesie publicznym¹⁹⁵³. W sytuacji, gdy wina sprawcy jest nieznaczna, a interes publiczny nie uzasadnia ścigania, prokurator, za zgodą sądu, może zdecydować o odstąpieniu od ścigania¹⁹⁵⁴. Odstąpienie ma charakter warunkowy i zależy od wywiązania się przez sprawcę z nałożonych na

---

anderes bestimmt ist, verpflichtet, wegen aller verfolgbaren Straftaten einzuschreiten, sofern zureichende tatsächliche Anhaltspunkte vorliegen". Por. także Verfassungsgerichtshof Rheinland-Pfalz Beschl. v. 30.06.2015, Az.: VGH B 15/15, VGH A 16/15.

¹⁹⁵¹ P. Girdwoyń, *Zarys...*, s. 132–138 wraz ze wskazaną literaturą.

¹⁹⁵² Por. także § 47 OWiG: „(1) Die Verfolgung von Ordnungswidrigkeiten liegt im pflichtgemäßen Ermessen der Verfolgungsbehörde. Solange das Verfahren bei ihr anhängig ist, kann sie es einstellen. (2) Ist das Verfahren bei Gericht anhängig und hält dieses eine Ahndung nicht für geboten, so kann es das Verfahren mit Zustimmung der Staatsanwaltschaft in jeder Lage einstellen. Die Zustimmung ist nicht erforderlich, wenn durch den Bußgeldbescheid eine Geldbuße bis zu einhundert Euro verhängt worden ist und die Staatsanwaltschaft erklärt hat, sie nehme an der Hauptverhandlung nicht teil. Der Beschluß ist nicht anfechtbar. (3) Die Einstellung des Verfahrens darf nicht von der Zahlung eines Geldbetrages an eine gemeinnützige Einrichtung oder sonstige Stelle abhängig gemacht oder damit in Zusammenhang gebracht werden". Por. także P. Baisch, *Der Schutz des OpportunWitsprinzips im Ordnungswidrigkeitenrecht durch den Tatbestand der Rechtsbeugung*, Diss, Tübingen 1992.

¹⁹⁵³ M. Płachta, *Kontrowersje wokół warunkowego umorzenia postępowania w Niemczech*, [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza*, red. A. Marek, Toruń 2004, s. 317 i nast.

¹⁹⁵⁴ § 153 StPo: „Absehen von der Verfolgung bei Geringfügigkeit (1) Hat das Verfahren ein Vergehen zum Gegenstand, so kann die Staatsanwaltschaft mit Zustimmung des für die Eröffnung des Hauptverfahrens zuständigen Gerichts von der Verfolgung absehen, **wenn die Schuld des Täters** [podkr. wł. RP] als gering anzusehen wäre und kein öffentliches Interesse an der Verfolgung besteht. Der Zustimmung des Gerichtes bedarf es nicht bei einem Vergehen, das nicht mit einer im Mindestmaß erhöhten Strafe bedroht ist und bei dem die durch die Tat verursachten Folgen gering sind. (2) Ist die Klage bereits erhoben, so kann das Gericht in jeder Lage des Verfahrens unter den Voraussetzungen des Absatzes 1 mit Zustimmung der Staatsanwaltschaft und des Angeschuldigten das Verfahren einstellen. Der Zustimmung des Angeschuldigten bedarf es nicht, wenn die Hauptverhandlung aus den in § 205 angeführten Gründen nicht durchgeführt werden kann oder in den Fällen des § 231 Abs. 2 und der §§ 232 und 233 in seiner Abwesenheit durchgeführt wird. Die Entscheidung ergeht durch Beschluß. Der Beschluß ist nicht anfechtbar”.

niego przez prokuratora zobowiązań procesowych (§ 153a ust. 1), takich jak: naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem, zapłatę określonej sumy pieniężnej na rzecz wyznaczonej instytucji lub Skarbu Państwa oraz inne świadczenia, w tym o charakterze niepieniężnym, poza tym wypełnienie innych zobowiązań finansowych, np. alimentacyjnych oraz obowiązek udziału w formacjach przewidzianych w § 2 ust. 2 zd. 2 lub w § 4 ust. 8 zd. 4 ustawy o ruchu drogowym z dnia 13 maja 1999 r., czyli *Straßenverkehrsgesetz* (StVG)¹⁹⁵⁵.

W zakresie wykroczeń aktualnie w Niemczech obserwuje się odejście od koncepcji ich tradycyjnego ujmowania (*Übertretung*), w jej miejsce przyjmując naruszenia porządkowe *Ordnungswidrigkeiten*¹⁹⁵⁶, aczkolwiek nie odbywa się to bezproblemowo¹⁹⁵⁷. Niemiecka *Das Gesetz über Ordnungswidrigkeiten* składa się z czterech części (*Allgemeine Vorschrift en*¹⁹⁵⁸, *Bußgeldverfahren*¹⁹⁵⁹,

¹⁹⁵⁵ Por. § 153a StPO: „(1) Mit Zustimmung des für die Eröffnung des Hauptverfahrens zuständigen Gerichts und des Beschuldigten kann die Staatsanwaltschaft bei einem Vergehen vorläufig von der Erhebung der öffentlichen Klage absehen und zugleich dem Beschuldigten Auflagen und Weisungen erteilen, wenn diese geeignet sind, das öffentliche Interesse an der Strafverfolgung zu beseitigen, und die Schwere der Schuld nicht entgegensteht. Als Auflagen oder Weisungen kommen insbesondere in Betracht, 1. zur Wiedergutmachung des durch die Tat verursachten Schadens eine bestimmte Leistung zu erbringen, 2. einen Geldbetrag zugunsten einer gemeinnützigen Einrichtung oder der Staatskasse zu zahlen, 3. sonst gemeinnützige Leistungen zu erbringen, 4. Unterhaltspflichten in einer bestimmten Höhe nachzukommen, 5. sich ernsthaft zu bemühen, einen Ausgleich mit dem Verletzten zu erreichen (Täter–Opfer–Ausgleich) und dabei seine Tat ganz oder zum überwiegenden Teil wieder gut zu machen oder deren Wiedergutmachung zu erstreben, 6. an einem sozialen Trainingskurs teilzunehmen oder 7. an einem Aufbau-seminar nach § 2b Absatz 2 Satz 2 oder an einem Fahreignungsseminar nach § 4a des Straßenverkehrsgesetzes teilzunehmen”.

¹⁹⁵⁶ § OWiG: „1) Eine Ordnungswidrigkeit ist eine rechtswidrige und vorwerfbare Handlung, die den Tatbestand eines Gesetzes verwirklicht, das die Ahndung mit einer Geldbuße zuläßt. (2) Eine mit Geldbuße bedrohte Handlung ist eine rechtswidrige Handlung, die den Tatbestand eines Gesetzes im Sinne des Absatzes 1 verwirklicht, auch wenn sie nicht vorwerfbar begangen ist”.

¹⁹⁵⁷ Por. w tym zakresie J. Bohnert, *OWiG. Kommentar zum Ordnungswidrigkeitenrecht*, Aufl. 3, München 2010.

¹⁹⁵⁸ Rozdziały: *Geltungsbereich, Grundlagen der Ahndung, Geldbuße, Zusammentreffen mehrerer Gesetzesverletzungen, Einziehung, Verfall, Geldbuße gegen juristische Personen und Personenvereinigungen, Verjährung*; J. Bohnert, *OWiG. Kommentar...*; *idem, Ordnungswidrigkeitenrecht. (Lehrbuch)*, Aufl. 4, München 2010.

¹⁹⁵⁹ Rozdziały: *Zuständigkeit zur Verfolgung und Ahndung von Ordnungswidrigkeiten, Allgemeine Verfahrensvorschriften, Vorverfahren, Bußgeldbescheid, Einspruch und gerichtliches Verfahren, Bußgeld- und Strafverfahren, Rechtskraft und Wiederaufnahme des Verfahrens, Vollstreckung der Bußgeldentscheidungen, Kosten, Entschä-*

*Einzelne Ordnungswidrigkeiten*¹⁹⁶⁰, *Schlussvorschrift en*)¹⁹⁶¹. W naruszeniach porządkowych (*Ordnungswidrigkeiten*) najistotniejszy udział mają drobne wykroczenia w ruchu drogowym, takie jak przekroczenie dopuszczalnej prędkości i inne naruszenia związane z bezpieczeństwem w komunikacji, ale także związane z porządkiem w miejscach publicznych oraz inne o tyle, o ile nie wywołały poważniejszej szkody lub naruszenia istotnych dóbr¹⁹⁶². Sprawy w tym zakresie rozpatrywane są w postępowaniu administracyjnym, podstawowym sposobem reakcji jest grzywna¹⁹⁶³. Dopiero poważne wykroczenia w ruchu drogowym, zwłaszcza wykroczenia, wskutek których doszło do poważnego zagrożenia lub obrażeń ciała, są przestępstwami, przy czym, co ciekawe w kontekście konstrukcji polskich przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, nie są one wyodrębnione w osobnym rozdziale¹⁹⁶⁴.

---

digung für Verfolgungsmaßnahmen, Elektronische Dokumente und elektronische Aktenführung.

¹⁹⁶⁰ Rozdziały: *Verstöße gegen staatliche Anordnungen, Verstöße gegen die öffentliche Ordnung, Missbrauch staatlicher oder staatlich geschützter Zeichen, Verletzung der Aufsichtspflicht in Betrieben und Unternehmen, Gemeinsame Vorschriften.*

¹⁹⁶¹ J. Bohnert, *OWiG. Kommentar...*; *idem*, *Ordnungswidrigkeitenrecht...*; W. Ferner, *Kommentar zum Ordnungswidrigkeitengesetz. (Loseblattkommentar)*, Luchterhand Verlag, Aufl. 1, 1989.

¹⁹⁶² J. Bohnert, *OWiG. Kommentar...*

¹⁹⁶³ § 17 OWiG: „Höhe der Geldbuße (1) Die Geldbuße beträgt mindestens fünf Euro und, wenn das Gesetz nichts anderes bestimmt, höchstens eintausend Euro. (2) Droht das Gesetz für vorsätzliches und fahrlässiges Handeln Geldbuße an, ohne im Höchstmaß zu unterscheiden, so kann fahrlässiges Handeln im Höchstmaß nur mit der Hälfte des angedrohten Höchstbetrages der Geldbuße geahndet werden. (3) Grundlage für die Zumessung der Geldbuße sind die Bedeutung der Ordnungswidrigkeit und der Vorwurf, der den Täter trifft. Auch die wirtschaftlichen Verhältnisse des Täters kommen in Betracht; bei geringfügigen Ordnungswidrigkeiten bleiben sie jedoch in der Regel unberücksichtigt. (4) Die Geldbuße soll den wirtschaftlichen Vorteil, den der Täter aus der Ordnungswidrigkeit gezogen hat, übersteigen. Reicht das gesetzliche Höchstmaß hierzu nicht aus, so kann es überschritten werden. § 18 Zahlungserleichterungen Ist dem Betroffenen nach seinen wirtschaftlichen Verhältnissen nicht zuzumuten, die Geldbuße sofort zu zahlen, so wird ihm eine Zahlungsfrist bewilligt oder gestattet, die Geldbuße in bestimmten Teilbeträgen zu zahlen. Dabei kann angeordnet werden, daß die Vergünstigung, die Geldbuße in bestimmten Teilbeträgen zu zahlen, entfällt, wenn der Betroffene einen Teilbetrag nicht rechtzeitig zahlt”. J. Bohnert, *OWiG. Kommentar...*; *idem*, *Ordnungswidrigkeitenrecht...*

¹⁹⁶⁴ § 211–231 StGB; por. także w tym zakresie R. Pawlik, *Identity of Criminal Law...*

Postępowanie w sprawach o drobne wykroczenia w ruchu drogowym prowadzą organy administracyjne z możliwością kontroli sądowej, niemniej jednak, co należy podkreślić w tym miejscu, za naruszenie art. 6 EKPCz uznane zostało traktowanie w Niemczech wykroczeń drogowych jako wykroczeń niemających natury karnej (*Ordnungswidrigkeiten*), a przez co ograniczanie w związku z tym prawa do obrony¹⁹⁶⁵. W powołanej już wcześniej sprawie *Öztürk v. Niemcy* ETPCz przyjął, że konwencja nie zabrania państwom, jako strażnikom interesu publicznego, rozróżniania bądź utrzymywania rozróżnienia między różnymi kategoriami czynów na użytek prawa krajowego i dokonywania podziałów, jednak rozróżnienie dokonane przez państwo nie wpływa na to, czy ma zastosowanie konwencja. Przez usunięcie pewnych form zachowania z kategorii przestępstw w prawie krajowym ustawodawca może korzystnie wpłynąć na sytuację jednostki oraz na potrzeby właściwego zarządzania wymiarem sprawiedliwości, zwłaszcza gdy organy sądowe są dzięki temu zwolnione z zadania ścigania i karania wykroczeń – bardzo licznych, ale mniejszego znaczenia – dotyczących ruchu drogowego. Konwencja nie przeciwstawia się tendencji do dekryminalizacji. Jednak, gdyby układające się strony mogły przez zakwalifikowanie czynu jako wykroczenia, a nie jako przestępstwa, wykluczyć zastosowanie podstawowych zapisów z art. 6 i 7 EKPCz, stosowanie tych postanowień podlegałoby wolnej decyzji państw. Tak szeroka swoboda prowadziłaby do rezultatów niezgodnych z przedmiotem i celem konwencji. Przy ustalaniu, czy wykroczenie należy do sfery prawa karnego, wskazówki dostarczane przez prawo krajowe mają jedynie względne znaczenie. Charakter czynu, oceniany również w kontekście grożącej za niego kary, stanowi istotny czynnik ocenny. Jeśli norma jest skierowana nie do grupy podmiotów posiadających szczególny status, jak może to mieć miejsce w przepisach o charakterze dyscyplinarnym, a do wszystkich obywateli jako uczestników ruchu drogowego, nakazując pewnego rodzaju zachowanie przez spełnienie określonych wymogów, których złamanie prowadzi do sankcji o charakterze karnym (karzącym), wówczas chodzi o normę karną w rozumieniu art. 6. Sankcja ma zarazem karać i powstrzymywać. Przede wszystkim ogólny charakter normy i cel kary, zarazem prewencyjny i karzący, wystarcza dla wykazania, że dany

¹⁹⁶⁵ Uzasadnienie wyroku ETPCz z dnia 21 lutego 1984 r. w sprawie *Öztürk v. Niemcy*, skarga nr 8544/79 (pogląd ten zasadniczo spotkał się z krytyką w doktrynie – por. P. Hofmański, *Konwencja europejska a prawo karne*, Toruń 1995, s. 225); por. też wyroki ETPCz z dnia 25 sierpnia 1987 r. w sprawie *Lutz v. Niemcy*, skarga nr 9912/82, § 52; dnia 23 września 1998 r. w sprawie *Malige v. Francja*, skarga nr 27812/95, § 31–40.

czyn stanowi czyn karny, w rozumieniu art. 6¹⁹⁶⁶. Z powołanego rozstrzygnięcia niewątpliwie wyprowadzić można nieco ogólniejszą zasadę, a mianowicie, że zastosowanie gwarancji przewidzianych w art. 6 dla spraw karnych nie jest ograniczone wyłącznie do postępowań, które w świetle prawa krajowego są jako takie klasyfikowane (bliżej rozdział m.in. V), również postępowanie przed organem administracji, które może być zakończone nałożeniem kary, powinno zatem, co do zasady, spełniać standardy procesowe przewidziane w art. 6¹⁹⁶⁷.

W zakresie drobnych wykroczeń niemających natury karnej (*Ordnungswidrigkeiten*) przed wydaniem rozstrzygnięcia organ prowadzi postępowanie wyjaśniające, w którym istnieje możliwość złożenia wyjaśnienia na piśmie, postępowanie to kończy się wydaniem nakazu zapłaty obejmującym grzywnę (*Bußgeldbescheid*), niemniej jednak nakaz ten może również obejmować zakaz prowadzenia pojazdów¹⁹⁶⁸. Od nakazu można wnieść sprzeciw (*Einspruch*) wówczas sprawa kierowana jest do sądu, który rozpoznaje sprawę co do zasady w trybie nakazowym (*Strafbefehl*). Sąd może wydać wyrok nakazowy, jeśli uzna dowody z dokumentów za wystarczające, który może być zaskarżony

¹⁹⁶⁶ Cyt. wyrok ETPCz w sprawie *Öztürk v. Niemcy*; tłumaczenie polskie z angielskiej wersji językowej orzeczenia opublikowanego na oficjalnych stronach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (www.echr.coe.int); za tłumaczenie na język polski odpowiedzialność ponosi Redakcja Publikacji Elektronicznych Wolters Kluwer.

¹⁹⁶⁷ M.in. wyroki ETPCz: w sprawie *Öztürk v. Niemcy* (cyt.); z dnia 22 maja 1990 r. w sprawie *Weber v. Szwajcaria*, skarga nr 11034/84; z dnia 24 lutego 1994 r. w sprawie *Bendenoun v. Francja*, skarga nr 12547/86; z dnia 23 lipca 2002 r. w sprawie *Janosevic v. Szwecja*, skarga nr 34619/97.

¹⁹⁶⁸ J. Bohnert, *Ordnungswidrigkeitenrecht...*; W. Ferner, *Kommentar zum Ordnungswidrigkeitengesetz... Handbuch Straßenverkehrsrecht*, Hrsg. W. Ferner, Aufl. 2, Baden-Baden 2006; § 25 StVG: „(1) Wird gegen den Betroffenen wegen einer Ordnungswidrigkeit nach § 24, die er unter grober oder beharrlicher Verletzung der Pflichten eines Kraftfahrzeugführers begangen hat, eine Geldbuße festgesetzt, so kann ihm die Verwaltungsbehörde oder das Gericht in der Bußgeldentscheidung für die Dauer von einem Monat bis zu drei Monaten verbieten, im Straßenverkehr Kraftfahrzeuge jeder oder einer bestimmten Art zu führen. Wird gegen den Betroffenen wegen einer Ordnungswidrigkeit nach § 24a eine Geldbuße festgesetzt, so ist in der Regel auch ein Fahrverbot anzuordnen. (2) Das Fahrverbot wird mit der Rechtskraft der Bußgeldentscheidung wirksam. Für seine Dauer werden von einer deutschen Behörde ausgestellte nationale und internationale Führerscheine amtlich verwahrt. Dies gilt auch, wenn der Führerschein von einer Behörde eines Mitgliedstaates der Europäischen Union oder eines anderen Vertragsstaates des Abkommens über den Europäischen Wirtschaftsraum ausgestellt worden ist, sofern der Inhaber seinen ordentlichen Wohnsitz im Inland hat. Wird er nicht freiwillig herausgegeben, so ist er zu beschlagnahmen”.

sprzeciwem obejmującym zasadniczo wysokość stawki dziennej zastosowanej w celu naliczenia wysokości grzywny lub całość rozstrzygnięcia, w takiej sytuacji sprawa kierowana jest na rozprawę. Wydając wyrok po przeprowadzeniu rozprawy, sąd nie jest związany treścią wyroku nakazowego, może wymierzyć również surowszą karę, mieszczącą się w ustawowych granicach zagrożenia¹⁹⁶⁹. Drobne wykroczenia w ruchu drogowym nie są rejestrowane w Federalnym Centralnym Rejestrze Karnym, lecz w osobnym Centralnym Rejestrze Wykroczeń Drogowych¹⁹⁷⁰. W tych rozwiązaniach można dostrzec podobieństwa do rozwiązań polskich w zakresie postępowania mandatowego (bliżej rozdział V)¹⁹⁷¹.

7.2.2. Francja

W systemie francuskim dziedziny działania władzy ustawodawczej oraz dziedziny uprawnień do wydawania rozporządzeń i innych aktów normatywnych określa Konstytucja Francji z dnia 4 października 1958 r. (*Constitution française du 4 octobre 1958*), zastrzegając jednocześnie dla ustawodawcy wiele dziedzin uważanych za istotne¹⁹⁷². Uprawnienie do wydawania rozporządzeń

¹⁹⁶⁹ M. Lemke, A. Mosbacher, *Ordnungswidrigkeitengesetz. Kommentar*, Aufl. 2, Heidelberg 2006; W. Mitsch, *Recht der Ordnungswidrigkeiten. (Lehrbuch)*...; K. Rebmann, W. Roth, S. Herrmann, *Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*..., Stand 1, Oktober 2009; G. Rosenkötter, J. Louis, *Das Recht der Ordnungswidrigkeiten*, Aufl. 7, Stuttgart 2011; *OWiG. Karlsruher Kommentar*...; J. Bohnert, *OWiG. Kommentar*...; *idem*, *Ordnungswidrigkeitenrecht*..., W. Ferner, *Kommentar zum Ordnungswidrigkeitengesetz*...; *Handbuch Straßenverkehrsrecht*...; E. Göhler, *Ordnungswidrigkeitengesetz*, [w:] *Beck'sche Kurz-Kommentare*, Bd. 18, Aufl. 16, München 2012,

¹⁹⁷⁰ H. Jagusch, P. Hentschel, *Straßenverkehrsrecht*, Aufl. 33, 1995; K. Rüdth, W. Berr, U. Berz, *Straßenverkehrsrecht*, Aufl. 2, 1988; § 48–63 StVG.

¹⁹⁷¹ W zakresie rozwiązań w ruchu drogowym w systemie polskim por. wyrok TK z dnia 11 października 2016 r., K 24/15, niepubl., w którym przyjęto, że art. 102 ust. 1 pkt 4 i ust. 1c ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. o kierujących pojazdami (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r., poz. 627 z póź. zm.) w związku z art. 135 ust. 1 pkt 1a lit. a p.r.d. z 1997 r.: a) w zakresie, w jakim przewiduje stosowanie wobec tej samej osoby, za ten sam czyn, sankcji administracyjnej w postaci zatrzymania prawa jazdy i odpowiedzialności prawnokarnej za wykroczenie, jest zgodny z art. 2 Konstytucji RP i art. 4 ust. 1 protokołu nr 7 do EKPCz i art. 14 ust. 7 MPPOiP, b) w zakresie, w jakim nie przewiduje sytuacji usprawiedliwiających – ze względu na stan wyższej konieczności – kierowanie pojazdem z przekroczeniem dopuszczalnej prędkości o więcej niż 50 km/h na obszarze zabudowanym, jest niezgodny z art. 2 i art. 45 ust. 1 Konstytucji RP.

¹⁹⁷² System prawa Republiki Francuskiej obejmuje dwie kategorie źródeł: międzynarodowe oraz krajowe. Do źródeł prawa międzynarodowego obowiązujących w krajowym systemie prawa konstytucja zalicza: a) zobowiązania międzynarodowe, w tym

i innych aktów prawnych ma według art. 37 Konstytucji Francji charakter generalny, z tym, że chodzi o uprawnienia do wydawania tego rodzaju aktów z zakresu prawa powszechnego wykonywane przez rząd jako całość¹⁹⁷³. W art. 66 Konstytucji Francji przyjęto, że nikt arbitralnie nie może być pozbawiony wolności, sądownictwo zaś, jako strażnik nietykalności osobistej, zapewnia poszanowanie tej zasady w sposób przewidziany w ustawie¹⁹⁷⁴.

Zgodnie z Deklaracją praw człowieka i obywatela z 26 sierpnia 1789 r. ludzie rodzą się i pozostają wolni i równi w swych prawach, zróżnicowania społeczne mogą być oparte wyłącznie na pożytku powszechnym. Zgodnie natomiast z artykułem IV i V wolność polega na możliwości czynienia wszystkiego, co nie szkodzi drugiemu, w ten sposób wykonywanie praw naturalnych każdego człowieka nie ma innych granic niż te, które zapewniają

---

traktaty (*traités*) oraz umowy międzynarodowe (*accords*) – art. 5, 11, 16, 52, 53, 53–1, 54, 55 Konstytucji Francji; b) ogólne zwyczaje oraz zasady prawa międzynarodowego – pkt 14 preambuły do konstytucji z 1946 r.; c) prawo Unii Europejskiej – rozdział XV Konstytucji Francji. Do źródeł prawa krajowego należą ustawy (*lois*) oraz akty wykonawcze (*règlements*). Ustawy we francuskim porządku prawnym nie są kategorią jednolitą. Konstytucja jako ustawa zasadnicza jest aktem o najwyższej mocy prawnej, przy czym zasady o charakterze konstytucyjnym zawarte są nie tylko w tekście konstytucji z 1958 r., ale także w preambule do Konstytucji IV Republiki z dnia 27 października 1946 r. (Constitution du 27 octobre 1946), odsyłającej do zasad podstawowych uznanych przez ustawy republiki, w Deklaracji praw człowieka i obywatela z dnia 26 sierpnia 1789 r. (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1789) oraz w Karcie ochrony środowiska z 2004 r. (Charte de l'environnement), tzw. blok konstytucyjny. Można ponadto wyodrębnić: ustawy konstytucyjne, organiczne, zwykłe. Do aktów normatywnych władzy wykonawczej należą ordonanse (*ordonnances*) wydawane przez rząd na podstawie upoważnienia parlamentu, podpisywane przez prezydenta republiki; regulują one materie należące do zakresu ustawy i mają moc prawną równą ustawie (art. 38 Konstytucji Francji). zob. *Droit constitutionnel*, éd. L. Favoreu, Paris 2014, s. 162–164, 169–170, 171–177, 205–223, 632–633, 861–878 oraz cyt. tam lit.

¹⁹⁷³ N. Questiaux, *Kontrola administracji*, [w:] *Administracja Republiki Francuskiej*, red. J. Łętowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984, s. 243; J.M. Carbasse, *Introduction historique au droit pénal*, Paris 1990, s. 31 i nast.; R. Charles, *Histoire du droit pénal*, Paris 1955, A. Laingui, *Histoire du droit pénal*, t. 1, Paris 1979, s. 67 i nast. oraz powołana tam literatura; G. Drago, *La motivation des sanctions selon le droit constitutionnel*, [w:] *Les sanctions en droit contemporain*, vol. 2, *La motivation des sanctions prononcées en justice*, Dalloz 2013, s. 67 i nast. zob. *Droit constitutionnel*, éd. L. Favoreu, Paris 2014, s. 341 i nast.

¹⁹⁷⁴ Por także J. Pradel, *Les principes constitutionnels du procès pénal*, LNC 2003, no 14, s. 84.

korzystanie z takich samych praw innym członkom społeczeństwa. Granice te może określać tylko ustawa, przy czym ustawa może zabraniać tylko takiego postępowania, które szkodzi społeczeństwu. Wszystko, co nie jest zabronione przez ustawę, nie może być zakazane i nikt nie może być zmuszony do czynienia tego, czego ustawa nie nakazuje. Ustawa może ustanawiać tylko takie kary, które są oczywiście i ściśle niezbędne, nikt nie może być karany inaczej jak tylko na podstawie ustawy uchwalonej i ogłoszonej przed popełnieniem przestępstwa i legalnie stosowanej (art. VIII). W art. IX przewidziano zaś zasadę domniemania niewinności¹⁹⁷⁵.

System francuski opiera się i wpisuje w koncepcję trójpodziału władzy, w myśl której prawo karania leży w kompetencji sądów¹⁹⁷⁶. W zakresie przyjętej we Francji koncepcji ścigania przypomnieć należy, że ustawy karne okresu rewolucji francuskiej jednoznacznie zakładały zasadę legalizmu jaką podstawę rozwiązań procesowych, nieco później pojawiły się wątpliwości co do takiego rozwiązania¹⁹⁷⁷. Kodeks postępowania karnego z 1959 r., czyli Code de procédure pénale (Cp), który wszedł w życie w miejsce Code d'instruction criminelle i po wielu nowelizacjach obowiązuje we Francji do dziś¹⁹⁷⁸, zakłada już jako podstawę zasadę oportunistu (*l'opportunité des poursuites*) statuującą zasadniczo prawo organów ścigania do swobodnego decydowania w przedmiocie wszczęcia postępowania karnego i skierowania sprawy do sądu¹⁹⁷⁹. Przyjętą zasadę oportunistu J. Pradel traktuje jako środek zabezpieczenia interesu społecznego, dodatkową w tym zakresie rolę przypisując wprowadzonym do francuskiego procesu karnego środkom alternatywnym¹⁹⁸⁰. Zgodnie z art. 40-1 Cp prokurator republiki przyjmuje skargi i zawiadomienia oraz rozstrzyga o ich dalszym biegu. Każdy ustanowiony organ, urzędnik lub funkcjonariusz, który w związku ze swoją działalnością dowiedział się o po-

¹⁹⁷⁵ S. Rials, *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, Paris 1988; V. Zuber, *Le culte des droits de l'homme*, Paris 2014.

¹⁹⁷⁶ Por. szerokie opracowanie w tym zakresie: *Droit constitutionnel et grand principes du droit pénal*, éd. F. Hourquebie, V. Peltier, 2013.

¹⁹⁷⁷ J.M. Carbasse, P. Vielfaure, *Histoire du droit pénal et de la justice criminelle*, Paris 2014, s. 488 i nast., L. Gawelik, *Les sources de la codification pénale napoléonienne à la lumière des observations des tribunaux sur le projet de l'an IX*, Lille 2002; A. Capello, *La constitutionnalisation du droit pénal*, Paris 2014, s. 6 i nast.

¹⁹⁷⁸ Por. także A. Esmein, *Histoire de la procédure criminelle en France*, Paris 1882, s. 481–598,

¹⁹⁷⁹ C. Ambroise-Casterot, P. Bonfils, *Procédure pénale*, Paris 2011, F. Fourment, *Procédure pénale*, Bruxelles 2011, J. Languier, *Procédure pénale*, Paris 2003; J. Pradel, *Procédure pénale*, Paris 2011.

¹⁹⁸⁰ J. Pradel, *Notre procédure pénale défend-elle l'intérêt général*, RPDP 2005, no 3, s. 510; J. Pradel, *Droit pénal général...*, vol. 2, s. 343–344.

pełnieniu zbrodni lub występku, jest zobowiązany niezwłocznie zawiadomić prokuratora republiki i przekazać mu wszystkie materiały, protokoły i akta dotyczące sprawy. Zgodnie z art. 40-1 Cpp, kiedy prokurator uznaje, że czyn, o którym dowiedział się, stanowi przestępstwo popełnione przez osobę, której tożsamość i miejsce zamieszkania są znane i kiedy przepisy prawa nie stanowią przeszkody do wszczęcia postępowania, podejmuje decyzję o: 1) wszczęciu postępowania (1° *Soit d'engager des poursuites*); 2) zastosowaniu procedur alternatywnych w stosunku do ścigania na podstawie art. 41-1 lub 41-2 Cpp (2° *Soit de mettre en oeuvre une procédure alternative aux poursuites en application des dispositions des articles 41-1 ou 41-2*); 3) umorzeniu postępowania, kiedy szczególne okoliczności uzasadniają taką decyzję (3° *Soit de classer sans suite la procédure dès lors que les circonstances particulières liées à la commission des faits le justifient*)¹⁹⁸¹.

We Francji w zakresie podejścia do czynów mieszczących się zasadniczo w przedziale tzw. czynów drobnych pojawiły się dwa interesujące rozwiązania: *composition pénale* i *comparution sur reconnaissance préalable de culpabilité*, ograniczając tym samym stosowanie dotychczasowych trybów uproszczonych. *Composition pénale*¹⁹⁸² stosuje prokurator, jest ona przewidziana w art. 41-2 Cpp. *Composition pénale* została wprowadzona do prawa francuskiego przez ustawę nr 99-515 z dnia 23 czerwca 1999 r. dotyczącą zwiększenia skuteczności postępowań karnych¹⁹⁸³. Głównym założeniem instytucji jest „przyznanie się do błędu” i tym samym uniknięcie w ten sposób postępowania karnego¹⁹⁸⁴. Zasadniczo procedura ta może być stosowana w stosunku do sprawców po ukończeniu 13 roku życia, potwierdzających fakty popełnienia czynu zabronionego oraz w przypadku czynów zagrożonych karą pozbawienia wolności do lat 5. Propozycja przedstawiona przez prokuratora może być przyjęta lub odrzucona. Procedura ta, przez limitowanie zagrożeniem do 5 lat

¹⁹⁸¹ F. Casorla, *La justice pénale à l'épreuve du concept de «restorative justice»*, RPDP 2000, no 1, s. 31–38; por. także *idem*, *La justice pénale de proximité, lentement mais sûrement*, RPDP 2004, no 3, s. 661–664; F. Molins, *Action publique. Répertoire de droit pénale et de procédure pénale*, Paris, s. 11; F. Fourment, *Procédure pénale*, Orléans 2003, s. 126–128; W. Jeandidier, *Les auxiliaires obligés (Approche éthique)*, RPDP 2005, no 4, s. 886; D. Kuzelewski, *Wybrane aspekty mediacji między sprawcą a ofiarą we Francji*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii*, red. E.W. Pływaczewski, Białystok 2005, s. 127–128.; F. Fourment, *Procédure...*, s. 153., M. Czajka, *Procedura karna*, [w:] *Prawo francuskie*, t. 1, s. 510; J. Danet, *La concurrence des procédures pénales*, [w:] *Le droit pénal, Archives de philosophie du droit*, t. 53, Paris 2010, s. 201 i nast.

¹⁹⁸² Art. 41-2 i 41-3 Cpp.

¹⁹⁸³ Loi no 99–515 du 23 juin 1999 renforçant l'efficacité de la procédure pénale.

¹⁹⁸⁴ Por. np J. Pradel, *Procédure pénale...*

pozbawienia wolności, stosowana jest zasadniczo do drobnych przestępstw, takich jak kradzież, wyłudzenie, groźby zniszczenia, fałszywe alarmy, nadużycia wobec zwierząt, nielegalne zażywanie narkotyków lub przestępstwo jazdy pod wpływem alkoholu. Prokurator może nakazać pozwanemu spełnić jeden z obowiązków, o których mowa w art. 41-2 w Cpp. Obowiązki te są podobne do kar z wyjątkiem kary pozbawienia wolności¹⁹⁸⁵. W każdym przypadku, gdy zidentyfikowano pokrzywdzonego przestępstwem, prokurator musi oferować sprawcy naprawienie szkód wyrządzonych w wyniku popełnienia przestępstwa w okresie sześciu miesięcy. Jeśli *composition pénale* zostanie zaakceptowana, staje się przedmiotem decyzji magistratu, określającej rodzaj i wymiar proponowanych działań, decyzja ta, która została doręczona sprawcy i pokrzywdzonemu, nie podlega zaskarżeniu. Jeśli propozycja nie zostanie zaakceptowana, prokurator prowadzi postępowanie. *Composition pénale* przerywa bieg terminu przedawnienia ściga-

---

¹⁹⁸⁵ Np. „1 Verser une amende de composition au Trésor public. Le montant de cette amende, qui ne peut excéder le montant maximum de l'amende encourue, est fixé en fonction de la gravité des faits ainsi que des ressources et des charges de la personne. Son versement peut être échelonné, selon un échancier fixé par le procureur de la République, à l'intérieur d'une période qui ne peut être supérieure à un an; 2° Se dessaisir au profit de l'Etat de la chose qui a servi ou était destinée à commettre l'infraction ou qui en est le produit; 3° Remettre son véhicule, pour une période maximale de six mois, à des fins d'immobilisation; 4° Remettre au greffe du tribunal de grande instance son permis de conduire, pour une période maximale de six mois; 4° bis Suivre un programme de réhabilitation et de sensibilisation comportant l'installation à ses frais d'un éthylotest anti-démarrreur sur son véhicule, pour une période minimale de six mois et maximale de trois ans; 5° Remettre au greffe du tribunal de grande instance son permis de chasser, pour une période maximale de six mois; 6° Accomplir au profit de la collectivité, notamment au sein d'une personne morale de droit public ou d'une personne morale de droit privé chargée d'une mission de service public ou d'une association habilitées, un travail non rémunéré pour une durée maximale de soixante heures, dans un délai qui ne peut être supérieur à six mois; 7° Suivre un stage ou une formation dans un service ou un organisme sanitaire, social ou professionnel pour une durée qui ne peut excéder trois mois dans un délai qui ne peut être supérieur à dix-huit mois; 8° Ne pas émettre, pour une durée de six mois au plus, des chèques autres que ceux qui permettent le retrait de fonds par le tireur auprès du tiré ou ceux qui sont certifiés et ne pas utiliser de cartes de paiement; 9° Ne pas paraître, pour une durée qui ne saurait excéder six mois, dans le ou les lieux dans lesquels l'infraction a été commise et qui sont désignés par le procureur de la République, à l'exception des lieux dans lesquels la personne réside habituellement; 10° Ne pas rencontrer ou recevoir, pour une durée qui ne saurait excéder six mois, la ou les victimes de l'infraction désignées par le procureur de la République ou ne pas entrer en relation avec elles”.

nia oraz podlega wpisowi do rejestru¹⁹⁸⁶. Kolejną procedurą jest *comparution sur reconnaissance préalable de culpabilité*¹⁹⁸⁷. Zasadniczo daje się zauważyć znaczny kontrast między procedurą stosowaną w sprawach o poważne przestępstwa, które są rozpoznawane w ramach klasycznego modelu postępowania karnego (według najnowszych statystyk takich spraw jest zaledwie 5–7%) a postępowaniami w przypadku drobnych czynów¹⁹⁸⁸.

Francja uważana jest powszechnie za kolebkę sądownictwa administracyjnego, gesti którego poruczono kontrolę legalności aktów administracyjnych¹⁹⁸⁹. Charakterystyczne dla modelu francuskiego było nie tylko oddzielenie rozpoznawania sporów administracyjnych od systemu sądów powszechnych, ale również uznanie, że organy rozpoznające te spory stanowią integralny element władzy wykonawczej¹⁹⁹⁰. We Francji sądownictwo administracyjne, orzekające na podstawie prawa administracyjnego, stanowi niezależną strukturę, niezależną część administracji publicznej o odrębnej strukturze z własnym składem osobowym¹⁹⁹¹. Jedną z konsekwencji oddzielenia administracji sprawującej orzecznictwo od administracji wykonującej bezpośrednio funkcje administracyjne jest odróżnienie od siebie dwóch rodzajów postępowań: *la procédure administrative contentieuse* (postępowanie administracyjne sporne) oraz *la procédure administrative non contentieuse* (postępowanie ad-

¹⁹⁸⁶ J. Pradel, *Procédure pénale...*

¹⁹⁸⁷ Art. 495–7. „Pour tous les délits, à l’exception de ceux mentionnés à l’article 495–16 et des délits d’atteintes volontaires et involontaires à l’intégrité des personnes et d’agressions sexuelles prévus aux articles 222–9 à 222–31–2 du code pénal lorsqu’ils sont punis d’une peine d’emprisonnement d’une durée supérieure à cinq ans, le procureur de la République peut, d’office ou à la demande de l’intéressé ou de son avocat, recourir à la procédure de comparution sur reconnaissance préalable de culpabilité conformément aux dispositions de la présente section à l’égard de toute personne convoquée à cette fin ou déférée devant lui en application de l’article 393 du présent code, lorsque cette personne reconnaît les faits qui lui sont reprochés”.

¹⁹⁸⁸ *Juger vite, juger mieux?* [...] Ordonnance pénale: outil de régulations des flux très efficace, s. 1–7. www.senat.fr/rap/r05-017/r05-0178.html (stan na 15.10.2016).

¹⁹⁸⁹ H. Izdebski, *Francja*, [w:] *Sądownictwo administracyjne w Europie Zachodniej*, Warszawa 1990, s. 35 i nast.; G. Marcou, *Sądownictwo administracyjne a ochrona praw obywateli we Francji*, PiP 1983, z. 4, s. 57 i nast.; por także B. Stirn, *Les sources constitutionnelles du droit administratif: introduction au droit public*, Paris 2011; R. Felsenheld, *La constitutionnalisation du droit administratif, Memoire de Master II Droit public approfondi*, Paris 2008.

¹⁹⁹⁰ *Sądownictwo administracyjne w Europie Zachodniej*, red. L. Garlicki, Warszawa 1990, s. 9 i nast.

¹⁹⁹¹ *Postępowanie administracyjne w Europie...*, s. 128 i nast.; rozdział dot. Francji opracowany przez J. Borkowskiego.

ministracyjne niesporne)¹⁹⁹². Specyfiką Francji i jej systemu jest znaczna rola orzecznictwa Rady Stanu (Conseil d'État). Rada Stanu pełni w systemie organów V Republiki Francuskiej podwójną rolę – organu konsultacyjnego dla organów administracji publicznej oraz naczelnego sądu administracyjnego, do którego należy kontrola legalności działania administracji. Konstytucja Francji z 1958 r. w sposób wyraźny akcentuje rolę konsultacyjną Rady Stanu (art. 37, 38, 39, 74-1)¹⁹⁹³.

Francuski kodeks karny (Code pénal) w sposób wyraźny dekretuje w art. 111-1 podział czynów karalnych na przestępstwa (*infractions*) które dzieli się na zbrodnie (*crimes*), występki (*délits*) i wykroczenia (*contraventions*)¹⁹⁹⁴. W art. 34 Konstytucji Francji¹⁹⁹⁵ wskazano, że ustawa reguluje określenie zbrodni i występków jak również orzekanych za nie kar, zaś postanowienia niniejszego artykułu mogą być precyzowane i uzupełnione ustawą organiczną¹⁹⁹⁶. W literaturze francuskiej podkreśla się, że wykroczenia stanowią jedynie uchybienie przeciwko dyscyplinie społecznej, a nie jak zbrodnie i występki naruszenie norm moralnych i tutaj upatruje się kryterium podziału¹⁹⁹⁷. Ważna

¹⁹⁹² R. Chapus, *Droit administratif général*, t. 1, éd. 6, Paris 1992, s. 374 i nast.; por. także E. Rosenfeld, J. Veil, *Sanctions administratives...*, s. 61 i nast.; M. Delmas-Marty, *Code pénal d'hier, droit pénal d'aujourd'hui, matière pénale de demain*, Paris 1986, s. 27 i nast.; M. Dobkine, *L'Ordre répressif administratif*, Paris 1993, s. 157; J. Rivero, *Droit administrative*, Paris 1965, s. 225 i nast.

¹⁹⁹³ M. Lombard, G. Dumont, *Droit administratif*, Paris 2011, s. 417; por. Z. Kmiecik, *Rady stanu we współczesnych systemach sądownictwa administracyjnego*, PiP 2010, z. 9, s. 17; *Sądownictwo administracyjne w Europie...*, s. 10; N. Questiaux, *Kontrola administracji...*, s. 243; zob. *Droit constitutionnel...*, éd. L. Favoreu, s. 541 i nast., 451 i nast.

¹⁹⁹⁴ Por. m.in. B. Bouloc, *Droit pénal général*, Paris 2009, s. 94 i nast.; *Art. 111-1. Les infractions pénales sont classées, suivant leur gravité, en crimes, délits et contraventions*; por. także E. Dreyer, *Droit pénal général...*, s. 2, 19, 68; J. Mouly, *La classification tripartite des infractions dans la législation contemporaine*, Poitiers 1982, s. 3; M.L. Rassat, *Emprisonnement et contravention*, JCP 1975, no 1, s. 2740; Y. Mayaud, *Droit pénal général*, Paris 2013, s. 324 i nast.; M.L. Rassat, *Droit pénal général*, Paris 2014, s. 280 i nast. J.H. Robert, *La classification tripartite des infractions dans le nouveau Code pénal*, DP 1995, no 1, rozdz. I; H. Renout, *Droit pénal général...*, s. 99 i nast.; J. Pradel, *Droit pénal general...*, s. 236 i nast.

¹⁹⁹⁵ Por. *Konstytucja Republiki Francji*, [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 278 i nast.

¹⁹⁹⁶ Por. P. Sarnecki, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2008, s. 215.

¹⁹⁹⁷ E. Dreyer, *Droit pénal général...*, s. 2 i nast.; H. Renout, *Droit pénal général...*; Y. Mayaud, *Le droit pénal en perte de repères. La cohérence de châtimenst*, EPPC, vol. 10, s. 11 i nast.; J. Mouly, *La classification...*, s. 3 i nast.; G. Lasseur, *Une révolution en droit pénal: le nouveau régime des contraventions*, Paris 1959, s. 12 i nast.

jest także tzw. kompetencja dzielona w zakresie określania kar za przestępstwa i wykroczenia – art. 111-2 Cp, zgodnie też z art. 610-1 Cp, kary są ustalane w drodze dekretu Rady Stanu¹⁹⁹⁸.

We wspomnianym już wyżej art. VIII Deklaracji praw człowieka i obywatela zawarto zasadę proporcjonalności, zgodnie z którą ustawa może ustanawiać tylko takie kary, które są oczywiście i ściśle niezbędne, nikt nie może być karany inaczej jak tylko na podstawie ustawy uchwalonej i ogłoszonej przed popełnieniem przestępstwa i legalnie stosowanej¹⁹⁹⁹. Co ciekawe sankcje karne i administracyjne mają zasadniczo represyjną funkcję²⁰⁰⁰. Intencja ukarania odróżnia kary, w szczególności kary administracyjne, inne środki idące od organu publicznego, z którym jest czasem mylony, takie jak np. środki policyjne lub środki zaradcze²⁰⁰¹. W zakresie sankcji administracyjnych także we Francji podkreśla się z jednej strony ich skuteczność i dolegliwość, z drugiej zaś strony zauważa się ograniczenia gwarancji materialnych i procesowych²⁰⁰². Rada Konstytucyjna uznała, że jeśli żadna zasada lub wartość konstytucyjna tego nie wyklucza, to organ administracyjny, działając z upoważnienia państwa, ma możliwość stosowania sankcji, przy czym kara może zostać nałożona z wyłączeniem jakiegokolwiek pozbawienia wolności, oraz że korzystanie z uprawnień do nakładania sankcji jest połączone z dopasowaniem przez prawo środków mających na celu ochronę praw i wolności zagwarantowanych w konsty-

¹⁹⁹⁸ Art. 111-2: „La loi détermine les crimes et délits et fixe les peines applicables à leurs auteurs. Le règlement détermine les contraventions et fixe, dans les limites et selon les distinctions établies par la loi, les peines applicables aux contrevenants”. Art. R610-1: „Les contraventions, ainsi que les classes dont elles relèvent, sont déterminées par décrets en Conseil d’Etat”.

¹⁹⁹⁹ Por. B. Bouloc, *Le principe de la legalite criminelle. Le point de vue du penaliste*, [w:] *Droit constitutionnel et grand principes du droit pénal*, éd. F. Hourquebie, V. Peltier, 2013, s. 28 i nast.; M.E. Cartier, *Les principes constitutionnels du droit répressif*, [w:] *La Cour de cassation et la Constitution de la République*, Paris 1995, s. 153–172.

²⁰⁰⁰ P. Delvolve, *Droit pénal et droit administratif*, [w:] *Le droit pénal*, APD 2010, vol. 53, s. 151 i nast.

²⁰⁰¹ E. Rosenfeld, J. Veil, *Sanctions administratives...*, s. 61 i nast.; M. Delmas-Marty, *Code pénal d’hier...*, s. 27 i nast.; M. Dobkine, *L’Ordre...*, s. 157; M. Delmas-Marty, C. Teitgen-Colly, *Punir sans juger: de la répression administrative au droit administrative pénal*, Paris 1992.

²⁰⁰² F. Moderne, *Sanctions administratives et justice constitutionnelle. Contribution à l’étude du jus puniendi de l’Etat dans les démocraties contemporaines*, Paris 1993; s. 5; J.M. Sauve, *La motivation des sanctions administratives*, [w:] *Les sanctions en droit contemporain*, vol. 2, *La motivation des sanctions prononcées en justice*, Paris 2013, s. 113 i nast.; P. Delvolve, *Droit pénal...*, s. 147 i nast.; M. Guyomar, *Les sanctions administratives*, Paris 2014, s. 27 i nast.

tucji²⁰⁰³. Zasadnicze reguły mające zastosowanie do sankcji karnych są również stosowane do sankcji administracyjnych, a mianowicie: zasada niedziałania wstecz²⁰⁰⁴, zasada konieczności i proporcjonalności sankcji²⁰⁰⁵, zasada indywidualizacji kary²⁰⁰⁶. Jeśli chodzi o gwarancje procesowe to również podkreśla się zachowanie prawa do obrony²⁰⁰⁷ oraz pozostałe gwarancje przewidziane podobnie jak w przypadku sankcji karnych²⁰⁰⁸. Kara pozbawienia wolności jest nierozzerwalnie związana z prawem karnym, jeśli chodzi natomiast o inne rodzaje sankcji, istnieje możliwość wyboru pomiędzy instytucją sankcji karnych a sankcji administracyjnych. Podkreśla się, że sankcja administracyjna ma pewne zalety, które mogą mieć decydujące znaczenie z punktu widzenia cech zachowań, którym ma zapobiegać, przede wszystkim z praktycznego punktu widzenia, kara administracyjna podlega natychmiastowemu wykonaniu, jest ona nałożona bez uprzedniego wniosku do sądu, często bez zwłoki i w sposób łatwiejszy do wykonania niż proces postępowania karnego, pozwala także na skuteczną reakcję, np. w zakresie bezpieczeństwa ruchu drogowego²⁰⁰⁹.

Obowiązujący obecnie francuski Code pénal składa się z dwóch części, pierwsza to ustawa obejmująca zagadnienia odnoszące się do zasad odpowiedzialności, druga zaś to dekrety stanowione przez Radę Stanu oraz rozporządzenia, które zawierają w dużej mierze przepisy wykonawcze. Podstawowa struktura Code pénal opiera się na tradycyjnym podziale na księgi, zasady

²⁰⁰³ Décision 89-260 DC – 28 juillet 1989 – Loi relative à la sécurité et à la transparence du marché financier – Non conformité partielle.

²⁰⁰⁴ Décision 88-248 DC – 17 janvier 1989 – Loi modifiant la loi no 86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication – Non conformité partielle; Décision 2013-327 QPC – 21 juin 2013 – SA Assistance Sécurité et Gardiennage [Taxe additionnelle à la cotisation sur la valeur ajoutée des entreprises – Validation législative] – Conformité; por. także C. Legras, *Sanctions administratives: retroactive in mitius et plein contentieux*, Paris 2009, s. 259.

²⁰⁰⁵ Décision 87-237 DC – 30 décembre 1987 – Loi de finances pour 1988 – Non conformité partielle.

²⁰⁰⁶ Décision no 2010-103 QPC du 17 mars 2011; Décision no 2011-220 QPC du 10 février 2012; Décision no 2012-267 QPC du 20 juillet 2012.

²⁰⁰⁷ CE, Sect., 5 mai 1944, Dame veuve Trompier-Gravier, no 69751; Décision no 97-389 DC du 22 avril 1997, Décision no 99-411 DC du 16 juin 1999, Décision no 2001-451 DC du 27 novembre 2001.

²⁰⁰⁸ Décision 2012-280 QPC - 12 octobre 2012 – Société Groupe Canal Plus et autre [Autorité de la concurrence: organisation et pouvoir de sanction] – Conformité; por. także G. Dellis, *Droit pénal et droit administratif. L'influence des principes du droit pénal sur le droit administrative répressif*, Paris 1997; M. Guyomar, *Les sanctions...*, s. 28 i nast. oraz 137 i nast.

²⁰⁰⁹ G. Dellis, *Droit pénal et droit administratif...*; M. Guyomar, *Les sanctions...*, s. 27 i nast.

ogólne to księga pierwsza (*Dispositions générales*) natomiast pozostałe księgi dotyczą poszczególnych zbrodni, występków i wykroczeń (*Des crimes et délits contre les personnes, Des crimes et délits contre les biens, Des crimes et délits contre la nation, l'Etat et la paix publique, Des crimes et des délits de guerre, Des autres crimes et délits. Des contraventions. Dispositions relatives à l'outre-mer*). Wykroczenia podzielone są na klasy, od których zależy poziom kary grzywny²⁰¹⁰. Francuski Code pénal zawiera w tytule III *O karach* rozdział I *O naturze kary*. Jest on podzielony hierarchicznie i obejmuje kary kryminalne wymierzone za zbrodnie (art. 131-1 do 131-2 Cp), kary poprawcze wymierzone za występki (*correctionnelles* art. 131-3 do 131-9 Cp) oraz wykroczeniowe wymierzone za wykroczenia (*contraventionnelles* art. 131-12 do 131-18 Cp)²⁰¹¹. Francuski Code pénal osobno przewiduje tzw. kary wykroczeniowe (*peines contraventionnelles*), które można podzielić również na kary zasadnicze i kary uzupełniające²⁰¹². W art. 131-12 Cp wskazano katalog kar za wykroczenia stosowane wobec osób fizycznych²⁰¹³. Zgodnie z art. 131-13 Cp kwota grzywny jest kształtowana w następujący sposób: do 38 euro za wykroczenia w pierwszej klasie; 150 euro w większości za wykroczenia z drugiej klasy; 450 euro w większości za wykroczenia trzeciej klasy; 750 euro i więcej za wykroczenia czwartej klasy i 1 500 euro za wykroczenia piątej klasy, która to kwota może zostać zwiększona do 3 000 euro podczas kolejnych czynów, gdy rozporządzenie przewiduje, z wyjątkiem przypadków, w których prawo przewiduje tzw. recydywę²⁰¹⁴.

²⁰¹⁰ Por. m.in. P. Stępniaik, *Środki penalne we Francji i Polsce. Doktryna, legislacja, praktyka*, Warszawa 2012, s. 71 i nast.

²⁰¹¹ E. Dreyer, *Droit pénal général...*, s. 996 i nast.; R. Bernardini, *Droit criminel*, vol. 2, *L'infraction...*, s. 8 i nast.

²⁰¹² V. Malabat, *Vers une collectivization de la responsabilité pénale? [w:] La cohérence de châtimenst*, EPPC vol. 10, s. 35 i nast.; A. Darsonville, *Les sanctions pénales, [w:] Le principe de nécessité en droit pénal: actes de la [première] Journée d'études radicales*, éd. O. Cahn *et al.*, Paris 2013, s. 97 i nast.; H. Renout, *Droit pénal général...*, s. 100 i nast.

²⁰¹³ Art. 131–12 Modifié par Loi no 2007–297 du 5 mars 2007 – art. 64 JORF 7 mars 2007 Les peines contraventionnelles encourues par les personnes physiques sont: 1° L'amende; 2° Les peines privatives ou restrictives de droits prévues à l'article 131–14; 3° La peine de sanction–réparation prévue par l'article 131–15–1. Ces peines ne sont pas exclusives d'une ou de plusieurs des peines complémentaires prévues aux articles 131–16 et 131–17.

²⁰¹⁴ Art. 131–13 Modifié par Loi no 2005–47 du 26 janvier 2005 – art. 9 JORF 27 janvier 2005 en vigueur le 1er avril 2005 Constituent des contraventions les infractions que la loi punit d'une amende n'excédant pas 3 000 euros. Le montant de l'amende est le suivant: 1° 38 euros au plus pour les contraventions de la 1re classe; 2° 150 euros au plus pour les contraventions de la 2e classe; 3° 450 euros au plus pour les contraventions de la 3e classe; 4° 750 euros au plus pour les contraventions de la 4e classe; 5° 1 500 euros au plus pour les contraventions de la 5e classe, montant qui

Zgodnie z art. 131-14 Cp dla wszystkich wykroczeń piątej klasy dodatkowo mogą być nakładane środki w postaci m.in. zawieszenia na okres jednego roku prawa jazdy (zawieszenie to może być ograniczone do jazdy poza działalnością zawodową), unieruchomienia przez okres sześciu miesięcy jednego lub więcej pojazdów należących do sprawcy, konfiskaty broni, przypadku przedmiotów służących do popełnienia przestępstwa lub pochodzących z przestępstwa. Zgodnie z art. 131-15 Cp grzywna może zostać nałożona łącznie ze środkami przewidzianymi w art. 131-14 Cp, również te środki mogą być nałożone łącznie. Za wykroczenia nie jest we Francji przewidziana kara pozbawienia wolności lub aresztu. W art. 131-40 Cp przewidziane są kary wymierzone osobom prawnym, a jest to grzywna, pozbawienie lub ograniczenie praw, przewidziane w art. 131-42 Cp, środki przewidziane w art. 131-44-1 Cp. Kary i środki mogą być kumulowane. Maksymalna stawka grzywny mająca zastosowanie do osób prawnych jest równa pięciokrotności przewidzianej dla osób fizycznych²⁰¹⁵.

Księga VI *O wykroczeniach (Des contraventions)* jest umieszczona w części drugiej obejmującej dekrety stanowione przez Radę Stanu (*Partie réglementaire – Décrets en Conseil d'Etat*) i obejmuje postanowienia ogólne (Titre I: *Dispositions générales. [Articles R610-1 à R610-5]*), i dalej w części szczególnie wykroczenia przeciwko osobie (Titre II: *Des contraventions contre les personnes*) wykroczenia przeciwko mieniu (Titre III: *Des contraventions contre les biens*), kradzież jest przestępstwem opisanym w art. 311-2²⁰¹⁶, wykroczenia przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu (Titre IV: *Des contraventions contre la nation, l'Etat ou la paix publique*) i inne naruszenia (Titre V: *Des autres contraventions. Artykuł R653-1*²⁰¹⁷). Wykroczenia objęte piątą klasą to najpoważniejsze wykroczenia, są one zbliżone do występków, tutaj informację o ukaraniu wpisuje się do rejestru skazanych. Postępowanie w sprawach wykroczeń w klasach I–IV jest uproszone, jeśli ukarany nie uiszczy grzywny w tym trybie, sprawa kierowana jest na rozprawę. We Francji przewidziany jest też tryb mandatowy. Procedura w zakresie wykroczeń przewidziana jest w księdze II rozdziale III *Code de procédure pénale*²⁰¹⁸.

---

peut être porté à 3 000 euros en cas de récidive lorsque le règlement le prévoit, hors les cas où la loi prévoit que la récidive de la contravention constitue un délit. H. Renout, *Droit pénal général...*, s. 268 i nast.

²⁰¹⁵ E. Dreyer, *Droit pénal général...*, s. 2 i nast.; H. Renout, *Droit pénal général...*, s. 264 i nast.

²⁰¹⁶ Article 311–1 Le vol est la soustraction frauduleuse de la chose d'autrui.

²⁰¹⁷ J. Pradel, *Droit pénal général...*, s. 442 i nast.

²⁰¹⁸ Titre III: Du jugement des contraventions Chapitre II: Procédure simplifiée (Articles R42 à R48) Chapitre II bis: Amende forfaitaire et amende forfaitaire majorée (Articles R48–1 à R49–8) Chapitre II ter: Dispositions applicables à certaines infractions à la police des services publics de transports terrestres (Articles R49–8–1

7.2.3. Austria

W nieco innym kierunku poszło ustawodawstwo austriackie, w którym jako dominujący model przyjął się właśnie system administracyjny, z pominięciem grupy wykroczeń o wymiarze ogólnokryminalnym (*Das Verwaltungsstrafrecht*)²⁰¹⁹. Z doświadczeń austriackich korzystano m.in. przy konstruowaniu pierwszych rozwiązań w tym zakresie w Polsce (zob. rozdział I)²⁰²⁰. W Austrii dominował pogląd, że wykroczenia (*Übertretungen*) godzą w funkcjonowanie administracji i wobec tego administracja ma uprawnienia do reagowania na te czyny, nie powstaje tu kwestia kary sprawiedliwej i wymiaru sprawiedliwości, są to bowiem zadania dla organów administracji, w których działanie godzi wykroczenie²⁰²¹. Model austriacki zakłada, że wykroczenia stanowią w znacznej części naruszenia porządkowe o charakterze porządkowo-administracyjnym, zakładając wyróżnienie *Übertretungen* i *Verwaltungsübertretungen* z podziałem sankcji – pierwsze zawierają sankcję karną i odpowiedzialność za nie przewidziana jest w kodeksie karnym, natomiast drugie stanowią wykroczenia o charakterze administracyjnym, zaś kara za nie to środek przymusu administracyjnego, który pozostaje w dyspozycji organów administracyjnych²⁰²². W postępowaniu administracyjnym w Austrii podkreśla się zasadę proporcjonalności²⁰²³, która nakazuje organom prowadzącym postępowanie zachowanie optymalnej proporcji pomiędzy stosowanymi środkami a celem

---

à R49–8–4–1) Chapitre II quater: Dispositions applicables à certaines infractions au code de la route (Articles R49–8–5 à R49–20) Chapitre III: De l’instruction définitive devant le tribunal de police.

²⁰¹⁹ J. Skupiński, *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 8 i nast.; L. Adamovich, *Grundriss des österreichischen Verwaltungsrechts*, Wien 1954; E. Wiederin, *Die Zukunft...*, s. 62 i nast.; E. Hellbling, *Reform des Verwaltungsstrafrechtes*, Stb 1978, Nr. 12, s. 2 i nast.

²⁰²⁰ A. Kubiak, *Wpływ kodyfikacji austriackiej na polskie prawo o postępowaniu administracyjnym*, [w:] *Związki prawa polskiego z prawem niemieckim*, red. A. Liszewska, K. Skotnicki, Łódź 2006, s. 87 i nast. oraz cyt. tam literatura; Z. Kmiecik, *Instancyjność postępowania administracyjnego w świetle Konstytucji RP*, PiP 2012, z. 5, s. 8; A. Skoczylas, *Modele uprawnień orzeczniczych sądów administracyjnych w Europie*, PiP 2012, z. 10, s. 21 i nast.

²⁰²¹ A. Kubiak, *Wpływ kodyfikacji austriackiej...*, s. 87 i nast. oraz cytowana tam literatura.

²⁰²² W. Platzgummer, *Probleme der Geldstrafe*, ÖJZ 1980, s. 29; E. Wiederin, *Die Zukunft...*, s. 62 i nast.; R. Szirba, W. Schönfeld, *Zur Reform des Verwaltungsstrafrechtes*, „Richterzeitung” 1977, s. 89 i nast.

²⁰²³ Bundesverfassungsgericht 2 BvR 1694/14, 2 BvR 434/06, 1 BvR 1730/02, 1 BvR 1472/99, 1 BvR 2218/06, 1 BvR 2501/13,

postępowania²⁰²⁴. W Austrii przyjęto cztery ustawy: ustawę wprowadzającą ustawy o postępowaniu administracyjnym, ustawę o ogólnym postępowaniu administracyjnym, ustawę karno-administracyjną i ustawę o postępowaniu egzekucyjnym w administracji²⁰²⁵.

Warto w tym miejscu wspomnieć rozstrzygnięcie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w którym Trybunał, odnosząc się do modelu postępowania sędow-administracyjnego obowiązującego niegdyś w Austrii²⁰²⁶, stwierdził, że sytuacja, w której sąd rozpoznający odwołanie od decyzji organu administracji w przedmiocie ukarania administracyjną karą pieniężną pozbawiony jest możliwości prowadzenia własnych ustaleń faktycznych oraz możliwości merytorycznego rozpoznania sprawy, wyklucza uznanie go za sąd w świetle treści art. 6 EKPCz²⁰²⁷. Obecnie sądy administracyjne w Austrii działają w dwojakim charakterze, tj. 1) w sprawach deliktów administracyjnych – jako organy odwoławcze uprawnione do merytorycznego badania sprawy i jej rozstrzygnięcia (działają zatem niejako w toku instancji w stosunku do organów administracji); 2) w sprawach skarg na legalność działań organów administracji oraz skarg na bezczynność – jako organy kontroli, ograniczając się do badania faktu naruszenia prawa i ewentualnego skasowania decyzji, działając więc z pozycji zewnętrznej pozainstancyjnej²⁰²⁸.

Wymierzanie przez organy administracji kar z tytułu popełnienia określonych czynów zabronionych ma w prawie austriackim długoletnią tradycję²⁰²⁹. Już stosunkowo dawno rozróżniano czyny zagrożone karą wymierzaną przez sąd powszechny i ścigane przez organy administracji, co stało się następnie podstawą aktualnego do dziś podziału austriackiego prawa karnego na sądowe (*Justizstrafrecht*) i administracyjne prawo karne (*Verwaltungsstrafrecht*)²⁰³⁰.

²⁰²⁴ H. Mayer, R. Walter, *Grundriss des österreichischen Verwaltungsverfahren*, Wien 1991, s. 413 i nast.; L. Adamovich, B.C. Funk, *Verwaltungsrecht*, Wien–New York 1987, s. 413 i nast.; W. Antonioli, F. Kojas, *Allgemeines Verwaltungsrecht*, Wien 1996 s. 613 i nast.

²⁰²⁵ H. Mayer, R. Walter, *Grundriss des österreichischen...*, s. 8 i nast.; BGBl 1961, nr 194; *Postępowanie administracyjne w Europie*, red. Z. Kmiecik, Kraków 2005, s. 39 i nast., rozdział dot. Austrii opracowany przez D.R. Kijowskiego.

²⁰²⁶ Zob. D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004, s. 203.

²⁰²⁷ Orzeczenie ETPCz dnia 23 października 1995 r. w sprawie *Schmautzer v. Austria*, skarga nr A 328–A; za: D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*, s. 203.

²⁰²⁸ Zob. *ibidem*, s. 204; T. Olechowski, *Die Einführung der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Österreich*, Wien 1999.

²⁰²⁹ R. Thienel, *Verwaltungsverfahrenrecht*, Wien 2006, s. 395; E. Wiederin, *Die Zukunft...*, s. 14 i nast.; J. Goldschmidt, *Verwaltungsstrafrecht in Österreich*, ZStW 1911, Vol. 31, s. 495 i nast.

²⁰³⁰ R. Thienel, *Verwaltungsverfahrenrecht...*, s. 41.

Zasadniczy problem, jaki wiązał się z tym podziałem, to podobna do tej w systemie polskim trudność w wytyczeniu wyraźnej granicy pomiędzy tak różnymi czynami²⁰³¹. W ustawie karnej (*Das österreichische Strafgesetzbuch – öStGB*) przyjęto definicję przestępstwa jako podstawy odpowiedzialności karnej²⁰³², w pozostałych przypadkach ściganie należy do organów administracji²⁰³³. Austriacki kodeks karny ma podobną do polskiego konstrukcję, również obejmuje kodeksowe i tzw. pozakodeksowe prawo karne²⁰³⁴.

Zgodnie z § 1 VStG, czyli *Verwaltungsstrafgesetz*, jako wykroczenie administracyjne mogą być karane tylko czyny (działanie lub zaniechanie), jeśli były zagrożone, zanim zostały one popełnione. Podobnie jak polski kodeks wykroczeń VStG przewiduje karalność tylko za wykroczenia popełnione na terenie Austrii, kara nałożona przez władze obcego państwa nie może być egzekwowana na terytorium krajowym, chyba że w traktatach wyraźnie nie postanowiono inaczej²⁰³⁵. W § 4 przewidziano granicę wieku odpowiedzialności odpowiednio 14 i 18 lat, warunkiem odpowiedzialności po ukończeniu 14 roku, a przed ukończeniem 18 roku życia, jest wystarczająca dojrzałość. Istotnym jest § 5, zgodnie z którym, jeśli ustawa nie stanowi inaczej, wystarczające dla przyjęcia odpowiedzialności jest niedbalstwo²⁰³⁶. W odniesieniu do wykroczeń admini-

²⁰³¹ E.C. Hellbling, *Grenzen des Verwaltungsstrafrechtes*, JBI 1959, s. 252 i nast.; K. Schmoller, *Bedeutung und Grenzen des Fortgesetzten Delikts*, Wien 1988, s. 56 i nast.

²⁰³² § 1. (1) Eine Strafe oder eine vorbeugende Maßnahme darf nur wegen einer Tat verhängt werden, die unter eine ausdrückliche gesetzliche Strafdrohung fällt und schon zur Zeit ihrer Begehung mit Strafe bedroht war. H. Fuchs, *Strafrecht Allgemeiner...*, T. 1, s. 69 i nast.; E. Foregger, E. Fabrizy, *Strafgesetzbuch...*, s. 11 i nast. Friedrich, *Zum Legalitätsprinzip im StGB und seine Niederschlag in der Rechtsprechung*, ÖJZ 1980, 67

²⁰³³ R. Thienel, *Verwaltungsverfahrenrecht...*, s. 396; H. Fuchs, *Strafrecht Allgemeiner...*, T. 1, s. 67 i nast.

²⁰³⁴ Jugendgerichtsgesetz 1988 (JGG), Mediengesetz (MedienG), Pornographiegesezt (PornoG), Verbotsgesetz 1947 (VerbotsG), Waffengesetz (WaffG), Militärstrafgesetz (MilStG), Finanzstrafgesetz (FinStrG), Datenschutzgesetz 2000 (DSG 2000); E. Foregger, E. Fabrizy, *Strafgesetzbuch...*, s. 11 i nast.; O. Leukauf, H. Steininger, *Kommentar zum Strafgesetzbuch*, Eisenstadt 1992; *Strafrechtliche Nebengesetze*, Eisenstadt 1984.

²⁰³⁵ § 2. Sofern die Verwaltungsvorschriften nicht anderes bestimmen, sind nur die im Inland begangenen Verwaltungsübertretungen strafbar. (3) Niemand darf wegen einer Verwaltungsübertretung an einen anderen Staat ausgeliefert werden, und eine von einer ausländischen Behörde wegen einer Verwaltungsübertretung verhängte Strafe darf im Inland nicht vollstreckt werden, es sei denn, dass in Staatsverträgen ausdrücklich anderes bestimmt ist.

²⁰³⁶ § 5. (1) Wenn eine Verwaltungsvorschrift über das Verschulden nicht anderes bestimmt, genügt zur Strafbarkeit fahrlässiges Verhalten. Fahrlässigkeit ist bei Zuwi-

stracyjnych przewidziana została kara grzywny w wysokości do 218 euro lub pozbawienia wolności do dwóch tygodni. Kara pozbawienia wolności (*Freiheitsstrafe*) może znaleźć zastosowanie tylko wówczas, gdy jest to konieczne, aby zapobiec popełnianiu dalszych wykroczeń administracyjnych tego samego rodzaju. Minimalna długość kary wynosi dwanaście godzin. Może zostać zastosowana kara dłuższa niż dwa tygodnie, ale nie dłużej jednak niż sześć tygodni, w przypadku gdy jest to konieczne dla zapobieżenia popełnianiu wykroczeń. Jeśli nie zostanie zastosowana kara pozbawienia wolności, nakłada się grzywnę do wysokości 2 180 euro²⁰³⁷.

Na tle tak ukształtowanego postępowania w sprawach o wykroczenia także i w Austrii powstał problem zgodności z art. 5 i 6 EKPCz²⁰³⁸. W ramach środków „zaradczych” wprowadzono prawną ochronę wolności osobistej (*Bundesverfassungsgesetz über den Schutz der persönlichen Freiheit* z dnia 29 listopada 1988 r.), z drugiej zaś – włączono w system kontroli administracji organy w postaci niezależnych senatów administracyjnych w krajach związkowych (*Unabhängige Verwaltungssenate in den Ländern*)²⁰³⁹. Członkowie niezależnych senatów administracyjnych są niezależni i nieusuwalni, orzekają przede wszystkim jako organ odwoławczy w zakresie administracyjnego prawa karnego, ale także w innych sprawach z zakresu prawa administracyjnego. Niezależny senat w krajach związkowych gwarantuje konstytucyjność odpowiedzialności w sprawach o wykroczenia przez kontrole decyzji administra-

---

derhandeln gegen ein Verbot oder bei Nichtbefolgung eines Gebotes dann ohne weiteres anzunehmen, wenn zum Tatbestand einer Verwaltungsübertretung der Eintritt eines Schadens oder einer Gefahr nicht gehört und der Täter nicht glaubhaft macht, daß ihn an der Verletzung der Verwaltungsvorschrift kein Verschulden trifft. (2) Unkenntnis der Verwaltungsvorschrift, der der Täter zuwidergehandelt hat, entschuldigt nur dann, wenn sie erwiesenermaßen unverschuldet ist und der Täter das Unerlaubte seines Verhaltens ohne Kenntnis der Verwaltungsvorschrift nicht einsehen konnte.

²⁰³⁷ § 12. (1) Die Mindestdauer der Freiheitsstrafe beträgt zwölf Stunden. Eine Freiheitsstrafe von mehr als zwei Wochen darf nur verhängt werden, wenn dies wegen besonderer Erschwerungsgründe geboten ist. Eine längere als eine sechswöchige Freiheitsstrafe darf nicht verhängt werden. (2) Darf nach § 11 eine Freiheitsstrafe nicht verhängt werden, so ist die für die Tat neben der Freiheitsstrafe angedrohte Geldstrafe zu verhängen. Ist eine solche nicht vorgesehen, so ist eine Geldstrafe bis zu 2 180 Euro zu verhängen. E. Wiederin, *Die Zukunft...*, s. 62 i nast.; R. Miklau, *Zur Funktion der Geldstrafe*, ÖJZ 1991, s. 361.

²⁰³⁸ W. Berka, *Die Grundrechte. Grundfreiheiten und Menschenrechte in Österreich*, Wien 1999, s. 228 i nast.

²⁰³⁹ Artikel 129 B-VG Zur Sicherung der Gesetzmäßigkeit der gesamten öffentlichen Verwaltung sind die unabhängigen Verwaltungssenate in den Ländern, der Asylgerichtshof und der Verwaltungsgerichtshof berufen.

cyjnych²⁰⁴⁰. Nadto zgodnie z art. 3 *Bundesverfassungsgesetz über den Schutz der persönlichen Freiheit*²⁰⁴¹ organ administracyjny może nałożyć karę pozbawienia wolności maksymalnie do trzech miesięcy, przy czym wskazana granica ma zastosowanie co do zasady jedynie do kary pozbawienia wolności.

Zgodnie z art. 130 ust. 4 Konstytucji Austrii w sprawach karno-administracyjnych wydanie rozstrzygnięcia merytorycznego jest obligatoryjne, natomiast w pozostałych sprawach obowiązek wydania takiego rozstrzygnięcia obwarowano dwiema mającymi charakter rozłączny przesłankami: a) gdy stan faktyczny jest pewny; b) gdy samodzielne ustalenie stanu faktycznego przez sąd administracyjny jest uzasadnione względami szybkości albo jest związane ze znaczną oszczędnością kosztów²⁰⁴².

7.2.4. Rosja

Konstytucja Rosji dekretuje, jak to podkreślono już wyżej, demokratyczny i federacyjny ustój, mimo formalnego połączenia w ramach Federacji Rosyjskiej kraj ten wykazuje znaczną różnorodność²⁰⁴³. Zgodnie z art. 118 Konstytucji

²⁰⁴⁰ G. Schmied, *Die Unabhängigen Verwaltungssenate im Gefüge der österreichischen Rechtsordnung – Rückschau und Ausblick*, UVSaktuell 2009, Nr. 1.

²⁰⁴¹ Art. 3 (1): „Auf Grund einer mit Strafe bedrohten Handlung darf nur ein Gericht auf Freiheitsentzug erkennen. (2) Die Verhängung einer Freiheitsstrafe und die Festsetzung von Ersatzfreiheitsstrafen durch Verwaltungsbehörden dürfen jedoch vorgesehen werden, wenn das Ausmaß des angedrohten Freiheitsentzuges je sechs Wochen, soweit die Entscheidung einer unabhängigen Behörde obliegt, je drei Monate nicht übersteigt. (3) Wird eine Freiheitsstrafe nicht von einer unabhängigen Behörde verhängt oder eine Ersatzfreiheitsstrafe nicht von ihr festgesetzt, so muß die Anfechtung der Entscheidung bei einer solchen Behörde in vollem Umfang und mit aufschiebender Wirkung gewährleistet sein”.

²⁰⁴² Art. 130 ust. (4): „Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG) Über Beschwerden gemäß Abs. 1 Z 1 in Verwaltungsstrafsachen hat das Verwaltungsgericht in der Sache selbst zu entscheiden. Über Beschwerden gemäß Abs. 1 Z 1 in sonstigen Rechtssachen hat das Verwaltungsgericht dann in der Sache selbst zu entscheiden, wenn 1. der maßgebliche Sachverhalt feststeht oder 2. die Feststellung des maßgeblichen Sachverhaltes durch das Verwaltungsgericht selbst im Interesse der Raschheit gelegen oder mit einer erheblichen Kostenersparnis verbunden ist”.

²⁰⁴³ Статья 65 1. В составе Российской Федерации находятся субъекты Российской Федерации: Республика Адыгея (Адыгея), Республика Алтай, Республика Башкортостан, Республика Бурятия, Республика Дагестан, Республика Ингушетия, Кабардино-Балкарская Республика, Республика Калмыкия, Карачаево-Черкесская Республика, Республика Карелия, Республика Коми, Республика Крым, Республика Марий Эл, Республика Мордовия, Республика Саха (Якутия), Республика Северная Осетия - Алания, Республика Татарстан (Татарстан), Республика Тыва, Удмуртская Республика, Республика Хакасия, Чеченская Ре-

tucji Rosji wymiar sprawiedliwości w federacji sprawowany jest jedynie przez sąd, a władza sądownicza jest sprawowana za pomocą konstytucyjnych, cywilnych, administracyjnych i karnych postępowań²⁰⁴⁴.

Rosyjskie prawo karne przyjmuje czteroelementową strukturę przestępstwa, w której istotnym elementem jest element materialny²⁰⁴⁵. W Rosji kładzie się nacisk na skuteczność karania przez indywidualizację sankcji karnej, ostrożnie podchodzi się do kwestii moralnego zadośćuczynienia przez karę kryminalną i poszukuje alternatywy dla kary pozbawienia wolności²⁰⁴⁶. W klasycznej szkole prawa karnego przyjęto, że dla tych samych czynów popełnionych przez różnych sprawców musi być przypisana taka sama kara.

спублика, Чувашская Республика - Чувашия; Алтайский край, Забайкальский край, Камчатский край, Краснодарский край, Красноярский край, Пермский край, Приморский край, Ставропольский край, Хабаровский край; Амурская область, Архангельская область, Астраханская область, Белгородская область, Брянская область, Владимирская область, Волгоградская область, Вологодская область, Воронежская область, Ивановская область, Иркутская область, Калининградская область, Калужская область, Кемеровская область, Кировская область, Костромская область, Курганская область, Курская область, Ленинградская область, Липецкая область, Магаданская область, Московская область, Мурманская область, Нижегородская область, Новгородская область, Новосибирская область, Омская область, Оренбургская область, Орловская область, Пензенская область, Псковская область, Ростовская область, Рязанская область, Самарская область, Саратовская область, Сахалинская область, Свердловская область, Смоленская область, Тамбовская область, Тверская область, Томская область, Тульская область, Тюменская область, Ульяновская область, Челябинская область, Ярославская область; Москва, Санкт-Петербург, Севастополь - города федерального значения; Еврейская автономная область; Ненецкий автономный округ, Ханты-Мансийский автономный округ – Югра, Чукотский автономный округ, Ямало-Ненецкий автономный округ. 2. Принятие в Российскую Федерацию и образование в ее составе нового субъекта осуществляются в порядке, установленном федеральным конституционным законом.

²⁰⁴⁴ Статья 118 1. Правосудие в Российской Федерации осуществляется только судом. 2. Судебная власть осуществляется посредством конституционного, гражданского, административного и уголовного судопроизводства. 3. Судебная система Российской Федерации устанавливается Конституцией Российской Федерации и федеральным конституционным законом. Создание чрезвычайных судов не допускается.

²⁰⁴⁵ *Criminal Law of Russian...*, s. 48–54; L. Gauhman, S. Maksimov, *Criminal Law of Russian Federation: General Part*, Moscow 2010, s. 82–83;

²⁰⁴⁶ E. Hryniewicz-Lach, *Kara kryminalna...*, s. 128 i nast.

V. Spasovich pisał, że kara powinna być definiowana w kategoriach jakościowych i ilościowych²⁰⁴⁷.

Patrząc na ewolucję prawa karnego w Federacji Rosyjskiej zaobserwować można znaczną ewolucję rozwiązań, związaną przede wszystkim ze zmianami ustrojowymi, jakie miały miejsce w tym kraju²⁰⁴⁸. W historii rosyjskiego prawa karnego egzemplifikuje się następujące cztery zasadnicze etapy: pierwszy określany jako prawo karne starożytnej Rosji zapisane w traktatach z Bizancjum z lat 907, 911 i 944 w *Русской правде*, gdzie podstawą prawa pisanego były praktyki prawne oraz możliwość stosowania kar na podstawie zasady odwetu²⁰⁴⁹. Drugi etap przypada na XV–XVII w., kiedy to rosyjskie prawo karne w końcu zyskało publiczny charakter, a z zabytków z tego okresu warto przypomnieć *Судебники 1497, 1550 годов, Соборное уложение 1649 года*²⁰⁵⁰. Trzeci, już nowożytny etap, to okres Kodeksu Tagancewa z 1903 r., który zdecydowanie zmodernizował rosyjskie prawo karne, wprowadzając chociażby trójpodział czynów zabronionych na zbrodnie, występki i wykroczenia. Na skutek rewolucji 1905 r. kodeks nie wszedł w życie na terenie całego imperium rosyjskiego, wprowadzono jedynie jego część ogólną²⁰⁵¹. Czwarty, ostatni etap to czas od 1996 r., kiedy to w Rosji został przyjęty kodeks karny, który wszedł w życie z dniem 1 stycznia 1997 r. Podstawowym uzasadnieniem dla wprowadzenia nowej kodyfikacji było lepsze odzwierciedlenie i uwzględnienie nowych realiów ekonomicznych i politycznych Federacji Rosyjskiej po intensywnym okresie przemian²⁰⁵². W nowym kodeksie wyraźnie zaznaczono priorytet ochrony praw i wolności jednostki, a nie interesów państwa, nastąpiło również

²⁰⁴⁷ Сост. В. Спасович, *Учебник уголовного права*, Т. 1. Вып. 1. СПб, 1863, С. 108.

²⁰⁴⁸ Szeroko M.C. Жук, *Учение об институтах...*, s. 6 i nast. oraz powołana tam literatura; por. także Konja 2002, s. 17; szerzej J. Kowalski, *Konstytucja Federacji Rosyjskiej...*; *Criminal Law of Russian...*, s. 48–54.

²⁰⁴⁹ М.С. Жук, *Учение об институтах...*, s. 6 i nast. oraz powołana tam literatura.

²⁰⁵⁰ М.С. Жук, *Учение об институтах...*, s. 13 i nast., *Уголовное право России. Практический курс*, Под общ. ред. А.И. Бастрыкина, под науч. ред. А.В. Наумова, 3-е изд., перераб. и доп. М., 2007, С. 21.

²⁰⁵¹ W całości zaś Kodeks Tagancewa obowiązywał na ziemiach polskich dawnego zaboru rosyjskiego od 1917 r. na podstawie zarządzeń niemieckich i austro-węgierskich władz okupacyjnych, zaś w II RP na terytorium byłego Królestwa Polskiego i Kresach Wschodnich do 31 sierpnia 1932 r., a został uchylony przez kodyfikację z 1932 r. tzw. Kodeks Makarewicza; zob. K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, wyd. 4, Warszawa 1993.

²⁰⁵² *Уголовное право. Стратегия развития в XXI веке*, ред. О.Е. Кутафина, Москва 2015.

przejście do sprawiedliwości naprawczej²⁰⁵³. W art. 8 k.k. FR określono podstawy odpowiedzialności karnej²⁰⁵⁴. Rosyjski kodeks karny posiada podobną konstrukcję do polskiego kodeksu karnego, obejmuje także odpowiedzialność nieletnich²⁰⁵⁵. Specyfiką tego kodeksu jest jego wyłączność w zakresie źródeł²⁰⁵⁶, jest to rzadka sytuacja w obecnych ustawodawstwach europejskich, gdzie znaczna część przepisów w większości systemów tworzy tzw. pozakodeksowe prawo karne, co ułatwia wprowadzanie zmian bez naruszania struktury kodeksu, tak jak to ma miejsce przykładowo w systemie polskim (por. szerzej rozdział II).

Do podstawowe zasad rosyjskiego prawa karnego zalicza się: zasadę legalności (art. 3²⁰⁵⁷), równości wszystkich obywateli wobec prawa (art. 4²⁰⁵⁸), winy

²⁰⁵³ *Российское уголовное право. Общая и особенная части. Учебник*, ред. Н.А. Лопашенко, М. Юрлитинформ, Т. 3, Москва 2014; *Российское уголовное право. Общая и особенная части. Учебник*, ред. Н.А. Лопашенко, М. Юрлитинформ, Т. 2, Москва 2014; *Российское уголовное право. Общая и особенная части. Учебник*, ред. Н.А. Лопашенко, М. Юрлитинформ, Т. 1, Москва 2014; К.В. Ображиев, *Система формальных (юридических) источников российского уголовного права*, Москва 2015

²⁰⁵⁴ Статья 8. Основанием уголовной ответственности является совершение деяния, содержащего все признаки состава преступления, предусмотренного настоящим Кодексом. *Criminal Law: General Part*, I. Kosachenko, 4th edn, Moscow 2009, s. 170–171 [in Russian].

²⁰⁵⁵ Статья 87. 1. Несовершеннолетними признаются лица, которым ко времени совершения преступления исполнилось четырнадцать, но не исполнилось восемнадцати лет. 2. К несовершеннолетним, совершившим преступления, могут быть применены принудительные меры воспитательного воздействия либо им может быть назначено наказание, а при освобождении от наказания судом они могут быть также помещены в специальное учебно-воспитательное учреждение закрытого типа.

²⁰⁵⁶ Статья 1. Уголовное законодательство Российской Федерации 1. Уголовное законодательство Российской Федерации состоит из настоящего Кодекса. Новые законы, предусматривающие уголовную ответственность, подлежат включению в настоящий Кодекс. 2. Настоящий Кодекс основывается на Конституции Российской Федерации и общепризнанных принципах и нормах международного права. *Комментарий к уголовному кодексу российской федерации*, ред. А.И. Рарог, Москва 2015; О.А. Ругина, *Судебное толкование уголовного закона и его роль в законотворческой и правоприменительной деятельности*, Москва 2014

²⁰⁵⁷ Статья 3. Принцип законности 1. Преступность деяния, а также его наказуемость и иные уголовно-правовые последствия определяются только настоящим Кодексом. 2. Применение уголовного закона по аналогии не допускается.

²⁰⁵⁸ Статья 4. Принцип равенства граждан перед законом Лица, совершившие преступления, равны перед законом и подлежат уголовной ответственности

(art. 5²⁰⁵⁹), sprawiedliwości (art. 6²⁰⁶⁰), oraz humanizmu (art. 7²⁰⁶¹). W doktrynie rosyjskiej przyjmuje się, że odpowiedzialność karna jest zasadniczo formą negatywnej reakcji publicznej na zachowania niezgodne z prawem opisane jako przestępstwo, niemniej jednak w piśmiennictwie obserwuje się również podział odpowiedzialności karnej według dwóch aspektów pozytywnego i negatywnego, przy czym odpowiedzialność pozytywna jest ograniczona do braku naruszenia zakazów ustanowionych przez prawo karne i jest rozumiana jako obowiązek zapewnienia zgodności z wymogami prawa karnego, konsekwencją prawną tego typu odpowiedzialności karnej jest pozytywna ocena prawnych zachowań. Negatywna odpowiedzialność karna związana jest natomiast z osobą, która popełnia przestępstwo i determinuje używanie przez państwo środków represyjnych²⁰⁶². W teorii prawa karnego, zarówno tej starszej, jak i nowszej, pojawia się różne rozumienie odpowiedzialności karnej i różne próby jej definiowania. I tak odpowiedzialność karna jest utożsamiana z sankcjami karnymi²⁰⁶³ lub innymi środkami²⁰⁶⁴, przyjmuje się również, że odpowiedzialność karna jest po prostu obowiązkiem osoby podlegającej działaniu

---

независимо от пола, расы, национальности, языка, происхождения, имущественного и должностного положения, места жительства, отношения к религии, убеждений, принадлежности к общественным объединениям, а также других обстоятельств.

²⁰⁵⁹ Статья 5. Принцип вины 1. Лицо подлежит уголовной ответственности только за те общественно опасные действия (бездействие) и наступившие общественно опасные последствия, в отношении которых установлена его вина. 2. Объективное вменение, то есть уголовная ответственность за невинное причинение вреда, не допускается.

²⁰⁶⁰ Статья 6 1. Наказание и иные меры уголовно-правового характера, применяемые к лицу, совершившему преступление, должны быть справедливыми, то есть соответствовать характеру и степени общественной опасности преступления, обстоятельствам его совершения и личности виновного. 2. Никто не может нести уголовную ответственность дважды за одно и то же преступление.

²⁰⁶¹ Статья 7. 1. Уголовное законодательство Российской Федерации обеспечивает безопасность человека. 2. Наказание и иные меры уголовно-правового характера, применяемые к лицу, совершившему преступление, не могут иметь своей целью причинение физических страданий или унижение человеческого достоинства.

²⁰⁶² *Комментарий к уголовному кодексу...*

²⁰⁶³ И. С. Самощенко, М.Х. Фарукшин, *Ответственность по советскому законодательству*, Москва 1971, С. 69.

²⁰⁶⁴ *Уголовное право. Общая часть*, Москва 1992, С. 48–49; *Уголовное право Российской Федерации. Общая часть*, Саратов 1997. С. 27–28; *Курс уголовного права*, Т. 1, *Общая часть. Учение о преступлении*, Москва 2002, С. 190.

prawa karnego²⁰⁶⁵, a także inna, że jest obowiązkiem osób podlegających pozbawieniu praw i wolności w wyniku popełnienia przestępstwa²⁰⁶⁶. Pojawiają się także poglądy, że odpowiedzialność karna jest wyrażonym potępieniem podmiotu w imieniu państwa w wyroku skazującym²⁰⁶⁷, utożsamiana jest również ze stosunkiem i stanem, w którym popełnione zostało przestępstwo²⁰⁶⁸.

Zróżnicowanie odpowiedzialności, podobnie jak w polskim prawie karnym, odbywa się w trakcie procesu legislacyjnego i to prawodawca decyduje, jakie okoliczności powinny wpłynąć na rodzaj i zakres odpowiedzialności²⁰⁶⁹. Według art. 14 k.k. FR przyjęcie przestępczości czynu uzależnia się od elementu materialnego²⁰⁷⁰, a w art. 15 wprowadza się natomiast formalną kwalifikację przestępstw (*категории преступлений*)²⁰⁷¹. W zależności od rodzaju

²⁰⁶⁵ Я.М. Брайнин, *Уголовная ответственность и её основание в советском уголовном праве*, Москва 1963, С. 25.

²⁰⁶⁶ Я.М. Брайнин, *Уголовная ответственность и меры общественного воздействия*, Москва 1965, С. 32. М.П. Карпушин, В.И. Курляндский, *Уголовная ответственность и состав преступления*, Москва 1974, С. 21; Л.А. Кругликов, А.В. Васильевский, *Дифференциация уголовной ответственности*, СПб, 2003, С. 34

²⁰⁶⁷ В.С. Прохоров, *Преступление и ответственность*, Ленинград 1984, С. 127; А.И. Санталов, *Теоретические вопросы уголовной ответственности*, Ленинград 1982, С. 30; К.Ф. Тихонов, *Субъективная сторона преступления*, Саратов 1967, С. 39–44; Ю.А. Демидов, *Социальная ценность и оценка в уголовном праве*, Москва 1975, С. 163; П.П. Осипов, *Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций*, Ленинград 1976, С. 51.

²⁰⁶⁸ А.И. Марцев, *Уголовная ответственность и общее предупреждение преступлений*, Омск 1973, С. 23; Л.В. Багрий-Шахматов, *Уголовная ответственность и наказание*, Минск 1976, С. 23.

²⁰⁶⁹ Л.А. Кругликов, А.В. Васильевский, *Дифференциация...*, С. 62; В.Г. Павлов, *Учение о субъекте преступления*, Москва 2015; Ю.Е. Пудовочкин, *Учение об уголовном законе*, Москва 2014.

²⁰⁷⁰ Статья 14. 1. Преступлением признается виновно совершенное общественно опасное деяние, запрещенное настоящим Кодексом под угрозой наказания. 2. Не является преступлением действие (бездействие), хотя формально и содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного настоящим Кодексом, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности.

²⁰⁷¹ Статья 15. 1. В зависимости от характера и степени общественной опасности деяния, предусмотренные настоящим Кодексом, подразделяются на преступления небольшой тяжести, преступления средней тяжести, тяжкие преступления и особо тяжкие преступления. 2. Преступлениями небольшой тяжести признаются умышленные и неосторожные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное настоящим Кодексом, не превышает трех лет лишения свободы. 3. Преступлениями средней тяжести призна-

i stopnia zagrożenia czynu przewidziane w kodeksie karnym są podzielone na drobne przestępstwa (*преступления небольшой тяжести*), mniej poważne przestępstwa (*преступления средней тяжести*), poważne przestępstwa (*тяжкие преступления*) i szczególnie poważne przestępstwa (*особо тяжкие преступления*)²⁰⁷². Drobne przestępstwa powinny być celowe i nieostrożne, maksymalna kara przewidziana nie może przekraczać trzech lat więzienia. Mniej poważne przestępstwa są to umyślne przestępstwa, przy których popełnieniu maksymalna kara przewidziana przez kodeks nie może przekraczać pięciu lat pozbawienia wolności, a także lekkomyślne czyny, do których popełnienia maksymalna kara jest przewidziana do trzech lat więzienia. Ciężkie przestępstwa powinny być celowe, a przy ich popełnieniu maksymalna kara przewidziana nie może przekraczać dziesięciu lat pozbawienia wolności. Natomiast szczególnie poważne przestępstwo to umyślne przestępstwo, gdzie przewidziano karę pozbawienia wolności na okres dłuższy niż dziesięć lat lub surowszą karę. Zgodnie z ust. 6, biorąc pod uwagę rzeczywiste okoliczności przestępstwa oraz stopień zagrożenia publicznego, sąd może w sytuacji zaistnienia okoliczności łagodzących i w przypadku braku okoliczności obciążających zmienić na kategorię mniej poważnych przestępstw, ale nie więcej

---

ются умышленные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное настоящим Кодексом, не превышает пяти лет лишения свободы, и неосторожные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное настоящим Кодексом, превышает три года лишения свободы. 4. Тяжкими преступлениями признаются умышленные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное настоящим Кодексом, не превышает десяти лет лишения свободы. 5. Особо тяжкими преступлениями признаются умышленные деяния, за совершение которых настоящим Кодексом предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок свыше десяти лет или более строгое наказание. 6. С учетом фактических обстоятельств преступления и степени его общественной опасности суд вправе при наличии смягчающих наказание обстоятельств и при отсутствии отягчающих наказание обстоятельств изменить категорию преступления на менее тяжкую, но не более чем на одну категорию преступления при условии, что за совершение преступления, указанного в части третьей настоящей статьи, осужденному назначено наказание, не превышающее трех лет лишения свободы, или другое более мягкое наказание; за совершение преступления, указанного в части четвертой настоящей статьи, осужденному назначено наказание, не превышающее пяти лет лишения свободы, или другое более мягкое наказание; за совершение преступления, указанного в части пятой настоящей статьи, осужденному назначено наказание, не превышающее семи лет лишения свободы.

²⁰⁷² *Российское уголовное право...*, Т. 3; *Комментарий к уголовному кодексу...*; А.Б. Баумштгейн, *Концептуальные начала уголовного права России*, Москва 2014; В.В. Мальцев, *Общественно опасное поведение в уголовном праве*, Москва 2014.

niż o jedną kategorię przestępstwa, pod warunkiem że za przestępstwo, o którym mowa w ust. 3, skazany został skazany na karę nieprzekraczającą trzech lat pozbawienia wolności lub inną lżejszą karę, za popełnienie przestępstwa, o którym mowa w § 4 tego artykułu, natomiast skazany został skazany na karę nie dłuższą niż pięć lat więzienia lub inną lżejszą za popełnienie przestępstwa, o którym mowa w ust. 5 niniejszego artykułu, skazany został skazany na okres nieprzekraczający siedmiu lat więzienia²⁰⁷³.

W Federacji Rosyjskiej odpowiedzialność za wykroczenia ma charakter administracyjny (*Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях – КоАП РФ*²⁰⁷⁴). W literaturze polskiej nie poświęca się temu zagadnieniu zbyt wiele uwagi, a kształt tej odpowiedzialności jest interesujący. W art. 1 zadekretowano zasadę, że przepisy dotyczące wykroczeń administracyjnych obejmują powołaną wyżej kodyfikację oraz przyjęte zgodnie z tymi przepisami prawo Federacji Rosyjskiej w sprawie naruszeń administracyjnych. Zadekretowano również wyraźnie, że niniejsza kodyfikacja jest oparta na Konstytucji Rosji, ogólnie uznanych zasadach i normach prawa międzynarodowego i umów międzynarodowych zawartych przez Rosję. Celem przepisów dotyczących wykroczeń administracyjnych jest ochrona jednostki i ochrona praw oraz wolności człowieka i obywatela, ochrona obywateli, dobrostanu sanitarno-epidemiologicznego, stanu zdrowia ludności, ochrona moralności publicznej, środowiska, ustalonego porządku władz państwowych, porządku publicznego i bezpieczeństwa publicznego, ochrona własności uzasadnionych interesów gospodarczych osób fizycznych i prawnych, społeczeństwa i państwa z przestępstw administracyjnych, jak również zapobieganie przestępstwom administracyjnym²⁰⁷⁵.

Do kompetencji Federacji Rosyjskiej w dziedzinie ustawodawstwa dotyczącego naruszeń administracyjnych (*административных правонарушений*) należy określenie: ogólnych przepisów i zasad dotyczących naruszeń administracyjnych, wykazu rodzajów kar administracyjnych i zasad ich stosowania, zasad odpowiedzialności administracyjnej za naruszenie przepisów i regulaminów przewidzianych przez prawo federalne i innych normatywnych aktów prawnych, kolejności postępowania w sprawie wykroczeń administra-

²⁰⁷³ О.Н. Бибик, *Преступления, обусловленные особенностями культур, в российском и зарубежном уголовном праве: монография*, Москва 2014; *Комментарий к уголовному кодексу российской федерации*, ред. А.В. Бриллиантова, Москва 2015.

²⁰⁷⁴ 30 декабря 2001 года, N 195–ФЗ.

²⁰⁷⁵ А.В. Кирич, *Административно-Деликтное право*, Москва 2015; А.Н. Крамник, *Административно-Деликтное право*, Минск 2004; А.Н. Крамник, *Административно-Деликтные нормы и их реализация*, Минск 2009.

cyjnych, kolejności wykonywania decyzji w sprawie kary administracyjnej. Zgodnie z ustawą o systemie sądownictwa kodeks definiuje właściwość sądów w sprawach administracyjnych, zgodnie natomiast z przepisami w sprawie ochrony małoletnich kodeks określa również właściwość administracyjnych komisji do spraw nieletnich i ochrony ich praw oraz jurysdykcję spraw dotyczących wykroczeń administracyjnych przewidzianych w tym kodeksie federalnych organów władzy wykonawczej²⁰⁷⁶.

W art. 1.4 (*КоАП РФ, Статья 1.4*) ustawodawca zadekretował zasadę równości, wskazując, że osoby, które popełniły wykroczenia administracyjne, są równe wobec prawa, podlegają odpowiedzialności administracyjnej niezależnie od płci, rasy, narodowości, języka, pochodzenia, mienia i oficjalnego statusu, miejsca zamieszkania, stosunku do religii, przekonań, przynależności do stowarzyszeń publicznych lub innych okoliczności. Odpowiedzialności administracyjnej za naruszenia administracyjne podlegają także osoby prawne niezależnie od lokalizacji, organizacyjnych i prawnych form podporządkowania, a także innych okoliczności²⁰⁷⁷.

Odpowiedzialność oparta jest na zasadzie winy (*Статья 1.5*). Jednocześnie w przypadku tego rodzaju odpowiedzialności przewidziane jest domniemanie niewinności – osobę, przeciwko której jest prowadzone postępowanie, uważa się za niewinną, dopóki jej wina nie zostanie udowodniona w sposób określony w niniejszym kodeksie, osoba podlegająca tego rodzaju odpowiedzialności nie jest zobowiązana do udowodnienia swojej niewinności, z wyjątkiem wykroczeń administracyjnych przewidzianych w rozdziale 12 niniejszego kodeksu, naruszeń administracyjnych w dziedzinie krajobrazu przewidzianych przez rosyjskie prawo, popełnianych przy użyciu pojazdów przez właściciela gruntu lub innego mienia, w przypadku ustalenia odpowiedzialności za te wykroczenia w tzw. trybie automatycznym, tj. specjalnymi środkami technicznymi, zdjęciami, filmowaniem lub nagraniem wideo. Wszelkie niedające się rozstrzygnąć wątpliwości co do winy osoby należy rozstrzygać wyłącznie na korzyść tej osoby²⁰⁷⁸.

Osoba, która popełnia wykroczenie administracyjne na terytorium Federacji Rosyjskiej, podlega odpowiedzialności administracyjnej zgodnie z przepisami niniejszego kodeksu lub rosyjskim prawem w sprawie wykroczeń administracyjnych, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez traktaty

²⁰⁷⁶ А.В. Кири́н, *Административно-Деликтное право...*

²⁰⁷⁷ Г.А. Василевич, С.Г. Василевич, С.В. Добриян, *Административно-Деликтное право*, Минск 2013.

²⁰⁷⁸ Ю.Б. Аникее́нко, В.М. Бозров, Н.В. Новоселова, *Административно-Деликтное право*, Москва 2014; О.Н. Бибик, *Преступления...; Комментарий к уголовному кодексу российской федерации*, ред. А.В. Бриллиантова, Москва 2015.

międzynarodowe. Osoba, która popełnia wykroczenie administracyjne poza Rosją, podlega odpowiedzialności administracyjnej, zgodnie z przepisami niniejszego kodeksu, w przypadkach przewidzianych przez Federację Rosyjską, traktaty międzynarodowy oraz w przypadkach określonych w części 3 niniejszego artykułu (*Статья 1.8*).

Naruszenie administracyjne jest definiowane w art. 2.1. jako bezprawne, zawinione działanie lub zaniechanie osoby fizycznej lub osoby prawnej, dla którego niniejszy kodeks lub rosyjskie prawo w sprawie wykroczeń administracyjnych ustanawia odpowiedzialność administracyjną²⁰⁷⁹. W przypadku znikomości naruszenia sędzia, organ lub urzędnik upoważniony do rozstrzygnięcia sprawy o naruszenie administracyjne może zwolnić osobę, która popełniła taki czyn od odpowiedzialności administracyjnej i ograniczyć się do ostrzeżenia ustnego (*Статья 2.9*). Odpowiedzialności administracyjnej podlega osoba, która w momencie popełnienia czynu osiągnęła wiek 16 lat. Biorąc pod uwagę szczególne okoliczności sprawy i dane na temat osoby, która popełniła wykroczenie administracyjne w wieku od 16 do 18 lat, komisja do spraw nieletnich i ochrony ich praw może zwolnić z odpowiedzialności administracyjnej z uwagi na zastosowanie środków przewidzianych przez ustawę federalną w celu ochrony praw nieletnich.

Zgodnie z art. 4.1. kara administracyjna za popełnione wykroczenie administracyjne orzekana jest w granicach określonych przez prawo, przewidujące odpowiedzialność za to wykroczenie administracyjne, zgodnie z przepisami niniejszego kodeksu. Przy nakładaniu kary administracyjnej bierze się pod uwagę rodzaj wykroczenia, osobę sprawcy, jego właściwości, okoliczności łagodzące, a także okoliczności obciążające odpowiedzialność administracyjną. Wyznaczając natomiast karę dla osoby prawnej, bierze się pod uwagę stan majątkowy i sytuację finansową podmiotu prawnego, okoliczności łagodzące oraz okoliczności obciążające odpowiedzialność administracyjną. Zadekreto-
wano również zasadę, że wymierzenie kary administracyjnej nie zwalnia osoby z wykonania obowiązków, za których nieprzestrzeganie zostały nałożone kary administracyjne. Nikt również nie może ponosić odpowiedzialności administracyjnej dwukrotnie za to samo wykroczenie administracyjne²⁰⁸⁰.

²⁰⁷⁹ Г.А. Василевич, С.Г. Василевич, С.В. Добриян, *Административно-Деликтное право...*

²⁰⁸⁰ 2.1. При назначении административного наказания за совершение административных правонарушений в области законодательства о наркотических средствах, психотропных веществах и об их прекурсорах лицу, признанному больным наркоманией либо потребляющему наркотические средства или психотропные вещества без назначения врача либо новые потенциально опасные психоактивные вещества, судья может возложить на такое лицо обязанность пройти диагностику, профилактические мероприятия, лечение от наркома-

W rozdziale 3 dotyczącym kar administracyjnych określono wyraźnie cele kary, wskazując, że kara administracyjna jest miarą odpowiedzialności ustanowionej przez państwo za popełnienie wykroczenia administracyjnego i jest stosowana w celu zapobiegania popełnieniu kolejnych przestępstw zarówno przez sprawcę, jak i inne osoby. Kary administracyjne nie mogą mieć na celu ponizenia godności ludzkiej osoby, która popełniła wykroczenie administracyjne, lub zadawać sprawcy cierpienie fizycznych ani czynić szkody dla reputacji firmy osoby prawnej. W przypadku wykroczeń administracyjnych przewidziano następujące kary administracyjne: ostrzeżenie, kary pieniężne, konfiskatę instrumentu lub przedmiotu przestępstwa administracyjnego, pozbawienie specjalnego prawa przyznanego danej osobie, zatrzymanie administracyjne, wydalenie administracyjne z kraju obywatela obcego lub bezpaństwowca, zawieszenie działalności administracyjnej, roboty przymusowe²⁰⁸¹, zakazy administracyjne odwiedzania miejsc oficjalnych zawodów sportowych w czasach ich organizacji. W odniesieniu do osoby prawnej można zastosować kary administracyjne określone w pkt 1–4, 9 ust. 1, w zasadzie o charakterze majątkowym względnie zakazów.

нии и (или) медицинскую и (или) социальную реабилитацию в связи с потреблением наркотических средств или психотропных веществ без назначения врача либо новых потенциально опасных психоактивных веществ. Контроль за исполнением такой обязанности осуществляется уполномоченными федеральными органами исполнительной власти в порядке, установленном Правительством Российской Федерации. 2.2. При наличии исключительных обстоятельств, связанных с характером совершенного административного правонарушения и его последствиями, личностью и имущественным положением привлекаемого к административной ответственности физического лица, судья, орган, должностное лицо, рассматривающие дела об административных правонарушениях либо жалобы, протесты на постановления и (или) решения по делам об административных правонарушениях, могут назначить наказание в виде административного штрафа в размере менее минимального размера административного штрафа, предусмотренного соответствующей статьей или частью статьи раздела II настоящего Кодекса, в случае, если минимальный размер административного штрафа для граждан составляет не менее десяти тысяч рублей, а для должностных лиц – не менее пятидесяти тысяч рублей. 2.3. При назначении административного наказания в соответствии с частью 2.2 настоящей статьи размер административного штрафа не может составлять менее половины минимального размера административного штрафа, предусмотренного для граждан или должностных лиц соответствующей статьей или частью статьи раздела II настоящего Кодекса. Г.А. Василевич, С.Г. Василевич, С.В. Добрян, *Административно-Деликтное право...*

²⁰⁸¹ Pkt 10 został wprowadzony na mocy ustawy federalnej z dnia 8 czerwca 2012 r. (N 65-FZ).

Areszt administracyjny jest przewidziany na okres do 15 dni, a za: naruszenie ustalonego porządku organizowania i przeprowadzania spotkań, wieców, demonstracji, pochodów i pikiet lub organizacji, co wiązało się z naruszeniem porządku publicznego, z powodu naruszenia wymagań dotyczących stanu wyjątkowego lub reżimu prawnego operacji antyterrorystycznych lub wykroczeń administracyjnych w dziedzinie narkotyków, substancji psychotropowych i ich prekursorów – do 30 dni. Areszt administracyjny jest stosowany przez sędziego i nie może być stosowany wobec kobiet w ciąży, kobiet wychowujących dzieci w wieku do 14 lat, osób poniżej 18 roku życia, grup niepełnosprawnych I i II, żołnierzy, obywateli powołanych do szkolenia wojskowego, a także pracowników Komitetu Śledczego Federacji Rosyjskiej, spraw wewnętrznych, organów i instytucji systemu więziennictwa, straży pożarnej państwa, organów celnych²⁰⁸².

Część szczególna jest bardzo rozbudowana i obejmuje: wykroczenia administracyjne, naruszania praw obywateli, przeciwko zdrowiu i bezpieczeństwu sanitarno-epidemiologicznemu, przeciwko dobru społeczeństwa i moralności publicznej, naruszenia administracyjne w zakresie ochrony własności, w dziedzinie ochrony środowiska i przyrody, w przemyśle, budownictwie i energii, w rolnictwie, weterynarii i rekultywacji, w transporcie, w dziedzinie transportu drogowego, w dziedzinie komunikacji i informacji, w działalności gospodarczej i organizacji samoregulacji, naruszenia administracyjne w obszarze finansów, podatków i opłat, ubezpieczeń, rynku papierów wartościowych, naruszenia administracyjne w dziedzinie cel (naruszenia przepisów celnych), przeciwko instytucjom państwowym, naruszenia administracyjne z zakresu ochrony granicy państwowej oraz w celu zapewnienia reżimu pobytu cudzoziemców i osób bez obywatelstwa w Federacji Rosyjskiej oraz czyny skierowane przeciwko porządkowi publicznemu oraz w zakresie rejestracji wojskowej²⁰⁸³.

²⁰⁸² Г.А. Василевич, С.Г. Василевич, С.В. Добриян, *Административно-Деликтное право...*

²⁰⁸³ А.В. Кирич, *Административно-Деликтное право...*; А.Н. Крамник, *Административно-Деликтное право...*; А.Н. Крамник, *Административно-Деликтные нормы...*; А.О. Крамник, О.И. Чуприс, *Административное право. Часть 1*, Минск 2013; А.О. Крамник, О.И. Чуприс, *Административное право. Часть 2*, Минск 2011.

7.3. System *common law* – uwagi ogólne

Zasadniczo przyjmuje się, że system *common law* wywodzi się z prawa zwyczajowego i funkcjonuje w tych obszarach, w których nie doszło do recepcji prawa rzymskiego, a jego cechą charakterystyczną jest prawotwórcza rola precedensów stanowionych głównie przez sądy²⁰⁸⁴. System *common law* to odrębna kultura prawna, co sprawia, że zasadniczo transponowanie przyjętych tam rozwiązań na grunt systemu polskiego jest niemożliwe bądź co najmniej znacznie utrudnione, m.in. ze względu na wskazane wyżej jego oparcie na prawotwórczej roli precedensów. Precedensy różnią się od orzeczeń zapadających w systemach kontynentalnych, składając się z dwóch elementów: *ratio decidendi*, która obejmuje wiążące propozycje rozstrzygnięcia kwestii prawnych, i *obiter dictum*, która obejmuje natomiast propozycje rozstrzygnięcia kwestii prawnych niemających kluczowego znaczenia dla sprawy²⁰⁸⁵. To właśnie *ratio decidendi* stanowi z zasady regułę precedensu, która następnie służy za podstawę prawną przy rozstrzyganiu podobnych przypadków w przyszłości, wiążąc sądy niższej instancji oraz sądy apelacyjne, które ją ustanowiły tak długo, dopóki nie zostanie przełamana, nie jest natomiast z zasady wiążąca dla sądu najwyższego. Precedens nie jest niewzruszalny, reguła precedensu może zostać przełamana, może bowiem ulec zestarzeniu w związku ze zmianami zachodzącymi w życiu i moralności społeczeństwa, istnieje również ryzyko powstania sprzeczności precedensu z prawem Unii Europejskiej²⁰⁸⁶. W systemie *common*

²⁰⁸⁴ Szerzej K. Baran, *Z dziejów prawa karnego Anglii między Renesansem a Oświeceniem*, Kraków 1996; K. Łokucijewski, *Common Law*, [w:] *Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa*, red. J. Zajadło, Warszawa 2007; M. Koszowski, *Anglosaska doktryna precedensu. Porównanie z polską praktyką orzeczniczą*, Warszawa 2009; J. Herring, *Consent in the Criminal Law: The Importance of relationality and Responsibility*, [w:] A. Reed et al., *General Defences in Criminal Law. Domestic and Comparative Perspectives*, Burlington (VT) 2014, s. 63 i nast.

²⁰⁸⁵ Zob. J. Marston, R. Ward, *Cases and Commentary on Constitutional and Administrative Law*, London 1997, s. 48 i nast.; I. Loveland, *Constitutional Law, Administrative Law and Human Rights. A Critical Introduction*, London 2003, s. 270 i nast.; G. Marshall, *The Constitution: Its Theory and Interpretation*, [w:] *The British Constitution in the Twentieth Century*, ed. V. Bogdanor, Oxford 2004, s. 41 i nast.

²⁰⁸⁶ Por. G. Gee, L. Rubini, M. Trybus, *Leaving the EU? The Legal Impact of Brexit on the United Kingdom*, EPL 2016, Vol. 22, Iss. 1, s. 51–56; S. Boyron, *The Judiciary's Self-Determination, the Common Law and Constitutional Change*, EPL 2016, Vol. 22, Iss. 1, s. 149–168; w następstwie referendum, które odbyło się w czerwcu 2016 r., w którym oddano 52% głosów za opuszczeniem przez Wielką Brytanię Unii Europejskiej, premier Theresa May poinformowała, że rząd zamierza, powołując się na artykuł 50 TUE, wszcząć formalną procedurę wycofania do końca marca 2017 r.

law wpływ prawa stanowionego nie jest znaczny, szczególnie widoczne jest to na przykładzie prawa karnego, które w Anglii wciąż pozostaje domeną *common law*²⁰⁸⁷.

7.3.1. Wielka Brytania

Spośród państw systemu *common law* warto poddać analizie system brytyjski, odmienny od systemów kontynentalnych. Nie jest mu znany chociażby powszechnie przyjęty w systemach kontynentalnych podział przestępstw ze względu na ich ciężar gatunkowy, a wymierzona kara powinna dokładnie odzwierciedlać potępienie, jakie społeczeństwo odczuwa dla konkretnego czynu, materialny element nie stanowi tutaj zasadniczo elementu składowego przestępstwa²⁰⁸⁸. Dyskusja dotycząca tego, jakie czyny powinny podlegać penalizacji, ich cech charakterystycznych, relacji pomiędzy prawem a moralnością i innych kwestii pojawiających się w tym obszarze, toczy się w Wielkiej Brytanii przede wszystkim na poziomie politycznym²⁰⁸⁹. Angielskiemu systemowi koncepcja odpowiedzialności karno-administracyjnej jest zupełnie obca²⁰⁹⁰, za to w zakresie postępowanie w stosunku do czynów drobnych pojawia się w Wielkiej Brytanii ciekawa koncepcja ASBO.

Cechą charakterystyczną systemu brytyjskiego jest również brak formalnego rozróżnienia prawa prywatnego i publicznego, charakterystycznego dla porządków kontynentalnych. Jako główne filary tego porządku wymienia się tzw. rządy prawa i suwerenność parlamentu²⁰⁹¹. W Wielkiej Brytanii obserwuje się tendencje do łączenia *administrative law* z pojęciami *constitution* i *con-*

²⁰⁸⁷ J. Chalmers, F. Leverick, *Quantifying Criminalization...*, s. 54 i nast. oraz L. Farmer, *Criminal Law as Institution*, [w:] *Criminalization The Political Morality...*

²⁰⁸⁸ R. Zawłocki [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie...*, s. 83 i powołana tam literatura, a także G.P. Fletcher, *Basic Concepts of Criminal Law*, New York 1998; H. Gross, *A Theory of Criminal Justice*, New York 2005; J. Hall, *General Principles of Criminal Law*, 1960, pozycja wydrukowana jako rozdział 1 w: M. Moore, *Placing Blame: A General Theory of the Criminal Law*, Oxford 1997.

²⁰⁸⁹ R. Zawłocki [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie...* s. 83; por. także Criminal Law Act 1967; Part 1, 1.(1) All distinctions between felony and misdemeanour are hereby abolished; G. Dworkin, *The Limits of the Criminal Law*, [w:] J. Deigh, D. Dolinko, *Philosophy of Criminal Law*, New York 2011, s. 3 i nast.

²⁰⁹⁰ C.S. Kenny, J.W.C. Turner, *Kenny's outline Of Criminal Law*, Cambridge 1952, s. 92 i nast.; W.L. Clark, W.L. Marshall, M.F. Wingersky, *A Treatise on the Law of Crimes*, Chicago 1958, s. 95; J.F. Stephen, *A History of the Criminal Law of England*, London 1883, s. 92 i nast.; H.W.R. Wade, C. Forsyth, *Administrative Law*, Oxford 2014, s. 35 i nast., 477 i nast.

²⁰⁹¹ A.V. Dicey, *Introduction to the Study of the Law of the Constitution* [reprint], London 1979, s. 200 i nast.

stitutional law, mają one jednak inną niż w systemie kontynentalnym treść²⁰⁹². Istotą jest skupienie generalnie całokształtu jurysdykcyjnej ochrony obywatela w gestii sądów powszechnych, a w każdym razie przyznanie tym sądom prawa do podejmowania rozstrzygnięć o ostatecznym charakterze²⁰⁹³.

U podstaw angielskiego prawa karnego leży, jak wspomniano wyżej, kształtowanie karalnych stanów faktycznych w drodze orzecznictwa sądowego. Najbardziej podstawowe przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, wolności i mieniu zostały zdefiniowane przez sądy już w wiekach średnich, jakkolwiek zasady związane z odpowiedzialnością za te przestępstwa były rozwijane w późniejszym okresie przez sądy i parlament²⁰⁹⁴. Ta grupa przestępstw stanowi najstarszą warstwę angielskiego *common law of crimes*²⁰⁹⁵. Jak wskazuje S. Pomorski, co prawda karanie na podstawie precedensu przełamuje wprawdzie zasadę *nullum crimen sine lege*, niemniej jednak narusza w stopniu stosunkowo niewielkim jej gwarancyjną funkcję, albowiem karalne stany faktyczne są tutaj zasadniczo zdefiniowane z góry, oskarżony ma więc przynajmniej teoretyczną możliwość uświadomienia sobie bezprawnego charakteru swojego czynu²⁰⁹⁶. Podkreślić należy jednak, że system ten charakteryzuje się podobnymi zasadami w obrębie funkcji gwarancyjnej jak systemy kontynentalne opierające się na prawie stanowionym²⁰⁹⁷.

W rozwoju angielskiego prawa karnego S. Frankowski wyróżnia trzy zasadnicze etapy: pierwszy obejmujący okres od najazdów nordyckich w V w. do mniej więcej połowy XII w., kiedy to wykształciły się załączki tej dziedziny prawa, drugi – od połowy XII w. mniej więcej do drugiej połowy XIX w., który jest okresem kształtowania się angielskiego prawa karnego oraz trzeci – współczesny od mniej więcej połowy XIX w. do chwili obecnej, w którym angiel-

²⁰⁹² Por. np. E.C.S. Wade, A.W. Bradley, *Constitutional and Administrative Law*, London–New York 1985 oraz nr. A. Carrol, *Constitutional and Administrative Law*, Harlow 2002; L. Radzinowicz, *A History of English Criminal Law and Its Administration*, London 1948; S.A. de Smith, H. Street, R. Brazier, *Constitutional and Administrative Law*, Harmondsworth 1985, s. 552.

²⁰⁹³ *Sądownictwo administracyjne w Europie...*, s. 14.

²⁰⁹⁴ M. Moore, *Act and Crime*, Oxford 1993.

²⁰⁹⁵ W.S. Holdsworth, *A History of English Law*, Vol. 5, London 1924, s. 213 i nast.; *Foundations of Criminal Law*, ed. S.J. Morse, Oxford 1999, s. 170; R.A. Duff, *Intention, Agency and Criminal Liability: Philosophy of Action and the Criminal Law*, Oxford 1990.

²⁰⁹⁶ S. Pomorski, *Amerykańskie common law a zasada nullum crimen sine lege*, Warszawa 1969, s. 221.

²⁰⁹⁷ Por. w tym zakresie A. Ashworth, J. Horder, *Principles of Criminal Law*, Oxford 2013, s. 52 i nast.

skie prawo karne uległo daleko idącym przeobrażeniom²⁰⁹⁸. Prawdopodobnie już w XII w. wyodrębniły się w angielskim prawie karnym dwie podstawowe kategorie przestępstw: zbrodnie (*felony*) oraz występki (*misdemeanour*) jako osobną trzecią kategorię zaczęto traktować przestępstwo zdrady panującego (*treason*)²⁰⁹⁹. Najlżejsza w zasadzie kategoria przestępstw tzw. *misdemeanors* określana jest za pomocą kryterium negatywnego, tj. przestępstwa, które nie stanowią *felonies*, należą do kategorii *misdemeanors*, są one co do zasady zagrożone karą pozbawienia wolności i karą grzywny albo jedną z tych kar w wymiarze pozostawionym do uznania sądu²¹⁰⁰. Egzemplifikowany wyżej podział przestępstw ma istotne znaczenie z punktu widzenia wykształconych w późniejszym okresie reguł karania poszczególnych ich kategorii, chociażby bowiem w przypadku zdrady sędziego nie miał żadnej swobody w zakresie wyboru rodzaju i wysokości kary, ponieważ obligatoryjna była kara śmierci połączona z karą przepadku całego mienia skazanego. W razie popełnienia zbrodni zakres uznania był natomiast bardzo niewielki, bo tylko z wyjątkiem drobnej kradzieży i uszkodzenia ciała obligatoryjna była kara śmierci również połączona z przepadkiem całości mienia. Dopiero w przypadku występków swoboda sędziowska była w dużym stopniu nieskrępowana, gdyż istniała możliwość orzekania kary więzienia, grzywny lub chłosty wedle uznania²¹⁰¹. System ten cały czas był niezmiernie surowy, z dużym udziałem kary śmierci, zwłaszcza wśród przestępstw przeciwko mieniu²¹⁰². U podstaw takiego systemu leżało przekonanie, że efektem drakońskich kar stosowanych właściwie niezależnie od wagi przestępstwa jest odstraszenie potencjalnych sprawców od popełnienia przestępstwa²¹⁰³. Pod koniec XVIII w. obserwuje się tendencje do łagodzenia nadmiernie surowego prawa karnego, m.in. W. Blackstone zwraca uwagę, że kary niewspółmiernie surowe mają mniejszy efekt prewencyjny w porównaniu z karami łagodniejszymi, lecz wymierzonymi z należytym zróżnicowaniem²¹⁰⁴. W XIX w. podjęto wysiłki kodyfikacji prawa karnego²¹⁰⁵.

²⁰⁹⁸ S. Frankowski, *Wina i kara w angielskim prawie karnym*, Warszawa 1976, s. 19 i nast.; A. Norrie, *Crime, Reason and History, A Critical Introduction to Criminal Law*, Cambridge–New York 2014, s. 19 i nast.

²⁰⁹⁹ C.S. Kenny, J.W.C. Turner, *Kenny's outline...*, s. 92 i nast.; W.L. Clark, W.L. Marshall, M.F. Wingersky, *A Treatise...*, s. 95; J.F. Stephen, *A History...*, s. 92 i nast.

²¹⁰⁰ W. Blackstone, *Commentaries on the Laws of England*, New York 1844, s. 67 i nast.; N. Papfield, *Criminal Law*, Oxford 2014, 185 i nast.

²¹⁰¹ S. Frankowski, *Wina i kara...*, s. 29; W.S. Holdsworth, *A History...*, s. 213 i nast.

²¹⁰² L. Radzinowicz, *A History...*, s. 3 i nast.

²¹⁰³ S. Frankowski, *Wina i kara...*, s. 46.

²¹⁰⁴ Por. za *ibidem*, s. 55; W. Blackstone, *Commentaries on the Laws...*, s. 67 i nast.

²¹⁰⁵ S. Frankowski, *Wina i kara...*, s. 58; R.A. Duff, *Intention, Agency and Criminal Liability...*

W XVIII w. obserwujemy w Wielkiej Brytanii łagodzenie odpowiedzialności przede wszystkim w zakresie przestępstw przeciwko mieniu poprzez, w znacznej mierze przypadków, odejście od tradycyjnej kary śmierci. Nowa koncepcja polityki kryminalnej polegała na tym, że kara powinna być przede wszystkim sprawiedliwą odpłatą, wynikał z niej postulat uzależnienia rodzaju i wysokości kary od ciężaru gatunkowego popełnionego przestępstwa²¹⁰⁶.

W angielskim systemie karania należy zwrócić uwagę na takie istotne jego cechy jak brak podziału na kary, środki wychowawcze, poprawcze i zabezpieczające, każdy z tych środków jest po prostu samoistną metodą oddziaływania, która może być stosowana w zależności od potrzeb danego przypadku oraz z wyłączeniem bardzo szczególnych sytuacji, gdy przewidziana jest sankcja bezwzględnie oznaczona, sędzia posiada niemal pełną swobodę co do wyboru środka jak i dozowania jego wymiaru²¹⁰⁷. Wśród przyjętych w angielskim prawie karnym podziałów przestępstw na szczególną uwagę zasługuje podział na przestępstwa sądzone w trybie zwykłym, tj. na podstawie oskarżenia (*indictable offences*) i przestępstwa ścigane w trybie uproszczonym (*summary offences*), tj. ścigane na podstawie złożonej sądowi skargi. Do pierwszej grupy należą przestępstwa poważniejsze, a więc przestępstwo zdrady i zbrodnie i niektóre poważniejsze występki. Do grupy drugiej należą wszystkie pozostałe przestępstwa, wśród nich też czyny, które w ustawodawstwie kontynentalnym zwykło się zaliczać do wykroczeń, albowiem tych jako takich prawo angielskie nie zna²¹⁰⁸. Podział wiąże się z podziałem sądownictwa na czyny ścigane w trybie zwykłym rozpatrywane przez sąd wyższy tj. Sąd Koronny (*Crown Court*) oraz czyny ścigane w trybie uproszczonym rozpoznawane przez sądy niższe (*magistrates courts*) określane też jako sądy grodzkie²¹⁰⁹. W trybie uproszczonym ścigane są m.in. innymi przestępstwa drogowe, dominującym środkiem reakcji w tej grupie jest grzywna. Współczesny angielski system karania, w przeciwieństwie do historycznego bardzo drastycznego, charakteryzuje się

²¹⁰⁶ S. Frankowski, *Wina i kara...*, s. 64; A.T.H. Smith, *On Actus Reus and Mens Rea*, [w:] *Reshaping the Criminal Law*, ed. P.R. Glazebrook, London 1978, s. 95–96.

²¹⁰⁷ S. Frankowski, *Wina i kara...*, s. 84 i powołana tam literatura; L. Alexander, K. Ferzan, *Crime and Culpability*, Cambridge 2009; P.H. Robinson, *Structure and Function in Criminal Law*, Oxford 1997, s. 68 i nast.; P. Ramsay, *Democratic Limits to Preventive Criminal Law*, [w:] A. Ashworth, L. Zedner, P. Tomlin, *Prevention and the Limits of the Criminal Law*, Oxford 2013, s. 214 i nast.; por. także N. Lacey, *The Prisoners' Dilemma: Political Economy and Punishment in Contemporary Democracies*, Cambridge–New York 2008, s. 6 i nast.

²¹⁰⁸ S. Frankowski, *Wina i kara...*, s. 88 oraz J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, s. 133–143; P.H. Robinson, *Structure and Function...*, s. 68 i nast.; G. Lamond, *What is a Crime?...*; w tym zakresie A. Ashworth, J. Horder, *Principles...*, s. 23 i nast.

²¹⁰⁹ C. de Than, R. Heaton, *Criminal Law*, Oxford 2013, s. 6 i nast.

stosunkowo niskim stopniem represyjności, nie posługuje się z oczywistych względów karą śmierci, bardzo oszczędnie posługuje się również karami polegającymi na pozbawieniu wolności, natomiast zdecydowany nacisk kładzie na środki o charakterze probacyjnym, nastawione szczególnie prewencyjnie²¹¹⁰.

Odpowiedzialność karna angielska to odpowiedzialność o charakterze w dużej mierze obiektywnym, co stanowi jedną z charakterystycznych cech tego systemu²¹¹¹. Zwrot w kierunku obiektywizacji odpowiedzialności karnej nastąpił w Anglii w połowie XIX w.²¹¹² Na gruncie angielskim subiektywizacja odpowiedzialności, a więc oparcie jej na zasadzie winy, nie przyjęła się, zasadniczo nie można też powiedzieć, aby na gruncie brytyjskim doszło do wykryształizowania się samej zasady *nullum crimen sine culpa*, a co za tym idzie, nie był również wykryształizowany pogląd na istotę winy, ostatecznie można powiedzieć, że przeważało stanowisko, według którego wina powinna być ujmowana w kategoriach czysto psychologicznych, wszystkie zaś elementy wartościujące powinny być z pojęcia winy wyeliminowane²¹¹³.

Do przestępstw, w przypadku których przyjmuje się tzw. odpowiedzialność obiektywną, zalicza się czyny o charakterze naruszeń porządkowych, przestępstwa polegające na naruszeniu przepisów z zakresu ochrony konsumentów, przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, przestępstwa związane ze zjawiskiem narkomanii, nadto pojawia się jeszcze przestępstwo bigami, obrazy sądu oraz zanieczyszczenia środowiska²¹¹⁴. Przestępstwa objęte tzw. odpowiedzialnością obiektywną to przestępstwa o różnorodnym charakterze, nie tylko wyróżnione ze względu na ich wagę, ale i ciężar gatunkowy. Przeciwnicy obiektywnego systemu odpowiedzialności wysuwają najróżniejsze propozycje zmierzające do zmiany istniejącego stanu rzeczy, które idą w dwóch zasadniczych kierunkach: stworzenia odrębnej klasy wykroczeń porządkowych, w odniesieniu do których zasada winy nie byłaby niezbędna, a reakcja byłaby w obrębie kary grzywny, oraz przyjęcia niedbalstwa

²¹¹⁰ A. Norrie, *Crime, Reason and History...*, s. 344 i nast.; F.S. Taxman, D.Soule, A. Gelb, *Graduated Sanctions Stepping into Accountable Systems and Offenders*, TPJ 1999, Vol. 79, No. 2, s. 182 i nast.

²¹¹¹ W piśmiennictwie polskim S. Frankowski, *Wina i kara...*, s. 124 i nast.; *idem*, *Obiektywizacja odpowiedzialności karnej w angielskim prawie karnym*, PiP 1972, z. 3, s. 88–100, A. Flatau-Kowalska, *Odpowiedzialność karna bez winy w systemie angielskiego prawa karnego*, PiP 1961, z. 6, s. 974–978; A. Norrie, *Crime, Reason and History...*, s. 41 i nast.; P.H. Robinson, *Structure and Function...*, s. 68 i nast.

²¹¹² A. Norrie, *Crime, Reason and History...*, s. 41 i nast.

²¹¹³ W piśmiennictwie polskim: S. Frankowski, *Wina i kara...*, s. 127 i nast., w tym zakresie: A. Ashworth, J. Horder, *Principles...*, s. 83 i nast., 137 i nast.

²¹¹⁴ G. Williams, *Criminal Law. The General Part*, London 1961, s. 230 i nast.

i przerzucenia ciężaru udowodnienia, że niedbalstwo nie zachodziło na oskarżonego²¹¹⁵.

Uzasadnieniem przyjęcia odpowiedzialności o charakterze obiektywnym w zakresie wskazanych wyżej czynów jest argument, że są to przestępstwa co do zasady masowe, w dużym stopniu obciążające wymiar sprawiedliwości, konieczne jest więc posługiwanie się uproszczeniami i schematami, skazanie zaś nie pociąga zbyt daleko idących konsekwencji. Z uwagi na ich masowość trudne, a czasami nawet niemożliwe, staje się udowodnienie strony podmiotowej, dlatego też, gdyby nie odstąpiono od wymagania jej udowodnienia skazania byłyby niesłychanie rzadkie. Możliwość skazania człowieka niewinnego nie powinna w takich przypadkach, zdaniem komentatorów, przeważać korzyści dla społeczeństwa płynących z zasady obiektywnej odpowiedzialności – mniejsze jest bowiem, jak się podnosi, niebezpieczeństwo dla niewinnego w porównaniu z niebezpieczeństwem, na które narażone byłoby społeczeństwo, gdyby wymagane było udowodnienie zawinienia²¹¹⁶. Wprowadzenie odpowiedzialności obiektywnej znajduje, jak się wydaje, uzasadnienie w podstawowym celu prawa karnego angielskiego, podobnym zresztą jak w systemach kontynentalnych, a mianowicie konieczności zapewnienia społeczeństwu skutecznej ochrony przed wszelkimi społecznie niebezpiecznymi zamachami²¹¹⁷.

Sprawa samej koncepcji ścigania przestępstw nigdy nie należała do nadmiernie spornych zagadnień procesu karnego, system ten w zasadzie od samego początku przyjął zasadę oportunistu i do dnia dzisiejszego na niej się opiera²¹¹⁸. Procedura karna angielska istotnie różni się przebiegiem od postępowań wykształconych w państwach systemu kontynentalnego, w szczególności brak jest kodeksu postępowania karnego, zaś procedowanie opiera się na stosowaniu aktów określających kompetencje poszczególnych organów wymiaru sprawiedliwości: policji, prokuratury, agencji pełniących funkcje śledcze oraz

²¹¹⁵ Por. w starszym piśmiennictwie T. Hadden, *Strict Liability and the Enforcement of Regulatory Legislation*, Crim.L.R. 1970, s. 496–505; J. Edwards, *Mens Rea in Statutory Offences*, London 1955, s. 257, G. Williams, *Criminal Law...*, s. 262–265 i nast.; B. Hogan, J.C. Smith, *Criminal Law*, London 1973, s. 81 i nast.

²¹¹⁶ Por. S. Frankowski, *Wina i kara...*, s. 135 i nast. oraz powołane tam piśmiennictwo; także B. Hogan, J.C. Smith, *Criminal Law...*, s. 68 i nast.; A. Norrie, *Crime, Reason and History...*, s. 350 i nast.; N. Papfield, *Criminal Law...*, 22 i nast.

²¹¹⁷ S.W. Stewart, *A Modern View of the Criminal Law*, London 1969, s. 43 i nast.; L. Alexander, K.K. Ferzan, *Crime and Culpability...*; N. Papfield, *Criminal Law...*, s. 22 i nast.; w tym zakresie A. Ashworth, J. Horder, *Principles...*, s. 52 i nast.

²¹¹⁸ M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm i legalizm...*, s. 85 i A.R. Światłowski, *Zagadnienie jednolitości stosowania prawa karnego w obcych systemach prawnych – Anglia i Walia na tle typowych rozwiązań europejskich*, [w:] *Jednolitość orzecznictwa w sprawach karnych*, red. S. Waltoś, Kraków 1998, s. 118 i nast.

sądów²¹¹⁹. W celu przygotowania i realizacji procesu zmian w angielskim wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych utworzono *Office for Criminal Justice Reform*, które na chwilę obecną zakończyło już swoją działalność²¹²⁰.

Cechą angielskiego systemu jest brak przepisów, które nakazywałyby oskarżanie w sprawach o popełniane przestępstwa. Zarówno decyzja co do podjęcia ścigania, jak i wniesienia oskarżenia przeciwko sprawcy leży całkowicie w sferze swobodnego uznania policji i prokuratury. Podstawą takiej decyzji są okoliczności dwójakiego rodzaju, które zostały zdefiniowane w Kodeksie dla oskarżycieli królewskich (*The Code for Crown Prosecutors*)²¹²¹. Rolą *Crown Prosecution Service* jest rozstrzygnięcie w przedmiocie wnoszenia oskarżeń i popieranie ich przed sądem, z wyjątkiem drobnych spraw powierzonych innym organom oskarżycielskim, np. *The Serious Fraud Office*²¹²². Badanie pod kątem realności skazania ma charakter pierwotny w procedurze *The Full Code Test*, określonej w pkt 5 kodeksu, w stosunku do przesłanki interesu publicznego. Negatywna w tym względzie ocena czyni bezprzedmiotowym badanie interesu publicznego jako przesłanki prowadzenia postępowania. Kryteria brane pod uwagę w badaniu interesu publicznego wyszczególnia pkt 5.9 lit. a-q i pkt 5.10 lit. a-i *Code for Crown Prosecutors* i mają charakter warunków przemawiających za ściganiem sprawcy, jak i odstąpieniem od ścigania, są one liczne i zróżnicowane, przy czym nie tworzą katalogu zamkniętego²¹²³.

W systemie *common law* widoczny jest pogląd, że postępowanie karne jest rodzajem stygmatyzacji sprawcy, uważa się zatem, że w celu ograniczenia skutków tego samoistnego napiętnowania sprawcy przestępstwa należy dążyć do tego, by czynności procesowe nie dotyczyły go bardziej niż sama kara i aby ponad miarę nie pogłębiały stanu tej stygmatyzacji²¹²⁴. W Anglii i Walii wskazuje się na pięć różnych rodzajów reakcji procesowej na przestępstwo, pozwalających uniknąć formalnego postępowania²¹²⁵, a są to: *no further action*, *informal warning*, *formal police cautions*, *restorative justice* i *conditional cautions*²¹²⁶.

²¹¹⁹ A. Ashworth, M. Redmayne, *The Criminal Process*, Oxford–New York 2010, s. 174.

²¹²⁰ *Draft Revised Code of Practice for Conditional Cautions – Adults*, 9.07.2009, dostępne na: www.gov.uk.

²¹²¹ M. Partington, *Introduction to the English Legal System*, Oxford 2015, s. 119; R. Card, J. English, *Police Law*, Oxford 2015, s. 13 i nast.

²¹²² *Ibidem*.

²¹²³ M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm i legalizm...*, s. 85

²¹²⁴ A. Ashworth, M. Redmayne, *The Criminal...*, s. 150; R. Card, J. English, *Police Law...*, s. 13 i nast.

²¹²⁵ A. Ashworth, M. Redmayne, *The Criminal...*, s. 148–151.

²¹²⁶ R. Card, J. English, *Police Law...*, s. 13 i nast.; A. Ashworth, M. Redmayne, *The Criminal...*, s. 148–149 i 150–159.

7.3.2. Koncepcja *Anti-Social Behaviour Order* (ASBO)

Jak wspomniano już wyżej, angielskiemu systemowi koncepcja odpowiedzialności karno-administracyjnej jest zupełnie obca²¹²⁷, za to w zakresie głównie postępowania w stosunku do czynów drobnych pojawia się w Wielkiej Brytanii ciekawa koncepcja *Anti-Social Behaviour order*, określana jako cywilne zakazy prewencyjne²¹²⁸. W polskiej literaturze pionierskie, a zarazem kompleksowe badania i opracowania tego zagadnienia, zaprezentowała A. Błachnio-Parzych²¹²⁹. *Anti-Social Behaviour order* dotyczą tzw. zachowań antyspołecznych. Koncepcja ta została wprowadzona przez premiera Tony'ego Blaira w 1998 r. i funkcjonuje do dnia dzisiejszego²¹³⁰. Jest ona nastawiona na korektę drobnych incydentów, które co do zasady nie dawałyby podstaw do przyjęcia odpowiedzialności karnej²¹³¹, a tradycyjne postępowanie karne byłoby w ta-

²¹²⁷ C.S. Kenny, J.W.C. Turner, *Kenny's outline...*, s. 92 i nast.; W.L. Clark, W.L. Marshall, M.F. Wingersky, *A Treatise...*, s. 95; J.F. Stephen, *A History...*, s. 92 i nast.; H.W.R. Wade, C. Forsyth, *Administrative Law...*, s. 35 i nast., 477 i nast.

²¹²⁸ S. Macdonald, *The Nature of the Anti-Social Behaviour Order—R (McCann & Others) v Crown Court at Manchester*, MLR 2003, Vol. 66, No. 4, s. 630–639; A. Ashworth, *Criminal Law, Human Rights and Preventive Justice*, [w:] *Regulating Deviance: the Redirection of Criminalisation and the Futures of Criminal Law*, ed. B. McSherry et al., Oxford 2009, s. 87–88; A. Ashworth, L. Zedner, *Preventive Orders: A Problem of Undercriminalization*, [w:] *The Boundaries of the Criminal Law*, eds R.A. Duff et al., Oxford 2010, s. 59–60; A. Ashworth, *Social Control and Anti-Social Behaviour: The Subversion of Human Rights?*, LQR 2004, Vol. 120, s. 263–291; A. Crawford, *Criminalizing Sociability Through Anti Social Behaviour Legislation: Dispersal Powers, Young People and the Police*, YJ 2009, No. 1, s. 5 i nast.; E Burney, *Talking Tough, Acting Coy: What Happened to the Anti-Social Behaviour Order?*, HJCJ 2002, Vol. 45, No. 1, s. 469–484; A.P. Brown, *Anti-Social Behaviour, Crime Control and Social Control*, HJCJ 2004, Vol. 43, No. 2, s. 203–211; J. Flint, J. Nixon, *Governing Neighbours: Anti-Social Behaviour Orders and New Forms of Regulating Conduct in the UK*, Urban Stud. 2006, Vol. 43, No. 5–6, s. 939–955; A. Crawford, *Governing Through Anti-Social Behaviour Regulatory Challenges to Criminal Justice*, BJC 2009, Vol. 49, No. 6, s. 810–831; A. Millie, *Anti-Social Behaviour, Behavioural Expectations and an Urban Aesthetic*, BJC 2008, Vol. 48, No. 3, s. 379–394.

²¹²⁹ A. Błachnio-Parzych, *Anti-Social Behaviour Order (ASBO) w prawie angielskim – istota, przesłanki, charakter odpowiedzialności*, PiP 2015, z. 12, s. 46–58.

²¹³⁰ P.M. Garrett, *Making Anti-Social Behaviour: a Fragment on the Evolution of ASBO Politics in Britain*, Br. J. Soc. Work. 2007, Vol. 37, No. 5, s. 839–856; S. Macdonald, *A Suicidal Woman, Roaming Pigs and a Noisy Trampolinist: Refining the ASBO's Definition of Anti-Social Behaviour*, MLR 2006, Vol. 69, No. 2, s. 183–213; A. Millie, *Anti-Social Behaviour Strategies: Finding a Balance*, Bristol 2005.

²¹³¹ A. Ashworth, L. Zedner, *Preventive Orders...*, s. 14 i nast.

kich sprawach nieefektywne, a jednocześnie nadmiernie stygmatyzujące²¹³². ASBO zastępuje *Anti-Social Behaviour, Crime and Policing Act 2014* stanowiący usprawnione narzędzie korekty zachowań antyspołecznych²¹³³.

ASBO obejmuje zachowania antyspołeczne dotyczące problemów, takich jak żebranie, naruszenie zasad bezpieczeństwa w komunikacji, zakłócanie spokoju, homofobia, zaśmiecanie, włóczęgostwo, palenie w miejscach publicznych, wandalizm, uszkodzenie mienia, graffiti. Postępowanie ASBO jest dwustopniowe, pierwszy etap to postępowanie, w którym wydawany jest cywilny zakaz prewencyjny, orzeczenie to może być zaskarżone do sądu wyższego rzędu²¹³⁴. Drugi etap to postępowanie, które jest wszczynane w razie naruszenia wcześniej wydanego zakazu²¹³⁵. Zamiast kary pozbawienia wolności, bądź obok niej, może być orzeczona kara grzywny, nie określono jednak jej maksymalnej wysokości. Pierwszy etap tego postępowania ma zatem formalnie charakter cywilny, natomiast drugi stanowi postępowanie karne²¹³⁶. Ponieważ regulacja w założeniu miała cywilnoprawny charakter, ograniczone zostały jednocześnie dość surowe gwarancje procesowe, odstąpiono nawet od udowodnienia, poprzestając na uprawdopodobnieniu przesłanek dla zastosowania tego rodzaju odpowiedzialności²¹³⁷.

Od początku koncepcja i rozwiązania ASBO były krytykowane²¹³⁸. Przeprowadzone i opublikowane w 2005 r. sondaże pokazały, że 82% brytyjskiego społeczeństwa opowiedziało się za ASBO, jednakże już tylko 39% uważało, że były one skuteczne w ich obecnej formie. Powtórzone w 2012 r. badania wykazały już, że tylko 8% Brytyjczyków uważa, że ASBO są skuteczne w ograniczaniu zachowań antyspołecznych w Wielkiej Brytanii²¹³⁹. Rozwiązanie ASBO jest krytykowane przede wszystkim z uwagi na kontrowersyjną, m.in. na tle rozwiązań kontynentalnych, konstrukcję, a mianowicie uprawnienie sądu do

²¹³² R. Burney, *Making People Behave: Anti-Social Behaviour, Politics and Policy*, London 2009, s. 17–18.

²¹³³ *Anti-Social Behaviour, Crime and Policing Act 2014*.

²¹³⁴ Art. 4 *Crime and Disorder Act 1998*.

²¹³⁵ A. Ashworth, L. Zedner, *Preventive Orders...*, s. 59–60.

²¹³⁶ A. Błachnio-Parzych, *Anti-social...*, 46–58

²¹³⁷ P. Ramsay, *What is Anti-Social Behaviour?*, *Crim. L.R.* 2004, s. 908–925; *idem*, *The Theory of Vulnerable Autonomy and the Legitimacy of the Civil Preventive Order*, [w:] *Regulating Deviance: The Redirection of Criminalisation and the Futures of Criminal Law*, eds B. McSherry *et al.*, Oxford 2008, s. 109–139

²¹³⁸ A. Ashworth, *Social Control...*, s. 263; *Crime Unlimited? Questions for the 21st Century*, eds P. Carlen, R. Morgan, Basingstoke 1999; E. Burney, *Talking Tough...*, s. 469.

²¹³⁹ L. Webley, H. Samuels, *Public Law: Texts, Cases and Materials*, 2nd ed., Oxford–New York 2012, s. 93.

tworzenia zindywidualizowanych przestępstw w wyniku postępowania cywilnego. Podnosi się, że podstawową zasadą prawa karnego jest popełnienie czynu bezprawnego, biorąc natomiast pod uwagę szeroką definicję zachowań antyspołecznych, podstawą tego rodzaju odpowiedzialności jest zachowanie, które powoduje albo może powodować niepokój, strach, być dolegliwe dla jednej lub wielu osób mieszkających w sąsiedztwie²¹⁴⁰. Zwracając uwagę na art. 7 ust. 1 EKPCz i wysłowioną w nim zasadę *nullum crimen, nulla poena sine lege* pojawiają się wątpliwości co do zgodności tego rodzaju odpowiedzialności ze wskazaną regulacją, jak zaznaczono bowiem już we wcześniejszych częściach niniejszego opracowania, Europejska konwencja praw człowieka posługuje się autonomicznym pojęciem kary, a wynikające z niej gwarancje nie dotyczą jedynie odpowiedzialności za przestępstwo, a obejmują także odpowiedzialność za czyny, które ustawodawca określił innym mianem, ale mają one rzeczywiste tożsamy z karą konsekwencje²¹⁴¹.

Przyjęta definicja zachowań antyspołecznych obejmuje zachowania, które na chwilę ich podjęcia zasadniczo nie są bezprawne, a takie stają się dopiero w chwili, gdy powodują albo mogą powodować niepokój, strach, być dolegliwe dla jednej lub wielu osób mieszkających w sąsiedztwie²¹⁴². O ile pierwsza faza postępowania ASBO ma charakter w dużej mierze cywilnoprawny, to w drugiej fazie mówi się już jasno o jej prawnokarnym charakterze, prawo karne zaś powinno być zasadniczo przede wszystkim reakcją na zachowania szkodliwe w momencie ich popełniania, nie zaś dopiero w przyszłości. Ustawowa definicja zachowania antyspołecznego zakłada natomiast, że szkodliwość zachowania antyspołecznego polega na jego skłonności do wywoływania negatywnych uczuć, wątpliwa staje się zatem kryminalizacja jedynie na podstawie skłonności do powodowania negatywnych emocji²¹⁴³. A. Simester i A. von Hirsch w zakresie kryminalizacji zachowań antyspołecznych podnoszą, że kryminalizacja jest możliwa i można ją uzasadnić, gdy postępowanie

²¹⁴⁰ A. Ashworth, *Social Control...*; D. Husak, *Overcriminalization. The Limits of the Criminal Law*, Oxford 2008, s. 58–61; R.A. Duff *et al.*, *The Boundaries of the Criminal Law*, Oxford 2010; A.P. Simester, A. von Hirsch, *Harms and Wrongs: On the Principles of Criminalisation*, Oxford–Portland (Or) 2011.

²¹⁴¹ P. Hofmański, [w:] *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Komentarz do artykułów 1–18*, t. 1, red. L. Garlicki, Warszawa 2010, s. 470; M.A. Nowicki, *Europejska konwencja praw człowieka. Wybór orzecznictwa*, Warszawa 1999, s. 319–326.

²¹⁴² Zob. literatura przypis 2144.

²¹⁴³ A. Crawford, *Dispersal Powers and the Symbolic Role of Anti-Social Behaviour Legislation*, MLR 2008, Vol. 71, No. 5, s. 753–784; *idem*, *Criminalizing Sociability Through Anti-Social Behaviour Legislation: Dispersal Powers, Young People and the Police*, YI 2009, Vol. 9, No. 1, s. 5–26.

prowadzi do kryminalizacji, czy to bezpośrednio, czy pośrednio, zachowań szkodzących innym, niepożądanych stanów psychicznych samych w sobie nie kwalifikuje się natomiast jako szkody²¹⁴⁴. Negatywne uczucia mogą czasami prowadzić do negatywnych następstw typu psychologicznej szkody, takiej jak uraz lub upośledzenie zdolności do prowadzenia codziennych zadań, jednak jak podkreślają, złe uczucia same w sobie nie są szkodliwe, dlatego dla A. Simestera i A. von Hirscha zakres ofensywnego postępowania, które może być karalne w praktyce rozciąga się jedynie na to, co ma szkodliwy wpływ²¹⁴⁵. Wydanie orzeczenia zakazującego określonego zachowania, którego naruszenie spowoduje w drugim etapie odpowiedzialność karną, prowadzi *de facto* w ten właśnie sposób do jego kryminalizacji, adresatem tej normy jest jedynie osoba, wobec której orzeczono zakaz, jest to zatem kryminalizacja o charakterze indywidualnym, a nie powszechnym²¹⁴⁶.

Kolejnym problemem w zakresie ASBO jest niezwykle szeroki zakres definicji zachowań antyspołecznych, która, jak się podnosi, może wykraczać daleko poza rodzaj zachowań zazwyczaj rozumianych jako antyspołeczne w obrębie dyskursu politycznego. Przedmiotowe zachowania antyspołeczne definiuje się bowiem jako powodujące albo mogące powodować niepokój, strach, być dolegliwe dla jednej lub wielu osób mieszkających w sąsiedztwie²¹⁴⁷.

W piśmiennictwie zasadnie podnosi się także ograniczone gwarancje w stosunku do stosowanych w tym rozwiązaniu sankcji²¹⁴⁸. Z punktu widzenia art. 6 EKPCz, który zakreśla gwarancje dla odpowiedzialności o charakterze represyjnym niezależnie od tego, czy odpowiedzialność ta została ukształtowana jako odpowiedzialność karna czy inny rodzaj odpowiedzialności, decydujący jest bowiem przede wszystkim rozmiar przewidzianej sankcji²¹⁴⁹. Za-

²¹⁴⁴ A.P. Simester, A. von Hirsch, *Rethinking the Offense Principle*, Legal Theory 2002, No. 8, s. 269–295; *idem*, *Crimes, Harms and Wrongs...*, s. 36.

²¹⁴⁵ A.P. Simester, A. von Hirsch, *Rethinking the Offense...*; *idem*, *Crimes, Harms and Wrongs...*, s. 36.

²¹⁴⁶ *Eidem*, *Regulating Offensive Conduct through Two-Step Prohibitions*, [w:] *Incivilities: Regulating Offensive Behaviour*, eds *idem*, Oxford 2006, s. 186–187.

²¹⁴⁷ Crime and Disorder Act 1998.

²¹⁴⁸ A. Ashworth, *Social Control...*; A. Ashworth, L. Zedner, *Preventive Orders...*, A.P. Simester, A. von Hirsch, *Harms and Wrongs...*, Ch. 12; A. von Hirsch, *Positive Generalprävention und Tadel*, GA 1995, Vol. 144, Nr. 6, s. 261–282.

²¹⁴⁹ Por. przed wszystkim cyt. wyrok ETPCz w sprawie *Öztürk v. Niemcy*; zob. też P. Hofmański [w:] *Konwencja o ochronie...*, s. 274–287; M.A. Nowicki, *Europejska konwencja praw człowieka...*, s. 171–174; A. Błachnio-Parzych, *Sankcja administracyjna a sankcja karna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Sankcje administracyjne*, red. M. Stahl *et al.*, Warszawa 2011, s. 667–670.

kres możliwych zakazów jest zaś nieograniczony, ustawa wymaga jedynie, aby był to zakaz chroniący przed ponownym popełnieniem przez sprawcę czynu antyspołecznego, brak jest reguł ograniczających tę swobodę, jak chociażby wymóg proporcjonalności dolegliwości orzeczonego zakazu do wagi popełnionego czynu²¹⁵⁰. Zakaz taki trwa minimum 2 lata, przy czym nie jest określony maksymalny czas jego trwania. Osoba, wobec której wydano ASBO, zostaje pociągnięta do odpowiedzialności karnej w sytuacji, gdy bez usprawiedliwionych powodów naruszy zakaz. Ustawodawca przewidział zatem odpowiedzialność o charakterze karnym ukształtowaną jako odpowiedzialność obiektywną²¹⁵¹. Kara nakładana w postępowaniu o naruszenie wydanego nakazu może wynosić nawet 5 lat pozbawienia wolności²¹⁵². Z tych wszystkich względów ASBO jest zasadniczo krytycznie oceniane w doktrynie²¹⁵³. Mimo zastrzeżeń na gruncie Europejskiej konwencji praw człowieka rozważyć należy jednakże po stosownych modyfikacjach pozytywną ocenę wskazanego rozwiązania.

7.4. Podsumowanie

Podsumowując jedynie krótko rozważania przedstawione w tej części opracowania obejmujące płaszczyznę prawnoporównawczą, podkreślić należy, że zasadniczo ciężko wskazać konkretne rozwiązania, których transpozycja byłaby możliwa do systemu polskiego z uwagi na wspomniane wyżej różnice systemowe, różnice w rozmiarach przestępczości jak również zróżnicowanie kulturowe społeczeństw oraz tradycje legislacyjną²¹⁵⁴. Zwrócić jednakże uwagę należy z pewnością na dostrzegalny w objętych badaniem krajach zwiększony udział w reakcji na tzw. czyny drobne reżimu administracyjnego (w szczególności rozwiązania niemieckie, austriackie czy francuskie) i w tym kierunku, jak się wydaje, prowadzić by należało prace nad reformą polskiego prawa wykroczeń

²¹⁵⁰ ASBOWatch: *Monitoring the Use of Anti-Social Behaviour Order*, www.statewatch.org/asbo/asbowatch-extreme.htm (stan na 15.10.2016)

²¹⁵¹ A. Ashworth, *Principles of Criminal Law*, Oxford 2003, s. 87–88; D. Husak, *Strict Liability, Justice and Proportionality*, [w:] *Appraising Strict Liability*, ed. A.P. Simester, Oxford 2005, s. 81–103.

²¹⁵² A. Ashworth, M. Redmayne, *The Criminal...*, s. 408.

²¹⁵³ A. Rutherford, *An Elephant on the Doorstep*, [w:] *Criminal Policy in Transition*, eds P. Green, A. Rutherford, Oxford 2000, s. 56; C. Grover, *Crime and Inequality*, Abingdon 2008, s. 101; J. Jamieson, *Bleak Times for Children? The Anti-Social Behaviour Agenda and the Criminalization of Social Policy*, SPA 2012, Vol. 46, No. 4, s. 448.

²¹⁵⁴ Por. także R. Pawlik, *Identity of Criminal Law...*

(zob. szerzej rozdział V), na chwilę obecną bowiem kształt polskiej odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie przypomniana klasyczny trójpodział przestępstw, tego trójpodziału jednak zasadniczo nie stanowiąc. Postulując przesunięcie części zachowań do reżimu odpowiedzialności administracyjnej, z pewnością zrezygnować należy w przyszłości z będących głównym przedmiotem analizy w niniejszym opracowaniu tzw. czynów przepołowionych jako wyniku omawianego procesu kontrawencjonalizacji.

Na koniec podkreślić należy, że w zakresie płaszczyzny prawnooporównawczej przedstawione wyżej rozważania z pewnością nie stanowią wyczerpującego omówienia poszczególnych rozwiązań systemowych z uwagi na rozmiary i czas przewidziany na ich opracowanie, zgromadzony jednak bardzo szeroki materiał źródłowy może stanowić w przyszłości z pewnością podstawę do dalszych szczegółowych opracowań w przedstawionym zakresie, które na chwilę obecną stosunkowo rzadko pojawiają się w piśmiennictwie polskim, mogą zaś stanowić cenną płaszczyznę odniesienia przy planowanej reformie prawa wykroczeń w Polsce.

Podsumowanie

W końcowej części, podejmując próbę podsumowania dotychczasowych rozważań w przedmiocie procesu kontrawencjonalizacji, podkreślić należy raz jeszcze, że na podstawie doktryny państwa prawa państwo ma w pierwszej kolejności spełniać funkcję zabezpieczenia porządku społecznego, w tym dóbr społecznych objętych ochroną prawną, a także bezpieczeństwa zewnętrznego w ramach przyznanych mu przez obywateli uprawnień²¹⁵⁵. Z tych wszystkich względów system prawa w jego kryminalizacyjnym aspekcie, jak zwrócono uwagę już wcześniej, oceniany być musi w pierwszej kolejności właśnie pod kątem przydatności do ochrony dóbr²¹⁵⁶. Zarówno poszerzanie katalogu czynów karalnych, jak i zwiększanie stopnia represyjności obowiązującego prawa, stanowiąc bezpośrednią ingerencję w zakres korzystania z konstytucyjnych wolności i praw, determinuje tym samym uwzględnienie zasady proporcjonalności, która, jak wskazano wyżej, powinna być wykorzystywana zarówno w celu wyznaczenia potrzeby wprowadzenia odpowiedzialności, jak również przy dokonywaniu wyboru rodzaju tej odpowiedzialności²¹⁵⁷. Z punktu widzenia tych założeń istotna jest także związana z zasadą proporcjonalności zasada subsydiarności prawa karnego²¹⁵⁸, zgodnie z którą prawo karne powinno być stosowane tylko w ostateczności, gdy pozostałe sposoby reakcji okazują się nieskuteczne²¹⁵⁹.

---

²¹⁵⁵ A. Zoll, *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011, s. 228.

²¹⁵⁶ *Jeszcze o normie prawnokarnej*, [w:] *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, red. A. Adamski et al., Toruń 2012, s. 109 i nast.; M. Filar, *Polityka kryminalizacyjna III RP*, PiP 1996, z. 11, s. 47.

²¹⁵⁷ Szerzej R. Pawlik, *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie*, [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, t. 3, *Studia prawne*, red. M. Grzybowski, Kraków 2014 i powołana tam literatura.

²¹⁵⁸ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, Cz.PKiNP 1999, z. 2, s. 33, 38.

²¹⁵⁹ Zob. L. Gardocki, *Subsydiarność prawa karnego oraz in dubio pro libertate – jako zasady kryminalizacji*, PiP 1989, z. 12, s. 60; S. Żółtek, *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Warszawa 2009, s. 19.

Kształtując sposób wzmocnienia ochrony dóbr przez reakcję na przestępstwo i wykroczenie w systemie polskim, można powiedzieć, że w 1932 r. zasadniczo na trwałe wyznaczono sposoby ingerencji w sferę praw i wolności jednostki, dywersyfikując odpowiedzialność na odpowiedzialność karną i odpowiedzialność za wykroczenia z właściwymi im sposobami reakcji (zob. rozdział I). I tak ochrona stosunków społecznych przed naruszeniami porządku prawnego, które wprawdzie nie zawierają takiego nasilenia społecznej szkodliwości jak przestępstwa, ale które przez swoją częstotliwość stanowią istotne zagrożenie dla ładu i porządku prawnego tradycyjnie przekazana została prawu wykroczeń²¹⁶⁰, które, jak wspomniano już wyżej, bytuje obecnie ściśle powiązane z prawem karnym stanowiąc w istocie jego przedłużenie i dopełnienie²¹⁶¹, w zakresie wykroczeń bowiem odpowiedzialność ta aktualnie oparta jest na zasadach analogicznych do odpowiedzialności za przestępstwa, będąc jednakże w stosunku do odpowiedzialności karnej odpowiedzialnością o zredukowanych konsekwencjach²¹⁶². Charakter tej odpowiedzialności, podobnie jak same jej zasady, długo pozostawały na uboczu zainteresowań przedstawicieli nauki, budziły również wątpliwości, długo też utożsamiano wykroczenia oraz kary przewidziane wobec ich sprawców z odpowiedzialnością administracyjną²¹⁶³. Odpowiedzialność za wykroczenie również dziś nie ma jednolitego charakteru, a to z uwagi m.in. właśnie na będący przedmiotem niniejszego opracowania proces kontrawencjonalizacji, czyli jak się zasadniczo przyjmuje, przepełnienie określonego typu zachowania karalnego opisanego dotychczas jako przestępstwo i jego nową ocenę w części jako wykroczenia. Kontrawencjonalizacja w doktrynie traktowana jest jako odmiana kryminali-

²¹⁶⁰ A. Marek, *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, Warszawa 2008, s. 2; *idem*, *Pojęcie prawa karnego, jego funkcje i podział (wstęp)*, [w:] *System prawa karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. *idem*, Warszawa 2010.

²¹⁶¹ M. Bojarski, W. Radecki, *na tle zróżnicowania wykroczeń i przestępstw*, [w:] *Problem spójności prawa karnego i prawa wykroczeń z perspektywy jego nowelizacji*, red. A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011, s. 181.

²¹⁶² Osobnej uwagi wymaga tu bowiem regulacja na gruncie kodeksu karnego skarbowego, gdzie ustawodawca różnicuje co prawda prawo karne od prawa wykroczeń, zakładając jednocześnie, że zarówno przestępstwo, jak i wykroczenie skarbowe cechować musi *in concreto* wyższy niż znikomy stopień społecznej szkodliwości czynu, czego brak w wypadku wykroczeń tzw. pospoliczych; por. P. Kardas, G. Łabuda, P. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2010.

²¹⁶³ A. Marek, *Proponowany model prawa wykroczeń i orzecznictwa w sprawach o wykroczenia*, [w:] *Rozwój polskiego prawa wykroczeń*, red. T. Bojarski *et al.*, Lublin 1996, s. 27; por. też kompleksowe opracowanie w tym zakresie: M. Łysko, *Udział przedstawicieli nauki w pracach nad kodyfikacją materialnego prawa wykroczeń w Polsce Ludowej*, CPH 2015, t. 67, z. 1, s. 129–167.

zacji, niemniej jednak pojawiają się również głosy, że proces ten we wskazanym zakresie stanowi depenalizację częściową, polegającą na złagodzeniu sankcji karnych²¹⁶⁴. Przyjmuje się również, że kontrawencjonalizacja to przekwalifikowanie przestępstwa do kategorii wykroczeń stanowiące modyfikację penalizacji²¹⁶⁵ (zob. rozdział I). W tym miejscu przypomnieć należy jedynie, że termin „kontrawencjonalizacja” wywodzi się zasadniczo z języka francuskiego od słowa *contraventions*²¹⁶⁶, to zaś pochodzi od powstałego około XVI w. łacińskiego słowa *contra venire*, a oznacza przekroczenie, naruszenie²¹⁶⁷, dlatego też uprawnione wydaje się przyjęte w rozdziale I, a motywowane w pierwszej kolejności specyfiką rozwiązań w obrębie prawa wykroczeń w systemie polskim, założenie, że kontrawencjonalizacja stanowi proces przesuwania części zachowań naruszających przyjęte nakazy lub zakazy z kategorii przestępstw do kategorii wykroczeń, stanowiąc tym samym zasadniczo modyfikację penalizacji²¹⁶⁸. To właśnie m.in. przesunięcie części czynów o kryminalnym dotychczas charakterze w wyniku procesu kontrawencjonalizacji, determinuje ten niejednolity charakter czynów w obrębie prawa wykroczeń oraz wiele problemów pojawiających się w tzw. obszarach stycznych (zob. rozdział VI).

²¹⁶⁴ Por. M. Gabriel-Węglowski, *Przestępstwa przeciwko humanitarnej ochronie zwierząt*, Toruń 2009

²¹⁶⁵ Por. B.J. Stefańska, *Zatarcie skazania*, Warszawa 2014 oraz postanowienie SN z dnia 24 sierpnia 1999 r., II KKN 150/99, Prok. i Pr.–wkł. 2000, nr 2, s. 1, gdzie Sąd Najwyższy wyraźnie wskazał, że „ustawa w art. 4 § 4 odnosi się do wypadków tzw. pełnej depenalizacji, kiedy czyn objęty wyrokiem nie jest już zabroniony pod groźbą kary. Oznacza to, że przepis ten nie ma zastosowania do wypadków, w których nastąpiło przekwalifikowanie przestępstwa do kategorii wykroczeń. W takich przypadkach może nastąpić modyfikacja penalizacji – jednak nie następuje zatarcie skazania z mocy prawa. Ustawa w art. 4 § 4 k.k. odnosi się do przypadków tzw. pełnej depenalizacji, kiedy czyn objęty wyrokiem nie jest już zagrożony pod groźbą kary”; por. także A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Kraków 2007; wspomniany Autor w komentarzu do art. 4 k.k. także przyjmuje, że mamy tutaj do czynienia ze swoistym przekwalifikowaniem występku w wykroczenie.

²¹⁶⁶ E. Dreyer, *Droit pénal général*, Paris 2014, s. 68 i nast., 464; B. Bouloc, *Droit pénal général*, Paris 2013, s. 123 i nast., 183; A. Legal, *Le nouveau régime des contraventions*, [w:] J. Mélanges-Lebret, J. Boulouis, *L'évolution du droit criminel contemporain. Recueil d'études à la mémoire de Jean Lebret*, Paris 1968, s. 157; Y. Mayaud, *Droit pénal général*, Paris 2013, s. 69 i nast., 324 i nast.; por. także A. Laborde, *Cours élémentaire de droit criminel*, Paris 1898; J.M. Le Graverend, *Traité de la législation criminelle en France*, Paris 1863, A. Normand, *Traité élémentaire de droit criminel*, Paris 1896.

²¹⁶⁷ *Contravention* [hasło], dostępne na: dictionary.cambridge.org; por. także M.L. Rasat, *Droit pénal général*, Paris 2014, s. 280 i nast.

²¹⁶⁸ Bliżej w części dotyczącej charakterystyki odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie.

W zakresie wskazanych problemów pojawiających się w tzw. obszarach stycznych podkreślić należy, że typ czynu zabronionego postrzegany jest powszechnie jako wzorzec służący realizacji funkcji gwarancyjnej²¹⁶⁹. Wzorzec ten budowany jest za pomocą ustawowych znamion, czyli określonych w ustawie cech zewnętrznego zachowania się człowieka, jak również określonego stosunku psychicznego człowieka do tego zachowania, które muszą być udowodnione w postępowaniu karnym²¹⁷⁰. Znamiona, stanowiąc o zakresie czynów przestępnych, co do zasady określają również granice pomiędzy zachowaniami karalnymi a niekaralnymi²¹⁷¹, precyzując jednocześnie, na czym polegają różne typy przestępstw i wskazując, jakie fakty podlegają udowodnieniu w postępowaniu karnym²¹⁷². Ustawowa typizacja spełniać może należycie swoją funkcję gwarancyjną, a tym samym urzeczywistniać w pełni zasadę *nullum crimen sine lege* tylko przy zastosowaniu odpowiedniej techniki legislacyjnej, od której zależy jakość typizacji²¹⁷³. W obrębie wspomnianego procesu kontrawencjonalizacji widać wyraźnie różne problemy teoretyczne i praktyczne pojawiające się w tzw. obszarach stycznych przestępstw i wykroczeń, które składają się na niekorzystny jego obraz, chociażby z perspektywy właśnie zasady *nullum crimen sine lege* (zob. rozdział VI). Z zasady *nullum crimen sine lege* i gwarancyjnej funkcji prawa karnego wynika m.in. nakaz ścisłej interpretacji przepisów karnych, co oznacza konieczność korzystania z wykładni w granicach dyrektyw wykładni językowej, przy możliwości odstąpienia na rzecz wyników wykładni systemowej lub funkcjonalnej tylko wówczas, gdy takie odstępstwo z jednej strony jest uzasadnione odpowiednio doniosłymi względami prawnymi, z drugiej zaś nie prowadzi do wykładni na niekorzyść oskarżonego²¹⁷⁴. Żadna z wykładni nie może być stosowana w sposób prowadzący do rozszerzającego wyznaczenia zakresu zastosowania norm w nim zawartych²¹⁷⁵. W analizach rozstrzygnąć Sądu Najwyższego i ich argumentacji podnosi się, że nieraz

²¹⁶⁹ M. Rodzyńkiewicz, *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998, s. 43 i nast. oraz cytowana tam literatura.

²¹⁷⁰ I. Andrejew, *Rozpoznanie znamion przestępstwa*, Warszawa 1968, s. 7 i nast.

²¹⁷¹ T. Bojarski, *Odmiiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982, s. 11.

²¹⁷² I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988, s. 129 i nast.

²¹⁷³ T. Bojarski, *Odmiiany podstawowych typów przestępstw...*, s. 15; *idem*, *Typizacja przestępstw i zasada nullum crimen sine lege. Wybrane zagadnienia*, Ann. UMCS 1977, Vol. 24, s. 153 i nast.; L. Gardocki, *Typowe zakłócenia funkcji zasady nullum crimen sine lege*, SI 1982, nr 10, s. 56.

²¹⁷⁴ L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002, s. 82 i nast.

²¹⁷⁵ R. Zawłocki, *O metodzie interpretacji przepisów prawa karnego*, RPEiS 2004, nr 4, s. 93.

organowi stosującemu prawo w przypadku luki prawnej może jednak nie pozostawać nic innego, jak próbować wypełnić tę lukę za pomocą wykładni, która wówczas tworzy nowe normy prawne i bywa określana mianem tzw. wykładni kreatywnej (zob. rozdział VI)²¹⁷⁶.

Kolejnym istotnym zagadnieniem w przypadku procesu kontrawencjonalizacji, przy założeniu, że stanowi ona zasadniczo modyfikację penalizacji, zdaje się istota sankcji karnych, formułowana co do zasady jako represja i prewencja, niemniej jednak pamiętać należy również, że karanie spełnia w każdym społeczeństwie bardzo zróżnicowane funkcje, których nie można redukować wyłącznie do funkcji penologicznych²¹⁷⁷. Od dłuższego już czasu w teorii jak i praktyce zauważalna jest tendencja ewoluowania sankcji od zdecydowanej dominacji sankcji represyjnej do stopniowego zastępowania tej sankcji innymi rodzajami odpowiedzialności prawnej, m.in. sankcjami typu administracyjnego i cywilnego, podyktowanego m.in. efektywnością tego typu rozwiązań²¹⁷⁸. Jak podkreśla przy tym Trybunał Konstytucyjny, odpowiedzialność karna jest tylko jedną z form odpowiedzialności, w związku z którą stosowane są środki o charakterze represyjnym, a ustawodawcy polskiemu znane są także inne formy postępowania o charakterze represyjnym, które nie są postępowaniami karnymi²¹⁷⁹. Zasadniczo podkreślić należy również, że ustawodawca ma szeroką swobodę w podjęciu decyzji, czy dany czyn winien stanowić wykroczenie czy też winien być traktowany np. jako delikt administracyjny, niemniej jednak mimo tej swobody ustawodawca nie może nakładać kar, jeżeli ich skutki nie pozostają w odpowiedniej proporcji do ciężarów nakładanych na jednostkę

²¹⁷⁶ S. Pomorski, *Z problematyki tzw. normotwórczej działalności sądów w prawie karnym*, PiP 1969, z. 8–9, s. 368–376; T. Stawecki, *Interpretacja prawa w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, [w:] *Filozofia prawa wobec globalizmu*, red. J. Stelmach, Kraków 2003, s. 99; L. Morawski, *Główne problemy współczesnej filozofii prawa*, Warszawa 2005, s. 284–333; W. Lang, *W sprawie prawotwórczej roli orzecznictwa Sądu Najwyższego*, PiP 1958, z. 4, s. 666–668; S. Majcher, *W kwestii tzw. prawotwórstwa sądowego (na przykładzie orzecznictwa SN w sprawach karnych)*, PiP 2004, z. 2, s. 69–81; J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa a prawotwórstwo*, PiP 1967, z. 6, s. 865–878.

²¹⁷⁷ D. Garland, *Punishment and Modern Society. A Study in Social Theory*, Oxford 1990, s. 287 i nast.; na tę ciekawą pozycję zwraca uwagę w piśmiennictwie polskim: K. Krajewski, *Kara i współczesne społeczeństwa*, PiP 1992, z. 5, s. 82.

²¹⁷⁸ H. Groszyk, *Refleksje o przyszłości sankcji prawnej (przyczynek do ewolucji sankcji prawnej w społeczeństwach przyszłości)*, [w:] *Problemy teorii i filozofii prawa*, red. H. Groszyk et al., Lublin 1985, s. 107 i nast.; już w latach 60. ubiegłego wieku J. Bentham wywodził, że nie należy posługiwać się represją karną, jeśli można w sposób tańszy zapobiec szkodom społecznym – zob. *idem*, *Wprowadzenie do zasad moralności i ustawodawstwa*, Warszawa 1959, s. 236.

²¹⁷⁹ Wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r., P 12/01, OTK-A 2003, nr 4, poz. 50, s. 731.

w kontekście art. 31 ust. 3 Konstytucji RP²¹⁸⁰. Trybunał Konstytucyjny wielokrotnie podkreślał, że granica pomiędzy deliktem administracyjnym, i będącą jego konsekwencją karą administracyjną, a wykroczeniem jest płynna, a określenie jej zależy w wielu sytuacjach od uznania władzy ustawodawczej, albowiem brak jest jasnego, czytelnego i uniwersalnego kryterium materialnego decydującego o rozróżnieniu sytuacji, w których dane zjawisko lub czyn są (powinny być) kwalifikowane jako podlegające już to penalizacji, już to zaś karze administracyjnej (pieniężnej)²¹⁸¹. Zdaniem J. Jendrośki uprawnienie do karania za działania sprzeczne z prawem jest elementem występującym nie tylko w prawie karnym, ale także w prawie administracyjnym, różnice występują natomiast co do intensywności funkcji karania, jak również co do rodzajów czynów zagrożonych odpowiedzialnością w prawie karnym i karno-administracyjnym²¹⁸².

W tym miejscu nie sposób pominąć również pojawiającej się coraz częściej odpowiedzialności za tzw. delikty administracyjne z przewidzianym tutaj sposobem reakcji w postaci administracyjnych kar pieniężnych, która w polskim systemie wiąże się z wieloma pytaniami i wątpliwościami z uwagi m.in. na to, że może być w niektórych przypadkach zdecydowanie bardziej dotkliwa niż dwa powyższe rodzaje odpowiedzialności (zob. rozdział V)²¹⁸³. Generalnie

²¹⁸⁰ M.J. Lubelski, *Kwestia odwołań do konstytucyjnej zasady proporcjonalności przy stanowieniu i wykładni norm praw karnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas et al., Warszawa 2012, s. 181; a także m.in. L. Garlicki, *Komentarz do art. 31*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, t. 3, Warszawa 2003 s. 7.

²¹⁸¹ Trybunał Konstytucyjny w licznych orzeczeniach dokonywał materialnoprawnej oceny różnych regulacji w celu stwierdzenia, czy mają one charakter represyjny (quasi-karny) oraz czy i w jakim zakresie należy do nich odnosić konstytucyjne gwarancje przewidziane dla odpowiedzialności karnej; por. w tym zakresie rozstrzygnięcia z: dnia 8 grudnia 1998 r., K 41/97, OTK 1998, nr 7, poz. 117; dnia 19 marca 2007 r., K 47/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 27; dnia 17 lutego 2009 r., SK 10/07 OTK-A 2009, nr 2, poz. 8; dnia 12 maja 2009 r., P 66/07, OTK-A 2009, nr 5, poz. 65; dnia 8 lipca 2003 r., P 10/02, OTK-A 2003, nr 6, poz. 62; dnia 19 lutego 2008 r., P 48/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 4; dnia 3 listopada 2004 r., K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103; dnia 18 listopada 2010 r., P 29/09, OTK-A 2010, nr 9, poz. 104; dnia 10 grudnia 2002 r., P 6/02, OTK-A 2002, nr 7, poz. 91.

²¹⁸² J. Jendrośka, *Karne zabezpieczenie wykonania dyrektyw administracji państwowej*, [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 3, red. T. Rabska, J. Łętowska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 297–325; *idem*, *Koncepcja sankcji karnej w prawie administracyjnym*, [w:] *Zbiór studiów z zakresu nauk administracyjnych*, red. Z. Rybicki et al., Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 123–134.

²¹⁸³ L. Gardocki, *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym*, Lublin 2013, s. 32.

podkreślić należy, że już od dłuższego czasu obserwuje się dość znaczne zainteresowanie problematyką sankcji administracyjnych i ich wykorzystania w zakresie tzw. drobnej przestępczości²¹⁸⁴. Jako jeden z pierwszych podejmował problematykę sankcji w prawie administracyjnym J. Filipek, jeszcze w 1963 r., identyfikując tę sankcję z całokształtem gwarancji prawnych zabezpieczających realizację prawa, sprzeciwiając się jednocześnie m.in. ograniczaniu tego pojęcia do sumy niekorzystnych skutków naruszenia prawa²¹⁸⁵.

W zakresie alternatywnych sposobów reakcji podzielić należy słuszny pogląd W. Radeckiego, że administracyjne kary pieniężne mogą w stosunku do tradycyjnych form odpowiedzialności karnej występować jako uzupełnienie instrumentarium odpowiedzialności karnej albo zastępować odpowiedzialność karną odpowiedzialnością administracyjną²¹⁸⁶. Podkreśla się, że istotą kar administracyjnych, oprócz celu restytucyjnego, jest także prewencja²¹⁸⁷, a ocena stosunku sprawcy do czynu nie mieści się w reżimie odpowiedzialności obiektywnej²¹⁸⁸. Zdaniem D. Korczyńskiego administracyjne kary pieniężne od grzywny odróżnia przede wszystkim pierwszoplanowa funkcja i cel. Pierwszoplanowym celem grzywny za przestępstwo i wykroczenie jest odpłata za popełniony czyn zabroniony, natomiast kary pieniężne mają przed wszystkim stanowić środek przymusu służący zapewnieniu realizacji wykonawczo zarządzających zadań administracji oraz działać prewencyjnie i gwarancyjnie, dopiero zaś w dalszej kolejności stanowić odpłatę za popełniony czyn²¹⁸⁹. Zasadniczo przyjmuje się również, że cechą odróżniającą karę w rozumieniu przepisów karnych od sankcji administracyjnej jest to, że ta pierwsza musi mieć charakter zindywidualizowany, tj. może być wymierzana wyłącznie osobie fizycznej, która swoim zawinionym czynem wypełni znamiona przestępstwa,

---

²¹⁸⁴ M. Król-Bogomilska, *Kary pieniężne w prawie antymonopolowym*, Warszawa 2001, s. 13–17, L. Dziewięcka-Bokun, *Sankcja prawna w prawie administracyjnym*, Acta Univ. Wratislaviensis, Prawo nr 36, Wrocław 1972, s. 46–47, M. Lewicki, *Pojęcie sankcji prawnej w prawie administracyjnym*, PiP 2002, z. 8, s. 63 i nast.

²¹⁸⁵ Por. J. Filipek, *Sankcja prawna w prawie administracyjnym*, PiP 1963, z. 12, s. 878; *idem*, *Jeszcze o sankcji prawnej*, PiP 1965, z. 4, s. 634.

²¹⁸⁶ W. Radecki, *Kilka uwag o zastępowaniu odpowiedzialności karnej odpowiedzialnością administracyjną*, [w:] *Współczesne problemy nauk penalnych*, Acta Univ. Wratislaviensis, nr 1663, s. 277–298.

²¹⁸⁷ Por. w tej materii w szczególności wyroki TK z: dnia 3 listopada 2004 r. (cyt.); dnia 18 listopada 2010 r. (cyt.).

²¹⁸⁸ Uzasadnienie wyroku TK z dnia 29 kwietnia 1998 r., K 17/97, OTK 1998, nr 3, poz. 30.

²¹⁸⁹ D. Korczyński, *Konwersja reżimu odpowiedzialności za niektóre zachowania stanowiące obecnie wykroczenia i standardy jej stosowania*, Prz. Leg. 2014, nr 1, s. 69 i nast.

natomiast sankcja administracyjna może zostać nałożona zarówno na osobę fizyczną, jak i na osobę prawną²¹⁹⁰. Zaletami tego typu rozwiązania są przede wszystkim w pierwszej kolejności uproszczenia w zakresie przesłanek materialnoprawnych²¹⁹¹.

Z pewnością godny zauważenia jest również w tym miejscu projekt ustawy o zmianie zasad ponoszenia odpowiedzialności za niektóre zachowania stanowiące wykroczenia oraz zmianie ustawy – kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia²¹⁹², w którym autorzy założyli, że wykroczenia to typy czynów zabronionych skierowane przeciwko dobrom prawnym, których ochrona jest w przeważającej mierze zadaniem właśnie prawa administracyjnego, proponując ich przesunięcie do tzw. reżimu administracyjno-karnego²¹⁹³.

Decydując zgodnie z powyższymi zasadami o wyborze reżimu odpowiedzialności, nie można zapominać o gwarancjach dla jednostki, jakie są związane z prawem karnym, w tym przede wszystkim o prawie do sądu, prawie do obrony oraz domniemaniu niewinności (art. 42 Konstytucji RP) i zasadniczo braku takich gwarancji w przypadku odpowiedzialności administracyjnej, po którą coraz częściej sięga ustawodawca w przypadku niektórych kategorii czy-

²¹⁹⁰ Z uzasadnienia wyroku TK z 15 stycznia 2007 r., P 19/06, OTK-A 2007, nr 1, poz. 2; por. także W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Kraków 2010, s. 29 i nast.; I. Niżnik-Dobosz, *Aksjologia sankcji w prawie administracyjnym*, [w:] *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl et al., Warszawa 2011; M. Wincenciak, *Sankcje w prawie administracyjnym i procedura ich wymierzania*, Warszawa 2008, s. 73 i nast.; podobnie M. Stahl, *Sankcje administracyjne – problemy węzłowe* [w:] *Sankcje administracyjne...*, s. 18 i nast.; P. Chmielnicki, *Sankcje publicznoprawne jako sposób formalizacji regul określających wyplaty i koszty działania*, [w:] *Sankcje administracyjne...*, s. 34 i nast.

²¹⁹¹ Rozstrzygnięcie NSA z 29 września 2010 r., II OSK 1465/09; oraz W. Kisiel, *Kary administracyjne i sankcje karne w ustawach „drogowych”*, [w:] *Sankcje administracyjne...*, s. 302 i nast.; por. także Z. Leoński, *O istocie tzw. kar administracyjnych*, [w:] *Jednostka w demokratycznym państwie prawa*, red. J. Filipek, Bielsko-Biała 2003, s. 355 i nast., M. Szydło, *Charakter i struktura administracyjnych kar pieniężnych*, SP 2003, nr 4, s. 130 i nast.

²¹⁹² legislacja.rcl.gov.pl/docs//1/154082/154088/154097/dokument77440.pdf (stan na 15.10.2016); Projekt założeń projektu ustawy o zmianie zasad ponoszenia odpowiedzialności za niektóre zachowania stanowiące wykroczenia oraz o zmianie ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, 26.02.2013, dostępne na: legislacja.rcl.gov.pl.

²¹⁹³ Por. uzasadnienie projektu, a także D. Korczyński, *Konwersja reżimu odpowiedzialności...*, s. 67 i nast.; por. w tym zakresie w doktrynie kompleksowe opracowanie: D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004; por. także W. Fill, *Charakter prawny administracyjnych kar pieniężnych (na tle prawa ochrony środowiska)*, PiP 2009, z. 6, s. 63–75.

nów, a która również coraz bardziej zyskuje jako obszar badawczy²¹⁹⁴. Zasada subsydiarności i zalety operowania sankcją administracyjną, takie jak: uproszczony tryb, mniejsze koszty uruchomienia sankcji, szybkość jej stosowania oraz uwolnienie spod rygorów właściwych prawu karnemu²¹⁹⁵, nie powinny jednak przesłaniać innych właściwych dla państwa demokratycznego wartości, takich jak konieczność indywidualizacji sankcji i zapewnienie gwarancji procesowych²¹⁹⁶. Zdaniem M. Grzybowskiemu gwarancje odpowiedzialności karnej wyrażone w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP nie odnoszą się do stosowania kar administracyjnych i związanej z nimi odpowiedzialności adresatów tych kar w obszarze zwanym przez niektórych autorów mianem prawa administracyjno-karnego, rozumianego jako ogół różnych regulacji prawnych obejmujących ustanowienie i dochodzenie odpowiedzialności z tytułu naruszenia norm prawa administracyjnego obwarowanych sankcją w postaci kary pieniężnej, opłaty sankcyjnej, opłaty podwyższonej lub podobnej sankcji finansowej realizowanej w postępowaniu administracyjnym i przed organem administracyjnym²¹⁹⁷. Problem charakteru prawnego tego rodzaju odpowiedzialności nie został dotychczas jednoznacznie wyjaśniony w literaturze, co więcej pojawiają się poglądy wskazujące, że chodzi tu w istocie o środki mające typowo karny charakter, które zostały „formalnie zakamuflowane” w prawie administracyjnym²¹⁹⁸. Z tych wszystkich względów i z uwagi na przedstawione wyżej znaczne podobieństwo odpowiedzialności administracyjnej opartej na sankcjach represyjnych do odpowiedzialności karnej konieczne jest wprowadzanie takich rozwiązań prawnych, które zapewnią ochronę praw

---

²¹⁹⁴ Zob. A. Marek, *Kolokwium AIDP poświęcone prawu karno-administracyjnemu, Sztokholm, 15–17 VI 1987*, PiP 1988, z. 4, s. 133.

²¹⁹⁵ Zob. S. Żółtek, *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Warszawa 2009, s. 209.

²¹⁹⁶ Zob. Z. Kmiecik, *Ogólne zasady prawa i postępowania administracyjnego*, Warszawa 2000, s. 122.

²¹⁹⁷ M. Grzybowski, *Konstytucyjne ujęcie odpowiedzialności karnej (Uwagi na marginesie wykładni art. 42 ust. 1 Konstytucji RP)*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas et al., Warszawa 2012, s. 139; por. także D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*, s. 29.

²¹⁹⁸ J. Skupiński, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na tle polskiej ustawy z dnia 28 października 2002 (Próba zarysu problematyki)*, [w:] *Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grajewskiemu*, red. M. Płachta, Gdańsk 2003, s. 368 i cyt. tam lit.; w postanowieniu TK z dnia 9 grudnia 2008 r., P 52/07, OTK-A 2008, nr 10, poz. 184, stwierdzono, że konsekwencją przyjęcia tezy, że kary administracyjne nie mieszczą się w systemie prawa karnego, jest to, że nie mogą być one objęte konstytucyjnymi regulacjami odpowiedzialności karnej, wyrażonymi w art. 42 Konstytucji RP.

podmiotów odpowiedzialnych przed aktami władz administracyjnych. Tutaj wskazówką i pomocą przy ustanawianiu regulacji krajowych dotyczących odpowiedzialności administracyjnej opartej na sankcjach represyjnych służyć mogą powołane wyżej zasady wypracowane w ramach systemu Rady Europy, przede wszystkim wynikające z Rekomendacji nr 91 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie sankcji administracyjnych, przyjętej 13 lutego 1991 r.²¹⁹⁹

Poddając analizie i opracowaniu proces kontrawencjonalizacji, niewątpliwie należy zwrócić uwagę również, że zachodzące przemiany w strukturze przestępczości, szczególnie drobnej, wymuszają adekwatne zmiany legislacyjne, które pozwolą na skuteczną z punktu widzenia przede wszystkim ochrony dóbr prawnych reakcję i walkę z tego typu przestępczością. W ten trend, wyznaczając nowe strategie reakcji, wpisuje się z pewnością aktualna reforma prawa karnego²²⁰⁰, zmierzając w przypadku przestępstw zagrożonych karą grzywny, karą ograniczenia wolności lub karą pozbawienia wolności do lat 2, gdzie dominującym obecnie sposobem reakcji prawnokarnej jest kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, do zmiany sposobu reakcji na: grzywnę, karę ograniczenia wolności do roku lub wyjątkowo karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. W przypadku przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności do lat 3, gdzie dominującą obecnie reakcją jest kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, oczekiwany sposobem reakcji jest: grzywna, kara ograniczenia wolności do roku lub wyjątkowo kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. W przypadku zaś przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5, gdzie obecnie dominujący sposób reakcji to również kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, oczekiwany sposób reakcji to grzywna lub kara ograniczenia wolności do lat 2 lub wyjątkowo kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania albo bezwzględna kara pozbawienia wolności²²⁰¹. Wspomniana reforma zakłada przede wszystkim zmianę struktury orzekanych kar przez sądy w relacji do poziomu i charakterystyki przestępczości, prowadząc wręcz do zmiany filozofii karania²²⁰². Jednym z głównych celów wprowadzanych zmian jest stworzenie szerokiej, a zarazem elastycznej, możliwości kształtowania reakcji karnej przez stworzenie atrak-

²¹⁹⁹ Zob. D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne...*, s. 86.

²²⁰⁰ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396).

²²⁰¹ Por. uzasadnienie cytowanej wyżej ustawy.

²²⁰² Por. szerzej A. Zoll, *Wstęp (Nowelizacja kodeksu karnego z 1997 r.)*, KKSSiP 2014, nr 13 (specjalny), s. 5 i nast.

cyjnego katalogu kar wolnościowych, tak aby karą najczęściej orzecaną była grzywna lub kara ograniczenia wolności, oraz aby kodeks karny przewidywał wolnościową, a równocześnie dolegliwą, reakcję przede wszystkim na drobną przestępczość²²⁰³, gdzie aktualnie w orzecznictwie sądów karnych, zdaniem projektodawców, nadużywana jest kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania – stanowiąca ponad 60% konkluzji procesowych²²⁰⁴. Zdaniem projektodawców w odbiorze społecznym, w tym również u skazanych, kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania jest postrzegana jako fikcyjna dolegliwość, stąd cel probacyjny nie jest przez nią realnie realizowany, tymczasem w reakcji prawnokarnej konieczne jest szybkie orzekanie kar realnie dotkliwych, co skłania do tego, by karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania zamienić niemal w całości na orzekanie grzywny i szerzej ujętej kary ograniczenia wolności. Należy przy tym dodać, że w projekcie proponowana jest zasadnicza rozbudowa i zwiększenie stopnia dolegliwości kary ograniczenia wolności, poszerzenie środków kompensacyjnych i przepadku²²⁰⁵, jak również zwiększenie możliwości stosowania zakazów i środków zabezpieczających do pewnych grup sprawców²²⁰⁶. Pamiętać należy, że dolegliwość kary polega na tym, że z jednej strony intensywność ingerencji w określone dobra podmiotu odpowiedzialnego wykracza poza zakres absolutnie niezbędny do usunięcia skutków naruszenia prawa i przywrócenia stanu zgodnego z prawem, z drugiej

²²⁰³ Blisko 75% skazań odnosi się bowiem do 12 typów przestępstw z kodeksu karnego oraz przestępstw przewidzianych w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r., poz. 224), a to m.in. opisanych w art. 158 § 1, 177 § 1, 178a § 1, 178a § 2, 178a § 4, 207 § 1, 209 § 1, 244, 278 § 1, 279 § 1, 280 § 1 i 286 k.k. – por. uzasadnienie ustawy z dnia 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw.

²²⁰⁴ Przy tym w liczbie orzeczonych kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania (ok. 240 tys.) 24% stanowią przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (przy czym art. 178a § 1 k.k. to 12%, art. 178a § 2 k.k. to 10% całości skazań na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania), a 36% to przestępstwa przeciwko mieniu (przy czym z art. 278 § 1 k.k. to 9%, art. 279 § 1 k.k. to 4%, art. 286 § 1 k.k. to 10% ogółu skazań na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania) – por. uzasadnienie ustawy z 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw.

²²⁰⁵ Por. K. Witkowska-Moździerz, *Środki kompensacyjne w projekcie nowelizacji kodeksu karnego*, [w:] *Reforma prawa karnego*, red. I. Sepiolo-Jankowska, Warszawa 2014, s. 195 i nast. oraz K. Pachnik, *Środki kompensacyjne w projekcie zmian kodeksu karnego (uwagi na tle druku 2393 Sejmu RP VII kadencji)*, [w:] *Reforma prawa karnego...*, s. 217 i nast.

²²⁰⁶ Por. uzasadnienie ustawy z 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw.

zaś strony intensywność tej ingerencji wykracza poza zakres absolutnie niezbędny, by uniemożliwić powstanie określonego stanu rzeczy²²⁰⁷.

Z punktu widzenia drobnej przestępczości, w zakresie której obserwuje się stosowanie rozwiązań polegających na kontrawencjonalizacji jako swoistym rozwarstwieniu odpowiedzialności, szczególnego znaczenia nabierają zmiany w art. 34 i 35 k.k., mające na celu zintensyfikowanie dolegliwości związanych z karą ograniczenia wolności, która obok grzywny powinna stać się podstawową karą orzecaną za występki, których społeczna szkodliwość nie jest szczególnie wysoka²²⁰⁸. Podobnie jak ma to miejsce obecnie kara ograniczenia wolności powinna być łączona z obowiązkiem nieodpłatnej pracy na cele społecznie użyteczne, w stosunku do osoby zatrudnionej kara ograniczenia wolności może się wiązać z potrąceniem wynagrodzenia od 10% do 25% miesięcznie na cel społecznie użyteczny wskazany przez sąd²²⁰⁹. Duże nadzieje w związku z drobniejszą przestępczością daje również instytucja tzw. kary mieszanej jako kombinowanej formy represji prawnokarnej, która powinna być szczególnie atrakcyjna w przypadku poważniejszych występów²²¹⁰. Służyć ma temu dodanie nowego przepisu art. 37b k.k., w którym przewidziano, że niezależnie od minimalnego zagrożenia ustawowego za konkretny typ możliwe jest orzeczenie krótkoterminowej kary pozbawienia wolności (z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub jako kary bezwzględnej), połączonej z karą ograniczenia wolności do lat 2. Istotne w tym zakresie zmiany zachodzą również w art. 58 k.k., który ma na celu podkreślenie priorytetu przy alternatywnym zagrożeniu w przepisie części szczególnej, grzywny lub kary ograniczenia wolności w stosunku do kary pozbawienia wolności, w tym także z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Dodatkową zmianą, podkreślającą priorytet kar wolnościowych, jest wprowadzenie do kodeksu karnego nowego art. 60a zawierającego materialnoprawne przesłanki orzeczenia kary w wyroku zapadającym w wyniku zastosowania trybu konsensualnego, czego konsekwencją jest uchylenie § 1 i 2 w art. 343 k.p.k. Z omawianym priorytetem kar wolnościowych wiąże się również zmiana art. 107 § 4 k.k., w którym przewidziano krótki, sześciomiesięczny – od momentu wykonania, darowania albo przedawnienia wykonania kary – okres zatarcia skazania z mocy prawa²²¹¹. Wskazane

²²⁰⁷ K. Wojtyczek, *Zasada wyłączności ustawy w sferze prawa represyjnego. Uwagi na gruncie Konstytucji RP*, CzPKiNP 1999, z. 1, s. 54.

²²⁰⁸ Por. szerzej E. Jakubowska, *Kara ograniczenia wolności w świetle reformy prawa karnego*, [w:] *Reforma prawa karnego...*, s. 111.

²²⁰⁹ *Ibidem*; a także uzasadnienie ustawy z 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw.

²²¹⁰ M. Budyn-Kulik, M. Kulik, *Kara pozbawienia wolności – jedna kara czy różne? Uwagi na tle kodeksu karnego*, [w:] *Reforma prawa karnego...*, s. 120.

²²¹¹ *Ibidem*.

zmiany mają niewątpliwie, jak podkreślono już wyżej, istotne znacznie w kontekście podejścia do drobnej przestępczości, co do której pojawia się problem jej rozwarstwiania, czyli kontrawencjonalizacji (zob. rozdział V).

Kolejnym istotnym aspektem omawianego procesu jest to, że na chwilę obecną integracja europejska i globalizacja doprowadziły do zmiany sposobu myślenia o funkcjonowaniu społeczności światowej, państw czy instytucji międzynarodowych, zmieniły także odczucie tożsamości poszczególnych jednostek i ich identyfikację z określoną grupą czy wspólnotą, co jednocześnie sprawiło, że nauka i praktyka stanęły w obliczu konieczności rozwiązania problemu, jak w sposób możliwie precyzyjny określić charakter instrumentów współpracy państw w zwalczaniu przestępczości w sytuacji, gdy ma ona miejsce na obszarze podobnym do obszaru państwowego, aczkolwiek pozostającym jednocześnie w dalszym ciągu obszarem stanowiącym zrzeszenie państw. Na gruncie prawa karnego problem okazał się poważny, albowiem zasadniczo wszystkie istotne z punktu widzenia represji karnej zjawiska związane były do tej pory z terytorium i przynależnością państwową, a uzasadnienie istnienia kary koniecznie musi być związane z odwołaniem się do argumentów dotyczących właśnie wspólnych dóbr, wartości i celów społeczności, w której zakorzona zostaje dana instytucja (zob. rozdział III)²²¹². Na chwilę obecną oczywiste jest to, że prawo europejskie może pośrednio wpływać na kształt krajowego prawa karnego, w art. 67 ust. 1 oraz 3 i 4 TFUE wyraźnie zaznaczono, że Unia Europejska stanowi przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości w poszanowaniu praw podstawowych oraz różnych systemów i tradycji prawnych państw członkowskich²²¹³. W sprawie podejścia Unii do prawa karnego w rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 22 maja 2012 r. zwraca się uwagę, że nadużywanie przepisów prawa karnego obniża ich skuteczność, nale-

---

²²¹² A. Górski, *Europejskie ściganie karne. Zagadnienia ustrojowe*, Warszawa 2010, s. 203–218; szerzej zagadnienia te przedstawiono w opracowaniu: R. Pawlik, *Ius puniendi and its Sources in the Era of European Integration – Selected Issues on the Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 5, No. 2, s. 54–88.

²²¹³ Przykładowo zasada *nullum crimen sine lege* uznana już wcześniej została za część ogólnych zasad prawa wspólnotowego (unijnego); w wyroku z dnia 3 maja 2007 r. w sprawie C-303/05 *Advocaten voor de Wereld* (Zb. Orz. 2007, s. I–3633) Trybunał Sprawiedliwości stwierdził bowiem, że „zasada ustawowej określoności czynów zabronionych i kar (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) stanowi część ogólnych zasad prawa wspólnotowego, będących podstawą tradycji konstytucyjnych wspólnych dla państw członkowskich, i została wyrażona w różnych umowach międzynarodowych, w szczególności w art. 7 Europejskiej konwencji praw człowieka” (szerzej zob. M. Szwarc-Kuczer, *Ochrona praw jednostki w dziedzinie współpracy sądowej w sprawach karnych*, [w:] *Karta praw podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2009, s. 344.

ży je stosować jako środek ostateczny (*ultima ratio*) odnoszący się do jasno określonych i wyznaczonych zachowań, w przypadku których przedsięwzięcie mniej surowych środków byłoby niewystarczające i które istotnie godzą w dobro społeczeństwa lub jednostek²²¹⁴. Podkreśla się jednocześnie, że wniośki w sprawie przepisów prawa karnego materialnego Unii muszą być w pełni zgodne z zasadami pomocniczości i proporcjonalności, nie istnieją inne, mniej ingerujące środki, które można by zastosować w przypadku takich zachowań, dane przestępstwo jest szczególnie poważnym przestępstwem o wymiarze transgranicznym lub ma bezpośredni negatywny wpływ na skuteczne wprowadzanie w życie polityki Unii w dziedzinie, która stała się przedmiotem środków harmonizujących, istnieje potrzeba wspólnego zwalczania danego przestępstwa, m.in. ze względu na stopień powszechności i częstotliwości popełniania go w państwach członkowskich, co oznacza, że zastosowanie rozwiązań wspólnych dla całej Unii ma w praktyce dodatkową wartość oraz, że z zgodnie z art. 49 ust. 3 karty praw podstawowych UE proponowane kary nie mogą być nieproporcjonalnie surowe w stosunku do przestępstwa²²¹⁵.

Z art. 82 TFUE wynika natomiast, że współpraca wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych w Unii opiera się na zasadzie wzajemnego uznawania wyroków i orzeczeń sądowych oraz obejmuje zbliżanie przepisów ustawowych i wykonawczych państw członkowskich w dziedzinach, o których mowa w ust. 2 i w art. 83 (zob. rozdział III). Harmonizacja przez przyjmowanie tzw. norm minimalnych pozwala uwzględniać różnice pomiędzy tradycjami i systemami prawnymi państw członkowskich, zapobiega również zbyt głębokiej ingerencji w systemy prawne, nakazując uwzględniać całe bogactwo rozwiązań prawnych funkcjonujących w państwach członkowskich, ma zapobiegać również dominacji danego rozwiązania, nawet jeśli rozwiązanie to obowiązuje w wielu państwach członkowskich²²¹⁶. Podkreślenia wymaga jednak w tym miejscu również i to, że mimo idei harmonizacji prawo karne, wynikające

²²¹⁴ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie podejścia UE do prawa karnego (Dz. Urz. UE z C 264 z 13.09.2013 r., s. 7)

²²¹⁵ Por. K. Lenaerts, *Trybunał sprawiedliwości Unii Europejskiej a ochrona praw podstawowych*, EPS 2013, nr 1, s. 4 i nast.

²²¹⁶ Por. w tym zakresie m.in. G. Krzysztofiuk, *Zasada wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych w Traktacie Lizbońskim*, Prok. i Pr. 2011, nr 7–8, s. 207 i nast.; odnośnie do dynamiki procesu por. m.in. E. Zielińska [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła...*, s. 378; eadem, *Korpus przestępstw europejskich*, [w:] *Współczesne wyzwanie europejskiej przestrzeni prawnej. Księga pamiątkowa dla uczczenia 70 urodzin Profesora Eugeniusza Piontka*, red. A. Łazowski, R. Ostrihansky, Kraków 2005, s. 565–592; C. Mik, *Europeizacja prawa karnego gospodarczego*, [w:] *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*, red. A. Adamski, Toruń 2003, s. 77–126.

z różnych uwarunkowań konstytucyjnych i kulturowych, będzie kształtowała się niestety w sposób diametralnie różny w różnych państwach członkowskich. W kontekście integracji europejskiej oraz zagadnień harmonizacji podkreślić należy również to, że system prawa określonego państwa to całokształt obowiązujących w nim przepisów prawnych uporządkowanych według pewnych przyjętych kryteriów²²¹⁷. Przy takim rozwiązaniu pamiętać trzeba, że ingerencja ze strony ustawodawcy unijnego powoduje konieczność zabiegów transpozycyjnych, aby przywrócić systemowi, w który następuje ingerencja, optymalną sprawność operacyjną²²¹⁸, przy zwróceniu szczególnej uwagi na zjawisko zachodzenia między normami wynikającymi z tych źródeł relacji kolizyjnych²²¹⁹ (zob. rozdział III).

Na płaszczyźnie prawnoporównawczej ciężko wskazać konkretne rozwiązania, których transpozycja byłaby możliwa do systemu polskiego z uwagi na wspomniane wyżej różnice systemowe, różnice w rozmiarach przestępczości, jak również zróżnicowanie kulturowe społeczeństw²²²⁰, jednakże z pewnością należy zwrócić uwagę na dostrzegalny, zwiększony udział w reakcji na tzw. czyny drobne reżimu administracyjnego (w szczególności rozwiązania niemieckie, austriackie czy francuskie – zob. rozdział VII) i w tym kierunku, jak się wydaje, prowadzić by należało pracę nad reformą polskiego prawa wykroczeń (zob. rozdział V). Na chwilę obecną bowiem kształt polskiej odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności za wykroczenie przypomniana klasyczny trójpodział przestępstw, tego trójpodziału jednak zasadniczo nie stanowiąc.

Biorąc pod uwagę eksponowane wyżej założenie, że granica pomiędzy deliktem administracyjnym, i będącą jego konsekwencją karą administracyjną, a wykroczeniem jest płynna, a określenie jej zależy w wielu sytuacjach od uznania władzy ustawodawczej, albowiem brak jest jasnego, czytelnego i uniwersalnego kryterium materialnego, decydującego o rozróżnieniu sytuacji, w których dane zjawisko lub czyn są (powinny być) kwalifikowane jako podlegające już to penalizacji, już to karze administracyjnej (pieniężnej)²²²¹,

²²¹⁷ M. Borucka-Arctowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa*, Kraków, 1997, s. 39.

²²¹⁸ E. Łętowska, *Implementacyjne grzechy przeciw effet utile*, EPS 2014, nr 1, s. 53 i nast.; por. także *eadem*, *Prawo w „płynnej nowoczesności”*, PiP 2014, z. 3, s. 14.

²²¹⁹ Por. M. Królikowski, *Ewolucja unijnego prawa karnego i jego interakcje z prawem krajowym*, [w:] *Problem spójności prawa karnego...*, s. 33.

²²²⁰ Por. także R. Pawlik, *Identity of Criminal Law at the Time of European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments*, Soc. Iur. 2015, Vol. 3, No. 1.

²²²¹ Por. w tym zakresie rozstrzygnięcia z: dnia 8 grudnia 1998 r. (cyt.); dnia 19 marca 2007 r. (cyt.); dnia 17 lutego 2009 r. (cyt.); dnia 12 maja 2009 r. (cyt.); dnia 8 lipca 2003 r. (cyt.); dnia 19 lutego 2008 r. (cyt.); dnia 3 listopada 2004 r. (cyt.); dnia 18 listopada 2010 r. (cyt.).

próbując podsumować powyższe rozważania w kontekście zajęcia stanowiska odnośnie ewentualnych przyszłych losów prawa wykroczeń, zwrócić uwagę należy, na powołane już wyżej poglądy J. Benthama który wyraźnie wskazywał, że z zasady użyteczności wynika, że jeżeli kara ma być w ogóle stosowana, to należałoby ją stosować tylko wówczas, gdy obiecuje wykluczyć większe zło²²²². Od kilkudziesięciu lat zauważalny jest proces polegający na wprowadzaniu odpowiedzialności administracyjnej w miejsce odpowiedzialności karnej *sensu largo* rozumianej jako odpowiedzialność za wykroczenie²²²³. W wielu ustawach tzw. pozakodeksowego prawa karnego wykroczenia zastępowane są przepisami przewidującymi kary pieniężne wymierzone w trybie administracyjnym, co stanowi niejako potwierdzenie tego, że odpowiedzialność administracyjna oparta na sankcjach represyjnych w postaci głównie kar pieniężnych postrzegana jest przez ustawodawcę jako swoisty zamiennik/alternatywę odpowiedzialności karnej²²²⁴. Powstaje jednak pytanie o podstawy i zasadność takich zabiegów, albowiem jak widać w doktrynie i orzecznictwie aktualnie nie jest możliwe wskazanie jednoznacznego, w pełni obiektywnego, uniwersalnego i niezawodnego kryterium decydującego o rozróżnieniu sytuacji, w których dane zachowanie winno być kwalifikowane jako podlegające odpowiedzialności karnej²²²⁵ lub też jako podlegające odpowiedzialności administracyjnej, realizowanej za pomocą represyjnych sankcji administracyjnych²²²⁶.

²²²² J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad...*, s. 236, C. Beccaria, *O przestępstwach i karach*, Warszawa 1958, s. 88,

²²²³ Zob. W. Radecki, *Zastępowanie odpowiedzialności karnej odpowiedzialnością administracyjną na przykładzie prawnym ochrony środowiska*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias *et al.*, Lublin 2011, s. 544; A. Michór, *Odpowiedzialność administracyjna – odrębny rodzaj odpowiedzialności prawnej czy sankcja karna w prawie administracyjnym*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 18, red. L. Bogunia, Wrocław 2005, s. 29, 286; zjawisko zastępowania odpowiedzialności karnej odpowiedzialnością administracyjną nie jest typowe wyłącznie dla prawodawstwa polskiego; proces taki występuje także w innych państwach; zob. m.in. H. Kołakowska-Przełomiec, *Kryminalizacja-penalizacja i dekryminalizacja-depenalizacja*, [w:] *Jakość prawa*, red. A. Wasilkowski, Warszawa 1996, s. 154; Z. Kmiecik, *Ogólne zasady prawa...*, s. 122.

²²²⁴ Zob. W. Radecki, *Zastępowanie odpowiedzialności karnej...*, s. 535–545, T. Bojarski, *Z problematyki form odpowiedzialności na styku z odpowiedzialnością karną*, [w:] *Studia z prawa administracyjnego i nauki o administracji. Księga jubileuszowa dedykowana prof. zw. dr. hab. Janowi Szreniawskiemu*, Przemyśl–Rzeszów 2011, s. 89–91.

²²²⁵ Zob. L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990, s. 7–8; H. Kołakowska-Przełomiec, *Kryminalizacja-penalizacja...*

²²²⁶ Zob. wyrok TK z dnia 14 października 2009 r., Kp 4/09, OTK-A 2009, nr 9, poz. 134.

Podsumowując, należałoby postulować likwidację typów przepołowionych z uwagi na problemy natury teoretycznej i praktycznej, które generuje takie rozwiązanie²²²⁷, przede wszystkim z uwagi na pojawiające się trudności w tzw. obszarach stycznych²²²⁸ przestępstw i wykroczeń (zob. rozdział VI), przy jednoczesnym wykorzystaniu tutaj funkcjonującego na gruncie kodeksu karnego wypadku mniejszej wagi, względnie *de lege ferenda*, co najmniej postulować by należało uporządkowanie procesu kontrawencjonalizacji, a zarazem powrót do tradycyjnego zakresu przedmiotowego prawa wykroczeń, tj. do obszaru naruszeń, które można określić jako porządkowe²²²⁹. W zakresie pozostałych wykroczeń postulować by należało przeniesienie ich znacznej części do reżimu odpowiedzialności administracyjnej z zachowaniem sądowej kontroli tego rodzaju odpowiedzialności²²³⁰. Jak słusznie zauważa jednak M. Król-Bogomilska, planowanie zmian idących w tę stronę, a więc takich, które prowadziłyby do dekontrawencjonalizacji, na rzecz przeniesienia niektórych wykroczeń do deliktów administracyjnych, należy na chwilę obecną uznać za przedwczesne, albowiem wszelkie rozważania w tym zakresie winny być poprzedzone wnikliwym rozpoznaniem istniejącego stanu rzeczy i skrytalizowaniem koncepcji systemowej zapewniającej spójność całemu systemowi prawa w zakresie podziału naruszeń na różne kategorie²²³¹. Kolejnym istotnym postulatem, niezależnym od procesu kontrawencjonalizacji, wydaje się w obecnej rzeczywistości w pierwszej kolejności jednak uporządkowanie prawa wykroczeń w części w szczególności pozakodeksowej, gdzie w wypadku wielu zachowań opisanych

---

²²²⁷ K. Buchała, A. Zoll, *Niektóre problemy pogranicza kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń*, Zesz. Nauk. IBPS 1977, nr 7; J. Szumski, *Przekwalifikowanie przestępstw w wykroczenia*, PiP 1980, z. 5; T. Florek, A. Zoll, *Z problematyki pogranicza przestępstwa i wykroczeń*, NP 1974, nr 3; artykuł polemiczny w tej kwestii: J. Bafia, *Jeszcze o czynach przepołowionych*, ZW 1988, z. 6.

²²²⁸ Takim określeniem posługuje się trafnie np.: M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne obszarów stycznych wykroczeń i przestępstw*, Wrocław 1989, s. 27 i nast.

²²²⁹ Por. *Uzasadnienie projektu kodeksu wykroczeń*, Komisja ds. Reformy Prawa Karnego – Zespół ds. Ujednolicania Prawa Karnego i Prawa o Wykroczeniach, Warszawa 1991, s. 1–2.

²²³⁰ Postuluje się zasadnie podział na wykroczenia kryminalne rozpatrywane przez sądy na zasadach przewidzianych w nowym rozdziale kodeksu postępowania karnego oraz wykroczenia porządkowe rozpatrywane przez organy administracyjne – por. m.in. R.A. Stefański, *Odpowiedzialność administracyjna czy karna sensu largo?*, [w:] *Węzłowe problemy prawa wykroczeń – czy potrzebna jest reforma?*, red. M. Kolenkowska-Matejczuk, V. Vachev, Warszawa 2016, s. 10 i nast.

²²³¹ M. Król-Bogomilska, *Współczesne oblicze penalizacji deliktów administracyjnych. Czy warto przekształcać wykroczenia w delikty administracyjne?*, [w:] *Węzłowe problemy prawa wykroczeń...*, s. 41 i nast.

trudno jest jeszcze nadal pomimo zmian legislacyjnych ustalić, czy dany czyn zabroniony jest wykroczeniem czy też przestępstwem, nawet mimo ostatniej nowelizacji art. 7 k.k.²²³², gdyż przepisy bardzo często nie zawierają klauzuli odnośnie trybu ścigania, a czasami również sankcja nie odpowiada wymogom zawartym w art. 1 k.w., mimo że w przepisie ustawy występuje stosowna klauzula na temat ścigania w trybie przewidzianym dla wykroczeń.

Prześledziwszy wskazane wyżej przykłady typów poddanych procesowi kontrawencjonalizacji, jasno widać, że proces ten z jego metodami przepełnienia bynajmniej nie służy urzeczywistnianiu zasady *nullum crimen sine lege* (zob. rozdział II i VI). Dzieje się tak przez nie do końca ostre przyjęte kryteria demarkacji pozostawiające duży zakres i margines dla interpretacji. W tym zakresie w piśmiennictwie zwraca się uwagę na dominację tzw. deklaratoryjnej teorii wykładni, w myśl której celem interpretatora jest zasadniczo odtworzenie, nie zaś kreacja, sensu przepisu, to zaś odtworzenie jak to pokazały prezentowane wyżej rozważania nie zawsze możliwe jest na podstawie założonych w procesie kontrawencjonalizacji kryteriów²²³³.

---

²²³² Art. 7 § 3 zmieniony przez art. 1 pkt 2 ustawy z 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, zmieniającej niniejszą ustawę z dniem 1 lipca 2015 r.

²²³³ S. Majcher, *W kwestii tzw. prawotwórstwa sądowego...*, s. 69 i nast. oraz przywołana tam literatura.

Bibliografia

Piśmiennictwo

- 26th International Conference on Privacy and Personal Data Protection „The Right to Privacy – the Right to Dignity” 14–16 September 2004*, Wrocław 2004.
- Achenbach H., *Abndung materiell sozialschadlichen Verhaltens durch blosser Geldbusse? Zur Problematik grosser Wirtschafts – Ordnungswidrigkeiten*, GA 2008.
- Adamczyk T., *Prawo do karania w umowie społecznej: (XVII–XVIII w.)*, [w:] *Społeczeństwo a władza: ustrój, prawo, idee*, red. J. Przygodzki, M.J. Ptak, Wrocław 2010.
- Adamiak B., Borkowski J., *Polskie postępowanie administracyjne i sądownictwo administracyjne*, Warszawa 2004.
- Adamiak B., *Rozgraniczenia właściwości sądów w polskim systemie prawnym*, [w:] *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005*, red. J. Góral *et al.*, Warszawa 2005.
- Adamovich L., Funk B.C., *Verwaltungsrecht*, Wien–New York 1987.
- Adamovich L., *Grundriss des österreichischen Verwaltungsrechts*, Wien 1954.
- Adamski A., *et al.*, *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej*, Toruń 2007.
- Administracja publiczna u progu XXI wieku. Prace dedykowane prof. zw. dr. hab. Janowi Szreniawskiemu z okazji jubileuszu 45-lecia pracy naukowej*, red. Z. Niewiadomski, Przemysł 2000.
- Administracyjne kary pieniężne w demokratycznym państwie prawa*, red. M. Blachucki, Warszawa 2015.
- Ahlt M., *Prawo europejskie*, Warszawa 2000.
- Ahn W.H., *Zur Dogmatik abstrakter Gefährdungsdelikte*, München 1995.
- Akcesja do Unii Europejskiej a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, red. H. Zięba-Załużka, M. Kijowski, Rzeszów 2002.
- Aksamitowska-Kobos M., *Wnioski obywateli polskich kierowane za granicę o przyznanie pomocy prawnej w postępowaniu przed sądami zagranicznymi*, Pal. 2015, nr 5–6.
- Aktualne problemy polskiego i europejskiego prawa ochrony konkurencji*, red. C. Banasiński *et al.*, Warszawa 2006.
- Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grajewskiemu*, red. M. Płachta, GSP 2003, t. 11.

- Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. L. Pohl, Poznań 2009.
- Alexander L., Ferzan K.K., *Crime and Culpability: A Theory of Criminal Law*, Cambridge–New York 2009.
- Alexy R., *Begriff und Geltung des Rechts*, Freiburg–München 1992
- Alexy R., *Theorie der Grundrechte*, Baden-Baden 1985
- Ambroise-Casterot C., Bonfils P., *Procédure pénale*, Paris 2011.
- Amelung K., *Rechtsgüterschutz und Schutz der Gesellschaft*, Frankfurt am Main 1972.
- Anand J.S., Wiergowski M., Barwina M., *Nietypowe zatrucia mieszaniną alkoholi niespożywczych: opis przypadku*, *Przegl. Lek.* 2012, t. 69, nr 8.
- Anastasopoulou I., *Deliktstypen zum Schutz kollektiver Rechtsgüter*, München 2005.
- Andrejew I., *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988.
- Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1978.
- Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989.
- Andrejew I., *Przyczynki do zagadnienia trójpodziału przestępstw*, *PiP* 1955, z. 12.
- Andrejew I., *Rozpoznanie znamion przestępstwa*, Warszawa 1968.
- Andrejew I., *Sporne kwestie w kodeksie karnym*, *PiP* 1970, z. 7.
- Andrejew I., Świda W., Wolter W., *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973.
- Andrejew I., *Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978.
- Andrejew I., *Ustawowe znamiona przestępstwa*, Warszawa 1959.
- Antoniolli W., Kojas F., *Allgemeines Verwaltungsrecht*, Wien 1996.
- Antonowicz L., *Pojęcie suwerenności w prawie międzynarodowym (szkic teoretyczny)*, [w:] *Problemy teorii i filozofii prawa*, red. H. Groszyk et al., Lublin 1985.
- Arroya Zapatero L., *L'harmonisation internationale du droit pénal*, RSC 2012.
- Artymiak G., *Oportunizm w ściganiu czynów zabronionych – wybrane zagadnienia*, [w:] *Rozwój nauk penalnych w 60-leciu WPiA UMCS., Materiały konferencji (Lublin, 23–24 kwietnia 2009 r.)*, red. T. Bojarski, Lublin 2009.
- Artymiak G.J., *O konstrukcji zbiegu idealnego – uwagi na tle uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2013 r.*, *WPP* 2015, nr 1.
- Ashworth A., *Criminal Law, Human Rights and Preventive Justice*, [w:] *Regulating Deviance: the Redirection of Criminalisation and the Futures of Criminal Law*, eds B. McSherry et al., Oxford 2009.
- Ashworth A., Horder J., *Principles of Criminal Law*, Oxford 2013.
- Ashworth A., *Principles of Criminal Law*, Oxford 2003.
- Ashworth A. Redmayne M., *The Criminal Process*, Oxford 2005
- Ashworth A., *Social Control and Anti-Social Behaviour: The Subversion of Human Rights*, *LQR* 2004, Vol. 120.

- Ashworth A., Zedner L., *Preventive Orders: A Problem of Undercriminalization*, [w:] *The Boundaries of the Criminal Law*, eds R.A. Duff et al., Oxford 2010.
- Audegean P., *Gènese et signification des Délits et des Peines de Beccaria*, Archives de philosophie du droit, tome 53 (Le droit pénal), 2010
- Bachrach A., *Ryzyko i nieostrożność w komunikacji drogowej a oceny prawnokarne*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965.
- Badar M.E., Marchuk I., *A Comparative Study of the Principles Governing Criminal Responsibility in the Major Legal Systems of the World (England, United States, Germany, France, Denmark, Russia, China, and Islamic Legal Tradition)*, CLF 2013, Vol. 24, No. 1.
- Bafia J., *Jeszcze o czynach przepołowionych*, ZW 1988, z. 6.
- Bafia J., *Kodyfikacja prawa o wykroczeniach*, PiP 1971, z. 10.
- Bafia J., *Ochrona bezpieczeństwa ruchu lądowego, wodnego i powietrznego w projekcie kodeksu karnego i prawa o wykroczeniach*, NP 1969, nr 2.
- Bafia J., Egierska D., Śmietanka I., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1980.
- Bafia J., Hochberg L., Siewierski M., *Ustawy karne PRL – Komentarz*, Warszawa 1965.
- Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1971.
- Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1987.
- Baisch P., *Der Schutz des OpportunWitsprinzips im Ordnungswidrigkeitenrecht durch den Tatbestand der Rechtsbeugung*, Diss, Tübingen 1992.
- Bała P., „Tożsamość konstytucyjna” a Traktat z Lizbony. Tezy wyroku Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 30 czerwca 2009 r., IN 2010, nr 2.
- Bałaaban A., *Traktat konstytucyjny Unii Europejskiej a tradycje konstytucyjne państw członkowskich*, [w:] *Konstytucja dla Europy. Przyszły fundament Unii Europejskiej*, red. S. Dudzik, Kraków 2005.
- Bałaaban A., Źródła prawa w polskiej konstytucji z 2 kwietnia 1997 r., Prz. Sejm. 1997, nr 12.
- Banach-Gutierrez J., *Europejski wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych. W kierunku ponadnarodowego systemu sui generis?*, Warszawa 2011.
- Banasik K., *Przedawnienie w angielskim prawie karnym*, PiP 2013, z. 12.
- Banasik K., *Wypadek mniejszej wagi w prawie karnym*, Prok. i Pr. 2008, nr 3.
- Banaszak B., et al., *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2003.
- Banaszak B., et al., *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2005.
- Banaszak B., *Ogólne wiadomości o prawach człowieka*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002.
- Banaszak B., *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007.
- Banaszak B., *Prawa człowieka i obywatela w nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Prz. Sejm. 1997, nr 5.

- Banaszak B., *Prawo mniejszości narodowych do kulturowania własnej tożsamości kulinarnej*, GSP 2014, t. 1.
- Banaszak B., Preisner A., *Prawo konstytucyjne. Wprowadzenie*, Wrocław 1996.
- Baran K., *Z dziejów prawa karnego Anglii między Renesansem a Oświeceniem*, Kraków 1996.
- Barcz J., *Główne kierunki reformy ustrojowej Unii Europejskiej (aspekty instytucjonalno-prawne)*, PiP 2015, z. 7.
- Barcz J., *Traktat z Lizbony. Wybrane aspekty prawne działań implementacyjnych*, Warszawa 2012.
- Barcz J., *Traktat z Nicei. Zagadnienia prawne i instytucjonalne*, Warszawa 2005.
- Barcz J., *Unia Europejska na rozstajach. Traktat z Lizbony. Dynamika i główne kierunki reformy ustrojowej*, Warszawa 2010.
- Barcz J., *W sprawie modelu przyszłej Unii Europejskiej: integracja zróżnicowana czy integracja elastyczna?*, PiP 2015, z. 5.
- Barcz J., *Wybrane problemy związane z wyrokiem Federalnego Trybunału Konstytucyjnego Niemiec z 30 czerwca 2009 r.*, EPS 2009, nr 9.
- Barczak-Oplustil A., *Obowiązywanie zasady nullum crimen sine lege. Wybrane problemy*, Cz.PKiNP 2013, z. 3.
- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1976.
- Barker C., *Studia kulturowe. Teoria i praktyka*, Kraków 2006.
- Bartosiewicz A., Kubacki R., *Kodeks karny skarbowy. Przepisy i wykroczenia podatkowe oraz dewizowe*, Warszawa 2003.
- Bartosiewicz A., *Ułomne przepisy karne skarbowe dotyczące VAT*, „Glosa” 2002, nr 7.
- Baumann J., Weber U., Mitsch W., *Strafrecht Allgemeiner Teil*, Aufl. 10, Bielefeld 1995.
- Beccaria C., *O przestępstwach i karach* [przekład E.S., Rappaporta], Warszawa 1959.
- Beccaria C., *O przestępstwach i karach*, Warszawa 1958.
- Bednarek M., *Mienie. Komentarz do art. 44–553 kodeksu cywilnego*, Kraków 1997.
- Bednarzak J., *W sprawie nowelizacji kodyfikacji karnej*, NP 1981, nr 3.
- Bek D., *Uwagi do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych*, Prok. i Pr. 2016, nr 4.
- Bentham J., *Prinzipien des Gesetzgebung*, Köln 1933.
- Bentham J., *Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa* [przekład B., Nawroczyńskiego], Warszawa 1958.
- Berent J.A., Śliwka K., *Ewolucja pojęcia „naruszenie nietykalności cielesnej” w kolejnych kodeksach*, AMSK 1997, t. 47

- Berka W., *Die Grundrechte. Grundfreiheiten und Menschenrechte in Österreich*, Wien 1999.
- Bernardini R., *Droit criminel*, Vol. 1, *Elements preliminaires*, Bruxelles 2012.
- Bernardini R., *Droit criminel*, Vol. 2, *L'infraction et la responsabilité*, Bruxelles 2012.
- Beulke W., *Strafprozessrecht*, Heidelberg 2005.
- Bielska-Brodziak A., Tobor Z., *Słowniki a interpretacja tekstów prawnych*, PiP 2007, z. 5.
- Bielski M., *Wokół „przepołowionego charakteru przestępstwa rozboju”*, PiP 2009, z. 2.
- Bieńkowska B., *Nowy kodeks postępowania karnego Federacji Rosyjskiej – zasady procesu karnego*, Prok. i Pr. 2004, nr 11–12.
- Biernat S., *Prawo Unii Europejskiej a prawo państw członkowskich*, [w:] *Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe*, red. J. Barcz, Warszawa 2006.
- Biernat S., *Zasada efektywności prawa wspólnotowego w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości*, [w:] *Studia z prawa Unii Europejskiej*, red. idem, Kraków 2000.
- Biernat S., *Zasada pierwszeństwa prawa unijnego po traktacie z Lizbony*, GSP 2011, t. 25.
- Biernat S., *Źródła prawa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Administracja publiczna u progu XXI wieku. Prace dedykowane prof. zw. dr. hab. Janowi Szreniawskiemu z okazji jubileuszu 45-lecia pracy naukowej*, red. Z. Niewiadomski, Przemyśl 2000.
- Biernat S., Wasilewski A., *Wolność gospodarcza w Europie*, Kraków 2000.
- Binding K., *Die Normen und ihre Übertretung*, Bd. 1, *Normen und Strafgesetze*, Leipzig 1916.
- Binding K., *Die Normen und ihre Übertretung*, Leipzig 1890.
- Birnbaum F., *Über das Erfordernis einer Rechtsverletzung zum Begriffe des Verbrechen mit besonderer Rücksicht auf den Begriff den Ehrenkränkung*, Arch. Krim., NF 1834, Bd. 15.
- Biskup R., *Wolność gospodarcza w wymiarze podmiotowym*, Lublin 2011.
- Biśta I.J., *Zasada poszanowania godności człowieka i jej wpływ na interpretację konstytucyjnego uregulowania praw i wolności jednostki*, [w:] *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, red. M. Jabłoński, Warszawa 2010.
- Błachnio-Parzych A., *Anti-social behaviour order (ASBO) w prawie angielskim – istota, przestanki, charakter odpowiedzialności*, PiP 2015, z. 12.
- Błachnio-Parzych A., *Pozorny zbieg znamion przestępstwa i wykroczenia a zasada ne bis in idem w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Pal. 2008, nr 9–10.
- Błachnio-Parzych A., *Sankcja administracyjna a sankcja karna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*,

- [w:] *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl et al., Warszawa 2011.
- Blackstone W., *Commentaries on the Laws of England*, New York 1844.
- Błaszczak M., *Pozakodeksowe prawo karne – czy utrzymać status quo?*, [w:] *Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. L. Gardocki et al., Warszawa 2005.
- Błaszczak M., Jankowski W., Zbrojewska M., *Prawo i postępowanie w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2013.
- Blockmans S., *Future of the EU27: What to Expect from this Summer's Period of Reflection*, 18.07.2016, dostępne na: www.ceps.eu.
- Boć J., Nowacki K., Samborska-Boć E., *Ochrona środowiska*, Wrocław 2008.
- Boć J., Samborska-Boć E., *Odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska*, [w:] J. Boć, K. Nowacki, E. Samborska-Boć, *Ochrona środowiska*, Wrocław 2008.
- Bogdan G., et al., *Kodeks karny skarbowy z komentarzem*, Gdańsk 2000.
- Bogdan G., *Jedność i wielość zachowań i ocen prawnych w nowelizacji kodeksu karnego skarbowego*, Cz.PKiNP 2006, z. 1.
- Bogdan G., *Relacja pojęć przestępstwa i przestępstwa skarbowego w polskim prawie karnym*, PS 1997, nr 9.
- Bohlander M., *Principles of German Criminal Law*, Berlin 2009.
- Bohnert J. *Ordnungswidrigkeitenrecht. (Lehrbuch)*, Aufl. 4, München 2010.
- Bohnert J., *OWiG. Kommentar zum Ordnungswidrigkeitenrecht*, Aufl. 3, München 2010.
- Bojańczyk A., *Z problematyki relacji między odpowiedzialnością dyscyplinarną i karną (na przykładzie odpowiedzialności dyscyplinarnej zawodów prawniczych)*, PiP 2004, z. 9.
- Bojanowski E., *Z rozważań nad charakterem odpowiedzialności dyscyplinarnej*, Zesz. Nauk. WPiA UG, 1982, nr 5–6.
- Bojarski J., Filar M., *Polityka kryminalizacyjna III Rzeczypospolitej*, PPK 1993, nr 9.
- Bojarski M., *Kodyfikacja prawa o wykroczeniach – problem zmian merytorycznych, czy tylko legislacyjno-technicznych*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009.
- Bojarski M., *W sprawie ostatecznego uregulowania kwestii czynów przepołowionych*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas et al., Warszawa 2012.
- Bojarski M., *W sprawie społecznego niebezpieczeństwa wykroczeń*, ZW 1986, nr 3.
- Bojarski M., *Zasady odpowiedzialności za wykroczenia*, [w:] *Wybrane zagadnienia materialnego i procesowego prawa wykroczeń*, ZW 1986, nr 4–5 (wkładka).

- Bojarski M., *Z problematyki pogranicza wykroczeń i przestępstw, uwagi de lege ferenda*, ZW 1988, z. 3.
- Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2006.
- Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2012.
- Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne materialne część ogólna i szczególna*, Warszawa 2006.
- Bojarski M., Radecki W., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1998.
- Bojarski M., Radecki W., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2006.
- Bojarski M., Radecki W., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2011.
- Bojarski M., Radecki W., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Bojarski M., Radecki W., *Komentarz do pozakodeksowego prawa wykroczeń. Wybór*, wyd. 2, Wrocław 1991.
- Bojarski M., Radecki W., *O pełną kodyfikację prawa karnego*, Prok. i Pr. 1995, nr 5.
- Bojarski M., Radecki W., *Oceny prawne obszarów stycznych wykroczeń i przestępstw*, Wrocław 1989.
- Bojarski M., Radecki W., *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2002.
- Bojarski M., Radecki W., *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa w dziedzinie: porządku publicznego, wyborów, polityki i inicjatywy ustawodawczej, pracy i ubezpieczeń społecznych, kultury i własności intelektualnej. Komentarz*, t. 3, Warszawa 2003.
- Bojarski M., Radecki W., *Pozakodeksowe przepisy o wykroczeniach z komentarzem*, Warszawa 1993.
- Bojarski M., Radecki W., *Przewodnik po pozakodeksowym prawie karnym*, Wrocław 1998.
- Bojarski M., Radecki W., *Przewodnik po pozakodeksowym prawie wykroczeń*, Wrocław 1999.
- Bojarski M., Radecki W., *Spory na tle zróżnicowania wykroczeń i przestępstw*, [w:] *Problemy spójności prawa karnego z perspektywy jego nowelizacji*, red. A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011.
- Bojarski M., Świda Z. *Podstawy materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach*, Wrocław 2008.
- Bojarski T., *Ewolucja polskiego systemu wykroczeń na tle rozwiązań europejskich*, Ann. UMCS, Sectio G 1993, Vol. 10.
- Bojarski T., *Kilka uwag pomiędzy odpowiedzialnością dyscyplinarną a karną*, PiP 2005, z. 3.
- Bojarski T., *Odmianny podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982.

- Bojarski T., *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2012.
- Bojarski T., *Polskie prawo wykroczeń*, Warszawa 2009.
- Bojarski T., *Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu*, Warszawa 2003.
- Bojarski T., *Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu*, Warszawa 2012.
- Bojarski T., *Przestępstwo a wykroczenie*, [w:] *Problemy ewolucji prawa karnego*, red. *idem*, Lublin 1990.
- Bojarski T., *Typizacja przestępstw i zasada nullum crimen sine lege (wybrane zagadnienia)*, Ann. UMCS, Sect. G 1977, Vol. 24.
- Bojarski T., *Z problematyki form odpowiedzialności na styku z odpowiedzialnością karną*, [w:] *Studia z prawa administracyjnego i nauki o administracji. Księga jubileuszowa dedykowana prof. zw. dr. hab. Janowi Szreniawskiemu*, red. Z. Czerniak, Przemysł–Rzeszów 2011.
- Bojarski T., *Znikomy stopień społecznej szkodliwości czynu – problem kryteriów oceny*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009.
- Bojarski T., *et al.*, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Boratynska K., *et al.*, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2007.
- Borkowska-Bagieńska E., *Historia prawa sądowego*, Warszawa 2006.
- Borski M., *Godność człowieka jako wartość uniwersalna*, PPP 2014, nr 3.
- Borucka-Arctowa M., Woleński J. *Wstęp do prawoznawstwa*, Kraków 1997.
- Bosek L., *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012.
- Bosek L., Wild M., *Kontrola konstytucyjności prawa. Zagadnienia ustrojowe, procesowe i materialnoprawne*, Warszawa 2011.
- Bossy W., *Zwyczaj i prawo zwyczajowe jako „źródła prawa”*, Acta Univ. Wratislaviensis, 1988, nr 911, Prawo Vol. 150.
- Bottoms A., *Civil Peace and Criminalization*, [w:] *Criminalization The Political Morality of the Criminal Law*, Oxford 2014.
- Bouloc B., *Droit pénal général*, Paris 2009.
- Bouloc B., *Droit pénal général*, Paris 2013.
- Bouloc B., *Le principe de la legalite criminelle. Le point de vue du penaliste*, [w:] *Droit constitutionnel et grand principes du droit pénal*, éd. F. Hourquebie, V. Peltier, 2013.
- Bowers P., *et al.*, *Brexit: Some Legal and Constitutional Issues and Alternatives to EU Membership*, „Briefing Paper” [online] 28.07.2016, No. 07214.
- Boyron S., *The Judiciary’s Self-Determination, the Common Law and Constitutional Change*, EPL 2016, Vol 22, Iss. 1.
- Brodecki Z., Łunecka-Bartkiewicz A., *Spacer idei przez prawo*, GSP 2014, t. 31.
- Brodecki Z., *Prawo europejskiej integracji*, Warszawa 2001.

- Brown A.P., *Anti-Social Behaviour, Crime Control and Social Control*, HJ CJ 2004, Vol. 43, No. 2
- Brzezińska J., *Kilka uwag o „wypadku mniejszej wagi”*, NKPK 2014, t. 31.
- Brzeziński P., *Zasada ekwiwalentności w prawie Wspólnot Europejskich*, EPS 2007, nr 6.
- Buchała K., *Niektóre problemy wykładni znamion przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji*, Prok. i Pr. 1998, nr 11–12.
- Buchała K., *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980.
- Buchała K., *Przestępstwa i wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji drogowej. Komentarz*, Bydgoszcz 1997.
- Buchała K., *Przestępstwa w komunikacji drogowej*, Warszawa 1961.
- Buchała et al., *Komentarz do kodeksu karnego*, Warszawa 1994.
- Buchała K., Waltoś S., *Zasady prawa i procesu karnego*, Warszawa 1975.
- Buchała K., Zoll A., *Niektóre problemy pogranicza kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń*, Zesz. Nauk. IBPS 1977, nr 7.
- Buchała K., Zoll A., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995.
- Buchała K., Zoll A., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1997.
- Bucherer J., *Die Vereinbarkeit von Militärgerichten mit dem Recht auf ein faires Verfahren gemäß Art. 6 Abs. 1 EMRK, Art. 8 Abs. 1 AMRK und Art. 14 Abs. 1 des UN-Paktes über bürgerliche und politische Rechte*, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg 2005.
- Buczyna S., Kierzyńska R., *Nowelizacja prawa karnego z zakresu współpracy sądowej w UE – uwagi na temat recydywy europejskiej i ENA*, EPS 2011, nr 9.
- Budyn-Kulik M., *Model ścigania sprawy wykroczenia w wybranych państwach*, St. Iur. Lubl. 2012, Vol. 17.
- Budyn-Kulik M., Kulik M., *Kara pozbawienia wolności – jedna kara czy różne? Uwagi na tle kodeksu karnego*, [w:] *Reforma prawa karnego*, red. I. Sepiolo-Janowska, Warszawa 2014.
- Buhtz G., *Der Verkehrsunfall*, Stuttgart 1938.
- Bulsiewicz A., et al., *Przebieg procesu karnego*, Toruń 2003.
- Burda A., *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1978.
- Burney E., *Talking Tough, Acting Coy: What Happened to the Anti-Social Behaviour Order?*, HJ CJ 2002, Vol. 45, No. 1.
- Burney R., *Making People Behave: Anti-Social Behaviour, Politics and Policy*, London 2009.
- Burzyński P., *Ustawowe określenie sankcji karnej*, Warszawa 2008.
- Cader A., *Umorzenie postępowania przygotowawczego na podstawie art. 11 § 1 k.p.k. Wybrane zagadnienia*, NKPK 2006, t. 20.
- Capello A., *La constitutionnalisation du droit pénal*, Paris 2014.
- Carbasse J.M., *Introduction historique au droit pénal*, Paris 1990.

- Carbasse J.M., Vielfaure P., *Histoire du droit pénal et de la justice criminelle*, Paris 2014.
- Card R., English J., *Police Law*, Oxford 2015.
- Carrera S., et al., *What does Brexit mean for the EU's Area of Freedom, Security and Justice?*, 11.07.2016, dostępne na: www.ceps.eu.
- Carroll A., *Constitutional and Administrative Law*, Harlow 2002.
- Cartier M.E., *Les principes constitutionnels du droit répressif*, [w:] *La Cour de cassation et la Constitution de la République*, Paris 1995.
- Casorla F., *La justice pénale à l'épreuve du concept de «restorative justice»*, RPDP 2000, no 1.
- Casorla F., *La justice pénale de proximité, lentement mais sûrement*, RPDP 2004, no 3.
- Casorla F., *Les principes directeurs du procès pénal, principes généraux du droit?*, Paris 2006.
- Celej M., *Ustrój sądów powszechnych w latach 1919–2010*, cz. I, KRS 2011, nr 2.
- Celiński W., *Problem puszczenia w niepamięć skazania*, NP 1963, nr 6.
- Chalmers J., Leverick F., *Quantifying Criminalization*, [w:] *Criminalization The Political Morality of the Criminal Law*, Oxford 2014.
- Chapus R., *Droit administratifs général*, t. 1, éd. 6, Paris 1992.
- Charles R., *Histoire du droit pénal*, Paris 1955.
- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2009.
- Chciał ukraść „za mniej”, ale pomyliły mu się ceny*, 30.07.2014, dostępne na: www.wiadomosci.onet.pl/krakow.
- Chmaj M., *Konstytucyjna zasada godności człowieka i praktyka jej stosowania w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Dylematy praw człowieka*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Warszawa 2006.
- Chmielarz A., *Kontrola konstytucyjności prawa pochodnego Unii Europejskiej*, Prz. Sejm. 2012, nr 4.
- Chmielnicki P., *Sankcje publicznoprawne jako sposób formalizacji reguł określających wypłaty i koszty działania*, [w:] *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl et al., Warszawa 2011.
- Choromańska A., *Mediacja w zmienionym modelu postępowania karnego*, Prok. i Pr. 2016, nr 4.
- Chowaniec C., Chowaniec M., Nowak A., *Nieprawidłowości w opiniowaniu sądowo-lekarskim dotyczącym kwalifikacji obrażeń ciała i rozstroju zdrowia przez biegłych lekarzy nie będących medykami sądowymi*, Arch. Med. Sąd. Krym. 2005, t. 55.
- Chróścielewski W., Tarno J.P., *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądami administracyjnymi*, Warszawa 2009.
- Chruściak R., *Ratyfikacja Traktatu z Lizbony. Spory polityczne i prawne*, Warszawa 2010.

- Chu M.H., Drummer O.H., *Determination of delta9-THC in Whole Blood using Gas Chromatography-Mass Spectrometry*, J. Anal. Toxicol. 2002, Vol. 26.
- Chybiński O., Gutekunst W., Świda W., *Prawo karne. Część szczególna*, Warszawa 1980.
- Ciapała J., *Konstytucyjna zasada wolności działalności gospodarczej*, RPEiS 2001, nr 4.
- Ciapała J., *Wokół pojmowania i wykonywania suwerenności w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej – kilka uwag podstawowych, lecz czy przekonujących?*, GSP 2014, t. 31.
- Ciapała J., *Wpływ aktów prawnych samorządów zawodowych i gospodarczych na konstytucyjne wolności działalności gospodarczej oraz wyboru i wykonywania zawodu. Uwagi w kontekście konstytucyjnego statusu samorządów*, St. Iur. Lubl. 2014, Vol. 22.
- Cieply F., *O dowartościowanie retributywnej racjonalizacji kary*, [w:] *Hominum causa omne ius constitutum est. Księga jubileuszowa ku czci Profesor Alicji Grześkowiak*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2006.
- Cieślak M., *Faktory przestępczości czynu w związku z projektem k.k.*, WPP 1963, nr 3.
- Cieślak M., *O węzłowych pojęciach związanych z sensem kary*, NP 1969, nr 2.
- Cieślak M., *Pojęcie niebezpieczeństwa w prawie karnym*, ZNUJ 1955, nr 1.
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1973.
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984.
- Cieślak M., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1990.
- Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994.
- Cieślak M., *Uwagi na marginesie projektu prawa o orzecznictwie karno-administracyjnym*, Pal. 1961, nr 6.
- Cieślak M., *Zasada humanitaryzmu jako naczelną dyrektywą w sferze prawa karnego*, Zesz. Nauk. Wydz. Pr. Adm. UG 1985, nr 13.
- Cieślak M., *Zasady procesu i ich system*, ZNUJ 1956, nr 3.
- Cieślak W., *Niektóre zagadnienia przedmiotu karnoprawnej ochrony*, PiP 2003, z. 11–12.
- Cieślak W., *Prawo karne*, Warszawa 2011.
- Cieślak W., *Prawo karne. Zarys instytucji i naczelnne zasady*, Warszawa 2010.
- Cieślak Z., *Odpowiedzialność w prawie administracyjnym*, [w:] *Prawo administracyjne*, red. Z. Niewiadomski, Warszawa 2011.
- Clark M., Marshall W.L., Wingersky M.F., *A Treatise on the Law of Crimes*, Chicago 1958.
- Common law*, [w:] *Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa*, red. J. Zajadło, Warszawa 2007.

- Comparative Concepts of Criminal Law*, eds J. Keiler, D. Roef, Cambridge–Antwerp–Portland 2015.
- Complak K., *Komentarz do art. 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014.
- Complak K., *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej w porządku RP*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002.
- Complak K., *Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej konstytucji*, Prz. Sejm. 1998, nr 5.
- Cora S., *Zasada legalizmu ścigania a zawiadomienie o przestępstwie*, PiP 2010, z. 10.
- Coudenhove-Kalergi R., *Die europäische Frage*, „Vossische Zeitung” 1922.
- Coudenhove-Kalergi R., *Panuropa*, Wien 1923.
- Cramer P., *Völlrauschtatbestand als abstraktes Gefährdungsdelikt*, Tübingen 1962.
- Crawford A., *Criminalizing Sociability Through Anti Social Behaviour Legislation: Dispersal Powers, Young People and the Police*, YJ 2009, No. 1.
- Crawford A., *Dispersal Powers and the Symbolic Role of Anti-Social Behaviour Legislation*, MLR 2008, Vol. 71, No. 5.
- Crawford A., *Governing Through Anti-Social Behaviour Regulatory Challenges to Criminal Justice*, BJC 2009, Vol. 49, No. 6.
- Crime Unlimited? Questions for the 21st Century*, eds P. Carlen, R. Morgan, Basingstoke 1999.
- Criminal Law of Russian Federation: General Part*, ed. A. Raroga, Moscow 2010 [in Russian].
- Criminal Law: General Part*, ed. I. Kosachenko, 4th edn, Moscow 2009 [in Russian].
- Ćwiąkański Z., *Uwagi do założeń reformy prawa wykroczeń*, PiP 1989, z. 6.
- Ćwiąkański Z., *Znamiona normatywne w kodeksie karnym*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, red. Z. Ćwiąkański et al., Kraków 1994.
- Ćwiklińska A., *Deregulacja zawodów*, Nier. i Pr. 2012, nr 3.
- Cyprian T., *Problem karalności zagrożenia w sprawach o wypadki drogowe*, PiP 1965, z. 2.
- Czachórski W., *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2004.
- Czaja J., *O nieracjonalności pojęcia „racjonalnego ustawodawcy”*, [w:] *Studia z filozofii prawa*, red. J. Stelmach, Kraków 2001.
- Czajka M., *Procedura karna*, [w:] *Prawo francuskie*, t. 1. red. A. Machowska, K. Wojtyczek, Kraków 2004.
- Czapliński W., *Prawo międzynarodowe a prawo wewnętrzne w projekcie konstytucji RP (uwagi na tle artykułu Anny Wyrozumskiej)*, PiP 1997, z. 2.

- Czech E.K., *Szkoda w obszarze środowiska i wina jako determinanty odpowiedzialności administracyjnej za tę szkodę*, Białystok 2008.
- Czech T., *Konsorcjum kredytowe*, Warszawa 2011.
- Czempas J., Smykała J., *Ryzyko, błędy i trudności przy absorpcji środków unijnych*, Fin. Kom. 2012, nr 6.
- Czeszejko-Sochacki Z., *O wymiarze sprawiedliwości w świetle Konstytucji, międzynarodowych standardów i praktyki*, PiP 1999, z. 9.
- Czeszejko-Sochacki Z., *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, PiP 1997, z. 11–12.
- Dąbrós M., *Prawny skutek skazania za przestępstwo wymienione w art. 18 § 2 k.s.h. jako ograniczenie zdolności prawnej*, PPH 2014, nr 8.
- Dąbrowa J., *Wina jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej*, Wrocław 1968.
- Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., *Kryminalizacja ucieczki sprawcy wypadku drogowego z miejsca zdarzenia w świetle nowelizacji kodeksu karnego z 12 lipca 1995 r., cz. 2*, Pal. 1996, nr 5–6.
- Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., *Odpowiedzialność za spowodowanie wypadku komunikacyjnego w świetle regulacji nowego Kodeksu karnego z 1997 r., cz. 2*, Pal. 1999, nr 1–2.
- Dąbrowski S., Łazarska A., *O sprawiedliwości w wymiarze sprawiedliwości*, Pal. 2012, nr 9–10.
- Dąbrowski W.F., *Orzecznictwo karno-administracyjne w PRL*, Poznań 1967.
- Dąbrowski W.F., *Zagadnienia ogólne orzecznictwa karno-administracyjnego w PRL*, Poznań 1970.
- Danet J., *La concurrence des procédures pénales*, [w:] *Le droit pénal, Archives de philosophie du droit*, t. 53, Paris 2010.
- Daniszewski B., *O dopuszczalność warunkowego zawieszenia kary grzywny i zmianę przepisów o zatarciu skazania*, NP 1960, nr 2.
- Dannecker G., *Das Verbot unbestimmter Strafen. Der Bestimmtheitsgrundsatz im Bereich der Deliktsfolgen*, SSU 2011, T. 1.
- Daranowski P., *Międzynarodowa ochrona praw obywatelskich i politycznych in statu nascendi*, Łódź 1993.
- Darsonville A., *Les sanctions pénales*, [w:] *Le principe de nécessité en droit pénal: actes de la [première] Journée d'études radicales*, éd. O. Cahn et al., Paris 2013.
- Daszkiewicz W., *Pokrzywdzony przestępstwem a zasada legalizmu w procesie karnym*, [w:] *Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grajewskiemu*, red. M. Płachta, GSP 2003, t. 11.
- Daszkiewicz W., *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, t. 1, Poznań 1999.
- Daszkiewicz W., *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1996.
- Dawidowicz W., *Prawo administracyjne*, Warszawa 1997.
- Debiuty Studio Iuridica Toruniensia*, red. K. Kamińska, Toruń 2006.

- Dębski R., *Jeszcze o normie prawnokarnej*, [w:] *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, red. A. Adamski et al., Toruń 2012.
- Dębski R., *O normie prawnej we współczesnym piśmiennictwie polskim*, Acta Univ. Lodz., Fol. Iur. 1994, Vol. 60.
- Dębski R., *O przepisach blankietowych w prawie karnym. Uwagi wprowadzające*, Acta Univ. Lodz., Fol. Iur. 1991, Vol. 47.
- Dębski R., *Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995.
- Dębski R., *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu zasady nullum crimen sine lege*, PiP 1992, z. 5.
- Dębski R., *Zasada nullum crimen sine lege i postulat wyłączności ustawy*, Acta Univ. Lodz., Fol. Iur. 1992, Vol. 50.
- Dębski R., *Podziały znamion czynu zabronionego*, [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności karnej*, red. idem, Warszawa 2013.
- Dębski R., *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, [w:] *System prawa karnego*, tom 3, red. A. Marek, Warszawa 2013.
- Dellis G., *Droit pénal et droit administratif. L'influence des principes du droit pénal sur le droit administrative répressif*, Paris 1997.
- Delmas-Marty M., *Code pénal d'hier, droit pénal d'aujourd'hui, matière pénale de demain*, Paris 1986.
- Delmas-Marty M., Teitgen-Colly C., *Punir sans juger: de la répression administrative au droit administrative pénal*, Paris 1992.
- Delvolve P., *Droit pénal et droit administratif*, [w:] *Le droit pénal*, APD 2010, vol. 53.
- Derlatka M., *Postulowanie normom prawnym*, Prok. i Pr. 2014, nr 1.
- Dicey A.V., *Introduction to the Study of the Law of the Constitution [reprint]*, London 1979.
- Dobkine M., *L'Ordre répressif administratif*, Paris 1993.
- Doda Z., Grajewski J., *Przegląd orzecznictwa*, PS 1997, nr 11–12.
- Domański G., *Administracyjne kary pieniężne za zanieczyszczanie środowiska*, PUG 1976, nr 9.
- Drago G., *La motivation des sanctions selon le droit constitutionnel*, [w:] *Les sanctions en droit contemporain*, vol. 2, *La motivation des sanctions prononcées en justice*, Paris 2013.
- Dreyer E., *Droit pénal général*, Paris 2014.
- Droit constitutionnel et grand principes du droit pénal*, éd. F. Hourquebie, V. Peltier, 2013.
- Droit constitutionnel*, éd. L. Favoreu, Paris 2014.

- Drozd A., *Ochrona danych osobowych pracownika (kandydata) po nowelizacji kodeksu pracy*, PiZS, 2004, nr 1.
- Dubber M.D., Hörnle T., *Criminal Law. A Comparative Approach*, Oxford 2014.
- Dubicka A., *Konstytucyjność przystąpienia Polski do Unii Europejskiej (w świetle wyroku TK)*, PiP 2007, z. 6.
- Dudek D., *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999.
- Dudka K., *Funkcjonowanie instytucji referendarza sądowego w sprawach karnych – możliwe pola poszerzenia zakresu uprawnień referendarza sądowego w sprawach o wykroczenia*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2015 [<https://www.iws.org.pl/>]
- Dudzik S., *Pojęcie pomocy państwa oraz rola sądów krajowych w egzekwowaniu prawa pomocy państwa Unii Europejskiej - wprowadzenie i wyrok TS z 11.07.1996 r. w sprawie C-39/94 Syndicat français de l'Express international (SFEI) i inni przeciwko La Poste i inni*, EPS 2016, nr 1.
- Duff R.A., *Intention, Agency and Criminal Liability: Philosophy of Action and the Criminal Law*, Oxford 1990.
- Dukiet-Nagórska T., et al., *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, wyd. 2, Warszawa 2010.
- Duniewska Z., *Prawo administracyjne – wprowadzenie*, [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 1, Instytucje prawa administracyjnego, red. R. Hauser et al., Warszawa 2010.
- Dunn J., *Legitimacy and Democracy in the World Today*, [w:] *Legitimacy and Criminal Justice. An International Exploration*, eds. J. Tankebe, A. Liebling, Oxford–New York 2013
- Duży J., *Zasada legalizmu a cele procesu karnego*, PiP 2011, z. 2.
- Dworkin G., *The Limits of the Criminal Law*, [w:] J. Deigh, D. Dolinko, *Philosophy of Criminal Law*, New York 2011.
- Dylematy praw człowieka*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Warszawa 2006.
- Dylematy wielokulturowości*, red. W. Kalaga, Warszawa 2004.
- Dyskusja redakcyjna nad projektem zmian w prawie o wykroczeniach*, Prob. Praw 1991, nr 6 (wkładka).
- Działocha K., „Zamknięcie” systemu źródeł prawa w Konstytucji RP, [w:] *W kręgu zagadnień konstytucyjnych. Profesorowi Eugeniuszowi Zwierzchowskiemu w darze*, red. M. Kudej, Katowice 1999.
- Działocha K., *Naczelné organy prezydiálne w europejskich państwach socjalistycznych*, Wrocław 1967.
- Działocha K., *O prawie i jego źródłach z perspektywy pięciolecia obowiązywania Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Pięć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Materiały z konferencji na Zamku Królewskim w Warszawie*, red. H. Jerzmański, Warszawa 2002.

- Działocha K., *Uwagi do art. 8 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, red. L. Garlicki, Warszawa 2007.
- Działocha K., *Uwagi do art. 90 Konstytucji*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, red. L. Garlicki, Warszawa 2007.
- Działocha K., *Źródła prawa powszechnie obowiązującego wobec praktyki konstytucyjnej*, [w:] *System źródeł prawa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Materiały XLII Ogólnopolskiej Konferencji Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego*, red. M. Granat, Lublin 2000.
- Dziewięcka-Bokun L., *Sankcja prawna w prawie administracyjnym*, Acta Univ. Wratislaviensis, 1972, nr 169, Prawo, nr 36.
- Dzikiewicz L., *O pojęciu winy i jej trzech odmianach*, PiP 1977, z. 1.
- Eckert M., *Historia Polski 1914–1939*, Warszawa 1990.
- Edwards J., *Mens Rea in Statutory Offences*, London 1955.
- Ehrlich L., *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1958.
- Ehrlich S., *Wiążące wzory zachowania. Rzecz o wielości systemów norm*, Warszawa 1995.
- Ehrlich S., *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Warszawa 1971.
- Elewa-Badar M., Marchuk I., *A Comparative Study of the Principles Governing Criminal Responsibility in the Major Legal Systems of the World (England, United States, Germany, France, Denmark, Russia, China, and Islamic legal tradition)*, CLF 2013, Vol. 24, No. 1.
- Eser A., *Europäisches und Internationales Strafrecht*, München 2014.
- Esmein A., *Histoire de la procédure criminelle en France*, Paris 1882.
- Ettinger H., *Tajemnica zawodowa adwokata*, GSW 1908, nr 1.
- Europäisches Verfassungsrecht. Theoretische und dogmatische Grundzüge*, Hrsg. A. von Bogdandy, J. Bast, Heidelberg 2009.
- European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014*, 11.09.2014, www.heuni.fi (zakładki: news / 2014).
- Europeizacja prawa*, red. T. Biernat, Kraków 2008.
- Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (tekst jednolity)*, [w:] M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do EKPCz*, wyd. 7, Warszawa 2015.
- Fabrizy E.E., *Strafgesetzbuch*, Wien 2013.
- Faliszewski M., *Realizacja zasady ścigania z urzędu i zasady legalizmu w działalności procesowej Milicji Obywatelskiej*, Zesz. Nauk. ASW 1978, z. 20.
- Farmer L., *Criminal Law as Institution*, [w:] *Criminalization The Political Morality of the Criminal Law*, Oxford 2014.
- Felsenheld R., *La constitutionnalisation du droit administratif, Memoire de Master II Droit public approfondi*, Paris 2008.
- Ferdinand T.N., *Dlaczego różne społeczeństwa mają różne systemy wymiaru sprawiedliwości*, Ann. UMCS, Sect. G 1996, Vol. 43.

- Festschrift für Ernst Heinitz zum 70. Geburtstag am 1. Januar 1972*, Hrsg. H. Lütger *et al.*, Berlin 1972.
- Ferner W., *Kommentar zum Ordnungswidrigkeitengesetz. (Loseblattkommentar, Hermann Luchterhand Verlag, Aufl. 1, 1989.*
- Feuerbach P.J.A., *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts*, Giessen 1843.
- Filar M., *Polityka kryminalizacyjna III RP*, PiP 1996, z. 11.
- Filipek J., *Jeszcze o sankcji prawnej*, PiP 1965, z. 4.
- Filipek J., *Sankcja prawna w prawie administracyjnym*, PiP 1963, z. 12.
- Fill W., *Charakter prawny administracyjnych kar pieniężnych (na tle prawa ochrony środowiska)*, PiP 2009, z. 6.
- Filozofia prawa wobec globalizmu*, red. J. Stelmach, Kraków 2003.
- Fischer T., § 213, Minder schwerer Fall des Totschlags, Rn. 4, [w:] *idem, Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, München 2012.
- Fischer T., *Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen*, Aufl. 61, München 2014.
- Flatau-Kowalska A., *Odpowiedzialność karna bez winy w systemie angielskiego prawa karnego*, PiP 1961, z. 6.
- Fletcher G.P., *Basic Concepts of Criminal Law*, New York 1998.
- Flint J., Nixon J., *Governing Eighbours: Anti-Social Behaviour Orders and New Forms of Regulating Conduct in the UK*, Urban Stud. 2006, Vol. 43, No. 5–6.
- Florek T., Zoll A., *Z problematyki pogranicza przestępstw i wykroczeń*, NP 1974, nr 3.
- Foregger E., Fabrizy E., *Strafgesetzbuch, Kurzkomentar*, Wien 2013.
- Formy stadialne i postacie zjawiskowe popełnienia przestępstwa. Materiały III Białskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2007.
- Foundations of Criminal Law*, ed. S.J. Morse, Oxford 1999.
- Fourment F., *Procédure pénale*, Bruxelles 2011.
- Fourment F., *Procédure pénale*, Orléans 2003.
- Frankowski S., *Obiektywizacja odpowiedzialności karnej w angielskim prawie karnym*, PiP 1972, z. 3.
- Frankowski S., *Wina i kara w angielskim prawie karnym*, Warszawa 1976.
- Friedrich W., *Zum Legalitätsprinzip im StGB und seine Niederschlag in der Rechtsprechung*, ÖJZ 1980, T. 67.
- Fuchs H., *Strafrecht Allgemeiner, T. 1, Grundlagen und Lehre von der Straftat*, Wien 2012.
- Gaberle A., *Systemy reakcji na przestępczość jako odpowiedzi na „wyzwania współczesności”*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Wältosia*, red. J. Czapska *et al.*, Warszawa 2000.
- Gaberle A., *Wypadki drogowe; aspekty kryminologiczne*, Warszawa 1986.
- Gabriel-Węglowski M., *Przestępstwa przeciwko humanitarnej ochronie zwierząt*, Toruń 2009.

- Gallas W., *Abstrakte und konkrete Gefährdung*, [w:] *Festschrift für Ernst Heinitz zum 70. Geburtstag am 1. Januar 1972*, Hrsg. H. Lüttger et al., Berlin 1972.
- Gałużka A., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych oraz postanowienie SN z 10 grudnia 1998 r.*, I KZP 20/98, Cz.PKiNP 1999, z. 1.
- Garçon E., Peltier V., *Droit de la peine*, Paris 2010.
- Gardocka T., *Postępowanie karne. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2005.
- Gardocki L., *O relacji między typem przestępstwa a zagrożeniem ustawowym*, PiP 1979, z. 8–9.
- Gardocki L., *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym*, Lublin 2013.
- Gardocki L., *Prawo karne*, wyd. 1, Warszawa 1994.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 1999.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2000.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2005.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2006.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2008.
- Gardocki L., *Subsydiarność prawa karnego oraz in dubio pro libertate – jako zasady kryminalizacji*, PiP 1989, z. 12.
- Gardocki L., *Typowe zakłócenia funkcji zasady nullum crimen sine lege*, SI 1982, nr 10.
- Gardocki L., *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990.
- Gardocki L., *Zasada internacjonalizacji odpowiedzialności karnej za przestępstwa popełnione za granicą*, Warszawa 1979.
- Gardocki L., *Zasada nullum crimen sine lege a akty normatywne centralnych organów administracji*, PiP 1969, z. 9.
- Gardocki L., *Zasada nullum crimen sine lege certa we współczesnym polskim prawie karnym*, [w:] *Hominum causa omne ius constitutum est. Księga jubileuszowa ku czci Profesor Alicji Grześkowiak*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2006.
- Garland D., *Punishment and Modern Society. A Study in Social Theory*, Oxford 1990.
- Garland D., *Punishment and Welfare: A History of Penal Strategies*, Aldershot 1985.
- Garland D., *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford 2001.
- Garlicki L., *Kilka uwag o konstytucyjnych aspektach przystąpienia Polski do Unii Europejskiej*, [w:] *Konstytucja. Wybory. Parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszowi*, red. L. Garlicki, Warszawa 2000.
- Garlicki L., *Komentarz do art. 30*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. *idem*, Warszawa 2003.
- Garlicki L., *Komentarz do art. 31*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. *idem*, Warszawa 2003.

- Garlicki L., *Komentarz do art. 175*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 4, red. L. Garlicki, Warszawa 2005.
- Garlicki L., *Komentarz do art. 184 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 4, red. *idem*, Warszawa 2004.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 1998.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2009.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2005.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012.
- Garlicki L., *Prawo do sądu (rozważania de lege fundamentale ferenda)*, Ann. UMCS. Sect. G 1990, Vol. 37
- Garlicki L., *Przesłanki ograniczania konstytucyjnych praw i wolności (na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego)*, PiP 2001, z. 10.
- Garlicki L., *Uwagi do wstępu do Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. *idem*, Warszawa 1999.
- Garlicki L., *Uwagi do wstępu do Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, red. *idem*, Warszawa 2007.
- Garlicki L., *Uwagi o charakterze prawnym orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Studia nad prawem konstytucyjnym*, red. B. Banaszak, J. Trzciniński, Wrocław 1997.
- Garrett P.M., *Making Anti-Social Behaviour: a Fragment on the Evolution of ASBO Politics in Britain*, Br. J. Soc. Work. 2007, Vol. 37, No. 5.
- Gąsczyk-Ożarowski Z., Chowaniec C., *Czy podbiegnięcia krwawe naruszają czynności skóry?*, Arch. Med. Sąd. Krym. 2009, t. 59.
- Gaudium in litteris est. *Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. L. Gardocki *et al.*, Warszawa 2005.
- Gauhman L., Maksimov S., *Criminal Law of Russian Federation: General Part*, Moscow 2010.
- Gawelik L., *Les sources de la codification pénale napoléonienne à la lumière des observations des tribunaux sur le projet de l'an IX*, Lille 2002.
- Gawłowicz I., Łaski P., *Zwyczaj międzynarodowy a Konstytucja RP z 1997 r.*, [w:] *Źródła prawa w Rzeczypospolitej Polskiej. W 15 lat po wejściu w życie Konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku*, red. A. Bałaban *et al.*, Szczecin 2013.
- Gdulewicz E., [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1998
- Gee G., Rubini L., Trybus M., *Leaving the EU? The Legal Impact of Brexit on the United Kingdom*, EPL 2016, Vol. 22, Iss. 1.
- Geiger R., Khan D.E., Kotzur M., *EUV/AEUV, Kommentar*, Aufl. 5, München 2010.
- Gensikowski P., *Częściowa depenalizacja czynów zabronionych wynikająca z ustawy z 27 września 2013 r. a prawomocne orzeczenia skazujące o odstąpieniu od ukarania*, PS 2014, nr 10.

- Gensikowski P., *Zamiana kary wynikająca z depenalizacji częściowej przewidzianej w ustawie z dnia 27 września 2013 r. a orzeczenie kary łącznej*, Prok. i Pr. 2015, nr 12.
- Geppert K., *Das Opportunitätsprinzip*, „Jura” 1986, H. 6.
- Giętkowski R., *Funkcja stabilizacyjna kar dyscyplinarnych*, [w:] *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl et al., Warszawa 2011.
- Giętkowski R., *Kara ograniczenia wolności orzekana w reakcji na wykroczenie*, Cz.PKiNP 2008, z. 1.
- Giętkowski R., *Zasada osobistej odpowiedzialności karnej*, PiP 2009, z. 5.
- Gieysztor I., *Research into the Demographic History of Poland: a Provisional Summing-up*, Acta Pol. Hist. 1968, Vol. 17.
- Giezek J., Kardas P., *Sporne problemy przestępstwa działania na szkodę spółki na tle aktualnych wymagań teorii i praktyki*, Pal. 2002, nr 9–10.
- Giezek J., *Narażenie na niebezpieczeństwo oraz jego znaczenie w konstrukcji czynu zabronionego*, PPIA 2002, t. 50.
- Giezek J., *Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym*, Wrocław 1994.
- Girdwoyń P., *Stan nietrzeźwości i po użyciu alkoholu oraz innych środków psychoaktywnych – dopuszczalne analogie? Uwagi na tle art. 178a § 1 i art. 87 § 1 kw*, WPP 2012, nr 4.
- Girdwoyń P., *Zarys niemieckiego procesu karnego*, Białystok 2006.
- Gizbert-Studnicki T., *Konflikt dóbr i kolizja norm*, RPEiS 1989, nr 1.
- Glaser S., *Kara odwetowa a kara celowa*, Lublin 1924.
- Glaser S., *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933.
- Glaser S., *Postulaty reformy procesu karnego. Referat na III Zjazd Prawników Polskich*, Gł. Pr. 1936, nr 1–3.
- Glaser S., *Wstęp do nauki procesu karnego*, Warszawa 1928.
- Glaser S., Mogilnicki A., *Kodeks karny. Komentarz*, Kraków 1934.
- Głazek A., *Zmiany kryteriów i zasad opiniowania w sprawach alkoholowych*, Prok. i Pr. 1995, nr 2.
- Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2003.
- Godność człowieka jako kategoria prawna*, red. K. Complak, Wrocław 2001.
- Gofroń C., *Problematyka ogólna normy prawnokarnej*, [w:] *Problemy ewolucji prawa karnego*, red. T. Bojarski, Lublin 1990.
- Göhler E., *Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*, München 1995.
- Göhler E., *Ordnungswidrigkeitengesetz*, Aufl. 10, München 1992.
- Göhler E., *Ordnungswidrigkeitengesetz*, [w:] *Beck'sche Kurz-Kommentare*, Bd. 18, Aufl. 16, München 2012.
- Goldschmidt J., *Das Verwaltungsstrafrecht*, Berlin 1902.
- Goldschmidt J., *Verwaltungsstrafrecht in Österreich*, ZStW 1911, B. 31.

- Gontarski W., *Oportunizm czy legalizm. Kiedy pracuje prokurator*, „Rzeczpospolita” z 12 lutego 2003 r.
- Góra-Błaszczkowska A., „Rzetelne postępowanie przed sądem” według Trybunału Konstytucyjnego (na podstawie wybranych orzeczeń), [w:] *Ius et remedium. Księga jubileuszowa prof. Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010.
- Górski A., *Europejskie ściganie karne. Zagadnienia ustrojowe*, Warszawa 2010.
- Górski M., *Odpowiedzialność administracyjnoprawna w ochronie środowiska: odpowiedzialność za szkody w środowisku i inne instrumenty odpowiedzialności administracyjnoprawnej*, Warszawa 2008.
- Gosk Z., *Zasada oportunizmu w polskim postępowaniu karnym (art. 11 k.p.k.)*, PS 2004, nr 11–12.
- Gostyński Z., *Konsekwencje wprowadzenia samorządu terytorialnego w postępowaniu o czyn karalny*, ST 1991, nr 11–12.
- Gostyński Z., *Prawo wykroczeń w zarysie*, Katowice 1987.
- Gostyński Z., *Problem wykroczeń przekształconych z występków w perspektywie reformy ustawodawstwa karnego*, PPK 1990, nr 2.
- Gostyński Z., *Sądowe postępowanie w sprawach o wykroczenia wg projektu kodeksu postępowania karnego*, PiP 1995, z. 9.
- Gostyński Z., *Z problematyki zatarcia skazania*, NP 1970, nr 5.
- Government Policy and Rule of Law*, eds B. Hessel, P. Hofmański, Białystok–Utrecht 1997.
- Grajewski J., et al., *Prawo karne procesowe. Część ogólna*, Warszawa 2005.
- Grajewski J., Grajewski K., *Immunitet parlamentarny na tle obowiązujących przepisów prawa karnego procesowego*, cz. I i II, PS 1993, nr 1 i 2.
- Grajewski J., *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2012.
- Grajewski J., Steinborn S., *Komentarz aktualizowany do art. 11 Kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 2015.
- Granat M., *Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna*, PiP 2014, z. 8.
- Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013.
- Graverend J.M. le, *Traité de la législation criminelle en France*, Paris 1863.
- Graziadei M., *Comparative Law as the Study of Legal Transplants*, [w:] *The Oxford Handbook of Comparative Law*, eds M. Reimann, R. Zimmermann, Oxford 2008.
- Gregorowicz J., *Definicje w prawie i nauce prawa*, Łódź 1962.
- Gromski W., *Integracja i globalizacja z perspektywy filozofii prawa*, [w:] *Filozofia prawa wobec globalizmu*, red. J. Stelmach, Kraków 2003.
- Gromski W., *Uwagi o podstawach europejskiej kultury prawnej*, [w:] *Z zagadnień teorii i filozofii prawa. W poszukiwaniu podstaw prawa*, red. A. Sulikowski, Wrocław 2006.

- Gromski W., *Zagadnienie granic prawa*, [w:] *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i inspiracje*, red. L. Garlicki, A. Szmyt, Warszawa 2003.
- Gröpl Ch., Windhorst K., Coelln Ch. von, *Studienkommentar Grundgesetz*, München 2013.
- Gropp W., *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Heidelberg 2005.
- Gross, H., *A Theory of Criminal Justice*, New York 2005.
- Groszyk H., *Refleksje o przyszłości sankcji prawnej (Przyczynek do ewolucji sankcji prawnej w społeczeństwach przyszłości)*, [w:] *Problemy teorii i filozofii prawa*, red. H. Groszyk *et al.*, Lublin 1985.
- Groszyk W., *Czy demokratyczne państwo stać na zasadę legalizmu?*, „Rzeczpospolita” z 12 września 2001 r.
- Grover C., *Crime and Inequality*, Abingdon 2008.
- Grünwald G., *Bedeutung und Begründung des Satzes nulla poena sine lege*, ZStW 1964, B. 76.
- Gruszecka D., *Ochrona dobra prawnego na przedpolu jego naruszenia. Analiza kar-nistyczna*, Warszawa 2012.
- Grzegorzcyk T., *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2005.
- Grzegorzcyk T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2000.
- Grzegorzcyk T., *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Grzegorzcyk T., *Kodeks postępowania karnego wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym*, Kraków 2003.
- Grzegorzcyk T., *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Grzegorzcyk T., *Kolejna reforma prawa o wykroczeniach*, PiP 1996, z. 12.
- Grzegorzcyk T., *Nowela do prawa wykroczeń. Komentarz*, Kraków 1999.
- Grzegorzcyk T., *O założeniach planowanej reformy postępowania w sprawach o wykroczenia*, PiP 1990, z. 12.
- Grzegorzcyk T., *Podstawowe założenia materialnego i procesowego prawa wykroczeń*, [w:] *Kodeks wykroczeń. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Przepisy wprowadzające*, red. *idem*, Warszawa 2010.
- Grzegorzcyk T., *Podstawowe założenia nowego kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia*, Prok. i Pr. 2001, nr 10.
- Grzegorzcyk T., *Sądowa kontrola nad orzecznictwem w sprawach o wykroczenia*, PiP 1993, z. 4.
- Grzegorzcyk T., Gubiński A., *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1996.
- Grzegorzcyk T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2003.
- Grzelak A., *Kompetencje WE do określania sankcji karnych w przepisach prawa wspólnotowego – glosa do wyroku ETS z 13.09.2005 r. w sprawie C 176/03 Komisja przeciwko Radzie*, EPS 2006, nr 6.

- Grzelak A., *Unia Europejska a prawo karne*, Warszawa 2002.
- Grześkowiak A., Nullum crimen, nulla poena sine lege anteriori, [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, red. R. Wieruszewski, Wrocław 1991.
- Grześkowiak A., *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, Lublin 2005.
- Grzeszczyk W., *Podstawowe założenia nowego kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia*, Prok. i Pr. 2001, nr 10.
- Grzeszczyk W., *Rola opinii biegłego w postępowaniu karnym*, Prok. i Pr. 2005, nr 6.
- Grzybowski M., *Konstytucyjne ujęcie odpowiedzialności karnej (Uwagi na marginesie wykładni art. 42 ust. 1 Konstytucji RP)*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas et al., Warszawa 2012.
- Grzywo-Dąbrowski W., *Podręcznik medycyny sądowej*, Warszawa 1948.
- Gubała W., *Błędy w analizie krwi na zawartość alkoholu*, Pal. 1994, nr 443.
- Gubała W., *Czynniki wpływające na wynik pomiaru zawartości alkoholu w wydychanym powietrzu*, PnD 2001, nr 6.
- Gubała W., *Ocena stanu nietrzeźwości na podstawie obliczeń teoretycznych*, PnD 2001, nr 9.
- Gubała W., *Toksykologia alkoholu wybrane zagadnienia*, Kraków 1997.
- Gubała W., *Wartość dowodowa analizy wydychanego powietrza na zawartość alkoholu*, PnD 2001, nr 8.
- Gubiński A., *O projektach reformy prawa wykroczeń*, PiP 1992, z. 11.
- Gubiński A., *Ewolucja stosowanych przez kolegia środków karnych i zasad wymiaru kary*, ZW 1977, nr 6.
- Gubiński A., *O niektórych kierunkach orzecznictwa kolegów do spraw wykroczeń w latach 1972–1975*, PiP 1976, z. 3.
- Gubiński A., *O właściwy zakres przedmiotowy prawa o wykroczeniach*, ZW 1981, nr 3.
- Gubiński A., *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1985.
- Gubiński A., *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1989.
- Gubiński A., Siewierski M., *Ustawa o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 1967.
- Gubiński A., *Zasady prawa karnego*, Warszawa 1996.
- Günter H., *Die Genese eines Straftatbestandes*, Jur. Schul. 1978, H. 1.
- Günther H.L., *Das Recht der Ordnungswidrigkeiten – Aufbruch zu neuen Ufern? 40 Jahre Bundesrepublik Deutschland. 40 Jahre Rechtsentwicklung*, Tübingen 1989.
- Gurgul J., *O swobodnej ocenie opinii biegłego*, Prok. i Pr. 2013, nr 10.
- Gutekunst W., *O przestępstwie rabunku*, PiP 1954, z. 2.
- Guyomar M., *Les sanctions administratives*, Paris 2014.

- Guz T., *O naturze wrodzonej godności człowieka*, [w:] *Normatywny wymiar godności*, red. W. Lis, A. Balicki, Lublin 2012.
- Habrat D., *Zasady odpowiedzialności podmiotu zbiorowego – rozważania w świetle wyroku Trybunatu Konstytucyjnego*, *Ius Adm.* 2005, nr 2.
- Habzda-Siwiek E., *Kilka uwag o przestępstwach przeciwko życiu i zdrowiu z rozdziału XIX kodeksu karnego w oparciu o dane ze statystyk policyjnych*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas *et al.*, Warszawa 2012.
- Hadden T., *Strict Liability and the Enforcement of Regulatory Legislation*, *Crim. L.R.* 1970.
- Hajduk T., *Wypadki przestępstw mniejszej wagi*, *Prok. i Pr.* 2002, nr 5.
- Hall J., *General Principles of Criminal Law*, 1960, pozycja wydrukowana jako rozdział 1 w: M. Moore, A.P. Blame, *Placing Blame: A General Theory of the Criminal Law*, Oxford 1997.
- Hanausek T., Hanausek W., *Narkomania. Studium kryminologiczno-kryminalistyczne*, Warszawa 1976.
- Hanausek T., *Uwagi o naturze niebezpieczeństwa jako zjawiska obiektywnego i dynamicznego*, [w:] *Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa. Księga pamiątkowa ku czci W. Woltera*, Warszawa 1959.
- Handbuch des Betäubungsmittelstrafrechts*, Hrsg. A. Kreuzer, München 1998.
- Hart H.L.A., *The Concept of Law*, Oxford 1961.
- Hart H.L.A., Honore T., *Causation in the Law*, Oxford 1985.
- Hassemer W., *Symbolisches Strafrecht und Rechtsgüterschutz*, *NStZ* 1989, H. 12.
- Hassemer W., *Warum und zu welchem Ende strafen wir?*, *ZfR* 1997.
- Hatschek J., *Lehrbuch des deutschen und preussischen Verwaltungsrechtes*, Leipzig 1924.
- Hauser R., Leoński Z., Skoczylas A., *Postępowanie egzekucyjne w administracji. Komentarz*, Warszawa 2005.
- Hauser R., *Władza sądownicza w systemie trójpodziału władz*, *Jur.* 1999, nr 12.
- Hefendehl R., *Kollektive Rechtsgüter im Strafrecht*, Köln–Berlin–Bonn–München 2002.
- Hegel G.W.F., *Zasady filozofii prawa*, Warszawa 1969.
- Helios J., Jedlecka W., *Suwerenność w dobie procesów integracyjnych i globalizacyjnych*, Wrocław 2004.
- Hellbling E., *Reform des Verwaltungsstrafrechtes*, *Stb* 1978, Nr. 12.
- Hellbling E.C., *Grenzen des Verwaltungsstrafrechtes*, *JB* 1959.
- Herdegen M., *Prawo europejskie*, Warszawa 2004.
- Herring J., *Consent in the Criminal Law: The Importance of relationality and Responsibility*, [w:] A. Reed *et al.*, *General Defences in Criminal Law. Domestic and Comparative Perspectives*, Burlington (VT) 2014.

- Herzog A., *Niektóre problemy kwalifikacji prawnej przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji*, Prok. i Pr. 2002, nr 2.
- Herzog A., *Ustawa o broni i amunicji po nowelizacji*, Prok. i Pr. 2011, nr 10.
- Herzog A., *Zakaz prowadzenia rowerów, motorowerów i pojazdów zaprzęgowych*, Prok. i Pr. 2002, nr 5.
- Hippel R. von, *Lehrbuch des Strafrechts*, Berlin–Heidelberg 1932.
- Hirsch A. von, et al., *Criminal Deterrence and Sentence Severity: An Analysis of Recent Research*, Portland (OR) 1999.
- Hirsch A. von, *Positive Generalprävention und Tadel*, GA 1995, Vol. 144, Nr. 6
- Hirsch H.J., *Konkrete und abstrakte „Gefährdungsdelikte“*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, Kraków 1994.
- Hirsch H.J., *Problematyka regulacji nieudolnego usiłowania w polskim i niemieckim prawie karnym*, [w:] *Przestępstwo, kara, polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, Kraków 2006.
- Hirsch H.J., *Systematik und Grenzen der Gefahrdelikte*, [w:] *Strafrecht und Wirtschaftsrecht – Dogmatik, Rechtsvergleich, Rechtsstatssachen – Festschrift für Klaus Tiedemann zum 70. Geburtstag*, Hrsg. U. Sieber et al., Köln 2008.
- Hirsch H.J., *W kwestii aktualnego stanu dyskusji o pojęciu dobra prawnego*, RPEiS 2002, nr 1.
- Hirst M., *Jurisdiction and the Ambit of the Criminal Law*, Oxford 2003.
- Hochberg L., Murzynowski A., Schaff L., *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1959.
- Hofmański P., *Konstytucyjne problemy europejskiego nakazu aresztowania*, [w:] *Europejski nakaz aresztowania w teorii i praktyce państw członkowskich Unii Europejskiej*, red. P. Hofmański, Warszawa 2008.
- Hofmański P., *Konwencja europejska a prawo karne*, Toruń 1995.
- Hofmański P., *Przyszłość ścigania karnego w Europie*, EPS 2006, nr 12.
- Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 3, red. P. Hofmański, Warszawa 2004.
- Hofmański P., *The Principle of Legality on the Ground of Criminal Procedure in Poland and the Rule of Law*, [w:] *Government Policy and Rule of Law*, eds B. Hessel, P. Hofmański, Białystok–Utrecht 1997.
- Hogan B., Smith J.C., *Criminal Law*, London 1973.
- Holda Z., et al., *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Warszawa 2008.
- Holda Z., *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*, [w:] *idem et al., Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Warszawa 2008.
- Holdsworth W.S., *A History of English Law*, t. 5, London 1924.
- Hominum causa omne ius constitutum est. *Księga jubileuszowa ku czci Profesor Alicji Grzeszkowiak*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2006.

- Hörnle T., *Criminalizing Behavior to Protect Human Dignity*, CLaP 2012, No. 6.
- Hörnle T., *Grob anstößiges Verhalten. Strafrechtlicher Schutz von Moral, Gefühlen und Tabus*, Frankfurt am Mein 2005.
- Hörnle T., *Legal Regulation of Offence*, [w:] *Incivilities: Regulating Offensive Behavior*, Hrsg. A.P. Simester, A. von Hirsch, Oxford 2006.
- Hryniewicz L., *Współczesne poglądy na działanie alkoholu etylowego w ośrodkowym układzie nerwowym. Zagadnienia Alkoholizmu*, Warszawa 1968.
- Hryniewicz-Lach E., *Kompensacja szkód i krzywd w prawie karnym*, Prok. i Pr. 2016, nr 3.
- Hryniewicz-Lach E., *Kara kryminalna w świetle konstytucji RP*, Warszawa 2015.
- Hube R., *Ogólne zasady nauki prawa karnego*, Warszawa 1839.
- Huminiak T., *Pojęcia „środek działający podobnie do alkoholu” i „środek odurzający”. Kolejne uwagi*, PnD 2005, nr 5.
- Huminiak T., *Praktyczne problemy weryfikacji zarzutu kierowania pojazdem pod wpływem środka odurzającego*, PnD 2004, nr 8.
- Huminiak T., *Stan „pod wpływem środków odurzających” i stan „po użyciu środka działającego podobnie do alkoholu” u kierującego pojazdem*, PnD 2004, nr 3.
- Husak D., *Overcriminalization. The Limits of the Criminal Law*, Oxford 2008.
- Husak D., *Strict Liability, Justice and Proportionality*, [w:] *Appraising Strict Liability*, ed. A.P. Simester, Oxford 2005.
- Idee nowelizacji kodeksu karnego*, red. M. Lubelski, R. Pawlik, A. Strzelec, Kraków 2014.
- Incivilities: Regulating Offensive Behavior*, eds A.P. Simester, A. von Hirsch, Oxford 2006.
- Indecki K., *Przestępstwo paserstwa w kodeksie karnym z 1969 roku. Analiza dogmatyczna*, Łódź 1991.
- Institucje współczesnego prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa Profesora zw. dra hab. Józefa Filipka*, red. I. Skrzydło-Niżnik, Kraków 2001.
- Integracja europejska*, red. M. Kuniński, Kraków 2000.
- Iserzon E., *Kolegia karno-administracyjne w systemie organów państwowych*, St. Praw. 1969, nr 21.
- Iserzon E., *Prawotwórcza działalność organów administracji państwowej*, PiP 1963, z. 5–6.
- Iserzon E., *Reforma orzecznictwa karno-administracyjnego*, PiP 1959, z. 8–9.
- Ius et Lex. *Księga jubileuszowa ku czci profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2002.
- Ius et remedium. *Księga jubileuszowa prof. Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubcki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010.
- Izdębski H., *Francja*, [w:] *Sądownictwo administracyjne w Europie Zachodniej*, red. L. Garlicki, Warszawa 1990.

- Jabłoński M., *Klasyfikacja wolności i praw jednostki w Konstytucji RP*, [w:] *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, red. *idem*, Warszawa 2010.
- Jabłoński M., *Pojęcie i ochrona godności człowieka w orzecznictwie organów władzy sądowej w Polsce*, [w:] *Godność człowieka jako kategoria prawna*, red. K. Complak, Wrocław 2001.
- Jabłoński M., Jarosz-Żukowska S., *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Warszawa 2010.
- Jabłoński P., Kaczmarek P., *O trzech granicach władzy prawniczej*, AFPiFS 2013, nr 1.
- Jaegermann K., *Stan nietrzeźwości (geneza i dzieje pojęcia w Polsce)*, Warszawa 1987.
- Jäger H., *Strafgesetzbung und Rechtsgüterschutz*, Stuttgart 1957.
- Jagiellołowicz Ł., *Konstytucyjny system źródeł prawa a status prawny jednostki w postępowaniu karnym*, Prok. i Pr. 2012, nr 11.
- Jagielski J., *Kontrola administracji publicznej*, Warszawa 2012.
- Jagusch H., Hentschel P., *Straßenverkehrsrecht*, Aufl. 33, 1995.
- Jakobs G., *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Berlin–New York 1991.
- Jakość prawa*, red. A. Wasilkowski, Warszawa 1996.
- Jakubowska E., *Kara ograniczenia wolności w świetle reformy prawa karnego*, [w:] *Reforma prawa karnego*, red. I. Sepiolo-Jankowska, Warszawa 2014.
- Jakubowska-Aleksandrow J., *Kontrola sądu nad orzecznictwem kolegium ds. wykroczeń*, St. Praw. 1981, nr 3.
- Jakubowska-Hara J., *Ewolucja modelu kontroli sądowej w sprawach o wykroczenia*, PPK 1999, nr 19.
- Jakubowska-Hara J., *Polityka karna sądów w sprawach o wykroczenia (w świetle danych statystycznych)*, Arch. Krym. 2007, t. 29–30.
- Jakubowska-Hara J., *W kwestii rezygnacji z kary aresztu w prawie wykroczeń*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego*.
- Jakubski P., *Wina i jej stopniowalność na tle kodeksu karnego*, Prok. i Pr. 1999, z. 4.
- Jamieson J., *Bleak Times for Children? The Anti-Social Behaviour Agenda and the Criminalization of Social Policy*, SPA 2012, Vol. 46, No. 4.
- Jancewicz R., *Tak zwane czyny „przepełowione”*, WPP 2005, nr 2.
- Janicka D., *Jurisdykcja państwa niemieckiego w warunkach wielokulturowego społeczeństwa – kilka wybranych przykładów ze szczególnym uwzględnieniem orzecznictwa administracyjnego i konstytucyjnego*, St. Iur. Torun. 2014, Vol. 15.
- Janiszewski B., *Dolegliwość jako element współczesnej kary kryminalnej*, [w:] *Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin Prof. Tadeusza Kaczmarka*, Kraków 2006.

- Janiszewski B., „Sprawiedliwość” kary. Rozważania w świetle prawnych podstaw jej wymiaru, [w:] *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin Profesora Aleksandra Ratajczaka*, red. A.J. Szwarc, Poznań 1999.
- Jankowski W., *Komentarz do art. 83 k.w.*, LEX/el. 2013.
- Janku Z., *Kara – administracja publiczna – prawo administracyjne*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009.
- Jareborg N., *Criminalization as Last Resort (Ultima Ratio)*, OSJoCL 2005, Vol. 2.
- Jaskiernia J., *Sądownictwo powszechne – założenia konstytucyjne i reforma dostosowawcza*, [w:] *Sądy i trybunały*, red. W. Skrzydło, Warszawa 2005.
- Jaskowska M., *Właściwość sądów administracyjnych (zagadnienia wybrane)*, [w:] *Koncepcja systemu prawa administracyjnego*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2007.
- Jasudowicz T., *Administracja wobec praw człowieka*, Toruń 1996.
- Jaworowicz-Rudolf A., *Funkcje sankcji administracyjnych w ochronie środowiska*, [w:] *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl *et al.*, Warszawa 2011.
- Jaworowicz-Rudolf A., Górski M., *Odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska*, [w:] *Prawo ochrony środowiska*, red. M. Górski, Warszawa 2009.
- Jaworski G., Sołtysińska A., *Postępowanie w sprawach ze stosunków międzynarodowych. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Jeandidier W., *Les auxiliaires obligés (Approche éthique)*, RPDP 2005, no 4.
- Jedlecka W., *Pojmowanie autonomii prawa europejskiego*, [w:] *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, red. S. Wronkowska, Kraków 2005.
- Jednostka w demokratycznym państwie prawa*, red. J. Filipek, Bielsko-Biała 2003.
- Jędrzejewski Z., *Bezprawie usiłowania nieudolnego*, Warszawa 2000.
- Jędrzejewski Z., *Bezprawność jako element przestępności czynu. Studium na temat struktury przestępstwa*, Warszawa 2009.
- Jędrzejewski Z., *Bezprawność*, [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności karnej*, red. R. Dębski, Warszawa 2012.
- Jędrzejewski Z., *Nullum crimen sine lege i kontratytypy a zasada jedności porządku prawnego (jednolitej bezprawności)*, IN 2011, nr 1.
- Jędrzejewski Z., *Teoria negatywnych znamion czynu zabronionego*, [w:] *Refleksje o prawie, państwie i społeczeństwie*, red. B.T. Bienkowska, D. Szafrąński, Warszawa 2005.
- Jędrzejewski Z., *Uwagi o pojęciu przestępstwa w projekcie k.k.*, PiP 1993, z. 10.
- Jendrośka J., *Karne zabezpieczenie wykonania dyrektyw administracji państwowej*, [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 3, red. T. Rabska, J. Łętowska, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978.

- Jendroška J., *Kary administracyjne*, [w:] *Księga jubileuszowa Profesora Marka Mazurkiewicza. Studia z dziedziny prawa finansowego, prawa konstytucyjnego i ochrony środowiska*, red. R. Mastalski, Wrocław 2001.
- Jendroška J., *Koncepcja sankcji karnej w prawie administracyjnym*, [w:] *Zbiór studiów z zakresu nauk administracyjnych*, red. Z. Rybicki et al., Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Jendroška J., *Zagadnienia prawne wykonania aktu administracyjnego*, Wrocław 1963.
- Jescheck H.H., *Lehrbuch des Strafrecht Allgemeiner Teil*, Aufl. 4, Berlin, 1988.
- Jeż-Ludwichowska M., Kala D., Lach A., *Charakter prawny postępowania i środki przymusu w sprawach o wykroczenia*, Prok. i Pr. 2002, nr 6.
- Juger vite, juger mieux? [...] Ordonnance pénale: outil de régulations des flux très efficace, s. 1–7. www.senat.fr/rap/r05-017/r05-0178.html (stan na 15.10.2016).
- Jurczyk T., *Analiza porównawcza przepisów Karty praw podstawowych Unii Europejskiej i Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, Przegl. Leg. 2008, nr 1.
- Jurek T., Świątek B., *Rozstrój zdrowia – próba interpretacji pojęcia*, cz. 1, *Ocena poprawności językowej, zakres znaczeniowy, przegląd orzecznictwa sądów*, Arch. Med. Sąd. Krym. 2006, t. 56.
- Kaczmarek T., *Dobro prawne i społeczna szkodliwość czynu*, [w:] *System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, Warszawa 2013.
- Kaczmarek T., *O kontratypach raz jeszcze*, PiP 2009, z. 7.
- Kaczmarek T., *Ogólne dyrektywy wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej*, Wrocław 1980.
- Kaczmarek T., *Recenzja pracy R. Dębski, Pozaustawowe znamiona przestępstwa (O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie)*, PiP 1996, z. 8–9.
- Kaczmarek T., *Rozważania o przestępstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości*, Warszawa 2006.
- Kaczmarek T., *Spoleczne niebezpieczeństwo czynu i jego bezprawność jako dwie cechy przestępstwa*, Wrocław 1966.
- Kaczmarek T., *Spory wokół pojęcia winy*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, Lublin 2005.
- Kaczmarek T., *Typizacja czynów społecznie niebezpiecznych a jego ustawowe znamiona*, [w:] *idem, Rozważania o przestępstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości*, Warszawa 2006.
- Kaczorowski P., *Uwagi o pojęciu państwa i jego suwerenności*, [w:] *Suwerenność państwa i jej granice*, red. S. Sowiński, J. Węgrzecki, Warszawa 2010.

- Kała M., Lechowicz W., *Środki działające podobnie do alkoholu – dokonania i perspektywy na przestrzeni 10 lat. Sprawozdanie z sympozjum*, PnD 2007, nr 7.
- Kała M., *Problematyka oznaczania środków podobnych do alkoholu – praktyka opiniodawcza*, Apel. Gd. 2004, nr 1–2.
- Kała M., *Środki działające podobnie do alkoholu w organizmie kierowcy – wprowadzenie toksykologa analityka*, [w:] eadem, W. Lechowicz, *Środki działające podobnie do alkoholu – dokonania i perspektywy na przestrzeni 10 lat. Sprawozdanie z sympozjum*, PnD 2007, nr 7.
- Kała M., *Środki działające podobnie do alkoholu w organizmie kierowcy*, PnD 2004, nr 11.
- Kała M., *Środki podobnie działające do alkoholu. Zagadnienia analityczne i interpretacyjne światła prawa*, [w:] *Wypadki drogowe. Vademecum biegłego sądowego*, Kraków 2006.
- Kalemba M., *Zasada in dubio pro reo w kontrydiktoryjnym procesie karnym*, [w:] *Kontrydiktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013.
- Kalinowski S., *Biegły i jego opinia*, Warszawa 1994.
- Kalinowski S., *Polski proces karny*, Warszawa 1971.
- Kałużniacki J., *Ustawy byleż dzielnicy pruskiej*, t. 1, *Ustawa karna*, Poznań 1921.
- Kamiński I.C., *Zakaz karania bez podstawy prawnej – orzecznictwo ETPCz za lata 2008–2010*, EPS 2011, nr 11.
- Kara w nauce i kulturze*, red. J. Utrat-Milecki, Warszawa 2009.
- Karaś T., *Analiza pojęcia bezprawności w prawie cywilnym*, PPUW 2004, nr 1.
- Karczewski J., *Postulat jasności prawa w odniesieniu do prawa Unii Europejskiej*, AFPiS 2015, nr 2.
- Kardas P., *„Idealny zbieg przestępstw” jako problem teoretyczny, dogmatyczny i kryminalnopolityczny*, Cz.PKiNP 2014, z. 3.
- Kardas P., *Konstrukcja idealnego zbiegu a zakres zastosowania zasady rei iudicatae*, Pal. 2011, nr 11–12.
- Kardas P., *Konstrukcja idealnego zbiegu przestępstw a konstytucyjna i konwencyjna zasada ne bis in idem. Rozważania o konstytucyjnych i konwencyjnych granicach władzy ustawodawczej*, Cz.PKiNP 2010, z. 4.
- Kardas P., Łabuda G., Razowski P., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Kardas P., Łabuda G., Razowski T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Kardas P., *Niektóre okoliczności wyłączające i umniejszające winę w projekcie kodeksu karnego*, WPP 1996, nr 1.
- Kardas P., *Przestępstwo ciągłe w prawie karnym. Analiza konstrukcji modelowych na tle pojęcia czynu, zbiegu przepisów i zbiegu przestępstw*, Kraków 1999.

- Kardas P., *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*, Kraków 2001.
- Karta praw podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym, red. A. Wróbel, Warszawa 2009.
- Kasicki G., Wiśniewski A., *Kodeks wykroczeń z komentarzem*, Warszawa 2002.
- Kastelik-Smaza A., *Spór o prymat prawa europejskiego po wejściu w życie Traktatu z Lizbony*, Prz. Sejm. 2010, nr 4.
- Kelsen H., *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*, Tübingen 1960.
- Kelsen H., *Principles of International Law*, New York 1952.
- Kenny C.S., Turner J.W.C., *Kenny's outline Of Criminal Law*, Cambridge 1952.
- Kępiński W., Szczepaniak R., *O bezpośrednim stosowaniu art. 77 ust. 1 Konstytucji*, PiP 2000. z. 3.
- Kijowski D., *Zasada adekwatności w prawie administracyjnym*, PiP 1990, z. 4.
- Kijowski D., *Zasada proporcjonalności (adekwatności) jako miernik dopuszczalności ingerencji państwa w prawa i wolności obywateli. Ekspertyza sporządzona dla Rzecznika Praw Obywatelskich*, Biul. RPO, Mat. 1990, z. 6.
- Kindhäuser U., *Gefährdung als Straftat. Rechtstheoretische Untersuchung zur Dogmatik der abstrakten und konkreten Gefährdungsdelikte*, Frankfurt am Main 1989.
- Kisiel W., *Kary administracyjne i sankcje karne w ustawach „drogowych”*, [w:] *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl et al., Warszawa 2011.
- Klaffkowski A., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1964.
- Klak C., *Czynności wyjaśniające w sprawach o wykroczenia a ochrona praw człowieka*, Prok. i Pr. 2008, nr 10.
- Klak C., *Realizacja konstytucyjnych środków ochrony godności*, ZNUR 2004, nr 15.
- Klat-Wertelecka L., *Sankcja egzekucyjna w administracji a kara administracyjna*, [w:] *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl et al., Warszawa 2011.
- Klejnowska M., *Skarga karna w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, Prok. i Pr. 2015, nr 1–2.
- Kloepfer M., *Verfassungsrecht*, Bd. 2, *Grundrechte*, München 2010.
- Kłopocka M., *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Acta Univ. Wratislaviensis, Prawo, nr 76.
- Klugiewicz K., *Kontrawencjonalizacja oraz inne praktyczne problemy ze stosowaniem art. 50 ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw*, [w:] *Reforma prawa karnego materialnego i procesowego z 2015 roku. Wybrane zagadnienia*, red. D. Kala, I. Zgoliński, Warszawa 2015.
- Kłys M., *Opiniowanie o nietrzeźwości jako problem „wiecznie żywy”*, Arch. Med. Sąd. Krym. 2003, nr 3.

- Kmiecik Z., *Dylematy reformy prawa o postępowaniu administracyjnym*, PiP 2016, z. 1.
- Kmiecik Z., *Instancyjność postępowania administracyjnego w świetle Konstytucji RP*, PiP 2012, z. 5.
- Kmiecik Z., *Ogólne zasady prawa i postępowania administracyjnego*, Warszawa 2000.
- Kmiecik Z., *Rady stanu we współczesnych systemach sądownictwa administracyjnego*, PiP 2010, z. 9.
- Kmiecik R., *Pokrzywdzony jako oskarżyciel a „sprawiedliwość naprawcza” – rys historyczny z perspektywy współczesnej*, Ann. UMCS, Sect. G 2009–2010, Vol. 56–57.
- Kmiecik R., *Sprawa o wykroczenie a proces karny (czy wymiar sprawiedliwości staje się jeszcze jednym „urządzeniem administracyjnym”?)*, Prok. 2002, nr 3–4.
- Kmiecik R., Skrętowicz E., *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2009.
- Kmiecik Z.R., *Postępowanie administracyjne i postępowanie sądowniczoadministracyjne*, Kraków 2003.
- Kocel-Krekora Z., *Kary i środki karne w kodeksie wykroczeń po nowelizacji*, Prok. i Pr. 1999, nr 2.
- Kocel-Krekora Z., *Krytycznie o środku karnym podania wyroku do publicznej wiadomości w kodeksie wykroczeń*, IN 2014, nr 1.
- Koch B., *Z problematyki przepisów blankietowych w prawie karnym*, Acta Univ. Nic. Copern., Prawo 1978, Vol. 16.
- Kochanowski J., *Subiektywne granice sprawstwa i odpowiedzialności karnej*, Warszawa 1985.
- Kodeks karny – część ogólna. Komentarz*, red. G. Rejman, Warszawa 1999.
- Kodeks karny. Część ogólna, t. 1, Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2007.
- Kodeks karny. Część ogólna, t. 1, Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2012.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. K. Buchała, A. Zoll, Kraków 1998.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Kraków 2004.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Kraków 2006.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2007.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, t. 2*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2010.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, t. 1*, red. A. Zoll, Kraków 1998.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, t. 1*, red. A. Zoll, Warszawa 2012.
- Kodeks karny. Część szczególna, t. 3, Komentarz do art. 278–363 k.k.*, red. A. Zoll, Kraków 1999.

- Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 1, red. A. Zoll, Kraków 2006.
- Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, red. A. Zoll, Kraków 1999.
- Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do 222–316*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, Warszawa 2010.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2006.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, LEX/el. 2014.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. O. Górniok, Warszawa 2006.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2014.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Marek, Warszawa 2010.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2006.
- Kodeks karny z orzecznictwem*, t. 13, oprac. K. Janczukowicz, Gdańsk 1996.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, *Komentarz do art. 1–424 k.p.k.*, red. J. Grajewski, L.K. Paprzycki, Warszawa 2013.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. P. Hofmański, Warszawa 2007.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Gostyński, Warszawa 1998.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016.
- Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, t. 1, *Tytuł I: Przepisy ogólne. Tytuł II: Spółki osobowe*, red. T. Siemiątkowski, R. Potrzeszcz, Warszawa 2010.
- Kodeks wykroczeń. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Przepisy wprowadzające*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2010.
- Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak *et al.*, LEX/el. 2010.
- Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak *et al.*, wyd. 2, Warszawa 2013.
- Kołakowska-Przełomiec H., *Kryminalizacja-penalizacja i dekryminalizacja-depenalizacja*, [w:] *Jakość prawa*, red. A. Wasilkowski, Warszawa 1996.
- Kolasiński B., Korecka D., Wośko G., *Przestępstwo spowodowania choroby realnie zagrażającej życiu (art. 156 § 1 pkt. 2 k.k.) – aspekty prawno-medyczne*, Prok. 2004, Nr 3.
- Kołodziejcki P., *Ne bis in idem w stosunku do orzeczeń zagranicznych*, Prok. i Pr. 2006, nr 9.
- Komentarze ogólne Komitetu Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych z lat 1999–2004*, red. R. Hliwa, R. Wieruszewski, Poznań 2004.
- Kommentar zum Ordnungswidrigkeitengesetz. Handbuch Straßenverkehrsrecht*, Hrsg. W. Ferner, Aufl. 2, Baden-Baden 2006.
- Koncepcja systemu prawa administracyjnego*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2007.
- Konstytucja dla Europy. Przyszły fundament Unii Europejskiej*, red. S. Dudzik, Kraków 2005.
- Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, red. E. Popławska, Warszawa 2000.
- Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, red. J. Trzcíński, Warszawa 1996.

- Konstytucja Republiki Francji*, [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Stańkiewicz, Warszawa 2011.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. a członkostwo Polski w Unii Europejskiej*, red. C. Mik, Toruń 1999.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. L. Garlicki, Warszawa 1999.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. L. Garlicki, Warszawa 2003.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 4, red. L. Garlicki, Warszawa 2004.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, red. L. Garlicki, Warszawa 2007.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczowska Warszawa 2014.
- Konstytucja. Wybory. Parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszowi*, red. L. Garlicki, Warszawa 2000.
- Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Stańkiewicz, Warszawa 2011.
- Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, red. J. Boć, Wrocław 1998.
- Konstytucyjne wolności i prawa człowieka w Polsce*, t. 1, red. M. Chmaj, Kraków 2002.
- Kontrydiktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013.
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, t. 1, *Komentarz do art. 1–18*, red. L. Garlicki, Warszawa 2010.
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Komentarz do artykułów 1–18*, t. 1, red. L. Garlicki, Warszawa 2010.
- Konwencje Rady Europy z obszaru „sprawiedliwość i sprawy wewnętrzne” podpisane/ratyfikowane przez Polskę*, dostępne na: bip.ms.gov.pl.
- Korczyński D., *Konwersja reżimu odpowiedzialności za niektóre zachowania stanowiące obecnie wykroczenia i standardy jej stosowania*, Prz. Leg. 2014, nr 1.
- Kordik A., *Oportunizm czy legalizm ścigania*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, red. L. Bogunia, t. 2, Wrocław 1998.
- Kossikowski C., *Wolność gospodarcza w prawie polskim*, Warszawa 1995.
- Kozowski M., *Anglosaska doktryna precedensu. Porównanie z polską praktyką orzecznictwem*, Warszawa 2009.
- Kotowski A., *Model stosowania prawa w znowelizowanej procedurze karnej – próba analizy teoretycznej*, PiP 2016, z. 2.
- Kotowski W., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2007.
- Kotowski W., *Komentarz do art. 83 k.w. [w:] Wykroczenia drogowe. Komentarz*, Warszawa 2014.

- Kotowski W., Kurzępa B., *Wykroczenia pozakodeksowe. Komentarz*, Warszawa 2006.
- Kotowski W., Kurzępa B., *Wykroczenia pozakodeksowe. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Kotowski W., *Ochrona środowiska w ustawodawstwie pozakodeksowym*, cz. 2, Prok. i Pr. 2014, nr 6.
- Kowalski J., *Konstytucja Federacji Rosyjskiej a rosyjska i europejska tradycja konstytucyjna*, Warszawa–Poznań 2009.
- Kozaczewska A., *Kompetencje KPW wykraczające poza zakres prawa administracyjnego w świetle zasad konstytucyjnych*, PUG 1997, nr 7–8.
- Kozioł T., *Znaczna ilość środka odurzającego*, Prok. i Pr. 2010, nr 11.
- Krajewski K., *Kara i współczesne społeczeństwa*, PiP 1992, z. 5.
- Krajewski K., *Pojęcie środka odurzającego na gruncie kodeksu karnego*, PiP 2003, z. 11.
- Krajewski M., *Akty prawa pochodnego Unii Europejskiej i możliwość kontroli ich konstytucyjności*, [w:] *Źródła prawa z perspektywy piętnastu lat obowiązywania Konstytucji*, red. M. Zubik, R. Puchta, Warszawa 2013.
- Krajewski M., *Niezachowanie należytej staranności – problem bezprawności czy winy*, PiP 1997, z. 10.
- Krajewski R., *Środki oddziaływania wychowawczego w prawie wykroczeń*, Pal. 2013, nr 7–8.
- Krajewski R., *Zatarcie skazania w prawie karnym*, PiP 2007, z. 11.
- Kranz J., *Suwerenność państwa a prawo międzynarodowe*, [w:] *Spór o suwerenność*, red. W.J. Wołpiuk, Warszawa 2001.
- Krawczyk T.L., *Iter delicti kradzieży w supermarkecie (studium przypadku)*, Pal. 2004, nr 11–12.
- Krey V., *Keine Strafe ohne Gesetz. Einführung in die Dogmengeschichte des Satzes nullum crimen, nulla poena sine lege*, Berlin 1983.
- Król-Bogomilska M., *Kary pieniężne w prawie antymonopolowym*, Warszawa 2001.
- Król-Bogomilska M., *Najnowsze zmiany w zakresie sankcji penalnych w polskim prawie antymonopolowym a prawo unijne – kolejne podobieństwa i różnice*, EPS 2015, nr 7.
- Król-Bogomilska M., *Współczesne oblicze penalizacji deliktów administracyjnych. Czy warto przekształcać wykroczenia w delikty administracyjne?*, [w:] *Węzłowe problemy prawa wykroczeń – czy potrzebna jest reforma?*, red. M. Kolendowska-Matejczuk, V. Vachev, Warszawa 2016.
- Królkowski M., *Dwa paradygmaty zasady proporcjonalności w prawie karnym*, [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.

- Królikowski M., *Ewolucja unijnego prawa karnego i jego interakcje z prawem krajowym*, [w:] *Problem spójności prawa karnego z perspektywy jego nowelizacji*, red. A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011.
- Królikowski M., *Kontekstowa teoria (dogmatyki) prawa karnego*, SI 2006, nr 46.
- Królikowski M., *Sprawiedliwość karania w społeczeństwach liberalnych – zasada proporcjonalności*, Warszawa 2005.
- Kruger H., Erler G., *Zum Problem der Souveränität*, Karlsruhe 1957.
- Krüger M., *Die Entmaterialisierungstendenz beim Rechtsgutsbegriff*, Berlin 2000.
- Kruk E., *Pojęcie odpowiedzialności prawnej (analiza wybranych zagadnień)*, ATDP 2008, nr 3.
- Kruk E., *Sankcja administracyjna*, Lublin 2013.
- Kruk E., *Wytyczne polityki legislacyjnej w zakresie doboru sankcji prawnych*, Prz. Sejm. 2010, nr 2.
- Kruszyński P., *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 1983.
- Krzymuski E., *System prawa karnego*, Kraków 1921.
- Krzymuski E., *Wykład prawa karnego ze stanowiska nauki i prawa austriackiego*, t. 1–2, Kraków 1911.
- Krzymuski E., *Wykład procesu karnego ze stanowiska nauki i prawa obowiązującego w b. dzielnicy austriackiej wraz z uwzględnieniem ważniejszych różnic na innych ziemiach Polski*, Kraków 1922.
- Krzymuski E., *Zarys ogólnych instytucji prawa karnego*, Kraków 1918.
- Krzysztofek M., „Prawo do bycia zapomnianym” i inne aspekty prywatności w epoce Internetu w prawie UE, EPS 2012, nr 8.
- Krzysztofiuk G., *Uwagi dotyczące zasady ne bis in idem w prawie Unii Europejskiej na tle wyroku Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 2006 r.*, WPP 2007, nr 3.
- Krzysztofiuk G., *Zasada wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych w Traktacie Lizbońskim*, Prok. i Pr. 2011, nr 7–8.
- Krzywoń A., *Konstytucyjna zasada wyłączności ustawy wobec możliwości jej realizacji we współczesnym systemie źródeł prawa*, Prz. Leg. 2014, nr 2.
- Księga jubileuszowa Profesora Marka Mazurkiewicza. Studia z dziedziny prawa finansowego, prawa konstytucyjnego i ochrony środowiska*, red. R. Mastalski, Wrocław 2001.
- Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967.
- Kubala W., *Wypadek mniejszej wagi*, WPP 1972, nr 3.
- Kubiak A., *Konstytucyjna zasada prawa do sądu w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Łódź 2006.
- Kubiak A., *Wpływ kodyfikacji austriackiej na polskie prawo o postępowaniu administracyjnym*, [w:] *Związki prawa polskiego z prawem niemieckim*, red. A. Liszewska, K. Skotnicki, Łódź 2006.

- Kubicki L., *Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja RP*, PiP 1998, z. 9.
- Kuczyńska H., *Zasada ne bis in idem w polskim kodeksie karnym w aspekcie prawa międzynarodowego*, Prok. i Pr. 2006, nr 3.
- Kudrelek J., *Wykroczenia będące czynami przepołowionymi w ujęciu kryminologicznym*, Szczytno 2010.
- Kudrelek J., *Zasady legalizmu i ciągłości w polskim procesie karnym. Aspekty teoretyczno-praktyczne*, Prz. Pol. 2001, nr 1.
- Kukula R., *Der Verwaltungszwang*, Wien 1918.
- Kulesza J., *Zarys teorii kryminalizacji*, Prok. i Pr. 2014, nr 11–12.
- Kulesza M., *Źródła prawa i przepisy administracyjne w świetle nowej Konstytucji*, PiP 1998, nr 2.
- Kulik M., Wąsek A., *Komentarz do art. 7 kodeksu karnego* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, LEX/el. 2014.
- Kunicka-Michalska B. [w:] *Kodeks karny – część ogólna. Komentarz*, red. G. Rejman, Warszawa 1999.
- Kunicka-Michalska B., *Z problematyki społecznej szkodliwości czynu*, PPK 1998, nr 18.
- Kunze E., *Przestępstwo prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (art. 178a KK)*, [w:] *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce. Księga pamiątkowa ofiarowana Prof. A. Tobisowi*, red. B. Janiszewski, Poznań 2004.
- Kupiński R., *Stosowanie środków oddziaływania wychowawczego w sprawach o wykroczenia*, Prok. i Pr. 2004, nr 7–8.
- Kurzępa B., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Kurzępa B., Kotowski W., *Przestępstwa pozakodeksowe. Komentarz*, Warszawa 2007.
- Kuźelewski D., *Wybrane aspekty mediacji między sprawcą a ofiarą we Francji*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii*, red. E.W. Pływaczewski, Białyсток 2005.
- Kuźmicka-Sulikowska J., *Zasady odpowiedzialności deliktowej w świetle nowych tendencji w ustawodawstwie polskim*, Warszawa 2011.
- Kwaśnicka K., *Odpowiedzialność administracyjna w prawie ochrony środowiska*, Warszawa 2011.
- Kwiecień R., *Suwerenność państwa. Rekonstrukcja i znaczenie idei w prawie międzynarodowym*, Kraków 2004.
- Łabno A., *Istota zasady proporcjonalności*, [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Łabno A., *Ograniczenie wolności i praw człowieka na podstawie art. 31 Konstytucji III RP*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002.

- Łabno-Jabłońska A., *Zasada bezpośredniego obowiązywania konstytucyjnych praw i wolności jednostki*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997.
- Laborde A., *Cours élémentaire de droit criminel*, Paris 1898.
- Łabuda G., *Komentarz do art. 1 k.k.s.*, [w:] P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Łabuda G., *O kształcie norm charakteryzujących bezprawność i karalność narażenia na niebezpieczeństwo*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 15, red. L. Bogunia, Wrocław 2004.
- Łabuda G., *Przyczynek do koncepcji niebezpieczeństwa w prawie karnym*, RPEiS 2004, nr 2.
- Lacey N., *The Prisoners Dilemma: Political Economy and Punishment in Contemporary Democracies*, Cambridge–New York 2008.
- Lackner K., Kühl K., *Strafgesetzbuch mit Erläuterungen*, Aufl. 23, München 1999.
- Laingui A., *Histoire du droit pénal*, t. 1, Paris 1979.
- Lamond G., *What is a Crime?*, OJLS 2007, Vol. 27.
- Lang W., *Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej*, ZNUMK 1968, nr 37.
- Lang W., *Struktura odpowiedzialności prawnej*, ZNUMK 1968, nr 31.
- Lang W., *W sprawie prawotwórczej roli orzecznictwa Sądu Najwyższego*, PiP 1958, z. 4.
- Lang W., Wróblewski J., Zawadzki S., *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986.
- Larguier J., *Procédure pénale*, Paris 2003.
- Laskowska K., *Wpływ narkotyków na bezpieczeństwo w ruchu drogowym*, Jur. 2000, nr 1.
- Laskowska M., Taborowski M., *Obowiązek wykładni przyjaznej prawu Unii Europejskiej – między otwartością na proces integracji a ochroną tożsamości konstytucyjnej*, [w:] *Prawo Unii Europejskiej a prawo konstytucyjne państw członkowskich*, red. S. Dudzik, N. Półtorak, Warszawa 2013.
- Laskowski M., *Ustawowe pojęcie „nieskazitelności charakteru”*, Prok. i Pr. 2008, nr 6.
- Lasocić Z., *Czy można zapobiegać torturom w warunkach pozbawienia wolności – przyczynek do modelu*, [w:] *Wiedza. Doświadczenie. Praktyka. Interdyscyplinarne spojrzenie na problemy społeczne. Prace dedykowane Panu Profesorowi Henrykowi Machelowi*, red. M. Marczak et al., Kraków 2010.
- Lavasseur G., *Une révolution en droit pénal: le nouveau régime des contraventions*, Paris 1959.
- Ławniczak A., *Wolność i prawa człowieka w ujęciu konstytucyjnym*, [w:] *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, red. M. Jabłoński, Warszawa 2010.
- Leciak M., *Problematyka „Europejskiego Rejestru Skazanych”*, Prok. i Pr. 2007, nr 4.

- Legal A., *Le nouveau régime des contraventions*, [w:] J. Mélanges-Lebret, J. Boulois, *L'évolution du droit criminel contemporain. Recueil d'études à la mémoire de Jean Lebret*, Paris 1968.
- Legitimacy and Criminal Justice. An International Exploration*, eds J. Tankebe, A. Liebling, Oxford–New York 2013.
- Legras C., *Sanctions administratives: retroactivite in mitius et plein contentieux*, Paris 2009.
- Lelental S., *Spoleczne i ekonomiczne skutki kryminalizacji bezwypadkowego prowadzenia w stanie nietrzeźwości pojazdu innego niż mechaniczny – art. 178a § k.k.*, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013.
- Lemke M., Mosbacher A., *Ordnungswidrigkeitengesetz. Kommentar*, Aufl. 2, Heidelberg 2006.
- Lenaerts K., *Trybunał sprawiedliwości Unii Europejskiej a ochrona praw podstawowych*, EPS 2013, nr 1.
- Leonieni M., *Zatarcie skazania a potrzeby praktyki sądowej*, NP 1961, nr 7–8.
- Leoński Z., *O istocie tzw. kar administracyjnych*, [w:] *Jednostka w demokratycznym państwie prawa*, red. J. Filippek, Bielsko-Biała 2003.
- Leoński Z., *Odpowiedzialność dyscyplinarna w prawie Polski Ludowej*, Poznań 1959.
- Leoński Z., *Zarys prawa administracyjnego*, Warszawa 2006.
- Lernell L., *Niektóre zagadnienia kodyfikacji prawa karnego*, PiP 1954, z. 12.
- Lernell L., *Określenie wykroczenia w projekcie prawa o wykroczeniach*, ZKA 1961, nr 2.
- Lernell L., *Rozważania o przestępstwie i karze na tle zagadnień współczesności*, Warszawa 1975.
- Lernell L., *Wykład prawa karnego*, Warszawa 1961.
- Lernell L., *Wykład prawa karnego. Część ogólna*, t. 1, Warszawa 1969.
- Les transformations de la justice pénale, Cycle de conférences 2013 a la cour de cassation*, éd. S. Guinchard, J. Buisson, Paris 2014.
- L'espace pénal européen: à la croisée des chemins?*, éd. D. Zerouki-Cottin, Bruxelles 2013.
- Leszczyński L., *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2001.
- Leukauf O., Steininger H., *Kommentar zum Strafgesetzbuch*, Eisenstadt 1992.
- Leukauf O., Steininger H., *Strafrechtliche Nebengesetze*, Eisenstadt 1984.
- Lewaszkieicz-Petrykowska B., *Problem definicji winy jako podstawy odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych*, ZNUŁ 1959, seria I, z. 14.
- Lewaszkieicz-Petrykowska B., *Wina jako podstawa odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych*, SPE 1969, nr 2.

- Lewaszkiwicz-Petrykowska B., *Wyrządzenie szkody przez kilka osób*, Warszawa 1978.
- Lewaszkiwicz-Petrykowska B., *Zakres niedbalstwa jako podstawy odpowiedzialności cywilnej*, NP 1956, nr 3.
- Lewczyk P., *Wypadek mniejszej wagi w polskim kodeksie karnym (uwagi de lege lata i postulaty de lege ferenda)*, Prok. i Pr. 2008, nr 7–8.
- Lewicki M., *Pojęcie sankcji prawnej w prawie administracyjnym*, PiP 2002, z. 8.
- Lewiński J., *Postępowanie sądowe w sprawach o wykroczenia*, PS 2001, nr 1.
- Lipczyńska M., *Znaczenie i funkcje zasady in dubio pro reo w procesie karnym*, PiP 1967, z. 11.
- Lipiński A., *Niektóre problemy nowego prawa energetycznego*, PUG 1998, nr 5.
- Lipiński A., *Prawne podstawy ochrony środowiska*, Warszawa 2010.
- Lipowicz I., *Uwagi o polskim systemie stanowienia prawa*, PiP 2012, z. 7.
- Liszewska A., *Usiłowanie przestępstwa narażenia na niebezpieczeństwo*, PiP 2012, z. 3.
- Liszt F. von, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Berlin 1911.
- Liszt F. von, *Rechtsgut und Handlungsbegriff im Bindingschen Handbuche*, ZStW 1886, B. 6.
- Lityński A., *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej. Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*, Katowice 1991.
- Liżyńska K., *Naprawienie szkody w Kodeksie wykroczeń*, NKPK 2013, t. 30.
- Liżyńska K., *Z problematyki czynów przepołowionych*, NKPK 2013, t. 29.
- Locke J., *Dwa traktaty o rządzie*, Warszawa 1992.
- Lombard M., Dumont G., *Droit administratif*, Paris 2011.
- Longshamps F., *Problemy pogranicza prawa administracyjnego*, SP 1967, nr 16.
- Loo G. van der, Blockmans S., *The Impact of Brexit on the EU's International Agreements*, 15.07.2016, dostępne na: www.ceps.eu.
- Łętowska E., *„Multicentryczność” systemu prawa i wykładnia jej przyjazna*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiełło et al., Kraków 2005.
- Łętowska E., *Implementacyjne grzechy przeciw effet utile*, EPS 2014, nr 1.
- Łętowska E., *Multicentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, PiP 2005, z. 4.
- Łętowska E., *Prawo w płynnej nowoczesności*, PiP 2014, nr 3.
- Łętowska E., Łętowski J., *Co wynika dla sądów z konstytucyjnej zasady podziału władz*, [w:] *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, red. J. Trzeciński, Warszawa 1996.
- Łopatka A., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1975.
- Loveland I., *Constitutional Law, Administrative Law and Human Rights. A Critical Introduction*, London 2003.

- Lubelski M., *Porządek publiczny jako zasadniczy przedmiot ochrony prawa wykroczeń i czynnik rozgraniczający z powszechnym prawem karnym*, Arch. Krym. 2010, t. 32.
- Lubelski M.J., *Kwestia odwołań do konstytucyjnej zasady proporcjonalności przy stanowieniu i wykładni norm praw karnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas et al., Warszawa 2012.
- Lubelski M.J., *Uwagi w kwestii kulturowych odniesień w refleksji nad stanem polskiego materialnego prawa karnego*, [w:] *Tożsamość polskiego prawa karnego*, red. S. Pikulski et al., Olsztyn 2011.
- Łuczar K., *Zakaz prowadzenia pojazdów jako środek polityki kryminalnej*, Wrocław 2005.
- Lysko M., *Udział przedstawicieli nauki w pracach nad kodyfikacją materialnego prawa wykroczeń w Polsce Ludowej*, CPH 2015, t. 67, z. 1.
- Macdonald S., *A Suicidal Woman, Roaming Pigs and a Noisy Trampolinist: Refining the ASBO's Definition of 'Anti-Social Behaviour'*, MLR 2006, Vol. 69, No. 2.
- Macdonald S., *The Nature of the Anti-Social Behaviour Order—R (McCann & Others) v Crown Court at Manchester*, MLR 2003, Vol. 66, No. 4.
- Maciejewski T., *Rozwój prawa karnego* [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011.
- Mączyński A., *Konstytucyjne podstawy prawa do godności i prawa do prywatności*, [w:] *26th International Conference on Privacy and Personal Data Protection „The Right to Privacy – the Right to Dignity” 14–16 September 2004*, Wrocław 2004.
- Mądro R., Teresiński G., Wróblewski K., *Rozstrój zdrowia jako znamię przestępstwa z art. 157 k.k.*, Prok. i Pr. 1998, nr 10.
- Majcher S., *W kwestii tzw. prawotwórstwa sądowego (na przykładzie orzecznictwa SN w sprawach karnych)*, PiP 2004, z. 2.
- Majchrzak B., *Indywidualizacja odpowiedzialności administracyjnej – nowe zjawisko w orzecznictwie TK*, [w:] *Nowe zjawiska w administracji publicznej. Prace studialne Warszawskiego Seminarium Aksjologii Administracji*, red. Z. Cieślak, A. Kosieradzka-Federczyk, Warszawa 2015.
- Majewski J., Kardas P., *O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym*, PiP 1993, z. 10.
- Majewski J., *Komentarz do art. 115 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Kraków 2004.
- Majewski J., *O niektórych wątpliwościach związanych z wykładnią przepisów dotyczących orzekania grzywny w nowym kodeksie karnym*, Pal. 1998, nr 3–4.
- Majewski J., *O schemacie budowy norm prawa karnego w piśmiennictwie karnistycznym*, [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011.

- Majka P., *Sankcje w prawie podatkowym*, Warszawa 2011.
- Makarewicz J., *Granice ustawy karnej*, PPIA 1920, nr 4–6.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932.
- Makarewicz J., *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Polsce*, Lwów–Warszawa 1924.
- Makarewicz J., *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Polsce*, Lwów–Warszawa 1924.
- Makarewicz J., *Ustawa o postępowaniu karnym z dnia 23 maja 1973*, Kraków 1911.
- Makarewicz J., *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, Lublin 2009.
- Makowski W., *Kodeks karny 1932. Komentarz*. Warszawa 1933.
- Makowski W., *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna*, t. 1, Warszawa 1932.
- Makowski W., *Komisja Kodyfikacyjna RP, Sekcja Prawa Karnego*, t. 3, z. 1.
- Makowski W., *Prawo karne, o przestępstwach w szczególności*, Warszawa 1924.
- Maksanty N., *Konstytucja jako źródło prawa – z perspektywy zasad jej bezpośredniego stosowania*, [w:] *Źródła prawa z perspektywy piętnastu lat obowiązywania Konstytucji*, red. M. Zubik, R. Puchta, Warszawa 2013.
- Malabat V., *Vers une collectivization de la responsabilité pénale? [w:] La cohérence de châtimenst*, EPPC, vol. 10.
- Malanowski J., *Pojęcie i koncepcje odpowiedzialności administracyjnoprawnej*, [w:] *Współczesne zagadnienia prawa i procedury administracyjnej. Księga jubileuszowa dedykowana prof. zw. dr. hab. Jackowi M., Langowi*, red. M. Wierzbowski *et al.*, Warszawa 2009.
- Malasińska-Nagórny A., *Pojęcie „znacznej ilości” środków odurzających*, Prok. i Pr. 2013, nr 11.
- Małecki M., *Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, t. 9.
- Malmon M., *Godność osobowa człowieka jako wartość uniwersalna*, [w:] *Normatywny wymiar godności*, red. W. Lis, A. Balicki, Lublin 2012.
- Manacorda S., *L'âge de la maturité: stabilisation et traits conservateurs dans la politique pénale de l'Union européenne*, RSC 2012.
- Mann D.J., *Die Schlussbestimmungen des Vertrags von Lissabon*, [w:] *Der Vertrag von Lissabon. Analyse und Bewertung*, Hrsg. A. Marchetti, C. Demesmay, Baden-Baden 2010.
- Marcinkowski T., *Medycyna sądowa dla prawników*, Szczytno 2010.
- Marcinkowski W., *Granice pomiędzy przestępstwem z art. 363 § 1 k.p.k. a niektórymi typami wykroczeń*, WPP 2011, nr 1.
- Marcinkowski W., *Kilka zagadnień z obszarów wspólnych przestępstw i wykroczeń*, Prok. 2001, nr 2–3.
- Marcinkowski W., *Koncepcja odpowiedzialności zredukowanej w świetle art. 177 par. 3 k.k.*, Prok. i Pr. 1999, nr 6.

- Marcinkowski W., *Materialnoprawna i procesowa problematyka idealnego zbiegu przestępstwa i wykroczenia*, WPP 2003, nr 3.
- Marcinkowski W., *Zasada eliminacji w prawie wykroczeń*, WPP 2008, nr 3.
- Marcinkowski W., *Zbieg przestępstw i wykroczeń drogowych*, WPP 2004, nr 1.
- Marcou G., *Sądownictwo administracyjne a ochrona praw obywateli we Francji*, PiP 1983, z 4.
- Marek A., Gensikowski P., *Konstrukcja czynów współkaranych i jej implikacje praktyczne*, Prok. i Pr. 2004, nr 10.
- Marek A., *Kierunki postulowanych zmian prawa wykroczeń*, PiP 1987, z. 2.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2007.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Marek A., *Kolokwium AIDP poświęcone prawu karno-administracyjnemu, Sztokholm, 15–17 VI 1987*, PiP 1988, z. 4.
- Marek A., *Komentarz do art. 1 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. *idem*, Warszawa 2010.
- Marek A., *Materialna definicja wykroczenia*, ZNUMK, Prawo 1971, nr 10.
- Marek A., *Niedokończona reforma prawa wykroczeń*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias *et al.*, Warszawa 2011.
- Marek A., *Odpowiedzialność karna za spowodowanie „lekkich” uszkodzeń ciała przez sprawcę wypadku w komunikacji*, Prok. i Pr. 1999, nr 3.
- Marek A., *Pojęcie prawa karnego, jego funkcje i podział (wstęp)*, [w:] *System prawa karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek, Warszawa 2010.
- Marek A., *Polskie prawo wykroczeń*, Warszawa 1967.
- Marek A., *Prawo karne*, wyd. 4, Warszawa 2003.
- Marek A., *Prawo karne*, wyd. 9, Warszawa 2009.
- Marek A., *Prawo karne*, wyd. 10, Warszawa 2011.
- Marek A., *Prawo karne. Część ogólna*, Bydgoszcz 1992.
- Marek A., *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 1997.
- Marek A., *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, wyd. 5, Warszawa 2006.
- Marek A., *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, Warszawa 2008.
- Marek A., *Proponowany model prawa wykroczeń i orzecznictwa w sprawach o wykroczenia*, [w:] *Rozwój polskiego prawa wykroczeń*, red. T. Bojarski *et al.*, Lublin 1996.
- Marek A., *Redukcja warunków penalizacji jako metoda przewyciężania trudności w stosowaniu prawa karnego*, PPK 1995, z. 12.
- Marek A., *Regulacje prawne dotyczące drobnych czynów karalnych (wykroczeń) w państwach Europy Zachodniej i Stanach Zjednoczonych Ameryki*, ZW 1988, nr 6.

- Marek A., Lachowski J., *Prawo karne. Zarys problematyki*, Warszawa 2011.
- Marek A., Waltoś S., *Podstawy prawa i procesu karnego*, Warszawa 2003.
- Markiewicz J., Gubała W., *Kilka uwag w sprawie analizy stężenia alkoholu w powietrzu wydychanym w związku z głosem dra W. Grzeszczyka*, Probl. Prawn. 1990, nr 4–5.
- Marshall C., *A Treatise on the Law of Crimes*, Chicago 1958.
- Marshall G., *The Constitution: Its Theory and Interpretation*, [w:] *The British Constitution in the Twentieth Century*, ed. V. Bogdanor, Oxford 2004.
- Marshall S.E., Duff R.A., *Criminalization and Sharing Wrongs*, CJLJ 1998, No. 1.
- Marston J., Ward R., *Cases and Commentary on Constitutional and Administrative Law*, London 1997.
- Marszał K., *Funkcjonowanie zasady legalizmu w procesie karnym*, [w:] *Rozważania o państwie i prawie. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Nowackiemu*, red. E. Giszter, Katowice 1993.
- Marszał K., *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008.
- Marszał K., *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2011.
- Marszał K., *Przedawnienie w prawie karnym*, Warszawa 1972.
- Marszałek A., *Suverenność a integracja europejska w perspektywie historycznej: spór o istotę suwerenności i integracji*, Łódź 2000.
- Marszałek A., *Z historii europejskiej idei integracji międzynarodowej*, Łódź 1996.
- Maśnicki J., *Kontrola konstytucyjności instrumentów implementujących prawo pochodne Unii Europejskiej*, PiP 2015, z. 6.
- Masternak-Kubiak M., *Umowa międzynarodowa w prawie konstytucyjnym*, Wrocław 1997.
- Materna G., *Uprzednie naruszenie przepisów ustawy a wymiar kar pieniężnych nakładanych przez Prezesa UOKiK*, PUG 2011, nr 11.
- Maurach R., *Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Karlsruhe 1971.
- Maurach R., et al., *Strafrecht Allgemeiner*, T. 2, Aufl. 7, Heidelberg 1989.
- Maurach, R., Zipf H., *Strafrecht Allgemeiner Teil*, Aufl. 8, Heidelberg 1992.
- Mayaud Y., *Droit pénal général*, Paris 2013.
- Mayaud Y., *Le droit pénal en perte de repères. La cohérence de châtimenst*, EPPC, vol. 10.
- Mayer H., Walter R., *Grundriss des österreichischen Verwaltungsverfahrens*, Wien 1991.
- Mazak-Łucyk Z., Łucyk W., *Pułapki terminologii medycznej w obszarze wspólnym medycyny, prawa i techniki*, Arch. Med. Sąd. Krym. 2005, t. 55.
- Mazurek F.J., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001.
- Mazurkiewicz M., *Oplaty i kary pieniężne w systemie ochrony środowiska w Polsce (struktura prawna i funkcje)*, Acta Univ. Wratislaviensis, 1986, nr 932.
- Medycyna sądowa – podręcznik dla studentów medycyny*, red. A. Jakliński, J.S. Kobiela, Warszawa 1972.

- Melezini M., *Granice czasowe kary pozbawienia wolności (stan obecny i proponowane zmiany)*, [w:] Gaudium in litteris est. *Księga Jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. L. Gardocki *et al.*, Warszawa 2005.
- Merkel A., *Allgemeines Verwaltungsrecht*, Wien–Berlin 1924.
- Meyer-Goßner L., Schmitt B., *Strafprozessordnung. StPO Gerichtsverfassungsgesetz. Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen*, München 2016.
- Michalska A., *Komitet Praw Człowieka. Kompetencje, funkcjonowanie, orzecznictwo*, Warszawa 1994.
- Michalska-Warias A., Nazar-Gutowska K., *Prawnokarne aspekty nękania w polskim prawie karnym*, St. Iur. Lubl. 2010, Vol. 14.
- Michalski M., *Immunitety w prawie polskim*, Warszawa 1970.
- Michnik A., *Komentarz do art. 21(a) ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym*, Warszawa 2013.
- Michór A., *O charakterze odpowiedzialności administracyjnej*, Acta Univ. Wratislaviensis, 2004, nr 2642.
- Michór A., *Odpowiedzialność administracyjna – odrębny rodzaj odpowiedzialności prawnej czy sankcja karna w prawie administracyjnym*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 18, red. L. Bogunia, Wrocław 2005.
- Michór A., *Odpowiedzialność administracyjna w obrocie instrumentami finansowymi*, Warszawa 2009.
- Michór A., *Odpowiedzialność administracyjna*, [w:] *Prawna działalność instytucji społeczeństwa obywatelskiego*, red. J. Blicharz, J. Boć, Wrocław 2009.
- Michór A., *W sprawie skutków naruszenia art. 18 § 2–3 k.s.h.*, Rej. 2010, nr 2.
- Mierzejewska M., Mierzejewski P., *Legalizm i oportunistyczny w nowym kodeksie postępowania karnego*, WPP 1998, nr 3–4.
- Mierzejewski P., *Konstytucyjne zagadnienia wymiaru sprawiedliwości*, Prok. i Pr. 1995, nr 9.
- Mierzejewski P., *Legalizm i oportunistyczny w polskim procesie karnym*, WPP 1991, nr 3–4.
- Międzynarodowy pakt praw osobistych i politycznych* [nowy przekład – wydanie dwujęzyczne], red. M. Piechowiak, R. Hliwa, Poznań 2001.
- Mik C., *Europeizacja prawa karnego gospodarczego*, [w:] *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*, red. A. Adamski, Toruń 2003.
- Mik C., *Europejskie prawo wspólnotowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, t. 1, Warszawa 2000.
- Mik C., *Przekazanie kompetencji przez Rzeczpospolitą Polską na rzecz Unii Europejskiej i jego następstwa prawne (uwagi na tle art. 90 ust. 1 Konstytucji)*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. a członkostwo Polski w Unii Europejskiej*, red. *idem*, Toruń 1999.

- Miklau R., *Zur Funktion der Geldstrafe*, ÖJZ 1991.
- Miller J.M., *A Typology of Legal Transplants: Using Sociology, Legal History and Argentine Examples to Explain the Transplant Process*, AJCL 2003, Vol. 51, No. 4.
- Millie A., *Anti-Social Behaviour Strategies: Finding a Balance*, Bristol 2005.
- Millie A., *Anti-Social Behaviour, Behavioural Expectations and an Urban Aesthetic*, BJC 2008, Vol. 48, No. 3.
- Mitsch W., *Recht der Ordnungswidrigkeiten*, Berlin–Heidelberg 2005
- Mitsilegas V., *EU Criminal Law*, Oxford–Portland 2009.
- Moderne F., *Sanctions administratives et justice constitutionnelle. Contribution à l'étude du jus puniendi de l'Etat dans les démocraties contemporaines*, Paris 1993.
- Molins F., *Action publique. Répertoire de droit pénale et de procédure pénale*, Paris 2004.
- Monteskusz, *O duchu praw*, Kęty 1997.
- Moore M., *Act and Crime*, Oxford 1993.
- Moore M., Blame P.A., *Placing Blame. General Theory of the Criminal Law*, Oxford 1997.
- Morawska E.H., *Prawa konstytucyjne człowieka i obywatela w Rzeczypospolitej Polskiej a prawa podstawowe UE. Analiza porównawcza*, Prz. Sejm. 2009, nr 1.
- Morawski L., *Główne problemy współczesnej filozofii prawa*, Warszawa 2005.
- Morawski L., *Precedens a wykładnia*, PiP 1996, nr 10.
- Morawski L., *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002.
- Mouly J., *La classification tripartite des infractions dans la législation contemporaine*, RSC 1982.
- Mouncif-Moungache M., *Les méthodes normatives: intégration, uniformisation, harmonisation, coopération, coordination dans l'espace pénal européen*, [w:] *L'espace pénal européen: à la croisée des chemins?*, éd. D. Zerouki-Cottin, Bruxelles 2013.
- Mucha D., *Przestępstwo paserstwa jako wypadek mniejszej wagi*, IN 2009, nr 4.
- Muras Z., *Uprawnienia procesowe pokrzywdzonego w ustawodawstwie romańskim*, Prok. i Pr. 2009, nr 11–12.
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976.
- Murzynowski A., *Ogólna charakterystyka nowego kodeksu postępowania karnego*, PiP 1997, z. 8.
- Murzynowski A., Rogacka-Rzewnicka M., *Oportunizm ścigania przestępstw i jego granice w nowym kodeksie postępowania karnego*, [w:] *Ius et Lex. Księga jubileuszowa ku czci profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2002.
- Nalikowski F., *Wysokość podatku narażonego na uszczerplenie*, Prok. i Pr. 2011, nr 2.
- Namysłowska-Gabrysiak B., *Odpowiedzialność karna osób prawnych*, Warszawa 2004.

- Namysłowska-Gabrysiak B., *Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Kraków 2004.
- National Prosecution of International Crimes*, ed. A. Eser *et al.*, Berlin 2005.
- Nationale Strafverfolgung völkerrechtlicher Verbrechen*, Vol. 1, *Deutschland*, Hrsg. A. Eser, H. Kreicker, Freiburg im Breisgau 2003.
- Nationale Strafverfolgung völkerrechtlicher Verbrechen*, Vol. 2, *Finnland, Polen, Schweden*, Hrsg. A. Eser, H. Kreicker, Freiburg im Breisgau 2003.
- Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce. Księga pamiątkowa ofiarowana Prof. A. Tobisowi*, red. B. Janiszewski, Poznań 2004.
- Nelken D., *Comparative Criminal Justice and Globalization*, Farnham 2011.
- Niezgódka-Medkova M., Źródła prawa w nowej Konstytucji, *Radc. Praw.* 1997, nr 6.
- Nisenson J., *Przestępstwa przeciwko wolności według projektu kodeksu karnego i projektu ustawy o wykroczeniach. Opinie o projekcie kodeksu karnego*, Warszawa 1931, z. 4.
- Nita B., *Model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, *PiP* 2003, z. 6.
- Nita B., *Zasada ne bis in idem w międzynarodowym obrocie karnym*, *PiP* 2005, z. 3.
- Niżnik-Dobosz I., *Aksjologia sankcji w prawie administracyjnym*, [w:] *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl *et al.*, Warszawa 2011.
- Normand A., *Traité élémentaire de droit criminel*, Paris 1896.
- Normatywny wymiar godności*, red. W. Lis, A. Balicki, Lublin 2012.
- Norrie A., *Crime, Reason and History, A Critical Introduction to Criminal Law*, Cambridge–New York 2014.
- Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótkie komentarze*, Warszawa 1998, z. 15.
- Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze*, Warszawa 1997, z. 16.
- Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 2, red. L. Bogunia, Wrocław 1998.
- Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 18, red. L. Bogunia, Wrocław 2005.
- Nowacki A., *Zarząd spółki partnerskiej*, PPH 2012, nr 3.
- Nowacki J., *Przepis prawny a norma prawna*, Katowice 1988.
- Nowacki J., Tabor Z., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2007.
- Nowacki J., Tabor Z., *Wstęp do prawoznawstwa*, Kraków 2000.
- Nowak C., *O pojęciu transnarodowego prawa karnego*, *PiP* 2012, z. 12.
- Nowak C., *Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPC i orzecznictwa ETPC*, [w:] *Rzetelny proces karny w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych*, red. P. Wiliński, Warszawa 2009.
- Nowak C., *Problem tożsamości polskiego prawa karnego a proces internacjonalizacji prawa karnego*, [w:] *Tożsamość polskiego prawa karnego*, red. S. Pikulski *et al.*, Olsztyn 2011.

- Nowak C., *Wpływ procesów globalizacyjnych na polskie prawo karne*, Warszawa 2014.
- Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, Poznań 1999.
- Nowakowski Z.K., *Wina i ryzyko jako podstawy odpowiedzialności deliktowej i kontraktowej*, [w:] *Studia z prawa zobowiązań*, red. Z. Radwański, Warszawa–Poznań 1979.
- Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Warszawa 1997.
- Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, Poznań 1999.
- Nowe zjawiska w administracji publicznej. Prace studialne Warszawskiego Seminarium Aksjologii Administracji*, red. Z. Cieślak, A. Kosieradzka-Federczyk, Warszawa 2015.
- Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, t. 9.
- Nowicka I., *Analiza sytuacji prawnej cudzoziemca popełniającego wykroczenie*, „Policja” 2005, nr 4.
- Nowicka I., *Czyny przepołowione będące wykroczeniami w ujęciu prawnym i kryminologicznym*, BSP 2009, nr 6.
- Nowicka I., *Wykroczenia będące czynami przepołowionymi w ujęciu prawnym i kryminologicznym*, Szczytno 2010.
- Nowicki M.A., *Europejska konwencja praw człowieka. Wybór orzecznictwa*, Warszawa 1999.
- Nowicki M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do EKPCz*, wyd. 7, Warszawa 2015.
- O prawo karne oparte na zasadach sprawiedliwości, prawach człowieka i miłosierdziu; materiały z Sympozjum nt. reformy prawa karnego zorganizowanego przez Sekcję Nauk Prawnych KUL w Kazimierzu n. Wisłą w dniach 28–30 IV 1988 r.*, red. A. Strzembosz, Lublin 1988.
- Ochendowski E., *Postępowanie administracyjne – ogólne i egzekucyjne*, Toruń 2003.
- Ochman P., *Z problematyki zakazu pełnienia funkcji piastuna organu w spółkach handlowych – uwagi na marginesie przepisu art. 18 § 2 k.s.h.*, Rej. 2012, nr 12.
- Ohanowicz A., Górski J., *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1970.
- Olechowski T., *Die Einführung der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Österreich*, Wien 1999.
- Olszewski A.T., *Umorzenie absorpcyjne*, Prok. i Pr., 2008, nr 1.
- Olszewski M., *Kontrola sądowa nad orzecznictwem w sprawach o wykroczenia – de lege ferenda*, PiP 1976, z. 1–2.
- Olszowy W., *W kwestii tzw. „prawotwórczego charakteru” orzecznictwa NSA w sprawach podatkowych*, PiP 1994, z. 7–8.

- Opinia rzecznika generalnego D. Ruiza-Jaraba Colomera w sprawie C 176/03 (dostępne na: www.curia.europa.eu).
- Osiatyński W., *Prawa człowieka i ich granice*, Kraków 2011.
- OWiG. *Karlsruher Kommentar zum Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*, Hrsg. L. Senge, Aufl. 4. München 2014.
- Pachnik K., *Środki kompensacyjne w projekcie zmian kodeksu karnego (uwagi na tle druku 2393 Sejmu RP VII kadencji)*, [w:] *Reforma prawa karnego*, red. I. Sepioło-Jankowska, Warszawa 2014.
- Pacholarz E. *Analiza orzecznictwa K-A za rok 1968*, ZKA 1969, nr 2.
- Pacholarz E. *Orzecznictwo karno-administracyjne w 1969 r.*, ZKA 1970, nr 3.
- Pacholarz E. *Orzecznictwo karno-administracyjne w 1970 r.*, ZKA 1971, nr 2.
- Pacholarz E. *Orzecznictwo kolegiów w 1971 r.*, ZW 1972, nr 2.
- Pagiela A., *Zasada „Fair Trial” w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, RPEiS 2003, nr 2.
- Pałka K., *O represyjnej (penalnej) funkcji zadośćuczynienia*, ZNUJ 2009, nr 4.
- Palka P., *Przestępstwo czy wykroczenie paserstwa – rozważania wokół przedmiotu czynności wykonawczej*, Prok. i Pr. 2005, nr 7–8.
- Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, t. 3, *Studia prawne*, red. M. Grzybowski, Kraków 2014.
- Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Zagadnienia prawa konstytucyjnego. Księga jubileuszowa profesora Jerzego Jaskierni*, red. R. Czarny, K. Spryszak, Toruń 2012.
- Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas et al., t. 1, Warszawa 2012.
- Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas et al., t. 2, Warszawa 2012.
- Papfield N., *Criminal Law*, Oxford 2014.
- Partington M., *Introduction to the English Legal System*, Oxford 2015.
- Paruch S.A., *Prawa człowieka jako obszar regulacji wewnętrznej w świetle Konstytucji RP*, [w:] *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Zagadnienia prawa konstytucyjnego. Księga jubileuszowa profesora Jerzego Jaskierni*, red. R. Czarny, K. Spryszak, Toruń 2012.
- Parulski K., Tylewicz J., *Propozycje nowelizacji procedury karnej*, Prok. 2002, nr 2.
- Paśnik J., *Prawo dyscyplinarne w Polsce*, Warszawa 2000.
- Patkaniowski M., *Austriacki kodeks karny z 1803 r. w Wolnym Mieście Krakowie (1815–1833)*, cz. 1, Kraków 1968.
- Patologia społeczna wybrane problemy*, red. T. Szymanowski, Warszawa 1991.
- Pavia M.L., *Odkrycie godności osoby ludzkiej we Francji*, [w:] *Godność człowieka jako kategoria prawna*, red. K. Complak, Wrocław 2001.

- Pawela S., *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Zesz. Nauk. WSHiP, Ser. Praw. 2004, nr 9.
- Pawela S., *Zasada niezawisłości sędziowskiej w poglądach Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, red. J. Trzeciński, Warszawa 1996.
- Pawlik R., *Czyny drobne w systemie polskim na tle porównawczym – stabilność rozwiązań czy potrzeba zmian?*, [w:] *Stabilność prawa w kontekście wartości, instytucji i funkcjonowania systemu prawnego*, red. T. Biernat, Kraków 2016.
- Pawlik R., *Ewolucja instytucji zatarcia skazania w polskim prawie karnym z perspektywy European Criminal Records Information System-zagadnienia wybrane*, KSM 2014, nr 2.
- Pawlik R., *Identity of Criminal Law at the Time of European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments*, Soc. Iur. 2015, Vol. 3, No. 1.
- Pawlik R., *Ius puniendi and its Sources in the Era of European Integration – Selected Issues on the Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 5, No. 2.
- Pawlik R., *Kompetencje Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej do stanowienia sankcji karnych*, [w:] *Europeizacja prawa*, red. T. Biernat, Kraków 2008.
- Pawlik R., *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie*, [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, t. 3, *Studia prawne*, red. M. Grzybowski, Kraków 2014.
- Pawlik R., *Miara prawnokarnej ingerencji w konstytucyjne wolności i prawa jednostki w zakresie działalności gospodarczej na przykładzie odpowiedzialności karnej za niezgłoszenie wniosku o upadłość spółki handlowej (art. 586 k.s.h.)* [w druku].
- Pawlik R., *Ochrona dobra prawnego z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji – wybrane zagadnienia*, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013.
- Pawlik R., *Odpowiedzialność sprawcy wypadku komunikacyjnego za spowodowanie tzw. lekkiego uszkodzenia ciała*, PnD 2003, nr 2.
- Pawlik R., *Proces kontrawencjonalizacji – kilka uwag w kontekście aktualnych kierunków reformy prawa karnego oraz alternatywnych sposobów reakcji na przestępstwo*, [w:] *Przyszłość polskiego prawa karnego. Alternatywne reakcje na przestępstwo*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2015.
- Pawlik R., *Sanctions from the Perspective of ius puniendi: between Criminal Liability and Liability for a Misdemeanour, and Administrative Liability. The Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 6, No. 3.
- Pawlik R., *Spoleczna szkodliwość czynu – wybrane zagadnienia na przykładzie wykroczenia typizowanego w art. 87 KW*, KKSSiP 2013, nr 4.
- Pawlik R., *Wybrane zagadnienia granic kryminalizacji i ich ewolucja na przykładzie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzenia*

- rzającego, [w:] *Idee nowelizacji kodeksu karnego*, red. M. Lubelski, R. Pawlik, A. Strzelec, Kraków 2014.
- Pawlik R., *Znamię stanu pod wpływem środka odurzającego w świetle projektu nowelizacji kodeksu karnego*, KKSSiP 2014, nr 13 (specjalny).
- Pawlik R., *Znamiona ilościowe w procesie kontrawencjonalizacji w kontekście zasady nullum crimen sine lege – wybrane zagadnienia*, SP – RiM, 2014, nr 2.
- Pawlik R., Dymińska, *The Space of Validity the Polish Criminal Code Act from the Perspective of European Integration – The International Context* (1), [w:] *Národná a medzinárodná bezpečnosť*, Liptovský Mikuláš 2015.
- Pawlik R., Dymińska, *The Space of Validity the Polish Criminal Code Act from the Perspective of European Integration – The International Context* (2), [w:] *Národná a medzinárodná bezpečnosť*, Liptovský Mikuláš 2015.
- Peiper L., *Komentarz do k.k. i prawa o wykroczeniach*, Kraków 1936.
- Peno M., *O odpowiedzialności karnej, uzasadnieniu kary i koncepcji komunikacyjnej karania*, AFP 2014, nr 2.
- Peno M., *O wyborze moralnego zła, odpowiedzialności karnej i granicach prewencji*, St. Iur. Torun. 2015, Vol. 17.
- Peršak N., *Criminalising Harmful Conduct*, New York 2007.
- Prevention and the Limits of the Criminal Law*, eds A. Ashworth et al., Oxford 2013.
- Pfeiffer J., *Biologiczne i prawne problemy stanu nietrzeźwości w komunikacji drogowej*, PiP 1960, z. 8–9.
- Pfordten D. von der, *Czym jest prawo? Cele i środki*, AFPiFS 2010 nr 1.
- Piasecki K., *Organizacja wymiaru sprawiedliwości w Polsce*, Kraków 2005.
- Piechowiak M., *Elementy prawnonaturalne w stosowaniu Konstytucji RP*, Prz. Sejm. 2009, nr 5.
- Piechowiak M., *Godność jako fundament powinności prawa wobec człowieka*, [w:] *Urzeczywistnienie praw człowieka w XXI wieku. Prawo i etyka*, red. P. Morciniac, S.L. Stadniczenko, Opole 2004.
- Pietrzykowski K., *Bezprawność jako przestanka odpowiedzialności deliktowej a zasady współżycia społecznego i dobre obyczaje*, [w:] *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Kraków 2004.
- Pin X., *Les enjeux de l'harmonisation pénale*, [w:] *L'espace pénal européen: à la croisée des chemins?*, éd. D. Zerouki-Cottin, Bruxelles 2013.
- Piskorski J., *Ekwifinalność kryminalizacji*, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013.
- Piskorski J., *Odpowiedzialność karna cudzoziemców w Polsce*, Warszawa 2003.
- Piskorski J., *Zasada subsydiarności prawa unijnego jako gwarancja poszanowania spójności krajowego porządku prawnokarnego*, [w:] *Problem spójności prawa*

- karnego z perspektywy jego nowelizacji*, red. A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011.
- Platzgummer W., *Probleme der Geldstrafe*, ÖJZ 1980, T. 42.
- Płachta M., *European Criminal Record (ECR) and its Possible Application in Poland*, Arch. Iur. Crac. 2003.
- Płachta M., *Europejski Rejestr Karny: Przedwczesny pomysł czy idée fixe?*, Prok. i Pr. 2007, nr 12.
- Płachta M., *Jurysdykcja państwa w sprawach karnych wobec cudzoziemców*, SP 1992, z. 1–2.
- Płachta M., *Kontrowersje wokół warunkowego umorzenia postępowania w Niemczech* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza*, red. A. Marek, Toruń 2004.
- Plebanek E., *Karygodność jako element struktury przestępstwa w perspektywie zasady proporcjonalności*, [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Plebanek E., *Materialne określenie przestępstwa*, Warszawa 2009.
- Pływaczewski E., *Przestępstwo paserstwa w ustawodawstwie polskim*, Toruń 1986.
- Pływaczewski E., *Z problematyki rozgraniczenia wykroczeń i przestępstw*, ZW 1986, z. 1.
- Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997.
- Podstawowe problemy stosowania Konstytucji RP*, red. A. Preisner, T. Zalański, Wrocław 2005.
- Pogranicza i multikulturalizm*, red. K. Krzysztofek, A. Sadowski, Białystok 2004.
- Pohl Ł., *Wykład prawa karnego. Część ogólna*, Warszawa 2012.
- Polit-Langierowicz K., *Legalizm czy oportunizm ścigania karnego. Dylemat współczesnej polityki karnej*, [w:] *Debiuty Studio Iuridica Toruniensia*, red. K. Kamińska, Toruń 2006.
- Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, red. S. Wronkowska, Kraków 2005.
- Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1998.
- Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2006.
- Pomorski S., *Amerykańskie common law a zasada nullum crimen sine lege*, Warszawa 1969.
- Pomorski S., *Z problematyki tzw. normotwórczej działalności sądów w prawie karnym*, PiP 1969, z. 8–9.
- Pomylił się w obliczeniach, usłyszał zarzuty*, 21.07.2013, dostępne na: www.kwp.radom.pl.
- Popławski H., *Problemy granic przestępstwa i wykroczenia*, NP 1973, nr 9.
- Populizm penalny i jego przejawy w Polsce. Materiały z Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa Karnego*, red. Z. Sienkiewicz, R. Kokot, Wrocław 2009.

- Postępowanie administracyjne w Europie*, red. Z. Kmiecik, Kraków 2005, rozdział dot. Francji, opracowany przez J. Borkowskiego, rozdział dot. Austrii opracowany przez D.R. Kijowskiego.
- Postępowanie sądownoadministracyjne*, red. T. Woś, Warszawa 2013.
- Potrzeszcz J., *Przydatność niepozytywistycznej koncepcji prawa w procesie dochodzenia do słusznego prawa przez Trybunał Konstytucyjny*, Prz. Sejm. 2009, nr 5.
- Potulski J., *Typ uprzywilejowany korupcji urzędniczej – wypadek mniejszej wagi*, GSP 2010, t. 24.
- Potulski J., Warylewski J., *Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Warszawa 2004.
- Pradel J., *Droit pénal général*, Paris 2012.
- Pradel J., *Droit pénal*, t. 2, Paris 2012.
- Pradel J., *Francuski kodeks karny z 1994 r.*, Ann. UMCS, Sect. G 1996, Vol. 43.
- Pradel J., *Les principes constitutionnels du procès pénal*, LNC 2003, no 14.
- Pradel J., *Notre procédure pénale défend-elle l'intérêt général*, RPDP 2005, no 3.
- Pradel J., *Procédure pénale*, Paris 2010.
- Pradel J., *Procédure pénale*, Paris 2011.
- Praškova H., *Odpowiedzialność za przestępstwa i za delikty administracyjne w Republice Czeskiej*, PiP 2016, z. 5.
- Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia i problemy*, red. L. Koba, W. Waclawczyk, Warszawa 2009.
- Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002.
- Prawna działalność instytucji społeczeństwa obywatelskiego*, red. J. Blicharz, J. Boć, Wrocław 2009.
- Prawo – społeczeństwo – jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, red. A. Łopatka et al., Warszawa 2003.
- Prawo administracyjne*, red. Z. Niewiadomski, Warszawa 2011.
- Prawo administracyjne. Pojęcia, instytucje, zasady w teorii i orzecznictwie*, red. M. Stahl, Warszawa 2016.
- Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, wyd. 5, Warszawa 2012.
- Prawo karne procesowe. Część ogólna*, red. J. Grajewski, Warszawa 2005.
- Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2012.
- Prawo międzynarodowe publiczne a prawo europejskie*, red. J. Kolasa, A. Kozłowski, Wrocław 2003.
- Prawo o wykroczeniach. Projekt*, Warszawa 1970.
- Prawo ochrony środowiska*, red. M. Górski, Warszawa 2009.
- Prawo Unii Europejskiej a prawo konstytucyjne państw członkowskich*, red. S. Dudzik, N. Półtorak, Warszawa 2013.

- Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe*, red. J. Barcz, Warszawa 2006.
- Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego”, t. 32, Warszawa 2009.
- Prengel M., *Dobro prawne – centralne pojęcie prawa karnego*, Jur. 2002, nr 5.
- Problemy odpowiedzialności karnej. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora K. Buchaby*, red. Z. Cwiąkalski et al., Kraków 1994.
- Problemy spójności prawa karnego z perspektywy jego nowelizacji*, red. A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011.
- Problemy teorii i filozofii prawa*, red. H. Groszyk et al., Lublin 1985.
- Problemy współczesnego ustrojoznawstwa. Księga jubileuszowa Profesora Bronisława Jastrzębskiego*, red. J. Dobkowski, Olsztyn 2007.
- Proces karny*, red. K., Marszał, Katowice 2003.
- Proces karny*, red. K. Marszał, Katowice 2005.
- Proces karny. Część ogólna*, red. G. Artymiak, M. Rogalski, Warszawa 2012.
- Projekt kodeksu karnego oraz przepisów wprowadzających kodeks karny*, Warszawa 1968.
- Projekt zmian przepisów kodeksu karnego*, Warszawa, sierpień 1981.
- Projekty kodeksu karnego w redakcji z 5 marca 1990 r., listopada 1990 r., września 1991 r., grudnia 1991 r., listopada 1992 r., marca 1993 r., lutego 1994 r. oraz sierpnia 1995 r.
- Prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego* (art. 178a) [statystyki 2001–2014], dostępne na www.statystyka.policja.pl.
- Prusak F., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz. Tom I (art. 1–53)*, Kraków 2006.
- Prusak F., *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, t. 1, Warszawa 1999.
- Prusak F., *Postępowanie karne. Warunki dopuszczalności procesu i czynności procesowe*, Warszawa 2002.
- Prusak F., *Prawo do sądu i rzetelnego procesu sądowego*, Zesz. Nauk. WSHiP, Ser. Praw. 2001, nr 5.
- Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*, red. A. Adamski, Toruń 2003.
- Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, red. E. Pływaczewski, Kraków 2005.
- Przestępstwo, kara, polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, Kraków 2006.
- Przeworski J., *Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach*, Warszawa 1924.
- Przybysz M., *Źródła prawa Unii Europejskiej i ich wpływ na ograniczenie suwerenności państwa w kontekście orzecznictwa Federalnego Trybunału Konstytucyjnego RFN – wybrane zagadnienia*, [w:] *Źródła prawa w Rzeczypospolitej Polskiej*.

- W 15 lat po wejściu w życie Konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku*, red. A. Bałaban *et al.*, Szczecin 2013.
- Przybysz P., *Egzekucja administracyjna*, Warszawa 1999.
- Przyszłość polskiego prawa karnego. Alternatywne reakcje na przestępstwo*, red. S. Pi-kulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2015.
- Pudzianowska D., *Obywatelstwo w procesie zmian*, Warszawa 2013.
- Questiax N., *Kontrola administracji*, [w:] *Administracja Republiki Francuskiej*, red. J. Łętowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984.
- Radbruch G., *Rechtsphilosophie*, Heidelberg 2003.
- Radecki W., *Dezintegracja polskiego prawa penalnego*, Prok. i Pr. 2014, nr 9.
- Radecki W., *Kary pieniężne w polskim systemie prawnym czy nowy rodzaj odpowiedzialności karnej*, PPK 1996, nr 14–15.
- Radecki W., *Kilka uwag o zastępowaniu odpowiedzialności karnej odpowiedzialnością administracyjną*, [w:] *Współczesne problemy nauk penalnych*, red. M. Bojarski, Wrocław 1994.
- Radecki W., *Komentarz do ustawy o ochronie środowiska. Odpowiedzialność w ochronie środowiska*, Wrocław 2002.
- Radecki W., *Normatywne ujęcie wykroczenia*, Prok. i Pr. 2003, nr 2.
- Radecki W., *Nowy czeski kodeks karny*, Prok. i Pr. 2009, nr 7–8.
- Radecki W., *Ochrona środowiska w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym. Studium porównawcze*, Warszawa 2013.
- Radecki W., *Ochrona zabytków w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym*, Prok. i Pr. 2012, nr 4.
- Radecki W., *Odpowiedzialność administracyjna w ochronie środowiska. Studium porównawcze*, Wrocław 1985.
- Radecki W., *Odpowiedzialność administracyjna w prawie polskim*, Zesz. Nauk. ASW 1984, nr 37.
- Radecki W., *Odpowiedzialność karna podmiotów kolektywnych w ochronie środowiska*, PiP 1997, z. 10.
- Radecki W., *Odpowiedzialność nietrzeźwych kierowców*, Probl. Alk. 1988, nr 5.
- Radecki W., *Odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska*, Warszawa 2002.
- Radecki W., *Oplaty i kary pieniężne w ochronie środowiska*, Warszawa 2009.
- Radecki W., *Pojęcie i rodzaje odpowiedzialności prawnej*, Służba MO 1982, nr 1.
- Radecki W., *Zastępowanie odpowiedzialności karnej odpowiedzialnością administracyjną na przykładzie prawnym ochrony środowiska*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias *et al.*, Warszawa 2011.
- Radecki W., *Znamiona ocenne w rozdziale XXII kodeksu karnego „Przestępstwa przeciwko środowisku”*, IN 2008, nr 1.

- Radwański Z., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 1996.
- Radzikowska Z., *Założenia systemu wymiaru kary w polskim prawie karnym skarbowym*, Kraków 1986.
- Radzinowicz L., *A History of English Criminal Law and Its Administration*, London 1948.
- Raglewski J., *Komentarz do art. 116 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, *Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2012.
- Raglewski J., *Konstrukcja tzw. przepołowionych czynów zabronionych*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias et al., Lublin 2011.
- Raglewski J., *Relacja pojęć „przestępstwo” – „przestępstwo skarbowe” oraz „wykroczenie” – „wykroczenie skarbowe” w polskim systemie prawa karnego materialnego*, Prok. i Pr. 1998, nr 5.
- Raglewski J., *Wybrane zagadnienia zbiegu przepisów w prawie wykroczeń*, Cz.PKiNP 2010, z. 1.
- Raglewski J., *Zbieg przepisów penalizujących czyny będące przestępstwami i wykroczeniami*, PS 2011, nr 4.
- Rajkowski R., *Prawo karno-administracyjne Polski Ludowej. Zarys części ogólnej i postępowania*, Warszawa 1955.
- Ramsay P., *Democratic Limits to Preventive Criminal Law*, [w:] A. Ashwort, L. Zedner, P. Tomlin, *Prevention and the Limits of the Criminal Law*, Oxford 2013.
- Ramsay P., *The Theory of Vulnerable Autonomy and the Legitimacy of the Civil Preventive Order*, [w:] *Regulating Deviance: The Redirection of Criminalisation and the Futures of Criminal Law*, eds B. McSherry et al., Oxford 2008.
- Ramsay P., *What is Anti-Social Behaviour?*, Crim. L.R. 2004.
- Rappaport E.S., *Uprawnienia karne władz administracyjnych*, RPEiS 1921, nr 2.
- Rappaport E.S., *Zagadnienia kodyfikacji wykroczeń w ustawodawstwie polskim*, GSW 1929, nr 6.
- Rassat M.L., *Droit pénal général*, Paris 2014.
- Rassat M.L., *Emprisonnement et contravention*, JCP 1975, no. 1.
- Raszeja S., et al., *Pytania stawiane medykom sądowym*, Prok. i Pr. 2012, nr 5.
- Ratajczak A., *Stan nietrzeźwości w polskim prawie karnym*, Poznań 1969.
- Rebmann K., Roth W., Herrmann S., *Gesetz über Ordnungswidrigkeiten. Kommentar. (Loseblatt-Kommentar)*, Bd. 2, Aufl. 3, Stuttgart 1968–2009, Stand: 1, Oktober 2009.
- Relacje między prawem konstytucyjnym a prawem wspólnotowym w orzecznictwie sądów konstytucyjnych państw UE*, red. K. Zaradkiewicz, Warszawa 2010.
- Renout H., *Droit pénal général*, Paris 2013.

- Renzikowski J., *Mala per se et delicta mere prohibita – Rechtsphilosophische Bemerkungen zum Rückwirkungsverbot*, [w:] *Festschrift für Volker Krey zum 70. Geburtstag am 9. Juli 2010*, Stuttgart 2010.
- Retryk T., *Tryb ścigania przestępstw z art. 157 par. 2 i 3 k.k. oraz niektórych innych przestępstw (uwagi de lege ferenda)*, Prok. i Pr. 2012, nr 12.
- Rials S., *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, Paris 1988.
- Rivero J., *Droit administrative*, Paris 1965.
- Robert J.H., *La classification tripartite des infractions dans le nouveau Code pénal*, DP 1995.
- Robinson P.H., *Structure and Function in Criminal Law*, Oxford 1997.
- Rodzyńkiewicz M., *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Rodzyńkiewicz M., *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998.
- Rogacka-Rzewnicka M., *Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego*, Warszawa 2007.
- Rogacka-Rzewnicka M., *Oportunizm ścigania przestępstw – wybrane aspekty teoretyczne*, Prok. i Pr. 2004, nr 11–12.
- Rogalski M., *Niezawistość sędziowska w postępowaniu karnym*, Lublin 2000.
- Rogalski M., *Odpowiedzialność karna a odpowiedzialność administracyjna*, IN 2014, nr spec.
- Rogalski M., *Res iudicata jako przesłanka procesu karnego*, Rzeszów 2004.
- Rokicki J., *Wstęp*, [w:] *Naród, kultura, państwo w procesie globalizacji*, red. J. Rokicki, M. Banaś, Kraków 2004.
- Romańska M., *Skarga na czynności organu egzekucyjnego lub egzekutora oraz na przewlekłość administracyjnego postępowania egzekucyjnego*, [w:] *System egzekucji administracyjnej*, red. J. Niczyporuk et al., Warszawa 2004.
- Romer T., *Godność człowieka w prawie pracy i pomocy społecznej*, [w:] *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2003.
- Rosenfeld E., Veil J., *Sanctions administratives, sanctions pénales*, „La Penalization”, no 128.
- Rosenkötter G., Louis J., *Das Recht der Ordnungswidrigkeiten*, Aufl. 7, Stuttgart 2011.
- Roxin C., *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Bd. 1, *Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenlehre* München 1997.
- Roxin, C., *Strafverfahrensrecht*, Aufl. 23, München 1993.
- Rozdział trzeci. Ochrona praw człowieka w systemie Rady Europy*, [w:] B. Banaszak et al., *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2005.
- Rozważania o państwie i prawie. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Nowackiemu*, red. E. Giszter, Katowice 1993.

- Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin Prof. A., Ratajczaka*, red. A.J. Szwarc, Poznań 1999.
- Rozwój nauk penalnych w 60-leciu WPiA UMCS, Materiały konferencji (Lublin, 23–24 kwietnia 2009 r.)*, red. T. Bojarski, Lublin 2009.
- Rozwój polskiego prawa wykroczeń*, red. T. Bojarski et al., Lublin 1996.
- Rubi-Cavagna E., *Réflexions sur l'harmonisation des incriminations et des sanctions pénales prévues par le Traité de Lisbonne*, RSCrim 2009.
- Rudolphi H.J., et al., *Systematischer Kommentar zur Strafprozeßordnung*, Köln 1994.
- Ruszkowski J., *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.
- Rüth K., Berr W., Berz U., *Straßenverkehrsrecht*, Aufl. 2, 1988.
- Rutherford A., *An Elephant on the Doorstep*, [w:] *Criminal Policy in Transition*, eds P. Green, A. Rutherford, Oxford 2000.
- Ryngaert C., *Jurisdiction in International Law*, Oxford 2008.
- Rządowy projekt ustawy o przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, Pal. 1982, nr 7–8.
- Rzetelny proces karny w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych*, red. P. Wiliński, Warszawa 2009.
- Sachajko M., *Administracyjna kara pieniężna jako element systemu sankcjonowania wspólnotowych oraz polskich zakazów praktyk ograniczających konkurencję*, [w:] *Aktualne problemy polskiego i europejskiego prawa ochrony konkurencji*, red. C. Banasiński et al., Warszawa 2006.
- Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005*, red. J. Góral et al., Warszawa 2005.
- Sądownictwo administracyjne w Europie Zachodniej*, red. L. Garlicki, Warszawa 1990.
- Sądy i trybunały*, red. W. Skrzydło, Warszawa 2005.
- Safjan M., *Odpowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej (po 1 września 2004)*, Warszawa 2004.
- Safjan M., *Rola prawnika we współczesnym świecie*, Lublin 2004.
- Safjan M., *Skutki prawne orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego*, PiP 2003, nr 3.
- Sakowicz A., *Zasada ne bis in idem w prawie karnym*, Białystok 2011.
- Saluga P., *Sposoby wyodrębniania definicji legalnych*, PiP 2008, z. 1.
- Salwa Z., *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2000.
- Sanetra W., *Odpowiedzialność według prawa pracy. Pojęcie, zakres, dyferencjacja*, Acta Univ. Wratislaviensis 1991, nr 1310.
- Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl et al., Warszawa 2011.
- Sarkowicz R., *Interpretacja liczb w tekście prawnym*, PiP 1990, z. 11.
- Sarnecki P., *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2008.
- Sauve J.M., *La motivation des sanctions administratives*, [w:] *Les sanctions en droit contemporain*, vol. 2, *La motivation des sanctions prononcées en justice*, Paris 2013.

- Sawuła R., *Sądownictwo administracyjne w Polsce a kwestia dwuinstancyjności*, ST 1992, nr 6.
- Schliesky U., *Souveränität und Legitimität von Herrschgewalt*, Tübingen 2004.
- Schmied G., *Die Unabhängigen Verwaltungssenaten im Gefüge der österreichischen Rechtsordnung – Rückschau und Ausblick*, UVSaktuell 2009, Nr. 1.
- Schmoller K., *Bedeutung und Grenzen des Fortgesetzten Delikts*, Wien 1988.
- Schulenburg J., *Zasady legalizmu i oportunistu w niemieckim kodeksie postępowania karnego – zależności i sprzeczności*, Prok. i Pr. 2003, nr 5.
- Schünemann B., *Europäische Haftbefehl und EU-Verfassungsentwurf auf schiefer Ebene*, ZRP 2003.
- Schünemann D., *Nulla poena sine lege? Rechtstheoretische und verfassungsrechtliche. Implikationen der Rechtsgewinnung im Strafrecht*, Berlin 1978.
- Seńko M., *Podstawy kryminalizacji uchylania się od wojskowej służby zawodowej według prawa karnego Rzeczypospolitej Polskiej, Ukrainy i Federacji Rosyjskiej*, St. Iur. Lubl. 2008, Vol. 11.
- Sidjanski D., *Wspólna kultura europejska jako fundament federalizmu europejskiego. Podzielona suwerenność w Unii Europejskiej*, [w:] *Suwerenność i integracja europejska. Materiały pokonferencyjne*, red. W. Czapliński, Warszawa 1999.
- Sidor G., *Zatrzymanie osoby przez kapitana statku morskiego*, St. Iur. Lubl. 2014, Vol. 21.
- Sierosławski J., Szymanowski T., Zieliński A., *Spoleczne znaczenie narkomanii*, [w:] *Patologia społeczna wybrane problemy*, red. T. Szymanowski, Warszawa 1991.
- Siewierski M., *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1965.
- Siewierski M., *Mały kodeks karny i ustawodawstwo przeciwfaszystowskie. Komentarz i orzecznictwo*, Łódź 1949.
- Siewierski M., *Model postępowania w sprawach o wykroczenia w projekcie nowego kodeksu*, ZK 1969, nr 2.
- Siewierski M., Tylman J., Olszewski M., *Postępowanie karne w zarysie*, Warszawa 1974.
- Simester A.P., Hirsch A. von, *Crimes, Harms, and Wrongs*, Oxford–Portland (Or) 2011.
- Simester A.P., Hirsch A. von, *Regulating Offensive Conduct through Two-Step Prohibitions*, [w:] *Incivilities: Regulating Offensive Behavior*, eds A.P. Simester, A. von Hirsch, Oxford 2006.
- Simester A.P., Hirsch A. von, *Rethinking the Offense Principle*, Legal Theory 2002, No. 8.
- Sina P., *Die Dogmengeschichte des strafrechtlichen Begriffs „Rechtsgut“*, Basel 1962.
- Sitarz O., *Kilka refleksji na temat likwidacji tzw. czynów przepołowionych*, Prok. i Pr. 2006, nr 11.
- Sitnicki Z., *Rejestr skazanych*, DPP 1946, nr 7.

- Siwik Z., *Systematyczny komentarz do ustawy karnej skarbowej. Część ogólna*, Wrocław 1993.
- Skargowy model procesu karnego. *Księga ofiarowana profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, red. A. Gerecka-Żołyńska, Warszawa 2008.
- Skoczylas A., *Modele uprawnień orzeczniczych sądów administracyjnych w Europie*, PiP 2012, z. 10.
- Skorupka J., *Funkcja gwarancyjna przepisów prawa karnego procesowego*, [w:] *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. B.T. Bieńkowska, Warszawa 2015.
- Skowron A., *Jeszcze raz krytycznie o środkach działających podobnie do alkoholu*, PnD 2004, nr 11.
- Skowron A., *O potrzebie zmian w określeniu znamion przestępstwa i wykroczenia związanych z używaniem środków działających podobnie do alkoholu*, PnD 2006, nr 2.
- Skowron A., *Przepis art. 86 k.w. po nowelizacji kodeksu karnego z 1997 r. (część 2)*, PnD 2006, nr 6.
- Skretowicz E., *Wyrok sądu karnego pierwszej instancji*, Lublin 1989.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Kraków 1999.
- Skrzydło W., *Konstytucyjny katalog wolności i praw jednostki*, [w:] *Konstytucyjne wolności i prawa człowieka w Polsce*, t. 1, red. M. Chmaj, Kraków 2002.
- Skupiński J., *Model orzecznictwa w sprawach o wykroczenia*, PiP 1970, z. 8–9.
- Skupiński J., *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974.
- Skupiński J., *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na tle polskiej ustawy z dnia 28 października 2002 (Próba zarysu problematyki)*, [w:] *Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grajewskiemu*, red. M. Płachta, Gdańsk 2003.
- Skupiński J., *Problemy kodyfikacji materialnego i procesowego prawa wykroczeń*, [w:] *Prawo ochrony środowiska i prawo karne. Księga Jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej prof. W. Radeckiego*, Wydawnictwo Prawa Ochrony Środowiska, Wrocław 2008, red. H. Lisicka, Wrocław 2008.
- Skupiński J., *Przekazanie niektórych drobnych przestępstw do orzecznictwa karno-administracyjnego*, PiP 1967, z. 1.
- Skupiński J., Szumski J., *Problemy kodyfikacji prawa wykroczeń*, PiP 1998, z. 9–10.
- Śliwiński S., *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1959.
- Śliwiński S., *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946.
- Śliwiński S., *Proces karny przed sądem powszechnym. Uzupełnienie zasad ogólnych oraz przebieg procesu i postępowanie wykonawcze w związku z ustawą z 27 kwietnia 1949 r.*, Warszawa 1949.

- Śliwowski J., *Kodeks karzący Królestwa Polskiego (1818 r.): historia jego powstania i próba krytycznej analizy*, Warszawa 1958.
- Śliwowski J., *Prawo karne*, Warszawa 1979.
- Śliwowski J., *Prawo karne*, Warszawa 1975.
- Śmiałowski J., *Pojęcie i analiza sankcji prawnej*, ZNUJ 1962, nr 9.
- Śmiałowski J., *Zagadnienia przymusu w prawie a struktura normy prawnej*, ZNUJ 1961, nr 44.
- Smith A.T.H., *On Actus Reus and Mens Rea*, [w:] *Reshaping the Criminal Law*, ed. P.R. Glazebrook, London 1978.
- Smith S.A. de, Street H., Brazier R., *Constitutional and Administrative Law*, Harmondsworth 1985.
- Sobański R., *Normatywność godności człowieka*, [w:] *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich*, 2003.
- Sobociński W., *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1964.
- Sobolewski Z., *Zasada legalizmu w ograniczonym zakresie*, [w:] *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, Poznań 1999.
- Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, wyd. 4, Warszawa 1993.
- Sokolewicz W., *Zasada podziału władz w prawie i orzecznictwie konstytucyjnym Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, red. J. Trzciniński, Warszawa 1996.
- Sołtysińska A., *Zasady kwalifikacji wykonawców ubiegających się o udzielenie zamówienia publicznego w świetle orzecznictwa ETS*, EPS 2006, nr 10.
- Sołtysiński S., *et al. Kodeks spółek handlowych*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–150*, Warszawa 2006.
- Sootak J., *Revision of Penal Law at the Junction of Criminal, Misdemeanour and Administrative Law*, „Juridica” 2013.
- Sordino M.C., *Droit pénal général*, Paris 2013.
- Sośniak M., *Bezprawność zachowania jako przestępstwo odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone*, Kraków 1959.
- Spółeczeństwo a władza: ustrój, prawo, idee*, red. J. Przygodzki, M.J. Ptak, Wrocław 2010.
- Spór o suwerenność*, red. W.J. Wołpiuk, Warszawa 2001.
- Spotowski A., *Funkcja niebezpieczeństwa w prawie karnym*, Warszawa 1990.
- Spotowski A., *Pomijalny zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Warszawa 1976.
- Stabilność prawa w kontekście wartości, instytucji i funkcjonowania systemu prawnego*, red. T. Biernat, Kraków 2016.
- Stachowiak S., *Funkcje zasady skargowości w polskim procesie karnym*, Poznań 1975.

- Stachowiak S., *Granice podmiotowe i przedmiotowe rozpoznania sprawy przez sąd I instancji*, [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze*, red. K. Postulski, Warszawa 1997, z. 16.
- Stachowiak S., *Wpływ zasady skargowości na formę współczesnego polskiego procesu karnego*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska et al., Warszawa 2000.
- Stahl M., *Sankcja administracyjna*, [w:] *Prawo administracyjne. Pojęcia, instytucje, zasady w teorii i orzecznictwie*, red. M. Stahl, Warszawa 2016.
- Stahl M., *Sankcje administracyjne – problemy węzłowe*, [w:] *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. idem, Warszawa 2011.
- Stahl M., *Sankcje administracyjne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Instytucje współczesnego prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa Profesora zw. dra hab. Józefa Filipka*, red. I. Skrzydło-Niżnik, Kraków 2001.
- Stawecki T., *Interpretacja prawa w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, [w:] *Filozofia prawa wobec globalizmu*, red. J. Stelmach, Kraków 2003.
- Stawecki T., *Konwergencja i dywergencja porządków prawnych w sferze tworzenia prawa*, [w:] *Konwergencja czy dywergencja systemów prawnych?*, red. O. Nawrot et al., Warszawa 2012.
- Stefaniuk M.E., *Skuteczność prawa i jego granice*, St. Iur. Lubl. 2011, Vol. 16.
- Stefańska B.J., *Prawne i społeczne skutki skazania (część pierwsza)*, WPP 2008, nr 1.
- Stefańska B.J., *Prawne i społeczne skutki skazania (część druga)*, WPP 2008, nr 2.
- Stefańska B.J., *Zatarcie skazania wynikające z wyroku państwa obcego*, PiP 2011, nr 10.
- Stefańska B.J., *Zatarcie skazania*, Warszawa 2014.
- Stefański R.A., *Badanie stanu nietrzeźwości. Aspekty prawne*, Prok. i Pr. 1995, nr 4.
- Stefański R.A., *Czy „odbycie kary, o którym mowa w art. 60 § 1 k.k. obejmuje także karę pozbawienia wolności orzeczoną za granicą i tam wykonaną?”*, Prok. i Pr. 1995, nr 2, poz. 93.
- Stefański R.A., *Karnoprosesowe aspekty zgody parlamentarzysty na pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej*, Prok. i Pr. 2002, nr 6.
- Stefański R.A., *Odpowiedzialność administracyjna czy karna sensu largo?*, [w:] *Węzłowe problemy prawa wykroczeń – czy potrzebna jest reforma?*, red. M. Kolenowska-Matejczuk, V. Vachev, Warszawa 2016.
- Stefański R.A., *Odpowiedzialność za spowodowanie lekkiego wypadku drogowego*, Prok. i Pr. 1998, nr 11–12.
- Stefański R.A., *Okoliczności uzasadniające przyjęcie „wypadku mniejszej wagi”*, Prok. i Pr. 1996, nr 12.
- Stefański R.A., *Pojęcie „stan pod wpływem środka odurzającego”. Aspekty prawne*, ZZNS 2009, Vol. 80.
- Stefański R.A., *Prawna ocena stanów związanych z używaniem środków odurzających w ruchu drogowym*, Prok. i Pr. 1999, nr 4.

- Stefański R.A., *Prawnokarna ocena stanu nietrzeźwości w ruchu drogowym*, Prok. i Pr. 1999, nr 3.
- Stefański R.A., *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego za 1998 r.*, WPP 1999, nr 1–2.
- Stefański R.A., *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i w komunikacji. Rozdział XX i XXI kodeksu karnego*, Warszawa 2000.
- Stefański R.A., *Przestępstwo publicznego nawoływania do przestępstwa*, Prok. i Pr. 2006, nr 1.
- Stefański R.A., *Przestępstwo z art. 178a § 4 k.k.*, PiP 2010, z. 9.
- Stefański R.A., *Środek odurzający w rozumieniu kodeksu karnego*, PnD 2007, nr 4.
- Stefański R.A., *Stan nietrzeźwości w ustawie*, Probl. Alk. 1983, nr 4.
- Stefański R.A., *Umorzenie absorpcyjne postępowania odstępstwem od zasady legalizmu*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska et al., Warszawa 2000.
- Stefański R.A., *Wykroczenia drogowe. Komentarz*, Kraków 2005.
- Stefański R.A., *Wykroczenia drogowe. Komentarz*, Warszawa 2011.
- Stefański R.A., *Wypadek drogowy w świetle projektów kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń*, PiP 1994, z. 1.
- Stefański R.A., *Wypadek komunikacyjny jako przestępstwo w nowym k.k.*, Prok. i Pr. 1998, nr 10.
- Stefański R.A., *Zakres przedmiotowy zakazu prowadzenia pojazdów*, Prok. i Pr. 1999, nr 11–12.
- Stefański R.A., *Zasadność kontrawencjonalizacji prowadzenia w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego pojazdu niemechanicznego*, Prok. i Pr. 2014, nr 4.
- Stelmach J., Sarkowicz R., *Filozofia prawa XIX i XX wieku*, Kraków 1998.
- Stelmachowski A., *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1969.
- Stelmachowski A., *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998.
- Stephen J.F., *A History of the Criminal law of England*, London 1883.
- Stępkowski A., *Zasada proporcjonalności w europejskiej kulturze prawnej. Sądowa kontrola władzy dyskrecyjnej w nowoczesnej Europie*, Warszawa 2010.
- Stępiak P., *Środki penalne we Francji i Polsce. Doktryna, legislacja, praktyka*, Warszawa 2012.
- Stewart S.W., *A Modern View of the Criminal Law*, London 1969.
- Stirn B., *Les sources constitutionnelles du droit administratif: introduction an droit public*, Paris 2011.
- Strafgesetzbuch. Kommentar*, Hrsg. A. Schönke, H. Schröder, München 2001.
- Strafgesetzbuch Kommentar*, Hrsg. A. Schönke, H. Schröder, Aufl. 29, München 2014.
- Strafgesetzbuch. Leipziger Kommentar*, Hrsg. H.H. Jescheck et al., Berlin–New York 1978.

- Strafrecht und Wirtschaftsrecht – Dogmatik, Rechtsvergleich, Rechtsstatssachen – Festschrift für Klaus Tiedemann zum 70. Geburtstag*, Hrsg. U. Sieber et al., Köln 2008.
- Strupp K., Schlochauer H.J., *Wörterbuch des Völkerrechts*, Berlin 1960.
- Studia z filozofii prawa*, red. J. Stelmach, Kraków 2001.
- Studia z prawa administracyjnego i nauki o administracji. Księga jubileuszowa dedykowana prof. zw. dr. hab. Janowi Szreniawskiemu*, red. Z. Czerniak, Przemysł–Rzeszów 2011.
- Studia z prawa Unii Europejskiej*, red. S. Biernat, Kraków 2000.
- Studia z prawa zobowiązań*, red. Z. Radwański, Warszawa–Poznań 1979.
- Substantive Criminal Law of the European Union*, ed. A. Klip, Antwerp 2011.
- Sulikowski A., *Tworzenie prawa przez sądy konstytucyjne i jego demokratyczność*, PiP 2005, z. 8.
- Suwaj R., *Sądowa ochrona przed bezczynnością administracji publicznej*, Warszawa 2014.
- Suwerenność i integracja europejska. Materiały pokonferencyjne*, red. W. Czapliński, Warszawa 1999.
- Suwerenność i ponadnarodowość a integracja europejska*, red. J. Kranz, Warszawa 2006.
- Suwerenność państwa i jej granice*, red. S. Sowiński, J. Węgrzecki, Warszawa 2010.
- Suwerenność państwa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. Z. Leszczyński, S. Sadowski, Warszawa 2005.
- Światłowski A., *Nieformalne i paraformalne porozumienia w praktyce niemieckiego procesu karnego*, Prok. i Pr. 1998, nr 1.
- Światłowski A.R., *Zagadnienie jednolitości stosowania prawa karnego w obcych systemach prawnych – Anglia i Walia na tle typowych rozwiązań europejskich*, [w:] *Jednolitość orzecznictwa w sprawach karnych*, red. S. Waltoś, Kraków 1998.
- Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1978.
- Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1986.
- Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1989.
- Świda W., *Prawo karne. Część szczególna*, Wrocław 1971.
- Świda Z., *Wpływ organów ścigania na wszczęcie i przebieg procesu karnego*, [w:] *Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grajewskiemu*, red. M. Płachta, GSP 2003, t. 11.
- Świerk M., *O kwalifikacji zdarzenia będącego jednocześnie średnim (lub ciężkim) i lekkim wypadkiem komunikacyjnym*, PnD 2001, nr 9.
- Sygit B., *Historia prawa kryminalnego*, Toruń 2007.
- Sykuna S., *Kilka uwag o odpowiedzialności prawnej*, GSP 2003, t. 11.
- System egzekucji administracyjnej*, red. J. Niczyporuk, Warszawa 2004.
- System prawa administracyjnego*, t. 1, *Instytucje prawa administracyjnego*, red. R. Hausner et al., Warszawa 2010.

- System prawa administracyjnego*, t. 3, red. T. Rabska, J. Łętowska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- System prawa cywilnego*, t. 3, cz. 1, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. Z. Radwański, Wrocław 1981.
- System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne*, t. 1, cz. 2, red. P. Hofmański, Warszawa 2013.
- System prawa karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek Warszawa 2010.
- System prawa karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011.
- System prawa karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, Warszawa 2013.
- System prawa karnego*, t. 4, cz. 1, *O przestępstwach w szczególności*, red. I. Andrejew, Warszawa 1985.
- System prawa karnego*, t. 4, cz. 2, *O przestępstwach w szczególności*, red. I. Andrejew, Wrocław 1988.
- System prawa karnego*, t. 6, *Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, red. M. Melezini, Warszawa 2010.
- System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2009.
- Szczepaniec M., *Teoria ekonomiczna w prawie karnym*, Warszawa 2012.
- Szczepaniec M., *Wybór optymalnej kary w świetle sądowych dyrektyw wymiaru kary*, Prok. i Pr. 2014, nr 3.
- Szczepaniec M., *Wybór optymalnej kary w świetle sądowych dyrektyw wymiaru kary*, [w:] *Teoria ekonomiczna w prawie karnym*, M. Szczepaniec, Warszawa 2012.
- Szczucki J., *Fikcja niekaralności*, NP 1956, nr 7–8.
- Szerer M., *Z rozważań nad karaniem usiłowania nieudolnego*, PiP 1975, z. 7.
- Szirba R., Schönfeld W., *Zur Reform des Verwaltungsstrafrechts*, „Richterzeitung” 1977.
- Szmidt K., *Głos w kwestii unormowań przestępstw komunikacyjnych w kodeksie karnym z 1997 r.*, Cz.PKiNP 1999, z. 1.
- Szmulik B., *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008.
- Szpak J., *Kontrowersje wokół zagadnienia legal transplants*, Acta Erazm. 2011.
- Szpunar A., *Czyny niedozwolone w kodeksie cywilnym*, SC 1970, nr 15.
- Szumilo-Kulczycka D., *Międzynarodowa konferencja pt. „Porozumienia w procesie karnym w Europie” (w dniach 20–21 września 1999 r.)*, Prok. i Pr. 2000, nr 1.
- Szumilo-Kulczycka D., *Prawo administracyjno-karne, czy nowa dziedzina prawa*, PiP 2004, z. 9.
- Szumilo-Kulczycka D., *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004.

- Szumski J., *Ewolucja kary aresztu w polskim prawie o wykroczeniach*, Ann. UMCS, Sect. G 1993, Vol. 40.
- Szumski J., *Kontrowersje wokół wysokości tzw. progów nietrzeźwości w projektach kodyfikacji karnej*, Pal. 1994, nr 9–10.
- Szumski J., *Liberalizować czy nie liberalizować*, Probl. Alk. 1992, nr 11.
- Szumski J., *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu*, Jur. 1996, nr 10/11.
- Szumski J., *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu. Ewolucja ustawodawstwa oraz polityki karnej*, SP 1989, nr 4.
- Szumski J., *Przekwalifikowywanie przestępstw w wykroczenia (konsekwencje w sferze polityki karnej)*, PiP 1980, z. 5.
- Szumski J., *Sprawcy drobnych kradzieży w świetle badania akt sądów i kolegiów do spraw wykroczeń*, Ann. UMCS, Sect. G 1984, Vol. 31.
- Szumski J., *Zmiany w prawie wykroczeń i ich wpływ na politykę karną*, PiP 1986, z. 7.
- Szwarc M., *Decyzje ramowe jako instrument harmonizacji prawa karnego w UE*, PiP 2005, z. 7.
- Szwarc-Kuczer M., *Harmonizacja znamion przestępstw i kar w Traktacie z Lizbony*, EPS 2009, nr 5.
- Szwarc-Kuczer M., *Ochrona praw jednostki w dziedzinie współpracy sądowej w sprawach karnych*, [w:] *Karta praw podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2009.
- Szwarc-Kuczer M., *Wpływ prawa wspólnotowego na prawo karne państw członkowskich*, Warszawa 2006.
- Szwasta M., *Granice przekazywania kompetencji referendarzom sądowym w postępowaniu sądownoadministracyjnym*, ZNSA 2014, nr 4.
- Szydło M., *Charakter i struktura prawna administracyjnych kar pieniężnych*, St. Praw. 2003 nr 4.
- Szydło M., *Swoboda działalności gospodarczej*, Warszawa 2005.
- Szymanowski T., *Przestępczość i polityka karna w Polsce*, Warszawa 2012.
- Szymanowski T., *Reforma prawa karnego w Polsce. Projekt ustawy o zmiany ustawy Kodeks karny z dnia 8 maja 2014 r.*, Pal. 2014, nr 9.
- Szyprowski B., *Czyny przepołowione – problemy praktyczne*, Prok. 2006, nr 1.
- Tarapata S., *Dobro prawne w strukturze przestępstwa. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Warszawa 2016.
- Tarapata S., *Kontrowersje wokół wyznaczania granic dobra prawnego – uwagi na marginesie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2009r.*, (sygn. akt I KZP 15/09), Cz.PKiNP 2012, z. 1.
- Taubenschlag G., *Polskie prawa karno-administracyjne*, Łódź 1924.
- Taubenschlag G., *Polskie prawo karno-administracyjne*, Łódź 1930.
- Taxman F.S., Soule D., Gelb A., *Gradauted Sanctions Stepping into Accountable Systems and Offenders*, TPJ 1999, Vol. 79, No. 2.

- Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, Warszawa 2011.
- Teresiński G., Mądro R., *Rola dokumentacji medycznej w opiniowaniu sądowo-lekarskim*, Prok. i Pr. 2002, nr 11.
- Terlikowski M., *Konsekwencje Brexitu dla UE: polityka bezpieczeństwa po szczycie NATO*, „Biuletyn PISM” [online] 2016, nr 43.
- Than C. de, Heaton R., *Criminal Law*, Oxford 2013.
- The Boundaries of the Criminal Law*, eds R.A. Duff et al., Oxford 2010.
- The Oxford Handbook of Philosophy of Criminal Law*, eds J. Deigh, D. Dolinko, New York 2011.
- Thienel R., *Verwaltungsverfahrenrecht*, Wien 2006.
- Thille T., Zgirski L., *Toksykomania. Zagadnienia społeczne i kliniczne*, Warszawa 1976.
- Tokarczyk R., *Komparatystyka prawnicza*, Warszawa 2008.
- Tokarczyk R., *Wielokulturalizm jako doktryna polityczno-prawna*, GSP 2012, t. 27.
- Tokarczyk R., *Współczesne kultury prawne*, Warszawa 2010.
- Tokarczyk R., *Z komparatystycznych badań nad kulturą prawną i prawniczą w Polsce*, PiP 2005, z. 2.
- Tokarczyk R., *Założenia teoretyczne komparatystyki prawniczej*, Ann. UMCS 1989, Vol. 1.
- Tolerancja i wielokulturowość. Wyzwania XXI wieku*, red. A. Borowiak, P. Szarota, Warszawa 2004.
- Tomaszewski T., *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Kraków 1998.
- Tożsamość europejska – wielokulturowość – globalizacja*, red. J. Bekasiński et al., Włocławek 2007.
- Tożsamość polskiego prawa karnego*, red. S. Pikulski et al., Olsztyn 2011.
- Tröndle H., Fischer T., *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, Aufl. 50, München 2001.
- Trybus M., *Kilka uwag o wybranych skutkach w grupie przestępstw przeciwko zdrowiu*, 2012.
- Tuleja P., *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*, Kraków 2003.
- Tuleja P., Wróbel W., *Konstytucyjne standardy prawa karnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, red. Z. Cwiąkański et al., Kraków 1994.
- Tuleja P., Wróbel W., *Z zagadnień wprowadzenia ponownej karalności*, PiP 1994, z. 1.

- Twardowski S., *Wybrane zagadnienia statusu uczestników procesu karnego korzystających z ochrony formalnego immunitetu prokuratorskiego*, [w:] *Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, red. E. Pływaczewski, Kraków 2005.
- Tyler T.R., Jackson J., *Future Challenges in the Study of Legitimacy and Criminal Justice*, [w:] *Legitimacy and Criminal Justice an international exploration*, eds J. Tankebe, A. Liebling, Oxford 2013.
- Tylman J., *Kierunki i niektóre problemy prawa karnego procesowego*, [w:] *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Prof. Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, Poznań 1999.
- Tylman J., *Oportunizm w postępowaniu karnym Republiki Federalnej Niemiec*, NP 1989, nr 10–12.
- Tylman J., *Reforma polskiego prawa karnego procesowego. Węzłowe zagadnienia*, Acta Univ. Lodz., Fol. Iur. 1994, Vol. 60.
- Tylman J., *Z problematyki zasady legalizmu w prawie karnym procesowym*, PiP 1960, z. 3.
- Tylman J., *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Warszawa 1965.
- Tyrawski T., *Projekt nowego prawa o wykroczeniach*, WPP 1962, nr 1.
- Tyszkiewicz L., *Globalizacja a problem uniwersalnych wartości*, [w:] *Prawo w XXI wieku. Księga pamiątkowa 50 lecia Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk*, red. W. Czapliński, Warszawa 2006.
- Tyszkiewicz L., *Problem odpowiedzialności karnej osób prawnych (zakładów pracy) w polskim systemie prawnym*, Prac. Praw. UŚ 1974, nr 5.
- Uchtenhagen A., *Arten, Funktionen und Wirkungen der Drogen (Psychopharmakologie und Toxikologie)*, [w:] *Handbuch des Betäubungsmittelstrafrechts*, Hrsg. A. Kreuzer, München 1998.
- Urzeczywistnienie praw człowieka w XXI wieku. Prawo i etyka*, red. P. Morciniec, S.L. Stadniczenko, Opole 2004.
- Utrat-Milecki J., *Podstawy penologii. Teoria kary*, Warszawa 2006.
- Uwagi do strategii poprawy skuteczności unijnych przepisów dotyczących ochrony danych osobowych, przedstawionej przez Komisję Europejską, przygotowane przez Stowarzyszenie „Naukowe Centrum Prawno-Informatyczne”*, Warszawa 2011.
- Uzasadnienie do projektu kodeksu karnego*, PiP 1994, z. 3 (wkładka).
- Uzasadnienie kodeksu karnego z 1997 r.*, Warszawa 1997.
- Uzasadnienie projektu kodeksu wykroczeń. Komisja do spraw reformy prawa karnego. Zespół do spraw ujednoczenia prawa karnego i prawa o wykroczeniach*, Warszawa 1991.
- Vermeulen B., et al., *Blueprint for an EU Criminal Records Database. Legal, Politico-Institutional and Practical Feasibility*, Antwerp–Apeldoorn 2002.
- Vormbaum T., Bohlander M., *A Modern History of German Criminal Law*, Berlin–Heidelberg 2014.

- W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński *et al.*, Lublin 2005.
- W kręgu zagadnień konstytucyjnych. Profesorowi Eugeniuszowi Zwierzchowskiemu w darze*, red. M. Kudej, Katowice 1999.
- Wade E.C.S., Bradley A.W., *Constitutional and Administrative Law*, London–New York 1985.
- Wade H.W.R., Forsyth C., *Administrative Law*, Oxford 2014.
- Walaszek-Pyziół A., *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, PUG 1995, nr 1.
- Waltoś S., *Konsekwencje prawne zbiegu znamion przestępstwa i wykroczenia w czynnie społecznie niebezpiecznym*, PiP 1970, z. 11.
- Waltoś S., *Naczelne zasady procesu karnego*, Warszawa 1999.
- Waltoś S., *Niemiecki proces karny; zagadnienia podstawowe*, Prok. i Pr. 1997, nr 12.
- Waltoś S., *O odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych*, Ed. Pr. 2003.
- Waltoś S., *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych – stary problem legislacyjny na nowo*, [w:] *Prawo, społeczeństwo, jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, red. red. A. Łopatka *et al.*, Warszawa 2003.
- Waltoś S., *Postępowanie szczególne w polskim procesie karnym*, Warszawa 1973.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013.
- Waluch K., *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Płock 2004.
- Warkalło W., *Gradacja winy a obowiązek naprawienia szkody w świetle przepisów Kodeksu cywilnego*, SP 1970, nr 26–27.
- Warkalło W., *Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje, rodzaje, granice*, Warszawa 1962.
- Warylewski J., *Kara. Podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007.
- Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004.
- Warylewski J., *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz do rozporządzenia*, Warszawa 2003.
- Warylewski J., *Wybrane zagadnienia problemów wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce wobec zróżnicowania kulturowego społeczeństwa*, St. Iur. Torun. 2014, Vol. 2.
- Wasilewski A., *Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych (ustawodawstwo polskie na tle standardów Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Konstytucji RP)*, PS 2001, nr 9.
- Wasilkowski A., *Miejsce umów międzynarodowych wedle nowej Konstytucji RP*, Prz. Leg. 1997, nr 2.
- Wasilkowski A., *Uczestnictwo w strukturach europejskich a suwerenność państwowa*, Prok. i Pr. 1996, nr 4–5.

- Watson A., *Legal Transplants – An Approach to Comparative Law*, Athens (GA) 1974.
- Wąsek A., *Ewolucja prawnokarnego pojęcia winy w powojennej Polsce*, PPK 1990, nr 4.
- Wąsek A., *Spojrzenie karnisty na projekt Konstytucji RP*, Ann. UMCS, Sect. G 1997, Vol. 44.
- Wąsek-Wiaderek M., *Zasada równości stron w polskim procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej*, Kraków 2003.
- Weber, *Die Überspannung der staatlichen Bußgeldgewalt*, ZStW 1980, B. 92.
- Webley, S., *Public Law: Texts, Cases and Materials*, Oxford 2012.
- Wędrychowska E.L., Wędrychowski M.P., *Pojęcie „niezawisłość sędziowska” w polskim procesie karnym jako element zasady uczciwego procesu*, [w:] *Węzłowe zagadnienia procedury karnej. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. P. Kruszyński, SI 1997, t. 33.
- Wędrychowski M.P., *Prawo do „uczciwej rozprawy” w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, PS 1991, nr 5–6.
- Węglarz M., *Akt Akcesyjny – enfant terrible czy child prodigy? – analiza art. 55 oraz 57 Aktu Akcesyjnego z dnia 16 kwietnia 2003 r.*, ZNUJ 2006, nr 5.
- Weigend T., *Problematyka zasady oportunistu i legalizmu na tle współczesnych zjawisk społecznych w zjednoczonych Niemczech*, [w:] *Prawo karne a problem zmiany ustroju politycznego*, red. A. Eser, A. Zoll, Kraków 1998.
- Weigend T., Salditt F., *The Investigative Stage of the Criminal Process in Germany*, [w:] *Suspects in Europe. Procedural Rights at the Investigative Stage of the Criminal Process in the European Union*, eds E. Cape et al., Antwerpen–Oxford 2007.
- Welzel H., *Studien zum System des Strafrechts*, ZStW 1939, B. 58.
- Węzłowe zagadnienia procedury karnej. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. P. Kruszyński, SI 1997, nr 33.
- Wiak K., *Uwagi do art. 116*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2014.
- Wicher K., *Wszczęcie postępowania w przedmiocie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w świetle wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 listopada 2004 r. oraz nowelizacji ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, PS 2006, nr 7–8.
- Widawska E., *Ochrona praw człowieka w systemach międzynarodowych*, [w:] *Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia i problemy*, red. L. Koba, W. Waclawczyk, Warszawa 2009.
- Widła T., *Ocena dowodu z opinii biegłego*, Katowice 1992.
- Wiciech T., *Konwenanse konstytucyjne w orzecznictwie sądowym obszaru common law*, PiP 2010, z. 9.

- Wiederin E., *Die Zukunft des Verwaltungsstrafrechts*, Wien 2006.
- Wiedza. Doświadczenie. Praktyka. Interdyscyplinarne spojrzenie na problemy społeczne. *Prace dedykowane Panu Profesorowi Henrykowi Machelowi*, red. M. Marczak *et al.*, Kraków 2010.
- Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w perspektywie europejskiej i pozaeuropejskiej, red. A. Barska, M. Korzeniowski, Opole 2007.
- Wielomski A., *Suverenność*, [w:] *Encyklopedia polityczna*, t. 1, red. A. Wielomski *et al.*, Radom 2007.
- Wiergowski M. *et al.*, *Czy aktualnie stosowane substancje naturalne, pseudonaturalne i syntetyczne stanowią zagrożenie dla życia i zdrowia?* [referat], [w:] *XXVII Konferencja Toksykologów Sądowych, Łódź – Smardzewice, 12–14 maja 2010 r.*
- Wiergowski M., *Czy kierowanie pojazdami po zażyciu leków jest bezpieczne?*, [w:] *Wokół nadużywania leków*, red. M. Łuka, Warszawa 2011.
- Wiergowski M., *et al.*, *Optymalizacja jakości, czasu i kosztów analiz chemiczno-toksykologicznych z punktu widzenia konieczności określenia stanu „pod wpływem” lub „po użyciu” środków odurzających kierowców*, [w:] *XV Zjazd Naukowy Polskiego Towarzystwa Medycyny Sądowej i Kryminologii, Gdańsk, 16–18 września 2010 r.*
- Wiergowski M., *et al.*, *Propozycja testów oceniających zdolności psychomotoryczne kierowcy oraz protokołu do zastosowania w trakcie pobrania i badania śliny, krwi oraz moczu w przypadku podejrzenia przyjęcia środków działających podobnie do alkoholu*, *Arch. Med. Sąd. Krym.* 2012, t. 62.
- Wiergowski M., *et al.*, *Propozycja załącznika do „Protokołu badania śliny/ krwi/ moczu zamieszczonego w rozporządzeniu Ministra Zdrowia „W sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie”*, [w] *II Ogólnopolska Konferencja Fizykochemiczne badania śladów kryminalistycznych, Serock k. Warszawy, 20–23 listopada 2012 r.*
- Wiergowski M., *et al.*, *Zagrożenie dla zdrowia i życia ludzkiego przez nieświadome zastosowanie syntetycznej sibutraminy, sprzedawanej jako chiński preparat ziołowy Meizitanc*, *Przegl. Lek.* 2007, t. 64, nr 4/5.
- Wiergowski M., *Pobieranie, przechowywanie i transport materiału biologicznego zabezpieczonego przyżyciowo i pośmiertnie do badania na zawartość alkoholu etylowego oraz środków podobnie działających do alkoholu: propozycja aktualizacji instrukcji pobierania próbek krwi i moczu*, *Arch. Med. Sąd. Krym.* 2007, t. 57.
- Wiergowski M., *Propozycja interpretacji wyników analitycznych uzyskanych w pobliżu prawnej granicy stężeń dla stanu po użyciu alkoholu lub stanu nietrzeźwości*, *Arch. Med. Sąd. Krym.* 2012, t. 62.
- Wierzbicki P., *Zatarcie skazania a resocjalizacja przestępcy*, *NP* 1966, nr 10.

- Wierzbowski M., Gronkiewicz-Waltz H., *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, Warszawa 2012.
- Więzowska B., *Odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności*, Warszawa 2009.
- Wiliński P., *Konstytucyjne granice prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Pal. 2007, nr 5–6.
- Wiliński P., *Materialny ciężar dowodu winy oskarżonego – przyczynek do rozważań*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas et al., t. 2, Warszawa 2012.
- Wiliński P., *Pojęcie rzetelnego procesu karnego*, [w:] *Rzetelny proces karny w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych*, red. idem, Warszawa 2009.
- Wiliński P., *Pojęcie rzetelnego procesu karnego*, [w:] *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, red. A. Gerecka-Żołyńska et al., Warszawa 2008.
- Wiliński P., *Rzetelny proces karny w świetle Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Rzetelny proces karny w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych*, red. idem, Warszawa 2009.
- Wilk L., *Kary pieniężne w ustawie o grach hazardowych*, Prok. i Pr. 2011, nr 1.
- Wilk L., *Systemowa lokalizacja przepisów karnych dotyczących hazardu*, PiP 2011, z. 10.
- Wilk L., *Szczególne cechy odpowiedzialności za przestępstwa i wykroczenia podatkowe*, Katowice 2006.
- Wilk L., *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym (w świetle idei zupełnej kodyfikacji karnej)*, PiP 2011, z. 7–8.
- Wilk L., *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym (w świetle idei zupełnej kodyfikacji karnej)*, PiP 2011, z. 7–8.
- Wilk L., *W sprawie autonomii materialnego prawa karnego skarbowego*, PiP 2009, z. 8.
- Wilk L., *Zagadnienia materialnego prawa karnego skarbowego*, Toruń 2004.
- Wilk L., *Zasada priorytetu egzekucji ad represją w prawie karnym skarbowym*, Prok. i Pr. 2012.
- Williams G., *Criminal Law, The General Part*, London 1961.
- Winawer M., *Najdawniejsze prawo zwyczajowe polskie*, Warszawa 1900.
- Wincenciak M., *Przesłanki wyłączające wymierzenie sankcji administracyjnej*, [w:] *Sankcje administracyjne. Blaski i cienie*, red. M. Stahl et al., Warszawa 2011.
- Wincenciak M., *Sankcje w prawie administracyjnym i procedura ich wymierzania*, Warszawa 2008.
- Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008.
- Winczorek P., *Konstytucja RP a prawo wspólnotowe*, PiP 2004, z. 11.
- Wiśniewski L., *Prawo a wolności człowieka – pojęcie i konstrukcja prawna*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. idem, Warszawa 1997.

- Wiśniewski L., *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, [w:] *Podstawowe problemy stosowania Konstytucji RP*, red. A. Preisner, T. Zalasieński, Wrocław 2005.
- Witkowska K., *Biegły w postępowaniu karnym*, Prok. i Pr. 2013, nr 1.
- Witkowska-Moździerz K., Środki kompensacyjne w projekcie nowelizacji kodeksu karnego, [w:] *Reforma prawa karnego*, red. I. Sepiolo-Jankowska, Warszawa 2014.
- Wlazlak K., *Współczesne problemy autonomii regionalnej w Europie*, PiP 2010, z. 8.
- Włodyka S., *Granice konstytucyjnej zasady wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967.
- Wohlers W., *Deliktstypen des Präventionsstrafrechts – zur Dogmatik, moderner“ Gefährdungsdelikte*, Berlin 2000.
- Wojciechowski B., *Interkulturowe prawo karne, Filozoficzne podstawy karania w wielokulturowych społeczeństwach demokratycznych*, Toruń 2009.
- Wojciechowski B., *Interkulturowe prawo karne. Filozoficzne podstawy karania w wielokulturowych społeczeństwach demokratycznych*, Toruń 2009.
- Wojciechowski M., *Wybrane aspekty problematyki pewności prawa*, GSP 2010, t. 2.
- Wojciechowski P., *Model odpowiedzialności administracyjnej w prawie żywnościowym*, Warszawa 2015.
- Wojciechowski P., *Z problematyki odpowiedzialności administracyjnej i karnej w prawie żywnościowym*, PPR 2011.
- Wójtowicz K., *Suwerenność w procesie integracji europejskiej*, [w:] *Spór o suwerenność*, red. W.J. Wołpiuk, Warszawa 2001.
- Wójtowicz K., *Zachowanie tożsamości konstytucyjnej państwa polskiego w ramach UE – uwagi na tle wyroku TK z 24.11.2010 r. (K 32/09)*, EPS 2011, nr 11.
- Wojtyczak K., *Ochrona godności człowieka, wolności i równości przy pomocy skargi konstytucyjnej w polskim systemie prawnym*, [w:] *Godność człowieka jako kategoria prawna*, red. K. Complak, Wrocław 2001.
- Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999.
- Wojtyczek K., *Konstytucyjnoprawne aspekty członkostwa w Unii i Wspólnotach Europejskich*, [w:] *Aksesja do Unii Europejskiej a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, red. H. Zięba-Zalucka, M. Kijowski, Rzeszów 2002.
- Wojtyczek K., *Przekazywanie kompetencji państwa organizacjom międzynarodowym. Wybrane zagadnienia prawokonstytucyjne*, Kraków 2007.
- Wojtyczek K., *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, Cz.PKiNP 1999, z. 2.
- Wojtyczek K., *Zasada proporcjonalności*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002.
- Wojtyczek K., *Zasada wyłączności ustawy w sferze prawa represyjnego. Uwagi na gruncie Konstytucji RP*, Cz.PKiNP 1999, z. 1.

- Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. B.T. Bieńkowska, Warszawa 2015.
- Wokół nadużywania leków*, red. M. Łuka, Warszawa 2011.
- Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, red. M. Jabłoński, Warszawa 2010.
- Wolter W., *Funkcja błędu w prawie karnym*, Warszawa 1965.
- Wolter W., *Granice i zakres prawa karania*, PiP 1957, z. 2.
- Wolter W., *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973.
- Wolter W., *O stopniowaniu społecznego niebezpieczeństwa czynu karalnego*, KSP 1970, nr 3.
- Wolter W., *Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego*, Warszawa 1947.
- Wolter W., *Sądowe zastępowanie ilościowych znamion ocennych przez znamiona określone liczbowo*, PiP 1977, z. 1.
- Wolter W., *Uwagi o znamionach wymagających ilościowej oceny w przepisach prawa karnego*, PiP 1976, z. 6.
- Wolter W., *Z problematyki języka prawnego kodeksu karnego*, KSP 1972.
- Wolter W., *Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna*, t. 1, Kraków 1933.
- Wolter W., *Zasady odpowiedzialności karnej w świetle projektu k.k.*, PiP 1963, z. 2.
- Woźniewski K., *Prawo karne procesowe. Zarys instytucji*, Gdańsk 2005.
- Wróbel A., *Odpowiedzialność administracyjna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (na przykładzie administracyjnych kar pieniężnych)*, EPS 2014, nr 9.
- Wróbel A., *Odpowiedzialność karna za niedopełnienie obowiązków z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy*, PiP 2012, z. 12.
- Wróbel A., *Wprowadzenie do prawa Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej)*, Kraków 2004.
- Wróbel W., *Aktualne problemy intertemporalne okresu przejściowego po wejściu w życie ustawy z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, Cz.PKiNP 2015, z. 3.
- Wróbel W., *Drogi i bezdroża reformy prawa karnego (o rządowym projekcie nowelizacji kodeksu karnego)*, PiP 2007, z. 9.
- Wróbel W., *Grzywna w nowym kodeksie karnym [w:] Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótkie komentarze*, Warszawa 1998, z. 15.
- Wróbel W., *Krytycznie o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za przestępstwa komunikacyjne*, PiP 2001, z. 7.
- Wróbel W., *Pojęcie dobra prawnego w wykładni przepisów prawa karnego*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009.
- Wróbel W., *Relacyjne i wartościujące ujęcie bezprawności w prawie karnym*, PPK 1993, nr 8.
- Wróbel W., *Struktura normatywna przepisu prawa karnego*, RPEiS 1993, nr 3.

- Wróbel W., *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010.
- Wróbel W., Zoll A., *Usprawiedliwienie karania (założenia systemu wymiaru kary w przyszłym kodeksie karnym)*, [w:] *O prawo karne oparte na zasadach sprawiedliwości, prawach człowieka i miłosierdziu; materiały z Sympozjum nt. reformy prawa karnego zorganizowanego przez Sekcję Nauk Prawnych KUL w Kazimierzu n. Wisłą w dniach 28–30 IV 1988 r.*, red. A. Strzembosz, Lublin 1988.
- Wróblewska I., *Zasada państwa prawnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2010.
- Wróblewski B., *Język prawny i prawniczy*, Kraków 1948.
- Wróblewski B., *Penologia. Socjologia kar*, t. 1, Wilno 1926.
- Wróblewski B., *Przedmiot przestępstwa, zamachu i ochrony w prawie karnym*, Warszawa 1936.
- Wróblewski J., *Przepisy i normy prawne*, [w:] W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986.
- Wróblewski J., *Sądowe stosowanie prawa a prawotwórczość*, PiP 1967, z. 6.
- Wronkowska S., *Kryteria oceny prawa*, [w:] *Przemiany polskiego prawa (lata 1989–1999)*, red. E. Kustra, Toruń 2001.
- Wronkowska S., *Problemy racjonalnego tworzenia prawa*, Poznań 1982.
- Wronkowska S., *Problemy racjonalnego tworzenia prawa*, Wrocław 1985.
- Wronkowska S., Zieliński M., *Problemy i zasady redagowania tekstów prawnych*, Warszawa 1993.
- Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii prawa*, Poznań 1997.
- Wronkowska-Jaśkiewicz S., *Zamknięty system źródeł prawa a implementacja prawa Unii Europejskiej*, Prz. Leg. 2008, nr 4.
- Współczesne problemy nauk penalnych*, red. M. Bojarski, Wrocław 1994.
- Współczesne wyzwania europejskiej przestrzeni prawnej. Księga pamiątkowa dla uczczenia 70 urodzin Profesora Eugeniusza Piontka*, red. A. Łazowski, R. Ostrihansky, Kraków 2005.
- Współczesne zagadnienia prawa i procedury administracyjnej. Księga jubileuszowa dedykowana prof. zw. dr. hab. Jackowi M. Langowi*, red. M. Wierzbowski, Warszawa 2009.
- Wybrane zagadnienia materialnego i procesowego prawa wykroczeń*, ZW 1986, nr 4–5 (wkładka).
- Wykład prawa karnego procesowego*, red. P. Kruszyński, Białystok 2004.
- Wykroczenia drogowe. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Wypadki drogowe w Polsce w 2012 r.*, KGP, Biuro Ruchu Drogowego Zespół Profilaktyki i Analiz, Warszawa 2013.
- Reza A., Wierciński J., *Wypadki drogowe. Vademecum biegłego sądowego*, Kraków 2006.

- Wyrembak J., *Zasadnicza wykładnia znamion przestępstw. Pozycja metody językowej oraz rezultatów jej użycia*, Warszawa 2009.
- Wyrozumska A., *Prawo międzynarodowe w systemie prawa wspólnotowego – zagadnienia teorii i praktyki*, [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne a prawo europejskie*, red. J. Kolasa, A. Kozłowski, Wrocław 2003.
- Wyrzykowski P.M., *Zasada demokratycznego państwa prawnego*, [w:] *Zasady podstawowe polskiej Konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Warszawa 1998.
- Zabłocki S., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Kar*, Pal. 1999, nr 1–2.
- Zaborowski J., *Uwagi na temat konstytucyjności kar administracyjnych*, [w:] *Problemy współczesnego ustrojoznawstwa. Księga jubileuszowa Profesora Bronisława Jastrzębskiego*, red. J. Dobkowski, Olsztyn 2007.
- Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa. Księga pamiątkowa ku czci W. Woltera*, red. M. Cieślak, Warszawa 1959.
- Zajadło J., *Bezpieczeństwo – celowość – sprawiedliwość. Antynomie idei prawa*, GSP 2002, t. 9.
- Zakolska J., *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008.
- Zakrzewski W., *Podstawowe wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2006.
- Zalewski W., *O pojmowaniu sprawiedliwości w prawie karnym*, GSP 2005, t. 14.
- Zalewski W., *Sprawiedliwość „sprawiedliwości naprawczej”*, GSP 2016, t. 35.
- Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Zasady podstawowe polskiej Konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Warszawa 1998.
- Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Profesora Stanisława Wąłtosia*, red. J. Czapska et al., Warszawa 2000.
- Zasady techniki prawodawczej. Komentarz do rozporządzenia*, red. J. Warylewski, Warszawa 2003.
- Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, red. D. Dudek, Warszawa 2009.
- Zawłocki R., *O metodzie interpretacji przepisów prawa karnego*, RPEiS 2004, nr 4.
- Zawłocki R., *Podstawy odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze*, Warszawa 2004.
- Zawłocki R., *Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwości czynu w prawie karnym*, Warszawa 2007.
- Zawłocki R., *Wypadek mniejszej wagi – osobliwość wagi ciężkiej*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias et al., Lublin 2011.
- Zbiór studiów z zakresu nauk administracyjnych*, red. Z. Rybicki et al., Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.

- Zbrojewska M., *Komentarz do art. 130*, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak *et al.*, LEX/el. 2010.
- Zbrojewska M., *Sposoby konsensualnego rozstrzygnięcia spraw karnych w wybranych krajach Europy*, Pal. 2002, nr 3–4.
- Zdarzenia drogowe z udziałem rowerzystów 2008–2011* (kwiecień 2012, dostępne na: www.gddkia.gov.pl.)
- Zdyb M., *Godność człowieka w perspektywie art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Normatywny wymiar godności*, red. W. Lis, A. Balicki, Lublin 2012.
- Zerouki-Cottin D., *Chronique de droit pénal de l'Union européenne*, RIDP 2012, Vol. 85.
- Zięba-Załucka H., *Władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2002.
- Zielińska E., *Korpus przestępstw europejskich*, [w:] *Współczesne wyzwania europejskiej przestrzeni prawnej. Księga pamiątkowa dla uczczenia 70 urodzin Profesora Eugeniusza Piontka*, red. A. Łazowski, R. Ostrihansky, Kraków 2005.
- Zielińska E., *O stanowieniu i ogłaszaniu prawa oraz kulturze prawnej*, PiP 2007, z. 4.
- Zielińska E., *Polskie prawo karne a ochrona interesów ekonomicznych Wspólnot Europejskich*, PiP 2001, z. 1.
- Zieliński A., *Konstytucyjny standard instancyjności postępowania sądowego*, PiP 2005, z. 11.
- Zieliński A., *Obraz współczesnej narkomanii w Europie, alkoholizm i narkomania*, Warszawa 1990.
- Ziembiński Z., *O stanowieniu i obowiązywaniu prawa. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1995.
- Ziembiński Z., *O zwrotach definicyjnych w ustawodawstwie PRL*, Zesz. Nauk. UAM 1956, zeszyt specjalny.
- Ziembiński Z., *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980.
- Ziembiński Z., *Tworzenie a stanowienie i stosowanie prawa*, RPEiS 1993, nr 4.
- Zienkiewicz D., *Projekt ustawy o licencji syndyka oraz związana z tym propozycja zmian prawa upadłościowego i naprawczego*, PPH 2007, nr 3.
- Zientek J., *Realizacja prawa do sądu w polskim prawie karnym w świetle uwarunkowań międzynarodowych*, Prok. i Pr. 1997 nr 2.
- Zieschang F., *Die Gefährdungsdelikte*, Berlin 1998.
- Ziller J., *Nowa konstytucja europejska*, Warszawa 2006.
- Zimmermann M., *Art. 72 Konstytucji a dotychczasowe ustawodawstwo polskie*, Lwów 1930.
- Zimmermann M., *Orzecznictwo karno-administracyjne*, [w:] M. Jaroszyński, M. Zimmermann, W. Brzeziński, *Polskie prawo administracyjne*, Warszawa 1956.

- Zimoch S., *Istota i znaczenie instytucji zatarcia skazania*, Warszawa 1979.
- Zirk-Sadowski M., *Instytucjonalny i kulturowy wymiar integracji prawnej*, [w:] *Zmiany społeczne a zmiany w prawie. Aksjologia, konstytucja, integracja europejska*, red. L. Leszczyński, Lublin 1999.
- Zmiany społeczne a zmiany w prawie. Aksjologia, konstytucja, integracja europejska*, red. L. Leszczyński, Lublin 1999.
- Znamierowski C., *Wina i odpowiedzialność*, Warszawa 1957.
- Zoll A., *Człowiek jako podmiot wolności i praw w jednoczącej się Europie*, Hor. Wych. 2003, nr 3.
- Zoll A., *Godność człowieka jako źródło wolności i praw*, [w:] *Hominum causa omne ius constitutum est. Księga jubileuszowa ku czci Profesor Alicji Grześkowiak*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2006.
- Zoll A., *Karalność i karygodność czynu jako odrębne elementy struktury przestępstwa*, [w:] *Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim i niemieckim prawie karnym*, red. T. Kaczmarek, Wrocław 1990.
- Zoll A., *Niektóre aspekty zwalczania czynów zabronionych z pogranicza przestępstw i wykroczeń* [referat na konferencję *Rozwiązania kodeksu karnego w świetle 10 lat praktyki*].
- Zoll A., *Nowa kodyfikacja karna w świetle Konstytucji*, Cz.PKiNP 1997, z. 2.
- Zoll A., *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, KSP 1990, nr 23.
- Zoll A., *Odpowiedzialność karna za czyn niesprowadzający zagrożenia dla dobra prawnego w świetle Konstytucji*, [w:] *Formy stadialne i postacie zjawiskowe popełnienia przestępstwa. Materiały III Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2007.
- Zoll A., *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu*, Warszawa 1982.
- Zoll A., *Polityka karna w kontekście obowiązku poszanowania godności osoby karanej*, [w:] *Kara w nauce i kulturze*, red. J. Utrat-Milecki, Warszawa 2009.
- Zoll A., *Pozaustawowe okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w świetle konstytucyjnej zasady podziału władzy*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński et al., Lublin 2005.
- Zoll A., *Skuteczność orzeczeń polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Ius et Lex. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2002.
- Zoll A., *Strona podmiotowa i wina w Kodeksie karnym z 1997 r. i w projektach jego nowelizacji*, [w:] *Prawo – społeczeństwo – jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, red. A. Łopatka et al., Warszawa 2003.
- Zoll A., *Wstęp (Nowelizacja kodeksu karnego z 1997 r.)*, KKSSiP 2014, nr 13 (specjalny).

- Zoll A., *Wymiar kary w aspekcie godności człowieka*, [w:] *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2003.
- Zoll A., *Zasady odpowiedzialności karnej*, Warszawa 1998.
- Zoll A., *Zasady prawa karnego w projekcie konstytucji*, PiP 1997, z. 3.
- Zoll A., *Zbiegnięcie kierującego pojazdem mechanicznym z miejsca zdarzenia*, [w:] *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin Prof. A. Ratajczaka*, red. A.J. Szwarz, Poznań 1999.
- Zoll A., *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy dla prawa karnego materialnego*, RPEiS, 2006, nr 2.
- Żółtek S., *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Warszawa 2009.
- Zuber V., *Le culte des droits de l'homme*, Paris 2014.
- Zubik M., „Wolność” a „prawo” (pięć hipotez o stosowaniu pojęć konstytucyjnych dotyczących praw człowieka), PiP 2015, z. 9.
- Zubik M., *Immunitet parlamentarny w nowej Konstytucji RP*, PiP 1997, z. 9.
- Związki prawa polskiego z prawem niemieckim*, red. A. Liszewska, K. Skotnicki, Łódź 2006.

Literatura rosyjskojęzyczna

- Аникеев Ю.Б. Бозров В.М., Новоселова Н.В., *Административно-Деликтное право*, Москва 2014.
- Багрий-Шахматов Л.В., *Уголовная ответственность и наказание*, Минск, 1976.
- Баумштейн А.Б., *Концептуальные начала уголовного права России*, Москва 2014.
- Бибик О.Н., *Преступления, обусловленные особенностями культуры, в российском и зарубежном уголовном праве: монография*, Москва 2014.
- Блещик А.В., *Конституционно-правовое регулирование национальных отношений в России как федеративном государстве*, Екатеринбург 2015.
- Брайнин Я.М., *Уголовная ответственность и её основание в советском уголовном праве*, Москва 1963.
- Брайнин Я.М., *Уголовная ответственность и меры общественного воздействия*, Москва 1965.
- Василевич Г.А., Василевич С.Г., Добраян С.В., *Административно-Деликтное право*, Минск 2013.
- Демидов Ю.А., *Социальная ценность и оценка в уголовном праве*, Москва 1975.
- Жук М.С., *Учение об институтах российского уголовного права. Концептуальные основы и перспективы развития*, Москва 2013.

- Карпушин М.П., Курляндский В.И., *Уголовная ответственность и состав преступления*, Москва 1974.
- Кириин А.В., *Административно-Деликтное право*, Москва 2015.
- Комментарий к уголовному кодексу российской федерации*, ред. А.В. Бриллиантова, Москва 2015.
- Комментарий к уголовному кодексу российской федерации*, ред. А.И. Рарог, Москва 2015.
- Крамник А.Н., *Административно-Деликтное право*, Минск 2004.
- Крамник А.Н., *Административно-Деликтные нормы и их реализации*, Минск 2009.
- Крамник А.О., Чуприс О.И., *Административное право*. Часть 1, Минск 2013.
- Крамник А.О., Чуприс О.И., *Административное право*. Часть 2, Минск 2011.
- Кругликов Л.А., Васильевский А.В., *Дифференциация ответственности в уголовном праве*, СПб 2003.
- Курс уголовного права*. Т. 1. *Общая часть. Учение о преступлении*, Москва 2002.
- Мальцев В.В., *Общественно опасное поведение в уголовном праве*, Москва 2014.
- Марцев А.И., *Уголовная ответственность и общее предупреждение преступлений*, Омск 1973.
- Ображиев К.В., *Система формальных (юридических) источников российского уголовного права*, Москва 2015.
- Осипов П.П., *Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций*, Ленинград 1976.
- Павлов В.Г., *Учение о субъекте преступления*, Москва 2015.
- Пермиловский М.С., *Конституционная аксиология: опыт эколого-правового исследования*, Екатеринбург 2016.
- Проخورов В.С., *Преступление и ответственность*, Ленинград 1984.
- Пудовочкин Ю.Е., *Учение об уголовном законе*, Москва 2014.
- Российское уголовное право. Общая и особенная части. Учебник*, Т. 1, ред. Н.А. Лопашенко, М. Юрлитинформ, Москва 2014.
- Российское уголовное право. Общая и особенная части. Учебник*, Т. 2, ред. Н.А. Лопашенко, М. Юрлитинформ, Москва 2014.
- Российское уголовное право. Общая и особенная части. Учебник*, Т. 3, ред. Н.А. Лопашенко, М. Юрлитинформ, Москва 2014.
- Ругина О.А., *Судебное толкование уголовного закона и его роль в законотворческой и правоприменительной деятельности*, Москва 2014.
- Самощенко И.С., Фарукшин М.Х., *Ответственность по советскому законодательству*, Москва 1971.
- Санталов А.И., *Теоретические вопросы уголовной ответственности*, Ленинград 1982.

- Тихонов К.Ф., *Субъективная сторона преступления*, Саратов 1967.
- Уголовное право России. Практический курс*, под общ. ред. А.И. Баstryкина, под науч. ред. А. В. Наумова, 3-е изд., перераб. и доп. Москва 2007.
- Уголовное право Российской Федерации. Общая часть*, Саратов 1997.
- Уголовное право. Общая часть, Москва 1992. Уголовное право. Стратегия развития в XXI веке*, ред. О.Е. Кутафина, Москва 2015.
- Учебник уголовного права*, сост. В. Спасович. Т. 1. Вып. 1, СПб 1863.

Glosy

- Barwina Z., *Glosa do uchwały SN z dnia 3 marca 2009 r.*, IKZP 30/08, Cz.PKiNP 2009, z. 3.
- Bernatt M., *Glosa do wyroku SN z dnia 14 kwietnia 2010 r.*, III SK 1/10, EPS 2011, nr 6.
- Biernat S., *Glosa do wyroku TK z 11.05.2005 r. [zgodność Traktatu Akcesyjnego z Konstytucją RP] K 18/04*, KPP 2005, nr 4.
- Bogdanowicz P., Marcisz P., *Glosa do wyroku TK z dnia 16 listopada 2011 r.*, SK 45/09, EPS 2012, nr 9.
- Bojarski M., *Glosa do uchwały SN z dnia 13 maja 1999 r.*, I KZP 15/99, OSP 2000, z. 1, poz. 7.
- Bończak S., *Glosa do uchwały SN z dnia 18 listopada 1998 r.*, I KZP 16/98, PS 1999, nr 5.
- Budyn-Kulik M., Kulik M., *Glosa do uchwały SN z dnia 30 czerwca 2008 r.*, IKZP 10/08, LEX/el. 2008.
- Czapski L., *Glosa do wyroku SN z dnia 18 lutego 1998 r.*, II KKN 456/97, PS 1999, nr 6.
- Dąbrowski D., *Glosa do uchwały SN z dnia 3 marca 2009 r.*, EPS 2010, nr 8.
- Derlatka M., *Glosa do uchwały SN z dnia 30 czerwca 2008 r.*, I KZP 10/08, Pał. 2009, nr 3–4.
- Etynkowska E., *Glosa do wyroku TK z dnia 16 listopada 2011 r.*, SK 45/09, PPIA 2012, t. 90.
- Galster J., Knade-Plaskacz A., *Glosa do wyroku TK z dnia 16 listopada 2011 r.*, SK 45/09, Prz. Sejm. 2012, nr 6.
- Górowski W., *Glosa do postanowienia SN z dnia 10 września 2008 r.*, V KK 160/08, PiP 2010, z. 9.
- Grzegorzczak P., *Glosa do wyroku TK z dnia 27 marca 2007 r.*, SK 3/05, PS 2007, nr 11–12.
- Grzegorzczak T., *Glosa do wyrok SN z dnia 12 września 1986 r.*, U 7/86, NP 1988, nr 9.
- Grzegorzczak T., *Glosa do uchwały SN z dnia 24 września 1997 r.*, I KZP 15/97, OSP 1998, z. 4, poz. 69.
- Grzeszczyk W., *Glosa do wyroku SN z dnia 15 lutego 1989 r.*, VI KZP 10/88, Probl. Prawn. 1989, nr 11.
- Indecki K., *Glosa do uchwały SN z dnia 24 września 1997 r.*, I KZP 15/97, Prok. i Pr. 1998, nr 11–12.
- Jaroszyński T., *Glosa do wyroku TK z dnia 16 listopada 2011 r.*, SK 45/09, PiP 2012, nr 9.
- Kierzynka R., Ostropolski T., *Glosa do uchwały SN z dnia 3 marca 2009 r.*, EPS 2010, nr 8.

- Kmieciak R., *Glosa do uchwały SN z 30 września 2003 r.*, I KZP 23/2003, OSP 2004, nr 3, poz. 40.
- Kornilowicz M., *Glosa do uchwały SN z dnia 18 listopada 1998 r.*, I KZP 16/98, PiP 1999, z. 6.
- Kosonoga J., *Glosa do wyroku SN z dnia 3 kwietnia 2008 r.*, IV KK 471/07, WPP 2010, nr 1.
- Kozioł T., *Glosa do wyroku TK z dnia 14 lutego 2012 r.*, P 20/10, PiP 2013, z. 5.
- Kurzępa B., *Glosa do wyrok SN z dnia 12 września 1986 r.*, U 7/86, WPP 1988, nr 1.
- Kurzępa B., *Glosa do wyroku SN z dnia 6 października 1986 r.*, Rw 721/86, NP 1989, nr 2–3.
- Kustra A., *Glosa do wyroku TK z dnia 30 października 2006 r.*, P 10/06, PiP 2007, z. 5.
- Lach A., *Glosa do wyroku TS z dnia 22 grudnia 2008 r.*, C-491/07, LEX/el. 2009.
- Łabuda G., *Glosa do postanowienia s. apel. z dnia 16 maja 2002 r.*, II AKo 245/02, Prok. i Pr. 2003, nr 3.
- Marcinkowski W., *Glosa do uchwały SN z dnia 18 listopada 1998 r.*, I KZP 16/98, PS 2000, nr 5.
- Marszał K., *Glosa do postanowienia SN z dnia 21 października 2003 r.*, I KZP 9/03, OSP 2004, z. 7–8, poz. 102.
- Pachowicz Z., *Glosa do postanowienia z dnia 24 lutego 2006 r.*, I KZP 52/05, PS 2008, nr 6.
- Pawlonka P., *Glosa do wyroku TS z dnia 22 grudnia 2008 r.*, C-491/07, LEX/el. 2010.
- Pilich M., *Glosa do postanowienia SN z dnia 5 listopada 2009 r.*, I CSK 16/09, Prz. Sejm. 2010, nr 4.
- Postulski K., *Glosa do uchwały SN z dnia 23 lutego 1999 r.*, I KZP 37/98, Pal. 1999, nr 7–8.
- Potulski J., *Glosa do postanowienia SN z dnia 17 grudnia 2003 r.*, V KK 222/03, GSP – PO 2005, nr 3.
- Raglewski J., *Glosa do postanowienia SN z dnia 29 stycznia 2009 r.*, I KZP 29/08, LEX/el. 2009.
- Rams M., *Glosa do uchwały SN z dnia 3 marca 2009 r.*, I KZP 30/08, Cz.PKiNP 2009, z. 2.
- Skowron A., *Glosa do postanowienia SN z dnia 31 maja 2011 r.*, V KK 398/10, Lex nr 848186.
- Skowron A., *Glosa do wyroku SN z dnia 6 sierpnia 2015 r.*, II KK 209/15, Biul. SN 2015, nr 11, poz. 20.
- Skowron A., *Glosa do wyroku SN z dnia 6 sierpnia 2015 r.*, II KK 209/15, LEX/el. 2016.

- Skowron A., *Glosa do wyroku SN z dnia 7 lutego 2007 r.*, V KK 128/06, LEX/el. 2012.
- Stefańska B.J., *Glosa do postanowienia SN z dnia 4 stycznia 2011 r.*, SDI 32/10, Pal. 2011, nr 9–10.
- Stefańska B.J., *Glosa do wyroku SN z dnia 10 listopada 2010 r.*, IV KK 326/10, WPP 2011, nr 1.
- Stefański R.A., *Glosa do postanowienia SN z dnia 10 września 2008 r.*, V KK 160/08, Prok. i Pr. 2009, nr 4.
- Stefański R.A., *Glosa do wyroku SN z dnia 21 kwietnia 1999 r.*, V KKN 66/99, PiP 1999, z. 10.
- Stefański R.A., *Glosa do wyroku SN z dnia 3 grudnia 1992 r.*, II KRN 204/92, Pal. 1993, nr 5–6.
- Stefański R.A., *Glosa do wyroku SN z dnia 7 lutego 2007 r.*, V KK 128/06, PS 2008, nr 6.
- Sychta K., *Glosa do postanowienia SN z dnia 24 lutego 2006 r.*, I KZP 52/05, Prok. i Pr., nr 3.
- Uliasz R., *Glosa do wyroku SN z dnia 10 stycznia 2008 r.*, IV CSK 356/07, LEX/el. 2012.
- Wierzbowski B., *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 grudnia 1998r. (sygn. akt K. 41/97)*, Prz. Sejm. 1999, nr 1.
- Witkowski P., *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 20 maja 1993 r.*, II AKr 30/93, Pal. 1994, nr 9–10.
- Wróbel A., *Glosa do trzech wyroków TK: wyrok z dnia 6 października 1998 r. (sygn. akt K.36/97), wyrok z dnia 16 marca 1999 r. (sygn. akt SK 19/98), wyrok z dnia 8 grudnia 1998r. (sygn. akt K.41/97)*, Prz. Sejm. 2000, nr 1.
- Wysocki D., *Glosa do postanowienia SN z dnia 8 lutego 2000 r.*, I KZP 49/99, OSP 2000, z. 10, poz. 151.
- Zalewski W., *Glosa do postanowienia SN z dnia 9 czerwca 2006 r.*, I KZP 14/06, OSNKW 2006, nr 7–8, poz. 67.
- Zbrojewska M., *Glosa do wyroku ETPCz z dnia 24 kwietnia 2007 r. w sprawie Matyjek przeciwko Polsce (skarga nr 38 184/03)*, Prz. Sejm. 2008, nr 2.

Orzecznictwo

Orzecznictwo polskie

- Orzeczenie TK z dnia 7 stycznia 1992 r., K 8/91, OTK 1992, nr 1, poz. 5
- Orzeczenie TK z dnia 25 lutego 1992 r., K 3/91, OTK 1992, nr 1, poz. 1.
- Orzeczenie TK z dnia 19 czerwca 1992 r., U 6/92, OTK 1992, cz. 1, poz. 13.
- Orzeczenie TK z dnia 1 marca 1994 r., U 7/93, OTK 1994, cz. 1, poz. 5.
- Uchwała TK z dnia 10 maja 1994 r., W 7/94, OTK 1994, cz. 1, poz. 23.
- Postanowienie TK z dnia 13 czerwca 1994 r., S 1/94, OTK 1994, cz. 1, poz. 28.
- Uchwała TK [pełnego składu] z dnia 25 stycznia 1995 r., W 14/94, OTK 1995, nr 1, poz. 19.
- Orzeczenie TK z dnia 26 kwietnia 1995 r., K 11/94, OTK 1995, cz. 1.
- Orzeczenie TK z dnia 27 czerwca 1995 r., K 4/94, OTK 1995, nr 1, poz. 16.
- Wyrok TK z dnia 16 maja 1995 r., K 12/93, OTK 1995, nr 1, poz. 14.
- Orzeczenie TK z dnia 31 stycznia 1996 r., K 9/95, OTK 1996, nr 1, poz. 2.
- Orzeczenie TK z dnia 13 marca 1996 r., K 11/95, OTK 1996, nr 2, poz. 9.
- Orzeczenie TK z dnia 8 kwietnia 1997 r., K 14/96, OTK 1997, nr 2, poz. 16.
- Wyrok TK z dnia 25 listopada 1997 r., K 26/97, OTK 1997, nr 5–6.
- Wyrok TK z dnia 29 kwietnia 1998 r., K 17/97, OTK 1998, nr 3, poz. 30.
- Wyrok TK z dnia 6 maja 1998 r., K 37/97, OTK 1998, nr 3, poz. 33.
- Wyrok TK z dnia 9 czerwca 1998 r., K 28/97, OTK 1998, nr 4, poz. 50.
- Wyrok TK z dnia 24 czerwca 1998 r., K 3/98, OTK 1998, nr 4, poz. 52.
- Wyrok TK z dnia 5 listopada 1997 r., K 22/97, OTK 1997, nr 3–4, poz. 41.
- Wyrok TK z dnia 22 grudnia 1997 r., K 2/97, OTK 1997, nr 5–6, poz. 72.
- Wyrok TK z dnia 10 listopada 1998 r., K 39/97, OTK 1998, nr 6, poz. 558.
- Wyrok TK z dnia 8 grudnia 1998 r., K 41/97, OTK 1998, nr 7, poz. 117.
- Wyrok TK z dnia 12 stycznia 1999 r., P 2/98, OTK 1999, nr 1, poz. 2.
- Wyrok TK z dnia 16 marca 1999 r., SK 19/98, OTK 1999, nr 3, poz. 36.
- Wyrok TK z dnia 18 kwietnia 2000 r., K 23/99, OTK 2000, nr 3, poz. 89.
- Wyrok TK z dnia 1 czerwca 1999 r., SK 20/98, OTK 1999, nr 5, poz. 93.
- Wyrok TK z dnia 2 czerwca 1999 r., K 34/98, OTK 1999, z. 5, poz. 94.
- Wyrok TK z dnia 15 września 1999 r., K 11/99, OTK 1999, nr 6, poz. 116.
- Wyrok TK z dnia 16 listopada 1999 r., SK 11/99, OTK 1999, nr 7, poz. 158.
- Wyrok TK z dnia 14 grudnia 1999 r., SK 14/98, OTK 1999, nr 7, poz. 163.
- Wyrok TK z dnia 21 grudnia 1999 r., K 22/99, OTK 1999 nr 7, poz. 166.
- Wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000, P 11/98, OTK 2000, nr 1, poz. 3.
- Wyrok TK z dnia 22 marca 2000 r., P 12/98, OTK 2000, nr 2, poz. 67.
- Wyrok TK z dnia 11 kwietnia 2000 r., K 15/98, OTK 2000, nr 3, poz. 86.
- Wyrok TK z dnia 12 kwietnia 2000 r., K 8/98, OTK 2000, nr 3, poz. 87.

- Wyrok TK z dnia 10 maja 2000 r., K 21/99, OTK 2000, nr 4, poz. 109.
- Wyrok TK z dnia 16 maja 2000 r., P 1/99, OTK 2000, nr 4, poz. 111.
- Wyrok TK z dnia 14 czerwca 2000 r., P 3/00, OTK 2000, nr 5, poz. 138.
- Wyrok TK z dnia 10 lipca 2000 r., SK 12/99, OTK 2000, nr 5, poz. 143.
- Wyrok TK z dnia 17 października 2000 r., SK 5/99, OTK 2000, nr 7, poz. 254.
- Wyrok TK z dnia 7 lutego 2001 r., K 27/00, OTK 20012001, nr 2, poz. 29.
- Wyrok TK z dnia 13 lutego 2001 r., K 19/99, OTK 2001, nr 2, poz. 30.
- Wyrok TK z dnia 20 lutego 2001 r., P 2/00, OTK 2001, nr 2, poz. 32.
- Wyrok TK z dnia 27 lutego 2001 r., K 22/00, OTK 2001, nr 3, poz. 48.
- Wyrok TK z dnia 2 kwietnia 2001 r., SK 10/00, OTK 2001, nr 3, poz. 52.
- Wyrok TK z dnia 4 kwietnia 2001 r., K 11/00, OTK 2001, nr 3, poz. 54.
- Wyrok TK z dnia 29 czerwca 2001 r., K 23/00, OTK 2001, nr 5, poz. 124.
- Wyrok TK z dnia 14 lipca 2001 r., SK 42/2001, OTK-A 2003, nr 6, poz. 63.
- Wyrok TK z dnia 11 września 2001 r., SK 17/00, OTK 2001, nr 6, poz. 165.
- Wyrok TK z dnia 9 października 2001 r., SK 8/00, OTK 2001, nr 7, poz. 211.
- Wyrok TK z dnia 23 października 2001 r., K 22/01, OTK 2001, nr 7, poz. 215.
- Wyrok TK z dnia 23 kwietnia 2002 r., K 2/01, OTK-A 2002 nr 3, poz. 27.
- Wyrok TK z dnia 13 maja 2002 r., SK 32/01, OTK-A 2002, nr 3, poz. 31.
- Wyrok TK z dnia 22 maja 2002 r., K 6/02, OTK-A 2002, nr 3, poz. 33.
- Wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r., P 12/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 50.
- Wyrok TK z dnia 10 grudnia 2002 r., P 6/02, OTK-A 2002, nr 7, poz. 91.
- Wyrok TK z dnia 28 stycznia 2003 r., K 2/02, OTK-A 2003, nr 1, poz. 4.
- Wyrok TK z dnia 12 maja 2003 r., SK 38/02, OTK-A 2003, nr 5, poz. 38.
- Wyrok TK z dnia 27 maja 2003 r., K 11/03, OTK-A 2003, nr 5, poz. 43.
- Wyrok TK z dnia 8 lipca 2003 r., P 10/02, OTK-A 2003, nr 6, poz. 62.
- Wyrok TK z dnia 14 lipca 2003 r., SK 42/01, OTK-A 2003, nr 6, poz. 63.
- Wyrok TK z dnia 26 listopada 2003 r., SK 22/02, OTK-A 2003, nr 9, poz. 97.
- Wyrok TK z dnia 9 grudnia 2003 r., P 9/02, OTK-A 2003, nr 9, poz. 100.
- Wyrok TK z dnia 5 maja 2004 r., P 2/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 39.
- Wyrok TK z dnia 17 maja 2004 r., SK 32/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 44.
- Wyrok TK z dnia 18 maja 2004 r., SK 38/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 45.
- Wyrok TK z dnia 14 czerwca 2004 r., SK 21/03, OTK-A 2004, nr 6, poz. 56.
- Wyrok TK z dnia 29 czerwca 2004 r., P 20/02, OTK-A 2004, nr 6, poz. 61.
- Wyrok TK z dnia 28 lipca 2004 r., P 2/04, OTK-A 2004, nr 7, poz. 72.
- Wyrok TK z dnia 3 listopada 2004 r., K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103.
- Wyrok TK z dnia 16 listopada 2004 r., P 19/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 106.
- Wyrok TK z dnia 6 grudnia 2004 r., SK 29/04, OTK-A 2004, nr 11, poz. 114.
- Wyrok TK z dnia 15 grudnia 2004 r., K 2/04, OTK-A 2004, nr 11, poz. 117.
- Wyrok TK z dnia 7 lutego 2005 r., SK 43/03, OTK-A 2005, nr 2, poz. 13.
- Wyrok TK z dnia 14 marca 2005 r., K 35/04, OTK-A 2005, nr 3, poz. 23.
- Wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04, OTK-A 2005, nr 5, poz. 49.

- Wyrok TK z dnia 5 lipca 2005 r., SK 26/04, OTK-A 2005, nr 7, poz. 78.
- Wyroku TK z dnia 11 lipca 2005 r., SK 45/2003, OTK-A 2005, nr 7, poz. 79.
- Wyrok TK z dnia 18 lipca 2006 r., U 5/04, OTK-A 2006, nr 7, poz. 80.
- Wyrok TK z dnia 21 lipca 2006 r., P 33/05, OTK-A 2006, nr 7, poz. 83.
- Wyrok TK z dnia 12 września 2005 r., SK 13/05, OTK-A 2005, nr 8, poz. 91.
- Wyrok TK z dnia 22 września 2005 r., Kp 1/05, OTK-A 2005, nr 8, poz. 93.
- Wyrok TK dnia 24 stycznia 2006 r., SK 52/04, OTK-A 2006, nr 1, poz. 6.
- Wyrok TK z dnia 23 października 2006 r., SK 42/04, OTK-A 2006, nr 9, poz. 125.
- Wyrok TK z dnia 30 października 2006 r., P 10/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 128.
- Wyrok TK z dnia 3 listopada 2006 r., K 31/06, OTK-A 2006, nr 10, poz. 147.
- Postanowienie TK z dnia 19 grudnia 2006 r., P 37/05, OTK-A 2006, nr 11, poz. 177.
- Wyrok TK z dnia 15 stycznia 2007 r., P 19/06, OTK-A 2007, nr 1, poz. 2.
- Wyrok TK z dnia 12 marca 2007 r., K 54/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 25.
- Wyrok TK z dnia 19 marca 2007 r., K 47/05, OTK-A 2007 nr 3, poz. 27.
- Orzeczenie TK z dnia 11 maja 2007 r., K 2/07, OTK-A 2007, nr 5, poz. 48.
- Wyrok TK z dnia 4 września 2007 r., P 43/06, OTK-A 2007, nr 8, poz. 95.
- Wyrok TK z dnia 19 września 2007 r., SK 4/06, OTK-A 2007, nr 8, poz. 98.
- Wyrok TK z dnia 8 października 2007 r., K 20/2007, OTK-A 2007 nr 9, poz. 102.
- Wyrok TK z dnia 24 października 2007 r., SK 7/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 108.
- Wyrok TK z dnia 6 listopada 2007 r., U 8/05, OTK-A 2007, nr 10, poz. 121.
- Wyrok TK z dnia 28 listopada 2007 r., K 39/07, OTK-A 2007, nr 10, poz. 129.
- Wyrok TK z dnia 5 lutego 2008 r., K 34/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 2.
- Wyrok TK z dnia 19 lutego 2008 r., P 48/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 4.
- Wyrok TK z dnia 31 marca 2008 r., SK 75/06, OTK-A 2008, nr 2, poz. 30.
- Wyrok TK z dnia 15 kwietnia 2008 r., P 26/06, OTK-A 2006, nr 3, poz. 42.
- Wyrok TK z dnia 23 kwietnia 2008 r., SK 16/07, OTK-A 2008, nr 3, poz. 45.
- Wyrok TK z dnia 13 maja 2008 r., P 50/07, OTK-A 2008, nr 4, poz. 58.
- Wyrok TK z dnia 26 maja 2008 r., SK 25/07, OTK-A 2008, nr 4, poz. 62.
- Wyrok TK z dnia 10 czerwca 2008 r., SK 17/07, OTK-A 2008, nr 5, poz. 78.
- Wyrok TK z dnia 2 września 2008 r., K 35/06, OTK-A 2008, nr 7, poz. 120.
- Wyrok TK z dnia 30 września 2008 r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7, poz. 126.
- Wyrok TK z dnia 1 grudnia 2008 r., P 54/2007, OTK-A 2008, nr 10, poz. 171.
- Postanowienie TK z dnia 9 grudnia 2008 r., P 52/07, OTK-A 2008, nr 10, poz. 184.
- Wyrok TK z dnia 17 lutego 2009 r., SK 10/07, OTK-A 2009, nr 2, poz. 8.
- Wyrok TK z dnia 23 lutego 2009 r., P 20/09, OTK-A 2010, nr 2, poz. 13.
- Wyrok TK z dnia 7 kwietnia 2009 r., P 7/08, OTK-A 2009, nr 4, poz. 46 (z głosem aprobującą A. Ornowskiej).
- Wyrok TK z dnia 5 maja 2009 r., P 64/07, OTK-A 2009, nr 5, poz. 64.

- Postanowienie sygnalizacyjne TK z dnia 9 maja 2009 r., S 2/09, OTK-A 2009, nr 5, poz. 73.
- Wyrok TK z dnia 12 maja 2009 r., P 66/07, OTK-A 2009, nr 5, poz. 65.
- Wyrok TK z dnia 23 czerwca 2009 r., K 54/07, OTK-A 2009, nr 6, poz. 86.
- Wyrok TK z dnia 7 lipca 2009 r., K 13/08, OTK-A 2009, nr 7, poz. 105.
- Wyrok TK z dnia 9 lipca 2009 r., SK 48/05, OTK-A 2009, nr 7, poz. 108.
- Wyrok TK z dnia 22 września 2009 r., SK 3/08, OTK-A 2009, nr 8, poz. 125.
- Wyrok TK z dnia 14 października 2009 r., Kp 4/09, OTK-A 2009, nr 9, poz. 134.
- Wyrok TK z dnia 28 października 2009 r., Kp 3/09, OTK-A 2009, nr 9, poz. 138.
- Wyrok TK z dnia 16 grudnia 2009 r., Kp 5/08, OTK-A 2009, nr 11, poz. 170.
- Wyrok TK z dnia 24 lutego 2010 r., K 6/09, OTK-A 2010, nr 2, poz. 15.
- Wyrok TK z dnia 25 marca 2010 r., P 9/08, OTK-A 2010, nr 3, poz. 26.
- Wyrok TK z dnia 9 czerwca 2010 r., SK 52/08, OTK-A 2010, nr 5, poz. 50.
- Wyrok TK z dnia 19 października 2010 r., P 10/10, OTK-A 2010, nr 8, poz. 78.
- Wyrok TK z dnia 20 października 2010 r., P 37/09, OTK-A 2010, nr 8, poz. 79.
- Wyrok TK z dnia 18 listopada 2010 r., P 29/09, OTK-A 2010, nr 9, poz. 104.
- Wyrok TK z dnia 24 listopada 2010 r., K 32/09, OTK-A 2010, nr 9, poz. 108.
- Wyrok TK z dnia 16 marca 2011 r., K 35/08, OTK-A 2011, nr 2, poz. 10.
- Wyrok TK z dnia 12 kwietnia 2011 r., P 90/08, OTK-A 2011, nr 3, poz. 21.
- Wyrok TK z dnia 12 maja 2011 r., P 38/08, OTK 2011, z. 4, poz. 33.
- Wyrok TK z dnia 16 listopada 2011 r., SK 45/09, OTK-A 2011, nr 9, poz. 9.
- Wyrok TK z dnia 14 lutego 2012 r., P 20/10, OTK-A 2012, nr 2, poz. 15.
- Wyrok TK z dnia 9 lipca 2012 r., P 8/10, OTK-A 2012, nr 7, poz. 75.
- Wyrok TK z 30 października 2012 r., SK 20/11, OTK-A 2012, nr 9, poz. 110.
- Postanowienie TK z dnia 17 grudnia 2012 r., P 16/12, OTK-A 2012, nr 11, poz. 142.
- Wyrok TK z dnia 17 lipca 2013 r., SK 9/10, Dz. U. 2013, poz. 905.
- Wyrok TK z dnia 25 lutego 2014 r., SK 65/12, OTK-A 2014, nr 2, poz. 14.
- Wyrok TK z dnia 1 lipca 2014 r., SK 6/12, OTK-A 2014, nr 7, poz. 68.
- Wyrok TK z dnia 18 września 2014 r., K 44/12, OTK-A 2014, nr 8, poz. 92.
- Wyrok TK z dnia 9 czerwca 2015 r., SK 47/13, OTK-A 2015, nr 6, poz. 81.
- Wyrok TK z dnia 28 czerwca 2016 r., K 31/15, OTK-A 2016, poz. 59.
- Wyrok TK z dnia 11 października 2016 r., K 24/15.
- Sąd Najwyższy
- Postanowienie SN z dnia 28 kwietnia 1933 r., IV K 206/33, OSNK 1933, nr 6, poz. 124.
- Wyrok SN z dnia 8 maja 1933 r., III K 217/33, OSNK 1933, nr 7, poz. 136.
- Postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 1934 r., K 54/34, OSNK 1934, nr 11, poz. 245.
- Wyrok SN z dnia 29 maja 1934 r., III K 445/34, OSNK 1934, nr 12, poz. 298.

- Orzeczenie SN z dnia 7 lutego 1935 r., Zb. Orz. SN, Orz. IK 1935, nr 388, poz. 35.
- Orzeczenie SN z dnia 26 marca 1935 r., Zb. Orz. SN, Orz. IK 1935, poz. 472.
- Postanowienie SN z dnia 30 września 1938 r., II K 1608/38, OSNK 1939, nr 5, poz. 115.
- Wyrok SN z dnia 12 października 1938 r., II K 2752/37, OSNK 1939, nr 5, poz. 123.
- Wyrok SN z dnia 8 listopada 1948 r., K 86/48, OSNK 1949, nr 1, poz. 38.
- Uchwała Zgromadzenia Ogólnego SN z dnia 27 listopada 1948 r., nr prez. 2323/48.
- Uchwała SN z dnia 9 grudnia 1950 r., brak sygn., OSNK 1951, nr 1, poz. 1.
- Postanowienie SN z dnia 8 grudnia 1951 r., KO 447/51, OSNK 1952, nr 1, poz. 4.
- Wyrok SN z dnia 21 grudnia 1957 r., I KRn 941/57, OSNPG 1958, nr 4, poz. 8.
- Wyrok SN z dnia 23 czerwca 1960 r., V K 484/60, OSNPG 1960, nr 10, poz. 159.
- Postanowienie SN z dnia 9 września 1960 r., Rw 958/60, WPP 1961, nr 1, poz. 121.
- Wyrok SN z dnia 5 listopada 1960 r., V K 816/60, PiP 1961, z. 3, poz. 558.
- Uchwała SN Izba Karno oraz Wojskowa z dnia 22 czerwca 1963 r., VI KO 54/61, OSNKW 1963, nr 10, poz. 179.
- Postanowienie SN z dnia 27 lipca 1963 r., Rw 822/63, Biul. SN 1963, nr 9, poz. 285.
- Postanowienie SN z dnia 18 października 1965 r., II KO 44/55, OSNCK 1957, nr 2, poz. 12.
- Uchwała SN z dnia 12 maja 1967 r., VI KZP 22/67, OSNKW 1967, nr 7, poz. 64.
- Uchwała SN z dnia 16 maja 1967 r., VI KZP 27/67, OSNPG 1967, nr 7, poz. 62.
- Wyrok SN z dnia 24 kwietnia 1968 r., V KRN 207/68, OSNKW 1968, nr 9, poz. 107.
- Wyrok SN z dnia 3 czerwca 1968 r., V KRN 98/68, OSNKW 1968, nr 10, poz. 124.
- Wyrok SN z dnia 17 lutego 1964 r., I CR 30/63, Zb. O. 1966.
- Wyrok SN z dnia 19 marca 1970 r., Rw 179/170, OSNKW 1970, nr 7–8, poz. 83.
- Wyrok SN z dnia 27 marca 1970 r., III KR 25/70, OSNKW 1970, nr 10, poz. 121.
- Wyrok SN z dnia 6 lutego 1973 r., V KRN 516/72, OSNKW 1973, nr 9, poz. 11.
- Uchwała SN z dnia 5 kwietnia 1973 r., VI KZP 80/72, OSNKW 1973, nr 6, poz. 72.
- Uchwała SN z dnia 28 lutego 1975 r., V KZP 2/74, OSNKW 1975, nr 3–4, poz. 33.
- Uchwała SN z dnia 18 kwietnia 1975 r., VI KZP 47/74, OSNKW 1975, z. 6, poz. 69.
- Wyrok SN z dnia 17 grudnia 1976 r., I PR 185/76, OSNC 1977, nr 8, poz. 139.

- Wyrok SN z dnia 29 sierpnia 1978 r., VI KRN 207/78, OSNKW 1978, nr 12, poz. 142.
- Wyrok SN z dnia 19 września 1978 r., III KR 136/78, OSNKW 1979, nr 4, poz. 43.
- Wyrok SN z dnia 29 marca 1979 r., RNw 11/77, OSP 1980, nr 7, poz. 148.
- Wyrok SN z dnia 10 kwietnia 1979 r., III KR 69/79, LEX nr 21810.
- Wyrok SN z dnia 14 maja 1980 r., V KRN 90/80, OSNKW 1980, nr 9, poz. 75.
- Wyrok SN z dnia 3 grudnia 1980 r., V KRN 338/80, OSNPG 1981, nr 5, poz. 50.
- Wyrok SN z dnia 18 października 1983 r., IV KR 211/83, OSNKW 1984, nr 5–6, poz. 56.
- Wyrok SN z dnia 27 listopada 1984 r., OSNC 1985, nr 8, poz. 105.
- Uchwała SN z dnia 27 września 1985 r., VI KZP 25/85, OSNKW 1986, nr 3–4, poz. 19.
- Wyrok SN z dnia 8 listopada 1985 r., V KRN 815/85, OSNPG 1986, nr 6, poz. 79.
- Wyrok SN z dnia 13 stycznia 1986 r., I KR 422/85, OSPiKA 1987, nr 9, poz. 175.
- Wyrok SN z dnia 16 lipca 1986 r., V KRN 270/86, OSNPG 1987, nr 3, poz. 34.
- Wyrok SN z dnia 12 września 1986 r., U 7/86, OSNKW 1986, nr 11–12, poz. 85.
- Wyrok SN z dnia 6 października 1986 r., Rw 721/86, OSNKW 1987, nr 5–6, poz. 45.
- Wyrok SN z dnia 13 kwietnia 1988 r., V KRN 55/88, OSNPG 1988, nr 11, poz. 113.
- Uchwała SN z dnia 15 lutego 1989 r., VI KZP 10/88, OSNKW 1989, nr 3–4, poz. 19.
- Wyrok SN z dnia 24 czerwca 1993 r., III KRN 100/93, OSNKW 1993, nr 9–10, poz. 62.
- Wyrok SN z dnia 3 grudnia 1992 r., II KRN 204/92, Pal. 1993, nr 5–6.
- Wyrok SN z dnia 12 września 1994 r., III KRN 115/94, Prok. i Pr. 1995, nr 1, poz. 99.
- Wyrok SN z dnia 28 lipca 1995 r., II KRN 55/95, Prok. i Pr. 1996, nr 2–3, poz. 14.
- Wyrok SN z dnia 9 października 1996 r., V KKN 79/96, OSNKW 1997, nr 3–4, poz. 27.
- Wyrok SN z dnia 20 lutego 1997 r., V KKN 188/96, KZS 1998, nr 4–5, poz. 12.
- Postanowienie SN z dnia 24 marca 1997 r., V KZ 29/97, Prok. i Pr.–wkł. 1997, nr 6, poz. 16.
- Wyrok SN z dnia 4 kwietnia 1997 r., V KKN 6/97, Prok. i Pr.–wkł. 1997, nr 10, poz. 7.
- Uchwała SN z dnia 24 września 1997 r., I KZP 15/97, OSNKW 1997, nr 11–12, poz. 96.
- Wyrok SN z dnia 18 lutego 1998 r., II KKN 456/97, OSNKW 1998, nr 5–6, poz. 26.

- Postanowienie SN z dnia 28 maja 1998 r., I PKN 138/98, OSNAPiUS 1999, nr 12, poz. 398.
- Uchwała SN z dnia 18 listopada 1998 r., I KZP 16/98, OSNKW 1998, nr 11–12, poz. 48.
- Wyrok SN z dnia 7 kwietnia 1999 r., I PKN 648/98, OSNAPiUS 2000, nr 11, poz. 423.
- Wyrok SN z dnia 5 maja 1999 r., V KKN 406/97, Prok. i Pr.–wkl. 2000, nr 4, poz. 6.
- Wyrok SN z dnia 17 czerwca 1999 r., IV KKN 813/98, Prok. i Pr.–wkl. 2000, nr 1.
- Postanowienie SN z dnia 24 sierpnia 1999 r., II KKN 150/99, Prok.i Pr.–wkl. 2000, nr 2, poz. 1.
- Postanowienie SN z dnia 22 października 1999 r., I PKN 216/99, OSNAPiUS 2001, nr 5, poz. 165.
- Wyrok SN z dnia 28 września 2000 r., I KZP 20/06, OSNK 2006, nr 10, poz. 89.
- Wyrok SN z dnia 1 grudnia 2000 r., V KKN 466/00, LEX nr 50913.
- Uchwała SN z dnia 13 grudnia 2000 r., I KZP 43/00, OSNKW 2001, nr 1–2, poz. 4.
- Uchwała SN z dnia 18 stycznia 2001 r., III ZP 28/2000, OSNAPiUS 2001, nr 7, poz. 210.
- Wyrok SN z dnia 28 listopada 2001 r., II KKN 304/2001, LEX nr 354399.
- Wyrok SN z dnia 24 kwietnia 2002 r., II KKN 193/00, LEX nr 54386.
- Postanowienie SN z dnia 13 czerwca 2002 r., V KKN 544/00, OSNKW 2002, nr 9–10, poz. 73.
- Postanowienie SN z dnia 7 czerwca 2002 r., I KZP 14/02, OSA 2003, nr 1, poz. 2.
- Wyrok SN z dnia 11 października 2002 r., V KKN 251/01, Prok. i Pr. 2003, nr 11, poz. 5.
- Postanowienie SN z dnia 22 stycznia 2003 r., I KZP 44/2002, Biul. SN 2003, z. 1.
- Postanowienie SN z dnia 10 czerwca 2003 r., II KK 87/03, LEX nr 78371.
- Wyrok SN z dnia 26 września 2003r., IV CK 32/02, LEX nr 146462.
- Postanowienie SN z dnia 17 grudnia 2003 r., V KK 222/03, LEX nr 83772.
- Wyrok SN z dnia 14 stycznia 2004 r., V KK 121/03, OSNwSK 2004, poz. 106.
- Postanowienie SN z dnia 29 stycznia 2004 r., I KZP 40/2003, OSNKW 2004, nr 2, poz. 22.
- Wyrok SN z dnia 6 lutego 2004 r., WK 27/03, OSNwSK 2004, poz. 270.
- Uchwała SN z dnia 25 maja 2004 r., WZP 1/04, OSNKW 2004, nr 5, poz. 50.
- Wyrok SN z dnia 9 czerwca 2005 r., V KK 41/2005, OSNKW 2005, nr 9, poz. 83.
- Postanowienie SN z dnia 24 lutego 2006 r., I KZP 52/05, OSNKW 2006, nr 3, poz. 23.
- Wyrok SN z dnia 1 marca 2006 r., II KK 47/05, OSNKW 2006, nr 6, poz. 57.

- Postanowienie SN z dnia 9 czerwca 2006 r., I KZP 14/06, OSNKW 2006 nr 7–8, poz. 67.
- Wyrok SN z dnia 12 października 2006 r., IV KK 236/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 1958.
- Postanowienie SN z dnia 1 lutego 2007 r., III KK 257/06, R-OSNKW, nr 1, poz. 339.
- Wyrok SN z dnia 7 lutego 2007 r., V KK 128/06, Prok. i Pr. 2007, nr 6, poz. 9.
- Wyrok SN z dnia 28 lutego 2007 r., V CSK 431/06, OSNC 2008, nr 1, poz. 13.
- Uchwała SN z dnia 27 lutego 2007 r., I KZP 36/06, OSNKW 2007, nr 3, poz. 21.
- Uchwała SN z dnia 21 marca 2007 r., I KZP 39/06, OSNKW 2007, nr 4, poz. 30.
- Postanowienie SN z dnia 28 marca 2007 r., II KK 147/06, LEX nr 282239.
- Postanowienie SN z dnia 17 maja 2007 r., II KK 331/06, OSNwSK 2007, nr 1, poz. 1070.
- Wyrok SN z dnia 2 października 2007 r., II CSK 269/07, OSNC-ZD 2008, nr 3, poz. 75.
- Postanowienie SN z dnia 25 października 2007 r., I KZP 33/07, OSNKW 2007, nr 12, poz. 90.
- Postanowienie SN z dnia 19 grudnia 2007 r., V KK 101/07, Prok. i Pr. 2009, nr 2, poz. 1.
- Wyrok SN z dnia 10 stycznia 2008 r., IV CSK 356/07, OSNC 2009, nr 3, poz. 43.
- Wyrok SN z dnia 3 października 2008 r., III KK 167/08, Biul. PK 2008, nr 13.
- Uchwała SN z dnia 30 czerwca 2008 r., I KZP 10/08, OSNKW 2008, nr 7, poz. 53.
- Postanowienie SN z dnia 10 września 2008 r., V KK 160/08, LEX nr 457937.
- Wyrok SN z dnia 17 września 2008 r., II KK 350/07, Biul. Pr. Kar. 2008, nr 11, poz. 20.
- Postanowienie SN z dnia 24 września 2008 r., III KK 401/07, Prok. i Pr.–wkl. 2009, nr 2, poz. 7.
- Wyrok SN z dnia 7 października 2008 r., III KK 153/08, LEX nr 469432.
- Uchwała SN z dnia 17 grudnia 2008 r., I KZP 27/08, OSNKW 2009, nr 1, poz. 1.
- Wyrok SN z dnia 7 stycznia 2009 r., II KK 51/08; OSNwSK 2009/1/1.
- Wyrok SN z dnia 10 lutego 2009 r., III KK 305/08, OSNwSK 2009, nr 1, poz. 335.
- Uchwała SN z dnia 3 marca 2009 r., I KZP 30/08, OSNKW 2009, z. 4, poz. 26.
- Wyrok SN z dnia 10 czerwca 2008 r., III KK 30/08, OSNKW 2008, nr 8, poz. 65.
- Wyrok SN z dnia 18 maja 2009 r., III KK 25/09, LEX nr 524071.
- Wyrok SN z dnia 18 czerwca 2009 r., IV KK 164/09, LEX nr 512114.
- Postanowienie SN z dnia 29 lipca 2009 r., I KZP 8/09, OSNKW 2009, nr 8, poz. 61.
- Wyrok SN z dnia 26 sierpnia 2009 r., III KK 226/0, LEX nr 522816.

- Wyrok SN z dnia 19 sierpnia 2009 r., III KK 230/09, LEX nr 518141.
- Postanowienie SN z dnia 23 września 2009 r., I KZP 10/09, OSNKW 2009, nr 10, poz. 84.
- Wyrok SN z dnia 20 października 2009 r., III KK 248/09, LEX nr 529627.
- Wyrok SN z dnia 20 października 2009 r., III KK 245/09, LEX nr 529630.
- Postanowienie SN z dnia 7 lipca 2010 r., II KK 133/10, OSNwSK 2010, nr 1, poz. 1387.
- Postanowienie SN z dnia 20 maja 2010 r., II KK 306/09, LEX nr 590219.
- Wyrok SN z dnia 10 listopada 2010 r., IV KK 326/10, Prok. i Pr.–wkl. 2011, nr 3.
- Postanowienie SN z dnia 22 grudnia 2010 r., II KK 279/10, Biul. PK 2011, nr 1.
- Postanowienie SN z dnia 4 stycznia 2011 r., SDI 32/10, OSNKW 2011, nr 2, poz. 12.
- Wyrok SN z dnia 13 stycznia 2011 r., II KK 188/10, OSNKW 2011, nr 2, poz. 17.
- Uchwała SN z dnia 23 marca 2011 r., I KZP 31/10, OSNKW 2011, nr 3, poz. 23.
- Postanowienie SN z dnia 31 maja 2011 r., V KK 398/10, LEX nr 848186.
- Wyrok SN z dnia 17 sierpnia 2011 r., II KO 72/10, OSNKW 2011, nr 10, poz. 92.
- Postanowienie SN z dnia 19 stycznia 2012 r., I KZP 20/11, Prok. i Pr.–wkl. 2012, nr 5, poz. 4.
- Postanowienie SN z dnia 21 sierpnia 2012 r., IV KK 59/12, OSNKW 2013, nr 1, poz. 3.
- Wyrok SN z dnia 29 sierpnia 2012 r., II KK 199/12, LEX nr 1220795.
- Wyrok SN z dnia 6 grudnia 2012 r., V KK 375/12; LEX nr 1231662.
- Postanowienie SN z dnia 28 sierpnia 2013 r., V KK 160/13, OSNKW 2013, nr 12, poz. 106.
- Wyrok SN z dnia 29 sierpnia 2013 r., IV KK 168/13, OSNKW 2013, nr 12, poz. 107.
- Wyrok SN z dnia 4 października 2013 r., IV KK 136/13, LEX 1379930.
- Postanowienie SN z dnia 27 marca 2014 r., I KZP 1/14, OSNKW 2014, nr 7, poz. 54.
- Uchwała SN z dnia 30 kwietnia 2014 r., I KZP 6/14, OSNKW 2014, nr 6, poz. 47.
- Wyrok SN z dnia 9 lipca 2014 r., II KK 136/14, LEX nr 1511273.
- Wyrok SN z dnia 9 lipca 2014 r., II KK 154/14, Prok. i Pr.–wkl. 2014, nr 10.
- Postanowienie SN z dnia 16 lipca 2014 r., III KK 211/14, Prok. i Pr.–wkl. 2014, nr 11–12, poz. 2.
- Wyrok SN z dnia 3 grudnia 2014 r., II KK 219/14, LEX nr 1567466.
- Postanowienie SN z dnia 19 lutego 2015 r., III KK 434/14, LEX nr 1645249.
- Postanowienie SN z dnia 18 marca 2015 r., III KK 435/14, LEX nr 1645271.
- Postanowienie SN z dnia 8 maja 2015 r., III KK 333/14, LEX nr 1713025.
- Wyrok SN z dnia 6 sierpnia 2015 r., II KK 209/15, OSNKW 2015, nr 11, poz. 94, Prok. i Pr.–wkl. 2015, nr 12, poz. 4.

- Wyrok SN z dnia 24 września 2015 r., V KK 228/15, LEX nr 1808548.
- Postanowienie SN z dnia 26 stycznia 2016 r., V KK 342/15, LEX nr 1977834.
- Wyrok NSA z dnia 22 października 1981 r., ONSA 1981, nr 2, poz. 103.
- Wyrok NSA z dnia 22 października 1987 r., IV S.A. 586/87, ONSA 1988, nr 1, poz. 11.
- Wyrok NSA z dnia 4 marca 1993 r., SA/Wr 1449/92, ONSA 1994, nr 2, poz. 64.
- Wyrok SA w Krakowie z dnia 16 grudnia 1993, II AKr 211/93, KZS 1994, nr 1, poz. 19.
- Wyrok SA w Katowicach z dnia 31 grudnia 1994 r., II AKr 189/94, OSA 1995, z. 4, poz. 19.
- Wyrok SA w Lublinie z dnia 8 sierpnia 1996 r., II AKa 91/96, Prok. i Pr. 1997, nr 5.
- Wyrok SA w Krakowie z dnia 13 lutego 1997 r., II AKa 16/97, Prok. i Pr.–wkl. 1997, nr 9.
- Postanowienie SA w Lublinie z dnia 29 marca 1999 r., II AKz 117/98, LEX nr 36284.
- Wyrok NSA z dnia 12 maja 1999 r., III SA 7339/98, Lex nr 45099.
- Wyrok SA w Warszawie z dnia 18 kwietnia 2000 r., II AKa 22/00, OSA 2001, z. 2, poz. 8.
- Wyrok NSA z dnia 18 czerwca 2001 r., II SA 1610/00, LEX nr 53475.
- Wyrok SA w Białymstoku z dnia 16 listopada 2001 r., II AKa 161/00, OSA 2001, z. 7–8, poz. 42.
- Wyrok SA w Krakowie z dnia 30 listopada 2001 r., II AKa 260/01, OSA 2002, z. 9, poz. 70.
- Orzeczenia SA (Sądu Lustracyjnego) w Warszawie z dnia 1 stycznia 2002 r., V Al. 33/01, OSA 2002, nr 9, poz. 74.
- Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 3 kwietnia 2003 r., II AKa 30/03, OSA 2003, z. 9, poz. 95.
- Wyrok SA w Katowicach z dnia 6 listopada 2003 r., II AKa 56/03, KZS 2004, z. 6, poz. 79.
- Orzeczenie SA (Sądu Lustracyjnego) w Warszawie z dnia 25 września 2003 r., V Al. 42/01, OSA 2004, nr 7, poz. 55.
- Wyrok WSA w Warszawie z dnia 6 lipca 2005 r., VI SA/Wa 2263/04, Lex nr 183633.
- Wyrok SA w Krakowie z dnia 31 sierpnia 2005 r., II AKa 167/05, KZS 2005, z. 9, poz. 32.
- Wyrok SA w Katowicach z dnia 12 listopada 2005 r., II AKa 282/05, KZS 2006, z. 4, poz. 98.
- Wyrok SA w Krakowie z dnia 25 października 2006 r., II AKa 205/06, KZS 2006, z. 11, poz. 38.

- Wyrok SA w Krakowie z dnia 30 maja 2007 r., II AKa 85/07, KZS 2007, z. 6, poz. 50.
- Wyrok WSA w Warszawie z dnia 17 lipca 2008 r., VI SA/Wa 669/08, Lex nr 491336.
- Wyrok NSA w Warszawie z dnia 8 września 2009 r., II GSK 28/09, Lex nr 596713.
- Wyrok WSA w Warszawie z dnia 26 sierpnia 2010 r., II SA/Wa 183/10, Lex nr 737789.
- Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 29 września 2010 r., II AKa 270/10, LEX nr 621279.
- Rozstrzygnięcie NSA z 2 września 2010 r., II OSK 1465/09. LEX nr 638218
- Orzeczenie SA w Katowicach z dnia 19 maja 2011 r., II AKa 389/10, LEX nr 1001370.
- Wyrok WSA w Warszawie z dnia 4 października 2012 r., II SA/Wa 1249/12, Lex nr 1249065.
- Wyrok SA w Katowicach z dnia 25 kwietnia 2013 r., V ACa 600/12, Lex nr 1369338.
- Wyrok SA w Warszawie z dnia 14 kwietnia 2015 r. II AKa 265/15, Lex nr 1927435.
- Wyrok SA w Szczecinie z dnia 12 listopada 2015 r., II AKa 171/15, LEX nr 1950662.
- Wyrok NSA w Warszawie z dnia 29 czerwca 2016 r., II OSK 2586/14; LEX nr 2083552.

Orzecznictwo europejskie

- Wyrok ETPCz z dnia 23 lipca 1968 r. w sprawie *Delcourt v. Belgia*, skarga nr A 11.
- Wyrok ETPCz z dnia 8 czerwca 1976 r. w sprawie *Engel i inni v. Holandia*, skarga nr 5100/71.
- Raport Komisji ETPCz z dnia 4 marca 1978 r. w sprawie *Eggs v. Szwajcaria*, skarga nr 7341/76.
- Wyrok ETPCz z dnia 27 lutego 1980 r. w sprawie *Deweere v. Belgia*, skarga nr 6903/75.
- Wyrok ETPCz z dnia 26 marca 1982 r. w sprawie *Adolf v. Austria*, skarga nr 8269/78.
- Wyrok ETPCz z dnia 25 marca 1983 r. w sprawie *Minelli v. Szwajcaria*, skarga nr 8660/79.
- Wyrok ETPCz z dnia 21 lutego 1984 r. w sprawie *Öztürk v. Niemcy*, skarga nr 8544/79.
- Uzasadnienie wyroku ETPCz z dnia 21 lutego 1984 r. w sprawie *Öztürk v. Niemcy*, skarga nr 8544/79, LEX nr 80977.
- Wyrok ETPCz z dnia 28 czerwca 1984 r. w sprawie *Campbell i Fell v. Wielka Brytania*, skarga nr A 80.

- Wyrok ETPCz z dnia 28 maja 1985 r. w sprawie *Ashingdane v. Wielka Brytania*, skarga nr 8225/78
- Wyrok ETPCz z dnia 8 lipca 1986 r. w sprawie *Lithgow i inni v. Wielka Brytania*, skarga nr 9006/80 i nast.
- Wyrok ETPCz z dnia 25 czerwca 1987 r. w sprawie *Baggetta v. Włochy*, skarga nr 10256/83.
- Wyrok ETPCz z dnia 25 sierpnia 1987 r. w sprawie *Lutz v. Niemcy*, skarga nr 9912/82.
- Wyrok ETPCz z dnia 22 maja 1990 r. w sprawie *Weber v. Szwajcaria*, skarga nr 11034/84.
- Wyrok ETPCz z dnia 24 maja 1991 r. w sprawie *Vocaturro v. Włochy*, skarga nr 11891/85.
- Wyrok ETPCz z dnia 25 maja 1993 r. w sprawie *Kokkinakis v. Grecja*, skarga nr 14307/88.
- Wyrok ETPCz z dnia 24 lutego 1994 r. w sprawie *Bendeunon v. Francja*, skarga nr 12547/86.
- Wyrok ETPCz z dnia 23 marca 1994 r. w sprawie *Muti v. Włochy*, skarga nr 32/1993/427/506.
- Wyrok ETPCz z dnia 21 września 1994 r. w sprawie *Fayed v. Wielka Brytania*, skarga nr 1701/90.
- Wyrok ETPCz z dnia 9 grudnia 1994 r. w sprawie *Schouten i Meldrum v. Holandia*, skarga nr 19005/91.
- Wyrok ETPCz z dnia 23 października 1995 r. w sprawie *Schmautzer v. Austria*, skarga nr 31/1994/478/560.
- Wyrok ETPCz z dnia 22 listopada 1995 r. w sprawie *S.W. v. Wielka Brytania*, skarga nr 20166/92.
- Wyrok ETPCz z dnia 22 listopada 1995 r. w sprawie *C.R. v. Wielka Brytania*, skarga nr 20190/92.
- Wyrok ETPCz z dnia 7 sierpnia 1996 r. w sprawie *Johansen v. Norwegia*, skarga nr 17383/90.
- Wyrok ETPCz z dnia 15 listopada 1996 r. w sprawie *Cantoni v. Francja*, skarga nr 45/1995/551/637.
- Wyrok ETPCz z dnia 25 czerwca 1997 r. w sprawie *Halford v. Wielka Brytania*, skarga nr 20605/92.
- Wyrok ETPCz z dnia 24 września 1997 r. w sprawie *Garyfallou AEBE v. Grecja*, skarga nr 18996/91.
- Wyrok ETPCz z dnia 9 czerwca 1998 r. w sprawie *Teixeira de Castro v. Portugalia*, skarga nr 25829/94.
- Wyrok ETPCz z dnia 2 września 1998 r. w sprawie *Kadubec v. Słowacja*, skarga nr 27061/95.

- Wyrok ETPCz z dnia 2 września 1998 r. w sprawie *Lauko v. Słowacja*, skarga nr 4/1998/907/1119.
- Wyrok ETPCz z dnia 23 września 1998 r. w sprawie *Malige v. Francja*, skarga nr 68/1997/852/1059.
- Wyrok ETPCz z dnia 23 września 1998 r. w sprawie *McLeod v. Wielka Brytania*, skarga nr 24755/94.
- Wyrok ETPCz z dnia 23 września 1998 r. w sprawie *Petra v. Rumunia*, skarga nr 27273/95.
- Wyrok ETPCz z dnia 18 lutego 1999 r. w sprawie *Waite i Kennedy v. Niemcy*, skarga nr 26083/94.
- Decyzja ETPCz z dnia 15 czerwca 1999 r. w sprawie *W.S. v. Polska*, skarga nr 37607/97.
- Wyrok ETPCz z dnia 22 czerwca 2000 r. w sprawie *Coëme i inni v. Belgia*, skarga nr 32492/96 i nast.
- Wyrok ETPCz z dnia 27 lutego 2001 r. w sprawie *Ecer i Zeyrek v. Turcja*, skarga nr 29295/95 i nast.
- Wyrok ETPCz z dnia 22 marca 2001 r. w sprawie *Streletz, Kessler i Krenz v. Niemcy*, skarga nr 34044/96 i nast.
- Wyrok ETPCz z dnia 19 czerwca 2001 r. w sprawie *Kreuz v. Polska*, skarga nr 28249/95.
- Wyrok ETPCz z dnia 2 lipca 2002 r. w sprawie *Oktan v. Francja*, skarga nr 33402/96.
- Wyrok ETPCz z dnia 5 grudnia 2002 r. w sprawie *Craxi v. Włochy*, skarga nr 34896/97.
- Wyrok ETPCz z dnia 9 października 2003 r. w sprawie *Ezeh i Connors v. Wielka Brytania*, skargi nr 39665/98 i 40086/98.
- Decyzja ETPCz z dnia 9 października 2003 r. w sprawie *Szott-Medyńska*, skarga nr 47414/99.
- Wyrok ETPCz z dnia 21 stycznia 2003 r. w sprawie *Veeber v. Estonia*, skarga nr 45771/99.
- Wyrok ETPCz z dnia 9 marca 2006 r. w sprawie *Menesheva v. Rosja*, skarga nr 59261/00.
- Wyrok ETPCz z dnia 29 marca 2006 r. w sprawie *Achour v. Francja*, skarga nr 67335/01.
- Wyrok ETPCz z dnia 9 listopada 2006 r. w sprawie *Leempoel & S.A. ED. Ciné Revue v. Belgia*, skarga nr 64772/01.
- Wyrok ETPCz z dnia 23 listopada 2006 r. w sprawie *Jussila v. Finlandia*, skarga nr 73053/01.
- Wyrok ETPCz z dnia 1 marca 2007 r. w sprawie *Heglas v. Czechy*, skarga nr 5935/02.

- Wyrok ETPCz z dnia 5 lipca 2007 r. w sprawie *Saccoccia v. Austria*, skarga nr 69917/01.
- Wyrok ETPCz z dnia 24 lipca 2008 r. w sprawie *Kononov v. Łotwa*, skarga nr 34854/02.
- Wyrok ETPCz z dnia 20 stycznia 2009 r. w sprawie *Sud Fondi S.r.l. i inni v. Włochy*, skarga nr 75909/01.
- Wyrok ETPCz z dnia 10 lutego 2009 r. w sprawie *Zolotukhin v. Rosja*, skarga nr 14939/03.
- Wyrok ETPCz z dnia 10 marca 2009 r. w sprawie *Bykov v. Rosja*, skarga nr 4378/02.
- Decyzja ETPCz z dnia 19 maja 2009 r. w sprawie *Messier v. Francja*, skarga nr 25041/07.
- Wyrok ETPCz z dnia 26 maja 2009 r. w sprawie *Batsanina v. Rosja*, skarga nr 3932/02.
- Wyrok ETPCz z dnia 25 czerwca 2009 r. w sprawie *Jaak Liivik v. Estonia*, skarga nr 12157/05.
- Wyrok ETPCz z dnia 17 września 2009 r. w sprawie *Scoppola v. Włochy* (nr 2), skarga nr 10249/03.
- Wyrok ETPCz z dnia 15 grudnia 2009 r. w sprawie *Gurguchiani v. Hiszpania*, skarga nr 16012/06.
- Wyrok ETPCz z dnia 18 stycznia 2011 r. w sprawie *Mikolajová v. Słowacja*, skarga nr 4479/03.
- Wyrok ETPCz z dnia 31 maja 2011 r. w sprawie *Žugić v. Chorwacja*, skarga nr 3699/08.
- Wyrok ETPCz z dnia 6 września 2011 r. w sprawie *Müller v. Czechy*, skarga nr 48058/09.
- Wyrok ETPCz z dnia 22 stycznia 2013 r. w sprawie *Camilleri v. Malta*, skarga nr 42931/10.
- Wyrok ETPCz z dnia 12 lutego 2013 r. w sprawie *Previti v. Włochy*, skarga 1845/08.
- Wyrok ETPCz z dnia 12 lipca 2013 r. w sprawie *Allen v. Wielka Brytania*, skarga nr 25424/09.
- Wyrok ETPCz z dnia 3 października 2013 r. w sprawie *Kasparov i inni v. Rosja*, skarga nr 21613/07.
- Wyrok ETPCz z dnia 15 lipca 2014 r. w sprawie *Ashlarba v. Gruzja*, skarga nr 45554/08.
- Wyrok ETPCz z dnia 14 kwietnia 2015 r. w sprawie *Contrada v. Włochy* (nr 3), skarga nr 66655/13.
- Wyrok ETPCz dnia 16 kwietnia 2015 r. w sprawie *Mezhiyeva v. Rosja*, skarga nr 44297/06.

Europejski Trybunał Sprawiedliwości / Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

- Orzeczenie ETS z dnia 9 marca 1978 r. w sprawie 106/77 *Simmenthal II*, Rec. 1978.
- Wyrok ETS z dnia 18 czerwca 1991 r. w sprawie C-260/89 ERT, Rec. 1991, s. I-2925, pkt 41.
- Wyrok ETS z dnia 29 lutego 1996 r. w sprawie C 193/94 *Skanavi i Chryssanthakopoulos*, Rec. 1996, s. I-929.
- Wyrok ETS z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie C-112/00 *Schmidberger*, Rec. 2003, s. I-5659, pkt 71.
- Wyrok ETS z dnia 14 października 2004 r. w sprawie C-36/02 *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH v. Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*, Rec. 2004, s. I-9641, pkt 33.
- Wyrok ETS z dnia 11 listopada 2004 r. w sprawie C-457/02 *Antonio Niselli*, Rec. 2004, s. I 10853.
- Wyrok z dnia 3 maja 2005 r. w sprawach połączonych C-387/02, C-91/02 i C-403/02 *Berlusconi et al.*, Zb. Orz. 2005, s. I-3565.
- Wyrok ETS z dnia 28 września 2006 r., C-467/04, w sprawie *Giuseppe Francesco Gasparini et al.*, Rec. 2006.
- Wyrok ETS z dnia 3 maja 2007 r. w sprawie C-303/05 *Advocaten voor de Wereld*, Zb. Orz. 2007, s. I-3633.
- Wyrok (orzeczenie wstępne) ETS z dnia 22 grudnia 2008 r. w sprawie C-491/07 *postępowanie karne przeciw Vladimirowi Turanskiemu* (Dz. Urz. UE C 44 z 21.02.2009).
- Wyrok TSUE z dnia 22 grudnia 2010 r. w sprawie C-208/09 *Sayn-Wittgenstein*, Zb. Orz. 2010, s. I-13693.
- Wyrok TSUE z dnia 12 maja 2011 r. w sprawie C-391/09 *Runevič-Vārdyn*, Zb. Orz. 2011, s. I-3787.
- Wyrok TSUE z dnia 13 maja 2014 r., C-131/12, Dz. Urz. UE C 165 z 9.06.2012.

Orzecznictwo zagraniczne**Austria**

- Bundesverfassungsgericht 2 BvR 1694/14, 2 BvR 434/06, 1 BvR 1730/02, 1 BvR 1472/99, 1 BvR 2218/06, 1 BvR 2501/13,
StF: BGBl. Nr. 52/1991 (WV) idF BGBl. I Nr. 194/1999 (DFB)

Francja

- CE, Sect., 5 mai 1944, Dame veuve Trompier-Gravier, no 69751.
Décision 87-237 DC – 30 décembre 1987 – Loi de finances pour 1988 – Non conformité partielle.

Décision 89-260 DC – 28 juillet 1989 – Loi relative à la sécurité et à la transparence du marché financier – Non conformité partielle.

Décision 88-248 DC – 17 janvier 1989 – Loi modifiant la loi no 86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication – Non conformité partielle

Décision no 97-389 DC du 22 avril 1997

Décision no 99-411 DC du 16 juin 1999

Décision no 2001-451 DC du 27 novembre 2001.

Décision no 2010-103 QPC du 17 mars 2011

Décision no 2011-220 QPC du 10 février 2012;

Décision no 2012-267 QPC du 20 juillet 2012.

Décision 2012-280 QPC - 12 octobre 2012 – Société Groupe Canal Plus et autre [Autorité de la concurrence: organisation et pouvoir de sanction] – Conformité

Décision 2013-327 QPC – 21 juin 2013 – SA Assistance Sécurité et Gardiennage [Taxe additionnelle à la cotisation sur la valeur ajoutée des entreprises – Validation législative] – Conformité

Décision no 2010-103 QPC du 17 mars 2011;

Décision no 2011-220 QPC du 10 février 2012;

Décision no 2012-267 QPC du 20 juillet 2012.

Niemcy

Verfassungsgerichtshof Rheinland-Pfalz Beschl. v. 30.06.2015, Az.: VGH B 15/15, VGH A 16/15.

Akty prawne

Prawo polskie

Ustawy

- Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 44, poz. 267 z późn. zm.).
- Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. Nr 30, poz. 227).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 7 października 1921 r. o przepisach porządkowych na drogach publicznych (Dz.U. Nr 89, poz. 656).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 1922 r. w przedmiocie zmian w ustawie z dnia lipca 1920 r. o zwalczaniu lichwy wojennej (Dz.U. Nr 69, poz. 618).
- Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym (tekst pierw.: Dz.U. Nr 66, poz. 454, tekst jedn.: Dz.U. z 1966 r. Nr 39, poz. 233).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. o zwalczaniu alkoholizmu (Dz.U. Nr 12, poz. 62).
- Ustawa z dnia 22 maja 1958 r. o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za chuligaństwo (Dz.U. Nr 34, poz. 152 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 2 grudnia 1958 r. o zmianie ustawy z 15 grudnia 1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym (Dz.U. Nr 77, poz. 396).
- Ustawa z dnia 10 grudnia 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu (Dz.U. Nr 69, poz. 434 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst pierw.: Dz.U. Nr 30, poz. 168, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 23 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 listopada 1961 r. o bezpieczeństwie i porządku ruchu na drogach publicznych (Dz.U. Nr 53, poz. 295 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst pierw.: Dz.U. Nr 16, poz. 90, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 380 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego (Dz.U. Nr 23, poz. 149).
- Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (tekst jedn.: Dz.U. z 2005 r. Nr 229, poz. 1954 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (tekst pierw.: Dz.U. Nr 44, poz. 220, tekst jedn.: Dz.U. z 2004 r. Nr 24, poz. 2416 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks Karny (tekst pierw.: Dz.U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm.).

- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 95).
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst pierw.: Dz.U. Nr 12, poz. 114, tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 1094 z późn. zm).
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks wykroczeń (Dz.U. Nr 12, poz. 115).
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst pierw.: Dz.U. Nr 12, poz. 116, tekst jedn.: Dz.U. z 2013 r. poz. 395 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. 12, poz. 117 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń (Dz.U. Nr 12, poz. 118 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst pierw.: Dz.U. Nr 35, poz. 230, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 487 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 1 lutego 1983 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. Nr 6, poz. 35 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U. Nr 23, poz. 100).
- Ustawa z dnia 27 lipca 1991 r. o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym (tekst pierw.: Dz.U. Nr 6, poz. 45, tekst jedn.: Dz.U. z 1992 r. poz. 41).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Karny (tekst pierw.: Dz.U. Nr 88, poz. 553, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 554 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst pierw.: Dz.U. Nr 89, poz. 555, tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 1749 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (tekst pierw.: Dz.U. Nr 98, poz. 602, tekst jedn.: Dz.U. z 2012 r. poz. 1137 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (tekst jedn.: Dz.U. z 2014 r. poz. 1801)
- Ustawa z dnia 28 sierpnia 1998 r. o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń, ustawy - Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, ustawy o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń, ustawy – Kodeks pracy i niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 113, poz. 717 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa (tekst pierw.: Dz.U. Nr 162, poz. 111, tekst jedn.: Dz.U. z 2014 r. poz. 1510).

- Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (tekst pierw.: Dz.U. Nr 83, poz. 930, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 2137 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 14 kwietnia 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny (Dz.U. Nr 48, poz. 548).
- Ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym (tekst pierw.: Dz.U. Nr 50, poz. 580, tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 1036 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst pierw.: Dz.U. Nr 94, poz. 1037, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1578 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst pierw.: Dz.U. Nr 98, poz. 1070, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 2062 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst pierw.: Dz.U. Nr 106, poz. 1148, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1713 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. 2001 Nr 106, poz. 1149 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (tekst pierw.: Dz.U. Nr 153, poz. 1270, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 718 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę (Dz.U. z 2015 r. poz. 2008 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz.U. z 2016 r. poz. 1541).
- Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. Nr 17, poz. 155).
- Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (tekst pierw.: Dz.U. Nr 54, poz. 535, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 710 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 22 kwietnia 2005 r. o zmianie ustawy o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 90, poz. 757 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 3 czerwca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny (Dz.U. Nr 132, poz. 1109).
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (tekst pierw.: Dz.U. Nr 179, poz. 1485, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 224 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej (Dz.U. Nr 190, poz. 1474 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 206, poz. 1589 z późn. zm.).

- Ustawa z dnia 20 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. Nr 48, poz. 245).
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2013 poz. 849).
- Ustawa z dnia 26 lipca 2013 r. o ratyfikacji drugiego protokołu fakultatywnego do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, przyjętego w Nowym Jorku dnia 15 grudnia 1989 r. (Dz.U. poz. 1045).
- Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247).
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396).
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2015 r. o zmianie ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. poz. 658).
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2015 r. o ratyfikacji protokołu nr 15 zmieniającego Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonego w Strasburgu dnia 24 czerwca 2013 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 763).
- Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1311).
- Ustawa z dnia 10 września 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów (Dz.U. poz. 1595).
- Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 437).

Rozporządzenia i dekrety

- Dekret z dnia 25 stycznia 1919 r. o nabywaniu i posiadaniu broni i amunicji (Dz. Pr. P.P. Nr 9, poz. 123).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 lutego 1919 r. o postępowaniu karno-administracyjnym (M.P. Nr 46).
- Dekret w przedmiocie przepisów tymczasowych o uprawnieniu Komisarzy Ludowych do wymierzania kar w drodze postępowania administracyjno-karnego (Dz. Pr. P.P. z 1919 r. Nr 14, poz. 154).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 24 października 1925 r. w sprawie trybu postępowania administracyjno-karnego na obszarze województw: wołyńskiego, poleskiego, nowogródzkiego i okręgu administracyjnego wileńskiego (Dz.U. Nr 115, poz. 817).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 maja 1926 r. o obrocie prawnym w sprawach karnych w stosunkach z Rzeszą Niemiecką (Dz. Urz. Min. Spr. 1924 Nr. 11, poz. 13).

- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 maja 1926 r. o doraźnych mandatach karnych w postępowaniu karno-administracyjnym (Dz.U. Nr 52, poz. 308).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 stycznia 1928 r. o stanie wojennym (Dz.U. Nr 8, poz. 54).
- Rozporządzenie Ministra Komunikacji i Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 27 stycznia 1928 r. o ruchu pojazdów mechanicznych na drogach publicznych (Dz.U. Nr 41, poz. 396).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 marca 1928 r. o stanie wyjątkowym (Dz.U. Nr 32, poz. 307).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst pierw.: Dz.U. Nr 33 poz. 313, tekst jedn.: Dz.U. z 1950 r. Nr 40, poz. 364 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu karno-administracyjnym (Dz.U. Nr 38, poz. 365 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 30 czerwca 1930 r. w sprawie wewnętrznej organizacji starostw oraz trybu ich urzędowania, wydane w porozumieniu z Ministrami Pracy i Opieki Społecznej, Przemysłu i Handlu, Robót Publicznych, Rolnictwa oraz Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Dz.U. Nr 55, poz. 464 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 sierpnia 1931 r. w sprawie rejestracji skazanych (Dz.U. nr 69, poz. 566).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Prawo o wykroczeniach (Dz.U. Nr 60, poz. 572).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 1932 r. w sprawie rejestracji skazanych (Dz.U. nr 118, poz. 972). Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Przepisy wprowadzające kodeks karny i prawo o wykroczeniach (Dz.U. Nr 60, poz. 573 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 maja 1934 r. o rejestrze skazanych (Dz.U. Nr 51, poz. 478).
- Rozporządzenia Ministra Komunikacji i Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 15 stycznia 1933 r. o ruchu pojazdów mechanicznych na drogach publicznych (Dz.U. Nr 9, poz. 55).
- Rozporządzenie Ministrów Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości z dnia 26 marca 1936 r. o wprowadzeniu przyspieszonego postępowania karno-administracyjnego w sprawach o niektóre wykroczenia (Dz.U. Nr 23, poz. 192).
- Dekret Prezydenta RP z dnia 3 listopada 1936 r. – Prawo karne skarbowe (Dz.U. Nr 84, poz. 581 z późn. zm.).

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 grudnia 1936 r. o rejestrze skazanych (Dz.U. nr 94, poz. 663)
- Rozporządzenie Ministra Komunikacji i Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych z dnia 27 października 1937 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Opieki Społecznej o ruchu pojazdów mechanicznych na drogach publicznych (Dz. U Nr 85, poz. 616)
- Rozporządzenie Ministrów: Administracji Publicznej i Sprawiedliwości z dnia 21 listopada 1945 r. w sprawie wprowadzenia przyspieszonego postępowania karno-administracyjnego co do niektórych wykroczeń, określonych w ustawie o szkodnictwie leśnym i polnym (Dz.U. Nr 23, poz. 192).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 marca 1946 r. o rejestrze i statystyce osób skazanych (Dz.U. nr 9 poz. 70).
- Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz.U. Nr 30, poz. 192 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministrów: Administracji Publicznej, Ziem Odzyskanych i Sprawiedliwości z dnia 28 stycznia 1948 r. o wprowadzeniu przyspieszonego postępowania karno-administracyjnego w sprawach o niektóre przestępstwa (Dz.U. Nr 6, poz. 44).
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów i Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 października 1951 r. o w sprawie wprowadzenia przyspieszonego postępowania karno-administracyjnego w sprawach o wykroczenia z dekretów o planowym skupie zbóż i zabezpieczeniu dostaw ziemniaków (Dz.U. Nr 54, poz. 380).
- Rozporządzenie Ministrów Administracji Publicznej i Sprawiedliwości z dnia 25 lutego 1949 r. o wprowadzeniu przyspieszonego postępowania karno-administracyjnego w sprawach o niektóre przestępstwa (Dz.U. Nr 13, poz. 77).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 grudnia 1951 r. w sprawie wykonywania orzeczeń i nakazów karnych wydanych przez kolegia przy prezydiach rad narodowych (Dz.U. Nr 66, poz. 456).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 grudnia 1951 r. w sprawie zasad i trybu odbywania kary pracy poprawczej (Dz.U. Nr 66, poz. 457).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 września 1952 r. o rejestrze skazanych (Dz.U. Nr 39, poz. 273).
- Dekret z dnia 4 marca 1953 r. o ochronie własności społecznej przed drobnymi kradzieżami (Dz.U. Nr 17, poz. 69).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 września 1958 r. w sprawie wykonywania kar aresztu orzeczonych przez kolegia przy prezydiach rad narodowych (Dz.U. Nr 56, poz. 274).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 18 lutego 1959 r. o trybie wybierania i odwoływania osób wchodzących w skład kolegiów karno-administracyjnych przy prezydiach rad narodowych oraz przewodniczących składów orzekających tych kolegiów (Dz.U. Nr 15, poz. 81).

- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 marca 1959 r. w sprawie wykonywania kar aresztu orzeczonych przez kolegia karno-administracyjne przy prezydiach rad narodowych (Dz.U. Nr 20, poz. 126).
- Rozporządzenie Ministrów Sprawiedliwości i Obrony Narodowej z dnia 23 grudnia 1969 r. w sprawie określenia trybu rejestracji osób prawomocnie skazanych oraz sposobu zbierania w postępowaniu karnym danych dotyczących tych osób, jak również organów zobowiązanych do wykonywania tych czynności (Dz.U. nr 37, poz. 327).
- Rozporządzenie Ministrów Sprawiedliwości i Obrony Narodowej z dnia 19 listopada 1983 r. w sprawie określenia trybu rejestracji osób prawomocnie skazanych oraz sposobu zbierania w postępowaniu karnym danych dotyczących tych osób, jak również organów zobowiązanych do wykonywania tych czynności z (Dz.U. nr 66, poz. 229).
- Rozporządzenie Ministrów Sprawiedliwości i Obrony Narodowej z dnia 30 sierpnia 1993 r. w sprawie określenia trybu rejestracji osób prawomocnie skazanych oraz sposobu zbierania w postępowaniu karnym danych dotyczących tych osób, jak również organów zobowiązanych do wykonywania tych czynności z (Dz.U. nr 82, poz. 388).
- Rozporządzenie z dnia 27 marca 2001 r. w sprawie szczegółowych i trybu przejścia danych osobowych przez Krajowy Rejestr Karny lub likwidacji danych osobowych zgromadzonych w Centralnym Rejestrze Skazanych i Centralnym Rejestrze Nieletnich (Dz.U. Nr 32, poz. 383).
- Rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 11 czerwca 2003 r. w sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie (Dz.U. Nr 116, poz. 1104 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 marca 2004 r. w sprawie archiwizowania akt spraw sądowych oraz ich przekazywania do archiwów państwowych lub do zniszczenia (Dz.U. Nr 46, poz. 443 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. Nr 15, poz. 133).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 sierpnia 2011 r. w sprawie szczegółowych zasad i sposobu przetwarzania oraz przekazywania danych osobowych zgromadzonych w zbiorach Krajowego Rejestru Karnego do celów statystycznych oraz badań naukowych (Dz.U. Nr 175, poz. 1045).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2012 r. (Dz.U. Nr 192, poz. 1141).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 marca 2012 r. w sprawie wykaz kodów stosowanych przy przekazywaniu za pośrednictwem systemu ECRIS informacji dotyczących kwalifikacji prawnej czynu zabronionego przyjętej w orzeczeniu oraz orzeczonych kar i środków karnych, jak również środków za-

- bezpieczających, wychowawczych, poprawczych i wychowawczo-leczniczych, oraz sposób zastosowania tych kodów (Dz.U. poz. 367).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 kwietnia 2012 r. w sprawie wzoru formularza zapytania o udzielenie informacji pochodzących z rejestru karnego i odpowiedzi na zapytanie, wykorzystywanego między organami centralnymi państw członkowskich Unii Europejskiej (Dz.U. poz. 487).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 maja 2012 r. w sprawie gromadzenia danych osobowych i danych o podmiotach zbiorowych w Krajowym Rejestrze Karnym oraz usuwanie tych danych z Rejestru (Dz.U. poz. 564).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 września 2012 r. w sprawie minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2013 r. (Dz.U. poz. 1026).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 lipca 2013 r. w sprawie szczególności informacji umieszczanych w karcie rejestracyjnej i w zawiadomieniu (Dz.U. poz. 892).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 sierpnia 2013 r. w sprawie wymogów technicznych, jakie musi spełniać aplikacja do przesyłania kart rejestracyjnych i zawiadomień za pośrednictwem systemu teleinformatycznego oraz tryb przyznawania, zmieniania i wycofywania oraz sposób weryfikacji podpisu elektronicznego do podpisywania kart rejestracyjnych i zawiadomień za pośrednictwem systemu teleinformatycznego (Dz.U. poz. 955).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 maja 2014 r. w sprawie udzielenia informacji o osobach oraz o podmiotach zbiorowych na podstawie danych zgromadzonych w Krajowym Rejestrze Karnym (Dz.U. poz. 660).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 16 lipca 2014 r. w sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie (Dz.U. poz. 948).

Inne

- Oświadczenie rządowe z dnia 21 października 1989 r. w sprawie ratyfikacji przez Polską Rzeczpospolitą Ludową Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r. (Dz.U. Nr 63 poz. 379).
- Oświadczenie rządowe z dnia 30 grudnia 1994 r. w sprawie ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Europejskiej konwencji o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzonej w Strasburgu w dniu 26 listopada 1987 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 46, poz. 239).
- Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, 19.03.1999, druk sejmowy nr 1019.
- Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, 3.10.2010, druk sejmowy nr 3597.

- Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o Krajowym Rejestrze Karnym, 28.07.2011, druk sejmowy nr 4527.
- Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 11 maja 2012 r. w przeciętnego wynagrodzenia w pierwszym kwartale 2012 r. (M.P. poz. 298).
- Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 4120 w sprawie projektu nowelizacji ustawy Kodeks wykroczeń, 18.05.2012, dostępne na www.sejm.gov.pl.
- Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw, 8.11.2012, druk sejmowy nr 870.
- Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, 10.01.2013, druk sejmowy nr 1174.
- Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, 22.03.2013, druk sejmowy nr 378.
- Projekt ustawy o zmianie ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, 10.07.2013, druk sejmowy nr 1633.
- Projekt nowelizacji kodeksu karnego w redakcji z listopada 2013 r., dostępne na: bip.ms.gov.pl.
- Oświadczenie rządowe z dnia 29 kwietnia 2014 r. w sprawie mocy obowiązującej drugiego protokołu fakultatywnego do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, przyjętego w Nowym Jorku dnia 15 grudnia 1989 r. (Dz.U. poz. 892)
- Projekt kodeksu karnego, 15.05.2014, druk sejmowy nr 2393.
- Sakowicz A., Opinia prawna na temat projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 2393, 23.06.2014)
- Szumlik B., Opinia do projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (druk nr 1633), s. 11, 14.11.2013r. (dostępne na www.orka.sejm.gov.pl).
- Projekt ustawy o zmianie zasad ponoszenia odpowiedzialności za niektóre zachowania stanowiące wykroczenia, <https://legislacja.rcl.gov.pl/lista/1/projekt/154082>.
- Projekt ustawy o zmianie kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//1/154082/154088/154094/dokument77443.pdf>.
- Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 4120 w sprawie projektu nowelizacji ustawy Kodeks wykroczeń, dostępne na: www.sejm.gov.pl.
- Interpelacja nr 15627 w sprawie sprzeciwu wobec proponowanych zmian dotyczących kwalifikowania wykroczenia i przestępstwa, dostępne na: www.sejmo-metr.pl.

Prawo międzynarodowe

- Powszechna deklaracja praw człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r. . Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 217A (III)
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).
- Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Paryżu dnia 20 marca 1952 r. oraz Protokół nr 4 do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu dnia 16 września 1963 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175).
- Europejska konwencja o pomocy prawnej w sprawach karnych z dnia 20 kwietnia 1959 r. (Dz.U. 1999 Nr 76, poz. 854) zmieniona Drugim protokołem dodatkowym (Dz.U.04.139.1476), który wszedł w życie w stosunku do Polski 1 lutego 2004 r..
- Protokół nr 4 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Strasburgu dnia 16 września 1963 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175).
- Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167 – załącznik).
- Protokół nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący zniesienia kary śmierci, sporządzony w Strasburgu dnia 28 kwietnia 1983 r. (Dz.U. z 2001 r. Nr 23, poz. 266).
- Protokół nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzony dnia 22 listopada 1984 r. w Strasburgu (Dz.U. 2003 Nr 42, poz. 364).
- Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 63, poz. 378 – załącznik).
- Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzona w Strasburgu w dniu 26 listopada 1987 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238 z późn. zm.).
- Drugi protokół fakultatywny do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, przyjęty w Nowym Jorku dnia 15 grudnia 1989 r. (Dz.U. 2014 poz. 891).
- Protokół nr 13 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności dotyczącego zniesienia kary śmierci we wszystkich okolicznościach, sporządzony w Wilnie dnia 3 maja 2002 r. (Dz.U. z 2014 r. poz. 1155).

Prawo unijne

Dokumenty podstawowe

- Konwencja wykonawcza do układu z Schengen z dnia 14 czerwca 1985 r. między Rządami Państw Unii Gospodarczej Beneluksu, Republiki Federalnej Niemiec oraz Republiki Francuskiej w sprawie stopniowego znoszenia kontroli na wspólnych granicach (Dz. Urz. UE. L 239 poz. 19 z 22.09.2000 r., z późn. zm.).
- Traktat o Unii Europejskiej [z Maastricht] (Dz.U. z 2004 nr 90 poz. 864/30).
- Traktat uzupełniony Protokołem w sprawie przywilejów i immunitetów Unii Europejskiej (Dz.U.2004.90.864/4) w związku ze zmianami wprowadzonymi do tegoż protokołu przez art. 1 pkt 3 lit. a) Protokołu nr 1 zmieniającego protokoły dołączone do Traktatu o Unii Europejskiej, Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską lub Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Energii Atomowej dołączonego do Traktatu z Lizbony zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.U.U.E.C.2007.306.1) z dniem 1 grudnia 2009 r.
- Traktat z Amsterdamu zmieniający Traktat o Unii Europejskiej, traktaty ustanawiające Wspólnoty Europejskie oraz niektóre związane z nimi akty (Dz.U. z 2004 r. nr 90 poz. 864/31 z późn. zm.).
- Traktat z Nicei zmieniający Traktat o Unii Europejskiej, Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską oraz niektóre związane z nimi akty prawne (Dz.U.2004.90.864/32 z późn. zm.)).
- Oświadczenie rządowe z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie mocy obowiązującej Traktatu dotyczącego przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej, podpisanego w Atenach w dniu 16 kwietnia 2003 r. (Dz.U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864).
- Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską sporządzony w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r. (Dz.U. z 2009 r. nr 203 poz. 1569).
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.U.U.E. C z 2007r. nr 303.1 z późn. zm.).
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.U. z 2004 r. nr 90 poz. 864/2 z późn. zm.)). Traktat uzupełniony Protokołem w sprawie przywilejów i immunitetów Unii Europejskiej (Dz.U.2004.90.864/4) w związku ze zmianami wprowadzonymi do tegoż protokołu przez art. 1 pkt 3 lit. a) Protokołu nr 1 zmieniającego protokoły dołączone do Traktatu o Unii Europejskiej, Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską lub Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Energii Atomowej dołączonego do Traktatu z Lizbony zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.U.U.E.C.2007.306.1) z dniem 1 grudnia 2009 r.

Program Sztokholmski – otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli (Dz. Urz. UE C 115 z 4.05.2010, s. 1).

Decyzje, dyrektywy, rozporządzenia

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego oraz Rady 95/46/WE z dnia 24 października 1995 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych oraz swobodnym przepływie tych danych (Dz. Urz. WE L 281 z 23.11.1995).

Wspólne działanie 96/750/WSiSW z dnia 17 grudnia 1996 r. przyjęte przez Radę dotyczące zbliżenia ustawodawstw i praktyk państw członkowskich Unii Europejskiej w zakresie walki z narkomanią oraz zapobiegania i zwalczania nielegalnego handlu narkotykami (Dz. Urz. UE L 342 z 31.12.1996).

Decyzja ramowa Rady 2001/413/WSiSW z dnia 28 maja 2001 r. w sprawie zwalczania fałszowania i oszustw związanych bezgotówkowymi środkami płatniczymi (Dz. Urz. WE L 149 z 2.06.2001).

Decyzja ramowa Rady 2001/500/WSiSW z dnia 26 czerwca 2001 r. w sprawie prania brudnych pieniędzy oraz identyfikacji, wykrywania, zamrożenia, zajęcia i konfiskaty narzędzi oraz zysków pochodzących z przestępstwa; decyzja ramowa Rady 2002/475/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu (Dz. Urz. WE L 164 z 22.06.2002).

Decyzja ramowa Rady 2001/888/WSiSW z dnia 6 grudnia 2001 r. w sprawie zwiększenia ochrony poprzez sankcje karne i inne sankcje za fałszowanie w związku z wprowadzeniem euro (Dz. Urz. WE L 329 z 14.12.2001).

Decyzja ramowa Rady 2002/475/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu (Dz. Urz. WE L 164 z 22.06.2002, s. 3).

Decyzja ramowa Rady 2002/946/WSiSW z dnia 28 listopada 2002 r. w sprawie wzmocnienia systemu karnego w celu zapobiegania ułatwianiu nielegalnego wjazdu, tranzytu i pobytu (Dz. Urz. UE L 328 z 5.12.2002).

Decyzja Rady 2002/996/WSiSW z dnia 28 listopada 2002 r. ustanawiająca mechanizm oceny systemów prawnych i ich stosowania na poziomie krajowym w walce z terroryzmem (Dz. Urz. UE L 349 z 24.12.2002).

Decyzja ramowa Rady 2003/568/WSiSW z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie zwalczania korupcji w sektorze prywatnym (Dz. Urz. UE L 192 z 31.07.2003, s. 54).

decyzja ramowa Rady 2004/757/WSiSW z dnia 25 października 2004 r. ustanawiająca minimalne przepisy określające znamiona przestępstw i kar w dziedzinie nielegalnego handlu narkotykami (Dz. Urz. UE L 335 z 11.11.2004, s. 8). Decyzja Rady 2005/671/WSiSW z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wymiany informacji i współpracy dotyczącej przestępstw terrorystycznych (Dz. Urz. UE L 253 z 29.09.2005).

Decyzja Rady 2005/876/WSiSW z dnia 21 listopada 2005 r. w sprawie wymiany informacji pochodzących z rejestru karnego (Dz. Urz. UE L 322 z 9.12.2005).

- Decyzja Rady 2007/533/WSiSW z dnia 12 czerwca 2007 r. w sprawie utworzenia, funkcjonowania i użytkowania Systemu Informacyjnego Schengen drugiej generacji (SIS II) (Dz. Urz. UE L 205 z 7.08.2007).
- Decyzja ramowa Rady 2008/675/WSiSW z dnia 24 lipca 2008 r. w sprawie uwzględniania w nowym postępowaniu karnym wyroków skazujących zapadłych w państwach członkowskich Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE L 220 z 15.08.2008).
- Decyzja ramowa Rady 2008/841/WSiSW z dnia 24 października 2008 r. w sprawie zwalczania przestępczości zorganizowanej (Dz. Urz. UE L 192 z 31.07.2003).
- Decyzja Rady 2008/852/WSiSW z dnia 24 października 2008 r. w sprawie sieci punktów kontaktowych służącej zwalczaniu korupcji (Dz. Urz. UE L 301 z 12.11.2008).
- Decyzja ramowa Rady 2008/909/WSiSW z dnia 27 listopada 2008 r. o stosowaniu zasady wzajemnego uznawania do wyroków skazujących na karę pozbawienia wolności lub inny środek polegający na pozbawieniu wolności w celu wykonania tych wyroków w Unii Europejskiej (Dz. U. UE. L 327 z 5.12.2008 r., z późn. zm.).
- Decyzja ramowa Rady 2008/913/WSiSW z dnia 28 listopada 2008 r. w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii za pomocą środków prawnokarnych (Dz. Urz. UE L 328 z 6.12.2008).
- Decyzja ramowa Rady 2008/919/WSiSW z dnia 28 listopada 2008 r. zmieniająca decyzję ramową 2002/475/WSiSW w sprawie zwalczania terroryzmu (Dz. Urz. WE L 330 z 9.12.2008).
- Decyzja ramowa Rady 2009/315/WSiSW z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie organizacji wymiany informacji pochodzących z rejestru karnego pomiędzy państwami członkowskimi oraz treści tych informacji (Dz. Urz. UE L 93 z 7.04.2009).
- Decyzja Rady 2009/316/WSiSW z dnia 6 kwietnia 2009 r. w sprawie ustanowienia europejskiego systemu przekazywania informacji z rejestrów karnych (ECRIS), zgodnie z art. 11 decyzji ramowej 2009/315/WSiSW (Dz. Urz. UE L 93 z 7.04.2009).
- Decyzja ramowa Rady 2009/948/WSiSW z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie zapobiegania konfliktom jurysdykcji w postępowaniu karnym i w sprawie rozstrzygania takich konfliktów (Dz. Urz. UE L 328 z 15.12.2009).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 1077/2011 z dnia 25 października 2011 r. ustanawiające Europejską Agencję ds. Zarządzania Operacyjnego Wielkoskalowymi Systemami Informatycznymi w Przestrzeni Wolności, Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości (Dz. Urz. UE L 286 z 1.11.2011).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym (Dz. Urz. UE L 142 z 1.06.2012).

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastąpienie decyzji ramowej Rady 2001/220/WSiSW. (Dz. Urz. UE L 315 z 14.11.2012).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności (Dz. Urz. UE L 294 z 6.11.2013).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające program „Sprawiedliwość” na lata 2014–2020 (Dz. Urz. UE L 354 z 28.12.2013).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/41/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie europejskiego nakazu dochodzeniowego w sprawach karnych (Dz. Urz. UE L 130 z 1.05.2014).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/42/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zabezpieczenia i konfiskaty narzędzi służących do popełnienia przestępstwa i korzyści pochodzących z przestępstwa w Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE L 127 z 29.04.2014).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 514/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r. ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Funduszu Azylu, Migracji i Integracji oraz instrumentu na rzecz wsparcia finansowego współpracy policyjnej, zapobiegania i zwalczania przestępczości oraz zarządzania kryzysowego (Dz. Urz. UE L 150 z 20.05.2014).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 kwietnia 2014 r. ustanawiające, w ramach Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, instrument na rzecz wsparcia finansowego współpracy policyjnej, zapobiegania i zwalczania przestępczości oraz zarządzania kryzysowego oraz uchylenie decyzji Rady 2007/125/WSiSW. (Dz. Urz. UE L 150 z 20.05.2014).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym (Dz.U. UE L 65 z 11.03.2016 r.).

Inne

- The Simplification of Criminal Justice, Recommendation nr R(87)18, Council of Europe, Strasbourg 1987.
- Zalecenie Nr (91)1 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w sprawie sankcji administracyjnych przyjęte 13 lutego 1991 r.

- Zalecenie nr R(94)12 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczące niezawisłości, sprawności i roli sędziów, przyjęte przez Komitet Ministrów 13 października 1994 r. na 516 posiedzeniu zastępców ministrów.
- Opinia Europejskiego Inspektora Ochrony Danych na temat wniosku dotyczącego decyzji Rady w sprawie ustanowienia europejskiego systemu przekazywania informacji z rejestrów karnych (ECRIS) zgodnie z art. 11 decyzji ramowej 2008/XX/WSiSW (Dz. Urz. UE C 42 z 20.02.2009 r.).
- Opinia Europejskiego Inspektora Ochrony Danych w sprawie komunikatu Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady i Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego: Droga do europejskiej strategii w dziedzinie e-sprawiedliwości (Dz. Urz. UE C 128 z 6.06.2009 r.).
- Opinia Rzecznika Generalnego Juliane Kokott przedstawiona w dniu 15 grudnia 2011 r. w sprawie C-489/10, pkt 46.
- Opinia Rzecznika Generalnego Niila Jääskinena przedstawiona w dniu 25 czerwca 2013 r., EU: C:2013:424. Opinia rzecznika generalnego D. Ruizja-Jaraba Colomera w sprawie C-176/03.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie podejścia Unii do prawa karnego (Dz. Urz. UE C 264 z 13.09.2013).

Prawo zagraniczne

Austria

- BGBI 1930/1, Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG).
- BGBI 1994/744, Bundesverfassungsgesetz über den Beitritt Österreichs zur Europäischen Union.
- BGBI 2004/36, Bundesgesetz über die justizielle Zusammenarbeit in Strafsachen mit den Mitgliedstaaten der Europäischen Union.
- BGBI 1996/762, Strafrechtsänderungsgesetz 1996.
- BGBI I 2007/93, Bundesgesetz, mit dem die Strafprozessordnung 1975, das Strafgesetzbuch, das Jugendgerichtsgesetz 1988 und das Finanzstrafgesetz geändert werden.
- BGBI I 2009/142, Bundesgesetz, mit dem das Strafgesetzbuch, das Strafvollzugsgesetz, die Strafprozessordnung, das Jugendgerichtsgesetz 1988 und das Strafregistergesetz geändert werden.
- BGBI I 2010/108, Bundesgesetz, mit dem das Strafgesetzbuch, die Strafprozessordnung 1975, das Staatsanwaltschaftsgesetz und das Gerichtsorganisationsgesetz zur Stärkung der strafrechtlichen Kompetenz geändert werden.
- Bundesgesetz vom 23. Jänner 1974 über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen (Strafgesetzbuch - StGB) StF: BGBI. Nr. 60/1974 Zuletzt geändert durch: BGBI. I Nr. 154/2015.

- Verbotsgesetz 1947 StF: StGBL. Nr. 13/1945 Zuletzt geändert durch: BGBl. Nr. 148/1992 (NR: GP XVIII IA 253/A AB 387 S. 59. BR: AB 4218 S. 550.)
Strafprozeßordnung 1975 (StPO) StF: BGBl. Nr. 631/1975 (WV) Zuletzt geändert durch: BGBl. I Nr. 92/2016 (VfGH).
- Bundesgesetz vom 12. Juni 1981 über die Presse und andere publizistische Medien (Mediengesetz - MedienG) StF: BGBl. Nr. 314/1981 (NR: GP XV RV 2 AB 743 S. 79. BR: 2350 AB 2351 S. 412.) Zuletzt geändert durch: BGBl. I Nr. 101/2014 (NR: GP XXV IA 718/A AB 439 S. 53. BR: AB 9279 S. 837.)
Bundesverfassungsgesetz vom 29. November 1988 über den Schutz der persönlichen Freiheit StF: BGBl. Nr. 684/1988 (NR: GP XVII RV 134 AB 667 S. 81. BR: AB 3596 S. 509.)
Bundesgesetz vom 20. Oktober 1988 über die Rechtspflege bei Straftaten Jugendlicher und junger Erwachsener (Jugendgerichtsgesetz 1988 – JGG) StF: BGBl. Nr. 599/1988 (NR: GP XVII RV 486 AB 738 S. 76. BR: AB 3573 S. 507.) Zuletzt geändert durch: BGBl. I Nr. 154/2015 (NR: GP XXV RV 852 AB 929 S. 107. BR: AB 9510 S. 849.)
Verwaltungsstrafgesetz 1991 – VStG StF: BGBl. Nr. 52/1991 (WV) idF BGBl. I Nr. 194/1999 (DFB) Zuletzt geändert durch: BGBl. I Nr. 33/2013 (NR: GP XXIV RV 2009 AB 2112 S. 187. BR: 8882 AB 8891 S. 817.)
Bundesgesetz über die Waffenpolizei (Waffengesetz 1996 - WaffG) StF: BGBl. I Nr. 12/1997 (NR: GP XX RV 457 AB 543 S. 52. BR: 5348 AB 5375 S. 620.) (CELEX-Nr.: 391L0477) Zuletzt geändert durch: BGBl. I Nr. 120/2016 (Novelle in Bearbeitung)
Bundesgesetz über den Schutz personenbezogener Daten (Datenschutzgesetz 2000 - DSGVO 2000) StF: BGBl. I Nr. 165/1999 (NR: GP XX RV 1613 AB 2028 S. 179. BR: 5992 AB 6034 S. 657.) (CELEX-Nr.: 395L0046) Zuletzt geändert durch: BGBl. I Nr. 132/2015 (VfGH).

Francja

- Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1789 (deklaracja praw człowieka i obywatela z dnia 26 sierpnia 1789 r.). <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>.
- Constitution du 27 octobre 1946 (Konstytucja IV Republiki z dnia 27 października 1946 r.). <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-1946-ive-republique.5109.html>.
- Constitution française du 4 octobre 1958 (JORF n° 0238 du 5 octobre 1958, page 9151) (Konstytucja Francji z dnia 4 października 1958 r.). <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006071194>.
- Code de procédure pénale (francuski kodeks postępowania karnego z 1959 r.). <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20170220>.

Code pénal (francuski kodeks karny z 1992 r.). <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719&dateTexte=20170220>
Charte de l'environnement (Karta ochrony środowiska z 2004 r.). (JORF n°0051 du 2 mars 2005 page 3697).

Niemcy

Gesetz über Ordnungswidrigkeiten in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. Februar 1987 (BGBl. I S. 602), das durch Artikel 4 des Gesetzes vom 21. Oktober 2016 (BGBl. I S. 2372) geändert worden ist Straßenverkehrsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. März 2003 (BGBl. I S. 310, 919), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 28. November 2016 (BGBl. I S. 2722) geändert worden ist Strafprozeßordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 (BGBl. I S. 1074, 1319), die zuletzt durch Artikel 3 Absatz 5 des Gesetzes vom 23. Dezember 2016 (BGBl. I S. 3346) geändert worden ist. Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das durch Artikel 2 Absatz 4 des Gesetzes vom 22. Dezember 2016 (BGBl. I S. 3150) geändert worden ist.

Völkerstrafgesetzbuch (VStGB) z dnia 26 czerwca 2002 r., BGBl 2002 I.

Wielka Brytania

Access to Justice Act 1999.

Constitutional Reform Act 2005.

Crime (Sentences) Act 1997.

Crime and Disorder Act 1998.

Criminal Justice Act 1972.

Criminal Justice Act 1982.

Criminal Justice Act 1987.

Criminal Justice Act 1991.

Criminal Justice Act 2003.

Criminal Justice Act 2003 (Commencement No. 1) Order 2003.

Criminal Justice and Police Act 2001.

Road Traffic Act 1972.

Road Traffic Act 1988.

Road Traffic Offenders Act 1988.

Rosja

Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. N 63-ФЗ (вне-
сены правки от 27 мая, 25 июня 1998 г., 9 февраля, 15, 18 марта, 9 июля
1999 г., 9, 20 марта, 19 июня, 7 августа, 17 ноября, 29 декабря 2001 г., 4, 14
марта, 7 мая, 25 июня, 24, 25 июля, 31 октября 2002 г., 11 марта, 8 апреля,
4, 7 июля, 8 декабря 2003 г., 21, 26 июля, 28 декабря 2004 г., 21 июля, 19 де-

кабря 2005 г., 5 января, 27 июля, 4, 30 декабря 2006 г., 9 апреля, 10 мая, 24 июля, 4 ноября, 1, 6 декабря 2007 г., 14 февраля, 8 апреля, 13 мая, 22 июля, 25 ноября, 22, 25, 30 декабря 2008 г., 13 февраля, 28 апреля, 3, 29 июня, 24, 27, 29 июля, 30 октября, 3, 9 ноября, 17, 27, 29 декабря 2009 г., 21 февраля, 29 марта, 5, 7 апреля, 6, 19 мая, 17 июня, 1, 22, 27 июля, 4 октября, 29 ноября, 9, 23, 28, 29 декабря 2010 г., 7 марта, 6 апреля, 4 мая, 11, 20, 21 июля, 7, 21 ноября, 6, 7 декабря 2011 г., 29 февраля, 1 марта, 5 июня, 10, 20, 28 июля, 16 октября, 12, 29 ноября, 3, 30 декабря 2012 г., 4 марта, 5 апреля, 28, 29 июня, 2, 23 июля, 21 октября, 2, 25 ноября, 21, 28 декабря 2013 г., 3 февраля, 5 мая, 5, 28 июня, 21 июля, 24 ноября, 22, 31 декабря 2014 г., 3 февраля, 8, 30 марта, 23 мая, 8, 29 июня, 13 июля, 28 ноября, 30 декабря 2015 г., 30 марта, 1 мая, 2, 23 июня, 3, 6 июля 2016 г.) Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях от 30.12.2001 N 195-ФЗ (ред. от 07.02.2017).

Abstract

As demonstrated by G. Radbruch, criminal law serves not only as the source, but also as the limit of punishment¹. Legal theory has long held the view that penal repression should be applied only if social harm cannot be prevented in a less invasive manner². As W. Wolter once argued; legal norms should be invoked not simply because when it is not possible to administer punishment, but because punishment has to be resorted to, as no other measures are available; however, it should be borne in mind that the effectiveness of the norm is always in direct proportion to the intensity of successful prosecution³.

By developing appropriate regulations, lawmakers influence the conduct of individuals, who decide whether or not to breach a given legal norm by weighing the benefits and losses of each alternative course of action⁴. Obedience to legal norms is a prerequisite for society to function⁵ and the threat of fast and efficient prosecution may be an important factor determining a human choice⁶.

Effectiveness is frequently mentioned as a basic feature of good laws⁷. However, effective laws need not always be good; a given legislative undertaking can be viewed in an overall critical light due to its high social and organisational costs, long waiting time for the desired outcome, low durability, or violation of commonly accepted values⁸.

---

¹ G. Radbruch, *Einführung in die Rechtswissenschaft*, Leipzig 1929, p. 116.

² Cf. inter alia J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad moralności i ustawodawstwa*, Warszawa 1959, p. 236; Cf. also: J. Bentham, *Prinzipien des Gesetzgebung*, Köln 1933, p. 20 et sq.; cf. also inter alia L. Gardocki, *Subsidiarność prawa karnego oraz in dubio pro libertate – jako zasady kryminalizacji*, PiP 1989, No. 12, p. 60 et sq.

³ W. Wolter, *Granice i zakres prawa karania*, PiP 1957, No. 2, p. 244; cf. also M.E. Stefaniuk, *Skuteczność prawa i jej granice*, St. Iur. Lubl. 2011, Vol. 16, p. 55 et sq. and references quoted there.

⁴ *Ibidem*.

⁵ M. Derlatka, *Postulowanie normom prawnym*, Prok. i Pr. 2014, No. 1, p. 135.

⁶ A. Marek [in:] *System prawa karnego*, Vol. 1, *Zagadnienia ogólne*, ed. A. Marek, Warszawa 2010, p. 13.

⁷ M.E. Stefaniuk, *Skuteczność prawa...*, p. 55 et sq. references quoted there.

⁸ *Ibidem*, p. 56; S. Wronkowska, *Kryteria oceny prawa*, [in:] *Przemiany polskiego prawa (lata 1989–1999)*, ed. E. Kustra, Toruń 2001, p. 44 et sq.

In the Polish system, doubts have been raised with regard to the use of penal sanctions to address petty offences, and relevant legal changes are underway⁹. It is worth noting at this point that the category of petty offences is not defined by acts of law; for the purposes of this monograph, it is understood to include actions that lie in between crimes and misdemeanours, as well as misdemeanours as such¹⁰. A trend can currently be observed of moving away from repressive sanctions; these are gradually replaced with other forms of liability, especially civil and administrative¹¹. W. Radecki points out that administrative penalties such as financial fines may supplement traditional instruments of criminal liability or replace the latter with administrative liability altogether¹².

In a discussion about liability for crimes and misdemeanours, at this point it should be emphasised that the notion of liability lacks a single definition in the doctrine and has attracted interest from various areas of scholarship¹³. Different legal acts employ the term in a different sense and in a different context¹⁴. Separate branches of the law, to mention but a few, deal with civil liability, criminal liability, administrative liability and constitutional liability. Each of these is fleshed out within its appropriate branch based on a different set of foundations and principles¹⁵. The contraventionalisation process mentioned above is a problem for three of these, i.e. for criminal liability, liability for a misdemeanour, and, to a certain extent, administrative liability; these shall be discussed in separate sections in Chapter V. It is particularly essential to clearly set the scope of applicability for criminal liability, liability for a misdemeanour, and administrative liability. Enforced through sanctions whose outcomes mimic those of repressive law, administrative liability should be

⁹ Cf. e.g. amendments introduced by the Act on Amending the Code of Criminal Procedure and Certain Other Acts of 27 September 2013 (Journal of Laws 2013, item 1247).

¹⁰ More extensively cf. R. Pawlik, *Czyny drobne w systemie polskim na tle porównawczym – stabilność rozwiązań czy potrzeba zmian?*, Kraków 2015.

¹¹ H. Groszyk, *Refleksje o przyszłości sankcji prawnej (Przyczynek do ewolucji sankcji prawnej w społeczeństwach przyszłości)*, [in:] *Problemy teorii i filozofii prawa*, eds H. Groszyk et al., Lublin 1985, p. 107 et sq.

¹² W. Radecki, *Kilka uwag o zastępowaniu odpowiedzialności karnej odpowiedzialnością administracyjną*, [w:] *Współczesne problemy nauk penalnych*, Acta Univ. Wratislaviensis, No. 1663.

¹³ W. Lang, *Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej*, ZNUMK 1968, No. 37, p. 51.

¹⁴ *Ibidem*, p. 65.

¹⁵ W. Lang, *Struktura odpowiedzialności prawnej*, ZNUMK 1968, No. 31; *idem*, *Spór...*, p. 1 et sq.; E. Kruk, *Pojęcie odpowiedzialności prawnej*, ATDP 2008, p. 1 et sq.; S. Sykuna, *Kilka uwag o odpowiedzialności prawnej*, GSP 2003, Vol. 11, pp. 19–34.

accompanied by guarantees similar to those usually associated with criminal liability. However, while guarantees are of absolute importance for the latter, the case is no longer clear in the former¹⁶.

The central issue, however, relates to the content and scope of the right to punish; an attempt should be made to draw a line between criminal liability and liability for a misdemeanour¹⁷, and thus to give a comprehensive and multifaceted account of the contraventionalisation process. In this context, it is advisable to look at the most fundamental issues, consider the ways in which punishment is understood, identify the reason and rationale behind penal sanctions, analyse the relations between specific categories of actions prohibited under pain of punishment, and ask whether the same outcomes could be reached by means of administrative liability. Currently, views are present that the contemporary philosophy of criminal law primarily focuses on attempts at reconciling restorative justice with retributive justice¹⁸. These are not purely intellectual or theoretical considerations; they have practical implications for an interface between criminal liability, liability for a misdemeanour and administrative liability. Various issues that arise in that area should encourage us to ponder whether such existing regulations are consistent with the constitutional principle of a democratic law-governed state and the constitutional guarantees related to *ius puniendi*, and also lead us to come up with sensible proposal for any *de lege ferenda* postulates.

However, it is above all essential to specify which circumstances warrant the application of criminal liability, including liability for a misdemeanour, and when it is possible to apply administrative liability, enforced by means of the afore-mentioned sanctions. Since the boundary between administrative tort (and its related administrative sanction) and crime or misdemeanour is currently fluid, lawmakers enjoy a certain degree of leeway in choosing the applicable type of legal liability¹⁹. After all, it is the lawmaker who decides to subsume a given violation (event, act, conduct) under a specific rubric; they also select the kind and intensity of relevant sanctions. As shown by a number

¹⁶ Cf. R. Pawlik, *Sanctions from the Perspective of ius puniendi: between Criminal Liability and Liability for a Misdemeanour, and Administrative Liability. The Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 6, No. 3, pp. 72–116.

¹⁷ To that extent the doctrine assumes criminal liability *sensu stricto* and *sensu largo* – cf. e.g. A. Marek [in:] *System Prawa Karnego*, Vol. *Zagadnienia...*, p. 13.

¹⁸ M. Peno, *O odpowiedzialności karnej, uzasadnieniu kary i koncepcji komunikacyjnej karania*, AFPiFS 2014, No. 2, p. 95.

¹⁹ Judgement of the Constitutional Tribunal of 12 April 2011, P 90/08, OTK-A 2011, No. 3, item 21; judgement of the Constitutional Tribunal of 14 October 2009, Kp 4/09, OTK-A 2009, No. 9, item 134; judgement of the Constitutional Tribunal of 15 January 2007 P 19/06, OTK-A 2007, No 1, item 2.

of studies, this process importantly relies on the principle of proportionality, from which the principle of subsidiarity of criminal law is subsequently derived²⁰.

Not only penalisation as such, but also the decision whether to treat a given act as a crime or a misdemeanour, is based on the consideration of appropriate measures to be taken in response to the act in question. The doctrine holds that whenever a desired preventive effect can be achieved with less repressive measures, no justification exists for employing measures stricter than the situation reasonably warrants²¹. However, a split in the concept of crime has drawn considerable criticism in the doctrine, primarily because of acts that straddle a murky interface between crimes and misdemeanours. Despite its doubtless practical importance, the issue has thus far remained on the margins; several theoretical analyses of the process are available, but no comprehensive studies have been published as of yet.

In discussing the limits of criminalisation and the scope of the right to punish, it is worth mentioning that the decision to criminalise a given act rests on the observation that a certain class of behaviour harms or threatens to harm some legal interest²². Under a criminal law system, as rightly noted by M. Filar, criminalisation should be assessed in the light of its role in safeguarding values and interests, based on the principles of rational criminal, or still better, criminalisation policy²³; considerations of an economic or organisational nature should not play a role in the process. At the same time, criminalisation should be neither inadequate, since that means certain values and interests would

²⁰ Cf. more extensively R. Pawlik, *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie*, [in:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, Vol. 3, *Studia prawne*, ed. M. Grzybowski, Kraków 2014, and references quoted there.

²¹ Cf. inter alia J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad moralności i ustawodawstwa*, Warszawa 1959, p. 236, cf. also *idem*, *Prinzipien...*, p. 20 et sq.; cf. also inter alia L. Gardocki, *Subsydiarność prawa karnego...*, p. 60 et sq.; W. Wolter, *Granice i zakres...*, p. 244; cf. also M.E. Stefaniuk, *Skuteczność prawa...*, p. 55 et sq. and references quoted there.

²² Cf. K. Amelung, *Rechtsgüterschutz und Schutz der Gesellschaft*, Frankfurt am Main 1972, p. 45 et sq.; F. von Liszt, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Berlin 1911, p. 74 et sq.

²³ M. Filar, *Polityka kryminalizacyjna III RP*, PiP 1996, No. 11, p. 47; H. Günter, *Die Genese eines Straftatbestandes*, Jur. Schul. 1978, No. 1, p. 9 et sq., quoted after L. Gardocki, *Zagadnienia...*, p. 199; H. Jäger, *Strafgesetzbung und Rechtsgüterschutz*, Stuttgart 1957, p. 86 et sq., quoted after L. Gardocki, *Zagadnienia...*, p. 200.

remain unprotected, nor excessive, since that would threaten to inflate the legal norm, undermining the efficiency and authority of the system as a whole²⁴.

One reason for criminalisation, and the main factor that leads lawmakers to penalise a given class of behaviour is that a certain legal interest is harmed or under threat²⁵. One of the basic functions of penal law is to safeguard the interests important for the development of an individual and society against persons who violate legal provisions²⁶. The protection of society against legal violations that do not result in the same degree of social harm as crimes, but whose frequency poses a major threat to the legal order is also a basic function of the law of misdemeanours²⁷. In a system of criminal law, and, as a corollary, the law of misdemeanours, criminalisation should be assessed in the light of its role in safeguarding values and interests, based on the principles of rational criminal, or better still, criminalisation policy. At the same time, criminalisation should be neither inadequate, since that means certain values and interests would remain unprotected, nor excessive, since that would threaten to inflate a legal norm, undermining the efficiency and authority of the system as a whole²⁸.

The main purpose of this monograph is to present a comprehensive and multifaceted account of the contraventionalisation process, i.e. the split in petty crimes, from a comparative legal perspective. The process began to crystallise back in the 1960s with the Act on Delegating Certain Petty Offences to the Penal and Administrative Jurisdiction of 17 June 1966²⁹. Consequently, some crimes now have their counterparts in the law of misdemeanours; the boundary between them is set by a single aspect that determines the overall evaluation of the offence. The solution has come under criticism from the start and is subject to criticism today, as it applies two separate regimes of liability to two identical acts that only differ in one respect that defines a border between liability for a crime and liability for a misdemeanour. This monograph

---

²⁴ M. Filar, *Polityka kryminalizacyjna...*, p. 47.

²⁵ L. Gardocki, *Zagadnienia...*, p. 42; cf. also K. Amelung, *Rechtsgüterschutz...*, p. 45 et sq.; F. von Liszt; *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Berlin 1911, p. 74 et sq.

²⁶ L. Gardocki, *Zagadnienia...*, pp. 45, 55, cf. also A. Zoll [in:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. *idem*, Kraków 2004, p. 43 et sq.; *idem*, *O normie z punktu widzenia prawa karnego*, KSP 1990, No. 23, p. 72 and references quoted there; M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne część ogólna i szczegółowa*, Warszawa 2006, p. 84.

²⁷ A. Marek, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 2008, p. 2.

²⁸ M. Filar, *Polityka kryminalizacyjna*, p. 47.

²⁹ The Act on Transferring Certain Petty Offences as Misdemeanours for Criminal and Administrative Judgements of 17.6.1966 (Journal of Laws 1966 No. 23, item 149).

is also an attempt to determine whether it is indeed correct to talk about two different regimes of liability in this respect.

Importantly, the Polish law of misdemeanours is not currently based on a single uniform concept, and the issue of lack of uniformity is further augmented by the gradual introduction of so-called wobblers. Historically, the law of misdemeanours has gone through various stages, moving from a criminal administrative model to the current model, which closely resembles criminal liability. Today, the law of misdemeanours is linked to criminal law as its essential extension and complement³⁰. Controversy over whether misdemeanours should be classified as a category of order violations, i.e. placed in the sphere of administrative activity, or categorised on the basis of social harm and defined as the smallest instance of crime, has continued ever since 1918, when the law of misdemeanours first began to take shape. Evolution of the system is presented in greater detail in Chapter I.

A comprehensive account and analysis of the contraventionalisation process requires going beyond the Act of 1966, with which it is most readily associated, so as not to give the issue too cursory a treatment. Its essence can be captured adequately only in the context of the entire system of regulations that, on the one hand, furnish the relevant background, and, on the other, serve as a coherent argument in its final assessment. Accordingly, the discussion of the Act of 1966, with its critical role in the contraventionalisation process shall be accompanied by an account of how the concept of misdemeanours has evolved under the Polish system. At least seven stages may be distinguished in the process; for fear that the list may not be complete or their separate status justified, however, it should rather be assumed that these shall represent individual points of reference along a path leading towards current solutions. Naturally, it is still open to debate whether the list is exhaustive³¹.

An attempt to describe and evaluate individual solutions should commence in 1918, the year in which Poland regained independence after 123 years of slavery and the collapse of the three partitioning powers paved the way for the rebuilding the state³². Serious economic and political challenges facing Poland in the wake of partitions were coupled with the important task of establishing a system of law that would include criminal law, and, naturally, the

³⁰ *Ibidem*, p. 2; cf. aslo I. Andrejew, *Przyczynek do zagadnienia trójpodziału przestępstw*, PiP 1955, No. 12.

³¹ These issues were more exhaustively presented until 1971 by J. Skupiński in a monograph of *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Warszawa 1974, pp. 73–149.

³² Cf. M. Eckert, *Historia Polski 1914–1939*, Warszawa 1990, p. 116; I. Gieysztor, *Research into the Demographic History of Poland: a Provisional Summing-up*, Acta Pol. Hist. 1968, Vol. 17, pp. 5–17.

law of misdemeanours³³. Until then, criminal law had relied on three different codes: the Austrian Universal Penal Act of 1852, the German Penal Code of 1871, and the Russian Penal Code of 1903. To further complicate matters, Spiš and Orava came under the scope of the Hungarian Penal Code of 1878³⁴. Various, sometimes incoherent solutions, were implemented with regard to the law of misdemeanours and its concepts³⁵.

Accordingly, three basic options were on the table in an interwar period that witnessed the first stage of criminal law development: i.e. the Republic of Poland could pass a new penal code, adopt the one that existed in any of the three former partitions, or make a compilation. The first option prevailed in the end. Codification, however, was a point at issue even then as disputes concerned the place and shape of the law of misdemeanours. The view that there is no substantial difference between crimes and misdemeanours has had long standing in the doctrine³⁶.

At this point, it should be noted that controversy over the nature and place of the law of misdemeanours did not start in the 1930s; it simply intensified during the drafting process by the Codification Committee that worked on the penal code. The central issue was whether misdemeanours should be treated as a separate category of order violations, i.e. as primarily belonging to the administrative field, or, as qualitatively the same, as more serious crimes, i.e. subsumed under the penal code³⁷. These controversies gave rise, in particular, to a dispute between E. S. Rappaport, who viewed misdemeanours as qualitatively identical to crimes, and J. Makarewicz, whose position was that the two were different, because crimes infringed upon legally protected interests,

---

³³ J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, pp. 73–149.

³⁴ Cf. in that respect J. Makarewicz, *Ustawa o postępowaniu karnym z dnia 23 maja 1973*, Kraków 1911, p. 12; E. Krzymuski, *Wykład procesu karnego ze stanowiska nauki i prawa obowiązującego w b. dzielnicy austriackiej wraz z uwzględnieniem ważniejszych różnic na innych ziemiach Polski*, Kraków 1922, p. 46 et sq.; G. Taubenschlag, *Polskie prawa karno-administracyjne*, Łódź 1924, p. 150 et sq.

³⁵ J. Przeworski, *Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach*, Warszawa 1924; S. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne*, Warszawa 1946; G. Taubenschlag, *Polskie prawo karno-administracyjne*, Łódź 1930; and also. Wolter, *Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego*, Warszawa 1947.

³⁶ Cf. also J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, p. 19 et sq.

³⁷ Cf. E.S. Rappaport, *Uprawnienia karne władz administracyjnych*, RPEiS, 1921, No. 2, p. 266 et sq.; E.S. Rappaport, *Zagadnienia kodyfikacji wykroczeń w ustawodawstwie polskim*, GSW 1929, No. 20, p. 307; S. Glaser, A. Mogilnicki, *Kodeks karny. Komentarz*, Kraków 1934; S. Glaser, *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933, p. 31 et sq.; J. Makarewicz, *Granice ustawy karnej*, PPIA 1920, Nos. 4–6, p. 100.

whereas misdemeanours merely constituted a breach of order³⁸. With regard to J. Makarewicz's view, criminal administrative law did not belong to criminal law, but to administrative law³⁹. The dispute was picked up again after World War Two by S. Śliwiński and W. Wolter⁴⁰.

Over time, the concept of liability for a misdemeanour adopted in the 1930s underwent significant transformation; the project of the 1971 code of misdemeanours already relied, as stated in its justification, on the premise that, in a social sense, the law of misdemeanours complemented the criminal code. Just as the latter, it regulated the principles of liability and punishment, and determined acts prohibited or commanded under pain of punishment. A difference is that while the provisions of the penal code concern attacks against the interests of the state and society, as well as the rights and interests of individuals, those of the code of misdemeanours concern violations of the legal order that are less grave, but cause a serious nuisance on account of high incidence⁴¹. In the doctrine, the difference between a crime and a misdemeanour has often been defined in terms of social harm; a point of dispute is whether the difference is qualitative or quantitative in nature. A. Marek, J. Bafia, L. Lernel and W. Wolter have argued in favour of the former, while the latter has enjoyed the support of, to name but a few, M. Cieślak, A. Gubiński, E. Iserzon, L. Peiper, E.S. Rappaport, M. Bojarski and W. Radecki⁴². A. Gubiński and T. Grzegorzczuk rightly point out that punitive measures should only be used as a last resort; penalisation should be restricted to acts that require a threat of punishment because other coercive measures have proved inadequate⁴³. In 1997, a new penal code and a new Constitution jumpstarted the processes of

³⁸ J. Makarewicz, *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Polsce*, Lwów–Warszawa 1924, p. 4 et sq.; E. Krzymuski, *System prawa karnego*, Kraków 1921, p. 17 et sq.

³⁹ Cf. also J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, p. 16 et sq.

⁴⁰ W.F. Dąbrowski, *Orzecznictwo karno-administracyjne w PRL*, Poznań 1967, p. 42 et sq.; T. Bojarski, *Przestępstwo a wykroczenie*, [in:] *Problemy ewolucji prawa karnego*, Lublin 1990, p. 15 et sq.; W. Wolter, *Granice i zakres...*, p. 244 et sq.

⁴¹ Cf. uzasadnienie do Kodeksu wykroczeń z 1971, cf. Also more extensively J. Skupiński, *Model polskiego prawa...*, p. 322 et sq.

⁴² J. Skupiński, *Problemy kodyfikacji materialnego i procesowego prawa wykroczeń*, [in:] *Prawo ochrony środowiska i prawo karne*, Wrocław 2008, pp. 292–294. A. Marek, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 2008, pp. 142–143; T. Bojarski, *Polskie prawo wykroczeń*, Warszawa 2009, p. 238; W. Radecki [in:] M. Bojarski W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1998, p. XLVI et sq. Cf. also the last version of that commentary, Warszawa 2011, pp. 76–80; J. Skupiński, J. Szumski, *Problemy kodyfikacji prawa wykroczeń*, PiP 1998, Nos. 9–10, pp. 195–196.

⁴³ T. Grzegorzczuk, A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1996.

homogenisation and assimilation of criminal law and the law of misdemeanours by introducing various new regulations, including definitions of liability for a misdemeanour identical to those in use in criminal law⁴⁴.

Another issue that needs to be addressed from a point of view of the conventionalisation process in the era of European integration is that, historically, criminal law and the right to punish constituted an expression of the sovereign competence of individual states and one of their most important prerogatives, which does not mean that the domestic system of criminal law functioned in a vacuum⁴⁵. *Ius puniendi* was traditionally understood as an exclusive right of the state to establish the principles of criminal liability, the scope of its own jurisdiction, the range of criminalisation and specific sanctions for typified offences. T. Hobbes considered the power to punish as grounded in the law of nature (*ius naturale*); the establishment of a state meant that the subjects waived their *ius naturale* and thus reinforced the prerogative of the sovereign⁴⁶. For J. Locke, political society could only form on condition that individuals would give up the power to judge and punish. Members of the nascent organism put their natural right in the hands of the community, but reserved the right to appeal against it. From that moment on, the role of the community has been to confer the power to judge and punish on designated individu-

---

⁴⁴ Cf. an amendment of 28 August 1998, adjusting the Code of Petty Offences and the Code of Petty Offences Procedure to New Penal Codifications of 1997 (Journal of Laws 1997 No. 113, item 717). Subsequent changes included amendments in 2001 with respect to adjudicating authorities in cases of petty offences – abolishment of boards adjudicating in misdemeanours and transfer of adjudication powers in petty offences to municipal courts following changes after 2010 related to abolishment of municipal courts and a change after 2013 – the Act on Amendment of the Code of Penal Procedure and Certain Other Acts of 27 September 2013 (Journal of Laws 2013, item 1247, as amended).

⁴⁵ Cf. inter alia W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Kraków 2010, p. 69 et sq.; and also an interesting monograph by C. Nowak, *Wpływ procesów globalizacyjnych na polskie prawo karne*, Warszawa 2014; and additionally R. Kwiecień, *Suverenność państwa. Rekonstrukcja i znaczenie idei w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2004; H. Kelsen, *Principles of International Law*, New York 1952, pp. 190–194; *idem*, *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*, Tübingen 1960; H. Kruger, G. Erler, *Zum Problem der Souveränität*, Karlsruhe 1957; U. Schliesky, *Souveränität und Legitimität von Herrschaftsgewalt*, Tübingen 2004; J. Helios, W. Jedlička, *Suverenność w dobie procesów integracyjnych i globalizacyjnych*, Wrocław 2004, pp. 22–31; *Spór o suwerenność*, ed. W.J. Wołpiuk, Warszawa 2001, more extensively R. Pawlik, *Ius puniendi and its Sources in the Era of European Integration – Selected Issues on the Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 5, No. 2, pp 54–88.

⁴⁶ T. Adamczyk, *Prawo do karania w umowie społecznej: (XVII–XVIII w.)*, [in:] *Spółczesność a władza: ustrój, prawo, idee*, Wrocław 2010, p. 339.

als; these have then been responsible for resolving disputes among community members and punishing those who have violated the law⁴⁷.

In 1993, after many years of political, economic and social integration, and based on the Maastricht Treaty signed on 7 February 1992⁴⁸, the European Union officially came into being; it now brings together 28 countries and 6 potential new candidates⁴⁹. The EU comprises groups that differ considerably in terms of culture, language and religion; this can significantly enrich the community⁵⁰, but also requires the introduction of measures to ensure that these differences are respected⁵¹. Article 4.2⁵² of the current TEU clearly decrees that the European Union shall respect the equality of the Member States before the Treaties and their national identity⁵³. The legal basis for Poland's accession to the European Union is laid down in the Constitution of 2 April 1997, which allows the organs of state authority to delegate some of their competences in relation to certain matters to specific entities mentioned in

⁴⁷ *Ibidem*, p. 344.

⁴⁸ Consolidated version of the Treaty on the European Union, Official Journal of the European Union of 09 May 2008 C115/13; cf. more extensively R. Pawlik, *Identity of Criminal Law at the Time of European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments*. SOCIETAS ET JURISPRUDENTIA 2015/1;

⁴⁹ Austria (1995), Belgium (1952), Bulgaria (2007), Croatia (2013), Cyprus (2004), Czech Republic (2004), Denmark (1973), Estonia (2004), Finland (1995), France (1952), Greece (1981), Spain (1986), the Netherlands (1952), Ireland (1973), Lithuania (2004), Luxembourg (1952), Latvia (2004), Malta (2004), Germany (1952), Poland (2004), Portugal (1986), Romania (2007), Slovakia (2004), Slovenia (2004), Sweden (1995), Hungary (2004), the United Kingdom (1973), Italy (1952) (www.europa.eu/about-eu/countries/index_pl.htm [access on 4 February 2015]).

⁵⁰ Cf. more extensively *Dylematy wielokulturowości*, ed. W. Kalaga, Kraków 2004; *Integracja europejska*, ed. M. Kuniński, Kraków 2000; K. Waluch, *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Płock 2004; *Pogranicza i multikulturalizm*, eds K. Krzysztofek, A. Sadowski, Białystok 2004; *Tożsamość europejska – wielokulturowość – globalizacja*, ed. J. Bekasiński *et al.*, Włocławek 2007; *Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w perspektywie europejskiej i pozaeuropejskiej*, eds A. Barska, M. Korzeniowski, Opole 2007.

⁵¹ Official Journal EU.C.2010.115.1 of 4 May 2010, The Stockholm Programme – An Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens (2010/C 115/01).

⁵² Art. 4 added, amended, and according to the numbering established by Art. 1(5) and Art. 5(1) and Art. 5(2) of the Treaty of Lisbon Amending the Treaty on the European Union and the Treaty Establishing the European Community (Official Journal EU.C.2007.306.1) as from 1 December 2009.

⁵³ Cf. K. Wójtowicz, *Zachowanie tożsamości konstytucyjnej państwa polskiego w ramach UE – uwagi na tle wyroku TK z 24.11.2010 r. (K 32/09)*, EPS 2011, No. 8, p. 4; cf. also more extensively R. Pawlik, *Identity of Criminal Law...*

the document⁵⁴. The process of accession and the associated transfer of prerogatives does not mean that the state waives its sovereignty for the sake of the European Union, but merely transfers some of its competences, within limits set by the principle of state sovereignty upheld as a national value in the preamble to the constitution⁵⁵.

Membership of the EU raises the issue of the specific relations that hold between EU law and domestic law; the core of European integration rests on the relationships between national sovereignty and the EU membership⁵⁶. This issue is related to the limits of the openness of the domestic order to EU law and the associated constitutional doubts as to the limits and guarantees of sovereignty, which takes on special importance with regard to *ius puniendi*, where sovereignty is usually defined as the exclusive right of the state, and, at the same time, as the capacity to freely establish the regulations of broadly understood criminal law, determine its own jurisdiction, and decide on the manner and scope of interstate co-operation in criminal cases⁵⁷.

Criminal law serves to defend public order against harmful behaviour, guarantees order, security and social cohesion, restores trust in the principles violated by crime and their authority; it stands apart from other branches of the law as it uses the most severe and the further intervening instrument that considerably encroaches into the sphere of civil rights and liberties, i.e. the penal sanction⁵⁸. At the same time, to an extent greater than any other branch of the law, criminal law reflects social attitudes towards individual cultural, moral and financial issues and is particularly likely to be affected by social change⁵⁹.

---

⁵⁴ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 1998, p. 410.

⁵⁵ L. Garlicki, *Uwagi do wstępu do Konstytucji RP*, [in:] K. Działocha *et al.*, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Vol. 1 Warszawa 1999, p. 14; cf. also judgements of the Constitutional Tribunal of: 11 May 2005, K 18/04; 18 July 2006, U 5/04, OTK-A 2006, No. 7, item 80; 3 November 2006, K 31/06, OTK-A 2006, No. 10, item 147; 12 March 2007, K 54/05, OTK-A 2007, No. 3, item 25; 16 December 2009, Kp 5/08, OTK-A 2009 No. 11, item 170.

⁵⁶ *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, ed. E. Popławska, Warszawa 2000, p. 44; A. Wróbel, *Wprowadzenie do prawa Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej)*, Kraków 2004, p. 55; A. Bałaban, *Traktat konstytucyjny Unii Europejskiej a tradycje konstytucyjne państw członkowskich*, [in:] *Konstytucja dla Europy. Przyszły fundament Unii Europejskiej*, ed. S. Dudzik, Kraków 2005, p. 54; cf. also P. Bała, „Tożsamość konstytucyjna”, a *Traktat z Lizbony, Tezy wyroku Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 30 czerwca 2009r.*, IN 2010, No. 2, p. 7 et sq.

⁵⁷ A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem w prawie karnym*, Białystok 2011, p. 136.

⁵⁸ Cf. also an opinion of advocate general D. Ruiz-Jarab Colomer on case C176/03.

⁵⁹ B. Wojciechowski, *Interkulturowe prawo karne*, Toruń 2009, p. 393 and references used therein.

For all these reasons, it is accepted that its principles should be laid down by state authorities in a manner appropriate for the enactment of legal norms. By defining punishable offences and relevant sanctions, the state power exercises its sovereign right to punish, known as *ius puniendi*⁶⁰.

As per today, no single uniform concept of criminal law can be said to exist, not even on the European continent; to the contrary, the EU Member States tend to harbour divergent views concerning detailed objectives it should serve and the specific results it should produce⁶¹. European penal codes order the legal interests to be protected in different ways and variously define applicable penal sanctions⁶². Since values cannot be fully known and justified, the choice between them does not lend itself to rational assessment; each axiological choice is “good” within the worldview of the individual who makes it⁶³. However, despite discrepancies, a common core of legal interests that should be protected by supranational penal law has emerged and the old view that a crime should be subject to jurisdiction of the place in which it has been committed now seems outdated in the light of the increasingly transborder nature of modern crime⁶⁴.

As J. Makarewicz rightly pointed out, criminal law was initially linked not to a specific territory, but rather to membership of a given community⁶⁵. Today, the situation has changed. Article 5 of the Penal Code formulates the principle of territoriality, in accordance with which Polish penal law applies

⁶⁰ Cf. also A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, p. 166 et sq.

⁶¹ Cf. inter alia A. Adamski et al., *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia*, Toruń 2007, p. 17 et sq., A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, pp. 160–161 et sq.

⁶² Cf. in that respect inter alia J. Banach-Gutierrez, *Europejski...*, p. 22 et sq.; V. Mitsilegas, *EU Criminal Law*, Oxford–Portland 2009; M. Szwarc, *Decyzje ramowe jako instrument harmonizacji prawa karnego w UE*, PiP 2005, No. 7, p. 22 et sq.

⁶³ Cf. in that respect J. Zajadło, *Bezpieczeństwo – celowość – sprawiedliwość, Antynomie idei prawa*, GSP 2002, Vol. 9, p. 243.

⁶⁴ Cf. inter alia framework decisions: 2001/888/WSiSW on increasing protection through penal sanction and other penalties for forgery further to the launch of euro, 2001/413/WSiSW on fighting forgery and frauds related to cashless legal tenders; 2001/500/WSiSW on money laundering and identifying, detecting, freezing, seizing, and confiscating tools and benefits from a crime; 2002/475/WSiSW on fighting terrorism, amended by a framework decision 2008/919; 2003/568/WSiSW on fighting corruption in the private sector; 2004/757/WSiSW establishing the minimum regulations defining features of criminal offences and penalties for illegal drug trade; 2008/841/WSiSW on fighting organised crime.

⁶⁵ J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, Lublin 2009, p. 306.

to all individuals who commit a prohibited act in the territory of the Republic of Poland, or on board a Polish vessel or aircraft, regardless of their country of origin. This principle stems from specific understanding of state sovereignty, which holds that the law of the state should be obeyed in its territory and applied to all acts committed within its borders⁶⁶. In the context of European integration, the applicability of the penal code requires a closer analysis with regard to two simple and basic criteria: the principle of territoriality that requires criminal law to be applied to all acts committed within the borders of a state, and the personal principle, which holds that subjects continue to be bound by the laws of their state of origin even beyond its borders⁶⁷. As rightly noted by A. Sakowicz, the central task of today is building universal penal regulations, which means abandoning the principle of *ius territorii ac superioritatis*⁶⁸, especially because the old view that a crime should be subject to the jurisdiction of the place in which it has been committed now seems outdated in light of the increasingly transborder nature of modern crime.

The monograph relies on a number of research methods. Owing to the need for a multidimensional analysis of the issues under study, a dogmatic method has been combined with an interdisciplinary perspective, using the findings of sociology, for instance, and supplemented with a historical method. The subject has also required a comparative perspective that would employ research tools elaborated within the field of comparative studies. Constructing and presenting the space of comparative law, aimed at identifying similarities and differences between a given legal institution under the legal system or practice of foreign countries and arriving at its comparative conception, has posed certain difficulties⁶⁹. With regard to the comparative method it is crucial, as rightly noted by B. Banaszak, to establish the general normative properties of the institution in question at three separate research stages: defining the research subject, comparing the properties it takes on in individual countries,

---

⁶⁶ Cf. L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990 pp. 20–21.

⁶⁷ Very interesting considerations on the issue are presented by: D. Pudziańska, *Obywatelstwo w procesie zmian*, Warszawa 2013, The author performs an analysis of a complex process of changes that the citizenship has undergone in modern Europe. She presents factors causing it among which she includes mass migration, development of international regulations applied to human rights and establishment of the European Union. and J. Ruskowski, *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.

⁶⁸ A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem...*, p. 161.

⁶⁹ R. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Warszawa 2008, p. 19; K. Działocha, *Naczelné organy prezydiálne w europejskich państwach socjalistycznych*, Wrocław 1967, p. 7.

and interpreting the findings⁷⁰. In order to make sure that the comparative legal method indeed studies the same phenomena, two basic preconditions should be met: the institutions, principles and solutions under study should be comparable and uniform. In this monograph, the comparative perspective covers Germany, Austria, France, Russia and the United Kingdom.

Inclusion of the Anglo-Saxon model, ethnically foreign to its continental counterpart, in the comparative study may raise doubts. At first glance, it may be supposed that a decision will make it impossible to draw any common and comparable conclusions⁷¹, and thus thwart a basic objective of comparative analysis, since the continental system sets the only valid perspective in the dispute over the theory of reaction to crime. However, as demonstrated in Chapter VII, it seems that solutions adopted under the British system allow looking at a Polish concept of misdemeanours from a somewhat new angle.

Recapitulating, it should be emphasised that in accordance with the principle of a law-governed state, a function of the state is to secure public order and external safety within the scope of prerogatives granted by its citizens⁷². In terms of criminalisation, a system must be assessed in the light of its role in protecting important values and interests, based on the principles of rational criminal policy. Extending the catalogue of punishable acts and increasing repression both directly interfere with constitutional rights and freedoms. In 1932, when the protection of interests was bolstered by introducing legal reactions to crimes and misdemeanours under the Polish system, the basic directions of interference into individual rights and freedoms were also laid out; liability was split into liability for a criminal offence and liability for a misdemeanour, each with its own set of applicable reactions. The two principles suggested in this monograph, specified in Article 31.3 and 42.1 of the Constitution, i.e. the principle of proportionality and *nulum crimen sine lege*, allow the conclusion that a minimum precondition for criminalisation is a real threat to socially important interests that require protection, and criminal liability is but one of several types of liability that use repressive measures – Polish law also provides for other repressive proceedings that are not criminal in nature.

⁷⁰ Cf. B. Banaszak, *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007.

⁷¹ J. Tylman, *Z problematyki zasady legalizmu w prawie karnym procesowym*, PiP 1960, No. 3, pp. 500–501; and also J. Tylman, *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Warszawa 1965, with quoted references.

⁷² A. Zoll, [w:] *System prawa karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011, p. 228.

The protection of social relations against legal violations that do not cause the same degree of social harm as crimes, but the frequency of which makes them pose an important threat to the legal order, is traditionally the province of the law of misdemeanours⁷³, which, as already mentioned above, is now closely linked to criminal law being its extension and complement⁷⁴. Liability for misdemeanours is based on similar principles as criminal liability, but its consequences are less severe. The concept of liability is not uniform, however; attention should be drawn to the fiscal penal code, where a distinction is made between criminal law and the law of misdemeanours, but both fiscal crimes and misdemeanours are required to cause, *in concreto*, a higher than negligible degree of social harm; this requirement does not apply to common petty offences⁷⁵.

The Polish legal system has been for many years moving towards contraventionalisation and the principles of liability for crimes and misdemeanours have come together, in a clear attempt to arrive at a tripartite classification of crimes typical of, for instance, the French system. The actual and full implementation of this solution would imply the need to radically redesign the current penal code. The *de lege ferenda* concept could be advisable to govern the process of contraventionalisation that has come under fire in the doctrine⁷⁶, mainly on account of the theoretical and practical difficulties related to the borderline area⁷⁷ between crimes and misdemeanours by eliminating the so-called wobblers and returning to the traditional scope of the law of misdemeanours, i.e. a sphere of order violations, many of which involve a refusal to abide by administrative orders and prohibitions⁷⁸.

---

⁷³ A. Marek, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 2008, p. 2.

⁷⁴ M. Bojarski, W. Radecki, *Spory na tle zróżnicowania wykroczeń i przestępstw*, [in:] *Problemy spójności prawa karnego z perspektywy jego nowelizacji*, eds A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011, p. 181.

⁷⁵ P. Kardas, G. Łabuda, P. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2010.

⁷⁶ K. Buchała, A. Zoll, *Niektóre problemy pogranicza kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń*, Zesz. Nauk, IBPS 1977, No. 7; J. Szumski, *Przekwalifikowanie przestępstw w wykroczenia*, PiP 1980, No. 5; T. Florek, A. Zoll, *Z problematyki pogranicza przestępstw w wykroczeń*, NP 1974, No. 3; polemical article: J. Bafia, *Jeszcze o czynach przepołowionych*, ZW 1988, No. 6.

⁷⁷ Such term is, for example precisely, employed by M. Bojarski, W. Radecki, *Oceny prawne obszarów stycznych wykroczeń i przestępstw*, Wrocław 1989, p. 27 et sq.

⁷⁸ Cf. Uzasadnienie projektu kodeksu wykroczeń. Komisja do spraw reformy prawa karnego. Zespół do spraw ujednoczenia prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Warszawa 1991, pp. 1–2.

This monograph has been written under the framework of a National Science Centre project carried out between 2012-2016 (2011/03/D/HS5/01456) *Kontrawencjonalizacja w polskim prawie karnym i wykroczeń. Analiza teoretyczno-dogmatyczna na tle porównawczym* [*Contraventionalisation in Polish Criminal Law and Law of Misdemeanours. Theoretical and Dogmatic Analysis Against the Background of Comparative Law*].

Dr Renata Pawlik

profile

Doctor of Legal Science. Master's degree and doctoral studies at the Faculty of Law and Administration of the Jagiellonian University in Kraków. MA thesis entitled *Artykuł 177 k.k. z 1997 r. [Article 177 of the Penal Code of 1997]* written under the supervision of prof. dr hab. Kazimierz Buchała. Doctoral dissertation *Pełnienie czynności związanych bezpośrednio z zapewnieniem bezpieczeństwa ruchu pojazdów mechanicznych w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (art.180 k.k.) – zagadnienia teoretyczne i praktyczne [Performing Functions Directly Connected with Ensuring the Safety of Motorized Traffic in a State of Intoxication or Under the Influence of a Narcotic Drug (Article 180 of the Penal Code) – Theory and Practice]*, written under the supervision of prof. dr hab. Maria Szewczyk and reviewed by prof. dr hab. Andrzej Zoll and prof. dr hab. Zofia Sienkiewicz.

She completed her judicial apprenticeship at the Regional Court in Kraków and is registered as a Legal Counsel with the Regional Chamber of Legal Counsel in Kraków. Between 1998 and 2010, she completed postgraduate studies in competition law (Jagiellonian University, Faculty of Management and Social Communication), EU competition law (Łódź International Studies Academy), economy and economic law (Warsaw School of Economics) and civil law (Polish Academy of Sciences).

She has been associated with the Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University since 2003, initially as assistant professor and later as associate professor at the Institute of Criminal Law and Criminology in the Chair of Criminal Law at the Faculty of Law, Administration and International Relations. Alongside her research and teaching activity at the Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University, she has also performed the following organizational roles: Students' Disciplinary Ombudsman, ECTS Faculty Coordinator, and Deputy Dean of the Faculty of Law, Administration and International Relations.

Her academic and research interests centre on crimes and misdemeanours against traffic safety, the constitutional basis for criminal liability, the limits of criminal liability, as well as material criminal law from a comparative perspective. She has published the following publications on the subject: *Odpowiedzialność sprawcy wypadku w komunikacji za spowodowanie tzw. lekkiego usz-*

zkodzenia ciała [Traffic Accident Perpetrator's Liability for Causing Light Bodily Harm], PnD 2003, Vol. 2; *Odpowiedzialność kursanta i instruktora oraz egzaminowanego i egzaminatora w razie spowodowania wypadku w komunikacji [Liability of Course Student and Instructor, Examinee and Examiner, in the Event of Causing a Traffic Accident]*, PnD 2004, Vol. 8; *Odpowiedzialność osoby prowadzącej holowany pojazd mechaniczny [Liability of the Driver of a Towed Away Motorized Vehicle]*, Prok. i Pr. 2004, Vol. 7–8; *Kompetencje Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej do stanowienia sankcji karnych [Competences of the European Communities and the European Union with Regard to Establishing Penal Sanctions]*, [in:] *Europeizacja prawa [Europeanization of The Law]*, ed. T. Biernat, Kraków 2009; *Urządzenie niedozwolone jako jedno ze znamion przestępstwa sharingu [Illicit Device as a Sign of the Crime of Sharing]*, SP – RiM 2012, Vol. 2 (11); *Spoleczna szkodliwość czynu – wybrane zagadnienia na przykładzie wykroczenia typizowanego w art. 87 k.w. [Social Harm of an act – Selected issues on the Example of the Misdemeanour Typified in Article 87 of the Code of Misdemeanours]*, KKSSiP, 2003, Vol. 4; *Ochrona dobra prawnego z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji – wybrane zagadnienia [Protection of a Legal Interest from the Perspective of the Contraventionalization Process – Selected Issues]*, [in:] *Granice kryminalizacji i penalizacji [Limits of Criminalization and Penalization]*, eds S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013; *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie [The Constitutional Bases and Scope of the Right to Punish – Selected Issues from the Perspective of Liability for a Crime and a Misdemeanour]*, [in:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi, t. 3. Studia prawne [The Law-governed Democratic and Welfare State – Society, Politics, Economy. A jubilee Book for Professor Zbigniew Maciąg, Vol. 3]*, ed. M. Grzybowski, Kraków 2014; *Wybrane zagadnienia granic kryminalizacji i ich ewolucja na przykładzie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego [Selected Issues of the Limits of Criminalization and their Evolution on the Example of Driving a Vehicle in a State of Insobriety or under the Influence of a Narcotic Drug]* [in:] *Idee nowelizacji kodeksu karnego [Ideas for Amending the Penal Code]*, eds M. Lubelski, R. Pawlik, A. Strzelec, Kraków 2014; *Znamię stanu pod wpływem środka odurzającego w świetle projektu nowelizacji kodeksu karnego [Signs of Being in a State of under the Influence of a Narcotic Drug in Light of the Projected Penal Code Amendment]*, KKSSiP 2014, Vol. (13); *Znamiona ilościowe w procesie kontrawencjonalizacji w kontekście zasady nullum crimen sine lege – wybrane zagadnienia [Quantitative Signs in the Contraventionalization Process in the Context of the nullum crimen sine lege Principle – Selected*

issues], SP – RiM 2014, Vol. 2; *Ewolucja instytucji zatarcia skazania w polskim prawie karnym z perspektywy European Criminal Records Information System – zagadnienia wybrane* [The Evolution of the Institution of Expungement under the Polish Criminal Law from the Perspective of the European Criminal Records Information System – Selected Issues], KSM 2014, Vol. 2; *Środek karny zakazu prowadzenia pojazdów w świetle projektu nowelizacji kodeksu karnego* [The Penal Sanction of Prohibition of Driving in Light of the Projected Penal Code Amendment], [in:] *Reforma prawa karnego* [Criminal Law Reform], ed. I. Sepiolo-Jankowska, Warszawa 2014; *Identity of Criminal Law at the Time of European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments*, Soc. Iur. 2015, Vol. 3, No. 1; *Proces kontrawencjonalizacji – kilka uwag w kontekście aktualnych kierunków reformy prawa karnego oraz alternatywnych sposobów reakcji na przestępstwo* [The Contraventionalization Process – a Few Remarks on the Current Course of Criminal Law Reform and Alternative Responses to Crime], [in:] *Przyszłość polskiego prawa karnego. Alternatywne reakcje na przestępstwo* [The Future of Polish Criminal Law. Alternative Responses to Crime] eds S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2015; *Instytucja zatarcia skazania w kontekście kryteriów dopuszczenia do pracy lub pełnienia służby związanej z dostępem do informacji niejawnych w administracji wojskowej* [The Institution of Expungement in the Context of Permission for Work or Service Related to Accessing Confidential Information in a Military Administration], (in:) *Administracja wojskowa w obliczu zmian w systemie obronności RP* (Military Administration in View of Changes in the Defence System of the Republic of Poland), eds M. Ostrowska, J. Kręcikij, [forthcoming in KAF]; *Czyny drobne w systemie polskim na tle porównawczym – stabilność rozwiązań czy potrzeba zmian?* [Minor Offences under the Polish System from a Comparative Perspective – Stability or a Need for Change?], *Stabilność prawa w kontekście wartości, instytucji i funkcjonowania systemu prawnego* [Stability of Law in the Context of Values, Institutions and the Functioning of the Legal System], ed. T. Biernat, Kraków 2016; *Ius puniendi and its Sources in the Era of European Integration – Selected Issues on the Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 5, No. 2; *Sanctions from the Perspective of ius puniendi: between Criminal Liability and Liability for a Misdemeanour, and Administrative Liability. The Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 6, No. 3; co-authored with Z.M. Dymińska: *The Space of Validity the Polish Criminal Code Act from the Perspective of European Integration – The International Context* (1–2) [in:] *Národná a medzinárodná bezpečnosť*, Liptovský Mikuláš 2015.

Research fellowships: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht in Freiburg (Germany), École de droit de la Sorbonne (France), Rechtswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien (Austria),

Vilniaus Universitetas (Lithuania), University of Oxford (United Kingdom).

In 2012–2016, she carried out a research project for the National Science Centre (2011/03/D/HS5/01456 *Contraventionalization in Polish criminal law and the law of misdemeanours. A theoretico-dogmatic analysis from a comparative perspective.*

Dr Renata Pawlik

biogram

Doktor nauk prawnych. Studia magisterskie i doktoranckie ukończone na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Praca magisterska *Artykuł 177 k.k. z 1997 r.* napisana w Katedrze Prawa Karnego pod opieką prof. dra hab. Kazimierza Buchały. Rozprawa doktorska *Pełnienie czynności związanych bezpośrednio z zapewnieniem bezpieczeństwa ruchu pojazdów mechanicznych w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (art. 180 k.k.) – zagadnienia teoretyczne i praktyczne* przygotowana pod opieką prof. dr hab. Marii Szewczyk, recenzenci w przewodzie doktorskim: prof. dr hab. Andrzej Zoll i prof. dr hab. Zofia Sienkiewicz.

W zakresie praktyki prawniczej odbyta aplikacja sędziowska w Sądzie Okręgowym w Krakowie zakończona w 2005 r. egzaminem sędziowskim. Wpisana na listę Radców Prawnych Okręgowej Izby Radców Prawnych w Krakowie. W latach 1998–2010 ukończone studia podyplomowe z zakresu prawa konkurencji (Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego), prawa konkurencji w Unii Europejskiej (Wyższa Szkoła Studiów Międzynarodowych w Łodzi), ekonomii i prawa gospodarczego (Szkoła Główna Handlowa w Warszawie) oraz prawa cywilnego (Polska Akademia Nauk).

Związana z Krakowską Akademią im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego od 2003 r., początkowo jako asystent, później jako adiunkt w Instytucie Prawa Karnego i Kryminologii w Katedrze Prawa Karnego na Wydziale Prawa, Administracji i Stosunków Międzynarodowych. Poza działalnością naukowo-dydaktyczną w Krakowskiej Akademii w ramach działalności organizacyjnej pełnione funkcje: rzecznika dyscyplinarnego ds. studentów, koordynatora wydziałowego ECTS, prodziekana Wydziału Prawa, Administracji i Stosunków Międzynarodowych.

Zainteresowania naukowo-badawcze to przede wszystkim problematyka przestępstw i wykroczeń przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, konstytucyjne podstawy odpowiedzialności karnej, prawo karne gospodarcze granice odpowiedzialności karnej, a także prawo karne materialne w ujęciu porównawczym. W tym zakresie publikacje: *Odpowiedzialność sprawcy wypadku w komunikacji za spowodowanie tzw. lekkiego uszkodzenia ciała*, pND

2003, nr 2; *Odpowiedzialność kursanta i instruktora oraz egzaminowanego i egzaminatora w razie spowodowania wypadku w komunikacji*, PnD 2004, nr 8; *Odpowiedzialność osoby prowadzącej holowany pojazd mechaniczny*, Prok. i Pr. 2004, nr 7–8; *Kompetencje Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej do stanowienia sankcji karnych*, [w:] *Europeizacja prawa*, red. T. Biernat, Kraków 2009; *Urządzenie niedozwolone jako jedno ze znamion przestępstwa shringu*, SP – RiM 2012, nr 2 (11); *Społeczna szkodliwość czynu – wybrane zagadnienia na przykładzie wykroczenia typizowanego w art. 87 k.w.*, KKSSiP 2013, nr 4; *Ochrona dobra prawnego z perspektywy procesu kontrawencjonalizacji – wybrane zagadnienia*, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2013; *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie*, [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, t. 3. *Studia prawne*, red. M. Grzybowski, Kraków 2014; *Wybrane zagadnienia granic kryminalizacji i ich ewolucja na przykładzie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego*, [w:] *Idee nowelizacji kodeksu karnego*, red. M. Lubelski, R. Pawlik, A. Strzelec, Kraków 2014; *Znamię stanu pod wpływem środka odurzającego w świetle projektu nowelizacji kodeksu karnego*, KKSSiP 2014, nr 13 (specjalny); *Znamiona ilościowe w procesie kontrawencjonalizacji w kontekście zasady nullum crimen sine lege – wybrane zagadnienia*, SP – RiM 2014, nr 2; *Ewolucja instytucji zatarcia skazania w polskim prawie karnym z perspektywy European Criminal Records Information System – zagadnienia wybrane*, KSM 2014, nr 2; *Środek karny zakazu prowadzenia pojazdów w świetle projektu nowelizacji kodeksu karnego*, [w:] *Reforma prawa karnego*, red. I. Sepiolo-Jankowska, Warszawa 2014; *Identity of Criminal Law at the Time of European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments*, Soc. Iur. 2015, Vol. 3, No. 1; *Proces kontrawencjonalizacji – kilka uwag w kontekście aktualnych kierunków reformy prawa karnego oraz alternatywnych sposobów reakcji na przestępstwo*, [w:] *Przyszłość polskiego prawa karnego. Alternatywne reakcje na przestępstwo*, red. S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2015; *Instytucja zatarcia skazania w kontekście kryteriów dopuszczenia do pracy lub pełnienia służby związanej z dostępem do informacji niejawnych w administracji wojskowej*, [w:] *Administracja wojskowa w obliczu zmian w systemie obronności RP*, red. M. Ostrowska, J. Kręciak [w druku – Oficyna Wydawnicza AFM]; *Czyny drobne w systemie polskim na tle porównawczym – stabilność rozwiązań czy potrzeba zmian?*, [w:] *Stabilność prawa w kontekście wartości, instytucji i funkcjonowania systemu prawnego*, red. T. Biernat, Kraków 2016; *Ius puniendi and its Sources in the Era of European Integration – Selected Issues on the Example of Poland*, Soc. Iur. 2016, Vol. 5, No. 2; *Sanctions from*

the Perspective of ius puniendi: between Criminal Liability and Liability for a Misdemeanour, and Administrative Liability. The Example of Poland, Soc. Iur. 2016, Vol. 6, No. 3; we współautorstwie z Z.M. Dymińską: *The Space of Validity the Polish Criminal Code Act from the Perspective of European Integration – The International Context* (1–2), [w:] *Národná a medzinárodná bezpečnosť*, Liptovský Mikuláš 2015.

Staże badawcze: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht in Freiburg (Niemcy), École de droit de la Sorbonne (Francja), Rechtswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien (Austria), Vilniaus Universitetas (Litwa), University of Oxford (Wielka Brytania).

W latach 2012–2016 realizowany projekt badawczy Narodowego Centrum Nauki 2011/03/D/HS5/01456 *Kontrawencjonalizacja w polskim prawie karnym i wykroczeń. Analiza teoretyczno-dogmatyczna na tle porównawczym*.

